

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

MODERNLEŞME ve TOPLUMSAL DEĞİŞİM BAĞLAMINDA
TÜRK ORDUSUNUN SOSYOLOJİK ANALİZİ
SOSYOLOJİ DOKTORA TEZİ

ALTAN BORA

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Mustafa Yahya KESKİN

BOLU, TEMMUZ 2025

KABUL VE ONAY SAYFASI

Altan BORA tarafından hazırlanan “**MODERNLEŞME ve TOPLUMSAL DEĞİŞİM BAĞLAMINDA TÜRK ORDUSUNUN SOSYOLOJİK ANALİZİ**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalı Sosyoloji Bilim Dalı’nda Doktora Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir. 28.07.2025

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Prof. Dr. Mustafa Yahya KESKİN
BAİBÜ Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Serdar UĞURLU
BAİBÜ Üniversitesi

.....

Üye
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim BİRİ
BAİBÜ Üniversitesi

.....

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Cem ZAFER
Okan Üniversitesi

.....

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ERTAN KOÇAK
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,
- aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin Turnitin adlı programında enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %30'u geçmemektedir.

Bu çalışma için İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan 04.09.2024 tarihli ve 2024/08 sayısı ile etik izin alınmıştır.

ALTAN BORA

ÖZET

MODERNLEŞME VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM BAĞLAMINDA TÜRK ORDUSUNUN SOSYOLOJİK ANALİZİ

DOKTORA TEZİ

ALTAN BORA

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

(TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. MUSTAFA YAHYA KESKİN)

BOLU, TEMMUZ - 2025

XIX+577 Sayfa

Askerî sosyoloji, ordunun toplumsal, siyasi ve ekonomik yönlerini inceleyerek bu unsurların toplumsal ve siyasal sonuçlarını anlamayı amaçlayan bir disiplindir. Bu bağlamda disiplin, sosyalizasyon, eğitim, liderlik, askeri kültür, aile yapısı ve sivil-asker ilişkileri gibi konuları kapsamaktadır. Türk modernleşme sürecinde ordu, yalnızca bir savunma kurumu değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümün ve modernleşmenin öncüsü olmuştur. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte eğitim, teknoloji, ekonomi ve kültürel değerlerin yeniden şekillenmesinde ordunun merkezi bir rol üstlendiği görülmektedir.

Türkiye'nin yakın tarihinde Ergenekon ve Balyoz davaları, 15 Temmuz darbe girişimi, teğmenler olayı ve yemin töreni tartışmaları, ordu-toplum ilişkisinin güncelliğini ortaya koymuştur. Bu gelişmeler, halkın orduya bakışını etkilemiş ve ideolojik tartışmaları derinleştirmiştir. Bu durum, sosyolojik açıdan incelenmesi gereken bir sosyal problem niteliği taşımaktadır. Bir sosyal problemin tanımı için anlamlı sayıda insanı etkilemesi, kaynağının belirlenebilir olması ve çözümler geliştirilebilmesi önemlidir (Adak, 2018).

Bu doktora tezinin amacı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernleşme ve toplumsal dönüşüm sürecindeki rolünü tarihsel ve güncel boyutlarıyla incelemektir. Temel problem, TSK'nın modernleşmede nasıl bir aktör olarak konumlandığı, bu süreci hangi araçlarla şekillendirdiği ve toplumla ilişkisini hangi dinamikler üzerinden kurduğudur. Araştırmada nitel yöntem kullanılmış; farklı sosyal ve ideolojik arka planlara sahip katılımcılarla derinlemesine mülakatlar yapılmış, veriler tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiş ve literatür ile tarihsel belgelerle karşılaştırılmıştır.

Elde edilen bulgular, TSK'nın yalnızca güvenlik sağlayıcı değil, aynı zamanda kurucu, ideolojik yönlendirici ve sosyal mühendislik işlevi gören bir yapı olduğunu göstermektedir. Ordu, modernleşmenin taşıyıcısı olurken toplumla ilişkilerinde hem güven hem de gerilim üretmiştir. Savunma sanayii, kadınların temsili, laiklik vurgusu ve siyasetle mesafeli duruş, bu çok boyutlu etkileşimin öne çıkan başlıklarıdır.

Sonuç olarak, TSK'nın Türkiye'nin modernleşme sürecine etkisi çok katmanlıdır. Bu tez, askeri kurumların toplumsal dönüşümdeki rolünü sosyolojik bir çerçevede incelemekte, askerî sosyoloji alanına kuramsal ve ampirik katkılar sunmaktadır.

ANAHTAR KELİMELER: Askeri Sosyoloji, Toplumsal Değişim, Modernleşme, Ordu ve Toplumsal Etkileşim

ABSTRACT

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE TURKISH ARMY IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION AND SOCIAL CHANGE

PHD THESIS

ALTAN BORA

BOLU ABANT IZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF SOCIOLOGY

(SUPERVISOR: PROF. DR. MUSTAFA YAHYA KESKİN)

BOLU, JULY 2025

XIX+577 Pages

Military sociology examines the social, political, and economic aspects of the military and their societal consequences, addressing issues such as discipline, socialization, education, leadership, culture, family structures, and civil-military relations. In Turkish modernization, the military has functioned not only as a defense institution but also as a leading actor of social transformation, playing a central role from the Ottoman Empire to the Republic in reshaping education, technology, economy, and cultural values.

In recent history, events such as the *Ergenekon* and *Balyoz* trials, the July 15 coup attempt, the cadet incident, and oath-taking controversies have highlighted the ongoing significance of civil-military relations, shaping public perceptions and deepening ideological debates. Such dynamics constitute a social problem requiring sociological inquiry, defined by its broad impact, identifiable sources, and potential for solutions (Adak, 2018).

This dissertation examines the role of the Turkish Armed Forces (TAF) in modernization and social transformation from historical and contemporary perspectives. Using a qualitative methodology, in-depth interviews with participants from diverse backgrounds were thematically analyzed and compared with historical documents and literature.

Findings show that the TAF has acted not only as a security provider but also as a founding actor, ideological guide, and tool of social engineering. While carrying modernization, it has generated both trust and tension in society. Developments in the defense industry, women's institutional representation, secularism, and political stance emerge as key themes of this multidimensional interaction.

In conclusion, the TAF's influence on Turkey's modernization is multilayered. This dissertation offers a sociological framework for understanding the role of military institutions in social transformation and contributes both theoretically and empirically to military sociology.

KEYWORDS: Military Sociology, Social Change, Modernization, Army and Social Interaction

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY SAYFASI	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLO LİSTESİ	xv
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ.....	xviii
TEŞEKKÜR.....	xix
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Genel.....	2
1.2 Araştırmanın Amacı ve Hedefleri.....	2
1.3 Araştırmanın Kapsamı	3
1.4 Araştırmanın Yöntemi ve Önemi.....	3
2. BİRİNCİ BÖLÜM	5
2.1 Kavramsal ve Kuramsal Arka Plan.....	5
2.1.1 Türk Ordusu ve Türk Toplumunun Etkileşimlerinin Sosyolojik Önemi	5
2.1.1.1 Tarihsel Bağlam ve Modernleşme Süreci	5
2.1.1.2 Sosyal Psikolojik Boyutlar	5
2.1.1.3 Siyasi ve Ekonomik Güç	6
2.1.1.4 Sosyolojik İmgelem ve Sosyal Sorunlar	6
2.1.1.5 Simmel'in Toplumsal Etkileşim Teorisi ve Türk Ordusu-Türk Toplumu Etkileşimi.....	6
2.1.1.6 Disiplinler Arası Yaklaşım.....	7
2.1.2 Askeri Sosyoloji.....	8
2.1.2.1 Askeri Sosyoloji ve Analiz Seviyelerinde Kurucu Düşünürlerin Bakış Açıları.....	11
2.1.2.2 Askeri Sosyolojiye Katkılar	13
2.1.2.2.1 Askeri Sosyolojinin Öncüsü: Alexis De Tocqueville	13
2.1.2.2.2 Türk Ordusunun Durumu: Tocqueville'in Perspektifinden Bir Değerlendirme	24
2.1.2.3 Auguste Comte.....	28
2.1.2.4 Max Weber.....	29
2.1.2.4.1 Weber'in I. Dünya Savaşı Hakkındaki Düşünce ve Değerlendirmeleri	39
2.1.2.4.2 Türk Ordusu Kapsamında Bir Değerlendirme.....	40

2.1.2.4.3 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türk Ordusuna Clausewitz ve Weber'in Yaklaşımlarının Yansımaları	42
2.1.2.5 Emile Durkheim (1858–1917)	43
2.1.2.5.1 Birincil Grup	44
2.1.2.5.2 Durkheim ve Savaş	49
2.1.2.5.3 Durkheim ve İntihar	51
2.1.2.5.4 Durkheim ve Vatanseverlik	53
2.1.2.5.5 Dreyfus Olayı.....	54
2.1.2.5.6 Her İki Yargılamanın Sonuçları Şöyle Özetlenebilir.....	57
2.1.2.5.7 Değerlendirme	58
2.1.2.6 Karl Marks (1818-1883)	59
2.1.2.6.1 Sürekli Ordunun Kaldırılması ve Silahlı Halk.....	60
2.1.2.6.2 Bürokratik-Askerî Makinenin Yok Edilmesi.....	60
2.1.2.6.3 Türkiye'deki Askeri Darbeler ve Ekonomik Tedbirler	67
2.1.2.6.4 Marks'ın Perspektifinden Değerlendirme	68
2.1.2.7 Gabriel Tarde (1843-1904)	69
2.1.2.7.1 Tarde'nin Monadlar ile Açıklamak İstedığı Düşünce	69
2.1.2.7.2 Tarde'nin Askeri Sosyolojideki Katkıları	70
2.1.2.8 Georg Simmel (1858-1918)	73
2.1.2.8.1 Bireylerin Grup İçindeki Pozisyonları.....	74
2.1.2.9 Joseph Schumpeter (1883-1950).....	79
2.1.2.9.1 Askeri Sosyolojiye Katkıları.....	81
2.1.2.10 Norbert Elias (1897-1990)	81
2.1.2.10.1 Askeri Yapı ve Askeri Sosyolojiye Katkıları.....	82
2.1.2.11 Thorstein Veblen (1857-1929)	86
2.1.2.11.1 Ordu ve Toplum	88
2.1.2.11.2 Veblen'in Eleştirileri	89
2.1.2.12 WEB Du Bois (1868–1963)	91
2.1.2.12.1 W. E. B. Du Bois'un Askeri Sosyolojiye Katkıları ve Bu Katkıların Özellikle Kültürel Çeşitliliğe Sahip Ülkelerde Günümüzde Nasıl Kullanılabileceğine Odaklanabiliriz	93
2.1.2.12.2 Kültürel Diplomasi ve Uluslararası İlişkiler	94
2.1.2.13 Michel Foucault (1926-1984).....	94
2.1.2.13.1 Foucault'nun Gözetleme Kavramı ve Askerlik Kurumu..	95
2.1.2.13.2 Foucault ve Clausewitz'in Savaş Teorileri.....	96
2.1.2.14 Pierre Bourdieu	97
2.1.2.14.1 Üniforma Üzerine Foucault ve Bourdieu'nün Düşünceleri	99
2.1.2.15 Bruno Latour	101
2.1.2.15.1 Latour'un Temel İddiaları ve Örnekler	101
2.1.2.15.2 Latour'un Sosyolojik Yaklaşımlarının Askeri Sosyolojide Kullanımı	102
2.1.2.16 Niklas Luhman (1927-1998)	105
2.1.2.16.1 Luhmann'ın Ordu ve Askerlik Hakkındaki Düşünceleri	107

2.1.2.17 Robert K. Merton (1910-2003)	108
2.1.2.17.1 Robert Merton'ın Yapısal İşlevselciliğinin Askeri Kurumlara ve Askeri Sosyolojiye Katkıları.....	109
2.1.2.17.2 Askeri Yapıların İşlevsel Analizine Ait Bir Değerlendirme	110
2.1.2.18 Charles Wright Mills İktidar Seçkinleri	113
2.1.2.18.1 C. Wright Mills'in Elit Teorisi, Türk Ordusu Üzerindeki Etkileri Anlamak İçin Önemli Bir Çerçeve	116
2.1.2.18.2 Mills'in, Güç Yapılarını, Elit Grupları ve Bu Yapıların Toplum Üzerindeki Etkilerini Ele Alışı ve Türk Ordusu'nun Dinamikleri	118
2.1.2.19 Erving Goffman (1922–1982).....	119
2.1.2.19.1 Toplam Kurumların Temel Özellikleri	120
2.1.2.20 Arlie Russell Hochschild.....	125
2.1.2.20.1 Hochschild'in Katkılarının Askeri Ortam İçin Değerlendirilmesi.....	125
2.1.2.21 Zygmunt Bauman.....	128
2.1.2.22 Michael Mann (1942-)	129
2.1.2.22.1 Çoklu Güç Kaynakları Teorisi (IEMP Modeli)	129
2.1.2.22.2 IEMP Modelinin Özellikleri ve Uygulamaları.....	130
2.1.2.22.3 Mann'ın Askeri Yapıya ve Askeri Sosyolojiye Katkıları	131
2.1.2.23 Anthony Giddens (1938-).....	133
2.1.2.24 Samuel A. Stouffer (1900-1960).....	134
2.1.2.24.1 Değerlendirme.....	147
2.1.3 Tarihsel Sosyoloji	147
2.1.3.1 Tarihsel Sosyoloji Amaç ve Yaklaşım	147
2.1.3.2 Tarihsel Sosyolojinin Yaklaşımı	149
2.1.3.3 Tarihsel Sosyolojinin Temel Prensipleri	151
2.1.4 Yol Bağımlılığı Kavramı	156
2.1.5 Elitler ve Askerler.....	160
2.1.5.1 Klasik Elit Teorileri.....	163
2.1.5.2 Çağdaş Elit Kuramları.....	166
2.1.5.3 Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Elitizmin Gelişimi	171
2.1.6 Askeri Sosyoloji Bağlamında Sivil-Asker İlişkileri ve Subaylık Mesleği	173
2.1.6.1 Giriş.....	173
2.1.6.2 Sivil–Asker İlişkileri	173
2.1.6.3 Subaylık Mesleği ve Profesyonellik.....	174
2.1.6.4 Tarihsel Gelişim ve Kurumsallaşma	175
2.2 Toplumsal Değişim.....	177
2.2.1 Toplumsal Değişim Teorileri.....	181
2.2.1.1 İbn Haldun.....	181
2.2.1.2 Saint Simon	185

2.2.1.2.1 Türk Toplumunu ve Ordusunun Toplumsal Evrimi: Bir İnceleme	189
2.2.1.3 Auguste Comte	194
2.2.1.4 Emile Durkheim	194
2.2.1.5 Ferdinand Tönnies	195
2.2.1.5.1 Vilfredo Pareto'nun Toplumsal Dönüşüm Üzerine Düşünceleri	196
2.2.1.6 Max Weber'in Karizma Kavramı ve Toplumsal Değişim Üzerine Düşünceleri	198
2.2.1.6.1 Karizmatik Lider ve Asker Atatürk	199
2.2.1.6.2 Karl Marks ve Sınıf Çatışması: Teorinin Genişletilmesi ve İncelemesi	202
2.2.2 Kültürel Kuramların İncelenmesi: Toplum ve Kültürün Değişimi	204
2.2.2.1 Lewis H. Morgan	205
2.2.2.2 Nikolay Danilevsky ve Uygarlık Kuramı	206
2.2.2.3 Oswald Spengler ve Kültürel Döngü Kuramı	208
2.2.2.4 Pitirim A. Sorokin ve Kültür Sistemlerinin Analizi	209
2.2.2.5 Arnold J. Toynbee ve Toplumsal Meydan Okumaların Analizi	212
2.2.2.6 William F. Ogburn ve Kültür Boşluğu Teorisi	217
2.2.3 Günümüz Değişim Sosyolojisi Teorileri	219
2.2.3.1 Talcott Parsons'un Toplumsal Değişim Kuramı ve Toplum Modeli	220
2.2.3.2 Robert K. Merton ve Anomie Kavramı	223
2.2.3.3 Ralf Dahrendorf ve Toplumsal Çatışma Yaklaşımı	227
2.2.3.4 Georg Simmel ve Sosyal Çatışma Yaklaşımı	230
2.2.4 Psikolojik ve Sosyal Psikolojik Kuramların Rolü	231
2.2.4.1 Richard T. LaPiere ve Toplumsal Değişimin Asosyal Doğası	231
2.2.4.2 David Riesman ve Özerk Kişilik Tipi	234
2.2.4.3 Alex Inkeles ve Sosyalizasyonun Toplumsal Değişime Katkısı	236
2.2.4.4 Kurt Lewin ve Toplumsal Değişimde Sosyal Kanallar Yaklaşımı	240
2.2.5 Toplumsal Değişim ve Türk Sosyologlar	242
2.2.5.1 Ahmed Cevdet Paşa'nın Temel Fikirleri	242
2.2.5.2 Türk Milliyetçiliği ve Ziya Gökalp	244
2.2.5.3 Niyazi Berkes	245
2.2.5.4 Mübeccel Belik Kıray, Kentleşme ve "Tampon Kurum"	248
2.2.5.5 Amiran Kurtkan'ın Bilgiseven	250
2.2.5.6 Şerif Mardin'e Göre, İdeoloji	251
2.2.5.7 Batı Dışı Modernlik Nilüfer Göle	252
2.2.5.8 Erol Güngör'e Göre Kültür Değişimi ve Düşünsel Kavramlar	253

2.2.5.8.1 Kültürün Tanımı	253
2.2.5.8.2 Kültürün Değişimi	254
2.2.5.8.3 Kültür ve Toplumsal Değişim.....	254
2.2.5.8.4 Kültürün Korunması ve Geliştirilmesi.....	254
2.2.5.8.5 Medeniyet ve Kültür Arasındaki İlişki	254
2.2.5.8.6 Güngör'ün Görüşleri	255
2.2.5.8.7 Kültür Değişimi ve Teknolojinin Etkisi.....	255
2.2.5.8.8 Batılılaşmanın Kültürel Değişime Etkileri	255
2.2.6 Bölüm Sonucu ve Değerlendirme.....	256
3. İKİNCİ BÖLÜM.....	263
3.1 Türk Ordusu Ve Modernleşme	263
3.1.1 Türk Modernleşmesinin Genel Çerçevesi	263
3.1.2 Türklerde Erken Askeri Yapılanma.....	265
3.1.3 Osmanlı Ordusunun Kuruluşu ve Yapılanması	266
3.1.3.1 Yeniçeri Öncesi Ordu Felsefesi	266
3.1.3.2 Osmanlı Ordusu	269
3.1.3.3 Osmanlı'da Savaş Kültürü ve Ordu-Toplum İlişkisi	273
3.1.3.4 Sosyolojik Değerlendirme.....	276
3.1.4 Batı Avrupa Ordularının Modernleşme Sürecindeki Dönüşümleri	276
3.1.4.1 Aydınlanma ve Modern Ordu	276
3.1.4.2 Modern Ordu: Bir “İşletme” Modeli.....	277
3.1.4.3 Kapitalizm ve Ordu Modernizasyonu	278
3.1.4.4 Modern Ordu ve Toplum	278
3.1.5 Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Reformlar 16, 17 ve 18'inci Yüzyıllar	285
3.1.5.1 Viyana Kuşatması Sırasında Yapılan Hatalar	290
3.1.5.2 Viyana Kuşatması Toplumsal Etkileri Açısından Değerlendirildiğinde, Bu Olayın Osmanlı Toplumunda Bir Dizi Sonuç Doğurduğu Görülür.....	292
3.1.6 Teknolojik İlerlemeler	293
3.1.7 Ordunun Bozulmasının Toplumsal Etkileri.....	299
3.1.7.1 16'ncı ve 17'nci Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunun Ordusuyla Etkileşimi	301
3.1.8 18'inci Yüzyıl Islahat Hareketleri	302
3.1.8.1 İç Sorunlar	302
3.1.8.1.1 Asıl Kurucu Gücün Etkisini Kaybetmesi.....	302
3.1.8.1.2 Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeniçerilerin Padişah Üzerindeki Etkisi Benzersiz Bir Durumdu ve Avrupa'da Benzeri Bir Etkinin Oluşmamasının Birkaç Nedeni Vardı	303
3.1.8.2 Ekonomik Zorluklar	304
3.1.8.3 Dış İlişkiler.....	306

3.1.8.4 Reform Çalışmaları	307
3.1.8.5 18'inci Yüzyıl Yenilik Hareketleri Şu Şekilde Sınıflandırılır	309
3.1.8.5.1 İlk Reform Belgeleri	310
3.1.8.6 I. Mahmut'un Reform Çabaları	315
3.1.8.7 III. Mustafa Dönemi (1757–1774) Islahatları	318
3.1.8.8 I. Abdülhamit Dönemi (1774–1789) Reformları	324
3.1.8.9 III. Selim Dönemi (1789–1807) Reformları	325
3.1.8.10 Nizam-ı Cedit'in Oluşumu.....	328
3.1.8.11 Avrupa'ya Diplomatlar Gönderilmesi	328
3.1.8.12 III. Selim'e Sunulan Reform Önerileri	330
3.1.8.13 III. Selim'e Yabancılar Tarafından Sunulan Öneriler.....	331
3.1.8.14 Nizam-ı Cedit Reformlarının Uygulanması	336
3.1.8.14.1 Mahmud Raif Efendi'nin Askeri Reformlarla İlgili Düşünceleri	338
3.1.8.15 Mevcut Ocakların Yeniden Düzenlenmesi	341
3.1.8.15.1 Nizam-ı Cedit Ocağının Kurulması	342
3.1.8.16 Reformlarının Kültürel ve Sosyolojik Etkileri Osmanlı Denizcilik Reformlarının Sosyo-Kültürel Yansımaları	344
3.1.8.17 18'inci Yüzyılda Osmanlı Toplumunun Ordusuyla Etkileşimi	351
3.1.9 19'uncu Yüzyıl Islahat Hareketleri.....	352
3.1.9.1 II. Mahmut Dönemi.....	352
3.1.9.1.1 1826 Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması ve Osmanlı Modernleşmesinde Dönüm Noktası.....	355
3.1.9.1.2 Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılma Nedenleri.....	355
3.1.9.1.3 Vaka-i Hayriye ve Osmanlı Toplumunu Üzerindeki Etkileri	356
3.1.9.2 Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılmasının Osmanlı Modernleşme Sürecindeki Yeri.....	356
3.1.9.2.1 Tanzimat Reformlarına Etkisi ve Osmanlı-Batı İlişkileri	359
3.1.9.3 19'uncu Yüzyılda Osmanlı Ordusunun Modernleşmesinin Sosyolojik Sonuçları	366
3.1.9.4 Osmanlı-Prusya Askerî İlişkileri ve Osmanlı Ordusunun Modernleşmesi	370
3.1.9.5 Abdülmecit Dönemi ve Tanzimat Ordusu	373
3.1.9.6 Tanzimat Reformlarının Osmanlı-Türk Toplumuna Etkisi....	377
3.1.9.7 Sultan Abdülaziz Dönemi Reformları.....	379
3.1.9.8 II. Abdülhamit Dönemi Islahatları	380
3.1.9.9 Kaehler Heyeti ve Çalışmaları	382
3.1.9.10 Hamidiye Alayları ve Kuruluş Sebepleri	389
3.1.9.11 19'uncu Yüzyılın Başındaki Yenilik Hareketlerinin İncelenmesi	392
3.1.10 20'nci Yüzyıl Islahatları	402
3.1.10.1 20'nci Yüzyıl Başında Ordu.....	404

3.1.10.2 Balkan Savaşları ve Ordu Reformlarının Gerekliliği.....	404
3.1.10.3 I. Dünya Savaşı: Ordu ve Toplumun Sınavı.....	405
3.1.10.4 Deniz Kuvvetlerinin Modernizasyonu	409
3.1.10.5 Hava Gücünün Modernizasyonu	411
3.1.11 Kurtuluş Savaşı Boyunca Toplumsal Yapı, Millî Mücadeleye	
Katılım ve Ordunun Sosyolojik Yapısı.....	415
3.1.11.1 TBMM'nin Yapısı ve Temsil Adaleti	416
3.1.11.2 Sınıfsal Yapı ve Toplumsal İttifaklar	416
3.1.11.2.1 Milliyetçi Aydın Kadro	416
3.1.11.2.2 Eşraf Sınıfı	417
3.1.11.2.3 Köylüler	417
3.1.11.2.4 İşçi Sınıfı	418
3.1.11.2.5 Kadınlar.....	418
3.1.11.3 Kurtuluş Savaşı'nın Sosyolojik Yapısı	418
3.1.11.3.1 Askeri ve Sivil Güçlerin Birleşmesi: Kuvayı Milliye ve	
Düzenli Ordu.....	418
3.1.11.3.2 İdeolojik Temeller: Milliyetçilik ve Anti-Emperyalizm	418
3.1.11.3.3 Toplumsal Bilincin Gelişmesi ve Ulus Kimliğinin	
Oluşumu.....	419
3.1.11.3.4 Feodal Yapının Çözülmesi ve Tarımda Dönüşüm.....	419
3.1.11.3.5 Kadınların Toplumsal Hayata Katılımı.....	420
3.1.11.3.6 Sınıfsal Yapıda Dönüşüm ve İşçi Sınıfının Ortaya	
Çıkışı.....	420
3.1.11.3.7 Askeri Yapının Yeniden Yapılanması ve Toplumla	
İlişkisi.....	421
3.1.11.3.8 Laikleşme ve Dini Yapının Dönüşümü.....	421
3.1.12 Kurtuluş Savaşı'nın Sosyolojisi ve Ordu-Toplum Etkileşiminin	
Kuramsal Açıdan Değerlendirilmesi	421
3.1.12.1 Toplumun Mobilizasyonu ve Sosyal Dayanışma.....	422
3.1.12.2 Ordu-Toplum Etkileşimi ve Meşruiyet İlişkisi	423
3.1.12.3 Sınıfsal Dinamikler ve Sosyal Çatışma.....	423
3.1.12.4 Ordu ve Toplumun İdeolojik Birliği	423
3.1.12.4.1 Modern Sosyal Hareketler ve Kimlik Siyaseti.....	424
3.1.12.4.2 Bölüm Sonucu.....	428
3.1.13 Mustafa Kemal Atatürk: Türkiye'nin Modernleşmesinde Vizyoner	
Bir Lider.....	429
3.1.13.1 İlkelerin Sosyolojik Değerlendirmesi.....	437
3.1.13.2 Atatürk İlkelerinin Türk Ordusunun Modernleşmesine	
Sosyolojik Etkisi	446
3.1.14 Cumhuriyet Döneminde Yaşanan Kırılma Noktaları	449
3.1.14.1 Kore Savaşı'nın Türk Siyasetine, Türk Ordusuna ve Türk	
Toplumuna Etkileri	449
3.1.14.2 Kore Savaşı'nın Türk Siyasetine Etkileri.....	449
3.1.14.2.1 Kore Savaşı'nın Türk Ordusuna Etkileri	450

3.1.15 Ordudaki Yapısal Değişikliklerin Toplumsal ve Bilimsel Etkileri	453
3.1.15.1.1 Ordudaki Eğitim ve Öğretimdeki Değişikliklerin Toplumsal ve Bilimsel Etkileri	453
3.1.15.1.2 Türk Savunma Sanayiindeki Gözlemlenen Gelişmeler .	455
3.1.15.1.3 Türk Savunma Sanayiindeki Ar-Ge Çalışmaları	457
3.1.16 Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Savunma Sanayii ve Toplumsal Etkileri	464
3.1.16.1 Tarihsel Arka Plan: Kıbrıs Meselesinin Dönüşümü.....	464
3.1.16.2 Ordu-Halk Etkileşimi ve Toplumsal Yansımalar	465
3.1.16.2.1 Teorik Çerçeve: Üç Sosyolojik Yaklaşımla Kıbrıs Barış Harekâtı.....	466
3.1.16.3 Harekât Sırasında Askeri ve Lojistik Eksiklikler	467
3.1.16.3.1 Dışa Bağımlılık ve Ambargo Dönemi	468
3.1.16.3.2 Savunma Sanayi Şirketlerinin Kuruluşu ve Katkıları	468
3.1.16.3.3 TSK'nın Organizasyonel ve Teknik Modernizasyonu...	469
3.1.16.3.4 Kamuoyu ve Siyasal Etkiler.....	469
4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	472
4.1 Modernleşmeye Bakış Açıları ve Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme	472
4.1.1 Halil İnalcık'ın Modernleşmeye Bakışı.....	472
4.1.1.1 Ordu ile İlgili Düşünceleri	472
4.1.2 Niyazi Berkes'in Modernleşmeye Bakışı	473
4.1.2.1 Ordu ile İlgili Düşünceleri	474
4.1.3 Bernard Lewis'in Modernleşmeye Bakışı	475
“Modern Türkiye'nin Doğuşu”	475
4.1.3.1 Ordu ile İlgili Düşünceleri	475
4.1.4 Erik Jan Zürcher'in Modernleşmeye Bakışı.....	476
“Modernleşen Türkiye'nin Tarihi” adlı eserinde	476
4.1.4.1 Ordu ile İlgili Düşünceleri	477
4.1.5 Stanford ve Ezel Kural Shaw'ın Modernleşmeye Bakışı	477
4.1.5.1 Ordu ile İlgili Düşünceleri	477
4.1.6 İlber Ortaylı'nın Modernleşmeye Bakışı	478
4.1.6.1 Ordu ile İlgili Düşünceleri	479
4.1.7 Feroz Ahmad'ın Modernleşmeye Bakışı	479
4.1.7.1 Ordu ile İlgili Düşünceleri	480
4.1.8 Şerif Mardin'in Modernleşmeye Bakışı	481
4.1.8.1 Ordu ile İlgili Düşünceleri	483
4.1.9 Yücel Karadağ'ın Modernleşmeye Bakışı	484
4.1.10 Osman Tiftikçi'in Modernleşmeye Bakışı.....	484
4.1.11 Suat Parlar'ın Modernleşmeye Bakışı	484
4.1.12 A. Faruk Yanardağ'ın Modernleşmeye Bakışı	485
4.1.13 Serdar Şen'in Modernleşmeye Bakışı.....	485
4.1.14 Bölüm Değerlendirmesi ve Sonuç	487

4.1.14.1 Modernleşmenin Kaçınılmaz Bir Süreç Olduğu	487
4.1.14.2 Modernleşmenin Askeri Reformlarla Başladığı.....	488
4.1.14.3 Modernleşmenin Devlet Merkezli ve Yukarıdan Aşağıya Doğru Gerçekleştiği	488
4.1.14.4 Ordunun Modernleşme Sürecindeki Belirleyici Rolü	489
4.1.14.5 Modernleşmenin Sürekli Bir Dirençle Karşılaştığı	489
4.1.14.6 Cumhuriyet Dönemiyle Birlikte Modernleşmenin Radikalleştiği.....	490
4.1.14.7 Ortak Noktalar Yönüyle Sonuçlar	490
4.1.15 Mülakat Çalışmaları.....	494
4.1.15.1 Mülakat Çalışması Katılımcı 1	494
4.1.15.2 Mülakat Çalışması Katılımcı 2.....	510
4.1.15.3 Mülakat Çalışması Katılımcı 3.....	518
4.1.15.4 Mülakat Çalışması Katılımcı 4.....	531
4.1.15.5 Mülakat Çalışması Katılımcı 5.....	536
4.1.15.6 Mülakat Çalışması Katılımcı 6.....	541
4.1.15.7 Mülakat Çalışması Katılımcı 7.....	547
5. SONUÇ ve ÖNERİLER	562
5.1 Tarihsel Süreçte Ordunun Modernleşmedeki Kurucu Rolü	562
5.2 Toplum ile Ordu Arasındaki Dinamik ve Dönüşen İlişki.....	562
5.3 Ordu: Bir Sosyal Mühendislik Kurumu mu?	562
5.4 Savunma Sanayii: Teknoloji ve Ekonomiyle Gelen Güç	563
5.5 Siyasetle İlişkiler: Müdahale ve Mesafe Arasında	563
5.6 Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Kurum Kültürü	563
5.7 Ortak Noktalar ve Tartışmalı Başlıklar.....	563
5.8 Kurumsal ve Sosyolojik Riskler: Geleceğe Dair Kaygılar	564
5.9 Araştırmanın Sınırlılıkları ve Geliştirme Önerileri.....	564
KAYNAKLAR.....	566

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1.	Açıklamalı Yapı Tablosu	4
Tablo 2.1.	Askeri Sosyolojinin Çalışma Alanları	9
Tablo 2.2.	Sosyolojinin Farklı Düzeylerindeki Çalışma Alanlarını ve Bu Düzeylerde Etkili Olan Anahtar İsimleri ve Kavramları	11
Tablo 2.3.	Tocqueville'in Askeri Sosyoloji ve Demokratik Toplumlar Arasındaki İlişki Konusundaki Düşünceleri	23
Tablo 2.4.	Tocqueville'in Askeri Sosyoloji ve Demokratik Toplumlar ile Ordular Arasındaki İlişki Konusundaki Düşüncelerinden Hareketle Türk Ordusu ve Türk Toplumunu Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi.....	27
Tablo 2.5.	Weber'in Teorik Çerçevesi ve Askeri Sosyoloji	29
Tablo 2.6.	Dreyfus Olayı ile Ergenekon Yargılamaları Arasındaki Benzerlikler.....	58
Tablo 2.7.	Foucault ve Ordu	97
Tablo 2.8.	Tarihsel Sosyolojinin Anahtar Özellikleri Ve Yaklaşımları.....	154
Tablo 2.9.	Yol Bağımlılığı Aşamaları.....	158
Tablo 2.10.	Klasik Elit Kuramları ve Temel İlkeler	165
Tablo 2.11.	Çağdaş (Demokratik) Elit Kuramları ve Temel İlkeler	170
Tablo 2.12.	Türkiye'de Tarihsel Elit Gelişimi ve Değişimi	172
Tablo 2.13.	Sivil-Asker İlişkileri ve Subaylık Mesleği.....	175
Tablo 2.14.	Toplumsal Değişimin Özellikleri.....	179
Tablo 2.15.	Toplumsal Değişim ve Kültürel Değişimin Farklı Özellikleri ve Birbirleriyle İlişkileri	181
Tablo 2.16.	İbn Haldun'un Düşünceleri, Toplumların ve Devletlerin Evrimsel Döngülerini Anlamamıza Yardımcı Olur ve Sosyal Değişimin Karmaşıklığını Açıklar	185
Tablo 2.17.	Saint-Simon'un Toplumsal Değişim ve Evrim Görüşlerinin Ana Hatları	193
Tablo 2.18.	Auguste Comte'un Ana Görüşleri ve Vurguladığı Temel Hususlar	194
Tablo 2.19.	Emile Durkheim'un Ana Görüşleri ve Vurguladığı Temel Kavramlar	195
Tablo 2.20.	Ferdinand Tönnies'in Toplumsal Değişim ve Topluluktan Modern Topluma Geçiş Konusundaki Temel Görüşleri	196
Tablo 2.21.	Vilfredo Pareto'nun Toplumsal Dönüşüm ve Seçkinlerin Dolaşımı Gibi Temel Görüşleri	197
Tablo 2.22.	Max Weber'in Karizma Kavramı ve Toplumsal Değişim Üzerine Düşünceleri	199
Tablo 2.23.	Liderlerin İktidara Geliş Şekli, Uyguladıkları Politik, Ekonomik Reformlar, Dış Politika Tercihleri ve Askeri Başarılarının Kıyaslanması.....	201
Tablo 2.24.	Karl Marks'ın Sınıf Çatışması Teorisini ve Toplumsal Değişim Üzerine Görüşleri.....	203
Tablo 2.25.	Lewis H. Morgan'ın İnsanlık Tarihinin Evrimsel Bir Yolculuk Olduğunu ve Bu Yolculuğun Aşamalarını Açıklaması	206

Tablo 2.26.	Nikolay Danilevsky'nin Kültürel Evrim ve Uygarlık Kuramı.....	207
Tablo 2.27.	Oswald Spengler'in Kültürel Döngü Kuramını.....	209
Tablo 2.28.	Pitirim A. Sorokin'in Kültürel Değişim Teorisi.....	212
Tablo 2.29.	Arnold J. Toynbee'nin Toplumsal Meydan Okumaların Analizi Konusundaki Görüşleri	213
Tablo 2.30.	William F. Ogburn'un Kültür Boşluğu Teorisi	218
Tablo 2.31.	Talcott Parsons'ın Sosyal Diferansiyasyon Teorisini ve Toplum Modeli, Toplumun Yapısını Ve İşleyişini Anlama Amacını Vurgulayan Kavramları ve Temel Fikirleri	222
Tablo 2.32.	Robert K. Merton'un Anomie Kavramını ve Sosyal Davranış Tipleri.....	226
Tablo 2.33.	Ralf Dahrendorf'un Toplumsal Çatışma Yaklaşımı.....	229
Tablo 2.34.	Georg Simmel'in Sosyal Çatışma Yaklaşımı ve Toplumsal Değişimle İlişkilendirdiği Önemli Kavramlar	230
Tablo 2.35.	Richard T. LaPiere'in Toplumsal Değişimin Asosyal Doğası Hakkındaki Görüşleri ve Yaklaşımı	233
Tablo 2.36.	David Riesman'ın Farklı Kişilik Tiplerini Ve Toplumsal Gelişme ile Kişilikler Arasındaki İlişkiyi Açıklamak İçin Geliştirdiği Görüşleri	235
Tablo 2.37.	Alex Inkeles'in Modernleşme Kuramının Temel Unsurları	238
Tablo 2.38.	Kurt Lewin'in Toplumsal Değişim Yaklaşımı: Sosyal Kanallar ve Geçit Noktaları.....	241
Tablo 2.39.	Türkiye'nin Tarihsel ve Güncel Toplumsal Değişimini Farklı Kültürel Kuramların Perspektiflerine Göre Değerlendirme	261
Tablo 2.40.	Türkiye'deki Tarihsel Süreç İçindeki Toplumsal Değişimin Psikolojik ve Sosyal Psikolojik Kuramların Perspektifleriyle Uyumu	262
Tablo 3.1.	Alp Kavramı	268
Tablo 3.2.	Strelitzes ve Yeniçeriler Arasındaki Bazı Belirgin Farklar	289
Tablo 3.3.	Ordunun Bozulmasının Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Toplumsal Etkileri	300
Tablo 3.4.	XVII. Yüzyılda Gerçekleştirilen Osmanlı Reformları ve İç Sorunlar.....	308
Tablo 3.5.	XVII. Yüzyılda Gerçekleştirilen Osmanlı Reformları ve Dış İlişkiler	309
Tablo 3.6.	XVII. Yüzyılda Gerçekleştirilen Osmanlı Reform Çabaları	309
Tablo 3.7.	Rochefort'un Önerdiği Proje	312
Tablo 3.8.	Osmanlı'da Kahvehaneler ve Etkileri.....	314
Tablo 3.9.	I. Mahmut'un Modernleşme Çabaları ve Yapılan Reformlar	317
Tablo 3.10.	İgnatius Mouredge D'ohsson'un Osmanlı Reform Sürecindeki Önemli Rol ve Faaliyetleri.....	333
Tablo 3.11.	Baron Brentano'nun Osmanlı Ordusunun Modernizasyonu ve Yeniden Yapılanması İçin Önerdiği Önemli Adımlar	335
Tablo 3.12.	Tanzimat Dönemi'nde Askeri Eğitim Alanında Yapılan Reformlar ve Uygulamalar	375
Tablo 3.13.	Tanzimat Reformlarının Osmanlı-Türk Toplumuna Etkisi	378
Tablo 3.14.	Dönüştürücü Dönemde Türkiye'nin Entelektüel ve Edebi Manzarası.....	400
Tablo 3.15.	Modernleşme ile İlgili Problemler	401

Tablo 3.16.	Osmanlı Modernleşme Sürecinin Farklı Yönleri ve Toplumsal Etkileşimleri.....	401
Tablo 3.17.	Kurtuluş Savaşı'nın Farklı Sosyolojik Kuramlarla Açıklanması ...	424
Tablo 3.18.	Kurtuluş Savaşı'nın Charles Tilly, Sidney Tarrow, Benedict Anderson, Robert Putnam, Pierre Bourdieu ve Michel Foucault Gibi Sosyologların Teorileri Üzerinden Açıklanması	427
Tablo 3.19.	Cumhuriyetçilik İlkesinin Türkiye'nin Toplumsal Yapısına Olan Sosyolojik Katkıları	439
Tablo 3.20.	Milliyetçilik İlkesinin Türkiye'nin Toplumsal Yapısına Olan Sosyolojik Katkıları	440
Tablo 3.21.	Halkçılık İlkesinin Türkiye'nin Toplumsal Yapısına Olan Sosyolojik Katkıları	442
Tablo 3.22.	Devletçilik İlkesinin Türkiye'nin Toplumsal Yapısına Olan Sosyolojik Katkıları	443
Tablo 3.23.	Laiklik İlkesinin Türkiye'nin Toplumsal Yapısına Olan Sosyolojik Katkıları	444
Tablo 3.24.	İnkılâpçılık İlkesinin Türkiye'nin Toplumsal Yapısına Olan Sosyolojik Katkıları	446
Tablo 3.25.	Cumhuriyet Döneminde Türk Kara Kuvvetleri'nin Modernleşme Aşamaları	459
Tablo 4.1.	Batı Etkisi ve Toplumsal Dönüşüm Üzerine Görüşlerin Karşılaştırılması	486

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

ASELSAN	: Askeri Elektronik Sanayi
ASPİLSAN	: Askerî Pil Sanayi
BAİBÜ	: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
BM	: Birleşmiş Milletler
çev.	: Çeviren
Gnkur.	: Genelkurmay
HAVELSAN	: Hava Elektronik Sanayii
İHA	: İnsansız Hava Aracı
İŞBİR	: İşbir Holding Anonim Şirketi
MGA	: Milli Güvenlik Akademisi
MKEK	: Makine ve Kimya Endüstrisi A.Ş.
MİLGEM	: Milli Gemi Projesi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SİHA	: Silahlı İnsansız Hava Aracı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TSKGV	: Türk Silahlı Kuvvetleri'ni Güçlendirme Vakfı
TUSAŞ	: Türk Havacılık ve Uzay Sanayii AŞ
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu

TEŞEKKÜR

Tez sürecim boyunca, yanımda duran ve desteklerini esirgemeyen herkese en içten teşekkürlerimi sunarım. Bu süreçte olumlu ve olumsuz koşullarla karşılaştığımı fark ettiğimde, çevremden gelen destek benim için çok değerli oldu.

Öncelikle, tez danışmanlarım Prof. Dr. Mustafa Yahya KESKİN, Prof. Dr. Serdar UĞURLU, Dr. Öğr. Üyesi İbrahim BİRİ ve Dr. Öğr. Üyesi Cem ZAFER'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Sabırları, bilgileri ve rehberlikleri olmadan bu tez süreci başarıyla tamamlanamazdı. Her birinizin önerileri ve destekleri benim için çok değerliydi.

Ayrıca, mülakatta bulunduğum kişilere de teşekkür etmek isterim. Görüşmeleriniz ve değerli geri bildirimleriniz, araştırmamın kalitesini artırdı ve vizyonumu genişletti. Sizlerin deneyimlerinden ve fikirlerinden faydalandım ve bunun için minnettarım.

Son olarak, aileme ve sevdiklerime sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Her zaman beni destekleyip cesaretlendirdiniz ve bu süreçte benim yanımda oldunuz. Sizin sevgi ve inancınız olmadan, bu başarı elde edilemezdi.

Tüm destekleyicilerime tekrar teşekkür ederim. Sizlerin desteği olmadan, bu tez süreci aynı zorluklarla karşılaşılan ancak aynı başarıya ulaşamayacak bir yolculuk olurdu. Saygılarımla,

Altan BORA

Temmuz 2025

1. GİRİŞ

Askeri sosyoloji, askeri yapının toplumsal, siyasi ve ekonomik yönlerini inceleyen bir disiplindir. Bu alan, ordunun toplumsal yapısı, askeri disiplin, askeri sosyalizasyon, askeri eğitim ve öğretim, askeri liderlik, asker aileleri, askeri kültür ve askeri strateji gibi konuları ele alır. Ayrıca, askeri kurumun toplum ve sivil kurumlar içindeki rolü ve sivil-asker ilişkileri gibi konuları da inceler. Askeri sosyoloji, sadece askeri yapının anlaşılması için değil, aynı zamanda uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi gibi diğer disiplinler için de önemlidir. Savaş, çatışma ve orduların etkileri, toplumların ve devletlerin şekillenmesinde kritik bir rol oynar.

Sosyoloji bir akademik disiplin olarak kurulduğundan beri, savaş, barış, çatışma, şiddet ve askeri kavramlar önemli unsurlar olmuştur. 19 ve 20'nci yüzyıllarda savaş ve şiddetli ayaklanmalar, devrimler, askeri eylemler ve zorunlu askerlik hizmeti, sosyolojik analizlerin konusu olmuştur. Öncesini göz ardı ederek, ülkemizde Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve iç ayaklanmalar, Soğuk Savaş, Kore Harbi, NATO'ya giriş, Kıbrıs Barış Harekâtı ve terörle mücadele, darbeler günlük yaşamı şekillendirmiştir. Askerlikle ilgili olaylar ve deneyimler, insan grupları, kurumlar ve toplumlar arasındaki etkileşimlerin analizlerinin konusu olmuştur.

Askeri güç, Orta Çağlarda düzensiz köylü birliklerinden 19 ve 20'nci yüzyıllarda zorunlu askerlik sistemine dayanan büyük kuvvetlere ve günümüzde daha küçük ama daha profesyonel gönüllü kuvvetlere dönüştü. Günümüzde askeri sosyoloji, geniş anlamda sivil-asker ilişkileriyle ilgilenmektedir. Bu, askeri eylemlerle ilgili karar alma süreçlerini, devlet ile asker arasındaki ilişkileri, kamuoyunun ve medyanın etkisini, bir ülkenin nüfusunun askeri işgücünde temsilini ve silahlı kuvvetlerin karşılaştığı örgütsel, insan kaynakları ve iş ile ilgili zorlukları içermektedir.

Bu tez, Türk modernleşmesi ve ordunun modernleşmesinin birbirini nasıl etkilediğini ve bu etkileşimin oluşturduğu ilişkiselliğin yan etkilerini ele almayı amaçlamaktadır. Özellikle, Türk Ordusu ile Türk Milleti arasındaki güçlü bağların nasıl şekillendiği ve ülkemizin bekası ve geleceğini nasıl etkilediğini sosyolojik olarak incelenmesi üzerinde odaklanmaktadır. Bu tez çalışması, Türk Milletini veya Türk Ordusunu eleştirmek yerine aralarındaki ilişkiyi anlamayı amaçlamaktadır. Sosyolojik yaklaşım çerçevesinde tarihsel araştırmalar, sosyal psikolojik analizler,

kültürel antropolojik çalışmalar ve siyaset bilimi gibi multidisipliner yaklaşımlar kullanılarak Türk Ordusu ile Türk Milleti arasındaki güçlü bağların oluşturduğu ilişkilerin anlaşılması hedeflenmektedir.

Sosyal meseleleri tanımlarken Loseke tarafından öne sürülen dört temel unsur vurgulanır. Sosyal sorunlar, bir şeyin yanlış olduğunu göstermek için kullanılır ve çözüm sunma potansiyeli taşır (Adak, 2018). Türk Ordusu ve Türk Milleti arasındaki etkileşimlerin bir kısmının sosyal problemler olarak ele alınması, bu ilişkilerin toplumsal sonuçlarının önemini vurgular ve çözümüne katkı sağlar.

Türk modernleşmesi ve ordunun modernleşmesinin karşılıklı etkileşimi ele alınırken, bu süreçlerin toplumsal yapıyı, siyasi karar alma mekanizmalarını ve ekonomik gelişmeleri nasıl şekillendirdiğini incelemek gerekmektedir. Bu inceleme, aynı zamanda bu etkileşimin toplum üzerinde yarattığı yan etkileri de değerlendirmektedir. Sosyolojik bir bakış açısı ve multidisipliner bir yaklaşım, bu ilişkilerin derinlemesine anlaşılmasına yardımcı olabilir ve sonuçları açısından Türkiye'nin bekası ve geleceği açısından önemli bilimsel veriler sunabilir. Duygusal tepkilerden ve önyargılardan uzaklaşarak, bu ilişkileri objektif bir şekilde çözümlemek ve değerlendirmek önemlidir. Tez, askeri kurumları ve uygulamalarını yenilemelerine yardımcı olacak görüşler ve içgörüler sağlamayı amaçlamaktadır. Bu tez, ordu ve topluma ilişkin işlevsel sorunlarla ilgili olduğu kadar, sosyolojinin sorması ve düşünmesi gereken daha genel sorularla da ilgilidir.

1.1 Genel

Bu çalışma, Türk Ordusu ile Türk Milleti arasındaki güçlü bağların tarih boyunca nasıl şekillendiğini ve bu ilişkilerin ülkemizin bekası ve geleceği üzerindeki sosyolojik etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, askeri sosyolojinin sunduğu çerçevede Türk Ordusu ve Türk Milleti arasındaki ilişkilerin özellikle modernleşme çabaları ve toplumsal değişim bağlamında derinlemesine anlaşılması hedeflenmektedir. Ancak bu inceleme ve değerlendirme sadece tarihsel bir perspektifle sınırlı kalmayacak, aynı zamanda sosyal psikoloji, antropoloji ve siyasi boyutları da ele alacaktır.

1.2 Araştırmanın Amacı ve Hedefleri

Bu çalışmanın temel amacı, Türk Ordusu ile Türk Milleti arasındaki etkileşimi sosyolojik bir bakış açısıyla incelemek ve bu ilişkinin toplumsal

sonuçlarını objektif bir şekilde değerlendirmek ve bu ilişkinin geçmişten bugüne olan etkilerini anlamaktır. Ayrıca, bu çalışmada geçmişte yaşanan eksiklik ve hataların etkileri değerlendirilerek, gelecekteki olası sorunların belirlenmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bunun yanı sıra, eksiklik ve hataların etkilerini inceleyerek, iç ve dış etkenlerin bu etkileşime nasıl yansıdığını ortaya koymak da bu çalışmanın önemli hedeflerindendir. Bu amaçlar doğrultusunda, tarihsel araştırmalara, sosyal psikolojik analizlere, kültürel antropolojik çalışmalara ve siyaset bilimine başvurulacak ve multidisipliner bir yaklaşım benimsenecektir.

1.3 Araştırmanın Kapsamı

Bu çalışma, Türk Ordusu ve Türk Milleti arasındaki etkileşimin tarih boyunca nasıl şekillendiği, ordunun toplum içindeki rolü ve konumu, askerlik algısı, ordunun siyasi ve ekonomik güce etkisi gibi konuları ele alacaktır. Ayrıca, askeri kurumların sosyal yapıları, liderlik, iletişim, motivasyon ve örgütsel davranış gibi sosyal psikolojik boyutları da incelenecektir. Bu kapsamda, Türkiye'nin içinde bulunduğu zorlu şartlar ve geçmişte yaşanan olaylar da detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

1.4 Araştırmanın Yöntemi ve Önemi

Bu çalışmada, araştırmanın önemli bir parçası olan literatür taramasından sonra konusunda uzman sosyal bilimciler, üst düzey askeri ve sivil bürokratlar ve savunma sanayi şirketlerinin üst yöneticileriyle derinlemesine görüşme ve yarı yapılandırılmış mülakat metodu ile kişilerle yapılan mülakatlar önemli bir yer tutmaktadır. Bu yöntemler ve görüşme teknikleri sayesinde Türk Ordusu ve Türk Milleti arasındaki etkileşimin sosyolojik açıdan derinlemesine incelenmesi ve bu ilişkinin nedenlerinin objektif bir şekilde araştırılması sağlanmıştır. Yapılan mülakatlar çerçevesinde, önce düzenlenmiş mülakatlar üzerinden söylem analizi yolu izlenmiş ve buna göre elde edilen bulgular, çıkarımlar değerlendirilmiştir.

Dolayısıyla bu tez çalışmasının temel kurgusunu oluşturan bileşenler aşağıda verilen yapı tablosu içinde özetlenmiştir.

Tablo 1.1. Açıklamalı Yapı Tablosu

İçerik Özeti	Akademik ve Yöntemsel İşlevi
Türk Ordusu ile Türk Milleti arasındaki tarihsel bağlar, modernleşme süreciyle birlikte şekillenen toplumsal etkileşimler ve bu ilişkinin çok boyutlu analizine dair genel bir çerçeve sunulmuştur.	Araştırmanın konusunun sınırlarını belirlemek ve okuyucuya genel bir yönlendirme yapmak amacıyla yazılmıştır. Aynı zamanda disiplinler arası yaklaşımın gerekçesini açıklamaktadır.
Ordu ve toplum arasındaki etkileşimin tarihsel seyri içinde değerlendirilmesi, bu ilişkinin toplumsal sonuçlarının ortaya konulması ve çözüm önerileri geliştirilmesi hedeflenmektedir.	Tezin temel araştırma amacını tanımlar. Okuyucuya çalışmanın neden yapıldığını ve topluma/sosyo-politik düşünceye nasıl bir katkı sunmayı hedeflediğini göstermektedir.
Ordunun toplumdaki rolü, askerlik algısı, siyasi ve ekonomik etkilere dair temalar; liderlik, iletişim, örgütsel davranış gibi sosyal psikolojik unsurlar çalışmaya dahil edilmiştir.	Araştırmanın sınırlarını belirler. Hangi konulara odaklanılacağını ve hangi konuların dışarıda bırakıldığını göstererek akademik odaklanmayı sağlamlaştırmaktadır.
Literatür taraması ve mülakat yöntemiyle veri toplanacak, elde edilen bulgular sosyolojik bir çerçevede yorumlanacaktır. Çalışma tarafsız bir bakış açısıyla eleştirel bir analiz sunmayı amaçlamaktadır.	Yöntemsel temeli açıklar ve çalışmanın bilimsel güvenilirliğini ortaya koyar. Aynı zamanda, araştırmanın özgün katkısını ve objektif bakışını vurgulamaktadır.

2. BİRİNCİ BÖLÜM

2.1 Kavramsal ve Kuramsal Arka Plan

2.1.1 Türk Ordusu ve Türk Toplumunun Etkileşimlerinin Sosyolojik Önemi

Türk Ordusu, tarih boyunca Türk Milletinin bağrından çıkmış, varlığına, birliğine ve bağımsızlığına hizmet etmiş bir kurumdur. Bu nedenle, Türk Milleti, ordusuna her zaman güven duymuş, onu desteklemiş ve onurlandırmıştır. Bu iki unsur arasındaki sağlam bağlar, Türkiye'nin zorlu şartlara rağmen ayakta kalmasını sağlamıştır. Ancak son yıllarda, bu bağları zayıflatmaya yönelik çeşitli girişimler olmuştur. Bunlardan en önemlisi, Türk Ordusunu yıpratmaya çalışan Ergenekon Tertibi olarak bilinen kumpastır. Bu çalışma, özellikle “Modernleşme Çabalarımız” süresince Türk Ordusu ile Türk Milleti arasındaki etkileşimin sosyolojik açıdan nasıl değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ergenekon Tertibi, bu tezin odaklandığı ordu-toplum etkileşimini incelemeye esin kaynağı olmuştur.

2.1.1.1 Tarihsel Bağlam ve Modernleşme Süreci

Türk Ordusu ile Türk Milleti arasındaki ilişkilerin tarih boyunca nasıl şekillendiği, ordunun toplum içindeki rolü ve konumu, ordunun değerleri ve kültürü, askerlik algısı, ordunun siyasi ve ekonomik güç üzerindeki etkisi, askeri kurumların sosyal yapıları gibi konuların incelenmesi gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan modern Türkiye'ye geçiş döneminde, ordu, modernleşme ve Batı'ya yönelme çabalarının başat aktörlerinden biri olmuştur. Osmanlı Padişahı II. Mahmut döneminden itibaren ordunun modernizasyonu, genel toplumsal değişimlerin bir yansıması olarak da değerlendirilebilir.

2.1.1.2 Sosyal Psikolojik Boyutlar

Ordunun toplum üzerindeki etkilerini anlamak için sosyal psikolojik boyutlar büyük önem taşır. Askeri liderlik, iletişim, motivasyon ve örgütsel davranış gibi konular, ordunun toplumla ilişkilerini şekillendirir. Türk Milleti'nin ordusuna duyduğu güven ve saygı, büyük ölçüde bu sosyal psikolojik etkileşimlerin sonucudur. Askerlik, Türk toplumunda uzun yıllar bir geçiş ritüeli olarak özellikle erkekler için toplumsal bir kimlik kazandırma aracı olarak işlev görmüştür.

2.1.1.3 Siyasi ve Ekonomik Güç

Ordunun siyasi ve ekonomik güç üzerindeki etkisi, sosyolojik açıdan kritik bir inceleme konusudur. Askeri darbeler ve askeri vesayet, Türkiye'nin siyasi tarihini derinden etkilemiştir. Ordunun siyasi karar alma süreçlerindeki rolü, toplumsal sorunların kaynağı olarak görülebilir. Askeri personelin toplumla ilişkileri ve askeri okulların toplumsal yapıya etkisi, bu bağlamda değerlendirilmeye değerdir.

2.1.1.4 Sosyolojik İmgelem ve Sosyal Sorunlar

Türk Ordusu ile Türk Milleti arasındaki etkileşimin sonuçları, bazı toplumsal sorunlara neden olmuştur ve bu sorunlar gelecekte de devam edebilir. Bu sorunların çözümünde sosyolojik yaklaşımlar büyük önem taşır. Sosyolojik imgelem, bireylerin toplumsal yapıları ve tarihsel süreçleri anlamalarına yardımcı olur. Türk Ordusu ve Türk Milleti arasındaki etkileşimin sosyolojik açıdan incelenmesi, bu etkileşimlerin olumlu ve olumsuz sosyal sonuçlarını ortaya koyar.

2.1.1.5 Simmel'in Toplumsal Etkileşim Teorisi ve Türk Ordusu-Türk Toplumunu Etkileşimi

George Simmel'in toplumsal etkileşim teorisi, modern sosyolojinin önemli taşlarından biridir ve toplumu dinamik bir süreç olarak görür. Simmel'e göre **toplum, bireylerin birbirleriyle sürekli etkileşimlerinin bir sonucudur ve o toplumsal yapıyı bireylerin etkileşimleri üzerinden tanımlar ve bu etkileşimlerin toplumu şekillendirdiğini savunur** (Simmel, 2006, s. 19). Bu perspektiften bakıldığında, Türk Ordusu ile Türk Toplumunu arasındaki etkileşimler, toplumsal yapıyı ve dinamikleri anlamak için büyük önem taşır.

Tarih boyunca Türk Ordusu, Türk Milletinin bağrından çıkmış ve milletin birliğine, bağımsızlığına hizmet etmiş bir kurum olarak toplumla derin bağlar kurmuştur. Simmel'in "Vergesellschaftung" (toplumlaşma) ve "Wechselwirkung" (etkileşim) kavramları (Simmel, 2006, s. 19), ordunun sadece askeri bir güç değil, aynı zamanda toplumsal bir fenomen olarak anlaşılmasını sağlar.

Türk Ordusu ile Türk Toplumunu arasındaki etkileşimler, Simmel'in toplumsal etkileşim teorisine göre, toplumun genel yapısının ve işleyişinin anlaşılmasında anahtar bir rol oynar. Ordunun modernleşme sürecindeki rolü, toplumsal değerler ve normlar üzerindeki etkisi, askerlik algısı ve ordu-toplum ilişkilerinin siyasi ve

ekonomik boyutları, toplumsal dinamikleri şekillendiren önemli unsurlardır. Bu etkileşimlerin sosyolojik olarak incelenmesi, modern Türkiye'nin sosyolojik yapısını anlamak için de kritik bir öneme sahiptir.

2.1.1.6 Disiplinler Arası Yaklaşım

Türk Ordusu ve Türk Milletinin arasındaki karşılıklı etkileşim geçmişten bugüne nasıl süre gelmiştir bu etkileşimlerin olumlu veya olumsuz sosyal sonuçları ne olmuştur? Konumuzun çok geniş kapsamlı ve sosyoloji şemsiyesi altında multidisipliner bir çalışma gerektirdiği açıktır. Ama birçok sosyoloğun da dile getirdiği gibi sosyolojik imgeleminden faydalanmak kaçınılmazdır. Ülkemizde askeri sosyoloji alanında çalışmalar son dönemde artmıştır. Özellikle Savunma Sanayi'nde meydana gelen gelişmeler askerlik mesleği dışında birçok farklı disiplinden bilim insanının bu alana girmesine neden olmaktadır. Giddens'a göre; "Araştırma konusu olarak 'toplum', sosyoloji ve diğer sosyal bilimler tarafından paylaşılır (Giddens, 2001, s. 8)." Öyle ki, ordunun incelenmesine yönelik en sağlam ve en eksiksiz bilimsel yaklaşım sosyolojik yaklaşımdır, ancak kesinlikle tarihsel araştırma (özellikle sosyal tarih), sosyal psikoloji, kültürel antropoloji ve genel olarak siyaset biliminden destek alınmalıdır. "Toplumsal dünya anlayışı, ancak hayal gücünün üç aşamalı uygulamasının sonucu olarak elde edilebilir. Bu sosyolojik hayal gücü biçimleri **tarihi, antropolojik ve eleştirel** bir duyarlılık içerir." (Giddens, 2001, s. 13). Örneğin kültürel antropolojik çalışmalar, ordunun ve toplumun kültürel değerlerini, normlarını ve ritüellerini inceler. Türk Ordusu'nun tarihsel ve kültürel kökleri, toplumsal yapıya derinlemesine işlemiştir. Ordunun sembolik anlamı, kültürel antropoloji perspektifinden değerlendirildiğinde, ulusal kimliğin ve kolektif bilincin şekillendirilmesinde önemli bir rol oynadığı görülür.

Giuseppe Caforio'nun ifadesi ile de askeriye çalışmak için en uygun ve bilimsel yaklaşım tarihsel araştırmalar (özellikle toplumsal tarih), sosyal psikoloji, kültürel antropoloji ve siyaset bilimi ek olarak kullanışlı olabilecekse de **sosyolojik bir yaklaşımdır** (Caforio, 2017, s. 3). "Disiplinler arası her türlü alan araştırmasında modern bilimsel bir yaklaşımın bir keşfidir... Disiplinler arasılığın sebebi, askeriye'nin kendi içinde karmaşık yapıya sahip bir sosyal fenomen olması, çeşitli kademeleri etkilemesi, birçok farklı duruma etki etmesi ve böylece çeşitli müdahale süreçlerine maruz kalması gibi basit bir gerçeğe

dayanmaktadır.”(Caforio, 2017, s. 3). Bu açıdan bakıldığında alan, çok çeşitli disiplinlerden araştırmacıları cezbetmesi gereken sürprizlerle dolu konuları kapsamaktadır.

Ordu ile toplum arasındaki ilişkiler her zaman sorunsuz olmamıştır. Zaman zaman çok ciddi problemler yaşanmış ve özellikle sivil yönetimler ile ordu karşı karşıya gelmiştir. Bu durum, sosyolojik açıdan önemli bir toplumsal soruna işaret. Ordu ile sivil yönetimler arasındaki gerilimler, toplumda derin yaralar açmış ve sosyal problemler yaratmıştır.

Sosyolog sosyal problemleri tanımlarken dört temel unsur olduğunu ifade ediyor.

- Sosyal problemler, toplumda bir şeylerin düzgün işlemediğini ortaya koymak için bir araçtır.
- Bir meselenin sosyal problem sayılabilmesi için, yalnızca bireysel değil, çok sayıda insanı etkiliyor olması gerekir.
- Bir sosyal problemi tanımlayabiliyor olmak, çözüm yolları üretmemize olanak tanıyan olumlu bir durumdur.
- Eğer bir sosyal sorun sıkça karşılaşılan ve müdahale edilebilir bir nitelik taşıyorsa, o zaman toplumsal yarar için bu durumun değiştirilmesi gerekir. (Adak, 2018, s. 15-33).

2.1.2 Askeri Sosyoloji

Yukarıda da ifade edildiği gibi Caforio’a göre, “...ordunun araştırılması için en sağlam ve eksiksiz bilimsel yaklaşım **sosyolojik yaklaşım**’dır.” (Caforio, 2017, s. 3). Askeri sosyoloji, orduyu sadece bir askeri örgüt/kurum olarak değil, aynı zamanda bir sosyal grup olarak sistematik olarak incelenmesini amaçlar. Bu disiplin, sivil toplumdan farklı olarak belirli amaç ve değerlere sahip, mesleklerini ve savaş koşullarında hayatta kalmayı temel alan zorunlu toplu eyleme bağlı bir grup olan asker personeliyle ilgili konuları derinlemesine araştırır.

Askeri sosyoloji ayrıca, sivil-asker ilişkileri ve ordunun diğer gruplar veya devlet kurumlarıyla etkileşimini de inceleyerek, bu ilişkilerin sosyal, politik ve ekonomik boyutlarını analiz eder. Sosyoloji, kolektif şiddeti, silahlı çatışmayı ve orduyu ve bu olayların ve kurum olarak ordunun toplumu nasıl şekillendirdiğini analiz etmek için eleştirel bir bakış açısı sağlar. Sosyal teori ve sosyolojik kavramlarla eleştirel etkileşimin değeri sadece gerekli değil, aynı zamanda

disiplinin ötesinde de gereklidir. Siyaset bilimciler, uluslararası ilişkiler akademisyenleri ve askeri stratejistler, sosyolojik boyutu görmezden geldikleri takdirde, bu küreselleşme çağında askeri ve askeri yapıyı, şiddetli çatışma ve savaşın karmaşıklığını tam olarak kavrayamayacaklardır.

Bu, bir disiplin olarak sosyolojinin askeri, savaş ve bunların toplum üzerindeki etkilerinin incelenmesinde araştırmacılar farklı açılardan konulara yaklaşırlar. Askerlikle ilgili konulara odaklanan sosyologlar genel olarak üç kategoriye ayrılabilir:

- Ordunun devletle-sivil yönetimle ilişkisi ile ilgilenenler,
- Savaşı ve kolektif şiddetin toplum üzerindeki etkisini analiz etmek için sosyolojik teorileri kullananlar ve
- Özellikle askeri kuruma, onun yapısına, doğasına ve toplum üzerindeki etkisine odaklananlar.

Ordunun ve toplumun karşılıklı bağımlılığı, ordunun kendisinin toplumun kültürü ve sistemleri tarafından şekillendirildiği ve baskın kültürü bir şekilde yansıttığının bilinmesi çok önemlidir. Bir araştırma alanı olarak Askeri Sosyoloji, gelişen güvenlik sorunlarının toplumu ve askeri ilişkileri etkilemeye devam ettiği önemli konuları ve yöntemleri içerir. Bu durumda bilim insanlarının ve politika yapıcılarının toplumu ve orduyu birbirine bağlayan konularda ciddi bilimsel verilere ve değerlendirmelere devamlı ihtiyacı olmaktadır/olmalıdır. Bu nedenle askeri ve toplumu birlikte barışçıl çözümlere ulaşmak bütüncül ve özellikle iç ve dış şiddet ve çatışmayı önlemek için yakından incelemek, devletin bir güç olarak gelişmesine yardımcı olacaktır.

Tablo 2.1. Askeri Sosyolojinin Çalışma Alanları

Çalışma Alanı	Açıklama
Ordunun Devletle-Sivil Yönetimle İlişkisi	Ordunun devlet ve sivil toplumla ilişkileri, ordunun politik süreçlere etkisi, askeri liderliğin ve politik karar alma süreçlerinin analizi.
Savaş ve Kolektif Şiddetin Toplum Üzerindeki Etkisi	Savaşın toplumsal dinamiklere etkisi, kolektif şiddetin sosyolojik boyutları, toplumların savaşla baş etme mekanizmaları ve sonrası toplumsal değişimler.
Askeri Kurumların Yapısı ve Doğası	Askeri yapıların içsel işleyişi, hiyerarşik yapılar, askeri disiplin, eğitim ve kültürel normlar, askeri profesyonellik ve etik değerlerin sosyolojik analizi.

Tablo 2.1 (devam). Askeri sosyolojinin çalışma alanları

Çalışma Alanı	Açıklama
Askeri ve Sivil Toplum İlişkileri	Askeri personelin sivil yaşamla etkileşimi, askeri ailelerin sosyal yapıları, askeri personelin toplum içindeki konumu ve algısı, askeri topluluklar ve kimlikleri.
Uluslararası Barış Operasyonları ve Savaş Sonrası Yeniden Yapılanma	Uluslararası barış güçleri ve bu tür operasyonların sosyal dinamikleri, savaş sonrası toplumsal yeniden yapılanma süreçleri ve etkileri.
Askeri Eğitim ve Toplum Üzerindeki Etkileri	Askeri eğitimin sosyal ve psikolojik etkileri, askeri mesleklerin toplumsal statüsü, askeri eğitimin bireyler üzerindeki uzun dönemli etkileri.
Güvenlik Politikaları ve Toplumun Algısı	Güvenlik politikalarının toplum üzerindeki etkileri, askeri güvenlik ve toplum güvenliği arasındaki ilişkiler, toplumsal güvenlik algısı ve değişimi.

Ülkemizde asker, savaş ve çatışmaların farklı boyutları ile ilgili sosyolojik çalışmaların çok cılız ve süreklilik arz etmediği görülmektedir. Sadece Cumhuriyet döneminde yaşanan ve/veya sonuçları yaşanmaya devam eden örnekler bakıldığında, silahlı kuvvetlerin toplum hayatına yaptığı etkiyi göz ardı edemeyiz. Tabii tersi de aynı şekilde söz konusudur.

- II. Dünya Savaşı,
- Kore Savaşı,
- NATO'ya katılım,
- Soğuk Savaş Dönemi,
- Kıbrıs Barış Harekâtı,
- Kardak Krizi,
- Barışı Koruma Görevleri (Somali, Bosna, Kosova, Afganistan),
- Süleymaniye Olayı,
- Terörle Mücadele,
- Ergenekon, Balyoz, Askeri Casusluk
- Suriye Harekâtı ve
- Darbeler,
- 15 Temmuz,
- Yakın Dönemde Yaşanan Deprem Felaketleri.

Öyleyse, neden askerlik kurumu ve askeri toplum çalışmalarının sosyolojik söylemde yeteri kadar yer almadığını görüyoruz? Bu kısmen Batılı bir perspektiften bakılmasından kaynaklanıyor olabilir. Batı'daki halkın savaşa ve şiddete duyduğu

hoşnutsuzluk, İkinci Dünya Savaşı sonrası birçok sosyolog tarafından paylaşılmıştır. Bu durum Malešević'e göre, "sosyolojiyi militarist mirasından temizleyerek anti-militarist sosyal teorinin hegemonyasına" yol açmış ve klasik sosyal teorisyenlerin eserlerinin bile katı pasifist terimlerle yorumlandığını ima etmiştir. Bu varsayım Batı akademisyenleri için ve ülkemizdeki çalışmalar açısından kısmen doğrudur. Ülkemizde orduyu incelemek tarihten gelen ön yargılarımız ve geleneksel bakış açılarımız nedeniyle bilerek veya bilmeyerek kısıtlanmıştır. Bunun en önemli göstergesi alanda literatür çalışmaları yanında hemen hemen hiçbir **saha çalışmasının** bulunmamasıdır.

Aşağıda sosyolojinin kurucularından günümüze kadar alana direkt veya dolaylı katkı sağlamış sosyologların kuram ve paradigmalarını ele alacağız. Bu bilimsel değerlendirmeler, çalışmayı yönlendirmede önemli ipuçları sağlayacaktır.

2.1.2.1 Askeri Sosyoloji ve Analiz Seviyelerinde Kurucu Düşünürlerin Bakış Açıları

Bu bölümde incelenen kurucu bilim adamları, silahlı kuvvetlerin toplumsal bağlamındaki bilgiye farklı analiz seviyelerinde önemli katkılarda bulunmuşlardır. Her biri, toplumun genelinden bireyler arası etkileşime kadar uzanan farklı seviyelerdeki sosyal dinamikleri anlamak için kendi bakış açılarını sunmuşlardır. İşte makro, meso ve mikro düzeydeki ana konular ve bu konularda öne çıkan düşünürlerin katkıları:

Tablo 2.2. Sosyolojinin farklı düzeylerindeki çalışma alanlarını ve bu düzeylerde etkili olan anahtar isimleri ve kavramları (Soeters, 2018a, s. 197).

Düzye	Araştırma Alanları	Anahtar İsimler ve Kavramlar
Makro Düzey (Toplumlar Arası Etkileşim)	- Şiddetin içeriği ve gelişimi - Düşmanlar ve müttefikler - Ekonomide ve toplumda eşitsizlik - Irk ve cinsiyet meseleleri - İntihar - Arbuluculuk - Çatışma çözümü ve sosyal gelişme - Bilim ve teknoloji etkileri	-Karl Marx (1818–1883) -Émile Durkheim (1858–1917) -Jane Addams (1860–1935) -W. E. B. Du Bois (1868–1963) -Norbert Elias (1897–1990) -Michel Foucault (1926–1984) -Cynthia Enloe (1938–) -Bruno Latour (1947–2022)

Tablo 2.2 (devam). Sosyolojinin farklı düzeylerindeki çalışma alanlarını ve bu düzeylerde etkili olan anahtar isimleri ve kavramları

Düzye	Araştırma Alanları	Anahtar İsimler ve Kavramlar
Meso Düzey (Organizasyon/Kurum)	- Bürokrasinin içeriği ve gelişimi - Meslekleşme - Toplam kurum - Ağlar ve pozisyonlar - Dış kaynak kullanımı (özel askeri şirketler) - Ticarileşme - İş gücü bileşimi - Gözetim: sivil-asker ilişkileri - Ulusal askeri yapıların karşılaştırılması - Teknolojik yenilikler ve politikalar	- Karl Marx (1818–1883) -Émile Durkheim (1858–1917) -Georg Simmel (1858–1918) -Max Weber (1864–1920) -W. E. B. Du Bois (1868–1963) -Jane Addams (1860–1935) -Erving Goffman (1922–1982) -Morris Janowitz (1919–1988) -Christiaan Lammers (1928–2009) -Michel Foucault (1926–1984) -Cynthia Enloe (1938–) (yaşıyor) -Bruno Latour (1947–2022)
Mikro Düzey (İnsanlar Arası Etkileşim)	- Gruplarda uyum - Sınırlı davranış - Rakiplerle ve yabancılarla ilişki - Operasyonlarda gizlilik - Yabancılar içinde ve dışında algılar - Davranış çeşitliliği - İş sonrası duygular	-Émile Durkheim (1858–1917) -Georg Simmel (1858–1918) -W. E. B. Du Bois (1868–1963) -Jane Addams (1860–1935) -Norbert Elias (1897–1990) -Morris Janowitz (1919–1988) -Erving Goffman (1922–1982) -Cynthia Enloe (1938–) -Arlie Russell Hochschild (1940–)

Bu sosyologlar, kendi konularında derinleşmiş ve farklı seviyelerdeki sosyal etkileşimleri anlamak için teorik ve deneysel birikimlerini kullanmışlardır. Tartışılan kurucu bilginler, kendi yollarında silahlı kuvvetlerin toplumsal bağlamdaki bilgimize katkıda bulunurlar. Hatta belirli olarak **askeri konuşmasalar bile**, askeri ortama verimli bir şekilde uygulanabilecek teorik ve deneysel içgörüler geliştirmişlerdir. Zamanla, bu farklı analiz seviyelerindeki katkılar arasında belirgin bağlantılar ortaya çıkmış ve bu katkılar, toplumsal bilimlerin genelinde birbirini etkileyen bir ağ oluşturmuştur. Bu çeşitli perspektifler, sosyal dinamiklerin karmaşıklığını ve farklı seviyelerdeki etkileşimlerin birbirini nasıl etkilediğini anlamak için zengin bir kaynak sunmaktadır.

2.1.2.2 Askeri Sosyolojiye Katkılar

2.1.2.2.1 Askeri Sosyolojinin Öncüsü: Alexis De Tocqueville

Alexis de Tocqueville, 19'uncu yüzyılın başlarında yazdığı "Amerika'da Demokrasi" adlı kitabıyla tanınan bir Fransız siyaset bilimci ve tarihçiydi. Tocqueville, bu eserinde demokrasi ve yönetim gibi çeşitli konuları ele alırken, demokratik toplumlarda ordunun rolü de dahil olmak üzere geniş bir yelpazeyi tartışmıştır. Tocqueville, günümüzde askeri sosyologlar tarafından pek övülmemiş olsa da sadece ele aldığı konuların somutluğu açısından değil, aynı zamanda bu konuları nasıl ele aldığı ve bilimsel yaklaşımıyla da sosyolojinin dikkate değer öncülerinden biri olarak kabul edilir. Comte'un sosyal araştırma için kullanılan geniş tarihsel yöntemine karşı, Tocqueville, bir toplumun belirli bir anını, onunla eşzamanlı olarak bir karşılaştırma yaparak ele alır ve toplumsal bütünü eleştirel bir analizini sunar. Bu metodolojik yaklaşım, sadece yenilikçi olmasıyla değil, aynı zamanda sosyolojiyi bağımsız bir sosyal bilim olarak da güçlendirebilecek bir yaklaşım olarak da değerlendirilebilir. Ayrıca, bu metodolojinin Tocqueville'i daha sonra sosyolojik göstergeler olarak adlandırılan şeyi kullanmaya ve böylece araştırma araçları açısından da yenilikler yapmaya yönelttiğini gözlemlemeye değer (Caforio, 2017, s. 10).

Tocqueville, Ordunun düzeni sağlamada ve ulusu korumada hayati bir rol oynadığına, Ordunun hükümetin siyasi kollarından bağımsız olması ve ülkeyi dış tehditlerden korumaktan sorumlu olması gerektiğine inanıyordu. Bununla birlikte Tocqueville, askeri yönetimin tehlikelerine karşı da uyarıda bulundu ve ordunun, bir demokraside hükümetin gücü üzerinde önemli bir kontrol işlevi görebileceğini, ordunun halka baskı yapmak veya ülkenin siyasi işlerine karışmak için kullanılmaması gerektiğini savundu (Tocqueville, 2013, s. Book 3/Chapter XXII)¹.

Tocqueville, sağlıklı bir demokrasinin ordu da dâhil olmak üzere hükümetin farklı organları arasındaki güç dengesine bağlı olduğunu, Ordunun halka karşı sorumlu olması ve hukukun üstünlüğüne tabi olması gerektiğine ve yalnızca ülkeyi ve vatandaşlarını savunmak için son çare olarak kullanılması gerektiğine inanıyordu. **Kısacası Tocqueville, ordunun demokratik bir toplumda sınırlı ama önemli bir rol oynaması gerektiğine inanıyordu** (Tocqueville, 2013, s. Book 3/Chapter XXII)

¹ E-Book'ta sayfa numarası bulunmadığından bölüm verilmiştir.

➤ Devlet ve silahlı kuvvetler arasındaki ilişkiler

Devlet ve silahlı kuvvetler arasındaki ilişkiler Tocqueville'in perspektifinden incelendiğinde, toplumun sosyal koşullarının eşitlenmesiyle birlikte savaş yapma eğiliminin azalacağı bir dinamik ortaya çıkar. Bu durumun kökeninde şu faktörler yatmaktadır:

- **Toplumsal eşitsizliklerin azaltılması:** Demokratik toplumların temel özelliği olan mülkiyet eşitsizliklerinin azalması, savaşa olan isteği düşürebilir. Eşitsizliklerin azalması, toplumun genel olarak daha adil bir şekilde kaynaklara erişebilmesini sağlar ve böylece savaşa olan ihtiyacı azaltabilir.
- **Kamusal canlılığın azalması:** Otokratik ve güçlü hiyerarşik toplumlar, sosyal bağların çözülmesi sonucu kamusal canlılıkta azalma yaşayabilir. Demokratik toplumlar ise daha özgür bir iletişim ve katılım ortamı sunar, bu da savaş isteğini engelleyici bir faktör olabilir.
- **Fırsat eşitsizliği ve muhafazakârlık:** Fırsatların daha eşit dağıldığı toplumlar, genellikle daha az agresif ve savaşa meyilli olabilirler. Muhafazakârlık, dengeli bir toplum düzeni ve istikrar arayışıyla savaşın önüne geçebilir.
- Ancak, uluslararası arenada rekabetçi ve potansiyel olarak düşmanca bir ortamda, demokratik devletler bile savunma amaçlı orduları sürdürmek durumunda kalabilirler. Bu durum, pasifist bir tutuma sahip olsalar **bile savaşa hazırlıklı olma** gerekliliğini yansıtır.
- **Demokratik orduların** sürekliliği, savaşma baskısı yaratabilir çünkü rütbelere demokratik toplumların değerlerine uygun olarak kazanılır. Rütbe terfileri sosyal statü yerine yetenek ve performansa dayanır. Bu da savaş isteğini artırabilir.
- Barış zamanında **demokratik ordulardaki yükselme fırsatları** sınırlı olabilir çünkü savaş sırasında kayıplar ve potansiyel rakip havuzu dikkate alındığında yükselme imkanları kısıtlanır. Bu durum, orta düzey liderliğin savaşı bir ilerleme fırsatı olarak gördüğü bir ordunun oluşmasına yol açabilir.
- Demokratik toplumlar için paradoksal bir tehlike, pasifist dönemlerde **silahlı kuvvetlere verilen değerin azalmasıyla** ortaya çıkabilir.

Askerlik hizmetine verilen düşük sosyal değer, nitelikli bireylerin ordunun cazibesini kaybetmesine yol açabilir. Bu da en yetenekli bireylerin ordudan uzak durmasına ve olumsuz bir döngünün oluşmasına neden olabilir.

- **Silahlı kuvvetler mensuplarının sınırlı mülkiyeti**, hükümetin devrilmesi veya sosyal düzende az değişiklik olduğunda kaybedecekleri az şey olduğu anlamına gelir. Bu da askeri gücün devamlılığını ve askerlerin toplumdan izole olmasını teşvik edebilir.

Bu faktörlerin birleşimi, demokratik toplumların savaş başlatma ve sonlandırma konusundaki zorluklarını açıklar. Demokratik toplumlar genellikle savaşa karşı daha isteksiz olabilirler çünkü savaş kararları toplum içinde daha fazla tartışmaya ve müzakereye tabi tutulabilir. Bu durum hem savaşı başlatma hem de sonlandırma süreçlerini karmaşıktırabilir (Toqueville, 2013, s. Book 3/Chapter XXII)

➤ **Silahlı kuvvetler bünyesindeki unsurların ilişkileri**

Silahlı kuvvetler bünyesindeki unsurların ilişkileri, Tocqueville'in gözlemlerine göre şekillenir.

- Demokratik devletlerde, silahlı kuvvetlerin oluşturulması ve yetiştirilmesi, mali ve sosyal kazanç sağlama amacı güdülmediği için, zorunlu askerliğe daha fazla yönelebilirler. Zorunlu askerlik süreleri genellikle kısa olur ve bu durum, toplumun silahlı kuvvetlere olan tutumlarını etkileyebilir.
- Zorunlu askerlik adil bir şekilde uygulandığında, silahlı kuvvetler yoksunlukları kabul etme eğiliminde olabilir. Ancak askerliği bir kariyer olarak benimseyenler, topluma hızla dönenlerden farklı tutumlar geliştirebilir. Bu durum, subaylar arasında belirgin farklılıklara yol açabilir.
- Subaylar, toplumun geri kalanından farklı değer ve tutumlar geliştirme eğilimindedir. Bu, subayların sivil hayattaki eşdeğer rütbelerinin olmamasından kaynaklanabilir ve subayların askerlik mesleğine olan bağlılığını artırabilir. Ayrıca, subayların kariyerlerine savaşın etkisi, alt ve orta dereceli subaylardan farklı şekilde yansır.

- Rütbe yükseltme süreci, mülkiyet kazanmaya benzer bir etkiye sahip olabilir. Bu süreçte başarı ve edinim arttıkça, daha muhafazakâr bir tutum gelişebilir. En üst rütbeye sahip olanlar, kazanımlarını koruma eğiliminde olabilir ve bu durum, ileri seviyedeki liderlerin hırsını dengeleyebilir. Kıdemli komutanlar, genellikle silahlı kuvvetlerin en muhafazakâr kesimini oluşturabilir.
- Silahlı kuvvetlerdeki potansiyel olarak tehlikeli bir grup, uzun süreli veya kısa süreli askerlik görevi arasındaki boşluğu dolduranlardır. Bu grup, kariyer güvencesi olmadığı sürece, statükoya karşı daha eleştirel ve pasifist olmayan bir tutum sergileyebilir (Toqueville, 2013, s. Book 3/Chapter XXII).

Görüldüğü üzere, silahlı kuvvetler içindeki unsurlar arasındaki ilişkiler karmaşıktır ve demokratik devletlerdeki silahlı kuvvetlerin tutumları, zorunlu askerlik, rütbe yapısı, subayların rolü ve kariyer fırsatları gibi faktörlerden etkilenebilir. Bu faktörler bir araya geldiğinde, demokratik devletlerin silahlı kuvvetlerinin genel tutumu ve davranış biçimi ortaya çıkar.

➤ Devletler ve diğer devletlerarasındaki ilişkiler

Bir devlet ne kadar uzun süre barış içinde kalırsa, savaşı kaybetme tehlikesi o kadar büyük olur. Bu, demokratik orduların çeşitli özelliklerinden kaynaklanmaktadır:

- Barış dönemi ne kadar uzun olursa, en iyi yetenekler o kadar az olasıdır.
- Barış dönemi ne kadar uzun olursa, devletin en iyi yeteneklerinin askerliği meslek olarak seçme olasılığı o kadar az olacaktır. Demokratik ordularda terfi büyük ölçüde kıdeme dayanır; bu eğilim, kıdemli subaylar arasında oldukça muhafazakâr bir zihniyetle ve en kıdemli liderlik arasında yüksek orta yaşla sonuçlanan bir eğilimdir. Bu barış zamanında zararsız olabilir, ancak savaşta gençliğin gücü arzu edilir.
- **Kıdemli liderliğinin artan muhafazakârlığı**, barış zamanı ordusunun saflarına yayılır. Silahlı kuvvetleri sivil yaşamın bir uzantısı olarak gören en hırslı ve yetenekli insanlar, arkalarında genellikle ve barış zamanı ordusunun rahat rutinini bozacak bir savaşa hazırlanmakla ilgilenen bir grup insanı bırakarak, servetlerini başka yerlerde aramak için ayrılırlar.

- Demokratik devletlerde barış zamanında silahlı kuvvetlere çok az halk desteği olduğu için (yukarıdaki argümana bakınız), silahlı kuvvetler bir bütün olarak toplumdan gelecek manevi destek eksikliğinden olumsuz etkilenecek ve bu da onların savaşma yeteneklerini bozacaktır.

Bununla birlikte, uzun süreli savaş demokratik devletlerden yanadır.

- Demokratik toplumlar, enerjilerini özel işlerin yürütülmesi dışında herhangi bir şeye odaklamak için uzun bir zamana ihtiyaç duyarlar, ancak yeterli zaman verildiğinde, daha önce kendilerini zenginleştirmeye adanmış enerjileri bu soruna saldırırlar.
- Savaş, bir devletin büyük ölçüde spekülatif olan ticari işlerine zarar verir. Savaşın kendisi, demokratik sivil toplumun enerjilerine uygun olan bu spekülatif doğayı üstlenir. Yavaş yavaş toplumun tüm enerjilerini ve hırslarını emer ve onları savaşın kovuşturulmasına yönlendirir.
- Savaş halkın dikkatini çekmeye devam ederken, silahlı kuvvetler devletin en iyi yeteneklerini çekmeye başlar. Sistemin kıdeminin yok edilmesinin son derece faydalı etkileri vardır, çünkü savaş “...düzenlemeleri delip geçer ve olağanüstü adamların ortak seviyenin üzerine çıkmasına izin verir.
- Askeri karakter ile savaşın gün ışığına çıkardığı demokrasilerin karakteri arasında “gizli bir bağlantı vardır.” Demokrasilerde başarıyı getiren karakter özellikleri, iş hayatından ayrıldığında son derece etkili savaş güçleri üretme eğilimi gösterir (Toqueville, 2013, s. Book 3/Chapter XXII)
- Demokratik toplumlarda, mümkün olan en az enerji harcamasıyla hızlı kâr elde etmeye yüksek bir değer verme eğilimi vardır.
- Demokratik toplumlar, büyük ödüller olasılığı karşılığında büyük riskler almayı teşvik eder ve bu özellikle, bir anlık büyük cesaret karşılığında anında tanınma veya büyüklük vaat eden savaşta geçerlidir.
- Zamanın rolünün bir sonucu olarak, bir savaşın olası sonucunda, demokratik devletler, yeterli zaman verildiğinde, kendilerine demokratik olmayan bir devletle savaşta belirgin bir avantaj sağlayacak benzersiz kaynaklara sahiptir.

➤ **Bir bütün olarak silahlı kuvvetlerin içindeki faktörler**

Tocqueville'e göre disiplin, farklı toplumların özgün karakteristiklerine göre çeşitli biçimlerde ortaya çıkar. Demokratik olmayan toplumlarda, disiplin genellikle merkezileşme ve itaat kavramları etrafında şekillenirken, otoriter ordularda ise toplumsal düzenin yansıması olarak belirir ve toplum ile silahlı kuvvetler arasında süreklilik taşır. Bu kör itaat, demokratik olmayan toplumların etkisi altında gelişir ve yalnızca disipline dayalı savaş yeteneğine odaklanabilir. Sosyal eşitlik, demokratik ordularda rütbe ve disiplini dönüştürebilir, ancak tamamen ortadan kaldırmaz. Farklı toplumların değerlerine uygun disiplin yaklaşımları benimsemek, demokratik devletlerin önemli bir meselesidir; zira bu yaklaşımlar temel özleriyle çatışabilir ve olumsuz sonuçlara yol açabilir.

Demokratik ordulardaki disiplin, özgür iradeyi sınırlamak yerine yönlendirmeyi hedeflemelidir. Askerlerin özgür iradeyle itaati, kesin olmaktan ziyade istekli ve zeki bir biçimde gerçekleştirmeyi amaçlar. Demokratik ordulardaki disiplin, savaş esnasında özgür iradenin akıllıca yönlendirmesiyle otomatik olarak güçlenirken, itaat mantık temeline dayanır ve koşullara uyarlanabilir bir özellik taşır; acil durumlarda ise daha sıkı bir yapı kazanabilir. Askerlerin özgür irade ve kişisel çıkarlarının etkileşimi, hızla değişen koşullar altında veya açık bir emir olmadığında daha esnek ve etkili bir disiplin modelinin gelişmesine olanak tanır. Disiplin Demokratik olmayan toplumlarda, bir bütün olarak toplumdaki ilişkilerin bir yansıması olan merkezileşme ve itaat ile sonuçlanır (Toqueville, 2013, s. Book 3/Chapter XXII).

➤ **Bir bütün olarak devletler ve toplumlar için ortak olan faktörler**

Tocqueville'e göre demokratik devletlerin artışı, savaşların azalmasına yol açabilir. Bu pasifist doğanın sonucu olarak, demokrasiler genellikle savaş görmek istemezler. Demokratik devletlerin sayısının artışı ve savaşa karşı tutumları, uluslararası ilişkiler ve iç savaş dinamiklerini etkileyebilir (Toqueville, 2013, s. Book 3/Chapter XXII).

- Demokratik devletler çoğaldıkça, aralarındaki savaşlar nadir hale gelecektir.
- Demokrasilerin pasifist doğası gereği, onları devlet politikası olarak savaş izleme konusunda genellikle isteksiz kılar.

- Demokrasiler çoğaldıkça, çeşitli devletlerdeki insanlar çıkarları paylaşma eğiliminde olacaktır. Ayrıca, ticari çıkarları yakınlaşma eğiliminde olacaktır.
- Savaşın herhangi bir devlet üzerindeki etkileri demokratik koşullarda herkes tarafından hissedilecektir; bu, tüm taraflar için eşit derecede yıkıcı olacak bir savaşı sürdürmek için güçlü bir caydırıcılık sağlar.
- Demokratik devletler savaşıya yönlendirilirse, diğer devletleri de dâhil etme eğilimi olacaktır.
- Yukarıda belirtilen savaş başlatmaya yönelik caydırıcı unsurlara rağmen, demokratik toplumların birbirine kenetlenen çıkarları, etkilenen tüm tarafları çekme eğiliminde olacak ve böylece dâhil olan devletlerin sayısını artıracaktır.
- Bireyin savaşan devletlerdeki diğer bireylerle özdeşleşmesi, doğal isteksizliklerine rağmen, seyirci devletleri çekme eğiliminde olacaktır.
- Devletler birbirine daha çok benzer hale geldikçe, savaştaki başarıları giderek artan bir şekilde silahlı kuvvetlerinin büyüklüğüne bağlı olacaktır.
- Devletler birbirine benzer hale geldikçe, silahlı kuvvetleri de daha benzer hale gelecektir. Güçler arasında giderek daha küçük niteliksel farklılıklar olacaktır.
- Tüm askerler eşit derecede verimli olduğunda, çok sayıda asker savaş alanındaki başarıyı belirleyecektir.
- Sayılar demokratik devletlerde muharebe gücünün belirleyicisi haline geldikçe, devletin doğası gereği pasifist doğasına rağmen ordular boyut olarak büyüme eğiliminde olacaktır.
- Demokratik bir devlet işgal edildiğinde, demokratik olmayan bir devletten daha hızlı silahlarını bırakma eğiliminde olacaktır.
- Bireyler Demokrasilerde hiyerarşik sosyal bağlarla birbirine bağlı değildir. Toprakları işgal edildiğinde ve orduları yenildiğinde, direnişin çekirdeği yoktur (direniş için sayısız odak noktası sunan bir aristokrasinin aksine).
- Hükümet düşer ve devletin mecazi anlamda kafası kesilirse, direniş düzensiz ve büyük ölçüde etkisiz olma eğiliminde olacaktır.

- Demokratik devletlerde iç savaşlar daha az yaygın ve daha kısa süreli olacaktır.
- Yukarıda belirtilen demokrasilerde savaşçı ruhun yokluğu, demokrasilerin savaş açma konusundaki isteksizliğini teşvik etme eğilimindedir; bu iç savaşlar için de geçerlidir.
- Merkezi hükümet aygıtının demokrasilerde rakibi yoktur. Dolayısıyla, bir demokraside mevcut hükümete bir rakip geliştirmek için kurumsal bir çekirdek yoktur.
- Tocqueville'nin iç savaşı neyin oluşturduğuna ilişkin niteliğini not etmek önemlidir. Önemli gücün eyalet hükümetlerinde bulunduğu konfederasyon demokrasisinin iki veya daha fazla bileşeni arasındaki bir çatışmada, iç savaşların aslında kılık değiştirmiş dış savaşlardan başka bir şey olmadığını gözlemler (Tocqueville, 2002).
- Direniş merkezlerinin olmadığı düşünüldüğünde, hükümeti tek hamlede devirmek, uzun süreli bir savaştan çok daha kolay olacaktır.
- Bununla birlikte, silahlı kuvvetler içinde bir bölünme olması durumunda, hükümet aygıtını ele geçiren ilk parti ani ve muhtemelen aşılabilir bir avantaja sahip olacağından, ayaklanma kanlı ama hızlı olacaktır.

Askeri eğitim sistemlerine (akademiler, lisansüstü eğitim vb.) yakından bakılmalıdır. Katılım ve profesyonelleşme sürecinin devletten çok kuruma bağlılığı teşvik eden herhangi bir bölümü çok sıkı bir incelemeden geçmelidir. Bir örnek verecek olursak, hizmet akademilerine köklü bağlılıklar olsa da bunların subay birliklerinin en azından bir kısmının toplumdan erken ayrılmasını teşvik ettikleri ve mezuniyetten sonra uzun hizmet taahhütleri yoluyla uzun süreli bir ayrılığı teşvik ettikleri kabul edilmelidir. **Sivil kurumlarda görevlendirme programları, yakın sivil-asker bağları kurmak için önemli mekanizmalardır; bunların önemi küçümsenmemelidir.**

Ülkemizde **Milli Güvenlik Akademisi (MGA)** bu ihtiyacı zamanında çok iyi yerine getirmiştir. Devletin orta ve üst düzey bürokratları ile orduda gelecek vadeden orta ve üst düzey rütbelerdeki subayların bir araya gelerek çalışmalarına imkân veren Milli Güvenlik Akademisi her iki sınıfın birbirlerinin bakış açılarını, çalışma yöntemlerini tanımlarına, ülkenin güvenlik sorunlarına nasıl yaklaşacaklarını ve çözebileceklerini anlamalarına ve öğrenmelerine imkân

veriyordu. Bu kurumun kaldırılması büyük bir fırsatın değerlendirilmesini de ortadan kaldırmıştır.

Milli Güvenlik Akademisi (MGA): Türkiye'nin Güvenlik Bürokrasisinde Stratejik Bir Eğitim Kurumu

Milli Güvenlik Akademisi, Harp Akademileri Komutanlığı'na bağlı olarak lisansüstü düzeyde eğitim veren ve Türkiye'nin güvenlik bürokrasisinde hem sivil hem askeri kadroları buluşturan seçkin bir kurumdur. Akademi, 1952 yılında "Milli Savunma Akademisi" adıyla kuruldu ve faaliyetlerini genellikle yılda bir dönem, çoğunlukla altı aylık sürelerle 1980 yılına kadar sürdürdü.

27 Şubat 1997 tarihinden itibaren İstanbul'daki Harp Akademileri'nden Ankara'ya, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği binasına taşındı. Eskişehir yolu üzerindeki bu binanın son iki katı Akademi'ye ayrıldı ve eğitim faaliyetleri burada devam etti.

Akademinin temel amacı; Türk Silahlı Kuvvetleri personeli ile kamu yönetiminde görevli üst düzey sivil yöneticilere milli güvenlik konularında bilgi kazandırmak, planlama yetkinliklerini geliştirmek ve asker-sivil koordinasyonunu güçlendirmektir. TSK'nın resmî kaynaklarına göre Akademi'de, devletin milli güvenliğini ilgilendiren politikalar hakkında en yüksek düzeyde beş ay süreyle eğitim verilmektedir.

Katılımcılar arasında general ve amiral rütbesindeki subaylar ile albay ve yarbaylar yer alırken; sivil kanatta müsteşar, müsteşar yardımcısı, büyükelçi, kaymakam, genel müdür, daire başkanı gibi yöneticiler bulunmaktaydı. Katılım kriterleri arasında yükseköğrenim mezunu olmak ve en az bir yabancı dil bilmek şartı da aranıyordu.

Milli Güvenlik Akademisi, mezunları arasında Türkiye'nin siyasi ve askeri tarihinde etkili roller üstlenmiş pek çok önemli isme ev sahipliği yaptı. Bunlar arasında eski Genelkurmay Başkanları Faruk Gürler ve İsmail Hakkı Karadayı da yer alırken, sivil müdahimler arasında AKUT'un kurucusu Nasuh Mahruki gibi kamuoyunun yakından tanıdığı isimler de bulunuyordu. Komutanları genellikle tümgeneral rütbesindeki subaylardan seçiliyor ve bu görev bir yıl süresince yürütüldükten sonra emekli olunuyordu.

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu uyarınca, akademi mezunlarına valilik, büyükelçilik, müsteşarlık gibi üst düzey kamu görevlerine atanmalarda öncelik tanınıyordu. Sadece kamu sektörüyle sınırlı kalmayan Akademi, zaman zaman özel sektör yöneticilerine de eğitim imkânı sunmuştu.

Eğitim yöntemi sempozyumlar, ardından gerçekleştirilen seminerler ve soru-cevap oturumları şeklinde yürütülüyordu. Katılımcılar genellikle 15-20 kişilik gruplar halinde seminerlere katılıyor, burada yapılan tartışmalar "beyin jimnastiği" olarak nitelendiriliyordu. Sıklıkla sivillerin verdiği konferanslar; dış politika, ekonomi, sosyo-kültürel yapılar ile askeri ve askerî-siyasi ilişkiler başlıkları altında toplanıyordu.

Eğitim sürecinin sonunda kursiyerler, edindikleri bilgileri "master tezi" niteliğinde bir çalışma ile taçlandırıyorlardı. Ayrıca, GAP profesleri ve TUSAŞ tesisleri gibi yurtiçi kurumlara; KKTC gibi ülkelere düzenlenen geziler de eğitimin ayrılmaz parçaları arasında yer alıyordu.

5 Ekim 1998 tarihinde gerçekleştirilen yeni öğretim yılı açılışında verilen bilgiye göre, Akademi açılışından bu tarihe kadar toplam 1.251 müdahim yetiştirmişti. 45. dönem katılımcılarının çoğunluğunu daire başkanları oluştururken, Mart 1999'da başlayan yeni dönemde müsteşar ve müsteşar yardımcılarına ağırlık verilmesi planlanmıştı.

Milli Güvenlik Akademisi, sivil-asker iş birliğinin kurumsallaşmasında ve stratejik düşünebilen bir yönetici kuşağının yetiştirilmesinde önemli bir rol oynamıştı. Ancak daha sonra kapatılan bu kurum, Türk güvenlik ve yönetim tarihine önemli bir iz bırakmış olarak anılmaktadır.

MGA'ya katılan öğrenciler, Başbakanlığın ve özel sektörün gösterdiği isimler arasından seçiliyorlar. 43. ve 44. dönemde çağrılan, 45. dönemde yer verilmeyen basın mensupları da Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün, medya gruplarının gösterdiği isimler arasından tercih yapmasıyla belirleniyor.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, MGK Genel Sekreterliği, RTÜK, TÜBİTAK, Hazine Müsteşarlığı, MİT, SHÇEK, Denizcilik Müsteşarlığı, TRT, Anadolu Ajansı, BYGM, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanlığı vb. kurumlar ve bakanlıklar ile TOBB gibi yarı özerk kurumların temsilcileri tecrübelerini ortaya koyuyorlar.

Sadece bu kurslardan geçen kişilerin üye olabildiği Ulusal Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Derneği (UGSAD) halen faaliyettedir.

Akademi'yi bitiren katılımcılar için bir de belge düzenleniyor. Devlet Memurları Kanunu'nda öğrenim gören sivil memurlara yönelik olarak "Vali, büyükelçi, müsteşar, müsteşar yardımcılığı, genel müdür görevlerine ve bakanlar kurulu kararı ile ataması yapılan bu seviyelere uygun diğer görevlere yapılacak atamalarda MGA öğrenimi görenlere diğer niteliklere uymak kaydıyla öncelik verilecektir" hükmü yer alıyor.

Akademi mezunlarına 'master denkliği' sağlanması ve dış görevlere öncelikle atanmaları ise yaygın bir kanaat olarak dile getiriliyor.

Stratejistler, 'milli güvenlik' kavramının evrensel boyut kazanmasının 1. ve 2. Dünya Savaşları dönemine rastladığına dikkat çekiyorlar. Bundan sonra sadece silahlı gücü etkileyecek bir argüman olmaktan çıkarak ekonomik, sosyal, politik ve askeri faktörleri doğrudan etkileyen bir unsur olan kavram, bu güçler arasındaki dengeyi açıklamada anahtar bir rol de üstleniyor bir bakıma. MGA ise bu dengeyi sağlayıcı önemli bir kurum olarak değerlendiriliyor.

İngiltere'de 12 ay eğitim yapan Kraliyet Savunma Enstitüsü, İtalya'da 9 ay süren Yüksek Savunma Etüt Merkezi, Almanya'da 3 ay devam eden Federal Güvenlik Akademisi ve ABD'deki Milli Savunma Üniversitesi Milli Güvenlik Akademisi'yle benzer kuruluşlar olarak nitelendiriliyor.

Not:

26 Haziran 2012 de TBMM Genel Kurulu'nda, Harp Akademileri Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi kabul edilerek yasalaştı. Kanuna göre, Milli Güvenlik Akademisi ve Silahlı Kuvvetler Akademisi yerine, Silahlı Kuvvetler Yüksek Sevk ve İdare Akademisi oluşturulacak. **Ve sivillerin Akademide "Müdavim" olması uygulaması sonlandırılacaktır.**

"Silahlı Kuvvetler Yüksek Sevk ve İdare Akademisinde; müdavimlere, müşterek ve birleşik karargah ve birlikler seviyesinde planlama, yönlendirme ve kontrol teknikleri ile bu karargah ve birliklerin faaliyetlerini yönetecek tarzda öğrenim vermek, milli güvenlik konularında bilgi ve yetenek kazandırmak ve bünyesinde açılan kursları yönetmek" ile "TSK'nın ihtiyacı dikkate alınarak, Genelkurmay Başkanlığı'nın yapacağı plana göre, Harp Akademileri bünyesinde açılacak çeşitli kurslar ile komutanlık ve karargah subaylığı öğrenimine katılan subayların, mesleki bilgi, sevk ve idare kabiliyetlerini geliştirmek" Harp Akademileri'nin görevleri arasında sayılacak.

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120630-6.htm>

Silahlı Kuvvetler Yüksek Sevk ve İdare Akademisi'ne, Kuvvet Harp Akademileri'ni bitirmiş kurmay subaylar katılacak. İhtiyaç halinde, TSK'da üst düzey yönetici görevi alan veya alacak subaylar da Akademi bünyesinde açılacak kurs ve sertifika programına katılabilecek.

Tocqueville'in teorisi, orduya verilen halk desteğinin, devletin dış tehditlerden korunmasının görülmeyeceği dönemlerde hızla kaybolacağını öne sürer (Toqueville, 2013, s. Book 3/Chapter XXII). Eldeki işi yapmak için mevcut ilk aracı kullanma konusunda anlaşılabilir bir eğilim vardır; bu kısa vadeli tasarruflar üretebilirken, toplumun bu maliyetleri anladığında ödemeye istekli olmayacağı çok daha yüksek uzun vadeli maliyetlere sahip olabilir. Her halükârda, bu tartışmayı yapmak silahlı kuvvetlere düşmemelidir. Askeri güçlerin açıkça askeri olmayan amaçlar için kullanılmasını talep eden, ancak daha sonra orduyu kendi sınırlarını aştığı için eleştiren tuhaf bir mantıktır. **(Örnek; Terörle mücadele konusunun tamamen Türk ordusunun omuzlarına yüklenmesi.)**

Demokrasiler ve silahlı kuvvetleri arasındaki gerilim, demokrasinin köklerine kadar inmekte, bu konu ile ilgilenen yazarların çoğunluğunda çelişkili görüşlere tanık olunmaktadır. Demokratik toplumda normal bir fenomen olan sorunlu bir ilişkinin varlığı bir kriz oluşturmaz. Bu bizi ilgilendirmeli ama bunu bir

kriz olarak kabul, ilişkinin kalıcı doğasını gözden kaçırmak demektir. **Daha da kötüsü, bir kriz teşhisi, ilişkiyi kontrol etmek için gerekli olanın çok ötesine geçen çözümleri haklı çıkarmak için rahatlıkla kullanılabilir ve ciddi bir sorunu asıl sorunla pek ilgisi olmayan diğer sorunlar için bir araca dönüştürür (Ergenekon, Balyoz, Casusluk Kumpas Davaları vb.).** Bu, bir bütün olarak toplum için derin sonuçları olan ve devam eden bir tartışmayı önemsizleştirme riskini taşır.

Tocqueville'in teorisi, askeri gücün sivil otoriteye bağlılığını ve halkın desteğini etkileyen faktörleri analiz eder. Bu teoriye göre, devletin dış tehditlere karşı savunma ihtiyacı, askeri gücün önemini ve meşruiyetini artırır. Ancak, bu ihtiyaç ortadan kalktığında veya azaldığında, askeri güç sivil otoriteye karşı daha bağımsız ve eleştirel olabilir. Aynı zamanda, halk da askeri gücün maliyetini ve yararını sorgulayabilir. Bu durum, askeri gücün siyasi etkisini ve toplumsal desteğini zayıflatabilir.

Tablo 2.3. Tocqueville'in askeri sosyoloji ve demokratik toplumlar arasındaki ilişki konusundaki düşünceleri

Perspektif	Konu	Tocqueville'in Düşünceleri
Askeri	Genel Yaklaşım	Tocqueville, askeri sosyolojiye yönelik özgün bir perspektife sahiptir. Metodolojik olarak tarihsel bir bölüme odaklanır ve toplumu eleştirel bir analizle değerlendirir.
Devlet-Askeri	Ordunun Rolü ve Bağımsızlığı	Ordunun düzeni sağlama ve ulusu koruma rolüne vurgu yapar. Ancak, askeri yönetimin tehlikelerine karşı uyarıda bulunur ve ordunun demokraside hükümetin gücü üzerinde kontrol işlevi görmemesi gerektiğini savunur.
Devlet-Askeri	Ordunun Halka Karşı Sorumluluğu	Tocqueville, ordunun halka karşı sorumlu olması ve hukukun üstünlüğüne tabi olması gerektiğine inanır. Ordunun sadece ülkeyi ve vatandaşları savunmak için kullanılması gerektiğini vurgular.
Devlet-Askeri	Ordu ve Demokrasi Arasındaki Güç Dengesi	Sağlıklı bir demokrasinin ordu da dâhil olmak üzere hükümetin farklı organları arasındaki güç dengesine bağlı olduğunu savunur. Ordunun demokratik toplumda sınırlı ancak önemli bir rol oynaması gerektiğini ifade eder.

Tablo 2.3 (devam). Tocqueville'in askeri sosyoloji ve demokratik toplumlar arasındaki ilişki konusundaki düşünceleri

Perspektif	Konu	Tocqueville'in Düşünceleri
Devlet-Askeri	Silahlı Kuvvetlerin ve Toplumun Eşitlenmesi	Toplumsal eşitsizliklerin azalması, savaşa olan isteği düşürebilir. Kamusal canlılığın azalması ise demokratik toplumların savaş isteğini engelleyici bir faktör olabilir. Fırsat eşitsizliği ve muhafazakârlık da savaş isteğini etkileyen faktörler arasında yer alır.
Devlet-Askeri	Demokratik Ordulardaki Tutumlar	Demokratik orduların savaşa karşı isteksiz olabileceğini ve savaş kararlarının toplum içinde daha fazla tartışmaya açık olduğunu ifade eder. Pasifist dönemlerde silahlı kuvvetlere verilen değerin azalmasının uzun vadeli olumsuz sonuçlara yol açabileceğini belirtir.
Devlet-Askeri	Demokratik Ordulardaki Kariyer Fırsatları	Kariyer fırsatlarının sınırlı olması, askeri gücün devamlılığını ve askerlerin toplumdan izole olmasını teşvik edebilir. Silahlı kuvvetler mensuplarının sınırlı mülkiyeti, devletin devrilmesi veya sosyal düzende az değişiklik olduğunda kaybedecekleri az şey olduğu anlamına gelir.
Devlet-Askeri	Silahlı Kuvvetler İçindeki İlişkiler	Silahlı kuvvetler içindeki unsurlar arasındaki ilişkilerin karmaşıklığına ve demokratik devletlerdeki silahlı kuvvetlerin tutumlarının zorluklarını açıklar. Zorunlu askerlik, rütbe yapısı, subayların rolü ve kariyer fırsatları gibi faktörlerin etkileri üzerinde durur.
Devlet-Askeri	Devletler Arası İlişkiler	Demokratik devletlerin sayısının artması, aralarındaki savaşların azalmasına yol açabileceğini ifade eder. Demokrasiler arası diplomatik çözümlere daha yatkın olabilir ve ortak değerlere dayalı bir dünya düzeninin oluşturulmasına katkıda bulunabilir.

2.1.2.2.2 Türk Ordusunun Durumu: Tocqueville'in Perspektifinden Bir Değerlendirme

Tocqueville, askeri sosyolojiyi tarihsel ve eleştirel bir perspektifle ele alır. Türk Ordusu da tarih boyunca Türkiye'nin siyasi ve toplumsal yapısında belirleyici bir rol oynamıştır. Ordunun modernleşme süreci ve ulus-devlet inşasında üstlendiği görev, Türkiye'nin tarihsel gelişiminde önemli bir yer tutmaktadır. Ancak Tocqueville'in eleştirel analizine göre, ordunun toplumsal ve siyasi süreçlerdeki bu etkisinin dikkatle değerlendirilmesi ve dengelenmesi gerekir.

Ordunun ulusu koruma ve düzeni sağlama rolü, Tocqueville'in üzerinde özellikle durduğu konulardan biridir. Bununla birlikte, askeri yönetimin tehlikelerine karşı uyarıda bulunur ve ordunun demokrasilerde hükümetin gücü

üzerinde kontrol işlevi görmemesi gerektiğini savunur. Türk Ordusu'nun 1960, 1971, 1980 ve 1997 yıllarındaki darbeleri, bu uyarının ne kadar anlamlı olduğunu göstermiştir. Bu müdahaleler, ordunun demokratik süreçler üzerindeki etkisini ortaya koymuş ve sivil hükümetlerin bağımsızlığını tehdit etmiştir.

Tocqueville, ordunun halka karşı sorumlu olması ve hukukun üstünlüğüne tabi olması gerektiğini vurgular. Türk Ordusu son yıllarda sivilleşme sürecine girmiş ve demokratik değerlerle uyumlu hale gelmeye çalışmıştır. Bununla birlikte, geçmişteki müdahaleler, hukukun üstünlüğü ve halkın iradesine saygı konusunda ciddi soru işaretleri yaratmıştır. Bu nedenle ordunun esasen ülkeyi ve vatandaşları savunma görevine odaklanması, iç politikadan uzak durması önemlidir.

Sağlıklı bir demokrasinin, ordu dâhil olmak üzere devletin farklı organları arasındaki güç dengesine dayandığını belirten Tocqueville, bu dengeyi korumanın hayati olduğuna işaret eder. Türkiye örneğinde, ordunun demokratik toplumda sınırlı fakat gerekli bir rol üstlenmesi gerektiği açıktır. Siyasetten tamamen çekilmesi, sivil hükümetin karar alma süreçlerine tam katılımını sağlamak için zorunludur.

Tocqueville ayrıca, askeri ve sivil kesimler arasında iş birliği ve karşılıklı anlayışın geliştirilmesinin önemini vurgular. Türk Ordusu ile toplum arasındaki ilişkiler, bu perspektifle şekillendirilebilir. Milli Güvenlik Akademisi gibi kurumların, asker-sivil ilişkilerinin daha sağlıklı gelişmesine katkıda bulunması bu açıdan anlamlıdır.

Toplumsal eşitsizliklerin azalmasının savaşa olan isteği düşüreceğini dile getiren Tocqueville, orduların toplumsal yapıyla bağını bu çerçevede değerlendirir. Türkiye'de eşitsizliklerin azalması, barış ve istikrar açısından olumlu bir zemin hazırlayabilir. Ancak tarihsel olarak ordunun toplumsal ve ekonomik elitlerle olan yakınlığı, bu süreci karmaşıktırıştırır. Fırsat eşitsizlikleri ve muhafazakâr yapılar da toplumun savaş isteğini etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır.

Demokratik ordularda savaş kararlarının daha tartışmalı ve savaşın kendisine karşı isteksizliğin daha yüksek olduğunu belirten Tocqueville'in bu tespiti, Türk Ordusu için de önemlidir. Barışçıl çözümler aramak ve savaşın yıkıcı etkilerinden kaçınmak temel yaklaşım olmalıdır. Ancak ordunun geçmişteki siyasi müdahaleleri, bu barışçıl eğilimin sorgulanmasına yol açmıştır.

Tocqueville, demokratik ordularda kariyer fırsatlarının sınırlı olmasının, askerleri toplumdan izole edebileceğini de söyler. Bu nedenle Türk Ordusu'nda

subayların kariyer gelişiminde fırsat eşitliği sağlanmalı ve toplumla güçlü bağlar kurulmalıdır. Askeri personelin sınırlı mülkiyetinin, kaybedeceklerinin az olması nedeniyle, ordu içinde sadakati ve bağlılığı pekiştiren bir unsur olabileceği de göz ardı edilmemelidir.

Silahlı kuvvetlerin iç dinamiklerine de dikkat çeken Tocqueville, rütbe yapısı, zorunlu askerlik ve subayların rolü gibi faktörlerin ordu içindeki ilişkileri şekillendirdiğini belirtir. Türk Ordusu'nun iç işleyişinin demokratik değerlerle uyumlu hâle getirilmesi, etkinliğini ve topluma bağlılığını güçlendirecektir.

Son olarak Tocqueville, demokratik devletlerin sayısının artmasının savaşları azalttığını savunur. Türkiye'nin de demokratik değerleri benimseyerek bölgesel ve uluslararası barışa katkıda bulunması önemlidir. Türk Ordusu, uluslararası iş birlikleri ve diplomatik çözümler aracılığıyla barışa destek verebilir ve ortak değerlere dayalı bir dünya düzeninin inşasına katkıda bulunabilir.

Tocqueville'in perspektifinden bakıldığında, Türk Ordusu'nun demokratik değerlerle uyumlu bir şekilde işlemesi, Türkiye'nin geleceği için hayati öneme sahiptir. Ordunun, ulusu koruma ve düzeni sağlama rolünü yerine getirirken, sivil hükümetin gücü üzerinde kontrol işlevi görmemesi ve halka karşı sorumlu olması gerekmektedir. Sivil-asker ilişkilerinin güçlendirilmesi, demokratik değerlerin korunması ve toplumsal eşitliğin sağlanması, Türk Ordusu'nun barışçıl ve etkili bir savunma politikası izleme kapasitesini artıracaktır. Geçmişteki hatalardan ders alarak, demokratik süreçlerin kesintiye uğramadan devam etmesi, Türkiye'nin demokratik gelişimi ve uluslararası itibarının korunması açısından büyük önem taşımaktadır.

Tocqueville'in askeri sosyolojisinin bu değerlendirmeleri, Türk Ordusu ve Türk Toplumunu arasındaki etkileşimi anlamak ve bu ilişkiyi demokratik ilkelerle uyumlu bir şekilde sürdürmek için önemli bir perspektif sunmaktadır. Ancak, bu yorumlar, belirli bir zamanda ve durumda Türk Ordusu'nun ve toplumunun özel koşullarını dikkate alarak daha ayrıntılı bir inceleme gerektirir.

Tablo 2.4. Tocqueville'in askeri sosyoloji ve demokratik toplumlar ile ordular arasındaki ilişki konusundaki düşüncelerinden hareketle türk ordusu ve türk toplumu arasındaki etkileşimin değerlendirilmesi

Perspektif	Konu	Türk Ordusu ve Türk Toplumu Değerlendirmesi
Devlet-Askeri	Genel Yaklaşım	Tocqueville, demokratik toplumlarda ordunun sınırlı ancak önemli bir rol oynaması gerektiğini savunur. Türkiye, demokratik bir yönetim sistemine sahip olmasına rağmen, askeri müdahalelerin tarihi göz önüne alındığında, askeri ile toplum arasındaki ilişkiler karmaşık bir hal almaktadır.
Devlet-Askeri	Askeri Müdahaleler ve Demokratik Normlar	Türk Ordusu'nun tarih boyunca siyasi hayata müdahale etmiş olması, demokratik normlara aykırıdır ve toplumda baskı yaratmıştır. Tocqueville'in vurguladığı gibi, askeri müdahalelerin demokratik bir toplumda olumsuz etkileri olabilir.
Devlet-Askeri	Toplumla İlişki ve Halkın Bakış Açısı	Türk Ordusu'nun toplumla uyumlu iletişim kurması, güven oluşturmaya ve halkın ordunun savunma misyonuna destek vermesi önemlidir. Tocqueville'in vurguladığı gibi, demokratik toplumda ordunun halka karşı sorumlu olması ve hukukun üstünlüğüne tabi olması gerekmektedir.
Devlet-Askeri	Sivil Denetim ve Demokratik Kurumlarla Uyum	Tocqueville'in öne sürdüğü gibi, demokratik toplumlarda ordunun sivil denetimi ve demokratik kurumlarla uyumlu çalışması gereklidir. Türk Ordusu'nun demokratik normlara uygun bir şekilde sivil denetim altında olması ve demokratik kurumlarla iş birliği içinde hareket etmesi, ülkenin demokratik yapısını güçlendirecektir.
Devlet-Askeri	Güvenlik ve Savunma Mekanizması	Türk Ordusu'nun güvenlik tehditleri ve bölgesel gelişmeler karşısında demokratik normlara uygun bir şekilde, hukukun üstünlüğüne bağlı olarak, ülkenin güvenliğini sağlamak üzere görev yapması gerekmektedir. Tocqueville'in vurguladığı gibi, demokratik toplumlar savaşa karşı isteksiz olabilirler, ancak etkili bir savunma mekanizması oluşturmak da önemlidir.

Göz ardı edilmemesi gereken tüm teorilerde olduğu gibi bu teorinin tek başına yeterli olmadığıdır. Türk ordusunun rolünü anlamak için başka faktörleri de dikkate almak gerekir. Örneğin, Türk ordusunun Atatürk'ün mirasına bağlılığı, laiklik ilkesine sahip çıkması, milliyetçilik duygusu, kültürel değerleri gibi unsurlar da önemlidir. Söylediklerimizi örneklemek için yakın tarihte birçok örnek vardır. **Siyaset ve ordu arasındaki ilişki benzer bir şekilde kriz olarak tanımlandığı için Ergenekon Yargılamaları ve benzeri birçok uygulamalar nedeni ile ordu gereksiz yere hırpalanmış, temel taşları ile oynanmış ve ciddi hassasiyetler yaratılarak ülke savunması tehlikelere maruz bırakılmıştır.**

2.1.2.3 Auguste Comte

Auguste Comte'un askeri sosyolojiye katkıları, sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilen ve sosyoloji terimini ilk kez kullanan biri olarak, geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Comte, özellikle "Cours de Philosophie Positive" adlı eserinde, bugün askeri sosyoloji literatüründe yaygın olarak kullanılan birçok konuya değinmiştir. Comte, askeri yönün insanlık tarihi kadar eski olduğunu belirtir. İnsanların ilk yaptığı aletin silah olduğunu ve ilk otoritenin askeri liderler tarafından kurulduğunu vurgular. Ona göre, savaş durumlarında insanlar arasındaki iş birliği sosyal bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Savaş, mikro toplumlarda (aile, klan, kabile) iki şekilde etkisini gösterir: Bir taraftan askeri gereksinimleri yerine getirmek için insanlar daha fazla bir araya gelir, öte yandan yenilen grupların yenilenlere olan itaatiyle insanlar arasındaki ilişki yeni bir boyut kazanır. Comte'a göre, bu süreç, savaşma güdüsünün sadece yok etme amacıyla değil, yeni bir uygarlık kurmak amacıyla kullanılmasıdır (Caforio, 2017, s. 8).

Comte, köleleştirmenin bile uygarlaşmanın bir basamağı olduğunu iddia eder. Köle, savaşta yenilmiş ama hayatı bağışlanmış bir insandır ve yaşaması uygarlığın ilerlemesi anlamına gelir. Köleleştirme sürecinde, gereksiz yere insan öldürmek zorunda kalınmaz ve askeri kurumun daha mükemmel hale gelmesi için bir adım atılmış olur. Ayrıca, köleleri çalıştırarak savaş için gerekli olan para ve savaşçı kolayca temin edilebilir. Başlangıçta ahlak, Comte için askeri etikten ibaretti ve burada insan hareketini yöneten olaylar, savaşın kendi amaçlarından daha az önemliydi. Comte'un antimilitarist görüşleri, onun savaşın zamanla azalacağı ve nihayetinde tamamen ortadan kalkacağı fikrini benimsemesine yol açmıştır. Fransız Devrimi sırasında başlayan zorunlu askerlik, Comte'a göre, askeri sistemi daha az önemli hale getiren bir faktördür. Zorunlu askerlikle birlikte, askeri gelenekler ve zihniyet zayıflar, uzmanlık gerektiren askeri mesleklerin etkisi azalır ve askerlik modern topluma daha fazla boyun eğmek zorunda kalır.

Comte, sosyolojiyi doğa felsefesinin son büyük dalı olarak tanımlamıştır. Bu bilim dalı, toplumu yöneten elitlere, dünya genelindeki ulusal devletlerde etkin müdahalelerde bulunabilmeleri için rasyonel bir temel sunar. Comte, bu elitler arasında askeri liderleri de görür. Askeri liderlerin savaş konusundaki bilgileri, toplumu tarihsel olmayan ve anakronik hale gelmeye başlayan bir olgudan kurtarmaya yardımcı olmalıdır. Bu şekilde, Comte'un oluşmaya başladığına inandığı pozitif toplum düşüncesi gelişmeye devam edebilir.

2.1.2.4 Max Weber

Max Weber'in sosyolojiye katkıları, özellikle **değerler, toplumsal eylem, tabakalaşma ve otorite, rasyonelleşme, bürokrasi** yapıları gibi konularda derinlemesine incelemeler yaparak modern sosyolojinin temellerini oluşturmuştur (Ritzer, 2013). Her şeyden önce, Weber'in farklı şekillerde yansıtılsa da askeri sosyoloji alanında yazmadığı veya özel olarak bu alanda çalışmadığını vurgulamak gerekir. Weber'in çalışmaları, askeri sosyolojiye dolaylı katkılarda bulunmuştur, çünkü toplumsal yapıların ve otorite biçimlerinin incelenmesi, askeri örgütlerin işleyişi ve askeri liderlik üzerine de uygulanabilir.

Weber'in askeriye ile ilgili düşünceleri, onun devlet, toplum ve siyasetin karmaşıklığını anlamaya yönelik geniş kapsamlı analizinin bir parçasıdır. Askerlik, Weber'in sosyolojik ve politik düşüncelerinde önemli bir role sahip olmuş, devletin iç ve dış güç dengelerini anlamak için teorik çerçevesinin önemli bir bileşeni haline gelmiştir.

Tablo 2.5. Weber'in teorik çerçevesi ve askeri sosyoloji

Konular	Max Weber'in Katkıları	Askeri Sosyolojiye Uygulamalar
Değerler ve Araştırma	Araştırmacının değerlerini tamamen dışlaması mümkün değil, belirli aşamalarda etkili olabilir.	Askeri stratejilerin ve savunma politikalarının değerler tarafından nasıl şekillendirildiğinin anlaşılması.
Toplumsal Eylem	Bireylerin eylemlerini anlamaya yönelik yorumlayıcı yaklaşım.	Askeri liderlik ve strateji çalışmalarında, askeri örgütler içindeki eylemlerin analizi için Weber'in çerçevesinin kullanımı.
Tabakalaşma Teorisi	Toplum içindeki farklı grupların ve ilişkilerinin analizi.	Askere alım politikaları, subay sınıfının oluşumu, ordudaki farklı statüler ve askeri hiyerarşinin işleyişi gibi konularda uygulama.
Otorite Yapıları	Rasyonel-yasal, geleneksel ve karizmatik otorite türlerinin analizi.	Askeri liderlerin otorite türlerini ve bu otoritelerin askeri strateji ve politikalar üzerindeki etkilerini anlamak. Karizmatik liderlerin etkilerinin zamanla nasıl değiştiği.
Rasyonelleşme	Toplumun giderek artan bir şekilde rasyonel düşünce ve yöntemlere yönelmesi.	Askeri stratejilerde rasyonelleşmenin rolü ve modern askeri planlamada rasyonel düşüncenin artan önemi.
Bürokrasi	İdeal bürokrasi modelinin hiyerarşi, uzmanlaşma, kurallar ve yazılı belgeler gibi temel özellikleri.	Askeri örgütlerin bürokratik yapılarının analizi, hiyerarşik yapının işleyişi ve askeri bürokrasinin etkinliği.

Weber'in askerliğe yaklaşımı doğrudan olmasa da onun devlet, bürokrasi ve siyasi iktidar anlayışlarından çıkarımlar yapılarak yorumlanabilir. Weber'in devlet

ve siyaset anlayışındaki bazı temel unsurlar, askeriye ve askeri güce nasıl baktığını anlamamıza yardımcı olur.

Öncelikle Weber, modern devletin zor kullanımı yoluyla tanımlandığını ve sınırları içinde güç kullanımının meşru denetimi üzerinde tekel kurduğunu belirtir. Bu bağlamda askeri güç, devletin meşru zor kullanma araçlarından biridir. Weber'in devlet tanımı, askeri gücün devletin varoluşu için temel bir unsur olduğunu ima eder. Askeri kurumlar, devletin güçlü bir organı olarak bürokratik yapıyla birlikte devletin meşruiyetini ve sürdürülebilirliğini sağlayan kritik unsurlardan biridir. Weber'in "monopolizasyon" kavramı, devletin askeri güç üzerindeki rolünü anlamada yol göstericidir.

Weber, ordunun devlet iktidarı için merkezî konumunu açık bir şekilde dile getirir. Ona göre bir devlet, ancak kendi topraklarında meşru fiziksel güç kullanımına izin verme münhasır hakkına sahip olduğunda devlet niteliğini kazanır. Bu bağlamda ordu, devletin en etkili zorlayıcı gücü olarak görülür. Weber'in şiddet tekeli devlet gücünün bir sembolü olarak algılaması, devlet dışı aktörlerin bu tekeli zorladığı günümüzde bile geçerliliğini korumaktadır. Devletin vatandaşlarına güvenlik ve koruma sağlayabilmesi, şiddet kullanımının meşru kontrolünü elinde tutabilmesiyle mümkündür.

Weber ayrıca, denetimsiz bürokratik tahakkümün büyük bir tehdit oluşturduğunu vurgular (Giddens, 2008a, s. 33). Modern devletlerde askeri bürokrasi önemli bir yer tutsa da bu yapının denetimsiz kalması demokratik süreçler ve sivil otorite açısından risklidir. Bu nedenle askeri bürokrasinin kontrol altında tutulması gerektiği düşüncesi, Weber'in yaklaşımıyla örtüşür. Bunun yanında Weber, siyasi liderlerin karizmatik özelliklere sahip olmasını da önemli görür. Bürokratikleşmiş bir siyasi sistem liderlik boşluğu yaratırken, askeri liderlik açısından da benzer bir durum geçerlidir. Askeri kurumlarda bürokrasinin katılığı, karizmatik liderlerin ortaya çıkmasını zorlaştırır hatta engeller. Bu nedenle, askeri liderliğin de parlamenter denetime tabi olması gerektiği savunulabilir. Weber'in düşüncelerinde rutinleşmiş bir askeri yapı yerine yenilikçi ve karizmatik liderlerin önemi özellikle dikkat çeker

Weber'in Kehaneti: "...Weber, ama özellikle de Almanya'da, siyasi liderlik oluşumunun önündeki esas sorun "bürokratik despotizm" i kontrol etme sorunuydu. Üstelik, bürokratikleşme eğilimi devlet dışında diğer kurumların da bir özelliğiydi: Karar alma gittikçe "uzmanlar"ın tanzim edilmiş hükümlerine göre yürütülen "idari" bir mesele haline gelmişti. Böylece modern komutanlar savaşları masalarından yönetir olmuşlardı. Sanayide beyaz yakalı çalışanların

oluşturduğu özel memur sınıfı kol işçilerine oranla sayısal olarak artmıştı. İş bölümünün bürokratikleşmesi "işçinin maddi üretim, imha, idare, akademik araştırma ve finans araçlarından genel olarak 'ayrılması'na dayanıyor"du ki "bu, siyasi, kültürel ve askeri alanlarıyla modern devletin ve özel kapitalist ekonominin ortak temeli"ydi.¹⁴ Weber'e göre, parlamenter yönetimin önemi, hem memur sınıfının etkili biçimde kontrol edilmesi için imkân hem de siyasi liderlerini eğitilmesi için bir kaynak sunmasıydı. Weber siyasi liderlerin parlamento içinden seçilmesi gerektiğini savunurken şüphesiz İngiliz modeline bakıyordu. Ama bir bütün olarak parlamento, modern bir siyasi partinin sıradan üyelerinden daha fazla "yönetemezdi". Bu sıradan üyeler - aslında oy verme haklarını kullandıkları dönemler dışında siyasette "pasif" bir güç olarak kalan halk kitleleri- gibi parlamento üyeleri de bir azınlığın liderliğini kabul etmek zorundaydı. Modern devlette ayrılmaz bir "Sezarist" unsur vardı; bir parti lideri seçimde başarı kazanmasını sağlamış olan kitle desteğini elde etmek ve korumak için gereken karizmatik niteliklere sahip olmak zorundaydı. "Oyla gelmiş" lider yeni politikalar başlatmak ve yerleşik bürokratik prosedürlerden ayrılmak için karizmatik cazibesini kullanabilirdi. Ama oyla gelmiş bir liderin aşırı şahsi iktidar edinmesini önlemek, parlamentonun asli hedeflerinden biriydi." (Giddens, 2008a, s. 33)

14. Yukarıda yapılan alıntıların alındığı kaynak: Max Weber, *Economy and Society*, c. III, New York, 1968, ss.1381-94. **(Giddens'in dip notu)**

Ulus-devletin ilerletilmesi, Weber'in öncelikli hedeflerinden biridir. Bu bağlamda askerî kurumlar, ulus-devletin korunması ve güçlendirilmesi için temel bir araç olarak görülür. Bu nedenle Weber'in, askerliğe ulus-devletin savunulması ve geliştirilmesi açısından olumlu bir yaklaşım sergilediği söylenebilir. Ancak Bismarck'ın mirasına dair eleştirileri, Weber'in militarizme karşı eleştirel bir tutum da sergilediğini gösterir. Bismarck dönemi, askeri gücün ve militarizmin yoğun olduğu bir dönemdi ve Weber, bu durumun Alman siyasetinde sorunlar yarattığını vurgulamıştır (Giddens, 2008a, s. 36).

Weber'in birey, rasyonalizasyon ve devlet ilişkisine odaklanması, onun askerliğe bakışını anlamada önemlidir. Weber bireyi sosyolojinin temel taşı olarak görür ve bireysel eylemlerin analizine önem verir. Bu perspektif askerlik bağlamında da geçerlidir. Weber'in rasyonalite kavramı, belirli bir amaca ulaşmak için en uygun yöntemlerin seçilmesini içerirken; değer rasyonalitesi, belirli bir değere yönelik hareketi ifade eder. Askerlik genellikle ulusal güvenlik gibi araçsal rasyonalite kapsamında değerlendirilir. Askeri organizasyonlar, Weber'in "demir kafes" olarak tanımladığı bürokratik yapılar arasında yer alır; katı kurallar, değerler ve hiyerarşilerle bireyleri bir arada tutar.

Bu bağlamda Weber, askerliği bireylerin özgürlüklerini kısıtlayan ama ulusal güvenlik ve düzen gibi hedeflere ulaşmayı sağlayan rasyonel bir organizasyon olarak görür. Onun siyasi otorite ve liderlik anlayışı, karizmatik liderlerin askerleri motive edebileceğini, bürokratik yapıların ise askeri eylemleri planlayıp verimli bir şekilde yürütebileceğini ortaya koyar. Bireysel özgürlüklerin

sınırlandırılması pahasına, ulusal güvenliğin sağlanması bu yaklaşımın merkezinde yer alır.

Weber'e göre ordu, devleti ve vatandaşlarını dış tehditlerden korumak için gerekli ve önemli bir kurumdur. Ancak bununla birlikte ordunun sivil otoriteye tabi olması gerektiğini de vurgular. Militarizmin tehlikelerine karşı uyarıda bulunan Weber, çok güçlü ve denetimsiz bir ordunun gücü kötüye kullanılabileceğine dikkat çeker (Miewald, 1970, s. 129-133). Bu nedenle ordunun sivil denetime tabi olması, demokratik süreçlerin korunması açısından zorunludur.

Weber, askeri organizasyonlarda bürokratik düzenin verimlilik ve etkinlik sağlayacağını savunur. Ona göre bürokrasi, ordunun görevlerini daha etkin yerine getirmesine katkıda bulunur. Ancak bürokrasinin değişen koşullara uyumda yavaş ve katı olabileceğini de kabul eder. Modern savaşın sürekli değişen doğasına karşı ordunun esneklik ve uyarlanabilirlik kapasitesini koruması gerektiğini vurgular. Bu nedenle Weber, bürokrasiyi ordunun örgütlenmesi için yararlı bir araç olarak görür; ancak onun sınırlamalarını da göz ardı etmez (Miewald, 1970, s. 129-133).

WEBER'in askerlik anısı

...Heidelberg'de üç dönem okuduktan sonra Weber 19 yaşındayken orduda bir yıl görev yapmak üzere Strassburg'a taşındı. Düello dışında hiç fiziksel egzersiz yapmamıştı ve askerlik hizmeti onun için zordu. **Fiziksel zorlanmanın yanı sıra, kışla talimlerinin aptallığı ve ast subayların hilekârlığı karşısında büyük acılar çekti.** Entelektüel uğraşlarından vazgeçmeyi sevmiyordu: "Eve geldiğimde genellikle saat dokuz civarında yatıyorum. Ancak gözlerim yorulmadığı ve insanın entelektüel tarafı kullanılmadığı için uyuyamıyorum. Sabah başlayan ve günün sonuna doğru artan, dipsiz bir aptallık gecesine yavaşça batma hissi aslında en nahış şeydir." Weber bu duyguya akşamları alkol alarak ve ertesi gün ılımlı bir akşamdan kalmalığın sersemliği içinde askeri rutini sürdürerek uyum sağlamıştır. Sonra 'kafatasımın altında hiçbir şey, tek bir düşünce bile kıpırdamadığı için saatlerin uçup gittiğini' hissetti. Sonunda dayanıklılığını geliştirmiş ve fiziksel taleplerin çoğunu oldukça iyi karşılamış olsa da jimnastik akrobasisine asla yetişemedi. Bir keresinde bir çavuş ona Berlin lehçesiyle bağırdı: "Dostum, trapez üzerinde sallanan bir bira fıçısına benziyorsun." Bu eksikliği yürüyüş dayanıklılığını ve kaz adımını mükemmelleştirerek telafi etti. **Hiçbir zaman, düşünen varlıkları otomatik hassasiyetle komutlara yanıt veren makinelere dönüştürmek için gereken inanılmaz zaman kaybına karşı isyan etmeyi bırakmadı.** . . "İnsanın her gün bir saat boyunca askeri eğitim adı verilen her türlü anlamsız şeyi gözlemleyerek sabırlı olmayı öğrenmesi gerekiyor. Sanki, Tanrım! Üç ay boyunca her gün saatlerce silah talimi yaptıktan ve en sefil alçakların sayısız hakaretine maruz kaldıktan sonra, insanın sabırsızlıktan mustarip olduğundan şüphelenilebilirmiş gibi. Subay adayının askeri eğitim süresince aklını kullanma olanağından yoksun bırakılması gerekir." **Yine de Weber oldukça objektifti; tüm düşünme ortadan kaldırıldığında vücudun daha hassas çalıştığını kabul ediyordu. Subaylık rütbesini aldıktan sonra da ordu hayatının iyi yanlarını görmeyi çabucak öğrendi. Üst rütbeli subaylar tarafından saygı görüyordu ve uzun hikayeler ve keskin bir mizah anlayışı ile subayların yoldaşlığına ve komuta yeteneğine sahip biri olarak emri altındaki adamların saygısını kazandı.** (Weber, 1946, s. 7-8)

Max Weber, subayların orduda ve örgütünde çok önemli bir rol oynadığına inanıyordu. Ona göre, subaylar birlikleri yönetmekten sorumluydu ve yüksek düzeyde bilgi, beceri ve profesyonelliğe sahip olmaları bekleniyordu. Weber,

ordunun verimli ve etkili bir şekilde organize edilmesi ve yönetilmesi gerektiğini savundu ve bunun en üstte iyi eğitilmiş ve yetkin subaylarla açık bir otorite hiyerarşisi gerektirdiğine inanıyordu (Miewald, 1970, s. 129-133).

Weber, subayların **kişisel bağlantılar** veya **kayırmacılık** temelinde değil, **liyakat ve yeteneğe göre** seçilmesi gerektiğine inanıyordu ve bunun ordunun en nitelikli ve yetenekli bireylerle donatılmasını sağlamak için gerekli olduğunu savundu. Weber ayrıca, subayların davranışlarını ve performanslarını yöneten katı kurallara ve düzenlemelere tabi olmaları gerektiğini savundu ve bunun ordu içinde disiplin ve düzeni korumak için gerekli olduğuna inanıyordu. Genel olarak, Weber, subayların orduda hayati bir rol oynadığına ve eğitimlerinin, seçimlerinin ve yönetimlerinin ordunun bir kurum olarak etkinliğinin anahtarı olduğuna inanıyordu.

Max Weber, ordu ve toplumun birbirine bağlı olduğunu ve birbirleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceklerini savundu. Ona göre ordu, devleti ve vatandaşlarını dış tehditlerden koruyarak toplumda önemli bir rol oynar ve bu da toplumsal düzen ve istikrarın korunmasına yardımcı olur. Aynı zamanda, ordu faaliyet gösterdiği daha geniş sosyal, ekonomik ve politik bağlamdan da etkilenir ve toplumun değerleri, normları ve beklentileri tarafından şekillendirilebilir.

Weber, ordunun toplum üzerinde güçlü bir etkiye sahip olabileceğini savundu ve üyelerinin yanı sıra daha geniş halkın değerlerini ve tutumlarını şekillendirebileceğini kabul etti. Örneğin, ordu, askerlerin ve ailelerinin düşünme ve davranma şeklini etkileyebilecek sadakat, disiplin ve görev gibi değerleri teşvik edebilir. Aynı zamanda, ordu daha geniş bir toplumdan da etkilenebilir ve içinde faaliyet gösterdiği kültürün değerleri, normları ve beklentileri tarafından şekillendirilebilir.

Weber'in ordunun sosyolojik analizine katkısı burada bitmiyor, bürokrasiler üzerine yaptığı çalışmalara kadar uzanıyor. Weber'in modern ordu hakkındaki yorumları diğer sorunlara ikincildi, ancak önemli bir anlamda, askeri örgüt onun için Batı tarihindeki baskın eğilimin doruk noktasını temsil ediyordu. Ordu bürokratikleşmede son noktaydı (Shields, 2003, s. 181-184). Bu, orduyu modern devlet için bir ideal tip olarak ele alarak ideal bir bürokrasinin (ordu gibi) nasıl işlemesi gerektiği analizinden ortaya çıkmıştır. Bu, "disiplin, resmi normlara itaat, resmi otorite, rollerin ve niteliklerin gerekçeli bölünmesi, kişisel olmayan meşru bir güce yetkinlik ve sadakat" gibi kavramları kullanmasına yansır. Bunların hepsi,

toplumun rasyonelleşmesi ve bürokratikleşmesinin genel süreçlerini anlamamızın merkezinde yer almaktadır.

Weber askeri sosyoloji konusunda hiçbir zaman net olmamışsa da bürokrasi üzerine yaptığı çalışma, yozlaşmış ve siyasallaşmış bir bürokrasinin toplum için oluşturabileceği tehlikelere işaret etmektedir. Geleneksel Weberci yasal-rasyonel bürokratik komuta ve kontrol modellerinin yönetime dayalı patrimoniyal sistemlerle birleşmesinin tehlikelerine işaret etmektedir. Neopatrimoniyalizmin yasal-rasyonel bürokrasileri nasıl bozduğu ve iktidarın kötüye kullanılmasına nasıl yol açabileceği, özellikle elitler tarafından iktidarın kötüye kullanılmasının, yolsuzluğun sebep olduğu toplumsal olayların anlaşılması için önemlidir. Maalesef çok az sayıda sivil üst düzey yönetici bürokrat, askeri organizasyonun kendi çalışma alanlarının ayrılmaz bir parçası olarak göz önünde bulundurulması gerekliliğine dair söylemlere kulak vermektedir.

Ordunun bugün önemine rağmen, **kamu yönetiminde bilimsel özen gösterilen bir yerde olamadığı** açıktır. Kamu yönetimi literatüründe, bu devasa kamu enerjisi ve serveti tüketicisini çalıştırmanın inceliklerini anlamamızı sağlayacak ne yeterli teorik temeller ne de yeterli ampirik veriler mevcuttur. Özellikle akademisyenlerimizin ve üst düzey bürokratların çoğunluğunun derslerini / tecrübelerini dolaysız olarak bir bölük çavuşundan ya da dolaylı olarak askeri yaşamın tüm yönlerine oldukça düşman olan edebiyattan öğrendikleri için, askeri yönetim hakkında zaten yeterince bilgi sahibi olduklarına dair varsayımlardan kurtulmaları gerekir. Weber'in yaşadıkları gibi. Askeri yönetim teorilerinin genel olarak inanıldığından çok daha karmaşık olduğu gösterilebilirse, belki de fenomeni daha kapsamlı bir şekilde yeniden inceleyebilirler. **Tabi buna ordunun da olumlu karşılık vermesi, kendi geleceğinin sağlığı açısından bilimsel çalışmalara olumlu yaklaşması gerekmektedir.**

Her şeyden önce, Weber'in askeri sosyoloji konusunda hiçbir zaman net bir çalışma yapmadığını daha önce ifade edilmişti. Weber'in modern ordu hakkındaki yorumları diğer sorunlara ikincil olmuştur, ancak önemli bir anlamda, askeri örgütlenme onun için Batı tarihindeki baskın eğilimin doruk noktasını temsil ediyordu. Konuyla ilgili en gelişmiş görüşleri, bürokratik öncesi askeri örgütlerin genel doğası ile daha geniş toplum arasındaki ilişkiye ayrılmıştı. Örneğin, eski doğu imparatorluklarındaki askeri ilişkilerin dinamiklerini çalışmaları. Bununla birlikte, Weber'in yazıları boyunca, belirgin biçimde modern ordunun iç örgütlenmesine

göndermeler vardır. Max Weber'e göre, modern bürokratik devleti tanımlarken askerlikle ilgili analizin önemi yadsınamaz. Weber'in yazılarında, modern ordunun iç organizasyonuna dair dağınık referanslar bulunmaktadır. Bu referanslar bir araya getirildiğinde, Weber'in askeri idare konsepti, dönemin Alman subaylarının benimsediği doktrinle tamamen uyumsuz bir yapı sergilemektedir (Miewald, 1970).

Weber, modern orduyu bürokrasinin en ileri örneği olarak görüyordu. Ona göre, ordu, iş dünyası gibi, bürokratik karar alma için gerekli olan rasyonel disiplinin en yüksek biçimini geliştirmiştir. Wolfgang Mommsen, Weber'in orduyu ve iş dünyasını, batı tarihinin gelişiminde belirleyici olan rasyonel disiplinin zirvesi olarak gördüğünü belirtmiştir. Weber'e göre, karizmanın irrasyonel güçlerinin periyodik patlamaları olmadan dünya, giderek daha fazla sıkı kontrol altında bir kışlaya benzeyecektir. Bu bağlamda, askeri yapı, hesaplamaya dayalı koordineli faaliyetin modeli olarak, Batı'nın rasyonalite gelişimini karakterize eden bir zihin yapısını temsil etmektedir.

Ona göre ordu, bürokratikleşmede son noktaydı. İdeal bürokrasi, karmaşık koordinasyon gerektiren problemleri hiyerarşi, kurallar ve uzmanlaşma ile ele alır (Shields, 2003, s. 181-184). Weber ordunun ve iş dünyasının bürokratik karar alma için gerekli olan en yüksek kalite biçimini, yani rasyonel olarak düzenlenmiş bir disiplini geliştirdiğini ifade etmişti. "Bürokratik örgütlenme ile karakterize edilmiş olan modern devlette kişi, bir insana değil, toplumun rızasıyla oluşturulmuş kurallara uyar. Bu yüzden askerin kendi oluşturduğu kategori içindeki diğer görevlilerden pek bir farkı kalmaz. O da resmiyette soyut olan kurallara uymak zorundadır ve toplumda nasıl davranması gerektiğini belirleyen yine bu kurallara uymak zorundadır ve toplumda nasıl davranması gerektiğini belirleyen yine bu kurallar tarafından güç için sahip olduğu hakkı meşrulaştırılmaktadır." (Caforio, 2017).

Askeri yapı, Weber için Batı rasyonalitesinin gelişimini karakterize eden düşünce çerçevesi olan hesaplama temelinde koordineli faaliyet modeliydi. Weber, birkaç kez ve birçok yerde, ordunun tamamen gelişmiş bir bürokrasi olduğunu ve savaşın bile rasyonalizasyonun karşı konulmaz ilerlemesine kapıldığını savundu. Modern dünyadaki askeri faaliyetler, diğer birçok insan girişimiyle birlikte, o kadar kesin olarak tahmin edilebilirdi ki, bir büronun içinden yürütülebilirdi. Weber'in dünya görüşü, amansız bir rasyonalizasyon sürecinin insan ilişkilerini ele geçirdiğini şeklindeydi (Miewald, 1970).

Gerçekten de bürokrasi araçlarının ve desteğinin olmadığı bir ortamda, askere almanın, askeri eğitimleri planlama ve uygulamanın, kesintisiz lojistik sistemin çalıştırılmasının, harekât planlamanın, karar verme süreçlerinin, teknoloji yoğun silah sistemlerinin ve benzerlerinin kullanılmasının ne kadar zor olacağı ortadır (Shields, 2003, s. 181-184). Bozulmuş bir bürokratik yapının vereceği zarar ve tehlikeleri de ön görmek çok zor değildir.

Öte yandan, Weber'in belirttiği gibi, **Batı'nın ayırt edici özelliği, biçimsel rasyonaliteye, yani insanlar arasındaki ilişkilerde bile nicel hesaplama olasılığına olan inancına** yaptığı vurguydu.

Onun ifadesi ile ister tramvaylarla ister asansörlerle ister parayla ister hukukla ister orduyla ister tıpla uğraşsın, kişinin koşullarının nesnel bir hesaplama ile etkilenebileceğine olan inanç, **uygar olanı vahşi olandan ayıran** şeydir. Üstelik bu, tam da bürokratik yaşam tarzının sergilediği hesap yapma yeteneğidir (Miewald, 1970).

Bu inancın öngörülebilir yasalar tarafından kontrol edilen bir toplumda yaygın olarak kabul edilmesi, Weber'i daha samimi konuşmalarından birinde, insanlığın geleceği için umutsuzluğa sürükleyen kuşkusudur.

Böyle bir fikir baskın hale geldiğinde, dünyanın bürokrasiye ait olduğu yönündeki kasvetli tahminini reddetmenin imkânı yoktur. O zaman çok pratik bir soru, gerçekte, bürokratik yöneticilerin insan davranışının hesaplanabilirliğine ne kadar güçlü bir şekilde inandıkları gibi görünebilir. Büyük örgüt içinde disiplinin rolüne ilişkin tartışmasının gösterdiği gibi, Weber'in askerler arasındaki bu inancın gücü hakkında çok az şüphesi vardı. “Asker tıpkı profesyonel bir görevli gibi görevine maddi-manevi tüm varlığıyla bağlı kaldığı ve bir çarkın dişlisi görevini gördüğü karmaşık bürokrasi makinesini değiştirmeye çalışmadığı takdirde kurumun güvenilirliği garanti altına alınmış olur. Böylece disiplin ortaya çıkmış olur.” (Caforio, 2017, s. 12). Bir disiplin duygusunun aşılması yoluyla, organizasyonun tüm üyeleri, liderliğin resmi otoritenin uygulanmasına karşı tek tip ve öngörülebilir yanıtlardan emin olabileceği şekilde davranacaktır. Daha da önemlisi Weber, örgütsel disiplinin en erken ve en kapsamlı gelişimini askeri birimde bulduğunu vurguladı. Açıkça, ordunun kontrol tekniklerini o kadar rafine ettiğini hissetti ki, en akıl almaz ve mantıksız tutkularla bile başa çıkılabiliyordu; onun deyimiyle askeri örgütlenme, yapısal özelliklerinin çoğunu kapitalizmden almıştır. “Hem bürokratik güce hem de karizmatik lidere yönelik hizmette aynı derecede

işleve sahip olan görev etiği, özen gösterilen performans ve sıkı eğitim ordunun gücüne güç katan önemli unsurlar arasındadır. Bu unsurlar ayrıca fabrika ya da şirketlerin gücünü ve rekabetçi ruhunu da beslemektedir.” (Caforio, 2017, s. 13)

Weber, askerin soğukkanlı bir şekilde tasarlanmış manipülasyonuna bir örnek olarak, ordu içinde dinin kullanılmasını öne sürer. Modern bir ordu, doğal olarak, dini duyguların irrasyonel eğilimlerine güvenmez; ancak papaz gibi unsurlara hoşgörü gösterilir, çünkü bu unsurlar askerler için moral ve destek sağlayarak onlara yararlı bir "besin" sunarlar. Bu nedenle, Weber'in askeri öğreti anlayışında, her türlü hesaplamanın teorik olarak mümkün olduğunu belirtir (Miewald, 1970).

Bu bağlamda, Weber'in askerlikle ilgili düşüncelerine odaklansak da modern ordunun beklenmedik durumlarına karşı beklenen korumayı sağlayamayan bürokrasinin sınırlamalarına da dikkat çekmek önemlidir. Özellikle, Weber'in savaş sırasındaki yazıları, askeri örgütlerin daha ayrıntılı bir perspektife ihtiyaç duyduğunu gösterir. Clausewitz'in eserleri Alman ordusu subaylarının ikilemi içinde kaldığını açıkça gösterir. Clausewitz'e göre planlamalar ne kadar detaylı olursa olsun, savaşın belirsizliklerle dolu olduğunu ve askeri hiyerarşinin en altındaki erden en üst kademesine kadar tahmin edilemeyen birçok faktörün etkisi olduğunu ortaya koyar (Clausewitz, 2003). Bu, Weber'in bürokratik ve hesaplanabilir yapı anlayışını sarsar ve inisiyatif kullanma kavramını vurgular (Miewald, 1970, s. 129-133). Aslında gelinen durum çok önemli bir hususu ortaya koyar. Ayrıntılı ve hesaplanmış planlara ne olursa olsun mutlak itaat mi yoksa savaşın belirsizliklerle dolu dünyasında ortaya çıkan beklenmedik durumlarda inisiyatifi mutlak itaatin önüne koymak mı? Bir yanda komutanın emirleri bir yanda karşılaşılan yeni durum. **“15 Temmuz’un en çok sorun olan fakat hiç tartışılmayan konusu.”** Önemli olduğu için bu ikilemi Weber ve Clausewitz özelinde özetleyelim:

Weber, bir sosyolog ve politik ekonomist olarak toplumsal yapılar ve bürokrasi üzerine çalışmış, modern bürokrasiyi anlamaya odaklanmıştır. Clausewitz ise Prusyalı bir askeri teorisyen olarak savaş ve strateji üzerine çalışmıştır. Her ikisi de kendi alanlarında önemli katkılarda bulunmuş düşünürlerdir.

Ancak, Weber'in bürokrasi ve organizasyon teorileri ile Clausewitz'in savaşın doğası ve strateji hakkındaki görüşleri arasında bazı zıtlıklar ve farklılıklar vardır. Örneğin:

- **Perspektif Farkı:** Weber, bürokrasinin rasyonel organizasyonunu vurgularken, Clausewitz savaşın karmaşıklığını ve belirsizliğini anlatır. Clausewitz'in çalışmaları, savaşın insan faktörü, rasyonel olmayan unsurlar ve stratejik düşünceye odaklanırken, Weber'in teorileri daha rasyonel ve organize bir yaklaşımı yansıtır.
- **Alan Farkı:** Weber sosyoloji ve toplumsal yapılarla ilgilenirken, Clausewitz askeri strateji ve savaşın teorisiyle uğraşmıştır. Bu nedenle, çalışma alanları doğal olarak farklıdır.
- **Metodolojik Farklar:** Weber, bürokrasi teorilerini daha çok sosyolojik ve bürokratik açıdan ele alırken, Clausewitz savaşın felsefi, stratejik, sanat ve askeri boyutlarına daha fazla vurgu yapar.

Max Weber ve Carl von Clausewitz'in fikirleri doğrudan çatışma içinde olmasa da Alman askerleri üzerinde bazı çelişkili durumlar yaratmış veya etkilemiş olabilir. İşte bu çelişkilerin bazı örnekler:

- **Weber'in Bürokratik Rasyonalizmi ve Askeri Disiplin:** Weber bürokrasinin rasyonel organizasyonunu vurgulamış ve disiplin konusunda katı kurallara sahip bir bürokrasi sistemini savunmuştur. Bu orduyu tek yumruk olarak kullanmayı sağlar ve askerlerin birlikte çalışma ve emir-komuta zinciri içinde disiplin altında çalışmalarını teşvik eder. Ancak, Clausewitz'in stratejik savaş teorisi, savaşın doğası gereği **karmaşıklığını ve belirsizliğini** vurgular; yumruğu oluşturan parmakların farklı "sürtünme katsayıları" vardır, bu da bazen Weber'in bürokratik düzenlemeleri ile çatışabilir.
- **Clausewitz'in Savaşın İnsan Unsurları:** Clausewitz, savaşın temelde bir insan faaliyeti olduğunu ve askerlerin motivasyonları, duygusal tepkileri ve psikolojik(sürtünme) durumları gibi faktörlerin stratejiyi etkileyebileceğini savunur. Weber ise bürokratik sistemin rasyonel ve kişisel olmayan bir yaklaşımı teşvik ettiğinden, bu insan unsurlarını belirli bir şekilde ele almaz.

- **Savaşın Politik Bağlamı:** Clausewitz, savaşın sadece askeri değil aynı zamanda politik bir olay olduğunu ve politika ile sıkı bir şekilde ilişkilendirilmesi gerektiğini belirtir. Weber ise daha çok bürokratik organizasyon ve yönetim ile ilgilendiğinden, bu politik boyutu dikkate almada belirli sınırlamaları olabilir.

Alman askerleri hem Weber'in rasyonel bürokrasi teorilerini hem de Clausewitz'in savaşın gerçekliği ve stratejik düşünceye ilişkin görüşlerini deneyimlemiş olmalılar.

2.1.2.4.1 Weber'in I. Dünya Savaşı Hakkındaki Düşünce ve Değerlendirmeleri

Max Weber'in Büyük Savaş ve sonuçları konusundaki düşünceleri, o dönemin Almanya'sında hem entelektüel hem de politik açıdan büyük yankı uyandırmıştır. Weber, savaşın başlangıcında Almanya'nın ulusal birliği ve gücü için bir fırsat olarak görülen bir durum olduğunu kabul etmiş, ancak zamanla savaşın gerçek yüzüyle yüzleşmiştir (Giddens, 2008a).

Weber'in savaş sırasındaki düşünceleri, özellikle Alman Yüksek Komutanlığı'nın stratejileri ve savaşın uzun süreli ve belirsiz karakteri üzerine yoğunlaşmıştır. Başlangıçta savaşın ulusal bir zorunluluk olduğu genel kabul görmüş olsa da Weber zamanla savaşın toplumsal karışıklık ve ekonomik kaygılara yol açtığını ve Alman halkı üzerinde ağır bir yük oluşturduğunu gözlemlemiştir. Özellikle Alman ordusunun toplam denizaltı savaşı stratejisi ve bunun sivil kayıplar üzerindeki etkileri konusunda eleştirel bir tavır almıştır (Golovin, 2019).

Weber'in savaş sonrası analizleri ise büyük önem taşımaktadır. Öngörülleri, savaşın Almanya üzerindeki politik, ekonomik ve toplumsal etkilerini derinlemesine değerlendirir. Örneğin, savaşın sona ermesiyle Almanya'nın demokratikleşme sürecinde yaşanan zorlukları ve Alman halkının bu süreçteki tutumunu inceler. Weber, Almanya'nın askeri yenilgisinin ve Versay Antlaşması'nın ağır koşullarının demokrasi karşıtı güçlerin yükselişine nasıl zemin hazırladığını öngörmüş ve bu durumu eleştirmiştir (Golovin, 2019).

Özellikle Weber'in demokrasi ve siyasi yapılar üzerine yaptığı düşünceler, o dönemde Almanya'da ve uluslararası alanda önemli etkiler yaratmıştır. Weber, demokrasinin Almanya için uygun bir yönetim biçimi olduğunu savunmuş ve Alman halkının demokratik haklara sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Ancak,

savaş sonrası siyasi gerilimler ve ekonomik sıkıntılar, demokrasiye olan desteği zayıflatabilmiştir, bu durum da Weber'in endişelerini doğrulayan bir gelişme olmuştur.

Max Weber'in I. Dünya Savaşı öncesi, süresince ve sonrasındaki analizleri, sadece Almanya'nın tarihsel sürecini anlamamıza yardımcı olmakla kalmamış, aynı zamanda savaşın uluslararası ilişkiler ve siyasi yapılar üzerindeki derin etkilerini de açıklığa kavuşturmuştur. Özellikle Versay Anlaşması'nın sebep olacağını ön gördüğü aşırı milliyetçiliğin Almanya'nın gelecekteki felaketi olacağını önceden haber vermesi düşündürücüdür. Weber'in perspektifi, günümüzde hala geçerliliğini koruyan ve savaşın insanlar ve devletler üzerindeki karmaşık etkilerini anlamamıza büyük katkı sağlayan önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir.

2.1.2.4.2 Türk Ordusu Kapsamında Bir Değerlendirme

Türk Ordusu ve Türk Toplumu arasındaki etkileşimi değerlendirmek için Max Weber'in sosyolojik perspektifinden yola çıkarak aşağıdaki noktalara odaklanabiliriz:

Weber'e göre, modern devlet, **zor kullanma tekeli**ni elinde bulundurarak tanımlanır. Bu bağlamda, askeri güç, devletin meşru zor kullanma araçlarından biridir. Türk ordusu, tarih boyunca devletin varlığını sürdürmesi ve egemenliğini koruması için kritik bir unsur olmuştur. Tarih boyunca ve özellikle Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, Türkiye'nin askeri gücü, devletin ulusal güvenliğini sağlamada ve iç düzeni korumada önemli bir rol oynamıştır. Weber'in devlet anlayışına uygun olarak, Türk ordusu da devletin meşru zor kullanma tekeli çerçevesinde faaliyet gösterir.

Weber, **denetimsiz bürokratik tahakkümün** demokratik süreçler ve sivil otorite açısından tehlikeli olabileceğini belirtir. Türk ordusu, bürokratik bir yapıya sahip olup, hiyerarşik ve disiplinli bir organizasyondur. Ancak, Weber'in işaret ettiği gibi, askeri bürokrasinin demokratik denetim altında tutulması önemlidir. Olumlu olumsuz yaşanan birçok tecrübeler sonucunda Türkiye'de askeriye, sivil otoriteye tabi tutulmuş ve demokratik süreçlerle uyumlu hale getirilmiştir. Bu denetim mekanizmaları, ordunun sivil toplum üzerindeki etkisini dengede tutmayı amaçlar.

Weber, **siyasi liderlerin karizmatik** özelliklere sahip olması gerektiğini savunur. **Askeri liderlik de bu bağlamda** değerlendirilebilir. Türk ordusunda,

güçlü ve karizmatik liderlerin varlığı, askeri disiplin ve moral açısından önemlidir. Ancak, Weber'in bürokratikleşmiş sistem eleştirisi, askeri liderlerin sadece karizmatik özelliklere değil, aynı zamanda bürokratik becerilere de sahip olması gerektiğini gösterir. Türk ordusunda liderlerin seçiminde ve seçilen liderlerin de bu dengeyi sağlaması, etkin bir askeri yapı için kritik önemdedir.

Weber, **ulus-devletin ilerletilmesini öncelikli hedeflerden biri olarak görür**. Türk ordusu, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ulus-devletin korunması ve güçlendirilmesi için temel bir araç olmuştur. Kurtuluş Savaşı'ndan bu yana, Türkiye'nin askeri güçleri, ülkenin bağımsızlığını ve bütünlüğünü koruma görevini üstlenmiştir. Weber'in bu bağlamdaki görüşleri, Türk ordusunun tarihsel rolü ve misyonu ile uyumludur.

Weber, **bürokrasinin verimli ve etkili bir yönetim sağladığını**, ancak değişen koşullara uyum sağlamada **esnek olmayabileceğini** belirtir. Türk ordusu da bürokratik bir yapı olmasına rağmen, modern savaşın değişen doğasına uyum sağlama gerekliliğinin farkındadır. Bu nedenle, TSK hem bürokratik düzenlemelerle hem de esneklik ve adaptasyon yetenekleriyle donatılmıştır. Bu, ordunun etkinliğini artırmak ve modern tehditlere karşı hızlı yanıt verebilmek için önemlidir.

Weber, **subayların** ordunun verimli ve etkili bir şekilde organize edilmesi ve yönetilmesi açısından önemli olduğunu vurgular. Türk ordusunda da subayların eğitimi, seçimi ve yönetimi, ordunun profesyonel ve disiplinli yapısının temelini oluşturur. Subayların liyakat ve yeteneğe göre seçilmesi, ordunun etkinliğini ve gücünü artırır. Türk ordusundaki subay eğitim programları ve kariyer gelişimi, bu bakış açısıyla uyumludur.

Weber, **ordunun toplumla olan karşılıklı ilişkisine** de vurgu yapar. Türk ordusu, tarih boyunca Türk toplumunun değerleri, normları ve beklentileri tarafından şekillendirilmiş ve aynı zamanda bu değerleri etkilemiştir. Ordunun toplum üzerindeki etkisi, sadece askeri görevlerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda sosyal ve kültürel alanlarda da kendini göstermiştir. Türk ordusunun toplumsal rolü, Weber'in askeri güç ve toplum arasındaki etkileşimi anlama çabasıyla paralellik gösterir.

2.1.2.4.3 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türk Ordusuna Clausewitz ve Weber'in Yaklaşımlarının Yansımaları

Türkiye'nin yakın tarihinde dönüm noktası olan 15 Temmuz 2016 darbe girişimi, ordu-toplum ilişkisini hem stratejik hem sosyolojik açılardan yeniden düşünmeyi zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda, Max Weber ve Carl von Clausewitz'in askeri yaklaşımlarının Türk ordusuna yansımalarını irdelemek, bu olayın arka planını ve sonuçlarını daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir.

Max Weber, modern bürokratik devletin ve ordunun rasyonel, disiplinli ve hiyerarşik yapısını vurgulamıştır. Weber'e göre, modern ordu, bürokratik organizasyonun en ileri örneğidir ve rasyonel disiplinin zirvesini temsil eder. Türk ordusu da tarihsel olarak bürokratik bir yapı içerisinde organize olmuş, subayların ve askerlerin belirli kurallar ve hiyerarşi içerisinde hareket ettiği bir sistem olarak dikkat çekmiştir.

Ancak 15 Temmuz darbe girişimi, Türk ordusunun bürokratik yapısının ciddi zafiyetlere sahip olduğunu göstermiştir. Bu girişim sırasında, darbeci askerlerin rasyonel ve disiplinli bir bürokratik yapının dışına çıkarak, emir-komuta zincirini bozduğu ve anayasaya aykırı bir şekilde hareket ettiği gözlemlenmiştir. Weber'in belirttiği gibi, bürokratik düzenin bozulması, ordunun etkinliğini ve güvenilirliğini sarsar. Darbe girişimi sırasında subaylar arasında yaşanan güven bunalımı, ordunun bürokratik yapısının sorgulanmasına neden olmuştur.

Carl von Clausewitz ise, **savaşın doğasının belirsizliklerle dolu olduğunu** ve her planın beklenmedik durumlarla karşılaşabileceğini vurgulamıştır. Clausewitz'e göre, savaşta insan faktörü, irrasyonel unsurlar ve stratejik düşünce kritik öneme sahiptir. Bu yaklaşım, 15 Temmuz gecesi Türk ordusunda yaşanan olaylarla örtüşmektedir.

Darbe girişimi sırasında, bazı subaylar ve askerler, emir-komuta zincirinin dışına çıkarak kendi inisiyatiflerini kullanmış ve beklenmedik durumlarla karşı karşıya kalmışlardır. Örneğin, darbe girişimine karşı çıkan subaylar, anında inisiyatif alarak darbecilere karşı koymuş ve halkın desteğiyle girişimi engellemeye çalışmıştır. Clausewitz'in belirttiği gibi, savaşın ve çatışmanın belirsizlikleri, Türk ordusunda da kendini göstermiş ve ordunun içindeki farklı gruplar arasında çatışmalar yaşanmıştır.

15 Temmuz darbe girişimi, Türk ordusunun bürokratik yapısının ve savaş stratejisinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini göstermiştir. Max Weber'in

bürokratik rasyonalizasyon ve disiplin vurgusu, ordunun etkinliğini artırmak için önemli olsa da Carl von Clausewitz'in savaşın **belirsizlikleri ve inisiyatif kullanma gerekliliği** de göz ardı edilmemelidir. Bu iki yaklaşımın dengeli bir şekilde uygulanması, Türk ordusunun gelecekteki tehditlere karşı daha hazırlıklı olmasını sağlayabilir.

Türk ordusu, bürokratik yapısını ve disiplinini korurken, aynı zamanda subayların ve askerlerin beklenmedik durumlarla başa çıkabilme yeteneklerini geliştirmeli ve inisiyatif kullanma kabiliyetlerini artırmalıdır. Böylece hem Weber'in rasyonel bürokratik düzeni hem de Clausewitz'in savaşın belirsizlikleri karşısında stratejik düşünce ve inisiyatif kullanma gerekliliği, Türk ordusunun daha güçlü ve etkili bir yapı haline gelmesine katkı sağlayabilir.

2.1.2.5 Emile Durkheim (1858–1917)

Emile Durkheim, toplumsal kurumların toplum içindeki işlevi konusunda derinlemesine yazan bir sosyolog olarak öne çıkmaktadır. Emile Durkheim'ın genel olarak Fransız sosyolojisinin ve sosyolojisinin gelişimine katkısı tartışılmazdır.

Durkheim ve takipçileri birey ve toplum arasındaki ilişkilerin ve genel olarak sosyal gerçeklerin anlaşılmasına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Durkheim, ilk bakışta ne kadar net görünseler de **toplumsal gerçeklerin psikolojik olgulardan ve bireysel düzeydeki açıklamalardan ayırt edilmesi gerektiğini vurgular**. Durkheim'a göre sosyolojik analiz, yalnızca kolektif düzeye odaklanmayı daha soyut ve karşılaştırmalı düşünmeyi gerektirir (Durkheim , 2004). Ayrıca, dönemine hâkim düşünce tarzı istikametinde, titiz bir ampirik ve istatistiksel yaklaşımı savunmuştur. Birçok ilgi alanı olmuştur, ancak tüm çalışmaları tek bir soruda birleşir. **“Bireyler topluma nasıl entegre oluyor?”** Bu açıdan Durkheim'ın düşünceleri ve araştırmaları, askeriyede de önemli olmuştur. Askeri kurumlara bireylerin nasıl entegre olduğuna dair sorular, insan etkileşimi üzerine tartışmalarla başlamaktadır. İngiliz sosyolog Anthony King, Durkheim'in grup oluşumu üzerindeki çalışmalarına atıfta bulunarak, küçük askeri birimlerin eğitiminde grup uyumunu oluşturmayı hedefleyen dinamiklerin, Durkheim'in çalışmalarında tanımlanan dinamiklere benzediğini belirtmiştir (King, 2006).

Uyum ve toplumsal fikir birliği gereksinimine olan vurgusuyla, toplumsal çatışmayı neredeyse göz ardı etmiş gibi görünse de bu, ordunun ve savaşın toplumsal etkilerini göz ardı ettiği anlamına gelmez. Durkheim, ordunun toplumsal

rolünü ayrıntılı bir şekilde ele almasa da bir toplumsal kurum olarak ordunun toplum içinde önemli bir işlev üstlendiğine inanıyordu. Ona göre, ordu, kolektif bir kimlik ve dayanışma duygusunu teşvik ederek ve sosyal kontrol aracı olarak toplum içinde hayati bir işlevi yerine getiriyordu. Durkheim'a göre, ordu, herhangi bir toplumun zorunlu bir bileşeniydi (Soeters, 2018b, s. 22-36).

- Birinci olarak, ordu toplumsal düzeni korumaya yardımcı olmak amacıyla dış tehditlere karşı bir savunma aracı sağlamaktadır.
- İkincisi, ordu insanları bir ortak amaç etrafında birleştirerek ulusal birliği ve dayanışmayı teşvik eder.
- Son olarak, ordu, disiplin ve düzenin topluma aşılmasına katkıda bulunmak için bireyleri organize bir davranış modeli ve kurallara uyma yeteneği konusunda eğitir.

Durkheim'ın çalışmaları doğrudan şiddeti teorize etmese de anomi ve toplumsal ayrışmanın toplumsal etkilerine dair anlayışı, pratik açıdan değer taşımaktadır ve savaşın toplum üzerindeki etkilerini ve sonuçlarını anlamamıza yardımcı olur. Bu bağlamda, savaşın aslında büyük ölçekli anomi yarattığını, toplumsal dokuyu tahrip ettiğini ve normlara uyumsuzluk durumlarını tetikleyebileceğini görebiliriz.

Durkheim, ordu hakkında kapsamlı bir şekilde yazmamıştır, ancak ordunun toplumda önemli bir rol oynadığına inanıyordu. Ona göre, ordu, kolektif bir kimlik ve dayanışma duygusunun yanı sıra sosyal kontrol için bir araç sağlayarak toplumda önemli bir rol oynar. Durkheim, ordunun herhangi bir toplumun gerekli bir bileşeni olduğuna inanıyordu. Doğrudan olmasa da Durkheim'ın düşünce ve araştırmalarının pek çok sonucu da askerlikle/orduyla ilgilidir ve soru aynıdır. **Bireyler askeri kuruma nasıl entegre edilir?** (Aron, 2010, s. 229) Bu soruyu yanıtlamak, küçük grup düzeyinde insan etkileşiminin araştırılması ile başlar.

2.1.2.5.1 Birincil Grup

Birincil grupların hayati önemi, askeri operasyonların temelinde yatmaktadır. **Askerî harekâtın özü, küçük birlik harekâtıyla şekillenir.** Bu birincil grupların başarısı, grup üyeleri arasındaki sürekli etkileşim ve grup uyumunun sağlanmasıyla mümkün olur.

Emile Durkheim'ın totem gruplarının ritüelleri üzerine yaptığı araştırmalar, yerli kabile topluluklarının totem önünde gerçekleştirdikleri kutlamaların, grup

oluşumunun dini yönünü yansıttığını gösterir. Durkheim'a göre, totem grupları tapındıkları tanrının sembolüdür ve bu topluluklar arasında ortak dini deneyimleri temsil eder. Totem, sadece bir tanrının sembolü değil, aynı zamanda topluluğun bir ifadesidir. Bu ritüeller, tüm insanlık için ortak olan dini hayatın önemli unsurlarıdır. Durkheim, totem önündeki bu ritüellerin, **kayıp bir bayrağı geri almak için ölen bir askere benzetilebileceğini ileri sürer. Aynı şekilde, bayrak da askeri birliğin ve ülkenin sembolüdür.** Bu nedenle askerlerin fedakârlığı, grup hedeflerine olan bağlılığın somut bir ifadesidir. Bir asker hem bayrak hem de bayrağın temsil ettiği grup için hayatını riske atabilir (**ÜLKEM, BARAĞIM, ONURUM-Türk Özel Kuvvetler mottosu**).

Grup oluşumunun dinamikleri, askeri birimlerin eğitiminde ve dayanışmasının geliştirilmesinde belirgin bir şekilde etkilidir. Örneğin, dostluk ve dayanışma ruhu, birlik sembollerinin seçilmesi ve üniformalarda kullanılması gibi faktörlerle desteklenir. Durkheim'ın çalışmasında belirttiği dinamikler, askeri yaşamın özellikle birincil gruplar düzeyinde mükemmel bir şekilde organize edilmiş bir sosyal yaşam modeli sunmasına yardımcı olur.

Tarihten bir örnek olarak, Kore Savaşı'nda esir düşen "Türk Askerleri"nin durumu, birincil grupların uyumunun ne kadar hayati olduğunu gözler önüne serer. Bu askerler, birincil gruplarının dayanışması ve uyumu sayesinde zorlu koşullara karşı direnç göstermiş ve birlik içindeki bağlılıklarıyla öne çıkmışlardır.

Resmî kaynaklara göre, Kore Savaşı sırasında Kuzey Kore ve Çin birlikleri tarafından esir alınan 7.190 Amerikan askerinin yaklaşık %38'i, 1.148 İngiliz askerinin ise %15'i esaret altında hayatını kaybetmiştir. Ayrıca, Amerikalı esirlerin %15'i ve İngiliz esirlerin %12'si savaş süresince karşı tarafla iş birliği yapmış; savaş sonunda 21 Amerikalı ve 1 İngiliz asker karşı tarafa iltica etmiştir. Buna karşın, aynı esir kamplarında tutulan 234 Türk askerinden hiçbiri yaşamını yitirmemiş ve savaş sonrası Türkiye'ye dönmeyi reddeden bir kişi dahi olmamıştır. Düşmanla iş birliği yapan yalnızca iki Türk eri bulunmakta, onlar da savaş sona erdiğinde, diğer Türk askerlerinden intikam görecekları korkusuyla Amerikan ordusundan koruma talebinde bulunmuşlardır.

Türk askerlerinin Kuzey Kore esir kamplarındaki bu dikkate değer duruşu, özellikle Batı kamuoyunda büyük bir takdir toplamış; Amerikan ordusunun esir düşen askerlerle ilgili iç düzenlemelerini oluştururken ve hayatta kalma eğitim programlarını şekillendirirken örnek alınmıştır. Ancak Batı literatüründe bu başarı genellikle Türk askerlerinin olağanüstü eğitim seviyesine ve seçkin birliklerden olmalarına bağlanmıştır. Bu yorum, yıllar içerisinde tekrar edilerek kalıcı bir söyleme dönüşmüştür. Oysa gerçek tablo, farklıdır: 234 Türk esirden yalnızca 6'sı subay, 3'ü astsubaydır; kalan 225 kişi ise zorunlu askerlik görevini yerine getiren erlerden oluşmaktadır.

1950-1953 yılları arasında gerçekleşen Kore Savaşı, Güney Kore ile Kuzey Kore arasında geçen, fakat özünde Soğuk Savaş döneminin ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki ideolojik ve siyasi mücadelesini yansıtan bir çatışmadır. Güney Kore'yi destekleyen ABD'nin karşısında, Kuzey Kore'ye Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti destek vermiştir. Türkiye ise NATO müttefikleri olarak ABD'nin yanında savaşa katılmış ve Kore'ye askeri birlik

göndermiştir. Türk askerleri burada gösterdikleri üstün cesaret ve direnişle dünya çapında takdir toplamıştır.

Ancak, bu savaşta Türk askerleri sadece cesaretleriyle değil, aynı zamanda esir kamplarında gösterdikleri dayanıklılık ve dirençle de öne çıkmıştır. Kore Savaşı sırasında Amerikalılar 7190 esir vermişlerdi, yarısına yakını esir kamplarında açlık ve hastalıktan öldü. Aynı esir kamplarında 244 Türk askeri tutsak edildi. Büyük bir kısmı Kunuri’de yaralanıp savaş alanından ayrılamayan askerlerdi. Ancak esir kamplarında hiç ölen olmadı. Bu durum Amerikalı uzmanların uzun yıllar Türklerin nasıl hayatta kaldığını araştırmalarına sebep oldu.

Peki, Türk askerleri esir kamplarında nasıl hayatta kaldılar? Bu sorunun cevabını bulmak için Türk askerlerinin psikolojik durumlarını incelemek gerekir. Türk askerleri, esir kamplarına girdiklerinde kendilerini ölüme terk etmediler. Aksine, hayatta kalma iradesini hiç kaybetmediler. Bu iradeyi güçlendiren faktörler şunlardır:

Milli duygu: Türk askerleri, kendilerini vatanlarına ve milletlerine bağlı hissettiler. Vatanları için savaşmışlarına inandılar. Bayraklarına ve marşlarına sahip çıktılar. Esir kamplarında bayrak diktiler ve marş söylediler. Bu şekilde milli kimliklerini korudular.

Dini inanç: Türk askerleri, dini inançlarından güç aldılar. Namaz kıldılar, Kur’an okudular, dua ettiler. Allah’a güvendiler ve sabrettiler. Dini ritüelleri yerine getirmek için gerekli malzemeleri temin ettiler. Örneğin, namaz kılacak yer bulamadıkları zaman kar üzerinde namaz kıldılar.

Dayanışma ruhu: Türk askerleri, birbirlerine destek oldular. Birlikte hareket ettiler, birlikte karar verdiler, birlikte paylaştılar. Yaralılarına baktılar, hastalara ilaç verdiler, açlara ekmek verdiler. Birbirlerinin moralini yükselttiler, şakalaştılar, eğlendiler.

Disiplin: Türk askerleri, disiplinli bir şekilde yaşadılar. Komutanlarına saygı gösterdiler, emirlerine uydular.

Kültürel etkinlikler: Türk askerleri, esir kamplarında kültürel etkinlikler düzenlediler. Şiir okudular, türkü söylediler, tiyatro oynadılar, spor yaptılar. Bu etkinlikler sayesinde hem zihinsel hem de fiziksel sağlıklarını korudular. Ayrıca, Koreli esirleri de bu etkinliklere dahil ettiler ve onlarla dostluk kurmaya çalıştılar.

Eğitim: Türk askerleri, esir kamplarında eğitim faaliyetlerine de önem verdiler. Okuma yazma bilmeyen askerlere okuma yazma öğrettiler. İngilizce ve Korece dersleri verdiler. Askeri bilgilerini tazelediler.

Türk askerleri, esir kamplarında gösterdikleri bu hayatta kalma mücadelesiyle hem kendilerine hem de ülkelerine büyük bir onur kazandırdılar. Esir kamplarından kurtarıldıklarında Amerikalı komutanlar tarafından “Kahraman Türk Askerleri” olarak tanımlandılar. Türkiye’de ise büyük bir sevgi ve saygıyla karşılandılar. Esir kamplarında yaşadıkları zorlukları anlatan kitaplar yazıldı, belgeseller çekildi, filmler yapıldı. Kore Savaşı’nda esir düşen Türk askerleri, Türk tarihinin unutulmaz kahramanları arasında yer aldılar.

Dikkatli ve işbirlikçi ilişkiler, bağlar, dayanışma ve karşılıklı sadakat, özellikle riskler yüksek olduğunda askeri performansın belirleyici unsurlarıdır. Durkheim'ın belirttiği gibi, farklı görevlere dayanan karmaşık bir iş bölümüne sahip olan gruplar, organik dayanışma ilkesine dayanarak etkili bir şekilde bir araya gelirler (Aron, 2010, s. 230). Bu gruplar, hızlı ve kendiliğinden oluşan güven sayesinde anlık olarak birlikte çalışabilirler. Ancak, grup düzeyindeki dinamikler çok az veya çok fazla uyuma yol açabilir. Aşırı uyum, bazen yersiz sadakatlere ve eleştiriye kapalı bir ortama yol açarak toplumla ilişkileri olumsuz etkileyebilir.

Durkheim'ın çalışmaları, askeri birimlerin sosyal dinamiklerinin anlaşılmasında ve planlanmasında önemli bir rol oynar. Meslek ahlakı açısından askerlik mesleğinin ele alınması da Durkheim'ın teorilerinin uygulama alanlarından biridir. Meslek gruplarının ne kadar güçlü ve örgütlü olduğu, meslek ahlakının da

o derece ilerlemesine ve toplumda itibar kazanmasına yol açar. Silahlı Kuvvetler gibi sağlam ve teşkilatlı bir meslek grubu, dayanışma ve etkili iletişim sayesinde güçlü bir meslek ahlakına sahiptir.

Dikkatli karşılıklı ilişki, bağ, dayanışma, karşılıklı sadakat ve grup uyumu, özellikle riskler yüksek olduğunda, askeri performansta belirleyici olduğunu defalarca kanıtlamıştır.

İlginç bir şekilde, bu, Durkheim'ın fark ettiği gibi, her iki tür iş bölümünde çalışan insanların kolektivitelerinde görülür. En küçük eylem birimi olarak tim/manga/kol veya çalışma grubu, bir birimin üyeleri arasında mekanik dayanışma yaratan, görevlerin benzerliğine dayalı basit bir iş bölümü biçimi gösterir. Topçu bataryasında, bir harp gemisinde, bir özel keşif harekâtında, bir denizaltı operasyonunda ya da bir hava taarruzunda askerler arasında organik dayanışma yaratan, birbirine bağlı farklı görevlerden oluşan bir sisteme dayalı, farklılaştırılmış bir iş bölümü vardır. İlk durumda kişi, bir ailede olduğu gibi, kendisini birbirine ait hisseder. İkinci durumda, kişi basitçe birbirine ait olduğunu bilir, çünkü tüm vücudun sağlıklı kalması için tüm organların düzgün çalışması gerektiği gibi, herkesin tüm sistemin çalışması için üzerine düşeni yapması gerekir.

Benzer durum çeşitli bileşenlerden oluşan geçici kabiliyetlere dayanan ve özel hedeflere ulaşmak için oluşturulan küçük birimler için de geçerlidir. Örnek olarak, bu tür birimler özel kuvvetler ve milli istihbarat teşkilatı unsurları tarafından yüksek değerlikli hedeflerin ele geçirilmesi için geçici olarak oluşturulabilir. Dolayısıyla bu gruplar, az önce bahsettiğimiz Durkheim'ın organik dayanışma kavramına dayanmaktadır. Bu personel farklı birimlerden olsalar da anlık grup oluşumu ve geçici eylem sürecinde gelişen "hızlı ve kendiliğinden oluşan şaşırtıcı bir güven" ile belirli bir görevi yürütmek için birlikte çalışabilirler. Yine de her zaman böyle çalışmaz. Grup düzeyindeki dinamikler iki şekilde ters gidebilir: çok az veya çok fazla uyum nedeniyle. Öte yandan, birim düzeyindeki grup dinamikleri güçlü duygusal bağları güçlendirdiğinde çok fazla uyum oluşur. Bunlar, yersiz sadakatlere yol açarak, birim üyelerinin takım arkadaşlarının kötü davranışlarına ve uygunsuz davranışlarına karşı konuşmalarını engelleyebilir. **Aşırı uyum (kol kırılır yen içinde kahr) toplumla ilişkilerde bazı konularda her iki tarafı da koruyabilirken bazı durumlarda toplumun orduya karşı güvenini zedeleyebilir.**

Durkheim'in çalışmaları hem çok fazla hem de çok az uyum, askeri faaliyetlerin planlanmasında ve fiilen yürütülmesinde önemli katkı sağlar. Durkheim'in antropolojik fikirlere dayanan birincil gruplara ilişkin teorileştirmesi, açıkça orduya yönelik değildir, ancak zamanla birincil grup düzeyinde askeri birimlerin sosyo-dinamiklerinin çalışılması ve daha iyi anlaşılması için önemlidir.

Durkheim'ın Meslek Ahlakı alışması açısından ele alındığında askerlik mesleğinin değerlendirilmesi çok daha belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Bir meslek grubu güçlü ve sağlam yapıya sahip olduğunda, otoritesi kendi oluşturduğu ahlak disiplinine yansır ve bu sayede hak ettiği saygıyı kazanır. Buna karşılık, istikrarsız ve kontrolünün zayıf olduğu, varlığı sürekli hissedilmeyen bir topluluk ise koyduğu kurallar ve emirler üzerinde pek az bir otoriteye sahip olabilir (Aron, 2010, s. 273). Durkheim'in ahlak görüşü, bir düzen görüşüdür. Toplumun bireyleri, kendilerine konulan sınırları toplumun iyiliği için kabul ederler ve bu sınırların nedenlerini anlamaları, itaat ederken bile onlara özerklik verir. Harp Okulları ve kışlalardaki hayat bu düzenli tabloya benzer. Örneğin askeri kurumlardaki kıyafet kuralları, selamla ilgili kurallar, st ve astlara hitap, kendini takdim ve arz usulleri önemli değerlerin somut ifadeleri olarak anlaşılır. İnsanlar kurallara zorunluluktan değil, doğru olduklarına inandıkları için uyarlar; kurallara meydan okumak, topluluğu ve onun öğrettiği erdemlere karşı çıkmak, büyük ve kitlesel yapının uyumlu hareket etmesini sağlayan disiplinin bozulması demektir. Geleneğin ve kuralların (askeri tabirle kanun ve nizamların) dayattığı sınırlar, istediği seçimler, bireyin ve toplumun iyiliği (görevin başarı ile tamamlanması) için algılanır. Dolayısıyla, denebilir ki, meslek gurupları ne kadar sağlam ve teşkilatlı olursa, meslek ahlakı da o kadar gelişir ve sayılır." (Durkheim, 1986, s. 13). Dahası "gurup ne kadar mütecanis ise, onu teşkil eden fertler de devamlı o derecede sıkı ve bir temas halindedirler. Böylece temaslar ne kadar sık ve samimi olursa, mübadele edilen fikir ve duygular da o kadar çok olur." (Durkheim, 1986, s. 13) Herhalde bu tanımlamaya en uygun meslek grubu Silahlı Kuvvetlerdir.

Tabidir ki mtecanisliği sağlayan en önemli unsurlardan bir askeri okullardır. Burada konumuz olmamasına rağmen lkemizde 15 Temmuz sonrasında yeni yapılandırma ile Askeri Liseler ve Askeri Hastanelerin kaldırılmasının bu mütecanis yapıya etkilerinin ne olduğu ayrı bir araştırma konusudur.

Birincil grupların uyumu ve dayanışması, askeri operasyonların temelini oluşturur. Bu dinamikler, grup üyeleri arasındaki güçlü bağları pekiştirir ve askeri birimlerin etkili bir şekilde iş birliği yapmasını sağlar. Durkheim'ın çalışmaları, askeri yaşamın sosyal yönünü anlamak ve geliştirmek için önemli bir çerçeve sunar.

2.1.2.5.2 Durkheim ve Savaş

Durkheim'in sosyoloji disiplini üzerindeki etkisi, savaş ve askeri konuların incelenmesinde önemli olmuştur. Savaşın koşullarını inceleyen çalışmalar, Durkheim'in yöntemlerini ve yaklaşımlarını benimsemiştir. Durkheim'in savaş ve militarizmin koşullarını analiz etme şekli, gelecekteki araştırmalar için pratik bir yol sunar.

Önceki gelişmelere bakarak, Durkheim'in savaş ve ordu hakkında söylediklerine göz atmak mantıklı olacaktır. Bu konuyu doğrudan ele aldığı birkaç yer vardır ve bunu genellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında yayınlanan yazılarında yapmıştır;

- **"L'Allemagne au-dessus de tout"**
(*"Almanya Her Şeyin Üstünde"*)
- **"La mentalité allemande et la guerre" (1915)**
[(*"Alman Mentalitesi ve Savaş"*) (1915)]
- **"La politique de demain" (1917)**
[*"Yarın Politikası"* (1917)]
- **"French Rebut Germany's Bad Faith Accusations" (1915) [New York Tribune'de yayımlanan makale]**
[*"Fransızlar Almanya'nın Kötü Niyetli Suçlamalarını Reddetti"* (1915)]

Öncelikle ifade etmek gerekirse Durkheim'ın bu yazılarında propagandadan çok bilimsel dürüstlüğe önem verdiği görülür.

Durkheim ayrıca savaşın toplumsal düzen üzerindeki etkilerini de tartışır. Savaşın, toplumda birlik ve dayanışma duygularını güçlendirebileceği gibi, toplumsal çatışmaları ve bölünmeleri de derinleştirebileceğini belirtir. Toplumun savaşa nasıl tepki verdiği ve savaşın toplumsal değerler üzerindeki etkileri, Durkheim'in analizlerinde önemli bir yer tutar.

"L'Allemagne au-dessus de tout" adlı yazısının içeriğini incelemek, Durkheim'in savaş çabasına katkıda bulunurken bilim anlayışını daha yakından görmemizi sağlar. Bu yazıda, Alman zihniyetini ve bunun Almanya'nın askeri

girişimiyle nasıl bağlantılı olduğunu analiz eder. I. Dünya Savaşı bağlamında Almanya'ya ilişkin düşünce ve değerlendirmeleri eleştirel ve derindir. Durkheim, Alman zihniyetini "irade patolojik hipertrofisi" olarak tanımlar ve bu patolojiyi Treitschke'nin yazılarında somutlaştırır. Alman devleti, Durkheim'e göre, insani grupların "hayati prensibi" olarak görülür ve tek amacın, gücünü artırmak olduğu düşünülür (Durkheim, 1910, s. 41). Durkheim, devletin sosyal yaşamın bir sonucu olduğunu ve savaşın temel nedeninin bilgi eksikliği olduğunu vurgular.

Durkheim'ın özellikle. Alman devletinin zihniyetini, tüm insani güçlerin üzerine çıkma, onlara hükmetme ve onlar üzerinde tam bir egemenlik kurma çabası olarak görür. Durkheim, Alman devletini "her şeyin üstünde", bireysel ve kolektif iradelerden, hatta ahlaki yasalardan bile üstün olmayı arzuladığı için eleştirir. Bu hırsı patolojik olarak algılar, büyüklüğünü ve hastalıklı olduğunu vurgular. Almanya'nın savaş sırasındaki strateji ve taktiklerinin, örneğin İngiltere'yi havadan işgal etme planlarının veya ultra güçlü topçu hayallerinin, fantastik ve gerçekçi olmayan bir zihniyeti yansıttığını savunur.

Ayrıca, Almanya'nın doğal insani sınırları hiçe sayan aşırı abartılmış iradesinin kendi kendini tüketmeye mahkûm olduğunu iddia etmektedir. Durkheim'a göre bu patolojik aşırılık, Almanya'nın müthiş bir savaş makinesi yaratmasına izin vermiş olsa da nihayetinde sürdürülemezdir. Bu aşırı hırsın, üstün güçlerle ve insan çabasının doğal sınırlarıyla karşılaştığında Almanya'nın eninde sonunda çöküşüne yol açacağını öngörmektedir.

Durkheim'in analizine göre, savaş yeni dayanışma biçimleri yaratır. Savaş sonrası politikalar hakkında görüşleri sorulduğunda, savaşın bir geçiş olduğunu, ekonominin devlet tarafından düzenlenmesine yardımcı olduğunu belirtir. Ancak, Durkheim'in savaşın kaçınılmazlığı konusunda şüpheleri vardır. Bu nedenle, savaşın "normal" ve "patolojik" unsurları arasındaki ilişkiyi sorgular. Émile Durkheim'ın yazısına göre Almanya hakkında yaptığı değerlendirmeleri özetleyecek olursak:

- **Üstünlük ve hükmetme ideali:** Durkheim, Almanya'nın kendi gücünü tüm insan gücünün üstünde görmeye çalıştığını ve bu gücü tam anlamıyla hakimiyet altına almak istediğini belirtiyor. Bu ideal, devletin tüm bireysel güçleri bir araya getirip tek bir amaca yönlendirmesi gerektiği anlamına gelir.

- **Devletin rolü:** Almanya'da devletin, Nietzsche'nin bahsettiği "üst-insan" kavramını gerçekleştirecek tek somut ve tarihsel form olduğunu savunur. Alman devleti, tüm bireysel ve kolektif iradelerin üstünde olmalı, ahlak kurallarının ötesinde kendi yasalarını koymalı ve kabul edilmediği yerde zorla kabul ettirmelidir.
- **Patolojik durumlar:** Durkheim, Almanya'nın bu aşırı üstünlük iddiasını patolojik olarak nitelendirir. Bu patolojik durum, Almanya'nın strateji ve taktiklerinde bile görülür. Almanya'nın İngiltere'yi havadan işgal etme projeleri ve gerçek dışı silahlar geliştirme hayalleri, bu patolojik durumu gösterir.
- **Toplumun tepkisi ve doğanın gücü:** Durkheim, Almanya'nın bu aşırı hırsının sonunda tükenmeye mahkûm olduğunu ve doğanın bu tür anormal durumlara karşı kendini savunacağını belirtir. Durkheim, Almanya'nın bu aşırı çabalarının, sonunda başarısızlığa mahkûm olduğunu ve doğanın kendini savunarak bu tür aşırılıkları düzelteceğini ifade eder. Almanya'nın ideallerini gerçekleştirmesi, insanlığın özgürce yaşamasını engeller ve bu nedenle uzun vadede sürdürülebilir değildir. Almanya'nın büyük bir savaş makinesi kurmuş olmasına rağmen, tüm dünyayı boyunduruk altına almak gibi bir amacın insanlık tarafından kabul edilmeyeceğini ve sonunda Almanya'nın bu amaçları gerçekleştiremeyeceğini savunur.

2.1.2.5.3 Durkheim ve İntihar

Durkheim'ın intihar üzerine yaptığı ünlü çalışması, bu konunun askeri alandaki önemini de göstermiştir. İntiharın sadece bireysel bir karar olmadığını, aynı zamanda kişinin ait olduğu sosyal grup ve toplumla da bağlantılı olduğunu ortaya koydu.

Durkheim, "Le Suicide" adlı eserinde genellikle psikolojik bir analiz konusu olarak görülen intihar fenomenine farklı bir açıdan yaklaşır. Durkheim, intiharların bireylerin toplum içindeki entegrasyon derecelerine bağlı sosyal faktörlere dayandığını savunur. Durkheim, "Birey intihar ederek, ait olduğu grubun ya onu bu radikal kaçıştan alıkoyacak kadar güçlü olmadığını ya da grubun çok baskın olduğunu ve bireyin grup üzerindeki etkisinden kurtulacak kadar güçlü olmadığını gösterir" der (Jankowski, 2001).

Bu yaklaşım, intiharın sosyalleşme sürecindeki bir eksikliğin ürünü olduğunu ifade eder. Durkheim, intihar nedenlerini farklı insan gruplarının intihar oranlarını karşılaştırarak inceler ve dört intihar türü belirler: bencil, özgeci, anomik ve kaderci intiharlar (Ritzer, 2013, s. 204-207).

- **Anomik intihar:** Sosyal düzenin zayıfladığı, toplumsal bağların gevşediği durumlarda ortaya çıkar. Birey, toplumsal hedefler ve değerler konusunda yönlendirilmediğinde, şaşkına döner ve intihara yönelir.
- **Kaderci intihar:** Aşırı baskıcı sosyal normlara sahip topluluklarda görülür. Bu, kölelerin veya kamikaze türü intiharlar gibi aşırı düzenlemelerin bulunduğu durumlarda ortaya çıkar.

Diğer iki intihar türü, sosyal entegrasyon biçimlerinden kaynaklanır:

- **Bencil intihar:** Bireyin izolasyonda olduğu ve aile veya din gibi destek sistemlerinden yoksun olduğu durumlarda görülür. Bekar erkeklerin evli erkeklerden daha fazla intihar etmesi buna bir örnektir.
- **Özgeci intihar:** Sosyal entegrasyonun çok güçlü olduğu, bireye çok az yer bırakıldığı durumlarda ortaya çıkar. Durkheim, "Bireyin aşırı bireyselleşmesi bencil intihara, yetersiz bireyselleşme ise özgeci intihara yol açar" der (Jankowski, 2001).

Durkheim, özgeci intiharı ağırlıklı olarak ilkel toplumlarda görse de modern toplumun bazı gruplarında da tespit eder. Örneğin, ordu içinde bu tür intiharlar kronik bir hale gelmiştir. Askerlerdeki intihar oranlarının, sivil nüfusun aynı yaş grubuna göre çok daha yüksek olduğunu gözlemler. Durkheim'a göre, askerler, Avrupa genelinde sivil nüfusa oranla intihara daha yatkın bir gruptur (Jankowski, 2001). Bu farkın nedenlerini araştırırken, ordudaki yaşamın fiziksel ve psikolojik etkilerini inceler.

- **Alkolizm:** Alkolizmin orduda yaygın olabileceği, ancak bunun intihar oranları üzerindeki etkisinin kanıtlanmamıştır.
- **Hizmetten nefret:** Disiplinin katılığı, özgürlüğün olmaması ve konfor eksikliği gibi nedenlerle askerlik hayatının tahammül edilemez olması bu duruma katkıda bulunabilir.
- **Askeri ruh:** Askerlerin fedakârlık ve itaati ön planda tutan bir yapıya sahip olmaları, intihara yatkınlıklarını artırır.

Durkheim, intihar oranlarının 1860'lar ile 1890'lar arasında düştüğünü ve bunun askeri ruhun yumuşamasından kaynaklandığını belirtir. Modern verilere göre, günümüzde askerlerin intihar oranları, sivil nüfustan daha düşüktür. Bu durum, askeri yapının intihara karşı koruyucu bir rol oynadığını gösterebilir.

Askerler, izin reddi, azarlama, haksız ceza gibi küçük hayal kırıklıklarında bile intihar edebilirler. O'na göre askeri yaşamın yoğunluğu, en küçük sapmanın bile zihinsel sorunlara yol açmasına neden olabilir. Ordu dışındaki hayatına ait problemlerine uzak kalması, anında müdahale edememesi, sorunlarını paylaşamaması vb.

Bugün, ülkemiz dahil birçok ülkede asker intihar oranları sivil nüfustan daha yüksek olmasa da Amerikan askerleri arasında intihar oranları hala yüksek olduğu bilinmektedir. Özellikle Irak ve Afganistan operasyonlarının ardından, Amerikan gazileri arasında intihar oranları yüksek kalmıştır. Bu, Durkheim'ın tanımladığı tüm intihar türleriyle ilişkilidir.

2.1.2.5.4 Durkheim ve Vatanseverlik

Durkheim'in vatanseverlik konusundaki "**Vatan/L'État**" başlıklı eserinde devletin rolünü açıklar. Devletin birincil görevi, bireyi aile, kilise, bölgesel ve mesleki grupların baskılarından korumaktır (Durkheim, 2002). Bireysel haklar sürekli evrildiğinden, devletin görevi de sınırsızdır. Devletin ikinci görevi ise ulusal kolektiviteyi korumaktır; bu, dış tehditlere karşı savunmayı içerir.

Durkheim'e göre, ulusal ideal ile insanlık ideali arasındaki çatışma, vatanseverliğin ulus devletlere bağlı kalırken, insanlığın evrensel değerlerine de saygı göstermesi gerektiğini gösterir. Vatanseverlik, bireyi belirli bir devlete bağlayan duygu ve düşüncelerden oluşur ve devletler var olduğu sürece vatanseverlik de var olacaktır.

Durkheim, "Vatanseverlik ve Barışçılık" konulu Fransız Felsefe Derneği'nde yaptığı konuşmada, barışçılık ve vatanseverliğin çelişkili olmadığını savunur. Ulusal vatanın ötesinde, bir "Avrupa veya insanlık vatani" idealini geliştirmeyi önerir.

1907'de bu konuşmayı yaparken, vatanseverliğin milliyetçi kibire düşmemesi gerektiğini, en önemli olanın ortak tarihsel anılar olduğunu vurgular. Vatanseverlik, belirli bir kültüre üstünlük atfetmeden, soyut bir sevgi olarak ele alınmalıdır. Bu düşünceler, özellikle Almanya'nın savaşın başlamasındaki rolü

konusundaki görüşlerini de açıklar. Durkheim, vatanseverliğin kültürel kimlikten ziyade tarihsel anılarla ilişkili olduğunu savunarak, saldırgan milliyetçiliğe karşı çıkar (Jankowski, 2001).

2.1.2.5.5 Dreyfus Olayı

Dreyfus Davası, sadece askeri bir krizden çok daha fazlasını kapsar. 1898'de Fransa, ulusal bir kriz olan Dreyfus Davası ile ikiye bölünmüştü. Dava, askeri sırları Almanya'ya sattığı iddiasıyla hüküm giymiş Yahudi kökenli bir yüzbaşıyla ilgiliydi ve hatırı sayılır bir toplumsal ve siyasi çalkantı yarattı. Bu durum askeri meselelerin o zamanların sosyal ve siyasi kargaşasının ortasında olduğunu gösteriyor. Bu dönemde Emile Durkheim, intihar üzerine çalışmasını yayınlamış ve Bordeaux Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmaktaydı. 1898'den itibaren kamuoyunda davaya dahil olmuştur. Durkheim, Dreyfus Davası'nda Dreyfus'un tarafında yer alarak birçok bilim insanıyla birlikte hareket etmiştir. Olaylar, Durkheim'ı kendi görüşüne göre ülkedeki toplumsal bir huzursuzluk durumundan kaynaklanan anti-Semitizmin kısa bir analizini yayınlamaya yöneltmiştir. (Soeters, 2018b s. 14). Durkheim, antisemitizmin nedenlerini ve bireyciliğin toplum analizindeki yerini bu davada detaylandırmıştır. Dreyfus Davası, ona antiseminizmi toplumsal bir patoloji olarak tanımlama fırsatı vermiştir. Toplumun ekonomik sıkıntı ve moral çöküntü yaşadığında, suçu belirli gruplara yükleme eğiliminde olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, antisemitizmi bir tür günah keçisi teorisi olarak değerlendirmiştir (Jankowski, 2001).

Dreyfus olayı, Üçüncü Cumhuriyet döneminde Fransa'da 1894'te başlayıp 1906'ya kadar devam eden siyasi bir krizdir. Tartışma, Aralık 1894'te Almanlara askeri sırları sattığı iddiasıyla vatana ihanetten mahkûm edilen ordu yüzbaşı Alfred Dreyfus'un suçluluğu ya da masumiyeti sorusu üzerine odaklanmıştır. Kamuoyu ilk başta mahkumiyeti destekledi; Yahudi olan Dreyfus'un suçluluğuna inanmaya istekliydi. Davayı çevreleyen ilk tanıtımların çoğu, Dreyfus'un Fransız Yahudilerinin sözde sadakatsizliğini sembolize ettiği Yahudi karşıtı gruplardan (özellikle Édouard Drumont'un editörlüğünü yaptığı La Libre Parole gazetesi) geldi.

Cezayı iptal ettirme çabaları ilk başta Dreyfus ailesinin üyeleriyle sınırlıydı, ancak 1896'dan itibaren başka bir Fransız subayı olan Ferdinand Walsin-Esterhazy'nin suçluluğuna işaret eden kanıtlar ortaya çıktıkça, Dreyfus yanlısı taraf yavaş yavaş taraftar kazandı (aralarında gazeteciler Joseph Reinach ve Georges Clemenceau - gelecekteki I. Dünya Savaşı başbakanı - ve bir senatör, Auguste Scheurer-Kestner). Esterhazy'ye yöneltilen suçlamalar, askeri mahkemenin onu vatana ihanetten beraat ettirmesiyle sonuçlandı (Ocak 1898). Romancı Émile Zola, kararı protesto etmek için Clemenceau'nun gazetesi L'Aurore'da yayınlanan "J'accuse" başlıklı bir mektup yazdı. Mektupta orduya, Dreyfus'un yanlışlıkla mahkûm edilmesini örtbas ettiği için saldırdı ve bu eylemi nedeniyle Zola iftiradan suçlu bulundu.

Zola'nın mektubu yayınlandığında, Dreyfus davası kamuoyunun geniş ilgisini çekmiş ve Fransa'yı iki karşıt kampa bölmüştü. Dreyfus karşıtları (davanın yeniden açılmasına karşı olanlar) tartışmayı ulusun düşmanlarının orduyu itibarsızlaştırma ve Fransa'yı zayıflatma

girişimi olarak görüyordu. Dreyfusçular (Yüzbaşı Dreyfus'un aklanmasını isteyenler) ise meseleyi bireyin özgürlüğü ilkesinin ulusal güvenliğe tabi kılınması olarak görüyordu. Orduyu cumhuriyetçileştirmek ve parlamenter kontrol altına almak istiyorlardı.

1898'den 1899'a kadar Dreyfus davası güç kazandı. Ağustos 1898'de Dreyfus'u suçlayan önemli bir belgenin sahte olduğu anlaşıldı. İstihbarat bölümünden Binbaşı Hubert-Joseph Henry'nin ordunun konumunu güçlendirmek için belgeyi uydurduğunu itiraf etmesinin ardından, revizyon neredeyse kesinleşti. Aynı zamanda bu olay politikacılar için de hayati önem taşıyan bir mesele haline geliyordu. Temsilciler Meclisi'ndeki cumhuriyetçi partiler, sesi giderek yükselen milliyetçi sağın parlamenter rejim için bir tehdit oluşturduğunun farkındaydı. Radikallerin öncülüğünde bir sol kanat koalisyonu kuruldu. Devam eden karışıklıklar ve gösteriler karşısında, Haziran 1899'da Radikal René Waldeck-Rousseau başkanlığında, cumhuriyeti savunmak amacıyla ve Dreyfus davasının adli yönünü bir an önce çözüme kavuşturmak umuduyla bir kabine kuruldu. Rennes'de kurulan yeni bir askeri mahkeme Eylül 1899'da Dreyfus'u suçlu bulunca, cumhuriyetin başkanı sorunu çözmek için onu affetti. Temmuz 1906'da sivil bir temyiz mahkemesi (Cour d'Appel) Rennes mahkemesinin kararını iptal etti ve Dreyfus'un itibarını iade etti. Ancak ordu 1905 yılına kadar Dreyfus'un masum olduğunu kamuoyuna açıklamadı.

Dreyfusçular yükselişe geçerken, bu olay Üçüncü Cumhuriyet tarihinde yeni bir evrenin başlangıcına işaret ediyordu; bu evrede Radikallerin önderliğindeki bir dizi hükümet, kilise ve devletin resmen ayrılmasıyla (1905) sonuçlanan din karşıtı bir politika izledi. Sağ ve sol arasındaki karşıtlıkları yoğunlaştırarak ve bireyleri taraf seçmeye zorlayarak, dava Fransız ulusunun bilinci üzerinde kalıcı bir etki yarattı (T. Editors Encyclopaedia, 2023).

Dreyfus Olayının Fransız Toplumu Üzerindeki Etkisi

Fransa'da cumhuriyet meselelerinin gündeme gelmesiyle birlikte, Fransız sosyo-kültürel yapısının bozulacağı endişeleri halk arasında yayılmaya başladı. Bu durum, ırkçı veya aşırı milliyetçi düşüncelerin gizlenmesini gerektiren çevresel yapıların yozlaşmasıyla ırkçı eylemlerin sergilenebileceği bir ortamın oluşmasına neden oldu. Dreyfus Olayı, bu tür durumlara en somut örneklerden biridir. Fransa'daki siyasi gelişmelerin dini yapıyı da etkilemesi sonucunda, Katolik çoğunluktaki Fransız halkı tepkisini Katolik olmayan gruplara yöneltmiştir. Bu süreçte en fazla zarar gören kesim ise Yahudiler olmuştur.

O dönemin şartları değerlendirildiğinde, Dreyfus'a yönelik suçlamalar Fransız toplumunun büyük bir kısmı tarafından genellikle kabul görmüştür. Dönemin yozlaşma seviyesi, insanların ahlaki değerlendirmelerini, iyi veya kötü insan olma durumunu ve vatana bağlılıklarını dinlerine, vatanlarına, milletlerine, ırklarına veya ten renklerine göre yapabildikleri bir seviyeye ulaşmıştır. Dreyfus Davası gibi durumlarda, suçlamaların yöneltildiği kişinin toplumun sahip olduğu kültürel özellikleri tam olarak taşımadığı durumlarda bile, suçlama kanıtların yeterliliğine bakılmaksızın kabul edilmiştir. 17'nci yüzyılın adalet anlayışının eksikliği nedeniyle, genellikle toplumun önyargılı görüşleri dikkate alınarak kararlar verilmiş ve adalet sağlanamamıştır. Yanlış kişiler, taşıdıkları kültürel veya fiziksel özellikler nedeniyle asıl suçlu olan kişilerin yerine cezalandırılmıştır.

Dreyfus olayının sosyolojik anlamı ve sonuçları karmaşık ve çok yönlüdür.

Olası yönlerden bazıları şunlardır:

- Dreyfus olayı, Fransız toplumu ve siyasetindeki köklü antisemitizmin yanı sıra Katolik Kilisesi ve **ordunun** kamuoyu ve adalet üzerindeki etkisini ortaya çıkarmıştır (Dreyfus affair, 2023; Peyre, 2023). Ayrıca milliyetçi ve gerici güçlerin meydan okuduğu Üçüncü Cumhuriyet'in ve demokratik kurumlarının kırılganlığını da ortaya çıkarmıştır (Dreyfus affair, 2023).
- Dreyfus olayı entelektüelleri, gazetecileri, sanatçıları ve siyasetçileri adalet ve insan hakları davasını savunmak ve iktidarın kötüye kullanılmasını ve devletin yozlaşmasını kınamak için harekete geçirdi

(Dreyfus affair, 2023; Peyre, 2023). Bunlar arasında 1898'de ünlü açık mektubu 'J'Accuse...!' yazan Émile Zola ve Dreyfus olayını toplumsal dayanışma, kolektif vicdan ve anomi teorileri için bir vaka çalışması olarak kullanan Émile Durkheim da vardı (Peyre, 2023).

- Theodor Herzl gibi bazı Yahudiler, Avrupa'da karşılaştıkları zulüm ve ayrımcılığa bir yanıt olarak bir Yahudi vatanına ihtiyaç duyduklarını gördüklerinden, Dreyfus olayının modern Siyonizmin gelişimi üzerinde de etkisi olmuştur (Dreyfus affair, 2023; Peyre, 2023). Dreyfus olayı ayrıca Marcel Proust ve Franz Kafka gibi bazı Yahudi yazarlara eserlerinde kimlik, hafıza ve yabancılaşma temalarını keşfetmeleri için ilham vermiştir (T. Editors Encyclopaedia, 2023).

Dreyfus olayı ile Ergenekon yargılamaları arasında bazı benzerlikler bulunmaktadır:

- Suçlamalar ve Kamuoyu Tepkisi:
 - Her iki olayda da yargılanan kişiler, devlete karşı darbe girişimi, suikast planı, casusluk gibi ağır suçlarla itham edilmişlerdir. Bu suçlamalar, kamuoyunda büyük tepki ve ilgi uyandırmıştır.
- Siyasi, İdeolojik ve Toplumsal Kutuplaşmalar:
 - Her iki olayda da yargı süreci, siyasi, ideolojik ve toplumsal kutuplaşmalara neden olmuştur. Dreyfus olayında Dreyfusçüler ve anti-Dreyfusçüler, ergenekon yargılamalarında ise Ergenekoncular ve karşıtları olarak iki ayrı grup oluşmuştur.
- Askeri Kökenli İthamlar:
 - Her iki olayda da yargılanan kişilerin bir kısmı, askeri kökenli veya askeriye yakın kişilerdir. Dreyfus olayında Dreyfus, bir Yahudi subay olarak ordudaki antisemitizmden etkilenmiştir. Ergenekon yargılamalarında ise birçok emekli veya muvazzaf asker, darbe planları hazırlamakla suçlanmıştır.
- Tartışmalı Deliller ve Tanıklar:
 - Her iki olayda da yargılama sürecinde delillerin ve tanıkların tartışmalı olduğu iddia edilmiştir. Dreyfus olayında Dreyfus'un el yazısının sahte olduğu, mektubun gerçek casus Esterhazy tarafından yazıldığı ortaya çıkmıştır. Ergenekon yargılamalarında ise bazı

delillerin sahte veya uydurma olduğu, tanıkların baskı altında ifade verdikleri veya itirafçı oldukları ileri sürölmüştür.

- Yargıtay Kararları ve Sonuçlar:
 - Her iki olayda da yargılama sonuçları, yargıtay tarafından bozulmuştur. Dreyfus olayında Dreyfus, ilk yargılamada ömür boyu hapse mahkûm edilmiş, ancak daha sonra yeniden yargılanarak beraat etmiştir. Ergenekon yargılamalarında ise birçok sanık, müebbet hapis veya uzun süreli hapis cezalarına çarptırılmış, ancak daha sonra yargıtay kararıyla beraat etmişlerdir.

2.1.2.5.6 Her İki Yargılamanın Sonuçları Şöyle Özetlenebilir

Alfred Dreyfus, 1894 yılında Fransız ordusuna ihanet etmekle suçlanarak ömür boyu hapse mahkûm edilmiş, ancak daha sonra gerçek casusun Ferdinand Walsin Esterhazy olduğu ortaya çıkmıştır. Dreyfus, 1899 yılında yeniden yargılanarak beraat etmiş, ancak 1906 yılında tamamen aklanmış ve rütbeleri iade edilmiştir. Dreyfus olayı, Fransa'da siyasi, toplumsal ve dini çatışmalara neden olmuş, antisemitizm, milliyetçilik ve cumhuriyetçilik gibi akımları körüklemiştir.

Ergenekon yargılamalarında, 274 sanık, Ergenekon adlı silahlı terör örgütü kurmak, yönetmek, üye olmak, yardım etmek, darbe girişiminde bulunmak, suikast planlamak gibi suçlarla itham edilmişlerdir. 2013 yılında verilen kararda, 17 sanık ağırlaştırılmış müebbet, 60 sanık müebbet, 106 sanık ise çeşitli hapis cezalarına çarptırılmıştır. Ancak Yargıtay 16. Ceza Dairesi, 2019 yılında yerel mahkemenin kararını bozmuş ve tüm sanıklar hakkında beraat kararı vermiştir. Ergenekon davaları, Türkiye'de siyaset, ordu ve yargı çevrelerinde derin tartışmalara ve toplumsal kutuplaşmalara neden olmuş; hukuk devleti, demokrasi ve temel haklar gibi kavramların sorgulanmasına zemin hazırlamıştır.

Tablo 2.6. Dreyfus olayı ile ergenekon yargılamaları arasındaki benzerlikler

Benzerlikler	Dreyfus Olayı	Ergenekon Yargılamaları
İtham Edilen Suçlar	Devlete karşı darbe girişimi, suikast planı, casusluk	Silahlı terör örgütü kurmak, yönetmek, üye olmak, yardım etmek, darbe girişiminde bulunmak, suikast planlamak
Toplumsal Tepki ve İlgi	Kamuoyunda büyük tepki ve ilgi uyandırmıştır	Kamuoyunda büyük tepki ve ilgi uyandırmıştır
Kutuplaşma ve Gruplaşmalar	Dreyfusçüler ve anti-Dreyfusçüler	Ergenekoncular ve karşıtları
Askeri Bağlantılar	Dreyfus, askeri kökenli bir Yahudi subay	Birçok emekli veya muvazzaf asker
Tartışmalı Deliller ve Tanıklar	Dreyfus'un el yazısının sahte olduğu, casusun belirlenmesi	Sahte veya uydurma deliller, baskı altında ifade veren tanıklar
Yargılama Sonuçları ve Yargıtay Kararı	İlk mahkûmiyet, daha sonra yeniden yargılanarak beraat	Müebbet hapis cezaları, daha sonra Yargıtay kararıyla beraat
Sonuçların Toplumsal Etkisi	Siyasi, toplumsal ve dini çatışmalara neden olmuş	Siyasi, askeri ve yargısal alanlarda büyük tartışmalara ve kutuplaşmalara yol açmış, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan hakları gibi kavramları sorgulamıştır

2.1.2.5.7 Değerlendirme

Emile Durkheim'ın sosyolojik teorileri, Türk Ordusu ve Türk Toplumları arasındaki etkileşimi değerlendirmek için faydalı bir perspektif sunmaktadır. Durkheim, toplumsal kurumların toplum içindeki işlevlerini inceleyen önemli bir sosyolog olarak, toplumun bütününe işleyişini ve uyumunu vurgulamıştır. Türk Ordusu ve Türk Toplumları arasındaki etkileşimi değerlendirmek için Durkheim'ın teorilerine dayalı bazı temel noktalar:

- **Toplumsal dayanışma ve ulusal birlik:** Durkheim, toplumun içindeki insanların bir arada tutulmasının, birlik ve dayanışma duygularının toplumsal düzeni sağlayan temel unsurlar olduğunu belirtmiştir. Türk Ordusu, ulusal savunma amacıyla toplumsal dayanışma ve ulusal birlik duygularını teşvik eder. Askerlik, birçok bireyi bir ortak amaç etrafında birleştirir ve ulusal birlik duygusunu pekiştirir.
- **Toplumsal kontrol ve disiplin:** Durkheim'a göre, toplum içinde normlara ve kurallara uyum sağlamak için toplumsal kontrol gereklidir. Ordunun, bireylere disiplin, düzen ve kurallara uyma yeteneği kazandırarak toplumsal kontrol sağladığı söylenebilir. Askeri disiplin, toplumun genel disiplin anlayışına da katkı sağlayabilir.

- **Savaşın anomisi:** Durkheim'ın çalışmaları, büyük ölçekli olaylar veya savaşın toplumsal anomi yaratabileceği konusunda önemli bir anlayış sunar. Savaş, normlara uyumsuzluk ve toplumsal çatışma durumlarını tetikleyebilir. Bu, askeri operasyonların sosyal etkilerini anlamamıza yardımcı olabilir.
- **Birincil grup dinamikleri:** Durkheim'ın birincil grupların önemini vurgulaması, askeri birimlerin iç dinamiklerini anlamamıza yardımcı olur. Askerler arasındaki dayanışma, bağlar ve iş birliği, askeri birimin başarısı için kritik öneme sahiptir. Türk askerlerinin Kore Savaşı sırasında gösterdiği dayanışma ve direnç, bu teorileri somut bir şekilde desteklemektedir.
- **Meslek ahlakı ve toplumsal değerler:** Durkheim, meslek ahlakının toplumsal düzen ve işleyişte önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Askerlik mesleği, belirli değerlere, kurallara ve bir meslek ahlakına dayanır. Bu, toplumla ilişkileri etkiler ve askeri kurumların saygınlığını korur.
- **Mütecannislik ve toplumsal ilişkiler:** Durkheim'ın mütecannislik kavramı, askeri birimlerin sıkı ve samimi ilişkilerini tanımlamak için kullanılabilir. Askerlerin arasındaki sıkı temaslar, fikir ve duyguların paylaşılmasını sağlar. Bu, birlikte hareket etmelerini ve başarılı bir şekilde görevlerini yerine getirmelerini destekler.

Emile Durkheim'ın sosyolojik teorileri, Türk Ordusu ve Türk Toplumunu arasındaki etkileşimi incelemek için değerli bir çerçeve sunar. Askeri birimlerin toplumsal dinamikleri, ulusal birlik, dayanışma, normlara uyum ve meslek ahlakı gibi konular, Durkheim'ın teorileri ile daha iyi anlaşılabilir. Bu teoriler, Türk Ordusu'nun rolünü ve toplum içindeki etkilerini değerlendirmek için kullanılabilecek önemli bir araç sunar.

2.1.2.6 Karl Marks (1818-1883)

Marks'ın askerlik ve militarizm hakkındaki düşünceleri, kapitalist toplumların sınıf mücadeleleri bağlamında incelenir. Marks'ın bu konudaki görüşlerini daha iyi anlayabilmek için, öncelikle onun tarihsel materyalizm teorisi ve devlet teorisi bağlamında askerî güç ve müdahale konusundaki fikirlerine bakmak gereklidir.

Marks'a göre ordu, burjuva devletin bir aygıtıdır ve egemen sınıfın çıkarlarını korur. Askeri güç, işçi sınıfını bastırmak ve sömürü düzenini sürdürmek için kullanılır. Marks, sürekli orduların büyük kaynak israfına yol açtığını ve savaşların kapitalist rekabetin bir sonucu olduğunu savunur. Ona göre, gerçek toplumsal değişim ve barış ancak işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesiyle mümkündür.

Marks, devletin baskıcı aparatı olarak gördüğü ordunun, kapitalizmin sona erdirilmesiyle birlikte gereksiz hale geleceğine inanıyordu. Proleter devrim, sınıf farklarını ortadan kaldıracak ve dolayısıyla militarizmi de sona erdirecekti. Marks'ın askeri meselelerle ilgili görüşleri, genel olarak kapitalist düzenin eleştirisi ve sosyalist bir geleceğin inşasıyla ilişkilidir.

Bu görüşler, Marks'ın temel eserlerinde ve mektuplarında detaylandırılmıştır ve genel olarak onun ekonomik ve politik teorilerine dayanır. Marks, askeri harcamaların sosyal harcamalara yönlendirilmesini ve işçi sınıfının bilinçlenerek kapitalist düzeni devirmesini savunmuştur.

2.1.2.6.1 Sürekli Ordunun Kaldırılması ve Silahlı Halk

Marks, sürekli ordunun kaldırılması gerektiğini savunmuştur. Onun görüşüne göre, sürekli bir ordunun varlığı, egemen sınıfın işçi sınıfı üzerindeki baskısını sürdürmek için kullandığı bir araçtır. Bu nedenle, Marks sürekli ordunun yerine silahlı halkın geçirilmesini istemiştir. Bu görüşünü özellikle 1871 Paris Komünü bağlamında dile getirmiştir (Wolpin, 1978). Paris Komünü, işçi sınıfının kendi kendini yönetme denemesi olarak Marks tarafından büyük bir devrimci adım olarak görülmüştür. Komün, sürekli ordunun yerini işçi sınıfından oluşan Ulusal Muhafızlarla değiştirmiş ve bu durum Marks tarafından gerçek bir halk devrimi için ön koşul olarak kabul edilmiştir.

Marks, “Komün, askerî gücün yerine doğrudan halk tarafından kontrol edilen bir güvenlik gücü koyarak, devletin baskıcı aparatını parçalamak için ilk adımı atmıştır” diyerek, sürekli ordunun kaldırılmasının devrimci sürecin önemli bir parçası olduğunu belirtmiştir (Wolpin, 1978).

2.1.2.6.2 Bürokratik-Askerî Makinenin Yok Edilmesi

Marks, devletin bürokratik ve askerî yapısının işçi sınıfının çıkarlarına aykırı olduğunu düşünmüştür. Devletin bu yapısı, egemen sınıfın çıkarlarını

korumak için işçi sınıfı üzerinde baskı kurma işlevi görmektedir. Marks'a göre, işçi sınıfının kurtuluşu, bu bürokratik-askerî makinenin yok edilmesiyle mümkündür. Bu bağlamda, devrimci bir süreçte, devletin mevcut askerî ve bürokratik yapısının yerini halkın doğrudan kontrolüne dayanan yapıların alması gerekmektedir.

Marks, askerî müdahalelerin genellikle ideolojik olmayan, kurumsal, etnik, kişisel ve/veya ulusal karakterdeki şikayetlerden kaynaklandığını belirtmiştir. Bu tür müdahaleler, çağdaş dönemde yaygın olup, sivil siyasetçilerin askeri bütçe ve diğer kurumsal kaygılara yanıt vermemesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Marks, bu tür müdahalelerin işçi sınıfının devrimci hedeflerine ulaşmasına engel olabileceğini ve bu nedenle askerî müdahalelere karşı dikkatli olunması gerektiğini savunmuştur.

Marks, sosyalist hedefleri doğrultusunda ne subayların ne de sivil radikallerin proleterler için vekil olabileceğini belirtmiştir. Askerî sınıfın belirli maddi çıkarları ve prestij ihtiyaçları nedeniyle sınırlı radikal eğilimlere sahip olabileceğini ifade etmiştir (Wolpin, 1978). Ancak, bu sınıfın çıkarlarının işçi sınıfının devrimci hedefleriyle tam olarak örtüşmeyeceğini de vurgulamıştır. Bu nedenle, Marks'a göre, gerçek bir devrimci değişim, işçi sınıfının kendi önderliği ve kontrolü altında gerçekleştirilmelidir.

Marks'ın askerlik ve askerî müdahaleler konusundaki görüşleri, onun devrimci perspektifi ve işçi sınıfının kurtuluşu bağlamında şekillenmiştir. Sürekli ordunun kaldırılması, silahlı halkın oluşturulması, bürokratik-askerî makinenin yok edilmesi ve askerî müdahalelere karşı dikkatli olunması gerektiği gibi görüşler, Marks'ın devrimci teorisinin önemli bileşenleridir. Bu görüşler, Marks'ın işçi sınıfının kendi kaderini tayin etme ve egemen sınıfın baskıcı yapılarından kurtulma hedeflerine hizmet etmektedir.

Marks, savaşın ekonomik etkileri üzerine de düşünmüştür. Ona göre, savaş, üretim sürecini bozarak, piyasaları altüst ederek ve insan kaynaklarını tüketerek, ekonomik çöküşe neden olabilir. Marx, Kapital'de savaşın yol açtığı zararların tam olarak ölçülemeyeceğini belirtir. Ona göre savaş, büyük yıkımlar ve maliyetler doğurur; üretim araçlarının kullanımını sekteye uğratar, işçi gücünü azaltır ve bu süreç nihayetinde ekonomik krizlere neden olur (1986).

Marks, askerliğe karşı çıkan bir tutum sergilemiştir. Ona göre, askerlik insanların emeklerini kullanarak ürettikleri zenginliği korumak için bir araçtır. Ayrıca, askerliğin büyük oranda yoksul insanlardan oluşan bir orduya dayandığına

işaret etmiştir. Marks, "Askerlerin çoğunluğu yoksul halk sınıflarından çıkar ve onların görevi, sömürülen sınıfların çıkarlarına karşı savaşmak ve sömürücü sınıfların çıkarlarına hizmet etmektir" şeklinde bir görüşe sahiptir.

Marks, askerlik ve kapitalist sistemi birlikte ele almıştır. Ona göre, kapitalist sistem, orduları oluşturan işçi sınıfını yoksulluk içinde tutarak, onları savaşa hazır bir hale getirir. Ayrıca, kapitalistler, savaş sanayiinde önemli bir rol oynayarak, büyük karlar elde ederler. Bu konuda Karl Marks "Kapital" adlı eserinde, kapitalizmin savaşa ve ordulara olan bağımlılığına dair birçok fikir öne sürülmüştür. Marks, kapitalistlerin savaşta para kazanarak daha da zenginleştiğini ve bu durumun savaşın devam etmesi için bir teşvik oluşturduğunu savunmuştur. Ayrıca, orduların gerekliliği üzerine kurulu olan kapitalist sistemde, savaş araçlarını üreten sanayi de kapitalistlerin elindedir. Bu durum, kapitalistlerin savaşta daha fazla para kazanmalarına ve güçlerini artırmalarına yardımcı olur (Marx, 1986). Marks'ın ekonomik ve sınıf çözümlemeleri üzerinden farklı değerlendirmeler ve çıkarımlara ulaşılabilir.

- Dünyada komünizmin gerilemesine rağmen Karl Marks'ın çalışmalarının kalıcı önemini göz ardı edilemez. Marks'ın sınıf mücadelesi ve devrim hakkındaki fikirleri, birçok komünist devletin temelini oluşturdu. Bununla birlikte, sosyal eşitsizlik, gücün yoğunlaşması ve sömürü ve yabancılaşma gibi ilgili konular hakkındaki fikirleri sosyoloji, organizasyon çalışma ve araştırmalarında önemli ve etkili olmaya devam etmektedir. Batı toplumları sosyal ve ekonomik eşitsizliklerde dalgalanmalar yaşarken, bu eşitsizlikler küresel ölçekte varlığını sürdürüyor. Böylece Marks'ın çalışması, çeşitli alanlarda ana temalar olmaya devam eden toplumsal eşitsizliği ve sonuçlarını incelemek için bir temel oluşturmaya devam ediyor.

- Marksist fikirleri askeri araştırmalardaki toplumsal eşitsizlik olgusu üzerinden ortaya koymak gerekir. Bu özellikle küreselleşme ve toplumların artan birbirine bağlılığı bağlamında, askeri dinamikleri anlamada sosyolojik faktörleri dikkate almanın önemini vurgular. Marks'ın bakış açısıyla bakıldığında, günümüzde yeni bir sistem, yani metalaştırılmış askerlik sistemi ortaya çıkmıştır. Bu sistem, askerlerin parasal teşviklere dayalı olarak askere alındığı ve sadece işgücü piyasasında alınıp satılan metalar olarak görüldüğü tamamen ekonomik bir yaklaşıma dayanmaktadır. Bu sistemin kökleri, 1990'larda başlayan ve o zamandan beri birçok Batı ülkesinde yaygın bir uygulama haline gelen askeri hizmetlerin

özelleştirilmesine dayanmaktadır. (1998 yılında Bosna’da görev yapan Amerikan Birlikleri’nin tüm lojistik desteği ve bakım onarım faaliyetleri sivil şirketler tarafından sağlanıyordu. Ordumuzun da uluslararası görevlere katılımı arttıkça bu gibi sistemleri yoğun olarak kullanması yurt içinde de yaygınlaşmaya başlamıştır.) Aynı dönemlerde kavram çalışmaları konuşulan Özel Ordu (Blackwaters) kavramı II. Irak Harekâtı ile gerçekleşmeye başlamıştır.

- Askeri emeğin metalaşması, bireysel askerler için olduğu kadar bir kurum olarak ordu için de önemli sonuçlar doğurdu. İlk olarak, özel askeri taşeronlar geleneksel olarak orduya ayrılan rolleri giderek daha fazla üstlendikçe, askeri ve sivil alanlar arasındaki sınırların bulanıklaşmasına neden oldu. Özel yükleniciler genellikle normal askerlerle aynı düzeyde incelemeye tabi olmadığından, bu durum askeri operasyonların hesap verebilirliği ve şeffaflığı hakkında endişelere yol açmıştır.

- İkinci olarak, **askeri emeğin metalaşması** askerler arasında artan bir yabancılaşma duygusuna da yol açmıştır. Askerler alınıp satılacak bir meta gibi muamele gördükçe, kimlik duyguları ve ülkelerine olan sadakatleri aşınabilir. Bu, askerler arasında motivasyon, moral ve bağlılık eksikliğine yol açabilir ve bu da askeri operasyonların etkinliği üzerinde ciddi sonuçlar doğurabilir.

- Sonuç olarak, **Marks'ın metalaştırma ve yabancılaştırma hakkındaki fikirleri**, orduyu bir kurum olarak anlamamız açısından önemli çıkarımlara sahiptir. Metalaştırılmış asker emeğine doğru hareket, askeri ve sivil alanlar arasındaki sınırların bulanıklaşmasına ve askerler arasında artan bir yabancılaşma duygusuna yol açabilir. Bu gelişmeler, modern çağda askeri operasyonların hesap verebilirliği, şeffaflığı ve etkinliği hakkında önemli soruları ve sorunları gündeme getirmektedir.

Askerî yapının yurttaş ordusundan tamamen gönüllü bireylerden oluşan bir kuvvete, oradan da ticarileşmiş bir ordu modeline dönüşmesi sancılı bir değişim sürecini beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte zorunlu askerlik uygulamaları giderek terk edilmiş ve bunun yerine piyasa temelli bir ordu anlayışı gelişmeye başlamıştır. Askerlik ekonomik değeri olan bir meslek haline geldi ve askeri faaliyetleri pazara devretmek karlı hale geldi. Başlangıçta, yalnızca operasyonel olmayan çevresel faaliyetler dışarıdan temin edildi, ancak daha sonra temel operasyonel faaliyetler de dışarıdan temin edildi ve bu da özel askeri ve güvenlik şirketlerinin yükselişine yol açtı. Şu anda Türk ordusunun büyük bir çoğunluğunda yemekler özel şirketler tarafından sağlanmakta, araç bakım onarım

ve kiralama hizmet alımı sivil şirketlerden yapılmaktadır. Özel askeri ve güvenlik şirketleri tartışmaları da toplumumuzda devam etmektedir. Ordunun piyasalaştırılmasının tartışmalı bir yönü, dış kaynaklı faaliyetler üzerindeki potansiyel kontrol kaybıdır. Özel askeri ve güvenlik şirketleri kâr amaçlı faaliyet gösterir ve kendi çıkarlarını, onları kiralayan devletin veya askeri örgütün çıkarlarından üstün tutabilir. Bu, insan hakları ihlallerine, uluslararası hukuk ihlallerine ve ordunun ve devletin itibarının zedelenmesine yol açabilecek hesap verebilirlik ve gözetim eksikliğine yol açabilir. Ayrıca, yükleniciler askeri personel ile aynı değerleri, normları ve gelenekleri paylaşmayabileceğinden, özel askeri ve güvenlik şirketlerinin kullanılması askeri kültür ve uyum üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilir. Son olarak, müteahhitlerin kullanılması hükümetlerin kamuoyuna veya siyasi muhalefete cevap vermek zorunda kalmadan askeri operasyonlara girmesine izin verebileceğinden, ordunun piyasalaştırılmasının siyasi sonuçları olabilir. Kapitalist toplumlarda ordunun rolünden, piyasalaşmanın silah mesleği üzerindeki etkisine kadar, Marks'ın kavramlarının analiz için anlayışlı araçlar olduğu görülmektedir. Dış kaynak kullanımı ve piyasalaştırma, askeri profesyonellik için çok önemli olan kurumsal kimlik ve hizmet etiği duygusunu aşındırma potansiyeline sahip olduğundan, özellikle yabancılaşma fikrinin çağdaş orduyla ilgili olduğu görülmektedir. Marks adı hala tartışmalı olsa da fikirleri ordunun toplumdaki rolü hakkındaki çağdaş tartışmalarla ilgili olmaya devam ediyor.

Osmanlı Askeri Modernleşmesinin Sosyolojik Etkileri Konusunda, Marx ve Engels'in Görüşleri Işığında Bir Değerlendirme

Marx, Avrupa-merkezci bir bakış açısıyla Doğu toplumlarını ve sömürgeciliği ele alarak, Batı sömürgeciliğinin Asya'daki savaşlarını ve askeri modernleşmesini dikkatle incelemiştir. Bu bağlamda, Marx ve Engels'in yazıları, Türkiye'nin askeri modernleşme sürecini anlamak için önemli ipuçları sunar. Marx ve Engels, kapitalizmin devrimci dinamiklerini öne çıkarırken, Doğu toplumlarına yönelik eleştirilerinde zaman zaman Avrupa-merkezci bir yaklaşım sergilemişlerdir. Asya toplumlarını "barbar" ve "yarı-uygar" gibi nitelendiren bu yaklaşım, Batı'nın askeri üstünlüğünü ve sömürgeciliğin "medenileştirici" rolünü öne çıkarır.

Engels, İran ordusunun modernleşme girişimlerini eleştirirken, Avrupa askeri sisteminin Asya'da uygulanmasının zorluklarını vurgular. Ona göre, Avrupalı subayların İran ordusundaki reformları yerel entrikalar, cehalet ve yozlaşma nedeniyle başarısız olmuştur. Aynı zamanda, Engels İngilizlerin Hindistan'da kurduğu Hint ordusunu örnek göstererek, bu ordunun İngiliz tahakkümünü nasıl desteklediğini dile getirir.

Marx ve Engels, Avrupa-merkezci bakış açılarının eleştirisine açık olsalar da zamanla kapitalist sömürgeciliğin ahlaki ve insani yönlerini daha sert eleştirmeye başlamışlardır. Ancak bu eleştiriler, Batı'nın ideolojik üstünlüğüne dair genel yaklaşımlarını tamamen değiştirmemiştir.

Sonuç olarak, Marx ve Engels'in çalışmaları, kapitalizmin tarihsel ve toplumsal dinamiklerini anlamak için önemli bir zemin sunarken, onların Doğu toplumlarına yönelik

tutumları, dönemin ideolojik ve politik çerçevesini yansıtır. Bu durum, Avrupa merkezci ideolojinin, kapitalizmin ve sömürgeciliğin tarihsel etkilerini anlamamız için dikkate alınması gereken bir çelişkiyi ortaya koyar.

Marx ve Engels'in Osmanlı Askeri Sistemine Bakışı

Marx ve Engels, Osmanlı askeri sistemi ve modernleşme çabalarını değerlendirirken de benzer şekilde dönemin Batı-merkezli ideolojik çerçevesinden etkilenmişlerdir. Bu çerçevede Osmanlı ordusunu hem güçlü bir askeri gelenek hem de modernleşme çabaları açısından ele almış, ancak bu çabaların sınırlılıklarına vurgu yapmışlardır.

Engels, İran ordusu üzerinden yaptığı karşılaştırmalarda Osmanlı askeri sistemine de değinmiştir. İran ordusunun 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki Osmanlı güçleriyle benzer bir durumda olduğunu belirtmiştir. Osmanlı ordusunun bu dönemdeki zayıflıkları, Avrupa askeri sistemini tam anlamıyla benimsemekte karşılaştığı zorluklarla ilişkilendirilmiştir. Engels'e göre, Osmanlı modernleşme girişimleri, Batı'dan alınan askeri yeniliklerin yerel koşullara uyarlanmasındaki sorunlarla sınırlı kalmıştır.

Marx ve Engels, özellikle, Avrupalı subayların Osmanlı askeri sisteminde görev almasının, bir ilerleme göstergesi olarak sunulduğunu, ancak bu girişimlerin Osmanlı egemen sınıflarındaki yozlaşma ve entrikalar nedeniyle tam bir başarıya ulaşamadığını dile getirmişlerdir.

Öte yandan, Marx ve Engels, Osmanlı'nın sömürgecilik sistemine karşı bir alternatif sunma potansiyeline sahip olduğu yerlerde bile, Osmanlı'nın kendi içindeki Batı'ya hayranlıkla şekillenen modernleşme çabalarını eleştirmiştir. Engels'in Cezayir üzerine yazıları, Osmanlı'nın Fransız sömürgeciliği karşısında daha insancıl bir yönetim anlayışına sahip olduğunu gösterirken, bu durumun Osmanlı yöneticilerinin Batı'nın askeri ve kültürel üstünlüğünü sorgulamadan benimsemesine engel olmadığını vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, Marx ve Engels, Osmanlı'nın askeri modernleşme çabalarını, genellikle Batı'nın üstün teknolojik ve organizasyonel kapasitesine duyulan hayranlıkla ilişkilendirilmiş, ancak bu sürecin Osmanlı toplumu üzerindeki derin etkileri ve özgünlüğü yeterince ele alınmamıştır. Marx ve Engels'in bu değerlendirmeleri, bir yandan Osmanlı'nın modernleşme çabalarını anlamamız için tarihsel ipuçları sunarken, diğer yandan dönemin ideolojik çerçevesinin sınırlarını da gözler önüne sermektedir.

Osmanlı askeri modernleşmesinin sosyolojik etkileri konusunda, Marx ve Engels'in değerlendirmeleri ışığında şu çıkarımlarda bulunabiliriz:

1. Geleneksel Sosyal Yapının Dönüşümü

Osmanlı askeri modernleşmesi, Batı'nın teknolojik ve örgütsel yöntemlerini benimsemeye yönelik bir süreçti. Bu süreç, Osmanlı toplumsal yapısında geleneksel askeri sınıfların (örneğin, sipahiler ve yeniçeriler) yerini modern orduya bırakmasıyla, toplumsal sınıflar ve güç dengelerinde önemli değişimlere yol açtı. Geleneksel askeri sınıfların kaldırılması, bu sınıflara dayanan ekonomik ve toplumsal yapıların da çözülmesine neden oldu.

2. Bürokratikleşme ve Merkeziyetçilik

Modernleşen Osmanlı ordusu, merkezi bir bürokratik yapı ve daha profesyonel bir yönetim anlayışı gerektirdi. Bu, sadece orduyu değil, devletin genel yönetim mekanizmalarını da etkiledi. Merkeziyetçi politikalar, taşra üzerindeki kontrolü artırmaya yönelik adımları beraberinde getirerek yerel ayan ve diğer feodal güçlerin zayıflamasına neden oldu. Bu durum, yerel halkın devlete bakışını ve merkezi otorite ile olan ilişkisini dönüştürdü.

3. Batı'ya Olan Bağımlılık ve Kültürel Yansımalar

Askeri modernleşme, Batı'dan uzman ve teknoloji ithalatını zorunlu kıldı. Bu durum, Osmanlı toplumunda Batı'ya karşı bir hayranlık ve aynı zamanda bir bağımlılık ilişkisi doğurdu. Batılılaşma hareketleri, askeri alandaki modernleşme çabalarının ötesine geçerek, kültürel ve toplumsal hayatta da etkili oldu. Batı tarzı üniformalar, eğitim sistemleri ve yönetim modelleri, Osmanlı toplumunun kültürel kimliğinde önemli bir değişime yol açtı.

4. Toplumsal Direnç ve İdeolojik Çatışmalar

Askeri modernleşme süreci, toplumun farklı kesimlerinden dirençle karşılaştı. Geleneksel yapıyı savunan gruplar ile modernleşmeyi destekleyenler arasında çatışmalar ortaya çıktı. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması (1826) gibi radikal adımlar, bu çatışmaların somut örneklerindendir. Modernleşme süreci aynı zamanda İslam'ın geleneksel yorumları ile modernleşmenin laikleşme eğilimleri arasında bir gerilime neden oldu.

5. Yeni Kimlik ve İdeoloji Arayışları

Osmanlı'da askeri modernleşme, birey-toplum ilişkileri üzerinde de belirgin etkiler yaratmıştır. Batı menşeli ideolojilerle tanışan Osmanlı subayları, modern devlet yapısını ve toplum düzenini savunur hale gelmişlerdir. Bu gelişme, imparatorluğun son dönemlerinde

milliyetçilik başta olmak üzere çeşitli modern ideolojilerin yaygınlaşmasına uygun bir ortam oluşturmıştır. Ordu, reform ve modernleşme süreçlerinde kilit bir aktör olarak, siyasi ve toplumsal dönüşümün taşıyıcısı konumuna gelmiştir.

Sonuç

Osmanlı askeri modernleşmesi, yalnızca ordunun yapısını dönüştürmekle kalmadı, aynı zamanda toplumsal yapıda köklü değişikliklere yol açtı. Geleneksel ile modern, yerel ile küresel ve dini ile seküler arasındaki çatışmalar, bu süreçte Osmanlı toplumunun sosyal dinamiklerini belirledi.

“Soros: En iyi ihraç malınız, askeriniz!”

16 Mart 2012 / 22:51

Soros: En iyi ihraç malınız, askeriniz!

Ünlü ABD’li darbe finansörü spekülör George Soros, Türkiye’nin en iyi ihraç ürününün ordusu olduğunu söyleyerek, emperyalist ülkelerin ülkemizden beklentisinin ne olduğunu ortaya koymuştu. Soros, 2003’te kendisinden Türkiye ile Arjantin’i karşılaştırmasını isteyenlere şu yanıtı vermişti: “Türkiye’nin Arjantin’den tek farkı stratejik pozisyonudur. Bu stratejik pozisyonuna bağlı olarak, Türkiye’nin en iyi ihracat ürünü de ordudur.” Kore’ye Türk askeri gönderildiği dönemde, zamanın ABD Dışişleri Bakanı Dulles, Türk askerinin kendilerine maliyetinin “23 sent” olduğunu söylemişti (Yeniçağ, 2012).”

Değerlendirme: George Soros’un Türkiye’nin ordusunu en iyi ihraç ürünü olarak tanımlayan açıklamalarını ve Karl Marks’ın ordu ve ordular hakkındaki görüşlerini değerlendirecek olursak;

Soros’un Türkiye’nin ordusunu en iyi ihraç ürünü olarak nitelendirmesi, uluslararası ilişkiler ve güç dinamikleri üzerine bir bakış açısı sunmaktadır. Bu ifade, askeri gücün bir ülkenin ulusal gücünü ve etki alanını nasıl şekillendirebileceğini vurgulamaktadır. Türkiye’nin stratejik konumu ve askeri yetenekleri ülkenin dış politikasının önemli unsurları haline gelmiştir. Ancak bu açıklama aynı zamanda savaş ve çatışma potansiyelini de ima etmektedir ki bu da dikkate alınması gereken kritik bir noktadır. **En dikkate değer nokta ise bu iddia, emperyalist ülkelerin Türkiye’den beklentilerine ışık tutmakta ve ordunun küresel ekonomik ve siyasi manzaradaki rolüne ilişkin soruları gündeme getirmesidir.**

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Karl Marks’ın ordu ve ordular hakkındaki görüşleri, askeri gücün kapitalist sistem içindeki rolünü ve nasıl kullanıldığını anlamamıza yardımcı olur. Marks’ın bakış açısına göre ordular genellikle egemen sınıfın çıkarlarını korumak için kullanılan bir araç olarak görülür. Ordular, sınıf mücadelesini ve sömürü sistemini sürdürmek için kullanılan çok önemli araçlardır.

Marks’ın ordu ve kapitalist sistem arasındaki ilişkiyi ele alırken vurguladığı noktalar özellikle bugün için geçerlidir. Askeri hizmetlerin özelleştirilmesi ve metalaştırılması gibi uygulamalar, ordunun ve askerlerin algılanma ve kullanılma biçimlerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. **Bu durum, ordunun yalnızca ulusal savunma için değil, aynı zamanda çeşitli çıkar gruplarının ve kapitalistlerin çıkarlarını korumak için de kullanıldığı bir ortam yaratmıştır.**

Metalaştırılmış askeri emeğin yabancılaşma ve ordu içinde kurumsal kimlik ve etik değerlerin aşınması gibi sonuçları, Marks’ın teorik çerçevesinin çağdaş askeri dinamikleri anlamadaki öneminin altını çizmektedir. Bu bağlamda, Marks’ın sınıf analizleri ve ekonomik yaklaşımları, ordunun sosyal ve politik dinamiklerinin derinlemesine anlaşılmasını sağlamakta ve günümüz dünyasında süregelen tartışmaların bir parçası olmaya devam etmektedir.

2.1.2.6.3 Türkiye'deki Askeri Darbeler ve Ekonomik Tedbirler

Karl Marks'ın askerlik ve militarizm konusundaki görüşlerini, Türkiye'deki askeri darbeler ve bu darbeler öncesinde veya sonrasında alınan ekonomik tedbirler bağlamında değerlendirirken, Marks'ın devlet ve kapitalizm anlayışını dikkate almak önemlidir. Marks'a göre, devlet, egemen sınıfın çıkarlarını koruyan bir baskı aygıtıdır ve ordu, bu baskı aygıtının önemli bir parçasıdır. Bu çerçevede, sürekli ordulara ve militarizme olan eleştirileri, Türkiye'deki askeri darbelerin ekonomik bağlamda değerlendirilmesinde yol gösterici olabilir.

1960 darbesi, Demokrat Parti hükümetinin ekonomik politikalarına karşı artan hoşnutsuzluğun bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Darbe sonrasında, ordu tarafından kurulan Milli Birlik Komitesi, ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla çeşitli tedbirler almıştır. Bu reformlar, enflasyonla mücadele etmek, döviz rezervlerini artırmak, kamu harcamalarını kısıtlamak ve ithalatı denetlemek gibi önlemleri içerir. Devletin ekonomideki rolü arttırılmış ve özel sektör üzerindeki denetim güçlendirilmiştir.

1971 muhtırası, artan toplumsal huzursuzluk ve ekonomik krizlerin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Askeri yönetim, IMF ile iş birliği yaparak enflasyonla mücadele ve ekonomik büyümeyi teşvik etmeye çalışmıştır. Kamu harcamaları kısılmış, vergi reformları yapılmış ve büyük sermaye grupları üzerindeki devlet kontrolü artırılmıştır. Bu dönemde bazı sektörlerde özelleştirme politikaları benimsenmiştir.

1980 darbesi, büyük bir ekonomik kriz ve artan siyasi şiddetin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Darbe sonrasında, 24 Ocak Kararları olarak bilinen ekonomik reform paketleri uygulanmıştır. Bu kararlar, serbest piyasa ekonomisine geçişi hızlandırmış, ihracatı teşvik etmiş ve devletin ekonomideki rolünü azaltmıştır. Büyük sermaye gruplarının ekonomideki rolü artmış ve özelleştirme politikaları hız kazanmıştır.

1997 yılında gerçekleşen postmodern darbe, Refah-Yol hükümetine karşı askeri ve bürokratik elitlerin bir müdahalesi olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik istikrarı sağlamak ve laik düzeni korumak amacıyla çeşitli reformlar yapılmıştır. IMF ile iş birliği yapılarak enflasyonla mücadele ve mali disiplin sağlanmıştır. Büyük sermaye gruplarının ekonomi üzerindeki etkisi artırılmış ve bazı sektörlerde devlet kontrolü güçlendirilmiştir.

2.1.2.6.4 Marks'ın Perspektifinden Değerlendirme

Marks'a göre, ordu, burjuva devletin bir aygıtıdır ve egemen sınıfın çıkarlarını korur. Türkiye'deki askeri darbeler de bu bağlamda değerlendirildiğinde, darbelerin genellikle mevcut düzeni ve egemen sınıfın çıkarlarını koruma amacı taşıdığı söylenebilir. Örneğin, 1980 darbesi sonrasında uygulanan 24 Ocak Kararları, büyük sermaye gruplarının ekonomideki rolünü artırmış ve serbest piyasa ekonomisine geçişi hızlandırmıştır.

Marks, askeri güçlerin işçi sınıfını bastırmak ve sömürü düzenini sürdürmek için kullanıldığını savunur. Türkiye'deki darbeler sonrası dönemde, sendikaların kapatılması, grevlerin yasaklanması ve işçi hareketlerinin bastırılması gibi uygulamalar, Marks'ın bu görüşünü destekler niteliktedir. Özellikle 1980 darbesi sonrasında, işçi sınıfının taleplerine karşı uygulanan baskıcı politikalar, bu durumu göstermektedir.

Marks, devletin bürokratik ve askerî yapısının işçi sınıfının çıkarlarına aykırı olduğunu düşünmüştür. Türkiye'deki darbeler, bu bürokratik-askerî yapının nasıl işlediğine dair önemli örnekler sunar. Darbeler sonrası kurulan askeri yönetimler, genellikle bürokratik yapıyı güçlendirmiş ve demokratik süreçleri askıya almıştır.

Marks, sürekli ordunun kaldırılması ve yerine silahlı halkın geçirilmesi gerektiğini savunur. Türkiye'deki askeri darbeler, sürekli ordunun varlığının ve müdahalelerinin nasıl bir istikrarsızlık ve baskı aracı olarak kullanılabileceğini gösterir. Marks'a göre, bu tür bir ordu yerine halkın doğrudan kontrol ettiği bir güvenlik gücü, daha demokratik ve adil bir toplumun inşası için gereklidir.

Marks'ın askerlik ve militarizm konusundaki görüşleri, Türkiye'deki askeri darbeleri ve bu darbeler öncesinde veya sonrasında alınan ekonomik tedbirleri değerlendirirken önemli bir perspektif sunar. Marks'a göre, askeri darbeler, egemen sınıfın çıkarlarını koruma ve işçi sınıfını baskı altına alma aracı olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'deki askeri darbeler, alınan ekonomik tedbirlerle birlikte, Marks'ın devlet teorisi ve tarihsel materyalizm anlayışıyla uyumlu bir şekilde değerlendirilebilir. İşçi sınıfının kendi kaderini tayin etme ve egemen sınıfın baskıcı yapılarından kurtulma hedefi, Türkiye'deki darbelerin eleştirisi ve demokratik süreçlerin savunulması açısından önemli bir temel oluşturur.

2.1.2.7 Gabriel Tarde (1843-1904)

Gabriel Tarde, 19'uncu yüzyıl Fransız sosyolog ve filozofudur ve sosyal teoriye getirdiği yenilikçi yaklaşımlarla tanınır. Tarde, modern sosyal düşüncenin anahtar unsurları olan sınıf, ulus, ekonomi ve devlet gibi büyük kimliklerin ve yapıların modası geçmiş olduğunu savunarak, yerine daha dinamik, akışkan ve bireylerin arzuları ile inançlarına dayanan bir sosyal bilim önerir. Bu bağlamda, Tarde'nin teorileri, monadolojik devrim olarak adlandırılan bir dönüşümü işaret eder. Gabriel Tarde, monadlar kavramını Leibniz'in metafizik anlayışını toplumsal bilimlere uyarlamak amacıyla kullanır. Tarde'nin amacı, bireylerin ve toplumsal yapıların nasıl etkileşimde bulunduğunu ve birbirleriyle nasıl ilişkiler kurduklarını açıklamaktır. Monadlar, Tarde için, sosyal fenomenleri anlamak ve analiz etmek için bir metafor olarak hizmet eder (Tarde, 2013).

2.1.2.7.1 Tarde'nin Monadlar ile Açıklamak İstediği Düşünce

Tarde, bireyleri Leibniz'in monadları gibi düşünür. Her birey, kendi iç dünyasında benzersizdir ve kendi algı, düşünce ve duygularına sahiptir. Tıpkı monadlar gibi, bireyler de kendi içlerinde bir mikrokozmos oluşturur.

Tarde'ye göre, toplumsal dinamikler esas olarak taklit ve yenilik süreçleriyle işler. Monadlar (bireyler) arasında sürekli bir bilgi ve davranış alışverişi vardır. Bireyler, çevrelerindeki diğer bireyleri taklit eder ve bu süreçte yenilikler ortaya çıkar. Bu, toplumsal değişim ve evrimin temel mekanizmasıdır.

Monadlar arasında doğrudan bir etkileşim olmamasına rağmen, Tarde, bireylerin sosyal etkileşim ve iletişim yoluyla nasıl etkilenip değiştiklerini açıklamak için bu kavramı kullanır. Bireyler, diğerlerinin düşüncelerini, hislerini ve davranışlarını gözlemleyerek ve taklit ederek sosyal yapı içinde yer alırlar.

Tarde, toplumsal yapıyı, bireysel monadların (bireylerin) birbirleriyle olan ilişkilerinden oluşan bir bütün olarak görür. Her birey, diğer bireylerle olan ilişkileri aracılığıyla toplumsal ağın bir parçası olur ve bu ağ, toplumsal gerçekliği oluşturur.

Tarde'nin monadolojik devrimi, geleneksel sosyal teorilerin normlara ve sabit varlıklara odaklanması yerine, yeniliklere ve sürekli değişimlere önem verilmesi gerektiğini savunur. Toplumdaki yeniliklerin ve icatların önemi, bu devrimin temel taşlarından biridir. Ayrıca, bireylerin kimlikleri ve bu kimlikler arasındaki çatışmalar yerine, arzuları ve inançlarının toplumsal dinamikleri daha iyi açıklayabileceği öne sürülür. Tarde, modernitenin sınırlayıcı etkilerinin, sosyal

teoride yeni araştırma yollarını tıkadığını ve bu yolların açılması gerektiğini vurgular (Toews, 2003).

Tarde'nin sosyolojiye getirdiği bir diğer önemli katkı, sosyal taklit teorisidir. Bu teori, toplumdaki bireylerin ve grupların davranışlarını, düşüncelerini ve inançlarını başkalarından taklit ederek şekillendirdiğini belirtir. Taklitin üç kaynağı olan mantık, moda ve eğitim, sosyal davranışların anlaşılmasında kritik rol oynar. Bu perspektif, sosyal yapıların ve normların nasıl oluştuğunu ve değiştiğini anlamak için önemli bir araç sunar (Tarde, 1899)

2.1.2.7.2 Tarde'nin Askeri Sosyolojideki Katkıları

Gabriel Tarde'nin sosyal teorileri, askeri sosyolojide de yenilikçi ve dinamik yaklaşımlar sunar. Tarde, askerlik sistemi üzerine yaptığı çalışmalarda, bu sistemin bireylerin doğal özgürlüğüne aykırı olduğunu ve kişisel özgürlükleri kısıtladığını belirtir. Ancak, askerlik sisteminin tamamen ortadan kaldırılmasını değil, bireysel özgürlüklere saygı göstererek yeniden yapılandırılmasını önerir. Bu yeniden yapılandırma, askerlik sisteminin sadece toplumsal savunma için değil, aynı zamanda kişisel eğitim ve disiplin için de kullanılmasını içerir (Tarde, 1903).

Tarde'nin sosyal taklit teorisi, askerlik ve ordunun yapısını anlamada da faydalıdır. Ordu ve askeriye'nin temel özelliklerinden biri olan disiplin ve hiyerarşi, askerlerin üstlerinin davranışlarını, düşüncelerini ve inançlarını kopyalamasını gerektirir. Bu, Tarde'nin eğitim yoluyla taklit teorisiyle uyumludur. Eğitim, askerlerin belirli kurallara ve değerlere uygun davranmalarını sağlar ve aynı zamanda askeri liderlerin yenilikçi ve yaratıcı olmasını teşvik eder. Bu bağlamda, Tarde'nin kanaat önderleri kavramı, askeri liderlerin yeni stratejiler ve teknolojiler geliştirmede nasıl rol oynadığını açıklar (Çebi, 2012).

Tarde'nin monadolojik devrimi, askeri kurumların yapısının ve işleyişinin yeniden şekillendirilmesine dair ipuçları verir. Askeri organizasyonlar genellikle katı hiyerarşik yapılar ve normlara dayanırken, Tarde'nin önerisi, bu yapılar yerine sürekli değişim ve yenilik akışlarına odaklanmaktır. Bu, askeri kurumların daha dinamik ve uyumlu olmasını sağlar. Ayrıca, askerlerin arzuları ve inançları üzerine yapılan vurgu, motivasyon ve bağlılıklarının daha iyi anlaşılmasını sağlar, bu da liderlik ve eğitim stratejilerinin geliştirilmesine olanak tanır.

Tarde'nin toplumsal yeniliklere olan bağlılığı, askeri teknolojilerin ve stratejilerin gelişiminde de önemli bir rol oynar. Yeniliklerin ve icatların askeri

alandan benimsenmesi, savaşın doğasını ve askeri operasyonların etkinliğini önemli ölçüde değiştirebilir. Tarde'nin perspektifi, askeri kurumların teknolojiye adaptasyon süreçlerini hızlandırabilir ve yeni stratejilerin uygulanabilirliğini artırabilir.

Tarde'nin merkezîyetçi yapı hakkındaki görüşleri, askeri sosyolojide otorite ve güç dinamiklerinin anlaşılmasında kritik bir rol oynar. Tarde, toplumun ilerlemesiyle birlikte bireylerin ve grupların sahiplenme ve sahiplenilme yöntemlerinin giderek artan bir çeşitlilik ve karmaşıklık kazandığını ifade eder. Bu sahiplenme ilişkileri, ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda kendini gösterir ve toplumdaki her bireyin bir anlamda hem efendi hem de hizmetçi olmasına yol açar. Bu bağlamda, merkezileşme, bireylerin ve grupların birbirleri üzerindeki karşılıklı etkileri ve sahiplenme ilişkileri aracılığıyla toplumsal düzenin kurulması ve sürdürülmesi sürecidir. Merkezîyetçi güçlerin belirli bir düzen ve istikrar sağlamak için gerekli olduğunu savunan Tarde, askeri liderlik ve komuta zincirindeki otoritenin yeniden değerlendirilmesine olanak tanır. (Tarde, 2013, s. 88-101)

Tarde'nin Askerlik veya Ordu Hakkındaki Düşüncelerini Şu Şekilde Yorumlayabiliriz:

Tarde, sosyal düzenin bireylerin birbirlerini taklit etmeleri yoluyla kurulduğunu savunur. Askerlik ve ordu yapıları, bireylerin belirli davranışları ve normları öğrenip taklit ettikleri kurumlar olarak düşünülebilir. Disiplin, itaat ve hiyerarşi gibi unsurlar, askerlik eğitimi ve ordu içinde yaygın olan taklit süreçlerinin örnekleridir.

Tarde, sosyal düzenin bireyler arası etkileşimler ve taklit yoluyla sürdürüldüğünü belirtir. Ordu içinde bu düzenin korunması önemlidir. Askerlik, bireyleri belirli kurallara ve disipline tabi kılarak toplumsal düzenin devamlılığını sağlar.

Tarde'ye göre, yenilikler ve buluşlar, bireyler arası etkileşimler yoluyla yayılır. Askeri teknolojiler ve stratejilerdeki yenilikler, taklit yoluyla hızla benimsenir ve uygulanır. Bu da orduların sürekli olarak kendilerini yenilemelerini ve uyum sağlamalarını sağlar.

Monadlar, Taklit ve Kurumsal Etkileşim: Tarde'ın Perspektifinden Ordu, Toplum, Devlet ve Özel Sektör İlişkisi

Giriş

Gabriel Tarde, toplumu bireylerin üstünde ve dışında olan bir yapı olarak değil, bireyler (ya da onun terimiyle monadlar) arasındaki mikro düzeydeki taklit ve etkileşim ilişkilerinden oluşan bir süreç olarak görür. Bu yaklaşım, toplumun bütününi kapsayan makro yapılar yerine, bireylerin düşünme, arzu etme ve davranma biçimlerine odaklanır. Tarde'in bu mikro-sosyolojik bakışı, sadece bireyler arası değil, kurumsal yapılar arası ilişkileri de anlamamıza yardımcı olur.

Bu çerçevede, **ordu**, **devlet kurumları** ve **özel şirketler** gibi farklı kurumsal yapıların hem birbirleriyle hem de toplumla olan ilişkileri, monadlar düzeyindeki etkileşimler, taklit, yenilik ve direniş üzerinden analiz edilebilir.

Ordu: Disiplinli Monadların Birliği

Ordu, Tarde'in yaklaşımıyla değerlendirildiğinde, farklı toplumsal ve kültürel arka planlardan gelen bireylerin belli bir davranış kalıbına göre şekillendirildiği bir organizmadır. Bu yapıda:

- Monadlar (askerî personel) disiplin, hiyerarşi, görev bilinci gibi değerleri taklit yoluyla içselleştirir.
- Ancak aynı monadlar, toplumsal yapıdan, teknolojik yeniliklerden ve dış kurumlarla olan ilişkilerden etkilenmeye de açıktır.
- Ordu bu yönüyle hem davranış biçimlerinin biçimlendiği hem de dışa yansıya bir kurumsal monadlar sistemi olarak işlev görür.

Ordu ve Devlet Kurumları Arasındaki Etkileşim

Devletin farklı kurumları (örneğin İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı) ile ordu arasında yoğun bir etkileşim vardır. Bu etkileşim, bireyler düzeyinde de kendini gösterir:

- Bürokratik kadrolar ve askerî personel arasında fikir ve değer alışverişi olur.
- Bazı devlet kurumları, askerî değerleri benimser (örneğin güvenlik odaklı yönetim kültürü).
- Ordu ise sivil bürokrasiden gelen etik, iletişim ve yönetim normlarını içselleştirebilir.
- Bu karşılıklı taklit süreci, monadlar üzerinden işler: Örneğin bir kamu yöneticisi, bir generalin kriz yönetim tarzını model alabilir; bir subay ise kamu kurumlarında artan şeffaflık taleplerine uyum sağlamak için davranışlarını değiştirebilir.

Ordu ve Özel Şirketler Arasındaki Etkileşim: Yeni Nesil Monadların Ortaya

Çıkışı

Özellikle savunma sanayii alanında özel şirketler ile ordular arasındaki iş birliği son yıllarda hız kazanmıştır. Tarde'in teorisi açısından bakıldığında bu ilişki:

- Teknolojik yeniliklerin (invention) özel şirketlerde ortaya çıkması,
- Bu yeniliklerin ordu tarafından taklit edilmesi,
- Ancak kimi zaman askerî ihtiyaçların özel sektör üzerinde baskı ve yönlendirme etkisi yaratmasıyla karşılıklı bir değişim süreci doğurur.

Örneğin:

- Bir elektro-optik firması, askerî ihtiyaçlara göre termal kamera geliştirirken, bu teknolojinin üretim süreci ve standartları ordu kaynaklıdır.
- Şirketlerde görev yapan mühendisler, askerî mantığı (gizlilik, hiyerarşi, güvenlik) öğrenir ve bu davranışları şirket kültürüne taşır.
- Tersine, ordu da özel sektörün esneklik, inovasyon ve proje yönetimi tekniklerini benimseyebilir.

- *Bu etkileşimler sonucunda, Tarde'in ifadesiyle yeni türde monadlar ortaya çıkar: Ne tamamen askerî mantıkla, ne tamamen özel sektör mantığıyla hareket eden ama her iki kültürden de izler taşıyan bireyler yetişir.*

Taklit, Direniş ve Dönüşüm

Tarde'in teorisinde taklit her zaman doğrudan kabul anlamına gelmez. Monadlar bazen:

- *Yeni bir fikre karşı direnir,*
- *Var olan davranışı değiştirir veya*
- *Kendine özgü bir yorumla yaratıcı bir sentez geliştirir.*
- *Bu durum özellikle aşağıdaki alanlarda gözlenebilir:*
- *Kurumlar arası geçiş yapan bireyler (örneğin emekli bir generalin özel sektörde yönetici olması),*
- *Askerî okullarda yetişen ama kamuda görev alan personel,*
- *Sivil toplumla temas eden subaylar, farklı değer sistemleriyle karşılaşmalarında bu direnç ve yeniden uyarlama süreçlerini yaşarlar.*

Sonuç

Gabriel Tarde'in mikro-sosyolojik yaklaşımı, toplumun sadece bireylerden değil, aynı zamanda kurumlar arası etkileşimden doğan davranış ve değer ağları üzerinden şekillendiğini ortaya koyar. Ordu, devlet kurumları ve özel şirketler arasındaki ilişkiler; bireylerin, yani monadların, karşılıklı taklit, yenilik ve direnç süreçleriyle sürekli olarak yeniden şekillenmektedir.

Bu çerçevede:

- *Toplum-ordu ilişkisi, sadece sivil-asker sınırıyla değil, aradaki geçişkenlik ve ortak davranış biçimleriyle anlaşılabilir.*
- *Devlet kurumları ve ordu arasındaki etkileşim, bürokratik davranış modellerinin askerî yapıya etkisiyle şekillenir.*
- *Özel sektör ve ordu ilişkisi, teknolojik yeniliklerin askerîleştirilmesi kadar, askerî disiplinin ticarileşmesiyle de ilgilidir.*
- *Sonuç olarak, Tarde'in "monadlar" ve "taklit" teorisi ile sadece bireylerin değil, kurumların da birbirine benzeyerek, direnerek ve dönüştürerek toplumun yapısını yeniden oluşturduğunu söyleyebiliriz.*

2.1.2.8 Georg Simmel (1858-1918)

Georg Simmel, Alman sosyolojisinin kurucularından biri olan ve toplumsal yaşamı gündelik kesitler üzerinden anlamaya çalışan bir sosyolog, filozof ve eleştirmendir. Simmel, askeriye ve savaş gibi konularda da bazı düşünceler ortaya koymuştur. Simmel, felsefî ve sosyolojik çalışmalarıyla **modern toplumda bireyselliğin** önemini vurgulamıştır. Simmel ayrıca savaş ve siyaset gibi konularda da düşüncelerini ifade etmiştir. Simmel, sayılar ve pozisyonlar temelinde "formel" bir sosyoloji oluşturma amacında olan bir "mikro-skopist"² tir ve barter sistemini

² Sosyolojide "mikroskopist" **mikrososyolog**: Toplumsal olayları bireyler arası etkileşim düzeyinde, küçük gruplar içinde inceler. Örneğin Erving Goffman'ın insanlar arası yüz yüze etkileşimlere dair analizleri; askerî bürokraside ast-üst arasındaki mesafe, jest ve mimikler, hiyerarşinin beden diliyle kurulması gibi konularla ilgilenen biri, bir anlamda sosyolojik mikroskopisttir.

parayla değiştirmenin toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini açıklığa kavuşturan önemli bir para çalışması yapmıştır (Soeters, 2018a, s. 58). Simmel, askeriye ve savaş gibi konularda da bazı görüşler ortaya koymuştur;

Bir değerlendirme

*Georg Simmel, toplumsal olguları sayı, mesafe ve konum gibi formel kategoriler üzerinden ele alan bir düşünürdür ve bu yönüyle sosyolojiyi biçimsel ilkeler temelinde yeniden kurmaya çalışmıştır. Simmel'in bir "mikro-skopist" olarak anılması ise, onun büyük yapısal dönüşümleri gündelik hayattaki küçük ve sıradan pratiklerde gözlemleme becerisinden kaynaklanır. Örneğin **barter sisteminden para ekonomisine** geçişe dair yaptığı analiz, yalnızca ekonomik bir değişimden ibaret değildir; bu geçişin, bireyler arası ilişkilerde **soyutlaşma, mesafeleşme ve bireyselleşme** gibi daha derin toplumsal etkileri olduğunu ortaya koyar. Bu yaklaşım, Simmel'in mikro düzeydeki ilişkilerden yola çıkarak makro düzeydeki toplumsal yapıyı anlamlandırmaya çalıştığını ve sosyolojik analizde detayların ne denli önemli olduğunu gösterir. Dolayısıyla Simmel'in çalışmaları, yalnızca teorik bir çerçeve sunmakla kalmaz; aynı zamanda modern toplumun ruhunu, **gündelik pratikler** aracılığıyla yakalayabilen derin bir bakış açısını da temsil eder.*

2.1.2.8.1 Bireylerin Grup İçindeki Pozisyonları

Simmel'in bireylerin grup içindeki pozisyonları üzerine teorik çalışmaları, askeri örgütler ve performansları açısından önemlidir. "Simmel'in biçimsel sosyolojisinde en açık olarak, onun, toplumsal ilişkilerin bir geometrisini geliştirme çabası görünür" (Ritzer, 2013, s. 275). Simmel'in sayı dağılımları, ağ dinamikleri, çatışmalar ve grup bağlantıları üzerine yaptığı çalışmalar, sosyal ve siyasi bilimlerde matematiksel ve deneysel araştırmaların temelini atmıştır. Bu çalışmalar, özellikle grup çalışmalarında önemli bir rol oynamıştır.

İnsan davranışının sayıların, pozisyonların, grup büyüklüğünün ve üyeliklerin önemine dikkat çeken Simmel, ilişkilerin boyutu ve biçiminin insan davranışı üzerinde büyük bir etkisi olduğunu vurgulamıştır (Simmel, Bireysellik ve Kültür, 2008). Bu teorik çerçeve, ağ analizi ve örgütsel dinamiklerin askeri uygulamalarda nasıl önemli olduğunu göstermiştir (Scott, 2000). Simmel, küçük gruptaki dinamikleri, özellikle de diyadlar ve triadlar arasındaki ilişkileri analiz etmiştir (Simmel, 2008). Simmel'in sosyolojik yaklaşımında biçimler ve tipler önemli bir yer tutar. Simmel, toplumsal etkileşimleri anlamak için biçimlere ve tiplere odaklanır ve bunları geometrik kavramlarla açıklar. İkilili gruplar (diydler), üyelerin bireyselliğini koruyabileceği küçük, özgürleştirici yapılar olarak görülürken, üçlü gruplar(triadlar) daha karmaşık rol ilişkilerine ve hiyerarşilere olanak tanır. Simmel, grup büyüklüğünün artmasıyla bireyler arasındaki bağların

zayıfladığını ve toplumsal yapıların daha uzak ve kişisel olmayan ilişkilere evrildiğini savunur (Ritzer, 2013, s. 275). Bu küçük grup dinamikleri, askeri etkileşimler için önemli sonuçlar doğurabilir. Simmel'in pozisyonlar ve sayılar üzerine teorileri, modern askeriye için hala geçerliliğini korumaktadır (Soeters, 2018a, s. 51-62). Aynı zamanda Simmel, çoklu grup üyeliklerinin modern zamanlarda nasıl ortaya çıktığını ve bu durumun kozmopolitleşmeye, farklılaşmaya, gizliliğe, bireyciliğe, çatışmaya ve rekabete nasıl yol açtığını vurgulamıştır (Simmel, 2008).

Bu fikirler, askeri birimlere azınlık gruplarının entegrasyonu gibi çeşitlilik konuları için de önemlidir. Ayrıca, uluslararası operasyonlarda, örneğin Irak ve Afganistan'da, yerel kaynaklar, bilgi ve yeteneklerle iş birliği yapma ihtiyacını anlamak için büyük sorunları anlamak açısından önemlidir (Kilcullen, 2009). Simmel'in bu teorik çerçevesi, askeri operasyonlarda ortaklık seçimi ve bilgi yönetimi açısından değerli bir araç olarak görülebilir.

Simmel'in çatışma ve rekabet üzerine vurguladığı teorik çerçeve (Simmel, 2006), çatışmanın toplumsal dinamiklerini anlamak ve çözümlemek için hala güncel ve faydalı olabilir. Simmel'e göre, çatışma grupları bir araya getirebilir ve çeşitli nedenlerle ittifakların oluşabileceği gerçeğine odaklanmaktadır. Bu düşünce, savaş ve barış arasındaki geçişin ciddi bir sorun teşkil ettiği gözlemiyle birlikte, çatışmanın grupları bir araya getirebileceği ve çeşitli nedenlerle ittifakların oluşabileceği gerçeğine odaklanmaktadır.

Simmel'in gizlilik üzerine çalışmaları, özellikle askeri ve istihbarat ajansları için önemli ve uygulanabilir bilgiler sunmaktadır. İstihbarat topluluklarının zorluklarından biri, bilgi paylaşımı ya da paylaşılmamasıdır ve Simmel'in analizleri bu konuda doğru kararlar alınmasına katkı sağlayabilir (Ritzer, 2013, s. 288-292) (Simmel, 2016).

Yoğun ve kapalı ağlar, bilgi yayılımında etkili olmayabilir ve tüm potansiyel ortaklara ulaşmada yetersiz kalabilir (Soeters, 2018a, s. 51-62). Örneğin, TSK, sınır ötesi hareketler kapsamında terörle mücadele gibi operasyonlar icra ederken yerel ortaklar seçerken dikkatli bir yaklaşım benimsemelidir. Bu operasyonlarda başarılı olmak için, coğrafi yakınlık, tarihsel bağlar veya karşılıklı güven gibi faktörler göz önünde bulundurulabilir. Ancak sadece bir yerel siyasi lider veya kabilesiyle sınırlı kalmak, operasyonların meşruiyetini ve etkinliğini olumsuz etkileyebilir (Soeters, 2018a, s. 51-62)

Simmel'in "yabancı" kavramı, özellikle askeri bağlamda önemli bir sosyal tip olarak karşımıza çıkar. "Mekânda belirli bir uzaklıkla ilişkilendirilen gezginlik, bir noktaya bağlılığın karşıtı olarak düşünülür. 'Yabancı' terimi ise bu iki özelliğin sentezidir. Yabancı, kalıcı bir yerleşim olmaksızın belli bir mekân dairesinde sabitlenmiş olsa da bu mekân içindeki konumu daima dışsal niteliklerle belirlenir (Simmel, 2008, s. 149-154). Yabancılık, insan ilişkilerindeki uzaklık-yakınlık dinamiğini belirgin biçimde gösterir. Bu durum, yakınlığı olanın aslında uzak olduğunu, uzaklığı olanın ise yakın olduğunu işaret eder. Yabancı, gruba ait olmasına rağmen ondan tamamen farklı ve organik olmayan nitelikler taşır. Ekonomik faaliyetlerde yabancı, genellikle ticaret yoluyla ortaya çıkar. Grup içindeki yerel üretimden farklı ürünler sağlamak amacıyla dışarıdan gelir. Bu durum, ticaretin ve hareketliliğin sınırlı bir grup içindeki dinamiklerini ve yabancıların özgürlüğünü vurgular. Yabancı, nesnel bir tavır takınarak, grup içindeki tarafgir eğilimlerden bağımsız olarak hareket edebilir. Bu durum, onun ilişkideki objektifliğini ve grup dinamiklerine dışarıdan bir bakış açısını temsil eder.

Sonuç olarak, yabancı, hem grup üyesi olarak kabul edilir hem de gruba aidiyetten bağımsız bir konumu korur. İlişkilerindeki bu dengeli uzaklık-yakınlık oranı, onun grup içindeki özgün rolünü ve dinamik etkisini tanımlar. Ev sahibi ülke vatandaşları (Bosna, Kosova, Somali, Afganistan, Suriye, vb.) ile yabancı askeri personel arasında hareket eden askeri tercümanlar ve etnik azınlık gruplarının temsilcileri gibi örnekler, Simmel'in bu kavramını açıklamak için kullanılabilir. Simmel'in bu açıdan katkıları yurt dışında görev yapacak askeri personelin kültürler arası iletişim/etkileşim eğitimlerinde faydalı olabilir.

Georg Simmel'in sosyolojik perspektifleri özellikle askeri bağlamda günümüzde önemli analitik düşünceler sunmaktadır. Simmel'e göre, savaş toplumlar üzerinde derin ve kalıcı etkiler bırakır. Savaşın ilanı, toplumda ve bireylerde şok etkisi yaratır ve bu etki insanların yaşamlarını ve dünya görüşlerini köklü bir şekilde değiştirir. Simmel, savaşın bireyler ve toplumlar arasındaki sınırları keskinleştirdiğini belirtir; aydınlık ile karanlık, soylu ile sıradan gibi farklılıkları belirgin hale getirir. Bu süreç, barış zamanındaki belirsiz sınırların netleşmesine yol açar.

Savaş, Simmel'e göre hayata muazzam bir yoğunluk ve enerji getirir ve bu da insanların ve toplumların en yüksek potansiyellerini ortaya koymalarına neden olur. Ancak aynı zamanda bu yoğunluk, zayıf ve işe yaramaz olanları da ortaya

çıkartır ve onları elemine eder (Simmel, 1914). Simmel'e göre, savaş insanları tarihsel bir dönüm noktasına getirir; geçmişi ve geleceği ayıran bir çizgi çeker ve insanların bu farkı anlamasını sağlar. Savaşın getirdiği yıkımın yanı sıra yeni bir inşa sürecini de beraberinde getirdiğini vurgular. Ona göre, savaş sonrası dönemde toplumlar ve bireyler, savaştan önceki yapılarından çok farklı olabilirler.

Genel olarak, Georg Simmel'in askerlik ve savaş hakkındaki görüşleri karmaşık ve çok yönlüdür. Simmel, askeriye ve savaşın toplumsal ve kültürel etkilerini hem olumsuz hem de olumlu olarak değerlendirmiştir. Modern toplumun çelişkili yapısını ve dinamiklerini ortaya koyarken hem eleştirel hem de anlayışlı bir tutum sergilemiştir.

Simmel'in Diad ve Triad Yaklaşımıyla Ordu İçindeki İlişkilerin Sosyolojik Analizi

Georg Simmel'in toplumsal ilişkiler üzerine geliştirdiği diad (ikili) ve triad (üçlü) ilişkiler kuramı, ordu gibi hiyerarşik ve disiplin temelli kurumsal yapılarda mikro düzeydeki etkileşimleri anlamada önemli bir çerçeve sunar. Simmel'in temel iddiası, bir gruptaki birey sayısının yalnızca nicel değil, aynı zamanda niteliksel bir dönüşüm yarattığıdır. Bu bağlamda, ordu içindeki ilişkileri hem aynı rütbede bulunan askerler (yatay yapı) hem de ast-üst ilişkileri (dikey yapı) temelinde ele almak mümkündür.

Yatay İlişkiler: Aynı Rütbedeki Askerler Arasındaki Diadlar ve Triadlar

- Ordu içerisindeki aynı rütbedeki askerler, örneğin aynı timdeki onbaşılar veya aynı karargâhta görevli yüzbaşılar arasında oluşan ilişkiler, genellikle diadlar temelinde başlar. Bu ikili ilişkiler, yoğun bir dayanışma, karşılıklı güven ve “biz” bilinci ile şekillenir. Askeri eğitim, ortak görevler ve birlikte geçirilen zorlu süreçler bu ilişkilerin duygusal bağını güçlendirir.
- Ancak gruba üçüncü bir kişi dahil olduğunda —örneğin birliğe yeni katılan bir asker ya da bir başka timden görevlendirilen bir kişi— ilişki artık triad formuna dönüşür. Simmel'in teorisine uygun olarak, bu aşamada grup içi denge arayışları, koalisyonlar, hatta bazen rekabet oluşabilir. Örneğin iki asker arasında güçlü bir dostluk varken, üçüncü kişinin varlığı bu yakın ilişkiyi zayıflatılabilir ya da üçlü arasında yeni bir denge kurulması gerekebilir. Böylece grup dinamikleri daha karmaşık hale gelir ve ilişkiler daha stratejik bir zemine oturur.

Dikey İlişkiler: Ast-Üst Arasındaki Diadlar

- Simmel'e göre diadlar, tarafların aktif katılımıyla sürdürülebilen ilişkiler olduğundan, ast-üst ilişkileri bu açıdan hem istikrarlı hem de kırılgan olabilir. Örneğin bir üsteğmen ile bir teğmen arasındaki birebir ilişki, disipline dayalı ama aynı zamanda güven ve saygıya dayanan bir bağ kurar. Bu ikili ilişki, astın üstünü yalnızca emir-komuta zinciri içinde değil, aynı zamanda model alma, öğrenme ve sadakat geliştirme yönünden de anlamlı kılar.
- Ancak bu diadik ilişkiye üçüncü bir üst rütbeli (örneğin bir binbaşı) veya başka bir ast dahil olduğunda ilişki, triad yapısına evrilir. Bu noktada astların kendi aralarında üst ile daha güçlü bağ kurma çabası, rekabet, hatta hiyerarşik sadakat yarışı ortaya çıkabilir. Üst açısından bakıldığında ise astlar arasında denge kurma, görev dağılımını adil yapma ve hizipleşmeyi engelleme sorumluluğu doğar.

- Bu yapı Simmel'in triad analizindeki "arabulucu" ve "dengeleyici" rolünü çağırır. Üst rütbeli kişi, zaman zaman iki ast arasındaki çatışmada arabulucu, bazen de biriyle daha yakın ilişki geliştirerek grup dinamiklerini yönlendiren bir aktör haline gelir. Bu durum, özellikle karargâh düzeyindeki hiyerarşik yapılarda daha net gözlemlenir.

Simmel'in Modelinin Askeri Hiyerarşiye Katkısı

- Simmel'in diad ve triad yaklaşımı, ordunun içsel yapısındaki ilişkilerin statik değil, dinamik olduğunu göstermektedir. Askeri disiplin ve hiyerarşi, bu dinamikleri belirli bir çerçeveye oturtmaya çalışsa da bireyler arası ilişkiler, grup yapısına göre farklılaşır ve zaman içinde evrilir.
- Özellikle savaş, tatbikat veya kriz dönemlerinde oluşan zorlu koşullar, diadik ilişkilerin daha da yoğunlaşmasına, triadik ilişkilerin ise daha stratejik hale gelmesine neden olur. Sadakat, güven, gizli rekabet ve dayanışma gibi olgular bu bağlamda yeniden şekillenir.

Kurumsal Disiplinin Ötesinde Mikro Sosyal Dinamikler

- Simmel'in mikro düzeyde ele aldığı bu yapılar, ordu gibi makro ve merkeziyetçi görünen bir kurumda dahi bireyler arası ilişkilerin ne kadar karmaşık, duygusal ve değişken olabileceğini ortaya koyar. Askeri eğitim, emir-komuta zinciri ve disiplin gibi yapılar bu ilişkileri şekillendirirken, bireysel bağlar da bu yapılar içinde özgün yönelimler ve sosyal düzenler üretir.
- Dolayısıyla Simmel'in diad ve triad kuramı, sadece toplumsal grupları değil, ordu gibi katı görünen yapılar içinde bile esnek ve çok katmanlı bir sosyal çözümleme yapabilmeyi mümkün kılar.
- Georg Simmel'in diad (ikili) ve triad (üçlü) ilişkiler kuramı, askeri yapının sadece emir-komuta zincirine indirgenemeyeceğini; bireyler arası mikro ilişkilerin, hiyerarşik kurumlarda bile ciddi etkiler yarattığını gösterir. Bu yaklaşımdan komuta kademesi şu yönlerden doğrudan faydalanabilir:

Takım İçi Dinamikleri Okuma Yetisi

- Simmel'in katkısı: Diadik ilişkiler (örneğin iki asker arasındaki yoğun dostluk ya da uyumsuzluk) ya da triadik ilişkiler (örneğin bir timde üç kişinin oluşturduğu koalisyon ya da dışlayıcı yapı) birliğin genel uyumunu etkileyebilir.
- Komuta açısından faydası: Komutan, sadece askeri başarıya değil, tim içi sosyal dengelere ve mikro gruplaşmalara da dikkat ederek daha etkili liderlik sergileyebilir. Örnek: Bir birlikte iki asker çok yakınsa ve üçüncüsü dışlanıyorsa, bu dışlanan kişinin motivasyonu düşebilir. Komutan bunu fark ederek dengeli görev dağılımı, iletişim teşviki ve yeniden gruplaşma sağlayabilir.

Astlar Arasında Rekabeti Sağlıklı Hale Getirme

- Simmel'e göre, triadik yapıların doğasında rekabet, hizipleşme veya taraf olma eğilimi vardır. Birlikteki astlar, bir üst rütbeliye daha yakın olmak için yarışabilir.
- Komutan ne yapabilir?: Astlar arasında adil iletişim kurmalı, ayrıcalık izleniminden kaçınmalı, dengeleyici ve gözlemleyici rolünü öne çıkarmalıdır. Örnek: Sadece bir teğmenle sık temas kuran bir yüzbaşı, diğer teğmenlerin güvenini kaybedebilir. Simmel'e göre bu durum, grup içinde dengesizlik ve güvensizlik yaratır.

Birliğin Psikolojik Dayanıklılığını Güçlendirme

- Komuta kademesi, askerler arasındaki güçlü diadları (örneğin kriz zamanlarında birbirine dayanan asker çiftleri) fark ederek, bu bağları motive edici şekilde kullanabilir.
- Ayrıca sorunlu ikili ilişkileri (düşmanlık, dışlama) erken teşhis ederek müdahale şansı elde eder. Örnek: İki asker arasında yaşanan bir anlaşmazlık, eğer çözülmezse başka askerleri de etkileyebilir. Komutan, bu ilişkiyi "üçüncü taraf" olarak gözlemleyip arabulucu olabilir.

Liderlik Stillerini Gözden Geçirme

- Simmel'in yaklaşımı, komutanın duygusal zekâ, empati ve ilişki yönetimi becerilerini öne çıkarır.
- Komutanın sadece emir veren değil, aynı zamanda grup psikolojisini okuyan, görünmeyen çatışmaları fark eden biri olması gerektiğini vurgular.

Eğitim ve Karargâh Planlamalarında Kullanım

- Özellikle askerlerin eğitim süreçlerinde grupların kaç kişilik olacağı, kimlerle eşleştirileceği gibi kararlar verilirken, Simmel'in "kişi sayısı arttıkça ilişkinin niteliği değişir" uyarısı dikkate alınabilir.
- Eğitim birlikleri ya da nöbet eşleştirmelerinde bu sosyal bağlara göre düzenleme yapılabilir.

Sonuç: Görünmeyi Gören Komutan

- Simmel'in yaklaşımı, komuta kademesine şunu öğretir: Her emir alan asker aynı duygusal durumda değildir. Her grup içi sessizlik huzur değil, gerilim olabilir. Her dostluk, kuruma faydalı olmayabilir.
- Bu yüzden komuta kademesi, yalnızca plan, emir ve sonuçlara değil; görünmeyen ilişki ağlarına, mikro gruplaşmalara ve bireyler arası bağlara da dikkat etmelidir. Böylece daha bütüncül, adil ve etkili bir liderlik modeli mümkün olur.

2.1.2.9 Joseph Schumpeter (1883-1950)

Joseph Schumpeter hem Birinci Dünya Savaşı'nı hem de İkinci Dünya Savaşı'nı yaşamış Avusturyalı bir ekonomist ve siyaset bilimciydi. Schumpeter, I. Dünya Savaşı'nda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ekonomi bakanı olarak hizmet etti ve savaşın ekonomik etkileri hakkında birçok düşünce geliştirdi. Joseph Schumpeter, kapitalizm, sosyalizm ve demokrasi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan bir iktisatçı ve sosyologdur (Demir, 1995). Schumpeter, askeri meseleler ve savaşın ekonomik ve sosyal yapı üzerindeki etkilerini de analiz etmiştir. Schumpeter'in savaş hakkındaki düşünceleri, genellikle ekonomik gelişme ve sosyal değişim çerçevesinde değerlendirilir.

Schumpeter, bir yandan ordunun toplum üzerindeki potansiyel olumlu etkilerini fark etmişti. Askerlik hizmetinin bireylerde olumlu sosyal ve ekonomik sonuçlara dönüşebilecek bir disiplin, görev ve sorumluluk duygusu aşılayabileceğine inanıyordu. Örneğin askerlik hizmeti, ulusal birlik ve vatanseverlik duygusunu besleyerek daha fazla sosyal uyum ve iş birliğine yol açabilir. Ek olarak Schumpeter, ordunun daha geniş ekonomi üzerinde yayılma etkileri olabilecek teknolojik yenilik ve gelişmeyi yönlendirebileceğini savundu.

Öte yandan Schumpeter, askeri kurumların toplum üzerindeki olumsuz etkilerini eleştiriyordu. Ordunun, sosyal eşitsizlikleri güçlendirebilecek ve bireysel özgürlükleri sınırlayabilecek hiyerarşik ve otoriter bir yapı ile karakterize edildiğini savundu. Ayrıca Schumpeter, ordunun kaynakları eğitim ve araştırma gibi daha

verimli kullanımlardan uzaklaştırarak ekonomik durgunluğa ve daha yavaş büyümeye yol açabileceğine inanıyordu.

Ayrıca Schumpeter, önemli ekonomik ve sosyal bozulmalara neden olabileceğine inandığı için savaşı eleştiriyordu. Schumpeter, "Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi" adlı kitabında, savaşın kaynakları üretken faaliyetlerden uzaklaştırdığı ve sermayenin yok olmasına neden olduğu için ekonomik büyümede düşüşe yol açabileceğini savundu. Ayrıca, hükümetler savaşı artan devlet kontrolünü haklı çıkarmak ve bireysel özgürlükleri sınırlamak için kullanabileceğinden, savaşın demokrasiyi baltalayabileceğini savundu (Schumpeter, 2003).

Genel olarak, Schumpeter'in ordunun ve toplumun karşılıklı etkilerine ilişkin görüşleri, askeri kurumların ve faaliyetlerin hem potansiyel faydalarını hem de olumsuz sonuçlarını kabul ettiği için karmaşık ve incelikliydi.

Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi adlı kitabında Schumpeter, savaşın toplum üzerinde yıkıcı ve üretici etkileri olduğunu savunur. Bir yandan savaş, olumlu ekonomik ve sosyal yayılma etkileri olabilen teknolojik yenilik ve gelişmeyi yönlendirebilir. Öte yandan, kaynaklar üretken faaliyetlerden uzaklaştırıldığı ve sermayenin yıkımı meydana geldiği için savaş, önemli ekonomik ve sosyal bozulmalara neden olabilir (Schumpeter 2003, s. 426).

Schumpeter, askerlik hizmetinin bireylerde olumlu sosyal ve ekonomik sonuçlara dönüşebilecek bir disiplin ve sorumluluk duygusu aşılayabileceğine inanıyordu. Örneğin askerlik hizmeti, ulusal birlik ve vatanseverlik duygusunu besleyerek daha fazla sosyal uyum ve iş birliğine yol açabilir (Swedberg, 1991).

Bununla birlikte Schumpeter, ordunun hiyerarşik ve otoriter yapısı nedeniyle toplumsal eşitsizlikleri pekiştirebileceğine ve bireysel özgürlükleri sınırlayabileceğine de inanıyordu. Ayrıca, askeri harcamaların kaynakları eğitim ve araştırma gibi daha üretken kullanımlardan uzaklaştırarak ekonomik durgunluğa ve daha yavaş büyümeye yol açabileceğini savundu (Schumpeter, 2003, s. 355-402)

Emperyalizm üzerine çalışmasında Schumpeter, askeri gücün genellikle bir ulus için ekonomik avantajlar sağlamak için kullanıldığını savunuyor. Bununla birlikte, diğer ülkeler sonunda teknolojik ve ekonomik olarak yetiştikçe, bu tür faydaların genellikle geçici olduğunu belirtiyor. Ayrıca, emperyalizmin dikkati ve kaynakları yerel sorunlardan uzaklaştırarak yerel sosyal ve politik kurumları baltalayabileceğini de savunuyor (Schumpeter, 1919).

2.1.2.9.1 Askeri Sosyolojiye Katkıları

Schumpeter'in savaş ve askerlik hakkındaki düşünceleri, askeri sosyolojide önemli katkılar sunar. Askeri sosyoloji, askeri kurumların toplum üzerindeki etkilerini ve askerlerin sosyal yapılar içindeki rolünü inceler. Schumpeter'in analizleri, askeri sosyolojide şu açılardan değerlidir:

➤ Ekonomik yenilik ve teknolojik gelişme

Schumpeter, savaşın teknolojik yenilikleri hızlandırabileceğini savunur. Savaş sırasında askeri ihtiyaçlar, teknolojik gelişmeleri teşvik edebilir ve bu gelişmeler sivil hayatta da kullanılabilir hale gelebilir. Bu durum, askeri sosyolojide teknolojinin toplumsal yapıyı nasıl dönüştürdüğünü anlamak için önemli bir perspektif sunar.

➤ Yaratıcı yıkım

Schumpeter'in yaratıcı yıkım kavramı, savaşın ekonomik ve sosyal sistemleri nasıl yeniden şekillendirdiğini anlamada kritik bir araçtır (Schumpeter, 2003). Savaşlar, mevcut düzeni yıkararak yeni ekonomik ve sosyal yapılar yaratabilir. Bu, askeri sosyolojide savaş sonrası toplumsal yeniden yapılanma süreçlerini anlamak için kullanılabilir.

➤ Sosyal değişim ve askeri stratejiler

Schumpeter, ekonomik değişimlerin sosyal yapı üzerindeki etkilerini incelerken, savaşların da bu değişimlerdeki rolünü vurgular. Askeri stratejiler ve savaşın toplumsal yapıları nasıl etkilediği, Schumpeter'in analizlerinde önemli bir yer tutar. Bu da askeri sosyolojide savaşın sosyal değişim üzerindeki etkilerini incelemek için değerli bir bakış açısı sağlar.

Genel olarak, Schumpeter, askeri kurumların ve faaliyetlerin hem potansiyel faydalarını hem de olumsuz sonuçlarını kabul ederek, ordunun ve toplumun karşılıklı etkilerine ilişkin incelikli bir görüşe sahip olduğu görülüyor. Bunun en büyük sebebi görüşlerinin, iki dünya savaşı boyunca yaşadığı deneyimleri yanı sıra ekonomik ve politik sistemler üzerine yaptığı daha geniş çalışmalarıdır.

2.1.2.10 Norbert Elias (1897-1990)

Norbert Elias, sosyoloji alanında önemli katkılarda bulunmuş Alman bilim insanıdır. Breslau'da Yahudi bir ailenin çocuğu olarak doğan Elias, Breslau Üniversitesi'nde felsefe, psikoloji ve tıp okumuştur. Kariyerine Martin Heidegger'in asistanı olarak başlamış, ancak 1933'te Nazi rejimi nedeniyle

Almanya'yı terk ederek Paris'e gitmiş ve sonrasında İngiltere'ye yerleşerek Leicester Üniversitesi'nde sosyoloji dersleri vermiştir (Norbert Elias, 2005).

Elias, doğduğu şehir Breslau'da lise öğrenimine devam ettiği sırada I. Dünya Savaşı patlak verdi. Bunun üzerine gönüllü olarak orduya katıldı ve 1915 yılında batı cephesine gönderildi. Savaş sırasında geçirdiği sinir krizleri nedeniyle 1917'de cepheden alındı. Bir röportajında, cephedeki deneyimleriyle ilgili olarak şunları söyler:

"Derken savaş her şeyi değiştirdi. Cepheden döndüğümde karşılaştığım dünya artık benim dünyam değildi. [. . .] Kendim de değişmişim. Gelgelelim beni en çok etkileyen şey, şiddet ya da ölümlere tanık olmam değil, aksine tek tek insanların toplum örgüsü karşısındaki görece güçsüzlük, çaresizliklerine tanık olmamdı." (Elias, 2016, s. 267)

Elias'ın çalışmaları, özellikle "Uygarlık Süreci" (1939) adlı eseriyle tanınır (Elias, 2004). Bu çalışmasında, Batı toplumlarının tarihsel gelişimini ve davranışsal değişimlerini incelemiştir. Medenileşme süreci olarak adlandırdığı bu kavram, toplumların giderek daha karmaşık ve düzenli hale gelmesini ifade eder. Elias, bireyler arası ilişkilerin ve devletin bu süreçteki rolünü vurgular. Ayrıca, spor, eğlence ve şiddet gibi sosyal davranışların nasıl evrildiğini de araştırmıştır.

Elias'ın diğer önemli çalışmaları arasında "Kuram ve Deneyim Üzerine Denemeler" (1956), "Mahremiyetin Değişimi" (1989) ve "İnsanlar Üzerine" (1987) bulunur. Bu eserlerde, toplumların nasıl evrimleştiğini ve bireylerin bu süreçteki deneyimlerini analiz eder. Sosyolojinin yanı sıra tarih, psikoloji ve antropoloji gibi disiplinlerle de ilgilenmiştir.

2.1.2.10.1 Askeri Yapı ve Askeri Sosyolojiye Katkıları

Norbert Elias, askerlik ve savaş konusundaki düşüncelerini sosyolojik bir perspektiften ele alır. Elias, toplumların ve bireylerin birbiriyle olan ilişkilerinde savaşın ve askerlik hizmetinin önemli bir rol oynadığını vurgular. Ona göre, savaş ve çatışmalar, toplumsal yapıların içsel dinamikleri ve güç dengelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Elias'a göre, büyük devletlerin savaşa hazırlanmaları, çoğu zaman realist ve olgulara dayalı bir çıkar çatışmasından ziyade, ulusal karizma ve dünya üzerindeki üstünlük iddialarına dayalı tahayyüllerin bir sonucudur (Elias, 2016, s. 37). Bu tahayyüller, ideallerin ve inanç sistemlerinin karşılığı üzerine kurulu olup, büyük güçlerin karşılıklı tehditlerini ve çatışmalarını körükler. Elias

ayrıca, savaşın toplumsal düzende nasıl bir değişime yol açtığını ve bu değişimlerin bireylerin davranışlarına nasıl yansıdığını analiz eder. Örneğin, savaş sırasında insanların karşılaştığı şiddet ve ölümler, onların toplumsal yapılar karşısındaki güçsüzlüklerini daha da belirgin hale getirir. Bu durum, Elias'ın sosyolojik çalışmalarında merkezi bir tema olarak yer alır

Norbert Elias, uluslararası ilişkileri sosyolojik analizlerin merkezine yerleştiren ender sosyologlardan biridir. Devletler arası ilişkilerin tarihsel süreçlerini ve toplumlar arasındaki karşılıklı bağımlılıkları incelemiştir. Elias, modern ulus-devletlerin yükselmesiyle birlikte merkezi polis ve silahlı kuvvetlerin oluşumunu ve bunun toplum üzerindeki etkilerini tartışmıştır (Soeters, 2018a). Bu bağlamda, askeri sosyolojiye de önemli katkılarda bulunmuştur.

Norbert Elias, sosyolojik analizlerinde askerlik ve ordunun uygarlık sürecinin önemli bir parçası olduğunu vurgular. Elias'a göre, askerlik ve ordu, insanların davranışlarını, duygularını, değerlerini ve kimliklerini etkileyen sosyal kurumlar olarak görülebilir. Elias, askerlik ve orduyu, insanların kendilerini kontrol etme, şiddet kullanma, ölümlerle yüzleşme ve toplumsal bağlılık gibi konularda nasıl değiştiğini tarihsel bir perspektiften incelemiştir.

Elias, insanların kendilerini kontrol etme yeteneğinin, uygarlık sürecinin bir sonucu olduğunu ve bu yeteneğin, insanların gündelik davranışlarını, adab-ı muaşeretini, doğal ihtiyaçlarla ilgili tavırlarını ve değer ölçülerini değiştirdiğini savunur. Elias, askerlik ve orduyu, insanların kendilerini kontrol etme yeteneğinin gelişmesine katkıda bulunan sosyal kurumlar olarak görür. Askerlik ve ordu, insanlara disiplin, itaat, düzen, hiyerarşi, kurallar, görev, sorumluluk, cesaret ve fedakârlık gibi değerler ve davranışlar öğretir. Norbert Elias, askerlik ve ordunun, bireylerin kendilerini denetleme becerilerinin gelişiminde yalnızca kişisel değil, toplumsal bir sürecin de rol oynadığını ortaya koyar. Askeri kurumlar, insanların birbirleriyle kurduğu ilişkileri, karşılıklı bağımlılıklarını, iş birliği biçimlerini ve çatışma dinamiklerini şekillendiren önemli yapılardır.

Elias, insanların şiddet kullanma biçimlerinin, uygarlık sürecinin bir yansıması olduğunu ve bu biçimlerin, insanların duygularını, tutkularını, korkularını ve öfkesini nasıl ifade ettiklerini değiştirdiğini iddia eder. Askerlik ve ordu, insanlara şiddet kullanmanın meşru, ahlaki, onurlu, vatansever, kahramanca, profesyonel, teknolojik, stratejik, taktik ve operasyonel gibi kriterlerini öğretir. Elias'a göre askerlik ve ordu, insanların şiddet kullanma biçimlerinin yalnızca

bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bir dönüşüm süreci içinde şekillendiğini gösterir. Ordu ve askerî yapılar, bireylerin birbirine karşı olan davranışlarını, çatışma biçimlerini, düşmanlık ilişkilerini ve savaş yöntemlerini de derinden etkiler.

Elias, insanların ölümle yüzleşme biçimlerinin, uygarlık sürecinin bir göstergesi olduğunu ve bu biçimlerin, insanların ölümü, ölme hali, ölümleri, ölümden sonra hayatı, ölümsüzlüğü, anıları ve yas tutmayı nasıl algıladıklarını değiştirdiğini ileri sürer. Elias, askerlik ve orduyu, insanların ölümle yüzleşme biçimlerinin değişmesine katkı sağlayan sosyal kurumlar olarak görür. Askerlik ve ordu, insanlara ölümün kaçınılmaz, doğal, gerekli, anlamlı, onurlu, vatansever, kahramanca, fedakârca, unutulmaz, anıtsal ve tarihsel gibi niteliklerini öğretir. Elias'a göre askerlik ve ordu, insanların ölüm gerçeğiyle yüzleşme biçimlerinin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde de değişime uğramasında önemli bir rol oynar. Bu kurumlar, bireylerin birbirlerine duyduğu bağlılığı, sevgiyi, saygıyı ve yas tutma pratiklerini de derinden etkiler.

Elias, "Uygarlık Süreci" adlı eserinde, Batı askeri kurumlarının birkaç yüzyıl boyunca gelişiminin izini sürerek, onların nasıl daha merkezi, hiyerarşik ve bürokratik hale geldiklerini gösterir. Devlet gücünün büyümesi ve modern ulus-devletlerin oluşumu gibi daha geniş toplumsal değişikliklerin bu değişiklikleri yönlendirdiğini savunur. Elias, ordunun bireysel davranış ve sosyal yapılar üzerinde önemli etkileri olduğunu belirtir. Askeri eğitim ve disiplinin askerlere itaat ve uymayı aşıladığını ve bunun da ordudan ayrıldıktan çok sonra davranışlarını şekillendirebileceğini savunur. Ayrıca, ordunun daha geniş topluma yayılabilecek bir şiddet ve saldırganlık kültürünün gelişmesine katkıda bulunduğunu savunur.

Elias'ın "Uygarlık Süreci" adlı eseri, şiddetin zaman içinde azaldığını iddia eder. Orta Çağ'da yerel savaşların yaygın olduğunu ve zamanla merkezi devletlerin şiddet tekeli ele alarak toplumda daha fazla düzen sağladığını belirtir. Bu görüş, modern orduların ve savaşın doğasını anlamak açısından önemlidir. Merkezi devletlerin şiddet üzerindeki kontrolü, toplumların daha düzenli ve barışçıl hale gelmesine katkıda bulunmuştur.

Elias, modern askerlerin davranışlarının incelenmesiyle ilgili önemli katkılarda bulunmuştur. Örneğin, günümüzde askerlerin operasyonlar sırasında hukuki ve etik kısıtlamalara uymak zorunda olduklarını ve bunun da kendini kontrol

etme yeteneklerini artırdığını tartışmıştır. Bu, modern askeri personelin davranış ve psikolojisini anlamak açısından kritiktir.

Elias, askerlerin savaşa katıldıktan sonra daha yüksek seviyede heyecan ve motivasyon hissettiklerini ve bu durumun onları savaş bağımlısı haline getirebileceğini belirtmiştir. Bu, modern askeri personelin psikolojisi ve motivasyonlarını anlamak açısından kritik bir noktadır.

Norbert Elias'ın Askeri Sosyoloji Yaklaşımının Türk Ordusu Bağlamında Değerlendirilmesi

Norbert Elias, savaş, şiddet ve askerî kurumları yalnızca siyasi veya stratejik düzeyde değil; birey-toplum ilişkisi, duyguların denetimi, uygarlık süreci ve bireysel davranış dönüşümü üzerinden ele alarak askeri sosyolojiye özgün bir perspektif kazandırmıştır. Bu yaklaşım, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) gibi yüksek disiplin, hiyerarşi ve kurumsal gelenek barındıran bir yapının toplumsal etkilerini anlamada oldukça işlevseldir.

Kendini Kontrol Etme ve Disiplin Kültürü

Elias'ın "uygarlık süreci"nde bireylerin duygularını bastırma ve kendini kontrol etme yeteneğinin gelişimi, TSK'nın eğitim, disiplin ve komuta yapısı ile doğrudan ilişkilendirilebilir. Türk ordusu, eğitim sürecinden itibaren bireyin davranışlarını şekillendiren, onu toplumsal normlara, görev bilincine ve itaat kültürüne uyumlu hale getiren güçlü bir yapıdır.

- Askeri okullar ve temel eğitim, bireyin yeme-içme biçiminden konuşmasına, duruşuna ve jestlerine kadar davranışsal bir dönüşüm yaratır.
- Elias'ın bu çerçeveden bakışıyla, TSK'daki disiplin yalnızca dışsal bir zorlama değil; bireyin içselleştirdiği bir davranış rejimi hâline gelir.

Şiddet Kullanımının Meşrulaştırılması ve Kontrolü

Elias, askerî kurumların bireylere şiddeti belirli bir etik, stratejik ve kurumsal çerçevede öğretmesinin, medeniyet sürecinin bir parçası olduğunu savunur. TSK da bu anlamda şiddet kullanma hakkını sadece "meşru zeminlerde" tanımlayan, bunun sınırlarını hukuki ve ahlaki kurallarla çizen bir yapıdır.

Örneğin, TSK'nın uluslararası görevlerde (Kosova, Afganistan, Katar) görev yapan personeline yönelik davranış kodları, şiddet kullanımında kontrollü olmayı ve sivillere yönelik duyarlılığı esas alır.

Elias'ın vurguladığı gibi, bu kontrollü şiddet yaklaşımı, hem askerî profesyonelliği hem de toplumsal kabulü güçlendirir.

Ölümle Yüzleşme ve Askerî Anlamlandırma Biçimleri

Elias'a göre ordu, bireylere ölümü anlamlandırma biçimleri sunar: ölüm artık yalnızca korkulan bir son değil; onurlu, anlamlı, vatansever ve kahramanca bir kavram hâline gelir.

- Türkiye'de şehitlik kavramı, bu bağlamda güçlü bir kültürel ve duygusal işleve sahiptir.
- TSK içinde ölüm, "vatan uğruna verilen yüce fedakârlık" olarak kodlanır. Bu, hem askerlerin psikolojik dayanıklılığını hem de kamuoyunun orduya olan desteğini güçlendirir.
- Elias'ın analizinde, ölümle yüzleşme biçiminin toplumsal anlamlar üzerinden şekillenmesi, TSK'daki şehitlik törenleri, askerî cenaze ritüelleri ve anma kültürüyle birebir örtüşmektedir.

Ordu ve Medenileşme Süreci: Devlet Şiddetinin Tekelleşmesi

Elias'a göre, devletleşme süreciyle birlikte bireylerin şiddet kullanma hakkı ellerinden alınmış, bu hak merkezi otoritedeki profesyonel orduya devredilmiştir. TSK, bu "devletin şiddet tekeli"nin en kurumsal örneklerinden biridir.

Cumhuriyet'in erken döneminden bu yana, iç güvenlik, sınır koruma ve dış tehditlere karşı güç kullanma yalnızca TSK'nın yetkisiyle gerçekleştirilmiştir.

Bu merkeziyetçilik, Elias'ın uygarlık süreci kuramında çizdiği "yerel güçten merkezi orduya geçiş" dinamiğini yansıtır.

Askerî Sosyalleşme ve Kalıcı Etkiler

Elias'a göre, askerî eğitim bireyleri sadece geçici olarak değil, uzun vadeli davranış biçimleri açısından da etkiler. TSK'dan ayrılan personelin bile katı zaman disiplini, emir alma-uygulama becerisi, hiyerarşiye duyarlılık gibi özellikleri hayatının diğer alanlarına taşıdığı görülür.

Örneğin emekli subaylar veya asker kökenli bürokratlar, kamu ve özel sektörde bu davranış kalıplarını sürdürebilir.

Bu durum, Elias'ın bireyin davranışsal dönüşümünü kurumsal yapıların uzun vadeli etkisiyle açıklama biçimiyle örtüşmektedir.

Heyecan ve Bağımlılık: Operasyonel Motivasyonlar

Elias'ın dikkat çektiği bir diğer önemli tema da, askerlerin savaşa girdikten sonra savaşın heyecanına ve ritmine bağımlı hâle gelme potansiyelidir. Bu durum, özellikle TSK'nın aktif operasyonel görevlerde yer aldığı Kore, Kıbrıs Barış Harekâtı, İç Güvenlik, Suriye, Irak gibi sahalarda görev yapmış personelde gözlemlenebilir.

Operasyon sonrası sivil yaşama uyum zorluğu, adrenalin bağımlılığı, görev motivasyonunun düşmesi gibi durumlar, Elias'ın askeri davranış psikolojisine dair analizlerini TSK özelinde de anlamlı kılar. Ancak maalesef TSK'da bu alanda bilimsel yeterlilikte ciddi araştırmalar halen istenilen düzeyde değildir.

Sonuç

Norbert Elias'ın askerlik ve savaş üzerine geliştirdiği sosyolojik perspektif, Türk Silahlı Kuvvetleri bağlamında değerlendirildiğinde şu katkılar öne çıkar:

- Askerî disiplinin bireyde duygusal ve davranışsal bir dönüşüm yaratması,
- Şiddetin meşrulaştırılması ve kontrollü kullanımının etik bir çerçevede inşa edilmesi,
- Ölümün sosyalleştirilerek anlamlandırılması,
- Askerlik sonrası yaşamda davranışların kalıcı etkiler taşıması,
- TSK'nın devletleşme sürecindeki merkezi rolü,
- Operasyonel bağımlılık ve savaş psikolojisi gibi derin etkiler.

Elias'ın teorik çerçevesi, TSK'nın yalnızca kurumsal işleyişini değil; aynı zamanda birey-ordu-toplum üçgenindeki etkileşimleri anlamada da çok katmanlı bir çözümleme imkânı sunar.

2.1.2.11 Thorstein Veblen (1857-1929)

Thorstein Veblen, ekonomi bölümlerinde görev yapmasına rağmen, sosyolojiyi de kapsayan disiplinlerde kalıcı öneme sahip çeşitli toplum teorileri üretmiştir. Veblen'in temel sorunu, "iş" ve "endüstri" arasındaki çatışmaydı. "İş" derken, kendi şirketlerinin karlarına odaklanan, fiyatları ve karları yüksek tutmaya çalışan ve sık sık üretimi sınırlamaya çalışan endüstri liderlerini, yani sahiplerini, öncülerini ve "kaptanlarını" kastediyordu (Ritzer, 2013, s. 350-377). Bu kişiler, bu

şekilde davranarak endüstriyel sistemin verimli çalışmasını zorlaştırıyor ve toplumun genel refahını olumsuz etkiliyordu (örneğin yüksek işsizlik yoluyla). Bu nedenle, Veblen, toplumun içindeki birçok sorunun kaynağının bu iş liderleri olduğuna inanıyordu ve endüstriyel sistemin işleyişini anlayan ve genel refahla ilgilenen insanlar (örneğin mühendisler) tarafından yönetilmesi gerektiğini savunuyordu.

Veblen'in öneminin büyük bir kısmı, 1899'da yayımlanan "Aylak Sınıfın Teorisi" kitabına dayandırılabilir (Veblen, 2005). Bu eserinde, savurgan tüketimi artırmadaki rolü nedeniyle aylak sınıfa yönelik eleştirilerde bulunur. Aylak sınıf, toplumun geri kalanını etkilemek için hem gösterişçi aylaklık (zamanın üretken olmayan kullanımı) hem de gösterişçi tüketim (mallara değerlerinin üzerinde para harcama) sergiler. Diğer sınıflardaki insanlar bu örnekten etkilenir ve doğrudan veya dolaylı olarak aylak sınıfa öykünmeye çalışır. Sonuç olarak, zaman ve para israfının karakterize ettiği bir toplum ortaya çıkar. Bu eserle ilgili önemli bir nokta, "Aylak Sınıfın Teorisi"nin, dönemin diğer sosyoloji eserlerinden farklı olarak, üretimden ziyade tüketime odaklanmasıdır. Bu nedenle, bu eser, toplum teorisinde üretimden tüketime odaklanmaya doğru bir geçişi öngörmüştür.

Thorstein Veblen, eğitilmiş yetersizlik kavramını, "Aylak Sınıfın Teorisi" ve diğer çalışmalarında dolaylı olarak ele almıştır. Veblen'in bu kavramı açıklaması, özellikle kurumların ve bireylerin ekonomik ve sosyal davranışlarına yönelik eleştirilerinde yer alır. Veblen'in bakış açısına göre, eğitilmiş yetersizlik, bireylerin ve kurumların belirli alışkanlıklar ve davranış kalıpları geliştirmesi sonucu, bu alışkanlıkların değişen çevresel koşullara uyum sağlama yeteneklerini sınırlamasıdır (Ritzer, 2013, s. 372).

Veblen, bireylerin ve kurumların davranışlarının büyük ölçüde toplum tarafından öğretilen alışkanlıklar ve normlar tarafından şekillendiğini savunur. Bu alışkanlıklar, bireylerin değişen koşullara uyum sağlama yeteneklerini kısıtlayabilir. Örneğin, belirli ekonomik davranışlar, tüketim kalıpları veya sosyal statü arayışı, bireylerin yeni ve yenilikçi yaklaşımlar geliştirmelerini engelleyebilir.

Veblen'in "Aylak Sınıfın Teorisi"nde, eğitilmiş yetersizlik kavramını dolaylı olarak ele alır. Burada, toplumun üst sınıflarının gösterişçi tüketim ve boş zaman etkinlikleri gibi alışkanlıklarının, toplumsal ilerlemeyi ve bireysel yaratıcılığı nasıl kısıtladığını tartışır. Bu sınıflar, statülerini korumak için belirli

davranış kalıplarına sıkı sıkıya bağlı kalırken, yenilikçi ve yaratıcı düşünceleri engelleyebilirler.

Veblen, teknolojik ve ekonomik değişimlerin toplumsal yapıları ve bireysel davranışları nasıl etkilediğini de inceler. Eğitilmiş yetersizlik, bireylerin ve kurumların mevcut bilgi ve becerilerine sıkı sıkıya bağlı kalmaları sonucu, bu değişimlere uyum sağlama yeteneklerinin azalması anlamına gelir. Örneğin, bir işletme, mevcut üretim yöntemlerine o kadar bağlı hale gelebilir ki, yeni teknolojilerin getirdiği fırsatları değerlendirmekte zorlanabilir.

Amerikalı bir ekonomist ve sosyolog olarak kapitalizmi ve tüketim kültürünü eleştiren önde gelen bir figürdü. Ayrıca ordunun toplumdaki rolü üzerine de çeşitli görüşler ortaya koymuştur. Veblen, ordunun sanayi sınıfının üretken emeğini sömüren zengin ve güçlü elit kesim olan boş zaman sınıfının çıkarlarına hizmet ettiğini savunmuştur. Ona göre, ordunun temel amaçları arasında statükoyu korumak, eğlence sınıfının mülk ve ayrıcalıklarını güvence altına almak ve emperyalizm ve savaş yoluyla pazarları genişletmek bulunmaktadır. Ayrıca ordunun, kaynakların sanayi sınıfının üretken ve yaratıcı faaliyetlerinden uzaklaştırılmasına ve bu nedenle israf ve verimsizlik kaynağı olmasına dikkat çekmiştir.

2.1.2.11.1 Ordu ve Toplum

Thorstein Veblen'in toplum teorileri, özellikle iş ve endüstri arasındaki çatışmaya odaklanır. Bunun yanı sıra, Veblen'in askerlik ve savaş konularındaki görüşleri de oldukça önemlidir. Veblen, savaşın ekonomik ve sosyal yapı üzerindeki etkilerini inceleyerek, bu olguların toplumda nasıl yer bulduğunu ve ne tür sonuçlara yol açtığını analiz etmiştir.

Thorstein Veblen'e göre savaş ve askeri yapılar, yalnızca ekonomik sistemin birer sonucu değil, aynı zamanda toplumun örgütlenme biçiminin ve kültürel yapısının da temel parçalarıdır. Veblen, savaşın sadece maddi çıkarlarla açıklanamayacak kadar karmaşık bir toplumsal olgu olduğunu vurgular. Ona göre savaşın hem görünür (açık) hem de örtük (gizli) işlevleri bulunur; yani savaş, sadece çatışma ve yıkım yaratmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal düzenin sürdürülmesine, sınıf yapılarının pekişmesine ve ekonomik gücün yeniden dağıtılmasına da hizmet eder. Açık işlevler, savaşın savunma veya saldırı amaçlı yapıldığı gibi görünen yüzleridir. Ancak gizli işlevler, savaşın aslında toplumsal

kontrol sağlamak ve dikkatleri toplumsal sorunlardan uzaklaştırmak amacıyla kullanıldığı yönündedir (Horner, 1997, s. 634).

Veblen, savaşın "yağmacı" bir doğaya sahip olduğunu ve bu doğanın toplumsal ilerlemeyi engellediğini belirtir. Ona göre, savaş ve çatışma, toplumdaki mevcut eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri sürdürmek için kullanılır. Bu bağlamda, Veblen'in "tören işlevi" olarak adlandırdığı olgu, toplumun ilerlemesini engelleyen ritüel davranışları ifade eder (Horner, 1997, s. 635).

Veblen, yurtseverlik ve dinin, savaşın devam ettirilmesi için kullanılan araçlar olduğunu savunur. Ona göre, yurtseverlik ve din, toplumu bir arada tutma işlevi görürken, aynı zamanda savaşı ve askeri harcamaları meşrulaştırmak için kullanılır. Bu olgular, toplumun dikkatini ekonomik eşitsizliklerden ve sosyal sorunlardan uzaklaştırmak amacıyla kullanılır (Horner, 1997, s. 636).

2.1.2.11.2 Veblen'in Eleştirileri

Veblen, askeri yapının ve savaşın, toplumun zengin ve güçlü elit kesimlerinin çıkarlarına hizmet ettiğini savunur. Ona göre, askeri harcamalar ve savaş hazırlıkları, toplumun genel refahına katkı sağlamaktan ziyade, elit sınıfın çıkarlarını korur ve güçlendirir. Bu bağlamda, Veblen, savaşın ve askeri yapının, ekonomik ve sosyal yapıyı nasıl şekillendirdiğini ve bu yapıların toplumsal ilerlemeyi nasıl engellediğini analiz eder (Horner, 1997, s. 637).

Veblen'in eğitilmiş yetersizlik paradigması, orduda görev yapan profesyonel askerler açısından değerlendirildiğinde, bu kavramın birçok yönden geçerli olduğu görülebilir. Askeri eğitim ve disiplin, askerlerin belirli bir şekilde düşüncelerini ve hareket etmelerini teşvik eder. Ancak bu durum, değişen veya beklenmedik durumlara uyum sağlama yeteneklerini sınırlayabilir. Bu perspektiften bazı değerlendirmeler:

Ordularda katı hiyerarşik yapılar ve sıkı disiplin kuralları vardır. Bu yapı, askerlerin belirli komutlara ve prosedürlere uymalarını sağlar. Ancak bu durum, askerlerin esnek düşünme ve yaratıcı problem çözme yeteneklerini sınırlayabilir. Veblen'in eğitilmiş yetersizlik paradigması, bu katı yapıların, askerlerin beklenmedik veya alışılmadık durumlarla başa çıkma yeteneklerini zorlaştırabileceğini öne sürer.

Profesyonel askerler, eğitimleri boyunca belirli Devamlı Talimatlar'a göre hareket etmeye alışırlar. Bu prosedürler, rutin görevlerde ve bilinen tehditlerde

etkili olabilir. Ancak, yeni veya öngörülemeyen tehditlerle karşılaşıldığında, bu standart prosedürlere sıkı sıkıya bağlı kalmak, duruma uygun yenilikçi çözümler geliştirmeyi engelleyebilir.

Askeri doktrinler ve teknolojiler sürekli olarak gelişir. Ancak, askerler mevcut doktrin ve teknolojilere aşına olduklarında, yeni ve yenilikçi yaklaşımları benimsemekte zorlanabilirler. Veblen'in eğitilmiş yetersizlik paradigması, askerlerin mevcut bilgi ve becerilerine bağlı kalmalarının, teknolojik ve stratejik yeniliklere adapte olma yeteneklerini sınırlayabileceğini ifade eder.

Askeri yaşamın kendine özgü sosyal ve kültürel normları vardır. Bu normlar, askerlerin toplumsal ve kültürel konulara belirli bir perspektiften bakmalarını sağlar. Ancak, bu perspektifin dışına çıkmak ve farklı sosyal veya kültürel yaklaşımları benimsemek zor olabilir. Bu durum, askeri personelin sivil hayatta veya uluslararası görevlerde daha geniş bir bakış açısı geliştirmesini zorlaştırabilir.

Askerler, kriz durumlarında hızlı ve kararlı hareket etmeye eğitilirler. Ancak, bu tür durumlarda standart prosedürler dışına çıkmak ve yeni yaklaşımlar geliştirmek gerektiğinde, eğitilmiş yetersizlik devreye girebilir. Askerler, alıştıkları yöntemler dışına çıkmakta zorlanabilirler ve bu da kriz yönetimini olumsuz etkileyebilir.

Eğitim ve operasyonlar sırasında alınan geri bildirimler, askerlerin performanslarını değerlendirmelerine yardımcı olur. Ancak, bu geri bildirimler genellikle mevcut prosedürler ve normlar çerçevesinde verilir. Veblen'in paradigması, bu tür geri bildirimlerin askerlerin yenilikçi düşünme ve adaptasyon yeteneklerini kısıtlayabileceğini öne sürer.

Veblen'in eğitilmiş yetersizlik paradigması, orduda görev yapan profesyonel askerlerin belirli bilgi, beceri ve alışkanlıklarına bağlı kalarak, değişen koşullara uyum sağlama yeteneklerinin kısıtlanabileceğini ifade eder. Bu nedenle, askerlerin esneklik, yaratıcılık ve yenilikçi düşünme becerilerini geliştirmeleri, değişen tehditler ve koşullarla başa çıkmada önemli olabilir. Eğitim programlarının ve askeri doktrinlerin, bu tür becerileri teşvik edecek şekilde yeniden değerlendirilmesi ve güncellenmesi, eğitilmiş yetersizliğin olumsuz etkilerini azaltabilir.

Veblen'in bazı kavramlarını askeri sosyolojik bağlamda açıklayarak Türk ordusu özelinde değerlendirmek mümkündür.

Toplumsal Statü ve Askerlik: Türkiye'de askerlik uzun yıllar erkeğin, olgunlaşmanın ve vatana hizmetin göstergesi olarak görülmüştür. Veblen'in savaşçı onuru ve toplumsal gösteriş üzerinden geliştirdiği analizler, Türkiye'de askerlik kurumunun sosyal prestijiyle örtüşmektedir.

Askerî Tören ve Semboller: Veblen'in gösterişçi tüketim ve statü temsilleri üzerinden okuduğu "aylak sınıf" estetiği, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin törenleri, üniformaları ve simgelerinde de kendini gösterir. Özellikle yüksek rütbeli subayların sembolik güç temsilleri bu bağlamda yorumlanabilir*.

Endüstriyel Sınıfın Tutumu: Türkiye'de şehirli ve eğitimli orta sınıf, Veblen'in tarif ettiği endüstriyel sınıfa yakın bir tavırla, savaşı ancak savunma koşullarında meşru görür. Bu kesimlerin profesyonel orduya olan desteği, zorunlu askerlik konusundaki mesafeli yaklaşımlarıyla da örtüşür.

Sonuç

Veblen'in sosyolojik analizleri doğrudan askeri sosyoloji kapsamında sunulmamış olsa da, savaş, onur, statü, üretim ve sınıfsal yapılar üzerine yaptığı çözümlemeler ordu ve askerlik kurumlarının sosyolojik anlamda nasıl şekillendiğini anlamak açısından oldukça değerlidir. Türk ordusu özelinde, Veblen'in görüşleri askerlik kurumunun toplumsal algısı, sembolizmi ve sınıfsal işlevleri üzerine yeni açılımlar sunabilir.

* Thorstein Veblen'in "aylak sınıf" kavramı, üretici faaliyetlerden uzak duran, toplumsal statüsünü gösterişçi tüketim ve boş zaman etkinlikleriyle sürdüren elit kesimi tanımlar. Bu bağlamda Veblen'in kahramanlık, savaşçılık ve sembolik ödüller üzerinden geliştirdiği analizler, askerî kurumlarda yer alan rütbelere, üniformalara, madalyalara ve törenlere ile biçimsel bir benzerlik taşıyabilir. Ancak burada dikkatli bir ayırım yapmak gerekir: Ordu, doğrudan "aylak" bir sınıf değildir; tersine, savaş, güvenlik, savunma gibi yüksek toplumsal risk ve sorumluluk taşıyan işlevler üstlenir. **Bununla birlikte, askerî semboller ve ritüellerin sosyolojik anlamı yalnızca fonksiyonel değil, aynı zamanda temsili ve statüsel nitelikler de taşır.** Bu açıdan, Veblen'in gösterişçi semboller kuramı, ordu içindeki bazı kurumsal pratiklerin kültürel ve sınıfsal anlamlarını tartışmak açısından kavramsal bir perspektif sunabilir, ancak doğrudan örtüşme iddiası taşımadan, eleştirel bir analoji çerçevesinde ele alınmalıdır.

2.1.2.12 WEB Du Bois (1868–1963)

W. E. B. Du Bois öncü bir ırk sosyoloğu olarak tanınmaktadır ve çalışmaları ırk ilişkilerinin ve Afro-Amerikan toplulukları içindeki dinamiklerin anlaşılmasını derinden etkilemiştir. Du Bois'in sosyolojisi, ırk, sosyal tabakalaşma ve ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyetin kesişme noktalarının ampirik olarak incelenmesine dayanmaktadır. Du Bois'in ufuk açıcı katkılarından biri, ırkın biyolojik bir belirleyiciden ziyade sosyal olarak inşa edilen bir kategori olduğu fikridir ve zamanının hâkim ırkçı ideolojilerine meydan okumuştur. Du Bois, sırasıyla Afro-Amerikalıların yaşadığı sistemik ayrımcılığı ve iç çatışmayı tanımlayan "renk çizgisi" ve "çifte bilinç" gibi kavramları ortaya atmıştır. Çalışmaları, özellikle de "The Philadelphia Negro" (1899), kent sosyolojisi ve karma yöntem araştırmaları için zemin hazırlamıştır (Ritzer, 2013, s. 336; Soeters, 2018a).

Du Bois'in etkisi, özellikle silahlı kuvvetlerdeki ırksal entegrasyon ve çeşitlilik bağlamında askeri sosyolojiye kadar uzanmaktadır. Irk ve sosyal yapılara ilişkin eleştirel görüşleri, askerî kurumlardaki ırk ayrımcılığı ve ayrıştırmanın süregelen sorunlarını vurgulamaktadır. Du Bois, erken dönemdeki dışlanma ve

marjinalleştirmeye rağmen, Afro-Amerikalıların özellikle İç Savaş ve Dünya Savaşları sırasında orduda oynadıkları önemli rolü kabul etmiştir (Soeters, 2018a). Eşitliği savunması ve Afro-Amerikan katkılarının tanınması, askeri adalet, terfiler ve silahlı kuvvetlerdeki genel muameledeki ırksal önyargıların incelenmesi ve ele alınmasının yolunu açtı.

Du Bois orduyu, siyah kitlelerin emeğini ve kaynaklarını sömüren beyaz elitlerin çıkarlarına hizmet eden yağmacı bir kurum olarak görüyordu. Ordunun ırksal hiyerarşiyi sürdürmek, beyaz seçkinlerin mülklerini ve ayrıcalıklarını korumak, emperyalizm ve savaş yoluyla pazarlarını ve kaynaklarını genişletmek için kullanıldığını savunmuştur. Ayrıca ordunun, kaynakları ve yetenekleri siyah kitlelerin üretken ve yaratıcı faaliyetlerinden uzaklaştırdığı için bir israf ve verimsizlik kaynağı olduğunu iddia etti (Kaiser, 2023).

Du Bois ayrıca ordunun siyah toplum üzerindeki kültürel ve psikolojik etkilerini de analiz etmiştir. Ordunun siyah kitleler arasında vatanseverlik, milliyetçilik ve sadakat ruhunu beslediğini, bunun da beyaz seçkinlerin baskıcı eylemlerini haklı çıkarmaya ve yüceltmeye hizmet ettiğini gözlemledi. Ayrıca ordunun, barbar mizaç olarak adlandırdığı bir onur, şiddet ve saldırganlık kültürünü teşvik ettiğini belirtmiştir. Bunu medeni mizaç olarak adlandırdığı barış, iş birliği ve rasyonellik kültürüyle karşılaştırmıştır. Barbar mizacın, savaş ve yağmanın zenginlik ve gücün ana kaynakları olduğu endüstri öncesi dönemin bir kalıntısı olduğunu ileri sürmüştür. Uygar mizacın, iş birliği ve yeniliğin ilerleme ve refahın anahtarı olduğu modern sanayi çağına daha uygun olduğunu öne sürdü.

Du Bois, I. Dünya Savaşı sırasında orduyla da kişisel olarak ilgilenmiştir. NAACP³'nin tanıtım ve araştırma direktörlüğüne atanmış ve savaşta savaşıyan siyah askerlerin deneyimlerini ve başarılarını belgelemekten ve kamuoyuna duyurmaktan sorumlu olmuştur. Ayrıca NAACP'nin dergisi The Crisis⁴'te siyah kitleleri "safaları sıklaştırmaya" ve savaş çabalarını desteklemeye çağıran bir başyazı yazdı ve bunun onlara beyaz toplumdan saygı ve haklar kazandıracağını umdu.

³ National Association for the Advancement of Colored People NAACP (Siyahilerin İlerlemesi İçin Ulusal Derneği), ırk ayrımcılığına ve ayrımcılığa karşı mücadele etmek için 1909 yılında kurulmuş çok ırklı bir Amerikan organizasyonudur. Örgüt, barınma, eğitim, istihdam, seçme ve ulaşım hakları konularında Afrikalı Amerikalıların anayasal haklarını savunmayı amaçlamaktadır (NAACP, 2025)

⁴ W.E.B DuBois tarafından başlatılan **The Crisis dergisi**, NAACP'nin yayın organı olmuştur.

Temmuz 1918'de, Siyahların İlerlemesi için Ulusal Birlik'in resmi yayın organı The Crisis'in editörü W.E.B. Du Bois, Afrikalı Amerikalıları "özel şikayetlerimizi" unutmaya ve Avrupa'daki I. Dünya Savaşı çabalarını desteklemeye çağırdığı "Safları Sıklaştıran" başlıklı aşağıdaki başyazıyı yazdı. Du Bois o zamana kadar ABD'ye ırksal adalet getirme çabalarının tavizsiz bir destekçisi olduğu için bu kısa başyazı birçok gözlemciyi şaşırttı. **Bu kısa başyazı aşağıda yer almaktadır.**

" Bu dünyanın krizidir. Önümüzdeki uzun yıllar boyunca insanlar 1918 yılını büyük Karar Günü olarak, dünyanın askeri despotizme ve sonsuz bir silahlı barışa mı boyun eğeceğine- tabii buna barış denebilirse- yoksa Alman militarizminin tehdidini ortadan kaldırıp Dünya Birleşik Devletleri'nin açılışını mı yapacağına karar verdiği gün olarak işaret edecekler. Biz siyah ırkın sonuçta sıradan bir çıkarı yoktur. Alman gücünün bugün temsil ettiği şey, zencilerin ve tüm koyu ırkların eşitlik, özgürlük ve demokrasi özlemleri için ölüm anlamına gelmektedir. Tereddüt etmeyelim. Bu savaş sürerken, özel şikayetlerimizi unutalım ve saflarımızı kendi beyaz yurttaşlarımızla ve demokrasi için savaşıyan müttefik uluslarla omuz omuza kapatalım. Sıradan bir fedakârlık yapmıyoruz, ama bunu gözlerimizi tepelere dikerek seve seve ve isteyerek yapıyoruz." **Kaynak: W.E.B. Du Bois, The Crisis, vol. 16, no. 3 (Temmuz 1918), s. 111.**

Savaşa ve orduya karşı çıkan diğer siyah liderlerin ve aktivistlerin eleştiri ve muhalefetiyle karşılaşmasına rağmen (Williams, 2018), Du Bois, Afrika Amerikalıların Büyük Savaş'a katılmasının paradoksunu yanıtlamıştır. Onlar Amerikalıydı ve ülkelerini desteklemeleri gerektiğini düşünüyordu. Du Bois, savaşın ardından dünya düzeninin radikal bir şekilde değişeceğine inanarak The Crisis dergisinde bu vizyonu dile getirerek, okurlarına hitap etmiştir.

2.1.2.12.1 W. E. B. Du Bois'un Askeri Sosyolojiye Katkıları ve Bu Katkıların Özellikle Kültürel Çeşitliliğe Sahip Ülkelerde Günümüzde Nasıl Kullanılabileceğine Odaklanabiliriz

Du Bois'un, ırkın sosyal olarak inşa edildiğini ve askeri yapı içinde nasıl işlediğini anlamaya yönelik görüşleri, günümüzde askeri sosyoloji ve strateji üzerinde derinlemesine bir etkiye sahiptir. Özellikle **kültürel çeşitliliğe** sahip orduların yönetimi ve etkili operasyonel stratejilerin geliştirilmesinde bu görüşler önemlidir.

Günümüzde birçok ülkenin ordusu, toplumlarında var olan **kültürel çeşitliliği** yansıtmaktadır. Du Bois'un kültürel farklılıkların zenginlik olduğunu vurgulayan perspektifi, orduların içinde çeşitliliği nasıl bir avantaja dönüştürebileceğini anlamamıza yardımcı olur. Örneğin, farklı dil ve kültürel pratiklere sahip askerlerin, uluslararası operasyonlarda yerel halkla daha etkili iletişim kurabileceği bilinmektedir.

Du Bois'un ırk ve etnik köken üzerine yaptığı analizler, orduların içindeki **eşitlik ve adaletin** güçlendirilmesi için rehberlik edici olabilir. Kültürel çeşitliliğe sahip ülkelerde, askeri personelin eşit temsilini sağlamak, toplumsal uyumu artırabilir ve ordunun toplumla olan ilişkisini güçlendirebilir.

Farklı kültürel kökenlerden gelen askerlerin sahip oldukları çeşitli perspektifler ve **görev koşullarına uyum yetenekleri**, ordunun karmaşık operasyonları daha etkin biçimde yürütmesini sağlayabilir. Bu durum, Du Bois'un kültürel çeşitliliğin askeri performansa olumlu katkıda bulunduğu yönündeki görüşlerini destekler niteliktedir.

2.1.2.12.2 Kültürel Diplomasi ve Uluslararası İlişkiler

Küreselleşen dünyada, askeri güçler sadece savaş için değil, aynı zamanda barışı korumak ve insani yardım operasyonları yürütmek için de görev yapar. Du Bois'un kültürel çeşitliliği ve etnik kimlikleri anlama yaklaşımı, uluslararası operasyonlarda kültürel diplomasi ve diyalog için önemli bir temel oluşturabilir.

2.1.2.13 Michel Foucault (1926-1984)

Michel Foucault, modern iktidar ve disiplin kavramlarını derinlemesine incelemiş ve özellikle "Disiplin ve Ceza" (Discipline and Punish) adlı eseri ile askerlik ve askeri sosyolojiye önemli katkılar sunmuştur (Foucault, 1992). Michel Foucault'un askerlik hakkındaki düşünceleri, geniş bir disiplinler arası düşünür ve filozof olarak, yalnızca askerliğin kendisi ile sınırlı değildir, aynı zamanda askeri disiplinin toplumsal yaşamdaki rolü ve askerliğin tarihsel gelişimi hakkındaki fikirlerini de kapsar.

Foucault, askerliğin bir **disiplin mekanizması** olduğunu ve modern toplumlardaki diğer disiplinlerin temelinde yer aldığını savunur. Ona göre, modern disiplin toplumu, bireylerin gözetim, sınıflandırma, hiyerarşi ve mekânsal düzenlemeler aracılığıyla kontrol edilmesi üzerine kuruludur. Bu bağlamda, askerlik, disiplin toplumunun inşasında öncü bir rol oynar. Foucault, askeriye'nin sadece bir güç sembolü değil, aynı zamanda toplumsal yapıya disiplinci pratikleri yansıtan bir bilgi ve teknik bütünü olduğunu belirtir. Foucault, askeri disiplinin basit bir denetim aracı olmaktan ziyade, askeri birliklerin etkinliğini artıran, bireylerin becerilerini geliştiren ve bu becerileri eşgüdümleyen bir teknik olduğunu vurgular. Bu, ordunun gücünü artırmak, hareketleri hızlandırmak, ateş gücünü yükseltmek ve direnme kapasitesini geliştirmek için hayati bir yöntemdir.

Foucault eserinde, askerî talimlerin ve düzenlemelerin bireylerin bedenlerini nasıl hizaya soktuğunu ve kontrol ettiğini detaylandırır. 17'nci yüzyılın başlarında ideal asker, bedensel onur ve askeri erdemleri temsil ederken, 18'inci

yüzyılın sonlarına doğru askerî disiplin, bireyin bedenini tamamen kontrol altına alan bir mekanizma haline gelmiştir.

Foucault, askerî disiplinin mikro-fiziğini analiz ederken, bireyin bedeni üzerinde uygulanan ayrıntılı kontrol tekniklerini inceler. Askerî talimler, bireyin hareketlerini analiz eder, kataloglar ve düzenler. Bu süreç, bedenin sadece bir bütün olarak değil, aynı zamanda hizaya getirilmesi gereken sayısız bireysel bileşen parçasının toplamı olarak ele alınmasını içerir. Foucault, bu durumu "itaatkar beden" kavramı ile açıklar (Foucault, 1992, s. 167). Bu kavram, bedenin itaatkâr ve kontrollü bir şekilde yönetilmesini ifade eder.

Askerî disiplinin mikro-fiziği, askeri sosyolojide önemli bir inceleme alanıdır. Foucault, bu bağlamda askeri disiplinin toplumsal kontrol mekanizmalarının bir prototipi olduğunu savunur. Askerî talimlerin ve düzenlemelerin okullar, hastaneler, hapishaneler ve fabrikalar gibi diğer kurumlarda da uygulanabilir olması, **askerî disiplinin toplumsal kontrolün** genel ilkelerine nasıl uyduğunu gösterir.

Foucault'a göre askerlik, modern ulus devletlerinin temel taşlarından biridir ve disiplinlerin tarihinde önemli bir rol oynar. Askeri disiplin, bireysel özgürlüğü sınırlayan bir güçtür ve modern toplumlarda disiplin mekanizmalarının birçok yönüne etki etmiştir. Özellikle askeri disiplinin temel özelliği, disiplinli bir şekilde hareket etme zorunluluğunun her zaman var olduğu bir hiyerarşi içinde bireylerin denetim altında tutulmasıdır. Örneğin, "Disiplin ve Ceza" kitabında Foucault, modern ceza sistemi ve askeri disiplin arasındaki benzerlikleri inceleyerek, askeri disiplinin modern toplumların diğer alanlarına nasıl yayıldığını ve insan davranışını kontrol etmek için kullanıldığını analiz eder. Ayrıca, "İktidarın Anatomisi" adlı derslerinde, askeriye'nin modern toplumlar üzerindeki etkisini ele alır ve askeri disiplinin insan bedenini nasıl biçimlendirdiği konusunda fikirler geliştirir.

2.1.2.13.1 Foucault'nun Gözetleme Kavramı ve Askerlik Kurumu

Michel Foucault'nun gözetleme ile ilgili düşünceleri, modern iktidar ve disiplinin temel unsurlarından biridir. Foucault'ya göre, gözetleme, bireyleri sürekli izleme ve denetleme yöntemiyle kontrol altında tutar. Bu düşünce, özellikle "Panopticon" modelinde somutlaşır. Jeremy Bentham tarafından tasarlanan Panopticon, merkezi bir gözlem kulesi etrafında düzenlenmiş hücrelerden oluşan bir hapishane modelidir. Bu modelde, gardiyanlar mahkumları sürekli gözetim

altında tutarak, mahkumların kendilerini sürekli izleniyormuş gibi hissetmelerini sağlar. Foucault, bu modeli modern toplumun genel bir denetim ve disiplin mekanizması olarak görür.

Foucault'nun gözetleme ile ilgili düşünceleri, askeri kurumlarda doğrudan uygulanmaktadır. Askeri disiplin, bireylerin hareketlerini düzenlemek ve kontrol etmek amacıyla gözetleme tekniklerini kullanır. Askeri kışlalarda, eğitim sahalarında ve savaş alanlarında gözetleme, askeri personelin sürekli izlenmesini ve denetlenmesini sağlar. Bu gözetleme, sadece fiziksel hareketlerin değil, aynı zamanda davranışların, tutumların ve moralin de izlenmesini içerir. Gözetleme, askerlerin moral ve motivasyonunu da etkiler. Askerlerin sürekli gözetim altında olması, onların kendilerini disipline etmelerine ve askeri kurallara uygun davranmalarına teşvik eder. Bu durum, askeri birliğin genel disiplin seviyesini yükseltir ve birliğin savaşma kapasitesini artırır.

2.1.2.13.2 Foucault ve Clausewitz'in Savaş Teorileri

Foucault'ya göre, savaş, iktidar ilişkilerinin ve direniş biçimlerinin anlaşılmasında temel bir modeldir. İktidarın mantığı, hukukun değil savaşımın mantığına dayanır; bu bağlamda, siyaset, savaşın başka araçlarla sürdürülmesidir. Foucault, askerlik ve savaşın modern toplumda, devletlerin egemenlik ve güçlerini sürdürmelerine yardımcı olduğunu ve militarizmin modern toplumlarda yaygın bir olgu olduğunu savunur. Foucault'nun, savaş ve iktidar ilişkileri hakkındaki düşünceleri, Carl von Clausewitz'in savaş teorileriyle doğrudan ilişkilidir. Clausewitz, "Savaş, siyasetin başka araçlarla devamıdır" ifadesiyle bilinir. Ancak Foucault, bu aforizmayı tersine çevirir ve siyasetin, savaşın başka araçlarla sürdürülmesi olduğunu savunur (Foucault, 2002, s. 17-36). Bu perspektif, siyasal iktidarın, savaşta beliren güçler dengesizliğinin onayı ve sürdürülmesi anlamına gelir. Foucault'ya göre, siyasal mücadeleler ve iktidar ilişkileri, savaşın uzantıları olarak yorumlanmalıdır. Bu bağlamda, siyasal iktidar, güç ilişkilerini sürekli olarak yeniden kurar ve kurumlar, ekonomik eşitsizlikler ve dil aracılığıyla bu güç ilişkilerini yeniden üretir.

Tablo 2.7. Foucault ve ordu

Katkı	Açıklama (Foucault, 1992)	Örnekler ve Uygulamalar
Bedenin Disiplin Edilmesi	Foucault, bedenin iktidar tarafından nasıl disiplin altına alındığını inceler. Bedeni kontrol etme ve eğitime yöntemleri, askeri disiplinin bir parçasıdır.	XVIII. yüzyılda askerlerin duruş ve hareketleri üzerinde titiz kontrol. Eğitimde başı dik tutma, karın içeri çekme gibi fiziksel alışkanlıklar.
Siyasal Anatomi ve Disiplin	Bedenin, iktidarın bir aracı olarak nasıl yapılandırıldığını ve denetlendiğini açıklar. Disiplinli bedenler, iktidarın sosyal ve politik amaçlarına hizmet eder.	Askeri eğitimde bedenin işlevsel ve itaatkâr hale getirilmesi; askerlerin belirli fiziksel standartlara göre eğitilmesi.
Disiplin ve İtaat	Disiplin, bedeni itaatkâr hale getirmek için kullanılan teknikleri içerir. Disiplin, bireylerin ve grupların itaatini sağlamak için sistematik bir şekilde uygulanır.	Askeri kışlalarda günlük rutinler, denetimler ve talimatlarla disiplinin sağlanması; "öğrenilmiş itaat" uygulamaları.
Denetim ve İzleme	Disiplinli bedenler, sürekli izleme ve denetim altında tutulur. Bu, bireylerin davranışlarını ve hareketlerini kontrol etmenin bir yoludur.	Askeri teftişler, eğitimdeki sürekli gözlem ve denetim; hareketlerin ve tavırların izlenmesi.
Küçük Detaylara Önem Verme	Foucault, küçük detayların disiplinin ve kontrolün önemli bir parçası olduğunu belirtir. Bu detaylar, bireylerin davranışlarının kontrolü için önemlidir.	Askeri talimatlarda ve yönetmeliklerde ayrıntılı davranış kuralları; küçük hataların dahi cezalandırılması.
Sistematik Eğitim ve Teknikler	Disiplin, sistematik eğitim ve teknikler yoluyla uygulanır. Bu, bedeni ve davranışları belirli normlara göre düzenler.	Askeri eğitimde tekniklerin standartlaştırılması; fiziksel ve davranışsal eğitimin metodolojik olarak uygulanması.
İktidar Mekanizmaları	Disiplin, iktidarın mikro düzeyde nasıl işlediğini açıklar. Bedenin her yönü, iktidar ilişkilerinin bir parçası olarak düzenlenir.	Askerlerin beden dili, hareketleri ve genel duruşları üzerinde iktidar mekanizmalarının etkisi.
Teknik-Siyasal Sicil	Foucault, askeri disiplinde teknik ve siyasal süreçlerin birleşimini inceler. Bedenin işlevselliği ve itaatkarlığı, bu süreçlerin bir sonucudur.	Askeri eğitimde hem teknik hem de siyasal hedeflerin birleştirilmesi; eğitim sürecinin hem fiziki hem de ideolojik yönleri.
Makine-İnsan Metaforu	Beden, iktidarın bir makineye dönüştürdüğü bir araç olarak görülür. Disiplinli bedenler, makine gibi işlev görür ve iktidarın gereksinimlerini karşılar.	Askerlerin bedensel ve zihinsel olarak makineleştirilmiş bir biçimde eğitilmesi; işlevselliğin artırılması için uygulanan yöntemler.

2.1.2.14 Pierre Bourdieu

Pierre Bourdieu, sosyoloji alanında geniş bir etki yaratan bir düşündürdür ve askerlik ile askeri sosyolojiye de önemli katkılar sağlamıştır. Bourdieu'nun askeri sosyolojiye yaklaşımı, genel sosyolojik teorileri ve kavramları aracılığıyla anlaşılabilir.

Bourdieu'nun sosyolojiye en büyük katkılarından biri, **sosyal alanlar ve habitus kavramlarıdır**. Sosyal alanlar, bireylerin belirli kurallar ve güç dinamikleri içerisinde etkileşimde bulunduğu sosyal mekânlardır. “Habitüs, bir konumun içkin ve bağıntısal özelliklerini birlikçi [üniter] bir yaşam stilinde, yani insanların, malların/varlıkların, pratiklerin tercihindeki birlikçi bir bütünde dile getiren can verici ve birleştirici kökendir.” (Bourdieu, 1995, s. 23). Habitus ise bireylerin toplumsal yapıların etkisiyle geliştirdikleri kalıcı eğilimler, alışkanlıklar ve düşünme biçimlerini ifade eder. Bu kavramlar, askeri sosyolojinin kapsamında önemli araçlardır. Askeri alan, Bourdieu'nun sosyal alanlar teorisine göre, kendi kurallarına, normlarına ve güç ilişkilerine sahip bir sosyal alandır. Askerlerin habitusu, bu alandaki yaşam biçimlerinden ve eğitim süreçlerinden şekillenir.

Bourdieu, sosyal alanlarda bireylerin ve grupların stratejiler geliştirdiğini ve bu stratejilerle sermaye (ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik sermaye) biriktirip statü elde etmeye çalıştığını belirtir. Askeri sosyolojide, bu sermaye türleri, askeri yapının içindeki hiyerarşiler ve otorite ilişkilerini analiz etmek için kullanılabilir. Askeri sosyolojide, askerlerin ve askeri birimlerin, kurum içi rekabet ve hiyerarşik mücadeleler yoluyla pozisyonlarını güçlendirme stratejileri incelenebilir. Bu mücadeleler, askeri alanın dinamiklerini ve değişimlerini anlamada önemli ipuçları sunar.

Bourdieu'nun habitus kavramı, askeri eğitim ve disiplin süreçlerinin bireyler üzerindeki etkisini açıklamada kullanışlıdır. Askeri eğitim, bireylerin habitusunu yeniden şekillendirir ve askeri yaşamın normlarını, değerlerini ve davranışlarını benimsetir. Bu süreç, askerlerin toplumsal kimliklerinin ve davranışlarının nasıl oluşturulduğunu anlamak için kritiktir.

Pierre Bourdieu'nun askerlik ve askeri sosyolojiye katkıları, onun sosyal alanlar, habitus, sermaye türleri ve stratejiler gibi temel kavramları aracılığıyla anlaşılabilir. Bourdieu'nun teorik çerçevesi, askeri yapılar ve süreçlerin sosyolojik analizine derinlemesine bir bakış sunar. Bu yaklaşımlar, askerlerin sosyal kimliklerinin, otorite ilişkilerinin ve askeri alanın dinamiklerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlar.

Habitus Nedir?

Habitus, Pierre Bourdieu tarafından geliştirilen ve bireylerin ya da grupların toplumsal geçmişlerinin ve deneyimlerinin bir sonucu olarak geliştirdikleri düşünme, hissetme ve davranma kalıplarını ifade eden bir kavramdır. Habitus, bireylerin otomatik ve doğal görünen davranışlarını, aslında toplumsal koşulların ve deneyimlerin şekillendirdiğini savunur.

Özel Kuvvetler Timinde Habitus

Bir özel kuvvetler timi düşünelim. Bu tim, seçkin askerlerden oluşur ve her bir üyenin yoğun bir eğitim sürecinden geçtiği, zorlu görevler için hazırlık yaptığı bir grup olarak bilinir. Tim üyelerinin habitusu, onların aldıkları eğitimler, görev tecrübeleri ve içinde bulundukları askeri kültür tarafından şekillendirilir.

Eğitim ve Deneyim

Özel kuvvetler timi üyeleri, fiziksel ve zihinsel dayanıklılıklarını artırmak için sürekli olarak zorlu eğitimlere tabi tutulurlar. Bu eğitimler sırasında, belirli teknikleri ve stratejileri öğrenirler, bu teknikler ve stratejiler zamanla onların doğal davranışları haline gelir. Örneğin, bir tim üyesi tehlikeli bir durumla karşılaştığında, hemen siper almak, silahını hazırlamak ve takım arkadaşlarıyla koordineli bir şekilde hareket etmek gibi davranışları otomatik olarak sergiler. Bu tür davranışlar, bireysel kararlar gibi görünse de aslında yıllarca süren eğitim ve tecrübenin ürünüdür.

Sosyal İlişkiler ve Kültür

Özel kuvvetler timi, güçlü bir takım ruhuna ve dayanışma duygusuna sahiptir. Tim üyeleri, görevlerde birbirlerine güvenmek zorundadırlar ve bu güven, tim içindeki sosyal ilişkiler ve ortak değerler tarafından desteklenir. Örneğin, bir görev sırasında bir tim üyesi yaralandığında, diğer üyeler anında ona yardım etmek için harekete geçer. Bu refleks, bireysel bir karar gibi görünse de aslında timin içindeki dayanışma kültürünün bir yansımasıdır.

Habitus'un Şekillenmesi

Özel kuvvetler timi üyelerinin habitusu, onların aldıkları eğitimler, katıldıkları operasyonlar ve içinde bulundukları askeri kültür tarafından şekillenir. Bu habitus, onların hızlı ve etkili bir şekilde karar vermelerini, zorlu durumlarda soğukkanlılıklarını korumalarını ve takım halinde uyum içinde çalışmalarını sağlar. Bu davranış kalıpları, bireylerin özgür seçimleri gibi görünse de aslında toplumsal ve kurumsal koşulların bir ürünüdür.

2.1.2.14.1 Üniforma Üzerine Foucault ve Bourdieu'nün Düşünceleri

Michel Foucault ve Pierre Bourdieu, modern toplumun yapısını ve bu yapı içerisindeki güç ilişkilerini inceleyen iki önemli düşünürdür. Her ikisi de üniforma gibi disiplin ve kontrol araçlarına dair derinlemesine analizler yapmıştır. Bu yazıda, Foucault'nun "gözetim ve disiplin" kavramları ile Bourdieu'nün "habitus" ve "sembolik güç" kavramlarını üniforma bağlamında ele alacağız.

Michel Foucault, üniformayı disiplin toplumu ve gözetim mekanizmaları çerçevesinde ele alır. Ona göre, üniforma bireylerin bedenlerini kontrol etmenin ve onların davranışlarını şekillendirmenin bir aracıdır. Üniforma, bireyleri belirli bir düzene sokar ve onların hareketlerini disipline eder. Foucault'nun "Gözetim ve Ceza" eserinde ele aldığı panoptikon kavramı, bu disiplin mekanizmasının merkezinde yer alır.

Panoptikon, mahkumların sürekli olarak gözlemlendiği ve bu gözlem altında davranışlarını düzenledikleri bir hapisane modelidir. Bu model, üniforma giymiş bireylerin de sürekli olarak gözlem altında oldukları ve bu gözlem nedeniyle

belirli davranış normlarına uymak zorunda kaldıkları bir toplumsal düzeni simgeler. Üniforma, bireylerin kimliklerini silerek onları homojen bir kitleye dönüştürür ve bu homojenlik, disiplinin ve gözetimin etkili bir şekilde işlemlerini sağlar (Shanks, 2021). Foucault'un disiplin ve yönetimsellik kavramları, askeri sosyolojide üniforma kullanımının bireyler üzerindeki etkilerini anlamak için güçlü araçlar sunar. Üniformalar, bireylerin davranışlarını düzenlemek ve denetlemek için kullanılan önemli araçlardır ve bu da askeriyede disiplinin ve hiyerarşinin korunmasına hizmet eder.

Pierre Bourdieu, sosyal alanlar ve habitus kavramları üzerinden toplumsal yapıları analiz eder. Üniforma, Bourdieu'nun habitus teorisiyle açıklanabilir. Habitus, bireylerin toplumsal alanlarda hareket ederken geliştirdikleri bilinçli davranış kalıplarıdır. Askeri üniforma, askerlerin habituslarını şekillendirir, yani onların kendilerini ve dünyayı algılayış biçimlerini belirler. Üniforma, askerlerin kimliklerini ve rolleri üzerindeki toplumsal beklentileri somutlaştırır ve güç ilişkilerini pekiştirir. Bourdieu'nun perspektifinden bakıldığında, üniforma askeri sosyolojide bir habitus aracıdır; bireyleri belirli bir sosyal alanda belirli bir şekilde hareket etmeye yönlendirir ve toplumsal düzenin devamlılığını sağlar.

Askeri sosyolojide üniforma hem Bourdieu hem de Foucault'nun teorik çerçeveleriyle analiz edilebilir. Bourdieu'nun habitus kavramı, askeri personelin toplumsal rolleri ve kimlikleri üzerindeki etkisini vurgularken, Foucault'nun disiplin ve gözetim teorileri, üniformanın bireyler üzerindeki kontrol ve güç mekanizmalarını ortaya koyar.

Üniforma, askeri personelin sosyal alanlarda nasıl hareket edeceğini belirler. Bu, toplumsal beklentilere uyumu ve askeri hiyerarşinin devamını sağlar.

Üniforma, bireylerin sürekli gözetim altında olduğunu ve belirli disiplin normlarına uyması gerektiğini belirtir. Bu, askeri disiplini pekiştirir ve askeri kurumların işleyişini düzenler.

Bourdieu ve Foucault'nun perspektifleri, üniformanın askeri sosyolojideki önemini ve işlevini anlamamıza yardımcı olur. Üniforma, bireylerin toplumsal yapıların bir parçası olarak hareket etmelerini sağlar ve askeri disiplinin ve kontrol mekanizmalarının somut bir ifadesidir. Kısaca **üniforma sadece bir üniforma değildir**. Bir asker için üniformayı giymek terimi yerine taşımak terimini kullanmak daha doğru olacaktır. Üniforma, askeri kültürün önemli bir göstergesi ve toplumsal uyumun bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Bu sembolik kıyafetler,

kolektif bir kimlik ve disiplin duygusunu simgeler. Ancak üniformanın taşıdığı sembolizm, bireysel kimliklerin ötesine geçer.

2.1.2.15 Bruno Latour

Bruno Latour'un *Politics of Nature: How to Bring the Sciences into Democracy* adlı eseri, modern toplumsal yapıların ve bilimsel yaklaşımların eleştirisini yaparken bilimin, doğanın ve politikanın iç içe geçmişliğini vurgular. Latour, modern toplumların genellikle dünyayı kültür ve doğa gibi ayrı alanlara ayırarak düşündüğünü ve bu ayrımlara uygun insan yetkinlikleri atadığını belirtir (Jensen, 2006). Ancak bu ayrımlar pratikte sık sık belirsizleşir ve bu karmaşıklık "hiperkarmaşıklık" olarak adlandırılır.

2.1.2.15.1 Latour'un Temel İddiaları ve Örnekler

Latour, modern toplumların dünyayı farklı alanlara ayırarak, her birine ayrı yetkinlikler atadığını savunur. Örneğin, çevre sorunları tartışılırken bilim insanları, politikacılar ve kültürel yorumcular arasında keskin sınırlar çizilir. Ancak pratikte bu sınırlar bulanık olabilir. Örneğin, iklim değişikliği bilimsel bulguları, sadece politik kararlarla değil, aynı zamanda kültürel inançlarla da ilişkilidir. Çevre politikalarının, bilimsel verilerle toplumsal değerler arasında bir köprü kurmayı gerektirdiği görülür.

Latour'un purifikasyon ve hibritleşme kavramları, modern toplumların doğa ve kültür gibi farklı alanları ayırdığını ancak bu ayrımların pratikte sürekli olarak karıştığını ifade eder. Purifikasyon, belirli alanların ayrılmasını ifade ederken, hibritleşme bu ayrımların iç içe geçtiğini gösterir (Jensen, 2006). Örneğin, çevre koruma yasaları bilimsel verilerle yerel kültürel değerlerin birleşimiyle şekillenir. Bilimsel bulguların ve kültürel algıların iç içe geçmiş bir şekilde ele alınması gerektiği vurgulanır.

Latour'un "şeylerin parlamentosu" kavramı, farklı aktörlerin (insanlar, doğa, teknoloji) eşit şekilde tartışmalara katıldığı bir karar alma mekanizmasını ifade eder (Jensen, 2006). Modern politikaların, bu çoklu aktörlerin bir arada düşünülmesi gereken bir düzeni temsil etmesi gerektiğini savunur. Örneğin, bir şehirdeki yeşil alanların korunması üzerine alınan kararlarda sadece şehir planlamacıları ve politikacılar değil, aynı zamanda çevre uzmanları, yerel halk ve ekosistemler de sürece dahil edilmelidir.

2.1.2.15.2 Latour'un Sosyolojik Yaklaşımlarının Askeri Sosyolojide Kullanımı

Latour'un aktör-ağ teorisi, askeri organizasyonları sadece insanlar ve hiyerarşik yapılar olarak değil, aynı zamanda teknoloji ve diğer materyal unsurlarla birlikte bir ağ olarak değerlendirir. Örneğin, bir askeri üs, askerler, komutanlar, savunma sistemleri ve lojistik destek gibi unsurları içerir. Bu unsurların nasıl bir araya geldiğini ve etkileşimde bulunduğunu anlamak, askeri operasyonların başarısını etkileyen faktörleri kapsamlı bir şekilde incelemeyi sağlar.

Latour'un “hiperkarmaşıklık” ve “hibritleşme” kavramları, askeri stratejilerin sosyal, kültürel ve politik faktörlerle nasıl iç içe geçtiğini anlamak için kullanılabilir. Modern savaşlar, askeri taktiklerin yanı sıra kültürel ve sosyal unsurları da içerir. Örneğin, yerel halkın kültürel değerleri askeri stratejileri etkileyebilir.

Latour'un bilim ve teknoloji çalışmalarındaki yaklaşımı, askeri bilimlerin nasıl geliştirildiğini ve uygulandığını anlamak için kullanılabilir. Yeni askeri teknolojilerin geliştirilmesi ve toplumsal etkilerinin dikkate alınması, bu teknolojilerin nasıl etkileşimde bulunduğunu ve uygulandığını anlamak için Latour'un teorileri faydalı olabilir.

Latour'un “şeylerin parlamentosu” kavramı, askeri karar alma süreçlerinde farklı aktörlerin ve unsurların nasıl bir araya geldiğini anlamak için kullanılabilir. Bir askeri strateji geliştirilirken, askeri liderler, müttefik ülkeler, sivil yetkililer, yerel halk ve teknolojik unsurlar dikkate alınır. Bu çeşitli aktörlerin etkileşimi, karar alma süreçlerine katkıda bulunur.

Latour'un purifikasyon ve hibritleşme kavramları, askeri stratejilerin ve organizasyonların yapılandırılmasını ve çeşitli unsurların nasıl bir araya getirildiğini anlamak için uygulanabilir. Stratejik hedefler, askeri taktikler ve lojistik gereksinimler arasındaki denge, bu unsurların nasıl iç içe geçtiğini ve hibrit stratejilerin nasıl oluştuğunu incelemeye yardımcı olur.

Latour'un sosyolojik yaklaşımları, askeri sosyolojide kullanılan geleneksel analiz yöntemlerine alternatifler sunarak, askeri organizasyonların ve stratejilerin karmaşıklığını anlamak için derinlemesine bir perspektif sağlar. Bu, askeri uygulamaların ve stratejilerin toplumsal ve teknik bağlamda nasıl şekillendiğini ve etkileşimde bulunduğunu daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir.

Bruno Latour'un "Politics of Nature" Eseri Bağlamında Askerî Sosyolojiye Katkıları

Bruno Latour'un *Politics of Nature* adlı eseri, doğa, bilim, siyaset ve toplum arasındaki sınırların yeniden inşasını tartışır. Latour, doğa ile toplum, nesne ile özne, bilim ile siyaset arasında kurulan klasik ayrımları sorgular ve bu ayrımların siyasal alanı daralttığını ileri sürer. Latour'un "modernler" dediği bu ikili karşıtlıkları aşmayı önerdiği düşünsel çerçeve, doğrudan askerî sosyolojiyi hedef almasa da, askerî kurumların bilgi üretimi, otorite yapısı, teknik-siyasal etkileşimleri ve toplumsal meşruiyeti gibi konularda yeni bir bakış açısı sunar.

1. Modernlik Eleştirisi ve Askerî Bilginin Sınırları

Latour, modernliğin bilgi alanını "bilimsel olan" ile "siyasal olan" şeklinde yapay olarak ikiye böldüğünü söyler. Bilim nesneldir, siyaset ise öznel. Ancak Latour'a göre bu ayrım, karmaşık toplumsal meselelerin çözümünü olanaksızlaştırır. Bu çerçeve askerî bilgi üretimi için de geçerlidir:

Askerî kararlar sıklıkla teknik bilgi (istihbarat, haritalar, balistik, coğrafi analiz) ile siyasi amaçlar (güvenlik, caydırıcılık, sembolik güç gösterisi) arasında şekillenir.

Latour'un önerdiği gibi, bu bilgilerin katı biçimde ayrı alanlara ait olduğu varsayımı, askerî gerçekliğin toplumsal ve siyasal doğasını örter.

► Askerî sosyoloji açısından katkı:

Latour, askerî bilginin yalnızca teknik uzmanlık değil, aynı zamanda sosyal, etik ve siyasi etkilerle yoğrulduğunu anlamamıza olanak tanır. Örneğin bir İHA (insansız hava aracı) operasyonu teknik bir karar gibi görünse de, hem etik hem de halkın algısı açısından yoğun sosyolojik boyutlar taşır*.

2. Temsil Sorunu: Sessizlerin Konuşması

Latour, *Politics of Nature*'da siyasi temsil kavramını genişletir. Ona göre yalnızca insanlar değil, doğa, nesneler ve teknikler de temsil edilmelidir. Bu önerme, askerî yapılar içinde "temsil edilmeyen" ya da "sesi duyulmayan" unsurlar üzerine düşünmeye imkân tanır:

Ast rütbedeki askerler, kadın personel, savaş sonrası travma yaşayan gaziler gibi gruplar, sıklıkla askeri karar alma süreçlerinde dışlanırlar.

Latour'un genişletilmiş temsil anlayışı, bu grupların epistemolojik ve siyasal olarak tanınması gerektiğini savunur.

► Askerî sosyoloji açısından katkı:

Karar alma süreçlerinde teknik uzmanlar, subaylar ve strateji belirleyiciler dışında kalan kesimlerin — örneğin erlerin ya da askerî operasyonlardan etkilenen sivil halkın — nasıl temsil edilmediği ve bunun ne tür sosyal etkiler yarattığı, Latourcu bir çerçevede analiz edilebilir.

3. Aktör-Ağ Kuramı ve Ordu: İnsan ve İnsan Olmayan Etkenler

Latour'un geliştirdiği Aktör-Ağ Kuramı (ANT), sosyal ilişkileri sadece insanlar arasında değil, insanlar ve nesneler (örneğin teknolojiler, sistemler, cihazlar) arasında kurar. Bu kuram, modern orduların yapısını anlamada güçlü bir analitik araç sunar:

Ordu, sadece insanlardan değil; silah sistemlerinden, haritalama teknolojilerinden, üniformalardan, karar destek sistemlerinden ve bürokratik yazışmalardan oluşur.

Bu insan ve insan olmayan aktörlerin etkileşimiyle askeri "gerçeklik" kurulur.

► Askerî sosyoloji açısından katkı:

Bir komutanın kararı, sadece onun bireysel iradesiyle değil, sayısal istihbarat verisi, radar ekranı, hava durumu algoritması, dron görüntüleri ve askerî protokol yazılımı gibi çok sayıda insan olmayan etkenle birlikte oluşur. ANT, bu karmaşık yapıyı analiz etmeye olanak tanır.

4. Bilgi-Merkezcilik Eleştirisi ve Ordu İçerisi Hiyerarşi

Latour, bilgi üretimini elit bir teknokratik alana sıkıştıran anlayışı eleştirir. Bu yaklaşım, ordu içindeki rütbe-merkezli bilgi akışını sorgulamak açısından da değerlidir:

Alt rütbedeki askerler, sahadaki bilgiye sahiptir ancak karar süreçlerine dahil edilmezler.

Latour'un önerdiği demokratikleştirilmiş bilgi modeli, askerî karar alma süreçlerinin daha yatay bir yapıya kavuşturulması gerektiğini ima eder.

5. Doğa, Şiddet ve Güvenlik Kavramlarının Yeniden Tanımı

Latour'a göre doğa nesnel bir gerçeklik değil, insan eylemleriyle sürekli olarak yeniden şekillenen bir kavramdır. Bu bakış, "güvenlik tehdidi", "milli çıkar" ve "askeri müdahale" gibi kavramların da doğal değil, toplumsal olarak inşa edilmiş olduğunu gösterir.

► Askerî sosyoloji açısından katkı:

Tehdit algısının teknik bir gerçeklik değil, politik ve toplumsal inşa olduğu fikri, askerî stratejilerin meşruiyetini, halk desteğini ve etik temellerini sorgulamak için kullanılabilir.

Sonuç

Bruno Latour'un Politics of Nature adlı eseri, doğrudan askerî yapıları hedef almamış olsa da, askerî sosyolojinin temel meselelerine çok boyutlu katkılar sunar:

Latour'un önerdiği yeni siyasal ekoloji anlayışı, askerî kurumların sadece güç ve güvenlik değil, bilgi, temsil, etik ve toplumsal katılım bağlamında da yeniden düşünülmesi gerektiğini gösterir. Bu nedenle Latour'un yaklaşımı, askerî sosyolojiye eleştirel, çoğulcu ve kapsayıcı bir analiz ufku kazandırır.

Latour'un Kavramı	Askerî Sosyolojik Karşılığı
Bilim-siyaset ayrımının eleştirisi	Askerî kararların teknik ve politik doğasının iç içeliği
Temsil sorunu	Ast askerlerin, sivillerin ve mağdurların dışlanması
Aktör-Ağ Kuramı	Orduyu insan-insan olmayan etkenlerin birlikte kurduğu bir yapı olarak görmek
Epistemolojik çoğulculuk	Sahadaki deneyim bilgisinin merkeze taşınması

*** Bir Düşme – Bir Karar – Bir Ağ**

Diyeelim ki bir İHA, sınır ötesinde “terörist sızma” ihbarı üzerine bir hedefe yönlendiriliyor. Operasyonun sonunda 5 kişi öldürülüyor. İlk açıklama şu: “Terörist etkisiz hale getirildi.” Ancak birkaç gün sonra öldürülen kişilerin silahsız sivil köylüler olduğu ortaya çıkıyor. Bu olay, sahadaki bir asker tarafından değil, ana karargahdaki bir operatörün joystick kullanarak verdiği komutla gerçekleşmiş.

Burada kritik soru şu:

Bu ölüm kararını kim verdi? Sorumlu kim?

Latour'un bakışına göre bu sorunun cevabı:

“Kimse değil – herkes.”

Çünkü bu olay, bir tek bireyin kararıyla değil, bir aktör-ağın kolektif ürünü olarak meydana gelmiştir:

Bu ağda kim(ler) vardır?

Yapay zekâ yazılımı: Görüntü işleme algoritması hedefin “tehdit” olarak tanımlanmasına yol açmıştır.

Sınır gözetleme radarı: Hareketi tespit etmiştir.

İHA operatörü: Komutu vermiştir ama hedefin kimliği konusunda belki emin değildir.

Karargâh istihbaratı: Bölgeyi riskli ilan etmiştir.

Silah üreticisi şirket: Hassas vuruş teknolojisini pazarlamıştır.

Askerî protokol: Zaman baskısı nedeniyle “önleyici vuruş”u onaylamıştır.

Hukukçular ve ROE (rules of engagement): “meşru hedef” tanımını yapmıştır.

Medya: Hemen “terörist etkisiz hale getirildi” manşetini atmıştır.

Latour'a göre bu örnekte karar, bir “kahraman” komutanın değil, insan ve insan olmayanların birlikte oluşturduğu çok parçalı, sorumluluğu dağıtılmış bir ağın içinden çıkmıştır. Bu ağın hiçbir bireyi tüm sürece egemen değildir, ama her biri onun bir parçasıdır.

Askerî sosyoloji açısından bu neyi gösterir?

Etik sorumluluğun parçalanması: Hiç kimse doğrudan sorumlu hissetmeyebilir ama ölüm gerçekleşmiştir.

Görünmez karar zinciri: Operasyonel karar bir teknokratın ekranında, bürokratik hızla alınmıştır.

Savaşın otomasyonu ile birlikte, vicdan yerini protokole bırakır.

“Tehdit” tanımı, sosyal olarak inşa edilmiştir. Gerçekte tehdit olmayan biri, veri akışının içinde tehditmiş gibi görünmüştür.

Latour olsa ne sorardı?:

Hedefi “meşru” kılan kimdi?

Görüntüyü işleyen algoritmanın etik değerlendirmesi olabilir mi?

Operatör, görüntünün siyah beyaz olmasına rağmen “emin” olmak zorunda mıydı?

Hukuki sorumluluk kime aittir — algoritmaya mı, komutana mı?

Latour'un Politics of Nature ve Aktör-Ağ Kuramı, bu tür olayları açıklarken klasik “fail” ya da “komutan” figürlerinin yetersiz kaldığını gösterir. Bu yaklaşım, askerî kararların teknik değil, derinlemesine politik, toplumsal ve etik bir karakter taşıdığını ortaya koyar.

İşte bu yüzden Latour, sadece doğa-bilim ilişkilerini değil, askeri aygıtlar ve savaş teknolojileri gibi karmaşık güç sistemlerini de anlamak için güçlü bir sosyolojik paradigma sunar.

2.1.2.16 Niklas Luhman (1927-1998)

Niklas Luhmann (1927–1998), modern sosyolojide sistem kuramını radikal biçimde yeniden yapılandıran ve toplumu bireyler üzerinden değil, iletişim temelli sosyal sistemler üzerinden kavrayan özgün bir düşündürdür. Ona göre toplum, işlevsel olarak farklılaşmış, kendi içinde kapalı ama çevresiyle iletişim kurabilen alt sistemlerden oluşur. Hukuk, ekonomi, siyaset, eğitim ve savunma gibi sistemler; kendilerine özgü iletişim kodları, işlevsel mantıkları ve operasyonel kuralları ile tanımlanırlar (Luhmann, 2006, s. 38-49). Bu yaklaşım, orduyu yalnızca devletin bir aygıtı olarak değil, özerk ve iletişim temelli bir toplumsal sistem olarak ele almak açısından askerî sosyolojiye özgün bir perspektif sunar.

Luhmann'a göre toplumsal sistemlerin temel yapıtaşı bireyler değil, iletişim zincirleridir. Bu bağlamda ordu da, emir–komuta zinciri, askeri protokoller, stratejik raporlamalar ve disiplin mekanizmalarıyla örülen kendine özgü bir iletişim sistemi olarak işlev görür. Bir komutanın verdiği emir, yalnızca bireysel bir talimat değil, sistemin iç kodlarına uygun olarak gerçekleşen bir iletişim birimidir. Ordu, bu iletişimlerin sürekliliği yoluyla var olur ve kendini yeniden üretir (Luhmann, 1995, s. 32-36).

Luhmann'ın temel kavramlarından biri olan **işlevsel farklılaşma**, modern toplumun çeşitli toplumsal işlevlere göre uzmanlaşmış alt sistemlerden oluştuğunu ifade eder. Bu sistemler kendi işlevlerine yoğunlaşarak toplumsal karmaşıklığı yönetilebilir kılar. Örneğin:

- Hukuk sistemi "adalet" üretir,
- Ekonomi sistemi "mal ve hizmet" dağıtımını üstlenir,
- Savunma sistemi ise "güvenlik" üretir.

Savaş veya kriz durumlarında her sistem, aynı olguyu kendi işlevsel mantığı çerçevesinde işler. Askerî sistem, diğer sistemlerin yönlendirmelerine açık olsa da, kararlarını büyük ölçüde kendi içsel mantığına göre oluşturur. Bu, sistemin öz-referanslı yapısını gösterir (Luhmann, 2006, s. 45-47)

Örnek: Bir savaş durumunda, hukuk sistemi terörist eylemleri cezalandırma süreçlerini yönetirken, politik sistem savaşın yönetimi ve askeri stratejilerin

belirlenmesiyle ilgilenir. Aynı zamanda, medya sistemi bu olayları kamuoyuna aktarmak ve halkı bilgilendirmek için çalışır. Her sistem, kendi işlevine uygun olarak savaşı ele alır ve toplumsal düzenin korunmasına katkıda bulunur.

Luhmann'ın sistem teorisinde her alt sistem, operasyonel olarak kapalıdır. Yani sistemler dış çevreden gelen bilgileri doğrudan almaz; yalnızca kendi kodlarına göre işleyebilecekleri bilgileri seçerek entegre ederler. Askerî sistem açısından bu durum, siyasi karar vericilerin, medya organlarının veya kamuoyunun taleplerinin doğrudan belirleyici olmaması anlamına gelir. Örneğin, siyasetçiler bir operasyonun durdurulmasını önerebilir; ancak askerî sistem, bunu "güvenlik açığı" olarak kodlayarak uygulamayı reddedebilir. Bu durum, Luhmann'ın "sistemler kendi gerçekliklerini üretir" teziyle doğrudan ilişkilidir (Luhmann, 1995, s. 38-40).

Örnek: Bir savaş sırasında, askeri sistem kendi stratejik ve taktiksel hedeflerine odaklanır. Askeri liderler, dış politik baskılardan ziyade, askeri başarıya ulaşmak için gereken taktikleri ve stratejileri belirler. Bu, askeri sistemin kendi kendine referans alma biçimidir.

Luhmann'a göre, toplumdaki temel yapı taşları bireyler değil, **iletişimdir**. Sistemler, iletişim aracılığıyla varlıklarını sürdürür ve kendi içlerinde iletişim kurarak işlevlerini yerine getirirler.

Örnek: Savaş sırasında medya, kamuoyunu bilgilendirmek ve yönlendirmek için iletişim kurar. Medya organları, savaşla ilgili haberleri, analizleri ve yorumları kamuya sunar. Bu, medyanın toplumdaki rolünü yerine getirmesi için gerekli olan iletişim faaliyetleridir.

Her sistem, kendisini çevresinden ayıran bir sınır inşa eder. Çevre, sistemin kendi açısından "dış dünya"dır ve yalnızca sistemin anlamlandırabildiği ölçüde işlenebilir. Askerî sistem için "çevre", tehdit unsurları, düşman aktörler veya sivil unsurlar olabilir. Bu bağlamda, "tehdit" yalnızca nesnel bir gerçeklik değil; sistemin iç iletişim kodlarıyla anlamlandırdığı bir kavramsal yapı hâline gelir (Luhmann, 2006, s. 46-47).

Örnek: Ekonomik sistem, savaş zamanında bile ekonomik faaliyetlerini sürdürmek için kendi iç dinamiklerine odaklanır. Örneğin, bir ülkenin ekonomisi, savaşın yarattığı ekonomik krizlere rağmen, kendi işleyişini sürdürmek için kendi iç kurallarına ve normlarına uygun olarak hareket eder.

Her sistem, kendisi dışındaki her şeyi çevre olarak kabul eder. Çevre, sistemin kendi işleyişine uygun olarak seçtiği ve işlediği bilgilerdir.

Politik sistem, savaş durumunda uluslararası ilişkileri ve diğer ülkelerin tepkilerini dikkate alarak kendi politikalarını belirler. Diğer ülkelerin askeri ve diplomatik hareketleri, politik sistemin çevresini oluşturur ve bu çevreden gelen bilgileri işleyerek kararlar alır.

- **Örnek Durum: Terörle Mücadele**

Durum: Bir terör saldırısı gerçekleştiğinde, farklı toplumsal sistemler bu olaya kendi perspektiflerinden yaklaşır.

- **Hukuk sistemi:** Saldırganların yargılanması ve cezalandırılması için hukuki süreçleri başlatır.
- **Politik sistem:** Terörle mücadele politikalarını ve stratejilerini belirler, olağanüstü hal ilan edebilir.
- **Medya sistemi:** Kamuoyunu bilgilendirir, olayın detaylarını ve sonuçlarını haber yapar.
- **Ekonomik sistem:** Saldırının ekonomik etkilerini analiz eder ve ekonomik istikrarı korumak için önlemler alır.

Bu örnekler, Luhmann'ın sistem teorisinin toplumsal olayları nasıl analiz ettiğini ve her sistemin kendi işlevine göre olayları nasıl ele aldığını göstermektedir. Savaş gibi karmaşık olaylar, toplumun farklı alt sistemlerinin kendi perspektiflerinden değerlendirilir ve bu da toplumsal düzenin korunmasına katkıda bulunur.

2.1.2.16.1 Luhmann'ın Ordu ve Askerlik Hakkındaki Düşünceleri

Luhmann'a göre ordu, toplumun güvenlik ve savunma işlevini yerine getiren bir alt sistemdir. Bu sistem, toplumun dış çevresinden gelen tehditlere karşı korunmasını sağlar. Ordu, toplumu dış tehditlerden koruyan ve güvenliği sağlayan bir "sınır sistemi" olarak işlev görür. Luhmann, ordunun oldukça uzmanlaşmış ve karmaşık bir organizasyon olduğunu savunur. Askeri personel, disiplin, itaat ve emir-komuta zincirine sıkı sıkıya bağlı kalacak şekilde eğitilir. Ordu, hiyerarşik ve yapılandırılmış bir yapıya sahiptir.

Ancak Luhmann, ordunun toplumdan tamamen ayrı olmadığını da kabul eder. Askeri örgütler, daha geniş toplumsal yapılar içinde yer alır ve sosyal normlar, değerler ve beklentilere tabidir. Bu anlamda Luhmann, orduyu hem toplumun ayrı bir alt sistemi hem de onun ayrılmaz bir parçası olarak görür. Askeri örgütlerin,

insanlık tarihi boyunca sosyal karmaşıklığın ve farklılaşmanın gelişmesinde önemli bir rol oynadığını vurgular.

Luhmann'ın sistem teorisi, askeri sosyolojide önemli içgörüler sağlar. Öncelikle, ordunun toplumsal sistem içindeki yerini ve işlevini anlamamıza yardımcı olur. Ordu, sadece bir savaş makinesi olarak değil, aynı zamanda toplumsal düzenin korunmasında kritik bir rol oynayan bir sosyal sistem olarak ele alınır. Bu bakış açısı, askeri organizasyonların ve stratejilerin toplumsal yapılarla nasıl etkileşimde bulunduğunu anlamamızı sağlar.

Luhmann, toplumsal sistemlerin otopoietik (kendini üreten) yapıda olduğunu belirtir ("Otopoietik sosyal sistemler teorisi", 2025). Bu, sistemin dışarıdan emirle değil, kendi iletişimsel süreci içinde varlığını sürdürmesi anlamına gelir. Askerî sistemler bu açıdan güçlü örnekler sunar: Disiplin eğitimi, törenler, iç düzenlemeler, rütbe sistemi ve semboller gibi unsurlar, orduyu sürekli olarak yeniden üretir. Özellikle askerî ritüeller ve şehitlik törenleri, sistemin kurumsal hafızasını ve devamlılığını sağlayan iletişimlerdir (Luhmann, 1995, s. 134–136).

TSK'da eğitim düzeni, harp okulu ritüelleri, üniforma ve simge kullanımı, yemin törenleri gibi pratikler; sistemin kendi kimliğini yeniden üretmesini ve süreklilik kazanmasını sağlayan temel iletişimsel unsurlardır.

Luhmann'ın teorisi, ayrıca askeri sosyolojinin analitik çerçevesini genişletir. Ordu, kendi iç dinamikleri ve işlevsel farklılaşma süreçleriyle incelenir. Bu, askeri sistemin kendine özgü kurallarını ve normlarını anlamamıza olanak tanır. Luhmann'ın işlevsel farklılaşma kavramı, askeri organizasyonların toplumsal diğer alt sistemlerle nasıl etkileşime girdiğini ve bu etkileşimlerin toplumsal düzene nasıl katkıda bulunduğunu analiz etmeyi mümkün kılar.

Genel olarak, Luhmann'ın teorisi, askeri sosyolojiye derinlikli bir analitik araç sağlar. Orduyu, toplumsal sistemin bir parçası olarak ele alırken, aynı zamanda kendi iç mantığına göre işleyen bağımsız bir sistem olarak da değerlendirir. Bu, askeri ve toplumsal yapıların karmaşık ilişkilerini anlamamıza yardımcı olur.

2.1.2.17 Robert K. Merton (1910-2003)

Robert Merton'ın yapısal işlevselciliği, kapsamlı kuramlarından farklı olarak, orta ölçekli kuramlar ve ampirik testler üzerine odaklanır. Merton, işlevsel bütünlük, evrensel işlevselcilik ve zorunluluk gibi işlevselcilik önermelerini eleştirir, çünkü bu önermeler modern toplumlarda geçerliliğini yitirebilir ve her

sosyal yapı olumlu işlevler taşımayabilir. Merton'un katkısı, Talcott Parsons'un işlevselcilik anlayışını geliştirerek yalnızca “olumlu işlevlere” değil, aynı zamanda “bozuk işlevlere” ve “gizli işlevlere” de odaklanmasıyla özgünleşmiştir (Merton, 1968, s. 73-84).

Ayrıca, görünen ve gizli işlevler arasındaki farkı vurgular, yapısal işlevselciliğin anlamlı **sosyal değişimi destekleyebileceğini** ve toplumsal yapıları eleştirel bir şekilde inceleyerek daha etkili çözümler önerebileceğini belirtir. (Ritzer & Stepnisky, 2012, s. 74-79; Wallace & Wolf, 2012; Sztompka, 2007)

2.1.2.17.1 Robert Merton'ın Yapısal İşlevselciliğinin Askeri Kurumlara ve Askeri Sosyolojiye Katkıları

Robert Merton'ın yapısal işlevselcilik kuramı, toplumsal yapıları ve kurumları sistematik bir şekilde inceleyerek, her bir yapının **toplumsal bütünlük içerisindeki rolünü ve işlevlerini** analiz eder. Merton'un yapısal işlevselcilik yaklaşımı, askeri kurumların toplumsal işleyişteki rolünü anlamada önemli bir araçtır. Merton, sosyal yapıların ve kurumların toplumsal uyum ve düzeni sağlama işlevini vurgular. Askeri kurumlar, bu işlevi yerine getiren önemli toplumsal yapılardır. Askeri organizasyonlar, ulusal güvenliği sağlama, disiplin ve düzeni koruma, kriz anlarında toplumsal düzeni sürdürme gibi işlevleri üstlenir. Merton'un işlevselci analizi, askeri yapıların bu işlevleri nasıl yerine getirdiğini ve toplumsal düzenin devamlılığına katkı sağladığını incelemeye olanak tanır.

Merton'un **bozuk işlev** kavramı, askeri kurumların potansiyel olumsuz etkilerini anlamada kullanışlıdır. Bozuk işlevler, bir kurumun toplumsal uyum sağlama işlevini yerine getirirken aynı zamanda olumsuz sonuçlar doğurabileceğini belirtir. Askeri kurumlarda, savaş zamanında ve kriz anlarında toplumsal düzenin sağlanması önemli bir işlev olmasına rağmen, bu süreçte insan hakları ihlalleri veya toplumsal eşitsizlikler gibi bozuk işlevler ortaya çıkabilir. Merton'un bu kavramı, askeri yapıların sadece olumlu işlevleri değil, aynı zamanda olumsuz sonuçlarını da inceleme fırsatı sunar.

Merton'un **görünen** ve **gizli** işlevler kavramları, askeri kurumların toplumsal işleyiş üzerindeki etkilerini daha iyi anlamada yardımcı olabilir. Askeri kurumların görünen işlevleri, ulusal güvenliği sağlamak ve savunma kapasitesini güçlendirmek gibi kasıtlı işlevleri içerir. Ancak, askeri kurumlar aynı zamanda gizli işlevler de doğurabilir; örneğin, toplumda hiyerarşik yapıların pekiştirilmesi veya

sosyal normların oluşturulması gibi. Merton'un bu kavramları, askeri kurumların toplumsal etkilerini daha geniş bir perspektiften değerlendirmeyi sağlar.

Merton'un **yapısal işlevselcilik** kuramı, sosyal değişimin ve dönüşümün anlaşılmasında önemli bir rol oynar. Askeri kurumlar, toplumsal değişim süreçlerinde hem dinamik hem de muhafazakâr rollere sahip olabilir. Örneğin, askeri reformlar, toplumsal yapının ve kuralların yeniden düzenlenmesine neden olabilirken, bazı durumlarda da mevcut yapıları koruyarak toplumsal değişimin önünü kesebilir. Merton'un kuramı, askeri kurumların toplumsal değişim üzerindeki etkilerini ve bu kurumların toplumsal işleyişteki yerini analiz etmede önemli bir çerçeve sunar.

Merton'un çerçevesi, kuruluşların aynı anda birden fazla zorunluluğu benimseyebileceğini, ancak aynı zamanda farklı zorunluluklar arasında çatışmalar ve değiş tokuşlarla karşı karşıya kalabileceklerini öne sürüyor. Belirli zorunlulukların benimsenmesi, liderlik tarzı, örgüt kültürü ve örgütün faaliyet gösterdiği siyasi ve ekonomik bağlam gibi faktörlerden de etkilenebilir.

2.1.2.17.2 Askeri Yapıların İşlevsel Analizine Ait Bir Değerlendirme

Merton'un yapısal işlevselcilik yaklaşımı, askeri kurumların toplumsal işleyişteki rolünü anlamada önemli bir araçtır. Merton'a göre kurumlar, toplumsal düzenin sürekliliğini sağlamak için belirli işlevleri yerine getirirler. Askerî kurumlar da ulusal güvenliği sağlama, dış tehditlere karşı savunma, iç düzeni koruma ve kriz anlarında devreye girme gibi işlevlerle toplumsal bütünlüğün sürdürülmesinde kilit rol oynar (Merton, 1968, s. 103). Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeniçeri Ocağı, Osmanlı ordusunun temel yapısı olup, ulusal güvenliği sağlama, fetihlerde bulunma ve merkezi otoriteyi güçlendirme gibi işlevleri üstlenmiştir. Cumhuriyet döneminde TSK'da ulusal güvenlik, sınırların korunması ve iç düzenin sağlanması gibi önemli işlevler üstlenmiştir. Merton'un işlevselci analizi, Osmanlı'dan günümüze askeri yapıların bu işlevleri nasıl yerine getirdiğini ve toplumsal düzenin devamlılığına katkı sağladığını incelemeye olanak tanır.

Merton'un **bozuk işlev** kavramı, askeri kurumların potansiyel olumsuz etkilerini anlamada kullanışlıdır. Osmanlı döneminde Yeniçeri Ocağı'nın bozulması ve siyasi gücü ele geçirmeye çalışması, devlet yönetiminde kaosa yol açmıştır. Cumhuriyet döneminde ise, askeri darbeler, toplumsal düzeni sağlama amacı güderken, demokratik işleyişi kesintiye uğratmış ve toplumsal kutuplaşmaya neden

olmuştur. Merton'un bu kavramı, askeri yapıların sadece olumlu işlevleri değil, aynı zamanda olumsuz sonuçlarını da inceleme fırsatı sunar.

Merton'un **görünen ve gizli** işlevler kavramları, askeri kurumların toplumsal işleyiş üzerindeki etkilerini daha iyi anlamada yardımcı olabilir. Merton'un önemli kavramı olan “gizli işlevler” (latent functions), kurumların kasıtlı olmayan, ancak toplumsal sonuçlar doğuran etkilerine işaret eder. Askerî kurumların görünen işlevleri arasında güvenliğin sağlanması, dış tehdide karşı savunma gibi pratik hedefler yer alırken; gizli işlevleri arasında hiyerarşik otoritenin pekiştirilmesi, bireylerin millî kimlik bilinciyle şekillendirilmesi ve belirli ideolojik normların toplumda yeniden üretilmesi yer alır (Merton, 1968, s. 115-117). Osmanlı döneminde askeri kurumlar, fetihler ve ulusal güvenlik sağlama gibi görünen işlevler üstlenirken, aynı zamanda merkezi otoritenin güçlendirilmesi ve sosyal hiyerarşinin pekiştirilmesi gibi gizli işlevlere de sahipti. Cumhuriyet döneminde TSK, görünen işlevler olarak ulusal güvenliği sağlama ve savunma kapasitesini güçlendirme işlevlerini yerine getirirken, gizli işlevler olarak laiklik ilkesinin korunması ve belirli sosyal normların sürdürülmesi gibi roller de üstlenmiştir. Diğer bir açıdan, TSK'nın gerçekleştirdiği askerî darbeler, demokratik düzeni tesis etmek yerine kesintiye uğratmış ve toplumsal kutuplaşmaları derinleştirmiştir. Bu örnekler, Merton'un bozuk işlevler çerçevesiyle anlaşılabilmektedir.

Merton'un **işlevselcilik anlayışı**, yalnızca istikrar ve denge durumlarını değil, aynı zamanda değişim süreçlerini de analiz etmeye elverişlidir. Osmanlı'nın son döneminde gerçekleştirilen askerî reformlar –örneğin, Nizam-ı Cedid hareketi ve Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesi– toplumsal yapıda köklü dönüşümlere yol açmıştır (Shaw & Shaw, 1977, s. 1-55). Cumhuriyet döneminde ise NATO üyeliği sonrası askerî modernizasyon süreçleri, TSK'nın işlevsel rolünü yeniden tanımlamış; kurumun Batı normlarına daha fazla entegre olması gibi toplumsal dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Merton'un yaklaşımı, bu dönüşümlerin işlevsel sonuçlarını, uyum ve çatışma düzlemlerinde analiz etmede önemli bir çerçeve sunar.

Merton'a göre kurumlar, çoğu zaman birden fazla yapısal zorunluluğa yanıt vermek durumundadır. Bu zorunluluklar arasında çatışmalar ve denge arayışları, özellikle askerî kurumlar gibi hiyerarşik yapılarda daha belirgin hâle gelir (Merton, 1968, s. 127). Örneğin, bir yandan demokratik rejimle uyumlu olma zorunluluğu,

diğer yandan hiyerarşik itaat yapısının korunması ihtiyacı, kurum içi liderlik tarzlarını ve örgüt kültürünü doğrudan etkiler (Janowitz, 1964, s. 10).

Merton'un Kültürel Malentegrasyon Kavramı ile Askeri Sosyolojik Değerlendirme

1. Kuramsal Temel:

Merton'un modelinde iki temel unsur vardır:

Kültürel hedefler: Toplumun ulaşılmasını beklediği başarı, onur, saygınlık, güvenlik gibi soyut değerler.

Kurumsal yollar: Bu hedeflere ulaşmak için belirlenmiş, meşru kabul edilen normlar, roller, prosedürler.

Bu iki unsur arasındaki denge, bir kurumun (örneğin ordu) istikrarını ve işlevselliğini belirler. Dengenin bozulması, ya aşırı amaç saplantısı ya da araç saplantısı ile sonuçlanır — ki bu durumlar askeri yapılar için de geçerlidir.

Askeri Kurumda Kültürel Amaçlar ve Kurumsal Araçlar

• Aşırı Amaç Vurgusu – "Sonuç ne olursa olsun kazanmak"

Bu durumda, askerî sistemde başarı, zafer, ilerleme ya da rütbe gibi kültürel hedefler, kurumsal etik ve prosedürlerin önüne geçer.

Askerî sosyolojik örnekler:

Rütbe almak için haksız rekabet veya bilgi manipülasyonu.

Harp okullarında veya askeri akademilerde liyakat dışı ilerleme çabaları.

Operasyonel başarıya ulaşmak adına emir-komuta zincirinin aşılması.

Bu tür davranışlar, Merton'un "kültürel malentegrasyon" olarak tanımladığı durumdur: Meşru araçlar gölgede kalır, sadece hedefe odaklanılır. Askerî normlara sadakat zayıflar, kurumsal bütünlük zarar görür.

• Aşırı Araç Vurgusu – "Biçim uğruna içerikten vazgeçmek"

Bu durumda ise kurumsal prosedürler, amaçlardan bağımsız bir şekilde kutsallaştırılır. Hedef artık unutulmuştur; prosedürlerin harfiyen uygulanması kendi başına bir amaç hâline gelir.

Askerî sosyolojik örnekler:

Bürokratikleşmiş komuta yapılarında aşırı formalizm (örneğin savaşın pratiğinden uzak ama formlarla dolu görevler).

"Rütbe takıntısı" nedeniyle rasyonel karar verememe.

Karargâh ortamında emir-komuta zincirine uymanın içeriği boşaltılarak sadece şeklen yerine getirilmesi.

Bu durum, Merton'un "ritüalizm" olarak tanımladığı sapma biçimidir ve askeri kurumu değişime kapalı, kutsal geleneklere saplanmış bir yapıya dönüştürür. Kurumun canlılığı ve adaptasyon kabiliyeti azalır.

Denge Durumu: Kurumsal Uyum ve Disiplin

Merton'un idealize ettiği "denge durumu", askeri sosyolojide profesyonel ordu modeli ile örtüşür:

Askerler hem amaçlara (örneğin ulusal güvenliği sağlamak) inanır,

Hem de bu amaçlara ulaşmak için kurumsal yollara (emir-komuta zinciri, eğitim, etik kurallar) sadakat gösterir.

Bu denge, hem iç disiplini hem dış meşruiyeti sağlar. Askerin tatmini hem görevini yapmaktan (süreç) hem de başarılı olmaktan (sonuç) kaynaklanır.

Askerî Sapma ve Anomi: Türkiye Örneğiyle Yorum

Merton'un son cümlesi özellikle önemlidir:

"Sapma davranışları, kültürel olarak tanımlanmış arzular ile toplumsal olarak yapılandırılmış araçlar arasındaki kopmanın bir belirtisidir."

Türkiye örneği:

15 Temmuz 2016 darbe girişimi, ordu içinde bazı grupların kendi hedeflerini (güç, iktidar) kurumsal araçların dışına çıkarak gerçekleştirme girişimi olarak okunabilir. Burada meşru araçlar (hukuk, siyasal denetim, emir-komuta) devre dışı bırakılmıştır.

Askerî okulların kapatılması sonrası yaşanan kurumsal belirsizlik ve liyakat tartışmaları da yeni bir "kurumsal anomi" üretmiştir. Bu, bireylerin orduya olan inancını ya da içerideki personelin motivasyonunu sarsabilir.

Sonuç: Merton'un Anomi Modeli Askerî Kurumlar İçin Ne Söyler?

Askerî kurumlar, hedeflerini net biçimde tanımlamalı ama bu hedeflere ulaşmanın yollarını kurumsal ve etik çerçevede sınırlamalıdır.

*Amaç-araç dengesizliği, ya otoriterleşme ya da kurumsal hantallık üretir.
Sapma davranışları, ordu içindeki bireylerin sistemle yaşadığı gerilimlerin göstergesidir ve
bireyden çok yapısal düzeyde ele alınmalıdır.*

2.1.2.18 Charles Wright Mills İktidar Seçkinleri

Toplumsal iktidarın yüzyıllardır süregelen dinamikleri, siyasal sosyolojinin en temel ve sorgulanmaz sorularından biridir. Bu nedenle iktidar ve üst tabakanın oluşumu, siyasal sosyoloji tarihinde derinlemesine incelenen bir konu olmuştur. Bu kavramın kökleri antik filozoflara kadar uzansa da özellikle Robert Michels ve Karl Marks'ın çalışmaları aracılığıyla Mosca'dan Pareto'ya kadar siyaset teorisyenleri tarafından derinlemesine ele alınmıştır. C. Wright Mills ise bu geleneği sürdürerek, "İktidar Seçkinleri" adlı eseriyle bu kavramı farklı bir perspektiften ele almıştır. Siyasal sosyoloji tarihinin merkezinde, iktidar seçkinleri araştırması, toplumsal dinamiklerin ve güç ilişkilerinin anlaşılmasında temel bir konu olarak öne çıkmaktadır. C. Wright Mills ise "The Power Elite" (İktidar Seçkinleri) adlı eseriyle bu kavramı benzersiz bir perspektifle ele almıştır.

Mills, 20'nci yüzyıl Amerika'sındaki güç ilişkilerini inceledi ve askeri gücün bu ilişkilerdeki rolüne dikkat çekti. "The Power Elite" kitabında, Amerika'da üç ana güç kaynağı olduğunu belirtir: ekonomik, siyasi ve askeri güç (Mills, 1974, s. 11). Mills'e göre, askeri güç, ABD'deki diğer iki güç kaynağına göre daha az şeffaf ve hesap verilemezdir. Askeri liderler, sivil liderlerden daha az demokratik yollarla göreve gelirler ve askeri faaliyetler daha az sorgulanır. Bu nedenle, Mills'e göre, askeri gücün rolü ve etkisi genellikle kamuoyundan gizlenir (Mills, 1974, s. 11).

Mills, askeri gücün yarattığı olumsuz etkileri de vurguladı. Özellikle Soğuk Savaş döneminde, askeri harcamaların diğer alanlardan daha öncelikli hale getirilmesinin, ekonomik kalkınma, eşitlik ve sosyal refah gibi diğer sosyal hedeflere zarar verdiğini savundu. Ayrıca, askeri gücün artan bir şekilde sivil alana müdahale ettiği ve bireylerin özgürlüklerini kısıtladığı konusunda uyarıda bulundu.

C. Wright Mills, militarizm ve askeri gücün sosyal yapı ve güç ilişkilerindeki rolüne dair önemli bir analiz sunmuştur. Onun çalışmaları, askeri gücün siyasi, ekonomik ve sosyal hayata olan etkilerini anlamak için hala önemli bir kaynak olarak kabul edilir.

Mills'in teorisine göre, askeri, endüstriyel ve hükümet elitleri, kamu pahasına kendi çıkarları için toplumu kontrol ettikleri birbirine bağlı bir güç yapısı

yarattılar. Sosyal gruplar arasında ne güç ne de maddi çıkarlar için gerçek bir rekabet yoktur, sistem adil değildir ve kaynakların ve gücün dağılımı adaletsiz ve eşitsizdir.

Mills, güçlü seçkinleri sivil özgürlüklere saygı duyan ve normalde anayasal ilkeleri izleyen barışçıl, nispeten açık bir grup olarak tanımladı. Üyelerinin çoğu önde gelen, güçlü ailelerden gelse de hayatın her kesiminden insanlar, çok çalışırlarsa, 'uygun' değerleri benimserlerse ve özellikle üç endüstrinin en üst sıralarında yer alırlarsa, iktidar seçkinlerinin üyesi olabilirler. Mills'e göre, ABD'nin güçlü seçkinlerinin üyeleri üç alandan oluşuyor:

- Siyasetin en üst kademeleri (başkan ve kilit danışmanlar)
- En büyük kurumsal organizasyonların liderliği ve
- Ordunun en yüksek rütbeleri.

Güç seçkinlerinin çoğunluğu üst sınıf ailelerden geliyor; aynı ilk ve ortaokullara gittiler ve aynı Ivy League üniversitelerine gittiler. Üniversitelerde aynı topluluklara ve kulüplere, daha sonra da aynı iş ve yardım kuruluşlarına aittirler. Karışık evlilik çok yaygındır, bu da bu grubu daha da sıkı bir şekilde birbirine bağlı kılar.

C. Wright Mills'a göre, demokrasi yalnızca bir aldatmacadır; gerçekte ülke, siyasi, askeri ve sanayi alanlarında yer alan seçkinlerden oluşan güçlü bir üçlü ittifak tarafından yönetilmektedir. Bu yapıyı "üçlü iktidar bloğu" olarak tanımlar. Capitol (siyaset), Pentagon (ordu) ve Wall Street (ekonomi) bu birlikteliğin merkezinde yer alır ve birlikte hareket eden, sıkı bağlarla örülmüş bir yönetici tabakayı oluştururlar. Mills, bu elit grubun özelliklerini de detaylı biçimde analiz eder; bu kişiler hem karar alma süreçlerini kontrol ederler hem de toplumun geri kalanını etkileyen temel politikaları şekillendirirler.

Karşılıklı Değiştirilebilir Roller:

- İktidar seçkinleri farklı alanlarda doruk noktalara ulaşabilirler ve bu rolleri hızla değiştirip geçebilirler. Örneğin, bir fabrika sahibi sonraki dönemde bir bakan olabilir.
- Benzer Sosyal Geçmişler: İktidar seçkinleri arasında benzer sosyal geçmişler bulunur. Bu benzerlik, güç odaklarının sürekli olarak yeniden şekillendiğini gösterir.

- Tek Başına Güç Olunamaz: Hiçbir iktidar seçkini tek başına güç sahibi olamaz. Güçleri, karşılıklı bağımlılığa dayalıdır.
- Karar Alma Yetkisi: Yoksulluk, ekonomik durgunluk, krizler ve savaş gibi önemli konularla ilgili kararlar, toplumun genelinden ziyade, iktidarda bulunan seçkin gruplar tarafından verilir.
- Gizlilik İlkesi: İktidar seçkinleri çalışmalarını gizli bir şekilde yürütürler ve bu gizlilik, temel prensiplerinden biridir.
- Prestij ve Araçlar: İktidar seçkinleri yüksek prestije sahiptir ve istediklerini uygulayacak teknoloji gibi araçlara sahiptir.

Mills'ın yaklaşımındaki temel farklılık, seçkinlerin iktidarını bireylerden ziyade kurumlar temelinde analiz etmesi ve Amerika'nın demokratik yapısının dahi iktidar seçkinlerinin etkisine sahip olduğunu vurgulamasıdır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde, Amerika'nın komünizme karşı mücadelesi ve özgürlük adına verdiği savaşın ardındaki tehlikeli gerçekleri sorgulamıştır. Mills'a göre, özgürlük adına yapılan savaşlar bile iktidar seçkinlerinin çıkarları doğrultusunda şekillenmiştir.

Mills'ın analizi, geleneksel elit teorilerine eleştirel bir bakış açısı getirir ve seçkinler arasındaki etkileşimi vurgular. Bu seçkinlerin ekonomik güç yanında siyasi ve askeri güçle de nasıl etkili oldukları açıklanır. Mills'a göre, seçkinler benzer sosyal geçmişlere ve rollere sahiptir ve bu da iktidar yapılarının sürekli olarak yeniden şekillendiğini gösterir. Aynı zamanda seçkinler arasındaki etkileşimin evlilikler gibi daha kişisel yollarla da sağlandığını ifade eder.

Mills'ın analizi Amerikan toplumunu eleştirmekle kalmaz, aynı zamanda Amerika'nın demokrasi iddiasını da sorgular. Ona göre, Amerikan toplumu büyük şirketler, ordu ve federal hükümet gibi temel kurumlar tarafından yönetilmektedir. Bu üç organizasyon, aslında tek bir iktidar seçkinleri grubunu oluşturur ve **bu grup Amerika'yı kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirir.**

Mills'a göre, iktidar seçkinleri arasındaki birlik kurumsal yakınlık ve karşılıklı bağımlılığa dayalıdır. Örneğin, siyasetçilerin ulusal savunma için orduya ihtiyacı vardır ve ordu da siyasetçilere askeri bütçelerini güvence altına almak için ihtiyaç duyar. Büyük şirketler ise kârlarını artırmak için askeri teknolojiler ve silahlar geliştirirler. Bu seçkinler grubu, sadece işlerini sürdürmekle kalmaz, aynı zamanda benzer sosyal kökenlere sahip olmaları nedeniyle birbirlerine bağımlıdır.

Ancak Mills'ın amacı sadece eleştirmek değil, aynı zamanda Amerikan halkının gerçek güç yapılarını daha iyi anlamasını sağlamaktır. Ona göre, halkın bilinçlenmesi ve iktidarın nasıl çalıştığını anlaması, demokrasinin gerçek anlamını yaşatabilir. Mills'ın teorisi, sadece Amerikan toplumuna değil, tüm toplumların iktidar dinamiklerini anlama çabalarına ışık tutmaktadır.

Sonuç olarak, C. Wright Mills'in "İktidar Seçkinleri" adlı eseri, iktidarın doğasını, toplumsal yapıyı ve güç ilişkilerini anlamak isteyenler için vazgeçilmez bir kaynaktır. Mills'ın analizi, sadece Amerikan toplumunun değil, tüm toplumların iktidar dinamiklerini eleştirel bir perspektifle incelemek isteyenler için büyük bir ilham kaynağıdır.

2.1.2.18.1 C. Wright Mills'in Elit Teorisi, Türk Ordusu Üzerindeki Etkileri Anlamak İçin Önemli Bir Çerçeve

Türkiye'deki iktidar dağılımı, hem çeşitli bireyler ve toplumsal gruplar arasında dağılmış durumda hem de bazı seçkin çevrelerin elinde yoğunlaşmış bir görünüm sergilemektedir. Bu yapı, toplumun farklı katmanlarının güç ilişkilerinde belirli ölçüde etkili olduğunu göstermektedir. Seçkin gruplar, sahip oldukları bilgi birikimi ve özel beceriler sayesinde toplum üzerinde kayda değer bir etki oluştururlar.

Türkiye'nin yönetim yapısı ne yalnızca seçkin bir modele ne de tamamen çoğulcu bir düzene uymaktadır; bunun yerine, birden fazla elit grubun etkili olduğu bir güç paylaşımı söz konusudur. Bu çerçevede, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısını açıklamak için "demokratik elitizm" yaklaşımı daha uygun bir bakış açısı sunmaktadır.

Türkiye'nin sosyal ve siyasal dinamiklerinde hem iç hem de dış güç odakları belirleyici bir rol üstlenir. İç güç odakları, ülke içindeki ulusal menfaatleri savunurken, dış güç odakları uluslararası ilişkilerin yansımalarını taşır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası aktörler, Türkiye'nin karar alma mekanizmaları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Türk iktidar seçkinlerinin sosyolojik profilleri genellikle benzer eğitim ve sosyal kökenlere dayanır ve çoğunlukla erkek egemen bir yapı sergiler. Ancak, zamanla kadınların da elit gruplar içinde yer almaya başladığı görülmektedir.

Elit değişimi, siyaset, askerlik, ekonomi ve medya gibi alanlarda gerçekleşir. Askeri elitler, sivil sektördeki üst düzey pozisyonlara geçiş yaparak bu

değişime katkıda bulunur (Arslan, 2004). Her bir elit grubu, kendi alanındaki güçleriyle tanınır: ekonomi elitleri ekonomik güçle, siyasi elitler siyasi manipülasyonla, medya elitleri iletişim gücüyle ve askeri elitler fiziki güçle öne çıkar.

Sonuç olarak, Türkiye'deki güç dağılımı, çeşitli seçkin gruplar arasındaki etkileşim ve iş birliğine dayalı karmaşık bir yapıdır. Elitler, ulusal ve uluslararası düzeyde karar alma süreçlerine katkı sağlar ve toplumun genel yapısını şekillendirir. Bu nedenle, Türk iktidar seçkinlerinin sosyal ve politik yapıları, ülkenin politikalarını anlamak için kritik öneme sahiptir.

Türk iktidar seçkinlerinin, toplumun çeşitli alanlarında etkinliği ve gücü hem iç dinamiklere hem de dış etkilere bağlı olarak şekillenmektedir. C. Wright Mills'in "İktidar Seçkinleri" teorisini Türk askeri elitleri üzerinden değerlendirdiğimizde, Türkiye'nin sosyo-politik yapısının anlaşılmasında ve güç dengelerinin anlamlandırılmasında önemli ipuçları elde edebiliriz.

Türk askeri elitleri, ülkenin tarihinde ve siyasi yaşamında önemli bir yer işgal etmiştir. Askeri güç, Türkiye'nin kurumsal yapısında belirleyici bir rol oynamış ve zaman zaman siyasi karar alma süreçlerinde etkili olmuştur. Bu elit grup, geleneksel olarak ülkenin güvenliği ve istikrarı için gereken rolü üstlenmiş ve sıklıkla siyasi gücün belirleyicisi olmuştur.

Ancak, Türk askeri elitleri üzerindeki güç dengeleri ve etkileşimler zaman içinde değişmiştir. Özellikle son yıllarda, demokratikleşme süreci ve siyasi reformlar, askeri elitlerin siyasi arenadaki etkisini sınırlamış ve daha fazla sivil denetime tabi kılmıştır. Bu durum, askeri elitlerin siyasi karar alma süreçlerindeki rolünü yeniden tanımlamalarına ve adaptasyon sağlamalarına neden olmuştur. Türk askeri elitlerinin, siyasi manipülasyon ve güç kullanımı gibi araçlarla iktidarı belirleme eğilimleri, demokratik normların güçlenmesiyle birlikte sorgulanmış ve sınırlanmıştır. Artık askeri elitler, siyasi karar alma süreçlerinde daha transparan ve hesap verebilir bir şekilde hareket etmek zorundadır.

Bununla birlikte, Türk askeri elitlerinin hala önemli bir etkisi ve nüfuzu bulunmaktadır. Özellikle ulusal güvenlik ve dış politika konularında, askeri elitlerin görüşleri ve önerileri dikkate alınmaktadır. Ancak, bu etki, demokratik kurumların güçlenmesi ve sivil denetimin artmasıyla dengeye oturtulmaya çalışılmaktadır.

Sonuç olarak, Türk askeri elitleri, ülkenin siyasi ve toplumsal yapısında önemli bir role sahiptir. Ancak, demokratik normların güçlenmesiyle birlikte, askeri

elitlerin siyasi etkisi ve nüfuzu sınırlanmış ve daha sivil denetime tabi hale gelmiştir. Bu durum, Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

2.1.2.18.2 Mills'in, Güç Yapılarını, Elit Grupları ve Bu Yapıların Toplum Üzerindeki Etkilerini Ele Alışı ve Türk Ordusu'nun Dinamikleri

Mills'e göre, askeri güç genellikle diğer güç türlerinden daha az şeffaf ve hesap verilebilir. Türk Ordusu, Türkiye'nin siyasi tarihinde önemli bir rol oynamış ve sık sık askeri müdahalelere sahne olmuştur. Bu tür müdahaleler, demokratik süreçleri etkilemiş ve karar alma süreçlerini kapalı hale getirmiştir.

Mills'in teorisi, belirli alanlarda etkili konumlarda bulunan ve birbirleriyle bağlantılı olan elit grupları vurgular. Türk Ordusu içinde, askeri liderlerin geçmişleri, eğitimleri ve sosyal ilişkileri önemlidir. Bu elit gruplar genellikle benzer geçmişlere ve değerlere sahip olduğundan, Türk askeri liderliğinin yetiştirilmesi ve seçilme tarzlarının analizini gerektirir.

Mills, askeri gücün toplum üzerindeki olumsuz etkilerine özellikle askeri harcamalara diğer sosyal ihtiyaçlara öncelik verilmesi durumuna dikkat çeker. Türk Ordusu'nun bütçedeki payı ve ekonomik-sosyal politikalara olan etkisi, askeri önceliklerin toplumun ihtiyaçlarıyla ne kadar uyumlu olduğunu anlamak için önemlidir.

Mills'in teorisi, askeri gücün demokrasi ve sivil özgürlüklere yönelik tehditlerine de odaklanır. Türk Ordusu'nun demokratik kurumları desteklemesi, sivil özgürlüklere saygı göstermesi ve sivil yönetimlere müdahale etmemesi ve anayasal sınırlar içinde kalması önemlidir.

Bu değerlendirme, Türk Ordusu'nun dinamiklerini anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Ancak, Türkiye'nin tarihi, kültürü ve politik bağlamı da dikkate alınmalıdır. Mills'in teorisinin Türkiye'ye uygulanması, bir çok faktörün göz önünde bulundurulmasıyla daha anlamlı hale gelir. Bu şekilde, Türk Ordusu'nun güç yapıları ve toplumsal etkileri üzerine daha derin bir anlayış geliştirilebilir.

2.1.2.19 Erving Goffman (1922–1982)

Erving Goffman'ın sosyolojiye en önemli katkısı sembolik etkileşimcilik teorisidir. Durkheim gibi sosyoloji kurucularının çalışmaları temel alan Goffman, insanların birbirleriyle nasıl etkileşim kurduklarını ince ayrıntılarla analiz etti. Erving Goffman, ordu araştırmalarına yaptığı katkılarla pek tanınmaz. Çalışmaları toplumun birçok sektörüne atıfta bulunur, ancak orduya değil. Bununla birlikte, çalışmaları, silahlı kuvvetler içindeki bazı dinamiklerin daha iyi anlaşılması için kullanıma uygundur. Goffman, "sahne" olan, yani örgütsel bir bağlamda performans sergileyen insanlar arasındaki somut etkileşimlere odaklanan dramaturjik bir bakış açısı kullanır. Çalışmaları, örgüt içindeki duyguları görünür kılarken gündelik hayatın incelikli gözlemlerini de öne çıkardığı için, sosyolojik araştırmalar açısından ayrıcalıklı bir konuma sahiptir.

Goffman'ın çalışması, özellikle kapalı organizasyonların, yani mahkûmların/akıl hastalarının/kapalı toplum çalışanlarının ayrılmasının beklenmediği veya ayrılmasına izin verilmeyen organizasyonların örgütsel dinamiklerini anlamak söz konusu olduğunda, genel olarak toplum arasında hatırı sayılır bir ün kazanmıştır. **Toplam kurumlar**, insanların kimliklerinin, farklı bir değerler ve davranış kümesini kabul etmek için bir sosyalleşme süreci yoluyla kurum tarafından kasıtlı olarak değiştirildiği yerlerdir. Goffman'ın bunun nasıl meydana geldiğine ve bireyleri ve davranışlarını nasıl etkilediğine dair açıklaması, sivillerin askeri kurum tarafından nasıl asker olarak biçimlendirildiğini ve bunun toplam kurumdan (ordu) ayrıldıktan sonra sivil topluma yeniden entegre olma yeteneklerini nasıl etkilediğini anlamaya yardımcı olur. Akıl sağlığı merkezindeki hastaların yaşamlarını konu alan komedi-drama türündeki Guguk Kuşu (One Flew Over the Cuckoo's Nest) filmi, Goffman'ın analizlerini etkileyici bir biçimde yansıtır. Bu eserin askeri alanlardaki çalışmalara sağladığı katkı, önemi ve etkileşim çözümlemesi tartışmasıdır.

Goffman, Asylums: Essays on the Social Conditions of the Mentally Ill and Other Inclusions adlı kitabında "toplam kurumu" şöyle tanımlar: **Toplam bir kurum, çok sayıda insanın yaşadığı ve çalıştığı, belirli bir süre için toplumdan ayrı ve yetkililer tarafından kısıtlanmış bir hayat yaşadığı bir yer olarak tanımlanabilir** (Goffman, 1961, s. 4).

2.1.2.19.1 Toplam Kurumların Temel Özellikleri

- Hayatın farklı alanları (uyku, çalışma, yemek yeme, tuvalete gitme vb.) arasındaki olağan sınırların kaldırılmasıdır. (Ordu: Yatakhaneler, yemekhaneler, eğitim alanları, gazinolar, vb.)

- Bütün bir kurumda hayatın tüm yönleri ve alt alanları tek ve aynı otorite altındadır (Manga Komutanı, Takım Çavuşu, Takım Komutanı, kısaca KOMUTAN her yerdedir.).

- Tesisteki insanların günlük yaşamının her aşaması bir arada ve büyük gruplar halinde yaşanmakta, herkese aynı şekilde davranılmakta ve aynı şeyleri birlikte yapması beklenmektedir (Yatma, kalkma, eğitim, spor, vb.)

- Günlük hayatın tüm aktiviteleri katı bir şekilde planlanır ve her aktivite bir sonrakini takip eder. Tüm faaliyetler yukarıdan sabit bir sistem, resmi kurallar ve idari çerçeveler tarafından belirlenir. (Sabah Kalk ve Temizlik 0600:0630; Sabah Sporu ve Kahvaltı 0630:0800; Eğitim Hazırlığı ve Eğitim 0800:1200, vb.)

- Tüm çeşitli faaliyetler, kurumun resmi hedeflerini yerine getirmek için tasarlanmış tek bir rasyonel plana göre düzenlenir (Yıllık Hazırlanan Eğitim Planına göre, Günlük, Haftalık, Aylık eğitim planlarının uygulanarak istenilen hedeflere ulaşılması.).

- Bir kişi tamamen kurumsallaştığında, kurum öncesi rollerinden ve bazen de medeni haklarından sıyrılır.

- Girişte kişilerin özgeçmişleri kaydedilir, fotoğrafları çekilir, sağlık muayenesi yapılır, saçları kesilir, kişisel eşyaları alınır ve kurum üniforması giydirilir.

- Böylece bireyler, daha önceki birçok öz tanımlama kaynağını terk etmeye zorlanırlar.

Goffman'ın akıl hastaneleri, huzurevleri, yatılı okullar, hapisaneler veya dini eğitim kurumlarının kapalı dünyasına ilişkin analizinin ordu için son derece önemli olduğu hemen anlaşılabilir. Bunlar yüksek duvarlı, fiziksel, sembolik ya da her ikisinin birden olduğu dünyalardır. Goffman'ın toplam kurum analizi kavramının yeni askere alınanların bu tür kurumlar içinde sosyalleşme, tek tipleştirme ve kontrol edilme tarzı, askeri okullarda, kışlalarda, üslerde, savaş gemilerinde önemli uygulamaları vardır. Bugün bu kurumlarda kurallar ve uygulamalar biraz daha gevşemiş olsa da genel fikir hala geçerli.

Ordu, daha geniş bir toplumun tecrit edilmiş bölgelerinde, yabancılardan çok iyi korunan alanlarda çalışma ve yaşama eğilimindedir. Bu, güvenlik ama özellikle askeri kültürün ve onun çeşitli tezahürlerinin geliştirilmesi ve korunması için yapılır. Burada Goffman, Durkheim'ın kolektif vicdan, yani toplumların veya bu durumda askeri toplulukların kolektif zihniyeti veya kurumsal kültürü üzerine yaptığı çalışmadan faydalanıyor. **Küçük birlik liderliği/komutanlığı (askeri okullardan itibaren devam eden)**, bu kapalı topluluklarda baskın bir rol oynar. Mahkûmların aksine, çalışanların tesisi çalışma saatleri dışında terk etmelerine izin verilir. Yeni askerlere askeri dünyaya girdikleri andan itibaren yeni yaşam tarzının kurallarını öğretilir. Örgüt kurallarına uymayanlar, askeri örgüte katıldıktan sonraki ilk dönem içinde ya resmi ya da gayri resmi olarak ihraç edilirler. Bu başlangıç, bir "yemin töreni" ile sonuçlanan yüksek psikolojik baskı ve tecrit ile oluşturulan bir seçim sürecidir (**MENTEŞ İntibak Kampı**). Bunların hepsi, Erving Goffman'ın çok ünlü bir şekilde tanımlayıp analiz ettiği gibi, tüm "total kurumlar" tarafından yeni mahkûmları işe almak, asimile etmek ve disipline etmek için kullanılan uygulamalara çok benzemektedir.

Goffman, kabul sürecinde, askere alınanların askeri kültürün özelliklerini içselleştirebilecekleri koşulların yaratılmasında aşağıdaki adımları birbirinden ayırır: Süreç, eğitim/denetim personelinin;

- Askerlerin memleketlerinden getirdikleri sosyal alışkanlıklarından sıyırmasıyla başlar.
- Kurumsal kıyafetlerin (üniformaların) yerini aldığı kıyafetleri ve yeni saç kesimleri dâhil; birkaç saat içinde belirli bir kişisizleştirme gerçekleşir;
- Bu ilk aşama, aceminin aileleri de dâhil olmak üzere dış dünyadan insanlarla iletişim kurmasının yasak olduğu tam bir izolasyon ile karakterize edilir;
- Günümüz silahlı kuvvetlerinin birçoğunda, askerler temel eğitimin ilk döneminde cep telefonlarını teslim etmek zorundadır.
- Bu ilk dönem ayrıca fotoğraf, parmak izi alma, numara verme ve kişisel eşyaların saklanmak üzere listelenmesi gibi kabul prosedürlerinden oluşur;
- Bu döneme (intibak kampı), denetim kadrosu tarafından bir dizi aşağılama ve psikolojik baskı eşlik eder; süreç 'hoş geldin' veya 'benliğin aşağılanması' olarak adlandırılır ve aslında geçmiş hayatının yapı bozumu kısaca 'geçmişten temiz bir kopuştur.'

- Bu ilk aşamada acemiler her türlü mahremiyetten mahrum bırakılır.
- Yeni gelenler yavaş yavaş kurumun kurallarına göre yaşamaya hazır hale gelirler ve hayata yeni dayanaklar sağlayan kurumun dilini konuşmayı öğrenirler.
- Ödüller veya ayrıcalıklar personele itaat ve başarı karşılığında verilir

Aynı dönemde, hem askere alınanlar arasında bir kardeşlik duygusu gelişir, hem de "dışarıdaki akranlarından" kendilerini ayırt ettikleri bir tür sosyal farklılaşma gelişir; **bu nedenle acemi askerler arasında gruplar gelişmeye başlar**. Bireysel acemiler çeşitli uyarlamalar geliştirebilir: **ayrıma – grubun dışında kalma – gruba isyan, kurumsal hayatı dış dünyaya tercih etmeye ve mükemmel bir asker rolünü oynamaya, dolayısıyla diğerlerinden daha iyi olmaya kadar. Bununla birlikte, daha olağan tepki, eldeki duruma bağlı olarak her türden tepkinin fırsatçı ve sakin bileşimi olan "sakin davranmak"tır; bu başa çıkma tarzı, temel eğitim ve buna karşılık gelen askere başlama süreçlerini geçerek başarıya yol açacaktır.**

Askeri okullarda başlangıç safhasında bu aşamalar ve davranış biçimleri net olarak gözlenebilir. Başlangıçta yoğun baskı ve stres altındaki öğrenciler ortadan kalkın mahremiyetleri, alışkın olmadıkları farklı kültür alanlarından gelen diğerleri ile çatışırken, bir yandan da baskı altında yürütülen şekillendirme eğitimlerinde kendilerini göstermeye çalışırlar. Başarılı olup kalmaya hak kazananlar yavaş yavaş nasıl davranacaklarını öğrenirler ve komutanları tarafından bile buna karşılık gelen saygıyla karşılanırlar (Subay aday adayları adaylığa hak kazandıkları andan itibaren üstleri tarafından HARBİYELİ diye çağırılır ve bir subay artık ölünceye kadar HARBİYELİ'dir). **Örgütün gizliliğini korumak için ketum kalmayı da öğrenmişlerdir.** Goffman kendilerine yakıştırılan duruma uyum sağlayan insanlara "başlangıçta ordu kurallarına fiziksel cezalardan kaçınmak için uyan ancak zamanla içinde bulunduğu kurumun lekelenmesin, üstleri ve diğer askerler kendisine saygı duysun diye uymaya başlayan acemi askerleri" (Goffman, 1961) örnek verir. **Belirli periyotlarla katıldıkları törenler(ritüeller) bu birlikteliği ve kabulü pekiştirir.** Bu durum gruplaşmanın başlangıcını oluşturur. Sıkı dostluklar oluşmaya, küçük küçük gruplaşmalar meydana gelmeye başlar. Zamanla çatışmaların dozu sakinleşmeye zorlukları birlikte paylaşmaya doğru evrilir. Bu evrimleşme, aralarında ciddi rekabetlere varan çatışmalara kadar varsa da günün sonunda zamanı geldiğinde her ne olursa olsun bir birileri için canlarını feda

edecekleri bir aşamaya varacaktır. (Konu, Silah Arkadaşlığı başlığı altında incelenmiştir.)

Tabii olarak ordu zamana ve içinden geldiği toplumun yapısına göre değişim göstermektedir. Ordudaki günümüzün insan kaynakları politikaları, eğitim ve öğretim kurumlarının açılmasına ve bunların başlangıç uygulamalarının günümüzde toplumun geneli tarafından kabul edilenlerle uyumlu hale getirilmesine katkıda bulunuyor. **Ordudaki toplam kurumlar bu nedenle "yarı toplam kurumlar" olma eğilimindedir.**

Etkileşim ritüelleri ve dil aracılığı Tımarhaneler üzerine yaptığı çalışmanın yanı sıra, Goffman'ın günlük yaşamda benliğin sunumu ve buna karşılık gelen etkileşim ritüelleri hakkındaki teorilerinin de burada önemini vurgulamak gerekmektedir. Goffman'ın çalışması sayesinde, etkileşimin askerlerin diğerleri ile (kendi aralarında, içinde yaşadıkları toplum ile, yurtiçinde ve yurtdışında görev yaptıkları alanlarda) etkileşim halindeyken hangi sonuçların elde edildiğini nasıl belirlediklerini artık daha iyi anlayabiliriz. Erving Goffman'ın dramaturjik bakış açısı, daha sonraki araştırmacılara, özellikle duygu çalışması ve insanlar arasındaki günlük etkileşim alanında kendi çalışmalarını geliştirmeleri için hizmet eden bir dizi kavrayış getirdi.

Goffman, yüz yüze iletişimde gerçekleşen tiyatro gösterilerini analiz eder. Bir başkasıyla tanıştığınızda, çevrenizi, görünüşünüzü ve tavrınızı değiştirerek karşınızdaki kişinin size verdiği izlenimi kontrol ettiğimizi veya kontrol etmeye çalıştığımızı iddia eder. Aynı zamanda ikinci kişi birinci kişiyi etkilemeye ve ondan bir şeyler öğrenmeye çalışır. Goffman ayrıca, sosyal etkileşimdeki katılımcıların kendilerini veya başkalarını utandırmaktan kaçınmak için belirli uygulamaları kullandıklarına inanır. Ona göre toplum homojen değildir; farklı ortamlarda farklı davranmamız gerekir. Bu kabul, Goffman'ı dramaturjik analize götürmüştür. İnsanların günlük yaşamlarında oynanan "oyunlar" ile tiyatro gösterileri arasında bir bağlantı kurar. Sosyal etkileşim de tıpkı bir tiyatro performansı gibi, oyuncuların (insanların) seyirci önünde performans sergiledikleri bir sahne vardır; Olumlu kişisel değerlendirmeler ve istenen izlenimler burada özetlenmiştir. Ama bunun bir de perde arkasında vardır- insanların kendileri olabilecekleri ve sosyal rollerini ve kimliklerini bırakabilecekleri gizli bir özel alan.

Astlar, üstlerine sunacakları en etkileyici performansı sergilerken, genellikle onları etkileme arzusu ile (ya da tam tersine) davranabilirler;

üstünlerin beklentilerine uygun bir dünya görüntüsü sunarak, ince bir şekilde onları tatmin etmeye çalışıyor olabilirler. Görüldüğü gibi, bu çabanın—askeri boyutu da dahil olmak üzere—birçok pratik etkisi vardır. Komutanlara, göz ardı edilmesi güç değerli bilgiler ve araçlar sunar.

Erving Goffman'ın eseri ordu gibi "toplum kurumların" nasıl işlediğine dair analizidir. Toplum kurumlar, insanların kimliklerinin, farklı bir değerler ve davranış kümesini kabul etmek için bir sosyalleşme süreci yoluyla kurum tarafından kasıtlı olarak değiştirildiği yerlerdir. Goffman'ın bunun nasıl meydana geldiğine ve bireyleri ve davranışlarını nasıl etkilediğine dair açıklaması, sivillerin askeri kurum tarafından nasıl asker olarak biçimlendirildiğini ve bunun toplum kurumdan (ordu) ayrıldıktan sonra sivil topluma yeniden entegre olma yeteneklerini nasıl etkilediğini anlamaya yardımcı olur.

Goffman, askerliğin bir sosyal rol olduğunu ve askeri organizasyonların bir toplum içindeki toplumsal organizasyonlardan farklı olmadığını belirtir. Ona göre, askerlik, bir kişinin kişisel özelliklerini ve kimliğini askeri normlar ve kurallarla değiştirir ve onları askerlik rolüne uygun hale getirir. Askeri kurumlar, askerlerin kişiliklerini kontrol etmek ve düzenlemek için çeşitli sosyal kontrol mekanizmalarını kullanır.

Goffman ayrıca askerlik deneyiminin insanların toplumsal etkileşimlerine de etki ettiğini belirtir. Askerler, askerlik döneminde, askeri kurumların belirlediği toplumsal normlar ve hiyerarşik yapılar nedeniyle diğer insanlarla olan ilişkilerinde değişimler yaşarlar. Askerler, askerlik süresince, birbirlerine ve üstlerine olan bağlılıkları nedeniyle, özellikle de savaş durumunda, daha sıkı bir toplumsal bağlılık hissederler.

Askeri sosyalizasyon süreci, askerlerin kişiliklerini ve kimliklerini, askeri hiyerarşi, disiplin ve kurallarla uyumlu hale getirir. Bu süreç, askerlerin kendilerine özgü bir dil, davranış biçimi ve düşünce tarzı benimsemelerine neden olur. Goffman, bu sürecin sonucunda askerlerin toplumsal etkileşimlerinde farklı bir rol oynamaya başladığını ve askerlerin toplum içindeki sosyal statüleri ve kimliklerinin, kurumun belirlediği normlara ve kurallara uygun olarak yeniden şekillendiğini belirtir.

2.1.2.20 Arlie Russell Hochschild

Arlie Russell Hochschild duygular, toplumsal cinsiyet ve çağdaş toplumdaki sosyal konuların kesişimi üzerine araştırmalarıyla tanınan tanınmış bir sosyologdur. Çalışmaları öncelikle Amerikan bağlamına odaklanırken, fikirleri daha geniş sosyal olguları anlamakla ilgilidir.

Hochschild, "Yönetilen Kalp: İnsan Duygusunun Ticarileştirilmesi" adlı kitabında (Hochschild,1983), insanların uçuş görevlileri ve müşteri hizmetleri temsilcileri gibi hizmet işlerinde sergiledikleri duygusal emeği araştırıyor. Bu çalışanların, işin başarısı için gerekli olan, müşterileri için belirli bir duygusal atmosfer yaratmak için duygularını yönetmeleri gerektiğini savunuyor. Hochschild, bu duygusal emeğin modern çalışmanın belirleyici bir özelliği haline geldiğini, insanların duygusal deneyimlerini dönüştürdüğünü ve çalışanın gerçek duyguları ile işinin gerektirdiği duygular arasında duygusal bir uyumsuzluğa yol açtığını öne sürüyor (Hochschild, 1983).

Hochschild, bir başka çalışmasında, "İkinci Vardiya"da çift gelirli ailelerde ev içi emeğin erkekler ve kadınlar arasındaki eşitsiz dağılımını araştırıyor. Kadınların işgücüne artan katılımına rağmen, cinsiyete dayalı rollerin ve beklentilerin ev içinde devam ettiğini ve ev içi emeğin eşit olmayan bir şekilde dağılmasına yol açtığını savunuyor. Hochschild, ev içi emeğin bu "ikinci vardiyasının" cinsiyet eşitsizliğini sürdürdüğünü ve kadınların işyerinde eşitliği sağlama becerisini etkilediğini öne sürüyor (Hochschild, 2012).

2.1.2.20.1 Hochschild'in Katkılarının Askeri Ortam İçin Değerlendirilmesi

Hochschild ordu üzerine kapsamlı bir şekilde yazmamış olsa da onun **duygular** ve **toplumsal cinsiyet** üzerine yaptığı çalışmalar, askeri personel ve ailelerinin deneyimlerini anlamakla ilgilidir. The New York Times ile 2016 yılında yaptığı bir röportajda, askerlik hizmetinin aileler üzerindeki duygusal bedelini ve askere alındıktan sonra sivil hayata yeniden uyum sağlamanın zorluklarını tartışıyor. Ayrıca askerlik hizmetinin cinsiyetçi doğasına ve geleneksel cinsiyet rollerinin asker aileleri üzerindeki etkisine dikkat çekiyor.

Askeri personelin işleri, **duygusal** yüklerle dolu olabilir ve farklı düzeylerde askeri personelin duygusal işle uğraşmasını gerektirebilir.

Örneğin, bir askeri birlik içinde bir komutan, birlik mensuplarının moralini yüksek tutmaya çalışmalı, onların duygusal ihtiyaçlarını anlamalı ve gerektiğinde destek olmalıdır. Aynı zamanda, birlik içindeki çatışmaları yönetmek ve çözmek de komutanın üzerine düşen görevler arasındadır.

Bir başka örnek olarak, bir askeri sağlık personeli, yaralı veya travma geçirmiş askerlerle ilgilenmek zorunda kalabilir. Bu durumda, duygusal olarak zorlayıcı koşullar altında çalışmak ve askerlerin duygusal ihtiyaçlarını anlamak ve onlara destek olmak gerekebilir.

Askerlik, duygusal iş gereksinimlerinin yoğun bir şekilde bulunduğu bir alandır. Geleneksel olarak, askeri hizmet, fiziksel gücün ve disiplinin vurgulandığı bir ortam olarak algılanmıştır. Ancak, modern askeri hizmetin dinamikleri ve toplumun değişen beklentileriyle birlikte, askerlikte duygusal işin rolü de giderek daha önemli hale gelmektedir.

Geleneksel askeri liderlik anlayışında, duygusal iş genellikle göz ardı edilmiştir. Ancak, günümüzde askeri liderler, askerler arasında duygusal bağları güçlendirmenin ve duygusal zekayı kullanmanın önemini giderek daha fazla kavramaktadırlar. Bu, askerler arasında güvenin artırılması, takım çalışmasının geliştirilmesi ve askeri operasyonların daha etkili bir şekilde yürütülmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

Askerlikte duygusal iş, sadece birlik içindeki ilişkilerle sınırlı değildir. Aynı zamanda, askerlerin aileleriyle olan ilişkilerini de kapsar. Askerlik süresince, ayrılık, endişe ve belirsizlik gibi duygusal zorluklarla başa çıkmak zorunda kalan askerlerin, duygusal destek alabilmeleri ve sağlıklı bir şekilde başa çıkabilmeleri önemlidir.

Duygusal iş, askerlerin psikolojik sağlığını korumak ve operasyonel etkinliği artırmak için de kritik bir role sahiptir. Askerlik, sıklıkla stresli ve travmatik deneyimlerle doludur. Bu nedenle, askerlerin duygusal ihtiyaçlarını karşılamak ve duygusal destek sunmak, askeri personelin ruh sağlığını korumak için önemli bir faktördür.

Ayrıca, askeri liderlerin duygusal zekâ ve empati yeteneklerine sahip olmaları, askerler arasındaki ilişkileri güçlendirmek ve takım ruhunu teşvik etmek için hayati öneme sahiptir. Askerlerin duygusal olarak desteklenmeleri ve motive edilmeleri, askeri operasyonların başarılı bir şekilde yürütülmesine katkıda bulunabilir.

Askerlikte duygusal işin rolü giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Askeri liderlerin, askerlerin duygusal ihtiyaçlarını anlamak ve karşılamak için duygusal zeka ve empati yeteneklerine sahip olmaları, askeri operasyonların başarılı bir şekilde yürütülmesine yardımcı olabilir. Askerlik, sadece fiziksel güç ve disiplin değil, aynı zamanda duygusal zeka ve iş birliği gerektiren karmaşık bir süreçtir.

Askerlik, **farklı sosyal sınıflardan** gelen bireyleri bir araya getiren bir kurumdur. Askerlik hizmeti, sınıf farklarını aşmayı ve birlikte çalışmayı gerektirir. Bu bağlamda, askerlik, farklı sosyal sınıflardan gelen bireylerin duygusal olarak bir araya gelmesini sağlayabilir ve birlikte çalışma becerilerini geliştirebilir.

Ordu içindeki görevler, farklı sosyal sınıflardan gelen askerlere hitap edebilir. Örneğin, birlik içindeki bir askerin duygusal ihtiyaçları, askerin sosyal ve kültürel arka planına göre farklılık gösterebilir. Bu nedenle, askeri personelin duygusal işle uğraşma becerileri, herkesin duygusal ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde esnek olmalıdır.

Aile, bir askerin duygusal işle başa çıkma becerilerini etkiler. Bir askerin ailesi, onun duygusal ihtiyaçlarını anlamasına ve onunla destek olmasına yardımcı olur. Özellikle uzun süreli aileden ayrı kalmayı gerektiren görevler esnasında bir asker için en önemli dayanak ailedir. Aile en önemli kalelerden biri haline gelir. Aynı zamanda, askerin aile geçmişi ve çocukluk deneyimleri, onun duygusal işle başa çıkma becerilerini şekillendirebilir. Aynı zamanda, askerlik hizmeti, aile içindeki ilişkileri güçlendirebilir ve bireylerin birlikte çalışma becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir.

Askeri personelin duygusal işle başa çıkma becerileri, onların başarıyla görevlerini yerine getirmesinde önemli bir rol oynar. Askerlik, zorlayıcı ve duygusal olarak yoğun bir ortamda gerçekleşir ve askerlerin duygusal ihtiyaçlarını anlamak ve onlara destek olmak, birlik içindeki uyumu ve verimliliği artırır.

Askerlik hizmeti, **birlikte çalışmayı ve takım ruhunu** vurgular. Askerlik, bireylerin duygusal olarak birbirleriyle etkileşimde bulunmalarını ve destek olmalarını gerektirir. Askerlik hizmeti, bir ülkenin savunması için görev yapan ve askeri hizmet gerektiren birçok farklı alanda çalışan bireylerden oluşur. Askerlik, sadece fiziksel güce dayanmayan, aynı zamanda duygusal ve zihinsel dayanıklılık gerektiren bir iş alanıdır. Bu, savaş alanında sakin ve odaklanmış kalmayı içerir, ancak aynı zamanda arkadaşlarını ve meslektaşlarını desteklemeyi de gerektirebilir.

Özellikle, askerler sık sık zorlu koşullar altında çalışmak zorunda kalırken, duygusal olarak güçlü olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda, yukarıda açıklanan hususlar, askerlik alanında da kullanılabilecek bazı temel kavramları içermektedir.

Askerlik hizmetinde başarısızlık, bir bireyin duygusal ve zihinsel dayanıklılığını etkileyebilir. Başarısızlık, askerlik hizmetinin zorlu koşullarına uyum sağlayamayan bireylerde duygusal stres ve belirsizlik yaratabilir. Bu durumda, askerlik hizmeti, bireylerin duygusal dayanıklılığını geliştirmek için çeşitli destek mekanizmaları sunabilir. Genel olarak, Hochschild'in çalışması çağdaş toplumdaki duygular, toplumsal cinsiyet ve sosyal yapılar arasındaki karmaşık kesişimleri vurgular. Görüşleri, askeri personel ve ailelerinin deneyimleri de dâhil olmak üzere bir dizi sosyal olguyu anlamakla ilgilidir.

2.1.2.21 Zygmunt Bauman

Hala devlete odaklanan biri, bir devletin ordusu sadece ekonomik değil, aynı zamanda ideolojik amaçlar için de nasıl manipüle edebileceğini anlamak için Zygmunt Bauman'ın çalışmalarına yönelmek zorunda kalır. Bauman, Almanya gibi modern, son derece uygar bir devletin, Holokost sırasında sıradan vatandaşların bu tür insani vahşetleri görünüşte rasyonel ve kişisel olmayan bir şekilde işlemelerini nasıl sağlayabileceği konusunda şaşkındır (Bauman, 1997). Weber'in çalışmalarından yararlanan Bauman, bunu modernitenin bir ürünü olan yüksek verimli bürokrasilerin üretebileceği tehlikelerle açıklar. Takip eden bir yönetim kültürünün, ahlakın rasyonellikten koptuğu koşullar yaratabileceğini ve bunun sonucunda "rasyonelliğin ve etiğin insanlığın kaybeden olduğu zıt yönlerle işaret ettiği bir sistem" ile sonuçlanabileceğini savunur. O zaman soru, bu tür eylemlerin yüksek oranda düzenlenmiş ve kontrol edilen totaliter rejimlerle sınırlı olup olmadığı veya demokrasilerde ortaya çıkıp çıkamayacağıdır.

Bauman, militarizmin toplumlarda şiddeti teşvik eden ve savaşa yönlendiren bir ideoloji olarak eleştirir. Ona göre, militarizm, insanların korku ve güvensizlik duygularını istismar ederek savaşa meşruiyet kazandırır ve bu durum toplumsal huzuru tehdit eder.

Askerlik ve silahlı kuvvetler, Bauman'a göre devletlerin ve güç odaklarının toplumsal kontrol araçlarıdır. Bu kurumlar, toplumun belli kesimlerini denetlemek ve ezmek için kullanılabilirler.

Bauman, savaşın insanlığın en büyük trajedilerinden biri olduğunu savunur. Savaşlar, sivil kayıplara, toplumsal ayrışmaya ve acıya neden olur ve insanlığın ilerlemesini engeller.

Bauman, askeri endüstrinin ve savaşın, tüketim kültürüyle iç içe geçmiş olduğunu ve her ikisinin de insanları tüketim ve şiddet kültürüne yönlendirdiğini iddia eder.

Bauman, barışın ve anlayışın savaş ve çatışmalardan daha sürdürülebilir bir çözüm olduğunu vurgular. Ona göre, toplumlar arasında iletişim ve diyalog yoluyla çatışmaların çözülmesi gerekmektedir.

Bauman'ın askerlik ve militarizm hakkındaki düşünceleri, toplumsal yapıların ve **insan ilişkilerinin derinliklerine inen eleştirel bir bakış açısını yansıtır.**

2.1.2.22 Michael Mann (1942-)

Michael Mann, sosyolojide gücün çok boyutlu doğasını anlamak için geliştirdiği IEMP (İdeolojik, Ekonomik, Askeri, Politik) modeliyle tanınır. Mann'ın IEMP modeli, Weberyen güç teorisini genişleterek gücün dört temel kaynağını ayrı ayrı ele alır. Bu model, ekonomik sınıf, kültürel veya ideolojik topluluklar (statü grupları), askeri güç ve siyasi güç gibi farklı güç türlerini inceler. Mann, devletin tarihsel olarak güç tekeli nadiren tamamen elde edebildiğini ve genellikle askeri örgütlenmelerin veya isyancı grupların etkisi altında şekillendiğini savunur.

2.1.2.22.1 Çoklu Güç Kaynakları Teorisi (IEMP Modeli)

Mann, toplumların yapılarını ve tarihsel süreçlerini anlamak için ideolojik (I), ekonomik (E), askeri (M) ve politik (P) güçlerin birbirleriyle etkileşimini inceler. Bu güç kaynaklarının her biri, toplumun belirli yönlerini kontrol eder ve toplumsal değişimi şekillendirir. Örneğin, ideolojik güç fikirler ve inançlar üzerinde etkiliyken, ekonomik güç üretim ve dağıtım süreçlerini kontrol eder. Michael Mann'ın IEMP Modeli

Michael Mann, sosyolojide gücün çok boyutlu doğasını anlamak için geliştirdiği IEMP modeliyle tanınır. IEMP modeli, gücün dört temel kaynağını vurgular: İdeolojik, Ekonomik, Askeri ve Politik güçler. Bu model, toplumların yapılarını ve tarihsel süreçlerini anlamak için bu dört güç kaynağının birbirleriyle etkileşimini inceler.

İdeolojik güç, fikirler, inançlar ve değerler aracılığıyla toplum üzerindeki etkiyi ifade eder. İdeolojik güç, din, eğitim, medya ve kültürel kurumlar gibi araçlar aracılığıyla yayılır ve bireylerin ve grupların düşünce ve davranışlarını şekillendirir. Örneğin, dini inançlar, siyasi ideolojiler ve eğitim sistemleri, toplumun normlarını ve değerlerini belirlemede önemli rol oynar.

Ekonomik güç, üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerini kontrol eden güçtür. Bu güç, kaynakların ve servetin kontrolü ile ilgilidir. Ekonomik güç, zenginlik ve kaynakların dağılımını etkileyerek toplumda sosyal ve ekonomik hiyerarşileri oluşturur. Ekonomik sistemler, kapitalizm, sosyalizm veya feodalizm gibi farklı şekillerde organize olabilir ve bu sistemler, ekonomik gücün nasıl kullanıldığını belirler.

Askeri güç, fiziksel zor kullanımı veya tehdidi yoluyla etki yaratma kapasitesidir. Bu güç, ordular, savaş teknolojileri ve savunma sistemleri gibi araçlar aracılığıyla uygulanır. Askeri güç, devletlerin ve diğer grupların güvenliğini sağlamak, toprakları korumak ve genişletmek, ayrıca iç ve dış tehditlere karşı savunma yapmak için kullanılır. Mann, askeri gücü, diğer güç kaynaklarından bağımsız bir analiz konusu olarak ele alır ve militarizmin, kapitalizmden veya diğer sosyal süreçlerden değil, devletlerarası jeopolitik dinamiklerden kaynaklandığını savunur.

Politik güç, otorite ve yasalar aracılığıyla toplum üzerinde kontrol kurma yeteneğidir. Bu güç, hükümetler, siyasi partiler ve devlet kurumları tarafından uygulanır. Politik güç, yasaların yapılması ve uygulanması, politik kararların alınması ve devletin yönetilmesi süreçlerini içerir. Politik güç, toplumdaki farklı gruplar arasındaki ilişkileri düzenler ve çatışmaları yönetir. Mann, politik gücü, despotik (despotic) ve altyapısal (infrastructural) olarak ikiye ayırır: despotik güç, devlet elitlerinin sivil toplumla danışmadan yaptığı **eylemleri ifade ederken, altyapısal güç, devletin sivil toplumu gerçekten nüfuz edebilme ve eylemlerini tüm topraklarına yayabilme kapasitesidir.**

2.1.2.22.2 IEMP Modelinin Özellikleri ve Uygulamaları

Mann'ın IEMP modeli, güç kaynaklarının birbirleriyle nasıl etkileştiğini ve bu etkileşimlerin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini anlamak için kullanılır. Bu model, toplumların karmaşıklığını ve değişimini analiz etmek için çok boyutlu bir çerçeve sunar. İdeolojik, ekonomik, askeri ve politik güçler, farklı tarihsel

dönemlerde ve farklı coğrafyalarda değişen şekillerde birbirleriyle etkileşime girer. Bu etkileşimler, toplumların evrimi ve değişimi üzerinde belirleyici rol oynar.

Mann'ın IEMP modeli, sosyolojide gücün dinamiklerini anlamak için geniş bir perspektif sunar ve toplumsal değişimi analiz etmek için çok boyutlu bir yaklaşım sağlar. Bu model, toplumsal yapılar üzerindeki güç dinamiklerini derinlemesine inceleyerek, sosyolojik analizlere geniş bir bakış açısı kazandırır.

Mann, toplumsal güçlerin organik (yapısal ve sürekli) ve amorf (esnek ve değişken) ağlar üzerinden yayıldığını savunur. Bu ağlar, bireylerin ve grupların gücü nasıl kullanıp dağıttığını anlamak için önemlidir.

Mann, tarihsel süreçlerin ve farklı toplumların karşılaştırmalı analizlerinin önemini vurgular. Toplumların evrimi ve değişimini anlamak için uzun vadeli tarihsel süreçleri incelemek gerektiğini savunur.

Mann, toplumsal olayların ve süreçlerin tek bir nedene indirgenemeyeceğini, bunun yerine çoklu faktörlerin etkileşimiyle anlaşılması gerektiğini ileri sürer. Toplumsal değişimi ve yapıyı anlamak için ekonomik, politik, askeri ve ideolojik faktörlerin birlikte ele alınması gerektiğini belirtir.

Mann, devletin ve onun bürokrasisinin toplumsal güçlerin bir aracı olarak nasıl işlediğini inceler. Devletin rolü ve gücünün, toplumun farklı katmanları arasındaki ilişkilerde belirleyici olduğunu vurgular. Mann, "devletin özerk gücü" kavramını iki ana hedefle ortaya koymuştur: devletin sivil toplumdan bağımsızlık kaynaklarını belirlemek ve devletlerin ne kadar güç sahibi olduğunu değerlendirmek. Bu bağlamda, despotic power (despotik güç) ve infrastructural power (altyapısal güç) olarak iki farklı güç türü tanımlamaktadır. Despotik güç, devlet elitlerinin sivil toplumla danışmadan yaptığı eylemleri ifade ederken, altyapısal güç, devletin sivil toplumu gerçekten nüfuz edebilme ve eylemlerini tüm topraklarına yayabilme kapasitesidir.

2.1.2.22.3 Mann'ın Askeri Yapıya ve Askeri Sosyolojiye Katkıları

Mann, askeri gücü diğer güç kaynaklarından bağımsız bir analiz konusu olarak ele alır. Onun çalışmaları, militarizmin, kapitalizmden veya diğer sosyal süreçlerden değil, devletlerarası jeopolitik dinamiklerden kaynaklandığını savunur. Mann'a göre, militarizm tarih boyunca uluslararası ilişkilerin normal bir parçası olmuştur ve savaş ile barış, devletlerarası ilişkilerin temel araçları olarak birbirini

takip eder. Bu bağlamda, kapitalizmin savaşa doğrudan bir katkısı olmadığını öne sürer.

Mann'ın askeri sosyolojiye en büyük katkılarından biri, askeri gücün sosyal değişim üzerindeki etkilerini ve devletin büyüme süreçlerini nasıl şekillendirdiğini göstermesidir. Özellikle Napolyon Savaşları'na kadar olan dönemde askeri gücün Batı Avrupa'daki sosyal değişimin ana belirleyicilerinden biri olduğunu savunur. Ayrıca, askeri gücün devlet içindeki yapısal değişiklikleri ve sosyal grupların devleti kontrol etme çabalarını nasıl etkilediğini analiz eder.

Mann'ın çalışmaları, askeri gücün ve militarizmin devletlerin iç ve dış politikalarını nasıl şekillendirdiğini ve bu süreçlerin sosyal yapılar üzerindeki uzun vadeli etkilerini anlamamıza yardımcı olur. Bu bağlamda, askeri sosyolojiye yaptığı katkılar, savaşın ve militarizmin tarihsel sosyolojik analizlerinde önemli bir yer tutar.

Güçlü bir fiziksel savunma ihtiyacından doğar. Hayati tehlikelerin yanı sıra geniş coğrafi ve toplumsal alanlarda savunma ve saldırının organizasyonunu da içerir. Askeri organizasyon genellikle yoğun ve baskıcıdır. İnsanları harekete geçiren en kör ancak en etkili araç olan şiddeti kullanır. Fiziksel gücün toplumsal organizasyonu anlamına gelir. Hayatı korumak ve tehlike oluşturmak için yoğun organizasyonlarla ilgilidir ve geniş sosyo-mekansal alanlarda birçok insanı kapsar. Askeri elitler ve kendi içlerinde oluşturdukları kastlar, genel toplumdaki iktidarın büyük bir bölümünü ellerinde tutabilirler (Mann, 2012, s. 17).

Ayrıca Mann (Mann, 2017, s. 22), askeri gücün tanımını III. Cilt kitabında şu şekilde açıklar: "Geçmişten bugüne askeri gücün tanımını -hedefe odaklanmış ve ölümcül şiddetin toplumsal organizasyonu- şeklinde daralttım. Bu tanımda 'hedefe odaklanmış' kelimesi, amaca yönelik ve net anlamına gelirken, 'ölümcül' kelimesi can alıcı anlamındadır. Askeri güç belirli bir hedefe yöneliktir, somuttur, şiddet içerir ve en önemlisi ölümcüldür. Hayat alır. Askeri güç sahipleri 'direniyorsan ölürsün' derler. Ölüm tehdidi korkutucu olduğundan, acı çekme, vücut parçalarını kaybetme, ölüm riski ile karşı karşıya kaldığımızda askeri güç bize korku ve fizyolojik semptomlarla birlikte psikolojik bir duygu uyandırır."

Askeri güç, diğer güç biçimlerine kıyasla daha az kısıtlayıcı kurallara tabidir. Toplum içinde genellikle ara sıra ve belirli dönemlerde etkili olur. En baskıcı güç türüdür. Çoğunlukla kısa süreli fakat yoğun ve yıkıcı etkiler yaratmış,

böylece toplumsal dönüşümlerin hızlanmasına katkı sağlamış, bazen de bu süreçleri yavaşlatmış ve zaman zaman toplumların dengelerini sarsmıştır.

Weber'in çalışmalarında askeri güç kavramı yer almamaktadır çünkü o, İkinci Dünya Savaşı'nı yaşamadan hayatını kaybetmiştir. Buna karşın Mann, askeri güç ağını detaylı şekilde açıklayarak kendi kuramını ortaya koyar. Mann, Weber'den ayrılarak, toplumların İdeolojik, Ekonomik, Askeri ve Siyasi olmak üzere dört temel bileşenden oluştuğunu ve bu dört unsurun dışında başka bir açıklamaya gerek olmadığını ileri sürer. Toplumların ve insanların sonsuz çeşitliliğe sahip olduğunu ve dünyanın çok büyük olduğunu, insani deneyimlerin de çok çeşitli olduğunu belirtir. Kuramlarında bu dört toplumsal güç kaynağına dayandığını ifade eder (Meşeli, 2023).

2.1.2.23 Anthony Giddens (1938-)

Anthony Giddens, askeri ve toplum arasındaki ilişki üzerine kapsamlı bir şekilde yazmış olan bir İngiliz sosyologdur. Ordunun, özellikle güç ve şiddet kullanımı ile ilgili olarak toplumun değerlerini ve tutumlarını şekillendirmede önemli bir rol oynadığını savundu.

Giddens'in ana argümanlarından biri, ordunun toplumdaki önemli bir otorite kaynağı olması ve devletin meşruiyetini korumaya yardımcı olmasıdır. Giddens, "**Ulus-Devlet ve Şiddet**" (Giddens, 2008b) kitabında ordunun, devletin meşru güç kullanımı konusundaki tekelinin önemli bir parçası olduğunu ve sosyal düzen ve istikrarı sağlamaya yardımcı olduğunu savunarak ordunun toplumdaki rolü üzerine çeşitli düşünceler ortaya koymaktadır. Ordunun ikili işlevini vurgulamaktadır: profesyonel gelişimi ve daha geniş siyasi bağlamla ilişkisi. Örneğin Giddens, modern askeri güçlerin özellikle sanayileşmiş ülkelerde son derece uzmanlaşmış olmalarına rağmen, daha geniş idari ve siyasi sistemlere bağlı kaldıklarını belirtmektedir. Ordunun genellikle devletin yapısını yansıttığını, özellikle yönetim ve disiplin açısından daha geniş işlevlerinin bir mikrokozmosu olarak hizmet ettiğini açıklar (Giddens, 2008b, s. 325-326).

Buna ek olarak Giddens, özellikle daimi ordular şeklindeki askeri gücün ulus-devletlerin yükselişi sırasında çok önemli hale geldiğini savunur. Özellikle sanayileşmiş ülkelerdeki modern orduların, teknolojik ve örgütsel gelişmişlikleri açısından sivil sektörlerden farklı olduğunu gözlemler. Bununla birlikte, daha geniş toplumsal kaynaklara da bağımlıdırlar ve bu da ordunun yönetimdeki özerkliği

sınırlamaktadır. Bununla birlikte, Giddens, özellikle "teröre karşı savaş" ve dronların ve diğer uzak savaş biçimlerinin kullanımı bağlamında toplumun militarizasyonu için de eleştireldir. Küresel güvenlik tehditlerine yanıt olarak artan askeri güç kullanımının askeri ve sivil yaşam arasındaki sınırların bulanıklaşmasına yol açtığını ve bunun sivil özgürlükler ve demokratik değerler üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu savunuyor.

Giddens, özellikle bilgi teknolojisi ve internet ile ilgili olarak askeri teknolojinin toplum üzerindeki etkisini de araştırmıştır. "**Modernliğin Sonuçları**" adlı kitabında (Giddens, 1994), bilgi teknolojisinin yükselişinin ordunun, özellikle gözetim ve istihbarat toplama açısından toplum üzerinde daha fazla kontrol sağladığını savunuyor.

Genel olarak, Giddens'in çalışmaları ordunun toplumdaki önemli bir otorite kaynağı olduğunu, ancak küresel güvenlik tehditlerine yanıt olarak artan rolünün sivil özgürlükler ve demokratik değerler için olumsuz sonuçları olduğunu göstermektedir. Araştırmaları askeri sosyoloji alanında etkili olmaya devam ediyor.

2.1.2.24 Samuel A. Stouffer (1900-1960)

Samuel A. Stouffer, Amerikalı bir sosyolog olarak, ordunun toplumla olan ilişkilerini derinlemesine inceleyen kapsamlı araştırmalarıyla bilinir. Stouffer, ordunun sadece toplumdan ayrı bir varlık olmadığını, aksine toplumun bir parçası olduğunu ve bu iki entitenin birbirine sıkı bir şekilde bağlı olduğunu savunmuştur.

Stouffer'ın temel argümanlarından biri, ordunun toplumun değerlerini ve tutumlarını şekillendirmede önemli bir rol oynamasına odaklanmıştır. "Askerler ve Siviller: Amerikan Askeri Liderlerin Tutumları" adlı eserinde Stouffer, askeri liderlerin toplumdan izole edilmediklerini, aksine sivil meslektaşlarının değerlerini ve inançlarını yansıttıklarını ileri sürmüştür. Aynı zamanda, özellikle ırk ve cinsiyetle ilgili konularda askeri liderlerin sivil nüfustan daha muhafazakâr olma eğiliminde olduklarını gözlemlemiştir.

Stouffer, aynı zamanda askerlik hizmetinin bireyler ve aileler üzerindeki etkilerini de detaylı bir şekilde incelemiştir. "Amerikan Askeri: Savaş ve Sonrası" adlı eserinde Stouffer ve araştırma ekibi, II. Dünya Savaşı sırasında savaş gazilerinin deneyimlerini ve tutumlarını anlamak için 500.000'den fazla askeri inceleyerek önemli bulgulara ulaşmışlardır. Bu araştırmada, savaş maruziyetinin askerlerin zihinsel sağlığı üzerinde belirgin bir etkisi olduğu ve birçoğunun

savaştan sonra sivil yaşama uyum sağlama konusunda zorluklarla karşılaştığı ortaya konmuştur. Genel olarak, Stouffer'ın çalışmaları ordunun toplumdan ayrı bir varlık değil, bunun bir parçası olduğunu ve askerlik hizmetinin bireyler ve aileleri üzerinde önemli etkilere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu araştırmalar, askeri sosyoloji alanında hala etkili ve önemli kabul edilmektedir, çünkü ordunun toplumla olan dinamik ilişkilerini anlamak, askeri liderlik ve savaş sonrası uyum gibi kritik konuları aydınlatmaktadır. Araştırmaları askeri sosyoloji alanında etkili olmaya devam ediyor (Schwartz & Marsh, 1999).

Amerikan Askeri

*Amat victoria curam*⁵

"American Soldier" (Amerikan Askeri) konulu araştırmaların önemi, Amerikan askerlerinin savaş deneyimlerinin anlaşılması ve bu deneyimlerin sivil hayatta nasıl uygulanabileceğinin keşfedilmesi açısından büyük bir önem taşır. Bu araştırmalar, Amerika Birleşik Devletleri'nin savaş stratejilerinin geliştirilmesi ve askeri personelin eğitim programlarının oluşturulması için de önemlidir.

Ayrıca Amerikan askerlerinin yaşadığı stres, travma ve zorlukların anlaşılması, onların psikolojik sağlığına ve rehabilitasyonlarına yönelik çözümlerin geliştirilmesine yardımcı olur. Bu araştırmalar, sivil toplum kuruluşları, hükümet ve askeri kuruluşlar tarafından da kullanılabilir ve bu kurumların Amerikan askerlerinin hayatlarını nasıl iyileştirebileceklerini ve onların ihtiyaçlarını nasıl karşılayabileceklerini anlamalarına yardımcı olur.

Sonuç olarak, "American Soldier" araştırmaları, Amerikan askerlerinin deneyimlerinin anlaşılması ve onların hayatlarını iyileştirebilecek çözümlerin geliştirilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir.

Profesör Samuel A. Stouffer'ın (1900-1960) The American Soldier olarak bilinen, çığır açıcı sosyolojik çalışması (Studies in Social Psychology in World War II, Cilt I ve II) sosyoloji alanında yapılmış en kapsamlı çalışmalardan biridir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Dr. Stouffer, ABD Ordusu Araştırma Şubesi, Bilgi ve Eğitim Bölümü'nün baş sosyal bilimler analisti sıfatıyla Savunma Bakanı'na uzman danışman olarak hizmet etti. Stouffer ve Savunma Bakanlığı için çalışan seçkin bir sosyal bilimciler ekibi, ırk uyumundan subaylarının performansına kadar her konuda tutumlarını belirlemek için röportajlar, iki yüzden fazla anket ve diğer

⁵ Zafer dikkatli bir şekilde hazırlık yapanların tarafındadır.

teknikleri kullanarak İkinci Dünya Savaşı sırasında **yarım milyondan fazla Amerikan askerini araştırdı**. Neredeyse her zaman karmaşık ve çoğu zaman mantıksız olan cevapları hem toplumlarını hem de birincil gruplarını tespit eden ve tanımlayan bireyleri ortaya çıkarır. Stouffer'ın tutumlar hakkında sağladığı bilgilerin politika üzerinde derin bir etkisi oldu; askeri gazete **Stars and Stripes'in içeriğini, ödül sistemini, terhis planlarını ve ırklardan propaganda filmlerinin içeriğine** kadar personel yönetiminin diğer yönlerini etkilemiştir.

Araştırma 4 cilt halinde yayınlanmıştır:

Cilt I, Amerikan Askeri: Ordu Hayatı Boyunca Uyum

Cilt II, Amerikan Askeri: Muharebe ve Sonrası

Cilt III, Kitle İletişimi Üzerine Deneyler

Cilt IV, Ölçme ve Tahmin

Stouffer'ın acil görevi toplum mühendisliği olsa da çalışması o zamana kadar yapılmış en büyük sosyolojik araştırmayı ve anket araştırma tekniklerini temsil ediyordu ve iş dünyası, bilim, hükümet ve bir dizi başka kurum ve kuruluş, her hususun da değerini hemen fark etti. Ek olarak, The American Soldier için yaptıkları araştırma sırasında önemli bir sosyolojik kavram olan "**göreceli yoksunluk**"u geliştirenler Stouffer ve meslektaşlarıydı; bu, kabaca kişinin statüsünü diğerleriyle karşılaştırmaya dayalı olarak belirlediği fikridir. Stouffer, yirminci yüzyılda hem Amerikan ordusunda hem de bir bütün olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde uzmanın yükselişini ve bilginin temeli olarak sezgiye kıyasla araştırmanın artan önemini temsil etmektedir. **Daha da önemlisi başarıyı/zaferi istiyorsak katlanmamız gereken bedelleri de ortaya koymaktadır.**

SOSYAL KONTROL—BAĞLILIĞI YANSITAN TUTUMLAR
(SECTION III s.410-429)

INFORMAL KODLAR VE RESMİ DAVRANIŞ KODLARI

(Stouffer, Suchman, Deviney, Star, & Williams , 1949)

Önceki bölümlerde subaylara ve astsubaylara yönelik tutumlar ele alınmıştır. Şimdi ordudaki sosyal kontrole yönelik bazı tutumların biraz daha genel bir incelemesine dönüyoruz. Askeri toplumdaki sosyal kontrolün sistematik bir sosyolojik analizini yapmak Araştırma Şubesinin işlevi ya da bu raporun amacı değildi. Bununla birlikte, tesadüfen toplanan bazı tutum materyalleri, bu konuya ışık tutmada yararlıdır.

Manastır örgütlenmeleri dışında çok az toplumsal kurum, bir ordunun yaptığı gibi, ihlale verilen cezayla hayatın tüm ayrıntılarını öngörmek için böylesine ayrıntılı bir resmi kural ve düzenlemeler bütününe sahiptir. Yine de otoriter güç tarafından desteklenen ve aşırı durumlarda resmi askeri mahkeme işlemleriyle uygulanan bu kodlanmış kurallar ve yönetmelikler, onları uygulayanların uygulamaları ve onlara itaat edenlerin beyinleri yıkanmadıkça(endoktrinasyon), **sosyal kontrol araçları olarak etkisiz olabilir**. Uygulama ve itaat konusunda beyin yıkama(endoktrinasyon), yalnızca ihlaller için resmi cezaların bilinmesi değil, uygulama ve itaatın gerekliliklerinin isteyerek kabul edilmesi anlamına gelir. Bu, kişinin hem üstlerinin hem de arkadaşlarının bir ihlal eğilimi üzerinde kontrol işlevi gördüğü bir sosyal iklimin gelişmesi ve nihayetinde, bir ihlal olsa bile bireyin **vicdanının** (üstler veya arkadaşlar tarafından tespit edilme olasılığı olmasa bile.) ihlali engelleyeceği şekilde kontrollerin içselleştirilmesi anlamına gelir.

Sivil hayattan bir örnek bunu netleştirecektir. Ortalama bir insan, bir arkadaşı onu bir mağazada hırsızlık yaparken görürse, mağaza yönetimi tarafından tespit edilme olasılığı olmasa bile "utanır", ancak aynı zamanda, tespit edilme olasılığı olmayan tek başınayken bile hırsızlık yapmak cazip gelmez.

"Ordudaki astsubay ile sivil hayattaki ustabaşı" arasındaki benzetme elbette okuyucunun aklına gelecektir."

Sivil hayattan bir örnek bunu netleştirecektir. Ortalama bir kişi, bir arkadaşı onu bir mağazada hırsızlık yaparken görürse, mağaza yönetimi tarafından tespit edilme olasılığı olmasa bile (arkadaşları tarafından kontrol edilir) "utanır", ancak aynı zamanda, tespit olasılığı olmayan tek başına hırsızlık yaptığında bile cazip gelmez (kontrolün içselleştirilmesi). Buna karşılık, görünürde çapraz trafik olmayan arkadaşlarla dolu bir arabada kırmızı ışıktaki geçme olasılığını düşünün. Çoğu sürücü engellenir ve durur, ancak muhtemelen kontrollerin içselleştirilme derecesinde büyük bireysel farklılıklar vardır. Bazıları için ana engelleyici güç, bir polisin ortaya çıkıp tutuklama yapması ihtimali olabilir. Diğerleri için engelleme, esas olarak arabadaki diğer yolcuların beklenen tepkisi olabilir. Diğerleri için, engelleme esas olarak "vicdan" olabilir- yani sürücü, görünürde hiçbir polis veya arkadaş olmadan yapayalnız olsa bile, yanlışlıkla kırmızı ışıktaki geçse bile "suçlu" hissedecektir.

Resmi kontrollerin -polis tarafından veya Ordu'da askeri amir veya askeri polis tarafından temsil edildiği şekliyle- kişinin hemcinslerinin gayri resmi sosyal baskılarıyla desteklenmediği durumlarda, kişinin hemcinslerinin yokluğunda bile işleyen içselleştirmeden bahsetmiyorum bile. Amerikan tarihindeki en ünlü sivil örneklerden biri sarhoş edici içkilerin yasaklanmasıydı; İkinci Dünya Savaşı'ndaki bir Amerikan Ordusu örneği, düşman topraklarının işgalinin ilk günlerinde Alman sivillerle kardeşliğin yasaklanmasıydı.

Bir bireyin belirli bir kurala yönelik davranışının ne ölçüde "içselleştirildiğini" ölçmek için uygun psikolojik araçlar geliştirme sorunu, büyük ölçüde geleceğe yöneliktir. Bu araçların ortaya çıkmasıyla birlikte, kurumların incelenmesinde geniş bir sosyolojik araştırma alanı açılmalıdır.

Ordunun liderlerini ve "önderliğini" telkin etme sorununa dönersek, kritik sorunun, askerlerin uyum sağlayan hemcinslerini desteklemek ve konformist olmayanlara karşı gayri resmi baskılarını seferber etmek ve ordunun içselleştirilmesini en üst düzeye çıkarmak olduğunu tekrarlıyoruz. Dahası, plastik gençliği bir vatandaş imajına dönüştürmek için tüm çocukluk dönemine sahip olan toplumun genelinin aksine, Ordu gerçekten çok hızlı hareket etmek zorundaydı.

Bu nedenle temel eğitim dönemi, Ordu adetlerinin kademeli olarak telkin edildiği dönem değil, yoğun şok tedavisi dönemiydi. Yalnız bir birey olan acemi, çevresinin şaşırtıcı yeniliği ve karmaşıklığı karşısında çaresizce güvensizdir.

Ayrıca o bir er/erbaş; "olacak" kadar dayanıklı olduğunu göstermelidir. O bir Amerikalı; Ordu, savaşı kazanmanın bir yoludur; elinden gelenin en iyisini yapmalı ya da evde itibarını kaybetmelidir. Bir yanda kişisel güvensizlik, diğer yanda "sonuna kadar gitme"

motivasyonu ile yorucu bir fiziksel çileden ve yarı otomatik hale gelene kadar eylemlerin sürekli tekrarından oluşan korkunun hâkim olduğu bir atmosferde "disipline" uyabilir. Bir aceminin, belki de abartılı bir şekilde ifade ettiği gibi, "Asker o kadar sık ve birçok yönden uyarılır ve tehdit edilir, bağırlır ve küfredilir, cezalandırılır ve başka cezalar vaat edilir ki, nevroz üretimindeki fare gibi olur. Çok geçmeden ordudan ve onu temsil eden üstlerinden korkmaya başlar." Bireysel acemi güçsüzdür. Kendisi gibi yeni ve şaşkın olan, ancak şimdi resmi ceza korkusuyla tüm kaçışları engellenen, "yapabilenlere" kendi yaptırımlarını uygulayarak birbirlerinin kaçınılmaz olana uyumunu ilerleten arkadaşlarının eşliğinde teselli buluyor. "Kişinin arkadaşları tarafından bir er/erbaştan aşağı görülme korkusu, karakol korkusu kadar güçlü bir kontrol faktörü olabilir. Birincisi sosyal olarak ikincisini güçlendirmeye yönlendirildiğinde, Ordu bir asker inşa etmeyi başarmaya başlamıştır- bu süreç, olabildiğince içselleştirilip "vicdan" biçiminde otomatikleştirilene kadar devam eder.

Öğrenme süreci, ayrıntılı ve özenli olan ve Düzenli Ordu'nun geçmiş deneyimlerini ve uzun geleneklerini somutlaştıran resmi kuralların, şimdiye kadarki gereksinimleri karşılamak için gerekli olan yeni ve hızla değiştirilen yasaların seliyle aşamalı olarak altında kalmaya geçişiyle karmaşıktı. -sivil ordunun hızlı büyümesi ve 2. Dünya Savaşı'nın yeni talepleriyle ortaya çıkan değişen durum. Eşzamanlı olarak hem astsubay hem de astsubayların giderek daha büyük oranları, yenileri şöyle dursun, eski Düzenli Ordu kural ve düzenlemelerinin tümüne neredeyse hâkim olamayacak, aceleyle eğitilmiş sivillerden oluşuyordu. Bu koşullar altında, şaşkın askerin kendisini sık sık karşı karşıya bulduğu kural ve düzenlemelerin, bazen kişisel tercihlerini veya amaçlarını desteklemek için mevcut komutanın doğaçlama yaptığı, hatırladığı veya olay için araştırdığı kurallar ve düzenlemeler olmasına şaşmamalı. Dahası, biçimsel kurallar, üzerlerine örtüldükleri bir yazılı olmayan gelenekler bütünü bağlamında yorumlanmış ve uygulanmıştır.

Ek olarak, astları üzerinde çok geniş keyfi yetkilere sahip olan subaylar ve astsubaylar tarafından uygulandı ve bu güç, gözden düşenleri cezalandırmak için kullanılabilirdi. Bazen biçimsel kurallar birbiriyle, bazen gelenekle, bazen de üstlerin talepleriyle çatışırdı. Acemi, resmi kurallara uyan veya uymayan başarılı bir uyum modelini öğrenmek zorundaydı. Kendisi üzerinde otorite uygulayanlarla ilgili olarak "uygun davranışı" ve askere alınan arkadaşlarının gözünde "uygun davranışı" öğrenmek zorundaydı.

"Uygun davranış", askerin, üstleri tarafından uyumsuzluk nedeniyle cezalandırılma korkusuyla, kural ve düzenlemelerin belirttiğinin ötesinde, üstleri için şeyler yapmasını gerektirebilir. Alternatif olarak, "uygun davranışa" uygun olarak, çalışkan veya verimli olma arzusunu, rekabet etme veya öne geçme arzusunu hem arkadaşlarından hem de üstlerinden resmi olmayan ceza korkusundan dizginlemesi istenebilir. Orduda er olarak temel eğitimi tamamladıktan hemen sonra Araştırma Şubesi'nin bir üyesi tarafından yazılan kişisel bir belgeden aşağıdaki alıntılarda gösterildiği gibi, askere alınan kişinin bunları öğrenmesi gerekiyordu:

Ordunun resmi kuralları liderlik geleneğini kabul eder, ancak aynı zamanda bir amirin otoritesine sınırlar koyarak onu sınırlar. Öte yandan, gelenek, sınırlayıcı kurallardan bile daha güçlüdür: Teorik olarak, bir ast, üstünün başının üstündeki kurallara başvurabilir. Aslında, papaza yapılan bir itiraz dışında yapamaz, çünkü temyizini temyizde bulunduğu amir aracılığıyla yapması gerekir. Ayrıca, bir ast bir amirden azarlanmayı başarır, amir astın işini birçok yönden zorlaştırabilir, çünkü kurallar ona astlar üzerinde çok fazla kontrol sağlar.

Tabii ki, astın, kuralları ihlal ettiği için amirin azarlanmasına ihtiyacı yoktur, ancak kuralları ihlal eden emre itaat etmeyi reddedebilir. Bu, muhtemelen, "Kurallara aykırı bir şey yapmanız emredilirse, emre uyun ve sonra itiraz edin" denen yeni askerlerden çok, bir süredir orduda bulunan er/erbaşlar arasında daha sık görülür. Kurallara aykırı bir emre itaat etmeyi reddeden bir er, aynı zamanda, hayatının çoğu aşamasını yasal olarak kontrol eden bir erin hoşnutsuzluğuna maruz kalır. Bu çok tatsız olabilir. Yazarın bir er arkadaşına, komutanı tarafından 10.000 dolarlık bir sigorta poliçesi yaptırması emredildi. Erin zaten 5.000 dolarlık bir poliçesi vardı, bakmakla yükümlü olduğu kimsesi yoktu, denizasırlı tehlikeli bir bölgeye girmesini yasaklayan bir tıbbi kategoriye giriyordu, ofisinin kurallara aykırı olduğunu biliyordu ve bu nedenlerle emre uymayı reddetti. Daha sonra, subayın kabul etme veya reddetme yetkisine sahip olduğu, kampı terk etmesi için herhangi bir geçiş izni veya izni reddedildi. Bu, özel pes edene kadar 3 ay boyunca devam etti.

Bazen yasadışı bir emir, emir olarak ifade edilmez, ancak gerçek bir emrin arkasındaki yaptırımlar uygulanır. Mevcut yazar bir gün "oda düzenli" iken, bir astsubay tarafından astsubayın iş kıyafetlerini yıkaması emredildi, başka bir astsubay tarafından bu astsubayın ayakkabılarını boyaması emredildi ve bir teğmen tarafından teğmenin tozluklarını yıkaması

istendi. Bunu yaparken, subay ve astsubaylar bir Ordu yönetmeliğini ihlal ediyorlardı, subay, emir vermek yerine sadece bir talepte bulunmasına rağmen, kuralları da aynı şekilde ihlal ediyordu. Benim deneyimim, kışlamdaki oda hademelerinin yarısı tarafından tekrarlandı- kuralın ihlali âdettedir. Oda görevlilerinin hiçbir emre itaat etmeyi veya talebi yerine getirmeyi reddetmedi. Sebepleri benimkiyle aynıydı: **Hayatının birçok aşaması üzerinde bu kadar çok kontrolü olan birine karşı gelemersin.** Eğer biri bu küçük gayrimeşru görevi yapmayı reddederse, ona pek çok zor meşru görev verilir ve normal eğitim durumunda bile acemilerin düşmanlığına maruz kalır."

Yukarıda belirtilen örnekler, yeni işe alınan kişi tarafından öğrenilmesi gereken gayri resmi olarak onaylanmış bir davranış türünü göstermektedir. Belki daha da önemlisi, acemi, arkadaşlarının onaylamamasına maruz kalmamak için, bir işi son derece iyi yapma arzusunu dizginlemeyi öğrenmek zorundaydı. Yukarıdaki ile aynı kaynaktan alıntı:

Hırslara veya üstünlük tezahürlerine karşı yaptırımlar, erlerden gelir. Bu sadece bir kıskançlık meselesi değil, birkaç durumda ortaya çıksa da zor koşullar altında yakın ve ortak yaşamın sonucudur. İşe alınan kişinin kendisinden beklenen her şeyi yapması imkânsızdır. Eğer bir kimse, doğası gereği ya da eğitimi komşusundan çok daha fazlasını ya da daha iyisini yapacak kadar kayırılmışsa, o komşuyu ortaya çıkarır. Komşu daha sonra azarlanır veya fazladan iş alır. Elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışan herhangi bir dürüst insana bunu yapamazsınız, özellikle de onunla yan yana yaşamak ve onun zorluklarını ve ıstıraplarını izlemek zorundayken. Bu nedenle, üstün kişi -eğer biraz kalbi varsa ve kışla arkadaşlarının tutumlarına karşı duyarlıysa- daha az yetenekli olan komşusunun geçinmesine yardımcı olacaktır.

Hayat her birimiz için yeterince zor, "kendisine gelmedikçe" grup içinde bir birlik ruhu geliyor, grup başarısından çok da lehte yönlendirilmiyor -gerçi grup başarısıyla ilgili bir gurur da var, bu da geçmişten kalma bir şey. Sivil tutumlar- duruma göre, astsubaylar veya subaylar gibi ortak düşmana karşı.

Hırslı bir üyeye yönelik grup yaptırımları- orduda olduğu kadar sivil endüstride de tanıdık bir fenomen- muhtemelen aceminin eğitiminde, aceminin çok göze çarparsa liderler kadar arkadaşlarından da riske attığı ceza ile pekiştirildi.

Tekrar alıntı yapmak için:

Öne geçmek isteyen kişi kendini mutlaka göze çarpar kılar- öne geçmek için kalabalığın arasından sıyrılmak gerekir. Bunu yaparken, hırslı acemi, adını veya yüzünü, yapılacak fazladan bir ayrıntı olduğunda onu en kolay şekilde hatırlayan uzman olmayan kişi tarafından iyi bilinir. Ek olarak, göze çarpan acemilerin hataları -tüm acemiler yeni kültürlerini öğrenirken çok sayıda hata yapar- göze çarpmayan acemilerinkinden daha kolay ilişkilendirilir ve hatırlanır ve böylece ilki daha fazla ceza alır ve daha fazla azarlanır.

Askere alınan grubun göze çarpan çabaya karşı sosyal baskısına, Ordu tarafından ödül sistemini manipüle ederek ve böylece bir aceminin olağanüstü başarısını teşvik ederek neden daha başarılı bir şekilde karşı çıkamadığı merak edilebilir. Bunun nedeninin olağanüstü başarı için geçerli kriterlerin yokluğunda yattığına dair makul bir hipotez ileri sürülebilir. Belirli bir minimuma uymayanları cezalandırmak, üstün performansı ödüllendirmekten çok daha kolay görünüyor. Muayene sırasında ayakkabılarına toz bulaşan bir eri cezalandırmak için kriterler oluşturmak kolaydır; Ayakkabılarını cilalama işini en iyi kimin yaptığını belirlemek için kriterler oluşturmak zordur. Geleneksel "tükür ve cilala" kriterleri olumsuzdur, ancak aynı zamanda nesnellik erdemine de sahiptirler. Tüfegin namlusunda pas veya kışlanın pencere camında kir varsa, bu durum cezalandırmada açıkça gösterilebilir.

Bir asker temel eğitim aşamasını geçtikten ve terfi almaya hak kazandıktan sonra, bir ödül sistemi işlemeye başladı. Ancak, sosyal hareketlilik üzerine 6. Bölümde gördüğümüz gibi, Ordu, terfilerin liyakate dayalı olduğuna veya istisnai başarının ödülü olduğuna erleri ikna etmede çok başarılı değildi. Belki aynı şey süslemeler için de söylenebilir.

Yukarıdaki açıklamalar, okuyucuya Araştırma Şubesi faaliyetinin bir yan ürünü olarak toplanan bazı tutum verilerini tanıtmak için özetlenmiştir. Ordunun, resmi kural ve düzenlemelerinin çokluğu ve titizliğiyle toplumsal kurumlar arasında çok dikkat çekici olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, bu tartışmada geleneğin ve hukuk dışı kişisel gücün gücüne gereğinden fazla vurgu yapıldığı hissedilebilir. Mevcut resmi kurallarla çakışabilecek veya örtüşmeyebilecek otorite sahibi kişilerin kontrolleri ve liderlerin resmi kontrollerini güçlendirmede ve resmi kontrollerin etkili bir şekilde işleyebileceği sınırları belirlemede kişinin hemcinsleri tarafından gayri resmi sosyal kontrolün gücü. Elbette, askeri mahkeme ve karakoldan korkan bir askerin kendi içinde güçlü bir kısıtlama olabilir. İncelenen tutum verileri hem resmi hem de gayri resmi yaptırımların gücüne tanıklık ediyor ve İkinci Dünya Savaşı'nda nasıl işlediklerine ilişkin çıkarımlar için bazı özel temeller ekliyor.

Kasım 1945'te, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki askere alınmış erlerin ve aynı tesislerdeki şirket, dereceli subayların temsili bir kesitine, Ordu yaşamı hakkında çok çeşitli konuları kapsayan uzun bir dizi basit "katılıyorum-katılmıyorum" sorusu soruldu. Aynı soru ve cevaplardan bazıları, orduya karşı hincin genel analizinde, Bölüm 5, Kısım III'te farklı bir bağlamda tartışılmıştır.

Listede, disiplin hakkında fikir arayan bir dizi soru vardı. İki anket kullanıldı, her bir form rastgele seçilen örneklemin yarısına verildi. "Subayların yaklaşık beşte üçü ve askere alınan er/erbaşların yarısı denizaşırı ülkelerde görev yapmıştı. Orduya yönelik tutumlar, 5. Bölümde gördüğümüz gibi, savaşın ilk dönemlerine kıyasla kötüleşmişti. Bununla birlikte, bu anket hem subaylara hem de erlere sorulan özel soruların doğası gereği, en iyi kaynaklardan biridir. Bu bölümün ilgili olduğu birkaç konu hakkında bilgi Burada, askeri kariyerlerinin sonundaki olgun askerlerin yanıtları var; uzun ve çeşitli deneyimleri yansıtan, ancak aynı zamanda bulunabilecek olandan biraz daha fazla kinizmi de yansıtan yanıtlar. Kullanılan "katılıyorum-katılmıyorum" soruları, görüş belirtmek için çok doğru araçlar sağlamaz ve dikkat, çoğunluğun yanıtının yönüne ve subayın tepkisine odaklanmalıdır ve kesin oranlardan ziyade farklılıkları listeledi." Subayların veya erlerin yalnızca küçük bir azınlığı, iyi davranışı sağlamanın mutlaka en iyi yolunun ceza olduğuna inanıyordu.

"Aslında, iki anket iç içe bırakıldı, belirli bir tophuluktaki yaklaşık olarak diğer her kişiye farklı bir form verildi. Böylece, iki alt örnek mümkün olduğu kadar hemen hemen aynı tutuldu. Form A, 318 subay ve 1.035 er tarafından dolduruldu. ; 326 subay ve 1.033 er tarafından B formu." Anketin paralel formları, "katılıyorum-katılmıyorum" sorularının çoğunun yaklaşık olarak zıt ifadelerini içeriyordu. İfadelerdeki tersine çevirmeye rağmen, paralel örneklerin karşılık gelen sorulara verdiği yanıtlarda genellikle yakın tutarlılık vardı. Örneğin:

SORU KELİMELERİ CEVAPLAMA YÜZDESİ

Form A: "Genel olarak, Ordunun bana zarar verdiğinden daha fazla yardım ettiğini düşünüyorum."

Katılıyorum	Katılmıyorum	Cevap Yok
39	58	3

Form B: "Genel olarak, Sanırım ordu beni bana yardım ettiğinden daha fazla daha çok yaraladı."

Katılıyorum	Katılmıyorum	Cevap Yok
40	2	58

Bununla birlikte, çoğu zaman anlaşma o kadar yakın değildi:

SORU KELİMELERİ YÜZDE YANITLAMA

Form A: "Ordu, bir askeri kendi adına düşünmeye teşvik eder."

Katılıyorum	Katılmıyorum	Cevap Yok
38	59	3

Form B: "Ordu, bir askeri kendi adına düşünmekten caydırır."

Katılıyorum	Katılmıyorum	Cevap Yok
73	24	3

Bu bölümde sorunun yalnızca bir ifadesinin bildirildiği durumlarda, alternatif bir ifade kullanılmadı veya yanıtlardaki farklılıklar önemsizdi.

Çoğu askerin uygun şekilde davranmasını sağlamanın en iyi yolu, her uygun davranmadıklarında onları cezalandırmaktır.

Kabul Yüzdesi

Subaylar %23	Askere alınmış er/erbaşlar %20

Öte yandan, subayların yaklaşık yarısının ve erlerin üçte ikisinin görüşü, orduda itaatın ana nedeninin ceza korkusu olduğuydu.

Çoğu askerin kurallara ve düzenlemelere uymasının ana nedeni, cezalandırılmaktan korkmalarıdır.

Kabul Yüzdesi

Subaylar %48	Askere alınmış er/erbaşlar %67

Nispeten az sayıda insan, itaatın en azından o kadar aşırı derecede "içselleştirildiğine" inanıyordu ki, er/erbaşlar mecbur oldukları için değil, gerçekten istedikleri için uydular:

Çoğu askerin Ordu kurallarına ve düzenlemelerine uymasının ana nedeni, mecbur oldukları için değil, gerçekten istemeleridir.

Kabul Yüzdesi

Subaylar %31	Er/erbaşlar %19

Ordu kontrollerinin "içselleştirilmesinde" bir miktar başarı -ya da belki de sivil tutumların bir ölçüde taşınması- bir askerin yakalanmаса bile Ordu kural ve düzenlemelerini çiğnemesinin yanlış olduğu konusunda hemfikir olan büyük oranlar tarafından öne sürülüyor.

Bir askerin yakalanmаса bile Ordu kurallarını ve düzenlemelerini çiğnemesi yanlıştır.

Kabul Yüzdesi

Subaylar %84	Er/erbaşlar %72

Bu ve bu anketteki diğer maddelerdeki alternatif kategoriler "Katılıyorum" ve "Katılmıyorum" idi. "Cevap yok" ortalama yüzde 2'ydi ve bu bölümde belirtilen hiçbir maddede yüzde 4'ü geçmedi.

Paralel örneklemdaki subayların yalnızca yüzde 4'ü ve askere alınmış er/erbaşların yüzde 27'si, "Bir askerin yakalanmadığı takdirde ordu kurallarını ve düzenlemelerini çiğnemesinde sorun yoktur" ifadesine katıldı.

Hem subaylar hem de erler, beklediği gibi, asker arkadaşlarının onun hakkında sahip olduğu görüşlerin asker için önemine tanıklık ettiler; birliklerindeki diğer erlerin onlar hakkında ne düşündüğü, paralel örneklemdaki subayların yalnızca yüzde 5'i ve erlerin yüzde 15'i "Askerlerin çoğu geri kalanının ne olduğu umurunda değil" aşırı ifadesine katılıyor. Birliklerinde er/erbaşlar onları düşünüyor." Ayrıca subaylar ve erler arasında, askere alınmış bir erin, subaylarının ne düşündüğünden çok, diğer askere alınmış kişilerin onun hakkında ne düşündüğüyle daha çok ilgilendiği önermesi konusunda da bir anlaşma vardı:

Askere alınmış bir er genellikle subaylarının ne düşündüğünden çok diğer askere alınmış er/erbaşların onun hakkında ne düşündüğüyle ilgilenir.

Kabul etme

Subaylar %78	Askere alınmış er/erbaşlar 89

Paralel örnekteki sorunun alternatif ifadesi, esasen aynı sonucu verdi:

Askere alınmış bir er genellikle Subaylarının onun hakkında ne düşündüğü hakkında diğer askere alınmış er/erbaşların ne düşündüğünden daha endişelidir.

Kabul etme

Subaylar %22	Askere alınmış er/erbaşlar 20

Askere alınan kişinin, arkadaşlarının saygısını kazanma kaygısı, elbette, subaylarla grup arasında bir çatışmanın olduğu herhangi bir durumda, kimliğinin subaylarla değil, grupla özdeşleşme eğiliminde olacağı anlamına gelir. Bundan, grup bir bütün olarak bir emri desteklerse, itaat etmeme konusunda savunulamaz bir konumda olacağı sonucu da çıkar. Grup bir bütün olarak düzeni desteklemiyorsa, itaatte göze çarptıyorsa zayıf bir konumda olacaktır.

Askere alınan er/erbaşların büyük bir kısmı, askeri nezaket ve "tükür ve cilala" üzerine aşırı vurgu olduğunu düşündükleri için Orduyu eleştiriyordu. Öte yandan subaylar, bu geleneksel Ordu uygulamalarına daha olumlu bakma eğilimindeydiler."

Ordu, askeri nezakete çok fazla önem veriyor.

Kabul etme

Subaylar %23	Askere alınmış er/erbaşlar %74

Ordu "tükürmek ve cilalamak" konusuna çok fazla önem veriyor.

Kabul etme

Subaylar %40	Askere alınmış er/erbaşlar %74

Özellikle küçük ayrıntılara uygulanan resmi kurallarla çok yakından özdeşleşen askere alınmış er/erbaşlar için, bir erin "fazla GI" olduğu sıfatı vardır. Pek çok subayın böyle bir askere yönelik standart askere alınmış tepkiye dair içgörüne sahip görünmediğini belirtmek ilginçtir:

Çoğu asker, fazla GI olan bir ere olan saygısını kaybeder.

Kabul etme

Subaylar %52	Askere alınmış er/erbaşlar %82

Askerlerin "fazla GI" olan sapkınlara saygısını abartan subaylar, belki de askeri nezaket gibi uygulamalarla kendi statü kimliklerini yansıtıyorlardı.

Grup normlarından sapma kendini çok bariz bir şekilde "terfi için geri çekilme" ile gösterdiğinde hem subaylar hem de erler tarafından bu tür davranışların popüler olmadığı kabul edilir.

Askere alınanların sadece yüzde 15'i ve diğer örneklemdaki subayların yüzde 52'si "Ordu askeri nezakete çok fazla önem vermez" şeklindeki olumsuz ifadeye katılıyor.

Paralel örneklemdaki hem subaylar hem de erler, bu sonuçla tam tutarlılık için çok yüksek oranlarda bu ifadenin olumsuzluğuna katıldılar- belki de çifte olumsuzluk konusundaki kafa karışıklığı nedeniyle. Bununla birlikte, subay ve askerlerden alınan yanıtlar arasındaki tutarsızlık devam etmektedir:

Çoğu asker, çok GI olan bir ere olan saygısını kaybetmez.

Kabul etme

Subaylar %64	Askere alınmış er/erbaşlar 35

Çoğu asker, her zaman terfi için karşı çıkan bir ere saygısını kaybetmez" şeklindeki olumsuz ifade, ilgili örneklemdaki subayların yüzde 30'u ve askere alınan er/erbaşların yüzde 20'si tarafından onaylandı.

Çoğu asker, terfi için sürekli karşı çıkan bir ere olan saygısını kaybeder.

Kabul etme

Subaylar %75	Askere alınmış er/erbaşlar %87

Ordudaki sosyal kontrol süreçlerine çok değerli bir ışık tutan bir sapkınlık biçimi, "altın para kazanmak" "tır. Burada askere alınmış er/erbaşlarda belirli bir kararsızlık görülür. "Goldbricking", "işten kaçmak", "işin başında yatmak" ve normalde beklenenden daha azını yapmak anlamına gelir. Orduya- özellikle de sevilmeyen bir düzene veya sevilmeyen bir lidere karşı- askerler tarafından yapılabilecek en etkili saldırı biçimlerinden biri olabilir. Bir grup girişimi olarak konsensüsle uygulandığında "altın tuğla yapma" bir oyun olabilir, hatta bir grup içinde neşelenmeye yardımcı olabilir. Bununla birlikte, grubun kronik bir "tuğlacı" olan üyelerinden birine karşı tutumu yine bir başkadır. Çünkü o, yükten payına düşeni taşımaz ve bu nedenle hor görülme eğilimi gösterir. Burada kullanılan türden basit katılıyorum-katılmıyorum sorularının tutumlardaki nüansları ortaya çıkarması muhtemel değildir, ancak askere alınmış er/erbaşların, "gereksiz para kazanmanın" yanlış olduğu durumlar arasında subaylardan daha keskin bir ayırım yapması ilginçtir. Her ikisi de kronik kuyumcu konusunda hemfikir:"

Çoğu asker, her zaman altın tuğla yapmaya çalışan bir ere olan saygısını kaybeder.

Kabul etme

Subaylar %95	Askere alınmış er/erbaşlar 84

Bununla birlikte, aşağıdakilere subay ve askere alınan yanıtlar arasındaki farklara dikkat edin.

Yakalanmazsa bir askerin altın tuğla yapmasında bir sakınca yoktur.

Kabul etme

Subaylar %4	Askere alınmış er/erbaşlar % 31

Er/erbaşlar için daha fazla iş çıkarmıyorsa, bir askerin altın tuğla yapmasında bir sakınca yoktur.

Kabul etme

Subaylar %20	Askere alınmış er/erbaşlar %53

Paralel örneklemda, subayların yüzde 5'i ve erlerin yüzde 22'si, "Çoğu asker, her zaman altın tuğla yapmaya çalışan ere saygısını kaybetmez."

Bekleneceği gibi, bir askerin er/erbaşlar için daha fazla iş yaptığı durumlarda altın tuğla örmenin yanlış olduğu önermesinde neredeyse bir oybirliği vardı:

Er/erbaşlar için daha fazla iş yapıyorsa, bir askerin altın tuğla kullanması yanlıştır.

Kabul etme

Subaylar %90	Askere alınmış er/erbaşlar 95

Altın tuğla, grup normlarının gerektirdiğinden daha azını yapma arayışında sapma gösterse de normların kendilerinin düşük bir seviyede belirlenme eğiliminde olduğu dair bazı kanıtlar vardır. Sivil endüstride olduğu gibi, grup tarafından bazen "hevesli kunduz" a karşı olumsuz yaptırımların uygulandığını daha önce belirtmiştik. Dahası, subaylar ve erler, çoğu askerin genellikle minimum çabadan biraz fazlasını harcadığı konusunda aynı oranlarda hemfikirlerdir:

Çoğu asker genellikle idare edecek kadar sıkı çalışır.

Kabul etme

Subaylar %74	Askere alınmış er/erbaşlar %78

Sorunun farklı biçimindeki paralel örnek, askere alınmış er/erbaşların çabalarına olumlu bakan biraz daha büyük bir oran sağladı.

Çoğu asker genellikle sahip oldukları her şeyi işlerine verirler.

Kabul etme

Subaylar %34	Askere alınmış er/erbaşlar 39

Bu bölümdeki giriş notlarında önerildiği gibi, ödül sistemini çaba ve başarıyı teşvik edecek şekilde manipüle ederek iş bulmanın temel sorunlarından biri. Subaylar ve erler, erlerin çok sıkı çalışmadıkları konusunda hemfikir olsalar da orduda iyi çalışmanın ödüllendirilip ödüllendirilmediği konusunda keskin bir anlaşmazlık vardı:

Bir er orduda ne kadar çok çalışırsa, başarılı olma şansı o kadar artar.

Kabul etme

Subaylar %65	Askere alınmış er/erbaşlar %30

Ordu, son derece iyi bir iş çıkaran askeri övmek ve ödüllendirmek için elinden gelenin en iyisini yapıyor.

Kabul etme

Subaylar %57	Askere alınmış er/erbaşlar % 35

Paralel örnekteki ikinci sorunun olumsuz ifadeli biçimi, ödül uygulamalarına karşı tanıklık eden biraz daha büyük oranlar ortaya çıkardı:

Ordu, son derece iyi bir iş çıkaran askeri övmek ve ödüllendirmek için elinden gelenin en iyisini yapmaz.

Kabul etme

Subaylar %52	Askere alınmış er/erbaşlar %72

Ödüllendirmenin en önemli mekanizmalarından biri terfi sistemidir, buna karşı tutumlar sosyal hareketlilik bölümünde biraz ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Subayların çoğunluğu, daha küçük bir oranda da olsa, askere alınan er/erbaşların terfi sisteminden duydukları memnuniyetsizliği paylaşma eğilimindeydi. Örneğin:

Ordudaki terfiler, kimi tanımadığınıza değil, kimi tanıdığınıza bağlıdır.

Kabul etme

Subaylar %60	Askere alınmış er/erbaşlar 80

Paralel örnekte sonuçlar şöyledir:

Orduda terfi, kimi tanıdığınıza değil, ne bildiğinize bağlıdır.

Kabul etme

Subaylar %31	Askere alınmış er/erbaşlar 24

Ödül sisteminin olmazsa olmazlarından biri, vaat edilen bir ödülün verilmesidir. Çoğu zaman, askerlerin deneyimlerine göre, söz veren lider, sözü yerine getirecek durumda değildi ya da bunu yapmayı ihmal ediyordu. Bu konu, grup cezası ve ödülü ile bağlantılı olarak daha ayrıntılı olarak tartışılacaktır. Bazen, elbette, açık bir söz verilmemiş olabilir, ancak bu şekilde yorumlanmış olabilir. Subayların, ordunun askere alınmış er/erbaşlara verdiği sözlerle şüpheyle yaklaşma olasılığı, askere alınmış er/erbaşlara göre görünüme göre daha azdı:

Ordu, er/erbaşların istediği bir şeyi yapacağını söylediğinde, çoğu zaman bunu gerçekten yapmamakla sonuçlanır.

Kabul etme

Subaylar %41	Askere alınmış er/erbaşlar %76

Paralel örnekte aşağıdakiler görülmektedir:

Ordu, er/erbaşların istediği bir şeyi yapacağını söylediğinde, çoğu zaman gerçekten yapıyor.

Kabul etme

Subaylar %60	Askere alınmış er/erbaşlar %26

Yukarıda bahsedildiği gibi, Kasım 1945 çalışmasında kullanılan soru biçimleri, tutumları kaydetmek için çok kesin araçlar sağlamamaktadır. Ancak bir bütün olarak ele alındığında, ordunun er/erbaşları emirlere itaat etmeye ve şevkle çalışmaya ikna etme sorunlarına dair oldukça fazla fikir veriyorlar.

Grup ödülleri ve grup cezaları konusunda kapsamlı olmayan ve önemli genellemeler için temel sağlamak için yeterince çoğaltılmamış bazı özel veriler mevcuttur. Bu tür grup yaptırımları, açıkça bazı resmi düzenleri zorlamak için grubun gayri resmi denetiminden yararlanmayı amaçladığından, sosyal psikologlar için alışılmadık bir ilgi alanıdır. Bu, sistematik deneylere uygun bir araştırma alanıdır. Farklı er/erbaş grupları üzerinde farklı teoriler açıkça denenebilir ve sonuçlar değerlendirilebilir. Bu, savaş zamanı Ordusu içinde mümkün görülmesi de ordu gibi bir organizasyonun bu tür çalışmalara iyi uyum sağladığı görülmüş ve barış zamanında bunların üstlenilmesi umulabilir.

Şimdilik, yalnızca oldukça yetersiz tanımlayıcı raporlar mevcuttur. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1945 yazında üçte biri denizasırlı ülkelerden dönen 2.881 subay arasında yapılan bir çalışmada, aşağıdakilere yanıt olarak kısa tanımlayıcı açıklamalar elde edildi: "Lütfen grup cezasının kullanıldığı bir örneği açıklayın ve nasıl yapıldığını anlatın." işe yaradı." "Lütfen grup ödülünün kullanıldığı bir örneği açıklayın ve nasıl çalıştığını anlatın."

Raporlanan başarısı veya başarısızlığı açısından her bir yaptırım türünün kullanıldığı gibi rapor edildiği durum türlerinin analizi, dâhil olabilecek ilkelerin anlaşılmasına bir şeyler katabilir.

Grup cezası ile ilgili olarak, subaylara aşağıdaki ek soru soruldu:

Bazı subaylar, grup içindeki tek bir kişinin yaptığı bir şey için bir grubu veya birimi cezalandırmanın iyi bir liderlik olduğunu düşünüyor, bazıları da kötü bir liderlik olduğunu düşünüyor.

Deneyiminiz nedir?	Yanıt yüzdesi
Grup cezasının bazen iyi bir fikir olduğunu düşünüyorum.	42
Grup cezasının asla iyi bir fikir olmadığını düşünüyorum.	58

Görüldüğü gibi bu soru üzerinde görüşler ikiye ayrılmış, çoğunluk olumsuz görüşe yönelmiştir.

Grup cezası denendiğinde bildirilen durumların analizi, fırar eden bir kişi için bir grubun cezalandırılması, bir grubun kışla hırsızlığı nedeniyle cezalandırılması (genellikle grubun suçluyu bulmasını sağlamanın bir yolu olarak) veya bir alt birim teftişi geçemediği için bütün bir müfrezinin cezalandırılması gibi durumlarda başarısız olma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Öte yandan, bir bütün olarak sorumlu oldukları odalar veya teçhizat denetimden geçemediği için küçük bir grup insanın cezalandırılması. Eğer bu tür yaptırımların uygulanması olağan bir şeyse, er/erbaşları sert bir tepki vermeye sevk etme eğilimindeydi. Bir grup görevinde üzerlerine düşeni yapmayan kişilere karşı "haklı bir öfke duygusu".

Grup cezalandırma sorununun sağduyulu bir analizi, bazıları apaçık olan ancak pratikte kolaylıkla gözden kaçabilecek gibi görünen ve bazılarının gelecekte deneysel testlere tabi tutulması gereken aşağıdaki noktaları önermektedir:

Grup cezası büyük olasılıkla şu durumlarda etkilidir:

(1) Er/erbaşlar, eylemin ceza alma olasılığının yüksek olduğunu öğrenirler. (Bu, suç için düzenli ve tutarlı bir ceza gerektirir.)

(2) Erler, cezaya yol açması muhtemel fiiller ile bu cezaya yol açması muhtemel olmayan fiiller arasında net bir ayrım yapabilirler.

(3) Er/erbaşlar, sadece eylemin cezalandırılacağını değil, cezanın sadece suçluları değil, tüm grubu etkileyeceğini de öğrenirler. (Bu, suç için grup cezasının tutarlı bir şekilde kullanılmasını gerektirir.)

(4) Er/erbaşlar, grup baskısı uygulamak için bir grup durumunda potansiyel suçluları belirleyebilirler.

Yukarıdaki dört koşul gerekli görünürken, aşağıdakiler yardımcı olacaktır:

(5) Suç, yalnızca yetkililer tarafından değil, gruptaki er/erbaşların çoğu tarafından onaylanmayan türdendir.

(6) Çoğu er/erbaş adil uyarıyı adil cezanın bir koşulu olarak gördüğünden, er/erbaşlara bir suçun meydana gelmesinin sonuçları hakkında önceden özel uyarı verilir.

(7) Suç, er/erbaşların- ya kendi davranışlarıyla ya da başkalarını farklı davranmaya teşvik ederek- bir şeyler yapabileceklerini düşündükleri türdendir.

(8) Er/erbaşlar, suçun cezasını kurumsallaşmış bir uygulama ("yasal") ve özel olarak belirlenmiş ("gerekli") olarak algıladıkları ölçüde, liderin bir kapris veya kapris peşinde olduğu sonucuna varma eğiliminde olmayacaklardır. (Bazı gizli kişisel nedenleri tatmin etmeye çalışmak (örneğin, "karşı çıkma" gibi.)

Örnek olarak, yukarıda bahsi geçen çalışmada bir asteğmenin raporunu ele alalım: "Bir gece bir er fırar ettiği için tüm birlik birkaç geceliğine kısıtlandı. Bu, birliğin moralini düşürdü

ve askerlere saygısızlık duygusu verdi. " Yukarıdaki noktaların, çoğu FİRAR grup cezası örneğinde olduğu gibi başarısızlığa işaret eden bu örneğe uygulanması öğreticidir. Erler muhtemelen bu konuda kendilerinin FIRAR etmemek dışında yapabilecekleri hiçbir şey olmadığını hissettiler (7). Muhtemelen suçu onaylamama eğilimindeydiler (5), ancak potansiyel Firarileri önceden belirlemek kolay değildi (4). Ordunun grubu bireysel firarlar için tutarlı bir şekilde cezalandırmadığını bildikleri için (3), Astsubayın kişisel ve tuhaf davranışlarına karşı artan kızgınlığa dayanabilirler (8).

Buna karşılık, başka bir örnek düşünün: "Teftiştten geçemediği için bütün bir kışla yasaklandı. Bu işe yaramış gibi görünüyordu." Böyle bir suçun cezalandırılması Ordu'da yaygın bir uygulamaydı (3) (8). Er/erbaşlar gruptaki diğerlerinin davranışlarını etkileyebilecek bir konumdaydılar (4) ve durumun böyle olduğunu kabul ettiler (7). Teftiştteki başarısızlıklar için grup cezasının küskünlüğe yol açtığının bildirildiği durumların çoğu, ya suç işleyen gruba ek olarak komşu birimlerdeki er/erbaşların cezalandırıldığı türdendi ya da başarısızlığın bir ya da birinin kişisel ihmaliinden kaynaklandığı türdendi. Grup ödülleri başarılı ve başarısız kullanımları hakkında rapor verirken, incelenen subaylar başarısızlıktan çok başarı örnekleri verme eğilimindeydiler. Bu, grup cezasına verilen cevaplarla belirgin bir tezat içindedir ve ödüllerin göreceli etkinliğine ilişkin psikolojik teorilere uyma eğilimindedir.

Ancak bu, orduda kullanılan grup ödülünün aslında grup cezasından daha etkili olduğunun kesin bir kanıtı olarak alınmamalıdır; subaylar tarafından rapor vermek üzere seçilen vakalar, bu yaptırımlara karşı kendi tutumlarını basitçe yansıtabilir.

Grup ödülleri, bir grubun bazı veya tüm üyelerine verilen ve grup üyeleri tarafından olayların normal seyrinde beklenmeyen özel tatmin fırsatları olarak algılanan müsamahalar olarak düşünülebilir. Eğer müsamaha er/erbaşların kendilerinden özel bir çaba gerektirmeden beklenecek bir şey olarak algıladıkları bir müsamaha ise, o zaman bu müsamahanın elde edilmesi için er/erbaşlardan özel performans talep edilmeye çalışılması, bazılarında ulaşamamanın cezalandırılması durumu olacaktır. Bu nedenle, örneğin, bir şirketteki er/erbaşlara düzenli olarak haftada bir gün izin verilmişse, adamlarına bir günlük izin "söz veren" liderin, yaşam alanlarının haftalık denetimini geçmeleri koşuluyla, yeni bir müsamaha sunmak yerine er/erbaşları hafife aldıkları bir müsamahadan mahrum etmekle tehdit ettiğinden, grup ödülü yerine grup cezası kullanıyor.

Bu nedenle, grup ödülü ile grup cezası arasında ayırım yapmak için önerilen kriter, grup üyelerinin vaat edilen durumu yeni bir müsamahanın bahşedilmesi olarak mı yoksa başka bir yoksunluk biçimi için şimdiye kadar normalde beklenen bir müsamahanın geri çekilmesi olarak mı algıladıklarıdır.). Genel olarak, grubun ödül veya cezasının uygulandığı sosyal durumun yeterli bir tanımı varsa, bu kriter kolayca uygulanabilir.

Görevliler tarafından bildirilen grup ödülleri başarısız kullanımına ilişkin örneklerin incelenmesi, başarısızlığın hemen hemen tüm durumlarda ya vaat edilen ödülün verilmemesine ya da vaat edilenden daha az ödül verilmesine atfedilebileceğini göstermektedir. Örnekler:

Bir gruba pazar günü çalışmaları için hafta içi izin sözü verildi. Çöp geçişleri sebepsiz yere iptal edildi- moral bozuldu.

Fiziksel uygunluk testini geçmeleri ve yürüyüş sırasında kimsenin düşmemesi durumunda er/erbaşlara öğleden sonra izin sözü verildi. Bu güzel bir şekilde başarıldı. Kışlalar askere alınana ve er/erbaşlar saat 16:00'da [16:00] inene kadar izin çıkmadı. Moral çok düşüktü.

Gördüğümüz gibi hem subaylar hem de erler arasında Ordu'nun vaatleri hakkında Ordu'da yaygın bir sinizm vardı.

Subayların yüzde 76'sı ve erlerin bir kesitinin yüzde 76'sı, "Ordu, er/erbaşların istediği bir şeyi yapacağını söylediğinde, çoğu zaman onu yapmamakla sonuçlanıyor." Sırasıyla yaklaşık olarak aynı oranlar "Ordunun sözünü tutacağına güvenemezsin" ifadesine katıldı. Tüm dünyada askerlerin serbest yorumlarında sık sık eleştiriliyordu bu. Bazen yorumlar, vaat edilen grup ödülleri gelmediği için açık hayal kırıklığı durumlarından bahseder. Aşağıdakiler, Güney Pasifik'teki bir Piyade tümenindeki bir onbaşından bir örnektir:

"Birliğimize eve gitme konusunda çok güzel düşünceler vaat edildi ve sonra hayal kırıklığına uğradım. Guadalcanal⁶ gibi. Belli bir tepeli geçersen bunların Frisco'ya tek yön bileti olduğu söylendi. Tepeli beş mil geçtikten sonra Kokumbona'yı alana kadar hâlâ ilerliyorduk. Bundan sonra Guadalcanal savaşı sona erdi ve on gün dinlendik ve ardından diğer birlikler ve Donanma için tekneleri boşaltmaya, yollar inşa etmeye ve takibe başladık. . . . Munda'da bir

⁶ Guadalcanal, Güney Pasifik'te yer alan Solomon Adaları grubuna ait büyük bir adadır. Tarihsel önemi ise özellikle II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan Guadalcanal Muharebesi ile öne çıkar.

bölüm topu beceremediğinde, gidip işlerini bitirdik ve sonra dinlenme sözü verildi. Bir sürü yalan. On gün sonra Arundel'de savaştık ve ardından başka bir söz. Daha fazla bok! Neden bir şeyler vaat edip sonra onlardan vazgeçelim? Söz vermeyin, sadece harekete geçin.”

Ordunun daha yüksek kademelerinin politikaları ve uygulamaları hakkında bilinenlere göre, muharebe birliklerinin çok az komutanının, ödülün verileceğinden herhangi bir kesinlik derecesi ile bu tür bir grup ödülü vaat etme konumunda olduğu varsayılabilir... Denizaşırı ülkelerden gelen bu tür raporların çoğu, sözde eve dönüş vaatlerini içeriyordu. Bazı durumlarda, "söz" aslında verilmemiş olabilir, ancak yanlış anlaşılmış veya abartılmış olabilir.

Grup ödülleri başarılı bir şekilde kullanıldığı durumları gösteren subay tanımlamalarının incelenmesinden, bu grup kontrol tekniğinin oldukça sınırlı bir ölçekte uygulandığı ve genellikle günlük faaliyetlerden nispeten izole edilmiş durumlarla sınırlı olduğu görülmektedir. Sürekli iş motivasyonları sağlamak veya genel olarak Ordu görevlerinde iyi performans gösterme çabasını artıracak gayri resmi grup kalıpları oluşturmak için sıklıkla kullanılmış olması muhtemel değildir. Subaylar tarafından bildirilen başarılı vakaların yaklaşık yarısında, durum, genellikle teftişlerde veya tüfek nişancılığı gibi bazı eğitim faaliyetlerinde performansta birimler arasındaki rekabeti içeriyordu. Bu tür yarışmalar, gerektiği gibi korunursa, bu sosyal kontrol biçimine özellikle uygun görünmektedir.

Amaçları sadece gruptaki her bireyin motivasyonunu artırmak değil, aynı zamanda en az motive olanların yüksek motivasyona sahip olanlardan etkilenmesi için gayri resmi grup baskıları geliştirmek olan grup ödülleri, muhtemelen en etkili olacak gibi görünüyor. Ne zaman-

(1) Er/erbaşlar, yüksek düzeyde bir performans için bir ödül vaat edildiğinde, gerekli düzeye ulaştıklarında ödülün gelme olasılığının yüksek olduğunu öğrenirler. Bu, söz veren lidere ve temsil ettiği yetkililere, sözlerin tutulduğu sürekli deneyimlerle inşa edilen ve ödülleri verildiğinde herkes tarafından vaat edilen ödülleri olarak algılanacağına dair güven gerektirir.

(2) Er/erbaşlar, ödüllendirilmesi muhtemel olan ve olmayan performansları net bir şekilde ayırt edebilirler. Grup ödülü için yarışma durumunda, kaybeden gruplardaki er/erbaşların çoğunluğunun "kazanan" grubun ödül için doğru bir şekilde seçildiğini anlaması için kriterler yeterince objektif olmalıdır.

(3) Ödül, er/erbaşlar için oldukça arzu edilir, bu yüzden onu elde etmek için yüksek derecede çaba harcamaya istekli olacaklardır.

(4) Er/erbaşlar, grup ödülünden yalnızca birkaç kişinin değil, gruptaki herkesin yararlanmasını beklemeyi öğrenirler. Bu, öncelikle vaat edilen ödül türünün bir işlevidir (örneğin, izin verilecek er/erbaşların sayısını artırmaya karşı herkese izin verilecek). Bu durumun grup baskılarını kolaylaştırmasının beklenebileceği en önemli yollardan biri, grubun en aktif üyelerinin ("resmi olmayan örgütleyiciler") ödülü sadece kendileri için almayı bekledikleri şüphesini ortadan kaldırmaktır.

(5) Ödüle götüren faaliyetler, her bireyin performansının grubun diğer üyeleri tarafından algılanabildiği bir grup durumunda gerçekleşir, böylece performansı yetersiz olanlara grup yaptırımları uygulanabilir.

(6) Bir grup ödülü için rekabet durumunda, ya görevin iyi bir şekilde yerine getirilmesi gerekli olarak algılanır ya da başarı, grup ödülünü elde etmek için çaba gösteren tüm gruplardaki er/erbaşlar için doğası gereği ödüllendiricidir (örneğin daha temiz yaşam koşulları). Bu, rekabeti kazanamayan grupları oluşturan er/erbaşların büyük bir kısmında çaba harcamanın tamamen zaman kaybı olduğu hissini azaltmak için gereklidir.

(7) Grup ödülü için rekabet söz konusu olduğunda, rekabete dâhil olan gruplar yeterince küçük ve yeterince temas halindedir, böylece birçok Amerikalı erkeğin daha önce spor müsabakalarında deneyimlediği model olan rekabetçi bir takım ruhu gelişir. Önceden var olan rekabetçi bir "takım ruhunu" geliştirmenin veya kullanmanın en büyük avantajlarından biri, er/erbaşların "iyi sportmenlik" kodunu grup ödüllü yarışmaya uygulama olasılığıdır. Bu, kaybeden takımların "iyi kaybedenler" olma, diğer takımlara veya hakemlere karşı "kızgınlık" duymama ve bir grubun diğerinin çabalarını sabote ederek "haksız yere" kazanmaya çalışmama olasılığını artıracaktır.

Subaylar tarafından sağlanan resimlerin bir analizinin, ödülleri başarılı kullanımının çok azının birkaç saatten veya tam günden uzun süren performansları içerdiğini göstermesi ilginçtir. 3. noktanın koşulunu karşılayan sürekli teşvikler oluşturmak özellikle zordur. Bir subaydan bir örnek: "Ödül: her hafta küçük işlerde en iyi performansı gösteren bir müfreze için irtibat uçağına binmek. Sonuç: iyi HP'ler, tuvaletler ve CQ'lar yenilik bitene kadar." Rekabetçi durumlar üzerine yapılan bir araştırma, bumerang etkilerinin doğasında olduğunu ve (2), (6) ve (7) numaralı koşulların sağlanmasında öngörünün özellikle spordaki güçlü sivil rekabet gelenekleri göz önüne alındığında gerekli olduğunu gösterir. Orduda muhtemelen olduğundan

daha sık kullanılmadı. Bumerang etkilerinden duyulan korkunun engelleyici bir faktör olması muhtemel değildir. Bununla birlikte, bu çalışmadaki subayların tanıklığı, er/erbaşların en az motive olmuş arkadaşlarını bir grup hedefi için çalışmaya teşvik edecek şekilde gayri resmi grup baskılarını seferber etmede uygun planlama ile elde edilebilecek başarı konusunda cesaret vericidir.

Orduda liderliğe ve sosyal kontrole yönelik tutumları analiz eden bu bölüm, verileri üç bölümde sunmuştur:

(1) Subaylar—onlara yönelik genel tutumlar, belirli liderlik uygulamalarına yönelik tutumlar ve subaylar ile erler arasındaki anlaşmanın önündeki engeller;

(2) Astsubaylar- ara rollerinin ve onlara karşı tutumlarının analizi;

(3) Sosyal kontrol — grup cezaları ve ödülllerinin kullanımına biraz dikkat edilerek, resmi davranış kurallarına olduğu kadar gayri resmi davranış kurallarına bağlılık sorunlarını yansıtan tutumlar. Belirtildiği gibi bu alan, barış zamanındaki bir Ordu'da deneysel çalışmaya elverişli bir alandır (Stouffer, Suchman, Devinney, Star, & Williams , 1949, s. 410-429).

2.1.2.24.1 Değerlendirme

Çinli askeri stratejist Sun Tzu'nun askeri açıdan belki de en anlamlı sözlerinden biri bu çalışmayı en iyi şekilde özetler:

“Kendini tanırsan yüz savaştan ellisini kazanırsın. Hem kendini hem de düşmanını tanırsan yüz savaştan yüzünü de kazanırsın. Hem kendini hem de düşmanını tanımazsan yüz savaştan yüzünü de kaybedersin.” (Tzu, 2021, s. 21)

Stouffer'ın çalışmasının değeri anlayanlar için iyi bir rehber anlamayanlar için korkutucu yenilgiler anlamına gelmektedir.

2.1.3 Tarihsel Sosyoloji

2.1.3.1 Tarihsel Sosyoloji Amaç ve Yaklaşım

Tarihsel sosyoloji, toplumsal değişimi, yapıları, ilişkileri ve olayları geçmiş zaman içinde anlamak için kullanılan bir araştırma alanıdır. Bu disiplin, sosyoloji ve tarih disiplinlerini bir araya getirir ve toplumsal olayları tarihsel bir perspektifle inceler. Sosyolojinin 19'uncu yüzyılın ortalarında bilim olarak kurulmasıyla birlikte, tarih ve sosyoloji arasında belirgin bir ayrım ortaya çıkmıştır. Ancak, tarihsel sosyoloji bu ayrımı eleştirerek, tarihi ve sosyolojiyi birbirini tamamlayan disiplinler olarak görür (Karadaş, 2016, s. 18-21).

Tarihsel sosyoloji, sosyoloji ve tarih disiplinlerini birleştirerek toplumsal değişim, yapı, ilişkiler ve olayları tarihsel bağlamda anlamaya çalışan bir araştırma alanıdır. Bu disiplin, toplumların geçmişte nasıl şekillendiğini ve modern toplumsal yapıları nasıl etkilediğini anlamayı hedefler.

Tarihsel sosyoloji, geleneksel sosyolojiye tepki olarak ortaya çıkmış ve özellikle Amerika'da geleneksel sosyolojinin sadece yerel sorunlara odaklanmasını eleştirmiştir. Geleneksel sosyoloji, toplumun karşısındaki erkleri eleştirme

üzerinden var olmuş olmasına rağmen, toplumun geçmişini ve değişimini yeterince açıklayamamıştır. Bu nedenle, tarihsel sosyoloji, sosyolojinin Amerika'ya ithal edilmesiyle ön plana çıkmış ve toplumsal yapıları ve değişimleri tarihsel bağlamda inceleyerek, toplumların geçmişini ve günümüz olaylarını daha iyi anlamaya çalışmıştır (Çayır, 2019; Delanty & F. Isin, 2003, s. 2).

Tarihsel sosyologlar, sosyolojik teorileri ve kavramları kullanarak geçmiş toplumsal olayları anlamaya çalışırlar ve belirli bir tarihsel dönemin veya olayın sosyal yapı ve dinamikleri üzerindeki etkilerini analiz ederler.

Tarihsel sosyoloji, sosyal bilimler arasında köprü kurarak, toplumsal olayların ve yapıların karmaşıklığını anlamak için sosyolojik analiz araçlarını tarihî bağlamlara entegre eder.

Tarihsel sosyolojinin gelişimi, tarih anlayışının değişmesinin etkisiyle şekillenmiştir. Toplumsal tarihin devletler, krallar ve imparatorluklar tarihinden ziyade ilgi odağı haline gelmesi, tarihe farklı bir bakış açısı getirmiştir. Tarihi kimin yazdığının önem kazanmasıyla, devletlerin yazdığı tarih ile toplumların yazdığı tarih arasında bir ayırım ortaya çıkmıştır. Bu durum, karşılaştırmalı tarih okumasının önünü açarak tarihsel sosyoloji disiplininin oluşmasına katkı sağlamıştır.

Tarihsel sosyolojinin öncüleri olan Barrington Moore, Charles Tilly ve Immanuel Wallerstein gibi düşünürler, sosyal hareketliliği, devrimleri ve toplumsal olayları tarihsel bağlamda analiz etmişlerdir. Moore, modern toplumların oluşumundaki devrimlerin rolünü (Delanty & F. Isin, 2003, s. 240); Tilly, devletlerin ve ulusların gelişiminde savaşların etkisini (Delanty & F. Isin, 2003, s. 242,254); Wallerstein, dünya sistemi teorisiyle küresel kapitalizmin tarihsel dinamiklerini incelemiştir (Delanty & F. Isin, 2003, s. 35). Bu analizler, toplumsal değişimin genel ve tek-biçimli bir süreç olmadığını, aksine tarihsel, kültürel ve siyasal koşullara bağlı olarak farklılık gösterdiğini göstermiştir.

Tarihsel sosyoloji, zamana ve mekâna tutunmuş toplumsal yapıları sorgularken zamansal ardışıklığı, dönüşümleri ve bunların neticelerini anlamlandırırken ise eylem ile yapısal bağlamların etkileşimini dikkate alır. Belirli toplumsal yapıların ve değişim süreçlerinin özgün ve özgül özelliklerini ortaya koymaya yoğunlaşır. Bu kapsamda, toplumsal ve kültürel çeşitlilikler tarih odaklı sosyologların temel inceleme alanına girer.

Tarihsel sosyoloji, geçmişin önemini dikkate alarak, sosyo-politik dönüşümleri ve modernleşme süreçlerini somutlaştırır; böylece bu konuları genel, soyut ve evrensel bir mesele olmaktan çıkarır. Bu yaklaşım, toplumsal ve siyasal değişimin tek tip ve evrensel olduğu fikrinden uzaklaşarak, toplumların değişimini şekillendiren özgün koşulların anlaşılmasını ön plana çıkarır. Tarihsel sosyoloji, toplumların geçmişlerini anlamak ve günümüz olaylarını daha iyi çözümlemek için önemli bir araçtır. Aynı zamanda toplumsal değişimin nedenlerini ve sonuçlarını anlamak için karşılaştırmalı çalışmalara vurgu yapması, disiplini zenginleştirmiştir. Tarihsel sosyoloji, toplumsal değişimin genel ve tek-biçimli bir mesele olmaktan çıkıp somut ve özgün birer nesne hâline gelmiştir.

2.1.3.2 Tarihsel Sosyolojinin Yaklaşımı

Tarihsel sosyoloji, toplumsal değişimleri tarihî boyutlarıyla ele alır. Bu disiplin, sosyal yapıdaki büyük ölçekli değişimleri ve yapısal dönüşümleri inceleyerek, klasik sosyolojinin makro-sosyolojik çizgisini takip eder. Ayrıca, etnografik bir yaklaşım benimseyerek geçmiş toplumların günlük yaşamına odaklanır, bireylerin anlam inşa etme şekillerini araştırır (Halperin, 2016). Ancak, tarihsel sosyoloji, özellikle Batı dışındaki toplumlardaki süreçleri açıklarken tarihsel bağlam ve güç ilişkileri konusunda daha fazla düşünceye ihtiyaç duyar.

Yakın yıllardaki tarih yazımındaki değişiklikleri haritalama çabasında olan Lawrence Stone, tarihin sadece olayların kronolojik sıralamasını sunmakla kalmayıp, aynı zamanda olayların sosyal yapı içinde nasıl şekillendiğini anlamaya yönelik bir çaba içinde olması gerektiğini savunmaktadır (Abrams, 1980, s. 3-16).

Hobsbawm'a göre, tarihçilerin sosyologlardan uzaklaşması, gerçek bir hareketin sosyolojiye doğru anlatıdan uzaklaşmak anlamına gelmelidir. Tarih, sadece bir olayların sıralaması değil, aynı zamanda olayların sosyolojik açıdan anlamına yönelik bir çaba içinde olmalıdır. Belli bir dönem üzerinde çalışan bir tarihçinin, o dönem üzerine kendinden önceki nesillerin yazmış veya söylemiş olduklarından da olabildiğince yararlanabilmesi için, kendinden önce yazmış olanların toplumunun da görece iyi bir tarihçisi, en azından iyi bir kültür ve düşünce tarihçisi, hani kültür antropoloğu ve edebiyat sosyoloğu olması gerekir. Anlatı ve teorinin birbirleriyle etkileşim içinde olduğu bir diyalogun geliştirilmesi gerektiğini belirten Hobsbawm, tarih ve sosyolojinin ortak bir zeminde buluşabilmesi için

yapılandırma süreçlerini anlamaya çalışmaları gerektiğini vurgular (Abrams, 1980).

Bu yaklaşım, tarih ve sosyolojinin insan eylemi gizeminin anlaşılması için birbirine daha yakınlaşması, tarih ve sosyolojinin sınırlarını aşarak ortak bir açıklama projesine yönelmeleri gerektiğini ifade eder. Hobsbawm, tarih ve sosyolojinin sınıflandırma sorununu aşma çabasını vurgular. Sosyologlar ve tarihçiler, kavramları soyut veya izole bir şekilde ele almaktan ziyade, bu kavramları zaman içinde ve eylem içinde tarihsel olarak anlamaya çalışmalıdır (Abrams, 1980).

Sosyoloji ve tarih, toplumsal yapıların anlaşılmasında birbirine tamamlayıcı disiplinlerdir. Sosyoloji, olayların altında yatan toplumsal yapıları anlamaya yönelik bir çaba sarf ederken, tarih, bu olayları kronolojik sıralama ve bağlam içinde ele alarak toplumsal değişimi izler. Bu iki disiplin arasındaki etkileşim, yapılandırmanın anlaşılması için kritiktir. Sosyolojinin temel amacı, insan eyleminin altında yatan toplumsal yapıları çözümlemektir. İnsanlar topluluklar halinde yaşar ve bu topluluklar belirli normlar, değerler ve kurallarla şekillenir. Sosyoloji, bu toplumsal yapıları inceleyerek, bireylerin ve grupların davranışlarını anlamaya çalışır. Ancak, bu analiz, geçmiş olayların ve süreçlerin etkisi olmadan eksik kalır.

Yeni anlatıların özel gücü, geleneksel anlatıdan farklı olarak, sadece olayları sıralamakla kalmaz, aynı zamanda yapılandırmanın teorik bir çerçeve içinde nasıl kullanıldığını vurgular. Bu da tarihsel sosyolojinin açıklama kapsamının algısını dönüştürür ve diğer retoriklerle diyalog halinde olduğu bir yazma yoluna yönlendirir (Abrams, 1980). Tarih, sosyolojinin bu eksikliğini doldurur. Tarih, geçmiş olayları ve bu olayların nasıl birbirine bağlı olduğunu ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda bu olayların toplumsal yapıları nasıl etkilediğini anlamaya çalışır. Ancak, tarihsel kaynaklar sıklıkla olayların sadece ne olduğunu gösterir ve teorik bir çerçeve sunmaz. İşte burada, tarihsel sosyoloji devreye girer. Bu yaklaşım, sosyoloji ve tarih arasında bir köprü görevi görür. Sosyolojik bakış açısını kullanarak, tarih olaylarını sadece kronolojik bir sıralama olmaktan çıkarır ve bu olayların toplumsal yapılar içinde nasıl şekillendiğini, yapılandırıldığını anlamaya çalışır. Yani, tarihsel sosyoloji, insan eyleminin ve toplumsal yapıların birbirine nasıl bağlı olduğunu açıklamaya yönelik bir çaba sarf eder. Ancak, bu disiplinlerin her biri, kendi başına eksik kalabilir. Tarih, genellikle teorik bir çerçeve sunmakta

zorlanırken, sosyoloji, olayların ve süreçlerin geçmişini tam olarak anlamakta güçlük çekebilir. Bu noktada, tarihsel sosyoloji, her iki disiplinin de zayıf yanlarını ele alarak, yapılandırmanın hem teorik hem de tarihsel boyutlarını birleştirme potansiyeline sahiptir.

Sonuç olarak, sosyoloji olayla ilgilenmek zorundadır çünkü toplumsal yapılar bu olaylar üzerinden şekillenir. Tarih teorik olmak zorundadır çünkü yapılandırma nasıl anlaşılır. Tarihsel sosyoloji, bu iki disiplini bir araya getirerek, olayların sosyal yapı içinde nasıl evrildiğini ve şekillendiğini anlamamıza katkı sağlar.

2.1.3.3 Tarihsel Sosyolojinin Temel Prensipleri

Tarihsel sosyoloji, olayları sadece ne olduğunu kaydetmekten öteye geçerek, insan eylemini yapılandırma çabası olarak anlamaya çalışır. Bu yaklaşım, tarihçinin sadece olayları sıralamak yerine, olayları sosyolojik açıdan anlamaya çalıştığı bir düşünce sistemini benimser.

Tarihsel sosyoloji, anlatı ve teorinin birbirleriyle etkileşim içinde olduğu bir diyalogu vurgular. Geleneksel anlatı, sadece olayların kronolojik sıralamasını sunmakla kalmaz, aynı zamanda derin inanılabilirlik ve yapılandırmanın retorikini kullanarak olayları açıklar. Tarihsel sosyoloji, bu anlatıyı daha fazla bir teorik çerçeve içinde değerlendirmeye yönlendirir ve olayların sosyal yapı içinde nasıl şekillendiğini vurgular.

Tarihsel sosyoloji, olayların ve süreçlerin sadece ne olduğunu değil, aynı zamanda nasıl yapılandırıldığını analiz eder. Bu analizde, resmi kanıtların ötesinde, derin inanılabilirlik ve retorik gücünün önemi vurgulanır. Tarihçiler, bu retorik gücü kullanarak olayları açıklamanın yanı sıra, sosyal yapıların nasıl inşa edildiğini anlamaya çalışırlar.

Geleneksel anlatıdan farklı olarak, yeni anlatılar özel bir güce sahiptir. Bu anlatılar, sadece olayları sıralamakla kalmaz, aynı zamanda yapılandırmanın teorik bir çerçeve içinde nasıl kullanıldığını vurgular. Bu, tarihsel sosyolojinin açıklama kapsamının algısını dönüştürür ve **diğer retoriklerle** diyalog halinde olduğu bir yazma yoluna yönlendirir.

Tarihsel sosyoloji, yapılandırmanın diyalektiği üzerine odaklanır. Anlatı ve teorinin birbirleriyle nasıl etkileşimde olduğunu anlamak, entelektüel çeşitliliğin

önemini ortaya koyar. Tarih ve sosyoloji arasındaki teorik birliği sağlamak için ortak bir retorik geliştirmek, bu entelektüel çeşitliliğin bir gerekliliğidir.

Bu temel prensipler çerçevesinde, **tarihsel sosyoloji, geçmişin sadece olaylarını kaydetmekle kalmaz, aynı zamanda bu olayların sosyal yapı içinde nasıl şekillendiğini anlamaya çalışarak toplumsal değişimi ele alır.** Anlatı ve teorinin birleşimini vurgulayarak, tarihsel sosyoloji, disiplinler arası bir yaklaşımı destekler ve insan topluluklarının evrimini daha kapsamlı bir perspektiften değerlendirir.

Tarihsel sosyoloji, Osmanlı/Türkiye modernleşmesi ve toplumun Türk ordusu ile etkileşimini incelemek için zengin bir analitik çerçeve sunar. Bu yaklaşım, tarih, sosyoloji ve yapısal süreçlerin bütüncül bir şekilde ele alınmasına odaklanarak, toplumsal değişimi ve modernleşmeyi anlama çabalarına katkıda bulunur. Bu konudaki tarihsel sosyoloji yaklaşımının kullanılabilirliği hakkında bazı düşünceler ve değerlendirmeler:

- Tarihsel sosyoloji, Osmanlı/Türkiye modernleşmesi sürecindeki bireylerin, toplulukların ve **liderlerin niyetlerini ve kararlarını** anlamaya odaklandığı için önemlidir. Türk ordusuyla etkileşim, bu eylemleri ve etkileşimleri sosyal yapı içinde daha geniş bir bağlamda değerlendirmemize yardımcı olabilir.

- Geleneksel anlatıların ötesine geçmek ve bu süreçlerin teorik temellerini sorgulamak için tarihsel sosyoloji önemlidir. Özellikle modernleşme anlatısındaki güç dinamikleri, **devlet-toplum ilişkisi ve askeri yapılar** bu bağlamda incelenebilir.

- Resmî belgelerin ve retoriğin ötesine geçerek yapılandırmanın analizini derinleştirmek için tarihsel sosyoloji önemlidir. Bu, **devletin ve ordu liderlerinin topluma sunduğu anlamları ve bu anlamların nasıl algılandığını** anlamamıza yardımcı olabilir.

- **Modernleşme ve türk ordusuyla etkileşim, yeni anlatıların ortaya çıkmasına** yol açabilir. Tarihsel sosyoloji, bu yeni anlatıların toplumsal yapıları nasıl dönüştürdüğünü anlamamıza yardımcı olabilir.

- Osmanlı/Türkiye modernleşmesi ve Türk ordusuyla etkileşim, farklı düşünce sistemlerini ve entelektüel çeşitliliği içerir. Tarihsel sosyoloji, bu diyalektiği ve entelektüel çeşitliliği vurgulayarak, bu süreçlerin karmaşıklığını anlamamıza yardımcı olabilir.

• Tarihsel sosyoloji, Osmanlı/Türkiye modernleşmesi ve Türk ordusuyla etkileşimini incelemek için multidisipliner bir yaklaşım sunar. Bu yaklaşım, olayları sadece tarih sırasına koymakla kalmaz, aynı zamanda toplumun sosyal yapılarını, eylemlerini ve bu süreçlere dair algılarını anlamamıza olanak tanır. Tarihsel sosyolojinin bu konudaki rolü, geçmişin olaylarını sadece sıralamakla kalmayıp, aynı zamanda bu olayların nasıl yapılandırıldığını ve insanların bu yapı içinde nasıl hareket ettiğini anlamaya yönelik bir çaba içinde olmasıdır.

Ahmed Cevdet Paşa'nın Tarih Anlayışı ve Tarihsel Sosyolojik Yaklaşımı

Ahmed Cevdet Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi, askeri, kültürel ve sosyal açıdan çalkantılı bir döneminde yaşamıştır. Bu dönemde birçok gelişme, kriz ve değişimler yaşanmıştır. Paşa, bu süreçte sadece bir gözlemci olmakla kalmamış, aynı zamanda aktif bir rol oynamıştır. Geleneksel Osmanlı tarih anlayışını tamamen değiştirip Batı tarzı bir yaklaşımı benimsemek yerine, eski ve yeni arasında bir sentez oluşturmuş ve Osmanlı tarihçiliğine yeni bir boyut kazandırmaya çalışmıştır.

“Tarih ilminden maksat, olayların gerçek sebeplerini inceleyip uyanıklık ve ibret verecek bilgiler kazanmaktır. Tarihçinin vazifesi, ibrete medar olacak olayların gerçek sebeplerini araştırıp herkesin anlayacağı şekilde açık seçik ifade etmektir. Yoksa sanat göstermek veya hüner arz eylemek veya jurnal vermek yolu hikâyeler değildir.” (Paşa, 2011, s. 62)

Paşa'ya göre, tarih bilimi sadece kronolojik sıralama değil, geçmiş olayların analizi ve senteziyle ders çıkarma sürecidir. Geçmişteki uygulamaların güncellenmesi, devlet düzeninin sürdürülebilirliği için önemlidir. Bu nedenle, medeniyetin koruyucu unsuru olarak tarihe vurgu yapar ve geçmiş deneyimlerden ders çıkarmak suretiyle mevcut düzenin geliştirilmesi gerektiğini savunur (Kaya, 2023, s. 41).

Ahmed Cevdet Paşa, geleneksel Osmanlı tarih anlayışına yeni bir perspektif getirmiştir. Bilimsel tarihçilik anlayışını benimsemiş ve İbn Haldun'un etkilerini taşımıştır. Ayrıca, İran'daki edebi tarihçilikle uyumlu bir sentez oluşturarak eski ve yeni arasında denge sağlamıştır (Kaya, 2023, s. 42).

Paşa, tarih çalışmalarında olayları sadece kronolojik sıralamakla kalmamış, aynı zamanda sebep-sonuç ilişkilerini incelemiş ve çözüm önerileri sunmuştur. İbn Haldun'un asabiyet prensibi ve beş tavır nazariyesi gibi kavramları Osmanlı tarihine uygulayarak devletin çöküşünü açıklamış ve değişimin mümkün olduğunu vurgulamıştır.

Paşa, eserlerinde diğer Avrupa devletleriyle karşılaştırma yaparak Osmanlı tarihini değerlendirmiş ve tarih yazımında kritik bir yaklaşım benimsemiştir. Bu çerçevede, tarihçinin teknik ve teorik kaygılarının önemli olduğunu ve tarihi metinlere hangi prensiplerle yaklaşılması gerektiğini vurgulamıştır.

Ahmed Cevdet Paşa, geleneksel Osmanlı tarihçiliğinden modern tarihçilik anlayışına geçişte önemli bir rol oynamıştır. Formun Üstü

Çelebi'nin ifade ettiği gibi “Sosyoloğun amacı veriyi çözümlemek değil, veriyi bulguya dönüştürmektir. Başka bir ifade ile bulguya dönüşmüş veri yardımıyla teoriyi güçlendirmektir.” (Çelebi, 2002)

Türk Modernleşmesini Tarihsel Sosyoloji ile İncelemenin Önemi ve Faydaları

Tarihsel sosyoloji, tarihî olayları sadece kronolojik bir şekilde sıralamak yerine, bu olayları anlamak için sosyolojik bir çerçeve sunar. Bu çerçeve, olayların arkasındaki yapısal dinamikleri ve toplumsal süreçleri anlamamıza yardımcı olur. Türk modernleşme sürecini bu perspektiften incelemek, tarihin yüzeyinde yatan olayların ötesine geçerek, bu olayların toplumsal yapılarla nasıl etkileşime girdiğini ve şekillendiğini anlamamızı sağlar.

İnsan Eyleminin Yapılandırılması ve Türk Modernleşmesi

Türk modernleşme süreci, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden başlayıp Cumhuriyet'in kuruluşuyla devam eden karmaşık bir tarihsel gelişimdir. Tarihsel sosyoloji, bu süreci yalnızca reformlar ve yenilikler bağlamında değil, aynı zamanda bu değişimlerin arkasındaki insan davranışları ve eylemleri açısından da değerlendirir. Örneğin, Osmanlı'da

Tanzimat ve Islahat Fermanları gibi reform girişimleri, sadece hukuki düzenlemeler olarak değil, devletin ve toplumun modernleşme arayışlarının bir yansıması olarak ele alınır. Bu reformlar, bürokratlar, entelektüeller ve yöneticilerin modernleşme tercihlerini ve bu tercihlerin toplumsal yapıyı nasıl şekillendirdiğini anlamak için önemli bir analiz zemini sunar.

Anlatı ve Teorinin Diyaloğu

Türk modernleşmesi üzerine yapılan çalışmalar, genellikle belirli olayların anlatısına odaklanır. Ancak tarihsel sosyoloji, bu anlatıları teorik bir çerçeve içinde değerlendirerek daha derin bir anlayış sunar. Örneğin, Osmanlı'nın Batılılaşma çabaları, sadece bir adaptasyon süreci olarak değil, aynı zamanda toplumsal yapının yeniden düzenlenmesi olarak da anlaşılabilir. Tarihsel sosyoloji, bu yeniden düzenlemenin arkasındaki toplumsal güçleri ve çatışmaları anlamamıza olanak tanır.

Yapılandırmanın Analizi ve Retorik Güç

Tarihsel sosyoloji, olayların nasıl yapılandırıldığını analiz ederken, resmî belgelerin ötesine geçer ve retorik gücün önemini vurgular. Türk modernleşmesi bağlamında, resmî belgeler ve söylemler, modernleşme sürecinin bir parçası olan ideolojik çerçeveleri ve toplumsal dönüşümleri anlamak için incelenebilir. Örneğin, Atatürk'ün modernleşme vizyonu, sadece bir liderin reform çabaları olarak değil, aynı zamanda toplumun yeniden yapılandırılmasının bir aracı olarak da değerlendirilebilir.

Yeni Anlatıların Özel Gücü

Tarihsel sosyoloji, klasik anlatım kalıplarının dışına çıkarak yeni perspektifler sunar. Türk modernleşmesi üzerine yapılan çalışmalar genellikle Batılılaşma ve modernleşme kavramları etrafında yoğunlaşsa da, tarihsel sosyoloji bu süreci daha geniş bir teorik çerçeveden değerlendirir. Modernleşmenin sadece Batı örneklerinin taklidi olmadığı, aynı zamanda yerel sosyal dinamikler ve yapılar tarafından şekillendirilen özgün bir gelişim süreci olduğu ortaya konur. Böylelikle, modernleşme kavramı daha kapsamlı ve derinlemesine anlaşılabilir hale gelir.

Yapılandırmanın Diyalektiği ve Entelektüel Çeşitlilik

Türk modernleşmesi, birçok farklı entelektüel ve ideolojik akımın etkisi altında şekillenmiştir. Tarihsel sosyoloji, bu çeşitliliği anlamak için önemli bir araçtır. Anlatı ve teorinin diyalektik etkileşimi, Türk modernleşmesinin çok katmanlı yapısını anlamamıza yardımcı olur. Bu süreçte yer alan farklı grupların ve aktörlerin rolü, toplumsal değişimin farklı boyutlarını anlamak için analiz edilebilir.

Sonuç

Tarihsel sosyoloji, Türk modernleşmesini anlamak için vazgeçilmez bir yaklaşımdır. Bu disiplin, modernleşme sürecinin arkasındaki toplumsal dinamikleri ve yapısal dönüşümleri analiz ederken, aynı zamanda bu süreci geniş bir teorik çerçevede değerlendirir. Türk modernleşmesinin tarihsel sosyoloji ile incelenmesi, sadece olayların kaydedilmesiyle sınırlı kalmaz, aynı zamanda bu olayların toplumsal yapı içinde nasıl şekillendiğini anlamamıza olanak tanır. Böylece, geçmişin derinlemesine anlaşılması sağlanarak, toplumsal değişim süreçleri daha kapsamlı bir perspektiften ele alınabilir.

Tablo 2.8. Tarihsel sosyolojinin anahtar özellikleri ve yaklaşımları (Delanty & F. Isin, 2003)

Temel Özellikler ve Yaklaşımlar	Açıklama
Modernitenin Analizi	Tarihsel sosyoloji, modernitenin oluşumu ve dönüşümü üzerine odaklanan, tarih ve sosyoloji arasında yer alan bir disiplindir. Bu disiplin, toplumsal olayları tarihsel bağlamında inceleyerek, geçmişin günümüz üzerindeki etkilerini ve bugünün geçmişi nasıl şekillendirdiğini anlamaya çalışır.
Önemli İsimler	Karl Marks, Max Weber, Fernand Braudel gibi düşünürler, toplumsal süreçleri ve yapıları anlamak için tarihsel ve sosyolojik yöntemleri bir arada kullanmışlardır.
Disiplinler arası Yaklaşım	Tarihsel sosyoloji, sosyolojik kavram ve teorileri tarihsel olaylarla birleştirir. Bu nedenle ne tamamen tarihsel ne de tamamen sosyolojik bir alan olarak tanımlanabilir.

Tablo 2.9 (devam). Tarihsel sosyolojinin anahtar özellikleri ve yaklaşımları
(Delanty & F. Isin, 2003)

Temel Özellikler ve Yaklaşımlar	Açıklama
Tarih ve Sosyoloji Arasındaki Gerilim	Bilimsel yönelim, toplumsal olayları yasalar ve düzenlilikler çerçevesinde açıklamaya çalışırken, yorumlayıcı yönelim, bu olayların anlatı dizileri olarak ele alınmasını savunur. Bu gerilim, yirminci yüzyıl boyunca tarihsel sosyolojinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.
Anglo-Amerikan Yaklaşımları	1960'larda Amerika Birleşik Devletleri'nde modernleşme teorisinin bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve Talcott Parsons, Seymour Martin Lipset, Barrington Moore gibi isimler tarafından geliştirilmiştir.
Avrupa Yaklaşımları	Annales Okulu (Marc Bloch ve Lucien Febvre) ve Marksist tarihçiler (E.P. Thompson, Eric Hobsbawm) gibi yaklaşımlar, tarihsel sosyolojinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur.
Küresel Perspektif ve Eleştirel Yaklaşımlar	Günümüzde tarihsel sosyoloji, sadece modernitenin oluşumuna odaklanmakla kalmayıp, aynı zamanda modern olmayanın tarihini de incelemektedir. Küresel tarih, sömürgecilik ve Batı-dışı perspektifler üzerine çalışmalar önem kazanmıştır.
Örnek Çalışmalar	Jürgen Kocka'nın küresel tarih çalışmaları, Frederick Cooper'ın sömürgecilik analizleri ve Sebastian Conrad'ın Batı-dışı perspektifler üzerine araştırmaları bu yeni tarihsel sosyolojinin örnekleridir.

Karl Marks'ın Tarihsel Sosyolojisi ve Bir Değerlendirme

Karl Marks, tarihsel sosyolojiye önemli katkılarda bulunmuş bir düşünürdür. Marks'ın tarihsel sosyolojiye olan katkıları, tarihsel materyalizm, üretim biçimleri ve toplumsal değişim anlayışı üzerinden şekillenir.

- **Tarihsel Materyalizm:** Marks'ın tarihsel sosyolojiye en büyük katkılarından biri, tarihsel materyalizm teorisidir. Bu teori, tarihsel gelişimin toplumun maddi üretici güçlerinin mevcut üretim ilişkileriyle çatışması sonucunda gerçekleştiğini savunur. Marks'a göre, belirli bir dönemde egemen olan üretim ilişkileri, o dönemin toplumsal yapısını ve ideolojilerini belirler. Üretim tarzındaki değişim, toplumsal yapıda ve ilişkilerde de değişime yol açar(Karl Marks ve Tarihsel S...).
- **Üretim Biçimleri ve Toplumsal Yapılar:** Marks, toplumsal yapıları ve üretim biçimlerini, tarihsel gelişim süreçleri içinde inceler. Asyatik, antik, feodal ve modern burjuva üretim tarzları gibi tarihsel aşamaların her biri, farklı toplumsal ilişkiler ve sınıf mücadeleleri doğurur. Marks, bu aşamaların analizinde ekonomik altyapının (üretim biçimi) toplumsal üstyapıyı (kültür, siyaset, hukuk vb.) belirlediğini vurgular (Karl Marks ve Tarihsel S...).
- **Sınıf Mücadelesi ve Toplumsal Değişim:** Marks, tarihsel sosyolojiyi sınıf mücadelesi üzerinden de açıklar. Ona göre, tarih boyunca toplumsal değişimlerin ana kaynağı, sınıf mücadeleleridir. Bu mücadeleler, toplumsal üretim ilişkilerindeki çelişkilerden doğar ve sonunda yeni bir toplumsal düzenin ortaya çıkmasına yol açar. Marks'ın bu bakışı, tarihsel olayları ve süreçleri sınıf dinamikleri üzerinden değerlendiren bir perspektif sunar(Karl Marks ve Tarihsel S...).
- **Antropolojik İlgi ve Hukuk Tarihi:** Marks'ın tarihsel sosyolojiye katkılarının bir diğer boyutu, antropoloji ve hukuk tarihi ile olan ilgisidir. Özellikle modern toplumun gelişimini anlamaya yönelik çalışmaları, antropolojik bulgular ve tarihsel hukuk analizleri ile zenginleştirilmiştir. Bu alanlara olan ilgisi, tarihsel sosyolojinin teorik çerçevesini genişletmiş ve derinleştirmiştir(Karl Marks ve Tarihsel S...).

Değerlendirme

Marks'ın tarihsel sosyolojisi, Türk Modernleşmesi'nin anlaşılmasında önemli bir teorik çerçeve sunar. Ekonomik ve toplumsal değişimlerin diyalektik bir süreç içerisinde ele alınması, bu sürecin daha derinlemesine anlaşılmasına olanak tanır.

Marks'ın teorileri, tarihsel süreçlerin ekonomik determinizmle açıklanabileceğini vurgularken, Türk Modernleşmesi örneğinde bu determinizmin somut izlerini görmek mümkündür.

Marks'ın teorisi, ekonomik altyapının toplumsal yapıları ve ideolojileri nasıl şekillendirdiğine dair güçlü bir analiz sunar. Türk Modernleşmesi süreci de büyük ölçüde ekonomik koşulların değişimi ve bunun toplumsal yapılar üzerindeki etkisiyle açıklanabilir. Örneğin, Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı gibi reform hareketleri, ekonomik modernizasyonun hukuki ve kurumsal altyapısını hazırlamıştır. Bu reformlar, aynı zamanda Osmanlı toplumunda sınıf yapılarının değişmesine, burjuva sınıfının güçlenmesine ve modern devlet yapısının inşasına zemin hazırlamıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nde ekonomik ve askeri reformların yapılması, Batı ile olan ticari ve diplomatik ilişkilerin artması ve modern eğitim kurumlarının kurulması gibi değişimler, Türk Modernleşmesi'nin temel dinamiklerini oluşturmuştur. Bu süreçte, Batı'nın ekonomik ve teknolojik üstünlüğü, Osmanlı elitleri üzerinde önemli bir etki yaratarak, modernleşme çabalarını tetiklemiştir. Türk Modernleşmesi'nin değerlendirilmesi açısından tarihsel sosyoloji, özellikle Marks'ın ekonomik faktörlerin belirleyiciliği vurgusu ile önemli bir çerçeve sunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden başlayarak Cumhuriyet'e geçiş sürecinde, ekonomik yapıların ve sınıf ilişkilerinin dönüşümü, modernleşme sürecinin merkezinde yer almıştır.

2.1.4 Yol Bağımlılığı Kavramı

Yol bağımlılığı, tarihî sosyologlar arasında geçmiş olayların gelecekteki olayları nasıl etkilediği üzerine kurulan geniş bir kavramsallaştırmayı içerir.

Sewell'e göre, yol bağımlılığı "geçmişte belirli bir zamanda meydana gelenlerin, daha sonraki bir zamanda gerçekleşen olay dizisinin olası sonuçlarını etkileyeceği" anlamına gelir (Mahoney, 2000).

Sosyolojik bakış açısıyla yol bağımlılığını incelemek, toplumun kararlarını, değerlerini ve yapılarını anlamamıza katkı sağlar. Bu, sosyal bilimlerde yapısal ve kültürel faktörlerin nasıl etkileşimde bulunduğunu anlamamıza yardımcı olarak, toplumsal değişimi ve karmaşıklığı daha iyi anlamamıza olanak tanır. Yol bağımlılığı, sosyolojik açıdan incelendiğinde, bu kavramın toplumsal, kültürel ve ekonomik boyutlarını anlamak mümkündür. Bu analiz, bir süreç, teknoloji veya kurumun geçmişteki seçimler sonucunda belirli bir yolda ilerlemeye yönlendikten sonra, alternatif yolların seçilmesini zorlaştıran bir durumu ifade eder. Sosyal sistemlerin evrimini ve değişimini anlamak için bu kavramın kullanılması, toplumsal yapıların nasıl şekillendiğini ve neden belirli yolların izlendiğini anlamamıza yardımcı olur. Bu da toplumsal olayların ve kurumların geçmişin etkisi altında nasıl şekillendiği ve geleceği nasıl etkileyebileceği konusunda önemli bir perspektif sunmaktadır. Sosyolojik bakış açısıyla, bu konuyu incelediğimizde şu önemli noktaları ön plana çıkarmaktadır:

- **Toplumsal yapı ve yol bağımlılığı**

Yol bağımlılığı, toplumsal yapı içinde meydana gelen kararlar, tercihler ve süreçlerle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Bir toplum, belirli bir yolu seçtiğinde, bu seçim genellikle kültürel, sosyal ve ekonomik faktörlerle şekillenir. Sosyolog, toplumların neden belirli yollara bağımlı hale geldiğini ve bu bağımlılığın toplumsal yapıyı nasıl etkilediğini anlamak için bu bağlamı inceler.

- **Kültürel etkileşimler ve yol bağımlılığı**

Kültürel faktörler, belirli bir yolu seçme eğiliminde olan toplumların değerleri, normları ve inançlarına işaret eder. Yol bağımlılığı, kültürel etkileşimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkabilir. Sosyologlar, kültürün yol seçimlerini nasıl şekillendirdiğini ve kültürel faktörlerin yol bağımlılığı üzerindeki etkilerini inceleyerek bu bağlamı anlamaya çalışırlar.

- **Toplumsal değişim ve yol bağımlılığı**

Yol bağımlılığı, toplumsal değişim süreçlerini anlamak için önemli bir konsepttir. Sosyologlar, toplumların zaman içinde nasıl değiştiğini ve belirli bir yola bağımlılığın toplumsal değişim dinamiklerini nasıl etkilediğini araştırırlar.

- **Ekonomik boyut ve yol bağımlılığı**

Ekonomik faktörler, özellikle endüstriyel ve teknolojik gelişmeler, bir toplumun belirli bir yola bağımlılığını etkileyebilir. Sosyologlar, ekonomik yapıların yol bağımlılığı üzerindeki etkilerini değerlendirir ve ekonomik sistemlerin yol seçimlerini nasıl şekillendirdiğini incelerler.

- **Sosyal adalet ve yol bağımlılığı**

Yol bağımlılığı, sosyal adalet meseleleriyle de bağlantılı olabilir. Belirli bir yola bağımlılık, toplumsal eşitsizlikleri artırabilir veya azaltabilir. Sosyologlar, bu bağlamda adaletin nasıl etkilendiğini inceleyerek toplumsal sonuçları değerlendirirler.

Sosyolojik bakış açısıyla yol bağımlılığını incelemek, birçok tarihî sosyoloğun temelde geçmiş olayların gelecekteki olayları nasıl etkilediği argümanını içeren geniş bir kavramsallaştırmayı benimsemektedir. Yol bağımlılığı, Sewell'in etkili bir tanımına göre, "geçmişte belirli bir zamanda meydana gelenlerin, daha sonraki bir zamanda gerçekleşen olay dizisinin olası sonuçlarını etkileyeceği" anlamına gelir (Mahoney, 2000). Bu yaklaşım, petrol üreten ülkeler üzerine yapılan çalışmalarda olduğu gibi, geçmişte alınan kararların etkisinin

devam ettiğini ve geleceğin alternatiflerini tanımladığını vurgular. Yol bağımlılığı analizi, neden-sonuç süreçlerini inceleyerek, genel bir tarihî dizinin erken aşamalarındaki olaylara son derece duyarlıdır. Başlangıç koşullarına dayalı olarak açıklanamayan tesadüfi olaylar, dizinin nihai sonucu için belirleyici öneme sahiptir ve bu durum, başlangıç koşullarına dayanarak nihai bir sonucu tahmin etmenin imkânını ortadan kaldırır. Tesadüfi tarihî olaylar meydana geldiğinde, yol bağımlı diziler belirleyici neden-sonuç modelleri veya "inersiyal" mekanizmalarla işaretlenir. Kendini güçlendiren dizilerde, belirli bir kurumsal modeli çoğaltan mekanizmalar içerirken, tepkisel dizilerde, olay zincirine "içsel mantık" kazandıran tepki ve karşı tepki mekanizmalarını içerir. Bu analiz, sosyal değişimi ve evrimi anlamak için yol bağımlılığı kavramının sosyolojik perspektiften nasıl değerlendirilebileceğini açıklar (Mahoney, 2000).

Tablo 2.10. Yol bağımlılığı aşamaları

Aşama	Tanım
1. Aşama	Yol bağımlılığı analizi, genel bir tarihî dizinin erken aşamalarında meydana gelen olaylara son derece duyarlı olan neden-sonuç süreçlerinin incelenmesini içerir.
2. Aşama	Yol bağımlı bir dizide, erken tarihî olaylar önceki olaylara veya "başlangıç koşullarına" dayalı olarak açıklanamayan tesadüfi olaylardır.
3. Aşama	Tesadüfi tarihî olaylar meydana geldiğinde, yol bağımlı diziler, nispeten belirleyici neden-sonuç modelleri ya da "inersiyal(iç direnç gücü)" olarak düşünülebilecek mekanizmalarla işaretlenir- yani, bir kez süreçler başlatılır ve belirli bir sonuca yönlendirilmeye başlarsa, bu süreçler hareket etmeye ve bu sonucu izlemeye devam etmeye eğilimlidir.

Sosyolojik bakış açısıyla yol bağımlılığı, küresel kapitalist sistemin gelişimindeki tarihsel farklılıkları anlamak için önemli bir araçtır. Bu yaklaşım, Wallerstein'ın Modern Dünya Sistemi I'de sunduğu teoriden ilham alır. Wallerstein, Avrupa ve Çin arasındaki sermaye gelişiminin temelde benzer olduğunu, ancak sermayenin Avrupa'da doğmasının rastlantısal bir sonuç olduğunu iddia eder. Bu rastlantısal sonuç, uzun vadede dünya sistemi için en uygun olan olmayabilir (Wallerstein, 2004, s. 74). Ancak, Avrupa'da sermaye ekonomisi başladıktan sonra, kendini güçlendiren süreçler sayesinde hızla yayıldı ve dünya kapitalist sistemini oluşturdu. Yol bağımlılığı analizleri, bu süreçte tesadüfi tarihi olayların ve başlangıç koşullarının rolünü vurgular. Bu analizlere göre, bir olayın gerçekleşmesi, sonraki olayların yönünü belirler ve bu süreçler kendilerini

pekiştirerek devam eder. Wallerstein'ın zorlandığı nokta, bu güçlendirici süreçlerin nasıl kırılabileceğini açıklamaktır. Fonksiyonalist modellerin tersine, yol bağımlılığı analizleri, sistemlerin dışında bir şok olmadan değişimin mümkün olmadığını savunur. Bu nedenle, **sosyolojik bakış açısıyla yol bağımlılığı, toplumsal değişimin zorluklarını ve geçmişin bugünü nasıl etkilediğini anlamamıza yardımcı olur.**

Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme sürecinin orduda başlaması iddiasını yol bağımlılığı (path dependency) teorisi çerçevesinde yorumlamak, bu sürecin tarihsel bağlamda nasıl şekillendiğini ve izlediği rotanın gelecekteki gelişmeleri nasıl belirlediğini incelemeyi gerektirir. Yol bağımlılığı teorisi, bir karar ya da süreç bir kez başlatıldığında, zamanla alternatif seçeneklerin daralmasına ve sürecin kendi kendini pekiştiren bir rota izlemesine işaret eder. Bu açıdan, Osmanlı modernleşmesinde ordunun rolü, başlangıçta alınan askeri reform kararlarının uzun vadede kurumları ve devlet yapısını nasıl etkilediğiyle ilişkilidir.

Yol Bağımlılığı Açısından Bir Değerlendirme

Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecinde, askeri reformlara öncelik verilmesi, bu sürecin belirleyici bir özelliği olmuştur. 18 ve 19'uncu yüzyıllarda Batı Avrupa'nın askeri ve teknolojik üstünlüğünü dengelemek amacıyla başlatılan bu modernleşme çabaları, özellikle askeri bürokrasiyi etkileyen önemli değişiklikler getirmiştir. Askeri reformlar, yeni ordunun kurulması ve modern savaş tekniklerinin benimsenmesi gibi adımları içerirken, bu öncelik, devletin diğer alanlarında da modernleşme gerekliliğini doğurmuştur. **Ancak, askeri reformlara verilen öncelik, sosyal ve ekonomik alanlarda modernleşmenin gecikmesine yol açmıştır. Yol bağımlılığı perspektifinden bakıldığında, askeri reformların devletin yapısal dönüşümünü, sosyal ve ekonomik gelişimini ve demokratikleşme sürecini nasıl etkilediği incelenebilir. Bu reformlar, eğitimde, bilimde ve teknolojiye modernleşmeyi teşvik etmiş, ancak aynı zamanda modernleşmenin askeri yapılar aracılığıyla şekillendiği bir süreç yaratmıştır. Bu da sivil alanların gelişimini sınırlı tutarak, modernleşmenin askeri bir çerçevede kalmasına neden olmuştur.**

Eğitimde ise, Osmanlı modernleşmesi üst düzey eğitim kurumlarına odaklanmıştır. Harbiye (Askeri Akademi) ve Mühendishane (Mühendislik Okulu) gibi kurumlar, modern askeri ve teknik bilgiye sahip bireyler yetiştirmeyi amaçlamıştır. Ancak, bu yükseköğretim kurumlarına öğrenci yetiştirecek yeterli sayıda ve nitelikte ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarının bulunmaması, modernleşmenin yaygınlaşmasını engellemiştir. İlköğretim reformlarının ihmal edilmesi, öğrencilere temel bilgi ve becerileri kazandırma noktasında yetersiz kalmış ve bu durum, yükseköğretim kurumlarına gelen öğrencilerin uygun donanımda olmamasına yol açmıştır. **Böylece, modernleşme süreci yukarıdan aşağıya doğru şekillenirken, toplumun geniş kesimlerinin bu sürece katılımı sınırlı kalmıştır. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitimde modernleşme çabalarının sınırlı kalmasına neden olmuştur.**

Yol bağımlılığı perspektifinden değerlendirildiğinde, Osmanlı'nın modernleşme sürecinde aldığı kararların, uzun vadede eğitim sisteminin yapısal dönüşümünü engellediği ve toplumun geniş kesimlerinin modernleşmeden faydalanmasını sınırladığı görülmektedir. Eğitimde, tüm seviyelerde eşzamanlı ve uyumlu bir modernleşme süreci gerçekleştirilememesi, Osmanlı modernleşmesinin önemli bir eksikliği olarak öne çıkmaktadır.

Helmuth von Moltke'nin 1836'daki tespiti (Moltke, 1969, s. 48), Osmanlı İmparatorluğu'nun iç zayıflıklarına işaret ederken, Batılı devletler açısından Osmanlı'nın çöküşü bir dış tehditten ziyade içteki zaafarla ilişkilendirilmiştir. Moltke'nin vurguladığı bu iç zaaf, Osmanlı'nın merkezî otoritesini sağlam tutmak için güçlü bir iç savaş mekanizması yaratmasını zorunlu hale getirmiştir. **Bu, imparatorluk içerisinde modernleşme girişimlerinin merkezine ordunun yerleşmesine neden olmuştur.** Askeri reformlar, sadece dış savunmayı değil, aynı zamanda iç istikrarı sağlama amacıyla da şekillenmiştir.

Yol Bağımlılığı Perspektifi ve Modernleşmenin Başlangıcı: Osmanlı modernleşmesi, özellikle askeri alanda başlatılan reformlar üzerinden okunabilir. Ordudaki bu reformlar, Batı'dan gelen uzmanlarla (örneğin Moltke ve diğer Avrupalı danışmanlar) birlikte başlamış ve Batı tarzı askeri organizasyonun Osmanlı'ya entegre edilmesi ile sürmüştür. Bu, yol bağımlılığı teorisine uygun olarak, başlangıçta yapılan tercihin, yani Batılı askeri uzmanlardan yardım alma

ve Batı tipi askeri organizasyonları benimsemenin, imparatorluğun iç ve dış askeri stratejilerini uzun vadede şekillendirdiğini gösterir. **İlk alınan kararlar, gelecekteki reformların çerçevesini belirlemiş ve alternatif yolları sınırlamıştır.**

İç İsyanlar ve Dış Yardımın Kurumsallaşması: Yol bağımlılığı teorisi, Moltke'nin de belirttiği gibi, iç isyanların bastırılmasında dış askeri yardımın ve yabancı uzman desteğinin süreklilik kazanmasını açıklamaya yardımcı olabilir. Başlangıçta Kürt isyanları gibi büyük iç karışıklıkların bastırılması için dış yardım ve uzman desteğine başvurulması, Batı ile kurulan askeri iş birliklerini meşrulaştırmış ve bu tür iş birlikleri zamanla kurumsallaşmıştır. Dolayısıyla, Batılılaşma-modernleşme süreci bir yandan askeri reformlarla başlarken, diğer yandan bu süreç Osmanlı'nın iç sorunlarını çözmek için dış yardıma başvurma alışkanlığını pekiştirmiştir. **Bu bağımlılık, gelecekteki askeri ve siyasi kararların alınmasında belirleyici bir rol oynamıştır.**

Modernleşmenin Devamlılığı: Yol bağımlılığı teorisine göre, bir kez belirlenen yolun değiştirilmesi oldukça zor hale gelir. Osmanlı ordusunun Batı'dan yardım alma ve Batı tipi askeri reformları benimseme süreci, sadece Osmanlı döneminde değil, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde de devam eden bir etki yaratmıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ordunun modernleşmesine büyük önem vermiş ve bu süreç, cumhuriyet döneminde de askeri reformların sürekliliği olarak karşımıza çıkmıştır. Böylece, askeri reformlar sadece Osmanlı'nın iç güvenliğini değil, modern Türkiye'nin oluşum sürecini de belirleyen bir faktör olmuştur.

Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşmenin orduda başlaması, yol bağımlılığı teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde, imparatorluğun ilk başlattığı askeri reformların, hem iç istikrarı sağlama amacını güden hem de Batı'ya bağımlı bir modernleşme süreci doğuran bir mekanizma oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu bağımlılık, Türkiye'nin modernleşme sürecinde de etkisini sürdüren bir dinamik yaratmıştır.

2.1.5 Elitler ve Askerler

"Elit" teriminin kökleri Latince "elige" ve "electa" sözcüklerine dayanır. Fransızca "elite" kelimesinden dilimize geçen "elit," Latince'de seçim anlamına gelen "elige" ve seçilmiş veya en iyisi anlamına gelen "electa" sözcüklerinden türemiştir (Arslan, 2004). Batı toplumlarında günlük dilde 17'nci yüzyıla kadar uzanan bir geçmişe sahip olan elit kavramı, daha sonra üst düzey askerler ve soylular gibi toplumsal saygınlığı yüksek grupları tanımlamak için kullanılmıştır. Sosyal bilimlerde bir kavram olarak kullanılması ise 19'uncu yüzyılın sonlarına denk gelir (Karakoyun, 2005). İngiltere ve Amerika'da elit kavramının bilimsel literatürde yaygın olarak kullanılmaya başlaması ise 1930'lu yıllara tekabül eder (Arslan, 2004, s. 1-14).

Elit, sosyal bilimlerde önemli bir kavramdır ve her toplumda var olan, toplumu yöneten, etkileyen ve yararlanan az sayıda örgütlü insan grubunu ifade eder. Elit teorisinin kurucusu sayılan Mosca, 1939'da yayımladığı eserinde tüm toplumlarda iki sınıf olduğunu savunur: Yöneten sınıf ve yönetilen sınıf (Mosca, 1989, s. 50). Yöneten sınıf, siyasal işlevleri yerine getiren ve iktidarın avantajlarından faydalanan küçük bir azınlıktır. Yönetilen sınıf ise yöneten sınıfa boyun eğen ve ona gerekli kaynakları sağlayan büyük bir çoğunluktur (Mosca, 1989). Mosca, yöneten sınıfın üyelerinin genellikle belirli yeteneklere, statüye,

servete veya karizmaya sahip olduklarını belirtir. Ayrıca yöneten sınıfın iktidarını meşrulaştırmak için farklı siyasal formüller kullandığını ve bunların toplumun tarihinde ve kültüründe değişiklik gösterdiğini ileri sürer. Mosca'ya göre siyasal bilim, bu yöneten sınıfları ve formüllerini inceleyen bir bilim dalıdır (Arslan, 2004; Bağirov, 2017)

Elit teorisinin kurucularından Vilfredo Pareto, elit kavramını bireyleri çeşitli alanlardaki yeteneklerine göre derecelendirerek tanımlar. Yüksek not alanlar elit olarak kabul edilirken, düşük veya sıfır not alanlar elit olarak kabul edilmez. Pareto, elit sınıf içinde iki alt sınıfın ayırt edilebileceğini öne sürer: yönetimde ve siyasette etkisi olan yönetici elit ve yönetici olmayan elit (Aron, 2010, s. 327)). Yönetici elitin bir parçası olmanın yalnızca üstün beceriler değil, aynı zamanda güç kullanma becerisi ve yönetilenlerin rızasını gerektirdiğini savunur. Yönetici elitlerin ve genel olarak elitlerin bileşimi, yönetici ve yönetici olmayan elitler arasındaki güç dengesine ve rıza durumuna bağlıdır. Pareto'nun teorisi, toplumdaki elitlerin yapısı ve dinamikleri hakkında içgörüler sağlar ve fikirleri siyaset bilimi ve sosyoloji üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Her siyasi oluşumda kolayca fark edilebilen gerçekler ve eğilimler vardır. Tarihten bugüne toplumlar yöneten ve yönetilen sınıflar arasında ayrılırlar. Yöneten sınıf sayıca az olup siyasi görevleri üstlenir, gücü elinde tutar ve avantajlarının tadını çıkarır. Diğer sınıf ise birinci sınıfın yönlendirdiği, görünüşte politik yapının gereksinimlerini karşılayan malzeme ve politika araçlarını sağlayan daha kalabalık bir sınıftır.

Pratikte, hemen hemen her ülkede kamu işlerini yürüten azınlık tarafından yönetildiğini ve çoğunluğun bu yönetimi kabul etmek zorunda kaldığını kabul ederiz. Her siyasi organizasyonda lider olarak kabul edilen bir kişi bulunur ve devletin yönlendirilmesini sağlar. Bu kişi her zaman yasal olarak en üst düzeyde güce sahip değildir; bazen etkili bir kral, başbakan veya başkan gerçek iktidarın elinde olabilir. Başka zamanlarda seçilmiş bir başkanın yerine geçen etkili bir politikacı hükümeti yönetebilir. Özel durumlarda üst düzey kontrolü yerine getiren iki veya üç kişi olabilir.

Elitler (Aron, 2010, s. 326), toplum içindeki hiyerarşik yapı içinde stratejik öneme sahip kurumların en üst pozisyonlarını elinde bulunduran bireyler olarak da ifade edilebilir. Ancak şanslı ve güçlü konumlarıyla sınırlı bu azınlık, sadece toplumsal pozisyonlarıyla sınırlı kalmayıp aynı zamanda karar alma sürecine en

yakın konumda bulunurlar ve karar alma sürecini yönlendirme ve şekillendirme araçlarına da sahiptirler. Toplumsal güç ve kaynakları etkin biçimde kontrol eden elitler, bu sayede toplum adına alınan kararları yönlendirme yetkisini de elde ederler. Bu nedenle, toplumsal düzeyde verilen önemli kararlar genellikle anahtar elit grupların etkisini ve izlerini taşır (Arslan, 2004).

Bilimsel bir bakış açısından yöneten veya politik sınıfın üstünlüğü, farklı sınıfların politik türünü ve medeniyet seviyesini belirlemede önemli bir rol oynar. Ancak bu sınıflandırma yüzeyde kalır çünkü her ülkenin politik olarak nasıl yönetildiği ve yönetici sınıflarının organizasyonları büyük ölçüde farklıdır.

Modern bilim, kamu görevlerinin büyük bir kısmını üstlenen sınıfın toplum ve politika üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermiştir. Ancak bu sınıfın üyeleri, kamu görevlerine sosyal statü nedeniyle engellenmiş kişilerin kabul kriteri olarak hizmet etmez. Bir kişinin bu alandaki yeteneklerinin ne kadar üstün olduğunu belirlemek zordur ve genellikle kişi bu yetenekleri açıkça kanıtlamadan kamu görevlerine atanmaz.

Başka bir deyişle elitler, toplumsal hayata yön verir, ülkenin rotasını belirler, devletin ve toplumun portresini şekillendirir. Sonuç olarak sadece toplum için aldıkları iyi kararlarla gurur duymakla kalmazlar, aynı zamanda toplumsal başarısızlıkların ve yanlış seçimlerin, kötü kararların sorumluluğunu da taşırlar. Elitlerin ve iktidar seçkinlerinin sosyal bağlamını ve sosyal yapısını analiz etmek, sadece içinde bulundukları toplumun güç yapısını ve toplumdaki güç ilişkilerini anlamak için değil, aynı zamanda ülkede meydana gelen birçok sosyal ve siyasi olayı daha iyi anlamak için de büyük önem taşımaktadır (Arslan, 2004).

Bazı ülkelerde kalıtsal sınıflar bulunur ve yönetici sınıf belirli ailelerle sınırlanır. Ancak kalıtsal soylulukların oluşumu ve değişimi için bazı koşullar gereklidir. İlk olarak, tüm yönetici sınıfların kalıtsal hale gelme eğiliminde olduğu görülür. Servet, askeri yetenek ve ahlaki gelenekler belirli ailelerde kolayca korunur ve bu, zamanla kalıtsal soyluluklara yol açabilir.

Sosyal üstünlük faktörleri içinde kalıtsal üstünlükle en az ilişkili olanı zekâ üstünlüğüdür. Yüksek zekâ sahibi insanların çocukları genellikle sıradan yeteneklere sahiptir. Bu nedenle kalıtsal soyluluklar, yönetimlerini sadece zekâ üstünlüğüne dayandırmamışlar; aksine karakter ve servet üstünlüklerine dayanmışlardır.

Eğitim ve çevrelerin sıkıca entelektüel yeteneklerle sınırlı üstünlükleri açıklayabileceği ancak irade, cesaret, gurur ve enerji gibi ahlaki farklılıkları açıklayamayacağı şeklinde tartışılabilir. Toplumsal konum, aile geleneği, yaşadığımız sınıfın alışkanlıkları ve kişisel duygusal özellikler gibi faktörler, ahlaki farklılıkları etkileyebilir.

Elitlerin toplumsal güçteki rolü ve elit kavramı birçok düşünür tarafından incelenmiştir. Örneğin Michels, karmaşık örgütlerde elitlerin oluşumu ve özellikleri üzerinde dururken (Karakoyun, 2005, s. 8), Mosca ve Pareto toplumda yöneten ve yönetilen sınıfın var olduğuna inanmaktadır. Michels, seçkinlerin pozisyonları ve güç kullanımlarıyla belirlendiğine inanırken Wright Mills, egemen kurumları kontrol eden ve iktidarı kendi ellerinde toplayan toplumun üst katmanlarındakileri "İktidar Seçkinleri" olarak tanımlar (Mills, 1974). Marksizm ise elitleri yöneten ve yönetilenler olarak ayırır ve yönetici sınıfın ekonomik gücünün siyasi güce yol açtığını savunur.

Elitlerin yapısı ve işlevleri üzerine çeşitli bakış açıları geliştirilmiş olsa da, elit kavramının karmaşık ve net olmayan bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Genel anlamda “elit” terimi, toplumda en üst düzey pozisyonlarda bulunan bireyleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Elitler, diğer toplumsal üyelerle kıyaslandığında, ekonomik ve sosyal değerler açısından—örneğin servet, güç, iktidar ve prestij gibi—daha yüksek bir paya sahiptirler. Anthony Giddens ise eliti, toplumsal yapı ve kurumların en üstünde yer alan, resmi olarak tanımlanmış karar alma yetkisine sahip bireyler olarak tanımlamaktadır (Arslan, 2004).

Bu açıklamalar ve tanımlamalar doğrultusunda, elit kavramının daha kapsamlı ve güncel bir şekilde ele alınmasını sağlayacak yeni bir tanım yapılmalıdır. Elit, kurumsal güç sahibi olan, sosyal kaynakları kontrol eden ya da kontrol edebilme potansiyeline sahip, toplumsal karar mekanizmalarını doğrudan ya da dolaylı yoldan önemli ölçüde etkileyebilen (aktif ya da potansiyel olarak) bireylerdir; ayrıca, karşıtlarına rağmen kendi istek ve hedeflerini hayata geçirebilen kişiler olarak tanımlanabilir (Arslan, 2004, s. 4).

2.1.5.1 Klasik Elit Teorileri

Toplumun, dar ve ayrıcalıklı bir azınlık tarafından yönetilmesi gerektiği düşüncesi, kökenleri Antik Yunan'a, özellikle de Platon'a kadar uzanan klasik elit teorilerine dayanır. Ancak bu düşüncelyi sosyolojik açıdan sistematik bir biçimde

inceleyip bilimsel bir temele oturtmaya çalışan ilk isimler, 20. yüzyılın başlarında yaşamış olan İtalyan düşünürler Gaetano Mosca ve Vilfredo Pareto'dur. Geliştirdikleri elit teorileri, o tarihten itibaren modern siyaset biliminin önemli teorik çerçevelerinden biri haline gelmiştir. Aynı zamanda Roberto Michels de bu alana katkıda bulunan öne çıkan isimlerden biridir. Şimdi, Mosca'nın "Yönetici Sınıf" yaklaşımını, Pareto'nun "Elit Dolaşımı" kavramını ve Michels'in "Oligarşinin Tunç Yasası"nı daha yakından inceleyelim.

Mosca'nın yöneten sınıf teorisi, yöneten sınıf ile yönetilen kitle arasındaki ayrıma odaklanır. Mosca, çeşitli becerilere sahip seçkin bireylerden oluşan yönetici sınıfın siyasi gücü elinde tuttuğunu ve siyasi işlevleri tekeline aldığını savunur. Yönetilen sınıf ise yönetici sınıfın kontrolü altındadır ve onun amaçları doğrultusunda hareket eder (Mosca, 1989). Michels, yönetici sınıfın kitleleri kontrol etmek için yasa, mevzuat, ikna, aldatma, hile, şiddet veya korku gibi çeşitli yöntemler kullandığını iddia eder.

Mosca'dan etkilenen **Pareto**, siyaset bilimine "elit" kavramını ve elitizm teorisini kazandırmıştır. Pareto'ya göre elit, toplumun üst tabakasını oluşturan en yetenekli, becerikli ve kurnaz bireylerden oluşur. Elitler, insan faaliyetlerinin çeşitli alanlarında en yüksek derecelere ulaşmış olanları içerir. Pareto'nun elit anlayışı, iki ana kategoriye ayrılır: toplum yönetiminde doğrudan veya dolaylı olarak etkili olan bireylerden oluşan yönetici elit ve çeşitli sosyal gruplardan oluşan yönetmeyen elit (Üstündağ, 2023, s. 3073).

Michels, Mosca ve Pareto gibi elit teorilerine benzer bir yaklaşımı paylaşmaktadır. Ancak Michels'in odak noktası özellikle büyük organizasyonlarda elitlerin oluşumu ve nitelikleridir. Michels, seçkinlerin bir parçası olmanın kişinin örgütler içindeki konumu ve bunun sonucunda ortaya çıkan güç kullanımı tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir. Michels'in Bronz Oligarşi Yasası, siyasi partilerin eninde sonunda küçük bir seçkinler grubu tarafından kontrol edildiğini öne sürer. Oligarşiye yönelik bu eğilimi teknik, psikolojik ve entelektüel nedenlere bağlamaktadır. Michels, elit olmayanlar ve elitler arasındaki ayrımın kişisel üstünlükten ziyade örgütlerdeki pozisyonlarla bağlantılı olduğunu ve önemli bir hususun da elitlerin zaman içinde nispeten değişmeden kalması olduğunu savunur.

Sonuç olarak klasik elit teorileri, küçük ve seçkin bir azınlığın toplumu yönetmesi gerektiğini öne sürmektedir. Gaetano Mosca'nın Yönetici Sınıf Teorisi, yönetici sınıf ile yönetilen kitleler arasındaki ayrımı vurgularken, Vilfredo

Pareto'nun Elitizm Teorisi, eliti oluşturan yetenekli ve becerikli bireylere odaklanmaktadır (Üstündağ, 2023, s. 3074). Roberto Michels'in Bronz Oligarşi Yasası ise büyük organizasyonlardaki seçkinlerin oluşumunu ve özelliklerini incelemektedir. Teorilerindeki bazı farklılıklara rağmen hepsi de elit dinamiklerinin ve toplumdaki güç kullanımının anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Tablo 2.11. Klasik elit kuramları ve temel ilkeler

Kuram	Ana İlkeler
Pareto'nun Elit Teorisi	- Toplumlara ve siyasi sistemleri elitlerin yönlendirdiğini savunur. - Elit, toplumun üst tabakası olarak tanımlanır. - Yönetici ve yönetici olmayan elit olmak üzere iki alt gruba ayrılır.
C. Wright Mills'ın Güç Eliti Teorisi	- Toplamların siyasi ve ekonomik kararlarının belirli bir elit grubun kontrolünde olduğunu öne sürer. - Bu elit grup politika yapıcılar, büyük işletme sahipleri ve üst düzey bürokratlardan oluşur.
Robert Michels'in Demokrasi Demiryolu Teorisi	- Demokratik örgütlerin zamanla bürokratikleşip elitist hale geldiğini savunur. - Liderler, karar alma süreçlerini kontrol eder ve elitlerin egemenliğine dönüşür.
Max Weber'in Bürokrasi Kuramı	- Bürokrasiyi ayrıcalıklı bir elit grubun iktidarını sürdürdüğü bir organizasyon olarak ele alır. - Bürokrasi, rasyonel ve verimli bir şekilde yönetimi sağlar. - Bürokratlar elit bir grup olabilir.
Gaetano Mosca'nın Elit Teorisi	- Toplum, yönetici ve yönetilen olmak üzere iki gruba ayrılır. - Yönetici grup, siyasi görevleri üstlenir ve iktidarı elinde bulundurur. - Elit, örgütlü azınlığın örgütsüz çoğunluk üzerinde egemenlik kuracağını savunur.
Thomas Dye'ın İkinci Elit Teorisi	- Kamu ve özel sektördeki etkili kişiler, politika yapım süreçlerinde belirleyici bir rol oynar. - Bu elit gruplar, demokrasinin arka planında önemli bir güç oluşturur.

Mosca ve Pareto'nun lider sınıf ve elitlere dair teorik yaklaşımları, siyasi düşünce ve siyaset bilimi alanlarına önemli katkılarda bulunmuştur. İki düşünür de teorilerini bilimsel ve nesnel temellere dayandırdıklarını iddia etmişlerdir, ancak bu teorilerin bilimsel yanlarını ideolojik unsurlardan ayırmak zorlu bir süreçtir. Gözlemsel verilere dayalı bir yaklaşım benimseyen Mosca ve Pareto, kısmi olgulardan yola çıkarak katı ve evrensel sosyal yasalar çıkarmaya çalışmışlardır.

Klasik elit teorilerinin ana önermesi, tarih boyunca ve her toplumda küçük bir azınlığın daima çoğunluğu yönettiği ve çoğunluğun bu azınlığı kontrol edemeyeceği gerçeğidir. Bu durum evrensel ve kaçınılmaz bir olgu olarak

görülmekte ve bu teoriler deterministik bir eğilime işaret etmektedir. Ayrıca Mosca ve Pareto, demokrasinin pratik olmadığını değil, aynı zamanda istenmeyen bir durum olduğunu ileri sürerek demokrasiye eleştiriler getirirler. Demokrasinin demagojiye, kitlelerin egemenliğine ve toplumsal çürümeye yol açacağını iddia ederler. Bu düşünceleri nedeniyle Mosca ve Pareto, "Faşizmin Öncüleri" olarak anılmışlardır.

Elitizmi eleştirenler, bu yaklaşımın belirli bir sosyal grupta sınırlı bir olgu olduğunu ve Marksist anlamda çağdaş toplumlara uygulanamayacağını savunur. Mosca ve Pareto, Marks'ın sınıf kavramını yalnızca ekonomik güçle tanımlamasını reddeder ve elit dolaşımı teorileriyle Marks'ın öngördüğü şekilde kapalı ve istikrarlı bir yönetici sınıfın çağdaş toplumlarda var olamayacağını göstermeye çalışırlar. Ayrıca her toplumda yönetici bir azınlık sınıfının var olacağını savunarak sınıfsız bir topluma ulaşmanın imkânsızlığını vurgularlar.

Ancak Mosca ve Pareto'nun klasik elit teorileri eleştiriye açıktır. Öncelikle yönetici sınıfın veya elitin bileşimi, sosyal yapısı, karakteri ve grup bilincine dair açık ve kesin bir açıklama getiremezler. İkinci olarak, özellikle demokratik toplumlarda bu tür dinamiklerin ortaya çıkabildiği düşünüldüğünde, yönetilenlerin yönetenlere dönüşme veya karar alma sürecine katılma olasılığını göz ardı ederler.

Sonuç olarak, Mosca ve Pareto'nun yönetici sınıf ve elit kuramları, siyaset bilimi ile siyasi düşünce alanında derin etkiler yaratmıştır. Bu kuramlar, akademik temellere dayanmakla birlikte, aynı zamanda belirli ideolojik yaklaşımları da içlerinde barındırmaktadır.

Demokrasiye ve eşitlik ilkesine getirdikleri eleştirilere rağmen, eleştirmenler elitizmin belirli sosyal gruplara özgü olduğunu ve çağdaş toplumlar açısından geçerli olmadığını savunarak bu görüşlere meydan okur. Ayrıca yönetici sınıf veya elitin tanımlanmasındaki belirsizlik ve demokratik toplumlarda yönetim dinamikleri konusundaki eksiklikler eleştirilmektedir.

2.1.5.2 Çağdaş Elit Kuramları

20'nci yüzyılın başlarında ortaya çıkan elit teorileri, zaman içinde birçok eleştiriye maruz kalmış olsa da, siyaset biliminin gelişimine önemli katkılar sağlamış ve yeni araştırmalara zemin hazırlamıştır. Bu teorilerde kullanılan "elit" kavramı, daha sonra yalnızca soyut bir fikir olmaktan çıkarılarak, gözlemlenebilir toplumsal bir gerçeklik olarak ele alınmış ve detaylı biçimde incelenmiştir.

Bu kuramsal çabaların dikkat çekici yönlerinden biri, elit kavramının demokrasiyle nasıl bağdaştırılabileceğine yönelik tartışmalardır. Modern siyaset teorisyenleri, siyasal iktidarın her zaman bir azınlık tarafından kullanıldığını göz önünde bulundurarak, Klasik Demokrasi Anlayışının yeniden değerlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu düşünsel yaklaşım, genellikle “ampirik” ya da “revizyonist” demokrasi kuramları başlığı altında ele alınmaktadır. Bu yaklaşıma göre, elitlerin varlığı ve siyasal süreçte aktif rol üstlenmeleri, demokrasinin doğasına aykırı bir durum oluşturmaz. Ancak klasik demokrasi tanımında geçen “halkın, halk için, halk tarafından yönetimi” ilkesi, çağdaş toplumların işleyişiyle tam anlamıyla örtüşmemektedir. Günümüzde siyasal kararlar doğrudan halk tarafından değil, seçilmiş temsilciler aracılığıyla alınmakta; böylece karar alma süreçleri genellikle toplumsal bir azınlığın etkisiyle şekillenmektedir.

Bu çerçevede, çağdaş elit kuramcıları arasında öne çıkan J. Schumpeter, Harold D. Lasswell, Giovanni Sartori, Raymond Aron, C. Wright Mills ve Robert Dahl’ın yaklaşımlarına özel olarak odaklanılacaktır.

İktisatçı ve toplum bilimci Joseph Schumpeter, demokrasi kavramını halkın doğrudan yönetime katıldığı bir sistem olarak değil, siyasal elit gruplar arasında gerçekleşen bir rekabet süreci olarak değerlendirmiştir. 1942’de yayımladığı “Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi” adlı eserinde, geleneksel demokrasi kuramlarını eleştirmiş ve halkın siyasi karar alma süreçlerinde etkin ve akılcı tercihler yapma kapasitesinin sınırlı olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre demokrasiyi bir amaç olarak değil, "halk tarafından onaylanan yönetim" olarak görmek daha doğrudur (Schumpeter, s. 246).

Giovanni Sartori’nin düşüncesinde "siyasal elitler" ve "liderler" kavramları önemli bir yer tutar. Ona göre demokratik rejimlerde yönetici elit gruplarının ve liderlerin rolünü göz ardı etmek veya onların rolünü demokrasiyle bağdaşmaz saymak gerçekçi değildir. Demokratik sistemlerde seçkinlerin çeşitli olduğunu ve topluma liderlik ettiklerini belirtir. Sartori’ye göre demokrasi, seçkin bir poliarsinin yanı sıra rekabet halinde olan elitlerin bir ayıklama sistemi olarak işlev görmektedir (Karakoyun, 2005).

Demokratik elitizm yaklaşımının önde gelen isimlerinden biri olan Harold D. Lasswell, iktidar ilişkilerine odaklanarak “siyasal elit” kavramını detaylandırmıştır. Ona göre, iktidarın uygulanmasında en etkili olanlar her zaman toplumun küçük bir kesimini oluşturur. Toplumun düzenli ve uyumlu bir şekilde

işlemesi için siyasal elitlere, bir orkestra şefinin görevine benzer şekilde, yönlendirici bir rol verilmesi gereklidir (Kışlalı, 1987, s. 279). Lasswell'e göre demokrasi, yalnızca seçkin bir azınlığın geniş halk kesimleri üzerinde denetim kurduğu bir yapı değil, aynı zamanda çoğunluğun da bu seçkin azınlığı sürekli olarak denetleyebildiği bir sistemdir.

Fransız sosyolog Raymond Aron ise klasik elit teorilerine eleştirel bir bakış getirerek “demokratik elitizm” kavramını ortaya koymuştur. Aron, her siyasi rejimin – ismi ne olursa olsun – yönetimin daima bir azınlığın elinde olduğunu savunur. Bu da rejimlerin esasen oligarşik bir karakter taşıdığını gösterir. Ancak Aron’a göre bu yöneten azınlık, tek tip, bütünleşmiş bir yapıdan ibaret değildir; farklı çıkarları ve bakış açıları olan çeşitli elit gruplardan meydana gelir (Karakoyun, 2005, s. 13). Bu gruplar arasında sürekli bir rekabet ve etkileşim söz konusudur. Bu perspektife göre, demokrasilerde halkın doğrudan yönetimi yerine, farklı elit gruplarının karşılıklı denge ve rekabetiyle işleyen bir sistem bulunmaktadır.

Amerikalı sosyolog C. Wright Mills, *The Power Elite* (İktidar Seçkinleri) adlı çalışmasında, toplumun yönetiminin aslında dar bir seçkin azınlık tarafından yürütüldüğü fikrine dikkat çeker. Bu eserinde Mills, Amerikan toplumundaki iktidar yapısını farklı bir bakışla inceleyerek siyasal sosyolojide önemli bir yer edinmiştir. Onun “iktidar seçkinleri” kavramına getirdiği yorum, toplumsal güç ilişkilerini ve yapılarını anlamak açısından temel bir katkı niteliği taşır. Mills’in bu eseri; siyaset bilimi, toplumsal kuram ve sosyoloji gibi alanlarda birçok önemli konuyu ele alarak geniş bir akademik ilgiye konu olmuştur. Ancak Raymond Aron, Mills’in ileri sürdüğü gibi bu seçkinlerin tek tip ve bütünlüklü bir grup olmadığını, aksine farklı çıkar ve bakış açılarına sahip çeşitli elit gruplardan meydana geldiğini ifade eder.

Mills’e göre, demokrasi gerçekte görüldüğü kadar işlevsel değildir; çünkü gerçek iktidar, siyaset, sanayi ve ordu arasında kurulmuş olan bir elit ittifakın elindedir. Bu yapı, “Capitol-Pentagon-Wall Street” üçlüsü üzerinden tanımlanır ve güçlü, bütünleşmiş bir yönetici kadroyu – yani bir “kenetlenmiş yöneticiler ağı”nı – oluşturur (Mills, 1974, s. 15). Mills, bu seçkinler grubunun belirgin özelliklerini ayrıntılı şekilde analiz eder. Bu özellikler arasında benzer toplumsal kökenlere sahip olmaları, birbirlerinin yerini alabilmeleri, bireysel güçten ziyade kurumsal

ağlarla etkili olmaları, karar alma süreçlerinde merkezî bir rol üstlenmeleri, işleyişlerinin büyük ölçüde kamuoyundan gizli yürütülmesi ve sembolik-araçsal güce sahip olmaları yer alır.

Mills'in temel amacı yalnızca sistem eleştirisi yapmak değil, Amerikan toplumunun gerçek iktidar ilişkilerini kavrayarak demokratik süreçlere dair farkındalık geliştirmesini sağlamaktır. Ona göre, yurttaşların bu güç yapılanmalarını anlaması, gerçek anlamda bir demokrasinin yaşama geçmesi açısından belirleyicidir. Mills'in "İktidar Seçkinleri" adlı eseri, sadece Amerika'daki değil, tüm toplumlarda iktidarın nasıl örgütlendiğini anlamak isteyenler için önemli bir referans kaynağıdır. Yazar, siyasal liderler, büyük şirket yöneticileri ve askeri bürokrasi arasındaki dayanışmaya işaret ederek, bu grubun toplumun genelini etkileyen kararları şekillendirdiğini vurgular.

- Roller Arasında Değişim: İktidar seçkinleri farklı alanlarda zirveye çıkabilir ve rollerini hızla değiştirip uyarlayabilirler. Örneğin bir iş adamı daha sonra bir siyasetçi olabilir.
- Benzer Sosyal Geçmiş: İktidar seçkinleri benzer sosyal kökenlere sahiptirler. Bu benzerlik, güç odaklarının sürekli olarak evrildiğini gösterir.
- Tek Başına Güç Yetersizdir: Hiçbir iktidar seçkini tek başına güçlü olamaz. Güçleri birbirlerine karşılıklı bağımlılığa dayanır.
- Karar Alma Yetkisi: Yoksulluk, ekonomik sıkıntı ve savaş kararları iktidar seçkinleri tarafından alınır.
- Gizlilik İlkesi: İktidar seçkinleri faaliyetlerini gizli bir şekilde yürütürler ve bu gizlilik temel prensiplerinden biridir.
- Prestij ve Araçlar: İktidar seçkinleri yüksek prestije sahiptir ve istediklerini elde etmek için teknoloji gibi araçlara sahiptir.

Mills'ın teorisi, geleneksel elit teorilerine eleştirel bir perspektif getirir ve iktidar seçkinleri arasındaki etkileşimi vurgular. Amerikan demokrasisini sorgulamasının yanı sıra, iktidar seçkinlerinin benzer sosyal geçmişlere ve roller arasında değişime sahip olmalarının iktidar yapılarının sürekli olarak evrildiğini gösterdiğini savunur. Ayrıca Amerikan toplumunun demokrasi iddiasını sorgular ve iktidar seçkinlerinin temel kararları nasıl kontrol ettiğini açıklar. Mills'ın analizi,

sadece Amerikan toplumuyla sınırlı kalmaz, aynı zamanda tüm toplumların iktidar dinamiklerini anlamak isteyenlere geniş bir perspektif sunar.

Mills, iktidarın bireylerden ziyade kurumlar temelinde analiz edilmesi gerektiğini vurgular ve demokratik yapıların bile iktidar seçkinlerinin etkisine tabi olduğunu öne sürer. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Amerika'nın ideolojik mücadelelerini sorgular ve özgürlük adına yapılan savaşların bile iktidar seçkinlerinin çıkarları doğrultusunda şekillendiğini iddia eder. Ona göre ülke, büyük şirketler, ordu ve federal hükümet tarafından yönetilmekte, bu da aslında tek bir iktidar seçkinleri grubunun varlığını işaret eder ve iktidar seçkinleri arasındaki birlik, kurumsal yakınlık ve karşılıklı bağımlılığa dayanmaktadır.

Robert Dahl, toplumu yönlendiren tek ve bütüncül bir seçkin grubun varlığını kabul etmez. Ona göre, toplum içerisinde birden fazla elit grup bulunur ve bu gruplar hem birbirinden farklıdır hem de zaman zaman çıkar çatışmaları yaşarlar (Kışlalı, 1987, s. 279). Demokrasiyi mümkün kılan şey bu çelişkiler ve rekabetin oluşturduğu dengededir. Dahl, demokrasileri "seçilmiş poliarkiler" olarak tanımlar; yani birden fazla güç odağının siyasal süreçlere katıldığı sistemlerdir. Poliarki kavramı, çeşitli elit grupların eş zamanlı olarak hem siyaset hem de toplum üzerinde etkide bulunduğu bir yönetim biçimini ifade eder.

Tablo 2.12. Çağdaş (demokratik) elit kuramları ve temel ilkeler

Kuramcı	Ana İlkeler
Joseph Schumpeter	- Demokrasiyi, halkın doğrudan yönetime katıldığı bir sistem olarak değil, siyasal seçkin gruplar arasında süregelen bir rekabet süreci olarak değerlendirir. - Toplumun geniş kesimlerinin siyasal karar alma ve mantıklı tercihlerde bulunma açısından yeterli bilgi ve donanıma sahip olmadığını öne sürer. - Demokrasi tanımını, "halkın onayını almış bir yönetim biçimi" olarak yapar.
Giovanni Sartori	- Demokratik yönetim biçimlerinde, karar alma süreçlerinde etkili olan elit grupları ve liderleri yok saymak, gerçekçi bir yaklaşım değildir. - Demokratik sistemlerde, birden fazla seçkin grubun bulunduğu ve bu grupların topluma yön verme işlevi üstlendiği kabul edilir.
Harold D. Lasswell	- Siyasal elitler, toplumdaki diğer seçkin kesimlerden bağımsız bir kategori olarak değerlendirilir. - İktidarın kullanımı ve karar alma süreçlerinde en fazla etkisi olanların, genellikle toplumun küçük bir kısmını oluşturduğu ileri sürülür.
Raymond Aron	- Klasik elit teorilerini eleştirerek demokratik elit teorisini geliştirir. - Toplumdaki bütün rejimlerin bir azınlık tarafından yönetildiğini, oligarşik bir karaktere sahip olduklarını savunur.

Tablo 2.11 (devam). Çağdaş (demokratik) elit kuramları ve temel ilkeler

Kuramcı	Ana İlkeler
C. Wright Mills	- "The Power Elite" adlı kitabında Amerikan toplumunda yönetici azınlık problemini farklı bir bakış açısıyla inceler. - Amerika'da politik liderlerin, şirketlerin üst düzey yöneticilerinin ve askeri liderlerin içinde olduğu bir elit grubun varlığını savunur.
Robert Dahl	- Tek bir seçkin grubun tüm topluma hükmetme olasılığının düşük olduğuna inanır. - Demokrasilerin çeşitli seçkin gruplar arasındaki çatışma ve rekabetinengesinden kaynaklandığını savunur. - Sanayileşmiş modern toplumlarda, birden çok elit yapının karar alma süreçlerinde etkili olduğunu vurgulayarak, çoğulcu yönetim biçimlerini savunur.

Demokratik elit teorileri ortak bazı temel prensiplere dayanır ve bu temel noktalar şu şekilde özetlenebilir: Yönetici azınlık "açık" bir nitelik taşır; yani toplum içinde güç sahibidir ve ilgili pozisyonlar teorik olarak herkesin erişimine açıktır. Siyasi elit grupları arasında rekabet söz konusudur ve bu rekabet açık ve adil olmalıdır. Bu rekabetin galibi, siyasi iktidarda etkili olma hakkını elde eder. Siyasi iktidar için yarışa katılan gruplardan biri halk tarafından seçilir ve böylece iktidara gelir. Yönetici elit, kendisini seçen halka karşı sorumluluk taşır. Seçim ve sorumluluk, demokrasi ile otoriter rejimleri birbirinden ayıran ve elit yönetimini değerlendirme kriterleri olarak kabul edilebilecek iki önemli unsur olarak öne çıkar.

2.1.5.3 Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Elitizmin Gelişimi

Türkiye'de elitizmin gelişimi ve elit bir bürokrasinin oluşumu, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e uzanan uzun bir tarihsel sürecin ürünüdür. Osmanlı döneminde, devlet yönetiminde merkezîyetçi bir anlayış hâkimken, siyasi güç padişah etrafında toplanmış, bu da askeri ve dini elitlerin şekillendirdiği bir bürokratik yapının gelişmesine neden olmuştur (Demir, 2008).

II. Mahmut döneminde, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla başlayan reformlar, Osmanlı bürokrasisinde köklü değişiklikler yaratmış ve modern bir bürokratik sınıfın temellerini atmıştır (Arslan, 2004). Bu yeni sınıf, Batılı eğitim sistemlerini benimsemiş, devletin idari yapısını profesyonelleştirerek merkezîyetçiliği güçlendirmiştir. Tanzimat ve Islahat Fermanları ile bu modernleşme süreci hız kazanmış, eğitimin önemi artmış ve devletin merkezî yapısı daha da pekiştirilmiştir. Osmanlı'nın son döneminde ise İttihat ve Terakki'nin yükselişi, **bürokrasinin askeri karakterini artırmış** ve devlet yönetiminde elitlerin etkinliğini daha da artırmıştır (Demir, 2008).

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte, bu bürokratik elitlerin etkisi devam etmiş, **askeri ve sivil elitler** yeni devletin inşasında önemli roller üstlenmiştir. Bu elitler, Atatürk'ün önderliğinde Batılılaşma ve sekülerleşme politikalarını hayata geçirmiştir. 1950 sonrası dönemde demokratikleşme ve ekonomik gelişmeyle birlikte, iş dünyası ve tarım sektörü gibi yeni elit gruplar ortaya çıkmış, Türkiye'deki elit yapısı daha da çeşitlenmiştir. 1960 ve 1980 askeri darbeleri ise **askeri elitlerin** siyaset üzerindeki etkisini pekiştirmiştir. 1980'lerden itibaren ise küreselleşme ve neoliberal politikalar, iş dünyası ve medya elitlerinin önemini artırmış, elitler arası dinamikler değişmiştir. Günümüzde ise **Türk iktidar seçkinleri, siyasi, ekonomik, askeri ve medya elitlerinden oluşan dört ana grup olarak, toplumsal karar alma süreçlerinde belirleyici roller oynamaktadır** (Demir, 2008). Bu elitlerin güç ve prestij dağılımı, Türkiye'deki toplumsal yapının anlaşılmasında kritik bir öneme sahiptir.

Tablo 2.13. Türkiye'de tarihsel elit gelişimi ve değişimi

Dönem	Tarihsel Elitler	Ana Özellikler ve Değişimler
Osmanlı Dönemi (1299-1922)	Osmanlı İmparatorluğu Kurumsal Elitler ve Askeri Elitler	- Padişahlar ve saray mensupları elit sınıfın üst tabakasını oluştururdu. - Eyalet beyleri, paşalar ve büyük toprak sahipleri de elit sınıfın bir parçasıydı. - Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde, elitler arasında güç mücadeleleri ve çatışmalar yaşandı.
Cumhuriyet Dönemi (1923-günümüz)	Sivil Elitler ve Askeri Elitler	- Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ve onun yakın çevresi, yeni bir elit sınıfın temelini attı. - Askeri elitler, Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında siyasette ve devlet yönetiminde etkili bir rol oynadılar. - 1960, 1971 ve 1980 askeri darbeleri gibi askeri müdahaleler, siyasi süreçleri etkileyen önemli olaylardı. - Askeri elitlerin siyasi etkisi zaman içinde azaldı ve 2000'lerden itibaren sivil siyasetin öne çıktığı bir döneme girildi.
(2000'ler-günümüz)	İş Dünyası ve Yeni Elitler	- İş dünyasının önemli isimleri, medya sahipleri, teknoloji girişimcileri ve sivil toplum liderleri gibi yeni elitler ortaya çıktı. - Siyasette yükselen figürler ve partiler, elit sınıf içindeki dengeyi değiştirdi ve yeni dinamikler oluşturdu. - Siyasi partilerin ve hükümetlerin değişmesiyle elit sınıf içindeki etkili aktörler zaman içinde değişti. - Türkiye'de elitler arasındaki etnik, dini ve kültürel çeşitlilik, tarih boyunca değişen bir dinamik olarak belirdi.

2.1.6 Askeri Sosyoloji Bağlamında Sivil-Asker İlişkileri ve Subaylık Mesleği

Efendiler, komutanlar, askerliğin görev ve gereklerini düşünür ve uygularken beyinlerini siyasi görüşlerin etkisi altında bulundurmaktan kaçınmalıdırlar. Siyasetin gereklerini düşünen başka görevliler bulunduğunu unutmamalıdırlar. (ATASE, 2013)

2.1.6.1 Giriş

Modernleşme sürecinde ordunun profesyonel yapıya kavuşması, ulus-devletin güvenlik stratejisinde merkezi bir rol oynar. **Sivil–asker ilişkileri** ulusal güvenlik politikasının temel unsurlarından biridir. Bu ilişkiler, bir devletin toplumsal, ekonomik ve siyasi yapısını hem iç hem de dış tehditlere karşı korumayı amaçlar. Ulusal güvenlik politikası genellikle üç düzeyde değerlendirilir: **Askerî güvenlik politikası** (sınır ötesi tehditlere karşı kuvvet kullanımı), **iç güvenlik politikası** (devlet içi tehditlere karşı önlemler) ve **durumsal güvenlik politikası** (devletin uzun vadeli toplumsal, demografik ve ekonomik süreçlere uyumu). Bu politikaların her birinin işlevsel (tehditleri karşılamaya yönelik pratik araçlar) ve kurumsal (politika oluşturma ve uygulama mekanizmaları) boyutları vardır. Sivil-asker ilişkilerinin temel rolü, askeri politikanın kurumsal çerçevesini sağlayarak, devlet kaynaklarının silahlı kuvvetlere dağılımı gibi konularda kamusal denetimi ve dengeyi tesis etmektir. Özetle, sivil ve askerî güç odakları arasındaki **denge** hem “işlevsel zorunluluk” (güvenlik tehdidiyle başa çıkma) hem de “toplumsal zorunluluk” (toplumdaki ideolojiler ve güç ilişkileri) arasında sağlanmalıdır.

2.1.6.2 Sivil–Asker İlişkileri

Sivil ve askerî kurumların yetki paylaşımı, devletin güvenliğini en üst düzeye çıkarırken diğer sosyal değerleri koruma dengesi üzerine kuruludur. **Huntington’a göre**, ordunun profesyonelleşmesi (uzmanlık, etik ve özerklik) sivil denetimle birleştirilmelidir; bu “nesnel sivil denetim” modelinde askerî meslek en yüksek düzeye çıkarılır ve ordunun siyasi etkisi minimize edilir. Diğer yandan, **Janowitz**, profesyonel subayları toplumdan tamamen izole etmenin mümkün olmadığını vurgular (Uluçakar & Çağlar, 2016). Türkiye özelinde de subay sınıfının ideolojiden bağımsız kalması zordur: Uluçakar ve Çağlar’a göre, Türk subayları uzun yıllardır Kemalizm ideolojisinin bekçiliğini üstlenmiş, bu durum ordunun modernleşmesine ve profesyonelleşmesine katkıda bulunan bir faktör olmuştur. Bununla birlikte, Huntington’ın öngördüğünün aksine Türkiye’de profesyonel

subaylar sivil siyasetin dışında kalmamış, ordunun siyasal etkinliği ancak son dönemde Avrupa Birliği uyum süreci gibi etmenlerle gerilemiştir (Uluçakar & Çağlar, 2016).

Sivil denetimin iki biçimi ayrıştırılabilir. **Öznel sivil denetim** (Huntington, 2007, s. 112), güç paylaşımında belirli bir sivil grubun avantajını hedeflerken, **nesnel sivil denetim** (Huntington, 2007) ordunun en yüksek derecede profesyonel hâle getirilmesini amaçlar. Nesnel denetim anlayışında, subaylar kendi mesleki normlarıyla donatılarak siyasetten ayrılır; böylece ordunun gücü toplumun farklı kesimleri arasında tarafsız olarak dağılır. Bu bağlamda, güçlü bir meslekî ordunun varlığı, sivil otoritenin farklı toplumsal gruplar arasında istikrarlı bir denge kurmasına imkân tanır.

2.1.6.3 Subaylık Mesleği ve Profesyonellik

Subaylık, silahlı kuvvetlerin temel profesyonel kadrosudur. Subaylar, uzun eğitim ve tecrübe ile elde edilen özel uzmanlık alanlarına (teorik bilgi, komuta kabiliyeti, strateji bilgisi vb.) sahip uzmanlardır. Meslek olarak subaylık, toplum nezdinde özel bir rol üstlenir; subaylar, askerî güç kullanımının sorumluluğunu taşıyan “hizmet veren uzmanlar”dır. Bu özellikler arasında **uzmanlık, toplumsal sorumluluk ve mesleki normlara bağlılık** sayılabilir (Huntington, 2007, s. 10, 11, 12,13). Subaylık mesleğinde rütbe ve terfi sistemleri, eğitim programları ve birikimli deneyim ön plandadır. Ancak pratikte ideal bir mesleki model tüm özelliklere sahip olabilir; subaylık, tıp ve hukuk gibi alanlardan farklı olsa da ortak bir mesleki niteliğe sahiptir.

Subaylık mesleğinin merkezinde **şiddetin yönetimi** vardır (Huntington, 2007, s. 15). Tüm subayların üstlendiği temel görev, silahlı kuvvetleri örgütlemek, eğitmek ve çatışmalarda yönlendirmektir. Bu, sivil uzmanların sahip olmadığı bir uzmanlıktır: Silahlı kuvvetlerin araçlarını etkili biçimde kullanmak, yüksek liderlik ve entelektüel beceriler gerektirir. Örneğin, deniz subayları için gemi komuta etme, kara subayları için kara harekâtı planlama gibi beceriler subayın ortak yetkinlikleridir. Dolayısıyla profesyonel subaylıkta en üst düzey yeterlik, “şiddetin kullanımında uzmanlık”tır; eğitimsiz siviller bu pozisyonları üstlenemez.

Profesyonel subay aynı zamanda yüksek etik standartlara bağlıdır. **Clausewitz’e göre** savaş ve güç, sivil otorite tarafından politik amaçlara tabi tutulur (Clausewitz, 2003, s. 30); subayların görevi bu güç kullanımı talimatlarını yerine

getirmek, fakat nihai politik kararları sivillere bırakmaktır. Başka bir ifadeyle, subaylık mesleği askerî gücün özerk bilimsel bilgisini geliştirir, ancak kullanımında politik aklın rehberliği esastır. Bu çerçevede, subaylar itaat ve sorumluluk kavramlarına dayanan bir **meslekî etik** geliştirir (Huntington, 2007, s. 120). Subaylık hizmetinde maddi kazanç ikinci plandadır; asıl amaç ulusun güvenliğine hizmet etmek ve meslek normlarına riayet etmektir.

Tablo 2.14. Sivil-Asker ilişkileri ve subaylık mesleği (Huntington, 2007)

Özellikler	Açıklama
Sivil-Asker İlişkilerinin Tanımı	Sivil-asker ilişkileri, ulusal güvenlik politikasının bir yönüdür. Bir ülkenin toplumsal, ekonomik ve siyasi yapılarının güvenliğini diğer bağımsız bir devletten kaynaklanan tehditlere karşı artırmayı hedefleyen bir politikadır.
Ulusal Güvenlik Politikası Biçimleri	1. Askeri Güvenlik Politikası: Bir ülkenin sınırları dışında faaliyet gösteren silahlı kuvvetlerin, ulusunu yok etme veya zayıflatma çabalarını en aza indirmek için tasarlanan faaliyetleri içerir. 2. İç Güvenlik Politikası: Devlet içindeki tehditlerle mücadele eder ve kurumsal ve sınırları içinde faaliyet gösteren güçlerle zayıflatma veya yok etme tehdidiyle ilgilenir. 3. Durumsal Güvenlik Politikası: Devletin göreceli gücünü azaltma eğilimini gösteren uzun vadeli toplumsal, ekonomik, demografik ve siyasi koşulların neden olduğu aşınma tehdidiyle ilgilidir.
İşlevsel ve Kurumsal Düzey	İşlevsel politika, güvenlik tehdidini karşılamak için kullanılan mevcut araçları içerir. Kurumsal politika ise işlevsel politikanın formülasyonu ve uygulanmasıyla ilgilenir.
Sivil-Asker İlişkilerinin Temel Rolü	Sivil-asker ilişkileri, askeri politikanın temel kurumsal parçasıdır. Bu ilişkiler, askeri politikanın işlevsel meseleleriyle ilgili olarak devlet kaynaklarının askeri ihtiyaçlara ayrılma oranı gibi konularda kamusal tartışmalara odaklanır.
Sivil-Asker İlişkilerinin Zorunlulukları	1. İşlevsel Zorunluluk: Güvenlik tehdidinden kaynaklanan işlevsel gereklilikle ilgilenir. 2. Toplumsal Zorunluluk: Toplumdaki güçlerin, ideolojilerin ve kuramların yol açtığı toplumsal zorunlulukla ilgilenir.
Sivil-Asker İlişkilerinin Dengesi	İki zorunluluk arasındaki denge ve uyum, sivil-asker ilişkileri meselesinin özünü oluşturur. Subay kadrosu, bu denge üzerinde önemli bir rol oynar.
Profesyonellik ve Subaylık Mesleği	Subay kadrosu, profesyonel bir birimdir. Modern subay, uzmanlık sahibi bir profesyonel olarak tanımlanır. Profesyonellik, uzun süreli eğitim ve deneyimle kazanılır ve mesleki ehliyet için evrensel standartlara dayanır.
Subaylık Mesleğinin Tanımı ve Özellikleri	1. Meslek Olarak Subaylık: Subaylık, özgün bir işlevsel grup türüdür ve sivil-asker ilişkileriyle ilgili modern meseleye özgü bir nitelik kazandırır. 2. Meslek Özellikleri: Profesyonellik, subayın özgün bir uzmanlık alanına sahip olması, toplumsal sorumluluk taşıması ve mesleki normlara uyması gibi özellikleri içerir.

2.1.6.4 Tarihsel Gelişim ve Kurumsallaşma

Askerî profesyonellik, ulus-devletin inşasıyla birlikte belirginleşen bir olgudur (Clausewitz, 2003, s. 44). 18. ve 19. yüzyıllarda Fransız Devrimi ile birlikte genel teğmenlik ve rütbe terfileri liyakate bağlanmış; mecburi askerlik sistemi ve

Genelkurmay gibi kurumlar ortaya çıkmıştır. Prusya’da I. Friedrich William ve Büyük Friedrich döneminde subaylık kadroları aristokrasi dışına açılmış; Clausewitz ve Gneisenau gibi reformcular sayesinde ordular teknik ve bilimsel bir yapıya kavuşmuştur (Clausewitz, 2003, s. 42). İngiltere’de 1800’lerin başına kadar aristokrat sınıf hakim iken, Sandhurst’ün kurulmasıyla subay eğitimi standartlaştırılmıştır (Huntington, 2007, s. 60). Osmanlı İmparatorluğu’nda da 19. yüzyıl sonlarında yeni harp okulları ve eğitim reformlarıyla modern bir subay sınıfı oluşturulmaya başlanmıştır.

Bu süreçler neticesinde, ordular toplumsal yapıda kurumsallaştı. Ordunun kendi iç hiyerarşisi, meslekî okullar, disiplin ve norm sistemleriyle örgütlenmesi, profesyonel bir askerî taban oluşturdu. Bu kurumsallaşma, sivil ilişkilerden nispeten ayrı kalarak iç disiplin ve gelenek oluşturulmasını sağladı. Örneğin Prusya-Alman modeli, Genelkurmay sistemine dayalı entelektüel bir ordunun oluşmasına yol açarken, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde sivil denetim daha erken öncelendi. Osmanlı’dan Cumhuriyete geçişte de subayların cemiyetteki nüfuzu yüksek kaldı; Atatürk döneminde yapılan askerî reformlar bu nüfuzu laiklik ideolojisine bağlayarak meşrulaştırdı.

Pion-Berlin’in sınıflandırmasına göre, askerî kurumlar üç alanda siyasete karışır: tamamen askerî (teçhizat, tatbikat, doktrin), tamamen siyasi (tehdit değerlendirme, güvenlik politikası), ve gri alan (savunma planlaması, bütçeleme gibi ortak konular) (Uluçakar & Çağlar, 2016). Modern orduların kurumsal özellikleri, bu alanlarda uzmanlaşmaya dayanır. Türkiye’de de zaman içinde harp okulları, Genelkurmay Başkanlığı ve yüksek şura gibi kurumlar güçlenmiş; subay yetiştirme sürecine bilimsel bir yaklaşım getirilmiştir. Ancak ordunun kurumsal yapısı ile sivil siyaset arasındaki ilişkiler bir yandan kurumların otonomisini sağlarken, diğer yandan demokratik denetimi zorlaştırmıştır.

Türk ordusunun modernleşmesi, hem siyasi hem toplumsal dinamikleri içeren karmaşık bir süreçtir. **Askerî Sosyoloji** bağlamında bu süreci değerlendirirken, subaylık mesleğinin tanımı, profesyonel etik ve şiddetin yönetimi gibi kavramlar merkezi bir yer tutar. Tarihsel olarak ordunun kurumsallaşması ve sivil–asker ilişkilerinin biçimlenmesi, devletin güvenlik stratejilerini belirlemiştir. Sivil denetimin **nesnel biçimi** ise ordunun meslekî değerler üzerinden en üst düzeye çıkmasını sağlayarak siyasi tarafsızlık ilkesini gözetir. Sonuç olarak, Türk ordusunun modernleşme serüveni, hem geleneksel **güç-etkileşimi** modelleri hem

de yeni demokratik normlar çerçevesinde ele alınmalıdır. Yüksek düzeyde bir subay profesyonelliği, ordunun toplumdaki meşruiyetini güçlendirirken, sivil otoritenin denetimini de kurumsallaştırır (Uluçakar & Çağlar, 2016).

2.2 Toplumsal Değişim

Toplumsal değişim, insanlık tarihinin en önemli ve sürekli süreçlerinden biri olarak, bireylerin ve toplumların karşılıklı etkileşimleri sonucunda meydana gelen dönüşümleri ifade eder. Bu süreç, toplumların ekonomik, sosyal, kültürel, teknolojik ve politik yapılarında köklü değişiklikler yaratan dinamik bir olgudur. Sosyal bilimler, toplumsal değişimi anlamak ve açıklamak amacıyla pek çok teori ve model geliştirmiştir. Bu teoriler, toplumların nasıl ve neden değiştiğini, hangi faktörlerin bu değişimi tetiklediğini ve sonuçlarının ne olabileceğini açıklamaya çalışır. Ancak, toplumsal değişim süreci oldukça karmaşıktır ve tek bir teori ya da model ile tamamen açıklanması güçtür. Bu nedenle, toplumsal değişim üzerine yapılan çalışmalar, genellikle belirli değişim mekanizmalarını veya süreçlerini anlamaya odaklanır.

Sosyal değişim, genellikle farklı disiplinlerce incelenen ve çok çeşitli bakış açılarından ele alınan bir konudur. Bu disiplinlerden biri olan demografi, toplumsal değişimin önemli bir kaynağıdır. Demografik değişimler, nüfusun yapısındaki değişiklikler, doğum oranları, ölüm oranları, göç hareketleri ve aile yapılarındaki dönüşümler gibi unsurlar üzerinden toplumsal yapıları derinden etkiler. Örneğin, sanayileşme süreci ile birlikte Avrupa’da yaşanan demografik geçiş, doğum ve ölüm oranlarının düşmesiyle sonuçlanmış ve bu da toplumsal yapının yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Demografik değişimlerin toplumsal değişim üzerindeki etkileri, genellikle uzun vadeli ve karmaşık süreçler olarak karşımıza çıkar. Bu değişimlerin sonuçları, bazen hemen görülemese de toplumsal yapının temel unsurlarını dönüştürme potansiyeline sahiptir.

Bir diğer önemli değişim kaynağı ise teknolojidir. Teknolojik yenilikler, toplumsal değişimi hızlandıran ve yönlendiren en önemli faktörlerden biridir. Örneğin, Sanayi Devrimi ile birlikte buhar gücünün icadı, üretim süreçlerini köklü bir şekilde değiştirmiş ve toplumsal yapıda derin etkiler yaratmıştır. Benzer şekilde, günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, iş dünyasından sosyal yaşama kadar birçok alanda önemli değişimlere yol açmaktadır. Teknoloji, sadece ekonomik yapıları değil, aynı zamanda toplumsal ilişkileri, değerleri ve

normları da etkiler. Teknolojik değişimlerin toplumsal etkileri üzerine yapılan çalışmalar, bu süreçlerin karmaşıklığını ve çok yönlülüğünü ortaya koyar.

Ekonomik değişim de toplumsal değişimin önemli bir boyutunu oluşturur. Kapitalizmin gelişimi, toplumsal yapılar üzerinde derin etkiler yaratmış ve modern toplumların ekonomik temellerini şekillendirmiştir. Kapitalizmin yükselişi, toplumsal sınıf yapılarında dönüşümlere yol açmış, işçi sınıfının ortaya çıkışı ve burjuvazinin güç kazanması gibi önemli toplumsal değişimlere neden olmuştur. Ayrıca, ekonomik krizler ve durgunluk dönemleri de toplumsal yapıyı derinden etkileyen süreçlerdir. Örneğin, 1929'daki Büyük Buhran yalnızca ekonomik bir çöküş olarak değerlendirilmemelidir; bu kriz, aynı zamanda toplumun yapısal dinamiklerini ve devlet ile toplum arasındaki ilişkileri derinlemesine etkilemiştir. Ekonomide yaşanan dönüşümler, sadece toplumsal düzeni değil, siyasal sistemleri de etkileyebilir ve bu durum, toplumsal değişim sürecini daha da karmaşık ve çok boyutlu bir hale getirebilir.

Planlı değişim, özellikle modern toplumlarda önemli bir rol oynar. Devletler, toplumsal yapıyı yönlendirmek ve belirli hedeflere ulaşmak amacıyla çeşitli planlama ve politika araçları kullanır. Bu tür müdahaleler, bazen başarılı sonuçlar doğururken, bazen de istenmeyen sonuçlara yol açabilir. Örneğin, Sovyetler Birliği döneminde uygulanan merkezi planlama politikaları, toplumsal yapıda köklü değişimlere yol açmış, ancak bu değişimler her zaman planlandığı gibi sonuçlanmamıştır. Planlı değişim süreçleri, genellikle karmaşık ve çok boyutlu süreçlerdir ve bu süreçlerin başarılı olması, birçok faktöre bağlıdır.

Organizasyonlar ve kurumlar da toplumsal değişimin önemli aktörleridir. Özellikle büyük organizasyonlar ve devlet kurumları, toplumsal değişim süreçlerini yönlendirme gücüne sahip olabilirler. Örneğin, eğitim sistemi, bir toplumun kültürel değerlerini ve sosyal normlarını aktarmada önemli bir rol oynar ve bu sistemde yapılan değişiklikler, toplumsal yapıda önemli dönüşümlere yol açabilir. Benzer şekilde, hukuk sistemi, toplumsal değişimin yönlendirilmesinde kritik bir öneme sahiptir. Hukuk, toplumsal normların ve değerlerin somutlaştırıldığı bir alan olarak, toplumsal değişimin hem bir sonucu hem de bir aracı olarak işlev görür.

Kültür, sosyal değişimin hem kaynağı hem de etkisi olarak değerlendirilebilir. Kültürel dönüşümler, toplumun yapısında değişikliklere yol açabileceğı gibi, toplumsal değişim süreçleri de kültürel değerler ve normların yeniden biçimlenmesine sebep olur. Kültür, toplumsal yapının sürekliliğini

sağlamada önemli bir rol oynarken, aynı zamanda değişime de açık bir alandır. Özellikle küreselleşme süreci, kültürel değişimleri hızlandırmış ve toplumsal yapıları derinden etkilemiştir. Kültürel değişimlerin toplumsal yapılar üzerindeki etkisi, genellikle uzun vadeli ve karmaşık süreçler olarak karşımıza çıkar.

Toplumda meydana gelen dönüşümler, çok katmanlı ve karmaşık yapıya sahip süreçlerdir; bu süreçlerin tam olarak kavranabilmesi için çeşitli disiplinlerin ortak çalışması gereklidir. Nüfus yapısı, teknolojik gelişmeler, ekonomik koşullar, planlı müdahaleler, örgütler, kurumlar ve kültürel öğeler gibi unsurlar, toplumsal değişimin farklı boyutlarını oluşturur. Bu unsurların her biri, toplumsal yapıda farklı şekillerde etki eder ve toplumsal değişimin dinamiklerini belirler. Sosyal bilimler, toplumsal değişimi anlamak ve açıklamak amacıyla pek çok teori ve model geliştirmiştir, ancak bu teorilerin her biri, toplumsal değişimin sadece bir yönünü ele alabilir. Bu nedenle, toplumsal değişim üzerine yapılan çalışmalar, genellikle belirli değişim mekanizmalarını veya süreçlerini anlamaya odaklanır ve bu mekanizmaların toplumsal yapı üzerindeki etkilerini incelemeye çalışır.

Tablo 2.15. Toplumsal Değişimin Özellikleri

Özellikler	Açıklama
Etkilediği Alanlar	Toplumsal değişim, toplumun değer sistemleri, sosyal organizasyonu, kültürü, kurumları, normları, davranışları ve beklentileri gibi birçok alanda dönüşümlere neden olabilir.
Sonuçları	Hem istenen hem de istenmeyen sonuçlar doğurabilir. Refah, eğitim, demokrasi gibi olumlu sonuçlar sağlarken, yoksulluk, eşitsizlik, şiddet gibi olumsuz sonuçlara da yol açabilir.
Tetikleyen Faktörler	Küreselleşme, modernleşme, sosyal hareketler, devrimler, savaşlar, reformlar, kültürel değişim gibi çeşitli faktörler toplumsal değişimi tetikleyebilir.
Toplumun Kimliği Üzerinde Etkisi	Toplumsal değişim, toplumun kimliğini, değerlerini, inançlarını, normlarını, rollerini ve kurumlarını yeniden şekillendirebilir.
Sorun Tanıma ve Çözme Yeteneği	Toplumsal değişim, toplumun sorunları tanıma, çözme ve önleme yeteneğini etkileyebilir.
İş birliği ve Rekabet Biçimi	Toplumsal değişim, toplumun diğer toplumlarla iş birliği, rekabet, çatışma veya uyum içinde olma biçimini değiştirebilir.
Yaşam Kalitesi ve Mutluluk	Toplumsal değişim, toplumun hem bireysel hem de kolektif düzeyde yaşam kalitesini ve mutluluğunu artırabilir veya azaltabilir.
Sürecin Dinamikliği	Toplumsal değişim, toplumun dinamik ve sürekli bir süreç olduğunu gösterir.
Değişime Direnç ve Açıklık	Toplumsal değişim, toplumun hem değişime dirençli hem de değişime açık olduğunu gösterir.

Tablo 2.14 (devam). Toplumsal Değişimin Özellikleri

Özellikler	Açıklama
İstikrar ve Değişkenlik	Toplumsal değişim, toplumun hem istikrarlı hem de değişken olduğunu gösterir.
Bütünlük ve Çeşitlilik	Toplumsal değişim, toplumun hem bütünlük hem de çeşitlilik içerdiğini gösterir.
Geçmiş ve Gelecek Etkisi	Toplumsal değişim, toplumun hem geçmişten hem de gelecekte etkilendiğini gösterir.

Sosyal değişim, bir toplumun **maddi ve kültürel** unsurlarından oluşan temel yapısında meydana gelen dönüşümleri ifade eder. Sosyal yapı, statik değil dinamik bir olgudur; zaman içinde sürekli değişir ve gelişir. Bu değişim, toplumun ilerlemesine veya gerilemesine neden olabilir. Toplumsal yapıda iyileşme sağlayan değişime **ilerleme ve gelişme**, kötüleşmeye yol açan değişime ise **gerileme** denir. Bu terimler, sosyolojinin ana konularından biri olan toplumsal değişim ile yakından bağlantılıdır (Arı, 2021). Toplumsal yapı, insanların inşa ettiği ve dönüştürdüğü binalar, köyler, kasabalar, yollar gibi fiziki öğelerden oluşan fiziki yapısı ve insanlar arasındaki ilişkilerden doğan örf ve adetler gibi davranış biçimlerinden oluşan kültürel yapısı ile tanımlanır. Bu iki öğenin bir araya gelmesi toplumsal yapının temelini oluşturur. Ayrıca sosyal yapı sadece bir bütün olarak değil; bireylerin rol ve statülerindeki değişiklikleri de kapsar. Burada bireysel değişimlerin toplumsal değişim ile eş anlamlı olmadığını belirtmek gerekir (Arslantürk, 2001). Değişim kaçınılmaz ve gerekli bir süreçtir. Sosyal yapıdaki değişiklikler esas olarak iki yönde meydana gelir. Birincisi kendiliğinden oluşan, doğal ve normal koşullara dayanan doğal bir değişimdir. İkincisi ise insan etkisiyle meydana gelen ve olumlu bir değişim yaratmayı amaçlayan yapay bir değişimdir. Bu tür bir değişimin iki ana biçimi vardır: Yasama ve planlama yoluyla ve devrim veya iktidar aracılığıyla gerçekleştirilir. **Kültür**, bir toplumun yaşamının her yönüyle ilgilidir ve her şeyden önce değerler, inançlar ve kurallar gibi unsurları içerir. Kültür, maddi ve manevi unsurlardan oluşur ve toplumun geçmişten miras aldığı ve günümüzde geliştirdiği bir bütünü ifade eder.

Kültürel değişim, toplumsal değişimin bir parçasıdır ve genellikle yeni bileşimlerin meydana gelmesi yoluyla gerçekleşir. Kültürel değişim, toplumun kendi yaşamını özgürce planlama ve yönlendirme yeteneği olduğunda gerçekleşir. Kültürler arası etkileşim ve değişim, toplumsal değişimin önemli bir yönüdür.

Ancak, her kültür, değişime farklı bir şekilde tepki verebilir. Bazı kültürler değişimi hızla benimseyebilirken, diğerleri daha muhafazakâr olabilir. Ayrıca, kültürel değişim sadece olumlu etkiler getirmeyebilir; bazen olumsuz sonuçları da olabilir. Örneğin, geleneksel bir kültürün hızlı bir şekilde kaybolması, toplumun köklerini kaybetmesine ve kimlik sorunlarına yol açabilir.

Sonuç olarak, toplumsal ve kültürel değişim karmaşık ve çok yönlü bir süreçtir. Değişim, tarih boyunca sürekli olarak meydana gelmiştir ve her toplumun bu değişime farklı tepkiler verdiği unutulmamalıdır. Herhangi bir toplumun geçmiş, şu an ve gelecek arasındaki ilişkisi, o toplumun toplumsal ve kültürel değişimini şekillendirir.

Tablo 2.16. Toplumsal değişim ve kültürel değişimin farklı özellikleri ve birbirleriyle ilişkileri

Özellikler	Toplumsal Değişim	Kültürel Değişim
Tanım	Toplumun temel düzenindeki değişiklikler	Toplumun yaşamının her yönündeki değişiklikler
Kaynaklar	Toplumsal eylem, etkileşim kalıpları, toplumsal kurumlar	Değerler, inançlar, kurallar, gelenekler, sanat ve dil
Hız ve Şekil	Her toplumda farklı hızlarda ve şekillerde olabilir	Genellikle yavaş ve sürekli bir süreç, ancak hızlı dönüşümler de mümkün
Etkileri	İnsanların davranış değişikliklerine neden olur	Toplumun kimliği, iletişimi ve yaşam tarzını etkiler
Kültürel Değişimle İlişkisi	Bir parçasıdır, yeni bileşimlerle meydana gelir	Temel bir bileşendir, kültürler arası etkileşim ve değişimle gerçekleşir
Tepkiler	Toplumlar farklı şekillerde tepki verebilir, muhafazakâr veya açık olabilirler	Kültürler farklı şekillerde tepki verebilir, direnç gösterebilir veya benimseyebilirler
Sonuçlar	Toplumsal düzenin dönüşümüne yol açabilir, iyileşme veya kötüleşme olabilir	Toplumun kimliği, değerleri ve yaşam tarzı üzerinde etkisi vardır

2.2.1 Toplumsal Değişim Teorileri

2.2.1.1 İbn Haldun

İbn Haldun, toplumların göçebelikten yerleşikliğe nasıl geçtiklerini açıklar. İbn-i Haldun, toplumsal değişimi asabiyet adını verdiği bir kavramla dairesel/birbirini izleyen bir süreç olarak tanımlar. İbn-i Haldun'a göre asabiyet, göçebe toplumlardan devletlere ve imparatorluklara kadar her uygarlıkta var olan bir bağlılık duygusudur. Asabiyyetin en yüksek olduğu evre göçebelik, en düşük

olduğu evre ise medenileşmedir. Bu yüzden asabiyeti kuvvetli olan bedevi topluluklar, medeni toplulukların devletlerini yıkarak bu döngüyü sürdürürler. Her toplum, döngü boyunca; galibiyet, otorite, refah, barış ve savurganlık olmak üzere beş aşama yaşar (Günay, 2000, s. 114).

İbn Haldun'un toplumların döngüsel bir değişim süreci içinde olduğunu ileri sürdüğü ifade edilebilir. Bu süreci daha iyi anlamak için onun ortaya koyduğu asabiyet, bedevi-hadari ve umran kavramlarına hakim olmak gerekmektedir.

İbn Haldun, Mukaddime adlı eserinde tarihçileri eleştirel bir bakış açısıyla ele alır. Ona göre tarih biliminin iki boyutu vardır: zahiri ve derin anlamı. Çoğu tarihçi, genellikle "eski dönemlerden, devletlerden ve geçmişte meydana gelen olaylardan sadece haber vermekle" yetinir. Bu yaklaşım, tarihin halkın toplandığı yerlerde sadece eğlence amaçlı bir etkinlik haline gelmesine yol açmıştır. Ancak tarih; olayların yüzeyindeki görüntüyle sınırlı kalmamalı, gerçekleri araştırmalı, hakikati ortaya koymalı ve olayların nedenlerini derinlemesine incelemelidir. (Haldun, 2011, s. 158). Bu ifadeleri ile İbn Haldun, tarihsel sosyolojinin temelini atmıştır. Taklitçi (mukallid) tarihçiler "Zamanın değiştirdiği durumlardan habersiz kaldı, nesillerin ve milletlerin değişen gelenek ve alışkanlıklarından bihaber kaldı. Taklitçi tarihçiler, geçmişteki olayların hikayelerinden ve devletlerden haber verirken bunları maddeyle bağlantısız şekiller ve kınından çıkartılmış kılıçlar gibi aktardılar." Bu yüzden "Zamanların değişmesi ve günlerin akmasıyla millet ve kavimlerin hallerinin değişeceği gerçeğini" göz ardı ettiler (Haldun, 2011, s. 190). Bazı kişiler bu noktayı aşarak, uydurma ya da temelsiz bilgileri gerçek gibi sunmuş, dayanaksız söylentileri süsleyerek bizlere aktarmışlardır (Haldun, 2011, s. 158). Bilginin çarpıtılmasının arkasında genellikle belirli bir düşünceye ya da mezhebe duyulan bağlılık, aktarıcıya duyulan aşırı güven ya da basit dikkatsizlik gibi nedenler yatmaktadır. Ancak bunların ötesinde en temel neden, "umran" yani toplumsal yapının işleyişine dair bilgiden yoksun olunmasıdır (Haldun, 2011, s. 200). Bu noktada sosyoloji, güvenilir bilgiye ulaşmamızda önemli bir kılavuz olur. İbn Haldun'a göre toplum yapısını değerlendirirken, onun özünden kaynaklanan ve onunla ilgili olan durumları; rastlantısal ya da ona ait olmayan durumlardan ve toplum yaşamında hiç karşılaşılmayan unsurlardan ayırmak gerekir. İbn Haldun, toplumsal yapıyı etkileyen unsurları farklı başlıklar altında ele alır. Ona göre, coğrafya ve iklim koşulları (Haldun, 2011, s. 259-268), tarım koşulları (Haldun, 2011, s. 269-275), manevi değerler (Haldun, 2011, s. 276-320) toplumların

biçimlenmesinde belirleyici etkenlerdir. Fakat ona göre toplumsal yapıdaki asıl farklılık, bireylerin geçim biçimlerinin birbirinden farklı olmasıdır. Zira insanların birlikte yaşamalarının temel nedeni, yaşamlarını sürdürebilmek için birbirlerine muhtaç olmalarıdır (Haldun, 2011, s. 323). Bu nedenle insanlar önce göçebe (bedevi) yaşam biçimlerini oluşturur, ardından da yerleşik (hadari) toplumları kurarlar.

Toplum içinde yaşamamanın insanoğlu için vazgeçilmez olduğu bir gerçektir. Bireyler, yalnız başlarına temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamazlar; bu nedenle toplumlar, bir araya gelerek öncelikle tarım ve hayvancılık gibi faaliyetlerle uğraşmaya başlarlar. Bu birlikte çalışma, insanların temel gıda, barınma ve giyim gibi zorunlu ihtiyaçlarını karşılamalarına olanak tanır. Bu dayanışma sadece hayatta kalma için yeterlidir ve fazlasını içermez. Bu nedenle göçebe topluluklar doğar.

Toplumlar geliştikçe ve güç kazandıkça, refah seviyesi ve zenginlik artış gösterir. Bu gelişme, yerleşik hayatın başlamasına zemin hazırlar. Yerleşik düzen içinde iş bölümünün yoğunlaşmasıyla, temel ihtiyaçların ötesinde ürünler üretilmeye başlanır. Bu durum, şehirleşmeyi hızlandırır ve sanat gibi daha fazla lüks ve kültürel faaliyetlere yönelimi teşvik eder. Sonuç olarak, göçebe yaşam biçimi yerleşik hayata dönüşür. Toplumsal refah ve iş bölümündeki artış, göçebe grupların medenileşmesine olanak sağlar.

Medeni toplumlarda devlet yapıları da ortaya çıkar. Ancak bunun ardından toplumsal yapıda bir bozulma süreci yaşanır. Medeni toplumlar, kendi yapıları gereği bu tür çöküşlere daha açık hale gelirler. İbn Haldun'un ifadesiyle, "Şehir hayatı ve medeniyet, sosyal düzenin son aşaması olup, yozlaşma ve bozulma döneminin başlangıcını temsil eder; hayırdan uzaklaşmanın ve kötülüğün nihai evresidir."

Bu çöküşün sebebi nedir, derseniz, "Medeniyetler, çeşitli zevklere ve refahın getirdiği alışkanlıklara (çıkarlarına) yönelmek, dünyevi arzuları ısrarla sürdürmek nedeniyle birçok kötü ve çirkin huy edinirler" şeklinde açıklanabilir. Özellikle devlet düzeyinde meydana gelen bu çöküşler, o medeniyetin çöküşüne yol açar. Bu çöküşte şunlar gözlemlenir: devlet işlerinin tamamen çıkar odaklı hale gelmesi, lüks tüketimin artması, rahatlık ve sefahatin artması. Bu nedenle devletlerdeki yaşlanma dönemi başlar ve sonunda başka bir devletin veya savaşçı bir kabilenin egemenliği altına girerler.

Bu süreç genellikle üç kuşakta tamamlanır. İbn Haldun, her kuşağın ömrünü yaklaşık 40 yıl olarak belirtir. İlk kuşak, sert yaşam şartlarına dayanır ve savaşçı bir tutum sergiler; bu nedenle bedevi (göçebe) yaşam tarzının özelliklerini taşırlar. Bulundukları toplumda güçlü dayanışma ve birlik duygusu hakimdir.

İkinci nesilde, mülkiyet ve refah nedeniyle bedevilikten medeniyete geçiş başlar. Sıkıntıdan bolluğa, ortak paylaşımdan bireysel sahipliğe geçiş yapılır. Zorluklar yerine rahatlık ve lüks tercih edilir. Bu nedenle asabiye (toplumsal dayanışma) duygusu zayıflar, ancak ilk nesille olan bağlar hala sürdüğü için toplumsal çöküş tam olarak yaşanmaz.

Üçüncü nesilde ise bedevilik dönemi neredeyse unutulur. Asabiye duygusu kaybolur, korkaklık artar ve devlet yönetilemez hale gelir. Sonuç olarak, devlet ve beraberinde gelişen her şey yok olur. Bu nedenle devletlerin doğuş ve ölümü üç nesilde tamamlanır.

Devletler bu süreçte beş temel aşamadan geçer:

- Zafer ve fetih dönemi: Topraklar ele geçirilir, vergi ve gelirler toplanır, elde edilen topraklar korunur.
- Baskı ve parçalanma dönemi: Egemenlik tek bir hanedanın kontrolüne geçer, muhalifler etkisiz hale getirilir, yönetimin başındaki kişi destekçiler kazanır.
- Refah ve gelişme dönemi: Zenginlik artırılır, şehirler geliştirilir, ekonomik bolluk yaşanır.
- Memnuniyet ve huzur dönemi: Barış hâkim olur, düzenli bir yönetim sürdürülür.
- Gerileme dönemi: İsrâf yaygınlaşır, devlet hazinesi boşalır, yetersiz yeteneklere sahip kişiler önemli mevkilerde görevlendirilir.

Bu aşamalar, devletlerin doğuşundan yükselişine, zirveye ulaşp çöküşüne kadar geçen süreci özetler ve genellikle tekrarlayan bir döngü halinde gerçekleşir. İbn Haldun, bu yaklaşımıyla toplum ve devletlerin sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde olduğunu savunmuş ve organizmacı değişim teorisinin önemli isimlerinden biri olmuştur.

Tablo 2.17. İbn Haldun'un Düşünceleri, Toplumların ve Devletlerin Evrimsel Döngülerini Anlamamıza Yardımcı Olur ve Sosyal Değişimin Karmaşıklığını Açıklar

İbn Haldun'un Görüşleri	Açıklamalar
Toplumsal Dönüşüm Teorisi	İbn Haldun, toplumların göçebeden yerleşik yaşama geçişini ve devletlerin yükselip çöküşünü inceleyen bir dönüşüm teorisi geliştirdi. Toplumların bu dönüşümleri, asabiyet kavramı etrafında şekillenir.
Asabiyet	Asabiyet, İbn Haldun'un dairesel değişim teorisinin merkezinde yer alan bir kavramdır. Bu, bir topluluktaki dayanışma ve bağlılık duygusunu ifade eder. Asabiyet, göçebe topluluklarda en yüksektir ve medeni toplumlarda en düşüktür.
Toplumsal Dönüşüm Aşamaları	İbn Haldun, toplumların dönüşümünü beş aşamada açıklar: Zafer ve galibiyet dönemi, istibdat ve infirat dönemi, dinlenme ve rahatlık dönemi, kanaat ve barış dönemi, gerileme dönemi. Bu aşamalar, devletlerin yükselmesi ve çökmesini yansıtır.
Döngüsel Değişim Teorisi	İbn Haldun'a göre, toplumlar ve devletler bu beş aşamayı döngüsel bir şekilde tekrarlarlar. Her döngü, genellikle üç nesil içinde tamamlanır. Bu teori, toplumsal değişimin sürekli bir döngü içinde olduğunu savunur.
Toplumsal Çöküş	Medeni toplumlar, zenginlik ve refah arttıkça asabiyetlerini kaybederler ve toplumsal çöküş başlar. Bu çöküş, devletlerin çöküşüne yol açar. İbn Haldun, çöküşün sebeplerini de açıklar, bu sebepler arasında israf ve liyakatsiz yönetim de vardır.
Tarihsel Sosyoloji	İbn Haldun, tarihin sadece geçmiş olayları kaydetmekten öteye gitmesi gerektiğini savunur. Tarihsel sosyolojiyi benimser ve tarihçilerin sadece yüzeyi gördüğünü ve olayların sebeplerini araştırmaları gerektiğini vurgular.

2.2.1.2 Saint Simon

Saint Simon (1760-1825), Toplumsal değişim ve evrim konusundaki düşüncelerini "Toplumun Endüstri ve Sanayi Aşamaları Üzerine" adlı eserinde ortaya koymuştur. Saint-Simon, toplumun tarihsel olarak üç aşamada evrildiğini savunmuştur: kölelik (eski toplum), feodalizm (orta çağ toplumu) ve sanayicilik (endüstriyel toplum). Saint-Simon, döneminin sosyal, ekonomik ve politik düzeni ekseninde toplumsal değişime dair önemli tespitlerde bulunmuş; Askeri nitelikli toplumsal düzen ile endüstriyel toplum biçimi arasındaki farkları temel alarak, toplumların zaman içerisindeki dönüşümünü analiz etmeye çalışmıştır (Özmen, 2021). Bu çerçevede, otoriteye dayalı, hiyerarşik ve disipline önem veren askeri toplumlar ile daha esnek, iş bölümüne dayalı ve bireysel özgürlüklerin ön plana çıktığı sanayi toplumları karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma aracılığıyla, toplumsal yapının nasıl daha karmaşık, işbirliğine açık ve uzmanlaşmaya dayalı hale geldiği açıklanmaya çalışılmıştır.

Kölelik (eski toplum): Saint-Simon'a göre, toplumun ilk aşaması kölelik toplumuydu. Bu dönemde, insanlar arasındaki temel ilişki efendi ve köle arasındaki ilişkiydi. Toplumun büyük bir kısmı kölelerden oluşuyordu ve üretim büyük ölçüde köle emeği üzerine kuruluydu. Ekonomi ve toplum, kölelerin efendilere hizmet ettiği bir hiyerarşik sistem etrafında şekilleniyordu. Kölelik toplumu, Roma İmparatorluğu döneminde yaygındı.

Feodalizm (orta çağ toplumu): Saint-Simon'a göre, kölelik sona erdikten sonra toplum feodalizm aşamasına geçti. Bu dönemde, toprak sahipleri (soylular) ve toprakları süren köylüler arasında bir ilişki vardı. Toplum, toprak mülkiyetine dayalıydı ve feodal lordlar toprakları üzerinde kontrol sahibiydi. Feodalizmde, toplumsal yapı sıkı sınıflandırmalara dayanıyordu ve soyluların üstünde kilise de büyük bir etkiye sahipti. Orta Çağ Avrupa'sı bu feodal sistemin tipik bir örneğidir.

Sanayicilik (endüstriyel toplum): Saint-Simon, sanayi devrimi ile toplumun üçüncü aşamaya, yani sanayicilik aşamasına geçtiğini ileri sürdü. Bu dönemde, tarım toplumları ve el işçiliği yerini makinelerin ve fabrikaların kullanıldığı endüstriyel üretime bıraktı. Sanayicilik dönemi, ekonominin büyümesini ve sanayileşmeyi hızlandırdı. İnsanlar köylerden şehirlere göç etti ve yeni endüstrilerde çalışmaya başladı. Bu aşama, toplumun daha karmaşık hale geldiği, ekonomik ve toplumsal değişimin hızlandığı bir dönemi temsil eder.

Saint-Simon'a göre, bu üç aşama toplumun evriminde doğal bir süreçti ve her aşama bir öncekini yerine koydu. Sanayicilik aşaması, daha önceki kölelik ve feodalizm dönemlerine göre daha ilerici ve rasyonel bir toplum biçimini temsil ediyordu. Onun düşünceleri, toplumun tarihsel değişiminin bir sonucu olarak daha adil ve verimli bir toplum inşa etme potansiyeline sahip olduğunu vurgular.

İlginç olan diğer bir nokta Saint-Simon toplumsal değişimi askeri ve endüstriyel toplum kavramları ile açıklamaya çalışmıştır. Konumuzla doğrudan alakalı olduğu için kısaca bu noktalara da değinmekte fayda var.

Saint-Simon, toplumsal evrimin "**askeri toplum**" ile "**endüstriyel toplum**"un karşılaştırılmasıyla açıklanabileceğine inanıyordu. Askeri toplumu, toplumun gelişmesine engel olan olumsuz özellikleri nedeniyle eleştirdi ve ancak sanayileşmiş bir toplumsal yapının barış, refah ve huzura yol açabileceğini savundu (Özmen, 2021). Toplumda ahlakın ve ortak ahlakın önemini vurgulamış ve askeri toplumların bu değerden yoksun olduğuna inanmıştır. Saint-Simon, fethetmek için yola çıkan her ordunun veya halkın içinde kötü duygular olması gerektiği, ancak bu

duygularla başarıya ulaşmanın mümkün olduğu sonucuna vardı. İnsanı, yaşam koşullarını, toplumu ve toplumsal değerleri ele alırken eşitlik ve özgürlük gibi kavramları ön planda tuttu. Saint-Simon, sanayileşmenin ancak bilimin ilerlemesiyle gerçekleşip geliştirilebileceğini, insanın refahının ve zenginliğinin savaşlarda değil endüstriyel kalkınmada aranması gerektiğini savundu (Manuel, 1956, s. 132-136).

Saint-Simon, askeri bir toplumdan, din veya ordu yerine bilime ve rasyonelliğe dayalı bir sanayi toplumuna geçişe inanıyordu. Bu fikir, Auguste Comte'un toplumların üç devlet yasası teorisinin temelini oluşturdu ve Saint-Simon, pozitivistin kurucusu olarak kabul edildi. Saint-Simon'a göre sanayi toplumu bilimin, rasyonelliğin ve gerçeğin arayışının yönlendirdiği pozitif bir toplum olacaktır. Saint-Simon, yaşadığı dönemin ekonomik, sosyal ve siyasal koşulları çerçevesinde geliştirdiği düşünce ve kavramlarla sosyoloji alanında derin etkiler bırakmıştır. Sosyolojik düşüncenin öncülerinden biri olarak kabul edilen Saint-Simon, sanayi toplumu kavramını ilk kez ortaya atan düşünürlerden biridir. Pozitivist düşüncüyü, kendisinden önceki filozofların görüşlerinden etkilenecek özgün biçimde şekillendirmiştir. Ona göre, askeri toplumdan sanayi toplumuna geçiş yalnızca ekonomik ve toplumsal yapının dönüşümünü değil, aynı zamanda daha özgürlükçü ve demokratik bir yönetim anlayışının gelişimini de beraberinde getirmiştir. Saint-Simon'un tasavvur ettiği sanayi toplumu; toplumsal dayanışmayı, ortak yaşam idealini ve bireylerin özgürleşmesini temel alarak, bağımsız ve adil bir toplumsal düzenin inşasını mümkün kılabilir.

Saint-Simon'un bu görüşleri, onun sosyalist düşünceye yakın durduğunu da gösterir. O, sosyalizmi yalnızca ekonomik eşitlik üzerinden değil, aynı zamanda insanların duygusal ihtiyaçlarını karşılayacak ve sevgi temelli ilişkiler kurmalarına olanak tanıyacak bir toplumsal yapı olarak tasavvur etmiştir. Sanayileşmenin, toplumları çatışmalardan uzaklaştırarak daha barışçıl bir ortama yönlteceğini düşünmüştür. Ona göre, barış ortamı beraberinde yenilik, huzur ve mutluluk getirerek toplumun ilerlemesine katkı sunacaktır. Mutluluk ise Saint-Simon'un düşünce dünyasında merkezi bir yere sahiptir.

Ona göre, toplum herkes için mutluluk getiren bir yaşam alanı olmalıdır (Özmen, 2021, s. 60). Saint-Simon, **askeri toplumdan sanayi toplumuna geçişin, orduyu sanayiye katkı sağlayarak ayakta tutabileceğini belirtmiştir. Bu, ordunun toplumsal düzenin ilkelerine ve üretim biçimine entegre olması**

anlamına gelir. Ordunun bu yeni toplumsal düzen içindeki rolü, toplumun ordunun olumsuz algılarından kurtulmasına da yardımcı olur. Saint-Simon'un fikirleri, ölümünden sonra Saint-Simonizm adı altında bir ekol oluşturdu ve özellikle dönemin önemli devlet adamları tarafından benimsendi. Bu düşünürler, Saint-Simon'un fikirlerinden etkilenecek ordunun ulusun bağımsızlığı için önemli bir rol oynayabileceğini savundular. Ayrıca, Saint-Simon'un fikirleri, Auguste Comte ve Emile Durkheim gibi sonraki sosyologlar tarafından da takip edildi ve onların sosyolojik kuramlarını etkiledi. Comte'un pozitif evre ve Durkheim'ın toplumsal dayanışma kavramları, Saint-Simon'un düşüncelerinden etkilenecek geliştirildi. Sonuç olarak, Saint-Simon'un düşünceleri, toplumsal ve ekonomik değişimlerin nasıl yönlendirilebileceği ve toplumun nasıl daha adil ve mutlu bir hale getirilebileceği konularında önemli katkılar sağlamıştır. Bu nedenle, onun fikirlerinin sosyoloji literatüründe değerli bir yere sahip olduğu söylenebilir. **Saint-Simon, askeri bir toplumdan, din veya ordu yerine bilime ve rasyonelliğe dayalı bir sanayi toplumuna geçişe inanıyordu.** Bu fikir, Auguste Comte'un toplumların üç devlet yasası teorisinin temelini oluşturdu ve Saint-Simon, pozitivistin kurucusu olarak kabul edildi. Saint-Simon'a göre sanayi toplumu bilimin, rasyonelliğin ve gerçeğin arayışının yönlendirdiği pozitif bir toplum olacaktır. Olumsuz duygular olan nefret ve intikamın yerine, sevgi, karşılıklı anlayış ve iyi niyetin geçmesi gerektiğini savunuyordu. Ona göre, toplumlar arasında düşmanlığın ortadan kalkması, şiddetin ve savaşların sona ermesini beraberinde getirecekti. Bu nedenle, toplumsal yaşamın temel amacının barışı sağlamak ve bu barış anlayışını tüm dünyaya yaymak olması gerektiğine inanıyordu. Devlet, toplumu kaos ve şiddetten koruyarak barışı sürdürecekti; siyaset ise yalnızca sanayiye ve toplumsal refaha hizmet eden bir araç olarak varlığını sürdürecekti.

Silah üretimi sanayi tarafından düzenlenecek ve ordu yalnızca onun kontrolü altında var olacaktı. Saint-Simon, toplumdaki militarist yapının yerini alacak, insanların askeri zihniyetin baskısından kurtulmasını sağlayacak bir "silahlı ulus" fikrini öne sürdü. Şiddetten arınmış sanayi toplumunun halkın çıkarlarını ve haklarını koruması gerektiğine ve gerçek özgürlüğün üretmekten geçtiğine inanıyordu. Saint-Simon'un fikirleri, askeri ve savaş stratejilerinin belirlenmesinde devlet adamlarını ve subayları etkileyen Saint-Simonizm Okulu'nun doğuşuna yol açtı. Fransız sosyal teorisyen Saint-Simon'un fikirleri, ölümünden sonra da

sosyolojik teorileri ve analizleri etkilemeye devam etti. Yardımcısı ve sekreteri Auguste Comte, özellikle Saint-Simon'un toplumsal evrim yaklaşımından ve pozitivist yaklaşımından etkilenmişti. Michel Chevalier, Ferdinand Durand ve Prosper Enfantin'in de aralarında bulunduğu diğer Saint-Simonistler, Saint-Simon'un ordu ve militarizm hakkındaki görüşlerini siyasi ve toplumsal stratejilerinde uyguladılar. **Ordunun toplumsal gelişme ve evrimde çok önemli bir rol oynadığına inanıyorlardı.** Chevalier, Fransa'nın feodalizmden kurtulmasının tek yolunun savaş olduğunu ve ordunun sanayinin bir parçası olması gerektiğini savundu. Durand, ordunun topluma emek sağlaması ve dostluk, eşitlik ve özgürlük ilkelerini aşılması gerektiğine inanıyordu. Enfantin, bir milletin kurtuluşunda ordunun önemine vurgu yaparak, kültürler arası etkileşimi yürütebilecek tek kurumun ordu olduğunu savundu. Tüm bu Saint-Simonistler, ordunun kolonilerdeki sosyal düzeni korumaya ve farklı uluslar arasındaki kültürel uçurumları kapatmaya yardımcı olabileceğine inanıyordu.

2.2.1.2.1 Türk Toplumu ve Ordusunun Toplumsal Evrimi: Bir İnceleme

Türk toplumu, **tarihi boyunca askeri toplumun etkisi altında önemli bir evrimsel süreç yaşamış** ve sonrasında sanayi toplumu yolunda ilerlemiştir. Bu evrim süreci, Claude Henri de Saint-Simon'un askeri toplum ve sanayi toplumu arasındaki karşılaştırmalarına paralellikler taşırken, Türkiye'nin toplumsal gelişimini incelememize yardımcı olur.

Saint-Simon'un belirttiği gibi, savaşlar toplumsal çatışmayı tetikleyebilir ve toplumu olumsuz etkileyebilir. Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu'nun 16'ncı yüzyılda Avrupa'ya yönelik fetih girişimleri, özellikle Viyana Kuşatması gibi büyük askerî harekâtlar, imparatorluğun kaynaklarını tüketmiş ve nüfusun zorla askere alınması gibi sorunlara yol açmıştır. Bu savaşlar sırasında hem askeri hem de sivil kayıplar yaşanmış ve ekonomik sıkıntılar artmıştır.

Osmanlı Devleti'nin II. Viyana Kuşatması sonrasında ortaya çıkan toplumsal değişimler:

➤ Eşkîyalık ve iç sorunlar:

- Osmanlı Devleti, Viyana Kuşatması sonrasında en büyük iç sorunlardan biri olan eşkıyalıkla karşı karşıya kalmıştır.
- Eşkîyalık, sadece ekonomik sebeplerle değil, aynı zamanda siyasi, sosyal, kültürel, dini ve etnik faktörlerle de ilişkilidir.

➤ Savaşların etkisi:

- Osmanlı, Avusturya, Lehistan, Venedik ve Rusya ile uzun süren savaşlara girmiştir.
- Bu savaşlar devletin mali kaynaklarını tüketmiş, askeri gücünü zayıflatmış, vergi yükünü artırmış ve toprak kaybına neden olmuştur.

➤ Yerel güçlerin yükselişi:

- Merkezi otoritenin zayıflaması, yerel güçlerin (ayanlar, eşraf, aşiretler, tarikatlar) güçlenmesine imkân tanımıştır.
- Bu gruplar, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiş ve devlete karşı gelmiştir.

➤ Sosyal ve ekonomik değişimler:

- Osmanlı Devleti, nüfus artışı, göçler, şehirleşme, ticaretin gelişmesi, para ekonomisine geçiş gibi önemli değişimler yaşamıştır.
- Bu değişimler, toplumda sosyal tabakalaşma, gelir dağılımındaki adaletsizlik, yoksulluk gibi sorunlara neden olmuştur.

➤ Kültürel ve dini çeşitlilik:

- Osmanlı Devleti, bu dönemde farklı etnik, dini, mezhebi, tarikat gruplarını bünyesinde barındıran çok kültürlü bir yapıya sahiptir.
- Bu gruplar arasındaki çatışmalar, eşkıyalığı bir silah, propaganda, direniş ve savunma aracı haline getirmiştir.

➤ Eşkîyalığın çok boyutluluğu:

- Eşkîyalık, sadece ekonomik nedenlerle değil, çok boyutlu bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır.

➤ **Eşkıyalığın etkisi:**

- Eşkıyalık, Osmanlı Devleti'nin tarihinde önemli bir yer tutar ve bu dönemin siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel, dini ve etnik sorunlarının bir yansımasıdır.

- Osmanlı toplumunu etkileyen, şekillendiren ve değiştiren eşkıyalık, aynı zamanda bir anahtar, bir pencere, bir ayna, bir kaynak olarak kullanılabilir (Uğurlu, 2023, s. 55-77).

Saint-Simon'un vurguladığı gibi, sanayi toplumu şiddetten arındırılmış bir toplum olarak tanımlanır. Türk toplumu da bu dönüşüm sürecinde savaşın yerini ekonomik rekabete bırakmıştır. Sanayi toplumu, üretkenlik ve dayanışma üzerine kurulu bir toplum olarak kabul edilir. Türk toplumu da ekonomik büyüme, sanayileşme ve teknolojik ilerlemeye odaklanarak şiddetten uzaklaşma yolunda önemli adımlar atmıştır.

Türkiye'nin geleceğine yönelik olarak, Saint-Simon'un önerdiği gibi, uluslararası arenada barışı teşvik eden bir rol oynaması ve ekonomik büyüme ve sanayileşme yoluyla şiddetten uzaklaşması gerektiği düşünülebilir.

Örneğin;

➤ **Türk Ordusu'nun terörle mücadelesi ve toplumsal evrim:**

- Son 40 yıldır Türk Ordusu, terörle mücadelede önemli bir rol üstlenmiştir.

- İç ve dış tehditlere karşı aktif bir şekilde görev alarak, **toplumsal dinamikleri etkilemiştir.**

➤ **Ekonomik etkiler ve savunma sanayii:**

- Terörle mücadele süreci, Türkiye'nin ekonomik yapısında değişikliklere neden olmuştur.

- Ordunun güçlenmesi ve savunma teknolojilerine yapılan yatırımlar, ekonomik etkileri beraberinde getirmiştir.

- Savunma sanayiindeki gelişmeler, Türk ordusunu modernleştirmiş ve yerel savunma sanayiini güçlendirmiştir.

➤ **Teknolojik gelişmeler ve toplumun dönüşümü:**

- Terörle mücadelede kullanılan yeni teknolojiler, güvenlik süreçlerini iyileştirmiş ve ordunun etkinliğini artırmıştır.

- Bu teknolojik gelişmeler, sivil sektörde de benimsenerek Türkiye'nin genel ekonomik dönüşümüne katkı sağlamıştır.

➤ **Ekonomik büyüme ve toplumsal evrim:**

- Türkiye'nin terörle mücadele süreci, ekonomik büyüme ve teknolojik ilerleme üzerine odaklanan bir döneme denk gelmiştir.

- Toplum, sadece güvenlik odaklı değil, aynı zamanda ekonomik büyüme ve teknolojik yeniliklere dayalı bir evrim süreci yaşamıştır.

- Bu evrim süreci, Türk toplumunun askeri toplumdan modern bir sanayi toplumuna geçişini ve daha barışçıl bir geleceğe doğru adımlarını şekillendirmiştir.

➤ **Toplumsal evrim ve saint-simon'un perspektifi:**

- Türk toplumu ve ordusunun toplumsal evrimi, güvenlik, ekonomi ve teknoloji alanlarındaki karmaşık etkileşimleri içermektedir.

- Claude Henri de Saint-Simon'un askeri toplum ve sanayi toplumu arasındaki karşılaştırmalar, Türk toplumunun bu dönüşüm sürecini anlamamıza yardımcı olabilir.

Sonuç olarak, Türk toplumu ve ordusunun toplumsal evrimi, askeri toplumdan sanayi toplumuna geçişin bir yansıması olarak görülebilir. Bu evrim süreci, Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik yapısında önemli değişikliklere yol açmış ve Türk toplumunun daha barışçıl bir geleceğe doğru ilerlemesine katkıda bulunmuştur. Claude Henri de Saint-Simon'un askeri toplum ve sanayi toplumu arasındaki karşılaştırmaları, Türk toplumunun toplumsal evrimini anlamamıza yardımcı olurken, daha barışçıl bir dünya için ilham kaynağı olabilir.

Tablo 2.18. Saint-Simon'un toplumsal değişim ve evrim görüşlerinin ana hatları

Dönem	Toplumsal Yapı ve İlişkiler	Ekonomi ve Üretim	Toplumsal Değişim ve Evrim	Askeri Toplumda Değişim	Sanayi/Endüstri Toplumunda Değişim
Kölelik (Eski Toplum)	Efendi ve köle arasındaki hiyerarşik ilişkiler. Üretim köle emeği üzerine kurulu.	Tarım ve el işçiliği temel ekonomik faaliyetler.	Toplum büyük ölçüde kölelerden oluşuyor. Ekonomi ve toplum kölelik üzerine kurulu.	Militarist yapı ve şiddet hâkim. Askeri zihniyet toplumu yönlendiriyor.	Askeri toplumun yerini sanayi toplumu alıyor. Ekonomi ve toplum, endüstriyel üretime geçiyor. İnsanlar şehirlere göç ediyor ve yeni endüstrilerde çalışmaya başlıyor.
Feodalizm (Orta Çağ Toplumu)	Toprak sahipleri (soylular) ve köylüler arasında ilişkiler. Toprak mülkiyeti temel toplumsal düzen.	Tarım ve el işçiliği temel ekonomik faaliyetler. Kilise de büyük etkiye sahip.	Toplum sıkı sınıflandırmal ara dayanıyor. Soylular ve kilise güçlü. Feodal bir hiyerarşi var.	Askeri toplumun yerini alarak toplum daha barışçıl hale geliyor. Ekonomik ve toplumsal değişim hızlanıyor.	Sanayi/Endüstri Toplumunda Değişim
Sanayicilik (Endüstriyel Toplum)	Makineler ve fabrikaların kullanıldığı endüstriyel üretim. Şehirlere göç artıyor.	Makineler ve fabrikalarla endüstriyel üretim hâkim.	Ekonomi büyüyor ve sanayileşme hızlanıyor. Toplum daha karmaşık hale geliyor.	Şiddet yerine bilim ve rasyonellik hâkim oluyor. Sanayi toplumu ahlak ve ortak ahlakı önemsiyor.	Barış, refah ve huzur getiren bir toplumsal düzen. Bilim ve rasyonellik temel ilkelere dayanıyor. Devlet, toplumun çıkarlarını ve haklarını koruyor.
Askeri Toplumda Değişim	Toplumun gelişmesine engel olan olumsuz özellikler. Militarist yapının eleştirisi.	Askeri toplumun yerine sanayi toplumunun getireceği barış ve refah.	Şiddet ve savaşın ortadan kalkmasına inanılıyor. Halkın çıkarları ve hakları korunacak.	Devlet ve toplum arasındaki ilişkinin rasyonel ve bilimsel temellere dayanması gerekiyor.	Silahlı ulus ve askeri zihniyet yerine bilime ve rasyonelliğe dayalı bir sanayi toplumu.
Sanayi/Endüstri Toplumunda Değişim	Sanayi toplumunun özellikleri ve ekonomik büyüme. Şehirleşme ve sanayileşme.	Sanayi/Endüstriyel üretim temel ekonomik faaliyet. Ekonomik ve toplumsal değişim hızlı.	Sanayi toplumu, toplumsal evrimin son aşaması olarak görülüyor. Daha adil ve verimli bir toplum hedefleniyor.	Sanayi/Endüstriyel üretim temel ekonomik faaliyet. Bilim ve rasyonellik öne çıkıyor.	Sanayi/Endüstriyel toplumun değerleri ve hedefleri. Bilim, rasyonellik ve barış hâkim. Toplumun refahı ve mutluluğu önemseniyor.

2.2.1.3 Auguste Comte

Comte, toplumların üç evre geçirerek **pozitif döneme** ulaştıklarını savunur. Bu evreler, birbirinin nedeni ve sonucu olan **toplumsal değişme** süreçleridir. Comte, toplumsal değişimin hem **düzen** hem de **ilerleme** sağlaması gerektiğini vurgular. Bu iki unsur, modern toplumlarda birbirinden ayrılmazdır ve birini diğerinden üstün tutmak yanlıştır. Comte, sosyolojinin bu iki unsurun uyumunu göstermesi gerektiğini belirtir. Ancak çağımızda bu iki unsur karşıtlaşmıştır ve toplumu kargaşaya sürüklemiştir. Comte, gerçek bilimin entelektüel bir düzen kurarak toplumsal ilerlemeye katkı sağlayacağını düşünür. Comte'un görüşüne göre, toplumsal değişim ancak **"düzen içinde bir değişim"** ile mümkündür (Yılmaz, 2019, s. 38).

Tablo 2.19. Auguste Comte'un ana görüşleri ve vurguladığı temel hususlar

Comte'un Görüşleri	Açıklamaları
Toplumların Üç Evre Teorisi	İlk olarak doğa olaylarının doğaüstü güçlerle açıklandığı teolojik evre; ardından soyut ilkelerin ve felsefi düşüncenin öne çıktığı metafizik evre; son olarak da bilimsel yöntemlerin rehberliğinde gerçekleşen pozitif evre."
Toplumsal Değişim İkili Nitelikte Olmalıdır	Toplumsal değişimin hem düzeni hem de ilerlemeyi sağlaması gerektiğini vurgular.
Sosyoloji ve Pozitif Felsefe Uyum	Sosyolojinin, toplumun düzen ve ilerlemesinin pozitif felsefeyle uyumlu bir şekilde gösterilmesi gerektiğini belirtir.
Entelektüel Düzen ve Toplumsal İlerleme	Gerçek bilimin entelektüel bir düzen kurarak toplumsal ilerlemeye katkı sağlayacağını düşünür.
"Düzen İçinde Bir Değişim" İlkeleri	Toplumsal değişimin düzen içinde olması gerektiğini ve bu değişimin bilimsel ilkelerle yönlendirilmesi gerektiğini öne sürer.

2.2.1.4 Emile Durkheim

Emile Durkheim, sosyolojinin kurucularından biri olarak, toplumsal değişme konusunda önemli görüşler sunmuştur. Ona göre **toplumsal bütünleşme** ve **iş bölümü**, toplumsal değişimin temel dinamiklerindendir. İş bölümü, toplumdaki bireylerin farklı roller ve görevler üstlendiği bir düzenlemeyi ifade eder. Durkheim, iş bölümünün arttığı modern toplumlarda, bireylerin birbirine olan bağımlılığının arttığını ve toplumsal bütünlüğün sağlandığını öne sürer. Bu durum, toplumsal farklılaşmayı artırabilirken aynı zamanda toplumsal uyumu da destekler. Tüm bu yaklaşımların ortak görüşü, toplumların doğrusal bir gelişim çizgisi izleyerek giderek daha karmaşık yapılar kazandığı; bu yapısal karmaşıklığın

artmasıyla birlikte toplumsal fonksiyonlar ve yapının da çeşitlenip farklılaştığı yönündedir (Kongar, 1971).

Durkheim'ın çalışmaları, toplumsal yapıda meydana gelen değişmelerin sosyal bağlar üzerindeki etkilerini vurgular. Toplumsal değişme, insanların rollerinin ve işlevlerinin yeniden düzenlenmesine yol açabilir. Bu da toplumsal bütünlüğün sarsılmasına veya güçlenmesine neden olabilir.

Aynı zamanda, Durkheim'ın iş bölümü ve toplumsal farklılaşma üzerine olan görüşleri, günümüzdeki globalleşme ve teknolojik ilerlemeler gibi konularda da geçerli olabilir. Bu bağlamda, toplumların daha karmaşık ve uzmanlaşmış bir iş bölümüne sahip olması, toplumsal ilişkilerin nasıl şekillendiğini ve bireylerin birbirine olan bağımlılığını da etkileyebilir.

Tablo 2.20. Emile Durkheim'un ana görüşleri ve vurguladığı temel kavramlar

Emile Durkheim'un Görüşleri	Açıklamaları
Toplumsal Bütünleşme ve İş Bölümü	İş bölümünün toplumsal bütünleşme üzerindeki etkisini vurgular. Modern toplumlarda iş bölümünün artması, bireylerin birbirine bağımlılığını artırır. Toplumsal uyumu sağlar.
Toplumsal Farklılaşma	Toplumsal değişim, insanların rollerinin ve işlevlerinin yeniden düzenlenmesine neden olabilir. Bu, toplumsal bütünlüğün sarsılmasına veya güçlenmesine yol açabilir.
Toplumsal Değişme ve Sosyal Bağlar	Toplumsal değişme, sosyal bağlar üzerinde etki yapar. Yeni toplumsal yapılar, insanların ilişkilerini ve bağımlılıklarını yeniden şekillendirebilir.
Yapısal Fonksiyonalizm	Toplumsal yapı, farklı işlevlere sahip parçalardan oluşur. Bu işlevler, toplumun bütün olarak işlemesini sağlar. Her parçanın bir işlevi vardır.

2.2.1.5 Ferdinand Tönnies

Tönnies topluluktan topluma geçişin toplumsal değişimin bir unsuru olduğunu öne sürer (Swingewood, 1998; Ritzer, 2013; Aron, 2010). Toplumsal yapıdaki dönüşümler geleneksel yapıdan modern yapıya doğru ilerlemeyi göstermektedir. Sosyal değişim sadece bir terim değil, aynı zamanda toplumun iç dinamiklerini anlamak ve çözümlemek için bir yöntem sunar.

Sosyal dönüşüm, toplumların var oluşunu ve işleyişini etkileyen sürekli bir süreçtir (Giddens, 1998). Toplumlar zaman içinde değişir ve bu değişiklikler toplumsal ve kültürel yapıları etkiler. Bu değişiklikler bazen toplumun temel özelliklerini değiştirebilir. Ferdinand Toennies, sosyal örgütlenme tipleri hakkında

bir teori geliştirmiş ve bu tiplerin insan iradesine dayandığını belirtmiştir. Rasyonel irade (Kurwil) ve doğal irade (Wesenwille) şeklinde iki irade formu vardır. Buna göre, **Gemeinschaft kırsal yaşamı temsil ederken, Gesellschaft kentsel yaşamı temsil eder**. Toennies'e göre, tarih boyunca Gemeinschaft dönemi ve Gesellschaft dönemi olarak adlandırılan iki zıt dönem yaşanmıştır. Gemeinschaft döneminde toplumsal irade uyum, gelenekler ve din tarafından belirlenirken, Gesellschaft döneminde anlaşma, hukuk ve kamuoyu tarafından belirlenir. Bu ideal tipler aynı zamanda aile hayatı, kırsal köy yaşamı, şehir yaşamı, kentsel yaşam, ulusal yaşam ve kozmopolit yaşam gibi dışsal toplumsal örgütlenme biçimleriyle de ilişkilendirilebilir. Toennies, bu değişimi endişeyle karşılamış ve Gemeinschaft'ın yerini Gesellschaft'ın alması durumunda uyum sağlamak için yeni kurumların geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Tablo 2.21. Ferdinand Tönnies'in Toplumsal Değişim ve Topluluktan Modern Topluma Geçiş Konusundaki Temel Görüşleri

Ferdinand Tönnies'un Görüşleri	Açıklamaları
Topluluktan Topluma Geçiş	Tönnies, topluluktan modern topluma geçişin toplumsal değişimin bir parçası olduğunu öne sürer.
Geleneksel Yapıdan Modern Yapıya Geçiş	Toplumsal yapıdaki dönüşümler, geleneksel yapıdan modern yapıya doğru bir ilerlemeyi yansıtır.
Sosyal Değişim Süreci	Sosyal değişim, toplumların sürekli bir sürecin içindedir. Bu değişiklikler, toplumun temel özelliklerini etkileyebilir.
Toplumsal Dinamiklerin Anlaşılması	Sosyal değişim, toplumun iç dinamiklerini anlama ve çözümleme sürecinin bir parçasıdır.

2.2.1.5.1 Vilfredo Pareto'nun Toplumsal Dönüşüm Üzerine Düşünceleri

Vilfredo Pareto (1848–1923), toplumsal olayların altında yatan etkenleri incelediği teorileriyle önemli bir sosyolog olarak tanınır. Ona göre, toplumun dönüşümüne etki eden temel faktörler doğal olaylar, dışsal etkiler ve içsel öğelerdir. İçsel öğeler ise şunlardır:

- Tortular: Mantıksal düşünceyle bağlantılı olmayan davranışların temel nedenleri ve insanın değişmez eğilimleri.
- Türevler: İdeolojik nedenlerle gerçekleşen eylemler.
- Ekonomik Çıkarlar: Bireylerin ve toplulukların ekonomik motivasyonları.

- Toplumsal Farklılık: Bireylerin birbirlerine göre farklılık göstermeleri.
- Toplumsal Hareketlilik ve Seçkinlerin Dolaşımı: Toplum içindeki hareketlilik ve elit sınıfın değişimi.

Pareto'nun toplumsal değişim teorisi özellikle "seçkinlerin dolaşımı" kavramına odaklanır. Pareto, her toplumun en az iki katmandan oluştuğunu ve bu katmanların temel tortularının farklı olduğunu iddia eder. Yönetici elit sınıf, bu iki katman arasında seçkinlerin hareket ettiği yerdir. Pareto'ya göre, toplumun üst katmanındaki yönetici seçkinler zamanla zayıflar ve alt katmanda yeni bir seçkin grup oluşur. İktidar mücadelesi bu iki grup arasında gerçekleşir ve yeni seçkinler, farklı ideolojileri kullanarak iktidarı ele geçirmeye çalışırlar.

Pareto, toplumsal evrimi doğrusal bir süreç olarak değil, devrimsel bir nitelikte görmektedir. Bu devrimsel süreç, alttan yukarıya doğru yükselen seçkinlerin hareketi tarafından belirlenir. Aristokratik yapılar çöker, demokratik idealler öne çıkar, ancak bunlar da sonrasında zayıflar. Bunun yerine alt sınıflardan yeni ve güçlü askeri plütokrasilerin yükselmesi beklenir.

Pareto'nun yaklaşımı, toplum içindeki yönetici ve yönetilen gruplar arasındaki ayrımı net bir şekilde vurgularken, iktidarın erozyonu ilkesini temel alır. Aynı zamanda, yeni ideolojilerin iktidara yükselme aracı olarak ne kadar kritik olduğuna dikkat çeker.

Ancak, Pareto'nun görüşlerinin yanı sıra, modern toplumların karmaşıklığını ve dinamizmini anlamak için farklı sosyologların yaklaşımlarını da göz önünde bulundurmak önemlidir. Bu, toplumsal dönüşümün çok boyutlu bir süreç olduğunu anlamamıza yardımcı olur.

Tablo 2.22. Vilfredo Pareto'nun Toplumsal Dönüşüm ve Seçkinlerin Dolaşımı Gibi Temel Görüşleri

Toplumsal Dönüşümün Temel Faktörleri	Pareto'ya göre toplumsal dönüşümü etkileyen temel faktörler doğal olaylar, dışsal etkiler ve içsel öğelerdir. İçsel öğeler ise şunlardır:
Tortular	Mantıksal düşünceyle bağlantılı olmayan davranışların temel nedenleri ve insanın değişmez eğilimleri.
Türevler	İdeolojik nedenlerle gerçekleşen eylemler.
Ekonomik Çıkarlar	Bireylerin ve toplulukların ekonomik motivasyonları.
Toplumsal Farklılık	Bireylerin birbirlerine göre farklılık göstermeleri.
Toplumsal Hareketlilik ve Seçkinlerin Dolaşımı	Toplum içindeki hareketlilik ve elit sınıfın değişimi.

Tablo 2.23 (devam). Vilfredo Pareto'nun Toplumsal Dönüşüm ve Seçkinlerin Dolaşımı Gibi Temel Görüşleri

Seçkinlerin Dolaşımı ve Toplumsal Değişim	Pareto'nun odaklandığı önemli kavramlardan biri seçkinlerin dolaşımıdır. Toplumun üst katmanındaki seçkinler zamanla zayıflar ve alt katmanda yeni bir seçkin grup oluşur. İktidar mücadelesi bu iki grup arasında gerçekleşir ve yeni seçkinler, farklı ideolojileri kullanarak iktidarı ele geçirmeye çalışırlar.
Devrimsel Toplumsal Evrim	Pareto, toplumsal evrimi doğrusal bir süreç olarak değil, devrimsel bir nitelikte görür. Bu süreçte alttan yukarıya doğru yükselen seçkinlerin hareketi belirleyicidir. Aristokratik yapılar çöker, demokratik idealler öne çıkar, ancak bunlar da sonrasında zayıflar. Yerine yeni ve güçlü askeri plütokrasilerin yükselmesi beklenir.
İktidarın Erozyonu İlkesi	Pareto'nun yaklaşımı, toplum içindeki yönetici ve yönetilen gruplar arasındaki ayrımı net bir şekilde vurgularken, iktidarın erozyonu ilkesini temel alır. Yeni ideolojiler iktidara yükselme aracı olarak kritik öneme sahiptir.

2.2.1.6 Max Weber'in Karizma Kavramı ve Toplumsal Değişim Üzerine Düşünceleri

Max Weber'in karizma kavramı, toplumsal değişimin önemli bir yönünü açıklamaya yönelik bir sosyolojik teori sunar. Weber, karizmayı, sıradan bireylerden farklı ve özel yeteneklere sahip olduğuna inanılan bir kişilik özelliği olarak tanımlar. Bu özellik sayesinde karizmatik lider, takipçileri tarafından neredeyse tanrısal veya örnek alınacak bir otorite olarak kabul edilir. Weber, karizmanın üç tür otoriteden biri olduğunu iddia ederken, diğer iki türünün ise yasal ve geleneksel otorite olduğunu ileri sürer.

Weber'e göre, karizmatik liderler toplumsal değişimin itici güçlerindendir. Genellikle mevcut toplumsal düzenin meşruiyetini yitirdiği veya kriz içine girdiği durumlarda ortaya çıkarlar. Karizmatik liderler, takipçilerine yeni bir vizyon sunarlar ve onları eski düzenin sınırlarını aşarak yeni bir düzene yönlendirmeye çalışırlar. Bu süreçte, karizmatik liderin kişisel çekiciliği ve ikna kabiliyeti önemli bir rol oynar.

Weber, toplumsal değişimi kültürel ve sosyal olarak iki farklı boyutta ele alır. Kültürel değişim, değerler ve inançlar alanında gerçekleşir ve rasyonelliğe doğru ilerler. Sosyal değişim ise sosyal kurumların işleyişiyle ilgilidir ve karizmanın bir kuruma dönüşmesiyle gerçekleşir. Karizmanın kurumsallaşması, karizmatik liderin etkisinin sürdürülebilirliğini sağlamak için kurallar, normlar ve örgütlerin oluşturulması anlamına gelir.

Weber'in karizma teorisi, toplumsal değişimin kişisel faktörlerini ön plana çıkaran bir yaklaşımı temsil eder. Weber, toplumsal değişimin sadece kültürel gelişmelere veya sosyal yapıya bağlı olmadığını, aynı zamanda karizmatik liderlerin müdahalesi ile şekillendiğini savunur. Bu teori, toplumsal değişimin dinamik ve karmaşık bir süreç olduğunu vurgular.

Tablo 2.24. Max Weber'in Karizma Kavramı ve Toplumsal Değişim Üzerine Düşünceleri

Max Weber'in Görüşleri	Açıklamaları
Karizma Kavramı	Weber, karizmayı özel yeteneklere sahip ve takipçileri tarafından örnek alınan liderlerin kişilik özelliği olarak tanımlar. Karizmatik liderler, neredeyse tanrısal bir otorite olarak kabul edilirler.
Otorite Türleri	Weber'e göre, karizmatik otorite, yasal ve geleneksel otoriteyle birlikte üç temel otorite türünden biridir. Karizmatik liderler, mevcut toplumsal düzen krize girdiğinde veya meşruiyetini yitirdiğinde ortaya çıkar ve takipçilerini yeni bir düzene yönlendirmeye çalışırlar.
Toplumsal Değişim	Weber, toplumsal değişimi kültürel ve sosyal olarak iki boyutta ele alır. Kültürel değişim, değerler ve inançlar alanında gerçekleşir ve rasyonelliğe doğru ilerler. Sosyal değişim ise sosyal kurumların işleyişiyle ilgilidir ve karizmanın kurumsallaşmasıyla gerçekleşir.
Karizmanın Rolü	Karizmatik liderler, toplumsal değişimin itici güçlerindendir ve eski düzenin sınırlarını aşarak yeni bir vizyon sunarlar. Weber'e göre, kişisel çekicilikleri ve ikna kabiliyetleri bu süreçte önemli bir rol oynar.
Toplumsal Değişimin Dinamik ve Karmaşıklığı	Weber'in görüşü, toplumsal değişimin sadece kültürel ve sosyal faktörlere bağlı olmadığını, aynı zamanda karizmatik liderlerin müdahalesi ile şekillendiğini vurgular. Bu da toplumsal değişimin dinamik ve karmaşık bir süreç olduğunu gösterir.

2.2.1.6.1 Karizmatik Lider ve Asker Atatürk

Mustafa Kemal Atatürk'ün karizmatik liderlik özellikleri, Max Weber'in karizma kavramı ve toplumsal değişim teorisi bağlamında incelendiğinde, Türkiye'de gerçekleştirdiği dönüşümün temel dinamiklerini anlamak mümkündür.

➤ Karizmatik liderlik:

- Atatürk, Max Weber'in karizma tanımına uygun olarak, sıradan bireylerden farklı ve özel yeteneklere sahip bir liderdi.

- Onun kişisel çekiciliği, liderlik vasıfları ve devrimci duruşu, takipçileri tarafından neredeyse tanrısal bir otorite olarak kabul edilmesine yol açtı.

➤ Toplumsal değişimin iticisi:

- Atatürk, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra yaşadığı toplumsal krizde ortaya çıktı.

- Mevcut toplumsal düzenin çöktüğü, ülkenin işgal altında olduğu bir dönemde, Atatürk'ün liderliği, toplumsal değişimin itici güçlerinden biri oldu.

➤ **Yeni vizyon ve değişim:**

- Atatürk, takipçilerine yeni bir vizyon sunarak, eski düzenin sınırlarını aşarak laik, modern ve bağımsız bir Türkiye'nin inşasını hedefledi.

- Onun liderliği altında gerçekleştirilen devrimler, kültürel ve sosyal değişimin önemli bir parçası oldu.

➤ **Kültürel ve sosyal boyut:**

- Kültürel değişimde, Atatürk'ün liderliğiyle Türkiye, değerler ve inançlar alanında radikal dönüşümler yaşadı.

- Sosyal değişim ise Atatürk'ün liderliğindeki Cumhuriyet'in kurumsallaşması ve modernleşme politikalarıyla şekillendi.

➤ **Kurumsallaşma ve sürdürülebilirlik:**

- Atatürk'ün karizması, Türkiye'de bir kuruma dönüştü. Cumhuriyet, onun liderliği altında şekillenerek sürdürülebilir bir yapıya kavuştu.

- Kurallar, normlar ve örgütler, Atatürk'ün öncülüğündeki değişimin devamlılığını sağlamak için oluşturuldu.

➤ **Toplumsal değişimin dinamizmi:**

- Atatürk'ün liderliği, Weber'in vurguladığı gibi toplumsal değişimi kişisel faktörlere dayalı bir dinamizmle açıklar.

- Onun liderliği, Türkiye'nin tarihindeki dinamik ve karmaşık toplumsal değişimin bir parçası oldu.

Atatürk'ün karizması, sadece Türkiye'nin değil, aynı zamanda dünya tarihindeki karizmatik liderlik örneklerinden biri olarak, toplumsal değişim teorilerinin bir uygulamasını temsil eder. Son olarak karizmatik liderin toplum nazarındaki meşruiyetini çok güzel dile getiren bir örnek, Amin Maalouf Çivisi Çıkış Dünya adlı kitabında şöyle diyor; “Dünya hayatı boyunca, farklı kişilerin "yurtsever meşruiyeti" elinde tuttuklarına inanan birçok farklı insanın varlığına tanık oldum. Bu kişilerin en önemlisi, 1952'den 1970'e kadar Mısır'ı yöneten Cemal Abdülnasır'dı. Ancak önce "yurtsever meşruiyet" kavramını daha netleştirmek istiyorum. Bu konuda örnek olarak, halkını modernleştiren ve meşruiyet kazanan Mustafa Kemal Atatürk'ü ele almak istiyorum. Atatürk, Türkiye'yi

Avrupalılaştırarak, halkını gururlandırmış ve **özgün bir meşruiyet** elde etmiştir.” (Maalouf, 2009, s. 77)

Atatürk'ün izlediği reformlar, onun ölümünden sonra bile etkisini sürdürmüş ve Türkiye'nin bugünkü yönetimine yansımıştır. O'nun meşruiyeti o kadar güçlüdür ki kendisini eleştirenler bile onun yolundan ayrılmaya cesaret edemezler. Atatürk'ün meşruiyeti, halkının desteğini kazanmasına dayanmaktadır. Diğer liderler, özellikle İslam aleminde, Türkiye örneğine öykünmeyi düşlemişlerdir. Ancak bu çabaların bazıları başarısızlıkla sonuçlanmış, örneğin Afganistan'da genç kral Emanullah'ın çabaları ve İran'da Rıza Şah'ın modernleştirme çabaları uzun süreli başarıya ulaşamamıştır.

Atatürk'ün reformları, liderlere güçlü bir meşruiyet kazandırabilirken, Nasır'ın liderliğindeki Mısır'da siyasi ve ekonomik sorunlar yaşanmıştır. Nasır'ın ulusalcı politikaları, içsel ve dışsal zorluklarla karşılaşmış ve sonunda başarısızlığa uğramıştır. Özellikle Süveyş Krizi sırasında yaşananlar, Nasır'ın askerî açıdan yenilgiye uğramasına rağmen siyasi açıdan bir zafer elde etmesine neden olmuştur. Ancak zamanla, Nasır'ın liderliği altındaki birleşik Arap hareketi zayıflamış ve içsel sorunlar baş göstermiştir.

Sonuç olarak, Atatürk'ün reformcu cesareti ve halkını modernleştirmeye yönelik kararlılığı, ona **sonsuz süreli bir meşruiyet** kazandırmıştır. Diğer liderlerin bu örneği takip etme çabaları ise farklı zorluklarla karşılaşmış ve başarıya ulaşamamıştır. **Meşruiyet, sadece inançlı olana değil, halkın mücadelesine katılan ve onlarla aynı hedeflere sahip olanlara verilir.**

Tablo 2.25. Liderlerin iktidara geliş şekli, uyguladıkları politik, ekonomik reformlar, dış politika tercihleri ve askeri başarılarının kıyaslanması

Lider	Meşruiyet Kazanma Yolu	Politik Reformlar	Ekonomik Politikalar	Dış Politika	Askeri Başarılar	Başarısız Olduğu Alan(lar)	Meşruiyetini Koruma Nedeni
Mustafa Kemal Atatürk	Çanakkale Savaşları ve Millî Mücadele	Laik Cumhuriyet	Ekonomik Kalkınma	Tarafsız Dış Politika	Kurtuluş Savaşı'ndaki Zafer	—	Kurucu lider olması, askerî zaferleri ve radikal reformları halk desteği sağlamıştır.
Cemal Abdülnasır	Askerî Darbe	Sosyalist Reformlar	Millileştirme Politikası	Anti-empyralist Politika	Süveyş Krizi'nde Zafer	1967 Arap-İsrail Savaşı'ndaki ağır yenilgi, ekonomik darboğaz	Anti-empyralist duruşu ve karizmatik liderliği halk desteğini sürdürmesini sağladı.

Tablo 2.23 (devam). Liderlerin iktidara geliş şekli, uyguladıkları politik, ekonomik reformlar, dış politika tercihleri ve askeri başarılarının kıyaslanması

Lider	Meşruiyet Kazanma Yolu	Politik Reformlar	Ekonomik Politikalar	Dış Politika	Askeri Başarılar	Başarısız Olduğu Alan(lar)	Meşruiyetini Koruma Nedeni
Rıza Şah	Modernleştirici Reformlar	Otokrasi	Ekonomik Kalkınma	Bağımsızlıkçı Politika	İran'ı modernleştirme çabaları	Aşırı baskıcı yönetim, halk desteğinin zayıflaması, Britanya ile çıkar çatışmaları	Reformları zorla dayatması ve halktan kopuk yönetimi meşruiyetini kaybetmesine yol açtı.

2.2.1.6.2 Karl Marks ve Sınıf Çatışması: Teorinin Genişletilmesi ve İncelemesi

Karl Marks, toplumsal değişimin temel dinamiklerini anlamaya çalışırken pozitivist yaklaşımlara karşı çıkan bir sosyolog olarak öne çıkar. Onun perspektifi, toplumun temelini ekonomik ilişkilere dayandırır ve bu ilişkilerin sınıflar arasında ortaya çıkan çatışmalara yol açtığını savunur. Marks'a göre, toplumsal değişim, sınıfların kendi çıkarları doğrultusunda üretim araçlarının kontrolünü ele geçirmeye çalıştığı bir süreçtir. Bu süreç, üretim araçlarının ve üretim biçimlerinin tarihsel olarak geliştiği ve değiştiği bir evrimi içerir.

Marks, toplumu farklı tarihsel dönemlerde farklı üretim modlarına sahip olarak görür. Üretim modu, üretim araçlarının (toprak, maden, makine vb.) mülkiyetinin kimde olduğunu ve üretim ilişkilerinin (kölelik, feodalizm, kapitalizm vb.) nasıl kurulduğunu ifade eder. Üretim modu, toplumun alt yapısını oluştururken, bu alt yapı toplumun üst yapısını (kültür, ideoloji, siyaset, hukuk) da etkiler.

Marks, toplumsal değişimin motorunun, üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmada yattığını öne sürer. Üretim güçleri, insanların doğayı dönüştürmek için kullandıkları teknoloji ve becerileri temsil eder. Üretim ilişkileri ise insanların üretim sürecindeki rollerini ve kaynakların paylaşımını belirler. Marks'a göre, üretim güçleri geliştikçe, üretim ilişkileri ile uyumsuzluk ortaya çıkar ve bu da sınıflar arasında çatışmaya neden olur. Bu çatışma sonucunda eski üretim modu yıkılır ve yerine yeni bir üretim modu kurulur.

Marks'ın özellikle eleştirdiği üretim modellerinden biri kapitalizmdir. Kapitalizm, üretim araçlarının sahibi olan burjuvazi ile üretim araçlarına sahip olmayan ve sadece emekleriyle geçinen proletarya arasında büyük bir eşitsizlik ve sömürüyü içinde barındırır. Burjuvazi, proletaryanın emeğini alır ve onları

yoksullaştırır. Proletarya, zaman içinde bu sömürüyü fark eder ve sınıf bilincini geliştirir. Bu bilinçlenme, proletaryanın kapitalizme karşı ayaklanmasına yol açar ve sonucunda kapitalizmin yıkılması ve komünizmin kurulması hedeflenir.

Marksizmin yanı sıra, Leninizm ve Fabianizm gibi farklı sosyalist yaklaşımlar da vardır. Leninizm, Marks'ın teorisini devralır ve geliştirir. Lenin, proletarya diktatörlüğü aracılığıyla kapitalizmi devirmeyi ve sosyalist bir devletin kurulmasını savunur. Bu süreç, iki aşamalı bir geçişle gerçekleşir ve proletarya diktatörlüğü ile başlar, ardından komünizm hedeflenir. Lenin, siyasal iktidarın ekonomik yapıyı belirleyebileceğine inanır ve devrimin hızlandırılması gerektiğini öne sürer.

Fabianizm ise şiddetsiz ve evrimsel bir sosyalist değişimi savunan bir yaklaşımdır. Fabianlar, parlamento yoluyla sosyalist reformları benimserler ve toplumsal yapıyı alt yapıdaki değişikliklerle dengelemeye çalışırlar. Marks ve Lenin gibi radikal bir devrimi değil, pragmatik bir reformu savunurlar.

Marksizm, günümüzde hala toplumsal değişme ve çatışma kuramlarının temel kaynaklarından biri olarak kabul edilir. Marks'ın vurguladığı çatışma, eşitsizlik ve sınıf temelli analizler, sosyoloji ve siyaset biliminin önemli bir parçasını oluşturur. Ayrıca, Marks'ın teorileri, farklı sosyalist akımların ve politik hareketlerin temelini atmıştır.

Tablo 2.26. Karl Marks'ın sınıf çatışması teorisini ve toplumsal değişim üzerine görüşleri

Karl Marks'ın Görüşleri	Açıklamaları
Temel Dinamik: Sınıf Çatışması	Marks, toplumsal değişimin temel dinamiğini sınıflar arasındaki çatışmada görür. Bu çatışma, üretim araçlarının kontrolü için mücadelede ortaya çıkar.
Üretim Modları ve Üst Yapı	Toplumu farklı tarihsel dönemlerde farklı üretim modları ve üst yapılar karakterize eder. Üretim modları, üretim araçlarının mülkiyetini ve üretim ilişkilerini belirler. Üst yapı, kültür, ideoloji, siyaset ve hukuk gibi unsurları içerir.
Üretim Güçleri ve İlişkileri Çatışması	Üretim güçleri (teknoloji ve beceriler) geliştikçe, üretim ilişkileri ile uyumsuzluk ortaya çıkar ve sınıflar arasında çatışmaya neden olur.
Kapitalizmin Eleştirisi	Marks, kapitalizmin emeğin sömürülmesine yol açtığını ve proletaryanın yoksullaştığını savunur. Kapitalizmin yıkılması ve komünizmin kurulması hedeflenir.

Tablo 2.24 (devam). Karl Marks'ın sınıf çatışması teorisini ve toplumsal değişim üzerine görüşleri

Karl Marks'ın Görüşleri	Açıklamaları
Proletarya ve Sınıf Bilinci	Proletaryanın sınıf bilinci gelişir ve kapitalizme karşı ayaklanır. Marks, proletaryanın devrimle kapitalizmi devirmesini öngörür.
Leninizm ve Fabianizm	Marks'ın görüşleri, Leninizm ve Fabianizm gibi farklı sosyalist yaklaşımlarda etkili olur. Leninizm devrimci bir geçişi savunurken, Fabianizm reformist bir yaklaşım benimser.

2.2.2 Kültürel Kuramların İncelenmesi: Toplum ve Kültürün Değişimi

Kültürel kuramlar, toplumun dinamiklerini anlamak ve kültürün evrimini açıklamak için oluşturulan teorilerdir. Bu teoriler, toplumu bir kültürün ürünü olarak ele alır ve kültürel değişimin altında yatan yasaları araştırmaya yöneliktir. Bu yaklaşım, farklı düşünürler tarafından geliştirilmiş ve farklı boyutlarda ele alınmıştır.

Bazı kültürel kuramlar, toplumu bütünüyle ele alır ve kültürün evrimini belirli aşamalara böler. Bu yaklaşımın önde gelen temsilcileri arasında Lewis Henry Morgan, Nikolai Danilevsky, Oswald Spengler, Pitirim Sorokin ve Arnold J. Toynbee yer alır. Bu düşünürler, toplumu bir organizma olarak görürler ve toplumsal değişimin kaçınılmaz ve doğal bir süreç olduğunu kabul ederler.

Diğer kültürel kuramlar, kültür kavramını yalnızca genel hatlarıyla tanımlamakla kalmaz, aynı zamanda kültürün çeşitli boyutları arasındaki ilişkileri de ayrıntılı biçimde inceler. Örneğin Robert Redfield kültürel analizinde önemli bir kavram olarak, "geleneklerin sosyal organizasyonu"nu kullanır. Bu bağlamda, kültürel unsurların nasıl aktarıldığı ve toplum içindeki rollerine dair önemli bilgiler sunar. Özellikle köylü toplumlarının, hem yerel geleneklerini (küçük gelenek) hem de daha geniş uygarlıkların etkilerini (büyük gelenek) nasıl bir arada taşıdığını vurgular (Redfield, 1956, s. 1-34).

Linton ve Ogburn, özellikle kültürel değişimin hızı üzerinde dururlar. Onlara göre, maddi kültür, maddi olmayan kültüre göre daha hızlı değişir ve bu hızlı değişim toplumsal sorunlara yol açabilir. Bu duruma "kültürel gecikme" adını verirler. Kültürel değişimin yavaş ilerleyen maddi olmayan kültüre ayak uyduramadığını iddia ederler (Cultural lag, 2024).

Sonuç olarak, kültürel kuramlar toplumun ve kültürün karmaşıklığını anlamaya yönelik önemli bir araç sunarlar. Bu kuramlar, toplumsal değişimin nedenlerini ve sonuçlarını ele alarak insan topluluklarının evrimsel süreçlerini anlamamıza katkıda bulunurlar.

2.2.2.1 Lewis H. Morgan

Lewis H. Morgan, insanlık tarihinin evrimsel bir yolculuk olduğunu savunurken, bu yolculuğun temelinde insanların doğayla olan ilişkilerinin dönüşümünü incelemiştir. Onun teorisi, insanların toplumsal ve kültürel gelişimini açıklarken, üç temel aşama ve bu aşamaların alt kademeleriyle karmaşık bir evrimsel model sunar (“Ancient Society”, 2025).

Vahşilik aşaması, insanların doğal kaynakları sadece tüketerek, basit üretim araçları kullanarak geçirdiği bir dönemi temsil eder. Bu aşamada, insanlar doğanın sunduğu kaynakları olduğu gibi kullanır ve toplumları avcı-toplayıcı yaşam tarzına sahiptir. Üretim araçları son derece basittir ve teknolojik gelişim çok sınırlıdır.

Barbarlık aşaması, insanların tarım ve hayvancılık gibi üretim faaliyetlerini öğrenmeye başladığı bir dönemi ifade eder. Bu aşamada, insanlar doğanın üzerinde daha fazla kontrole sahip olur ve kaynakları daha planlı bir şekilde kullanmaya başlar. Üretim araçları gelişir ve toplumsal yapı daha karmaşık hale gelir.

Uygarlık aşaması, Morgan'a göre, insanların doğal kaynakları daha karmaşık bir şekilde işlemeye başladığı ve ham maddeleri ürünlere dönüştürme yeteneğini geliştirdiği aşamayı temsil eder. Bu aşamada, teknoloji büyük bir ilerleme kaydeder ve endüstriyel üretim başlar. İnsanlar artık doğal kaynakları sadece tüketmekle kalmaz, aynı zamanda bunları işlerler ve dönüştürürler.

Morgan'ın bu evrimsel modeli, kültürel evrimin evrensel ve ölçülebilir bir süreç olduğunu öne sürer. Bu model, toplumsal antropolojinin temellerini atmış ve kültürel değişimin anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Friedrich Engels'in eserlerine de ilham kaynağı olmuş ve sosyalist düşünceye etkide bulunmuştur.

Morgan'ın çalışmaları, insanların doğayla olan ilişkisinin toplumsal ve kültürel evrimlerine nasıl yansıdığını anlamamıza yardımcı olurken, onun teorileri hala sosyal bilimlerin önemli bir parçası olarak kabul edilir ve incelenir.

Tablo 2.27. Lewis H. Morgan'ın insanlık tarihinin evrimsel bir yolculuk olduğunu ve bu yolculuğun aşamalarını açıklaması

Lewis H. Morgan'ın Görüşleri	Açıklamaları
İnsanlık Tarihinin Evrimsel Yolculuğu	Morgan, insanlık tarihinin evrimsel bir yolculuk olduğunu savunur. Bu yolculuğun temelinde insanların doğayla olan ilişkilerinin dönüşümünü incelemiştir.
Vahşilik Aşaması	İnsanlar doğal kaynakları sadece tüketerek, basit üretim araçları kullanarak geçirdiği bir dönemi temsil eder. Üretim araçları son derece basittir ve teknolojik gelişim sınırlıdır.
Barbarlık Aşaması	İnsanlar tarım ve hayvancılık gibi üretim faaliyetlerini öğrenmeye başlar. Doğanın üzerinde daha fazla kontrol sahibi olurlar ve kaynakları daha planlı bir şekilde kullanmaya başlarlar. Üretim araçları gelişir.
Uygarlık Aşaması	İnsanlar doğal kaynakları daha karmaşık bir şekilde işlemeye başlar ve endüstriyel üretime geçiş yaparlar. Teknoloji büyük bir ilerleme kaydeder ve ham maddeler ürünlere dönüştürülür.
Kültürel Evrimin Evrensel ve Ölçülebilir Süreçler	Morgan'ın evrimsel modeli, kültürel evrimin evrensel ve ölçülebilir bir süreç olduğunu öne sürer. Bu model, toplumsal antropolojinin temellerini atmış ve kültürel değişimin anlaşılmasına katkıda bulunmuştur.
Etkileri ve Önemi	Lewis H. Morgan'ın çalışmaları, insanların doğayla olan ilişkisinin toplumsal ve kültürel evrimlerine nasıl yansıdığını anlamamıza yardımcı olurken, sosyal bilimlerde hala önemli bir yer tutar ve incelenir.

2.2.2.2 Nikolay Danilevsky⁷ ve Uygarlık Kuramı

Nikolay Danilevsky, toplumların tarih boyunca farklı kültürel ve tarihsel tipler oluşturduğunu ve bu tiplerin evrimsel bir süreçle belirlendiğini ileri süren etkili bir kuram geliştirmiştir. Danilevsky'nin bu kuramı, toplumların evrimini ve kültürel çeşitliliği anlamamıza yardımcı olurken, önemli sosyolojik ve tarihî bir bakış açısı sunar.

Danilevsky'nin kuramının temel noktaları şu şekildedir (Tasheva, t.y.):

Kültürel evrim aşamaları: Danilevsky, insanlık tarihini üç temel aşamada değerlendirir: vahşilik, barbarlık ve uygarlık. Her bir aşama, alt, orta ve üst alt aşamalara bölünmüştür. Bu aşamalar, insanların doğa ile olan ilişkilerindeki değişimi yansıtır. Vahşilikte, doğal kaynaklar tüketilir; barbarlıkta, tarım ve hayvancılık gibi üretim faaliyetleri başlar; uygarlıkta ise doğal kaynaklar ham madde olarak kullanılır ve teknoloji gelişir.

⁷ **Nikolay Yakovlevich Danilevsky** (1822-1885) Rus doğa bilimci, ekonomist, etnolog, filozof, tarihçi ve Pan-Slavizm ve Slavofil hareketinin ideoloğuydu. Dünya tarihine dair dairesel bir görüş ortaya koymuştur. Charles Darwin'in evrim teorisine muhalefeti ve tarihsel-kültürel tipler teorisiyle de hatırlanmaktadır. https://en.wikipedia.org/wiki/Nikolay_Danilevsky-25.09.2023

• Siyasi bağımsızlık ve birlik: Bir uygarlığın doğuşu ve gelişimi için siyasi bağımsızlığa ve birliğe sahip olması gerektiğini savunur. Bu, uygarlığın temel taşlarından biridir.

• Kültürel çeşitlilik: Danilevsky'ye göre, bir tarihsel-kültürel tipin uygarlığı, diğer bir tipin insanlarına aktarılamaz. Her kültürel tip kendi uygarlığını kendi özgünlüğünü koruyarak yaratır. Bu, kültürel çeşitliliğin ve farklılıkların vurgulanmasına yol açar.

• Etnografik malzeme ve tam olgunluk: Bir tarihsel-kültürel tipin uygarlığının tam anlamıyla olgunlaşabilmesi için etnografik malzemenin farklı olması ve siyasi bağımsızlığa sahip olması gerektiğini ifade eder.

• Uygarlıkların katkıları: Danilevsky, farklı uygarlıkların insanlık tarihinde farklı alanlarda katkıda bulunduğunu gözlemlemiştir. Örneğin, Yunan uygarlığı güzellik ve felsefe konularında önemli katkılar yapmıştır. Ancak bir uygarlık her alanda üstün değildir, her uygarlık kendi alanlarında insanlığa katkıda bulunur.

Danilevsky'nin bu kuramı, kültürel evrimin karmaşıklığını ve insan topluluklarının tarih boyunca nasıl farklı yollar izlediğini vurgularken, özellikle Rusya ile Avrupa arasındaki ilişkileri açıklamak amacıyla geliştirilmiştir. Bu kuram, farklı kültürel ve tarihsel tiplerin önemini anlamamıza yardımcı olurken, her bir uygarlığın kendi özgün katkılarını sağladığını vurgular.

Tablo 2.28. Nikolay Danilevsky'nin kültürel evrim ve uygarlık kuramı

Nikolay Danilevsky'nin Görüşleri	Açıklamaları
Kültürel Evrim Aşamaları	Danilevsky, insanlık tarihini üç temel aşamada değerlendirir: vahşilik, barbarlık ve uygarlık. Her bir aşama, alt, orta ve üst alt aşamalara bölünmüştür ve insanların doğa ile olan ilişkilerini yansıtır.
Siyasi Bağımsızlık ve Birlik	Bir uygarlığın doğuşu ve gelişimi için siyasi bağımsızlığa ve birliğe sahip olması gerektiğini savunur.
Kültürel Çeşitlilik	Her kültürel tip kendi uygarlığını kendi özgünlüğünü koruyarak yaratır. Bu, kültürel çeşitliliğin ve farklılıkların vurgulanmasına yol açar.
Etnografik Malzeme ve Tam Olgunluk	Bir tarihsel-kültürel tipin uygarlığının tam anlamıyla olgunlaşabilmesi için etnografik malzemenin farklı olması ve siyasi bağımsızlığa sahip olması gerektiğini ifade eder.
Uygarlıkların Katkıları	Farklı uygarlıkların insanlık tarihinde farklı alanlarda katkıda bulunduğunu savunur. Her uygarlık kendi özgün katkılarını sağlar.
Kültürel ve Tarihsel Tipler Arasındaki İlişki	Danilevsky'nin bu kuramı, özellikle Rusya ile Avrupa arasındaki ilişkileri açıklamak amacıyla geliştirilmiştir ve farklı kültürel ve tarihsel tiplerin önemini vurgular.

2.2.2.3 Oswald Spengler⁸ ve Kültürel Döngü Kuramı (Spengler, 1961)

Spengler'in kuramı, tarihsel gelişmenin doğrusal değil, döngüsel olduğunu savunur. Ona göre her kültür ve medeniyet, belli aşamalardan geçerek doğar, büyür, olgunlaşır ve sonunda çöküş yaşar. Bu süreç, doğadaki canlıların yaşam döngüsüne benzer bir şekilde işler.

Spengler'in kültür anlayışı ve döngüleri şöyledir:

- **Kültür ve medeniyet ayrımı:** Spengler, "kültür"ü organik bir varlık olarak görür; belirli ruhsal ve biçimsel özelliklere sahip, benzersiz bir yaşam evresidir. Kültür, belli bir "ruh" tarafından yönetilir. Bu ruhun etkisiyle sanat, din, bilim, siyaset ve diğer sosyal faaliyetler şekillenir.

- **Medeniyet dönemi:** Kültür olgunlaşır ve giderek mekanikleşen, formalize olan bir "medeniyet" aşamasına geçer. Medeniyet, kültürün solduğu, enerjisinin tükendiği ve son olarak çöküşe doğru ilerlediği dönemdir.

- **Uygarlıklar döngüsü:** Spengler, dünya üzerinde birçok farklı kültürün olduğunu ve her birinin bağımsız bir döngü yaşadığını belirtir. Örneğin, Mısır, Yunan, Roma ve Batı uygarlıkları gibi. Batı uygarlığı da kendi doğuşunu tamamlayıp, olgunluk ve çöküş aşamasına gelmiştir.

- **Döngü aşamaları**

- o **Doğuş:** Kültürün yaratıcı, canlı ve yükselişte olduğu dönem.
- o **Büyüme:** Kültürün geliştiği ve farklı alanlarda (sanat, bilim, siyaset) başarılar kazandığı dönem.
- o **Olgunluk:** Kültürün zirve yaptığı, ancak aynı zamanda durağanlaşmaya başladığı dönem.

⁸ **Oswald Spengler** (29 Mayıs 1880- 8 Mayıs 1936), Alman tarih felsefecisi.

Tarihi kör bir doğa oyununa benzetip tarihte bir amaçlılık aramanın boşuna bir çaba olduğunu savunmuş olan Spengler, dünya tarihinin morfolojisini, felsefi ve bu arada biyolojik esaslara göre açıklamaya çalışmıştır. 14. yy. düşünürü İbn-i Haldun'un ürettiği Devlet Kuramını destekleyen Spengler'e göre, kültürler gelişigüzel doğar, gelişir ve ölürler. Ona göre, tüm dünya tarihinde 8 tip kültür çevresi ayırt edilebilir. Mısır, Babil, Hindistan, Çin, Antikite, Arap, Batı ve Meksika olarak belirlediği 8 kültür çevresinde, 1. Metafiziksel-dini yüksek kültürler, 2. Simgeci erken kültürler, 3. Sivil-geç kültürler diye üç gelişme basamağı ayırt etmiştir. Spengler'in The Decline of the West (Batı'nın Çöküşü) adlı en önemli eseri, başta batı düşünürleri olmak üzere dünya düşünce tarihi üzerinde çok etkili oldu. Spengler bu eserinde, "sivil-geç kültür" olarak tanımladığı Batı kültürünün bir çöküş aşamasında olduğunu savunmuştur. İlk olarak Spengler'in ortaya koyduğu bir diğer ilginç görüşü de büyük şehirler ile taşra arasında derin bir kültür ve uygarlık ayrımı yapmasıdır. Öyle ki bu ikisinin arasındaki farkın ülkeler arasındaki farktan büyük olabildiğini örnekleriyle göstermiştir. https://tr.wikipedia.org/wiki/Oswald_Spengler-03.10.2023

- o **Medeniyet:** Kültürün biçimsel hale gelip mekanikle tiği, enerjisinin tükendiği ve   k  e doğru gittiği dönem.   k  : Medeniyetin son evresi, yıkım ve dağılma.

Spengler'in teorisi, tarihin deterministik ve pesimist bir d ng sellikliği olduğuna işaret eder. Bazıları tarafından kültürler arası etkileşim ve ilerleme fikrini göz ardı ettiği için ele tirilmi tir. Ancak, tarih ve kültür analizinde önemli bir perspektif sunmuş ve sonraki düşünürler, özellikle Arnold Toynbee ve Pitirim Sorokin gibi isimler üzerinde etkili olmuştur.

 zet olarak, Spengler'e göre tarih, tek bir doğrusal ilerleme değil; farklı kültürlerin kendi içlerinde yaşadığı doğum, gelişme, olgunlaşma ve   k   döngülerinden oluşur. Bu yüzden uygarlıkların ömrü sınırlıdır ve Batı uygarlığı da bu doğal döngünün sonunda   k  e doğru ilerlemektedir.

Tablo 2.29. Oswald Spengler'in kültürel döngü kuramını

Döngü Aşaması	�zellikleri	Açıklama
Doğu�(Kültürün Başlangıcı)	Yaratıcı, canlı, enerjik	Kültürün yeni doğduğu, ruhun şekillenmeye ba�ladığı dönem. Sanat, din, bilim ve sosyal yapıların temeli atılır.
Büyüme (Gelişme)	Hızlı gelişme, çeşitlenme, yaratıcı faaliyetler	Kültür farklı alanlarda kendini gösterir; sanat, bilim, siyaset gibi alanlarda ilerleme ve zenginleşme olur.
Olgunluk (Zirve)	Durağanlık ba�lar, yüksek kültürel başarılar	Kültür en yüksek düzeyine ulaşır, ancak dinamizmi azalır; biçimler katıla�ır.
Medeniyet (Biçimsel Dönem)	Mekanikle�me, formalizm, canlılığın azalması	Kültürün enerjisi tükenir; medeniyet dönemi ba�lar; teknoloji, bürokrasi, büyük şehirler �ne çıkar.
��k�� (Yıkım)	Dağılma, ��r�me, kültürel canlılığın sona ermesi	Medeniyet çözülür, kültürel yapı ve değerler zayıflar; yeni bir kültür d�ng�� için alan açılır.

2.2.2.4 Pitirim A. Sorokin⁹ ve Kültür Sistemlerinin Analizi

Toplumsal değişim kuramları arasında önemli bir yere sahip olan Pitirim A. Sorokin, bu süreci kültür sistemleri bağlamında ele almaktadır. Sorokin'e göre her

⁹ **Pitirim Alexandrovich Sorokin** (21 Ocak 1889 – 11 Şubat 1968), Rus kökenli Amerikalı bir sosyologdur. C. Wright Mills gibi, Talcott Parsons'ın kuramlarına açıkça karşı çıkan önemli isimlerden biridir. En çok bilinen katkısı, toplumsal çevrim teorisine yaptığı çalışmalardır. Sosyolojide bütüncül bir yaklaşımı benimseyen Sorokin, 1919-1922 yılları arasında Petrograd  niversitesi'nde ilk sosyoloji profesörü olarak görev yaptı. Bolşevik rejimine karşı olması

toplum, kendine özgü bir kültür sistemi geliştirmekte olup, bu sistemler toplumun temel yapısal özelliklerini biçimlendirmektedir. Bu kuramsal çerçevede kültür sistemleri, toplumsal yapının oluşumu ve dönüşümünde belirleyici unsurlar olarak konumlandırılmaktadır.

Bu kuramın temel öğeleri şunlardır:

- **Kültür sistemleri:** Toplumların kültürel yapıları, farklı kültür sistemlerine dayanır. Sorokin, üç temel kültür sistemi tanımlar: "sensate", "ideational" ve "idealistic". Bu kültürlerin farkı, insanların algıladığı gerçeklik biçimindedir (Karakaya, 2018).

- **Algılanan gerçeklik:** Sensate kültürde gerçeklik, duyularla algılanabilir ve maddi gerçekliği temsil eder. Ideational kültürde gerçeklik, duyu ötesi bir gerçekliktir ve bu, dini veya metafizik inançlarla açıklanır. Idealistic kültürde gerçeklik, duyuşal ve duyu ötesi gerçekliklerin akıl yoluyla sentezidir.

- **Kültür süper Sistemleri:** Sorokin'e göre, bu kültür sistemleri toplumun üst yapı kurumlarını (siyasi, estetik, ahlaki, bilgisel) etkiler ve belirler. Bu sistemlerin egemen olduğu dönemlerde, toplum bu değerler etrafında şekillenir.

- **Kültürel değişim:** Sorokin'e göre, kültür sistemleri sürekli olarak değişir ve evrimsel bir döngü izlerler. Her bir kültür sistemi farklı bir evreye işaret eder, ancak bu evreler tam olarak sırayla gelmez ve aynı anda var olabilirler. Örneğin, bir kültürde cinsellik ön planda olabilirken, başka bir alanda sanat ideational bir evreye yönelebilir.

- **Kültür sistemi çöküşü:** Sorokin, bir kültür sisteminin çöküşünü tanımlarken, bu sistemin yaratıcılığını tükettiğini ve artık toplum için bir değer sağlamadığını belirtir. Bu noktada, zorlama, sahtekarlık ve sahte değerler ortaya çıkabilir. Bu durum hem üyelere hem de insanlığa bir yarar sağlamaz ve kültür sistemi çöker.

nedeniyle Sovyetler Birliği'nden sınır dışı edildi ve ardından Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etti. ABD'de önce Minnesota Üniversitesi'nde, sonra ise Harvard Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. 1930 yılında Harvard'da sosyoloji bölümünü kurdu.

Sosyolojik kuramlarında, iki temel sosyokültürel sistem tanımlı yapmıştır: biri gözleme ve doğa bilimlerine dayanan "ampirik" sistem; diğeri ise mistik, akıldışına yaslanan, otorite ve inanca dayalı "tasavvufi" sistemdir. Sorokin'e göre, Orta Çağ sonrası Batı medeniyetinde egemen olan algısal kültür, son aşamasına ulaşmıştır. Bu nedenle, bencil olmayan ve özverili sevginin bilimsel olarak incelenmesi, küresel düzeyde bir kaosun önlenmesi açısından zorunludur. Bu görüş, onun "kutuplaşma ilkesi"ne dayanır. Bu ilkeye göre, kriz dönemlerinde normalde gözlenen ahlaki ilgisizlik, yerini ya aşırı bencillığe ya da aşırı özgeciliğeye bırakır. Barış ve uzlaşma ise ancak sevgi ve karşılıklı yardımlaşma yoluyla mümkün olabilir.

Sorokin'in kuramı, toplumun üst yapı kurumlarının kültür sistemlerine bağlı olduğunu vurgularken, toplumsal değişimin doğrusal olmadığını ve her kültür sisteminin farklı bir evrimi izlediğini öne sürer. Bu kuram, toplumların karmaşıklığını ve çok yönlülüğünü anlamada bize yardımcı olurken, değişim süreçlerini açıklama konusunda bazı zorluklar içerir.

Sorokin'in Kültür Sistemleri Kuramı ve Türk Modernleşmesiyle İlişkisi

Toplumsal değişim kuramları içerisinde önemli bir yere sahip olan **Pitirim A. Sorokin**, kültürel dönüşüm sürecini toplumların tarihsel zihniyet yapıları ve bunların oluşturduğu **hakikat sistemleri** üzerinden ele alır. Sorokin'e göre her toplum, zaman içinde belirli bir kültürel zihniyetin etkisi altına girer ve bu zihniyet, yalnızca bireysel değer yargılarını değil, sanat, hukuk, ahlak, din, bilim, siyaset ve ordu gibi tüm üst yapı kurumlarını biçimlendirir. Bu bağlamda Sorokin, kültürel sistemleri üç ana grupta sınıflandırır: **ideational (düşünsel/manevi)**, **sensate (duyusal/maddi)** ve **idealistic (sentezleyici/ülkücü)**.

İdeational kültür sisteminde gerçeklik, metafizik düzeyde tanımlanır ve toplumsal düzen, ilahi kaynaklı normlara dayanır. Sensate kültür sistemi ise maddi gerçekliği esas alır; bilim, teknoloji ve dünyevi hazlar merkezdedir. Idealistic sistem ise bu iki zıt sistemin rasyonel bir sentezidir ve akıl ile maneviyat arasında denge kurar. Sorokin'e göre toplumlar bu kültür sistemleri arasında **doğrusal olmayan, dalgali ve döngüsel** bir değişim süreci yaşarlar. Toplumsal dönüşüm, kimi zaman bir kültür sisteminin kriziyle başlayarak başka bir sistemin yükselişiyle sonuçlanır.

Bu kuramsal çerçeve, **Türk modernleşme sürecinin kültürel karakterini açıklamak** açısından dikkate değerdir. **Osmanlı'nın klasik döneminde ideational bir kültür sistemi** egemendir; devlet ve toplum dini bir hakikat sistemi etrafında bütünleşmiştir. **Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri**, idealistic kültür sistemine geçiş çabaları olarak okunabilir: Batılı düşünce ve kurumlar Osmanlı'nın İslamî meşruiyetiyle sentezlenmeye çalışılmıştır. **Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte**, özellikle 1920'li ve 30'lu yıllarda, bilim, teknik ve seküler kurumlar merkeze alınarak **sensate kültür sistemi kurumsallaştırılmıştır**. Bu süreçte ordu, yeni kültürel zihniyetin taşıyıcı aktörlerinden biri olmuş; halkla olan ilişkisi de bu dönüşüm ekseninde yeniden biçimlenmiştir.

Ancak Türkiye özelinde kültür sistemlerinin birbirini **tamamen dışlamadığı**, aksine kimi dönemlerde **eşzamanlı ve çatışmalı biçimde varlık gösterdiği** gözlemlenir. Özellikle 1980 sonrası dönemde ideational değerlerin yeniden yükselişe geçmesiyle birlikte, sensate ve ideational sistemler arasında **kültürel bir sarkaç hareketi** gözlemlenmektedir. Bu dinamik yapı, hem ordunun kurumsal konumunu hem de toplumla kurduğu ilişkinin niteliğini dönüştürmüştür.

Sonuç olarak Sorokin'in kültür sistemleri kuramı, **Türk modernleşmesinin kırılmalı, çelişkili ve çok katmanlı yapısını kavramak** için işlevsel bir kuramsal yapı sunmaktadır. Bu kuram aracılığıyla, özellikle Türk ordusunun modernleşme sürecinde oynadığı rolün, hangi kültürel sistemin içinde ve ne tür bir zihniyet değişiminin parçası olarak şekillendiği daha açık biçimde analiz edilebilir.

Tablo 2.30. Pitirim A. Sorokin'in kültürel değişim teorisi

Pitirim A. Sorokin'in Görüşleri	Açıklamaları
Kültür Sistemleri	Toplumların kültürel yapıları, farklı kültür sistemlerine dayanır. Sorokin, üç temel kültür sistemi tanımlar: "sensate", "ideational" ve "idealistic". Bu kültürlerin farkı, insanların algıladığı gerçeklik biçimindedir.
Algılanan Gerçeklik	Sensate kültürde gerçeklik, duyularla algılanabilir ve maddi gerçekliği temsil eder. Ideational kültürde gerçeklik, duyu ötesi bir gerçekliktir ve bu, dini veya metafizik inançlarla açıklanır. Idealistic kültürde gerçeklik, duysal ve duyu ötesi gerçekliklerin akıl yoluyla sentezidir.
Kültür Süper Sistemleri	Bu kültür sistemleri toplumun üst yapı kurumlarını (siyasi, estetik, ahlaki, bilgisel) etkiler ve belirler. Egemen olduğu dönemlerde, toplum bu değerler etrafında şekillenir.
Kültürel Değişim	Kültür sistemleri sürekli olarak değişir ve evrimsel bir döngü izlerler. Her bir kültür sistemi farklı bir evreye işaret eder, ancak bu evreler tam olarak sırayla gelmez ve aynı anda var olabilirler.
Kültür Sistemi Çöküşü	Bir kültür sisteminin çöküşü, bu sistemin yaratıcılığını tükettiğini ve artık toplum için bir değer sağlamadığını belirtir. Bu noktada, zorlama, sahtekarlık ve sahte değerler ortaya çıkabilir. Bu durum hem üyelere hem de insanlığa bir yarar sağlamaz ve kültür sistemi çöker.

2.2.2.5 Arnold J. Toynbee¹⁰ ve Toplumsal Meydan Okumaların Analizi

Arnold J. Toynbee, toplumların fiziksel organizmalar gibi büyüdüğünü ve güçlendikçe verimlilik kazandığını, ancak bu olgunlaşma sürecinin örgütsel katılıkla geldiğini savunan önemli bir teorisyendir. Ona göre, toplumlar **ciddi bir meydan okumayla** karşılaşmadıkları sürece örgütsel katılım sürecini sürdürürler. **Eğer toplum bu meydan okumaya yanıt veremezse yok olur**; ancak karşılık verebilirse yeni bir canlılık kazanır ve yeniden şekillenir. Toynbee, uygarlıkların bütünleşmiş toplumlardan doğduğunu ve bu meydan okuma-yanıt verme ilkesini hem toplumlara hem de uygarlıklara uyarladığını ifade eder (Toynbee, 2011, s. 16-17). Toynbee'nin meydan okuma kavramı iki anlam içerir ve bu iki aşamalı bir gelişme sürecine benzeyebilir (Toynbee, 1978, s. 104-119):

- **Dışsal meydan okumalar:** Birinci aşama, bir topluma dış çevresinden yönelen dışsal zorluklardır. Bu zorluklar, iklim değişiklikleri ya da saldırgan komşular gibi unsurlardan kaynaklanabilir. Bir toplum, bu dışsal zorluklara etkin

¹⁰ **Arnold Joseph Toynbee** (14 Nisan 1889, Londra - 22 Ekim 1975), İngiliz tarihçi. Tarihin konusunun kültürler olduğunu söyleyen, kültürlerin ise dinamik yapılar olup, özelliklerini yaratıcı kişilerden aldığı, dolayısıyla tarihin kültürler hakkında olumlu ya da olumsuz değerlendirmelerde bulunmak yerine, kültürleri anlamaya çalışması gerektiği düşüncesiyle seçkinleşen tarih felsefecisidir.

bir şekilde yanıt verebilirse, yeni bir uygarlığın doğuşu mümkün hale gelir. Uygarlık ortaya çıktıktan sonra ise, karşılaşılan başlıca zorluk, toplum içindeki seçkinler ile proleterler veya kitleler arasındaki ideolojik ayrımlardan kaynaklanır.

• **İçsel meydan okumalar:** İkinci aşama, toplumun içinden kaynaklanan içsel meydan okumaları ifade eder. Bu zorluklar, seçkin sınıf ile proleterler arasındaki ideolojik farklılıkların sonucudur. Uygarlığın gelişimi, seçkinlerin her durumda etkili çözümler üretebilmesi ve toplumun genelini yönlendirebilmesiyle mümkün olur. Ancak seçkinler moral kaybına uğrayıp gerekli liderlik fonksiyonlarını yerine getiremediklerinde, içteki proleterler liderlerine yabancılaşabilir; bu durum dıştaki proleterler veya barbarlarla iş birliğine yönelmelerine zemin hazırlayabilir. Böyle bir süreçte, kitlelerin etkisi uygarlığın çöküşüne neden olabilir.

Toynbee, toplumsal değişmeyi dış etkenleri ve toplum içi yönetim-yönetilen ilişkilerini göz önünde bulundurarak açıklar. Ayrıca, vurguladığı bir diğer nokta, toplumların zaman içinde örgütsel sisteminin katılaşmasıdır. Bu nedenle, toplumların meydan okumalara nasıl cevap verdiği, toplumsal evrimlerini belirleyen kritik bir faktördür.

Toynbee'nin kuramı, toplumların ve uygarlıkların karmaşıklığını ve sürekliliğini anlamamıza yardımcı olurken, dış ve iç meydan okumaların nasıl toplumsal değişime yol açtığını anlama konusunda önemli bir perspektif sunar.

Tablo 2.31. Arnold J. Toynbee'nin toplumsal meydan okumaların analizi
konusundaki görüşleri

Arnold J. Toynbee'nin Görüşleri	
Toplumların Büyüme ve Güçlenme Süreci	Toynbee, toplumların fiziksel organizmalar gibi büyüdüğünü ve güçlendikçe verimlilik kazandığını savunur. Ancak bu olgunlaşma süreci örgütsel katılıkla gelir.
Meydan Okuma ve Cevap	Toplumlar, meydan okumalarla karşılaştıkça cevap verirler. Dışsal meydan okumalar (örneğin iklim değişiklikleri), toplumun dışından kaynaklanırken, içsel meydan okumalar (örneğin ideolojik farklılıklar), toplum içinden kaynaklanır. Toplumlar bu meydan okumalara karşı koyamazsa yok olur veya yeni bir dinamizm kazanır.

Tablo 2.29 (devam). Arnold J. Toynbee'nin toplumsal meydan okumaların analizi
konusundaki görüşleri

Uygarlık ve Meydan Okuma	Uygarlıkların ortaya çıkması, toplumların dışsal meydan okumalara nasıl cevap verdiğiyle yakından ilişkilidir. Başarılı bir cevap, yeni bir uygarlığın başlangıcını mümkün kılabilir. Uygarlıklar, içsel meydan okumalarla da karşı karşıya kalır. İçsel farklılıklar, uygarlığın seçkinler ve proleterler arasındaki ideolojik farklılıklardan kaynaklanır.
İçsel Meydan Okumaların Etkisi	İçsel meydan okumaların etkisi, seçkinlerin liderlik eksikliği veya demoralizasyonu durumunda ortaya çıkar. Proleterler liderlerine yabancılaşabilir ve uygarlık yıkılabilir. İçsel meydan okumalar, toplumun örgütsel sisteminin katılaşmasıyla ilgilidir.

Kusursuzluktan Bozuma, Bozumdan Yeni Doğuma: Mitolojik ve Teolojik Anlatılarda Tekrarlayan Olay Örgüsü Üzerine Yapılan İnceleme
(Toynbee'nin *Tarih Bilinci* adlı kitabının sayfa 104-119 arası özetlenerek yazılmış, son bölüme ise bu açıklamalar kapsamında Osmanlı- Cumhuriyet dönemine ait bir değerlendirme yapılmıştır.) (Toynbee, 1978, s. 104-119)

Pek çok mitolojik, teolojik ve edebi anlatıda benzer biçimde tekrarlanan bir olaylar örgüsü dikkat çekmektedir. Bu yapı, üç temel aşamada ilerleyen bir dramatik kurguyu işaret eder: kusursuz bir başlangıç, dışsal bir müdahale ile bozulan düzen ve bu bozulmanın ardından gelen düşüş ile yenilenme süreci. Bu şematik yapı; hem kozmolojik hem de bireysel düzlemde insanlık tarihine anlam kazandırma işlevi görmektedir.

İlk aşama, mitik anlatıların çoğunda karşılaşılan **"kusursuzluk hali"**dir. Bu dönem, denge, bütünlük ve uyumun hâkim olduğu bir Yin durumuna karşılık gelir. Adem ile Havva'nın Aden Bahçesi'ndeki masumiyeti, Eyüp'ün bolluk ve imanla dolu yaşamı, Faust'un bilgeliliğe ulaşmış hali ya da Balder'in evrendeki düzeni sağlaması bu türden örneklerdir. Aynı şekilde, Güneş'in uzaydaki istikrarlı ilerleyişi veya bir türün çevresiyle kurduğu mükemmel uyum da bu kozmik düzenin sembollerindendir.

Bu kusursuzluk hali, genellikle **dışsal bir etkiyle** bozulur. Mitolojik anlatılarda bu etki çoğu zaman bir bozucu figür üzerinden gerçekleşir: Havva'yı baştan çıkaran yılan, Eyüp'ün inancını sınavan Şeytan, Faust'a meydan okuyan Mefistofeles, Hippolytus'un kaderini değiştiren Afrodit ya da düzeni bozan Loki. Kozmolojik düzlemde ise Güneş'e yaklaşan başka bir yıldız gibi fiziksel etkileşimler bu dışsal müdahale biçimini alır. Bozulmanın ardından gelen üçüncü aşama ise, kaçınılmaz bir düşüş ile birlikte yeni bir yaratımın, gelişimin ya da kurtuluşun önünü açar. Aden Bahçesi'nden düşen Adem ile Havva insanlığın başlangıcını temsil ederken, Faust'un özgürlükle ödüllendirilmesi ya da Eyüp'ün sabırla kutsanması bu yapının teolojik ve etik boyutlarına işaret eder.

Bu olay örgüsü içerisinde, özellikle karşılaşmaların nadirliği ve ani doğası dikkat çeker. Tanrı ile Şeytan gibi karşıt güçlerin teması, hem dramatik etkisi yüksek hem de yapısal olarak kırılma anlarının habercisidir. Modern bilimde bile yıldızların çarpışması gibi olayların bu tür mitolojik karşılaşmalara benzetilmesi, bu yapının evrensel anlam üretiminde taşıdığı önemi vurgular.

Metnin sunduğu önemli bir diğer kavramsal çerçeve ise **"bozulma aracı"** figürüdür. Şeytan, Yılan, Loki ya da Mefistofeles gibi karakterler sadece birer kaos kaynağı değildir. Aynı zamanda bu figürler, yaratıcı dönüşümün tetikleyicisi olarak görev yapar. Bozulma bir yıkım değil, yeniden doğuşun koşulu olarak görülür. Burada, bozulma aracısının işlevi, yaratıcı sürecin ilerleyebilmesi için gerekli görülen çatışmayı başlatmasıdır.

Bu bağlamda, Tanrı'nın sınırlılığı meselesi de tartışmaya açıktır. Özellikle Goethe'nin Tanrısı üzerinden yapılan yorumda, yaratımın mutlak kusursuzluğu içinde Tanrı'nın bile kendi eserinin sabitliği karşısında sınırlı kaldığı ima edilir. Yaratıcı sürecin sürekliliği için bir dışsal meydan okumanın gerekliliği, ilahi iradenin mutlaklıkla değil, hareketle ve değişimle anlam bulduğunu gösterir. Bu, aynı zamanda teolojik bir dinamizm önerisidir.

Bu olay örgüsünün altında Yin-Yang sembolizmi de dikkat çeker. Başlangıçta Yin hâkimdir; durgunluk, uyum ve denge vardır. Ancak bu durumun sürekliliği mümkün değildir. Yang'ın devreye girmesiyle –hareket, çatışma, değişim– bir kriz ortaya çıkar ve bu kriz yeniden doğumu

getirir. “Hayat ve Ölüm Ağacı” ya da “Delice Otu” gibi semboller de bu geçişi metaforik düzeyde somutlaştırır. Özellikle delice otu mecazı, bir tarlaya dışsal olarak kaotik bir tohumun ekilmesini ve böylece sistemin içinden dönüşmesini ifade eder.

Edebi ve felsefi yaklaşımlar bu anlatı biçimini farklı biçimlerde işler. Goethe’nin Faust adlı eserinde, Tanrı’nın izniyle Faust’u sınavan Mefistofeles, özgürlüğün yalnızca sınamayla mümkün olduğunu ima eder. Faust’un içsel huzursuzluğu ise bireyin kendi içinden doğan bir meydan okumaya işaret eder. Bu noktada Nietzsche’nin “tehlikeli yaşamak” ilkesiyle Tanrı’ya bile meydan okunabilmesi fikri paralellik gösterir. William Blake’in Şeytan’ı hareketli, Tanrı’yi ise hareketsiz betimlemesi de yaratıcı enerjinin durağanlıktan değil, bozucu hareketten doğduğuna işaret eder.

Bu bağlamda metin, iki temel meydan okuma türünü –dışsal ve içsel– sistematik olarak ayırt eder.

Dışsal meydan okuma, bir düzenin dışından gelen müdahaleyi; içsel meydan okuma ise bireyin ya da sistemin kendi içinden yükselen çatışmayı temsil eder. Şeytan’ın Tanrı’ya meydan okuması, Mefistofeles’in Faust’a dış müdahalesi ve yılanın Havva’yi kandırması dışsal meydan okumalar olarak sınıflanabilir. Buna karşılık, Faust’un varoluşsal arayışı, Eyüp’ün inançsal çalkantısı ve Tanrı’nın yaratımında yaşadığı içsel sınırlamalar ise içsel meydan okuma örnekleridir.

Sonuç olarak, bu olay örgüsü sadece bir anlatı kalıbı değil; aynı zamanda anlam üretiminin tarihsel ve kültürel temellerine dair bir model sunar. **Kusursuzluk → Müdahale → Düşüş → Yeniden** doğuş şeklinde ilerleyen bu yapı, Batı düşüncesinde mitolojiden bilime, dinden felsefeye kadar birçok alanda yeniden üretilmekte ve anlamlı kılınmaktadır.

Uygarlıkların Kültürü ve Meydan Okumalara Verdiği Tepkiler

Bir uygarlığın kültürü, onun evrene, insana, Tanrı’ya, doğaya ve kendi geçmişine nasıl anlam verdiğiyle yakından ilişkilidir. Bu anlam sistemleri mitolojiler, kutsal metinler, edebiyat ve felsefe gibi sembolik anlatılar yoluyla biçimlenir. Kültür bu yönüyle yalnızca bir yaşam biçimi değil, aynı zamanda bir anlamlandırma sistemi olarak işlev görür. Uygarlıkların karşılaştığı içsel ve dışsal meydan okumalar da bu sistemlerin filtresinden geçerek yorumlanır ve kültürel cevabın biçimini belirler.

Her uygarlık, meydan okumaları kendi kozmolojik çerçevesine ve tarihsel birikimine göre anlamlandırır. Örneğin Antik Yunan kültüründe dışsal meydan okuma, tanrıların insanlara karşı kıskanç ya da cezalandırıcı davranması biçiminde tezahür ederken (Prometheus’un ateşi çalması), içsel meydan okumalar daha çok bireyin kibir ve aşırılık (hubris) nedeniyle trajik çöküş yaşamaya biçiminde sahnelenmiştir (Oidipus örneğinde olduğu gibi). İslam kültüründe dışsal meydan okumayı İblis’in insana karşı yürüttüğü aldatma çabası oluştururken, içsel meydan okuma nefisle mücadele, sabır ve ahlaki sebat gibi bireysel sınanma süreçlerinde görülür (örneğin Hz. Eyüp anlatısı). Hristiyan kültürü ise dışsal meydan okumayı şeytanın varlığı ve günaha teşvik üzerinden temellendirirken, içsel meydan okuma bireyin inanç ve şüphe, kurtuluş ve günah arasında yaşadığı içsel çatışmalarla ortaya çıkar (örneğin Goethe’nin Faust karakterinde olduğu gibi). Öte yandan Çin kültüründe, özellikle Taoist gelenekte, meydan okumalar çoğunlukla içseldir; Tao ile uyumsuz yaşamak, doğaya karşı hareket etmek ve yin-yang dengesinin bozulması gibi durumlar, bireyin içsel dengesizliğinden kaynaklanan meydan okumaları simgeler.

Tarihsel olarak değerlendirildiğinde, uygarlıklar zamanla hem içsel (ahlaki çürüme, ideolojik kopuş, ruhsal bunalım) hem de dışsal (istilalar, doğal afetler, başka kültürlerle karşılaşma) meydan okumalarla karşılaşmıştır. Bu meydan okumalar karşısında geliştirilen cevaplar, yalnızca geçici tepkiler değil, aynı zamanda o uygarlığın kültürel dönüşüm süreçlerinin tetikleyicisi olmuştur. Örneğin Roma uygarlığının içsel yozlaşması ile barbar kavimlerin dışsal baskısı, yalnızca imparatorluğun çöküşünü değil, aynı zamanda Hristiyanlaşma süreciyle birlikte kültürel yeniden yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. Benzer şekilde Osmanlı İmparatorluğu’nun içeriden çözülmesi ve dış baskıların artması Tanzimat ve modernleşme hareketlerine zemin hazırlamıştır. Batı uygarlığı ise özellikle Endüstri Devrimi sonrası hem içsel olarak (yabancılaşma, anlam krizi) hem de dışsal olarak (sömürgecilik, dünya savaşları) ciddi meydan okumalarla karşı karşıya kalmış ve bu durum kültürel, ekonomik ve siyasal sistemleri dönüştürmüştür.

Meydan okumalar karşısında geliştirilen mitolojik ya da kültürel anlatılar, söz konusu uygarlıkların sadece bireysel düzeydeki çözüm arayışlarını değil, aynı zamanda kolektif bilinçaltındaki değer sistemlerini ve sembolik yapıları da yansıtır. Örneğin Hz. Eyüp anlatısı, semavi gelenekte insanın sınanması ve sadakatın değeri üzerine kurgulanmış bir içsel meydan

okuma örneğidir. Faust karakteri, modern Batı kültürünün bilgi, hırs ve bireysel tatmin arayışı içerisindeki çatışmalarını simgeler. Yılan ve elma metaforu ise Hristiyanlıkta günah, düşüş ve kurtuluş anlatısının temel taşıdır. **Bu semboller aracılığıyla uygarlıklar, meydan okumaları yalnızca açıklamakla kalmaz, aynı zamanda onları kültürel olarak işler ve yeniden üretir. Sonuç olarak, uygarlıkların kültürü hem meydan okumaları üretir hem de onlara verdikleri cevaplar üzerinden yeniden biçimlenir. İçsel meydan okumalar, bir uygarlığın kendi iç çelişkileriyle (ahlaki, ideolojik, kozmolojik) yüzleşmesini temsil ederken; dışsal meydan okumalar, başka uygarlıkların, doğa olaylarının ya da tarihsel kırılmaların yarattığı tehditlere verilen tepkileri içerir. Kültür bu meydan okumaların hem yorumlayıcısı hem de dönüştürücüsüdür. Dolayısıyla bir uygarlığın gelişimi ya da çöküşü, kültürel sisteminin meydan okumaları nasıl algıladığı ve nasıl tepki verdiğiyle doğrudan ilişkilidir.**

Osmanlı İmparatorluğu, içsel ve dışsal birçok meydan okumayla karşı karşıya kalmıştır.

İçsel meydan okumalar arasında kurumsal çöküş ve ahlaki yozlaşma önemli bir yer tutar. Sarayda rüşvet, iltimas ve liyakatsizlik yaygınlaşırken, merkezi otorite taşra üzerindeki kontrolünü kaybetti. Yeniçeri Ocağı da zamanla yozlaşarak devlet içinde paralel bir güç haline geldi. Medrese-ulema sistemi, Batı'da yaşanan bilimsel devrimlere karşılık bilgi üretiminde duraklamaya uğradı; medreseler ezberci bir yapıya bürünürken din ile bilim arasındaki denge bozuldu. Ayrıca Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük tartışmaları, çok kimlikli yapıda birliği sağlayamadı. Osmanlıcılık başarısız olurken, halifelik etrafında ümmet birliği çabaları da geçici çözümler sunabildi. Böylece Türk kimliği temelinde bir millet oluşturma fikri ön plana çıktı.

Dışsal meydan okumalar ise Batı'nın askeri, siyasi ve ekonomik baskılarıyla kendini gösterdi. 1683 II. Viyana Seferi'nden itibaren Osmanlı toprak kayıpları yaşamaya başladı. 19. yüzyılda Rusya, İngiltere ve Fransa gibi güçlerle çatışmalar arttı, 1838 Balta Limanı Antlaşması gibi ekonomik bağımlılık yaratan müdahaleler Osmanlı'yı zayıflattı. Batı'da ulus-devletler yükselirken vatandaşlık, eşitlik ve anayasa kavramları gelişti; Osmanlı'nın bu modele geç kalması Tanzimat ve Islahat Fermanları gibi reformların ortaya çıkmasına yol açtı. Ayrıca Batı, Osmanlı azınlıklarını "koruma" bahanesiyle iç işlerine müdahale ederken, misyoner okulları kültürel yabancılaşmaya zemin hazırladı.

Meydan Okuma	Tarihsel Kaynak	Cumhuriyet'in Cevabı / Günümüz Yansıması
Kurumsal yozlaşma	Yeniçeri Ocağı, saray entrikaları	Bürokratik ve askerî modernizasyon
Kimlik krizi	Osmanlıcılık, İslamcılık tartışmaları	Türk ulus kimliği inşası / Ayrılıkçılık, Muhafazakarlık
Dış baskılar	Balta Limanı, Sevr	Lozan, ekonomik ve diplomatik bağımsızlık
Kültürel müdahale	Misyonerlik, Batılaşma baskısı	Laik eğitim, dil reformu, kültürel bütünleşme
Vesayet	Ordu ve yargı eliyle	Bugün dijital gözetim, medya kontrolü, otoriterleşme

Cumhuriyet dönemi, hem içsel hem dışsal meydan okumalara karşı bir yeniden yapılanma süreci olmuştur. İçsel olarak laikleşme ve kurumsal reformlar gerçekleştirilmiş; hilafetin kaldırılması, eğitim ve hukuk sisteminin laikleştirilmesiyle bürokrasi ve ordu yeniden organize edilmiştir. Dışsal olarak ise ulus-devlet modeli benimsenmiş ve Misak-ı Milli sınırları içinde bağımsızlık vurgulanmıştır. Lozan Antlaşması ile diplomatik bir başarı sağlanmıştır. Ancak Cumhuriyet rejiminin inşaa sürecinde "Türk, laik ve modern" kimliği üzerine kurulan yurttaşlık modeli bazı kesimleri dışlanmış hissettirmiş; bu durum 1925 Şeyh Said İsyanı, Dersim Olayı gibi gerilimlere yol açmıştır. Çok partili hayata geçilse de ordu ve yargı uzun süre siyasal vesayet unsuru olarak kalmış ve bu durum halk iradesi ile askeri-bürokratik elitler arasında krizlere neden olmuştur. Laiklik-din gerilimi, başörtüsü yasağı gibi uygulamalarla toplumda uzun süreli çatışmalar yaratmıştır. Ayrıca Cumhuriyet'in merkezileşme politikaları taşra ve çevre bölgelerde dışlanmışlık ve sosyoekonomik dengesizlikler ortaya çıkarmıştır.

Dışsal olarak, Soğuk Savaş döneminde NATO'ya üyelikle Batı'ya bağımlılık artmış; ekonomik alanda neo-liberal politikalarla dışa bağımlılık derinleşmiştir. Bölgesel güvenlik krizleri, Kıbrıs ve PKK sorunları Türkiye'nin dış ve iç politikasını etkilemiştir. Türkiye Batı uygarlığının

kurumlarını benimsemiş fakat kültürel olarak melezleşme yaşamıştır; Batı tipi eğitim ve kentleşme artarken kültürel dönüşüm ve şehirli kültür gelişimi yetersiz kalmıştır. Bu durum günümüzde kimlik sorunları, laiklik-din gerilimi, vesayet mekanizmalarının dijital ve benzeri gözetimle devam etmesi ve dış bağımlılık gibi yansımalarla kendini göstermiştir.

Erken Cumhuriyet döneminde askerî kurucu elitler sivil alanı belirlemiş, çok partili dönemde askerî vesayet mekanizması kurulmuştur. 1980 darbesi sonrası güvenlik devleti anlayışı hakim olmuştur. NATO ve ABD etkisi askerî yapıyı Batı tipi profesyonelleşmeye yönelmiş, dış müdahalelere açık bir yapı oluşmuştur. 2000'li yıllarda AKP döneminde askerî vesayete karşı mücadele öne çıkmış; Ergenekon ve Balyoz davalarıyla TSK'nın siyasi etkisi zayıflatılmıştır. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ise orduda büyük kırılma yaratmış, MSB Genelkurmay'a bağlı hale gelmiş ve komuta sivile doğrudan tabi olmuştur. Ancak yeni dönemde "sivil görünümlü askerî vesayet" tartışmaları gündeme gelmiş; sivil otoritenin artmasıyla askerî özerklik zayıflamış, siyasetin TSK üzerindeki etkisi artmıştır.

Sonuç olarak, günümüzde kurumsal hiyerarşide sivil üstünlük görünmüş, ancak bu durum parlamento denetimi ve şeffaflık yerine yürütmenin merkezileşmesiyle gerçekleşmiştir. Askerin siyasete doğrudan müdahalesi azalmış olsa da, emekli generallerin siyasi pozisyonlara destek vermesi ve bazı açıklamalar ordunun apolitik olmadığını göstermiştir. Profesyonelleşme artarken liyakat zayıf kalmış, askerî özerklik azalmış ve merkezileşme artmıştır. Bu dinamikler Türkiye'nin asker-sivil ilişkilerinde yeni ve karmaşık bir dönemi işaret etmiştir.

2.2.2.6 William F. Ogburn¹¹ ve Kültür Boşluğu Teorisi

William F. Ogburn, toplumsal değişimin temel kaynağını yeni icatlarla ilişkilendirerek önemli bir teori ortaya koymuştur. O'na göre, sosyal değişim, yeni bir iş yöntemi bulunması veya yeni bir şeyin keşfedilmesi gibi icatlarla başlar. Bu, genellikle maddi teknoloji alanında gerçekleşir. Ancak maddi kültürdeki her değişiklik, mevcut sosyal düzenin işleyişinde bazı değişikliklere yol açar. Ancak bu değişiklikler maddi olmayan kültürde kolayca uygulanamaz. Maddi kültür, maddi olmayan kültüre göre daha hızlı değişir ve bu kültürel boşluğa neden olur (Cultural Lag, 2024).

Bu kültürel boşluk, Ogburn'un 1922'de yayımladığı "Kültür ve Orijinal Doğa Açısından Sosyal Değişme" adlı eserinde açıkladığı bir terimdir. Maddi ve maddi olmayan kültür arasındaki uyumsuzluk, eski sosyal düzenin yeni teknolojik

¹¹ **William Fielding Ogburn** (June 29, 1886 – April 27, 1959), Amerikalı bir sosyolog, istatistikçi ve eğitimci olarak bilinir. Ogburn, toplumun teknolojik ve diğer değişikliklere uyumunda "Kültürel gecikme" fikri ile tanınmaktadır. Ayrıca, sosyal değişim teorisi ile de önemli bir miras bırakmıştır. Ogburn, teknolojinin ilerlemenin ana motoru olduğunu ve bunun sosyal tepkilerle yumuşatıldığını savunmuştur. Teknolojik determinizm olarak kabul edilen bu teori, teknik gelişimin dört aşamasını ortaya koymaktadır: icat, birikim, yayılma ve uyum. İcat, yeni teknolojilerin yaratıldığı süreci ifade ederken, birikim teknolojinin büyümesini temsil etmektedir. Yayılma ise bir fikrin bir kültürel gruptan diğerine yayılmasıdır ve bu yayılma süreci yeni icatların ortaya çıkmasına yol açar. Son olarak, uyum süreci ise teknik olmayan yönlerin buluşa uyum sağlamasıdır ve bu uyum sürecindeki gecikme kültürel gecikmeye neden olur. Ogburn'un çalışmalarıyla, toplumda teknoloji ve sosyal değişim arasındaki ilişkiyi anlamak için bir çerçeve sağlanmaktadır. https://en.wikipedia.org/wiki/William_Fielding_Ogburn-03.10.2023

gelişmelere uyum sağlayamamasına veya uyum sağlaması durumunda değişmesine neden olur.

Ogburn'a göre, icatların toplumda kabul edilme süreci iki aşamalıdır. İlk aşamada insanlar yeni bir icadı benimser ve günlük davranışlarını buna göre değiştirirler. İkinci aşamada ise uzun bir süre sonra toplum, bu icadın sürdürülmesi ve toplumun yararına kontrol edilmesi gerektiğini anlar. İşte bu iki aşama arasındaki zaman dilimine "kültür boşluğu" adı verilir.

Ogburn'un kuramı, maddi ve maddi olmayan kültür ayrımını vurgularken, aynı zamanda toplumun yapısının alt yapının, yani maddi kültürün etkilediğini savunur. Ogburn'un teorisi, yeniliğin yaratılmasının yanı sıra, bu yeniliklerin toplum tarafından nasıl kabul edildiğini ve toplumun yapısını nasıl etkilediğini ele alır.

Ogburn'un maddi ve maddi olmayan kültür ayrımı, Marks'ın etkisini yansıtır. Ancak Ogburn, deterministik bir yaklaşım yerine üst yapının alt yapıya uymadığı durumları da göz önünde bulundurur. Bu nedenle, çağdaş Marksist teorisyenleri alt yapı kadar üst yapıya da önem verme yönünde etkileyebilir.

Tablo 2.32. William F. Ogburn'un kültür boşluğu teorisi

William F. Ogburn'un Görüşleri	Açıklamaları
Toplumsal Değişimin Kaynağı	Ogburn'a göre toplumsal değişimin ana kaynağı, genellikle yeni buluşlardır. Bu buluşlar çoğunlukla maddi teknoloji alanında ortaya çıkar. Maddi kültürde meydana gelen her yenilik, toplumsal yapının işleyişinde de çeşitli değişimlere yol açar.
Maddi ve Maddi Olmayan Kültür	Maddi kültür, maddi olmayan kültüre göre daha hızlı değişir. Bu hızlı değişiklikler, maddi olmayan kültürde uyumsuzluğa yol açar ve kültür boşluğu oluşur. Bu boşluk, eski sosyal düzenin yeni teknolojiye uyum sağlayamamasına veya uyum sağlaması durumunda değişmesine neden olur.
Kültür Boşluğu ve İcatların Kabul Edilmesi	İcatlar toplumda iki aşamalı bir kabul süreci geçirir. İlk aşamada insanlar yeni bir icadı benimser ve günlük davranışlarını buna göre değiştirirler. İkinci aşamada ise toplum, icadın sürdürülmesi ve toplumun yararına kontrol edilmesi gerektiğini anlar. Bu iki aşama arasındaki süreç "kültür boşluğu" olarak adlandırılır.
Maddi Kültürün Üst Yapıyı Etkilemesi	Ogburn'un teorisi, toplumun yapısının alt yapının (maddi kültür) üst yapıyı (maddi olmayan kültür) nasıl etkilediğini vurgular. Yeniliklerin kabul edilmesi ve toplumun değişimi, kültür boşluğu oluşumunun sonucudur.

William F. Ogburn'un Kültürel Gecikme Kuramı Çerçevesinde Türkiye'de Toplumsal Değişim ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Rolü

William F. Ogburn'un kültürel gecikme kuramı, Türkiye'deki toplumsal değişim süreçlerini ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) bu süreçteki rolünü analiz etmek için açıklayıcı bir çerçeve sunar. Ogburn'a göre toplumsal değişimin temel kaynağı yeni icatlardır. Bu icatlar genellikle maddi kültür, yani teknoloji ve araç-gereç gibi fiziksel unsurlar üzerinden ortaya çıkar. Ancak bu yenilikler, değerler, inanç sistemleri ve toplumsal normlar gibi maddi olmayan kültürel unsurlar tarafından aynı hızla benimsenemez. Ortaya çıkan bu zaman farkı, Ogburn tarafından "kültürel boşluk" (cultural lag) olarak adlandırılır.

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yaşanan köklü dönüşümler, bu kuramla örtüşen örnekler sunar. Hukuk sisteminin laikleştirilmesi, harf devrimi, kılık-kıyafet düzenlemeleri gibi reformlar maddi kültürde büyük bir değişimi temsil ederken, bu değişimlerin halkın tüm kesimleri tarafından aynı hız ve biçimde benimsenememesi kültürel boşluk olgusunu gözler önüne serer. TSK, bu reformların hem uygulayıcısı hem de taşıyıcısı olarak öne çıkmış; modernleşmenin öncüsü bir kurum olarak konumlanmıştır. Böylece ordu, yalnızca askeri bir güç değil, aynı zamanda modern bir toplum idealinin somut bir aracı hâline gelmiştir.

Ancak maddi kültürde hızlı ilerleyen bu değişim süreci, toplumun geleneksel yapılarıyla arasında bir uyumsuzluk yaratmıştır. Özellikle askeri darbeler ve müdahaleler (1960, 1971, 1980 ve 1997 gibi), ordunun modernleşme misyonunun halkla, siyasal yapıyla ve kültürel değerlerle çeliştiği anları ortaya koymuştur. Bu müdahaleler, bir yandan mevcut düzeni yeniden yapılandırma çabası olarak görülürken, diğer yandan toplumda bir otorite sorunu ve meşruiyet tartışmalarına da zemin hazırlamıştır. Bu durum, maddi olmayan kültürün, maddi kültürdeki değişimle eşzamanlı uyum sağlayamadığını göstermektedir.

15 Temmuz 2016'daki darbe girişiminin ardından yapılan kurumsal düzenlemeler de bu çerçevede değerlendirilebilir. Askeri okulların kapatılması, Milli Savunma Üniversitesi'nin kurulması ve personel sisteminde yapılan köklü değişiklikler, maddi kültürdeki yeniden yapılanma adımlarıdır. Ancak bu değişimlerin kamuoyunda nasıl algılandığı, geleneksel ordu imgesiyle nasıl bağdaştırıldığı gibi meseleler hâlâ tartışmalıdır. Toplumun bazı kesimleri bu adımları sivilleşme ve demokratikleşme yönünde atılmış olumlu adımlar olarak görürken, bazı çevrelerde ordunun kurumsal hafızasına yönelik bir müdahale olarak değerlendirilmiştir.

Ogburn'un maddi ve maddi olmayan kültür ayrımı, yalnızca teknolojik gelişmelerin değil, aynı zamanda bu gelişmelerin toplum yapısına etkilerinin anlaşılmasında da önemlidir. Kuram, Karl Marx'ın altyapı ve üstyapı ayrımıyla benzerlik taşımakla birlikte, daha esnek bir yorum imkânı sunar. Ogburn, üstyapının da kendi dinamiklerine sahip olduğunu ve her zaman altyapıya hemen uyum sağlamadığını vurgulamıştır. Bu yönüyle Ogburn'un yaklaşımı, Türkiye gibi hem modernleşmeyi hedefleyen hem de geleneksel değerlerini korumaya çalışan toplumlarda ortaya çıkan kültürel gerilimleri açıklamak açısından işlevseldir.

Sonuç olarak, Ogburn'un kültürel gecikme kuramı, Türkiye'deki toplumsal değişim süreçlerinin analizinde kullanılabilecek verimli bir araçtır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernleşme sürecindeki belirleyici rolü ve bu rolün toplumla olan ilişkisine dair değerlendirmeler, maddi ve maddi olmayan kültür arasındaki dengesizlik üzerinden okunabilir. Kuram, yeniliklerin sadece teknik ve maddi düzeyde değil, aynı zamanda değerler sistemi ve sosyal yapı üzerinde de etkili olduğunu ortaya koyar. Bu çerçeve, Türkiye'de sivil-asker ilişkilerinin tarihsel seyri ve günümüzdeki yansımaları hakkında daha derinlemesine bir kavrayış sunar.

2.2.3 Günümüz Değişim Sosyolojisi Teorileri

Sosyoloji kuramları, 19 ve 20'nci yüzyıllarda hızla değişen toplumsal yapıların gözlemlendiği dönemlerde geliştirilmiş ve geliştirilmeye devam etmektedir. Bu teoriler, insanların toplum içindeki ilişkilerini, toplumsal yapıyı ve sosyal davranışları anlamamıza yardımcı olur. Sosyoloji öğrencileri genellikle bu farklı teorileri incelemek için önemli bir zaman harcarlar. Bazı teoriler zamanla

eskimiş veya terk edilmiş olabilir, ancak hepsi sosyoloji bilgisinin oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunmuştur, bu nedenle tarihsel olarak önemlidirler.

Modern sosyolojik teoriler, klasik sosyolojik teorilerden farklı olarak toplumsal değişimi daha detaylı ve analitik bir şekilde ele alır. Bu teoriler, toplumun yapısını ve işleyişini anlamak için çeşitli perspektifler ve araştırma yöntemleri sunar.

Fonksiyonalizme dayalı birçok modern teori, toplumun bir bütün olarak işleyen bir sistem olduğunu ve bu sistemin bileşenlerinin birbirleriyle uyum içinde çalıştığını öne sürer. Bu yaklaşımın önde gelen temsilcileri arasında Talcott Parsons, Robert K. Merton, Niklas Luhmann gibi sosyologlar bulunur.

Karşıt bir bakış açısını benimseyen çatışma teorileri ise toplumun farklı gruplar arasındaki çıkar çatışmalarıyla şekillendiğini ve bu çatışmaların toplumsal değişime yol açtığını savunur. Bu teorinin kökenleri Karl Marks'ın çalışmalarına dayanır ve toplumu ekonomik ilişkiler ve sınıf çatışmaları açısından inceler. Çatışma teorisinin diğer önemli temsilcileri arasında Max Weber, Ralf Dahrendorf, C. Wright Mills gibi sosyologlar bulunur.

Semantik etkileşimcilik geleneğinden etkilenen teoriler ise toplumsal gerçekliğin insanlar arasındaki anlamlı etkileşimler sonucunda oluştuğunu ve bu etkileşimlerin semboller aracılığıyla gerçekleştiğini savunur. Bu geleneğin önde gelen temsilcileri arasında George Herbert Mead, Erving Goffman, Herbert Blumer, Charles Horton Cooley gibi sosyologlar bulunur.

Günümüzde, bu farklı sosyolojik teorilerin bir araya getirilmesi ve entegrasyonu, toplumsal değişim ve sosyal ilişkilerin daha kapsamlı bir anlayışını geliştirmemize yardımcı olur.

2.2.3.1 Talcott Parsons'un Toplumsal Değişim Kuramı ve Toplum Modeli

Talcott Parsons, toplumsal değişimin en temel dinamiğini, bir toplumun yapısal gelişimiyle açıklar. Ona göre toplumsal yapılar, zamanla daha karmaşık ve farklılaşmış (diferansiye) hale gelir. Bu süreçte, başlangıçta tek bir kurum tarafından yürütülen toplumsal işlevler, zamanla uzmanlaşmış farklı kurumsal yapılara aktarılır. Örneğin, tarihsel olarak ailenin üstlendiği üretim ve sosyalleştirme gibi işlevler, günümüzde sırasıyla fabrikalara ve okullara devredilmiştir. Parsons, bu yapısal farklılaşmanın toplumda yeniden bütünleşmeyi

zorunlu kıldığını ileri sürer. Farklılaşmış sistemlerin bir arada işlevsel olabilmesi için onları birleştiren ortak normatif düzeneklere, yani toplumsal değer ve kurallara gereksinim vardır ("Talcott Parsons", 2025).

Parsons'ın bu yaklaşımını derinlemesine anlayabilmek için onun toplum modeline odaklanmak önemlidir. Parsons, toplumun işleyişini açıklamak amacıyla üç temel sistem önerir:

- **Kişisel sistemler (personality systems):** Bireyin amaçlarına ulaşmak üzere gerçekleştirdiği davranışları organize eden sistemdir. Kişi, hem kendi amaçlarına hem de diğer bireylerin davranışlarına uygun eylemlerde bulunur.

- **Sosyal sistemler (social systems):** Bu sistem, bireylerin karşılıklı etkileşimlerinden oluşur. Etkileşim, ortak normlar, değerler ya da beklentiler doğrultusunda düzenlenir. Bireyler, bu normatif çerçevede birbirleriyle uyum içinde hareket ederler.

- **Kültürel sistemler (cultural systems):** Normlar, değerler ve semboller gibi soyut öğelerin oluşturduğu sistemdir. Bu kültürel öğeler, kişisel ve sosyal sistemleri şekillendirir ve sistemler arasında aktarılabilir.

Parsons, bu üç sistemi "hareket sistemleri" olarak değerlendirir. Hareket, belirli bir hedefe yönelmiş, toplumsal normlarla düzenlenen ve enerji gerektiren davranış biçimidir. Hareketlerin analizinde Parsons, kişisel rollerin özelliklerine dayalı olarak beş temel değişken (pattern variables) önerir:

Duygusal katılım – duygusal mesafe

Bireysel çıkara odaklanma – toplumsal beklentilere yönelme

Özel standartlar – evrensel standartlar

Kişisel niteliklere göre değerlendirme – başarıya göre değerlendirme

Geniş ilgi alanı – belirli ilgi alanı

Bu değişkenlerden ilk gruptaki özellikler (duygu, aidiyet, gelenek vb.) Ferdinand Tönnies'in Gemeinschaft (cemaat) kavramıyla, ikinci grup ise Gesellschaft (cemiyet) kavramıyla örtüşmektedir. Parsons, bu kavramları Robert F. Bales'in "uyum, denetim, duygusal ifade ve birleşme" adını verdiği etkileşim boyutlarıyla harmanlayarak, Tönnies'in dikotomik ayrımını aşan daha işlevsel bir toplumsal analiz çerçevesi geliştirir.

Parsons'un bu kuramsal çabası, toplumsal değişimi yalnızca dönüşüm olarak değil, aynı zamanda sistemsal bir yeniden yapılanma süreci olarak değerlendirmeye olanak tanır. Onun yapı-fonksiyonelci yaklaşımı, toplumu çeşitli

alt sistemlerin karşılıklı etkileşimiyle işleyen bir organizma olarak görür. Bu bakış açısı, sosyal yapıların zamanla nasıl evrildiğini anlamada önemli bir teorik araç sunar.

Tablo 2.33. Talcott Parsons'ın Sosyal Diferansiyasyon Teorisini ve Toplum Modeli, Toplumun Yapısını Ve İşleyişini Anlama Amacını Vurgulayan Kavramları ve Temel Fikirleri

Talcott Parsons'ın Görüşleri	Açıklamaları
Toplumsal Değişim ve Diferansiyasyon	Parsons, toplumsal değişimin, sosyal birimin basitten karmaşığa ve farklılaşmış bir yapıya doğru ilerlemesiyle gerçekleştiğini savunur. Diferansiyasyon sürecinde, çeşitli işlevler kendi yapısal birimlerini geliştirirler.
Toplum Modeli ve Sistemler	Parsons, toplumu kişisel sistemler, sosyal sistemler ve kültürel sistemler olarak üç temel sistem olarak tanımlar. Kişisel sistemler, bireylerin davranışlarını organize ederken, sosyal sistemler bireyler arasındaki etkileşimi ifade eder. Kültürel sistemler ise değerler, normlar ve sembollerin organize edilmesidir.
Hareketler ve Roller	Parsons, sistemler arasındaki ilişkiyi "hareketler" olarak tanımlar. Hareketler, belirli bir amaca yönelik, normlar tarafından düzenlenen davranışlardır. Kişisel roller, bu hareketlerin kalıpları açısından beş kategoriye ayrılır ve Parsons'ın analizinde önemli bir rol oynar.
Uyum ve Kontrol	Parsons, sistemler arasındaki ilişkilerin uyum, kontrol, duygusal ifade ve kaynaşma gibi etkileşim süreçleriyle düzenlendiğini savunur. Bu süreçler, toplumun işleyişini ve sosyal değişimi etkiler.

Parsons'un Kuramıyla Türkiye'de Toplumsal Değişim ve Ordu

1. Diferansiyasyon ve Modernleşme Süreci

Parsons'a göre toplumsal değişim, toplumun daha karmaşık hale gelmesiyle, yani diferansiyasyon (işlevsel ayrışma) yoluyla ilerler. Türkiye'de Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş, bu ayrışmanın radikal bir örneğini sunar.

Örneğin:

- Dinî yapılarla iç içe geçmiş bir devlet aygıtından, laik ve rasyonel bir bürokrasiye geçiş,
- Aile ve cemaatin üstlendiği eğitim ve toplumsallaştırma işlevlerinin, farklı kurumlar (okul, ordu, medya vb.) tarafından devralınması,
- Tarım toplumundan sanayi toplumuna yönelim gibi dönüşümler, Parsons'un karmaşıklaşma ve farklılaşma teorisine uygun örneklerdir.

2. Ordu: Yeniden Bütünleştirici Kurum Olarak İşlevi

Parsons, farklılaşmanın kaçınılmaz olarak yeni bir normatif bütünleşme gerektirdiğini söyler. Türkiye'de ordu, bu bütünleşme sürecinde merkezi bir rol oynamıştır. Özellikle erken Cumhuriyet döneminde:

- Ulusal kimliğin inşasında,
- Laik ideolojinin taşıyıcısı ve koruyucusu olarak,
- Kırsal kesimin modernleştirilmesinde bir aracı olarak görev üstlenmiştir.

Parsons'un sosyal sistem anlayışıyla bakıldığında, ordu bir normatif düzenleyici ve toplumsal uyumu sağlayıcı olarak konumlanmaktadır. Bu bağlamda ordu, sadece savunma işleviyle değil, aynı zamanda toplumu şekillendiren bir kültürel ve ideolojik taşıyıcı sistem olarak da değerlendirilir.

3. Kişisel ve Sosyal Sistemler Arasındaki Rol Kalıpları

Parsons'un tanımladığı rol kalıp değişkenleri (pattern variables) Türkiye'de askeri yapıyla sivil toplum arasındaki ayrımı açıklamakta kullanılabilir:

Evensel standartlar ve başarıya dayalı değerlendirme gibi ölçütler, askeri sistemin meritokratik yönünü temsil ederken;

Atfedilmiş statü ve duygusal bağlılık, sivil toplumun daha geleneksel yapılarında hâlen etkili olabilmektedir.

Bu açıdan ordu, modernliğin evrenselci ilkelerini taşıyan ve bunları topluma yaymaya çalışan bir sistem gibi konumlanmıştır. Örneğin, Harp Okulları'nın Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden gençleri seçip eğitmesi, Parsons'un kişisel sistem ile toplumsal sistem arasındaki geçişleri açıklama çabasıyla örtüşür.

4. Kültürel Sistem: Cumhuriyet İdeolojisi ve Ordu

Parsons'un kültürel sistem anlayışına göre, değerler ve semboller sistemin bütünlüğünü sağlar. Türkiye'de Cumhuriyet ideolojisi—özellikle laiklik, ulusçuluk ve modernleşme—ordu tarafından içselleştirilmiş ve taşınmıştır. Bu yönüyle ordu, hem bir taşıyıcı kültürel sistem hem de değer aktarım mekanizması olmuştur. Özellikle 1960 ve 1980 darbelerinde bu değerlerin tehdit altında olduğu algısı, ordunun müdahalesini “yeniden bütünleştirici” bir hareket olarak meşrulaştırmıştır.

5. Güncel Durum: Sistemdeki Bozulmalar ve Normatif Kriz

Parsons'un teorisine göre, farklı sistemlerin birbirini tamamlaması gerekir. Ancak Türkiye'de son yıllarda:

Ordu-siyaset ilişkilerinde normatif uyumun zayıflaması,

Askerî yapının bazı yönlerden sivil siyasete entegre edilmesiyle gelen güç kaymaları,

Kurumsal güven erozyonu gibi olgular, sistemler arası işlevsel dengenin bozulduğunu göstermektedir.

Bu bozulma Parsons'un toplumun yeniden bütünleşmesi ihtiyacına işaret eder. Normatif sistemler (hukuk, eğitim, medya vs.) bu boşluğu doldurmadığında, toplumda çatışma ve güvensizlik artabilir.

Sonuç olarak, Yapısal-Fonksiyonelci Bir Çerçeve Türkiye'nin Askerî Modernleşmesi

Parsons'un kuramsal bakış açısı, Türkiye'de ordunun sadece güvenlik değil, aynı zamanda normatif ve kültürel bir aktör olarak da işlev gördüğünü gösterir. Türkiye'deki modernleşme süreci, farklılaşan yapılar arasındaki işlevsel uyumu zorunlu kılarken, ordu bu uyumu sağlayan ana kurumlardan biri olmuştur. Ancak zamanla bu rolün dönüşmesi ya da zayıflaması, sistemsel dengesizlikleri beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla Parsons'un modeli, hem tarihsel hem de güncel toplumsal dönüşümleri analiz etmede güçlü bir teorik araç olarak değerlendirilmelidir.

2.2.3.2 Robert K. Merton ve Anomie Kavramı

Robert K. Merton'un anomi kuramı, toplumsal yapının bireyler üzerindeki etkisini açıklamak üzere geliştirilmiş yapısal-işlevselci bir yaklaşımdır. Merton'a göre toplumsal düzen, kültürel hedefler ile bu hedeflere ulaşmayı sağlayan kurumsal yolların uyumuna dayanır. Ancak, bu iki unsur arasında bir uyumsuzluk olduğunda, bireyler farklı sapma biçimleri geliştirir. Bu durum, özellikle toplumsal değişim süreçlerinde belirginleşir (Merton, 1938).

Türkiye'nin modernleşme süreci, Osmanlı'dan günümüze oldukça hızlı ve yukarıdan aşağıya bir şekilde ilerlemiş; bu da kültürel hedeflerle kurumsal yollar arasında belirgin bir gerilim yaratmıştır. Türkiye'de modernleşme idealine dayalı olarak “çağdaşlaşma” ve “Batılılaşma” gibi kültürel hedefler yüceltilmiş; buna karşılık bu hedeflere ulaşmak için gereken kurumsal yollar her kesime eşit şekilde sunulamamıştır. Merton'un ifadesiyle bu durum anominin zeminini oluşturmuştur.

Bu bağlamda, Türk Silahlı Kuvvetleri, cumhuriyet tarihi boyunca bu kültürel hedeflerin taşıyıcısı ve denetleyicisi bir kurum olarak öne çıkmıştır. Ordu, Batı tipi rasyonel-bürokratik modernleşmeyi temsil eden bir yapı olarak, topluma belli bir yaşam tarzını, siyasi biçimi ve değer sistemini empoze etmeye çalışmıştır. Ancak bu müdahaleci konum, özellikle farklı sosyal sınıflar arasında kültürel hedeflere ulaşma konusundaki eşitsizlikleri artırmış ve Merton'un anomi teorisinde söz ettiği gibi farklı tepkilere neden olmuştur.

Bu tepkiler, Merton'un tanımladığı beş davranış tipinden farklı biçimlerde gözlemlenebilir:

- Uyum: Özellikle şehirli orta sınıflar, ordu tarafından temsil edilen modernleşme hedeflerine ve bu hedeflere ulaşmak için öngörülen yollara uyum sağlamıştır.

- Yenilikçilik: Sistem dışı yollarla (örneğin cemaatleşme, siyasi İslam ya da etnik hareketler) modernleşme veya statü elde etmeye çalışan kesimler ortaya çıkmıştır. Bu davranış tipi, Merton'un anomi çerçevesinde sapma gibi görünse de, toplumun mevcut yapısal eşitsizliklerine bir tepki olarak okunmalıdır.

- Ritüalizm: Özellikle bürokratik yapılar içinde, hedeflere ulaşmak artık anlamını yitirmiş olsa da, kurumsal yolların mekanik olarak sürdürülmesi şeklinde görülür. Bürokrasi içindeki formalizmin artması buna örnektir.

- Geri çekilme: Toplumun bazı kesimleri —özellikle gençler ve alt sınıflar— ne sistemin hedeflerini ne de araçlarını benimseyerek marjinallik, bağımlılık ya da apolitik tavırlar geliştirmiştir.

- Ayaklanmacılık: 1970'lerden günümüze kadar Türkiye'de görülen bazı radikal hareketler (sağ ve sol ideolojik akımlar, darbe karşıtı isyanlar vs.), mevcut kültürel hedefleri ve kurumsal yolları reddederek yeni bir düzen talep etmiştir.

Merton'un yaklaşımı, ordunun Türkiye'deki modernleşme sürecinde yalnızca düzeni sağlayan bir güç olmadığını, aynı zamanda normatif hedefleri belirleyerek toplumsal yapıyı şekillendirdiğini, fakat bu süreçte yapısal eşitsizliklerin doğurduğu anomik tepkileri de tetiklediğini göstermektedir. Bu nedenle Türkiye'deki toplumsal değişim, sadece yukarıdan aşağıya uygulanan projelerle değil, bu projelere toplumun verdiği farklı tepkilerle de anlaşılabilir.

Merton'un Anomi Kuramı Çerçevesinde Türkiye'de Toplumsal Değişim ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Rolü

Toplumsal yapının birey davranışlarını nasıl etkilediğini analiz etmede Robert K. Merton'un anomie kuramı, klasik sosyoloji teorileri arasında özgün bir yere sahiptir. Merton, toplumsal sapma ve değişimin, kültürel hedeflerle bu hedeflere ulaşmanın kurumsal yolları arasındaki uyumsuzluktan kaynaklandığını savunur. Bu yaklaşım, özellikle modernleşme baskısı altındaki toplumlarda bireylerin ve kurumların karşı karşıya kaldığı ikilemleri anlamada işlevsel bir model sunar.

Merton'un Anomi Kuramı

Merton'un teorisine göre her toplum bireylere ulaşmaları gereken kültürel hedefler (örneğin başarı, prestij, zenginlik) sunar ve aynı zamanda bu hedeflere ulaşmanın meşru yollarını belirler (örneğin eğitim, çalışma, liyakat). Ancak yapısal eşitsizlikler, bazı birey ve grupların bu meşru yolları kullanmasını zorlaştırır. Bu durumda kültürel hedeflere ulaşmak isteyen bireyler, normatif olmayan yollara yönelebilir. İşte bu uyumsuzluk durumu anomie olarak tanımlanır.

Türkiye'de Modernleşme Süreci ve Anomik Gerilim

Türkiye'de 20. yüzyıl boyunca yaşanan hızlı modernleşme, Batı tipi bir yaşam tarzı ve başarı anlayışını kültürel hedef haline getirmiştir. Ancak bu hedeflere ulaşmak için gereken kaynaklara, eğitim fırsatlarına ve statü kanallarına erişim her birey için eşit olmamıştır. Bu durum Merton'un tarif ettiği anomik koşulların oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Özellikle 1980 sonrası neoliberal politikaların yaygınlaşması, "başarı"yı ekonomik kazançla eşdeğer hâle getirmiş; buna karşın sosyoekonomik uçurumların derinleşmesi, geniş halk kesimlerinde dışlanmışlık ve başarısızlık duygusunu artırmıştır. Bu bağlamda bireylerin yenilikçi, geri çekilmiş veya isyan edici davranış kalıplarına yönelme olasılığı artmıştır.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) Rolü: Meşru Kurumsal Yolun Taşıyıcısı mı, Baskılayıcısı mı?

Merton'un kuramına göre toplumsal yapılar bireyleri belirli davranış kalıplarına yönlendirir. Türkiye'de TSK, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden itibaren yalnızca bir güvenlik kurumu değil, aynı zamanda bir modernleşme aktörü olarak konumlanmıştır. Ordu, hem Batılı değerleri hem de rasyonel-bürokratik yapıyı temsil ederek meşru kurumsal yolların taşıyıcısı olmuş, liyakate dayalı bir yükselme modeli sunmuştur.

Ancak bu model, toplumun tüm kesimleri tarafından ulaşılabilir olmamıştır. Özellikle kırsal kesimdeki ya da alt sınıflardaki bireyler için TSK, ulaşılması zor bir başarı yolunu temsil etmiştir. Bu noktada, orduya girmek veya orduyla özdeşleşmek, bazı bireyler için uyum ya da ritüalizm olarak işlev görürken, dışlananlar için yenilikçi ya da isyan edici tutumları doğurmuştur.

2000 Sonrası Dönem: Değişen Kurumsal Yapı ve Artan Anomi Riski

2000'li yıllardan itibaren TSK'nın siyasetteki etkinliği azalmış, sivil otoriteye tabi kılınması yönünde kurumsal reformlar yapılmıştır. Aynı dönemde, ordunun temsil ettiği kültürel normlar (laiklik, cumhuriyetçilik, Atatürkçülük) da kamuoyunda tartışmaya açılmış; yeni elitlerin yükselişiyle birlikte başarı ve meşruiyet anlayışı yeniden tanımlanmıştır.

Bu dönemde ordunun bir kurumsal yol olarak işlevi zayıflarken, yeni başarı kriterleri (örneğin ekonomik zenginlik, medya görünürlüğü, dini kimlik) ön plana çıkmıştır. Bu dönüşüm, Merton'un deyimiyle "kurumsal araçların zayıflaması" anlamına gelmekte, anomik davranış biçimlerinin yaygınlaşması için uygun bir zemin oluşturmaktadır.

Sonuç

Merton'un anomie kuramı, Türkiye'de toplumsal değişimin sosyal ve kültürel yapılar arasındaki uyumsuzluklarla birlikte nasıl şekillendiğini analiz etmede değerli bir araç sunmaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, uzun süre meşru kurumsal yolların taşıyıcısı ve kültürel hedeflerin denetleyicisi olarak işlev görmesi; ancak zamanla bu işlevin sorgulanmaya başlanması, Türkiye'deki anomik gerilimi derinleştirmiştir. Bu bağlamda Merton'un kuramı, sadece sapkın davranışları değil, aynı zamanda kurumsal otoritenin zayıflaması, toplumun normatif yapısındaki kırılmalar ve bireylerin sistemle ilişkisini açıklamak açısından da önemli katkılar sunmaktadır.

Merton'un Kültürel Malentegrasyon Kavramı ile Askeri Sosyolojik Değerlendirme

Askeri Kurumda Kültürel Amaçlar ve Kurumsal Araçlar

•Aşırı Amaç Vurgusu – "Sonuç ne olursa olsun kazanmak"

Bu durumda, askerî sistemde başarı, zafer, ilerleme ya da rütbe gibi kültürel hedefler, kurumsal etik ve prosedürlerin önüne geçer.

Askeri sosyolojik örnekler:

Rütbe almak için haksız rekabet veya bilgi manipülasyonu.

Harp okullarında veya askerî akademilerde liyakat dışı ilerleme çabaları.

Operasyonel başarıya ulaşmak adına emir-komuta zincirinin aşılması.

Bu tür davranışlar, Merton'un "kültürel malentegrasyon" olarak tanımladığı durumdur: Meşru araçlar gölgede kalır, sadece hedefe odaklanılır. Askerî normlara sadakat zayıflar, kurumsal bütünlük zarar görür.

•**Aşırı Araç Vurgusu** – "Biçim uğruna içerikten vazgeçmek"

Bu durumda ise kurumsal prosedürler, amaçlardan bağımsız bir şekilde kutsallaştırılır. Hedef artık unutulmuştur; prosedürlerin harfiyen uygulanması kendi başına bir amaç hâline gelir.

Askerî sosyolojik örnekler:

Bürokratikleşmiş komuta yapılarında aşırı formalizm (örneğin savaşın pratiğinden uzak ama formlarla dolu görevler).

"Rütbe takıntısı" nedeniyle rasyonel karar verememe.

Karargâh ortamında emir-komuta zincirine uymanın içeriği boşaltılarak sadece şeklen yerine getirilmesi.

Bu durum, Merton'un "ritüalizm" olarak tanımladığı sapma biçimidir ve askeri kurumu değişime kapalı, kutsal geleneklere saplanmış bir yapıya dönüştürür. Kurumun canlılığı ve adaptasyon kabiliyeti azalır.

Denge Durumu: Kurumsal Uyum ve Disiplin

Merton'un idealize ettiği "denge durumu", askeri sosyolojide profesyonel ordu modeli ile örtüşür:

Askerler hem amaçlara (örneğin ulusal güvenliği sağlamak) inanır,

Hem de bu amaçlara ulaşmak için kurumsal yollara (emir-komuta zinciri, eğitim, etik kurallar) sadakat gösterir.

Bu denge, hem iç disiplini hem dış meşruiyeti sağlar. Askerin tatmini hem görevini yapmaktan (süreç) hem de başarılı olmaktan (sonuç) kaynaklanır.

Askerî Sapma ve Anomi: Türkiye Örneğiyle Yorum

Merton'un son cümlesi özellikle önemlidir:

"Sapma davranışları, kültürel olarak tanımlanmış arzular ile toplumsal olarak yapılandırılmış araçlar arasındaki kopmanın bir belirtisidir."

Türkiye örneği:

15 Temmuz 2016 darbe girişimi, ordu içinde bazı grupların kendi hedeflerini (güç, iktidar) kurumsal araçların dışına çıkarak gerçekleştirme girişimi olarak okunabilir. Burada meşru araçlar (hukuk, siyasal denetim, emir-komuta) devre dışı bırakılmıştır.

Askerî okulların kapatılması sonrası yaşanan kurumsal belirsizlik ve liyakat tartışmaları da yeni bir "kurumsal anomi" üretmiştir. Bu, bireylerin orduya olan inancını ya da içerideki personelin motivasyonunu sarsabilir.

Sonuç: Merton'un Anomi Modeli Askerî Kurumlar İçin Ne Söyler?

Askerî kurumlar, hedeflerini net biçimde tanımlamalı ama bu hedeflere ulaşmanın yollarını kurumsal ve etik çerçevede sınırlamalıdır.

Amaç-araç dengesizliği, ya otoriterleşme ya da kurumsal hantallık üretir.

Sapma davranışları, ordu içindeki bireylerin sistemle yaşadığı gerilimlerin göstergesidir ve bireyden çok yapısal düzeyde ele alınmalıdır.

Tablo 2.34. Robert K. Merton'un anomie kavramını ve sosyal davranış tipleri

Robert K. Merton'un Görüşleri	Açıklamaları
Anomie Kavramı	Anomie, kültürel amaçlar ile bu amaçlara ulaşmak için kullanılan kurumsal yollar arasındaki uyumsuzluğun sonucunda ortaya çıkan göreceli bir kuralsızlıktır. Sosyal yapı, bu uyumsuzluğun nedenidir ve bazı insanların uygun olmayan davranışlar sergilemesine yol açar.
Anomie Göstergeleri	Merton, anomie göstergelerini tanımlar ve bu göstergeler arasında toplum liderlerinin kişisel ihtiyaçlarına ilgisizlik, hayatın amaçlarının azaldığı algısı, kişisel ilişkilere güvenin azalması gibi faktörleri sıralar.
Davranış Tipleri	Merton, sosyal davranışları kültürel amaçlar ve bu amaçlara ulaşmak için kullanılan kurumsal yollar açısından analiz eder ve beş farklı davranış tipini tanımlar: uyumcu, yenilikçi, ritüalistik, geri çekilmiş ve ayaklanmacı davranış tipleri.
Anomie Teorisi	Merton'un anomie teorisi, sosyal değişimin kültürel ve sosyal yapılar arasındaki uyumsuzluğun bir sonucu olarak ortaya çıktığını ve bu uyumsuzluğun farklı davranış tiplerine yol açtığını açıklar. Bu teori suç ve sapma gibi sosyal sorunları açıklamak için kullanılır.

2.2.3.3 Ralf Dahrendorf ve Toplumsal Çatışma Yaklaşımı

Ralf Dahrendorf, 20. yüzyılın ikinci yarısında sosyolojik teoriye önemli katkılarda bulunmuş bir düşünürdür. Özellikle **sınıf kuramı ve çatışma sosyolojisi** alanında geliştirdiği yaklaşım, klasik Marksist anlayış ile yapısal-fonksiyonalist teoriler arasındaki gerilimi aşmaya yönelik bir sentez girişimi olarak değerlendirilebilir. Dahrendorf'un en önemli katkılarından biri, **çatışmayı toplumun istisnai değil, olağan ve yapısal bir özelliği** olarak ele almasıdır (Dahrendorf, 1959, s. 162).

Dahrendorf'un çatışma kuramı, esasen **otorite** ilişkilerine dayanır. Ona göre toplumsal yapılar, otoriteye sahip olanlar ile otoriteye tabi olanlar arasında kurumsallaşmış ilişkilerdir (Dahrendorf, 1959, s. 137;165). Bu yapı, bireylerin sadece üretim araçlarına erişimi değil, aynı zamanda **kuralları koyma ve dayatma gücü üzerinden** sınıflandırılmasına neden olur. Toplumsal sınıf, otorite pozisyonuna sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki çatışmadan doğar.

Dahrendorf, bu noktada Marksist sınıf anlayışından ayrılır. Ona göre:

- Sınıf sadece ekonomik üretim ilişkilerine değil,
- Aynı zamanda örgütlenmiş otorite yapılarına dayanır.

Bu nedenle modern toplumlarda sınıf çatışması yalnızca kapitalist-burjuva ilişkisiyle sınırlı değildir; bürokratik yapılarda, eğitim sistemlerinde, ordu ve devlet aygıtlarında da çatışma potansiyeli vardır.

Dahrendorf'a göre her toplum, zorlayıcı kurallar (imperative coordination) üzerine kuruludur. Bu kurallar, bireyleri **farklı rol konumlarına** yerleştirir (Dahrendorf, 1959, s. 167). Her rol, ya otorite kullanma ya da otoriteye itaat etme işlevine sahiptir.

- Bu yapısal asimetri, çatışmanın kaçınılmaz olduğunun göstergesidir.
- Otorite sahibi olanlar mevcut düzeni sürdürmeye çalışır.
- Otoriteye tabi olanlar ise mevcut kuralları değiştirme yönünde çıkar geliştirir.
- Bu çıkarlar, bireysel değil nesnel ve yapısal çıkarlardır. Ancak bu nesnel çıkarlar her zaman doğrudan örgütlü taleplere dönüşmez. Çatışmanın gerçekleşebilmesi için, çıkarların bilinçli ve örgütlü hale gelmesi gerekir.

Dahrendorf, çatışmayı sadece yıkıcı bir unsur olarak değil, aynı zamanda **toplumsal değişimin motoru** olarak görür. Çatışma;

- Yeni hakların kazanılmasına,
- Toplumsal reformlara,
- Kurumların yeniden yapılanmasına neden olabilir.

Bu bağlamda Dahrendorf'un teorisi, fonksiyonalist Parsons'un sistem dengesi yaklaşımıyla zıtlık içindedir. Parsons toplumun düzenini vurgularken, Dahrendorf çatışmanın sistemin içinden doğduğunu ve düzenin ancak bu çatışmalar sayesinde dönüşerek sürdürülebileceğini savunur.

Sonuç olarak baktığımızda; Ralf Dahrendorf'un çatışma kuramı, çatışmayı sistemin dışında bir sapma değil, sistemin kendi yapısal çelişkilerinden kaynaklanan bir süreç olarak değerlendirir. Bu yönüyle hem Marksist düşünceyi hem de fonksiyonalist sistem kuramlarını aşarak, modern toplumların dinamiklerini anlamada önemli bir açıklayıcı paradigma sunar.

Dahrendorf'un Çatışma Kuramı Bağlamında Askerî Sosyolojik Değerlendirme Askerî Yapılar Otorite İlişkilerinin Yoğunlaştığı Alanlardır

Dahrendorf'a göre her toplumsal yapı, zorlayıcı kurallarla (imperative coordination) belirlenmiş otorite ilişkilerine dayanır. Bu durum, ordu gibi yüksek düzeyde otorite içeren kurumlarda çok daha görünürdür. Subay-ast ilişkisi, emir-komuta zinciri, rütbe hiyerarşisi gibi yapılar, otorite kullanımını kurumsallaştırır.

Bu bağlamda ordu içinde:

- *Otoriteye sahip olanlar (subaylar, komutanlar) düzenin devamından yanadır.*
- *Otoriteye tabi olanlar (astlar, öğrenciler, rütbesiz erler) ise bazen bu düzene karşı alternatif çıkarlar geliştirebilir.*

Bu çıkarlar bireysel değildir; kurumsal yapı tarafından üretilen nesnel konum farklılıklarından kaynaklanır.

Askerî Kurumlarda Sınıf Çatışmasının Özgül Biçimleri

Dahrendorf, toplumsal sınıfları yalnızca üretim araçlarına erişimle değil, otorite ilişkilerine erişim ile tanımlar. Ordu da bu açıdan analiz edilebilir:

- *Rütbeye, göreve, eğitim olanaklarına, karar alma süreçlerine erişimi olanlar ile olmayanlar arasında görünmez sınıf farkları oluşabilir.*
- *Harp okulu çıkışlı subaylar ile dışardan atanan subaylar arasında statü gerilimleri,*
- *Kadın askerlerin ya da azınlık mensubu personelin yükselme fırsatlarında karşılaştığı yapısal engeller,*
- *Emekli askerlerin sivil hayata entegrasyonu sürecinde yaşadığı sosyal rol çatışmaları,*

Dahrendorf'un "otoriteye erişim/erişememe" temelli sınıf ayrımlarına örnek olarak değerlendirilebilir.

Ordu İçindeki Değişim Dinamikleri ve Kurumsal Reformlar

Dahrendorf'a göre çatışma, yalnızca yıkıcı değil, aynı zamanda yenilikçi ve dönüştürücü bir güçtür. Askerî sosyolojide bu durum şu şekilde gözlenebilir:

- *15 Temmuz sonrası Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yeniden yapılandırılması, askeri okulların kapatılması ve Milli Savunma Üniversitesi'nin kurulması gibi yapısal değişimler, içsel çatışmaların sonucunda ortaya çıkmıştır.*
- *Profesyonel orduya geçiş, zorunlu askerlik sistemine ilişkin tartışmalar, askeri vesayet eleştirileri gibi reformlar da kurumsal iç çatışma ve taleplerin ürünüdür.*
- *Kadın askerlerin kabulü, dinî kimliklerin ordu içinde görünürlüğü gibi konular, mevcut düzenle karşı karşıya gelen yeni toplumsal talepleri temsil eder.*

Dahrendorf'un teorisine göre, bu değişimler çatışmadan bağımsız değil, doğrudan otorite ilişkilerindeki gerilimlerden türemiştir.

Fonksiyonalist Yaklaşımın Alternatif Bir Yorum

*Askerî yapılar çoğu zaman Parsons'un işlevselci teorisine uygun şekilde, **düzen, hiyerarşi, denge ve görev paylaşımı** üzerinden açıklanır. Ancak bu yaklaşım:*

- İçsel huzursuzlukları,
- Rütbelere arası gerilimleri,
- Komuta krizlerini,
- Subaylar ve siyasî otorite arasındaki çekişmeleri

*görmezden gelebilir. Dahrendorf ise bu tür yapısal sorunları toplumun "normal hali" olarak görür ve açıklamaya çalışır. Bu nedenle **askeri yapıları durağan değil, dinamik ve çatışmalı yapılar olarak değerlendirme olanağı sunar.***

Sonuç

*Ralf Dahrendorf'un çatışma kuramı, askeri sosyoloji açısından büyük önem taşır. Orduyu sadece bir güvenlik aygıtı değil, aynı zamanda **içinde çeşitli roller, statüler, çıkarlar ve çatışmalar barındıran karmaşık bir toplumsal organizasyon** olarak ele almayı sağlar. Bu yaklaşım;*

- Kurumsal reformları,
- Hiyerarşik gerilimleri,
- Sivil-asker ilişkilerini
- Ve personel politikalarını

*daha **eleştirel ve yapısal** bir perspektifle incelemeye olanak verir.*

Tablo 2.35. Ralf Dahrendorf'un Toplumsal Çatışma Yaklaşımı

Kavram / Alan	Dahrendorf'un Görüşü
Toplumu Oluşturan Temel Dinamik	Çatışma ve otorite ilişkileri. Toplum, farklı çıkar grupları arasında süregelen bir çatışma alanıdır.
Sınıf Tanımı	Ekonomik değil, otoriteye erişim temelli. Sınıflar, otorite sahibi olanlar ve olmayanlar olarak ayrılır.
Toplumsal Yapı	Otorite pozisyonlarının kurumsallaştığı yapılardan oluşur (örneğin devlet, ordu, bürokrasi, şirketler).
Çatışmanın Kaynağı	Zorlayıcı kuralların bireyleri farklı otorite rollerine yerleştirmesi. Bu roller yapısal eşitsizlik doğurur.
Çatışma Türü	Yapısal ve kaçınılmaz. Çatışma, bireylerin değil, rollerin ve çıkarların sonucudur.
Çıkar Türleri	Nesnel çıkarlar: Rol konumundan doğan çıkarlar Örgütlü çıkarlar: Bilinçli ve kolektif hâle gelen çıkar talepleri
Toplumsal Değişim	Çatışmanın sonucudur. Değişim, çatışan gruplar arasındaki güç mücadelesiyle ortaya çıkar.
Toplum Modeli	Dinamik, sürekli değişen, istikrarsızlık barındıran toplum modeli
Fonksiyonalizme Eleştirisi	Toplumu statik bir sistem olarak gören fonksiyonalist yaklaşımlar, çatışmayı ihmal eder.
Modern Uygulama Alanları	Sınıf mücadelesi, sendikal hareketler, bürokrasi eleştirisi, demokratikleşme talepleri

2.2.3.4 Georg Simmel ve Sosyal Çatışma Yaklaşımı

Georg Simmel, sosyal çatışmanın sadece bir kaçınılmaz olgu olmadığını, aynı zamanda toplum içinde çeşitli işlevlere sahip ve gerekli bir unsur olduğunu savunur. Ona göre, çatışma bir tür sosyalizasyon biçimidir ve toplumun işleyişinde önemli bir rol oynar. Çatışma kavramı, toplumsal değişimi anlamak için zengin bir perspektif sunar.

Çatışma yaklaşımının bir diğer katkısı, toplumsal değişim bağlamında iktidar ve yönetim kavramlarını vurgulamasıdır. Özellikle iktidar kavramı, toplumun güç yapısına ve dağılımına odaklanarak önemli yenilikler getirir. Bu bakış açısı, toplumsal değişim için toplum içinde müttefikler arayanlara kaynaklar sunar.

Simmel, çatışmanın sosyal etkileşimin bir biçimi olduğunu ileri sürer. Böylece çatışma, toplumda kaçınılmaz bir olgu olmanın ötesine geçer ve toplumun dinamik bir bileşeni haline gelir. Simmel, toplumsal ilişkileri işlevsel bir şekilde değil, temelde çatışmanın etki ve tepki şeklinde olduğu bir perspektifle açıklar.

Simmel'in görüşü, toplumsal değişimi teşvik etmek için toplum içinde müttefik arayanlar için sonsuz kaynaklar sunar. Bu perspektif, toplumun içsel dinamiklerini ve çatışmanın yaratıcı potansiyelini vurgular, böylece sosyal değişimin anahtarı olarak görülür.

Tablo 2.36. Georg Simmel'in Sosyal Çatışma Yaklaşımı ve Toplumsal Değişimle İlişkilendirdiği Önemli Kavramlar

Görüşler	Açıklamaları
Sosyal Çatışma ve Toplumsal İşlev	Simmel, sosyal çatışmanın toplum içinde sadece bir olgu olmadığını, aynı zamanda toplumun işleyişinde gerekli bir unsur olduğunu savunur. Ona göre, çatışma, sosyalizasyonun bir biçimi olarak işlev görür ve toplumsal değişimi anlamak için önemli bir perspektif sunar.
İktidar ve Yönetim	Çatışma yaklaşımı, toplumsal değişim bağlamında iktidar ve yönetim kavramlarını vurgular. Özellikle iktidar kavramı, toplumun güç yapısına ve dağılımına odaklanarak önemli bir rol oynar. Bu bakış açısı, toplumsal değişim için müttefikler arayanlara kaynaklar sunar.
Sosyal Etkileşim ve Çatışma	Simmel, çatışmanın aslında sosyal etkileşimin bir biçimi olduğunu ileri sürer. Bu nedenle çatışma, toplumda kaçınılmaz bir olgu olmanın ötesine geçer ve toplumun dinamik bir bileşeni haline gelir. Toplumsal ilişkileri, temelde çatışma ve etki tepki şeklinde açıklar.
Toplumsal Değişimin Anahtarı	Simmel'in görüşü, toplumsal değişimi teşvik etmek için toplum içinde müttefik arayanlar için sonsuz kaynaklar sunar. Bu perspektif, toplumun içsel dinamiklerini ve çatışmanın yaratıcı potansiyelini vurgular, böylece sosyal değişimin anahtarı olarak görülür.

2.2.4 Psikolojik ve Sosyal Psikolojik Kuramların Rolü

Toplumsal değişim, kimi zaman bireyden topluma, kimi zaman ise toplumdan bireye doğru işleyen bir süreç olarak ele alınabilir. Bu çift yönlü yaklaşım, özellikle psikoloji ve sosyal psikoloji temelli kuramlar aracılığıyla derinlemesine anlaşılabilir. Bu kuramlar, toplumsal değişimin hem kaynaklarını hem de nasıl meydana geldiğini kavramamız için önemlidir.

Bu alandaki önemli düşünürlerden LaPiere, toplumsal yapının birey üzerindeki kontrol mekanizmaları üzerinden değişim süreçlerini açıklar. Riesman, bireyin kişilik yapılarının toplumsal düzenle nasıl karşılıklı etkileşim içinde olduğunu vurgular (Riesman, Glazer, & Denney, 1960). Boulding (Boulding, 1969, s. 47-63) ve Inkeles (Inkeles, 1975) ise bireylerin zihninde oluşan imajların ve çocuk yetiştirme yöntemlerinin, toplumsal dönüşümün başlangıcında nasıl rol oynayabileceğini ortaya koyarlar.

Kurt Lewin (1947), grup dinamiği aracılığıyla bireysel davranışların nasıl değiştirilebileceğini gösterirken, Zollschan (Zollschan & Hirsch, 1964) ise psikoanalitik ve davranışçı yaklaşımları sosyolojik bir perspektif içinde sentezleyerek bireysel davranışları anlamaya çalışır. Öte yandan Moreno, bireyin çevresiyle olan ilişkilerini değişim sürecinin temel bir ürünü olarak değerlendirir ve sosyal çevrenin bu değişimdeki etkisini ön plana çıkarır(1953).

Bu yaklaşımlar, toplumsal değişimin çok boyutlu ve karmaşık doğasını kavramamızı için önemlidir. Bireysel davranışların toplumsal yapıyla nasıl iç içe geçtiğini ortaya koyarak, sosyal bilimlerin gelişiminde önemli birer yapı taşı hâline gelirler. Toplum ile birey arasındaki dinamik etkileşimi anlamamıza rehberlik eden bu kuramlar, toplumsal dönüşümün karmaşık doğasını çözümlememize yardımcı olur.

2.2.4.1 Richard T. LaPiere¹² ve Toplumsal Değişimin Asosyal Doğası

LaPiere, toplumsal değişimi "asosyal" bir süreç olarak tanımlar. Bu yaklaşım, değişimin toplumun iç dinamiklerinden ziyade bireylerin yenilikçi

¹² Richard Tracy LaPiere (1899 – 1986) 1929'dan 1965'e kadar Stanford Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü olarak çalıştı. 1934 yılında yayımlanan "Attitudes vs. Actions" makalesiyle tanınır. Bu makalede, LaPiere ve bir Çinli çiftin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki seyahati ele alınmaktadır. LaPiere ve çift, çeşitli otel ve restoranları ziyaret etmiş, ancak sadece bir kez reddedilmiştir. Araştırması sonucunda, olumlu tepkilerin çiftin ırkıyla ilgisi olmadığını, görünüm ve davranış gibi diğer faktörlerle ilişkili olduğunu gözlemlemiştir. Makale, dönemin ırksal görüşlerini ve daha fazla farkındalık gerektiren durumları yansıtmaktadır. Daha sonra LaPiere yaptığı

davranışlarından kaynaklandığını öne sürer (LaPIERE, 1954, s. 348). LaPiere'e göre, toplumsal değişim şu aşamalardan oluşur:

- Yenilik YarATICILARIN Ortaya Çıkışı: Toplumun mevcut norm ve değerlerinden saparak yeni fikirler veya davranış biçimleri geliştiren bireyler.
- Savunucuların Katılımı: Yenilikleri benimseyen ve yayılmasına katkıda bulunan bireyler veya gruplar.
- Uygulayıcıların Rolü: Yenilikleri pratiğe döken ve toplumda benimsenmesini sağlayan aktörler.

Bu süreçte, bireysel yenilikler toplumsal yapıyı etkileyerek değişime yol açar. LaPiere, bu yaklaşımıyla, toplumsal değişimin bireylerin yaratıcı eylemleriyle başladığını ve bu eylemlerin toplumsal yapıyı dönüştürdüğünü savunur.

LaPiere'in bu görüşleri, toplumsal değişimin bireylerin yenilikçi davranışlarıyla tetiklendiğini ve bu değişimlerin toplumun genel yapısını etkileyerek yeni norm ve değerlerin oluşmasına neden olduğunu belirtir.

LaPiere ve Ogburn'un toplumsal değişimin kaynağına dair yaklaşımları belirli benzerlikler taşımaktadır. Her iki düşünür de toplumsal değişimin temelinde bireylerin yenilik üretme kapasitesini görmektedir. Ancak aralarındaki temel farklılıklar bu ortak noktanın ötesinde şekillenir.

İlk olarak, Ogburn, yenilikleri daha çok maddi kültürün (örneğin teknoloji, araçlar, fiziksel nesneler) bir ürünü olarak ele alırken; LaPiere, yeniliklerin manevi kültür (değerler, inançlar, normatif yapılar) içinde de gelişebileceğini savunur. Bu yönüyle LaPiere, kültürel yapının hem maddi hem de sembolik boyutlarında değişimin mümkün olduğunu vurgular.

İkinci ve belki de en belirleyici fark, yeniliğin oluşum süreciyle ilgilidir. LaPiere, yenilik sürecini bireyin yaratıcılığına, zihinsel özgürlüğüne ve sosyal kontrolden kısmen bağımsızlaşmasına dayandırır. Ogburn ise, yeniliklerin bireyden ziyade toplumsal ihtiyaçlar ve yapılar doğrultusunda ortaya çıktığını, dolayısıyla bireyin rolünün ikincil düzeyde olduğunu öne sürer.

Bu bağlamda, LaPiere'in yaklaşımı bireyin özgün katkısını merkeze alırken, Ogburn'un görüşü tarihsel koşulların ve toplumsal zorunlulukların belirleyici olduğu bir çerçeveyi temsil eder. Örneğin LaPiere'a göre Thomas Edison olmasaydı

anketlerde, ziyaret edilen işletmelerin çoğunluğunun Çinli misafirleri kabul etmeyeceklerini belirtmiştir. Bu çalışma, tutumlar ve davranışlar arasındaki uçurumu tespit etmek açısından önemli bir çalışma olarak kabul edilmiştir.

ampul icat edilmezdi; çünkü bu yaratıcı sürecin ardında belirli bir bireysel deha yatmaktadır. Oysa Ogburn'a göre Edison yerine başka biri bu icadı gerçekleştirebilirdi; çünkü toplum o dönemde bu tür bir teknolojik yeniliğe hazırdu ve ihtiyaç duyuyordu.

Tablo 2.37. Richard T. LaPiere'in toplumsal değişimin asosyal doğası hakkındaki görüşleri ve yaklaşımı

Görüşler	Açıklamaları
Toplumsal Değişimin Asosyal Doğası	LaPiere, toplumsal değişmeyi asosyal bir olgu olarak ele alır ve toplumun sabit kurallar bütünü'nün bir ürünü olmadığını savunur. Değişme, yaşayan bir organizma içindeki zamansal bir değişikliğe benzemez, aksine bir organizmanın içindeki bir tümör gibi bütün organizmayı etkileyen bir etkiye benzer. Bu tür değişim, toplumdan ayrılan insanlar tarafından anormal bir şekilde başlatılır.
Toplumsal Değişimin Süreci	LaPiere, toplumsal değişimin üç aşamalı bir süreçte gerçekleştiğini belirtir: Yaratıcı bir yenilik ortaya çıkar, ardından bu yeniliği savunanlar ve uygulayanlar izler. Yenilik, toplumsal değişimi tetikler. Bu üç rol bazen aynı kişi tarafından oynanabilir. Yenilik, yaratıcı aynı zamanda savunucu olabilir.
Yenilik Kaynağı	LaPiere, toplumsal değişimin kaynağını asosyal olarak görür ve bu yeniliği bireylerden doğan bir olgu olarak tanımlar. Ancak toplumsal yapı ve mekanizmaların bu yeniliğin yayılmasında ve toplumsal değişime yol açmasındaki rolünü de kabul eder.
Benzerlik ve Farklar	LaPiere ve Ogburn arasındaki benzerlik, her ikisinin de toplumsal değişimin kaynağını bireylerin yenilik yaratmalarında görmesidir. Ancak temel fark, LaPiere'in yeniliği maddi ve manevi kültürde görebilme kabiliyetini savunması, Ogburn'un ise yeniliği daha çok maddi kültür içinde ele almasıdır. İkinci önemli fark, bu yenilik yaratma sürecinin niteliğidir. LaPiere, bireysel faktörlere odaklanırken, Ogburn, yenilik yaratmanın bir toplumsal ürün olduğunu savunur.

Richard T. LaPiere'in A Theory of Social Control (1954) adlı eserinde yer alan "Conquest: Military and Economic" bölümü (LaPIERE, 1954, s. 445-487), toplumsal kontrolün askeri ve ekonomik yollarla nasıl sağlandığını incelemektedir. Bu bölümde, toplumların ve devletlerin, kendi norm ve değerlerini yaymak amacıyla askeri fetihler ve ekonomik baskılar gibi araçları nasıl kullandıkları ele alınmaktadır.

Askeri Fetih ve Toplumsal Kontrol

LaPiere, askeri fetihlerin sadece fiziksel toprak kazanımı olmadığını, aynı zamanda fethedilen toplumun sosyal yapısının, normlarının ve değerlerinin dönüştürülmesini amaçladığını belirtir. Bu süreçte, fetheden güç, kendi otoritesini meşrulaştırmak ve sürdürülebilir kılmak için çeşitli stratejiler geliştirir. Bu stratejiler arasında, eğitim sistemlerinin yeniden yapılandırılması, yerel liderlerin değiştirilmesi ve yeni yasal düzenlemelerin getirilmesi yer alır.

Ekonomik Baskı ve Bağımlılık

Ekonomik fetih, doğrudan askeri müdahale olmaksızın, ekonomik araçlar kullanılarak bir toplumun kontrol altına alınmasıdır. LaPiere, ekonomik bağımlılığın, bir toplumun dış güçlere karşı direncini zayıflattığını ve bu durumun, kontrol mekanizmalarının etkinliğini artırdığını vurgular. Örneğin, bir ülkenin başka bir ülkeye olan borçları veya ticaret bağımlılığı, ekonomik baskı aracı olarak kullanılabilir.

Askeri ve Ekonomik Kontrolün Etkileşimi

LaPiere, askeri ve ekonomik kontrol mekanizmalarının birbirini tamamladığını ve birlikte kullanıldığında daha etkili olduğunu savunur. Askeri güç, ekonomik baskının uygulanabilirliğini artırırken, ekonomik kontrol de askeri müdahalelerin meşrulaştırılmasına hizmet edebilir. Bu etkileşim, toplumsal kontrolün sürdürülebilirliğini sağlar.

Sonuç

LaPiere'in "Conquest: Military and Economic" bölümü, toplumsal kontrolün sadece içsel dinamiklerle değil, dışsal güçlerin müdahaleleriyle de şekillendiğini ortaya koyar. Askeri ve ekonomik fetihler, toplumların normlarını, değerlerini ve yapılarını dönüştürerek, kontrol mekanizmalarının etkinliğini artırır. Bu analiz, toplumsal kontrolün çok boyutlu ve karmaşık doğasını anlamamıza yardımcı olur.

2.2.4.2 David Riesman¹³ ve Özerk Kişilik Tipi

David Riesman, toplumsal gelişme ile bireysel karakterler arasında yakın bir ilişki olduğunu belirler. Geleneklere sıkı sıkıya bağlı olan "gelenekler tarafından yönetilen" kişilik tipi, geleneksel toplumların baskın karakteridir (Riesman, Glazer, & Denney, 1960, s. 8-11). Bu tip birey, kendini toplumdan ayrı bir varlık olarak görmeyip yaşamını geleneklere dayandırır ve toplumsal yeniliklerin kaynağı olma rolünü üstlenmez.

Öte yandan, endüstrileşmeye doğru hızla ilerleyen toplumlarda gözlenen "içten yönetilen" kişilik tipinde, davranışlarını düzenlemek için gelenekler yerine benimsenen değerler ve otorite önem kazanır (Riesman, Glazer, & Denney, 1960, s. 13). Bu kişi, artık toplumdan bağımsız bir varlık olduğunun farkındadır, kendine güvenir, ancak katı ve hoşgörüsüzdür.

Riesman, "dıştan yönetilen" kişilik tipini ise gelişmiş toplumların bir karakteristiği olarak tanımlar. Bu kişiler, davranışlarını genellikle çevresindeki diğer insanların beklentilerine uygun şekilde düzenlerler (Riesman, Glazer, & Denney, 1960, s. 285). Dış otoriteye dayalıdır ve esneklikleri sayesinde pek çok farklı yöne çekilebilirler.

Ancak Riesman, bu analizlerin ötesine geçer ve "özerk kişilik" tipini ortaya atar. Özerk kişilik, bilinçli bir şekilde kendini yönetebilen, duygusal ve yaratıcı bir yaklaşım benimseyen bir tip olarak öne çıkar. Bu tip birey hem insanlara duygusal hem de materyal değerlere yaratıcı bir bakış açısıyla yaklaşır. Özerk kişilik, toplumsal davranış kurallarına uyum sağlama yeteneğine sahiptir, ancak hangi kurallara uyması gerektiğini kendi içinden belirler.

Riesman'ın bu çözümlemesi, toplumsal yapı ile kişilik arasındaki karşılıklı etkileşimi vurgulayarak, kişiliklerin toplumsal yapıya etkisini (ve toplumsal yapının kişiliklere etkisini) anlatır. Bu şekilde, bireylerin toplumsal değişime nasıl

¹³ **David Riesman (22 Eylül 1909 - 10 Mayıs 2002)**, Amerikalı bir sosyolog ve yazar olarak tanındı. En ünlü eseri "Yalnız Kalabalık"tı ve Amerikan toplumunun değişen karakterini ele aldı. Ayrıca Amerikan yükseköğretimiyle ilgili önemli bir yorumcu. https://www.goodreads.com/author/show/52115.David_Riesman-03.10.2023

katkı sağlayabileceği ve toplumsal yapının nasıl kişilikleri şekillendirebileceği daha iyi anlaşılır.

Tablo 2.38. David Riesman'ın farklı kişilik tiplerini ve toplumsal gelişme ile kişilikler arasındaki ilişkiyi açıklamak için geliştirdiği görüşleri

Görüşler	Açıklamaları
Gelenekler Tarafından Yönetilen Kişilik Tipi	Bu kişilik tipi, geleneklere sıkı sıkıya bağlıdır ve geleneklerin rehberliğinde yaşar. Toplumsal yeniliklerin kaynağı olma rolünü üstlenmez.
İçten Yönetilen Kişilik Tipi	Bu kişilik tipi, geleneksel toplumlardan ziyade endüstrileşmiş toplumlarda görülür. Kendi değerlerine ve otoritesine güvenir, toplumdan bağımsız bir varlık olduğunun farkındadır. Katı ve hoşgörüsüzdür.
Dıştan Yönetilen Kişilik Tipi	Bu kişiler, davranışlarını çevresindeki diğer insanların beklentilerine uygun şekilde düzenlerler. Dış otoriteye dayalıdır ve esneklikleri sayesinde farklı yönleri çekebilirler.
Özerk Kişilik Tipi	Özerk kişilik, kendini bilinçli bir şekilde yönetebilen, duygusal ve yaratıcı bir yaklaşım benimseyen bir tip olarak öne çıkar. Bu tip birey, insanlara duygusal ve materyal değerlere yaratıcı bir bakış açısıyla yaklaşır. Toplumsal davranış kurallarına uyum sağlama yeteneğine sahiptir, ancak hangi kurallara uyması gerektiğini kendi içinden belirler.

David Riesman'ın kişilik tiplerine dayalı toplumsal analiz paradigması, askeri sosyoloji açısından önemli girdilerde bulunmaktadır. Çünkü Riesman, kişilik yapılarını toplumun ekonomik, kültürel ve yapısal dönüşümleriyle ilişkilendirerek birey-toplum ilişkisini çözümlemeye çalışır. Bu yaklaşım, askeri kurumlar gibi disiplinli ve hiyerarşik yapılarla birey arasındaki etkileşimi anlamada çok önemlidir.

Riesman'ın teorisinin askeri sosyolojide kullanımına dair değerlendirmeler:

1. Askerî Personel Seçimi ve Eğitiminde Kişilik Tiplerinin Rolü

Riesman'ın gelenek yönelimli, içten yönelimli ve dıştan yönelimli kişilik tipleri, askeri personelin hangi dönemlerde ne tür değerlerle şekillendiğini anlamak açısından katkı sağlayabilir:

Kişilik Tipi	Askerî Yansımaları
Gelenek yönelimli	Geleneksel askeri yapılarda itaat ve kolektif değerler ön plandadır. Sadakat ve emir-komuta zinciri, bu kişilik tipiyle uyumludur.
İçten yönelimli	Modern ulus-devlet ordularında görülebilir. Askerler içselleştirilmiş otoriteye göre hareket eder; liderlik ve disiplin bireyin iç değerlerine yaslanır.
Dıştan yönelimli	Postmodern veya profesyonelleşmiş ordularda yaygınlaşabilir. Bireyler, takım arkadaşlarının ve kamuoyunun beklentilerine daha duyarlıdır. Uyumu sürdürme ve çatışmadan kaçınma eğilimi öne çıkar.

Bu çerçevede, ordu personelinde hangi dönemde hangi kişilik tipinin baskın olduğuna dair analizler, değişen askeri disiplin modellerini açıklamak için uygundur.

2. Toplumsal Yapıdaki Değişim ve Askerî Kurumun Rolü

Riesman, bireyin yönelimini toplumun üretim tarzı ve değer sistemine bağlar. Bu perspektif, askeri kurumların toplumdaki değişimlerle nasıl evrildiğini açıklamak için bir çerçeveye sağlar.

- Tarım toplumunda ordu, **geleneksel rollerin koruyucusudur**. Riesman'ın "gelenek yönelimli" birey modeli burada öne çıkar.
- Sanayi toplumunda **profesyonelleşmiş ve teknikleşmiş bir ordu yapısı** oluşur; bireyler "içten yönelimli" olur.

- Postmodern toplumda ise ordu, sadece savaş değil **iletişim, barış gücü ve kriz yönetimi gibi yeni rolleri üstlenir**. Bu da dıştan yönelimli birey profiline karşılık gelir.

Bu değişimlerin analizi, **ordu-sivil toplum ilişkileri, askerî bürokrasinin dönüşümü ve askeri etik tartışmaları** açısından da etkindir.

3. Askerî Liderlik ve Kitle Psikolojisi Üzerine Etkisi

Riesman'ın kuramı, **liderlik tarzlarının değişimi** açısından da kullanılabilir:

- **Geleneksel liderlik**, astların emir almasına dayanır. Karizmatik lider figürü, gelenek yönelimli bir kitlenin davranış kalıplarına uygundur.
- **İçten yönelimli toplumlarda**, liderin teknik becerileri, öz disiplini ve iç denetimi daha önemlidir.
- **Dıştan yönelimli askerî yapılarda**, liderin iletişim gücü, empati yeteneği ve sosyal etkileşim becerileri öne çıkar.

Bu durum, özellikle **profesyonel orduların insan kaynakları politikaları**, ast-üst ilişkileri ve **psikolojik dayanıklılık programları** açısından dikkate değerdir.

4. Askerî Moral, Uyum ve Kriz Dönemlerinde Tepkiler

Riesman'ın dıştan yönelimli kişiliğe dair analizleri, özellikle **askerî birliklerde moralin kırıldığı, kolektif travmaların yaşandığı** kriz dönemlerinde açıklayıcı olur.

- Dışsal onay ihtiyacı yüksek olan bireyler, grup dışlamasına veya kamuoyu baskısına daha duyarlı olabilir.
- İçten yönelimli bireyler kriz karşısında dirençli olabilir ama aynı zamanda katı ve uyumsuz da olabilir.
- Özerk kişilikler, kriz dönemlerinde **uyum ile sorgulayıcılık arasında denge kurabilir**.

Bu bağlamda **psikolojik destek programları, yeniden bütünleşme çalışmaları ve görev sonrası uyum süreçleri** için Riesman'ın kişilik tiplerini önemli bir değerlendirme aracı sunar.

5. Özerk Kişilik ve Yeni Nesil Askerî Personel

Riesman'ın sonradan geliştirdiği “özerk kişilik” tipi, **modern ordularda görev yapan yüksek eğitilmiş, çok işlevli rollere sahip bireyler** için örnek alınabilir:

- Bu kişiler, **kendi değerleriyle hareket edebilen ama aynı zamanda örgütsel normlara da uyum sağlayabilen** esnek karakterlerdir.
- Özellikle **uzay, siber güvenlik, insansız sistemler, barış gücü görevleri gibi yeni görev alanlarında**, özerk kişiliğin ideal askeri modeli sunduğu söylenebilir.

Sonuç:

David Riesman'ın kişilik tipolojisi ve toplumsal yapı çözümlemesi, askerî sosyolojide şu alanlara uygulanabilir:

- Askerî personel yönetimi ve psikolojik profilleme
- Değişen liderlik tarzları
- Asker-sivil ilişkileri
- Toplumsal değişim ve ordunun dönüşümü
- Kriz yönetimi ve moral araştırmaları

Bu kapsamda, Riesman'ın teorisi, **ordu gibi yüksek disiplinli kurumların bireysel yönelimlerle nasıl etkileşime girdiğini analiz etmek için güçlü bir teorik araç sağlar**.

2.2.4.3 Alex Inkeles¹⁴ ve Sosyalizasyonun Toplumsal Değişime Katkısı

Alex Inkeles'in “**Becoming Modern: Individual Change in Six Developing Countries**” adlı makalesi, özellikle **toplumsal değişim** açısından

¹⁴ **Alex Inkeles** (1920-), Amerikalı sosyolog. Lisans derecesini 1941 yılında, yüksek lisans derecesini 1946 yılında Cornell Üniversitesi'nden aldı. Doktorasını 1949 yılında Columbia Üniversitesi'nde tamamladı. Harvard Üniversitesi'nde sosyoloji profesörlüğüne atandığı 1957 yılına kadar Rusya Araştırma Merkezi'nde çalıştı. Harvard'daki Uluslararası İlişkiler Merkezi'nde de çalışmıştır. Inkeles'in ilgi alanları arasında sosyal yapıların karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve Sovyetler Birliği sosyolojisi bulunmaktadır. Ayrıca politik davranış, modernleşme, sosyal psikoloji, ulusal karakter ve ulusal kalkınma konularında uzmandır. Uluslararası görevlerde yer almış ve birçok ülkede danışmanlık yapmıştır. 1981 yılında Ulusal

değerlendirildiğinde, modernleşmenin birey üzerinden nasıl gerçekleştiğine ve bu bireysel dönüşümün daha geniş toplumsal yapıları nasıl etkileyebileceğine dair bakış açısı sunar (Inkeles, 1975).

Inkeles, modernleşmeyi yalnızca yapısal (kurumsal, ekonomik, siyasal) bir dönüşüm olarak değil, aynı zamanda bireyin zihinsel ve davranışsal değişimi olarak ele alır. Bu yaklaşım, toplumsal değişimin temeline **bireysel tutumların, değerlerin ve davranışların** konulabileceğini gösterir. Toplumun dönüşümünün bireyde başladığı fikri, sosyolojik açıdan oldukça dönüştürücü bir çerçevedir.

Inkeles, “modern insan”ı; bilgiye açık, özerk, etken yurttaş, yeniliklere açık ve değişimi kabullenebilen birey olarak tanımlar. Bu birey tipi, modern ekonomik üretim ilişkileri, demokratik siyasal katılım ve toplumsal hareketlilik gibi birçok modern kurumun işleyişi için elzemdir. Dolayısıyla, bu tür bireylerin yaygınlaşması, toplumun genel yapısal modernleşmesini tetikler.

Inkeles, bireylerin modernleşmesini bir **sosyalleşme süreci** olarak görür. Bu süreçte okul, fabrika, şehir hayatı ve kitle iletişim araçları gibi modern kurumlar, bireyleri dönüştüren başlıca etkenlerdir. Bu kurumların sunduğu deneyimlerle birey, geleneksel toplumun değerlerinden uzaklaşarak daha seküler, rasyonel ve performans odaklı bir hayat görüşü kazanır. Bu da toplumda yapısal dönüşümlerin zeminini hazırlar.

Özellikle kırsaldan kente göç eden bireylerin fabrika ortamında çalışmaya başlamasıyla geçirdiği dönüşüm, toplumsal hareketliliğin hem bireysel hem de toplumsal modernleşmeye hizmet ettiğini gösterir. Kırsal toplumun geleneksel yapısı çözüldükçe, kentli ve endüstriyel yapılar güç kazanır. Bu da toplumun genelinde bir kültürel yeniden yapılanmayı beraberinde getirir.

Inkeles’in önemli bulgularından biri, bireyin yalnızca çocuklukta değil, yetişkinlikte de modernleşebileceğidir. Bu, toplumsal değişimin sadece kuşaklar arası değil, aynı kuşak içinde de mümkün olduğunu gösterir. Eğitim almamış ya da kırsalda büyümüş bir bireyin, şehirde çalışma ve medya ile etkileşim yoluyla dönüşmesi, toplumun **dinamik ve esnek bir değişim süreci** içerisinde olduğunu gösterir.

Bilimler Akademisi’ne seçilmiştir. Inkeles daha sonra Stanford Üniversitesi’nde emekli olmuş ve geliştirmekte olan dünya toplumlarının sosyal yapıları ve uluslararası karşılaştırmalı çalışmalar üzerine araştırmalara odaklanmıştır. <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/inkeles-alex-03.10.2023>

Inkeles eğitim, fabrika, medya gibi kurumların bireyi dönüştürmedeki etkisi detaylı bir şekilde analiz eder. Bu bağlamda, toplumsal değişimin yalnızca ekonomik yatırımlarla değil, **kurumsal altyapının niteliği ve yaygınlığıyla** doğrudan bağlantılı olduğu savunur. Bu da gelişmekte olan ülkelerde toplumsal dönüşümün önündeki yapısal engellere ışık tutar.

Alex Inkeles'in çalışması, bireyin modernleşmesini yalnızca bireysel değil, **toplumsal bir dönüşümün temel yapıtaşı** olarak ele alır. Bireydeki zihinsel ve davranışsal değişimlerin, toplumu daha rasyonel, katılımcı ve yenilikçi bir yapıya dönüştürdüğü savunulur. Bu yaklaşım, kalkınma, eğitim, sanayileşme ve medya politikalarının sadece ekonomik değil, aynı zamanda **toplumsal değişim mühendisliği** açısından da değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koyar.

Tablo 2.39. Alex Inkeles'in modernleşme kuramının temel unsurları

Temel Kavram / Görüş	Açıklama
Modern İnsan	Yeniliklere açık, bireysel etkinliği yüksek, kamusal alana ilgi duyan, otoriteye eleştirel yaklaşabilen ve rasyonel kararlar alan birey tipi.
Modernleşme Süreci	Bireyler doğuştan modern değildir; iş, eğitim, şehir yaşamı ve medya gibi kurumlarla etkileşim yoluyla zamanla modernleşirler.
Kurumların Etkisi (Fabrika, Okul, Medya)	Modern kurumlar bireylerde modern tutum ve davranışları geliştirir; en güçlü etki sırasıyla: eğitim, fabrika deneyimi ve medya ile temastır.
Erken vs. Geç Sosyalleşme	Modernlik sadece çocuklukta değil, yetişkinlikte de öğrenilebilir. Yani yetişkin bireyler de modernleşebilir.
Bireysel Modernlik Göstergeleri	1) Bilinçli yurttaşlık, 2) Kişisel etki ve kontrol duygusu, 3) Geleneksel otoritelerden bağımsızlık, 4) Yeniliklere açıklık.
Modernliğin Ölçümü (OM Ölçeği)	Tutum, değer ve davranışlara dayalı bir ölçekle bireyin modernlik düzeyi ölçülür.
Toplumsal Farklılıklar	Etnik köken, din, kırsal-kentsel farklar, bireysel modernliği doğrudan belirlemez; asıl fark yaratan bireyin kurumsal deneyimidir.
Toplumsal Değişim Bağlamı	Bireylerin modernleşmesi, toplumsal modernleşmenin önkoşuludur. Toplumun kurumsal dönüşümü, bireyin dönüşümüyle birlikte ilerler.
Modernliğin Sürekliliği	Modernleşme süreci yaşla birlikte durmaz; birey, modern kurumlarla etkileşimde kaldığı sürece değişim devam eder.

Tablo 2.40 (devam). Alex Inkeles'in modernleşme kuramının temel unsurları

Modernlik Geriye Döner mi?	Modernlik kalıcı eğilim gösterir, ancak birey geleneksel çevrelere dönerse gerileme olabilir.

Kadınlar Üzerindeki Etki	Kuram doğrudan erkeklere uygulanmıştır, ancak benzer şekilde kadınlar için de geçerlidir. Eğitim ve kurumlar kadınları da modernleştirir.
Gelişmiş Ülkeler İçin Geçerlilik	Gelişmiş ülkelerde de bireyler arasında modernlik farkı vardır; kuramsal yapı oralarda da geçerli ve ölçülebilirdir.
Politik Etkiler (Radikal Dönüşüm Talebi)	Daha modern bireyler, toplumsal sistemin daha köklü ve hızlı değişimini savunma eğilimindedir.

Askeri Sosyoloji Açısından Inkeles'in Görüşlerinden Nasıl Faydalanılabilir

Alex Inkeles'in "Becoming Modern: Individual Change in Six Developing Countries" adlı çalışması doğrudan askeri sosyolojiyi konu almasa da, askeri sosyoloji açısından oldukça zengin ve kullanılabilir kuramsal ve metodolojik yaklaşımlar sunar. Aşağıda bu perspektifin nasıl askeri sosyolojik analizlerde kullanılabileceğine dair bir değerlendirme sunuyorum:

Ordunun Birey Üzerinden Toplumsal Değişimdeki Rolünü Anlamak

Inkeles'in temel savı, bireyin modernleşmesinin – yani tutumlarının, değerlerinin ve davranışlarının dönüşümünün – toplumsal değişimin motoru olduğudur. Bu savı orduya uyguladığımızda, şu soruları sorabiliriz:

- Ordu bir birey modernleştirici kurum olarak işlev görüyor mu?
- Askerî yaşam disiplini, bürokratik düzeni ve teknolojik yapısıyla bireylerde **"modern insan"**a özgü tutumlar geliştiriyor mu?

Bu noktada Inkeles'in **"fabrika"** gibi kurumların bireyleri modernleştirdiği iddiası, ordu için de geçerli kılınabilir. Her ikisi de:

- Rasyonel organizasyon yapısına sahiptir.
- Hiyerarşik bir düzene dayanır.
- Modern teknik ve teknoloji ile çalışır.
- Katı kurallarla yönetilir.

Bu bağlamda, Inkeles'in "fabrika okulu" benzetmesi, ordu için de "modernliğin okulu" şeklinde yeniden yorumlanabilir.

Ordu, Modernleşmenin Taşıyıcısı Olarak

Gelişmekte olan ülkelerde – özellikle Türkiye, Mısır, Pakistan gibi yerlerde – ordu, sadece bir savunma kurumu değil, aynı zamanda bir modernleşme aktörü olmuştur. Inkeles'in bireyin modernleşmesini merkeze alan çalışması, askeri kurumların bu rolünü değerlendirmede kullanılabilir:

- Ordunun okur yazarlık, teknik eğitim, şehirleşme ve medya erişimi gibi modernleştirici faktörlere erişim sağladığı düşünülürse, askerliğin birey üzerindeki modernleştirici etkisi test edilebilir.
- Özellikle kırsal kökenli bireyler için askerlik deneyimi, ilk kez "modern" kurumlarla temas ettikleri bir ortam olabilir.

Toplumsal Bütünleşme ve Yurttaşlık Bilinci

Inkeles, "modern insan"ı aktif yurttaş, kamusal meselelerle ilgilenen, hak ve görevlerinin farkında biri olarak tanımlar. Askerî sosyoloji açısından şu sorulara odaklanabiliriz:

- Askerî eğitim bireylerde vatandaşlık bilincini, devletle bağ kurmayı, ulusal aidiyeti güçlendiriyor mu?
- Ordu, özellikle etnik, dinsel veya sınıfsal farklılıkların ötesinde ortak bir ulusal kimliğin inşasında rol oynuyor mu?

Bu soruların yanıtlarını ararken Inkeles'in birey düzeyli değişim kuramı yol gösterici olabilir.

Bireysel Modernleşmenin Askerî Kurum İçindeki Çatışmaları

Inkeles'in modern bireyi; eleştirel, sorgulayıcı, özerk ve rasyonel olarak tanımlanır. Ancak

bu değerler, otoriter ve hiyerarşik askerî yapıyla çelişebilir:

- Bu çelişki nasıl yönetiliyor?
- Modernleşmiş bireyler ile geleneksel askerî yapılar arasında bir gerilim ortaya çıkıyor mu?
Askerî kurum içindeki modernlik-gelenek ikiliği, Inkeles'in bireysel düzeyde modernleşme kavramı çerçevesinde değerlendirilebilir.

Askerî Kurumların İçsel Modernleşmesi

*Inkeles'in makalesinde yer alan şu bulgu askeri kurumlar için çok değerlidir:
“Kurumsal modernliğin (örneğin fabrikanın ne kadar modern olduğu) birey üzerindeki etkisi, orada geçirilen süre kadar önemli değildir.”*

Bu, bize şunu düşündürür:

- Türk Silahlı Kuvvetleri gibi kurumlar, ne kadar modern yapılar sunarlarsa sunsunlar, eğer bireylerle bu yapılar arasında sürekli bir etkileşim ve katılım yoksa dönüşüm sınırlı kalabilir.
- Bu bağlamda, ordunun modernleşmesi ile askerî personelin ya da erlerin modernleşmesi aynı şey değildir. Inkeles'in ayrımı burada açıklayıcıdır.

Uygulamalı Alan: Türk Ordusu Örneği

Türkiye özelinde düşündüğümüzde:

- 20. yüzyılda ordu, kırsal gençlerin ilk kez şehirle, ulus-devletle, laiklikle ve teknik bilgiyle tanıştığı kurumdur.
- Inkeles'in bireysel modernleşme modeli, askerliğin sosyalleştirici etkisini ölçmek için kullanılabilir bir ölçek olabilir.

Sonuç ve Yöntemsel Kazanım

Alex Inkeles'in birey merkezli modernleşme yaklaşımı, askeri sosyolojiye şu açılardan katkı sunar:

- Askerî kurumların bireysel ve toplumsal modernleşmedeki rolünü ölçme ve yorumlama aracı sağlar.
- Birey-kurum ilişkisini mikro düzeyde anlamamıza imkân tanır.
- Ordunun modernleşme süreçlerindeki toplumsal aracı rolünü incelemeye olanak verir.

2.2.4.4 Kurt Lewin¹⁵ ve Toplumsal Değişimde Sosyal Kanallar Yaklaşımı

Kurt Lewin, toplumsal değişim süreçlerini anlamada “sosyal kanallar” ve “geçit noktaları” kavramlarını merkeze alır (Lewin, 1947). Lewin’e göre bireylerin davranışları, içinde bulundukları sosyal kanallar aracılığıyla şekillenir ve bu kanallardaki geçit noktaları, değişim için stratejik müdahale alanlarıdır.

¹⁵ **Kurt Lewin**, Amerikalı psikolog ve sosyolog. 1890 yılında Polonya'da doğmuş ve 1947 yılında vefat etmiştir. Ailesi çocuklarına daha iyi bir eğitim sağlamak için Berlin'e taşındı ve Lewin daha sonra çeşitli üniversitelerde tıp ve biyoloji eğitimi aldı. Bu süre zarfında sosyalist ve kadın hakları hareketlerinde aktif olarak yer aldı. Birinci Dünya Savaşı'na katılıp yaralandıktan sonra eğitimini tamamlamak üzere Almanya'ya döndü ve Berlin Üniversitesi'nden doktorasını aldı. Lewin, birey ve çevresi arasındaki ilişkiyi vurgulayan sosyal psikolojinin kurucusu olarak bilinir. Davranışın birey ve çevresi arasındaki dinamik etkileşimden etkilendiğine inanıyordu. Lewin'in teorisi, tüm insan ve hayvan davranışlarının, bu ilişkideki bozuklukların neden olduğu dengeyi yeniden kurma ve gerilimi azaltma girişimi olduğunu öne sürdü. Bireysel psikoloji ile sosyal psikoloji arasındaki sürekli etkileşimi ve karşılıklı etkiyi vurgulamıştır. <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/inkeles-alex-03.10.2023>

Toplumsal değişim, bireylerin alışkanlıklarını dönüştürmeyi içerir; ancak bu dönüşüm, tüm bireylerden ziyade, belirli karar vericiler hedeflenerek daha etkili şekilde sağlanabilir. Örneğin bir toplumda beslenme alışkanlıklarını değiştirmek için evdeki yemek kararlarını alan kişi (çoğu zaman ev kadını) doğrudan hedeflenmelidir. Bu kişi, kanalın “geçit bekçisi” konumundadır ve değişimin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini büyük ölçüde belirler.

Lewin’in bu modeli, sadece bireysel psikolojiyi değil, aynı zamanda sosyal yapıları da dikkate alarak davranışların nasıl değiştirilebileceğine dair yapısal bir çerçeve sunar. Toplumsal değişimin kalıcı olabilmesi için, bu geçit noktalarına yönelik müdahaleler belirleyici önemdedir.

Tablo 2.41. Kurt Lewin’in toplumsal değişim yaklaşımı: sosyal kanallar ve geçit noktaları

Kavram	Tanım	Toplumsal Değişimde Rolü	Örnek
Sosyal Kanal	Bireyin davranışlarını yönlendiren toplumsal etkileşim yolları	Bireylerin alışkanlık ve davranışları bu kanallar içinde şekillenir	Aile içindeki günlük yemek alışkanlıkları
Geçit Noktası	Kanal üzerindeki kritik karar alma aşamaları	Davranış değişikliği için müdahale edilmesi gereken stratejik noktalar	Akşam yemeğine ne pişirileceğine karar verme süreci
Geçit Bekçisi (Gatekeeper)	Geçit noktasında karar yetkisine sahip birey	Toplumsal değişim bu kişinin kararlarına etki edilerek başlatılabilir	Evde yemek yapan ve karar veren anne
Odaklı Müdahale	Geçit bekçisine yönelik özel iletişim ve yönlendirme	Değişim süreci tüm topluma değil, bu ana figüre yönelik stratejiyle başlatılır	Sağlıklı beslenme kampanyasının annelere odaklanması
Davranış Değişimi	Geçit bekçisinin kararlarının değişmesiyle birlikte kanaldaki dönüşüm	Kanal içindeki bireylerin davranışları zincirleme biçimde dönüşür	Ailenin tüm üyelerinin sağlıklı yemekler tüketmeye başlaması

Lewin'in Yaklaşımının Askeri Sosyoloji Kapsamında Kullanımı

Kurt Lewin'in sosyal kanallar ve geçit noktaları (gatekeeper) yaklaşımı, askeri sosyoloji kapsamında özellikle değişim süreçlerini, karar alma mekanizmalarını, disiplin aktarımını, sivil-asker ilişkilerini ve teknolojik dönüşümü analiz etmek için kullanılabilir. Bu yaklaşımın çeşitli askeri alanlardaki uygulama biçimleri olabilecek alanlar aşağıda sıralanmıştır:

Komuta Zinciri İçindeki Geçit Noktaları

Askeri örgütlerde karar alma, emir-komuta zinciri üzerinden işler. Orta ve üst rütbeli subaylar geçit noktası işlevi görür.

Askerî Eğitimde Norm ve Değerlerin Aktarımı

Harp okulları ve astsubay okulları bireylerin askeri değerlere geçiş yaptığı sosyal kanallardır. Eğitimci subaylar bu geçişin kontrol noktalarıdır.

Kadınların ve Azınlıkların Orduya Entegrasyonu

Ordunun daha kapsayıcı bir yapıya dönüşmesi, personel alım politikaları ve karar verici aktörler üzerinden gerçekleşir.

Sivil-Asker İlişkileri ve Demokratikleşme

Sivil otoritenin güçlenmesi, askeri kurumlardaki geçit bekçileri ile yürütülen bir dönüşüm sürecidir.

Savunma Sanayii ve Teknolojik Değişim

Orduların teknolojik dönüşümü, tedarik ve AR-GE birimlerindeki karar vericilerin yönlendirmesiyle gerçekleşir.

Askerî Sosyolojik Alan	Geçit Noktası	Geçit Bekçisi (Karar Verici Aktör)	Toplumsal Değişim Hedefi
Eğitim ve disiplin	Askeri okullar, eğitim müfredatı	Eğitim komutanları, eğitimci subaylar	Yeni liderlik ve değer sistemlerinin aktarımı
Kurumsal dönüşüm	Emir-komuta zinciri	Orta ve üst düzey subaylar	Karar alma biçimlerinin modernleşmesi
Cinsiyet ve etnik kapsayıcılık	Personel politikası, alım süreçleri	Personel başkanlığı, üst kademe yöneticiler	Orduda eşit temsiliyetin sağlanması
Sivil-asker ilişkileri	MGK, Genelkurmay, Savunma Bakanlığı	Kuvvet komutanları, hükümet yetkilileri	Sivil demokratik denetimin güçlenmesi
Savunma sanayii ve teknoloji	Tedarik zinciri, AR-GE sistemleri	Proje yöneticileri, teknik ofisler	Yerli-milli teknolojinin benimsenmesi

2.2.5 Toplumsal Değişim ve Türk Sosyologlar

2.2.5.1 Ahmed Cevdet Paşa'nın Temel Fikirleri¹⁶

Osmanlı İmparatorluğu için Tanzimat Dönemi oldukça kritiktir. Bu dönem, geleneksel ve modern arasındaki ayrımın belirginleştiği bir dönem olarak Cumhuriyet'e kadar uzanır. Tanzimat Dönemi, geleneksel devlet anlayışından

¹⁶ **Ahmet Cevdet Paşa** (26 Mart 1823- 26 Aralık 1895) - (İslam Hukuku, Tarih), Ahmet Cevdet Paşa, İslam hukuk ve tarihi konularında önemli katkılarda bulunmuş bir Osmanlı entelektüelidir..

uzaklaşmanın bir zamanıdır. Ahmed Cevdet Paşa, bu dönemde modernleşmeye karşı tamamen karşı çıkmamış, ancak değişimin belirli kurallara ve standartlara uygun olarak gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştur. Ahmed Cevdet Paşa, reformların padişahların çabalarıyla başarılı olabileceğine inanmıştır. Ancak, padişahın her şeyi detaylarıyla denetlemesinin mümkün olmadığını ve bu nedenle işlerin "vesâit-i icrâiyye" denilen yetkililer aracılığıyla yürütülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak, eğer bu yetkililer düzgün çalışmazsa, işlerin doğru şekilde yürütülemeyeceğine inanmıştır (Kaya, 2023, s. 33).

Cevdet Paşa, geleneksel ve modern arasındaki çatışmada ikisinden birini tercih etmek yerine sentezci bir yaklaşım benimsemiştir. Ona göre, İslam, Batı'da olduğu gibi geniş kitlelere özgürlük getirdiği için Batı'daki özgürlük mücadelelerine benzer bir mücadele yaşanmamıştır. Ancak, Paşa, Fransız Devrimi'nden sonra yayılan milliyetçi düşüncenin devleti parçalayabileceğinin farkındadır. Buna karşı alınacak akıllıca önlemlerle devlet ve toplumun çöküşten kurtulabileceğine inanır.

Cevdet Paşa, ne tamamen Batılılaşmayı destekleyen ne de doğu kültürüne sıkı sıkıya bağlı olan birisi olarak ortaya çıkar. O, Doğu bilgisini Batı bilimiyle birleştirerek devlet ve toplumu uygun bir yere yerleştirmeye çalışan bir akademisyen ve devlet adamıdır. Ona göre, devletin birlik ve bütünlüğünü korumanın yolu Osmanlılık fikrini benimsemektir.

Cevdet Paşa, genel olarak reformcu bir yaklaşıma sahiptir. Ancak, bu reformları kendi değerlerinden uzaklaşmadan, Batı kültürüyle uyumlu bir şekilde uygulamak gerektiğini savunmuştur. Bu nedenle, Batı tarzında düşünülen yeniliklerle geleneksel Türk-İslam kültürü arasında bir denge kurmaya çalışmıştır.

Paşa, Osmanlı kurumlarının İslami ilkeler doğrultusunda şekillendiğini ve bu nedenle her açıdan Batılılaşmanın mümkün olmadığını savunmuştur. Materyalist bir yaklaşıma ve körü körüne Batı taklitçiliğine karşı çıkmıştır (Kaya, 2023). Ayrıca, kanun ve kurumsal yapıların Avrupa'dan alınıp aynen uygulanmasına karşı çıkmış ve İslami anlayışın korunması gerektiğini vurgulamıştır.

Cevdet Paşa'nın düşünceleri, İslam inancı ve Türk devlet düşüncesi üzerine kuruludur. Aynı zamanda, İbn Haldun geleneğini de temsil eder (Kaya, 2023). Paşa, hem geçmişe hem de geleceğe bakabilen bir bilim adamı olarak tanımlanabilir.

Ahmed Cevdet Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun zorlu zamanlarında önemli bir rol oynamış ve devletin ayakta kalmasına yardımcı olmak için çaba harcamıştır. Bu amaçla, devlet yönetiminde ve bilimsel çalışmalarda önemli katkılarda bulunmuştur.

Ahmed Cevdet Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat Dönemi'nde önemli bir figür olarak öne çıkar. Paşa, geleneksel ve modern arasındaki dengeyi sağlama arayışıyla tanınır ve reformlara belirli kuralların ve standartların eşlik etmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre, reformların padişahlar tarafından desteklenmesi önemlidir, ancak bunun detaylı denetimi mümkün olmayabilir ve bu nedenle yetkililerin işlerin yürütülmesinde önemli bir rol oynaması gerekmektedir.

Cevdet Paşa, Batılılaşma ve Doğu kültürü arasında sentez arayışındadır. Batı'daki özgürlük mücadelelerini İslam'ın geniş kitlelere getirdiği özgürlük anlayışına benzetirken, aynı zamanda Fransız Devrimi sonrası yayılan milliyetçilik akımının devleti tehlikeye sokabileceğini öngörür. Bu nedenle, devletin ve toplumun korunması için akılcıca önlemler alınması gerektiğini savunur.

Devletin birlik ve bütünlüğünün korunmasını Osmanlıcılık fikrine bağlar ve Batı tarzında düşünülen yeniliklerle geleneksel Türk-İslam kültürü arasında bir denge kurulmasını önerir. Materyalist bir yaklaşıma ve körü körüne Batı taklitçiliğine karşı çıkar, Osmanlı kurumlarının İslami ilkeler doğrultusunda şekillendiğini ve bu nedenle her açıdan Batılılaşmanın mümkün olmadığını savunur. Ayrıca, kanun ve kurumsal yapıların Avrupa'dan alınıp aynen uygulanmasına karşı çıkarak İslami anlayışın korunmasını vurgular.

Cevdet Paşa'nın düşünceleri, İslam inancı ve Türk devlet düşüncesi üzerine kurulmuştur ve İbn Haldun geleneğini temsil eder. Paşa, geçmişe ve geleceğe bakabilen bir bilim adamı olarak değerlendirilir ve Osmanlı İmparatorluğu'nun zorlu dönemlerinde önemli bir rol oynamıştır.

2.2.5.2 Türk Milliyetçiliği ve Ziya Gökalp¹⁷

Ziya Gökalp, Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecinde milliyetçiliği ön plana çıkaran aydınlardan biridir. Ona göre, Türk milleti sadece Türk milliyetçiliği ile Osmanlı'nın zorluklarından kurtulabilir. Gökalp'in düşünce dünyasını şekillendiren faktörler arasında aile, eğitim, toplumsal gruplar ve Durkheim'in sosyolojisi de etkili olmuştur. Gökalp, eserlerinde millet kavramına önem verirken milliyet veya Türk milliyetçiliği yerine Türkçülük kavramını kullanmıştır (Asım & Kara, 2023, s. 57).

Türkçülük, Gökalp'e göre milliyetçiliğin temelidir ve Türk milletinin eski Türk devletlerine dönmesini savunur. Başlangıçta Osmanlıcılık ve İslamcılık çizgisinde olan Gökalp, zamanla milliyetçilik fikrine yönelmiştir. Türk milletini

¹⁷ **Ziya Gökalp** (23 Mart 1876- 25 Ekim 1925)- (Türkçülük ve Milliyetçilik), Ziya Gökalp, Türk milliyetçiliğinin önde gelen isimlerinden biridir.

oluşturan unsurlar arasında ırk yerine dil, ahlak ve din gibi kültürel öğeleri vurgular. Ona göre, milleti oluşturan temel unsurlar arasında birlik ve dayanışma önemlidir.

Gökalp, milletin gelişmesinin Türkçülük ile mümkün olacağını savunur. Türk toplumunun yükselmesi için Türkçülüğün üç aşamada gerçekleşmesi gerektiğini öne sürer: Türkiyecilik, Oğuzculuk ve Turancılık. Türk milletini oluşturan unsurların bir araya gelerek milli bir kimlik oluşturmaları gerektiğini vurgular.

Gökalp'in Türkçülük fikri, ulusal bilincin gelişmesi ve Türk ulusal kültürünün geliştirilmesi üzerine odaklanır. Dilin birleştirici rolüne önem verirken sanat, ahlak, hukuk ve din gibi alanlarda da Türk milletinin öne çıkan özelliklerini vurgular. Türkçülüğün Türk toplumunu daha ileri bir seviyeye taşıyacağına inanır.

Gökalp'in Türkçülük düşüncesi, Türk milletinin birliğini ve gücünü vurgularken, kültürel ve ideolojik temellere dayanır. Ona göre, Türk milleti, Türkçülük fikri etrafında bir araya gelerek geçmişte olduğu gibi şimdi ve gelecekte de başarıya ulaşabilir.

***Ziya Gökalp**, Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecinde milliyetçiliği ön plana çıkaran önemli bir düşündürdür. Gökalp'e göre, Türk milleti sadece **Türk milliyetçiliği** ile Osmanlı'nın zorluklarından kurtulabilir. Onun düşünce dünyasını şekillendiren faktörler arasında aile, eğitim, toplumsal gruplar ve sosyolog Durkheim'ın etkisi yer alır. Gökalp, eserlerinde millet kavramına büyük önem verirken milliyet veya Türk milliyetçiliği yerine Türkçülük kavramını kullanmıştır.*

***Türkçülük**, Gökalp'e göre milliyetçiliğin temelidir ve Türk milletinin eski Türk devletlerine dönmesini savunur. Başlangıçta Osmanlıcılık ve İslamcılık çizgisinde olan Gökalp, zamanla milliyetçilik fikrine yönelmiştir. Türk milletini oluşturan unsurlar arasında ırk yerine dil, ahlak ve din gibi kültürel öğeleri vurgular. Ona göre, milleti oluşturan temel unsurlar arasında birlik ve dayanışma önemlidir.*

Gökalp, milletin gelişmesinin Türkçülük ile mümkün olacağını savunur. Türk toplumunun yükselmesi için Türkçülüğün üç aşamada gerçekleşmesi gerektiğini öne sürer: Türkiyecilik, Oğuzculuk ve Turancılık. Türk milletini oluşturan unsurların bir araya gelerek milli bir kimlik oluşturmaları gerektiğini vurgular.

Türkçülük fikri, Gökalp'e göre ulusal bilincin gelişmesi ve Türk ulusal kültürünün geliştirilmesi üzerine odaklanır. Dilin birleştirici rolüne önem verirken sanat, ahlak, hukuk ve din gibi alanlarda da Türk milletinin öne çıkan özelliklerini vurgular. Türkçülüğün Türk toplumunu daha ileri bir seviyeye taşıyacağına inanır.

Gökalp'in düşünceleri, Türk modernleşmesi sürecinde milliyetçilik ve kültürel kimlik oluşturma konularında önemli bir rol oynamıştır.

2.2.5.3 Niyazi Berkes¹⁸

Toplumda köklü değişiklikleri ifade eden devrim, bireylerin yaşam biçimlerini etkileyerek yeni düşünce biçimlerine yol açabilir. Bireylerin devrime

¹⁸ **Niyazi Berkes** (1908- 1988) - (Çağdaşlaşma), Niyazi Berkes, Türkiye'nin çağdaşlaşma sürecini ve bu sürecin toplumsal etkilerini inceleyen bir sosyologdur.

bakış açıları, onların topluma uyum sağlama veya yabancılaşma süreçlerini yönlendirir. Türkiye'nin dönüşümünde eğitim ve yaşamı etkileyen Niyazi Berkes, devrim sürecinde düşüncelerini şekillendirmeye başlayan bir sosyolog olarak öne çıkar.

Kurtuluş Savaşı döneminde Kıbrıs'taki özgürlük mücadelesiyle ilgilenen ve daha sonra Türkiye'nin bağımsızlığına kavuşmasından etkilenen Berkes, Mustafa Kemal Atatürk'ü bir rol model olarak görmüştür. Berkes'in ailesinin özgür düşünceye değer veren tutumu ve İttihat ve Terakki dönemindeki modernleşme girişimlerine olumlu yaklaşımı, onun yeniliklere açık, dönüşümü benimseyen bir entelektüel kimlik geliştirmesinde etkili olmuştur. Bu arka plan, Berkes'in Türkiye'nin devrimsel dönüşümüne ve modernleşme sürecine yönelik olumlu değerlendirmelerinde belirgin şekilde hissedilmektedir.

Türkiye'nin demokratikleşme ve çağdaşlaşma beklentileri, Niyazi Berkes'in yaşamını ve düşünce sistemini derinden etkilemiştir. Berkes, sadece bir akademisyen değil, aynı zamanda siyasi bir düşünürdür. Mustafa Kemal, Kemalist dünya görüşü ve Atatürkçü idealler, Berkes'in düşünce sistemini yönlendiren temel unsurlardır. Berkes, entelektüel kimliğinin temel taşlarından biri olarak Kemalist düşünceyi benimsemiş, Cumhuriyet devrimlerine sahip çıkan tipik bir Cumhuriyet aydını olarak kabul edilir.

Berkes, Türkiye'deki toplumsal değişimin bilimsel yöntemlerle incelenmesi gerektiğine inanır. Ancak, Türkiye'de Batı'daki gibi bağımsız ve köklü bir bilim anlayışının oluşmadığını düşünmektedir. Bilimle ele alınamayan sorunlar, hurafelerle açıklanır. Dolayısıyla, bilimin evrenselliğini kabul ederek hurafelerden arınmak ve Batı'nın birikimlerinden faydalanarak bilimi topluma uyarlamak Berkes için önemlidir.

Amerika'da sosyoloji eğitimi alan Berkes, Chicago geleneğini benimsemiştir. Bu geleneğe göre, sosyal organizasyon, değerler, kurumlar ve sosyal birimler araştırmanın odak noktasıdır. Berkes, Türkiye'de sosyal çevreyi esas alan bir sosyoloji anlayışına sahiptir (Albakır, 2023).

Berkes'in eserlerinde sıkça geçen kavramlar arasında İslamlık, gelenek, laiklik, çağdaşlaşma, toplumsal devrimcilik, milli kültür, demokrasi ve Batılılaşma bulunur. Bu kavramlar, Berkes'in düşüncelerini temellendirmede önemli rol oynar.

Berkes'in çağdaşlaşma kavramı, din ve dünya işlerinin ayrılması, toplumun geleneksel değerlerinden uzaklaşarak çağın değerlerine uyum sağlaması sürecini ifade eder. Bu sürecin en önemli araçları arasında ekonomik kalkınma, gençlerin eğitimi ve güçlü bir devlet politikası bulunur.

Berkes'in Türk çağdaşlaşması analizleri, cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemler olarak iki kategoriye ayrılır. Cumhuriyet döneminde yapılan devrimler, ulus devleti görüşünü benimseyerek Türk toplumunda köklü değişikliklere yol açmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde gerçekleşen bu devrimler, Türk çağdaşlaşması için bir dönüm noktası olmuştur.

Berkes'in analizleri, Türkiye'nin çağdaşlaşma sürecindeki zorlukları ve başarıları anlamamıza yardımcı olur ve düşünceleri, Türkiye'nin modernleşme yolundaki ilerleyişini anlamak için önemli bir kaynaktır.

Niyazi Berkes, Türkiye'nin modernleşme sürecinde önemli bir sosyolog ve düşünür olarak kendini göstermiştir. Berkes'in yaşamı ve düşünce sistemi, Türkiye'nin demokratikleşme ve çağdaşlaşma süreciyle derinlemesine etkileşim içinde olmuştur. Kurtuluş Savaşı döneminde Kıbrıs'taki özgürlük mücadelesine ilgi duyan ve Türkiye'nin bağımsızlığını kazanmasından etkilenen Berkes, bu süreçte Mustafa Kemal Atatürk'ü bir rol model olarak görmüştür.

Berkes'in ailesinin özgür düşünceye verdiği değer ve İttihat ve Terakki dönemindeki yenilik hareketlerine olumlu yaklaşımı, onun değişime açık ve yenilikçi bir kişilik geliştirmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda, Berkes'in Türkiye'nin devrimsel dönüşümünü ve modernleşme sürecini olumlu bir perspektiften değerlendirdiği görülmektedir.

Ayrıca, Berkes'in Türkiye'deki toplumsal dönüşümün bilimsel yöntemlerle ele alınması gerektiğine inandığı, ancak ülkede henüz bağımsız ve köklü bir bilim anlayışının yerleşmediğini düşündüğü ifade edilmelidir. Bu nedenle Berkes, bilimin evrensel doğasını benimseyerek, toplumun hurafelerden arındırılması ve Batı'daki bilimsel birikimden yararlanılarak bu birikimin toplumsal yapıya adapte edilmesi gerektiğini savunmuştur.

Berkes'in sosyoloji anlayışı, Amerika'da aldığı eğitimle şekillenmiştir, özellikle Chicago geleneğini benimsemiştir. Bu geleneğe göre, sosyal organizasyon, değerler, kurumlar ve sosyal birimler araştırmacının odak noktasıdır. Berkes, Türkiye'de sosyal çevreyi esas alan bir sosyoloji anlayışına sahiptir.

Berkes'in eserlerinde sıkça geçen kavramlar arasında İslamlik, gelenek, laiklik, çağdaşlaşma, toplumsal devrimcilik, milli kültür, demokrasi ve Batılılaşma bulunur. Bu kavramlar, Berkes'in düşüncelerini temellendirmede önemli rol oynamıştır.

Berkes'in çağdaşlaşma kavramı, din ve dünya işlerinin ayrılması, toplumun geleneksel değerlerinden uzaklaşarak çağın değerlerine uyum sağlaması sürecini ifade eder. Bu sürecin en önemli araçları arasında ekonomik kalkınma, gençlerin eğitimi ve güçlü bir devlet politikası bulunur.

Berkes'in analizleri, Türkiye'nin çağdaşlaşma sürecindeki zorlukları ve başarıları anlamamıza yardımcı olur ve düşünceleri, Türkiye'nin modernleşme yolundaki ilerleyişini anlamak için önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Berkes'in çalışmaları, Türk modernleşmesinin sosyolojik boyutunu derinlemesine inceleyerek, toplumsal değişimin dinamiklerini anlamamız önemli bir kaynaktır.

2.2.5.4 Mübeccel Belik Kıray, Kentleşme ve “Tampon Kurum”¹⁹

Kıray, 1950'lerde gözlemlerini yaptığı dönemde toplumda birçok değişimin yaşandığını belirtir. Bu dönemde "metropolitenleşme" ve "tampon kuram" gibi kavramlar ortaya çıkar (Demir & Çabuk, 2010, s. 206). Toplumda tüketim alışkanlıkları, sanayileşmenin artması, köyden kente göç ve ekonomik değişimler gibi nedenlerle değişir. Kıray, çalışmalarında genellikle sosyal değişime odaklanır. Ona göre, değişme üç boyutta gerçekleşir: her zaman ve her yerde olan değişme, bilgi değişimi ve araştırma pratiği ile ilgili değişim. Kıray'a göre, toplumdaki sorunlar değişmeden ziyade değişimin gerçekleşmemesinden ve engellenmesinden kaynaklanır (Tekeli, 2012, s.234).

Kıray, toplumun değişiminde ortaya çıkan ara formları "tampon kuram" mekanizmaları olarak görür. Köyden kente geçiş sürecindeki değişimleri ele alan Kıray, köy ve kent arasındaki dönüşümleri "metropolitenleşme" kavramıyla açıklar. Örneğin, büyük yerleşim alanları olan metropolitenleşmiş kentler, teknoloji, uzmanlık, iletişim ve ulaşım gibi olanakların artmasıyla ortaya çıkar. Bu kentlerde ekonomi ve ticaret önemli bir rol oynar. Metropolitenleşme, köyden kente geçişin ileri bir aşamasıdır. Bu kentlerde iletişim ve karar alma organları bulunur. Genellikle beyaz yakalı kesimin çalıştığı uzmanlaşmış iş alanlarına ev sahipliği yaparlar. İşçi sınıfının çalıştığı sanayi bölgeleri ise genellikle şehir dışında yer alır. Bu bölgelerde yaşam maliyeti daha düşüktür ve işçi sınıfı genellikle daha düşük maliyetli konutlarda yaşar.

"Tampon kuram" ise hızlı değişim dönemlerinde ortaya çıkar ve geçişin sağlanmasına yardımcı olur. Toplumun değişime uyum sağlaması ve dengeyi koruması bu mekanizmalar aracılığıyla gerçekleşir. Örneğin, kahvehaneler, tüccar-esnaf ilişkileri ve aile, tampon kurumlar olarak işlev görür. Bu kurumlar, toplumun değişime uyumunu kolaylaştırır ve dengeyi sağlar. Kahvehaneler, sosyal etkileşim için önemli mekanlar sağlar. Tüccarlar, halkın ihtiyaçlarını karşılar ve toplumdaki dengeyi korur. Aile ise, evlatları ve aile üyeleri arasındaki ilişkilerde dengeyi sağlar ve toplumsal uyumu destekler. Gecekondulaşma gibi süreçlerde ise, bu yapılar toplumsal değişim sürecini yumuşatır ve geçiş sürecindeki ailelere destek olur (Yılmaz, 2023, s. 169).

¹⁹ Mübeccel Belik Kıray (1923- 7 Kasım 2007) - (Kentleşme ve Tampon Kurum), Mübeccel Belik Kıray, kentleşme sürecini incelemiş ve bu süreçte ortaya çıkan tampon kurumların rolünü vurgulamıştır.

Mübeccel Belik Kıray'ın çalışmaları, 1950'lerde Türkiye'de toplumda yaşanan değişimleri ve modernleşme sürecini anlamak için önemli bir kaynak olarak değerlendirilir. Kıray, özellikle kentleşme ve "tampon kurum" kavramları üzerine yaptığı gözlemlerle dikkat çeker.

Kıray'ın perspektifine göre, 1950'lerde Türkiye'de toplumda birçok değişim yaşanmıştır. Bu dönemde köyden kente göç, sanayileşme ve ekonomik değişimler gibi faktörler toplumsal yapıyı etkilemiştir. Kıray, değişimin üç boyutta gerçekleştiğini öne sürer: zaman ve mekânda değişim, bilgi değişimi ve araştırma pratiği ile ilgili değişim.

"Metropolitenleşme" ve "tampon kurum" gibi kavramlar, Kıray'ın dikkat çektiği sosyal değişim süreçlerini açıklamak için kullanılır. Metropolitenleşme, köyden kente göçün bir sonucu olarak ortaya çıkan büyük yerleşim alanlarının, yani metropollerin ortaya çıkması sürecini ifade eder. Bu metropoller, teknoloji, iletişim ve ticaret gibi olanakların artmasıyla gelişir ve genellikle uzmanlaşmış iş alanlarına ev sahipliği yapar.

"Tampon kurum" ise hızlı değişim dönemlerinde ortaya çıkan ve toplumun değişime uyum sağlamasına yardımcı olan kurumlar olarak tanımlanır. Örneğin, kahvehaneler, tüccar-esnaf ilişkileri ve aile bu tampon kurumların örnekleridir. Bu kurumlar, toplumun değişime uyumunu kolaylaştırır ve dengeyi korur.

Mübeccel Belik Kıray'ın **kavramsallaştırmalarını askerî okullara insan kaynağı sağlayan toplumsal tabakalar** üzerinden okumak, modernleşme sürecinin çok boyutlu dinamiklerini anlamak bakımından önem arz etmektedir. 1950'li yıllarda askerî okullara yönelen öğrencilerin kayda değer bir bölümü kırsal alanlardan gelmekteydi. Kırsal kökenli bu gençler, Anadolu insanının daha geleneksel, homojen ve "saf" kültürel kodlarını taşımaktaydı. Zaman içerisinde köyden kente göçün hız kazanmasıyla birlikte, askerî okulların insan kaynağı yalnızca köylerden değil, aynı zamanda büyük şehirlerin çevresinde oluşan varoşlardan da beslenmeye başlamıştır. Bu durum, askerî okulları bir yandan toplumsal mobilitenin taşıyıcısı, diğer yandan da söz konusu mobilitayı düzenleyici bir kurum hâline getirmiştir.

Ne var ki varoşların toplumsal yapı içerisindeki konumu yalnızca olumlu bir geçiş alanı ile sınırlı değildir. Plansız kentleşme ve hızlı göçün bir sonucu olarak ortaya çıkan bu bölgeler, ekonomik yoksunluk, sınırlı eğitim olanakları, işsizlik, kültürel parçalanma ve toplumsal huzursuzluklara zemin hazırlayan bir yapıya sahiptir. Bu nedenle varoşlardan gelen gençler için askerî okullar hem bir yükselme fırsatı hem de ciddi bir uyum sınavı anlamına gelmiştir.

Bu bağlamda, Kıray'ın ortaya koyduğu "tampon kurum" kavramı, söz konusu süreci açıklamak açısından elverişli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Aile, akrabalık ilişkileri, hemşehri dayanışmaları, kahvehaneler ve küçük esnaf-aile bağları, kırsal ve varoş kökenli gençlerin askerî eğitim sürecine uyum sağlamasında ara istasyon işlevi görmüştür. Bu kurumlar, kırsalın değerleri ile metropoliten yaşamın dinamikleri arasında bir köprü kurarak bireylerin değişim sürecine adapte olmalarına katkıda bulunmuştur.

Kıray'ın "tampon kurum" kavramsallaştırması üzerinden bakıldığında, FETÖ'nün özellikle 1980'lerden itibaren sistematik biçimde gençleri kendi yapısına katma stratejisi de açıklanabilir. FETÖ, kırsal alanlardan veya kent varoşlarından gelen, sosyo-ekonomik sermayesi sınırlı gençlere alternatif bir **tampon kurum** işlevi görmüştür. Bu yapı, dershaneler, evler, burs ağları, hemşehri dayanışmasını andıran ilişkiler ve dini-manevi aidiyet söylemleri üzerinden gençlere hem eğitim hem de barınma imkânı sağlamış, böylelikle onların toplumsal mobilitate arayışına aracılık etmiştir. Ancak bu süreç, klasik tampon kurumların aksine, toplumsal uyumu kolaylaştırmak yerine bireyleri devletin resmî kurumları karşısında paralel bir aidiyet alanına yönlendirmiştir. Dolayısıyla FETÖ'nün kurduğu bu alternatif tampon mekanizmalar, toplumsal değişime uyum sağlamaktan ziyade, gençleri devletin kurumlarından koparıp örgütsel hiyerarşi içinde yeniden şekillendirmiştir. Bu bağlamda, Kıray'ın kavramı, toplumsal dönüşüm süreçlerinde tampon kurumların yalnızca dengeleyici değil, aynı zamanda manipülatif ve yönlendirici biçimlerde de işlev görebileceğini göstermesi bakımından genişletilmiş bir analitik ufuk sunmaktadır.

Dolayısıyla askerî okulların yalnızca bir eğitim kurumu değil, aynı zamanda modernleşme sürecinde toplumsal dönüşümün, sınıfsal hareketliliğin ve kültürel uyumun önemli bir kurumsal kanalı olduğu söylenebilir.

Kıray'ın çalışmaları, Türkiye'nin modernleşme sürecini anlamak için önemli bir bakış açısı sunar. Onun gözlemleri ve analizleri, Türkiye'deki toplumsal değişimin karmaşıklığını ve farklı boyutlarını ortaya koyar. Ayrıca, "tampon kurum" gibi kavramlar, toplumun değişim sürecinde nasıl bir rol oynadığını anlamak için önemli ipuçları sunar.

2.2.5.5 Amiran Kurtkan'ın Bilgiseven²⁰

Toplumların içinde bulunduğu değişim, sosyolojinin temel konularından biridir. Bu değişim, sosyal yapıda meydana gelen dönüşümü ifade eder ve sosyoloji biliminin doğuşunu etkiler. Uzun süredir, sosyal değişim genellikle ilerleme, gelişme veya modernleşme olarak algılanmıştır. Ancak değişim, aynı zamanda çözülme, gerileme ve geriye gitme gibi olumsuz durumları da içerir. Dolayısıyla, sosyal değişim kavramı, ilerleme, kalkınma, gelişme, modernleşme, çözülme, gerileme gibi farklı unsurları içeren karmaşık bir kavramdır. Sosyal değişimin niteliği, şartları, hızı, nedenleri ve sonuçları sosyolojinin ilgi alanına girer.

Toplumun yapısındaki değişimler olumlu veya olumsuz olabilir. İlerleme ve gerileme, toplumsal değişimin iki yönünü temsil eder. İlerleme, toplumsal değişimin olumlu bir sonucu olarak kabul edilirken, gerileme ise olumsuz bir sonucu ifade eder. İlerleme ve gelişme, Amiran Kurtkan'a göre toplumsal değişimin bir ürünüdür. Ona göre, sosyal değişim olmadan ilerlemeden bahsetmek mümkün değildir. Sosyal değişim, nüfus, teknoloji ve ekonomi gibi faktörlerin etkisi altında karmaşık ve dinamik bir süreçtir. Ancak bütün toplumlar sürekli olarak değişir. Bu değişim, kesintisiz olarak farklı yerlerde ve birbiriyle bağlantılı bir şekilde hızlı bir şekilde gerçekleşir.

Değişim kaçınılmazdır ve her toplumda mevcut bir durumdur. Toplumlar sabit değildir, sürekli olarak değişirler. Ancak bir olayı veya olguyu değişim olarak tanımlamak, kısa vadeli bir durumu ifade etmez. Daha derin ve uzun vadeli, toplumsal ilişkilere dayalı bir değişimi içerir.

Amiran Kurtkan'a göre, ilerleme ve gelişme aynı şey değildir. İlerleme, kişilerin kendi değerlerine göre değişebilen bir kavramken, gelişme daha objektif bir ölçümü ifade eder. Toplumsal gelişme, sadece siyasal ve sosyal gelişmenin bir sonucu olarak görülmemelidir. Bireylerle toplum arasındaki uyumlu ve dengeli bir bütünlük, toplumsal gelişmenin gerçekleşmesini sağlar.

Kurtkan'a göre, gerçek anlamda bir ilerleme için toplumun ve bireyin hem nicel hem de nitel özelliklerinin değişmesi gerekir. Bu tür bir değişim, sosyal kalkınmayı ve evrimi beraberinde getirir.

Sosyal değişim konusunda Kurtkan'ın odaklandığı iki kavram vardır: tekâmül ve sosyal gelişme. Tekâmül, sosyal bilimlerin yanı sıra doğa bilimlerini ve

²⁰ **Amiran Kurtkan Bilgiseven** (1926- 19 Haziran 2005)- (Toplumsal Değişme), Amiran Kurtkan Bilgiseven, toplumsal değişme konusuna odaklanan bir sosyolog olarak bilinir.

felsefi düşünceleri de ilgilendiren bir kavramdır. Kurtkan, tekâmülün dereceli aşamalarını basit değişme, düzen, yön, ilerleme ve olgunluğa erişilebilirlik olarak sıralar.

Toplumsal gelişme, bir toplumun hem maddi hem de manevi kültürel unsurlarını dengeli bir biçimde bütünleştirmesi anlamına gelir. Bu gelişim sürecinde ekonomik kalkınmanın sağlanması, ulusal bütünlüğün güçlendirilmesi ve toplumun daha ideal bir kültürel yapıya doğru yönelmesi temel öneme sahiptir.

Kurtkan'a göre, sosyal gelişmeyi etkileyen faktörler arasında fiziksel çevre, biyolojik faktörler, teknoloji ve kültür yer alır. Sosyal gelişme, kendiliğinden ortaya çıkabilir veya bilinçli müdahalelerle gerçekleştirilebilir.

Sonuç olarak, Kurtkan'ın çalışmaları sosyal değişim ve gelişme konularında derinlemesine bir anlayış sunar. Ona göre, toplumların değişimi kaçınılmazdır ve sosyal gelişme, bireylerin ve toplumların daha iyi bir gelecek için sürekli olarak çaba göstermelerini gerektirir (Müjdecı, 2023, s. 194).

2.2.5.6 Şerif Mardin'e Göre, İdeoloji²¹

Şerif Mardin'e göre, ideoloji kavramı sosyal bilimlere ilk olarak Fransız İhtilali döneminde girmiştir(1997). Bu dönemde, ideolojiyi tanımlayan ilk isimlerden biri olan Destutt de Tracy, ideolojiyi "herkesin doğru düşünme yeteneğini sağlayacak bir düşünce bilimi" olarak tanımlamıştır (Mardin,1997). Aydınlanma dönemi filozofları da ideolojiyi aklın engellenmesine karşı bir araç olarak görmüşlerdir.

Marx ve Engels, ideolojiyi gerçeği ters gösteren bir nesne olarak görmüşlerdir. Bu düşünce etkisiyle Marksizm, ideoloji kavramına olumsuz anlamlar yüklemiştir. Marx, toplumsal düzenin düşüncelere bağlı olarak görülmesini eleştirerek, yanlış bilincin toplumsal düzenin dinamiklerini etkilediğini savunmuştur. Marksistler, kendi düşüncelerini bilimsel kabul ederken diğer düşünceleri ideoloji olarak görmüşlerdir. Bu bakış açısı, ideolojinin temel izahlarının sadece kendi düşünceleri çerçevesinde ele alınması gerektiğini öne sürmüştür.

Karl Mannheim, ideoloji kavramını iki farklı anlamda ele almıştır. Birincisi, rakip düşüncelerin ilkesi olan olumsuz anlamdır; ikincisi ise tarafsız anlamdaki

²¹ Şerif Mardin (1927- 6 Eylül 2017)- Sivillik ve İdeoloji, Şerif Mardin, toplumsal yapı, siyaset ve ideoloji konularında önemli çalışmalar yapmış bir sosyologdur.

ideolojidir. Mannheim, ideolojiyi ütopyadan ayırarak, ideolojinin mevcut durumu korumaya çalıştığını, ütopyanın ise geleceğin çağrısı olduğunu belirtmiştir.

Şerif Mardin, ideoloji kavramının tarihsel gelişimini inceleyerek, günümüzde de etkisini sürdürdüğünü vurgulamıştır. Ona göre, ideoloji kavramı, fikir yapısını sistematik olarak açıklamak için kullanılır. İdeoloji, toplumun zihinsel ve davranışsal yapılarını etkileyen kültür kodları ile yakından ilişkilidir. Kültür kodları, toplumun sembolik sistemleridir ve toplumsal yapıya derinlemesine nüfuz eder. İdeoloji, toplumun yeni haritalarını biçimlendirme çabası olarak görülebilir.

Şerif Mardin'in çalışmaları, ideolojinin bilgi üretme süreciyle olan ilişkisini vurgular. Ona göre, ideoloji ve bilim arasında temel farklar bulunmaktadır. Bilim formel bir yöntemle dayanırken, ideoloji daha esnektir ve duygusal veya arayışsal bir mantıkla şekillenir. İdeoloji, toplumsal yapıya gömülü olan sembol kümeleriyle yakından ilişkilidir ve kültür kodlarının bir parçasıdır.

Sonuç olarak, Şerif Mardin'in ideoloji kavramı üzerine çalışmaları, ideolojinin toplumsal yapıya etkisini ve kültür kodlarıyla olan ilişkisini derinlemesine analiz eder. İdeolojiyi, toplumun düşünsel ve sembolik yapısını şekillendiren bir fenomen olarak ele alır ve ideolojinin bilgi üretme sürecine olan katkısını vurgular (Özdemir, 2023, s. 209-210).

2.2.5.7 Batı Dışı Modernlik Nilüfer Göle²²

Batı dışı Modernlik Nilüfer Göle'nin odak noktasında Türk modernleşmesi yer alıyor. Göle, modernleşme ve İslam kavramları gibi önemli temsilciler etrafında Türk modernleşmesini inceliyor (1997). Ona göre, Türk modernleşmesi sürecinde **İslam'ın farklı yönlerini araştırmak önemlidir.**

Göle'ye göre modernlik; Aydınlanma düşüncesi, Sanayi Devrimi, birey hakları, eşitlik ve laiklik gibi Batı kökenli normlarla biçimlenmiştir. Bu Batılı değerler, diğer toplumların da modernleşme sürecinde Batı'yı model almalarına yol açmıştır. Ancak Göle, modernliğin evrensel bir nitelik taşıdığı görüşüne katılmaz. Ona göre modernlik, sabit bir yapıya sahip değildir; zamanla değişmekte ve evrensel olduğu iddia edilen söylemleri yeniden üretmektedir.

²² Nilüfer Göle (3 Ekim 1953-) - (Batı-Dışı Modernlik), Nilüfer Göle, Batı dışındaki toplumların modernleşme süreçlerini incelerken “Batı-Dışı Modernlik” kavramını kullanmıştır.

Göle, her toplumun modernleşme sürecinde kendi özgün özelliklerini tanımlaması gerektiğini savunuyor. Ona göre, Batı dışındaki toplumlar kendi özelliklerinden yola çıkarak modernleşmelidirler.

Göle, geleneklerin modernliğe engel olduğu inancının yanlış olduğunu düşünüyor. Geleneklerin modernlikle uyumlu hale getirilebileceğini ve modernlikle gelenek arasında bir köprü kurulabileceğini savunuyor.

Batı dışı modernlik kavramını açıklamak için Göle'nin modernlik yaklaşımlarını eleştirmek önemlidir. Bu yaklaşımlar, Batı modernizmine meydan okuyan çoğulcu, alternatif ve yerel modernlikleri içerir.

Göle, Batı dışı modernlik kavramını dört temel üzerine kurmuştur:

- Merkez-dışı batı: Batılı olmayan toplumların modernlikle ilişkilerini anlamak.
- Eşzamanlı modernlik: Batı dışındaki toplumların modernliği üretme yeteneğini vurgulamak.
- Ekstra modernlik: Batı dışındaki toplumların modernliğini eksik değil, ekstra olarak değerlendirmek.
- Geleneksizleşme: Geleneklerin modernlikle uyumlu hale getirilmesi gerektiğini vurgulamak.

Göle'ye göre, Batı dışı toplumların modernleşme süreçleri kendi özgün koşullarına göre şekillenmektedir. Bu süreçler siyasi zorlamalarla ya da kaotik bir şekilde gerçekleşebilir, ancak her halükârda kendi özgün yollarını bulmaktadırlar. Göle, Batı dışı modernliği, zihinsel ve eylemsel alanların ayrı olduğu, toplumsal dönüşümlerin ve siyasi yaptırımların iç içe geçmediği bir yapı olarak tanımlamaktadır (Özcan, 2023).

2.2.5.8 Erol Güngör²³'e Göre Kültür Değişimi ve Düşünsel Kavramlar

2.2.5.8.1 Kültürün Tanımı

Kültür, bir toplumun nesilden nesile aktarılan deneyim birikimidir. Bu deneyimler, bir topluluğun yaşadığı olaylardan elde ettiği öğretilerden oluşur. Sosyal bilimlerde kültür, bir toplumun karşılaştığı sorunları çözmek için geliştirdiği

²³ Erol Güngör (1938- 24 Nisan 1983)- (Kültür Değişmesi), Erol Güngör, Türkiye'nin modernleşme sürecini ve kültürel değişmeyi ele alan önemli bir sosyologdur.

yöntemleri ve araçları ifade eder. Kültür, bir toplumun benimsediği ve yaşam tarzına dönüştürdüğü maddi ve manevi unsurların bütünüdür(Güngör, 1992).

2.2.5.8.2 Kültürün Değişimi

Güngör'e göre kültürdeki değişim genellikle yeni bir fikir veya uygulamanın kabul edilmesiyle başlar (1992). Bu yeni unsurlar, kültürün somut alanlarına öncelikle entegre olur ve zamanla manevi boyuta yayılabilir. Kültürdeki değişimler sadece maddi unsurlarla sınırlı değildir; manevi değerler de etkilenebilir. Kültürler, diğer kültürlerden öğeler alırken belirli bir sıraya uymazlar ve bu süreçte seçici davranırlar. Kültürel değişimdeki ana etkenler, kültürel gereksinimler, imkanlar ve deneyimlerdir.

2.2.5.8.3 Kültür ve Toplumsal Değişim

Her kültür, toplumun ihtiyaçlarına ve deneyimlerine dayalı olarak kendine özgü bir kimlik geliştirir. Kültür, bir toplumun yaşam tarzını belirler ve toplumun sosyal organizasyonlarıyla güçlü bir ilişki içindedir. Farklı kültürlerin farklı tepkiler vermesinin nedeni, her kültürün kendi yaşam deneyimlerine ve gereksinimlerine göre şekillenmesidir. Kültürler arasındaki farklılıklar, normlar, değerler ve tepkilerde görülür.

2.2.5.8.4 Kültürün Korunması ve Geliştirilmesi

Kültür politikalarında esneklik önemlidir. Kültürel çeşitliliğin desteklenmesi ve kültürel değerlerin korunması gereklidir. Millî kültür, önemli bir kimlik unsuru olup korunmalı ve geliştirilmelidir. Kültür değişimlerinde, nitelikli insanların yetiştirilmesi ve millî değerlerin işlenmesi önemlidir. Kültür alışverişi, bilinçli ve eğitilmiş insanlar aracılığıyla olmalıdır.

2.2.5.8.5 Medeniyet ve Kültür Arasındaki İlişki

Medeniyet, daha somut ve objektif unsurlara dayanırken, kültür daha subjektif ve değerlendirci bir karaktere sahiptir. Medeniyet genellikle ilerleyici bir evrim geçirirken, kültür zamana göre değişir ve belirli bir patern izlemez. Kültür ve medeniyet arasındaki ilişki dinamiktir ve her iki kavram da birbirini etkiler. Kültür ve medeniyetin Millî bir karakterde birleşmesi önemlidir.

2.2.5.8.6 Güngör' n G r   leri

Güngör, kültürün korunması ve geliştirilmesi için esneklikten yana bir tutum benimser ve kültürel değişimlerin ve teknolojik ilerlemelerin toplumun değerlerine etkisini anlamak için dikkatli bir yaklaşım gereklidir (1992). Kültürel tahribata karşı koymak için eğitimi ve bilinçli insanların yetiştirilmesi önemlidir. Kültür değişimi, tek yönlü bir süreç değil, karşılıklı etkileşimlerle şekillenir.

2.2.5.8.7 Kültür Değişimi ve Teknolojinin Etkisi

Güngör'e göre, teknolojik gelişmeler kültürü bozmaz, asıl etkileyen şey, manevi değişimin hızıyla gelmemesidir. Yani, hızla yayılan teknolojiye uyum sağlarken, aynı zamanda kültürel mirasımızı koruyan manevi de i imlere odaklanmalıyız.

Güngör'e göre, modern toplumlar teknolojinin etkisiyle daha karmaşık bir yapıya ve daha fazla i  bölümüne dayalı hale gelirken, teknolojik değişimlerin uzun vadeli etkileri öngörülemez. Bu nedenle, teknolojik değişimin yanı sıra, bu değişimin sosyal sonuçlarını planlamak ve yönlendirmek karmaşık bir süreçtir.

Teknolojik değişimler insanların davranışlarını ve düşüncelerini etkiler, yeni anlayış ve alışkanlıklar getirir. Ayrıca, insanların teknolojiye bakış açıları farklı olabilir. Teknolojinin kendine özgü bir değer sistemi olmadığına dikkat çekilir, ancak sosyal ve kültürel hayata büyük etkiler bırakabilir.

Teknolojik de i imlerde, teknoloji ve teknik altyapıyı benimseyen ülkelerin manevi değerlerini koruma kaygısı önemlidir. Güngör'e göre, teknolojiyi benimseme sürecinde kültürel değişimin yeri belirlenmeli ve etkili stratejiler geliştirilmelidir.

2.2.5.8.8 Batılı manın Kültürel De i ime Etkileri

Güngör, Batılı ma sürecinde modernleşme ile Avrupalı ma arasındaki farkı açıklar (1992). Avrupalı mak için Avrupalılar gibi olmak gerekirken, modernle mek için zorunlu olarak Avrupalı olmak gerekmez. Her milletin kendi modernleşme ve teknolojiyi kullanma tarzı vardır.

Modernleşme sürecinde insan faktörü önemlidir. Güngör, kurumları işlevsel hale getirecek nitelikli insanların yeti tirilmedi ini ve bilim zihniyetinin geli tirilmedi ini belirtir.

Batılılaşma sürecinde Türk kültürünün oluşturulmaya çalışıldığını ancak bu çabaların yetersiz kaldığını ifade eder. Güngör'e göre, Türkiye'nin sağlam bir millî kültür oluşturması ve kendi millî kimliğini koruması gerekmektedir.

Güngör, Türkiye'nin Batı'dan alması gereken unsurları kendi kültürüyle sentezlemesi gerektiğini savunur ve milliyetçilik kavramını kültür bağlamında ele alır. Güngör'e göre, teknolojik değişimlerin temelinde manevi kültür değişimlerinin yattığına inanır. Bu değişimlerin fark edilmesi zordur ve bazen Batı kültüründen gelen etkilerle karışabilir (Güngör, 2023).

2.2.6 Bölüm Sonucu ve Değerlendirme

Sosyal değişim **nüfus, çevre ve yaşam alanı** gibi temel unsurlarla ilişkilidir (Davis, 1963). Nüfus, toplumu oluşturan insanların sayısını gösterir. Bu insanlar arasındaki ilişkiler toplumun yapısını ve işleyişini belirler. Çevre, bir toplumun yaşadığı fiziksel ve toplumsal koşulları ifade eder. Bu koşullar; doğal kaynaklar, coğrafi yapı, ekonomik durum, siyasal yapılar ve diğer toplumlarla kurulan ilişkileri içerir. Çevresel etkenler, toplumun yaşam tarzını ve toplumsal davranışlarını doğrudan şekillendirir.

Yaşam alanları, toplum üyelerinin yaşadıkları yerleri gösterir. Bu yerler köy, şehir veya diğer yerleşim birimleri olabilir. Burada insanlar sosyal bağlar kurar, kaynakları paylaşırlar ve sosyal faaliyetlerde bulunurlar. Sosyal değişim ve dönüşümün nasıl gerçekleştiği, birçok faktörün etkileşimi sonucunda ortaya çıkabilir;

- Sosyal değişim, toplumun yapısını ve işlevini belirleyen bir süreçtir.
- Sosyal değişim, Teknolojik gelişme, ekonomik değişim, siyasi değişim, demografik değişim, kültürel etkileşim, ideolojik değişim gibi faktörlerden etkilenir (Bauman, 2012).
- Sosyal değişim, toplumun yaşam tarzını, değerlerini, kurumlarını ve kültürünü etkiler.
- Sosyal değişime tepki, toplumun değişikliklere uyum sağlama veya direnme şeklidir.
- Sosyal değişime tepki, toplumun istikrarını ve sürekliliğini belirler.
- Sosyal değişime tepki, toplumun sosyal organizasyonu, sosyal hareketlilik, sosyal kontrol ve sosyal katılım gibi unsurlarını etkiler (Davis, 1963).

Bu faktörler sosyal, ekonomik, politik ve kültürel yapıların yeniden biçimlenmesine yol açabilir. Sosyal dönüşüm bazen yavaş yavaş ve evrimsel bir şekilde gerçekleşirken bazen de ani ve devrimsel bir şekilde gerçekleşir (Giddens, 1999). Toplumun bu değişikliklere uyum sağlama kapasitesi toplumsal yapının istikrarını ve sürekliliğini belirler (Durkheim, 2013).

Sosyal değişim, toplumun dinamizmini ve canlılığını korumak için gereklidir (Bauman, 2012). Bu değişiklikler toplumun yapısını ve işlevini etkilediği gibi bireylerin davranışlarını, değerlerini, inançlarını ve ilişkilerini de değiştirmektedir. Toplumun bu değişikliklere nasıl uyum sağladığı ve bunları nasıl yönettiği sosyal kalkınmanın sürdürülebilirliği için çok önemlidir.

Sosyal değişim akademik olarak incelendiğinde sosyal yapı ve dinamiklerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlar (Giddens, 1999). Bu bağlamda sosyal değişim hem bir fırsat hem de bir meydan okuma olarak ele alınmalıdır. Günümüzde küreselleşme, teknolojik ilerleme ve iletişim araçlarının gelişmesi gibi faktörler toplumsal dönüşümün hızlanmasına ve karmaşıklaşmasına neden olmuştur. Bu durum sosyologların toplumsal değişimin niteliğini ve yönünü anlamak için daha fazla çalışmasını gerektirmektedir.

Toplumsal değişim çalışması bir toplumun geçmişini anlamak ve geleceğini öngörmek için çaba gösterir. Geçmişteki toplumların bugünkülerden farklı olduğunu bilmek toplumun dinamik yapısını kavramamızı sağlar. Sosyologların temel hedefi de budur. Bilimsel yorum sosyolojide toplumsal değişimi açıklamak için kullanılan kritik bir yöntemdir. Sosyologlar sosyal değişimi sosyal olayların neden-sonuç ilişkilerini ortaya çıkarmaya çalışarak yorumlarlar (Durkheim, 2013).

Kısacası;

- Sosyal değişim, bir toplumun maddi ve kültürel unsurlarından oluşan temel yapısında meydana gelen dönüşümleri ifade eder.
- Sosyal değişim, statik değil dinamik bir olgudur; zaman içinde sürekli değişir ve gelişir.
- Sosyal değişim, toplumun ilerlemesine veya gerilemesine neden olabilir, bu yüzden tarafsız/yansız bir kavram olarak görülür.
- Sosyal değişim, toplumun tarihsel süreç içinde yaşadığı dönüşümü ifade eder.

- Sosyal değişim; toplumu ve toplumsal yapısını anlamak için o toplumun geçmişte nasıl geliştittiğini, nasıl yapılandığını ve o toplumdaki bireylerin ilişkilerini nasıl etkilediğini incelemeyi gerektirir.

- Sosyal değişim, toplumun değer yargılarına, ideolojilerine, davranış biçimlerine, algılarına göre değişir.

- Sosyal değişim, toplumsal yapının değişmesi demektir. Toplumsal yapı, toplumu meydana getiren kurumların, normların, rollerin ve değerlerin bütünüdür.

- Sosyal değişim, kaçınılmaz ve zorunlu bir süreçtir. Sosyal yapıdaki değişimler iki ana yönde gerçekleşir: doğal ve yapay değişim.

- Sosyal değişim, toplumun dinamizmini ve canlılığını korumak için gereklidir. Toplumsal değişim çalışması bir toplumun geçmişini anlamak ve geleceğini öngörmek için çaba gösterir.

- Sosyal değişim, sosyologların bilimsel yorum yöntemiyle açıklamaya çalıştığı bir olgudur.

Türkiye’de Toplumsal Değişim üzerinden bir değerlendirme yapıldığında;

Türkiye, tarihi boyunca birçok toplumsal değişim yaşamış ve bu değişimler toplumun yapısını, kültürünü, siyasetini ve ekonomisini etkilemiştir. Türkiye’deki toplumsal değişim sürecini anlamak için hem tarihsel hem de güncel perspektiflerden bakmak gerekir.

Tarihsel olarak, Türkiye’deki toplumsal değişim süreci Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminden başlayarak izlenebilir. Osmanlı İmparatorluğu, 19’uncu yüzyılda Avrupa’nın etkisi altında kalmış ve çeşitli reformlar yapmaya çalışmıştır. Bu reformlar, toplumda modernleşme, sekülerleşme, ulusçuluk ve demokratikleşme gibi yeni düşünce akımlarının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Ancak alınan önlemler yetersiz kalmış ve Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı’ndaki yenilginin ardından çökmüştür. İmparatorluğun dağılmasının ardından, Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş ve Atatürk’ün önderliğinde köklü bir toplumsal dönüşüm süreci başlatılmıştır.

Bu süreçte, Türkiye Cumhuriyeti, Batılı bir modeli benimsemiş ve toplumda köklü reformlar yapmıştır. Bu reformlar arasında alfabe değişimi, kadın hakları, eğitim sistemi, giyim kuşam, din-devlet ilişkisi gibi alanlar sayılabilir. Bu reformlar, Türkiye’nin modern bir ulus-devlet olmasını sağlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra da toplumsal değişim süreci devam etmiştir. Türkiye, 20'nci yüzyılın ikinci yarısında sanayileşme, kentleşme, göç, nüfus artışı gibi faktörlerle karşılaşmıştır. Bu faktörler, toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını etkilemiştir. Ayrıca Türkiye, siyasi alanda da birçok değişiklik yaşamıştır. Türkiye, çok partili sisteme geçiş, askeri darbeler, siyasi krizler, terör olayları gibi sorunlarla mücadele etmiştir.

Günümüzde ise Türkiye'deki toplumsal değişim süreci daha da hızlanmış ve karmaşıklaşmıştır. Türkiye, küreselleşme, teknolojik gelişme, iletişim araçları gibi faktörlerin etkisinde kalmaktadır. Bu faktörler hem fırsatlar hem de tehditler yaratmaktadır. Türkiye'nin bu faktörlerle nasıl başa çıkacağı ve toplumsal değişimi nasıl yönlendireceği önemli bir sorundur.

Türk toplumunun modernleşme sürecinde Türk ordusunun etkisi, yukarıdaki önermeler ve değerlendirme ışığında çeşitli perspektiflerden ele alınabilir: Türk ordusu, toplumsal yapı değişikliklerinin hem nedeni hem de sonucu olarak görülebilir. Ordunun modernleşmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde başlamış ve Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar devam etmiştir. Ordunun modernleşmesi, toplumsal yapının diğer öğelerini de etkilemiş ve değişim taraftarlığı ile statükoculuk arasında çatışmalara yol açmıştır.

Türk ordusu, toplumsal değişimin merkezi kurumu olarak Atatürk Devrimleri'ni gerçekleştirmiş ve Türkiye'yi Batı'ya yönelten bir siyasi iktidar oluşturmuştur. Ordunun siyasi rolü, toplumsal yapının üst yapısını belirlemiş ve Türkiye'nin modernleşme sürecine yön vermiştir.

Türk ordusu, toplumsal değişimin aynı zamanda bir koruyucu kurumu olarak da işlev görmüştür. Ordunun darbe ve müdahaleleri, toplumsal yapının dengesini sağlamak ve Atatürk Devrimleri'nin devamlılığını korumak amacıyla yapılmıştır. Ordunun müdahaleleri, toplumsal yapının öğeleri arasındaki çelişki ve çatışmaları çözmeye veya bastırmaya yönelik olmuştur.

Türk ordusu, toplumsal değişimin aynı zamanda bir öncü kurumu olarak da rol oynamıştır. Ordunun eğitim ve örgütlenme faaliyetleri, yerel düzeydeki değişikliklere katkı sağlamıştır. Ordunun eğitim sistemi, toplumsal yapının alt yapısını geliştirmiş ve çağdaş değerlerin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ordunun örgütlenme sistemi, yerel güçlerin sorun çözme yeteneklerini artırmış ve yerel değişikliklerin uyumunu sağlamıştır.

Bu çerçevede, Türk ordusunun toplumsal değişim sürecine çok yönlü ve belirleyici bir katkı sunduğu açıktır. Ordu, yalnızca bir güvenlik kurumu olmanın ötesinde, toplumsal yapının şekillenmesinde ve dönüşümünde merkezi bir aktör olarak işlev görmüştür.

- **Toplumsal yapının dönüşümünde etkin rol**

Tarihsel gelişim süreci içerisinde Türk ordusu, Türkiye'nin modernleşme hamlelerinde yön verici ve etkili bir güç olmuştur. Askeri reformlar, modern silahlı kuvvetlerin inşası ve çağdaş askeri eğitim sistemlerinin kurulması, doğrudan ordunun öncülüğünde gerçekleşmiştir. Bu hamleler, yalnızca askeri alanda değil, aynı zamanda toplumsal yapının yeniden inşasında da önemli bir rol oynamıştır.

- **Çatışma ve uyumun dinamikleri**

Türk ordusu, toplumsal yapıda hem uyum sağlayıcı hem de dönüştürücü bir aktör olarak öne çıkmıştır. Özellikle askeri müdahaleler, siyasal kırılmalar ve toplumsal modernleşme süreçlerinde ortaya çıkan farklı ideolojik yönelimler, ordunun etkinliğiyle doğrudan bağlantılıdır. Bu etkileşimler, zaman zaman çatışma üretse de, genel olarak toplumsal düzenin ve dönüşümün şekillenmesinde orduyu merkezi bir konuma taşımıştır.

- **Sürdürülebilir toplumsal dönüşüme katkı**

Türk ordusunun modernleşme vizyonu, yalnızca kısa vadeli değişimlere değil, uzun vadeli ve kalıcı toplumsal dönüşümlere de yön vermiştir. Ordunun modernizasyon çabaları, Türkiye’de sürdürülebilir toplumsal değişimin ana dinamiklerinden biri haline gelmiştir.

- **Yerel ve ulusal düzeyde dönüşümün uyumlaştırılması**

Ordunun etkisi, yalnızca ulusal düzeyde değil, yerel düzeyde de güçlü biçimde hissedilmiştir. Yerel askeri birimler, bulundukları bölgelerdeki toplumsal değişim süreçlerini hızlandırıcı ve yönlendirici bir işlev üstlenmiştir. Bu durum, yerel düzeydeki sorunların çözümünde de askeri varlığın ne denli etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

- **Yerel güçlerin kapasitesini artırma**

Türk ordusu, yerel yönetimlerin ve toplulukların sorun çözme becerilerini desteklemiş; gerektiğinde ise bu süreçleri yönlendiren bir aktör olmuştur. Yerel değişimlerin sürdürülebilir ve toplumsal yapıyla uyumlu olabilmesi için ordunun yerel güçlerle kurduğu ilişki, dönüştürücü etkisinin bir diğer boyutunu oluşturur.

- **Toplumsal değişim ve askeri reformların öncülüğü**

Askeri reformlar ve modern eğitim sistemleri, Türk ordusunun toplumsal değişimin taşıyıcısı konumuna gelmesini sağlamıştır. Ordu, bu reformlar aracılığıyla yalnızca savunma kapasitesini değil, aynı zamanda toplumun genel modernleşme düzeyini de yükseltmiştir. Bu nedenle Türk ordusu, toplumsal değişimin hem itici gücü hem de yönlendirici aklı olarak tarihsel bir rol oynamıştır.

Sonuç olarak, Türk toplumunun modernleşme sürecinde Türk ordusunun etkisi, yukarıdaki önermeler ve değerlendirmeler ışığında incelenebilir. **Türk ordusu, modernleşme sürecindeki değişimlerin bir aktörü olarak, toplumsal değişim süreçlerinin anlaşılmasına katkı sağlayan önemli bir unsurdur.** Bu etki, farklı perspektiflerden ele alınarak daha kapsamlı bir değerlendirme yapılabilir.

Tablo 2.42. Türkiye'nin tarihsel ve güncel toplumsal değişimini farklı kültürel kuramların perspektiflerine göre değerlendirme

Perspektif	Türkiye'deki Değişimleri Açıklamada Kullanılan Unsurlar	Örnekler ve İlişkilendirilebilir Alanlar
İbn Haldun	Göçebelikten yerleşikliğe geçiş, asabiyet, toplumsal düzenin dönüşümü	Orta Asya'dan Anadolu'ya göç, yerleşik hayata geçiş, Osmanlı'nın kuruluş mantığı
Saint-Simon	Feodal yapıdan sanayi toplumuna ve ulus-devlete geçiş	Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş, merkezîyetçi modern devletin kurulması
Pozitivizm (Comte)	Bilim, rasyonalite, ilerleme, düzen ve modernleşme	Cumhuriyet devrimleri, eğitim reformları, hukuk sisteminin sekülerleşmesi
Emile Durkheim	İş bölümü, toplumsal bütünleşme, anomî ve dayanışma tipleri	Köyden kente göç, işbölümünün artışı, kentleşmenin toplumsal yapıya etkisi
Ferdinand Tönnies	Geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş (Gemeinschaft - Gesellschaft)	Aile yapısının dönüşümü, cemaatten birey temelli toplum yapısına geçiş
Max Weber	Karizma, rasyonel otorite, kültürel değerler, bürokratikleşme	Atatürk'ün karizmatik liderliği, bürokratik modernleşme, laikleşme süreçleri
Karl Marks	Sınıf mücadelesi, üretim ilişkileri, ekonomik yapıların belirleyiciliği	Sanayileşme, işçi sınıfı hareketleri, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş
Türk Ordusunun Rolü	Modernleşmenin taşıyıcısı, siyasal müdahaleler, ulusal kimliğin inşası	1960-1980 askeri darbeleri, Harp Okullarının değer aktarımı işlevi, ordu eliyle modernleşme

Tablo 2.43. Türkiye'deki tarihsel süreç içindeki toplumsal değişimin psikolojik ve sosyal psikolojik kuramların perspektifleriyle uyumu

Teori / Kuram	Temel İlkeler ve Yaklaşımlar	Türkiye'deki Tarihsel Süreçteki Uygulama Örnekleri
LaPiere – Asosyal Değişim Teorisi	Değişim bireysel yaratıcılık ve yenilikle başlar	Atatürk'ün bireysel liderliğiyle Cumhuriyet reformlarının hayata geçmesi
Hagen & Riesman – Kişilik ve Toplum	Kişilik yapıları ile toplumsal yapılar arasındaki karşılıklı etkileşim	Bireylerin modernleşme sürecinde değer ve kimlik değişimleri
Boulding & Inkeles – Sosyalleşme ve İmajlar	İmajlar ve çocuk eğitimi değişimin temel araçlarıdır	Eğitim sisteminde reformlar, medya ve eğitim yoluyla modern vatandaş tipinin inşası
Kurt Lewin – Grup Dinamiği	Grup etkisi bireysel davranışı değiştirir	Siyasal partiler, kadın hareketleri, gençlik örgütlerinin birey davranışı üzerindeki etkisi
Zollschan – Psikososyal Davranış	Davranışlar sosyolojik çerçevede bireysel psikolojiyle birlikte açıklanır	Geçiş dönemlerinde bireylerin psikolojik tepkileri, toplumsal dönüşümde bireyin yeri
Moreno – Sosyometrik Yaklaşım	Bireyin yakın çevresi ve ilişkileri değişimi etkiler	Aile yapısındaki değişim, mahalle kültürünün dönüşmesi
Riesman – Kişilik Tipleri	Geleneksel, içten yönlendirilmiş ve dıştan yönlendirilmiş kişilik tipleri	Kırsal kesimden geleneksel kişilik, kentli nüfusun dıştan yönlendirilen kişilik tipine evrilmesi
Inkeles – Sosyalleşme ve Değerler	Sosyalleşme süreci, bireyleri modern değerlere yönlendirir	Okul, ordu ve medya gibi kurumlar yoluyla modern vatandaş inşası
Ogburn – Kültür Boşluğu	Teknolojik yenilikler ile kültürel değerler arasında zaman farkı oluşur (kültürel gecikme)	Teknolojik ilerlemelerin toplumsal yapıya entegrasyon sürecinde yaşanan uyumsuzluklar

3. İKİNCİ BÖLÜM

3.1 Türk Ordusu Ve Modernleşme

3.1.1 Türk Modernleşmesinin Genel Çerçevesi

Son iki yüzyılda Türkiye'nin maruz kaldığı siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel değişimleri anlamak için en uygun kavram "modernleşme"dir (Söğütü, 2008). Osmanlı modernleşmesi, Batı karşısındaki ardı ardına gelen yenilgilerle başa çıkma endişesiyle tetiklenmiştir. Modernleşme, özellikle Batı'da 18'inci ve 19'uncu yüzyıllarda yaşanan geniş kapsamlı, yoğun, sürekli ve özgün bir toplumsal değişim hareketidir. Bu süreç, Türkiye'deki modernleşme deneyimiyle de sürekli olarak ilişkilendirilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun o yüzyıllarında meydana gelen değişimler bu bağlamda önemlidir. Batı'da modernleşme ile ortaya çıkan standartların Osmanlı'da ne kadar var olduğu ve bunların uygulanıp uygulanmadığı araştırmaların sürekli konularından biri olmaya devam etmektedir.

Osmanlı döneminde Türklerin oluşturduğu medeniyet, kendi koşulları ve zamanı içinde birçok alanda önemli eserler ortaya koyan bir medeniyettir. Özellikle hukuk, devlet idaresi, şehircilik, mimari, edebiyat gibi alanlarda kendi türünün en güzel ve en olgun örneklerini ve kurumlarını yaratmıştır. Ancak, çeşitli sebeplerden dolayı genel olarak 17'nci yüzyıldan itibaren bir gerileme sürecine girmiştir. Batı'daki gelişmeler karşısında Osmanlı'nın çağdaş değişimlere uyum sağlayamaması, iç ve dış faktörlerin etkisiyle ciddi mali, ekonomik, siyasi ve askeri problemlerle karşılaşmasına neden olmuştur. Sonuç olarak, bugün "geri kalmışlık" diye adlandırılan bir durum ortaya çıkmıştır.

Osmanlı toplumu, Batı'daki önemli evrensel değişim ve gelişim süreçlerinin dışında kalmıştır. Bilim ve felsefede yaşanan metodolojik değişimlerden habersiz kalmış Avrupa'nın tersine gittikçe artan bireysel ve toplumsal yaşamda bir muhafazakarlık hâkim olmuştur. Bilim ve eğitim kurumları, bu yeni yöntemler ve düşünce akımları karşısında ilgisiz kalmış ve gerekli değişiklikleri yapamamıştır. Tüm bunların sonucunda, ekonomik, mali, askeri ve diğer kurumlarda bir gerileme ve zamanla bir çöküş meydana gelmiştir. Sosyolojik perspektiften bakıldığında, geri kalmışlık ve bozulma ilk olarak kurumlarda ortaya çıkıp daha sonra toplumun bütününe yayıldığı için, toplum meselelerine değinenler genellikle tüm toplumu göz önüne almak zorundadırlar. Bu süreçte etkili olan psikolojik faktörler de göz

ardı edilmemelidir. Osmanlılar, Batı'daki gelişmeleri küçümsemiş ve Batı'ya karşı bir "üstünlük duygusu" içinde olmuşlardır. Uzun bir devlet geleneği olan Osmanlı İmparatorluğu'nun mensuplarının Batı'daki gelişmelere bakışı ve değerlendirmesi, farklılık göstermiştir. Osmanlı ordusunda modernizasyon süreci, tarihsel bağlamda oldukça karmaşık ve çok boyutlu bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilir. Kabaca ifade edilecek olursa, Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabaları, Avrupa ordularının üstünlüğünü fark ettiği dönemde yoğunlaşmıştır. Bu süreçte Osmanlı, askeri yenilgilerden kaynaklanan zaafılarını gidermek için Batı Avrupa'daki modern ordu yapılanmalarını model alarak bir dizi reform gerçekleştirmiştir.

Ancak bu modernizasyon çabaları, Osmanlı'nın geleneksel yapısındaki bazı engellerle karşılaşmıştır. Geleneksel yerel otoriteler, güçlü merkezi bir devlet yapısının önünde engel oluşturmuş; ekonomik yetersizlikler, modern ordu için gerekli altyapıyı oluşturmayı zorlaştırmıştır. Örneğin, zorunlu askerlik gibi modern ordu gereklilikleri, Osmanlı'nın geleneksel sistemine uyum sağlamakta güçlük çekmiştir.

Modernleşme sürecinde en dikkat çekici atılım, II. Mahmud döneminde başlamış ve yeni bir düzenli ordu kurulmuştur. Ancak bu süreç, modernleşme çabalarının iç içe geçtiği bir modernleşmeye engel olan ve modernleşme sürecini aksatan unsurlar nedeniyle de şekillenmiştir. Örneğin, modern ordu yapılanmaları içinde geleneksel unsurlar korunmuş veya yeniden yer bulmuştur. Bu, reformların etkisini sınırlamış, kimi zaman çatışmalara yol açmıştır.

Osmanlı modernleşme sürecinde, yeniliklerin önünü tıkayan ya da dönüşüm hızını yavaşlatan unsurlar hem geleneksel yapıların direnç göstermesinden hem de ekonomik, toplumsal ve bürokratik eksikliklerden kaynaklanıyordu.

Osmanlı ordusunun modernleşmesi, yalnızca askeri ve teknolojik bir yenilenme süreci değil, aynı zamanda Osmanlı toplumunun sosyal, ekonomik ve siyasal yapılarında yaşanan dönüşümlerin bir sonucu ve göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

Cumhuriyet döneminde ise modernleşme bir hedef halini almıştır. Cumhuriyetin önder kadroları, modernleşmenin bütünlük taşıması ve Aydınlanma ideallerini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Ancak, modernleşme amacı ve kapsamı bakımından iki dönem arasında önemli farklar bulunmaktadır.

Osmanlı'nın sona ermesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, siyasi yapıda derin bir dönüşümü simgeler. Ancak Osmanlı'nın toplumsal yapısı;

ekonomik, siyasi ve kültürel açılardan Cumhuriyet dönemine miras kalmıştır. Yeni rejim, tam anlamıyla Batılı bir toplum yaratma hedefinde olsa da, bu mirasın sınırlarıyla karşılaşacaktır. Cumhuriyet, kendi modelini inşa ederken Osmanlı deneyimini göz önünde bulundurmak zorundadır. Bu çerçevede, Cumhuriyet modernleşmesinin geçmişle tamamen kopuş sağlayıp sağlamadığı; çünkü Kemalist devrimi gerçekleştiren kadroların Osmanlı'nın son dönemindeki sivil ve askeri bürokratlardan oluşması nedeniyle tartışmalı bir konu haline gelmiştir.

Osmanlı modernleşmesi için Tanzimat, Cumhuriyet için ise modernleştirici bürokrat-aydın ittifakının iktidarı elinde tuttuğu erken Cumhuriyet dönemi (1923-1950) belirleyici dönüm noktalarıdır. En azından bu dönüm noktaları 20'nci yüzyıl boyunca yapılan tüm akademik çalışmaların değişmeyen tespiti olarak ortaya konmuşlardır.

3.1.2 Türklerde Erken Askeri Yapılanma

Hunlar, Türk tarihinin ilk devlet kurucu halkı olarak kabul edilirler. M.Ö. 3'ncü yüzyıldan itibaren Çin kaynaklarında Şiongnu olarak adlandırılan Hunlar, Orta Asya'nın geniş bozkırlarında yaşayan Türk kabilelerini bir çatı altında toplayarak, güçlü ve etkili bir imparatorluk kurmuşlardır. Hunlar, hem kültürel hem de siyasi açıdan Türk kimliğinin oluşmasında önemli bir rol oynamışlardır (Ekinci, 2020).

M.Ö. 209'da tahta çıkan Mete'nin kurduğu siyasi ve kültürel birlik, Orta Asya'da beş yüzyıl boyunca devam etmiş ve günümüz Türk kültürünün temellerini atmıştır. Tarihte düzenli bir Türk ordusu da Mete Han tarafından kurulmuştur. Göktürk, Uygur gibi büyük Türk devletleri de düzenli ve güçlü ordulara sahip olmuşlardır (Kıvrıkoğlu, 1998).

Türkler, Müslümanlığı kabul ettikten sonra kurulan Selçuklu İmparatorluğu döneminde de "ordu-millet" anlayışı ve toplumun "askeri ruhu" devam etmiştir. Bu dönemde Türk ordusu ve teşkilatı, önceki dönemlerdeki gibi güçlü ve disiplinli bir şekilde faaliyet göstermiştir. Selçuklular, Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş, İslam dünyasının savunmasını yapmış, kültür ve medeniyetin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Selçuklu ordusu ve teşkilatı, bu başarıların arkasındaki en önemli faktördür. Selçuklu ordusu, hem Oğuz Türklerinin geleneksel askeri yapısını hem de İslamiyet'in getirdiği yeni unsurları bünyesinde barındırmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, başlangıçta bir uç beyliği olarak kurulmasına rağmen, kısa sürede büyük bir imparatorluk haline gelmiştir. **Bu başarı, diğer Türk devletlerinde olduğu gibi güçlü bir askeri yapısına borçludur.** Özellikle 1363 yılında yeniçeri ordusu kurulmuş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme döneminde dünyanın en güçlü askeri teşkilatlarından biri haline gelmiştir (Kıvrıkoğlu, 1998).

3.1.3 Osmanlı Ordusunun Kuruluşu ve Yapılanması

3.1.3.1 Yeniçeri Öncesi Ordu Felsefesi

“Felsefi dayanağı olmayan herhangi bir eylem, hedeflenen sonuca ulaşamaz.”

Yeniçeri Öncesi Ordu Felsefesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri yapısının temellerini şekillendirirken, aynı zamanda toplumun kültürel ve ahlaki yapısını da derinden etkilemiştir. 13'üncü ve 14'üncü yüzyıllarda Anadolu'da İslam dininin öğretilmesi amacıyla yazılmış Türkçe eserler, Türk halkı ve özellikle Türkmenler ile uç bölgelerdeki gazi kitlesine hitap ediyordu (İnalcık, 2009, s. 24).

Bu eserler, İslam'ın temel ibadet ve yaşam kurallarını öğretirken, aynı zamanda fütüvvet adabını, tarikat esaslarını ve gazilik kurallarını da geniş bir şekilde ele alıyordu. Toplumun ahlaki ve dini değerlerinin şekillendirildiği bu eserler, gazi kimliğinin sadece bir askeri gücün değil, aynı zamanda yüksek ahlaki değerler taşıyan bir toplum bireyi olmanın da göstergesi olduğunu vurguluyordu. Gazinin samimi niyeti, sadece İslam dini ve Müslüman halk için savaşıması gerektiği, ganimet için değil, dini hayır amacıyla mücadele etmesi gerektiği öğütleniyordu. Bu anlayış, toplumsal yapının bir yansıması olarak, bireylerin sadece fiziksel güçlerini değil, aynı zamanda manevi değerlerini de öne çıkaran bir kültürün temelini atıyordu (İnalcık, 2009, s. 25).

Türk toplumunun İslamiyet öncesi dönemdeki kahramanlık ve savaşçı gelenekleri, askeri düşüncenin toplumsal yapıya nasıl nüfuz ettiğini anlamamıza olanak tanır. Alp karakteri, hayvancılık ve avcılıkla uğraşan Türk toplumunun temel unsurlarındandı; bu kişiler yalnızca düşmanlara karşı değil, aynı zamanda toplumun değerleri ve inançları doğrultusunda da mücadele ederlerdi. Bu geleneğin İslamiyet'in kabulünden sonra da sürdürülmesi, gazilik ve cesaret kavramlarının yalnızca askeri bir anlayış olmaktan çıkıp, toplumun manevi yapısını şekillendiren temel bir değerler bütünü haline geldiğini gösterir.

Âşık Paşa'nın 1330 (H. 730) tarihli Garîbnâme adlı eserinde alplık, cesaret, irade ve mücadele ruhuyla ilişkilendirilirken, bu değerlerin sadece fiziksel güçle değil, aynı zamanda moral ve dini değerlerle bağlantılı olduğu vurgulanıyordu. Eserde öncelikle tasavvuf öğretilmeye çalışılmış olup, aynı zamanda Anadolu'da geçerli olan değerler sistemini yansıtarak dönemin kültürüne ışık tutmaktadır. Türk toplumunun uzun süredir benimsemiş olduğu tutum ve davranışlar, yani Türk töresi, eserde başarılı bir şekilde aktarılmıştır (Mengi, 1984).

Tevârîh-i Âl-i Osmân²⁴ adlı eserde ise alp (gazi) figürü, Osmanlı'nın kurucusu Osman Gazi ve onun yoldaşları üzerinden anlatılmaktadır. Osman Gazi'nin fetihleri, gazilerin toplumsal değerlerinin ve gazâ ruhunun simgesel bir yansımasıdır. Bu eserde, gazâ sadece bir askeri mücadele değil, aynı zamanda İslam'ın korunması için verilen kutsal bir görev olarak görülmektedir. Gaziler, "cesaret", "yılmazlık", "kendine güven", "güçlülük" ve "savaşanlık" gibi özelliklere sahip bireyler olarak tanımlanır. Osmanlı'da gazilik, aynı zamanda devletin ideolojik temellerini güçlendiren bir kavramdır ve gaziler, Osmanlı'da önemli toplumsal ve askeri liderlerdir.

Bu, toplumsal yapıda güçlü bir erdemler anlayışının oluşturulmasına, bireylerin hem kendi nefisleriyle hem de toplumla olan ilişkilerinde dengeli ve adil bir tutum geliştirmelerine olanak tanıyordu.

Osmanlı'da gazâ ve gazilik kavramları, sadece askeri zaferlerle sınırlı kalmayıp, toplumun birleştirici gücü haline gelmişti. İslam'ın korunması ve yayılması misyonu, bu kavramla birleşerek, Osmanlı toplumunun temel değerlerini pekiştiriyordu. Sultanların gazâ unvanı kullanması, bu kavramın toplumsal yapıya nasıl etki ettiğini ve Osmanlı'daki siyasi, kültürel birliği nasıl sağladığını gösterir. Gaziler ve alpler, toplumsal yapının önemli bir parçasıydı ve zamanla bu yapı, merkezîyetçi bürokrasiye evrilerek Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişimine katkıda

²⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nun erken dönemini anlatan Tarih-i Âl-i Osmân adlı eserler, Osman Gazi ve Orhan Gazi dönemini kapsayan birinci grup anonim Tevârîh-i Âl-i Osmân'larda genellikle olaylar belirsiz ve karmaşık bir şekilde sunulmuştur. Bu eserlerin amacı, genellikle Osmanlı toplumunu gazâ ve cihad ruhuna teşvik etmek olmuştur. Bu yazım geleneği, 16'ncı yüzyıl Osmanlı tarih yazarları tarafından kaynak olarak kullanılmış ve dil çalışmaları açısından da önemli kaynaklar haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk tarih kaynaklarından olan Tevârîh-i Âl-i Osmânlar, Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemleri hakkında bilgi içermekte ve Osmanlı tarihini daha iyi anlamak için önemli kaynaklar olarak kabul edilmektedir. Bu eserler, Osmanlı İmparatorluğu'nun gazâ ve gazilik kavramları, İslamiyet'in yayılışı, mücadeleler ve fetihler gibi temel konularını ayrıntılı bir şekilde ele alarak imparatorluğun tarihindeki kültürel etkileşimler ve toplumsal yapıdaki çeşitliliği de açıklar. **Geçersiz kaynak belirtildi..**

bulunmuştur. Bu askeri felsefenin, Osmanlı toplumunun manevi yapısında da önemli bir etkisi olmuş ve bireylerin toplumsal rollerini belirlerken, aynı zamanda dini ve ahlaki sorumluluklarını da yerine getirmelerini sağlamıştır.

Alp erenlerinin ahlaki değerleri arasında dünyevi tutkulara karşı mesafeli durmak, cömertlikten uzaklaşmamak, tevekkül etmek ve şeriat bilgisini benimsemek gibi erdemler bulunur. Bu değerler, Osmanlı toplumunda sağlam bir dini ve ahlaki kimlik oluşturulmasına katkı sağlarken, gazilerin toplum içinde saygınlık kazanmasını da mümkün kılmıştır. Gazâ ve gazilik anlayışı, Osmanlı'nın fetih döneminde yalnızca askeri taktiklerle değil, aynı zamanda toplumsal değerler temelinde inşa edilen ideolojik bir yapıyı da güçlendirmiştir. Bu anlayış, toplumun sadece askeri güçle değil, aynı zamanda yüksek ahlaki normlarla bütünleşerek güçlü kalmasında kritik bir rol üstlenmiştir (Mengi, 1984; İnalçık, 2009, s. 25).

Tablo 3.1. Alp kavramı (Mengi, 1984; İnalçık, 2009; Anonim Tevarih-i Al-i Osman, 1992, akt. Giese, Ed.)

Özellik Alanı	Detaylar
Fiziksel Özellikler	Cesaret, fiziksel güç, dayanıklılık, kuvvetli kol, yay ve kılıç sahibi olma, zırhlı olma, iyi bir ata sahip olma.
Ahlaki ve Dini Özellikler	Samimiyet, İslam için savaşma niyeti, tamahsızlık, riyakârlıktan kaçınma, dünya sevgisinden kaçınma, vilâyet (Allah dostluğu), riyazet (nefis terbiyesi), tevekkül, şeriat bilgisi, doğru yar edinme, aşk, ilim, himmet ve cimrilikten sakınma.
Davranışsal Özellikler	Sabır, irade, gayret, hamiyet (yurt sevgisi), fırsatları kollama, yoldaşına vefa, birlik ve sadakat.
Sosyal Roller	Fetihlerde liderlik, ganimet ve toprak paylaşımı, dini ve toplumsal değerlere uygun hareket etme, halkı eğitime ve aydınlatma.
Geleneksel Özellikler	Türk töresi ile şekillenen kahramanlık ve cengâverlik anlayışı, nefisle mücadele, destanlara konu olan kahramanlıklar, gazâ ve cihat ruhuna uygun davranışlar.
Araç ve Gereçler	Kılıç, yay, zırh, güçlü bir at, akın için gerekli malzeme ve ekipman.
Toplumsal Konum	Türkmen halkına rehberlik, uç bölgelerde gazâlar düzenleme, İslam'ın yayılması ve korunmasında aktif rol alma, fetihlerde önemli bir güç unsuru olma.
Kültürel ve Tarihi Önemi	Müslümanlık öncesi Türk toplumunun kahramanlık ve yiğitlik geleneğini devam ettirme, İslamiyet'le bu geleneği dini değerlerle harmanlama, Osmanlı'nın kuruluş ideolojisini şekillendirme.

Osmanlı toplumunda Alplık, Alperenlik ve Gazilik gibi kurumlar, farklı toplumsal kesimlerden bireylerin bu yapılara katılmasını teşvik ederek sosyal hareketliliği de artırmıştır. Bu kurumlar, farklı sınıflar arasında bir denge oluştururken, toplumsal yapının dinamik ve kapsayıcı bir nitelik kazanmasına da

katkı sağlamıştır. Örneğin, tımarlı sipahiler sınıfı, toprak sahipliği ile askeri hizmet arasında bir denge kurarak hem toplumsal düzeni stabilize etmiş hem de ekonomik ve askeri yapıyı birbirine entegre etmiştir. Bu denge, Osmanlı toplumunun sosyal dokusunun güçlü kalmasında önemli bir rol oynamıştır.

Alperenler ve alpler arasındaki ilişki, Agamben'in yaratma ve kurtarma üzerine geliştirdiği fikirlerle örtüşmektedir (Agamben, 2017, s. 7-16)

- **Alperenler:** Osmanlı'nın erken döneminde alperenler, hem dini hem de manevi anlamda bir **rehberlik** rolü üstlenmişlerdir. Onlar bir tür "kurtarıcı" figürlerdir. İnsanlara İslam'ı anlatan, onlara ahlaki ve manevi bir yol gösteren bu kişiler, hem bir vizyon sunmuş hem de bu vizyona göre toplumu yönlendirmiştir. Alperenler, toplumsal ve manevi düzenin temelini oluşturur ve bu düzenin devamlılığı için çaba harcar.
- **Alpler:** Alpler ise daha çok bir eylem insanıdır. Fetihlere katılır, savaşır ve alperenlerin ortaya koyduğu manevi temellerin fiziksel anlamda hayata geçirilmesine hizmet eder. Alpler, alperenlerin ortaya koyduğu "felsefe"yi pratikte uygular, bu temellerin gerçek dünyada karşılık bulmasını sağlar.

Bu ilişki, Agamben'in yaratma ve kurtarma kavramlarıyla çok iyi örtüşür:

- **Yaratma:** Alperenlerin dini ve manevi liderlikleri, toplumun ve devletin temel felsefesini ve ahlaki düzenini yaratır. Onlar, hem bireylerin ruhsal yaşamlarını hem de devletin ahlaki temellerini inşa eden "yaratıcılar"dır.
- **Kurtarma:** Alpler, alperenlerin ortaya koyduğu bu manevi düzeni savunan, koruyan ve bu düzene uygun bir toplum inşa eden "kurtarıcılar"dır. Alpler, yaratılan düzenin somut hayatta işlerliğini sağlar ve gerektiğinde bu düzeni korumak için mücadele eder.

Bu ilişkiyi Osmanlı Bağlamında Somutlaştırma

- **Erken Osmanlı Dönemi:** Osmanlı'nın kuruluş döneminde, alperenler dini ve ahlaki temelleri oluşturarak, fetihlere manevi bir anlam kazandırmıştır. Örneğin, Şeyh Edebali gibi isimler, sadece bir din adamı değil, aynı zamanda bir toplum ve devlet inşa sürecinin manevi mimarlarıdır.
- **Fetih ve İdealizasyon:** Osman Gazi gibi alpler ise, bu felsefi temeller doğrultusunda somut fetihlere imza atarak, alperenlerin "yarattığı" düzeni pratikte hayata geçirir. Burada alpler, bir nevi "kurtarma" işlevi görür; yani hem dini hem de dünyevi anlamda bu düzenin korunmasını ve genişlemesini sağlarlar.

Modern Yansıma

Bu ilişkiyi günümüzde de görebiliriz. Örneğin:

- **Yaratıcılar:** Teorisyenler, akademisyenler veya strateji belirleyiciler bir işin felsefesini, vizyonunu ve idealini ortaya koyar.
- **Uygulayıcılar:** Bu vizyonu gerçekleştiren mühendisler, işçiler, liderler veya saha ekipleri de bu işin kurtarıcılarıdır; yani yaratılan felsefenin gerçek hayatta karşılık bulmasını sağlarlar.

Sonuç

Alperenler ve alpler arasındaki ilişki, Agamben'in yaratma ve kurtarma üzerine geliştirdiği fikirlerle örtüşmektedir. Alperenler, ahlaki ve manevi bir düzenin yaratıcıları iken, alpler bu düzenin somut dünyada işlerliğini sağlayan kurtarıcılarıdır. Bu tür bir ilişki, toplumsal düzenin hem düşünsel hem de pratik düzlemde nasıl inşa edildiğini anlamamız için önemli bir örnektir.

3.1.3.2 Osmanlı Ordusu

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, başlangıcından itibaren askeri yapıya ve faaliyetlere dayalı olarak şekillenmiştir (Şimşek, 2006, s. 9). Osmanlı askeri yapısı Anadolu Selçuklu İmparatorluğu, İlhanlılar ve Memlûklülerinkine benziyordu.

Başlangıçta beyler tarafından yönetilen aşiret güçleri savaflara katılmış, ancak atlı birlikler olmaları nedeniyle kale kuşatmalarındaki etkinlikleri sınırlı kalmıştır. Bu durum, sürekli savaş için yaya askerlerden ve atlılardan oluşan bir güce ihtiyaç duyulmasına yol açtı. Bu gücü organize etme kavramı Çandarlı Halil Paşa²⁵ ve Alaeddin Paşa tarafından ortaya atıldı ve güçlü birlikler oluşturuldu. Savaş zamanlarında bu birliklere günlük ödeme yapılırken, barış zamanında tarımla uğraşmaları teşvik ediliyor ve vergiden muaf tutuluyorlardı; beş müselleme asker bir çiftliği işliyordu. Yaya askerler onbaşılar, yüzbaşılar ve binbaşılar tarafından yönetilen gruplara ayrılırken, atlı askerler her otuz kişi bir ocak olarak gruplandırılmıştır. Bu askeri birlikler, Rumeli'den Yörükler, Canbazlar ve Tatarların da Osmanlı İmparatorluğu ordusuna katıldığı Kapıkulu ocaklarının kuruluşuna kadar savaflarda kullanılmıştır.

Kapıkulu Ocağı'nın oluşturulması, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli'ye doğru ilerleyişi sırasında artan asker ihtiyacına yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Bu yapının önemli bir unsuru olan Yeniçeri Ocağı ise, Sultan I. Murad döneminde Kadiasker Çandarlı Halil ile Karamanlı Molla Rüstem'in önerileri doğrultusunda hayata geçirilmiştir. Çandarlı Hayreddin Paşa, yeni bir askeri sınıf oluşturmak için savaş esirlerinin Müslümanlaştırılmasını ve onlara Türkçe öğretilmesini önererek kuruluşunda önemli bir rol oynamıştır. Bu oluşum Kapıkulu Ocağı'nın temelini oluşturmuştur.

Kapıkulu Ocağı, merkezi bir askeri teşkilat olarak altı farklı bölümden oluşuyordu. Acemi Ocağı, başlangıçta Gelibolu'da Yeniçeri Ocağı'na asker yetiştirmek için kurulmuş ve daha sonra Süleyman Paşa döneminde genişletilmiştir. Bu ocak özellikle savaş esirlerini Yeniçeri olmak üzere eğitmeye odaklanmıştı. Donanma Hizmeti bölümü donanmada görev yapan esirlerden oluşurken, geri

²⁵ Yeri gelmişken burada Çandarlılar özelinde Osmanlı'nın ilk dönemlerinde padişah seçimlerinde Türkmen boylarının nasıl bir baskı unsuru olduğunu ortaya koymak gerekir. Burada özellikler bahsedilen Çandarlı II. Halil Paşa'dır. Konunun açıklanmasının nedeni bu tarihe kadar iktidar üzerinde Türkmen ve Türk Asıllı askerin etkisini vurgulamaktır. "Fatih, fetihten bir gün sonra **Çandarlı II. Halil** Paşa'yı tutuklatıp öldürttü. İstanbul'un fethinin Osmanlı tarihinde önemli bir dönüm noktası olduğu çok iyi bilinmektedir. Ancak, Çandarlı'nın ortadan kaldırılması da bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Yaşlı ve iki imparatora hizmet eden sadrazam, **devlet yönetiminde eski, yerleşmiş (Türk) Müslüman aile üyelerinin sonuncusudur**. II. Mehmet bundan sonraki sadrazamlarını kişisel tutsaklarından seçecektir. Çandarlı engelini kaldırdıktan sonra Yeniçerileri güçlendirip tamamen kendisine bağlayan Fatih, artık dördüncü ülküsü olan kutsal Gaza savaflarına girişebilirdi."Geçersiz kaynak belirtildi.. Çandarlı idam edilen ilk sadrazamdır.

kalanlar Yeniçerilere katılmalarına izin verilmeden önce Anadolu'daki Türk çiftçiler tarafından eğitiliyordu. Türk adet ve geleneklerini öğrenerek yeni hayatına uyum sağlayan gençler daha sonra bir akçe gündelikle Acemi ocağına kaydedilir müteakiben de Yeniçeri Ocağına katılırlardı (Uzunçarşılı, 1988, s. 5-6).

Pençik Oğlanları, Osmanlı Devleti'nin Yeniçeri Ocağı'nın ihtiyacını karşılamak için savaşlarda esir aldığı erkek çocuklardan seçilenlerdir. Belirli bir yaş grubundan seçilir ve devlet tarafından satın alınır. Bu süreçte acemilere özel bir üniforma verilir ve görevleri belirlenirdi. Pençik, Kur'an'ın emriyle ganimetin beşte birini devlete verme hakkı anlamına gelir. Devşirme sistemi, Hristiyan ailelerden bir çocuğun yeniçeri olmak üzere seçilmesini içeriyordu. Bu sistem, bu çocuklara Türk kültürünü ve İslam'ı öğretmeyi amaçlıyordu. Kapıya çıkma, her yedi yılda bir gerçekleşen Yeniçeri Ocağı'na yeni asker kabul etme sürecini ifade ediyordu. Pençik Oğlanları, Müslüman ve Türk ailelerin yanında Türk ve İslam kültürünü öğrendikten sonra Acemi Ocağı'nda askerî eğitim alırlardı. Daha sonra Yeniçeri Ocağı'na geçerlerdi. Pençik Oğlanları, Osmanlı Devleti'nin en güçlü askerî birliklerini oluşturmuşlardır (Özcan, 2007b).

Yeniçeri Ocağı, Selçuklular ve Memlükler'den esinlenerek I. Murad'ın saltanatı sırasında kurulan ve daha sonra genişletilen bir piyade kuvvetiydi. Yeniçeri Ocağı mensupları savaş zamanlarında beyaz keçe başlık giyerek savaş meydanına çıkarlardı. Kapıkulu Ocağı ve çeşitli bölümleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli ihtiyaçlarını karşılamada etkili olmuş, askeri gücüne ve sayısız zaferine katkıda bulunmuştur.

Ancak, zaman geçtikçe bu sistemdeki zayıflıklar belirginleşti ve 19'uncu yüzyılın başlarında yeniden düzenlenmesine ve nihayetinde kaldırılmasına yol açtı. Buna rağmen, Kapıkulu Ocağı'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri tarihindeki mirası önemini korumaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde eyalet ordusu, tımarlı sipahiler, azaplar ve akıncılardan oluşuyordu. XV. yüzyılın ortalarına kadar bu askeri yapılar; yayalar, müsellemler, cerahorlar, canbazlar, Tatarlar, akıncılar, yörükler, deliler, gönüllüler, azaplar ve beşliler gibi çeşitli gruplara ayrılarak sistematik bir şekilde organize edilmişti. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırılana dek, bu ocak yalnızca askeri bir güç olarak kalmamış, aynı zamanda Osmanlı'nın iç politikasında belirleyici bir rol üstlenmiştir (Şimşek, 2006, s. 19).

Tımarlı Sipahiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli askeri güçlerinden biriydiler ve toprak sahibi süvarilerden oluşuyorlardı. Bu askerler, kendilerine tahsis edilen tımarlar karşılığında devlete askeri hizmet sunma taahhüdünde bulunuyorlardı. Savaş zamanlarında orduya katılır, barış zamanında ise topraklarını işletirlerdi. Bu sistem, Osmanlı'nın merkezi otoritesini güçlendirmesine ve geniş topraklarını daha etkin bir şekilde yönetmesine olanak sağlamıştır. Tımarlı sipahiler, hem ekonomik hem de askeri yapının temel direklerinden birini oluşturuyordu.

Yayalar ve müsellemler askerlerinden oluşan **geri hizmet kıtaları**, Osmanlı ordusunun lojistik ihtiyaçlarını karşılayan birimlerdi. Bu askerler, savaş sırasında yol açma, hendek kazma, top çekme gibi işlerde görev alırken, barış dönemlerinde kale tamiri, maden işletme gibi işlerde çalışırlardı. Osmanlı ordusunun hareket kabiliyetini artıran bu yapı, aynı zamanda devletin altyapı ihtiyaçlarının da karşılanmasını sağlamıştır.

Akıncılar, Deliler, Gönüllüler ve Beşliler gibi hafif süvari birimlerinden oluşan **öncü kuvvetleri**, düşman sınırlarına yönelik keşif ve saldırı görevlerini üstleniyorlardı. Akıncılar, özellikle düşman topraklarına düzenledikleri hızlı baskınlarla tanınıyorlardı. Deliler ise cesaretleri ve gözü peklikleriyle ünlüydü. Bu birimler, Osmanlı ordusunun savaş stratejisinde esneklik kazandırarak düşman hatlarını bozmayı ve paniğe yol açmayı hedeflemiştir.

Kale kuvvetleri, Fârisanlar, cebeci, topçu, lâğımcı ve martalos gibi farklı askerî birimlerden oluşuyordu. Bu birlikler, kalelerin savunmasında ve gerektiğinde kuşatma savaşlarında önemli roller üstlenmişlerdir. Azaplar ise kalelerde muhafızlık yaparak kalenin iç ve dış güvenliğini sağlamışlardır. Kale kuvvetleri, Osmanlı'nın savunma ve saldırı mekanizmalarının bir parçası olarak hayati bir öneme sahipti.

Osmanlı donanması, Karesi Beyliği'nden alınan gemilerle Rumeli'ye geçişle başlayan bir denizcilik serüvenine sahiptir. Gelibolu'nun fethiyle tersane kurarak denizcilikte ilk adımlarını atan Osmanlılar, sonraki dönemlerde Akdeniz ve Karadeniz'de etkili bir güç haline gelmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde tersanelerin genişletilmesiyle birlikte denizcilik faaliyetleri hız kazanmış, Barbaros Hayreddin Paşa'nın liderliğinde Akdeniz'de Osmanlı'nın üstünlüğü sağlanmıştır. Ancak zamanla donanmanın zayıflaması, Osmanlı'nın denizcilik gücünde gerilemeye yol açmıştır.

3.1.3.3 Osmanlı'da Savaş Kültürü ve Ordu-Toplum İlişkisi

Osmanlı Devleti'nin savaş anlayışı, gazâ ve cihat ideolojisiyle şekillenmiştir. Bu ideoloji, askerlerin moralini yükseltmek ve mücadeleye olan bağlılıklarını artırmak için vaizler tarafından sürekli vurgulanmıştır. Askeri seferler öncesinde düzenli bir şekilde yapılan hazırlıklar, ordunun esnek yapısı ve savaş tecrübesi, Osmanlı'nın birçok zafer kazanmasını sağlamıştır. Savaş meydanındaki disiplinli organizasyon ve moral desteği, Osmanlı ordusunu döneminin en güçlü askeri yapılarından biri haline getirmiştir.

Gaza Kültürünü

Gaza kültürü **Osmanlı toplumunun ideolojik ve sosyolojik temellerinden** biridir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda gaza ideolojisi, devletin meşruiyet kaynağı ve genişleme stratejisinin temel unsurlarından biri olmuştur. Gaza kültürü, İslam'ı yayma amacı güden askeri seferler olarak tanımlanabilir ve Osmanlı'nın ilk dönemlerinden itibaren hem devlet politikalarının hem de toplumun değer sisteminin merkezinde yer almıştır.

Osmanlı gazileri, sadece bir savaşçı grup değil, aynı zamanda toplumsal hiyerarşiyi belirleyen aktörlerdir. Osmanlı yönetici sınıfının kökenleri, bu savaşçı gruplara dayanır ve zamanla merkezi otoritenin güçlenmesiyle birlikte gaza kültürünün yerini daha bürokratik bir devlet yapısı almaya başlamıştır. Ancak, bu süreç Osmanlı toplumunda bir dönüşüm yaratmış ve gaza ideolojisi yavaş yavaş yerini devletçi ve idari bir anlayışa bırakmıştır.

Osmanlı'nın genişleme süreciyle birlikte gaza anlayışı yalnızca bir fetih stratejisi olarak kalmamış, aynı zamanda **Osmanlı toplumunun siyasi ve ekonomik yapısını şekillendirmiştir**. Gaza ekonomisinin Osmanlı toplumunda önemli bir rol oynadığını, savaş ganimetlerinin ve fethedilen topraklardan elde edilen gelirlerin devlet yapısını güçlendirdiği, ancak zamanla Osmanlı merkezîyetçi yapıya geçtikçe, gaza ekonomisinin etkisini kaybettiği ve devletin yeni bir ekonomik modele yöneldiği görülmektedir.

Gaza kültürünün Osmanlı toplumunda yaygın olmasının bir diğer önemli sonucu, **toplumsal değerler ve kimlik inşası üzerinde yarattığı etkidir**. Osmanlı devlet ideolojisi, fetihleri dini bir meşruiyet çerçevesine oturtarak, yönetici sınıfın halk üzerindeki otoritesini pekiştirmiştir. Ancak, bu ideoloji zaman içinde zayıflamış, modernleşme ile gaza kültürü Osmanlı'nın resmî ideolojisinden giderek silinmiştir. Özellikle Tanzimat reformlarıyla birlikte, Osmanlı yönetimi daha seküler ve Batılı bir yönetime evrilirken, gaza geleneği sadece tarihsel bir referans noktası olarak kalmıştır.

16'ncı ve 17'nci yüzyıllar, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri gücünün, toplum yapısının, ekonomik sistemin ve dini unsurların birbirini etkilediği dinamik bir dönem olarak öne çıkar. Bu yüzyıllarda ordunun Osmanlı toplumu ile etkileşimi, yalnızca askeri bir ilişki olmanın ötesine geçerek, toplumun hemen her alanında belirleyici rol oynamış ve Osmanlı tarihine damgasını vurmuştur.

Osmanlı toplumunun askeri yapısı, geniş bir yelpazede farklı sınıflardan oluşuyordu. Her sınıfın kendine has sorumlulukları ve toplumsal etkileri vardı:

Timarlı Sipahiler, imparatorluğun toprak düzeni içerisinde önemli bir yere sahipti. Bu sınıf, devlet tarafından kendilerine tahsis edilen topraklardan gelir elde ederek, barış zamanında tarımla uğraşırken savaş zamanında atlı asker olarak

orduya katılıyordu. Bu sistem, yalnızca askeri düzeni değil, aynı zamanda **ekonomik yapıyı ve vergi toplama mekanizmalarını** da etkiledi.

Yayalar ve Müsellemler, kara ve deniz seferlerinde hizmet veren askerler olarak, Osmanlı toplumunun daha alt katmanlarından seçilirken, bu sınıflar savaş sırasında önemli destek birimleri olarak görev aldı.

Ocak askerleri, özellikle Yeniçeri Ocağı, hem askeri hem de politik gücüyle toplumun dengelerini etkileyen bir başka kritik unsurdur. Bu askerler, yalnızca savaş alanında değil, barış zamanında da şehirlerdeki düzeni sağlamada ve saraya bağlı çeşitli görevlerde yer aldı.

Bu askeri sınıfların varlığı, Osmanlı toplumunun sosyal tabakalaşmasını ve sınıf ilişkilerini derinden etkiledi. Askeri organizasyonlara katılım, bireyler ve aileler için bir statü ve geçim kaynağı sağlarken, aynı zamanda devlet ile halk arasındaki ilişkilere de yön verdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri faaliyetleri, yalnızca stratejik veya ekonomik çıkarlarla sınırlı değildi. Bu faaliyetler, aynı zamanda dini ideolojilerle destekleniyor ve bu yönüyle toplumu harekete geçiren güçlü bir unsur haline geliyordu:

Gaza ve Cihat İdeolojisi, Osmanlı ordularının seferlerini yalnızca askeri bir görev olarak değil, aynı zamanda dini bir vecibe olarak görmesini sağladı. Bu ideoloji, toplumun farklı kesimlerinden destek görmüş ve geniş bir mobilizasyon yaratmıştır. Halk, bu seferleri İslam'ın yayılmasına hizmet eden kutsal bir görev olarak algılamış, bu durum da orduya katılımı ve halkın desteğini artırmıştır.

Askeri zaferler, sadece savaş meydanlarında değil, toplumun dini ve kültürel ritüellerinde de kutlanırdı. Bu zaferler, halkın manevi motivasyonunu yükseltirken, aynı zamanda dini bütünlük ve dayanışma hissini güçlendirdi. Fetih sonrası yapılan şenlikler, kurban kesme törenleri ve dua ritüelleri, toplumsal hafızada güçlü bir yer edinmiştir.

Osmanlı Rumeli'sinde Yörük teşkilatı

Rumeli'de yörüklerin askeri birlikler halinde teşkilatlandırılmasının 15'inci yüzyıl ortalarında II. Mehmed döneminde başladığı tahmin edilmektedir (Yeni, 2017). Osmanlı Rumeli'sinde Yörük teşkilatı, Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve genişleme süreçlerinde önemli bir toplumsal ve askeri rol üstlenmiştir. Bu teşkilat, yalnızca askeri düzen ve hareket kabiliyeti açısından değil, aynı zamanda bölgesel güvenliği sağlama, sosyal yapıyı koruma ve kültürel etkileşimleri güçlendirme açısından da etkili olmuştur. Osmanlı Rumeli'sinde Yörük teşkilatı, ordu ile toplumun etkileşimini güçlendiren önemli bir örnektir. Bu teşkilatın kökenleri, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki ilk fetihleriyle yakından ilişkilidir. Yörükler, sadece askeri bir unsur değil, aynı zamanda bölgenin demografik yapısını şekillendiren bir toplumsal unsur olarak da dikkate alınmıştır. Fetih güzergâhları boyunca Yörüklerin yerleştirilmesi ve askerî amaçlarla

teşkilatlandırılması, devletin askeri kapasitesini artırdığı gibi, yerel topluluklarla Osmanlı arasında bir bağ kurulmasını sağlamıştır. Rumeli bölgesinde kurulan Yörük teşkilatları, özellikle 14'üncü ve 15'inci yüzyıllarda Osmanlı ordusunun mobilize olabilme kapasitesini artırmış ve fetih politikalarının başarısında kritik bir unsur olmuştur.

Yörüklerin askeri teşkilatlanması, Osmanlı ordusunun hem savunma hem de saldırı gücünü artıran bir unsur olarak dikkat çeker. Yörük grupları, hem sınırlarda askeri bir güç olarak hizmet etmiş hem de Osmanlı topraklarında düzeni sağlamıştır. Bu çerçevede, Yörüklerin askeri konumlandırılması, toplumsal düzenin devamlılığı açısından da önem arz eder. Örneğin, Yörüklerin stratejik noktalarda iskân edilmesi, bu bölgelerin hem güvenliğini sağlamış hem de farklı topluluklar arasında kültürel ve ekonomik alışverişi kolaylaştırmıştır. Böylelikle ordu ve toplum arasındaki bağlar daha da güçlenmiştir.

Tarihsel olarak ele alındığında, Yörük teşkilatı ile Osmanlı merkezi otoritesi arasında dinamik bir ilişki olduğu görülür. 16'ncı yüzyıla gelindiğinde, Yörüklerin taşınabilir kültürleri, bölgedeki sosyo-ekonomik yapıyı güçlendiren bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bu süreçte, hem askeri hem de idari görevler üstlenen Yörük liderleri, bölgesel entegrasyonun sağlanmasında önemli rol oynamışlardır. Örneğin, Rumeli'deki bazı Yörük gruplarının kale savunmalarında görev alması, Osmanlı ordusunun bölgedeki etkisini artırmış ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmiştir.

Osmanlı yönetiminin Yörüklerle kurduğu ilişki, yalnızca askeri işlevlerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda tarımsal ve ekonomik faaliyetlerle de desteklenmiştir. Bu, **Yörüklerin yalnızca bir askeri grup değil, aynı zamanda toplumsal üretkenliğin bir parçası olarak görülmesini sağlamıştır.** Özellikle, 17'nci yüzyılda Osmanlı ordusunun ikmal ihtiyaçlarının karşılanmasında Yörük topluluklarının üretim faaliyetleri kritik bir rol oynamıştır (Yeni, 2017).

Yörük teşkilatının Osmanlı Rumeli'sindeki varlığı, askeri başarıların ötesinde toplumsal yapının korunması ve güçlendirilmesi açısından da değerlidir. Bu teşkilat, Osmanlı ordusu ile toplum arasındaki etkileşimleri artırarak, imparatorluk içindeki farklı toplumsal unsurların bir arada uyum içerisinde yaşamasını kolaylaştırmıştır. Böylelikle, Osmanlı'nın Rumeli'deki hâkimiyetini sürdürülebilir kılan bir yapı taşına dönüşmüştür.

Rumeli Yörük Teşkilatı: Tarihsel Süreç ve Ordu-Toplum İlişkisi

Tarihsel Süreç ve Gelişme	Detaylar	Toplum-Ordunun Etkileşimine Katkıları
14'üncü-15'inci Yüzyıllar: Kuruluş ve İlk Yapılandırma	II. Mehmed döneminde Yörüklerin askeri teşkilat içinde örgütlenmesi kurumsallaştı.	Yörüklerin demografik ve askeri potansiyeli, fetih bölgelerinde hem nüfus hem de lojistik destek sağladı.
Balkanlara Yayılım Süreci	Yörükler, mobil yapıları sayesinde fetih bölgelerinde hem askeri hem lojistik destek sağladı.	Ordu, esnek bir güç kazandı ve yerel halk ile hızlı uyum sağlandı.
16'ncı Yüzyıl: Askerî İşlevlerin Değişimi	Yörükler kale tamiratı, köprü yapımı gibi geri hizmetlere yönlendirildi.	Yörüklerin yerel ekonomiye katkısı arttı, toplum-ordu ilişkisi güçlendi.
1580 Sonrası Düzenlemeler	Yörükler, seferler dışında da vergi muafiyeti gibi imtiyazlardan yararlanmaya devam etti.	Toplumsal orduya desteği arttı ve orduya katılım teşvik edildi.

Ordu-Toplum İlişkisini Güçlendiren Hususlar

Hususlar	Açıklama
Vergi Muafiyetleri ve Sosyal İmtiyazlar	Yörükler, askerî hizmet karşılığında vergiden muaf tutuldu, bu da halkın orduya desteğini artırdı.
Gönüllülük ve Katılım	Toplumdan gönüllü bireylerin orduya dahil edilmesiyle geniş bir insan kaynağı oluşturuldu.

Yerel Yönetim ile İlişkiler	Çeribaşı ve subaşı gibi yerel liderler, halkın ihtiyaçlarını orduya ileterek toplum-ordu arasında köprü görevi gördü.
Ekonomik Katkı ve Yerleşim	Göçebe Yörüklerin çiftçiliğe geçişi ile yerel ekonomiye destek sağlandı, halk ve ordu arasında ekonomik bağlar kuruldu.

3.1.3.4 Sosyolojik Değerlendirme

Osmanlı toplumunda ordu, sadece bir savunma veya saldırı aracı değil, aynı zamanda **toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını şekillendiren bir merkezdi:**

- Askeri sınıfların toplumsal düzen içindeki rolü, ekonomik faaliyetlerden sosyal statüye kadar geniş bir etki yarattı. Örneğin, tımarlı sipahilerin ekonomik gücü, köylülerden vergi toplama ve üretimi organize etme sorumluluklarıyla birleştirilmişti. Bu durum, köy ekonomilerinin ve kırsal yaşamın şekillenmesinde etkili oldu.

- Orduya katılım, bireyler için toplumsal bir basamak olarak görülüyordu. Hem ekonomik hem de sosyal hareketlilik açısından bir fırsat sağlayan askeri organizasyonlar, toplumun farklı kesimlerini bir araya getiren bir güç olarak öne çıktı.

- Dini ve kültürel unsurlar, askeri faaliyetlerin yalnızca savaş alanıyla sınırlı kalmasını engelledi. Bu unsurlar, Osmanlı toplumunun bütün katmanlarına yayılan bir etki yarattı. Fetihler ve zaferler, halkın günlük yaşamına birer kültürel ve dini deneyim olarak yansdı.

16'ncı ve 17'nci yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun ordusuyla toplum arasındaki etkileşim, sadece askerlerin ve sivillerin ilişkisiyle sınırlı kalmamış; din, ekonomi, kültür ve toplumsal yapı gibi çok sayıda alanda derin izler bırakmıştır. Bu etkileşim, Osmanlı toplumunun kimliğini şekillendirmiş ve imparatorluğun genişlemesinde olduğu kadar, iç dinamiklerinin oluşmasında da belirleyici bir rol oynamıştır.

3.1.4 Batı Avrupa Ordularının Modernleşme Sürecindeki Dönüşümleri

3.1.4.1 Aydınlanma ve Modern Ordu

Aydınlanma, 17'nci yüzyılın sonlarından 19'uncu yüzyılın başlarına dek süren ve bilgi ile aklın öncülüğünde toplumsal ve siyasal düzenlerde derin

dönüşümler yaratan bir dönemdir. Bu süreçte, geleneksel ve dogmatik düşünceler yerini akla ve bilime dayalı yaklaşımlara bırakmıştır. Doğa ve toplum, matematiksel ve bilimsel yöntemlerle yeniden yorumlanmaya çalışılmıştır. Aydınlanma düşüncesi, insan aklının her soruna çözüm bulabileceği ve doğayı tamamen denetleyebileceği inancıyla, modern toplumsal kurumların ve yapıların gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır.

Bu felsefi hareketin ordular üzerindeki etkisi belirgin ve derindir. Modern ordu, bu dönemde yalnızca savaşı bir organizasyon olmaktan çıkararak, disiplin, organizasyon ve rasyonel yönetim anlayışının somut bir yansıması haline gelmiştir. Ordunun insan bedenini ve davranışlarını ayrıntılı bir şekilde analiz ederek yeniden yapılandırılması, onun bir bilim nesnesi gibi ele alınmasını mümkün kılmıştır. İnsan bedeninin bir makine gibi algılanması, askerlerin hareketlerinin standartlaştırılmasını sağlamış ve bu da ordunun işlevselliğini artırmıştır.

Bu süreç, orduyu yalnızca bir askeri yapı olarak değil, aynı zamanda Aydınlanma felsefesinin değerlerini temsil eden bir organizasyon olarak toplumsal bir örnek haline getirmiştir. Disiplin, düzen ve rasyonalite, modern ordunun yalnızca savaş meydanlarında değil, toplumsal dönüşümde de rol almasını sağlamıştır.

3.1.4.2 Modern Ordu: Bir “İşletme” Modeli

Batı Avrupa’da modern ordular, özellikle kapitalist üretim ilişkilerinin gelişimine paralel olarak, “rasyonel bir işletme” modeli doğrultusunda organize edilmiştir. Bu model, iş bölümü, uzmanlaşma ve standartlaşma gibi prensipler üzerine inşa edilmiştir.

• **İş bölümü ve uzmanlaşma:** Modern ordular, askerlerin yalnızca savaş becerilerine değil, aynı zamanda lojistik, mühendislik, iletişim ve mühimmat yönetimi gibi farklı alanlarda uzmanlaşmasına önem vermiştir. Her askerin belirli bir işlevi olduğu bu yapı, ordunun operasyonel etkinliğini artırmış ve savaş kabiliyetlerini güçlendirmiştir. Uzmanlaşma, ordunun bir makine gibi düzenli ve uyum içinde çalışmasını sağlamış, bu da savaşların daha profesyonelce yönetilmesine olanak tanımıştır.

• **Disiplin ve Standartlaşma:** Disiplin, modern orduların temel taşlarından biri haline gelmiştir. Askerlerin bireysel hareketleri, emir-komuta zinciri içinde sıkı bir şekilde düzenlenmiş ve bu sayede ordunun tüm unsurları

senkronize bir şekilde işlev göstermiştir. Bu tür bir düzenin sağlanması, yalnızca fiziksel eğitimle değil, askerlerin zihinsel olarak yeniden şekillendirilmesiyle mümkün olmuştur. Disiplin, modern orduyu güçlü kılan bir faktör olarak, sadece savaş meydanlarında değil, toplumda da düzenin sağlanmasında etkili olmuştur.

3.1.4.3 Kapitalizm ve Ordu Modernizasyonu

Kapitalist ekonomik sistem, modern orduların gelişiminde kritik bir rol oynamıştır. Sanayi devrimi ile üretimin artması ve burjuvazinin ekonomik güç kazanması, orduların modernleşmesini zorunlu kılan bir dönüşüm yaratmıştır. Modern ordular, savaş maliyetlerinin artması nedeniyle güçlü bir ekonomik yapıya ihtiyaç duymuş, bu noktada burjuvazinin ekonomik desteği önemli bir faktör olarak öne çıkmıştır. Aynı zamanda vergi sistemlerinin modernize edilmesi, orduların finansmanını kolaylaştırmış ve devletlerin ekonomik kapasitelerinin genişlemesine imkân tanımıştır. Bununla birlikte modern ordu, kapitalist birikimin korunması ve genişletilmesinde önemli bir araç haline gelmiştir. Bu durum, kapitalizm ile modern ordu arasında çift yönlü bir ilişki kurulduğunu göstermektedir: Kapitalizm, modern ordunun finansmanını ve teknolojik gelişimini desteklerken; modern ordu da kapitalist devletlerin uluslararası çıkarlarını savunmuştur (Karadaş, 2016, s. 69).

3.1.4.4 Modern Ordu ve Toplum

Modern ordunun gelişimi, yalnızca askeri bir dönüşümü değil, toplumsal bir dönüşümü de temsil eder. Rasyonalite, disiplin ve uzmanlaşma, modern ordunun temel nitelikleri olarak, hem **toplumu şekillendiren hem de toplumdan etkilenen bir yapının oluşmasını sağlamıştır.**

Batı Avrupa deneyimi, modernleşmenin bir toplumun tüm katmanlarına nasıl yayıldığını ve ordunun bu süreçteki rolünü açıkça ortaya koymaktadır. Bu deneyim, Osmanlı modernleşme sürecinin zorluklarını ve eksikliklerini anlamak için önemli bir karşılaştırma zemini sunar. **Modernleşme çabalarının başarıya ulaşması, yalnızca ordunun değil, tüm toplumsal yapının bir dönüşümüyle mümkün olmuştur.**

Askeri Alana Katkıda Bulunan Bilimsel Çalışmalar

Balistik fiziğe önemli katkılarda bulunan birkaç önemli bilim insanı ve mühendis bulunmaktadır. İşte bu alanda önemli katkılar sağlamış bazı isimler:

1. Isaac Newton (1643-1727)

Newton'un hareket yasaları, balistik fiziğin temel taşlarını oluşturur. Mermilerin hareketini ve etkilerini anlamak için geliştirdiği yasalar, balistik hesaplamalarda temel bir referans noktasıdır. Newton'un yerçekimi ve hareket yasaları, mermilerin trajektörlerinin (mermi yolu) ve hızlarının hesaplanmasında kullanılmıştır.

2. Gioachino Domenico Cassini (1625-1712)

Cassini, balistik hesaplamalarda önemli rol oynayan ilk deneysel çalışmalarından bazılarını gerçekleştirmiştir. Mermi hareketini ve hava direncini anlamak için bazı temel gözlemler yapmıştır.

3. Leonhard Euler (1707-1783)

Euler, balistik hesaplamaların matematiksel temellerini sağlamlaştırmış ve mermi hareketinin diferansiyel denklemlerle modellenmesine katkıda bulunmuştur. Balistik problem çözümünde kullanılan matematiksel yöntemler büyük ölçüde Euler'in çalışmalarına dayanır.

4. Hermann von Helmholtz (1821-1894)

Helmholtz, fiziksel sistemlerin enerjilerini ve dinamiklerini anlamada önemli katkılarda bulunmuştur. Balistik hesaplamalar ve enerji dönüşüm prensipleri üzerine yaptığı çalışmalar, balistik fiziğin gelişimine önemli bir katkı sağlamıştır.

5. William Thomson (Kelvin) (1824-1907)

Kelvin, özellikle termodinamik ve enerji prensipleri üzerine yaptığı çalışmalarla balistik fiziğe katkıda bulunmuştur. Enerji ve ısı prensiplerinin balistik sistemlere uygulanması, mermi hızlarını ve performansını anlamada önemli bir rol oynamıştır.

6. Jean-Baptiste Biot (1774-1862) ve Félix Savart (1791-1861)

Biot ve Savart, manyetik alanların etkilerini inceleyerek ve balistik hesaplamalar için yeni deneysel teknikler geliştirerek, balistik fiziğin gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Özellikle mermilerin ve top mermilerinin hareketini anlamak için önemli deneyler yapmışlardır.

7. Augustin-Louis Cauchy (1789-1857)

Cauchy, elastisite teorisi ve diferansiyel denklemler üzerine yaptığı çalışmalarla, balistik hesaplamalarda kullanılan matematiksel araçların geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

8. William K. Clifford (1845-1879)

Clifford, matematiksel fiziğin gelişimine önemli katkılarda bulunmuş ve balistik hesaplamalar için gerekli olan matematiksel yöntemlerin geliştirilmesine yardımcı olmuştur.

Bu bilim insanları ve mühendisler, balistik fiziğin temel prensiplerini geliştirmiş ve balistik hesaplamaların doğruluğunu artırmak için çeşitli teoriler ve deneysel yöntemler önermişlerdir. Balistik fiziğin gelişimi, bu kişilerin katkılarıyla daha ileri seviyelere taşınmıştır.

Balistik sarkaç yöntemi, ilk olarak **Robert Hooke** tarafından 17'nci yüzyılın ortalarında geliştirilmiştir. Hooke, bu yöntemi 1679 yılında yayımladığı çalışmalarda tanıtmış ve deneysel balistik hesaplamalarda kullanmıştır. Hooke, bu yöntemde, ateşlenen merminin büyük bir sarkaç kütesine çarpması sonucu sarkacın salınım hareketinden elde edilen enerjiyi kullanarak merminin ilk hızını hesaplamıştır.

Bu yöntem, merminin hızını ölçmek için daha kesin bir yol sağladığı için dönemin en gelişmiş yöntemlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Hooke'un çalışmaları, balistik fiziğin ve mekanik hesaplamaların gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur.

17 ve 18'inci yüzyıllar, Osmanlı İmparatorluğu'nda bilimsel çalışmaların Batı'dan etkilenmeye başladığı bir dönemdir. Ancak Osmanlı'daki bilimsel gelişmeler, Batı'daki hızla gelişen bilimsel devrimlere göre daha sınırlı kalmıştır. Osmanlı'da bilimsel çalışmalar genellikle dini ilimler, tıp, astronomi ve matematik alanlarında yoğunlaşmıştır. Ancak balistik fiziği gibi belirli mühendislik alanlarında gelişmeler de yaşanmıştır, özellikle askeri uygulamalarda ihtiyaç duyulan teknikler bu dönemde Osmanlı'da da önemli olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda aynı dönemlerde yürütülen bazı önemli bilimsel çalışmalar:

1. Takiyüddin ve Astronomi Çalışmaları (16'ncı yüzyıl)

- **Takiyüddin** (1526-1585), Osmanlı İmparatorluğu'nda 16'nci yüzyılın en önemli bilim insanlarından biridir ve dönemin en büyük astronomik çalışmaları ondan

gelmiştir. Takiyüddin, 1577 yılında İstanbul'da gözlemevi kurmuş ve burada birçok astronomik gözlem yapmıştır. Batı'daki Tycho Brahe'nin çalışmalarına benzer şekilde, Osmanlı'da da gözlemevinde gökcisimlerinin hareketlerini incelemiştir. Takiyüddin'in "**Sidretü'l-Münteha el-Efkâr fî Melekûtü'l-Felek ed-Devvâr**" adlı eseri, astronomi alanında büyük bir katkı sunmuştur. Ancak bu gözlemevi, politik sebeplerden dolayı birkaç yıl sonra yıkılmıştır.

2. Matematik ve Coğrafya Çalışmaları

- Osmanlı'da **Kâtip Çelebi** (1609-1657), hem coğrafya hem de matematik alanında önemli çalışmalar yapmıştır. En bilinen eseri "**Cihannüma**", dönemin coğrafya bilgisini toplar ve Osmanlı'nın bilimsel literatürüne büyük katkı sağlar. Matematik alanında da bazı çalışmalar; özellikle astronomi ve topografya alanlarında kullanılmıştır. Kâtip Çelebi, ayrıca Batı'daki coğrafya ve astronomi bilgilerini Osmanlı'ya taşımada önemli bir rol oynamıştır.

3. Tıp Alanındaki Gelişmeler

- Tıp alanında **Şerafeddin Sabuncuoğlu** (1385-1468), Osmanlı'nın en önemli cerrahlarından biridir. "**Cerrahiyyetü'l-Haniyye**" adlı eseri, cerrahi müdahalelerle ilgili görsel açıklamalar içermektedir. 15'inci yüzyılda yazılmış bu eser, Osmanlı tıbbının gelişmişliğini göstermektedir.
- 17'nci yüzyılda **Hekimbaşı Salih bin Nasrullah** (ölüm tarihi 1670) gibi tıpçılar, Batı tıbbının etkisini gösteren ve hastalıkların teşhis ve tedavisinde yeni teknikler sunan isimlerdir.

4. Matematik ve Balistik Çalışmaları

- Osmanlı'da askeri mühendislik ve balistik çalışmaları, özellikle topçuluk alanında önemli gelişmelere sahne olmuştur. Bu dönemde özellikle **Humbaracılar Ocağı** (topçu mühendisleri) önemli bir yer tutar. 1735 yılında Fransız asıllı subay **Comte de Bonneval**'ın (Humbaracı Ahmet Paşa) katkılarıyla Humbaracılar Ocağı yeniden düzenlenmiştir. Bu dönemde Osmanlı'da batı tarzı askeri teknikler ve balistik hesaplamalar hız kazanmaya başlamıştır.
- 17'nci yüzyılda yaşamış Osmanlı mühendislerinden **Lagâri Hasan Çelebi** ve **Hezarfen Ahmet Çelebi**, Osmanlı'da uçuş ve hareket fiziği üzerine deneysel çalışmalar yapmışlardır. Özellikle Lagâri Hasan Çelebi'nin yaptığı roket denemesi, Osmanlı'daki bilimsel çalışmaların bir örneğidir. Ancak bu denemeler, sistematik bir balistik çalışmadan ziyade deneysel girişimler olarak kalmıştır.

5. Islahatlar ve Batı Bilimine Yaklaşım

- 18'inci yüzyılda Osmanlı'da **III. Ahmet** ve **I. Mahmud** dönemlerinde Batı'dan bilimsel ve teknik bilgi transferi hızlanmıştır. **Mühendishane-i Berrî-i Hümayûn** (Kara Mühendishanesi), 1773 yılında **Baron de Tott** ve **Hasan Paşa** tarafından kurulmuştur ve Batı'dan gelen mühendislik ve balistik bilgi Osmanlı'ya aktarılmıştır. Özellikle denizcilik, topçuluk ve haritacılık alanında önemli çalışmalar bu mühendislik okullarında yapılmıştır.

6. Denizcilik ve Haritacılık

- **Piri Reis** (1465-1554), Osmanlı'nın en ünlü denizcilerinden biridir ve haritacılık alanında yaptığı çalışmalar dünya çapında bilinmektedir. Özellikle **Piri Reis Haritası**, dönemin en gelişmiş coğrafi bilgilerini içermektedir. Piri Reis, aynı zamanda gemilerin hareketleri ve denizcilik fizikleri üzerine de bilgiler içeren kitaplar yazmıştır.

Osmanlı'da bilimsel çalışmalar daha çok dinî, askeri ve pratik ihtiyaçlar doğrultusunda şekillense de, 17 ve 18'inci yüzyıllarda Batı bilimiyle olan etkileşimler sonucunda farklı alanlarda da gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde Osmanlı bilimi, hem klasik İslam bilimlerinden beslenmiş hem de Batı'dan alınan yeni bilgileri kısmen içselleştirmeye başlamıştır. Balistik özelinde tam anlamıyla büyük bir gelişme olmasa da, askeri mühendislik alanındaki ilerlemeler bu yöndeki ihtiyaçları karşılamaya yönelik önemli adımlar olmuştur.

17 ve 18'inci yüzyıllarda Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu'nda bilimsel gelişmeleri karşılaştırdığımızda, iki bölgenin bilimsel ilerlemeleri arasında derin bir farklılık görmek mümkündür. Avrupa, bu dönemde Bilimsel Devrim ve Aydınlanma Çağı'nın etkisi altında büyük bir atılım yaparken, Osmanlı İmparatorluğu bilimsel gelişmelerde nispeten geride kalmıştır. Osmanlı'daki bilimsel çalışmalar, daha çok pratik ve askeri ihtiyaçlara yönelik olurken, Avrupa'da teorik bilimlerin hızla geliştiği bir dönem yaşanmıştır.

1. Bilimsel Paradigmalar ve Araştırma Kültürü

Avrupa'da bilimsel devrimle birlikte, Galileo Galilei, Isaac Newton, Leonhard Euler gibi isimlerin katkılarıyla doğa bilimlerinde köklü değişimler yaşanmıştır. Newton'un hareket yasaları ve Cassini'nin deneysel astronomik gözlemleri gibi çalışmalar, evrensel fizik kanunlarının geliştirilmesine ve bilimsel yöntemlerin daha ileri bir düzeye taşınmasına olanak sağlamıştır. Bu dönemde Avrupa, bilimsel yöntemlere dayalı sistematik araştırmalar ve matematiksel modellere dayalı hesaplamalar yaparken, deney ve gözlemlerin sonuçları üzerinde sürekli çalışarak bilimi ilerletmiştir. Bu süreçte bilim insanlarının birbirleriyle iletişimi, yazılı eserler ve akademik topluluklar aracılığıyla hızlanmış, bilimsel bilgi hızla yayılmıştır.

Osmanlı'da ise bilimsel paradigma, Avrupa'daki bu köklü değişime ayak uydurmakta zorlanmıştır. Osmanlı biliminde, özellikle medreselerde eğitim hala daha çok dinî bilimlere dayalı olup, yenilikçi ve deneysel bilimsel araştırmalara çok fazla ağırlık verilmemiştir. Takiyüddin gibi birkaç istisna dışında, Osmanlı'da bilimsel gözlem ve deneyler Avrupa'daki kadar sistematik ve yaygın değildi. Bilim, daha çok mevcut bilgilerin tekrarı ve pratik uygulamalar üzerine kurulmuştu. Bu durum, bilimde yaratıcı ve yenilikçi yaklaşımların gelişimini engellemiştir.

2. Askerî Bilim ve Teknoloji

Avrupa'da 17 ve 18'inci yüzyıllarda askeri bilim ve teknoloji büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Özellikle Newton'un hareket yasaları ve Euler'in diferansiyel denklemler üzerindeki çalışmaları, mermilerin ve topların hareketini daha iyi anlamaya yönelik matematiksel modeller geliştirilmesine yardımcı olmuştur. Balistik fiziği, askeri mühendislikte devrim yaratmış, Avrupa ordularına daha etkili ve güçlü silah sistemleri kazandırmıştır. Ayrıca bilimsel bilgi, askeri uygulamalarda önemli bir rol oynamaya başlamış, bu da Avrupa'nın askeri üstünlüğünü sağlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu ise bu dönemde askeri teknolojiyi geliştirme konusunda Batı ile aynı hızda ilerleyememiştir. Topçuluk ve askeri mühendislik alanında bazı yenilikler getirilmiş olsa da (Humbaracılar Ocağı gibi), Batı'daki bilimsel temellere dayalı askeri inovasyonlar Osmanlı'da yeterince hızlı benimsenememiştir. 18'inci yüzyılda Baron de Tott'un girişimleri ve Mühendishane-i Berri-i Hümayûn'un açılması, bu alanda bir adım olarak değerlendirilebilir. Ancak Osmanlı'nın bilimsel altyapısı, Avrupalı meslektaşlarının gerisinde kalmıştır. Bu durum, Osmanlı'nın savaş meydanlarında yenilgiler yaşamasına ve teknolojik üstünlüğünü kaybetmesine neden olmuştur.

3. Bilimin Kurumsallaşması ve Akademik Topluluklar

Avrupa'da bilimin kurumsallaşması 17 ve 18'inci yüzyıllarda hız kazanmıştır. **Royal Society** (1660) ve **Fransız Bilimler Akademisi** (1666) gibi kuruluşlar, bilimsel bilgilerin paylaşımı ve araştırmaların desteklenmesi için önemli platformlar haline gelmiştir. Bu akademik kurumlar, bilim insanlarının keşiflerini tartışmalarına, test etmelerine ve sonuçlarını yayınlamalarına olanak sağlamış ve bilimsel bilginin hızla ilerlemesine katkı sunmuştur.

Osmanlı'da ise bilimin kurumsallaşması bu dönemlerde daha sınırlı kalmıştır. Takiyüddin'in İstanbul'da kurduğu gözlemevi gibi kurumlar, kısa ömürlü olmuş ve genellikle siyasi veya dinî baskılar nedeniyle kapatılmıştır. Bilimsel keşifler ve akademik çalışmalar medrese gibi daha çok dinî eğitim odaklı kurumlar çerçevesinde sınırlı kalmış, Batı'daki gibi geniş çapta organize bir bilimsel topluluk oluşmamıştır. Bu eksiklik, Osmanlı'da bilimsel ilerlemenin yavaşlamasına ve bilimsel keşiflerin kalıcı olamamasına yol açmıştır.

4. Dinî Otoritenin Bilim Üzerindeki Etkisi

Avrupa'da Aydınlanma dönemi ile birlikte bilim ve din arasındaki çatışmalar kısmen aşılmış ve seküler bilim anlayışı benimsenmiştir. Bilim, dinin sınırlandırıcı etkisinden çıkmış ve özgür düşüncüyü teşvik eden bir alan haline gelmiştir. Bu süreç, bilimsel gelişmelerin daha hızlı ve radikal bir şekilde ilerlemesine olanak sağlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ise dinî otoritenin bilim üzerindeki etkisi uzun süre güçlü kalmıştır. Dinî bilimler medreselerde başat bilim dalı olarak kabul edilmiş, fizik, astronomi ve matematik gibi doğa bilimleri yeterince teşvik edilmemiştir. Bu durum, bilimin özgür bir şekilde gelişmesine engel olmuş ve Batı'daki gibi seküler bilim anlayışının yerleşmesini zorlaştırmıştır. Bunun yanı sıra, Osmanlı'da bilimsel yenilikler bazen dinî ve sosyal sebeplerle karşı çıkışlarla karşılaşmış ve bu da bilimsel gelişmenin hızını yavaşlatmıştır.

5. Batı ile Etkileşim ve Bilgi Transferi

Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı bilim ve teknolojisi ile etkileşim 18'inci yüzyılda hız kazanmışsa da, bu süreç Avrupalılara kıyasla geç başlamıştır. Osmanlı, Batı'dan teknolojik yenilikleri ve askeri bilgileri almak konusunda çabalar göstermiş, fakat bilimsel teorilerin ve metodolojilerin ithal edilmesi konusunda yetersiz kalmıştır. Bu da bilgi transferinin eksik kalmasına ve Osmanlı'nın bilimsel yarışta geride kalmasına neden olmuştur.

Eleştirel Değerlendirme

Osmanlı'nın bilimsel gerilemesi, temelde birkaç ana faktöre dayanır:

- **Bilimin Sekülerleşmemesi:** Osmanlı'da bilim, uzun süre dinî otoritelerin etkisi altında kalmış ve bağımsız bir araştırma alanı haline gelmekte zorlanmıştır.
- **Deneyssel ve Teorik Bilimin Yetersizliği:** Avrupa'daki gibi deneyssel bilimsel çalışmalar Osmanlı'da yaygınlaşmamış, bilimsel yenilikler daha çok Batı'dan alınmaya çalışılmıştır.
- **Kurumsal Yetersizlik:** Bilimin kurumsallaşması ve akademik toplulukların eksikliği, Osmanlı'daki bilim insanlarının bir araya gelmesini ve bilgi paylaşımını sınırlamıştır.

- **Batı ile Zamanında Etkileşim Sağlanamaması:** Osmanlı, Batı'daki bilimsel gelişmeleri geç benimsemiş ve bu gelişmeleri ülkeye entegre etmede yavaş kalmıştır.

Sonuç olarak, Osmanlı'nın bilimsel anlamda geride kalması, hem yapısal hem de ideolojik sebeplerle açıklanabilir. Batı'daki bilimsel devrimlere ayak uyduramayan Osmanlı, bilgi üretimi ve teknolojik inovasyon konusunda Batı'nın çok gerisinde kalmıştır.

17 ve 18'inci yüzyılda Avrupa'daki bilimsel devrimler ve Osmanlı'daki bilimsel gerileme, her iki toplum üzerinde sosyolojik açıdan önemli ve farklı yansımalar doğurmuştur. Avrupa'daki bilimsel ilerlemeler, toplumsal yapıyı dönüştüren geniş kapsamlı bir süreç başlatırken, Osmanlı'daki bilimsel gerileme, toplumun farklı alanlarında statikleşmeye yol açmıştır. Bu sosyolojik farkları anlamak, her iki toplumun modernleşme süreçlerine nasıl yaklaştığını ve toplumsal yapıların ne ölçüde değiştiğini anlamamıza da yardımcı olur.

1. Toplumsal Düşünce ve Bilim Anlayışı

Avrupa'da: Bilimsel devrim, Avrupa'da düşünce yapısında radikal bir dönüşüm yarattı. Aydınlanma ile birlikte, **akılcılık** (rasyonalizm) ve **deneycilik** (empirizm) gibi felsefi akımlar toplumun birçok kesimine yayıldı. Bilimsel yöntem, toplumsal sorunları çözme ve dünyayı anlama konusunda güvenilir bir araç olarak kabul görmeye başladı. **Sekülerleşme** ve **bilimsel düşüncenin** yaygınlaşması, dinin toplum üzerindeki etkisini sınırlarken, bireysel düşüncenin ve eleştirel aklın öne çıkmasına olanak tanıdı. Bu süreç, **Aydınlanma Çağı'nın** toplumsal yansımaları olarak özgür düşünce, ifade özgürlüğü ve toplumsal eleştiriye besledi. Bunun bir sonucu olarak, Avrupa'da halk, geleneksel otoritelere ve inanç sistemlerine daha sorgulayıcı bir şekilde yaklaşmaya başladı.

Osmanlı'da: Osmanlı toplumunda ise bilim, dinle iç içe bir yapıya sahipti. Medreseler, daha çok dinî bilgilerin öğretildiği yerler olduğu için, bilimsel gelişmeler dinî dogmalarla sınırlı kaldı. **Dinî otoriteler**, bilimin meşruiyetini denetleyen unsurlar haline geldi ve yenilikçi düşünceye genellikle karşı çıktı. Toplumsal düşünce daha çok geleneksel kalıplara ve dinî değerlere dayalı kaldı. Bilimsel merak ve özgür düşünce Batı'daki kadar yaygınlaşamadı. Bu durum, Osmanlı toplumunda eleştirel düşüncenin ve bireysel özgürlüğün zayıf kalmasına yol açtı. Ayrıca **bilimsel ilerlemenin sınırlı kalması**, halkın modern teknolojilere ve yeniliklere erişimindeki yavaşlamayı beraberinde getirdi, bu da toplumda statikleşmeye neden oldu.

2. Sosyal Sınıf Yapıları ve Bilim

Avrupa'da: Bilimsel gelişmeler, sosyal sınıf yapıları üzerinde de önemli değişikliklere yol açtı. Aydınlanma düşüncesi ve bilimsel bilgi, yalnızca aristokrasi ve kilise gibi geleneksel otoritelerin tekelinde olmaktan çıktı. Bilimsel bilginin **burjuvazi** ve **aydın kesim** arasında yayılması, bu sınıfların toplumda daha fazla etkinlik kazanmasına neden oldu. Ayrıca yeni teknolojik buluşlar, sanayi devrimini besleyerek işçi sınıfının ortaya çıkmasına ve toplumsal yapının yeniden şekillenmesine katkıda bulundu. **Bilim ve teknolojinin topluma yayılması**, sadece elit bir kesim değil, daha geniş bir halk kitlesi için de yaşam koşullarını iyileştirici yenilikler sundu. Özellikle sağlık, ulaşım ve iletişim gibi alanlardaki gelişmeler, toplumda refahın artmasına yol açtı.

Osmanlı'da: Osmanlı toplumunda bilimsel bilgi genellikle elit kesimle sınırlı kaldı. Medrese eğitimi gören din adamları ve yönetici sınıf, bilimin ana kaynağı ve uygulayıcısıydı. Bilimsel bilginin halk arasında yayılmaması ve bilimsel yeniliklerin yeterince hızlı benimsenmemesi, Osmanlı'da toplumsal yapının daha fazla **hiyerarşik** kalmasına neden oldu. Toplumun alt kesimleri, teknolojik ve bilimsel yeniliklerden faydalanamadı, bu da toplumsal mobilitenin sınırlı kalmasına yol açtı. Osmanlı toplumu, Batı'daki gibi geniş çaplı bir sosyal sınıf dönüşümü yaşamamış, toplumsal tabakalar arasında çok fazla hareketlilik olmamıştır.

3. Toplumun Bilimsel ve Teknolojik Yeniliklere Uyumu

Avrupa'da: Bilimsel devrim ve sanayi devrimi, Avrupa'da yaşam tarzını ve toplumsal yapıları kökten değiştirdi. Yeni buluşlar, üretim biçimlerini, şehirleşmeyi, tarımı ve iletişim yollarını yeniden şekillendirdi. Özellikle **sanayi devrimi**, büyük bir işçi sınıfının doğmasına neden

oldu ve şehirleşme hızlandı. Bilim ve teknoloji, toplumun günlük yaşamının bir parçası haline geldi. Yeni ulaşım araçları, iletişim teknolojileri ve sanayi makineleri gibi yenilikler, Avrupa'da ekonomik ve toplumsal yapıyı modernize etti. Bilimsel bilgi, daha geniş kitlelere yayıldıkça, insanlar yaşamlarını iyileştirmek için bu yenilikleri benimsemeye başladı.

Osmanlı'da: Osmanlı toplumu bilimsel yeniliklere Avrupalılar kadar hızlı uyum sağlayamadı. **Sanayi devrimi** Osmanlı'ya geç ulaştı, bu da Osmanlı'nın ekonomik ve toplumsal yapısını değiştirmede zayıf kaldığını gösterir. Osmanlı toplumunda şehirleşme, modern tarım teknikleri ve sanayi makineleri Batı'daki kadar hızlı ve yaygın bir şekilde kullanılmadı. Bu durum, Osmanlı'nın ekonomik yapısının modernleşmesini ve toplumsal yapının değişmesini engelledi. Bilimsel bilgi halk arasında yeterince yaygınlaşmadığı için, toplum yeniliklere daha muhafazakar ve çekimser bir yaklaşım sergiledi.

4. Eğitim ve Bilim

Avrupa'da: Bilimsel devrim ve Aydınlanma, eğitim sistemini kökten değiştirdi. Avrupa'da bilimsel yöntemler ve seküler eğitim, okullarda yaygınlaştırıldı. **Üniversiteler** ve **araştırma enstitüleri** kurulmaya başlandı, bu da bilimin toplumsal olarak kabul görmesini ve benimsenmesini hızlandırdı. Eğitimde rasyonel düşünce ve özgür akıl esas alındı. Bu süreçte bilim insanları ve filozoflar, topluma yeni fikirler sundu ve eğitimli bir sınıfın oluşmasına öncülük etti.

Osmanlı'da: Osmanlı'da eğitim sistemi ağırlıklı olarak **medrese** eğitimiyle sınırlıydı ve bilimsel devrimden doğrudan etkilenmedi. Eğitim sisteminin modernleşmesi oldukça geç başladı ve Batı'daki bilimsel düşünce, Osmanlı eğitim sistemine ancak 19'uncu yüzyılda Tanzimat dönemiyle birlikte girmeye başladı. Bu süreçte **Mühendishane** ve **Tıbbiye** gibi modern okullar açılmaya başlandı, ancak bu okulların Batı'daki üniversiteler gibi bilimsel özgürlük ve yenilikçi düşünceyi destekleyen yapıları sınırlıydı. Bilimin eğitime tam anlamıyla entegre edilememesi, Osmanlı toplumunda bilimsel bilginin halka yayılmasını engelledi.

5. Siyasi ve Askeri Etkiler

Avrupa'da: Bilimsel ilerlemeler, siyasi ve askeri açıdan da Avrupa'da büyük bir dönüşüm başlattı. **Askeri teknolojiler**, özellikle balistik fizik ve mühendislik alanında yaşanan gelişmelerle daha sofistike hale geldi ve Avrupa orduları, Osmanlı'ya kıyasla daha modern savaş teknikleri geliştirdi. Bu askeri üstünlük, sömürgecilik ve emperyalizm gibi siyasi genişlemelere olanak tanıdı. Ayrıca bilimsel bilgi, siyasi yönetimlerde de etkili oldu; devletler yönetimlerini bilimsel temellere dayandırmaya ve bürokratik sistemleri modernleştirmeye başladılar.

Osmanlı'da: Osmanlı'da bilim ve teknoloji askeri alana yeterince hızlı entegre edilemedi. **Askeri alanda geri kalma**, Osmanlı'nın Batı karşısında zayıflamasına ve toprak kayıplarına neden oldu. Ayrıca Osmanlı'da bilimsel bilgi, devletin bürokrasisi ve yönetim sistemine geç entegrasyon sağladı. Bu da Avrupa'daki bilim temelli siyasi ve askeri dönüşümlere karşı Osmanlı'nın direncini zayıflattı.

Sonuç:

Avrupa'daki bilimsel gelişmeler toplumsal, ekonomik ve kültürel açıdan büyük dönüşümlere yol açarken, Osmanlı İmparatorluğu bu gelişmelere yeterince hızlı yanıt verememiştir. Avrupa toplumu bilimsel yeniliklerle daha özgür ve rasyonel bir düşünce yapısına yönelirken, Osmanlı toplumu geleneksel yapısını korumaya çalışmış ve bilimsel gelişmelerin gerisinde kalmıştır. Bu durum, iki toplumun sosyolojik gelişim yollarını farklılaştırmış ve modernleşme süreçlerinde büyük ayrışmalara yol açmıştır.

Askerî Devrim Kuramının Toplumsal Etkileri: Sosyolojik Bir Değerlendirme

Giriş

20'nci yüzyılın ikinci yarısında gelişen Yeni Askerî Tarih yaklaşımı, savaşın yalnızca taktiksel yönleriyle değil, aynı zamanda toplumsal ve kurumsal etkileriyle de analiz edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu yönelimin en dikkat çekici teorik çerçevelerinden biri olan **Askerî Devrim Kuramı**, erken modern Avrupa'da gerçekleşen askerî dönüşümlerin, yalnızca devletin değil, toplumun bütün yapısal ilişkilerini dönüştüren dinamikler olduğunu ileri sürmektedir (Parker, 2014, s. 9).

1. Devlet-Toplum İlişkilerinde Dönüşüm

Askerî devrim kuramı, 16'ncı ve 17'nci yüzyıllarda orduların kalıcı ve profesyonel yapılara dönüşmesinin, devletin mali ve idari kapasitesini artırma zorunluluğunu beraberinde getirdiğini savunur. Artan askerî harcamalar, daha etkin bir vergi toplama sistemini gerekli kılmış; bu da merkezi yönetimin taşra üzerindeki etkisini artırmıştır. Bu bağlamda savaş, yalnızca bir dış tehdit değil, aynı zamanda içeride bir yeniden yapılanma aracı haline gelmiştir.

Parker'ın ifadesiyle, "savaş devlet yapar, devlet savaş yapar" sözü, savaşın devlet inşasında oynadığı kurucu rolü vurgular (Parker 2014, s. 9). Askerî harcamaları finanse etmek için geliştirilen vergi düzenlemeleri, toplumsal gruplar arasında yeni eşitsizlik biçimlerini doğurmuş, devletin ekonomik olarak halkla kurduğu ilişkinin niteliğini değiştirmiştir.

2. Sınıfsal Yapının Yeniden İnşası

Profesyonel orduların ortaya çıkışı, soyluların ordu içindeki rolünü hem askeri hem de ekonomik açıdan yeniden tanımlamıştır. Özellikle Fransa'da, XIV. Louis gibi mutlakiyetçi hükümdarlar artan subay ihtiyacını karşılayabilmek için aristokrasiye ordu içinde daha fazla yer vermiştir. Böylece soylular, hem askerî disiplini sağlamada hem de aile servetlerini seferber ederek savaş ekonomisine katkıda bulunmuşlardır. Fransa'da XIV. Louis'nin soyluları subay olarak orduya entegre etmesine benzer şekilde, Osmanlı'da da özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda ayan sınıfı, hem askerî insan gücü hem de ekonomik kaynak sağlayarak orduda önemli roller üstlenmişlerdir. Bu süreç, Osmanlı'da askeri yapıdaki "merkez-taşra" dengesinin değişmesine ve profesyonel/paralı askerî sistemlere geçişin hızlanmasına yol açmıştır.

Bu durum, sınıfsal yapıların katılaşmasına neden olurken, aynı zamanda savaş sayesinde yeni bir bürokratik sınıfın oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Weber'in (Weber, 2000) bürokrasi teorisi bağlamında değerlendirildiğinde, askerî teşkilatın hiyerarşik yapısı, devletin rasyonelleşme sürecinin önemli bir boyutunu oluşturmuştur.

3. Disiplin Toplumu ve Savaş Kültürü

Askerî devrimle birlikte ortaya çıkan profesyonel ordular, toplumsal disiplinin askerî formasyon üzerinden yeniden üretildiği bir alan haline gelmiştir. Norbert Elias'ın (Elias, 2004) "uygarlık süreci" kavramıyla paralel olarak, savaş alanında uygulanan disiplin ve denetim mekanizmaları, zamanla sivil alana da sirayet etmiştir.

Özellikle ateşli silahların etkin şekilde kullanılabilmesi için gerekli olan eşgüdüm, düzenli eğitim süreçlerini, yani barış döneminde dahi süregelen askerî disiplini zorunlu kılmıştır (Parker, 2014, s. 2). Bu durum, bireyin devlet karşısındaki konumunu yeniden tanımlarken, askerliği bir vatandaşlık görevi olmaktan öte, kültürel bir yükümlülük haline getirmiştir.

4. Toplumsal Cinsiyet, Kimlik ve Savaş

Savaş yalnızca ekonomik ya da kurumsal dönüşümlere yol açmakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerini de yeniden şekillendirmiştir. Erkeklik, cesaret ve itaat gibi değerlerin askerî kimlikle özdeşleşmesi, erkeklerin toplum içindeki yerini askerî beceriler üzerinden tanımlamaya başlamıştır. Bu gelişme, savaşın kültürel bir pratik haline gelmesini kolaylaştırmış ve askerî değerlerin toplumsal normlara dönüşmesine neden olmuştur.

Askerî risaleler, talimnameler ve askerî disiplinin yüceltilmesi, sadece orduda değil, genel olarak toplumda bir savaşçı ethos'un yerleşmesini teşvik etmiştir (Black, 2009, s. 33). Özellikle Batı Avrupa'da gelişen bu anlayış, zamanla modern vatandaşlığın inşasında temel bir bileşen haline gelmiştir.

5. Batı Dışı Toplamlar ve Kültürel Uyum Sorunu

Askerî devrim kuramı, genellikle Avrupa merkezli bir bakış açısına sahiptir. Ancak Japonya, Osmanlı İmparatorluğu ve Çin gibi toplumlar da erken modern dönemde benzer askerî dönüşümler yaşamışlardır. Örneğin Japonya, 16'ncı yüzyılda kaliteli ateşli silahlar üretmiş; Osmanlılar, yayılım ateşini benimsemiştir. Buna rağmen bu toplumlar, Batılı askerî yapılarla aynı şekilde bir merkezileşme ya da toplumsal disiplin düzeyine ulaşamamışlardır. Bunun nedeni, askerî teknolojinin kültürel ve toplumsal dokuyla her zaman uyumlu olmamasıdır (Black, 2009, s. 33).

Aslında bu durum, askerî teknolojilerin toplumsal etkilerinin yalnızca teknik yeterlilikle değil, kültürel bağlamla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu noktada, askerî devrimin evrensel bir model olarak değil, her toplumun kendi tarihsel bağlamında şekillenen özgül bir süreç olarak anlaşılması gerektiği ileri sürülebilir.

Sonuç

Askerî devrim, erken modern Avrupa'da sadece savaş alanında değil, toplumsal yapının tüm katmanlarında derin bir dönüşüm yaratmıştır. Kalıcı ordular, disiplin toplumu, merkezîyetçi devlet aygıtı ve yeni sınıfsal dengeler bu dönüşümün ana unsurlarıdır. Askerî Devrim Kuramı, bu süreci sadece askerî değil, aynı zamanda sosyolojik bir fenomen olarak ele almayı gerektirir. Ancak bu kuramın daha bütüncül hale gelmesi için, Batı dışı deneyimlerin de dikkatle incelenmesi ve kuramsal çerçevenin çoğulcu bir yaklaşımla yeniden yorumlanması gerekmektedir.

3.1.5 Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Reformlar 16, 17 ve 18'inci Yüzyıllar

Osmanlı ordusunun teknolojik bakımdan Batılı orduların gerisinde kaldığını ilk kez dile getirerek bu konuda yöneticileri uyaran kişi, ulema sınıfından gelen Bosna kadısı Akhisarlı Hasan el-Kâfi olmuştur (Şimşek, 2006, s. 67-68).

Akhisarlı 1596 Eğri seferinin ardından yazdığı Usûlü'l-hikem fi nizami'lalem (Dünya Düzeninin Sistematiğindeki Hikmetler) adlı kitabında şöyle der;

*“Şimdiki zamanda silahlar ihmal edildi. Bu yüzden savaştan çok kaçan oluyor. 1596'da Eğri seferinde bu görüldü. Özellikle Rumeli ve Bosna'da düşman ile cenk eylemeye dayanamayıp firar edenler oldu. Şimdi düşman da yeni çıkmış silahlar kullanılıyor ve askerimiz bu yüzden kaçıyor. **Bizim de bu silahları edinmemiz gerekir.** Yasaklardan sakınma, **disiplin kalmadı.** Zulmeden zafer kazanamaz. Asker zulme başladı mı arkası yenilgidir. Üç yıldan beri, özellikle, **Anadolu'da şehir ve köylerde asker zulmü başladı.** Müslümanların, Hristiyanların ırzını ve mallarını yağma ediyorlar. Bunu yapan özellikle kapıkulları diye adlandırılanlardır”* (Berkes, 2004, s. 36)

Osmanlı İmparatorluğu, kuruluş tarihi olan 1299 yılından 16'ncı yüzyılın sonlarına kadar uzanan dönem içinde, kıtalar arası hüküm süren dev bir imparatorluğa dönüştü. Bu uzun süreç boyunca ordusuyla bir zaferden diğerine koşarak, üç farklı kıtada egemenlik kurdu.

Bu zaferler, imparatorluğun sınırlarını genişletti ve Osmanlı ordusu, genellikle kendi mevcuduyla çok daha büyük düşman ordularını mağlup etti. Bu başarılar, Avrupa'da Osmanlı ordusunun neredeyse yenilmez olduğuna inanılmasına yol açtı.

16'ncı yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı ordusu, artık sadece dış tehditlere karşı değil, devletin kendi iç yapısına zarar veren bir unsur haline gelmeye başlamıştır. Bu dönüşüm, birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Osmanlı tarihinde disiplinin bozulduğuna dair ilk örnekler II. Selim döneminde görülmüştür. II. Selim tahta çıktığında, yeniçeriler kendilerine verilmesi gereken cülus bahşişini yetersiz bularak onun saraya girişini geciktirmiştir (Önal, 2013). Ancak II. Selim, önceki güçlü padişahlar Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın etkisiyle Kapıkulu askerleri üzerinde belli bir otorite kurabilmiştir. Bu olay, ilerleyen süreçte yeniçerilerin devlet yapısı içinde siyasi ve toplumsal

etkilerini artıracığının ilk sinyallerinden biri olmuştur. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren Yeniçeri Ocağı'nda disiplinsizlik artmış, askerlerin maaş artışı ya da cülus bahşişi talepleri karşılanmadığında isyanlara kalkıştıkları olaylar yaşanmıştır.

Sokullu Mehmet Paşa gibi güçlü ve etkili sadrazamların görevde olduğu dönemlerde, yeniçerilerin ayaklanmasına fırsat verilmemiştir. Ancak 1575 yılında Kapıkulu süvarileri, maaşlarını yetersiz bularak Divan-ı Hümayun'a baskın düzenleyip ek ödeme talebinde bulunmak istediler. Bu duruma karşılık Sokullu Mehmet Paşa, yasal kuralları ve devlet düzenini hatırlatarak süvarilere karşı kararlı bir tutum sergilemiş ve olayın büyümesini engelleyerek isyanı bastırmıştır.

Sokullu Mehmet Paşa'nın ölümünün ardından, yeniçeriler arasında disiplinsizlik artmaya başladı. 1583 yılında maaşlarının düşük olduğunu bahane eden yeniçeriler, Beylerbeyi Mehmet Paşa ve Defterdar Mehmet Efendi²⁶'yi öldürdüler (Ak, 2009). Bu olaylar Osmanlı Devleti için bir sarsıntının başlangıcıydı.

Tımar sisteminin bozulması, köylerin çökmesine yol açtı ve Kapıkulu askerlerinin çoğunun şehirlere yerleşerek çiftlik sahipleri haline gelmelerine neden oldu (Akdağ, 1945). Kapıkulu askerlerinin sayıları arttıkça, bu durum da disiplin sorunlarını artırdı.

III. Mehmet döneminde yeniçerilerin ve sipahilerin zorbalıkları arttı, hatta çocuk yaşta olan IV. Murat'ın saltanatının başlarında İstanbul ve çevresindeki şehirlerde halka ve hükümete karşı taşkınlıklarına dayanılmaz hale geldi.

Kapıkulu ocaklarından bazıları, özellikle cebeciler, topçular ve toparabacılar, genellikle disiplinsizliklere karışmadılar, ancak **yeniçeriler ve sipahiler** gibi diğer ocaklar zaman zaman ayaklanmalara karıştılar.

Tarihçi Naima'ya göre, tımar sisteminin bozulması, köylerin terk edilmesine ve çiftliklerin boşalmasına neden oldu. Bu da şehirlerdeki nüfusun artmasına ve Kapıkulu askerlerinin sayısının artmasına yol açtı. Naima, askeri sınıfı "balgam"

²⁶ Beylerbeyi Mehmet Paşa ve Defterdar Mehmet Efendiler, 1589 yılında Osmanlı Devleti'nde yaşanan bir isyan sırasında öldürülmüştür. Bu isyana Beylerbeyi Vakası veya Beylerbeyi İsyanı denir. İsyanın sebebi, Osmanlı-Safevî Savaşı nedeniyle **akçenin değer kaybetmesi ve fiyatların artmasıdır**. Yeniçeriler, maaşlarının düşük olmasından şikâyet ederek, paranın değerini düşürmekle suçladıkları Beylerbeyi Mehmet Paşa ve Defterdar Mehmet Efendiler'in başlarını istemişlerdir. Ayrıca Vezir-i Azam Siyavuş Paşa'nın da azledilmesini talep etmişlerdir. Padişah III. Murad, isyancıların baskısına dayanamayarak, istedikleri kişileri teslim etmiştir. Böylece Beylerbeyi Mehmet Paşa ve Defterdar Mehmet Efendiler, isyancılar tarafından öldürülmüştür.

gibi tanımlayarak, askerlerin fazlalığının da zarar verebileceğini belirtti (Şimşek, 2006, s. 47).

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin askeri disiplindeki bozulma, bir dizi faktörün birleşimi sonucunda ortaya çıktı. Bu faktörler arasında **padişahların ilgisizliği, tımar sisteminin bozulması, sadrazamların liyakatsizce atanması ve yeniçerilerin maaşlarının zamanında ödenmemesi** gibi etkenler bulunmaktaydı. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin sonraki dönemlerinde ciddi iç karışıklıkların ve ayaklanmaların yaşanmasına yol açtı.

Osmanlı İmparatorluğu, 1299'daki kuruluşundan 1683'te gerçekleşen II. Viyana Kuşatması'na kadar geçen süreçte, üç kıtaya yayılan güçlü ve etkili bir imparatorluk haline gelmiştir. Bu süre zarfında Avrupa devletleri Osmanlı'nın ilerleyişini Haçlı Seferleriyle durdurmaya çalışmışsa da bu çabalar sonuçsuz kalmıştır. Osmanlılar yalnızca askeri başarılarıyla değil, aynı zamanda bilim, denizcilik, askeri teknoloji, mimari ve sanat alanlarındaki gelişmişlikleriyle de Avrupa'ya karşı belirgin bir üstünlük sergilemişlerdir. Dönemin Osmanlı yöneticileri, Avrupalılara karşı genellikle küçümseyici bir tutum benimseyerek onları "kefere"(kâfir) olarak nitelendirmiş ve kendilerini üstün bir medeniyetin temsilcileri olarak görmüşlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu, 16'ncı ve 17'nci yüzyıllarda gücünün zirvesine ulaştı. Bu dönemde, Osmanlı padişahları, hem siyasi hem de dini liderler olarak tanınıyordu. 1517 yılında, I. Selim, Mısır'daki Memlük Sultanlığı'nı yıkarak, İslam dünyasının liderliğini ele geçirdi. Böylece, Osmanlı padişahları, halife unvanını da aldılar. Osmanlılar, üç kıtada egemenlik kurarak, Avrupa, Asya ve Afrika'da pek çok devletle ilişki içinde oldular. Osmanlılar, teknolojik, askeri, kültürel ve sanatsal alanlarda ilerlemeler kaydettiler.

17'nci yüzyıla kadar Osmanlılar, Avrupa'daki en son gelişmeleri yakından takip edip bu yenilikleri hızla benimseyip hayata geçiriyordu. Hem teknolojik hem de askeri alandaki ilerlemelerle birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve askeri gücü kendi zamanının çok ötesindeydi. Osmanlıların kurduğu askeri düzen, bazı devletlerin siyasi ve askeri yapılarına örnek teşkil etmişti. Örneğin, Moskof Devleti'nde Pomestse ve Streltsy birlikleri, Osmanlı'nın tımar sistemi ve yeniçeri teşkilatından esinlenerek oluşturulmuştu (Berkes, 2004, s. 74).

Streltsy, 16'ncı yüzyıldan 18'inci yüzyılın başlarına kadar Rusya'da var olan silahlı piyade birlikleri ve geleneksel olarak streltsy birliklerinin personelinin alındığı bir sosyal sınıf olarak biliniyordu. "Strelets" kelimesi, Rusya'da "atıcılar/tüfekçiler" anlamına gelir. İlk olarak Ivan Korkunç tarafından Rusya'nın ilk sürekli ordusunun bir parçası olarak kurulmuşlardır. Arkebüz ile silahlandırılmış streltsy birimleri, Ivan Korkunç'un hükümdarlığı sırasında 1552'de Kazan Kuşatması'nda savaşmışlardır. Başlangıçta, streltsyler serbest meslek sahiplerinden ve kırsal nüfustan alınırdı, ancak sonraları bu birimdeki askeri hizmet ömür boyu ve kalıtsal hale geldi. **Streltsy**, "Seçilmiş" (vybornyje) ve "Moskova" (moskovskiye) olmak üzere iki ana gruba ayrılmıştır. Moskova streltsy, Kremlin'i korur; genel koruma görevi yapar; askeri operasyonlara katılır ve Moskova'da genel polislik ve itfaiye görevlerini üstlenirdi. Bu birimler, çoğunlukla statik formasyonlarda savaşmış ve ateşli silahları platformlardan ateşlemiştir. 16'ncı yüzyılın sonlarında, streltsy sayısı 20'nci000 ila 25.000 arasında iken, 1681'de bu sayı 55.000'e yükselmiştir. Ancak, 17'nci yüzyılın ikinci yarısında, streltsyler düzenli askere kıyasla geri kalmış ve sık sık isyanlara katılmışlardır. Bunun sonucunda, 1682'de I.Peter'in tahta geçişini engellemeye çalışmışlar, ancak başarısız olmuşlardır. Sophia Alekseyevna'nın düşüşünden sonra, I. Peter hükümeti streltsy'nin askeri ve siyasi etkisini kısıtlamaya başlamıştır. Bu çabalar sonucunda, streltsylerin çoğu 1720'lerde feshedilmiştir. Ancak bazı şehirlerde, Belediye Streltsy'ler 18'inci yüzyılın sonlarına kadar varlıklarını sürdürmüştür. Sonuç olarak, Preobrazhensky Alayı ve Semyonovsky Alayı, streltsy ve geleneksel askeri birliklerin yerini almıştır (Paul, 2004)

17'nci yüzyıl öncesinde Moskof Hanlığı'nın askeri yapısı, başlıca iki farklı örgütten oluşuyordu. Bunlardan biri, Osmanlı İmparatorluğu'nun tımarlı ordusuna benzeyen "pomets" adıyla bilinen örgüttü. Diğeri ise "streltsy" adı verilen örgüttü ve daha çok Osmanlı Yeniçeri örgütüne benziyordu.

Streltsy'nin kuruluşu, Osmanlı Yeniçeri örgütünün etkisi altında gerçekleşmiş olabilir. Bazı Avrupalı yazarlar, streltsy'nin oluşumunda Osmanlı Yeniçerilerinden ilham alındığını ve hatta Moskofların Osmanlı'nın askeri sistemini doğrudan öğrenmek için **Ivan Presvtvo** adlı bir aracı kullanmış olabileceğini öne sürmüşlerdir. Bu dönemde Rusya'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri gücüne ve organizasyonuna hayranlık duyduğu bilinmektedir.

Streltsy örgütü, Moskova'nın güvenliğini sağlamak, iç ayaklanmalarla mücadele etmek ve hatta dış savaşlara katılmak gibi görevler üstlenmiştir. Petro'nun tahta geçişinden sonra, bu örgütün gücü ve etkisi artmıştır. Ancak Petro'nun reformları sırasında streltsy'nin gücü kısıtlanmış ve 18'inci yüzyılın başlarına doğru kaldırılmıştır. Petro, streltsy birliklerini Osmanlı Yeniçerilerine benzetmiş ve onların kaldırılmasını savunmuştur.

Bu süreçte, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri organizasyonu ve gücü, Rusya'nın askeri yapısı üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuş ve Petro'nun reformlarına ilham kaynağı olmuştur. (Berkes, 2004, s. 88)

Aşağıda verilen tabloda, Strelitzes ve Yeniçeriler arasındaki bazı belirgin farklar ve benzerlikler özetlenmektedir. Her iki askeri birim de kendi dönemlerinde önemli rol oynamıştır, ancak sonunda tasfiye edilmişlerdir.

Tablo 3.2. Strelitzes ve yeniçeriler arasındaki bazı belirgin farklar

Özellik	Strelitzes	Yeniçeriler
Köken ve Oluşum	Rus Çarı Ivan IV (Ivan Grozny) tarafından 16'ncı yüzyılın başlarında kuruldu.	Osmanlı Sultanı I. Murad tarafından 14'üncü yüzyılın başlarında kuruldu.
Üniforma	Geleneksel olarak yeşil cübbeler ve şapkaları.	Geleneksel olarak yüksek konik başlıklar ve genellikle kırmızı cübbeler giyerlerdi.
Silahlar	Tüfek, balta, mızrak, şaşka, arkebüz	Kılıç, ok, yay, mızrak, arkebüz (tüfek), top
Görev ve Fonksiyon	Ana görevi çarın kişisel koruyucuları ve savaşçıları olarak hizmet etmekte.	Ana görevi Osmanlı Sultanı'nın kişisel koruyucuları ve İmparatorluğun savaş gücünü oluşturmak ve sürdürmektir.
Eğitim ve Disiplin	Eğitimleri genellikle düzensiz ve disiplinsizdi.	Sıkı bir askeri eğitime ve disipline tabi tutuldular. Eğitimleri genellikle kapalı okullarda gerçekleşirdi.
Statü ve Sosyal Rol	Strelitzes, Rus toplumunda düşük statülü köylülerden seçilirdi.	Yeniçeriler, Hristiyan çocuklarının zorla alınmasını içeren devşirme sistemi ile seçilirdi ve yüksek statüye sahip olabilirdi.
İşyanlar ve İhtilaller	Strelitzes, tarih boyunca birçok isyan ve ayaklanmaya katıldı.	Yeniçeriler, Osmanlı İmparatorluğu'nda zaman zaman isyanlara yol açtılar ve bazen sultanlara karşı geldiler.
Süre	16'ncı- 18'inci yy.	14'üncü- 19'uncu yy.
Sonları ve Kapanışlar	Strelitzes, 18'inci yüzyılın sonlarında I. Catherine (Yekaterina) tarafından tasfiye edildi.	Yeniçeriler, 19'uncu yüzyılın başlarında Sultan II. Mahmud tarafından dağıtıldı ve İmparatorluk'ta sona erdi.
Kaldırılma Sebebi	Modernleşme reformlarına karşı çıkmaları, ayaklanma,	Modernleşme reformlarına karşı çıkmaları, Askeri disiplinlerini kaybetmeleri, devlet işlerine müdahale etmeleri, isyan

* Arkebüz, ateşli silahların erken bir türüdür. Yaklaşık olarak 15'inci yüzyılın sonlarından 17'nci yüzyılın ortalarına kadar yaygın olarak kullanılmıştır. Arkebüz, genellikle uzun namlulu ve ağır bir yapıya sahiptir ve tek atışlık yüksek mermi hızı sağlar. Genellikle kolu omuza dayalı bir şekilde atışlarındı. Arkebüz, ateşli silah teknolojisinin gelişiminde önemli bir adımdır ve daha sonraki ateşli silahların, özellikle de tüfeklerin ve musketlerin atası olarak kabul edilir.

Osmanlı toplumu, farklı din ve etnik kökenlerden oluşan çok çeşitli bir yapıya sahipti. Osmanlılar, gayrimüslim tebaalarına “millet sistemi” adı verilen bir özerklik modeli sundular. Ayrıca, İslam hukuku ile kendi yasalarını birlikte uygulamayı benimsediler. Bu sırada Avrupa’da da önemli gelişmeler yaşanıyor. Mesela, Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u fethederken, Avrupa’da Gutenberg’in ilk matbaası kurulmuş ve 1456 yılında ilk kitap basılmıştı. 15. yüzyılda Avrupa’da yaklaşık 1700 matbaa açılmış ve **15 ila 20 milyon** arasında kitap yayımlanmıştı. (Berkes, 2004, s. 37).

Osmanlı İmparatorluğu, 17'nci yüzyılın sonunda gerilemeye başladı. Bu dönemde, Osmanlılar, Avrupa devletleriyle savaşlara girdiler. Ancak, Avrupa devletleri, sanayi devrimi ve aydınlanma çağı gibi gelişmelerle, Osmanlılardan

daha ileri bir seviyeye ulaştılar. Osmanlılar, bu gelişmeleri takip edemediler ve geri kaldılar. 1683 yılında, Osmanlılar, Viyana'yı kuşattılar, ancak başarısız oldular. II. Viyana Kuşatması, 1683 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa devletleri arasında yaşanan en önemli savaş ve dönüm noktasıdır. Bundan sonra sonuçları çok ağır olacak olan Plevne Müdafaası ve ona bağlı olarak sonuçlanacak olan Balkan Savaşları ise diğer dönüm noktalarıdır. Burada ilginç olan ilk ikisinin komutanlarının ve mücadelelerinin kahramanlık destanlarına dönüştürülmüş olmasıdır. Gerçekte bu dönüm noktaları İmparatorluğun var olma savaşlarını kaybettiği **toplumu bilinmezliğe sürükleyen savaşlardır.**

Osmanlı ordusu, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın önderliğinde 14 Temmuz'da Viyana'yı kuşatma altına almış, ancak 12 Eylül'de Lehistan Kralı III. Jan Sobieski'nin müdahalesiyle geri çekilmek zorunda kalmıştır. Kuşatma süresince Türk askerleri oldukça zorlu ve meşakkatli koşullar altında mücadele etmiştir.

Kuşatma sırasında Osmanlı ordusu, Viyana'nın surlarını aşmak için büyük çaba harcamış, ancak başarılı olamamıştır. Osmanlı ordusu, sayısal olarak üstün olsa da, modern topçuluk ve savunma sistemlerine karşı teknolojik açıdan eksiktir. Bu durum, Osmanlı ordusunun ilerleyişini ciddi şekilde engelliyordu. Ayrıca, kuşatmanın uzamasıyla birlikte yiyecek, mühimmat ve ilaç sıkıntısı çeken Osmanlı askerleri, salgın hastalıklarla da mücadele etmek zorunda kaldılar.

Kuşatmanın son gününde Osmanlı ordusu, Lehistan Kralı'nın 80 bin kişilik ordusuyla saldırmasıyla iki ateş arasında kalmıştır. Osmanlı ordusunun düzensiz ve plansız hareket etmesi, büyük bir bozguna yol açmıştır. Kırım kuvvetlerinin yeterli desteği vermemesi de bu yenilginin etkili faktörlerindendir. Osmanlı ordusu, ağır kayıplar vererek Belgrad'a doğru geri çekilmek zorunda kalmıştır.

3.1.5.1 Viyana Kuşatması Sırasında Yapılan Hatalar

Osmanlı ordusu, Viyana'nın kuşatılması için kesin bir **stratejiye sahip değildi**. Özellikle ileriye dönük bir keskin plan olmaması, başarısızlığın temel nedenlerinden biriydi.

Osmanlı ordusu, düşmanın güçlerini ve müttefiklerin yaklaşmasını önceden tam olarak değerlendiremedi. Kırım Hanı'nın müttefik Avrupa ordusunu ihmal etmesi veya görmesine rağmen haber vermemesi gibi **istihbarat zafiyetleri** yaşandı.

Osmanlı ordusu, uzun süreli bir kuşatma için gerekli olan **lojistik desteği** sağlamakta yetersiz kaldı. Malzemelerin, yiyeceklerin ve askeri teçhizatın yeterince sağlanamaması, kuşatmanın etkinliğini azalttı.

Macaristan'daki **ayaklanmalar** ve Osmanlı ordusuna karşı **isyanlar**, Osmanlıların ikmal hatlarını keserek savaş çabalarını zorlaştırdı. Ayrıca, sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın bazı politik kararları, Osmanlı'nın müttefiklerini de olumsuz etkileyerek iç bölünmelere neden oldu.

Osmanlı Devleti, Avusturya'nın barış tekliflerini reddederek savaşı uzatma kararı aldı. Bu, Avusturya'nın müttefiklerini toplamasına ve Osmanlılara karşı güçlü bir müttefik koalisyon oluşturmaya olanak tanıdı.

Kara Mustafa Paşa'nın bazı kararları, Avusturya ve müttefiklerini Osmanlı'ya karşı daha fazla birleşmeye teşvik etti. Özellikle, Macar asillerine karşı tavrı ve müttefikleri dışlama politikası, Osmanlı Devleti'nin itibarını zedeledi.

Bu hataların bir araya gelmesi, Viyana Kuşatması'nın başarısızlıkla sonuçlanmasına ve Osmanlı Devleti'nin Orta Avrupa'daki etkisinin azalmasına sebep oldu. Bu gelişme, Osmanlı tarihindeki ilk büyük çaplı toprak kaybını beraberinde getirirken, devletin gelecekteki diplomatik ilişkilerinin de şekillenmesinde önemli rol oynadı.

Söz konusu yenilgi, Osmanlı İmparatorluğu için bir dönüm noktası teşkil etti; Avrupa'daki yayılma süreci durakladı ve gerileme dönemi başladı. Stratejik hatalar, teknolojik yetersizlikler ve lojistik sorunlar, Osmanlı ordusunun sayıca üstün olmasını etkisiz hale getirdi. Bu kuşatma, Avrupa devletleri arasında Osmanlı karşıtı bir ittifakın kurulmasına ve Osmanlı topraklarının paylaşılması için zemin hazırlanmasına neden oldu.

1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması ile Osmanlı, ilk kez ciddi toprak kayıpları yaşadı ve Avrupa devletleri karşısındaki güç dengesi değişti. Bu antlaşmayla Osmanlılar, Macaristan ve Transilvanya'yı Avusturya'ya bırakırken, Podolya ve Ukrayna toprakları Polonya'ya, Mora ise Venedik'e verildi. Ayrıca, Hristiyan devletlerin Osmanlı'ya ödediği vergi de kaldırıldı. Böylece Osmanlı, Viyana Kuşatması'ndaki yenilgi ve Karlofça Antlaşması ile gerçeklerle yüzleşmek zorunda kaldı.

3.1.5.2 Viyana Kuşatması Toplumsal Etkileri Açısından Değerlendirildiğinde, Bu Olayın Osmanlı Toplumunda Bir Dizi Sonuç Doğurduğu Görülür

Viyana Kuşatması ve ardından gelen 16 yıllık savaş süreci, Osmanlı ekonomisi üzerinde derin etkiler bıraktı. Bu dönemde artan savaş giderleri ve kaynakların hızla tükenmesi, ekonomik sorunların büyümesine yol açtı. Tarımsal üretimde ve ticari faaliyetlerde gerileme görülürken, vergi gelirlerinde azalma yaşandı ve halkın geçim olanakları önemli ölçüde daraldı.

Karlofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti, topraklarının önemli bir kısmını kaybetti. Bu durum, halk arasında moral bozukluğuna ve sosyal bunalıma yol açtı. Toplumda umutsuzluk ve huzursuzluk arttı, özellikle savaşa katılan ailelerde kayıplar yaşandı ve yoksulluk arttı.

Viyana Kuşatması'nın ardından Osmanlı topraklarında güvenlik sorunları arttı. Ekonomik sıkıntılar ve toplumsal huzursuzluk, **eşkıyalık hareketlerinin yayılmasına ve güvenlik zorluklarının** artmasına neden oldu. Aşiretler, çeteler ve bazı devlet görevlileri, toplumun güvenliğini tehdit eden eylemlerde bulundular.

Viyana Kuşatması'nın başarısızlıkla sonuçlanması ve Karlofça Antlaşması'nın imzalanması, Osmanlı **toplumunda sosyal dengeyi altüst etti**. Halk arasında güvensizlik ve hoşnutsuzluk arttı, toplumsal dokuda çatlaklar oluştu ve güvenlik kaygıları arttı.

Viyana Kuşatması'nın ardından Osmanlı Devleti, askeri ve sosyal reformlara yönelik baskılarla karşı karşıya kaldı. Bu dönemde, devletin zayıflığı ve toplumsal huzursuzluklar nedeniyle, askeri yapı ve yönetimde reformlar yapılmaya çalışıldı. Ancak, bu reformlar genellikle yetersiz kaldı ve toplumsal sıkıntılar devam etti.

Sonuç olarak, Viyana Kuşatması'nın toplumsal etkileri Osmanlı toplumunu derinden etkiledi ve devletin geleceği üzerinde önemli bir etkiye sahip oldu. Bu olay, Osmanlı toplumunda **ekonomik, sosyal ve askerî açıdan büyük değişimlere yol açtı ve devletin zayıflamasına ve toplumsal dengenin bozulmasına neden oldu**.

Osmanlı İmparatorluğu, **18'inci yüzyılda, toprak kayıplarını durdurmak için çeşitli reformlar yaptı**. Pasarofça Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Osmanlılar, toprak kayıplarını telafi etmek yerine mevcut topraklarını korumaya yönelik bir politika izlemeye başladılar. Bu döneme **"Lale Devri"** denir. Bu

dönemde, Osmanlılar, Avrupa devletleriyle diplomatik ilişkiler geliştirdiler. Lale Devri, Osmanlıların Avrupa kültürünü benimsediği ve Batılılaşma çabaları gösterdiği bir dönemdi. Bu dönemde, Osmanlılar, sanat, edebiyat, mimari ve bahçecilik alanlarında eserler ürettirler. Lale Devri, 1718 yılında, Pasarofça Antlaşması ile sona erdi. Bu antlaşma, Osmanlıların Avrupa devletleriyle barış içinde yaşamayı tercih ettiğini gösteriyordu (Özcan, 2007a).

Lale Devri, Osmanlıların Avrupa devletleriyle etkili bir iletişim kurmaya başladığı ve dönemin ihtiyaçlarına uygun yeniliklere yöneldiği önemli bir süreçtir. Bu dönemde başlatılan reform girişimleri, imparatorluğun daha fazla güç kaybetmesini önlemek açısından zorunluydu.

1718’de imzalanan Pasarofça Antlaşması sonrasında Osmanlı’nın Avrupa’daki etkisi sona erdi. Osmanlı yöneticileri, yeni topraklar fethetmektense mevcut sınırları korumanın öncelikli olduğunu fark ettiler. **Bu süreçte yapılan düzenlemeler, imparatorluğun geleneksel kurumlarına yeniden işlerlik kazandırmayı hedefliyordu.**

1683 ile 1718 yılları arasında Osmanlı, ciddi toprak kayıpları yaşamış, iç karışıklıklarla karşı karşıya kalmış ve ekonomik açıdan zor bir döneme girmişti. Bu sebepler, reformların kaçınılmaz hale gelmesine neden oldu.

Sonuç olarak Lale Devri, Osmanlı’nın Avrupa ile ilişkilerini yeniden değerlendirmeye başladığı, yenileşme ve değişim sürecinin temellerinin atıldığı bir dönem olarak kabul edilir.

3.1.6 Teknolojik İlerlemeler

1299 yılında kurulan Osmanlı Devleti’nin ordusu, 17’nci yüzyılın ortalarına kadar tüm dünyada büyük bir hayranlık uyandırıyor. Ancak bu yüzyılın ortalarından sonra Osmanlı ordusu gerileme sürecine girdi. Devletin genişlemesini sağlayan en önemli güç, üç kıtada kazandığı zaferlerle adından söz ettiren Osmanlı Ordusu’ydu. Fethedilen toprakların sağladığı zenginlikler, hazinenin dolmasını ve devletin refahının artmasını mümkün kılıyordu. Ancak savaşlardaki üstünlük zamanla Osmanlı yöneticilerinde aşırı bir kibir ve kendini beğenmişlik havası yarattı. Osmanlı askerlerinin cesareti ve savaş yetenekleri Avrupa’da büyük saygı görüyordu. Bazı yabancı tarihçiler Osmanlı ordusunu şu sözlerle değerlendirmiştir:

Paul Jove²⁷, Türk askerlerini Hristiyan askerlerinden üstün görür ve “Amirlerine eksiksiz bir bağlılık gösterirler, savaşta kendi canlarını önemsemezler, yiyecek ve içecekten yoksun, sadece su ve arpa ile uzun mesafeler kat edebilirler” diye yazmıştır (TSK Tarihi, 1995, s. 246).

Postel²⁸, “16’ncı yüzyılda Osmanlı ordusunun dünyanın en disiplinli birliklerinden biri olduğunu ve sessizce manevra yaptığını” belirtmiştir (TSK Tarihi, 1995, s. 246).

Osmanlı ordusu, sadece disiplini ve cesaretiyle değil, aynı zamanda kullandığı ileri silah teknolojisi ve savaş taktikleriyle de uzun yıllar boyunca Avrupa devletlerine üstünlük sağlamıştır. 17’nci yüzyıla kadar etkili bir siyaset ve güçlü bir askeri güç olarak varlığını sürdüren Osmanlı İmparatorluğu, kendi savaş gereçlerini, mühimmatını ve araçlarını üretip geliştiren bir savaş sanayisi oluşturmuştur. Bu sayede Osmanlı toprakları hızla genişlemiş, tımarlı süvarilerin sayısı artmış ve bu birliklere en iyi silahlar sağlanmıştır. Gerçekten de 15 ve 16’ncı yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde gelişmiş bir yerel sanayi faaliyeti olduğu ve gerekli tüm askeri malzemelerin iç kaynaklarla üretildiği görülmektedir. Yerel imkanların yetersiz kaldığı durumlarda veya yeni silahların yapılması gerektiğinde, devlet yöneticileri yeniliklere açık davranarak bazen Avrupa’dan uzmanlar da

²⁷ **Paule Jove — Rönesans Dönemi Tarihçisi ve Hekim Latin adı Paolo Giovio**, Fransızca Paul Jove olarak bilinir. 1483’te İtalya’da doğmuş, 1552’de Floransa’da ölmüştür. Eğitimini Pavia Üniversitesi’nde tıp üzerine tamamladıktan sonra, 1512’de Roma’da önemli isimlerin, özellikle Klement VII (Jules de’ Medici) adlı kardinalin özel hekimi olmuştur. Vatikan’da çeşitli papalara 37 yıl boyu hizmet etmiş; Nocera de’ Pagani piskoposluğu unvanını 1528’de almıştır. Sanat ve entelektüel ilgisiyle tanınır; Como Gölü kıyısında kurduğu müzeye 400’e yakın ünlü portre yerleştirmiştir. Tarih, biyografi ve doğa tarihi üzerine çok sayıda eser yazmış; 1546’da “Ünlü Adamların Övgüleri”, 1550–52’de “Tarih’i” yayımlanmıştır. Erken dönem emblematik teorisyenlerinden biri olarak da bilinir (“Paolo Giovio”, 2025).

²⁸ **Guillaume Postel** (tam adıyla Guillaume ya da Wilhelm Postel; 1510–1581), Rönesans döneminin dikkat çekici bir düşünür, dilci, şarkiyatçı ve hümanist akademisyenidir. Kısa profili şu şekilde özetlenebilir: Doğu ve İslâm Dünyası Araştırmacısı: Postel, 16. yüzyılın öncü “orientalist”lerinden biri olarak kabul edilir. Kur’an’ı Latince’ye çevirmiş (Alcorani, Paris 1543), ayrıca Ahd-i Cedîd’i (Yeni Ahit) Arapça’ya çevirmiştir ve Arapça üzerine Avrupa’da ilk gramer kitabını yazmıştır.

‘De la République des Turcs’ adlı eseri: 1552, 1560 ve 1575 yıllarında çıkan bu üç ciltlik eserde Osmanlı toplumunu, devlet yönetimini ve “Türkler’in” yaşam tarzını dikkatle tanımlamıştır. Montaigne de bu yapıttan esinlenmiştir. Türkler’i savunan nadir ses: Postel, çağdaşları arasında sıkça olumsuzlanan “Türkler” hakkında savunucu bir tutum takınmış; Osmanlı İmparatorluğu’nun disiplinli ordu yapısını, manevi düzenini, temizliği ve adalet anlayışını övmüştür; Batı’daki yaygın olumsuz düşünceleri düzeltmeye çalışmıştır. Dil ve kültür köprüleri kurdu: Hem dilbilimsel hem de dini çeviri çalışmalarıyla Doğu ve Batı arasında köprü kurmayı hedeflemiştir. Arapça, İbranice ve Osmanlı Türkçesi’ni inceleyip ilgili gramerleri hazırlayarak dönemin bilgi dünyasına önemli katkılar sağlamıştır (Arıkan, 2007)

getirmiştir. Osmanlılar, İstanbul'un fethinden önce bile barut, kuşatma topları, havanlar, bombalar ve tüfekler gibi dönemin modern silahlarını kullanmaktaydı. 1578-1590 İran savaşları ve 1593-1606 Avusturya savaşları sırasında, silahların yenilenmesi için kiliselerden sökülen çan parçaları bile İngiltere'den ithal edilerek top yapımında kullanılmıştır. 1645-1669 Girit Seferi sırasında da Osmanlılar, top, bomba, havan ve ateş gücü açısından önemli bir üstünlüğü korumuşlardır. Ülke içinde demir, kurşun ve bakır madenleri işlenmiş, barut ve kükürt üretimi devam etmiştir (Berkes, 2004, s. 74).

Osmanlı Devleti, kara silahlarının üretiminde önemli ilerlemeler kaydetmiş olsa da, denizcilik alanında İstanbul'un fethinden önce kayda değer bir gelişme yaşanmamıştı. İstanbul'un fethiyle birlikte Osmanlı donanması güçlenmeye başladı ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde, 1523 yılında Kaptan-ı Derya Barbaros Hayrettin Paşa'nın komutası altında en parlak dönemine ulaştı. Donanmanın malzemeleri, ustaları ve işçileri tamamen Türk kökenliydi ve 17'nci yüzyılın ortalarına kadar her yıl yaklaşık 40 kadirga inşa edilerek donanmanın eksikleri gideriliyor, gemi sayısı artırılıyordu. Türk mühendisleri tarafından tasarlanan bu güçlü savaş filosu, Preveze Deniz Muharebesi'nde Haçlı donanmasını yenilgiye uğrattı. 1571'deki İnebahtı Savaşı'nda donanmanın tamamı kaybedilmesine rağmen, Osmanlı Devleti'nin denizcilikte toparlanamayacağını düşünen Avrupa devletleri yanıldılar. Kısa bir süre içinde 200 parçalık bir Osmanlı Donanması denize açıldı. İnebahtı Savaşı'nda donanmayı kaybeden Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa döneminin Sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa'ya "gemi teknesi yapmak mümkün, ancak 200 savaş gemisi için gümüşten lengerler ve yelkenler, ipekten halatlar ve ip bulmak mümkün değil" demişti. Sokullu Mehmet Paşa'nın yanıtı ise şuydu: "...Paşa hazretleri, sen bu Büyük Devlet'i henüz tanımamışsın! Şu inancı taşı. Bu devlet, herhangi bir geminin geleneksel malzemesi olan gümüş lengerlerini ve sarenlerini temin etmek için çaba göstermez; gerekirse gümüşten ve ipekten yapılmış olan her türlü donanmanın alatını ve yelkenlerini temin edersin..." (Gülen, 2001:23-24).

Osmanlı Devleti, 16. yüzyılın ikinci yarısında güçlü bir ekonomik yapıya sahip olmasına rağmen, yüzyılın sonunda hem ekonomik hem de askeri anlamda ciddi bir gerileme yaşadı. Bu durumun en yaygın açıklaması padişahlar ve devlet yöneticilerinin yetersizliği olsa da, başka önemli etkenler de rol oynadı. İmparatorluk doğal sınırlarına ulaşmış, dogmatik düşünce akıl ve bilimin önüne geçmiş, ayrıca devlet adamlarında kendini beğenmişlik ve kibir yaygınlaşmıştı.

Avrupa devletleri, Osmanlılar tarafından “kafir” olarak nitelendiriliyor ve gelişmeleri takip edilmiyor, hatta kimi zaman diplomatik ilişkiler bile kurulmuyordu. Bu sebeple teknolojik ilerlemelerden uzak kalındı ve bu durum savaş meydanlarına da yansdı; Osmanlı ordusu peş peşe yenilgiler aldı. Eski zaferlerin gururuna kapılıp sadece kılıç keskinliği ve fiziksel kuvvete güvenmek, teknolojik ve taktik yeniliklerin gerisinde kalmaya neden oldu. Batı orduları, hafif silah teknolojisinde, topçulukta ve mühimmat üretiminde kayda değer ilerlemeler sağlayarak Osmanlı ordusuna üstünlük kazandıran ateş gücüne sahip oldular. 17. yüzyılda savaş stratejisi, askeri eğitim ve organizasyon alanlarında önemli reformlar gerçekleştirildi. Özellikle Almanya, Hollanda ve Fransa’da geliştirilen teknik yenilikler sayesinde, Osmanlı piyadesinin ağır ve büyük çaplı tüfeklerinin yerini, daha hafif ve ateş etmesi kolay olan tüfekler aldı.

Geoffrey Parker’ın *The Military Revolution* adlı eserinde vurguladığı gibi, süngü yalnızca teknik bir ekleme değil, aynı zamanda taktiksel bir devrimdi (Parker, 1996). Süngü sayesinde pike birliklerine olan ihtiyaç azaldı, bu da ordu organizasyonunda önemli sadeleşmelere ve hızlanmalara yol açtı. Piyade artık daha hareketli, daha disiplinli ve hem uzaktan hem yakından etkili bir savaş gücüne dönüşüyordu. Bu dönüşüm, modern ordunun doğuşunun temel taşlarından biri olarak kabul edilir.

Aynı dönemde Avusturyalı savaş teorisyeni Raimondo Montecuccoli²⁹ de yeni savaş anlayışının ilkelerini şöyle özetliyordu: Savaşın hedefinin netleştirilmesi, ordunun hareket kabiliyeti, lojistik destek sistemlerinin geliştirilmesi, şaşırtma taktiklerinin önemi, yedek birliklerin hazır bulundurulması ve düzenli orduların ekonomik olarak sürekli desteklenmesi. Süngünün savaş meydanında sağladığı avantajlar, bu ilkelere doğrudan katkı sağladı.

Osmanlı ordusu ise bu değişimlerin bazı yönlerine ayak uydursa da, özellikle süngü ve benzeri yenilikleri benimsemede Batılı ordulara göre daha yavaş kaldı. Bu durum, ateş gücünün ve disiplinin belirleyici hâle geldiği savaşlarda

²⁹ Raimondo Montecuccoli (1609-1680), Habsburg monarşisine hizmet etmiş İtalyan asıllı profesyonel asker, askeri teorisyen ve diplomattır. Otuz Yıl Savaşları’nda piyade askeri olarak başladığı kariyerinde hızla yükselmiş, süvari komutanlığı yapmış ve çeşitli savaşlarda önemli zaferler kazanmıştır. Özellikle 1664’teki Saint Gotthard Muharebesi’ndeki başarısıyla tanınır. Montecuccoli, dönemin önemli Fransız generali Turenne ile rekabet edebilen nadir komutanlardan biridir. Askeri teorisyen olarak “Savaş için üç şeye ihtiyacınız var: 1. Para. 2. Para. 3. Para.” sözüyle ünlüdür. “*Memorie della guerra*” adlı eseri, sonraki askeri taktik ve stratejilere önemli katkılar sağlamıştır. Ayrıca, tahkimat ve kuşatma, yürüyüş ve karşı yürüyüş tekniklerinde ustalığı ile 17. yüzyıl savaş sanatını ileriye taşımıştır (“Raimondo Montecuccoli”, 2024).

Osmanlı'nın dezavantaj yaşamasına neden oldu. **Parker'a göre, savaş teknolojisinde geri kalmak sadece donanım eksikliği değil, aynı zamanda bir taktiksel dönüşümün kaçırılması anlamına da geliyordu.**

Montecuccoli, Osmanlı ordusunu sürekli eğitimli bir ordu olarak örnek gösterse de, silah teknolojisi bakımından geri kaldığını belirtir. Ona göre Osmanlı topları gösterişli ve korkutucu görünmekle birlikte, hareketli ordular karşısında etkisiz, ağır ve hantal kalıyordu. Ayrıca Osmanlı ordusunun saf düzenleri çağdaş orduların gerisindeydi. Montecuccoli, ordunun sıkışık ve dağınık yapısının bir orman yoğunluğunu andırdığını, kişisel cesaretin yüksek olmasına rağmen, üstün ateş gücüne sahip modern silahlarla donanmış ordular karşısında disiplinin bozulduğunu ve panik yaşandığını ifade etti.

Osmanlı Ordusu, yüzyıllar boyunca Avrupa'yı korkutan güçlü bir unsurken, zamanla eski gücünü kaybetmeye başladı. Eskiden kendi büyüklüğünün birkaç katı büyüklüğündeki orduları mağlup edebilen Osmanlı askeri, artık kendi büyüklüğünün yarısından daha az sayıda olan ordular karşısında yenilgiye uğruyordu. Piyade, akıncı süvarileri ve muhasara topları giderek etkinliklerini yitirdi. Avrupa ordularının hafif piyade tüfekleri ve hızlı ateş eden topları karşısında Osmanlı ordusu düzensiz bir kalabalığa dönüşüyor, askerler paniğe kapılıp kaçışıyordu. Bu durumda kaçan askerlerin kontrolü sağlanamıyordu. Piyadenin yayılması, konuşlandırılması, keşif ve istihbarat toplama gibi taktiksel uygulamalarda ciddi gerilemeler yaşandı.

Eskiden savaşlara bizzat katılan padişahlar, hem manevi güç veriyor hem de edindikleri tecrübeyle zaferlerde önemli rol oynuyorlardı. Ancak 17. yüzyıldan itibaren sarayda izole bir hayat süren padişahların askeri bilgi ve deneyimi yetersiz kaldı. Bu nedenle, askeri kökenli olmayan kişiler yüksek komutanlık görevlerine getirildi. Genellikle sadrazamlar ordunun yönetimini üstleniyor, ancak cesaret ve kahramanlık göstermeyi amaçlayan bir sadrazam öldüğünde, ordu lidersiz kalıyordu.

Teknolojik ve sanayi alanındaki gelişmelerin gerisinde kalmanın temel sebebi ise Osmanlı maliyesinin ve devlet ekonomisinin içinde bulunduğu krizdi. Osmanlı parasının değeri düşerken, Avrupa'nın ham ve işlenmiş ürünlerinin değeri artıyordu. Bu durum, çağdaş yeniliklerin takip edilememesine, ordunun yeni silahlarla donatılamamasına ve asker eğitiminde gerilemeye yol açtı. Tüm bu faktörler bir araya geldiğinde, Osmanlı Devleti'nin askeri teknoloji ve sanayide

yaşadığı gerileme ve sonuç olarak ordunun başarısızlığı kaçınılmaz hâle geldi (Berkes, 2004, s. 76).

Askeri Devrim kavramı, ilk olarak Michael Roberts (1956) tarafından 1560-1660 yılları arasında Avrupa ordularında yaşanan taktik ve teknolojik değişimleri tanımlamak için ortaya atılmıştır (Knox & Murray, 2013, s. 13). Roberts, bu dönemde lineer formasyonların benimsenmesi, ulusal orduların kurulması ve modernleşen askeri finansman yöntemlerinin ön plana çıktığını belirtmiştir. Geoffrey Parker (1996) ise bu süreci 1500-1800 yılları arasına genişleterek, özellikle istihkâm alanındaki teknik gelişmelerin ve ateş gücündeki artışın etkilerini vurgulamıştır (Parker, 1996). Bu gelişmeler, Avrupa’da sadece askeri alanı değil, aynı zamanda siyasi, ekonomik ve toplumsal yapıları da derinden etkilemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, XV. yüzyıldan XVII. yüzyıl sonlarına kadar askeri alanda büyük bir güç olmasına rağmen, XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupalı rakipleri karşısında geri kalmıştır (Aksan, 2013). Karlofça Antlaşması’nın ardından ortaya çıkan askeri ve siyasi zorluklar, Osmanlı’yı Batı’daki yenilikleri takip etmeye zorlamıştır. Humbaracı Ahmet Paşa gibi reformcular, batı tarzı askeri eğitim kurumlarının kurulması ve yeni mühimmat tekniklerinin benimsenmesi için çalışmalar yapmıştır. Bu süreçte, askeri modernleşme aynı zamanda Osmanlı toplumunda bilgi ve bilim anlayışında da dönüşümlere yol açmıştır.

Askeri alanda yapılan reformlar, Osmanlı ekonomisi üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Modern orduyu beslemek için yeni mali düzenlemeler yapılmış, askeri teknoloji ve eğitim alanında bilimsel yöntemler benimsenmiştir. Bu bağlamda, iki epistemik grup ortaya çıkmış; geleneksel ulema ve Batı bilimlerini benimseyen mütefenninler arasındaki çekişme modernleşmenin yönünü belirlemiştir. Bu bilimsel ve kültürel dönüşüm, Osmanlı’nın Batı ile entegrasyonunu hızlandırmış ve Türk modernleşmesinin temelini oluşturmuştur.

XVIII. yüzyıl sonlarında başlayan Nizâm-ı Cedid hareketi, Osmanlı’da askeri modernleşmenin sistematik bir hal aldığı önemli bir dönemi temsil eder. Modern eğitim kurumları kurulmuş, balistik ve mühendislik alanlarında batılı metotlar uygulanmıştır (Shaw & Shaw, 1977). Bu reformlar, Osmanlı’nın askeri kapasitesini güçlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda modern devlet yapısının ve Türk milliyetçiliğinin oluşumunda da rol oynamıştır.

Askeri Devrim, Osmanlı İmparatorluğu’nda doğrudan bir askeri yenilikler bütünü olarak başlamasa da, zamanla askeri, ekonomik ve kültürel alanlarda geniş

kapsamlı bir dönüşüm sürecine zemin hazırlamıştır. Bu süreç, Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine uzanan modernleşme çizgisinde kritik bir kavşak noktasıdır. Dolayısıyla Askeri Devrim'in etkileri, sadece askeri yenilikler olarak değil, modernleşme dinamiklerinin bütüncül bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

3.1.7 Ordunun Bozulmasının Toplumsal Etkileri

Ordunun bozulması, devletin savaşlarda başarısız olmasına ve toprak kaybetmesine neden olmuştur. Bu da Osmanlı **halkının moralini düşürmüş, milli birliği zayıflatmış ve devlete olan güveni azaltmıştır.**

Ordunun zayıflaması ve yenilgilerin artması, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları boyunca güvenlik sorunlarına yol açtı. Sınırlardaki kontrolün azalması, yerel isyanlar, ayaklanmalar ve dış tehditlerin artmasına neden oldu. Bu durum, halkın günlük yaşamını tehdit eden birçok sorunu beraberinde getirdi.

Ordunun bozulması, tımar sisteminin çökmesine ve eyalet ordularının dağılmasına sebep olmuştur. Bu da köylülerin zor durumda kalmasına, üretimin azalmasına ve vergilerin artmasına neden olmuştur. Köylüler, askerlerin zulmüne ve haksızlığına maruz kalmış, bazıları da isyan etmiş veya göç etmiştir.

Ordunun bozulması, yeniçerilerin ve sipahilerin disiplinsizliklerine ve isyanlarına zemin hazırlamıştır. Yeniçeriler ve sipahiler, devletin otoritesini sarsmış, padişah ve sadrazamları devirmiş, halka ve devlet adamlarına saldırmış, şehirleri yakıp yıkmıştır. Bu da devletin siyasi ve idari istikrarını bozmuş, hukuk ve adalet sistemini zayıflatmıştır.

Ordunun bozulması, Osmanlı Devleti'nin batılı devletler karşısında geri kalmasına ve teknolojik olarak yenilenmesine yol açmıştır. Osmanlı Devleti, batılı devletlerin geliştirdiği yeni silah ve taktiklere uyum sağlayamamış, askeri reform yapamamıştır. Bu da Osmanlı Devleti'nin gücünü ve prestijini kaybetmesine neden olmuştur.

İmparatorluk, savaşların ve askeri harcamaların finansmanı için daha fazla kaynağa ihtiyaç duyduğunda vergileri artırmak zorunda kaldı. Bu, Osmanlı halkının ekonomik olarak daha fazla zorlanmasına neden oldu. Vergi artışları, çiftçiler, esnaf ve diğer sivil toplum kesimleri üzerinde ağır bir yük oluşturdu.

Osmanlı İmparatorluğu, askeri başarısızlıklar sonucu toprak kayıpları yaşadı. Bu toprak kayıpları, ekonomik kaynakların azalmasına ve Osmanlı halkının geçim kaynaklarının kaybedilmesine yol açtı.

Savaşlar ve çatışmaların artması, Osmanlı İmparatorluğu içinde ve dışında nüfus göçlerine neden oldu. İç göçler, güvenlik sorunlarından kaçan insanlar tarafından tetiklendi, bu da yer değiştiren nüfusun ekonomiye ve toplumsal yapıya etkisini artırdı.

Ordunun zayıflaması ve toprak kayıpları, ekonominin dengesini bozdu. İmparatorluk, savaşların maliyetini karşılamak için gerekli kaynakları sağlayamadı. Bu da enflasyonu artırdı, ticaretin daralmasına ve işsizliğin artmasına neden oldu.

Artan vergiler, toprak kayıpları ve ekonomik zorluklar nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal isyanlar ve ayaklanmalar ortaya çıktı. Bunlar, halkın hükümete karşı hoşnutsuzluğunu ve taleplerini ifade etme yoluydu.

Tüm bu faktörler bir araya geldiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü hızlandırdı. İmparatorluğun toprak kayıpları devam ederken, içteki sosyal ve ekonomik sorunlar daha da derinleşti.

Tablo 3.3. Ordunun bozulmasının Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki toplumsal etkileri

Etki Alanı	Açıklama
Güvenlik Sorunları	Ordunun zayıflaması ve toprak kayıpları, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları boyunca güvenlik sorunlarına yol açtı. Yerel isyanlar, ayaklanmalar ve dış tehditler arttı, halkın günlük yaşamını tehdit etti.
Tımar Sistemi ve Vergiler	Ordunun bozulması, tımar sisteminin çökmesine ve eyalet ordularının dağılmasına sebep oldu. Bu da köylülerin zor durumda kalmasına, üretimin azalmasına ve vergilerin artmasına neden oldu.
Yeniçeriler ve Sipahiler	Ordunun bozulması, yeniçerilerin ve sipahilerin disiplinsizliklerine ve isyanlarına zemin hazırladı. Bu da devletin siyasi ve idari istikrarını bozdu, hukuk ve adalet sistemini zayıflattı.
Geri Kalma ve Yenilme	Ordunun bozulması, Osmanlı Devleti'nin batılı devletlere karşı geri kalmasına ve teknolojik olarak yenilenmesine yol açtı. Bu durum Osmanlı Devleti'nin gücünü ve prestijini kaybetmesine neden oldu.
Vergi Artışları	Savaşların ve askeri harcamaların finansmanı için vergi artışlarına gidilmesi, Osmanlı halkının ekonomik olarak daha fazla zorlanmasına neden oldu.
Toprak Kayıpları	Askeri başarısızlıklar sonucu toprak kayıpları, Osmanlı halkının geçim kaynaklarını kaybetmesine ve ekonomik kaynakların azalmasına yol açtı.
Nüfus Göçleri	Savaşlar ve çatışmaların artması, Osmanlı İmparatorluğu içinde ve dışında nüfus göçlerine neden oldu. İç göçler, güvenlik sorunlarından kaçan insanlar tarafından tetiklendi.

Tablo 3.3 (devam). Ordunun bozulmasının Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki toplumsal etkileri

Etki Alanı	Açıklama
Ekonomik Sıkıntılar	Ordunun zayıflaması ve toprak kayıpları, ekonominin dengesini bozdu. Savaş maliyetlerini karşılamak için gerekli kaynaklar sağlanamadı, bu da enflasyonu artırdı, ticaretin daralmasına ve işsizliğin artmasına neden oldu.
Sosyal İsyanlar	Artan vergiler, toprak kayıpları ve ekonomik zorluklar nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal isyanlar ve ayaklanmalar ortaya çıktı. Halkın hükümete karşı hoşnutsuzluğunu ifade etme yoluydu.
İmparatorluğun Çöküşü	Tüm bu etkiler bir araya geldiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü hızlandırdı. Toprak kayıpları devam ederken, içteki sosyal ve ekonomik sorunlar daha da derinleşti.

3.1.7.1 16'nci ve 17'nci Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunun Ordusuyla Etkileşimi

16'nci ve 17'nci yüzyılların sonlarına doğru, Osmanlı ordusunda meydana gelen çürüme ve askeri başarısızlıklar, toplum üzerinde derin izler bırakmıştır.

Osmanlıların askeri zaferleri, savaş meydanlarının ötesinde, bilim, teknoloji, denizcilik, mimari ve sanat gibi alanlarda Avrupa'ya karşı üstünlük kurmalarını sağlamıştır. Ancak zamanla, Osmanlı liderlerinin Avrupa devletlerine karşı küçümseyici tutumları ve Avrupalıları “kefere” olarak nitelendirerek onlara karşı üstünlük taslamaları, hem ordunun hem de toplumun zayıflamasına yol açan faktörler arasında yer almıştır.

Viyana Kuşatması, Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa devletleri arasındaki en kritik çatışmalardan ve dönüm noktalarından biri olarak tarihe geçmiştir. Bu kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlanmasının arkasında birçok faktör bulunmaktadır. Stratejik planlama eksikliği, lojistik problemler ve kültürel-politik izolasyon gibi unsurlar, Osmanlı ordusunun başarısızlığında önemli rol oynamıştır. Bu başarısızlık, imparatorluğun Orta Avrupa'daki nüfuzunun azalmasına ve toprak kayıplarına sebep olmuştur.

Viyana Kuşatması'nın toplum üzerindeki etkileri, Osmanlı toplumunu derinden sarsmış ve devletin geleceği üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır. Toprak kayıpları ve sosyal krizler, toplumda büyük dönüşümlere ve toplumsal dengenin bozulmasına neden olmuştur. Askeri ve sosyal reformlar, Viyana Kuşatması sonrasında ortaya çıkan zorluklarla birlikte geliştirilmiştir.

Pasarofça Antlaşması'nın imzalanmasının ardından, Osmanlı İmparatorluğu toprak kayıplarını telafi etmek yerine, mevcut topraklarını koruma

odaklı bir politika benimsemiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen reformlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile ilişkilerini yeniden değerlendirmeye başladığı bir sürecin işaretçisi olmuştur. Lale Devri olarak bilinen bu dönemde yapılan reformlar, imparatorluğun gelecekteki dönüşümü için temel atmıştır.

Sonuç olarak, Viyana Kuşatması'nın toplum üzerindeki etkileri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile ilişkilerinde ve içsel dinamiklerinde önemli değişikliklere yol açmış ve imparatorluğun geleceği üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu süreç, Osmanlı toplumunu derinden etkilemiş ve imparatorluğun sonraki dönemlerindeki reform ve dönüşümlere zemin hazırlamıştır.

3.1.8 18'inci Yüzyıl Islahat Hareketleri

Farkına varıldığı halde önlem alınamayan kötü gidişatın sosyolojik nedenleri 18'inci yüzyıl başlarında şöyle özetlenebilir:

3.1.8.1 İç Sorunlar

Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı Osmanlı ihtişamının zirvesine işaret ediyordu, ancak zayıflık belirtileri yavaş ama istikrarlı bir düşüşün başlangıcına işaret ediyordu. Gerilemede önemli bir faktör, sultanların kendilerinin artan yetenek ve güç eksikliğiydi. Padişahlar seferlerden ve yönetimin zorlu görevlerinden uzaklaşmışlar ve kamu işlerinden giderek daha fazla çekilmeye başlamışlardı. Onun yerini almak üzere, sadrazamlık makamı otorite ve gelir bakımından padişahın sonra ikinci sıraya yükseltildi; sadrazamın otoritesi mutlak itaat talep etme ve elde etme hakkını da içeriyordu. **Ancak, sadrazam resmi görevlerde sultanın yerine geçebilse de, imparatorluktaki tüm farklı sınıf ve grupların sadakat odağı olarak onun yerini alamazdı.** Bunun sonucunda **siyasi sadakat ve merkezi otoritenin birbirinden ayrılması**, hükümetin kendi iradesini dayatma kabiliyetinde bir düşüşe yol açtı.

3.1.8.1.1 Asıl Kurucu Gücün Etkisini Kaybetmesi

Çandarlı'nın idamından sonra ve özellikle 16'ncı yüzyılın ortaları, devşirmenin başkentteki neredeyse tüm gücünü ve konumunu kaybederek Güneydoğu Avrupa ve Anadolu'daki eski güç merkezlerine dönen Türk soyluları üzerindeki zaferine de tanıklık etti. Bunun sonucunda, daha önce sipahi süvarilerini desteklemek üzere eşrafa tahsis edilen tımarların birçoğu devşirmeler tarafından ele geçirilerek büyük mülklere dönüştürüldü. Bu mülkler tüm pratik amaçlar için özel

mülk haline geldi ve böylece devlet hem onların hizmetlerinden hem de vergi kaynaklarına dönüştürülmeleri halinde elde edilebilecek gelirden mahrum bırakıldı. Sipahiler askeri bir güç olarak tamamen ortadan kalkmasa da, Yeniçeriler ve onlara bağlı birlikler Osmanlı ordusunun en önemli kesimleri haline geldi.

Yeniçeriler, Osmanlı İmparatorluğu'nun yalnızca askeri değil, aynı zamanda siyasi yapısında da belirleyici bir rol oynadı. Disiplinli bir orduya sahip olmaları, onları imparatorluğun en güçlü askeri unsurlarından biri haline getiriyor; hatta zaman zaman padişahları tahttan indirip yerlerine yenilerini çıkarmalarına imkân tanıyordu. Bunun yanı sıra, saray içinde ve İstanbul'un genelinde büyük bir nüfuz elde ederek siyasi baskı kurabiliyor, padişahların politikalarını yönlendirebiliyorlardı. Ayrıca, vergilerden muaf tutulmaları ve çeşitli ayrıcalıklara sahip olmaları onların ekonomik açıdan da güçlenmesini sağladı. Bu üç unsur—askeri, siyasi ve ekonomik güç—Yeniçerilerin Osmanlı yönetimi üzerinde etkili olmasının başlıca nedenleri oldu.

Avrupa'daki hükümdarlar açısından benzer bir durumun oluşmamasının ise farklı nedenleri vardı. Avrupa'nın çoğu bölgesinde feodalite yapısı hâkimdi; feodal lordlar kendi topraklarında büyük otonomiye sahip olduklarından genellikle kralın doğrudan kontrolü altında bulunmuyorlardı. Bu durum, merkezi otoritenin güçlenmesini ve Osmanlı'daki Yeniçeriler gibi bir grubun hükümdar üzerinde belirleyici bir etki kurmasını zorlaştırıyordu. Ayrıca Avrupa'daki krallıkların kurumsal yapısı Osmanlı İmparatorluğu'ndan oldukça farklıydı; Osmanlı'da Yeniçeriler gibi merkezi ve sürekli bir askeri güç mevcutken, Avrupa'da bu türden bir yapı bulunmuyordu. Kültürel ve tarihsel farklılıklar da bu ayrışmayı derinleştirmiş, Avrupa'da güç dengelerinin ve siyasi otoritenin Osmanlı'dakinden çok farklı biçimde şekillenmesine yol açmıştır.

3.1.8.1.2 Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeniçerilerin Padişah Üzerindeki Etkisi Benzersiz Bir Durumdu ve Avrupa'da Benzeri Bir Etkinin Oluşmamasının Birkaç Nedeni Vardı

Yeniçeri birliklerini Çerkez, Yunan ve diğer Hristiyan kökenli genç çocuklarla doldurdular, onları ailelerinden satın aldılar veya kaçırdılar. Ancak kısa bir süre sonra Yeniçeriler, Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçek otorite haline geldi ve sultanları atama ve görevden alma yetkisine sahiptiler. Onlar, her şeyi kendi kontrolünde tutan bir güç haline geldiler. **Unutmayalım ki tarihte silah taşıyan**

sınıfın iktidarı, emek veren sınıfın iktidarını zorla dayatma öğretisi olmuştur (Mosca, 1939).

Sultanlar artık devşirmeyi Türk eşrafına karşı kullanarak kontrol edemedikleri için, devşirme sultanların kontrolünü ele geçirdi ve hükümeti bir sultanın ya da imparatorluğun yararına değil, kendi yararına kullandı. Sonuç olarak, yolsuzluk ve adam kayırmacılık yönetimin her kademesini etkisi altına aldı. Buna ek olarak, eşrafın meydan okuması ortadan kalkınca, devşirme sınıfının kendisi de sayısız hizip ve partiye bölündü; her biri belirli bir şehzadenin adaylığını destekleyerek ve her şehzadenin anneleri, kız kardeşleri ve eşleri tarafından yönetilen ilgili saray hizipleriyle yakın ittifaklar kurarak kendi çıkarları için çalıştı. Dolayısıyla, makamlara erişim ve atamalar yetenekten ziyade devşirme-harem siyasi hiziplerin siyasi manevralarının bir sonucu olarak gerçekleşti. İktidardakiler, şehzadeleri eğitimsiz ve deneyimsiz tutarak kontrol etmeyi daha uygun buldular ve genç şehzadelerin sahada eğitildiği eski geleneğin yerini, tüm şehzadelerin haremın özel dairelerinde tecrit edildiği ve daimî sakinlerinin sağlayabileceği eğitimle sınırlandırıldığı bir sistem aldı. Sonuç olarak, sultanların çok azı, koşullar onlara fırsat verse bile, gerçek gücü kullanma yeteneğine sahipti. Ancak yetenek eksikliği sultanların iktidar arzusunu etkilemedi; seleflerinin bu amaca ulaşmak için geliştirdiği araçlardan yoksun olduklarından, yenilerini geliştirdiler. Selim (1566-74); ve Üçüncü Murad (1574-95), farklı hiziplerle oynayarak ve gerileyen Osmanlı devletinde hizip ve parti etkisinin ana idari aracı olan sadrazamlık makamını zayıflatarak güç kazandılar. Sokollu Mehmed'in (görev süresi 1565-79) düşüşünün ardından sadrazamlar hâkim konumlarını kaybedince, iktidar önce "Kadınlar Saltanatı" (1570-78) sırasında harem kadınlarının, ardından da 1578'den 1625'e kadar hâkim olan baş yeniçeri subayları ağaların eline geçti. Ancak bu süre zarfında hükümet aygıtını kim kontrol ederse etsin, sonuçlar aynıydı.

- İmparatorluk genelinde yönetimin giderek felç olması,
- Anarşi ve kötü yönetimin artması ve
- Toplumun birbirinden ayrı ve giderek daha düşman topluluklara bölünmesi.

3.1.8.2 Ekonomik Zorluklar

Bu koşullar altında Osmanlı hükümetinin 16'ncı ve 17'nci yüzyıllarda imparatorluğun başına bela olan ve giderek ağırlaşan sorunlarla başa çıkamaması

kaçınılmazdı. Ekonomik zorluklar 16'ncı yüzyılın sonlarında, Hollandalıların ve İngilizlerin Orta Doğu'dan geçen eski uluslararası ticaret yollarını tamamen kapatmasıyla başladı. Bunun sonucunda Orta Doğu vilayetlerinin refahı azaldı. Osmanlı ekonomisi, Amerika'dan Avrupa'ya değerli maden akışının ve Doğu ile Batı arasındaki ticarete artan dengesizliğin neden olduğu enflasyon yüzünden sekteye uğradı. Hazine, gelirlerinin daha büyük bir kısmını devşirme yağmalarına kaptırdıkça, yükümlülüklerini sikkelerin değerini düşürerek, vergileri keskin bir şekilde artırarak ve müsaderelelere başvurarak yerine getirmeye başladı ve tüm bunlar durumu daha da kötüleştirdi. Maaşlara bağlı olan herkes maaşlarını alamaz hale geldi ve bu da daha fazla hırsızlık, aşırı vergilendirme ve yolsuzluğa yol açtı. Tımar ve iltizam sahipleri, bunları, geleceği sağlamak için refahı sürdürülmesi gereken uzun vadeli işletmeler olarak değil, mümkün olduğunca çabuk sömürülmesi gereken gelir kaynakları olarak kullanmaya başladılar. Siyasi nüfuz ve yolsuzluk da bu işletmelerin, devlete karşı herhangi bir yükümlülükleri olmaksızın, ya hayat mülkiyeti (malikâne) ya da dini vakıflar (vakıf) olarak özel mülkiyete dönüştürülmesini sağladı.

Enflasyon geleneksel sanayi ve ticareti de zayıflattı. Sıkı fiyat düzenlemeleri altında çalışan loncalar, Kapitülasyon anlaşmaları nedeniyle kısıtlama olmaksızın imparatorluğa giren ucuz Avrupa mamul mallarıyla rekabet edebilecek kadar düşük fiyatlarla kaliteli mal sağlayamadılar. Sonuç olarak, geleneksel Osmanlı sanayisi hızla geriledi. Hristiyan tebaa, Kapitülasyonlar tarafından korunan yabancı diplomat ve tüccarlarla birleşerek sultanın Müslüman ve Yahudi tebaasını sanayi ve ticaretin dışına, yoksulluğa ve umutsuzluğa sürükledi. Sosyal huzursuzluk

Bu koşullar, 16'ncı ve 17'nci yüzyıllarda, o dönemde Avrupa'nın çoğunda meydana gelen genel nüfus artışının bir parçası olan büyük nüfus artışıyla daha da kötüleşti. Mevcut geçim miktarı, artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde genişleyemediği gibi, anarşik siyasi ve ekonomik koşulların bir sonucu olarak azaldı. Sosyal sıkıntılar arttı ve düzensizlik ortaya çıktı. Topraksız ve işsiz köylüler, tımarlı sipahilerin ve mültezimlerin elindeki el koyucu vergilere maruz kalan ekiciler gibi topraktan kaçtı ve böylece gıda kaynakları daha da azaldı. Birçok köylü şehirlere kaçarak gıda sıkıntısını daha da artırdı ve yaşadıkları sıkıntılara kurulu düzene karşı ayaklanarak tepki gösterdi. Çok daha fazlası kırsal kesimde kaldı ve levendler ve Celâlîler (Celâlîler) olarak bilinen isyancı gruplara katıldı- sonuncusu

Celâlî İsyanları olarak bilinen olayları kışkırttı- ve tarım ve ticaret yapmak için kalanlardan alabildiklerini aldılar.

Merkezi hükümet zayıfladı ve **daha fazla köylü isyancı gruplara katıldıkça**, imparatorluğun büyük bölümünü ele geçirebildiler, kalan tüm vergi gelirlerini kendilerine ayırdılar ve genellikle şehirlere ve hala sınırları koruyan Osmanlı ordularına düzenli gıda tedarikini kestiler. Bu koşullar altında ordular dağıldı, yeniçeri ve diğer birliklerdeki maaşlı pozisyonların çoğu, sahipleri karşılığında herhangi bir askeri hizmette bulunmadan yeni gelir kaynakları haline geldi. Böylece Osmanlı orduları, başta Kırım Tatar hanları olmak üzere sultanın vasalları tarafından tedarik edilen savaşçı birlikler ve seferlerin gerektirdiği durumlarda şehirlerin sokaklarından sürüklenebilen ayak takımından oluşmaya başladı. Osmanlı ordusu en acil taşra isyanlarını bastıracak kadar güçlü kalmaya devam etti, ancak isyanlar gerileme yüzyılları boyunca çoğaldı ve hala hükümetin kontrolü altında olan büyük şehirlerin dışında etkili bir yönetimi neredeyse imkânsız hale getirdi. Birçok yönden, Osmanlı toplumunun değirmenler ve çeşitli ekonomik, sosyal ve dini loncalar tarafından oluşturulan ve Osmanlı ulehasının örgütlenmesiyle desteklenen alt tabakası, halk kitlelerini ve yönetici sınıfın kendisini bu çok yönlü parçalanmanın en kötü etkilerinden korudu ve imparatorluğun başka türlü mümkün olabileceğinden çok daha uzun süre hayatta kalmasını sağladı.

3.1.8.3 Dış İlişkiler

Bu zorluklara rağmen, Osmanlı'nın iç zayıflığı 17'nci yüzyılın büyük bölümünde sadece en zeki Osmanlı ve yabancı gözlemciler için aşikârı. Avrupalıların çoğu, iki yüzyıl önce olduğu gibi Osmanlı ordusundan korkmaya devam etti ve yeteneği azalmış olsa da, taşralı isyancıların tam kontrolü ele geçirmesini önleyecek ve hatta hem Doğu'da hem de Batı'da birkaç önemli fetih daha yapacak kadar güçlü kaldı. İmparatorluk ilk kez yenilgiye uğradı, ancak gerektiğinde toparlanmasına yetecek ve imparatorluğun ayrılmaz parçalarının kaybını önleyecek yedek gücünü korudu. Osmanlı donanması İnebahtı Savaşı'nda (1571) Kutsal Birlik donanması tarafından yok edilmiş olsa da, 16'ncı yüzyılın geri kalanında ve 17'nci yüzyılın büyük bölümünde yeniden inşa edilebildi ve İspanyol Habsburglardan Tunus'u (1574), Portekizlilerden Fez'i (şimdi Fès, Fas) (1578) ve Venedik'ten Girit'i (1669) alarak Doğu Akdeniz'deki deniz hakimiyetini yeniden

kazandı. Sonuç olarak, Avrupa Osmanlılardan korkmaya devam ettiği sürece, Süleyman'ın sonraki yıllarında imzalanan istikrarsız barış anlaşmalarını kimse bozmaya çalışmadı ve Osmanlılar uzunca bir süre kendi zayıflıklarından korundular. Daha sonra siyasi bünyeyi rahatsız eden karışıklıklara rağmen, Osmanlılar zaman zaman yeni seferlere giriştiler. Yükselen Moskova Prensliği Orta Asya'daki son Moğol devletlerini fethedip Hazar Denizi'ne ulaşarak Karadeniz'in kuzeyindeki ve Kafkasya'daki Osmanlı mevzileri için bir tehdit oluşturduğunda, 3. Murad Kafkasya'nın kuzey kesimlerini fethetti ve 1576'da Şah I. Tahmasp'ın ölümünün ardından İran'da ortaya çıkan anarşiden yararlanarak uzun süredir işgal altında tutulan Azerbaycan'ı ele geçirdi. Böylece imparatorluğu toprak genişliğinin zirvesine taşıdı ve gelirleri en azından yarım yüzyıl boyunca Osmanlı hazinesini en kötü mali sıkıntılarından kurtaran ve imparatorluğa en kötü sorunlarını çözmeye çalışabileceği bir mola veren zengin yeni eyaletler ekledi.

3.1.8.4 Reform Çalışmaları

XVII. yüzyılda gerçekleştirilen Osmanlı reformları, Sultan İkinci Osman (1618-22) ve Dördüncü Murad (1623-40) ile Dördüncü Mehmed (1648-87) döneminde görev yapan Köprülü Mehmed Paşa (1656-61) ve Köprülü Fazıl Ahmed Paşa (1661-76) gibi ünlü Köprülü sadrazamlar hanedanı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu ilk reformcuların her biri, imparatorluğun varlığını tehdit eden krizler ve askeri yenilgiler sonucunda yükseldi. Her biri, yönetici sınıfın ayrıcalıklarının bağlı olduğu imparatorluğun ölümcül bir tehlike altında olduğuna dair korkuları nedeniyle reformları hayata geçirmek için gereken güce sahipti. Osmanlılar ve Habsburglar arasında 1593'te başlayan savaşta Avusturyalılar orta Macaristan ve Romanya'nın büyük bir kısmını ele geçirmeyi başardılar ve ancak 1596'da tesadüfi bir Osmanlı zaferi sultanın toparlanmasını sağladı. Bunun üzerine Habsburglar, Macaristan ve Romanya'daki Osmanlı hakimiyetinin yeniden tesis edildiği Zıttatorok Antlaşması'nı (1606) kabul etti. **Ancak antlaşmanın kendisi de, ona yol açan olaylar gibi, Avrupa'ya ilk kez Osmanlı'nın zayıflığının boyutlarını gösterdi ve böylece Osmanlıları sonraki yıllarda yeni tehlikelere maruz bıraktı.**

Doğu'da, İran'daki anarşi Şah I. Abbâs tarafından sona erdirildi; Abbâs sadece İran'ın gücünü yeniden tesis etmekle kalmadı, aynı zamanda Irak'ı fethetti (1624) ve tüm Osmanlı İmparatorluğu'nu ele geçirme tehdidinde bulundu.

Dördüncü Murad Irak'ı geri almayı başarsa da (1638), İran büyük bir tehdit olmaya devam etti. Son olarak, Osmanlıların Girit'i ele geçirme çabaları nedeniyle Venedik'le yapılan uzun bir savaş (1645-69) İstanbul'u büyük bir Venedik deniz saldırısına maruz bıraktı. Venedikliler, Girit'in Osmanlılar tarafından fethiyle (1669) sonuçlanan bir deniz seferinde nihayet geri püskürtülseler de, yüzyılın başlarında meydana gelenler gibi, yönetici sınıfı gerekli reformları kabul etmeye teşvik eden büyük bir tehdit oluşturmaya devam ettiler. Ancak 17'nci yüzyıl boyunca yapılan reformlar, **Osmanlı'nın gerilemesini kalıcı olarak durduramayacak kadar sınırlı nitelikte ve kapsamdaydı. Reformlar esasen geçmişte başarılı bir şekilde işlemiş olan hükümet ve toplum sistemini restore etme çabalarından başka bir şey değildi.** Yönetimin ve ordunun temeli olan tımar ve iltizam sistemlerini yeniden tesis etmek ve vergileri kanunların koyduğu sınırlarla sınırlamak için çaba sarf edildi. Taşradaki isyanlar bastırıldı, köylüler toprağa geri dönmeye zorlandı ve ekim artırıldı. Değeri düşürülmüş sikkeler tam değerli sikkelerle değiştirildi. Sanayi ve ticaret teşvik edildi, yolsuzluk yapan memurlar idam edildi ve itaatsizlikler ortadan kaldırıldı.

Bu tür reformlar acil zorlukları sona erdirmek için yeterliydi. Ancak bu reformlar sadece geçici olarak başarılı oldu çünkü reformcuların çürümenin nedenine, yani çıkarıcı egemen sınıfın süregelen tekeline değil, sadece sonuçlarına karşı hareket etmelerine izin verildi. Çürümenin en kötü sonuçları hafifletilir hafifletilmez, eski gruplar iktidara ve eski yöntemlerine geri döndüler. Dahası, reformcular Osmanlıların şu anda karşı karşıya olduğu Avrupa'nın, geçmişin büyük sultanlarının yendiği varlıktan çok daha güçlü olduğunu anlamadılar; reformlar daha kalıcı bir şekilde başarılı olsaydı bile, o zamanlar Avrupa'da yükselen güçlü ulus devletlere göre artan **Osmanlı zayıflığını düzeltemezlerdi. Böyle bir anlayış Osmanlı reformcularına ancak 19'uncu yüzyılda gelecektir.**

Tablo 3.4. XVII. Yüzyılda Gerçekleştirilen Osmanlı Reformları ve İç Sorunlar

Sorun	Sonuçlar
Sultanların Yetenek Eksikliği	Hükümetin otoritesinde düşüş, merkezi otoritenin zayıflığı
Devşirmenin Zaferi	Türk soylularının gücünün azalması, mülklerin devşirmelere geçmesi
Yolsuzluk ve Adam Kayırmacılık	Yönetimde yolsuzluk ve adaletsizlik, siyasi istikrarsızlık
Ekonomik Zorluklar	Enflasyon, maaşların ödenememesi, ekonomik çöküş
Sosyal Huzursuzluk	Köylü isyanları, levendlerin ve Celâlîlerin ortaya çıkması

Tablo 3.5. XVII. yüzyılda gerçekleştirilen Osmanlı reformları ve dış ilişkiler

Sorun	Sonuçlar
Osmanlı Ordusunun Zayıflığı	İç isyanlara karşı zayıflık, Avrupa'nın gücü karşısında kayıp
İç Zayıflığın Avrupa'da Fark Edilmemesi	Osmanlı'nın dış müdahalesinin azalması, Osmanlı'nın korunması
Yükselen Tehditler	Osmanlı'nın toprak kayıpları, iç zayıflığın artması
İran ve Avrupa Tehditleri	Savaşlar, Osmanlı'nın zorlanması

Tablo 3.6. XVII. yüzyılda gerçekleştirilen Osmanlı Reform çabaları

Sorun	Sonuçlar
Yetersiz Reform Girişimleri	Geçici iyileşmeler, eski sorunların devamı
Yolsuzluk ve Çürüme Karşı Mücadele	Bazı sorunların hafifletilmesi, eski yöntemlere dönüş
Yabancı Tehditlerin Fark Edilmemesi	Osmanlı'nın Avrupa'daki gerilemesinin fark edilmemesi
Reformların Sınırlılığı	Osmanlı'nın gerilemesinin durdurulamaması, Avrupa'ya karşı güçsüzlük

1683 ile 1699 yılları arasında geçen süreç, Osmanlı Devleti açısından bir dönemin kapanışını simgeler. Bu yıllar, imparatorluğun tarihindeki en zorlu, en kanlı ve en tehlikeli dönemlerden biri olarak değerlendirilir. İki asırlık fetihlerle elde edilen topraklar kaybedilmiş, geriye kalanlar ise savunulamaz duruma gelmiştir. 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması'nın ardından 1718'deki Pasarofça Antlaşması'na kadar geçen 19 yıllık süre boyunca Osmanlı, Avusturya, Macaristan ve Rusya gibi büyük güçlerle savaşmak zorunda kalmıştır. Ancak 1718'deki Pasarofça Antlaşması, kısa süreli de olsa bir barış döneminin habercisi olmuştur. Bu tarihten 1730 yılına kadar süren ve "Lale Devri" olarak adlandırılan zaman dilimi, Osmanlı tarihinde yenilik ve reform hareketlerinin ilk kez belirgin biçimde ortaya çıktığı bir dönemdir.

3.1.8.5 18'inci Yüzyıl Yenilik Hareketleri Şu Şekilde Sınıflandırılır

- Lale Devri (1718–1730)
- Mahmud Islahatları (1730–1754)
- Mustafa Islahatları (1757–1774)
- Abdülhamit Islahatları (1774–1789)
- Selim ve Nizam-ı Cedit (1789–1807)

Lale Devri Islahatları (1718–1730) 1718'de Pasarofça Antlaşması'nı imzalayan Osmanlı Devleti'nin başında III. Ahmet ve Sadrazamı Nevşehirli Damat

İbrahim Paşa bulunuyordu. Bu dönemin en önemli özelliği, **geleneksel düzeni sorgulayan ve ekonomik, sosyal ve bilimsel alanda ilerlemiş ülkelerden yararlanma fikrinin benimsenerek uygulanmaya başlanmasıydı**. Özellikle askeri teknoloji ve yenilikler konusunda, Osmanlı yöneticileri ve bilginleri olumlu bir tutum sergiliyor, hatta bu yenilikleri destekliyordu. Ancak matbaa gibi yenilikler, özellikle dini metinlerin basılması konusunda çekincelere neden oluyordu.

3.1.8.5.1 İlk Reform Belgeleri

İlk modernleşme çabalarına dair belgelerden biri, 1718 Antlaşması'nın hemen ardından kaleme alınan ve "Takrir" olarak bilinen bir metindir. Bu yazı, bir Müslüman devlet adamı ile bir Hristiyan subay arasında geçen bir diyalogu andırmaktadır. Kimin yazdığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, hangi çevrelerin etkisiyle ve hangi amaçla yazıldığına dair ipuçları mevcuttur. Yıllar sonra bu metne değinen Esad Efendi, bazı düşünürlerin bu yazıyı Sadrazam İbrahim Paşa aracılığıyla Sultan III. Ahmed'e sunmak üzere kaleme aldıklarını belirtmiştir. Başka bir tarihçi olan Mustafa Nuri Paşa ise bu belgenin Osmanlı hizmetinde görev almış bir Avrupalı tarafından yazıldığını ileri sürmüştür (Berkes, 2004, s. 45).

Takrir, reform gereksinimleri üzerine düşünen kişilerin görüşleriyle bazı yabancı gözlemcilerin fikirlerini karşılaştırmalı biçimde sunar ve böylece üst düzey yöneticilere bir değerlendirme zemini sağlar. Tartışmada, "Müslüman" taraf Osmanlı yönetiminin ve İslam şeriatının üstünlüğünü savunurken, "Hristiyan" taraf Avrupa'daki yeniliklerin benimsenmesinin gerekliliğini vurgular. Müslüman taraf bu düşünceye açıkça karşı çıkmasa da doğrudan destek de vermez. Görüşülen yenilikler yalnızca askerî alana yöneliktir; kültürel ya da ekonomik alanlara değinilmemektedir.

İstanbul'daki bürokratik çevrelerde, bu metinde "Hristiyan" görüşünü temsil eden düşünceleri benimseyen isimler de bulunmaktaydı. Bunlar arasında Osmanlı hizmetinde görev almış Rochefort gibi isimler de yer alır (Berkes, 2004, s. 45). Bu dönemde sadece yönetici elit değil, halk arasında da yeni düşüncelerin ve tartışmaların filizlenmeye başladığını söylemek mümkündür.

Berkes'e göre Rochefort projesi, Osmanlı modernleşme girişimlerinin erken örneklerinden biri olarak değerlendirilmelidir. 1718'de kaleme alınan ve "Takrir" adı verilen belge, bu sürecin ilk aşamasını temsil eder. Söz konusu metin, Osmanlı

rejiminin ve İslam şeriatının üstünlüğünü vurgulamakta, aynı zamanda bir Müslüman devlet adamı ile Hristiyan bir subay arasında geçtiği varsayılan bir tartışma formunda kurgulanmaktadır. Belgenin müellifi kesin olarak bilinmemekle birlikte, Osmanlı hükümetine sunulmak amacıyla hazırlandığı ve dönemin düşünsel iklimini yansıttığı anlaşılmaktadır (2004).

1717’de İstanbul’a gelen Huguenotların lideri Rochefort, bu bağlamda Osmanlı hükümetine dikkate değer bir öneride bulunmuştur. Rochefort’un teklifi, Eflak veya Boğdan gibi bir bölgede Huguenotların yerleşmesine izin verilmesi karşılığında, modern Avrupa yöntemleriyle eğitilmiş bir askeri gücün Osmanlı ordusuna kazandırılmasını öngörmektedir. Bu girişim yalnızca askeri bir reformu değil, aynı zamanda Osmanlı ekonomisinin Avrupa ile ilişkilerinde ortaya çıkan dengesizliklerin giderilmesini amaçlayan unsurları da içermektedir. Dolayısıyla proje, Osmanlı Devleti’nin askeri ve ekonomik yapısını eşzamanlı olarak dönüştürmeyi hedefleyen bütüncül bir modernleşme girişimi niteliği taşımaktadır.

Ne var ki, Rochefort’un bu önerisi Fransız elçisi Marquis de Bonnac’ın müdahaleleri sonucunda Osmanlı hükümeti tarafından reddedilmiştir. Burada dikkat çekici olan, reddin Osmanlı’nın dini taassubundan ya da cehaletinden kaynaklanmadığıdır. Berkes’in özellikle vurguladığı üzere, projenin başarısızlığa uğramasında belirleyici faktör Fransız ticaret çıkarları ve Kapitülasyonların sağladığı imtiyazlar olmuştur. Bu durum, Osmanlı modernleşmesinin önündeki engellerin yalnızca içsel değil, aynı zamanda dışsal ve uluslararası nitelikte olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Rochefort projesinin reddi, Osmanlı’nın erken modernleşme çabalarının hem ekonomik hem de askeri boyutlarını sınırlamış, aynı zamanda Fransa’nın Yakın Doğu politikasının bir uzantısı olarak şekillenmiştir (Berkes). Bu çerçevede söz konusu girişim, Osmanlı modernleşmesinin doğrudan Batı ile temas hâlindeki erken deneyimlerinden biri olarak, Berkes’in de işaret ettiği gibi, yalnızca iç dinamikler üzerinden değil, uluslararası güç dengeleri bağlamında da ele alınmalıdır.

Tablo 3.7. Rochefort'un önerdiği proje

Öneri ve Tartışmalar	Açıklama
İlk Reform Belgeleri	1718'de, Takrir adı verilen bir belgede Osmanlı yetkilileri, Müslüman bir devlet adamı ve Hristiyan bir subay arasında geçen bir tartışmanın tutanağına benzer bir öneriye rastlanır. Bu belge, Osmanlı yönetiminde reformların gerekliliği konusunda ilk belgelerden biridir.
Huguenotların Gelişi	Fransa'dan kaçan Huguenotlar, Osmanlı topraklarında yerleşmek isteyince, Rochefort gibi liderler İstanbul'a gelerek, Osmanlı Devleti'nden yerleşme izni talep ederler.
Rochefort'un Önerisi	Rochefort, Osmanlı yönetimiyle yapılan toplantılarda, yeni bir askeri birim olan "cedit nizam" alaylarının kurulması için teklifler sunar. Bu öneri, Avrupa'da gelişen askeri tekniklerin Osmanlı ordusuna entegrasyonunu amaçlar.
Ekonomik ve Ticari Öneriler	Rochefort'un önerisi aynı zamanda Osmanlı ekonomisini geliştirmeyi hedefler. Avrupalıların Osmanlı topraklarında ekonomik dengesizliğe neden olduğunu düşünen Rochefort, yerli hammaddelerle yeni sanayi kollarının kurulmasını savunur.
Reddediliş ve Sonuçlar	Öneri, Fransız elçisi Marquis de Bonnac'ın karşı çıkması ve Osmanlı hükümetinin talebi doğrultusunda reddedilir. Ancak, kapitülasyonların ve ticari ilişkilerin 1740'ta yenilenmesiyle, benzer düşüncelerin uygulanması mümkün olur.

İstanbul'da Alman elçisi olan Busbec, Osmanlı Devleti'nin askeri teknoloji konusunda dışarıdan gelen yeniliklere açık olduğunu belirtirken, matbaanın kullanılmasının dinî metinlerin itibarını zedeliyor ve müezzinlerin otoritesini sarsacağı gerekçesiyle karşı çıkıldığını ifade etmiştir.

“Dünyada hiçbir millet yabancıların faydalı keşiflerini benimseme konusunda Türklerden daha istekli davranmamıştır. Mesela Türkler büyük ve küçük topları ve diğer bazı icatlarımızı hemen benimsemişlerdir. Ne var ki, matbaayı getirmeye ya da meydan saatleri yapmaya yanaşmıyorlar. Zira onlar matbaada basıldığı takdirde kutsal yazılarının -yani kutsal kitaplarının- artık kutsal yazı olmaktan çıkacağı kanaatindeler. Benzer şekilde eğer meydan saatleri inşa ederlerse, bu suretle müezzinlerinin otoritesinin ve kadim dini uygulamaların zafiyete uğrayacağını düşünüyorlar.” (Busbecq, 2011, s. 175)

İbrahim Paşa, Osmanlı modernleşme tarihinin başlangıcını işaret eden bir devlet adamıdır. Aynı zamanda Avrupa'yı tanımanın önemini ilk vurgulayan kişi olarak kabul edilir. Bilimsel tartışmaları teşvik etmiş, Avrupa ile yakın ilişkiler kurmaya çalışmış ve matbaanın Osmanlı'ya tanıtılmasını sağlamıştır. Bu dönemde İstanbul'da kurulan ilk matbaa, kitap üretimini artırmış ve Osmanlı'nın bilgi düzeyini yükseltmiştir. İbrahim Müteferrika ve Sait Mehmet Efendi tarafından kurulan bu matbaa, Osmanlı Devleti için önemli bir adımdı.

Ayrıca İbrahim Müteferrika, askeri reformların gerekliliğine inanan ilk düşünce adamı olarak kabul edilir. Avrupa'daki yeni askeri düzenlemeleri incelerken "Nizam-ı Cedit" terimini kullanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihinde, askeri yenileşme fikri hep var olmuştur. Ancak, bu yenilikçi düşüncenin en önemli temsilcilerinden biri, İbrahim Müteferrika'dır. İbrahim Müteferrika'nın adı genellikle Türk matbaacılığının ilk öncüsü olarak anılsa da, aslında Osmanlı askeri düzeninin çağdaş Avrupa standartlarına uyum sağlaması konusundaki rolü de oldukça önemlidir.

İbrahim Müteferrika'nın hayatı ve kimliği hakkında kesin bilgilere ulaşmak zor olsa da, onun Macaristan kökenli bir Hristiyan olduğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nda köle olarak satıldıktan sonra Müslüman olduğu bilinmektedir. İbrahim Müteferrika, Türkçe'yi ve İslam bilimlerini hızla öğrenerek yükselmiş ve sonunda Müteferrikalık unvanına kadar yükselmiştir.

İbrahim Müteferrika'nın önemli bir eseri olan "Takrir-i Sükûn ve Islah" adlı kitabında, o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri yapısının çağın gereksinimlerine uygun olmadığını savunmuş ve Batı'daki askeri yeniliklerin benimsenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre, Osmanlı ordusunun başlıca kusurları arasında çağdaş askeri eğitim ve düzenlemelerin eksikliği, eskiyen savaş taktikleri ve silahların geri kalmışlığı bulunmaktadır.

İbrahim Müteferrika'nın önerileri arasında, Avrupa'daki askeri düzenlemelerin ve savaş yöntemlerinin Osmanlı ordusuna uyarlanması, daimî ordu kavramının benimsenmesi, modern silahların ve askeri teçhizatın kullanılması, askeri disiplinin sağlanması ve sivil ve askeri güçlerin ayrılmasının gerekliliği gibi konular bulunmaktadır.

Onun döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu zorlu durumun farkında olan İbrahim Müteferrika, bu önerilerin uygulanmasının Osmanlı Devleti'nin gücünü artıracak ve Batı'daki güçlü devletlerle rekabet edebilecek bir orduya sahip olmanın önemini vurgulamıştır (Berkes, 2004, s. 50-55).

Lale Devri, aynı zamanda Osmanlı'da Batı tarzı yaşamın taklit edilmeye başlandığı bir dönemdir. Paris'e gönderilen elçilik heyetinin dönüşünde İstanbul'un yeniden inşa edilmesi Fransız mimari planlarına göre gerçekleştirildi. Lale çiçeği bu dönemde büyük bir tutku haline geldi ve lale bahçeleri eğlencelerin merkezi haline geldi. Tütün ve kahve serbest bırakılması da halkın eğlence hayatını etkiledi.

Tablo 3.8. Osmanlı'da kahvehaneler ve etkileri

Özellikler	Açıklama
Yayılm	Kahve, 1554 civarında Kahire'den Şam ve Halep yoluyla İstanbul'a gelmiş ve oradan Avrupa'ya yayılmıştır.
Yasaklar	Kahve her yerde yasaklanmış olmasına rağmen, yasaklar etkili olmamıştır. Avrupa'da da kahvehaneler zaman zaman hükümet tarafından yasaklanmıştır.
İstanbul'da Kullanım	İstanbul'da kahvehaneler, Bektaşî-yeniçeri toplanma yerleri haline gelmiştir.
İşletmeciler	İstanbul'daki kahvehanelerin başlıca işletmecileri, zamanlarının en azılı yeniçerileriydi. (Koçu, 1964, s. 296-299.)

Ancak Lale Devri'nin sonu, Patrona³⁰ Halil Ayaklanması ile geldi. İsyancılar, İbrahim Paşa gibi devlet ileri gelenlerinin lüks ve israfına tepki olarak ortaya çıktılar. Ayaklanma, ideolojik bir hareket olmasa da, tepkisel halk hareketlerinin bir örneği olarak değerlendirilir.

Sonuç olarak, Lale Devri Osmanlı'da önemli bir dönüm noktasını temsil eder. Matbaa gibi teknolojik yenilikler, askeri reformlar ve Batı kültürünün etkisi, Osmanlı'nın modernleşme sürecinin başlangıcını oluşturdu.

Patrona Halil Ayaklanmasının Sosyolojik Değerlendirmesi: Ayaklanma Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli bir toplumsal olaydır ve sosyolojik açıdan birkaç boyutta değerlendirilebilir: 1. Toplumsal Tepkilerin Nedenleri: Halk ayaklanmasının arkasında yatan başlıca nedenler; ağır vergi yükü, devlet yönetimindeki adaletsizlikler, saraydaki aşırı gösteriş ve savurganlık ile halkın yaşadığı ekonomik sıkıntılardır. Nadir Şah'ın saldırısıyla yeniden başlayan İran seferinden gelen olumsuz haberler, toplumda mevcut huzursuzluğu daha da artırmış ve isyan ortamını hazırlamıştır. Ayrıca, uzun süredir maaşlarını alamayan Yeniçeriler arasında da ciddi bir memnuniyetsizlik birikmişti. 2. İsyanı Yönlendirenler: Ayaklanmanın ardında, ilk kez imparatorlukta uygulanmaya çalışılan seküler reformların da etkisi vardı. Bu nedenle, isyancı gruplar isyan boyunca sürekli olarak şeriat vurgusu yapmışlardır. Ancak gerçekte, isyanı yönlendiren isimler Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın siyasi muhalifleriydi ve bu kişilerin etkili müdahaleleri isyanın başarısında belirleyici oldu. 3. Yeniçerilerin Etkisi: Yeniçeriler, ayaklanmanın başlamasında kritik bir rol üstlendiler. Uzun süre maaşlarını alamamış olmaları nedeniyle zaten huzursuz olan bu askerî grup, halkın tepkisini artırıcı yönde etkide bulundu. Camilerde ve çeşitli kamusal alanlarda yapılan propagandalar, isyanın toplumsal tabanda daha geniş bir destek bulmasına zemin hazırladı. Askerlerle halkın birlikte hareket etmesi, ayaklanmanın başarılı olmasında etkili oldu. 4. Sınıfsal Gerilimler: Bu isyan, toplumun farklı sınıfları arasındaki eşitsizliklerin ve gerilimlerin bir yansımasıydı. Saraydaki zenginlik ve savurgan yaşam tarzı ile halkın ağır vergi yükü altında ezilmesi, isyanın çıkmasında önemli rol oynadı. Bu sınıfsal uçurumlar, halkın devlet yönetimine karşı öfkesini derinleştirdi. 5. Toplumsal Hareketin Yapılanması: Patrona Halil Ayaklanması, bir toplumsal hareketin nasıl şekillendiğini gösteren önemli örneklerden biridir. Halk arasında tanınan ve etkili bir isim olan Patrona Halil'in önderliğinde, çeşitli sosyal kesimlerden insanlar ortak bir hedef

³⁰ Osmanlılarda XVII. yüzyılın sonlarından başlayarak kullanılan, **tümamirale** yakın bir deniz subaylığı sanı. (TDK)

etrafında birleşmiştir. Bu isyan, geniş halk desteğiyle örgütlenen, belirli talepler doğrultusunda hareket eden bir toplumsal direniş örneği olarak değerlendirilebilir.

6. Toplumsal Değişim ve Sonuçları: *Ayaklanma, toplumsal değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve sonrasında da önemli sonuçlar doğurmuştur. İsyanın bastırılmasıyla birlikte, Osmanlı Devleti'nde reformist hareketler başlamış ve bu, imparatorluğun modernleşme sürecinde bir dönüm noktası olmuştur. Ayaklanma ayrıca, halkın taleplerine daha fazla duyarlılık gösterilmesi gerektiğini vurgulamış ve devletin politika yapımında halkın katılımının önemini ortaya koymuştur.*

3.1.8.6 I. Mahmut'un Reform Çabaları

I. Mahmut dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme çabaları açısından önemli bir dönemdir. Özellikle ordu üzerinde yapılan reformlar, imparatorluğun askeri gücünü artırmayı ve uluslararası alanda rekabet edebilir hale gelmeyi amaçlamıştır.

Askerlik alanında da gördüğümüz yavaşlık ve kesintiler, çağdaş yöntemlerin ve örgütlerin benimsenmesinde, basım ve bilim hayatında yaşanan verimsizlikle benzerlik gösterir. 1730'daki yeniçeri ayaklanmasından önce, Haydarpaşa sahasında Avrupa tarzı eğitimler başladı. Ancak bu girişim pek etkili olmadı ve kısa sürede sona erdi. Bu eğitimlerin nasıl ve kimler tarafından başlatıldığına dair bilgi eksikliği, bu girişimin ne kadar önemsiz olduğunu gösterir. Seçilen 300 genç askerin bostancı ocağından alınması ilginçtir. Bu ocağın, saraya en yakın ve en güvenilir bir ocak olduğunu biliyoruz (Berkes, 2004, s. 63-66). Bu gençler, genellikle Bosnalı devşirmelerdi ve saraya sadık bir muhafız alayı oluşturuyorlardı. Padişah I. Mahmut, Patrona İsyanı'nın liderlerini ortadan kaldırdıktan sonra modernleşme çabalarına odaklandı. Bu çabalar, Batı'daki gelişmeleri Osmanlı Devleti'ne adapte etmeyi amaçlıyordu. Ancak bu vizyonunu gerçekleştirmek için nitelikli insan gücüne ihtiyaç duyuyordu. Bu kapsamda, Avrupa'da tanınmış bir General olan **Comte de Bonneval'in** Osmanlı Ordusu'na katılması ve Humbaracı Ocağı'nın modernizasyonunu üstlenmesi önemli bir adımdı. Bonneval, Humbaracı Ocağı'nın modernizasyonunu ve askeri fen ve tatbikat okulu olan "Hendesehane"nin kurulmasını sağladı.

O, Osmanlı ordusunun modernleştirilmesi için önemli bir rol oynadı. Bonneval'in öngörülleri, Osmanlı devlet adamlarına Avrupa'daki askeri gelişmeleri tanıttı ve yeniliklerin önemini vurguladı. O, ayrıca **ekonomik kalkınmanın askeri teknolojiyi geliştirmek için temel olduğunu belirtti** (Berkes, 2004, s. 63-66).

Claude-Aleksandre Comte de Bonneval (Humbaracı Ahmet Paşa), 1730-1770 yılları arasında Osmanlı ordusunda önemli bir değişim çabası olarak öne çıkan Humbaracı Ocağı'nın

reformunu liderlik etti. Diğer askeri sınıflardan farklı olarak, Humbaracılar, daha teknik bilgiye sahip ve sosyo-ekonomik bir tabanı olmayan küçük bir birlikti. Bu durum, köklü reformlara karşı çıkan muhafazakâr kesimin itiraz etme olasılığını azalttı.

Sadrazam Topal Osman Paşa, modernleşme çabalarına liderlik eden isimlerden biriydi ve Humbaracı Ocağı'nın yenilenmesinde önemli bir rol oynayan Claude-Aleksandre Comte de Bonneval ile iş birliği yaptı. Bonneval, Fransa'nın soylularından biriydi ve askeri alanda önemli bir kariyere sahipti. Osmanlı ordusunun yapısını gözlemlemek için Avusturya'dan gelmiş ve sonrasında Osmanlı Devleti'nde görev almıştı.

Humbaracı Ocağı'nın reformu, yeni bir Humbaracı kıtasının kurulmasıyla başladı. Bu kıta, Bostancı Ocağı'ndan seçilen askerlerle birleştirilerek oluşturuldu. Bu dönemde, Humbaracıların eğitimi ve öğretimi, matematik ve fen bilimlerine dayanıyordu. Ayrıca, Hendesehane adı verilen bir askeri mühendislik okulu kuruldu.

Humbaracılar, tophane, baruthane, cephane ve lağımçı ocaklarıyla birlikte yeni bir düzene göre yeniden yapılandırıldı. Ancak, Sadrazam Silahdar Mehmet Paşa ile yaşanan anlaşmazlıklar ve yeniçerilerin direnişi nedeniyle reform süreci zorlu geçti. Humbaracı Ahmet Paşa, reformların başarısı için düzenli eğitim ve ödemelerin yanı sıra sıhhiye bölüklerinin de kurulması gerektiğini savundu.

Humbaracı Ahmet Paşa ayrıca, Rusya'nın Avrupa ve Asya'da genişlemesinin Osmanlı Devleti için bir tehdit oluşturabileceğini ve teknolojik gelişmelerin yakalanmaması durumunda Ruslara karşı sıkıntı yaşanabileceğini öngördü.

Sonuç olarak, Humbaracı Ahmet Paşa'nın liderliğindeki reformlar, Osmanlı ordusunun modernleşmesine ve teknolojik ilerlemesine katkı sağlamıştır.

Humbaracı Ahmet Paşa (Claude-Aleksandre Comte de Bonneval)

Kişisel Bilgiler:

- **Adı ve Soyadı:** Claude-Aleksandre Comte de Bonneval
- **Doğum Tarihi:** 1675
- **Doğum Yeri:** Limousin Eyaleti, Fransa
- **Ölüm Tarihi:** 1747
- **Ölüm Yeri:** Osmanlı İmparatorluğu
- **Eğitim:** Deniz Eğitimi alarak Asteğmen oldu.
- **Kariyer:**
 - Fransız ordusunda görev aldı ve 1700-1714 İspanya Veraset Savaşı'nda başarılarıyla tanındı.
 - 1705'te Avusturya hizmetine girdi ve Avusturya ordusunda önemli roller üstlendi.
 - 1716 Petervaradin Savaşı'nda Avusturya ordusunun sağ kanadını komuta ederken ağır bir şekilde yaralandı ve geri çekilmek zorunda kaldı.
 - Avusturya'da Prens Eugen ile arasının açılmasıyla zor günler yaşadı ve hapsedildi.
 - 1729 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na katılmak için talepte bulundu ve Sadrazam Topal Osman Paşa tarafından ordunun yenilenmesi için İstanbul'a çağrıldı.
 - **Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Kariyeri:**
 - Osmanlı Devleti'nde humbaracı birliklerinin yeniden yapılandırılmasında önemli rol oynadı.
 - 1731 yılında Osmanlı ordusunda görev almak üzere İslamiyet'i kabul ederek Ahmed ismini aldı.
 - Humbaracı Ocağı'nın modernizasyonu için önemli reformlar gerçekleştirdi ve yeni bir Humbaracı kıtası kurdu.
 - Hendesehane adı verilen askeri mühendislik okulunun kurulmasını sağladı.
 - Eğitim ve öğretim usulünü geliştirdi ve humbaracıların disiplinli bir şekilde eğitilmesini sağladı.
 - Avusturya'ya karşı yapılan savaşlarda başarılar elde edilmesinde önemli katkıları oldu.
 - Diplomasi alanında da tecrübesiyle Osmanlı'nın gelecekte karşılaşılabileceği tehlikeleri öngördü ve raporlarında bu konulara değindi.

Sonuç:

Humbaracı Ahmet Paşa, Osmanlı ordusunun modernizasyonu ve yenilenmesinde önemli bir figür olarak kabul edilir. Yaptığı reformlar ve aldığı tedbirler, Osmanlı ordusunun Avrupa devletleriyle rekabet edebilir hale gelmesinde etkili olmuştur. Aynı zamanda, diplomatik

alanlardaki tespitleri ve stratejik bakış açısıyla da Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğini görmeye çalışmış ve uygun önlemlerin alınmasına katkıda bulunmuştur.

Ancak reform çabalarıyla karşılaşılın en büyük engellerden biri, Yeniçerilerin direnişiydi. Yeniçeriler, geleneksel güçlerini korumak ve yeni düzenlemelere karşı koymak için direnç gösterdi. **Ayrıca, Osmanlı toplumunda ve hükümet içinde** Bonneval'in Fransız kökeni ve Müslümanlığı kabul etmiş gibi görünmesi tepkilere neden oldu. Ancak, Bonneval'in başarıları, onun kusurları ve Osmanlı siyasetindeki çekişmeler nedeniyle tam anlamıyla etkili olamadı. Ragıp Paşa gibi bazı devlet adamları, eski düzeni korumanın önemini vurguladılar. Sonuç olarak, Osmanlı'nın askeri yenilenmesi sürecinde atılan adımlar, bazı dönemlerde ilerleme kaydetti ancak genellikle etkisiz kaldı. (Berkes, 2004, s. 63-66)

Tablo 3.9. I. Mahmut'un modernleşme çabaları ve yapılan reformlar

Modernleşme Çabaları	Aksiyonlar
Yeni okullar açma	- "Hendesehane" adıyla ilk askeri fen ve tatbikat okulu olan Üsküdar'da "Hendesehane"nin kurulması
Batı'daki gelişmeleri Osmanlı Devleti'nde benimseme	- Avrupa'da tanınmış General Comte de Bonneval'in Osmanlı Ordusu'na katılması - Humbaracı Ocağı'nın reformu ve modernizasyonu
Nitelikli kişilerin çevresinde bulunması	- Fransız asıllı General Comte de Bonneval'in katılımı ve reformlara liderlik etmesi - İbrahim Müteferrika'nın görüşlerinin alınması
Direnişle karşılaşma	- Yeniçerilerin reformlara karşı direnişi ve tepkisi
Kapitülasyonların genişletilmesi ve Osmanlı Devleti'nin modernleşmesi gerekliliğinin vurgulanması	- Humbaracı Ahmet Paşa'nın raporları

Bu çabalar, Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme sürecinin başlangıcını temsil ederken, sınırlı başarılar elde edilmiştir. Ancak, ilerleyen yıllarda daha kapsamlı reformların ve değişimlerin gerekliliği anlaşılmıştır.

I. Mahmut'un reform çabaları ve Bonneval'in modernizasyon çalışmaları, Osmanlı İmparatorluğu için önemli adımlar atıldığını göstermektedir. Ancak, uzun vadeli ve köklü bir değişim sağlama konusunda sınırlı başarı elde edildi. Bu dönem, Osmanlı'nın modernleşme sürecinin başlangıcını temsil ederken, ilerleyen yıllarda daha kapsamlı reformların ve değişimlerin gerekliliği anlaşıldı.

3.1.8.7 III. Mustafa Dönemi (1757–1774) Islahatları

Osmanlı padişahı I. Mahmud'un 1754 tarihinde vefat etmesinin ardından, kardeşi III. Osman tahta çıktı. 56 yaşında hükümdar olan III. Osman, uzun süre sarayda kafes hayatı yaşamış olmasından dolayı sağlık sorunlarıyla mücadele ediyordu. Saltanatı kısa sürdü; bu süre zarfında selefi **I. Mahmud'un politikalarını eleştirmiş ve özellikle kadınların kıyafetlerine yönelik müdahaleleriyle dikkat çekmiştir**. III. Osman'ın 30 Ekim 1757'de hayatını kaybetmesiyle birlikte yerine, III. Ahmet'in oğlu III. Mustafa geçti. 41 yaşında tahta çıkan III. Mustafa, uzun yıllar kafeste yaşamış olmasına rağmen bu dönemi kendisini geliştirmek için kullanmış; özellikle tıp ve edebiyat alanlarında bilgi sahibi olmuştur. Tahta geçmesi halk tarafından memnuniyetle karşılanmış ve desteklenmiştir. Zekâsı, yenilikçi yaklaşımı ve yönetsel becerileriyle öne çıkan III. Mustafa'ya, dönemin etkili sadrazamı Koca Ragıp Paşa da güçlü bir destek sunmuştur.

18'inci Yüzyılda, III. Mustafa döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan askeri reformlar önemliydi. Lale Devri'nde başlayan ve I. Mahmud döneminde devam eden yenilikçi fikirler, III. Mustafa tarafından sürdürüldü. Fransa, Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu'nu askerî açıdan güçlendirmek istedi ve bu amacıyla Osmanlı'ya yenilikler yapma teklifi sundu. Ancak Osmanlı yönetimi bu teklifi reddetti ve yenilikleri gerçekleştirmek üzere **Fransız topçu subayı Baron de Tott'u** görevlendirdi.

Aslen Macar olan Baron de Tott, Fransa ordusunda topçu subayı olarak görev yapmaktayken Osmanlı İmparatorluğu'na geldi. İstanbul'a geliş nedeni konusunda farklı görüşler bulunsa da, genel olarak **Osmanlı ordusunun durumunu incelemek ve Osmanlı topraklarındaki bilgileri toplamak amacıyla gönderildiği kabul edilir**. Baron de Tott'un görevi, Fransız hükümetinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yenilikleri teşvik etmek amacıyla başlattığı bir planın parçasıydı. Baron de Tott, Türkçe öğrenmek ve Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunu incelemek için İstanbul'a geldi ve bir dizi teknik reform gerçekleştirdi.

Baron de Tott'un Osmanlı İmparatorluğu'na hizmeti arasında Çanakkale Boğazı'nın tahkimatı, yeni topların dökülmesi, Hasköy'de yeni bir top dökümhanesi açılması ve Sürat Topçusu adı verilen bir askeri sınıfın kurulması bulunuyordu. Bu reformlar Osmanlı ordusunun modernizasyonuna katkı sağladı. Özellikle Sürat Topçuları, daha hızlı taşınabilen ve daha hızlı ateşlenebilen toplar kullanarak avantaj elde ettiler.

Baron de Tott'un Osmanlı İmparatorluğu'nda görevi sırasında yazdığı kitap, Osmanlı ordusunun geri kalmışlığını vurgulasa da, **Osmanlı devleti ve halkı arasındaki düşünsel farkları da yansıtıyor**. Baron, Osmanlıları aşağılamak ve küçümsemek eğilimindeydi ve bu tutumu kitabında da görülmektedir (De Tott, t.y.). Avrupa'da Türkler hakkında olumsuz düşünceleri yaymak için çok okunan iki kitap önemli rol oynamıştır. Bunlardan ilki Baron de Tott'un anılarıdır. Baron de Tott, Türklerin körü körüne kendilerine güvendikleri halde son derece cahil olduklarını ve bu gerçeği anlayamadıklarını vurgular. Rusya seferine katıldıklarında büyük bir fanatizm içinde olduklarını, ordularında disiplin ya da bilgi eksikliği olduğunu, askerlerin ve liderlerinin yağmacı ve hırsız olduğunu, yenilgilerinin nedenlerini anlayamadıklarını belirtir. Ayrıca, modern bilim ve teknolojiye ilgisiz kaldıklarını, yenilince şaşırıldıklarını ve sadece düşmanlarının dikkatsizliğinin onları kurtardığını Türkiye deneyimlerine dayanarak tekrarlar (Berkes, 2004, s. 84).

Baron de Tott

Baron de Tott, 1755'te İstanbul'a Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne gönderdiği elçisi Vergennes'in sekreteri olarak geldiğinde Osmanlı tahtında III. Osman bulunuyordu. Fransız hükümeti tarafından Türkçe öğrenme, Osmanlı Devleti'nin durumunu inceleme ve özellikle Kırım ile ilgili bilgi toplama görevi verilmişti. Baron Françoise de Tott, Osmanlı İmparatorluğu'nun kara ordusunun modernizasyonu ve Batı ile teknolojik temasının geliştirilmesi açısından belirleyici bir figür olarak öne çıkar. Avrupalı uzmanların din değiştirmesi gerekliliğinin kaldırılmasıyla Osmanlı Devleti, Avrupa ile teknolojik ve askeri alanda daha yakın iş birliği yapma imkânı buldu.

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu, hem ekonomik hem de toplumsal açıdan ciddi sıkıntılarla karşı karşıyaydı. III. Osman'ın kısa süren saltanatı boyunca çok sayıda yangın ve salgın hastalık baş gösterdi. III. Osman'ın vefatının ardından tahta geçen III. Mustafa'nın dönemi, imparatorluğun son güçlü dönemlerinden biri olarak görülse de, bu süreçte Osmanlı Devleti önemli ölçüde zayıflamış, buna karşılık Avrupa devletleri siyasi ve askerî bakımdan güç kazanmıştı.

1763 yılında Paris'e dönen Fransız temsilci, bir süre sonra Neuchâtel'e atanmışsa da görevine kısa sürede son verildi. Ardından Fransız hükümeti tarafından Kırım Hanlığı'na konsolos olarak gönderildi. Bu görevi sırasında, 1768 yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşı'nda aktif bir rol oynadı. 1769'da Kırım Hanı'nın düzenlediği askerî operasyona gözlemci olarak katıldı. Aynı yıl içinde Kırım'dan ayrılarak İstanbul'a döndü ve 1770'te Rus donanmasının Çanakkale Boğazı'nı tehdit etmesi üzerine, Boğaz savunmasının güçlendirilmesi görevini üstlendi.

İstanbul'a dönüşünden sonra, 1771-1776 yılları arasında Osmanlı ordusunda çeşitli yenilik girişimlerinde bulundu. 1777 yılında ise Fransız hükümeti tarafından, Akdeniz'deki Fransız ticaret noktalarını denetleme göreviyle yeniden sahaya gönderildi. Ancak esas amacı, Fransa adına Karadeniz, Ege, Suriye ve Mısır kıyıları ile Boğazlar hakkında stratejik bilgiler toplamaktı. 1777-1778 yıllarında Akdeniz kıyılarını gezdi ve Süveyş Kanalı'nın açılmasına dair araştırmalar gerçekleştirdi. **Baron de Tott, Türkiye tarihi hakkında önemli bilgiler içeren eserleriyle tanınmıştır. Ancak eleştirilerde bulunduğu kişileri bazen aşağıladığı ve genel olarak önyargılı olduğu için bilgileri ihtiyatla karşılanmalıdır** (De Tott, t.y., s. 7). Bu sebeple Baron de Tott'un bazı iddiaları,

masal karakteri "Baron Münchhausen'in Serüvenleri" ne kaynak olmuştur**Geçersiz kaynak belirtildi.**

İstanbul'da bulunduğu süre boyunca devlet adamlarının başarısızlıklarını ve Osmanlı kurumlarının kötü işleyişini gözlemledi. İstanbul'un coğrafi özellikleri ve yaşanan yangınlar hakkında detaylar da eserinde yer alır. Ayrıca, İstanbul'daki yaşam koşulları, açlık sorunu ve veba salgını gibi sorunlar da vurgulanır.

Baron de Tott, İstanbul'da yaşayan Türklerle yeni ilişkiler kurdu ve onların geleneklerini öğrendi. Ancak ona göre Türk dilini öğrenmek zorlu bir süreçti ve Türklerin duygusal ve davranışsal özelliklerini de incelediği aşağıdaki örneklerde görülmüyor.

Baron de Tott, Osmanlı'daki faaliyetleri, imparatorluğun Batı ile olan ilişkilerini güçlendirmesine ve teknolojik açıdan modernleşmesine katkı sağlamıştır. Baron de Tott'un çabalarıyla birlikte Osmanlı ordusu, daha etkili ve modern bir yapıya kavuştu. Baron de Tott, Osmanlı İmparatorluğu'nda modernizasyon ve reform çabalarına katkıda bulunan, farklı coğrafyalarda görev almış ve yazdıklarıyla dönemin Osmanlı-Türk kültürü hakkında Avrupa'da bilgi veren bir figür olarak tarihte yerini almıştır.

Baron Françoise de Tott

Doğum Tarihi: 17 Ağustos 1733

Doğum Yeri: Chamigny, Fransa

Ölüm Tarihi: 24 Mayıs 1793

Uyruğu: Fransız

Eğitim: Baron de Tott, genç yaşta askeri eğitim almaya başladı ve teğmen olarak Fransa ordusuna katıldı.

Kariyer:

- 1755: Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'na elçi olarak atadığı eniştesinin sekreteri sıfatıyla İstanbul'a geldi.
- 1767: Kırım Hanlığı'na konsolos olarak atandı ve Osmanlı'nın modernleştirilmesi ve Avrupa tarzında eğitimi için çaba gösterdi.
- 1770: Çeşme Limanı'nda neredeyse tüm Osmanlı donanmasının kaybı sonrasında, Baron de Tott, boğazların tahkim edilmesi göreviyle görevlendirildi.
- 1770-1771: Çanakkale Boğazı'nın savunması için önemli tedbirler aldı ve tahkimatları güçlendirdi.
- 1772-1773: İstanbul Boğazı'nın savunması için kale planları hazırladı ve kale inşaatlarının başlatılmasına öncülük etti.
- 1773-1775: Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun'u (Deniz Mühendis Okulu) kurarak Osmanlı Deniz Kuvvetleri'nde modern eğitimin başlamasını sağladı.
- 1772-1775: İstanbul'da Hasköy'de modern bir top dökümhanesi kurdu ve Osmanlı topçuluğunun modernize edilmesine önemli katkılarda bulundu.
- 1773: Topçu Okulu'nun kurulmasına öncülük etti ve Osmanlı topçularının eğitimine katkıda bulundu.
- 1774: Sürat Topçuları Ocağı'nın kurulmasına öncülük etti ve bu birliğin organizasyonunda önemli rol oynadı.
- 1776: Osmanlı ordusundaki mali reformlara katkıda bulundu ve Sürat Topçuları Ocağı'nın mali bağımsızlığını sağladı.
- 1777: Fransa'nın Akdeniz'deki ticari çıkarlarını kontrol etmek üzere görevlendirildi.

Başarıları:

- Osmanlı ordusunun modernleştirilmesi ve Avrupa tarzında eğitimi için önemli çaba harcadı.
- Çanakkale ve İstanbul boğazlarının tahkimatlarının güçlendirilmesinde liderlik etti.
- Deniz Mühendis Okulu'nun kurulmasına öncülük etti ve Osmanlı Deniz Kuvvetleri'nin modernizasyonunda önemli rol oynadı.

- Osmanlı topçuluğunun modernleştirilmesine katkıda bulundu ve modern top dökümhanesinin kurulmasını sağladı.
- Osmanlı ordusunun mali reformlarında önemli rol oynadı ve Sürat Topçuları Ocağı'nın kurulmasını sağladı.

Yazıları ve Eserleri:

- Türkiye tarihi ve Osmanlı-Rus ilişkileri hakkında önemli bilgiler içeren eserleriyle tanındı.
- Bazı iddialarıyla, döneminde Osmanlı Devleti hakkında olumsuz düşüncelerin yayılmasına katkı sağladı.

Gözlemleri ve İncelemeleri:

- Osmanlı yönetimindeki başarısızlıkları ve kurumların kötü işleyişini gözlemledi.
- Türklere ve İslam'a karşı önyargılı bir tutum sergiledi.
- Osmanlı-Rus savaşına katıldı ve bu savaş sırasında Çeşme Limanı'nda Türk donanmasının yakılmasına tanıklık etti.
- İstanbul'un coğrafi özellikleri, yaşanan yangınlar ve genel yaşam koşulları hakkında detaylı bilgiler verdi.
- Türklerin eğitim, dinî inançlar, hamam kültürü gibi geleneklerini inceledi ve açıkladı.

Diğer eser ise Comte Constantin François de Volney'nin "**Türk-Rus Savaşı Üzerine Düşünceler**" adlı kitabıdır. Volney, Türk karakterini "derin cehalet" ve "temelde saçmalık" olarak niteler (Berkes, 2004, s. 85). Türkleri, her şeye düşman, kendini beğenmiş ve fanatik bir millet olarak tanımlar. Son savaşın sonucunun onları şaşırttığını ancak nedenlerini anlayamadıklarını veya çözüm getiremeyeceklerini belirtir. Volney, Türklerin kendi zayıf yönlerini göremeyecek kadar gururlu ve bilginin üstünlüğünü anlayamayacak kadar cahil olduklarını düşünür.

Fransa'nın Türklere yardım politikasını eleştiren Volney, Osmanlı İmparatorluğu'nu savunmanın saçma olduğunu düşünür. Osmanlı ülkelerinin bulaşıcı hastalıklarla dolu olduğunu ve Avrupalı tüccarlara kötü muamele yapıldığını belirtir. Volney, Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu savunmasının ticari anlamda değerli olup olmadığını sorgular ve Fransa'nın Doğu ticaretini koruma çabalarını anlamaz.

Comte Constantin François de Volney'nin "Türk-Rus Savaşı Üzerine Düşünceler"

(CONSIDERATIONS SUR LA GUERRE ACTUELLE DES TURCS IH Par M* de Volney) Kitabının Fransızcasından özetlenmiştir. (Volney, 1788).

"Le Temps prevent est gres de l'anevir."
"Zaman önlem almayı gerektirir."
Leibniz

Son birkaç yıldır Avrupa'da Türkler ve Ruslar arasındaki savaş gibi önemli bir olay yaşanmadı. Türkler, Küçük Kaynarca Antlaşması'nda yaptıkları tavizleri geri almak istiyor, Ruslar ise kazandıkları hakları korumak istiyor. İki güç arasında uzlaşmak zor görünüyor çünkü talepleri tamamen zıt. Türkler Kırım'ı geri alırsa, ticaret avantajlarını kaybederken, Ruslar saldırı riskiyle karşı karşıya kalır.

Türklerin etkisi hala hissediliyor gibi görünüyor ve Avrupa, Türk gücünün arttığını görüyor. Ancak, Türklerin eski gücüne sahip olduğunu düşünmek gerçekçi değil. Türkler, eski zaferlerin etkisi altında olabilirler, ancak modern Türkiye'nin o dönemdeki gibi güçlü olup olmadığı tartışmalıdır.

Türkiye'nin iç durumu karmaşıktır ve dışarıdan kolayca anlaşılamaz. Paris'teki insanlar bile Türkler hakkında gerçekçi bilgilere sahip değil. Türklerin reform yapma çabaları abartılıyor gibi görünüyor ve İstanbul'daki yeniliklerin gerçekten etkili olup olmadığı belirsiz.

Türkiye'nin düşmanları var ve bu güçler Türkiye'nin çökmesini istiyor. Ancak, Türkiye'nin çökmesi sadece Türklere değil, Avrupa ve Asya'nın sınırlarını da etkiler. Türkiye'nin son çırpınıları, Avrupa'nın da güvenliğini tehlikeye atabilir.

Türkiye'nin iç durumu istikrarsız ve dış gücü azalmış durumda. **Vilayetlerin ekonomisi zayıf ve askeri güçleri eksik.** Bu durum, Türkiye'nin hem iç isyanları hem de dış işgalleri bastırma yeteneğini sınırlıyor. Sultan'ın hazineleri ve gelirleri var, ancak bunlar uzun süreli çözümler sağlamıyor. Türkiye'nin geleceği belirsizdir ve çözümler bulmak için **bilgi ve beceriye** ihtiyaç vardır. **Tüm Müslümanlar, güç ve dinlerinin sonunun geldiğine ikna olmuş durumdadır.** Onlar, öngörülen zamanların geldiğini söylüyorlar, fetihlerini kaybedeceklerini ve Anadolu'ya geri döneceklerini ve Konstantinopolis'e yerleşeceklerini belirtiyorlar. Bu kehanetler, Muhammed'in ve birçok ermişin otoritesine dayanmaktadır ve diğer açılardan da ilginç gözlemler sunabilir. **Ancak, bu kehanetlerin, olayın gerçekleşmesine katkıda bulunarak ve halkın kaderin değişken sırrına karşı direnme cesaretini kırarak, olaya hazırlanmaya yardımcı olacağını söyleyebilirim.**

Türk İmparatorluğu'nun çöküşünün kaçınılmaz olduğunu ve bunu önlemenin ahlaki olarak imkânsız olduğunu iddia etmiyorum. Büyük devletler, özellikle zengin arazilere sahip olanlar, nadiren iyileştirilemez yaralar alır; ancak bunun için **zaman ve aydınlanma** gereklidir: Zaman, çünkü ani değişimler politik bedenler için tehlikelidir; **aydınlanma, çünkü yönetmek için basit bir teoriye değil, karmaşık bir uygulamaya ihtiyaç vardır.** Dolayısıyla, **Türk İmparatorluğu'nun çöküşünün kesin olduğuna inanıyorum, çünkü iki koşulun eksikliği ve yönetenler arasındaki ışık eksikliği nedeniyle bu çöküş kaçınılmaz görüyorum.**

Türk kavimleri, Horasan'dan Anadolu'ya göç ettiklerinde, yabancı bir toprakta var olmak kolay olmadı; Moğollar tarafından kovalandılar ve uzun süre düşmanlar ve tehlikelerle çevrili yaşadılar. Bu zor zamanlarda, liderlerinin tüm manevi ve fiziksel yeteneklerini sergilemeleri gerekiyordu; kendi çıkarları, sıralarının ve hayatlarının korunmasıyla ilgiliydi. Bu nedenle, **gerçek iktidarın asıl unsurları olan yetenekleri kazanmaları, bilgi edinmeleri ve iktidarı uygulamaları gerekiyordu.**

Büyük devletlerin kaderi, öğretmenler ve şairlerin öne sürdüğü gizli kaderin zorunlu gerekliliği değil, insanın kalbinin yapısından ve eğilimlerinin doğal akışından kaynaklanır. Tüm büyük güçlerin tarihini incelediğinizde, yükselişlerinin, ilerlemelerinin ve düşüşlerinin seyrini takip edersiniz ve göreceksiniz ki, **bireylerin toplumlarındakiyle aynı hareket noktalarını geçtiklerini ve aynı duygularla yönetildiklerini göreceksiniz.**

Rusya'nın medenileşmedeki ilerlemelerine rağmen, Rusların İmparatorluğu'nun artan gücüne karşı çıkmanın imkânsız olduğunu düşünebiliriz. Rusya'nın ilerlemesi ve Türk İmparatorluğu'nun çöküşü, tüm dengeleri değiştirebilir. Ancak, günümüze odaklanarak, Türkiye İmparatorluğu'nun içinde değişiklik olmadığını varsayalım. Avrupa'da, İspanya Fransa'nın müttefiki oldu, İsveç eski etkisini kaybetti, Rusya güçlendi ve Prusya bir krallık haline geldi. Fransa ve Avusturya arasındaki uzun süren rekabet sona erdi ve Avrupa üç veya dört büyük güç

arasında bölündü. Amerika, İspanya ve Fransa'nın yanında veya İngiltere'nin tarafında olmak üzere iki gruba ayrıldı. Almanya ve Kuzey, bu tartışmalardan uzak kaldı. Almanya'da iki ittifak oluştu: İmparator'a karşı direnen Prusya ve diğer Alman devletleri ile İmparator ve Rus İmparatoriçesi'nin ittifakı. Türkiye'nin saldırısına karşı her iki ittifak da savunma pozisyonu aldı. İngiltere'nin bu iki ittifakla pek ilgilenmediği belirtildi.

Türkiye'nin durumu, Rusya'nın yükselişiyle birlikte değişti. Türkiye'nin artık savunulamayacağına karar verildi ve Rusya'nın doğal bir müttefik olduğuna inanıldı. Türklerle olan ilişkilerde sertlik ve güç kullanımı önerildi. Türkiye'nin devrimine karşı çıkmak yerine, Rusya'nın yükselişini desteklemek gerektiği belirtildi. Türkiye'nin ticaretine yönelik kısıtlamaların incelendiği belirtilerek, Türkiye'nin ticaretini engelleyen tedbirler eleştirildi. Ticaretin Marsilya limanına yoğunlaştığı ve tüccarların Türkiye'de bir tür esaret altında oldukları belirtildi. Konsolosluklarda tüccarların izole edildiği ve ticaretin zor olduğu ifade edildi. Fransa'da yaşayan tüccarların sınırlı topluluklar halinde yaşadığı ve kısıtlı toplumlar arasında anlaşmazlıklar olduğu belirtildi. Yönetimin bu sorunu çözmek için çeşitli girişimlerde bulunduğu ancak başarılı olamadığı ifade edildi. Vatandaşların kendi mülklerine sahip olmaları, rekabeti teşvik eder ve bizim için daha ucuz mal alımını sağlar. Refah arttıkça, malların tüketimi artar. Ancak, Türkiye'nin mevcut durumu ticaretimize zarar veriyor gibi görünüyor. İmparator ve İmparatoriçe Türkiye'ye yerleşirse, sanat ve endüstriyi getirirler ve ticaretimizi tehlikeye atarlar. Ancak, ticaretimizin Türkiye ile olanı, çoğunlukla bizim lehimize. Türklerden ham maddeler ve mallar alırken, onlara sadece tüketilmeye hazır nesneler götürüyoruz, bu da işgücü ve endüstri için avantaj sağlıyor. Türkiye'nin endüstri kazanması durumunda, kendi hammaddelerini işleyebilirler ve ticaretimizi etkileyebilirler.

Türk İmparatorluğu'nun tamamen istilaya uğraması olası değil. İlk etapta, sadece belirli bölgeler etkilenecek. Ticarette bir devrim olursa, bu genellikle sadece Avrupa limanlarını etkiler ve Levant ticaretini azaltabilir. Ancak, ticaretteki değişimlerin Avrupa limanları üzerindeki etkisi sınırlı olabilir. Gümrük vergilerinden kaçak eşyalar için eklenmesi gereken miktarlar da göz önüne alındığında, ticarette bir dengesizlik olabilir.

Türkiye'de kurulacak herhangi bir güç karşısında, Amerika malları ve kumaşlarımızla büyük bir avantajımız olacaktır. Avrupa limanları üzerindeki etkimiz güçlüdür ve ticaretimiz rekabetçidir. Ancak, doğru yönetim prensipleri izlenmelidir. Tarım, ekonomik refahın temelidir ve doğru politikalarla tarım teşvik edilmelidir. Ayrıca, ticaretin serbest bırakılması önemlidir ve her şeyin kabul edilmesi gerekmektedir.

Hükümete sunulan bazı projeler, fethedilecek ülkelerin belirlenmesi üzerinde odaklanmaktadır. Ancak, bu projelerin her birinin avantajları ve dezavantajları vardır. Mısır'ın ele geçirilmesi, stratejik bir avantaj sağlayabilir ve ticaret rotalarını değiştirebilir. Ancak, hükümetin bu projeleri dikkatlice değerlendirmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, ticaretteki değişimlere uyum sağlamak ve doğru yönetim prensiplerini izlemek önemlidir. Doğru politikalar izlenirse, ekonomik refah artabilir ve ticaretimiz rekabetçi kalabilir. Ancak, hükümetin dikkatli bir şekilde hareket etmesi ve doğru kararları alması gerekmektedir. Bu sakıncalar ve engeller büyük ve çoktur. Öncelikle, Mısır'ı ele geçirmek için üç savaşı desteklemek zorunda kalacağız: Türklerin saldırısı, çünkü Sultan Müslüman topraklarını kâfirlere teslim etmeye izin vermez; İngilizlerin saldırısı, çünkü bu, Hindistan'daki gücümüzü hızla yok eder; yerel halkın isyanı, en tehlikeli olanı. Mamaluk askerlerin sayısı az olsa da, Türkler, Araplar, köylüler onlara karşı silahlanacak ve fanatizm isyanı körükleyecek. Mamalukların yok edilmesi bile, dil, adetler, gelenekler konusundaki anlaşmazlıkları önlemeyecek. İki ulus arasındaki farklar sorunlara neden olacak. Askerlerimizin alışkanlıkları ve kaba davranışları halkı rahatsız edecek ve isyanı teşvik edecek. Bu, Mısır'ı diğer milletlerin yaşadığı gibi barışçıl bir şekilde fethetmekten uzaklaştırır.

İç karışıklıklar ve isyanları önlemek için Mısır halkını yönetmemiz gerekecek. Ancak, yabancı bir ülkeyi yönetmek zor olacak ve bu, istikrarsızlık ve suistimali beraberinde getirecek. Tarih, bu tür girişimlerin genellikle başarısız olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Mısır'ın iklimi, sıcak ülkelerdeki yerleşimlerimizin geçmiş deneyimlerine benzer sorunlar yaşatacak.

Bu durumda, Mısır'ın fethi sadece yağmalamak için olacak ve intikamcı bir düşman olarak iklimle başa çıkmak zorunda kalacağız. Beslenme alışkanlıklarımız ve sağlık sorunları, binlerce kişinin ölümüne neden olabilir. Bu, Mısır'ı korumak için daha fazla askere ihtiyaç duyacağımız anlamına gelir. Ticaret ve kültür için göçler, nüfus azalmasına ve istikrarsızlığa neden olacak ve idareyi zorlaştıracak.

Fransızların ve diğer Avrupa devletlerinin deneyimleri, bu tür girişimlerin başarısızlıkla sonuçlandığını göstermektedir. Ticaretin getirdiği zenginliklerin paylaşımı dengesizliklere neden

olacak ve toplumun yapısını zayıflatacak. Devletlerin iç yönetimi zorlaşacak ve despotizm artacak.

Bu nedenle, komşularımızın başarılarına ve rakiplerimizin büyümesine sessiz kalmalıyız. Barışı korumak ve iç meselelerimize odaklanmak en iyisi olacaktır. Doğal değişimleri ve siyasi değişiklikleri göz önünde bulundurmalıyız. İç zenginliklerimize odaklanarak büyüme yerine gelişmeyi tercih etmeliyiz. Sonuç olarak, Mısır'ı fethetmek yerine, iç işlerimize odaklanarak daha sakin bir yola gitmeliyiz (Volney, 1788).

Volney, eleştirilerinden sonra Fransa için Rusya'nın tehdit oluşturmadığını ve en iyisinin Rumları uyandırmak olduğunu öne sürer. Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine Hellen İmparatorluğu'nun kurulması gerektiğini savunur. Bu şekilde, Avrupa'daki aydınlanma döneminde Fransızca bilen Rum gençlerinin büyük ilgisini çeker (Berkes, 2004).

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki reform çabaları, **Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı dostane olmayan niyetlerinin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış zorluklarının bir sonucu olarak zaman içinde başarıya ulaşamadı.** Ancak bu dönemde gerçekleştirilen reformlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonraki yıllarda yapacağı modernizasyon çabalarının temelini atmıştır. III. Mustafa dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden güçlenme sürecinin başlangıcını temsil eder. Bu süreç, III. Mustafa'nın ölümünün ardından yerine geçen I. Abdülhamid ve II. Selim dönemlerinde daha da hız kazandı. Ancak bu reformların Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü engellememesi ve imparatorluğun sonunu getirmemesi trajik bir şekilde ortaya çıktı.

3.1.8.8 I. Abdülhamit Dönemi (1774–1789) Reformları

I. Abdülhamit, 21 Ocak 1774'te 49 yaşında Osmanlı tahtına çıkmıştır. Kardeşi III. Mustafa zamanında başlamış olan Osmanlı-Rus Savaşı'nın devam ettiği bu süreçte tahta geçmiş ve kısa süre sonra, 17 Temmuz 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile savaş sona ermiştir. Saltanatı boyunca özellikle askeri alandaki yenilikler dikkat çeker. Bu reformlar, önceki dönemin devamı niteliğinde olup, savaşların etkisiyle daha da önem kazanmıştır.

Askeri modernizasyon süreci, padişahın desteklediği sadrazamların inisiyatifıyla yürütülmüştür. Bu bağlamda, öne çıkan isimlerden biri olan Silahtar Mehmet Paşa, III. Mustafa döneminde kurulan Sürat Topçuları Ocağı'na büyük önem vermiştir. Bu birliğin etkinliği artırılmak istenmiş, İsveç'ten getirilen toplar ile Kâğıthane'de atış talimleri yapılmıştır. Ancak Paşa'nın vefatından sonra artan mali yükler nedeniyle bu birlik 1781 yılında kapatılmıştır.

Bu kapanmanın ardından, dönemin bir diğer güçlü sadrazamı Halil Hamit Paşa 31 Aralık 1782'de göreve gelmiştir. Genç ve atılgan yapısıyla dikkat çeken Paşa, kapatılan Sûrat Topçuları Ocağı'nı yeniden kurmuş ve birliği 2000 kişiye kadar genişletmiştir. Ayrıca bu birlik için yeni bir iç düzenleme yapılmış; bekâr gençlerden oluşturulan askerlerin sürekli olarak kışlalarda kalması öngörülmüş ve bu amaçla yeni kışlalar inşa edilmiştir. Sûrat topçularına günlük 15 akçe maaş bağlanmış, bu tutar üç yıl içinde 20 akçeye yükseltilmiştir.

Halil Hamit Paşa aynı zamanda Humbaracı Ocağı'nı yeniden yapılandırmaya girişmiş, bozulmuş olan Yeniçeri Ocağı'na dair de bazı uyarılar ve düzenlemeler getirmeye çalışmıştır. Yeniçeri alımlarında daha seçici olunmasını emretse de, emekli olanların sayısının fazlalığı ve fiilen savaşa katılabilecek birliklerin yetersizliği nedeniyle bu alanda başarılı olamamıştır.

Modernizasyonun kapsamını genişletmek isteyen Halil Hamit Paşa, I. Abdülhamit'in desteğiyle Fransa'dan askeri uzmanlar getirterek Osmanlı ordusu ve donanmasının teknik eğitimini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Bu uzmanlar, Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'un yeniden yapılandırılmasında görev almış ve özellikle topçuluk, istihkâm ve denizcilik alanlarında uygulamalı eğitim faaliyetlerine başlamışlardır. Teorik eğitim ise Osmanlı hocalar tarafından sürdürülmüştür.

Ancak Halil Hamit Paşa, 1785 yılında tahta karşı komplo hazırladığı gerekçesiyle görevden alınmış ve daha sonra idam edilmiştir. Bu gelişmenin ardından reform süreci durma noktasına gelmiştir. Her ne kadar Mühendishane'deki eğitim bir süre daha devam etse de, 1788 yılında Rusya'nın baskısıyla Fransız uzmanların ülkeden ayrılmasıyla bu girişimler de sekteye uğramıştır.

Sonuç olarak, I. Abdülhamit dönemi, askeri reformlar bakımından önceki çabaların sürdürüldüğü ve kurumsallaşma yönünde önemli adımların atıldığı bir dönem olmuştur. Ancak mali sıkıntılar, kurumsal direnişler ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle bu yenilikler kalıcı bir dönüşüme evrilememiştir.

3.1.8.9 III. Selim Dönemi (1789–1807) Reformları

Padişah I. Abdülhamit'in ölümünün ardından, III. Mustafa'nın oğlu olan şehzade III. Selim tahta geçti. Babası, onun iyi bir eğitim almasını sağlamak için ona özenle bakmıştı. Şehzade III. Selim, Cihangirlik düşleriyle yetiştirilmişti ve tahta geçişi Osmanlı halkı tarafından büyük bir memnuniyetle karşılandı. Zaten

yaşlı olan eski padişah I. Abdülhamit bir süredir hastaydı. Bu nedenle halk, şehzade III. Selim'in tahta geçmesini bekliyordu ve onun sayesinde İmparatorluğun eski ihtişamına döneceğini umuyordu.

Ancak devletin karşısında büyük sorunlar vardı. Rusya ve Avusturya ile devam eden savaş, Osmanlı Devleti için olumsuz bir şekilde geliyordu. Padişah III. Selim, tahta geçtiği ilk fermanında Rusya ve Avusturya ile süregelen savaşı hedef alarak, "Düşmandan intikam alınmadıkça bu kılıç kınına girmeyecek." diyerek halk ve ordunun sevgisini kazandı ve beklentilerine yanıt verdi.

Padişah III. Selim, daha çocuk yaşlarda babası III. Mustafa ile Mühendishane ve Topçu Ocağı'nın denetimlerine katılmaya başladı. Amcası I. Abdülhamit döneminde (son birkaç yıl hariç) şehzade Selim'i baskı altında tutmadı. Edebiyat, müzik ve tarih gibi konulara ilgi gösteren III. Selim, şehzadeligi sırasında, tahta geçtiğinde yapacağı reformların planlarını yapmıştı. Babası III. Mustafa'nın etkisiyle, devletin içinde bulunduğu zor durumu aşabilmesi için bazı reformların yapılması gerektiğine inanıyordu. Hatta şehzadeligi döneminde "Topçuluk Tekniği" konusunda bir risale yazdığı söylenir.

Şehzadeligi döneminde devlet işleriyle yakından ilgilenen III. Selim, I. Abdülhamit döneminde gerçekleşen reformları yetersiz bulmuş ve "Ben şimdi saltanatta olsam işler farklı olurdu." demiştir.

Bu sözlerle yetinmeyen şehzade III. Selim, özel doktoru Lorenzo aracılığıyla Fransız elçisiyle iletişim kurdu ve aynı zamanda Reisülküttaplıkta kâtiplik yapan Ebubekir Ratip Efendi ile arkadaşlık kurarak İstanbul'daki reform yanlısı gruplarla temas kurdu. Şehzade III. Selim, Ebubekir Ratib Efendi'nin etkisiyle, tahta çıkmadan yaklaşık iki yıl önce (1786–1787) Fransa Kralı XVI. Louis ile mektuplaşmaya başladı. Henüz 26 yaşında olan şehzade, İshak Bey adında genç bir temsilciyi Fransa'ya göndererek Fransız uzmanlarının yardımını almayı planladı. Bu adım, İstanbul'daki reform yanlısı kişiler tarafından desteklendi. İshak Bey'in Fransız Kralına ve başbakanına ilettiği mektuplar, Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki uzun süreli dostluğu güçlendirmeyi amaçlıyordu.

Fransa Kralı Louis, III. Selim'in tahta geçtiğinde devlet düzenini yeniden kurmak için çalışacağını ve askeri eğitim öğretmenleri göndermeye devam edeceğini belirtti. Ayrıca savaşın ciddi bir bilim olduğunu ve savaşmak için düşman kadar eğitilmiş olunması gerektiğini vurgulayarak III. Selim'i savaşa girişmekten kaçınmaya teşvik etti.

Ebubekir Ratib Efendi, İshak Bey'in Fransız Kralına götürdüğü mektupları inceledi ve III. Selim'e bu mektuplardaki hileleri fark etmesi ve nasıl bir cevap yazması gerektiği konusunda tavsiyelerde bulundu. Ratip Efendi'ye göre Fransa Kralının mektubu dolandırıcılıkla doluydu ve Osmanlı Devleti'ni küçümsüyor gibi görünüyordu. Fransız uzmanları göndermek istemenin nedeni sadece Osmanlı Devleti için değil, aynı zamanda kendi çıkarları içindi. Ratip Efendi, bu uzmanların Osmanlı Devleti'nde Fransız adetlerini yerleştirmeyi amaçlayabileceğini ve bu durumun ileride sorunlara yol açabileceğini düşünüyordu. Ratip Efendi, III. Selim'i bu konularda yönlendirdi ve Fransa Kralına yazılacak cevap mektubunda nasıl bir üslup kullanılacağına dair önerilerde bulundu.

İshak Bey'in Fransızca öğrenmesi de planlanmıştı, çünkü o dönemde Osmanlı dışişleri işlerinde Fransızca'yı sadece Rumlar biliyordu ve güvenilir olmayan bu kişiler dışişlerine atanmaktan kaçınılmıştı. Ancak İshak Bey, Paris'te vakit geçirmeye dalarak görevlerini unuttu ve böylece Osmanlı Devleti için herhangi bir fayda sağlamadı.

Padişah III. Selim, 1789 yılında tahta çıktığında Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya ile büyük bir savaşın içindeydi. Bu savaş, Osmanlı Devleti için olumsuz bir şekilde ilerliyor ve yeni padişahı zor durumda bırakıyordu. Özellikle Balkanlar'da Osmanlı Ordusu art arda yenilgiler alıyordu. Ordunun disiplini ve moral bozulmuştu, çünkü komutanlar askeri bilgi ve yetenek açısından yetersizdi. III. Selim, ordunun moralini yükseltmek için fermanlar yayınladı, ancak savaşın seyrini değiştirmeye yetmedi.

III. Selim, 1789 yılında Meşveret Meclisi'ni toplayarak ilk reform hamlesini gerçekleştirdi. Bu meclis, devlet büyükleri, ordu bürokrasisinin önde gelenleri ve ulemanın katılımıyla oluşturuldu ve devlet işlerini görüşmek için toplandı. Ancak toplantıda somut bir reform projesi geliştirilmedi ve daha çok geleneksel Osmanlı yapılarının korunması üzerine odaklandı.

Sonunda Fransız Devrimi, III. Selim ve Osmanlı Devleti için bir kurtuluş fırsatı sağladı. Fransız Devrimi, Avrupa'daki dengeyi değiştirdi ve Avrupa'daki diğer krallık hükümetlerini endişelendirdi. İngiltere'nin baskısıyla barış antlaşmaları yapıldı ve III. Selim, bu antlaşmaların ardından reform çalışmalarına başlayabildi. Aynı zamanda ekonomik tedbirler alarak devletin mali durumunu düzeltmeye çalıştı.

3.1.8.10 Nizam-ı Cedit'in Oluşumu

Osmanlı tarihinde "Nizam-ı Cedit" terimi, genellikle Padişah III. Selim döneminde Osmanlı ordusunu Avrupa ordularına benzetme amacıyla yapılan askeri yenilikleri ifade etmek için kullanılır. Türkçeye çevrildiğinde "Yeni Düzen" anlamına gelen bu kavram, aslında daha önceki dönemlerde de farklı anlamlarda kullanılmıştı.

Örneğin, Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı sırasında (1689–1691), gayrimüslim halktan alınan cizye vergisinin merkezi bir şekilde toplanması ve bu işin daha düzenli yürütülmesi için yapılan uygulamaya "Nizam-ı Cedit Tertibi" denmişti. Yani bu terim, ilk başta maliye alanında bir düzenlemeyi anlatmak için kullanılmıştı.

Daha sonra, 1717 yılında İstanbul'a gelen Fransız subay De Rochefort, dönemin Sadaret Kaymakamı İbrahim Paşa'ya Osmanlı ordusunda bir teknik birlik (fen kıtası) kurulması önerisinde bulundu. Bu projeyle birlikte, Nizam-ı Cedit ifadesinin ilk kez askeri anlamda da kullanıldığını görüyoruz.

Ancak bu kavramın asıl ün kazanması ve yaygınlaşması III. Selim dönemi ile oldu. Padişah tarafından Avusturya'ya elçi olarak gönderilen Ebubekir Ratib Efendi, Avusturya'nın yönetim sistemine "Nizam-ı Cedit" adını verdi. Bu tarihten sonra terim, Osmanlı'da hem dar hem de geniş anlamda kullanılmaya başladı.

Dar anlamda Nizam-ı Cedit, III. Selim'in kurmak istediği, Avrupa usulü eğitim alan yeni ve düzenli ordunun adıdır.

Geniş anlamda ise, sadece askerî alandaki yenilikleri değil, aynı zamanda Avrupa'daki bilim, teknik, yönetim, ekonomi ve kültür alanlarındaki gelişmeleri örnek alarak Osmanlı Devleti'nde yapılması planlanan tüm reform hareketlerini kapsar.

3.1.8.11 Avrupa'ya Diplomatlar Gönderilmesi

Padişah III. Selim, uzun zamandır planladığı yenilik hareketlerine başlamadan önce, Avrupa'daki gelişmeleri yakından tanımak ve devlet adamlarının bu konudaki fikirlerini almak amacıyla çeşitli hazırlıklar yaptı. Bu kapsamda Osmanlı tarihinde ilk kez Viyana, Berlin, Paris ve Londra gibi önemli Avrupa başkentlerine sürekli elçiler gönderdi.

Bu elçilerden biri, padişahın çok güvendiği ve yakından tanıdığı Ebubekir Ratib Efendi oldu. 1793 yılında Avusturya'ya elçi olarak gönderilen Ratib Efendi,

227 gün boyunca Viyana başta olmak üzere çeşitli şehirlerde incelemelerde bulundu. Askeri, hukuki, ekonomik ve eğitimle ilgili konuları araştırdı. İstanbul’a döndüğünde ise yaklaşık 500 sayfalık ayrıntılı bir rapor (Sefaretname) hazırlayarak III. Selim’e sundu. Bu eser, padişah ve çevresindeki yöneticilerin “Nizam-ı Cedit” fikrini şekillendirmelerinde önemli rol oynadı.

Sefaretname’de, Ratib Efendi sadece askeri ve siyasi gözlemlerini değil, aynı zamanda Avusturya’daki sosyal yaşam, bilimsel gelişmeler ve ekonomik sistem hakkında da kapsamlı bilgiler verdi. Eserin ilk 400 sayfasında Avusturya ordusunun yapısı, eğitimi, disiplin anlayışı ve askerî okullardaki dersler detaylı biçimde anlatıldı ve Osmanlı ordusuyla karşılaştırmalar yapıldı. Kalan bölümlerde ise mahkemeler, din-devlet ilişkileri, hastaneler ve yetimhaneler gibi sosyal konular ele alındı. Ratib Efendi’nin bu çalışması, bilimsel gözlemlerle hazırlanmış önemli bir kaynak niteliğindedir.

Ratib Efendi, Tosya doğumluydu ve dışişlerinde yükselmişti. Bektaşî tarikatına bağlı, açık fikirli bir insandı. Geleneksel kalıplara bağlı değildi ve Rousseau, Voltaire, Diderot gibi Batılı düşünürleri okumuştur. Tarihçi Hammer’ın kendisine Avusturya’da rehberlik ettiği söylenir. Sefaretname’sinde Osmanlı’nın gelişmesi için şu önerilerde bulunmuştur:

- Rüşvetin ve adaletsizliğin ortadan kaldırılması,
- Devlet işlerine sadece liyakatli ve işini bilen kişilerin getirilmesi,
- Memurlara geçinebilecekleri kadar maaş verilmesi,
- Memurların suçsuz yere görevden alınmaması,
- Yeteneksiz kişilerin yüksek görevlere atanmasının önlenmesi,
- Halkın terbiyesiyle alt tabakadan başlanması,
- Özellikle topçu ve denizci askerlerin sürekli eğitim alması.

Bu öneriler, Tanzimat Fermanı’nda yer alan fikirlerle büyük ölçüde benzerlik taşır. Ancak Ratib Efendi bu fikirleri Tanzimat’tan yaklaşık 45 yıl önce ortaya koymuştur.

III. Selim, sadece Viyana değil, Berlin gibi başka başkentlere de elçiler göndermiştir. Örneğin Ali Azmi Efendi, 1790–1792 yılları arasında Berlin’de görev yapmıştır. Büyük diplomatik başarılar elde edememiş olsa da, yazdığı “Prusya Sefaretnamesi” ile padişaha Avrupa hakkında önemli bilgiler sunmuştur. Ona göre, Avrupa ülkeleri güçlü bir toplum yapısı, gelişmiş bir ordu ve sağlam bir ekonomi

ile dikkat çekmektedir. Osmanlı'nın ayakta kalabilmesi için Avrupa'nın bilimsel ve teknik alanlardaki ilerlemelerini yakından takip etmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Ali Azmi Efendi'nin önerileri de Ratib Efendi'ninkilerle çok benzerdir:

- Rüşvet, adaletsizlik ve yoksulluğun sebeplerinin ortadan kaldırılması,
- Yönetici kadrolara sadece yetenekli kişilerin getirilmesi,
- Kamu görevlilerine yeterli maaş verilmesi,
- Keyfi görevden almalara son verilmesi,
- Liyakatsiz kişilerin önemli makamlara atanmasının engellenmesi,
- Halkın eğitime alt tabakadan başlanması,
- Askerlerin her an savaşa hazır olması.

Bu fikirler hem Ratib Efendi'nin önerileriyle uyumludur hem de Tanzimat sürecinin temelini oluşturacak yaklaşımları yansıtır.

3.1.8.12 III. Selim'e Sunulan Reform Önerileri

Padişah III. Selim, Ebubekir Ratib Efendi'nin Avusturya'daki görevini tamamlamasının ardından, dönemin sadrazamı Koca Yusuf Paşa başta olmak üzere yaklaşık iki yüz üst düzey devlet görevlisinden reformlar hakkındaki düşüncelerini istedi. Padişah, bu öneriler nedeniyle kimsenin cezalandırılmayacağını da açıkça belirtti. Bu fikirlerin istenmesinin, Fransız Devrimi sırasında halkın yönetime sunduğu "Chahier" adlı dilekçe benzeri belgelerden esinlenerek yapıldığı ileri sürülmektedir. Bir başka görüşe göre ise padişah, reformların yalnızca kendisinin değil, tüm devletin ortak görüşü olarak görülmesini istediği için bu önerileri toplamıştır.

Ancak devlet adamlarının büyük bir kısmı bu isteğe cevap vermedi. Sunulan bazı öneriler ise ciddiyetten uzak, hatta padişahı güldürecek kadar anlamsızdı. Cevdet Paşa, bazı önerilerin gerçekten gülünç olduğunu kabul eder ve bu durumun padişahın yakın çevresi tarafından alay konusu yapıldığını aktarır. "Herkesin anlayış seviyesi verdiği öneriden anlaşılır" gibi sözlerle, reformlara karşı olumsuz bir hava oluşmuştur. Yine de padişaha ulaşan 22 öneriden 2'si Osmanlı hizmetindeki yabancılar, 20'si ise Türk kökenli devlet adamları tarafından hazırlanmış ve III. Selim'in reform düşüncesinin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Reform önerisinde bulunan önemli kişiler arasında Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Emin Efendi, Defterdar Şerif Efendi, Tatarcık Abdullah Efendi ve Çavuşbaşı

Efendi yer alır. Yabancı isimler arasında ise Osmanlı ordusunda çalışan Fransız asıllı Brentano ve İsveç elçiliğinde görevli D'ohsson öne çıkmaktadır. Her ne kadar tüm öneriler ortak bir görüş içermese de, çoğu askeri alanda reform yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Bazı dikkat çekici öneriler şunlardır:

- Kapıkulu Ocaklarının yeniden düzenlenmesi ve Kanuni Sultan Süleyman dönemi yasalarına uygun hale getirilmesi.
- Yeniçeriler ve diğer ocak askerlerine Avrupa tarzı eğitim verilmesi ve batılı silahların kullanılması.
- Avrupa'dan getirilecek uzmanlarla askerlerin modern savaş yöntemleriyle eğitilmesi.
- Topçu sınıfının güçlendirilmesi ve sürat topçularının daha fazla kullanılması.
- Yeniçeri Ocağı'nın yerine Avrupa usulüne uygun yeni bir ordu kurulması.
- Rüşvetin önlenmesi ve görevlendirmelerde liyakatin esas alınması.

Bu öneriler, III. Selim'in başlattığı Nizam-ı Cedit reformlarının temelini oluşturmuş, Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecine yön vermiştir. Ayrıca yalnızca askerî alanda değil; ekonomi, yönetim, dış ilişkiler ve eğitim gibi farklı alanlarda da reformlar gündeme gelmiştir.

3.1.8.13 III. Selim'e Yabancılar Tarafından Sunulan Öneriler

III. Selim'e sunulan 22 reform tasarısından ikisi, Osmanlı hizmetinde bulunan gayrimüslim kişiler tarafından hazırlanmıştır. Bu iki kişiden biri, İsveç elçiliğinde görev yapan Ermeni kökenli D'ohsson, diğeri ise Osmanlı ordusunda çalışan Alman kökenli Fransız subayı Baron von Brentano'dur. Bu iki ismin hazırladığı öneriler ile Tatarcık Abdullah Efendi'nin hazırladığı reform önerileri arasında bazı benzerlikler dikkat çekmektedir. Ancak D'ohsson'un sunduğu öneriler bazı yönleriyle diğerlerinden ayrılmaktadır.

D'ohsson'a göre reformlar iki aşamalı olmalıdır. Öncelikle Avrupa'dan yeterli sayıda subay getirilmeli, ardından Avrupa'dakine benzer bir askeri okul kurulmalıdır. D'ohsson, Avrupa'daki okullarda öğrencilerin devlet desteğiyle eğitim aldığını, son bilgilerle donatıldıklarını belirtmiş ve Osmanlı'da bu gelişmelere kayıtsız kalındığı için ordunun zayıfladığını söylemiştir.

Osmanlı'nın eski gücüne kavuşması için modern savaş tekniklerinin öğretileceği bir askeri okulun kurulması gerektiğini savunmuştur. Bu okuldan yetişen subaylar sayesinde, zamanla yabancı subay ve öğretmenlere olan ihtiyaç da azalacaktır. D'ohsson, okulun nasıl kurulacağına dair detaylı bir plan sunmuştur: okulun yeri, yapısı, öğrenci sayısı, dersler, yabancı dil eğitimi, araç-gereç temini, kitaplar ve öğretmen maaşları gibi konulara kadar ayrıntılı açıklamalar yapmıştır.

Katolik bir Ermeni olan D'ohsson'un 1794'te sunduğu bu öneri, 1795'te kurulan Mühendishane-i Berriyye-i Hümayun'un kurulmasında ilham kaynağı olmuştur. D'ohsson'un tasarısı ile bu okulun yapısı arasında büyük benzerlikler vardır.

D'ohsson'un reform sürecinde bu kadar etkili olmasının bazı nedenleri vardır. Avrupa tarzı eğitim almış, Fransa ve İsveç'te bulunmuş biri olarak bilgi ve deneyimi dikkat çekmiştir. 1784'te Paris'e giden D'ohsson için Sadrazam Halil Hamid Paşa tarafından yazılan tavsiye mektubunda, onun tercümanlık başarısının Osmanlı-İspanya görüşmelerine olumlu katkı sağladığı vurgulanmıştır. 1789'da İsveç ile yapılan ittifakta da önemli rol oynamıştır. Bu nedenle devlet yöneticileri D'ohsson'a saygı duymuştur.

Sadrazam Melek Mehmet Paşa da D'ohsson'u övmüş ve onun “frenk kıyafetleriyle” serbestçe dolaşmasına izin verilmiştir. D'ohsson'un yorumları, aslında ulema tarafından yapılması gereken değerlendirmeleri bir gayrimüslimin yapmasının ilginçliğini de göstermektedir. Ayrıca, 1787'de yayımlamaya başladığı “Musavver” adlı tarih kitabının iki cildini padişaha sunmuş ve bunun karşılığında III. Selim ona 2000 rub'iyye ödül vermiştir.

D'ohsson reform önerilerinde sadece askeri ve teknik değil, aynı zamanda siyasi ve hukuki alanlarda da Batı'dan örnek alınması gerektiğini vurgulamıştır. Ancak zamanla tavırları kuşku uyandırmış ve bazı devlet adamlarının tepkisini çekmiştir. Napolyon'un Mısır'a saldırmasından sonra, D'ohsson'un Osmanlı aleyhine çalıştığı ve Fransa'ya hizmet ettiği anlaşılmıştır. Uzun süre takip edildikten sonra, Osmanlı yönetimi onu “istenmeyen kişi” ilan etmiş ve İsveç'ten geri çağırılmasını istemiştir. Daha sonra Fransız arşivlerinde D'ohsson'un Fransa hükümetinden para aldığı da belgelenmiştir.

Tablo 3.10. İgnatius Mouredge D'ohsson'un Osmanlı reform sürecindeki önemli rol ve faaliyetleri

İcraat	Açıklama
Reform önerisi	Avrupa'dan yeterli sayıda subay getirilerek, Avrupa'daki benzeri bir Harp Okulu'nun kurulması gerektiğini önerdi.
Askeri okulun detaylı planı	Askeri okulun açılabilmesi için gereken adımları ayrıntılı bir şekilde sıraladı.
Mekteb-i Fünun-u Harbiye'nin kurulmasına öncülük	1794 yılında padişaha sunduğu "Mekteb-i Fünun-u Harbiye" isimli askeri okulun kurulmasını önerdi.
Mühendishane-i Berriyye-i Hümayun'un referans alınması	D'ohsson'un önerileri, 1795 yılında kurulan Mühendishane-i Berriyye-i Hümayun'un oluşturulmasında referans olarak kabul edildi.
Batı tarzında eğitim ve reform önerileri	D'ohsson'un batı tarzında eğitim almış olması ve reform önerilerinin devlet tarafından değerli bulunması, reform sürecinde önemli bir rol oynamıştır.
Diplomatik başarılar	İspanya ile Osmanlı Devleti arasındaki görüşmelerde olumlu sonuçlar elde edilmesine katkı sağladı ve Osmanlı-İsveç ittifakının oluşturulmasında rol aldı.
Kitap hediyesi ve padişahın takdiri	D'ohsson, padişaha sunduğu kitaplarla takdir ve övgü kazandı ve Osmanlı Devleti'nde büyük saygı gördü.
Batı'nın askeri ve teknik yönlerine vurgu	Batı'nın askeri, teknik, siyasi ve hukuki yönlerinin Osmanlı Devleti tarafından örnek alınması gerektiğini savundu.
İstenmeyen adam ilan edilmesi ve geri çağırılması	Napolyon'un Mısır'a saldırısı sonrasında Osmanlı Devleti aleyhine çalışmakla suçlandı ve İsveç'ten geri çağırıldı.
Fransa ile ilişkiler ve para alımı	Fransız Konsoloslugu arşivlerinden elde edilen bilgilere göre, Fransa hükümetinden para aldığı tespit edildi.

1793 yılından itibaren Osmanlı'da reformlara hız verildi ve bu döneme "Nizam-ı Cedid" adı verildi. Bu yenilikler özellikle askeri alanda yoğunlaştı. Fransız uzmanların desteğiyle Osmanlı ordusu yeniden yapılandırıldı. Topçu sınıfı geliştirildi, yeni toplar üretildi ve Tophane'nin durumu iyileştirildi. Ayrıca Osmanlı denizciliğini geliştirmek için de Fransız uzmanlar görev aldı. Ancak 1798'de Fransa Mısır'ı işgal etmeye kalkınca Osmanlı, topraklarında çalışan Fransızları ülkeden çıkardı. Buna rağmen reformlar durmadı ve ordu modernleştirilmeye devam etti.

Bu dönemde Osmanlı'da görev yapan önemli yabancılardan biri de Baron Von Brentano idi. İsveç adına Osmanlı ordusunu güçlendirmek için görevlendirilmişti. Brentano'nun önerileri arasında ilk sırada, Osmanlı sınırlarının ve kalelerinin güçlendirilmesi yer alıyordu. Savunma planlarının düzgün hesaplanarak yapılması gerektiğini söylüyordu. Ayrıca Tophane, Humbarahane,

Mühendishane ve Sürat Topçuları gibi askeri birimlerin dikkatle incelenip eksiklerinin düzeltilmesini öneriyordu.

İkinci önerisi ise, Osmanlı'nın savunmasını güçlendirmek için Fransa ile işbirliği yapmasıydı. Brentano, yeni silah sistemlerinin Osmanlı ordusunda da kullanılmasını gerektiğini savundu. Bu amaçla, Avrupa'da kullanılan askeri teknikleri anlatan bir "Fenn-i Harb" (Savaş Bilimi) kitabını Osmanlıca'ya çevirdi. Bu kitapta, Osmanlı'nın askeri başarısızlığının sebepleri olarak, düşmanın sahip olduğu yeni savaş araçlarının bilinmemesi ve Osmanlı komutanlarının savaş bilgisi eksikliği gösteriliyordu. Kitabın devamında, eksiklerin nasıl giderileceği ve ne gibi yenilikler yapılması gerektiği anlatılıyordu.

Brentano'nun tasarısında, geçmiş padişahların reformlarının neden başarısız olduğu da açıklanıyordu. Ona göre, Osmanlı'nın başarılı olması için önce iç düzenin sağlanması gerekiyordu. Bunun için de Fransa ile bir ittifak kurulması önemliydi. Ayrıca yetkililerin, askeri kurumları gezerek eksiklikleri yerinde tespit etmeleri gerektiğini belirtiyordu. Sonrasında Avrupa tarzında subay ve komutan yetiştirilmeli, Yeniçerilerin eski silahları da yenileriyle değiştirilmeliydi.

Brentano, reformların nasıl uygulanması gerektiği konusunda D'ohsson'dan farklı düşünüyordu. Ona göre değişim birden ve kökten olmamalıydı. Adım adım ve onarıcı nitelikte olmalıydı. Yeniçerilerin yerine hemen yeni bir ordu kurulmasını ya da tüm silahların aniden değiştirilmesini uygun bulmuyordu. Avrupa ordularıyla Osmanlı ordusu arasında karakter farkı olduğunu, bu farkın göz ardı edilmemesi gerektiğini söylüyordu. Brentano'nun başarılı bir Nizam-ı Cedid için dikkat edilmesi gerektiğini söylediği bazı önemli noktalar şunlardı:

- Subaylar kolayca görevden alınmamalı,
- Asker ve subayların maaşları artırılmalı,
- Askerleri motive etmek için ödüller verilmeli,
- Eski kurallar güncellenmeli,
- Reformların devletin yararına olduğu halka anlatılmalı,
- Sadece görünüşte Avrupa askerlerine benzemeye çalışılmamalı,
- Eğitim başlamadan önce talimlerin faydası açıklanmalı ve askerlerin onayı alınmalı,
- Birlik ve dayanışma vurgulanmalı,
- Kurallar gerektiğinde değiştirilmeli,

- Askerlere eğitimin başarı için şart olduğu sık sık hatırlatılmalı.

Tablo 3.11. Baron Brentano'nun osmanlı ordusunun modernizasyonu ve yeniden yapılanması için önerdiği önemli adımlar

İcraat	Açıklama
Kalelerin ve sınırların sağlamlaştırılması	Brentano, Osmanlı'nın savunmasını güçlendirmek için kalelerin ve sınırların güçlendirilmesini önerdi.
Doğru hesaplamalar yapılması	Kalelerin güçlendirilmesi için doğru hesaplamaların yapılmasının önemini vurguladı.
Hazırlık ve savunma tedbirlerinin eşit uygulanması	Önceki dönemlerdeki hatalardan ders alarak, hazırlık ve savunma tedbirlerinin eşit uygulanmasını istedi.
Tophane, Humbarahâne, Mühendishâne ve Sürat Topçuları talimğâhlarının incelenmesi ve hataların düzeltilmesi	Bu tesislerin incelenerek hataların düzeltilmesini ve modernize edilmesini önerdi.
Osmanlı'nın Fransa ile ittifak kurması	Osmanlı'nın savunması için Fransa ile ittifak kurulmasını ve yeni askeri düzenlemeler yapılmasını önerdi.
Avrupa'da kullanılan yeni tüfeklerin Osmanlı ordusunda kullanılması	Osmanlı ordusunun modernize edilmesi için Avrupa'da kullanılan yeni tüfeklerin kullanılmasını önerdi.
Osmanlı ordusunun yenilenmesi ve modernizasyonu	Brentano'nun önerileri doğrultusunda Osmanlı ordusunun yenilenmesi ve modern unsurlara göre düzenlenmesi sağlandı.
Topçu sınıfının geliştirilmesi ve Tophane'nin iyileştirilmesi	Fransız uzmanlarının desteğiyle topçu sınıfının geliştirilmesini ve Tophane'nin iyileştirilmesini sağladı.
Osmanlı denizciliğinin modernleştirilmesi	Fransız uzmanlarının görevlendirilmesiyle Osmanlı denizciliğinin modernleştirilmesini sağladı.
"Fenn-i Harb" kitabının tercüme edilmesi	Osmanlı ordusunun eğitimi için "Fenn-i Harb" kitabının tercüme edilmesini sağladı.
Eski kuralların güncellenmesi ve yeniliklerin uygulanması	Mevcut kuralların güncellenmesini ve yeniliklerin uygulanmasını önerdi.
D'ohsson'un ani değişim önerisine karşı yavaş ve tamir edici yeniliklerin tercih edilmesi	Aceleci bir yaklaşım yerine yavaş ve tamir edici yeniliklerin tercih edilmesini savundu.
Nizam-ı Cedid'in anahtar noktaları	Nizam-ı Cedid'in başarılı olabilmesi için belirlediği anahtar noktaları sıraladı.

Bu iki farklı tasarımın uygulanması sırasında yaşananlar, özellikle Nizam-ı Cedid'e karşı direncin artmasına neden oldu. **Özellikle "görünüşte ve kıyafette Avrupa askerlerine benzemekten kaçınmak" ilkesinin uygulanmamış olması,**

Nizam-ı Cedid askerlerine yönelik eleştirilere ve halkın gözünden düşmelerine neden oldu.

3.1.8.14 Nizam-ı Cedid Reformlarının Uygulanması

III. Selim dönemindeki Nizam-ı Cedid reformları, önceki yenilik hareketlerine göre daha planlı ve kapsamlıydı. Padişah, yapılan reform önerilerini dikkatle inceledi ve "inkılapçılar" adı verilen grubun sunduğu fikirleri kabul ederek uygulamaya karar verdi.

Bu amaçla, yeniliklere gerçekten inanan gençlerden oluşan 10 kişilik bir ıslahat (reform) komitesi kuruldu. Komitenin başkanlığına, dönemin tanınmış bilim insanlarından Esseyyit İbrahim Efendi (İsmail Paşazade) getirildi. Bu komiteden, tüm alanları kapsayan geniş bir reform planı hazırlamaları istendi.

Padişah ve komite başkanı, reformların başarıya ulaşması için gerekirse hayatlarını bile feda edeceklerine yemin ettiler. Komite; yönetim, ordu, sivil yaşam, siyaset, toplum, kültür ve ticaret gibi birçok alanda yenilikler içeren ayrıntılı bir reform programı hazırladı (Beydilli, 2007).

Mahmud Raif Efendi'nin askeri reformlarla ilgili genel teklifleri, III. Selim dönemindeki Nizam-ı Cedid reformları çerçevesinde şekillenmiş olup, Osmanlı ordusunu modernleştirme, disiplin altına alma, teknik yeteneklerini artırma ve finansal sürdürülebilirliği sağlama hedeflerine yöneliktir (Beydilli & Şahin, 2001). Bu bağlamda sunduğu başlıca reform önerileri şunlardır:

- Yeni ve Modern Bir Ordu Kurulması
- Mevcut Yeniçeri Ocağı'nın tamamen kaldırılması yerine disiplin altına alınması ve eğitiminin düzenlenmesi.
- Avrupa usulünde eğitim almış modern bir askeri birlik (Nizam-ı Cedid Ordusu) oluşturulması.
- Levend Çiftliği Birliği adı altında Avrupa tarzında disiplinli bir ordu teşkil edilmesi.
- Mevcut Askeri Birimlerin Yeniden Düzenlenmesi
- Yeniçeri Ocağı'nın sıkı eğitimlere tabi tutulması ve talim yapma zorunluluğunun getirilmesi.
- Cebeciler Ocağı'nda reformlar yapılması ve mühimmat üretiminin kontrol altına alınması.

- Topçu Ocağı'nın modernize edilmesi, barut üretiminin artırılması ve yeni topların döküm teknolojisinin geliştirilmesi.
- Humbaracı (havan topçuları) ve Lağımcı (mühendislik ve istihkam birimleri) ocaklarının eğitim düzeyinin yükseltilmesi.
- Bahriye teşkilatının geliştirilmesi, tersanelerde modern savaş gemilerinin inşasına yönelik yeni düzenlemeler yapılması.
- Askeri Lojistik ve Finansman Reformları
- Barut üretiminin artırılması ve düzenli stoklanması için yeni baruthaneler kurulması.
- Ordu ve başkentin lojistik desteklerinin düzenlenmesi (askeri iâşe ve levazım sistemlerinin geliştirilmesi).
- Yeni gelir kaynakları yaratılarak ordu harcamalarının güvence altına alınması (İrad-ı Cedid Hazinesi oluşturularak, özel bir bütçeyle finanse edilmesi).
- Tımar ve zeamet sisteminin yeniden düzenlenmesi, savaşlara katılmayanların haklarının geri alınması ve yerine görevini yerine getirenlerin atanması.
- Yabancı Askeri Uzmanlardan Yararlanılması
- Fransız ve İngiliz askeri danışmanların Osmanlı ordusunda görevlendirilmesi ve modern tekniklerin öğretilmesi.
- Avrupa'da uygulanan yeni askeri stratejilerin Osmanlı ordusuna adapte edilmesi.
- Savunma Stratejilerinin Güçlendirilmesi
- Karadeniz Boğazı ve Çanakkale Boğazı'ndaki kalelerin tahkim edilmesi.
- İstanbul'un savunma sistemlerinin güçlendirilmesi.
- Sınırlarda askeri düzenlemeler yapılarak, Osmanlı'nın Avrupa ve doğudaki tehditlere karşı savunmasının sağlamlaştırılması.

Bu reform önerileri, Osmanlı askeri sistemini köklü bir değişime uğratmayı amaçlamış ve modern Avrupa ordularına benzer bir yapıya kavuşturmayı hedeflemiştir.

3.1.8.14.1 Mahmud Raif Efendi'nin Askeri Reformlarla İlgili Düşünceleri

Mahmud Raif Efendi'ye göre Nizam-ı İrad-ı Cedid-i Hümayun, yani “Yeni Düzenin Emirleri”, Osmanlı ordusunun modernleştirilmesi amacıyla hazırlanan düzenlemelerin hem askerî hem de idarî reformların yasal temelini oluşturuyordu. Raif Efendi, reformların başarılı olabilmesi için devletin merkezden güçlü bir şekilde yönetilmesi gerektiğini ve bu yeniliklerin mutlaka yasal dayanaklara oturtulmasının zorunlu olduğunu belirtmiştir. Ayrıca askerî ve sivil kesimler arasında uyumun sağlanmasının reformların sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşıdığını özellikle vurgulamıştır (Beydilli & Şahin, 2001).

Mahmud Raif Efendi, askerî eğitimin tek başına yeterli olmadığını, ordunun ihtiyaçlarını düzenli biçimde karşılayacak bir lojistik sistemin kurulması gerektiğini savunmuş; yiyecek, silah ve cephane gibi temel unsurların planlı şekilde tedarik edilmesini şart koşmuştur. Yeniçeri Ocağı'na yönelik eleştirilerinde ise, bu kurumun giderek disiplinsiz ve sorunlu bir yapıya büründüğünü, ancak doğrudan kapatılmasının toplumsal tepki yaratacağını ifade etmiş, bu nedenle eğitim yoluyla kademeli bir dönüşüm önerisinde bulunmuştur. Silah üretiminden sorumlu Cebeci Ocağı'nın yetersizliğine işaret eden Raif Efendi, bu birimin Avrupa'daki tekniklerle yenilenmesi gerektiğini ve yabancı uzmanlardan destek alınmasının zorunlu olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde, savaşlarda sıkça yaşanan barut eksikliğini önlemek için üretimin artırılmasını ve düzenli stok yapılmasını savunmuş, topçu birliklerinin modern tekniklerle eğitilmesi ve top dökümünün Avrupa standartlarına uygun hale getirilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Ordunun hareket kabiliyetini artırmak için nakliye ve lojistik birimlerinin düzenlenmesi, süvari neferlerinin ve taşraya gönderilen birliklerin yalnızca savaş dönemlerinde değil barış zamanında da hazır tutulması gerektiği düşüncesi yine onun reform önerileri arasındadır. Ayrıca humbaracıların ve lağımcıların Avrupa tarzı eğitimden geçirilmesi gerektiğini ileri sürerek, Osmanlı ordusunun kuşatma ve istihkâm alanındaki teknik kapasitesinin geliştirilmesini gerekli görmüştür.

Raif Efendi, bu reformların uygulanmasında toplumsal, ekonomik ve dış politik bağlamda bazı endişelerin de göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamıştır. Tımar sisteminin kaldırılmasının taşrada huzursuzluk yaratabileceğini, yeni kurulan Nizam-ı Cedid ordusunun halkla ve geleneksel askerî yapıyla nasıl uyum sağlayacağını belirsiz olduğunu ve Avrupa tarzı eğitimin

Osmanlı toplumunun kültürel yapısına uymayabileceği kaygılarını dile getirmiştir. Bu nedenle reformların halka anlatılması ve kabul ettirilmesi için etkin bir kamu iletişimi yapılması gerektiğini savunmuştur. Ekonomik açıdan ise, reformların finansmanını üstlenecek İrad-ı Cedid Hazinesi'nin uzun vadede yetersiz kalabileceğini, devlet ekonomisinin bu yeniliklerin mali yükünü karşılamakta zorlanabileceğini ve mevcut vergi sistemiyle reformların sürdürülebilirliğinin şüpheli olduğunu belirtmiştir. Dış politika bağlamında ise Avrupa devletleriyle yapılacak askerî iş birliklerinin bağımlılık riski taşıdığını, yabancı uzmanların Osmanlı iç işlerine müdahale edebileceğini ve özellikle Napolyon'un Doğu'ya yönelik planlarının tehdit oluşturduğunu ifade etmiştir (Beydilli & Şahin, 2001).

Raif Efendi'nin öngörülleri, reformların uygulanması sürecinde büyük ölçüde haklı çıkmıştır. Nitekim, onun işaret ettiği üzere Yeniçeri Ocağı ve diğer geleneksel askerî yapılar reformlara direnç göstermiş, 1807'de Kabakçı Mustafa isyanıyla Nizam-ı Cedid ordusunun kaldırılması talep edilmiş ve III. Selim tahttan indirilmiştir. Tımar sisteminin değiştirilmesi ve yeni ordunun kurulması, taşradaki sosyal dengeleri bozmuş ve Anadolu'da huzursuzluklara neden olmuştur. Ekonomik açıdan ise, İrad-ı Cedid Hazinesi'nin sürdürülebilirliği konusundaki endişeler doğrulanmış; reformların mali yükü devlet ekonomisini zorlamış ve mevcut vergi düzenlemeleriyle bu yenilikler finanse edilememiştir. Dış politika alanında da Osmanlı'nın Avrupa devletleriyle kurduğu iş birlikleri uzun vadede bağımlılıklar yaratmış, Batılı devletler reformları Osmanlı'nın iç işlerine müdahale için bir fırsat olarak görmüştür.

Sonuç olarak, Mahmud Raif Efendi'nin dile getirdiği kaygılar ve öngörülleri, Nizam-ı Cedid reformlarının uygulanması sırasında karşılaşılan zorlukları ve başarısızlık nedenlerini anlamada kritik bir perspektif sunmaktadır. Onun değerlendirmeleri, Osmanlı modernleşmesinin yalnızca askerî ve teknik boyutlarla değil, toplumsal, ekonomik ve uluslararası bağlamlarla birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir (Beydilli & Şahin, 2001). Nizam-ı İrad-ı Cedid-i Hümayun (Yeni Düzenin Emirleri):

Mahmud Raif Efendi'ye göre Nizam-ı İrad-ı Cedid-i Hümayun, yani “Yeni Düzenin Emirleri”, Osmanlı ordusunun modernleştirilmesi amacıyla hazırlanan düzenlemelerin hem askerî hem de idarî reformların yasal temelini oluşturuyordu. Raif Efendi, reformların başarılı olabilmesi için devletin merkezden güçlü bir şekilde yönetilmesi gerektiğini ve bu yeniliklerin mutlaka yasal dayanaklara

oturtulmasının zorunlu olduğunu belirtmiştir. Ayrıca askerî ve sivil kesimler arasında uyumun sağlanmasının reformların sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşıdığını özellikle vurgulamıştır (Beydilli & Şahin, 2001).

Mahmud Raif Efendi, askerî eğitimin tek başına yeterli olmadığını, ordunun ihtiyaçlarını düzenli biçimde karşılayacak bir lojistik sistemin kurulması gerektiğini savunmuş; yiyecek, silah ve cephane gibi temel unsurların planlı şekilde tedarik edilmesini şart koşmuştur. Yeniçeri Ocağı'na yönelik eleştirilerinde ise, bu kurumun giderek disiplinsiz ve sorunlu bir yapıya büründüğünü, ancak doğrudan kapatılmasının toplumsal tepki yaratacağını ifade etmiş, bu nedenle eğitim yoluyla kademeli bir dönüşüm önerisinde bulunmuştur. Silah üretiminden sorumlu Cebeci Ocağı'nın yetersizliğine işaret eden Raif Efendi, bu birimin Avrupa'daki tekniklerle yenilenmesi gerektiğini ve yabancı uzmanlardan destek alınmasının zorunlu olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde, savaşlarda sıkça yaşanan barut eksikliğini önlemek için üretimin artırılmasını ve düzenli stok yapılmasını savunmuş, topçu birliklerinin modern tekniklerle eğitilmesi ve top dökümünün Avrupa standartlarına uygun hale getirilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Ordunun hareket kabiliyetini artırmak için nakliye ve lojistik birimlerinin düzenlenmesi, süvari neferlerinin ve taşraya gönderilen birliklerin yalnızca savaş dönemlerinde değil barış zamanında da hazır tutulması gerektiği düşüncesi yine onun reform önerileri arasındadır. Ayrıca humbaracıların ve lağımcıların Avrupa tarzı eğitimden geçirilmesi gerektiğini ileri sürerek, Osmanlı ordusunun kuşatma ve istihkâm alanındaki teknik kapasitesinin geliştirilmesini gerekli görmüştür.

Raif Efendi, bu reformların uygulanmasında toplumsal, ekonomik ve dış politik bağlamda bazı endişelerin de göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamıştır. Tımar sisteminin kaldırılmasının taşrada huzursuzluk yaratabileceğini, yeni kurulan Nizam-ı Cedid ordusunun halkla ve geleneksel askerî yapıyla nasıl uyum sağlayacağını belirsiz olduğunu ve Avrupa tarzı eğitimin Osmanlı toplumunun kültürel yapısına uymayabileceği kaygılarını dile getirmiştir. Bu nedenle reformların halka anlatılması ve kabul ettirilmesi için etkin bir kamu iletişimi yapılması gerektiğini savunmuştur. Ekonomik açıdan ise, reformların finansmanını üstlenecek İrad-ı Cedid Hazinesi'nin uzun vadede yetersiz kalabileceğini, devlet ekonomisinin bu yeniliklerin mali yükünü karşılamakta zorlanabileceğini ve mevcut vergi sistemiyle reformların sürdürülebilirliğinin şüpheli olduğunu belirtmiştir. Dış politika bağlamında ise Avrupa devletleriyle

yapılacak askerî iş birliklerinin bağımlılık riski taşıdığını, yabancı uzmanların Osmanlı iç işlerine müdahale edebileceğini ve özellikle Napolyon'un Doğu'ya yönelik planlarının tehdit oluşturduğunu ifade etmiştir (Beydilli & Şahin, 2001).

Raif Efendi'nin öngörülleri, reformların uygulanması sürecinde büyük ölçüde haklı çıkmıştır. Nitekim, onun işaret ettiği üzere Yeniçeri Ocağı ve diğer geleneksel askerî yapılar reformlara direnç göstermiş, 1807'de Kabakçı Mustafa isyanıyla Nizam-ı Cedid ordusunun kaldırılması talep edilmiş ve III. Selim tahttan indirilmiştir. Tımar sisteminin değiştirilmesi ve yeni ordunun kurulması, taşradaki sosyal dengeleri bozmuş ve Anadolu'da huzursuzluklara neden olmuştur. Ekonomik açıdan ise, İrad-ı Cedid Hazinesi'nin sürdürülebilirliği konusundaki endişeler doğrulanmış; reformların mali yükü devlet ekonomisini zorlamış ve mevcut vergi düzenlemeleriyle bu yenilikler finanse edilememiştir. Dış politika alanında da Osmanlı'nın Avrupa devletleriyle kurduğu iş birlikleri uzun vadede bağımlılıklar yaratmış, Batılı devletler reformları Osmanlı'nın iç işlerine müdahale için bir fırsat olarak görmüştür.

Sonuç olarak, Mahmud Raif Efendi'nin dile getirdiği kaygılar ve öngörüller, Nizam-ı Cedid reformlarının uygulanması sırasında karşılaşılan zorlukları ve başarısızlık nedenlerini anlamada kritik bir perspektif sunmaktadır. Onun değerlendirmeleri, Osmanlı modernleşmesinin yalnızca askerî ve teknik boyutlarla değil, toplumsal, ekonomik ve uluslararası bağlamlarla birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir (Beydilli & Şahin, 2001).

3.1.8.15 Mevcut Ocakların Yeniden Düzenlenmesi

III. Selim, Osmanlı ordusunun düşman topçuları karşısında yaşadığı yenilgileri dikkate alarak, Topçu Ocağı'nda kapsamlı reformlar gerçekleştirmiştir. Bu reformlar kapsamında, Topçu Ocağı'nın yapısı yeniden düzenlenmiş, idari ve askeri işleyişi iyileştirilmiş ve topçu birliklerinin sayısı artırılmıştır. Ayrıca, ocağın yönetimi için yeni atamalar yapılmış ve mevcut birlikler birleştirilerek daha etkili bir organizasyon oluşturulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde barut üretimi, Avrupa'daki rakiplerine göre geri kalmış durumdaydı. Bu durumu düzeltmek isteyen III. Selim, yabancı uzmanlardan yardım alınmasına karar vermiştir. Selanik, Gelibolu ve İstanbul'daki baruthaneler restore edilmiş ve Küçükçekmece'de yeni bir baruthane inşa edilmiştir. Ancak, yabancı bir

teknisyen olan Françesko'nun başarısız çalışmaları sonucunda, yerel bilgi ve deneyimlere dayalı çözümler arayışına girilmiştir.

Françesko'nun başarısızlığı, Arakel Dadyan gibi yerel yeteneklerin devreye girmesine yol açmıştır (Karakaşı, 2016). Arakel Dadyan, barut üretiminde önemli bir rol oynamış ve Osmanlı barutçuluğunu geliştirmeye katkı sağlamıştır (Koçu, 1973).

3.1.8.15.1 Nizam-ı Cedit Ocağının Kurulması

III. Selim, mevcut asker ocaklarını düzelten çeşitli kanunnameler yayınladı, ancak asıl hedefi Avrupa tarzında modern bir ordu kurmaktı. Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Avrupalı subaylarla birlikte İstanbul'a döndü ve Levent iftliğinde az sayıda askere eğitim verdi, bu da Nizam-ı Cedit askerlerinin çekirdeğini oluşturdu.

Nizam-ı Cedit askerleri, Levent iftliği'nde eğitildi ve daha sonra Anadolu'da da yaygınlaştırıldı. Yeni bir ordu oluşturmak için kaynaklar toplandı ve Levent iftliği Kanunnamesi yayımlandı. Bu kanunname, yeni askerlerin yetiştirilmesi ve örgütlenmesi için ayrıntılı talimatlar içeriyordu.

Nizam-ı Cedit ocağının başarısı için mavi bere ve kırmızı ceket gibi modern üniformalar giydirildi. Ancak, Nizam-ı Cedit askerlerinin başarıları, Yeniçeri Ocağı'nın direnişi ile engellendi ve kuruluşlarına karşı propagandalar yapıldı.

Nizam-ı Cedit askerleri, Osmanlı ordusunda büyük bir fark yaratarak disiplin ve eğitim konusunda öne ıktılar. Bu yeni düzenin mali ihtiyaçlarını karşılamak için Irad-ı Cedit Hazinesi kuruldu ve yeni gelir kaynakları oluşturuldu.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabaları, askeri düzenlemeler ve ekonomik önlemlerle desteklendi ve Nizam-ı Cedit Ocağı'nın kuruluşu bu çabaların bir parçasıydı.

III. Selim döneminde Osmanlı donanması oldukça zayıftı. Tersaneler kullanılmaz durumdaydı ve donanmadaki 90 gemi eski yöntemlerle, farklı yerlerden sağlanan malzemelerle yapılmıştı. Bu gemiler savaş için yeterli değildi. Sadece gemiler değil, denizciler de eğitimsizdi ve disiplin sorunu yaşıyordu. Bu sorunları çözmek için donanmayı yeniden düzenleme görevi Baş uhadar Küçük Hüseyin Paşa'ya verildi. Hüseyin Paşa, denizcilikle ilgili kurallar koydu. Kaptanların sınavla seçilmesini sağladı; askerlerin de sınavla alınıp eğitilmesini düzenledi. Ayrıca Fransa ve İsveç'ten mühendisler getirerek donanmanın gelişmesine katkı sağladı (Karta, 2014).

Toplamda 15 tersane faaliyete geçirilmiş ve bu tersanelerde 45 gemi inşa edilmiştir. Bu gemilerin personel sayısı ise 20.495'e ulaşmıştır. 1778'de kurulan tersane mühendishanesine, 1795'te gemi inşaat mühendisliği bölümü eklenmiş ve aynı yıl, deniz subaylarına yönelik harita ve seyrüsefer kursları başlatılmıştır. Toplamda 15 tersane yeniden çalışır duruma getirilmiş ve bu tersanelerde 45 gemi yapılmıştır. Bu gemilerde görev yapan personel sayısı 20.495'e kadar çıkmıştır. 1778 yılında kurulan tersane mühendishanesine, 1795 yılında gemi yapımıyla ilgili mühendislik bölümü eklenmiştir. Aynı yıl, deniz subayları için harita çizimi ve yön bulma (seyrüsefer) dersleri de başlatılmıştır (Karta, 2014). Böylece modern denizcilik yöntemlerinin öğretilmesi sağlanmıştır.

Hasköy'de, Humbaracı ve Lağımçı kışlaları yakınında inşa edilen Mühendishane-i Amire binası, donanma reformlarına önemli katkılar sağlamıştır. Bahriye Mektebi'nin öğrencileri, bu binada eğitim almaya başlamış ve Avrupa tarzı gemi inşasına, Fransa'dan getirilen mühendislerin rehberliğinde başlanmıştır (Beydilli, 2020).

Hüseyin Paşa, donanma reformlarında büyük bir öneme sahip olup, padişahın tam destek alarak yabancı uzmanlardan faydalanmıştır. 12 yıl boyunca Kaptan-ı Derya olarak görev yapmış ve Osmanlı denizcilik reformunun öncüsü olarak tanınmıştır. III. Selim döneminin sonlarına doğru Osmanlı donanması, Avrupa'nın en güçlü filolarından biri haline gelmiştir, 27 büyük savaş gemisi ve 27 firkateynle güçlendirilmiştir (Karta, 2014).

Mühendishane-i Berri-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu'nda topçu ve istihkâm subaylarını yetiştirmek için kurulmuş askeri bir okuldur. Bu okul ilk olarak 1734 yılında Üsküdar'da "Humbarahane ve Hendesehane" adıyla açılmıştır. Ancak, 1740 yılında Yeniçerilerin ayaklanma çıkarma ihtimalinden korkulduğu için kapatılmıştır. Okulda o dönemde okuma-yazma, matematik, geometri ve din gibi dersler verilmekteydi (Beydilli, 2020).

1769 yılında, Sultan III. Mustafa döneminde, Koca Ragıp Paşa'nın girişimi ve Fransız askeri danışman Baron de Tott'un desteğiyle Haliç-Kabataş'ta yeniden açılmıştır. Ancak okul, III. Selim dönemine kadar düşük seviyede eğitim vermeye devam etmiştir (Dalkıran, 2010, s. 27).

1790 yılında III. Selim, eğitim alanında yaptığı yenilikler çerçevesinde Fransa ve İsviçre'den mühendis öğretmenler ve subaylar getirtti. Bu amaçla

Eyüp'te "Mühendishane-i Sultani" adında yeni bir okul kuruldu. 1793 yılında ise bu okul, Halıcıoğlu'nda yeni yapılan Humbaracılar Kışlası'na taşındı ve adı "Mühendishane-i Berri-i Hümayun" olarak değiştirildi. (Beydilli, 2020).

Bu kurum, Osmanlı kara ordusunun ihtiyaç duyduğu topçu ve istihkâm subaylarını yetiştiren temel eğitim merkezlerinden biri olmuş, aynı zamanda askeri mühendislerin yetişmesini sağlamıştır. 1847 yılında, okulun adı "Mühendis Mektebi" olarak değiştirilmiş, 1865'te idadi sınıfları Galata Sarayı'na taşınmış, 1871'de ise harbiye sınıfları Mekteb-i Harbiye'ye (günümüz Kara Harp Okulu) dahil edilmiştir.

1878 yılında okulda "Mümtaz Sınıfı" açılmış, başarılı öğrenciler kurmay subay eğitimi için "Erkan-ı Harbiye" sınıfına, diğerleri ise "Mümtaz Sınıfı"na ayrılmıştır. Mümtaz sınıfına seçilen öğrenciler üç yıl daha eğitim gördükten sonra mümtaz yüzbaşı olarak mezun olup, özellikle askeri fabrikalarda görev almışlardır (Dalkıran, 2010).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, Mühendishane-i Berrî-i Hümayûn, Mekteb-i Harbiye ile birleştirildi. Hasköy'deki eski binası ise topçu subaylarının uygulamalı eğitim aldığı bir okul haline getirildi.

Bu okul, Osmanlı ordusunun eğitim sisteminin yenilenmesinde önemli bir görev üstlendi ve kurmay subayların yetişmesine katkı sağladı. 18'inci yüzyılın sonlarından itibaren, özellikle III. Selim döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme çalışmaları hız kazandı. Bu dönemde yapılan askeri reformlar, sadece teknik gelişmeleri değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel değişimleri de beraberinde getirdi. Mühendishane-i Berrî-i Hümayûn'un açılması ve donanmanın yenilenmesi, bu dönüşümün önemli örneklerindendir.

3.1.8.16 Reformlarının Kültürel ve Sosyolojik Etkileri Osmanlı Denizcilik Reformlarının Sosyo-Kültürel Yansımaları

Osmanlı donanmasının III. Selim döneminde Küçük Hüseyin Paşa öncülüğünde yeniden düzenlenmesi, denizcilik geleneğinin modern yöntemlerle entegre edilmesini sağlamıştır. Fransa ve İsveç'ten mühendislerin getirilmesi, uluslararası askeri bilimlerin Osmanlı'ya girişini hızlandırmıştır. Bu süreçte, donanma personelinin düzenli eğitim alması ve kaptanların sınavlardan geçirilmesi, Osmanlı askeri yapısında liyakat esasına dayalı bir dönüşüm başlatmıştır.

Bu reformlar, Osmanlı toplumunun teknik ve bilimsel bilgilere olan bakış açısını değiştirmiş, denizcilik alanında Avrupa ile rekabet edebilecek bir yapı oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca, askeri eğitimin modernleşmesi, Osmanlı subaylarının daha donanımlı hale gelmesini sağlayarak, bürokratik ve askeri yapının dönüşümüne katkıda bulunmuştur.

Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn, Osmanlı'da batılı tarzda mühendis yetiştiren ilk kurumlardan biri olarak, teknik eğitimin modernleşmesi sürecinde kritik bir rol oynamıştır. Okulun ders programı, matematik, hendese, haritacılık, topçuluk ve istihkâm gibi alanlara odaklanmış olup, Avrupa'daki askeri akademilerin müfredatına benzer şekilde yapılandırılmıştır.

Bu eğitim süreci, Osmanlı toplumunda teknik bilginin önemini artırmış ve askerî mühendisliğin gelişmesine öncülük etmiştir. Ayrıca, okulun kademeli eğitim sistemi ve sınav uygulamaları, geleneksel Osmanlı eğitim sisteminden farklı olarak, akılcı ve ölçülebilir başarı kriterlerine dayanan bir eğitim modelini benimsemiştir. Bu da Osmanlı toplumunda bilimsel düşüncenin yaygınlaşmasına ve teknik alanlarda uzmanlaşmanın teşvik edilmesine katkıda bulunmuştur.

Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn ve Osmanlı denizcilik reformları, Osmanlı toplumunda eğitim ve meslek yapılarının dönüşümüne yol açmıştır. Geleneksel askerî sistemin içinde mühendislik eğitiminin önem kazanması, askeri sınıf içinde yeni bir uzmanlaşma anlayışını doğurmuştur. Bu durum, Osmanlı askeri kültüründe liyakate dayalı bir sistemin gelişmesine ve modernleşme çabalarının hızlanmasına katkı sağlamıştır.

Ayrıca, eğitim süreçlerine yabancı uzmanların katılması ve Osmanlı öğrencilerinin Avrupa tarzı eğitim almaya başlaması, Batı ile olan entelektüel etkileşimi artırmış ve Osmanlı'da teknik bilginin gelişimine ivme kazandırmıştır. Bunun yanı sıra, askeri reformların sivil alana yansması da görülmüş; haritacılık, mühendislik ve matematik gibi alanlarda yetişen uzmanlar, sivil bürokraside görev alarak Osmanlı modernleşme sürecinin önemli aktörleri haline gelmişlerdir.

Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn'un ve denizcilik reformlarının yarattığı dönüşüm, Osmanlı askeri modernleşmesini kalıcı bir sürece dönüştürmüştür. Özellikle Tanzimat döneminde, bu reformların etkileri Osmanlı ordusunun daha kurumsal bir yapıya kavuşmasına ve sivil bürokraside modernleşme çabalarının hız kazanmasına yol açmıştır.

Bu süreçte, Osmanlı modernleşmesi yalnızca askeri yeniliklerle sınırlı kalmamış; aynı zamanda bilim, eğitim ve yönetim anlayışında köklü değişimlerin önünü açmıştır. Batı tarzı eğitim sistemine sahip yeni okulların açılması ve modern mühendislik eğitiminin yaygınlaşması, Osmanlı entelektüel çevrelerinde yeni düşünce akımlarının ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda III. Selim döneminde gerçekleştirilen askeri reformlar ve eğitimde yapılan yenilikler, sadece askeri gücün modernleşmesini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Osmanlı toplumunun bilim ve teknolojiye olan bakış açısını da değiştirmiştir. Mühendishane-i Berrî-i Hümayûn'un açılması ve Osmanlı denizcilik reformları, Osmanlı aydınlanmasının temel taşlarından biri olmuş, sivil ve askeri alanlarda rasyonel düşüncenin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Mühendishane-i Berrî-i Hümayûn ve Mühendishane-i Bahri-i Hümayûn'da verilen eğitim, Osmanlı'da modern mühendislik ve askerî bilimlerin temellerini atarak, ilerleyen dönemlerde İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) ve Harp Okulları gibi kurumların oluşumuna zemin hazırlamıştır. Özellikle riyâziye (matematik), hendese (geometri), haritacılık ve istihkâmcılık gibi derslerin sistemli bir şekilde öğretilmesi, Osmanlı askerî ve teknik eğitiminde kalıcı reformlar yapılmasını sağlamıştır. Bu kurumların yetiştirdiği subaylar ve mühendisler, Osmanlı ordusunun modernleşmesinde önemli roller üstlenmiş ve 19'uncu yüzyıl boyunca sanayi, altyapı ve savunma alanlarında gelişmelere öncülük etmiştir. Mühendislik eğitiminin kurumsallaşması, Tanzimat sonrası açılan teknik okullara ve nihayetinde 1883 yılında Hendesehane'nin İstanbul Teknik Üniversitesi'ne dönüşmesine zemin hazırlarken, askerî okullar da Harp Okulları'na evrilerek modern TSK'nın eğitim sisteminin temelini oluşturmuştur.

Bu süreç, Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabalarının sürdürülebilir olması için bilimsel ve teknik eğitimin önemini ortaya koymuş, askeri ve sivil bürokraside köklü değişimlerin temelini atmıştır. Sonuç olarak, III. Selim döneminde gerçekleştirilen reformlar, Osmanlı toplumunda modernleşmenin sadece askeri bir zorunluluk değil, aynı zamanda eğitim, kültür ve yönetim anlayışında köklü bir dönüşüm anlamına geldiğini göstermiştir.

Osmanlı Padişahı III. Selim, 18'inci yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin gerileyişini durdurmak ve devlet mekanizmasını modernleştirmek amacıyla Nizam-ı Cedid adı verilen reform hareketini başlatmıştır. Bu reformların

temel amacı, özellikle askeri alanda Avrupa tarzı bir ordu kurarak Osmanlı ordusunun savaş kabiliyetini artırmaktır. Ancak bu reformlar, devletin farklı kesimlerinden ciddi tepkiler almıştır. En büyük muhalefet, geleneksel eğitim yöntemlerini korumak isteyen Yeniçeri Ocağı'ndan gelmiştir. Yeniçeriler, reformların kendi varlıklarını tehdit ettiğini düşünerek Nizam-ı Cedid hareketine karşı çıkmıştır. Padişah III. Selim'in yakın çevresi dışında bu reformları destekleyenlerin sayısı oldukça azdır.

Reformların hayata geçirilmesi sürecinde III. Selim, Fransız askeri uzmanlarından faydalanmış ve Batı tarzı bir modernleşme anlayışını benimsemiştir. Ancak Fransa'nın Osmanlı toprakları üzerindeki emperyalist emelleri zamanla ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti, Fransa'nın dostane ilişkiler kurma girişimlerini başlangıçta olumlu karşılamış, ancak 1798 yılında Fransız ordusunun Napolyon Bonapart önderliğinde Mısır'ı işgal etmesi, Osmanlı yönetimi açısından büyük bir tehdit oluşturmuştur. Napolyon, Mısır'ı ele geçirdikten sonra Suriye ve Kızıldeniz'e ilerleyerek bölgeyi Fransız sömürge sistemine katmayı amaçlamaktaydı. Osmanlı Devleti, böyle bir saldırıyı beklememekteydi ve ani gelişen bu işgal karşısında hazırlıksız yakalanmıştır.

1799 yılında Napolyon, Osmanlı kuvvetlerinin denetiminde bulunan Akka Kalesi'ni kuşatmıştır. Napolyon, kaleyi savaşmadan teslim almak istemiş ancak Cezzar Ahmet Paşa bu teklifi reddetmiştir. Osmanlı kuvvetleri, yaklaşık iki ay boyunca süren çatışmalar sonucunda Fransız ordusunu geri çekilmeye zorlamıştır. İstanbul'dan gelen **Nizam-ı Cedid** askerlerinin de desteğiyle, Osmanlı güçleri Fransızlara karşı başarılı bir savunma sergilemiş ve Napolyon 21 Mayıs 1799'da Akka'dan çekilmek zorunda kalmıştır. Bu yenilgi, Napolyon'un askeri kariyerindeki ilk büyük başarısızlıklardan biri olmuş ve Osmanlı'nın Avrupalı güçlere karşı direnebileceğini göstermiştir.

Ancak Nizam-ı Cedid ordusu, kuruluşundan itibaren hem Yeniçeriler hem de yenilik karşıtı devlet adamları tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılacağına dair yayılan söylentiler, bu tepkinin daha da artmasına neden olmuştur. Ayrıca, Nizam-ı Cedid askerlerinin Fransız askeri kıyafetlerine benzer uniformalar giymesi, halk arasında hoşnutsuzluğa yol açmıştır. Osmanlı bürokrasisinde reformların nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Örneğin, yabancı uzman Brentano, yeniliklerin yavaş yavaş ve Yeniçeri zabitlerinin desteği alınarak yapılması gerektiğini savunmuştur

(Şimşek, 2006, s. 105). Buna karşın, reformlara doğrudan karşı çıkan Tatarcık Abdullah Efendi, yenilik hareketlerinin başarıya ulaşmayacağını öne sürmüştür.

Nizam-ı Cedid karşıtı propaganda hızla yayılmış ve yalnızca Yeniçeriler değil, merkezi otoritenin güçlenmesini istemeyen ayanlar ve ulema sınıfının önemli bir kısmı da reformlara karşı çıkmıştır. Reformları desteklemeyen devlet adamlarından Tayyar Paşa, Yeniçerileri kışkırtarak bir isyan başlatmayı planlamıştır (Öner, 2018). Camilerdeki vaazlarda Batı tarzı reformlar eleştirilmiş ve Nizam-ı Cedid ordusu halkın gözünde olumsuz bir imaj kazanmıştır. III. Selim, bu tepkileri azaltmak amacıyla "Koca Sekbanbaşı Risalesi" adlı bir metin yazdırmış ve reformların Osmanlı Devleti'nin bekası için gerekli olduğunu savunmuştur (DİA, 2002). Ancak bu çabalar, halkın ve devlet adamlarının tepkisini yatıştırmakta yetersiz kalmıştır.

Sonuç olarak, III. Selim'in reform çabaları, güçlü bir muhalefet nedeniyle başarısızlığa uğramıştır. 1807 yılında gerçekleşen Kabakçı Mustafa İsyanı sonucunda III. Selim tahttan indirilmiş ve Nizam-ı Cedid reformları sona ermiştir. Ancak bu reform hareketleri Osmanlı'daki modernleşme sürecinin ilk önemli adımlarından biri olmuş ve II. Mahmud döneminde (1826) Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla (Vaka-i Hayriye) Osmanlı Devleti, daha köklü bir reform sürecine girmiştir. III. Selim'in reformları, her ne kadar dönemin koşulları nedeniyle başarılı olamamış olsa da, Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabalarının önünü açan önemli bir girişim olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.

Kabakçı Mustafa Ayaklanması'nın Sosyolojik Değerlendirmesi: Kabakçı Mustafa Ayaklanması, Osmanlı İmparatorluğu'nda o dönemde mevcut olan sosyal, ekonomik ve siyasi sorunların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ayaklanmanın sosyolojik değerlendirmesini yaparken aşağıdaki ana sebepler ve sonuçlar dikkate alınabilir:

Sebepler:

1. **Otoritesizlik ve Askeri Başarısızlıklar:** I. Abdülhamid dönemindeki otoritesizlik ve askeri başarısızlıklar, hükümetin güçsüzlüğünü ve yönetimdeki istikrarsızlığı artırmıştır. Bu durum, halk arasında güvensizlik ve hoşnutsuzluğa yol açmıştır.
2. **Ekonomik Sıkıntılar ve Hoşnutsuzluk:** Kırım'ın kaybı, ekonomik sıkıntılar ve yangınlar gibi faktörler, halk arasında ekonomik sıkıntılar ve hoşnutsuzluklara neden olmuştur. Bu tür zorluklar, hükümetin zayıflığını daha da vurgulamıştır.
3. **Nizam-ı Cedid Reformları ve Yeni Vergiler:** III. Selim döneminde uygulanan Nizam-ı Cedid reformları ve yeni vergiler, özellikle Yeniçeriler gibi eski düzen taraftarlarının hoşnutsuzluğunu artırmıştır. Bu reformlar, geleneksel yapıları ve ayrıcalıkları tehdit etmiştir.
4. **III. Selim'in Başarısızlıkları ve Dış Tehditler:** III. Selim'in başarısızlıkları, özellikle Ruslarla savaşın kaybedilmesi ve Vehhabilerin hacı olmalarını engellemesi gibi faktörler, hükümetin zayıf görünmesine ve halk arasında tepkilere neden olmuştur.

5. **Yeniçerilerin Hoşnutsuzluğu ve Askeri Gelişmeler:** Yeniçerilerin, Nizam-ı Cedid'e karşı hoşnutsuzluğu ve askeri ayinlerdeki gelişmeler, iç güvenlik ve askeri düzenle ilgili endişeleri artırmıştır.

Sonuçlar:

1. **III. Selim'in Tahttan İndirilmesi ve IV. Mustafa'nın Tahta Çıkışı:** Ayaklanma, III. Selim'in tahttan indirilmesine ve yerine IV. Mustafa'nın tahta çıkmasına yol açmıştır. Bu, Osmanlı tahtında yaşanan bir değişikliği ve hükümette bir dönüşümü temsil etmiştir.
2. **Reform Hareketlerinin Gerilemesi:** Ayaklanma sonrasında Nizam-ı Cedid hareketinin tamamen sona ermesi, Osmanlı İmparatorluğu'nda reform hareketlerinin gerilemesine ve eski düzenin etkisinin artmasına yol açmıştır. Bu, modernleşme çabalarının geçici olarak duraklamasına ve eski yapıların devamına işaret etmiştir.
3. **Yönetimde Güç Mücadeleleri:** Ayaklanma, Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetimdeki güç mücadelelerini ve siyasi istikrarsızlığı artırmıştır. Yeni liderlik yapıları oluşturulmuş ve hükümetteki güç dengeleri değişmiştir.

Kabakçı Mustafa Ayaklanması, Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönemde karşı karşıya olduğu derin sorunların bir yansımasıdır ve bu olayın sonuçları, imparatorluğun siyasi ve toplumsal yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. Ayaklanmanın sebepleri arasında Nizam-ı Cedid'e karşı hoşnutsuzluk önemli bir faktördü, ancak sadece bu faktörü dikkate almak yetersiz olur. Ayaklanmanın altında yatan nedenlerin karmaşıklığı ve çeşitliliği, Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönemde karşı karşıya olduğu derin sorunların bir yansımasıdır.

Nizam-ı Cedid reformlarının toplumda yarattığı tepkileri ve bu reformların başarısızlık nedenlerini anlamak için çeşitli sosyolojik kuramları kullanılabilir. Bu bağlamda, özellikle **Modernleşme Teorisi**, **Çatışma Teorisi** ve **Sosyal Değişim Teorisi** gibi yaklaşımlar değerlendirilmede kullanılmıştır:

Modernleşme Teorisi çerçevesinde, Nizam-ı Cedid reformları, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'nın teknolojik ve askeri üstünlüğüne karşılık verme çabası olarak görülebilir. Bu teori, toplumların geleneksel yapılardan modern toplumlara dönüşüm süreçlerini inceler. Osmanlı'nın bu reformlarla Batılı kurumları ve teknikleri benimsemeye çalışması, modernleşme sürecinin bir parçası olarak görülebilir. Ancak, bu tür reformlar, toplumun geleneksel kesimlerinde dirençle karşılaşmıştır. Nitekim, Yeniçeri Ocağı ve bazı ulema sınıfının reformlara karşı çıkması, modernleşme sürecine yönelik tepkiler olarak değerlendirilebilir (Kahraman, 2005).

Çatışma Teorisi, toplumdaki farklı gruplar arasındaki güç ve çıkar çatışmalarını vurgular. Nizam-ı Cedid reformları, mevcut güç dengelerini değiştirmeyi hedeflediği için, özellikle Yeniçeriler ve ayanlar gibi grupların çıkarlarına tehdit oluşturmuştur. Bu grupların reformlara karşı direnişi, mevcut statükoğu koruma çabası olarak değerlendirilebilir. Bu perspektiften bakıldığında, reformların başarısızlığı, toplum içindeki çıkar çatışmalarının bir sonucu olarak görülebilir (Yılmaz, 2024).

Sosyal Değişim Teorisi, toplumların değişim süreçlerini ve bu süreçlere verilen tepkileri inceler. Nizam-ı Cedid reformları, Osmanlı toplumunda köklü değişiklikler yapmayı hedeflemiştir. Ancak, bu tür ani ve kapsamlı değişim girişimleri, toplumun bazı kesimlerinde dirençle karşılaşabilir. Reformların uygulanmasında karşılaşılan zorluklar ve toplumun çeşitli kesimlerinden gelen tepkiler, sosyal değişim süreçlerinin karmaşıklığını göstermektedir (Ustaoglu & Yılmaz, 2022).

Bu sosyolojik kuramlar, Nizam-ı Cedid reformlarının neden başarısız olduğunu ve toplumda nasıl tepkilere yol açtığını anlamada faydalı perspektifler sunmaktadır.

➤ **Osmanlı Modernleşmesi ve Nizam-ı Cedid: Modernleşme Teorileri Çerçevesinde Bir Değerlendirme**

Modernleşme teorileri, toplumların geleneksel yapılardan modern yapılara evrilmesini açıklamaya çalışır. Bu teorilere göre, modernleşme kaçınılmaz bir süreçtir ve toplumlar bu süreçte sanayileşme, kentleşme, sekülerleşme gibi dönüşümler yaşar. Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'nın teknolojik ve askeri üstünlüğünü fark ederek geri kalmışlık endişesine kapılmıştır. Bu endişeyle hareket eden Osmanlı yöneticileri, Nizam-ı Cedid'i geri kalmışlığı gidermek ve Batı'yla rekabet edebilmek için başlatılan bir modernleşme hamlesi olarak görmüşlerdir.

Modernleşme teorilerine göre, askeri yenilikler çoğu zaman modernleşme sürecinin öncüsü olur. Osmanlı'da da Nizam-ı Cedid ordusu, Avrupa tarzı eğitim ve donanımına sahip,

disiplinli bir askerî güç oluşturmayı hedeflemiştir. III. Selim, özellikle Fransa'dan uzmanlar getirterek Batı'nın askerî ve teknik bilgisini Osmanlı'ya aktarmayı amaçlamıştır. Bu adım, Batılılaşma sürecinin önemli bir göstergesidir.

Batılı yaşam tarzının ve kıyafetlerinin benimsenmesi, toplumda geleneksel değerlerle çatışmaya yol açmıştır. Nizam-ı Cedid askerlerinin Fransız üniformalarına benzer kıyafetler giymesi, halk arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır. Modernleşme teorileri, hızlı toplumsal değişimlerin dirençle karşılaşabileceğini öngörür. Geleneksel kurumlar ve değerler, yeniye karşı korunmaya çalışılır. Bu bağlamda, Yeniçeri Ocağı ve ulema sınıfı, Nizam-ı Cedid reformlarına şiddetle karşı çıkmıştır. Çünkü bu reformlar, onların mevcut güç ve ayrıcalıklarını tehdit etmekteydi. Halkın büyük bir kısmı da Batılılaşmayı kendi kültürel ve dini değerlerine bir tehdit olarak görmüştür. Camilerde verilen vaazlar ve yapılan propagandalarla, reformlara karşı toplum mobilize edilmiştir.

Osmanlı'nın modernleşme çabaları, bazı tarihçiler tarafından "Defansif Modernleşme" (Lewis, 1993, s. 80-90; Berkes, 2004) olarak tanımlanır. Yani, dış tehditlere ve iç sorunlara karşı devletin güçlendirilmesi amacıyla modernleşme girişimleri yapılmıştır. Osmanlı'nın Avrupa karşısında aldığı yenilgiler, reformları zorunlu kalmıştır. Ancak bu reformlar, halkın talebinden ziyade devlet elitlerinin kararıyla yukarıdan aşağıya uygulanmaya çalışılmıştır. Reformlar, merkezî otoritenin taşra üzerindeki kontrolünü artırmayı hedeflemiştir. Bu da yerel güç sahiplerinin (ayanlar) tepkisini çekmiştir.

Batılılaşma sürecinin sosyolojik analizi kapsamında, modernleşme teorilerinin genellikle Batı merkezli bir bakış açısıyla yazıldığı ve Batılı olmayan toplumların modernleşme deneyimlerini tam olarak açıklamakta yetersiz kalabileceği eleştirisi yapılır. Eşzamanlılık sorunu, Osmanlı'nın modernleşme çabalarının Batı'daki gelişmelerle eşzamanlı olmamasını ve bu çabaların içsel bir dinamikten ziyade dış baskılar sonucu ortaya çıktığını gösterir. Bazı sosyologlar, Osmanlı'nın modernleşme girişimlerini, Batı'ya bağımlılığı artıran ve ekonomik sömürgeleşmeyi hızlandıran süreçler olarak görürler. Bu perspektif, bağımlılık teorisi ve merkez-çevre ilişkisi kavramlarıyla açıklanır.

Modernleşme ve Batılılaşma süreci, Osmanlı toplumunda kimlik krizlerine ve kültürel çatışmalara yol açmıştır. Osmanlı aydınları ve yöneticileri, bir yandan Batı'nın teknik üstünlüğünü kabul ederken, diğer yandan kendi kültürel ve dini değerlerini korumak istemişlerdir. Bu Doğu ve Batı ikilemi, reformların tutarsız ve eksik uygulanmasına neden olmuştur. Batılılaşmayı benimseyen elit kesim ile geleneksel yaşam tarzını sürdüren halk arasında bir kopukluk oluşmuştur.

Modernleşme teorileri, geleneksel yapıların moderniteye engel teşkil edebileceğini belirtir. Osmanlı örneğinde bu gerilim net bir şekilde görülmektedir. Geleneksel askerî yapı olan Yeniçeri Ocağı, reformların önündeki en büyük engellerden biri olmuştur. Kendi ayrıcalıklarını kaybetme korkusu, onları isyana ve şiddete yöneltmiştir. Ulemanın etkisi de bu süreçte büyüktür; dini otoriteler, Batılılaşmanın İslamî değerlere aykırı olduğunu savunarak reformlara karşı çıkmışlardır.

Sonuç ve değerlendirme olarak, Nizam-ı Cedid, Osmanlı'nın modernleşme ve Batılılaşma çabalarının ilk önemli örneklerinden biridir. Modernleşme teorileri ve Batılılaşma süreçleri bağlamında değerlendirildiğinde, halkın ve geleneksel kurumların desteği alınmadan yapılan yukarıdan aşağıya modernleşme girişimlerinin dirençle karşılaşarak başarısız olduğu görülmektedir. Batı'dan alınan kurum ve tekniklerin, Osmanlı toplumunun kültürel ve sosyal yapısına tam olarak adapte edilememesi, kültürel uyum sorununu ortaya çıkarmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, modernleşme ihtiyacını fark etmiş ancak bunu uygulamaya koyarken ciddi engellerle karşılaşmıştır. Bu da modernleşmenin sancılı ve karmaşık bir süreç olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, Osmanlı'nın Batılılaşma çabaları, kendi kimliğini sorgulamasına ve yeni bir yön arayışına girmesine neden olmuştur.

18'inci yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme çabalarının ana hatlarını aşağıdaki şekilde ele alınabilir;

• **Lale Devri ve Öncesi:** Osmanlı modernleşmesi ve Batılılaşma çabaları, 18'inci yüzyılın başlarındaki Lale Devri ile başlamıştır. Ancak, Osmanlı yönetimi, önceki dönemlerde sadece mevcut düzenin onarılmasına odaklanmış ve Batı'daki gelişmelerden habersiz olarak geleneksel yöntemleri sürdürmeye çalışmıştır.

• **Dış Etkilerin Rolü:** Osmanlı'nın modernleşme çabaları, dış etkilere dayanmaktadır. Bu etkiler arasında Avrupalıların öncülüğü, özellikle de Fransa'nın rolü büyüktür. Fransız subayı Rochefort'un Osmanlı'ya sunduğu reform önerileri ve diğer Avrupalı uzmanların katkıları, modernleşme sürecinde belirleyici olmuştur.

• **Askeri Reformlar:** Osmanlı modernleşme hareketi, özellikle askeri alanda önemli adımlar atmıştır. Bu dönemde Nizam-ı Cedit Ordusu'nun kurulması ve Avrupa usullerine göre eğitilmiş bir askeri birlik oluşturulması, reformların en dikkat çekici yönlerinden biridir.

• **Diğer Alanlardaki Reformlar:** Nizam-ı Cedit hareketi sadece askeri alanda değil, aynı zamanda ekonomik, eğitim ve yönetim alanlarında da reformlar içermiştir. İthalat sınırlamaları, yerli üretimi teşvik etme, yeni matbaaların açılması gibi önlemler alınmıştır.

• **Zorluklar ve Direniş:** Ancak, modernleşme çabaları bazı zorluklarla ve direnişlerle karşılaşmıştır. Özellikle, eski kurumlar ve Yeniçeriler gibi geleneksel güç odakları reformlara direnmiş ve zaman zaman şiddetli çatışmalara neden olmuştur.

• **Başarı ve Sınırlılıklar:** Nizam-ı Cedit hareketi, belirli başarılar elde etmiş ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun temel sorunlarını çözme konusunda yetersiz kalmıştır. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne engel olamamış ve diğer faktörlerle birlikte sona ermiştir.

Sonuç olarak, Nizam-ı Cedit hareketi Osmanlı İmparatorluğu'nun 18'inci yüzyıldaki modernleşme çabalarının önemli bir aşamasını temsil etmektedir. Ancak, bu hareketin sınırlı başarıları ve karşılaşılan zorluklar, imparatorluğun çöküşünü engelleyememiştir.

3.1.8.17 18'inci Yüzyılda Osmanlı Toplumunun Ordusuyla Etkileşimi

18'inci yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan sosyal ve askeri yapıdaki değişimler, toplumun ordusuyla olan etkileşimini ve genel sosyolojik dinamiklerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu dönem, hem Kanuni Sultan Süleyman'ın ihtişamlı döneminin sonrasında yaşanan zayıflama belirtilerini hem de ıslahat hareketlerinin getirdiği yenilikleri yansıtan bir dönemdir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümünden sonra, sultanların yetenek ve güç eksikliği, imparatorluğun yönetimindeki birincil zayıflık olarak ortaya çıktı. Padişahların kamu işlerinden çekilmesi ve sadrazamlık makamının otoritesinin artması, siyasi sadakat ve merkezi otoritenin zayıflamasına yol açtı. Bu durum, devletin yönetim yapısını ve toplumun genel dinamiklerini derinden etkiledi.

Yeniçerilerin Osmanlı ordusunun en önemli gücü haline gelmesi ve devşirmenin başkentteki gücünü kaybederek eski güç merkezlerine geri dönmesi, toplumun genel dinamiklerinde önemli değişimlere yol açtı. Yeniçerilerin siyasi etkisi, ordunun iç yapısını ve toplumun sosyolojik yapısını derinden etkiledi.

Osmanlı toplumundaki yolsuzluk ve adam kayırmacılık, reform çabalarını etkiledi ve devşirme sınıfı içindeki çekişmeler, atamalarda yetenek yerine siyasi hiziplerin etkisinin artmasına neden oldu. Bu durum, yönetimin felç olmasına ve toplumun parçalanmasına neden oldu.

Ekonomik kaynakların genişlememesi ve anarşik siyasi ve ekonomik koşullar, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmasına yol açtı. Bu durum, isyancı grupların hükümetin kontrolünü ele geçirmesine ve şehirlere düzenli gıda tedarikinin kesilmesine neden oldu.

Avrupa'daki değişiklikler ve Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri gücündeki azalma, imparatorluğun dış ilişkilerde sorunlar yaşamasına ve çeşitli krizlerle karşı karşıya kalmasına yol açtı. Bu dönemde gerçekleştirilen reformlar, imparatorluğun iç ve dış zorluklarını ele almak için yapılmıştır. Bu reformlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun hem içindeki hem de dışındaki zorlukları aşmayı hedeflemiştir. Bu zorluklar, imparatorluğun hem sosyal hem de askeri yapısını şekillendiren önemli faktörler olmuştur.

3.1.9 19'uncu Yüzyıl Islahat Hareketleri

19'uncu yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti, Batı'nın etkisi altına girmişti. Bu etki, toplumun hemen her alanına yayılmış ve Osmanlı, bağımsız hareket etme gücünü büyük ölçüde kaybetmişti. Bu durum, tarihte "Şark Meselesi" olarak bilinen ve sadece Osmanlı'yı değil, tüm dünyayı ilgilendiren bir sorun olarak ortaya çıktı.

Bu dönemde Avrupa'da sanayileşme hız kazanmış, güç dengeleri değişmişti. Osmanlı ise bu gelişmelerin gerisinde kalmıştı. Büyük Avrupa devletleri, Osmanlı topraklarında kendi çıkarları için rekabete girmiş ve bu durum devletin zayıflamasına neden olmuştur (Timur, 1986).

19'uncu yüzyılda Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen reform girişimleri, önceki yenilik çabalarına kıyasla çok daha köklü ve kapsamlı değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Avrupa devletlerinin bilimsel ve teknolojik ilerlemeleri karşısında geri kaldığını fark eden Osmanlı yöneticileri, yalnızca askeri alanda değil, devletin tüm kurumlarında modernleşme ihtiyacını kabul etmişlerdir. Bu dönemde Batılılaşma politikaları genişletilmiş, devlet kurumlarında kapsamlı reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu reform süreci, aslında 18'inci yüzyılda III. Selim döneminde başlatılan yenilik hareketlerinin devamı niteliğindedir. Ancak 1807'de gerçekleşen Kabakçı Mustafa İsyanı sonrasında III. Selim tahttan indirilmiş, Nizam-ı Cedit ordusu kapatılmış ve reform yanlıları sürgün edilmiş veya öldürülmüştür. Buna rağmen, modernleşme düşüncesi Osmanlı yönetiminde yaşamaya devam etmiş ve özellikle II. Mahmut döneminde yeniden güç kazanmıştır

3.1.9.1 II. Mahmut Dönemi

II. Mahmut'un tahta geçişi, Kabakçı Mustafa İsyanı sonrasında gerçekleşmiştir. IV. Mustafa tahta çıkarılmış, ancak gerçekte devlet yönetimi şeyhülislam ve yeniçerilerin kontrolü altına girmiştir. Alemdar Mustafa Paşa, III.

Selim'e bağılı reform yanlısı bir devlet adamı olarak, isyanın ardından kaçımış ve güç topladıktan sonra İstanbul'a dönerek IV. Mustafa'yı tahttan indirip II. Mahmut'u padişah yapmıştır.

Alemdar Mustafa Paşa, devletin merkezî otoritesini güçlendirmek için önemli adımlar atmıştır. Bu çerçevede, Sened-i İttifak adlı bir anlaşma hazırlanmış ve ayanlara belirli siyasi haklar tanınarak merkezi yönetimle uyum içinde çalışmalarını sağlamak amaçlanmıştır. Ancak bu anlaşma, padişahın imzası olmadan yürürlüğe girdiği için II. Mahmut tarafından desteklenmemiştir.

Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'in reform mirasını devam ettirmek amacıyla Sekban-ı Cedit adlı yeni bir askerî birlik kurmuş ve bu yapıyı Nizam-ı Cedit'in devamı niteliğinde yeniden düzenlemiştir. Ancak bu girişimler, özellikle Yeniçeriler tarafından tepkiyle karşılanmış ve 1808'de Alemdar Mustafa Paşa'ya karşı büyük bir isyan başlatılmıştır. Paşa her ne kadar direniş göstermiş olsa da isyan sırasında hayatını kaybetmiş, bunun ardından reform yanlıları ya sürgüne gönderilmiş ya da öldürülmüş, Sekban-ı Cedit teşkilatı da tamamen dağıtılmıştır.

II. Mahmut döneminin başlarında Osmanlı Devleti hem içte hem dışta ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmış, bu nedenle reform çabaları bir süre sekteye uğramıştır. İç isyanlar arasında özellikle Tepedelenli Ali Paşa'nın bağımsız bir yönetim gibi davranarak merkezi otoriteye meydan okuması dikkat çekmiştir. Bunun yanında, Rize ve Hopa çevresinde ortaya çıkan Tuzcuoğulları isyanı da devlet için önemli bir tehdit oluşturmuştur. Dış tehditler ise daha da kapsamlıydı. Arap Yarımadası'nda ortaya çıkan Vahhabi hareketi Osmanlı egemenliğine başkaldırmış, bu isyanı bastırmak için II. Mahmut, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'yı görevlendirmiştir. Onun oğlu İbrahim Paşa'nın komutasındaki ordu, Vahhabileri yenilgiye uğratmıştır. Öte yandan, 1809–1812 yılları arasında Rusya ile yapılan savaş Osmanlı için ağır kayıplarla sonuçlanmış ve yenilgiyle sona ermiştir. 1821'de başlayan Yunan isyanı ise Osmanlı Devleti'nin zayıflığını gözler önüne sermiştir. Mora'da başlayan ayaklanma kısa sürede büyümüş, II. Mahmut isyanı bastırmak için yine Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiştir. Mısır ordusu isyanı geçici olarak bastırsa da İngiltere, Fransa ve Rusya'nın desteğiyle Yunanlar yeniden ayaklanmış ve 1830'da bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Tüm bu gelişmeler, II. Mahmut'a ordunun köklü bir şekilde yenilenmesinin artık kaçınılmaz olduğunu göstermiştir.

Bu bağlamda II. Mahmut, Osmanlı ordusunun mevcut haliyle yetersiz olduğunu fark ederek kapsamlı bir reform sürecine girişmiştir. En kritik adım, 1826

yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması olmuştur. Tarihe Vaka-i Hayriye (Hayırlı Olay) olarak geçen bu gelişme, Osmanlı modernleşme sürecinde bir dönüm noktasıdır. Yeniçerilerin yerine Avrupa tarzında eğitilen Asakir-i Mansure-i Muhammediye adlı yeni bir ordu kurulmuştur. Bu düzenleme yalnızca askerî yapıyı değil, toplumun ve devlet yönetiminin genel işleyişini de önemli ölçüde etkilemiştir. Yeniçerilerin ortadan kaldırılması merkezi yönetimi güçlendirmiş, ancak halkın yönetime katılımını azaltarak toplum-devlet bağına zayıflatmıştır. II. Mahmut dönemindeki reformlar, III. Selim tarafından başlatılan yenilik hareketlerini daha geniş kapsamlı ve kalıcı hale getirmiş, ordu, idare ve toplum yapısında köklü dönüşümlere zemin hazırlamıştır. Bu sürecin en dikkat çekici yönü, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve modern bir ordunun oluşturulmasıdır (Yıldırım, 2006).

Bununla birlikte, 19. yüzyıl Osmanlı reformları yalnızca askerî alanla sınırlı kalmamış, bürokrasi, hukuk ve eğitim alanlarında da dönüşümler yaratmıştır. II. Mahmut'un reformları, 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile sistematik hale getirilmiş ve Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma sürecinde yeni bir aşamaya geçilmesine öncülük etmiştir. İdarî alanda merkeziyetçi bir yapı benimsenmiş, geleneksel kurumların yerini modern bürokratik yapılar almış, devlet kurumlarında ve sarayda Batılılaşma süreci hız kazanmıştır. Bunun yanı sıra müzik, toplum hayatı, kıyafet düzenlemeleri gibi sosyal alanlarda da önemli modernleşme adımları atılmıştır (Kurt & Eyicil, 2022). Eğitimde ise medreselerin yanında modern eğitim kurumları açılarak asırlardır süregelen geleneksel modelin dışına çıkmıştır.

Bu reformlar, Osmanlı toplumunun sosyo-kültürel yapısında zorunlu bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Ancak toplumsal değişim doğal bir evrim süreciyle değil, devlet eliyle yukarıdan aşağıya doğru gerçekleştirilmeye çalışıldığından, halkın geniş kesimlerinde tepkilere yol açmıştır. Yeniliklerin gerekçelerini anlamakta zorlanan toplum kesimlerinde huzursuzluklar, parçalanmalar ve isyanlar ortaya çıkmıştır (Coşgun, 2010).

Sonuç itibarıyla, II. Mahmut dönemindeki reformlar Osmanlı modernleşme tarihinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Ancak bu reformların beraberinde getirdiği toplumsal tepkiler ve halkın değişime uyum sağlama konusundaki zorlukları, modernleşme sürecinin karmaşıklığını ve çok boyutlu doğasını ortaya koymaktadır.

3.1.9.1.1 1826 Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması ve Osmanlı Modernleşmesinde Dönüm Noktası

Osmanlı İmparatorluğu'nda yüzyıllar boyunca askeri gücün temelini oluşturan Yeniçeri Ocağı, zamanla merkezi otorite için büyük bir tehdit haline gelmiş ve modernleşme girişimlerine karşı önemli bir engel oluşturmıştır. II. Mahmud'un 1826 yılında gerçekleştirdiği Vaka-i Hayriye (Hayırlı Olay) ile bu yapı ortadan kaldırılmış ve yerine Batılı ordular örnek alınarak Asakir-i Mansure-i Muhammediye kurulmuştur. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, yalnızca askeri bir reform olarak değil, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin toplumsal ve siyasal yapısını kökten değiştiren bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Bu olay, Osmanlı modernleşme sürecinin başlangıcı olarak kabul edilirken, devlet-halk ilişkilerinde önemli kırılmalara da neden olmuştur.

3.1.9.1.2 Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılma Nedenleri

Yeniçeri Ocağı, başlangıçta Osmanlı'nın en güçlü askeri teşkilatlarından biri olarak kurulmuş olmasına rağmen, zamanla merkezi otoritenin kontrolünden çıkmıştır. Yeniçerilerin kaldırılmasına yol açan temel nedenlerden biri, bu kurumun askeri işlevinden uzaklaşarak siyasi ve ekonomik bir güç odağına dönüşmesidir. Başlangıçta yalnızca askeri görevler üstlenen yeniçeriler, zaman içinde devlet yönetiminde söz sahibi olmaya başlamış ve padişahların tahta çıkışında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Bu durum, Osmanlı yönetiminde istikrarsızlığa yol açarak merkezi otoriteyi zayıflatmıştır.

Bunun yanı sıra, Osmanlı Devleti 18 ve 19'uncu yüzyıllarda Batı'daki askeri ve idari reformları örnek alarak yenilikler yapmaya çalışırken, Yeniçeriler bu reformlara sürekli olarak karşı çıkmış ve Nizam-ı Cedid ile Sekban-ı Cedid gibi modern askeri birliklerin kurulmasını engellemiştir. Bu direnç, Osmanlı'nın modernleşme çabalarını sekteye uğratmış ve devletin askeri kapasitesini zayıflatmıştır. Ayrıca, Yeniçeriler zamanla esnafılık gibi meslek gruplarına yönelerek toplum içinde ekonomik bir güç haline gelmiş ve halkla organik bağlar kurmuştur. Bu durum, onların yalnızca bir askeri yapı olmaktan çıkıp toplumsal bir hareketin lideri haline gelmesine yol açmıştır. Tüm bu nedenler sonucunda II. Mahmud, Yeniçeri Ocağı'nın Osmanlı Devleti içinde sürdürülemez hale geldiğini görerek köklü bir değişim gerçekleştirmiş ve 1826 yılında bu kurumu ortadan kaldırmıştır.

3.1.9.1.3 Vaka-i Hayriye ve Osmanlı Toplumu Üzerindeki Etkileri

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, Osmanlı yönetimi açısından modernleşme sürecinin bir parçası olarak görülse de, toplum üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Ocağın ortadan kaldırılmasıyla birlikte, Yeniçerilere bağlı esnaf ve tüccar grupları işsiz kalmış ve ekonomik sıkıntılar yaşamıştır. Aynı zamanda, Yeniçerilerle güçlü bağları olan Bektaşî Tarikatı da baskı altına alınmış ve yasaklanmıştır. Bunun yerine, devletin desteklediği Nakşibendi Tarikatı ön plana çıkarılmış ve Osmanlı toplumundaki dini dengeler değişmiştir.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının bir diğer önemli toplumsal sonucu, Osmanlı toplumunda sosyal hareketliliğin azalması olmuştur. Yeniçerilik, alt tabakalardan gelen bireylerin sosyal olarak yükselmesini sağlayan bir mekanizmaydı. Ancak bu yapının ortadan kaldırılmasıyla birlikte, halktan gelen bireylerin devletin yönetim kademelerine erişimi zorlaşmıştır. Böylece Osmanlı toplumu, merkezi otoritenin kontrolü altında daha hiyerarşik ve kapalı bir yapıya evrilmiştir.

3.1.9.2 Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılmasının Osmanlı Modernleşme Sürecindeki Yeri

Vaka-i Hayriye'nin ardından kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye, Batı tarzında oluşturulmuş modern ve düzenli bir ordu modeli olarak Osmanlı askeri yapısının temelini değiştirmiştir. Yeni ordunun oluşturulmasıyla birlikte Osmanlı yönetimi, merkezi otoritesini güçlendirmiştir. Ancak bu süreç aynı zamanda halk ile devlet arasındaki mesafenin artmasına da neden olmuştur. Yeni oluşturulan ordu, halktan kopuk ve daha profesyonel bir yapı sergilemiş; bu durum, Osmanlı'nın modernleşme adı altında otoriterleşmesine yol açmıştır.

Yeniçerilerin kaldırılmasıyla birlikte Osmanlı Devleti, reformlarını daha rahat uygulayabilir hale gelmiştir. Özellikle askeri modernleşme ve devlet idaresindeki reformlar, Tanzimat Dönemi'ne zemin hazırlamıştır. Ancak bu reformlar, halkın geniş kesimleri tarafından tepkiyle karşılanmış ve devlet-halk ilişkilerinde kopukluklara neden olmuştur.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile Ergenekon, Balyoz davaları ve 15 Temmuz sonrası TSK'da yapılan tasfiyeler ve kurumsal değişiklikler arasında bazı benzerlikler ve önemli farklılıklar bulunmaktadır. Her iki süreç de askeri yapıların tasfiyesi, devlet otoritesinin yeniden şekillendirilmesi ve sivil-asker ilişkilerinin dönüşümü açısından karşılaştırılabilir. Ancak tarihsel bağlamları, yöntemleri ve sonuçları itibarıyla belirgin farklar da vardır.

1. Benzerlikler: Devletin Askeri Otoriteyi Güçlendirme Çabası

• **Merkezi Otoritenin Güçlendirilmesi:**

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması (1826), Osmanlı yönetiminin merkezi otoriteyi güçlendirme ve orduyu reforme etme girişimi olarak görülmüştür. II. Mahmud, ordu içinde bağımsız hareket eden ve padişah üzerinde baskı kuran bir yapıyı tasfiye ederek merkeziyetçi bir yönetim modeli oluşturmayı hedeflemiştir.

Ergenekon ve Balyoz davaları, 2007-2012 yılları arasında Türkiye'de askeri vesayetin zayıflatılması ve demokratikleşme söylemiyle yürütülmüştür. Bu süreçte, ordunun içindeki bazı yüksek rütbeli komutanlar darbe planı iddialarıyla yargılanmış ve tasfiye edilmiştir.

15 Temmuz 2016 darbe girişiminin ardından, özellikle FETÖ'ye bağlı oldukları iddiasıyla TSK içindeki çok geniş bir kadro tasfiye edilmiştir. Bu süreçte de ordu içerisindeki bağımsız güç odaklarının tasfiye edilerek, devletin kontrolünün artırılması hedeflenmiştir.

• **Askeri Reform ve Yeniden Yapılanma:**

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından, Asakir-i Mansure-i Muhammediye adlı yeni, profesyonel ve merkezi bir ordu kuruldu.

15 Temmuz sonrasında, TSK'nın yapısında köklü değişiklikler yapıldı, askeri okullar kapatıldı, Milli Savunma Üniversitesi kuruldu ve ordunun yönetim mekanizması daha merkezi hale getirildi.

Her iki süreçte de eski askeri yapıların kaldırılması, yeni bir ordu yapılanmasıyla sonuçlandı.

• **Sivil-Asker İlişkilerinin Yeniden Tanımlanması:**

Yeniçeriler, Osmanlı toplumunda sadece bir askeri güç değil, aynı zamanda esnaflarla ve halkın farklı kesimleriyle iç içe geçmiş bir sosyal ve ekonomik yapıydı. Bu durum, devletin politikalarını etkileyebilmelerine neden olmuştu.

Türkiye'de de 20'nci yüzyıl boyunca, özellikle 1960 ve 1980 darbeleriyle ordu, siyasete doğrudan müdahil olmuş ve vesayetçi bir sistem oluşturmuştu.

Hem Yeniçerilerin kaldırılması hem de 15 Temmuz sonrası süreç, ordunun devlet yönetimindeki rolünü sınırlamak için atılmış adımlar olarak görülebilir.

2. Farklılıklar: Yöntem ve Sonuçlar

• **İç Dinamikler vs. Dış Müdahaleler:**

Yeniçerilerin kaldırılması, Osmanlı yönetiminin içsel bir kararıydı. Devlet, kendi içinde bir güç odağına dönüşen Yeniçerileri ortadan kaldırarak merkeziyetçiliği sağlamaya çalışıyordu.

Ergenekon ve Balyoz davaları, içeride planlanmış gibi görünse de uluslararası dengeler ve küresel güçlerin Türkiye siyasetine etkisiyle de bağlantılıydı. ABD ve Batı dünyasında "askeri vesayet sonlandırılması" yönünde desteklenen politikalar, bu süreçte etkili olmuş olabilir.

15 Temmuz darbe girişimi, tamamen farklı bir dinamik olarak değerlendirilmelidir. Burada doğrudan bir darbe girişimi yaşanmış, ardından geniş kapsamlı tasfiyeler yapılmıştır. Osmanlı'da Yeniçeriler tarafından yapılan isyanlarla paralellik kurulsa da, doğrudan bir darbe teşebbüsüyle sonuçlanan bir süreç yaşanmamıştı.

• **Yeniçerilerin Halkla Bağlantısı vs. Modern Ordunun Yapısı:**

Yeniçeriler, Osmanlı toplumunun alt sınıflarıyla organik bağlara sahipti. Esnaf, tüccar ve halkın geniş kesimleri Yeniçeri Ocağı'nın içinde veya destekçisi konumundaydı. Bu nedenle, ocağın kaldırılması sadece askeri değil, toplumsal ve ekonomik bir dönüşüm de yaratmıştır.

Günümüzdeki askeri yapılar ise profesyonel ve halktan daha kopuk bir nitelik taşımaktadır. 15 Temmuz sonrası orduda yapılan tasfiyeler, halkın ekonomik ve sosyal katmanlarını doğrudan değiştiren bir sürece neden olmamış, ancak devletin yönetim anlayışında bir dönüşüm yaratmıştır.

• **Tasfiye Sonrası Sürecin Farklılığı:**

Yeniçerilerin kaldırılması sonrası Osmanlı Devleti'nde merkezi otorite güçlenmiş, ancak halkla devlet arasındaki bağlar zayıflamıştır.

Ergenekon ve Balyoz davaları sonrası ordunun gücü kırılmış, ancak daha sonra 15 Temmuz'dan sonra bu yapı tamamen yeniden şekillendirilmiştir.

15 Temmuz sonrası süreçte, devletin otoriterleştiğine dair eleştiriler getirilmiş ve TSK'nın sivil kontrol altında yeniden yapılanması gündeme gelmiştir.

Genel Değerlendirme: Tarihsel Bir Perspektiften Karşılaştırma

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile Ergenekon, Balyoz ve 15 Temmuz sonrası süreçlerin bazı ortak yönleri bulunsa da, iki olayın tarihsel bağlamları ve sonuçları oldukça farklıdır.

Kriter	Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması (1826)	Ergenekon/Balyoz Tasfiyeleri (2007-2012)	15 Temmuz ve Sonrası (2016-)

Nedenler	Merkezi otoriteyi güçlendirme, reformlara direnç	Askeri vesayeti sona erdirmeye	Darbe girişimine karşı güvenliği sağlama
Hedef	Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılması ve düzenli ordunun kurulması	TSK içindeki darbe yanlısı unsurların temizlenmesi	FETÖ yapılanmasının tamamen tasfiye edilmesi
Sonuçlar	Merkeziyetçi yapı güçlendi, halkla bağ zayıfladı	Ordunun yapısı değişti, ancak siyasi tartışmalar devam etti	TSK yeniden yapılandırıldı, merkeziyetçilik arttı
Toplum Üzerindeki Etkisi	Sosyal tabakalar değişti, Bektaşilik yasaklandı	Halkın günlük yaşamına doğrudan etkisi olmadı	Siyasi kutuplaşma arttı, devlet-halk ilişkileri yeniden tanımlandı

Sonuç olarak, **tarih birebir tekrarr etmez, ancak belirli güç mücadeleleri benzerlik gösterebilir.** Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve 15 Temmuz sonrası süreç, **ordunun siyaset üzerindeki etkisinin sınırlandırılması açısından** benzer görünse de, **dönemin koşulları, devlet yapısı ve toplumsal etkileri açısından oldukça farklı süreçlerdir.**

Sosyolojik Açıdan Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması ile Modern Türkiye'deki Askeri Tasfiyelerin Karşılaştırılması

Osmanlı'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, Türkiye'de Ergenekon ve Balyoz davaları ile 15 Temmuz sonrası yapılan askeri tasfiyeler arasında yapısal benzerlikler bulunmasına rağmen, sosyolojik bağlamda önemli farklılıklar da göze çarpmaktadır. Bu olayların toplumsal yapı, sınıf ilişkileri, devlet-halk etkileşimi ve siyasi iktidarın yeniden yapılanması açısından nasıl değerlendirilmesi gerektiğini anlamak için birkaç temel sosyolojik kuramdan yararlanabiliriz.

1. Devletin Şiddet Tekelini Yeniden Kurması (Max Weber Yaklaşımı)

Alman sosyolog Max Weber, modern devleti meşru fiziksel şiddet tekelini elinde tutan kurum olarak tanımlar. Bu perspektiften bakıldığında, hem Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması hem de modern Türkiye'deki askeri tasfiyeler, devletin şiddet tekeline meydan okuyan unsurların ortadan kaldırılması girişimi olarak yorumlanabilir.

- Yeniçeri Ocağı, Osmanlı'da askeri bir yapı olmanın ötesinde, esnaf grupları, dini tarikatlar ve halkın farklı kesimleriyle iç içe geçmiş bir toplumsal örgütlenme biçimi haline gelmişti. Bu durum, Osmanlı yönetimi açısından ciddi bir tehdit oluşturuyordu çünkü artık devletin askeri gücü üzerindeki kontrolü zayıflamıştı. II. Mahmud, Yeniçerileri ortadan kaldırarak devletin merkezileşmesini sağlamış ve askeri yapıyı yeniden örgütleyerek "modern devletin" temellerini atmıştır.
- Ergenekon ve Balyoz sürecinde, TSK içindeki bazı unsurların devlet yönetimi üzerindeki vesayetçi konumu sorgulanmış ve askerin siyasete müdahale etme kapasitesi sınırlandırılmıştır. Bu süreç, Türkiye'de sivil otoritenin güçlenmesi ve Weberci anlamda modern devletin tek otorite olarak kendini pekiştirme çabası olarak görülebilir.
- 15 Temmuz sonrası süreçte, ordu içinde "FETÖ" olarak adlandırılan yapılanmaya karşı geniş çaplı bir tasfiye hareketi gerçekleştirilmiş ve TSK'nın doğrudan sivil otoriteye bağlanması yönünde yapısal değişiklikler yapılmıştır. Burada da devlet, kendi içindeki paralel güç odaklarını tasfiye ederek şiddet tekeli üzerindeki hâkimiyetini sağlamlaştırmıştır.

Sosyolojik Çıkarım:

Her üç süreç de devletin kendi içindeki askeri-siyasi rakiplerini tasfiye ederek, iktidar üzerindeki otoritesini pekiştirme sürecine işaret etmektedir. Ancak Osmanlı'da Yeniçeriler halk tabanıyla bütünleşmiş bir sosyal yapıydı, oysa modern Türkiye'de askeri tasfiyeler daha çok devlet içindeki güç mücadelesiyle sınırlı kalmış ve toplumsal tabanları daha dar olmuştur.

2. Devlet-Halk İlişkileri ve Sınıfsal Dönüşüm (Gramsci ve Bourdieu Yaklaşımı)

İtalyan düşünür Antonio Gramsci, devlet iktidarını yalnızca baskı yoluyla değil, aynı zamanda ideolojik hegemonya aracılığıyla sürdüren bir yapı olarak ele alır. Fransız sosyolog Pierre Bourdieu ise iktidar ilişkilerinin toplumda nasıl yeniden üretildiğini ve sermaye (ekonomik, kültürel, sembolik) dağılımının nasıl değiştiğini analiz eder.

Bu bakış açılarıyla değerlendirildiğinde:

- *Yeniçeri Ocağı, Osmanlı'da yalnızca bir askeri yapı değil, aynı zamanda alt sınıfların sosyal mobilité kazanabileceği, esnaf ve zanaatkarların ekonomik sermaye biriktirebileceği bir kurumdur. Yeniçerilerin kaldırılması, halkın belirli kesimlerinin devlet içindeki güç mekanizmalarına erişimini kısıtlamış ve Osmanlı'da aristokratik ve merkezîyetçi bir yönetimin güçlenmesine katkı sağlamıştır.*
- *Ergenekon ve Balyoz süreçleri, modern Türkiye'de "askeri vesayetin" zayıflatılması söylemiyle yürütülmüş ancak bunun sonucunda ordu içinde "geleneksel elit" olarak görülebilecek seküler ve Kemalist subayların tasfiyesi sağlanmıştır. Bu süreç, yalnızca askeri vesayetin değil, aynı zamanda TSK içindeki kültürel sermaye dağılımının da değişmesine neden olmuştur.*
- *15 Temmuz sonrası dönemde, tasfiyeler daha geniş çaplı hale gelmiş ve TSK'nın içindeki kadrolar büyük ölçüde değiştirilerek yeni bir "sivil-asker ilişkisi" modeli oluşturulmuştur. Bu durum, devletin ideolojik ve sembolik sermayesini yeniden şekillendirme süreci olarak değerlendirilebilir.*

Sosyolojik Çıkarım:

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, Osmanlı toplumunda halk tabanından gelen bireylerin askeri ve siyasi sistem içindeki yükselme kanallarını kapatırken, modern Türkiye'deki askeri tasfiyeler ordunun sınıfsal yapısını dönüştürerek, geleneksel asker-sivil ilişkisini yeniden tanımlamıştır.

3. Merkezîyetçilik ve Otoriterleşme (Michel Foucault Yaklaşımı)

Fransız filozof Michel Foucault, iktidarın sadece devlet baskısıyla değil, aynı zamanda kurumlar, söylemler ve bilgi sistemleri üzerinden kurulduğunu savunur.

- *Osmanlı'da Yeniçerilerin kaldırılması, sadece askeri bir reform değil, aynı zamanda devletin halk üzerindeki otoritesini pekiştiren merkezîyetçi bir dönüşüm süreciydi. Ancak bu süreç, yeni bir disiplin mekanizması oluşturarak halkla devlet arasındaki bağı koparmış ve Osmanlı yönetimi giderek daha otoriter hale gelmiştir.*
- *Modern Türkiye'deki askeri tasfiyeler, hem Ergenekon/Balyoz hem de 15 Temmuz sonrası süreçte, devletin yeni bir güç ve bilgi üretim mekanizması kurmasına neden olmuştur. Özellikle 15 Temmuz sonrası yapılan kurumsal değişiklikler, ordu içinde merkezîyetçiliği artırmış ve sivil otoritenin mutlak hâkimiyetini pekiştirmiştir.*

Sosyolojik Çıkarım:

Her iki süreç de, devletin askeri ve siyasi iktidar üzerindeki kontrolünü artırarak disiplinci ve merkezîyetçi bir yönetim anlayışını güçlendirmiştir. Ancak Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, halk ile devlet arasındaki bağları koparırken, modern Türkiye'deki askeri tasfiyeler devlet içindeki güç mücadelesinin yeniden şekillenmesiyle sonuçlanmıştır.

Sonuç: Tarihsel Farklılıklar ve Günümüzle Bağlantılar

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile Ergenekon/Balyoz ve 15 Temmuz sonrası tasfiyeler arasında askeri gücün sivil otoriteye bağlanması, merkezîyetçiliğin artması ve devletin güç tekeline yeniden sahip olması gibi ortak noktalar bulunmasına rağmen, toplumsal ve sınıfsal dinamikler açısından belirgin farklılıklar mevcuttur.

En Önemli Fark:

Osmanlı'da Yeniçeriler halkın ekonomik ve sosyal mobilitésini sağlayan bir yapıydı, tasfiyeleri alt sınıfların yükselme şansını ortadan kaldırdı. Modern Türkiye'de ise askeri tasfiyeler daha çok devlet içindeki güç dengesini değiştiren bir süreç olarak gelişti.

Bu bağlamda, her iki dönem de devletin askeri ve siyasi kontrolünü yeniden kurma çabası olarak okunabilir, ancak sosyolojik sonuçları bakımından oldukça farklılaşmaktadır.

3.1.9.2.1 Tanzimat Reformlarına Etkisi ve Osmanlı-Batı İlişkileri

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, Osmanlı'nın Batılılaşma ve merkezîyetçilik yönündeki ilk büyük adımlarından biri olarak değerlendirilmelidir. Ancak bu adımın uygulanışı genellikle baskıcı yöntemlerle gerçekleştiği için halk arasında devlete duyulan güveni sarsmıştır. II. Mahmud'un reformları, 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile daha sistematik hale gelmiş ve Osmanlı yönetimi çeşitli alanlarda reformlar gerçekleştirmiştir. Tanzimat ile adalet sistemi

iyileştirilmiş, hukuki düzenlemeler yapılmış ve ordu ile vergi sistemi yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca, eşitlik ve özgürlük hakları tanınmış, ancak bu reformlar Osmanlı toplumunun her kesimi tarafından benimsenmemiştir.

Tanzimat reformları, Batı ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkileri güçlendirse de, aynı zamanda Batı'nın Osmanlı üzerindeki etkisini artıran bir sürecin başlangıcını oluşturmuştur. Devletin modernleşme çabaları, Osmanlı'nın geleneksel yapısında köklü değişikliklere yol açarken, bu reformların halktan kopuk bir şekilde yürütülmesi ilerleyen yıllarda Osmanlı yönetimine olan güvenin daha da azalmasına neden olmuştur.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, Osmanlı modernleşme sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuş ve devletin merkezi otoritesini güçlendirmiştir. Ancak bu süreç, halk ile devlet arasındaki ilişkilerin zayıflamasına da neden olmuştur. Halkın yönetim mekanizmalarına erişiminin azalması, toplumsal yapıda dengesizlikler yaratmış ve yönetim üzerindeki halk denetimini ortadan kaldırmıştır. Bektaşî Tarikatı gibi grupların tasfiyesi, Osmanlı'daki dini ve toplumsal yapıyı yeniden şekillendirmiştir.

Sonuç olarak, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması Osmanlı reformlarının ideolojik temelini oluşturmuş, ancak halkın katılımı olmadan gerçekleştirilen bu değişimler, devlet ile toplum arasındaki kopukluğu derinleştirmiştir. Osmanlı yönetiminin modernleşme sürecinde attığı bu adımlar, ilerleyen yıllarda daha büyük siyasi ve toplumsal krizlerin habercisi olmuştur.

Yeniçeriler ve Toplum Arasındaki İlişki

Yeniçeriler ve toplum arasındaki ilişki, Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal yapısını ve devlet mekanizmalarını derinden etkileyen önemli bir olguydu. Sosyolojik açıdan bakıldığında, bu ilişkinin Osmanlı toplumunun dinamikleri, sınıfsal yapısı ve merkezi otoritenin güçlenmesi bağlamında değerlendirilmesi gerekir.

1. Yeniçerilerin Toplumsal Kökeni ve Halkla Bağları

Yeniçeriler, başlangıçta devşirme sistemiyle Hristiyan ailelerden alınan çocukların İslam'a kazandırılması ve asker olarak yetiştirilmesiyle oluşturuldu. Zamanla bu yapı, sadece Hristiyan çocuklarla sınırlı kalmayarak, Müslüman halktan bireylerin de katıldığı bir düzene dönüştü. Bu süreç, Yeniçerilerin halkla daha derin bağlar kurmasını sağladı. Özellikle esnaf ve zanaatkarlarla geliştirdikleri ilişkiler, onları halkın temsilcisi olarak görülür hale getirdi. Bu bağlamda, Yeniçeriler yalnızca askeri bir güç değil, aynı zamanda halkın içinden çıkan bir "halk ordusu" olarak değerlendirildi.

2. Siyasal ve Dini Roller

Yeniçeriler, sadece savaş meydanında değil, Osmanlı toplumunda dini ve siyasi etkileriyle de ön plandaydı. Bektaşîlik tarikatıyla olan yakın bağları, onlara manevi bir güç de kazandırdı. Ancak Bektaşîliğin Osmanlı'nın resmi dini ideolojisine aykırı görülmesi, zamanla bu yapının merkezi otorite için bir tehdit olarak algılanmasına yol açtı. Bu durum, II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırma kararında etkili bir faktör oldu.

3. Sınıfsal Çatışmalar ve Tasfiye Süreci

Yeniçerilerin ekonomik ve sosyal alanlarda güç kazanmaları, zamanla Osmanlı'daki egemen sınıflar için bir tehdit olarak algılanmalarına neden oldu. Merkezi otoritenin güçlenme çabaları ve sınıfsal çıkar çatışmaları, Yeniçerilerin tasfiyesini kaçınılmaz hale getirdi. Halktan aldıkları destek, onları reformlara karşı direnişin sembolü haline getirdi. Ancak bu durum, merkezi otoritenin tepkisini artırdı ve köklü bir değişim sürecini tetikledi.

4. İdeolojik ve Dini Meşruiyetin Kullanımı

Yeniçerilerin tasfiye sürecinde II. Mahmut, dini ve ideolojik söylemleri etkili bir şekilde kullanarak Yeniçerileri toplum nezdinde gayrimeşru hale getirmeye çalıştı. "Dinsizlik" ve "gericilik" suçlamaları, bu söylemin temelini oluşturdu. Bu strateji, merkezi otoritenin kendi iktidarını pekiştirme aracı olarak dini meşruiyeti nasıl kullandığını gözler önüne seriyor.

5. Toplumsal Bölünme ve Değişim

Yeniçerilerin tasfiyesi, Osmanlı toplumunda derin izler bıraktı. Bu olay, yalnızca askeri bir reform değil, aynı zamanda sosyal dokuyu etkileyen köklü bir siyasal değişim olarak değerlendirilebilir. Yeni bir askeri düzen kurulurken, toplumun geniş kesimlerinde hayal kırıklığı ve derin yaralar açıldı.

Sonuç olarak, Yeniçeriler, Osmanlı toplumunda yalnızca bir askeri güç değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve dini yapının bir parçasıydı. Tasfiyeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecinde bir dönüm noktası oluşturdu.

Michel Foucault'nun İktidar ve Söylem Kavramları Bağlamında Yeniçeriler

Michel Foucault'nun iktidar ve söylem kavramları, toplumsal yapıların ve bireylerin şekillendirilmesinde güçlü bir analiz çerçevesi sunar. Foucault'ya göre iktidar, yalnızca baskı uygulayan bir mekanizma değil, bilgi ve söylem aracılığıyla bireylerin davranışlarını şekillendiren bir güçtür. Yeniçerilerle ilgili şu açılardan bir değerlendirme yapılabilir:

1. İktidarın Dolaşımsal Yapısı

Foucault'nun iktidar anlayışına göre güç, merkezde toplanmaz; toplumun her noktasında dolaşır. Yeniçeriler de sadece askeri bir güç değil, aynı zamanda esnaf ve zanaatkarlarla kurdukları ilişkilerle toplumsal bir güç merkezi haline gelmiştir. Bu durum, Yeniçerilerin Osmanlı iktidar yapısındaki rolünü ve tasfiyelerinin sertliğini anlamak için önemli bir bağlam sunar.

2. Söylemle Gerçeklik İnşası

Foucault'ya göre iktidar, gerçekliği söylemlerle inşa eder. II. Mahmut döneminde Yeniçerilere yönelik "dinsizlik" ve "bozulma" söylemleri, onların itibarsızlaştırılması için kullanıldı. Bu söylemler, Yeniçerilerin tasfiyesini halk nezdinde meşrulaştıran önemli bir araçtı.

3. Bilgi ve İktidar İlişkisi

Foucault, bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Yeniçerilerin Bektaşilik ile olan bağları, bilgi olarak manipüle edilerek toplumda bir tehdit algısı yaratılmıştır. Bektaşiliğin sapkınlıkla ilişkilendirilmesi, bu bilgi-iktidar dinamiğinin bir örneğidir.

4. Söylemsel Çatışmalar

Yeniçerilerin tasfiyesinde farklı söylemler çatışmıştır. Bir yanda onları halkın temsilcisi ve adaletin savunucusu olarak görenler, diğer yanda onları merkezi otoriteye tehdit olarak görenler vardı. Bu çatışma, Foucault'nun iktidarın söylem üzerinden işleyişini açıklayan teorisiyle örtüşmektedir.

Sonuç olarak, Foucault'nun kavramları, Yeniçerilerin Osmanlı toplumundaki rolünü ve tasfiyelerinin nasıl meşrulaştırıldığını anlamamız için güçlü bir analiz çerçevesi sunar. Osmanlı iktidarı, Yeniçerilere karşı yürüttüğü kampanyada söylemi etkili bir araç olarak kullanmış ve toplum üzerindeki kontrolünü pekiştirmiştir.

Foucault'nun iktidar ve söylem teorisi bağlamında Esad Efendi'nin rolünü incelemek, Yeniçerilerin tasfiyesi sürecinde oluşturulan söylemlerin iktidarın hizmetinde nasıl kullanıldığını anlamak açısından oldukça önemlidir.

1. Esad Efendi'nin Söylemleri ve İktidarın Meşruiyeti

Esad Efendi, Osmanlı yönetimi tarafından Yeniçerilere karşı oluşturulan söylemleri yaymada kilit bir figür olarak karşımıza çıkar. Foucault'nun iktidar ve bilgi ilişkisine dair görüşleriyle uyumlu olarak, Esad Efendi, iktidarın meşruiyetini sağlamak ve Yeniçerilerin tasfiyesini haklı göstermek amacıyla söylemleri manipüle etmiştir. Örneğin, Yeniçerileri "dinsizlikle" suçlayan söylemler, onların halk nezdinde itibarsızlaştırılmasına ve Osmanlı yönetiminin bu tasfiye hareketini dini gerekçelerle savunmasına olanak tanımıştır.

2. Dini Söylemler ve Sapkınlık Suçlamaları

Esad Efendi, Yeniçerilerin Bektaşilik tarikatı ile olan bağlarını, onları sapkınlıkla suçlamak için kullanmıştır. Bektaşiliğin "dinsiz" olarak tanımlanması ve Esad Efendi'nin bu

söylemi yayması, Foucault'nun söylemin iktidar tarafından nasıl kullanıldığını gösterir. Bu söylem, Osmanlı yönetiminin Yeniçerileri toplumun düşmanı olarak resmetmesine ve onların tasfiyesini dini bir zorunluluk olarak göstermesine olanak sağlamıştır. Esad Efendi'nin bu söylemleri, iktidarın ideolojik araçları haline gelmiş ve toplumsal gerçekliğin yeniden inşasında kullanılmıştır.

3. Söylem Üzerinden Kışkırtma ve Manipülasyon

Esad Efendi'nin söylemleri sadece Yeniçerileri itibarsızlaştırmakla kalmamış, aynı zamanda onların isyan etmeleri için kışkırtıcı bir rol oynamıştır. Foucault'nun iktidarın bireyleri nasıl belirli davranışlara yönlendirdiğine dair görüşleri burada da geçerlidir. Esad Efendi'nin kaleme aldığı metinlerde Yeniçerilere yönelik ağır suçlamalar ve aşağılayıcı ifadeler, onları açıkça isyana teşvik etmiştir. Bu kışkırtıcı söylem, iktidarın Yeniçerileri ortadan kaldırma planına hizmet eden stratejik bir araç olarak kullanılmıştır.

4. Esad Efendi'nin Tarihsel Söylemi ve İktidarın Yeniden Üretimi

Esad Efendi'nin tarih yazımı, Osmanlı iktidarının söylemi yeniden üretme ve topluma yayma mekanizmasının bir parçasıdır. Foucault, tarihin iktidarın söylemlerini güçlendirmek ve meşrulaştırmak için nasıl kullanıldığını vurgular. Esad Efendi'nin yazdığı resmi tarih kitapları, Yeniçerilerin tasfiyesini "Vaka-i Hayriye" yani "hayırlı olay" olarak tanımlayarak, bu kanlı süreci meşru ve kaçınılmaz bir reform hareketi olarak sunmuştur. Bu tarihsel söylem, Osmanlı iktidarının kendi egemenliğini pekiştirmek için geçmişi yeniden şekillendirme çabasının bir örneğidir.

Sonuç

Esad Efendi, Foucault'nun iktidar ve söylem teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde, Osmanlı iktidarının Yeniçerilere karşı yürüttüğü söylemsel savaşta önemli bir araç olarak karşımıza çıkar. Onun yazıları ve söylemleri, iktidarın kendisini meşrulaştırmak ve toplumu bu doğrultuda şekillendirmek için nasıl söylem ürettiğinin bir göstergesidir. Esad Efendi, iktidarın hizmetinde bir tarihçi olarak, Yeniçerilerin tasfiyesi sürecinde kullanılan söylemleri şekillendirmiş ve bu söylemler aracılığıyla Osmanlı iktidarının güçlenmesine katkıda bulunmuştur.

Helmuth von Moltke'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun Durumu Hakkındaki Düşünceleri (Moltke, 969)

Helmuth von Moltke'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu hakkındaki düşünceleri, Yeniçeri Ocağı'nın tasfiyesi sonrasında Osmanlı ordusunun ve devlet yapısının zayıflamasına odaklanır. Moltke, 1836'da Osmanlı İmparatorluğu'nda görev yaparken yazdığı mektuplarında, Sultan II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırmasının Osmanlı Devleti'nin askeri ve siyasi gücünü zayıflattığını belirtir. Ona göre, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, Osmanlı'nın içsel gücünü kaybetmesine ve dış güçlere bağımlı hale gelmesine yol açmıştır.

Moltke, Osmanlı Sultanı'nın kendi ordusunu yok etmekten mutlu olduğunu belirtirken, halkın ve ordunun Batılılaşma ve reform hareketlerine karşı büyük bir tepki gösterdiğini gözlemler. Sultan'ın merkeziyetçi politikalarının başarısız olduğunu, çünkü Batılı güçler karşısında kendi topraklarında bile hakimiyet sağlayamadığını ifade eder. Moltke, Osmanlı Devleti'nin askeri ve siyasi bağımlılığını eleştirirken, bu süreçte yapılan reformların sadece isimlerden ve yüzeysel değişikliklerden ibaret olduğunu vurgular.

Moltke'nin gözlemleri, Osmanlı'nın reform çabalarının sonuçsuz kaldığını ve Batılı güçlere olan bağımlılığın arttığını gösterir. Bu da, Osmanlı'nın "modernleşme" adı altında kendi askeri ve siyasi gücünü yitirdiğini ve bu reformların aslında ülkenin daha da zayıflamasına neden olduğunu ortaya koyar. Osmanlı'nın iç savaş aygıtı haline gelen yeni ordu, dış güçlerin etkisiyle şekillenirken, Moltke, bu yeni düzenin imparatorluğun sonunu hızlandırdığını belirtir.

Moltke Dönemi ve Türk Ordusunun Modernizasyonu

Moltke Dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernizasyon çabaları ve askeri reformlarının bir dönemidir. Bu dönemde Osmanlı Sultanı II. Mahmut, ülkenin geri kalmışlığını fark etmiş ve özellikle ordunun modernizasyonu için çaba sarfetmiştir. Ancak, bu modernizasyon çabaları genellikle yabancı yardıma başvurma gerekliliğiyle birlikte ortaya çıkmıştır.

II. Mahmut, modern bir ordu kurma vizyonuna sahipti, ancak bu hedefe ulaşmak için yerli kaynaklar yetersizdi ve dış yardıma ihtiyaç duyuluyordu. Bu nedenle, Fransa, Rusya ve Avusturya gibi büyük devletler arasındaki rekabet nedeniyle Prusya'dan yardım talep etmiştir. Prusya, daha az riskli bir seçenek gibi görünmüş ve II. Mahmut'un modernizasyon çabalarını desteklemek için uygun bir ortak olarak seçilmiştir.

Prusya'nın seçilmesiyle birlikte, Türkiye'nin ordusunun modernizasyonu için Prusyalı subayların eğitimi ve danışmanlığı talep edilmiştir. Ancak, Fransız Hükümeti'nin Mehmet Ali'ye destek vermek istememesi ve Rusya'nın bu plana karşı çıkması nedeniyle Fransız subaylarının Türkiye'ye gönderilmesi fikri iptal edilmiştir.

Prusyalı subaylar, Türk ordusunun modernizasyonunda önemli bir rol oynamıştır. Ancak, Türk yetkilileri ve Prusyalı subaylar arasında bazı zorluklar yaşanmıştır. Subayların Türk ordusunun ihtiyaçlarına uygun olup olmadığı konusunda tereddütler yaşanmış ve subayların görev süreleri ve maaşları gibi konularda anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır.

Moltke'nin Türkiye'deki değerlendirmelerine göre, Türk ordusunun durumu oldukça kötüydü. Sağlık koşulları kötüydü, moral düşüktü, subayların eğitim seviyesi düşüktü ve donanım yetersizdi. Bu durum, Türk ordusunun ciddi bir reforma ihtiyaç duyduğunu ve mevcut durumun sürdürülemez olduğunu gösteriyordu.

Sonuç olarak, Moltke Dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernizasyon çabaları ve askeri reformlarının bir dönemidir. II. Mahmut'un Prusya'dan aldığı yardım, Türk ordusunun modernleşme sürecine katkıda bulunmuş, ancak bu süreçte bazı zorluklar ve başarısızlıklar yaşanmıştır. Türk ordusunun modernizasyonu için yabancı yardım talepleri ve Prusyalı subayların Türkiye'ye gönderilmesi, dönemin önemli olayları arasındadır.

Sultan II. Mahmud dönemi, yalnızca kara ordusunda değil, aynı zamanda donanma kuvvetlerinde de köklü reformların gerçekleştirildiği bir süreç olmuştur. Tahta geçtiğinde Osmanlı donanması, Yeniçeri Ocağı'na benzer şekilde ciddi sorunlarla karşı karşıyaydı. Özellikle teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren pozisyonlarda personel yetersizliği bulunmaktaydı. 1821'de başlayan Yunan isyanı sırasında donanmadaki Rum denizcilerin büyük ölçüde isyana katılması, mevcut eksiklikleri daha da derinleştirmiştir (Balevi, 2020, s. 6). Bu durum karşısında II. Mahmud, farklı bölgelerden Müslüman tebaadan denizciler toplayarak donanmadaki personel açığını kapatmaya çalışmış ve Osmanlı donanmasını yeniden yapılandırmak amacıyla bir dizi reform başlatmıştır.

Donanmadaki idarî yapının etkinliğini artırmak amacıyla Tersane Emirliği kaldırılarak yerine Tersane ve Bahriye Müsteşarlığı kurulmuştur. III. Selim döneminde İsveçli mühendisler tarafından inşa edilen büyük taş havuz bu dönemde onarılmış, 1826'da ise ikinci bir havuz hizmete açılmıştır (Beşirli, 2004, s. 14). Ayrıca Osmanlı donanmasının savaş kapasitesini artırmak için 1829 yılında 128 toplu Mahmudiye kalyonu ve 64 toplu Şerefresan firkateyni Osmanlı filosuna katılmıştır. Avrupa'daki denizcilik teknolojisini yakından takip eden II. Mahmud, Osmanlı donanmasının modernleşmesi için buharlı gemi teknolojisine de yatırım yapmıştır. İngiltere'nin 1820'lerde buhar gücünü kullanmaya başlamasının ardından Osmanlı Devleti, 1827'de ilk buharlı gemiyi İstanbul'a getirmiştir (Bedirhan & Atabey, 2013, s. 34). "Sür'at" adı verilen ve halk arasında "Buğu Gemisi" olarak bilinen bu gemi, İngiliz subayı Mister Kelly tarafından komuta

edilmiş, Sultan Mahmud ise 1829 yılında bu gemiyle Tekirdağ'a giderek Osmanlı donanmasında buhar teknolojisinin önemini vurgulamıştır.

1827 Navarin Baskını sonrasında Osmanlı donanmasının ağır kayıplar vermesi, devleti uluslararası iş birliklerine yöneltmiştir. 1830'da Amerika Birleşik Devletleri ile imzalanan "Dostluk ve Ticaret Antlaşması" bu bağlamda dikkat çekicidir. Antlaşmada Osmanlı donanması için Amerikan tersanelerinde gemi inşa edilmesi planlanmış, ancak ABD Senatosu, harp gemisi üretimine ilişkin gizli maddeyi reddetmiştir. Bunun yerine ABD, Osmanlı'ya iki savaş gemisi göndermiş ve İstanbul Tersanesi'nde modern gemi inşası için teknik yardım önermiştir. Padişahın bu teklifi kabul etmesi üzerine Amerikalı mühendis Henry Eckford İstanbul'a gelmiş, onun ölümünden sonra ise çalışmaları Forster Rhodes devralmıştır (Balevi, 2020, s. 9). Osmanlı tersanelerindeki modernizasyonun somut bir sonucu olarak 1835'te Haliç'te inşa edilen "Nusratiye" kalyonu denize indirilmiş, bu gelişme Osmanlı denizciliğinin yerli üretime yöneldiğinin önemli bir göstergesi olmuştur. Ardından 26 Kasım 1837'de "Eser-i Hayır" adlı ilk yerli üretim buharlı gemi, 1839'da ise "Mesir-i Bahri" Aynalıkavak Tersanesi'nde inşa edilerek donanmaya katılmıştır (Bedirhan & Atabey, 2013, s. 40). Bu gemiler, Osmanlı'nın kendi üretim kapasitesini geliştirdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

1830–1839 yılları arasındaki reformlar yalnızca Osmanlı donanmasının yapısında köklü değişikliklere yol açmakla kalmamış, aynı zamanda Türk-Amerikan ilişkilerinde de yeni bir dönemin başlamasına vesile olmuştur. II. Mahmud, Osmanlı donanmasını Avrupa'nın gelişmiş deniz güçleriyle rekabet edebilecek bir seviyeye getirmeyi hedeflemiş, ancak mali ve teknik yetersizlikler bu süreci zorlaştırmıştır (Beşirli, 2004, s. 21). Buna rağmen, söz konusu reformlar Osmanlı Bahriyesi'nin modernleşme sürecinin temel taşlarını oluşturmuş ve sonraki dönemlerde yapılacak yeniliklere zemin hazırlamıştır.

Donanma reformlarının yanı sıra kara ordusunda da köklü dönüşümler gerçekleştirilmiştir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından II. Mahmud (1785–1839), geleneksel askeri yapıyı tamamen tasfiye ederek Batı tarzı modern bir ordu kurmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda öncelikle Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'dan (1769–1849) yardım talep etmiş, ancak beklediği desteği bulamayınca yüzünü Avrupa'ya çevirmiştir. Napolyon döneminde büyük başarılar kazanmış

olan Fransız ordusu örnek alınarak Asakir-i Mansure-i Muhammediye teşkil edilmiştir. Bu yeni ordu, Anadolu'dan toplanan askerlerle Batı usullerine göre düzenlenmiş ve Avrupa'dan getirilen uzmanların desteğiyle modern eğitimden geçirilmiştir (Keleş & Erdinç, 2021).

Yeni ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 14 Mart 1827'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane kurulmuş, bu kurum ordunun hekim ihtiyacını karşılamayı hedeflemiştir. 1834'te açılan Mekteb-i Harbiye ise subay yetiştirilmesini sağlamış ve askeri eğitimde Batılılaşmanın temel taşlarından biri olmuştur. Bu okullar yalnızca teknik ve taktik açıdan değil, zihniyet düzeyinde de dönüşümler yaratmıştır. Batılı düşünce ve yaşam biçimi bu kurumlar aracılığıyla Osmanlı ordusuna nüfuz etmiş, pozitivist, materyalist ve natüralist görüşler bu ortamda yaygınlık kazanmıştır. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Mekteb-i Harbiye, yalnızca bir askerî okul değil, aynı zamanda yeni bir düşünce yapısının temsilcisi haline gelmiştir.

Bu gelişmeler sonucunda Osmanlı ordusunda iki farklı subay tipi ortaya çıkmıştır: geleneksel yöntemlerle yetişen alaylı subaylar ve modern okullardan mezun olan mektepli subaylar. Başlangıçta alaylı subaylar, mektepli subayları deneyimsiz bulmuş ve küçümsemiştir. Ancak zamanla modern askerî tekniklere hâkimiyetleri ve devletin ihtiyaçlarına uygun nitelikleriyle mektepli subaylar daha fazla itibar kazanmış, bu durum iki grup arasında çatışmalara yol açmıştır. Mektepli subaylar, Osmanlı Devleti'nin Batılı bir zihniyetle gelişebileceğine inanmış ve toplumu dönüştürme misyonunu üstlenmişlerdir. Bu durum onları zaman zaman siyasi iradeyle çatışmaya sürüklemiştir. Yeniçeri isyanlarının aksine, modern ordu mensuplarının iktidar girişimleri kişisel çıkarlardan ziyade ideolojik amaçlarla gerçekleştirilmiş, hükümet ya da padişah değişiklikleri yoluyla istedikleri siyasi ortamı oluşturmayı hedeflemişlerdir.

Sonuç olarak, II. Mahmud dönemi hem donanma hem de kara ordusu reformları açısından Osmanlı modernleşmesinde bir dönüm noktası olmuştur. Donanmadaki teknik ve yapısal düzenlemeler ile kara ordusundaki eğitim ve örgütlenme yenilikleri, Osmanlı Devleti'nin Batı tarzı bir askerî yapılanmaya yöneldiğini açıkça göstermektedir. Bu süreç, yalnızca askerî kapasitenin artırılması değil, aynı zamanda Osmanlı toplumunun zihniyet dönüşümünde de belirleyici bir rol oynamıştır.

3.1.9.3 19'uncu Yüzyılda Osmanlı Ordusunun Modernleşmesinin Sosyolojik Sonuçları

Osmanlı İmparatorluğu, 17 ve 18'inci yüzyıllarda yaşadığı askeri başarısızlıklar ve iç karışıklıklar sebebiyle orduyu çağın gerekliliklerine uygun şekilde yeniden yapılandırma ihtiyacı duymuştur. 19'uncu yüzyılda hızlanan bu modernleşme süreci, yalnızca ordunun teknik ve organizasyonel yapısını değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda Osmanlı toplumunda köklü sosyolojik dönüşümlere yol açmıştır. Askeri reformlar, toplumsal kimlikleri, merkezi yönetimin gücünü, eğitim sistemini ve sosyal hareketliliği yeniden şekillendirmiştir.

Osmanlı toplumunda askerlik, geleneksel olarak farklı toplumsal grupları bir araya getiren önemli bir unsurdur. Kapıkulu ocakları ve özellikle Yeniçeri Ocağı, yalnızca bir askeri birlik değil, aynı zamanda devletin yönetim mekanizmasında ve toplumsal yapısında etkin bir konuma sahipti. Ancak, II. Mahmud'un 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp Asakir-i Mansure-i Muhammediye'yi kurması, askerlik anlayışında köklü bir değişime sebep oldu. Yeni ordu yapısı, devşirme sistemi yerine halktan gelen bireyleri barındırarak askerlik mesleğinin halk içinde daha geniş tabana yayılmasını sağladı. Böylece, Osmanlı tebaası içinde askerlik, sadece belirli bir grubun değil, daha geniş bir kesimin katılım gösterdiği bir kurum haline geldi.

Askeri reformlarla birlikte, Osmanlı Devleti'nin merkezi yönetimi güçlenirken, taşradaki ayanlar, derebeyleri ve tımar sahiplerinin askeri gücü zayıflatıldı. Önceden yerel liderlerin sağladığı asker desteği, düzenli ordu yapısıyla tamamen devlet kontrolüne geçti. Bu durum, Osmanlı'da feodal düzenin çöküşünü hızlandırırken, merkezi idarenin etkinliğini artırdı. Tanzimat reformlarıyla birleşen bu süreç, Osmanlı toplumunda bireyin devletle olan ilişkisini yeniden tanımlamış ve modern yurttaşlık kavramının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Askeri reformlar yalnızca ordu içinde değil, aynı zamanda eğitim sisteminde de değişikliklere yol açmıştır. Batı tipi askeri okulların (Mekteb-i Harbiye, Mekteb-i Bahriye, Mekteb-i Tıbbiye) kurulması, Osmanlı subaylarının yalnızca askeri alanda değil, aynı zamanda modern bilim ve yönetim anlayışında da yetişmesini sağlamıştır. Bu okullardan mezun olan askerler, Osmanlı bürokrasisinde reform hareketlerinin öncüsü olmuş, anayasal yönetim taleplerinin ve modernleşme fikirlerinin yayılmasına öncülük etmiştir.

Mekteb-i Harbiye: Osmanlı Askeri Modernleşmesinin Temel Taşı

Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze askeri eğitimin önemli yapı taşlarından biri olan Harbiye, modern Türk ordusunun temel eğitim merkezlerinden biri olarak varlığını sürdürmektedir. Osmanlı döneminde askeri eğitim kurumlarının temeli, Yeniçeri Ocağı ve Enderun Mektebi'ne dayansa da, çağın gerekliliklerine uygun olarak modern anlamda subay yetiştiren Mekteb-i Harbiye'nin açılması, Osmanlı ordusunun modernleşme sürecinin önemli bir aşaması olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu, 17 ve 18'inci yüzyıllarda yaşadığı askeri yenilgiler nedeniyle ordusunu modernize etme ihtiyacı hissetmiş ve 19'uncu yüzyılda reform hareketlerini hızlandırmıştır. Bu sürecin en önemli adımlarından biri, modern subay yetiştirmek amacıyla 1834 yılında Sultan II. Mahmud tarafından kurulan Mekteb-i Harbiye olmuştur.

Kuruluş Süreci ve İlk Dönem

Mekteb-i Harbiye, Osmanlı ordusunun Batılı askeri eğitim anlayışına uyum sağlaması için açılan ilk kurumlardan biridir. Yeniçeri Ocağı'nın 1826'da kaldırılmasının ardından, yeni kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna modern eğitimli subaylar yetiştirmek amacıyla Harbiye kuruldu. 1835 yılında Maçka Kışlası'nda eğitim faaliyetlerine başladı ve Osmanlı'nın geleneksel askeri eğitim anlayışından farklı olarak Avrupa tarzı bir müfredata sahip oldu.

Harbiye'nin ilk yıllarında eğitim programı tam anlamıyla oturmamıştı. Ancak 1841'de Emin Paşa'nın Harbiye Nazırı olmasıyla okul sistematik bir yapıya kavuştu. Eğitim programı, Fransa ve Avusturya'daki askeri akademilerden ilham alınarak oluşturuldu. Okulun gelişimi için Osmanlı yönetimi Avrupa'dan askeri eğitmenler getirtti ve Osmanlı subaylarını eğitim almak üzere Avrupa'ya gönderdi.

Eğitim Sistemi ve Programı

Harbiye'de verilen eğitim, sadece askeri alana odaklanmamış, aynı zamanda modern bilimleri de kapsamıştır. 1834-1838 yılları arasında İngiltere, Fransa ve Avusturya'ya 26 öğrenci gönderilerek Batılı askeri eğitim anlayışı Osmanlı'ya taşındı. 1840 yılında ise Fransızca dersleri zorunlu hale getirildi. Mekteb-i Harbiye, özellikle Prusya ve Fransız askeri sistemlerinden etkilenerek Osmanlı subaylarını disiplinli ve çağdaş eğitim yöntemleriyle yetiştirmeyi amaçladı. 19'uncu yüzyıl boyunca Osmanlı ordusunda yaşanan değişim sürecinde, Harbiye'nin müfredatı sık sık güncellenmiş, mühendislik ve harp teknikleri gibi dersler eklenmiştir. Eğitim müfredatında şunlar yer almaktaydı:

Askeri Strateji ve Taktikler: Modern savaş teknikleri, piyade ve süvari eğitimi, topçu eğitimi.

Matematik ve Mühendislik: Harita okuma, tahkimat inşası, askeri mühendislik.

Dil Eğitimi: Fransızca ve daha sonra Almanca ile İngilizce dersleri.

Fizik ve Kimya: Topçuluk ve askeri mühendislik için temel bilim dersleri.

Tarih ve Coğrafya: Osmanlı ve Avrupa askeri tarihi, dünya haritaları ve stratejik analiz.

Harbiye'nin askeri eğitimde Batılılaşma süreci, Osmanlı subaylarının yalnızca savaş meydanında değil, devletin idari yapısında da etkin roller üstlenmelerini sağladı. Modern askeri düşüncenin gelişimi, Osmanlı ordusunun profesyonelleşmesine ve Osmanlı-Türk bürokrasisinin modernleşmesine katkıda bulundu.

Yabancı Etkiler ve Askeri Modernleşme

Harbiye Mektebi'nin müfredatı ve eğitim sistemi, dönemin büyük askeri güçleri tarafından yakından takip edildi. Fransa, İngiltere ve Prusya gibi ülkeler Osmanlı ordusunun modernizasyonunda etkili olmaya çalıştı.

1836'da İngiliz gözlemciler, Harbiye'de kullanılan matbaanın İngiliz yapımı olduğunu ve eğitmenlerin Avrupa'dan getirildiğini rapor etti.

Tanzimat ve Islahat Döneminde Harbiye'nin Gelişimi

Tanzimat Fermanı (1839) ve Islahat Fermanı (1856) ile Osmanlı Devleti'nde modernleşme hareketleri hız kazanırken, Harbiye'nin eğitim sistemi de Avrupa'daki askeri akademilere benzer hale getirildi. Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde Harbiye'nin kurumsal yapısı güçlendirilerek, burada okuyan öğrencilerin modern askeri tekniklere hâkim olmaları sağlandı.

19'uncu yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı ordusunun modernleşme çabaları çerçevesinde Harbiye, Fransız ve Alman danışmanların yönlendirmesiyle yeni düzenlemelere tabi tutuldu. Bu dönemde Harbiye'de okuyan öğrenciler, yalnızca askeri bilgilerle değil, aynı zamanda matematik, coğrafya, mühendislik ve yabancı dil gibi alanlarda da eğitildi.

1863'te Fransız etkisi arttı ve Osmanlı öğrencileri için Paris'te özel bir askeri okul açıldı.

II. Abdülhamid döneminde Alman etkisi güçlendi, Harbiye'de Alman subaylar ders vermeye başladı ve Baron Von der Goltz (Goltz Paşa) gibi askeri stratejistler okulda reformlar yaptı.

Bu süreç, Osmanlı ordusunun modern savaş tekniklerine uyum sağlamasına yardımcı oldu. Ancak Osmanlı yönetimi, Avrupa ülkelerinin Harbiye üzerinden Osmanlı ordusunu yönlendirme çabalarını dengelemeye çalıştı.

II. Meşrutiyet Dönemi ve Harbiye'nin Rolü

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Harbiye, siyasal açıdan da önem kazandı. Harbiyeli subaylar, Osmanlı'nın son dönemlerinde ordu içerisinde önemli bir rol oynadı ve özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin askeri kanadını oluşturdu. Balkan Savaşları (1912-1913) ve I. Dünya Savaşı (1914-1918) sırasında Harbiye mezunları, Osmanlı ordusunun çeşitli cephelerinde önemli görevler üstlendi.

Zorluklar ve Engeller

Harbiye'nin gelişimi bazı toplumsal ve idari engellerle karşılaştı:

Ayrıcalıklı grupların etkisi: Paşa çocukları, taşra beyleri ve aşiret reislerinin oğulları bazı ayrıcalıklar elde etti.

Himayecilik ve kayırmacılık: Öğretmen atamalarında ve sınavlarda iltimas yapılması, eğitim sisteminin standardizasyonunu zorlaştırdı.

Dini eğitimin ağırlığı: İlk yıllarda askeri dersler yerine dini eğitime ağırlık verilmesi, modern askeri uzmanlaşmayı geciktirdi.

Hemşericilik ve gruplaşma: Farklı bölgelerden gelen öğrenciler arasında gruplaşmalar ve çatışmalar yaşandı.

Mezunların orduda güven kazanmaması: Harbiye mezunu subayların ordu içinde kabul edilmesi zaman aldı ve geleneksel alaylı subaylarla çatışmalar yaşandı.

Cumhuriyet Döneminde Harbiye

Osmanlı'nın yıkılması ve Cumhuriyet'in ilanı (1923) ile birlikte, Harbiye'nin misyonu da yeniden şekillendi. Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde modern Türk ordusunun temelini oluşturacak subaylar, artık tamamen yeni bir anlayışla yetiştirilmeye başlandı. Harbiye, Türkiye Cumhuriyeti'nin savunma stratejileri doğrultusunda eğitim müfredatını güncelleyerek, çağdaş bir askeri okul haline geldi.

1936 yılında Harbiye, Kara Harp Okulu adını alarak, TSK'nın önemli eğitim merkezlerinden biri oldu. 20'nci yüzyıl boyunca sürekli değişen savaş stratejileri ve teknolojik gelişmelerle uyum sağlamak için Harbiye'nin eğitim sistemi defalarca yenilendi.

Harbiye'nin Osmanlı Toplumuna ve Modernleşmeye Katkısı

Harbiye'nin Osmanlı toplumu üzerindeki etkisi sadece askeri reformlarla sınırlı kalmamıştır. Bu okuldan mezun olan subaylar, Osmanlı bürokrasisinde ve reform hareketlerinde de aktif roller üstlenmiştir.

Askeri Bürokrasi ve Devlet Yönetimi: Harbiye mezunları, Osmanlı ordusunun profesyonelleşmesine ve merkeziyetçi devlet yapısının güçlenmesine katkı sağladı.

Batılılaşma Hareketleri: Harbiye mezunları, Avrupa'daki siyasi ve askeri gelişmeleri Osmanlı'ya taşıyarak modernleşmeyi hızlandırdı.

Siyasi ve Toplumsal Hareketler: Harbiye, Osmanlı'daki reformist hareketlerin merkezlerinden biri oldu ve özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi siyasi oluşumlarda büyük bir etkiye sahipti.

Toplumsal Hareketlilik: Harbiye, halktan gelen gençlerin yüksek askeri rütbelere ulaşmasını sağlayarak Osmanlı toplumunda sosyal hareketliliği artırdı.

Sonuç olarak, Mekteb-i Harbiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve toplumsal modernleşme sürecinde kilit bir rol oynamıştır. Modern askeri eğitimin Osmanlı ordusuna kazandırılması, Osmanlı'nın son dönemindeki savaşlarda ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde etkili olan subay kadrolarının yetişmesine öncülük etmiştir.

Ancak, kayırmacılık, dini eğitim ağırlığı ve sosyal çatışmalar gibi faktörler Harbiye'nin gelişimini zaman zaman sekteye uğratmıştır. Buna rağmen, Harbiye Mektebi'nin kurumsallaşması ve modernleşmesi, Osmanlı ve Türk askeri tarihinin en önemli reformlarından biri olarak kabul edilmektedir.

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte Harbiye Mektebi, günümüz Kara Harp Okulu'na dönüşerek TSK'nın temel eğitim kurumu olma görevini sürdürmüştür.

Günümüzde Harbiye

Bugün Harbiye, Kara Harp Okulu adıyla faaliyetlerine devam etmekte ve TSK'nın bel kemiğini oluşturan subayları yetiştirmektedir. Eğitim programlarında artık yalnızca klasik askeri stratejiler değil, aynı zamanda siber güvenlik, havacılık ve savunma sanayii alanlarında da dersler yer almaktadır.

Harbiye'nin tarihi, Türk ordusunun geçirdiği dönüşümleri anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e ve günümüze uzanan süreçte Harbiye, askeri disiplini, çağdaş eğitimi ve milli savunmadaki kritik rolüyle Türk askeri tarihinin vazgeçilmez kurumlarından biri olmuştur.

Mekteb-i Harbiye ve Toplumsal Dönüşüm Üzerindeki Etkileri

Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde köklü değişimlere sahne olan en önemli kurumlardan biri **Mekteb-i Harbiye** olmuştur. 1834 yılında Sultan II. Mahmud tarafından kurulan bu askeri eğitim kurumu, Osmanlı ordusunun modernleşmesine öncülük ederken aynı zamanda toplumsal yapının yeniden şekillenmesine de katkıda bulunmuştur. Askeri disiplinin yanı sıra modern bilim ve teknik eğitime ağırlık veren Harbiye, Osmanlı ordusuna yeni nesil subaylar kazandırmış, böylece yalnızca askeri düzenin değil, aynı zamanda Osmanlı toplumundaki sosyal hareketliliğin ve bürokratik dönüşümün de temel taşlarından biri haline gelmiştir.

Yeni Bir Subay Kimliği ve Askeri Bürokrasi

Harbiye'nin açılması, Osmanlı subaylarının yetiştirilme biçiminde köklü bir değişime yol açmıştır. Önceden askeri kariyer, geleneksel ocak sistemine ve yerel güç odaklarına dayanırken, yeni eğitim sistemi, liyakate dayalı modern bir askeri bürokrasinin doğuşuna katkıda bulunmuştur. Mekteb-i Harbiye mezunları, Osmanlı devlet yönetiminde etkili roller üstlenerek modernleşme hareketlerinde belirleyici aktörler haline gelmiştir. Bu yeni subay kuşağı, Batılı askeri doktrinleri benimseyerek Osmanlı Devleti'nin askeri reformlarının hem fikirselsel hem de pratik taşıyıcısı olmuştur.

Merkeziyetçi Yönetimin Güçlenmesi

Harbiye'nin yetiştirdiği subayların Osmanlı ordusunda önemli mevkilere gelmesi, **merkeziyetçi devlet anlayışının güçlenmesine** katkı sağlamıştır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından modern orduya duyulan ihtiyaç, askeri gücün doğrudan devletin kontrolüne geçmesini sağlamış ve böylece yerel güç odaklarının askeri alandaki etkisini azaltmıştır. Bu durum, Osmanlı yönetiminde **merkezileşme eğilimini artırmış** ve taşra ile merkez arasındaki yönetim ilişkilerini yeniden şekillendirmiştir.

Eğitim ve Kültürel Dönüşüm

Mekteb-i Harbiye'nin Osmanlı modernleşmesine yaptığı en büyük katkılardan biri de eğitim alanında gerçekleşmiştir. Batı tarzı askeri eğitim müfredatı benimsenerek Harbiye, öğrencilerine matematik, mühendislik, strateji, yabancı dil gibi dersler sunmuş, böylece askeri eğitimin yanı sıra **entelektüel gelişimi** de teşvik etmiştir. Buradan mezun olan subaylar, Osmanlı toplumuna **Batılılaşma fikrinin taşıyıcıları** olarak katılmış ve anayasal hareketler, modern bürokrasinin gelişimi gibi reform süreçlerinde aktif roller üstlenmiştir.

Sosyal Hareketlilik ve Askerlik Mesleğinin Dönüşümü

Osmanlı toplumunda askerlik, tarih boyunca sosyal hareketlilik açısından önemli bir alan olmuştur. Harbiye'nin açılmasıyla birlikte bu fırsatlar daha geniş bir kesime yayılmış, **taşradan gelen yoksul ailelerin çocukları da subaylık yoluyla yükselme şansı elde etmiştir**. Özellikle 19'uncu yüzyılın sonlarına doğru, Harbiye mezunlarının devlet yönetiminde ve orduda yükselmesi, toplumsal statünün yalnızca soya dayalı olmaktan çıkıp eğitim ve liyakate bağlı hale gelmesine zemin hazırlamıştır.

Etnik ve Dini Yapı Üzerindeki Etkileri

Harbiye'nin modernleşme sürecinde Osmanlı'nın **çok etnikli yapısı** da büyük ölçüde dönüşüme uğramıştır. Geleneksel devşirme sisteminin sona ermesiyle birlikte **askerlik mesleği Müslüman-Türk unsurların hâkimiyetine geçmiş**, bu durum Osmanlı toplumundaki dini ve etnik gruplar arasındaki dengeyi değiştirmiştir. Özellikle Balkanlar'daki gayrimüslim unsurların Osmanlı'dan ayrılma sürecinde, askerlik mesleğinin Türkleşmesi önemli bir faktör olmuştur.

Sonuç: Harbiye'nin Kalıcı Etkileri

Mekteb-i Harbiye, Osmanlı modernleşmesinin **sadece askeri değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasi bir dönüşüm aracı** olmuştur. Subayların devlet yönetimindeki etkinliği, merkeziyetçi yapının güçlenmesi, toplumsal hareketlilik imkanlarının genişlemesi ve Batılı düşünce sistemlerinin Osmanlı bürokrasisine nüfuz etmesi, Harbiye'nin Osmanlı toplumuna olan uzun vadeli etkilerinden bazılarıdır. Cumhuriyet'in kurulmasına giden süreçte, Harbiye mezunu

subaylar kritik roller üstlenmiş, bu da Osmanlı'dan Türkiye'ye geçişte modern askeri eğitimin belirleyici rol oynadığını göstermiştir.

Osmanlı'da askerlik, bireylerin sosyal statüsünü yükseltmek için önemli bir araç haline gelmiştir. Yeni ordu yapılanması, halktan gelen bireylerin subaylık rütbelerine erişmesini sağlayarak toplumsal hareketliliği artırmıştır. Harbiye mezunu subaylar, Osmanlı-Türk modernleşmesinin en etkin kadrolarını oluşturmuş ve Cumhuriyet dönemine kadar uzanan askeri ve bürokratik elit sınıfının temelini atmıştır.

Osmanlı ordusunun modernleşmesi, etnik ve dini gruplar arasında önemli dönüşümlere sebep olmuştur. Geleneksel Osmanlı ordusunda devşirme sistemi yaygınken, modernleşme sürecinde askerlik büyük ölçüde Müslüman Türk unsurların hâkimiyetine geçmiştir. Gayrimüslimlerin ordu içindeki rolü giderek azalırken, bu durum Balkanlardaki ayrılıkçı hareketleri hızlandırmış, Osmanlı'nın çok uluslu yapısında yeni kırılmalar yaratmıştır. Bununla birlikte, askerlik yükümlülüğünün Osmanlı vatandaşlarına yayılması, ortak bir kimlik algısının oluşmasına katkı sağlarken, farklı etnik gruplar arasındaki gerilimleri de artırmıştır.

Osmanlı ordusunun modernleşmesi, salt askeri reformlardan ibaret olmayıp, toplumun yapısında derin dönüşümlere yol açan bir süreç olmuştur. Yeni ordu düzeni, halk ve devlet arasındaki ilişkileri yeniden tanımlamış, bireylerin sosyal hareketliliğini artırmış, modern eğitim kurumlarının doğuşunu hızlandırmış ve Osmanlı'nın çok uluslu yapısını yeniden şekillendirmiştir. Bu değişimler, Osmanlı'nın modernleşme sürecinin temel taşlarından biri olmuş ve 20'inci yüzyılda Türk toplumunun şekillenmesinde kritik bir rol oynamıştır.

3.1.9.4 Osmanlı-Prusya Askerî İlişkileri ve Osmanlı Ordusunun Modernleşmesi

Osmanlı Devleti, 18'inci yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'daki bilimsel ve teknolojik gelişmeleri takip ederek ordusunu modernize etme ihtiyacını hissetmiştir. Bu süreçte, özellikle Prusya ile geliştirilen askerî iş birliği, Osmanlı ordusunun yeniden yapılanmasında önemli bir rol oynamıştır. Prusya Kralı II. Friedrich, 1760 yılında Osmanlı Devleti'ne Avusturya'ya karşı bir savunma anlaşması teklif etmiş, ancak o dönemin siyasi koşulları nedeniyle bu girişim geniş çaplı bir ittifaka dönüşmemiştir (Aksan, 2013, s. 180-212). Bununla birlikte, Osmanlı Devleti, Prusya'yı askerî reformlar açısından bir model ve müttefik olarak

görmüş, Prusyalı uzmanlardan faydalananak ordu teşkilatını yeniden düzenleme yoluna gitmiştir.

Prusyalı subayların Osmanlı ordusuna katkıları zaman içerisinde giderek artmış ve Osmanlı askerî sisteminde köklü değişikliklere yol açmıştır. 1835 yılında Sultan II. Mahmud, Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm'e başvurarak askerî uzmanlar talep etmiş ve bu doğrultuda Yüzbaşı Helmuth von Moltke ve Teğmen von Berg İstanbul'a gelerek Osmanlı ordusunda danışmanlık yapmaya başlamıştır (Moltke, 1969, s. 15). Moltke, Osmanlı ordusunun modern savaş teknikleri konusunda gelişmesi için çeşitli reform önerileri sunmuş, özellikle 1839'daki Nizip Muharebesi'nde Osmanlı ordusunun kullanacağı stratejilerin geliştirilmesine yardımcı olmuştur (Shaw & Shaw, 1977, s. 50)

Osmanlı-Prusya askerî iş birliği, Moltke döneminden sonra da devam etmiş ve 1882 yılında Osmanlı ordusunda görev almaya başlayan Colmar von der Goltz, Osmanlı askerî akademilerinde önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Goltz Paşa, Osmanlı subaylarını modern Avrupa harp teknikleri konusunda eğitmiş ve kurmay heyetinin Prusya modeli doğrultusunda yeniden yapılanmasına katkıda bulunmuştur. Bu reform süreci, 1913 yılında Liman von Sanders'in Osmanlı ordusunda göreve başlamasıyla yeni bir aşamaya evrilmiş, I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı askerî organizasyonunun büyük ölçüde Prusya-Alman sistemine uyarlanmasına neden olmuştur.

Prusya'nın Osmanlı askerî sistemine etkilerinden biri de 1834 yılında kurulan Redif teşkilatıdır. Prusya'daki Landwehr sistemi örnek alınarak geliştirilen bu yapı, Osmanlı askerî teşkilatında yedek birliklerin oluşturulmasını sağlamıştır (Yıldırım & Dumanlı, 2020,). Redif birlikleri, savaş zamanlarında hızlıca silah altına alınabilecek eğitimli askerlerden oluşmuş ve Osmanlı Devleti'ne büyük bir stratejik avantaj kazandırmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Prusya ile kurduğu askerî ittifak, Osmanlı ordusunun modernizasyon sürecinde kritik bir öneme sahip olmuş ve Osmanlı savaş stratejilerinin Avrupa'daki gelişmelere uygun hale gelmesine katkı sağlamıştır. Prusyalı subayların Osmanlı ordusuna kazandırdığı disiplin, eğitim ve teknik gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin askerî kapasitesini artırarak uluslararası arenada daha rekabetçi bir güç haline gelmesine yardımcı olmuştur. Osmanlı-Prusya askerî iş birliği, ilerleyen yıllarda Osmanlı-Alman ittifakının temelini oluşturmuş ve

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nda Almanya ile yakın bir askerî ortaklık kurarak savaşa katılmıştır.

Osmanlı-Prusya askerî ilişkileri, Osmanlı Devleti'nin askerî sisteminde köklü değişiklikler yaratırken, Osmanlı subaylarının batılı eğitim yöntemleriyle yetişmesine ve yeni savaş tekniklerini benimsemesine imkân tanımıştır. Özellikle 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında hızlanan bu modernleşme süreci, Osmanlı ordusunun taktik ve strateji açısından daha disiplinli ve düzenli bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nin askerî reformlarının yalnızca teknik yeniliklerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda askeri hiyerarşi ve teşkilat yapısında da önemli değişimlere yol açtığı görülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Osmanlı-Prusya askerî iş birliği, Osmanlı ordusunun modernleşme sürecinde belirleyici bir rol oynamış, Osmanlı Devleti'ni hem bölgesel hem de küresel düzeyde daha rekabetçi bir güç haline getirmiştir. Bu reformlar, Osmanlı Devleti'nin askerî gücünü artırırken, Osmanlı-Prusya ilişkilerinin derinleşmesine ve Osmanlı-Alman ittifakına zemin hazırlamıştır. Özellikle 20'nci yüzyılın başlarında Osmanlı ordusunun organizasyon yapısında Prusya-Alman etkisinin artması, Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile olan askerî ve diplomatik ilişkilerinin yönünü belirlemiştir.

Prusya'nın Osmanlı Devleti'ne askeri alandaki katkıları, sosyolojik açıdan önemli toplumsal dönüşümlere yol açmıştır. Bu etkileri şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

Askerî Eğitim ve Disiplinin Topluma Yansıması: Prusya'nın etkisiyle Osmanlı ordusunda uygulanan disiplin ve eğitim yöntemleri, toplumun diğer kesimlerine de örnek teşkil etmiştir. Bu durum, toplumda düzen ve disiplin kavramlarının önem kazanmasına katkı sağlamıştır.

Modernleşme ve Batılılaşma Süreci: Prusya ile kurulan askeri ilişkiler, Osmanlı Devleti'nin modernleşme ve batılılaşma çabalarını hızlandırmıştır. Bu süreç, sadece askeri alanda değil, eğitim, hukuk ve yönetim gibi diğer toplumsal alanlarda da yeniliklerin benimsenmesine zemin hazırlamıştır.

Yeni Sosyal Sınıfların Ortaya Çıkışı: Prusya modeliyle yapılan askeri reformlar, yeni bir askeri bürokrasinin oluşumuna neden olmuştur. Bu yeni sınıf, toplumda farklı bir statü ve etkiye sahip olmuş, modernleşme hareketlerinin öncüsü haline gelmiştir.

Eğitim Sistemine Etkisi: Prusya'nın askeri eğitim sisteminden esinlenerek, Osmanlı'da modern askeri okullar kurulmuş ve bu okulların müfredatları batılı standartlara göre düzenlenmiştir. Bu durum, genel eğitim sisteminin de modernleşmesine katkı sağlamıştır.

Toplumsal Mobilité: Askeri reformlar sayesinde, yetenekli bireylerin sosyal statülerini yükseltme imkanı artmıştır. Bu durum, toplumda meritokrasi anlayışının gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Sonuç olarak, Prusya'nın Osmanlı Devleti'ne yaptığı askeri katkılar, sosyolojik açıdan toplumun çeşitli alanlarında derin ve kalıcı etkiler bırakmış, Osmanlı toplumunun modernleşme sürecini hızlandırmıştır.

3.1.9.5 Abdülmecit Dönemi ve Tanzimat Ordusu

III. Selim ve II. Mahmud'un reform çabaları, modernlik adına bir başlangıçtı. Ancak devletin karşı karşıya bulunduğu sorunlar, kısmi düzenlemelerle çözülemeyecek kadar karmaşık ve çok yönlüydü (Söğütü, 2008, s. 35). Tanzimat Fermanı, içte ve dışta artan meselelerle baş etmekte zorlanan devlet adamlarınca hazırlanan köklü bir reform hamlesi olarak ortaya çıktı. Tanzimat hareketini yürüten kadrolar, **mevcut yapının iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi** amacını taşıdılar. Ferman, millet esasına dayalı farklılıkları ortadan kaldırma ve tüm tebaayı haklarda ve yükümlülüklerde eşit yurttaşlar haline getirme yönünde önemli bir adım oldu. Modernleşme, yüzeyde kalsa da toplumun bu dönemdeki gelişimine önemli katkılarda bulundu.

Mutlakiyetçi yönetimin keyfi uygulama ve cezalandırma sistemine karşı, yasalara dayalı bir yönetim oluşturmayı amaçlayan Tanzimat dönemi, Osmanlı'nın anayasal gelişiminin başlangıcı ve hukuk devleti olma yolundaki ilk belirtisi olarak öne çıkmaktadır. Tanzimat, pragmatist hedeflerinin ötesinde, devletin topluma doğru kaymasının bir işareti olarak ortaya çıkan anayasal bir dönüşümü temsil etmiştir.

II. Mahmut'un 1839 yılında vefat etmesinden sonra yerine oğlu Sultan Abdülmecit tahta geçti. Abdülmecit de babası gibi yenilik yanlısı bir padişahı. Ancak onun dönemindeki reformlar daha çok siyaset ve toplum düzeniyle ilgiliydi. Bu dönemin en dikkat çekici gelişmesi, Tanzimat Fermanı adıyla bilinen Gülhane Hatt-ı Hümayunu oldu.

Tanzimat Fermanı, 3 Kasım 1839'da Reşit Paşa tarafından hazırlandı ve Topkapı Sarayı'nın Gülhane Bahçesinde halka açık bir şekilde okundu. Bu fermanla birlikte Osmanlı Devleti'nde askeri alandan çok siyasi ve toplumsal düzenlemelere öncelik verildi. Özellikle adalet ve maliye alanlarında bazı yenilikler getirildi.

Fermandaki en önemli maddelerden biri, kanunların uygulanmasında Müslüman ve gayrimüslim halkın eşit sayılacağı yönündeydi. Bu durum, Osmanlı'da halklar arası eşitlik fikrinin resmen ilk kez kabul edildiğini gösteriyordu.

Tanzimat Fermanı'nın ilan törenine, Padişah Abdülmecit'in yanı sıra devletin ileri gelenleri, askerî ve sivil görevliler, ilim adamları, gayrimüslim cemaatlerin liderleri ve yabancı elçiler katıldı. Padişah Abdülmecit, bu fermanla

yer alan ilkelere bağı kalacağına dair söz verdi. Aynı şekilde devlet adamları da bu ilkelere sadık kalacaklarına dair yemin etti.

Tanzimat Dönemi, Osmanlı tarihinde önemli bir değişim sürecidir. Bu dönemde eğitim ve orduyla ilgili yenilikler yapılmış olsa da, bu reformlar genellikle belli bir plan doğrultusunda yürütülmedi. Asıl amaç, Osmanlı ordusunun yaşadığı yenilgilerle azalan itibarı yeniden kazanmaktı.

Bu süreçte eğitimde de önemli değişiklikler yaşandı. Artık sadece askerî amaçla değil, toplumun genel ihtiyaçlarına hitap eden sivil okullar açılmaya başlandı. Medreselere olan ilgi azaldı, yerine hem Müslüman hem gayrimüslim öğrencilere açık olan yeni eğitim kurumları kuruldu. Bu okullarda hem sivil hem de askerî eğitim verilmeye başlandı.

Batılı tarzda eğitim, Osmanlı İmparatorluğu'nun eski gücünü yeniden kazanmanın yolunun batılılaşmadan geçtiği düşüncesini güçlendirdi. Özellikle Fransız eğitim modelinin etkisi belirgindi. Askeri okulların sayısı arttı ve eğitim programları Batı standartlarına uygun hale getirildi.

Tanzimat Fermanı'nda eğitimle ilgili spesifik bir düzenleme olmasa da, 1845'te yayınlanan bir fermanla eğitimde yenilik hareketleri hız kazandı. Maarif Meclisi adı verilen bir meclis kurularak eğitimde reform çalışmalarına başlandı. Eğitim, daha çağdaş bir yöne doğru ilerlemeye başladı. Okulların sadece İstanbul'da değil, vilayetlerde ve taşralarda da açılması gerektiği vurgulandı. Eğitimin yaygınlaştırılması Tanzimat politikalarının önemli bir parçası haline geldi.

Önde gelen devlet adamlarının çalışmaları, eğitimde yenilikleri öne çıkardı. Özellikle askeri eğitim kurumlarına öncelik verilmesi, Osmanlı'nın askeri gücünü artırmayı hedefliyordu. 1869'da yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, eğitimi daha sistemli hale getirdi.

Askeri alanda da benzer değişiklikler yaşandı. Mehmet Emin Paşa'nın önderliğinde askeri okulların açılmasıyla subay yetiştirme süreci güçlendirildi. Fransız ve Prusya eğitim sistemlerine uygun olarak programlar düzenlendi. Yabancı uzmanlar davet edilerek eğitim kalitesi artırıldı.

Tanzimat Dönemi'nde eğitimde ve askeri alanda gerçekleştirilen reformlar, Osmanlı toplumunda önemli değişimlere yol açtı. Batılı tarzda eğitim ve modern askeri yapılanma, Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlenme çabalarının bir parçasıydı. Bu dönem, Osmanlı'nın modernleşme sürecindeki önemli adımlardan birini temsil eder.

Tanzimat Fermanı'nın askeri alanında getirdiği önemli bir yenilik, askerlik süresinin sınırsızlığı yerine vatan borcu olarak belirlenmesiydi. Bu, askerlik hizmetinin kökenini değiştirip, yeni bir düzen getirdi. Daha önceki dönemlerde ocak sistemi kullanılırken, Tanzimat ile birlikte kur'a usulü benimsendi ve Avrupa ordularının model alındığı teşkilat yapıları kuruldu.

Ordunun esas muharebe gücünü oluşturan Muvazzaf Kuvvetler, altı orduya ayrıldı. Ayrıca, Redif birlikleri oluşturuldu ve bu birlikler Osmanlı ordusunun Yedek Kuvvetlerini temsil etti. Yardımcı Kuvvetler ise eyaletlerin savaş durumunda orduya asker gönderme yükümlülüğünü getiriyordu. Başbozuk Kuvvetler ise düzensiz kuvvetler olarak kabul edildi.

Tanzimat dönemindeki askerlik hizmeti, özellikle vatandaşlık görevi olarak kabul edildi ve Hristiyan tebaa da dâhil olmak üzere bütün Osmanlı tebaasını kapsayacak şekilde uygulandı. Ancak bu değişiklik, Hristiyan tebaanın ve bazı bölgelerin tepkisine neden oldu ve bazı bölgelerde ayaklanmalara yol açtı.

Sonuç olarak, Tanzimat Fermanı döneminde Osmanlı ordusu önemli reformlar yaşadı. Askere alma ve teşkilat yapısında yapılan değişiklikler, Osmanlı Devleti'nin askeri gücünü artırmaya yönelik önemli adımlardı. Ancak bu reformların uygulanması ve halkın kabul etmesi zorlu bir süreci içeriyordu.

Tablo 3.12. Tanzimat dönemi'nde askeri eğitim alanında yapılan reformlar ve uygulamalar (Savaş, 2023).

Yapılan Değişiklikler	Açıklama
Askerlik Hizmetinin Yeniden Düzenlenmesi	Artık askerlik süresi belirsiz değildi; askerlik, vatan borcu olarak görülmeye başlandı ve zorunlu askerlik sistemi getirildi. 1843 yılında çıkarılan bir kanunla, askerlik yaşı 20 olarak belirlendi ve hizmet süresi 4 yıl olarak kabul edildi. 1847 yılında ise gayrimüslimlerin de orduya alınmasına ve albay rütbesine kadar yükselebilmelerine izin verildi.
Teşkilat Yapısında Değişiklikler	Muvazzaf Kuvvetler altı orduya ayrıldı ve Redif birlikleri oluşturuldu. Başbozuk Kuvvetler ise düzensiz kuvvetler olarak kabul edildi.
Eğitim Kurumlarının Yeniden Düzenlenmesi	Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayun, Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun, Mekteb-i Tıbbiye, Mekteb-i Harbiye, ve Mızıka-i Humayun gibi askeri okulların kurulması ve yeniden yapılandırılması.
Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayun	Deniz Mühendislik Okulu olarak bilinen bu kurum, denizcilik alanında eğitim vermek üzere kuruldu.
Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun	Kara Mühendislik Okulu olarak bilinen bu kurum, kara savunma sistemlerinin eğitimi için açıldı.

Tablo 3.13 (devam). Tanzimat dönemi'nde askeri eğitim alanında yapılan reformlar ve uygulamalar (Savaş, 2023).

Yapılan Değişiklikler	Açıklama
Mekteb-i Tıbbiye	Tıp eğitimi veren bu okul, modern tıbbi bilgi ve uygulamaları Osmanlı topraklarına taşımak amacıyla faaliyet gösterdi.
Mekteb-i Harbiye	Askeri eğitim veren bu okul, subay yetiştirmek için önemli bir merkez haline geldi.
Mızıka-i Humayun	Askeri müzik eğitimi veren bu kurum, ordunun kültürel ve protokol ihtiyaçlarına cevap vermek üzere kuruldu.
Eğitim Reformları	Tanzimat Fermanı'nın ardından eğitimde yenilikler başladı. Özellikle askeri eğitimde, batılı tarzda eğitim programları uygulanmaya başlandı ve öğrencilere pozitif bilimler ağırlıklı dersler verildi.
Askerî İdadilerin Kuruluşu	Askerî idadiler, ortaöğretim seviyesinde askeri eğitim vermek üzere açıldı. Bu okullar, subay adaylarını yetiştirmek için önemli bir adım oldu.
Mahreci Mekatibi Askeriye	Askerî rüştiyelerde öğrenci yetiştirmek üzere açılması.
Askerî Rüştiyeler	Öğrenci yetiştirme amacıyla açılması.
İdadi (Lise) Seviyesinde Askerî Okullar	Ordu merkezi olan bölgelerde idadilerin açılması ve beş yıl süreyle eğitim verilmesi.
Harbiye İdadisi	Dört yıl süreyle eğitim vererek daha nitelikli subay yetiştirilmesi.
Maarif-i Umumiye Nizamnamesi	Eğitimi daha sistemli hale getirerek önemli bir adım atılması.
Maarif Meclisi	Eğitim alanında yenilikler içeren reform çalışmalarına başlanması.
Erkan-ı Harp (Kurma Sınıfı)	Askerî öğrencilerin eğitim seviyelerini yükseltmek amacıyla kurulması.
Menşe-i Muallim (Askerî Öğretmen Okulu)	Askerî öğretmenlerin yetiştirilmesi amacıyla açılması.
Veterinerlik Eğitimi	Mekteb-i Harbiye bünyesinde yabancı uzmanların da desteğiyle veterinerlik eğitimine başlanması.
Bahriye Mektebi	Prusya ve Fransa'dan öğretmenlerin çağrılarak ders programlarının yeniden düzenlenmesi.
Askerî Tıbbiye	Mekteb-i Tıbbiye bünyesinde eğitimin güçlendirilmesi ve Avrupa'dan uzmanların etkisiyle öğretim materyallerinin ve tekniklerinin kullanılması.
Askerî Mühendislik Eğitimi	Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'da yapılan düzenlemelerle teknik ve akademik bilginin artırılması.

Tablo 3.14 (devam). Tanzimat dönemi'nde askeri eğitim alanında yapılan reformlar ve uygulamalar (Savaş, 2023).

Yapılan Değişiklikler	Açıklama
Öğretim Programı ve Uygulamalar	Yabancı Dil ve Fen Bilimleri: Okullarda yabancı dil, matematik, fen bilimleri gibi derslerin ağırlığı artırılarak öğrencilerin bilimsel ve teknik alanda yetiştirmeleri sağlandı. Avrupa'dan Öğretmenler ve Uzmanlar: Avrupa'dan öğretmenler davet edilerek, eğitim programları ve yöntemleri modernleştirildi ve geliştirildi. Öğrenci Değişim Programları: Avrupa'ya eğitim için gönderilen öğrenciler, eğitimlerini tamamlayarak Osmanlı'da öğretmen olarak görev aldılar, bu da bilgi ve tecrübe paylaşımını artırdı. Staj ve Uygulamalı Eğitim: Mezunlar staj için Avrupa'ya gönderilerek pratik bilgi ve deneyim kazandılar, bu da eğitimin daha uygulamalı ve nitelikli hale gelmesini sağladı. Öğrenci Maaşlarında İyileştirmeler: Askeri öğrencilerin maaşları artırılarak, eğitim almaları teşvik edildi ve bu da öğrenci sayısının artmasına katkı sağladı.

3.1.9.6 Tanzimat Reformlarının Osmanlı-Türk Toplumuna Etkisi

Reşit Paşa zamanında yapılan yönetim değişiklikleriyle ortaya çıkan yeni “yüksek memur” grubu, Batı ile ilişkilerini yeni kurulan kurumlar ve yabancı dil bilmesi sayesinde devam ettirdi. Bu grup, kendi çıkarlarını devletin çıkarlarıyla birleştirdi. Ancak vatanseverler onları Batılı devletlerin etkisinde kalmakla eleştirirken, dini liderler dinsizlikle suçladı. Bu farklı görüşlerin kendi bakış açılarına göre anlaşılması mümkün. Fakat görünen şudur ki, Tanzimat döneminde hedeflenen değişiklikler tam olarak gerçekleşmese de, Türk toplumu uzun süre merkezi yönetimdeki seçkin bürokratlarla kopuk bir mücadele içinde olmuştur.

Hatt-ı Hümayun ile başlayan modernleşme sürecinde, sert ve baskıcı bürokrasi nedeniyle Yeni Osmanlılar, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki gibi gruplar ortaya çıktı. Bu gruplar, çoğu zaman halkın fikri alınmadan uygulanan yeniliklere karşı çıkan, baskıcı bir elit sınıf olarak görüldü. Ayrıca Mehmet Bey, Nuri Bey, Namık Kemal, Ayetullah Bey ve Mirat gazetesinin sahibi Refik Bey gibi isimlerin öncülüğünde Yeni Osmanlılar, İslami reformlar yaparak Osmanlı'yı dış baskılardan kurtarmayı hedeflediler.

Yeni Osmanlılar, İslam'ı referans alarak millet kavramını İslam ümmetiyle ifade ettiler ve saltanata karşı bir eleştiri getirmedi. Bu yaklaşım, Türk milletinin İslam vatani olarak benimsenmesini sağladı. Ancak ilerleyen dönemlerde, Türk milliyetçileri bile kendi fikirlerini İslami temellere dayandırmaya çalıştılar. Günümüz Türkiye'sinde bile milliyetçilik, İslami motiflerle geniş bir kabul buldu.

Yeni Osmanlılar'ın ardından, önemli bir seçkinler grubu olan Jön Türkler ortaya çıktı. Hürriyet talepleriyle bilinmelerine rağmen, asıl amacı devletin parçalanmasını engellemekti. Bu gruplar arasında birçok çatışma yaşanmasına rağmen, her ikisi de devlete sadakat geleneğini sürdürdü. Ayrıca, Jön Türklerle birlikte yenilikçi elitizm, askeri sınıfa da sirayet etti.

Türk modernleşme sürecine dahil olan elitizm, halkçılık kavramını da beraberinde getirdi. Bu gruplar, halkın eğitilmesi gerekliliğine inanırken, aynı zamanda kendilerini yönetim için uygun gördüler. Kemalist ideoloji, halkçılığı önemserken, halkı bilgili bir azınlığın yönetmesi gerektiğini savundu.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, Batılılaşma hareketinin din alanındaki uygulamaları devam etti. Bu uygulamalar arasında hilafetin kaldırılması, medreselerin kapatılması, ezanın Türkçeleştirilmesi ve laiklik ilkesinin anayasaya eklenmesi gibi önemli adımlar atıldı. Ancak, toplumsal olarak bu değişimlerin kabul edilmesi zor oldu ve hala tepkilere neden oluyor.

Tablo 3.15. Tanzimat reformlarının Osmanlı-Türk toplumuna etkisi

Konu	Açıklama
Kameralizm ve Tanzimat Politikaları	- Osmanlı'nın Batılılaşma sürecinde dış politika ve reform çabalarını kameralizm ve Tanzimat politikaları şekillendirmiştir. - Avrupa'daki kralların tebaalarını koruma ve milli bütünlüğü güçlendirme amacıyla uyguladıkları politikalar, Osmanlı yöneticileri üzerinde etkili olmuştur. - Mustafa Reşit Paşa'nın İngiltere'deki görevi sırasındaki gözlem ve düşünceleri, Osmanlı'nın Batılılaşma sürecindeki dış politika ve reform çabalarını açıklar.
Yüksek Memur Tabakası ve Batı ile Münasebetler	- Reşit Paşa döneminde ortaya çıkan yeni bir "yüksek memur" tabakasının, Batı ile olan ilişkileri yürütme ve reformlara liderlik etme potansiyeline sahip olduğu görülür. - Bu durum, Osmanlı'nın modernleşme çabalarıyla birlikte devletin yapısında ve yönetiminde meydana gelen değişikliklere işaret eder.
Seçkinler Bürokrasisi ve Modernleşme	- Seçkinler bürokrasisinin, modernleşme sürecinde Osmanlı'daki çıkar dengelerini ve devletin yapısını şekillendiren önemli bir oyuncu olduğu ortaya çıkar. - Bu sınıfın Batılı güçlerin etkisi altında kaldığı ve kendi çıkarlarını devletin çıkarlarıyla uyumlu hale getirmeye çalıştığı görülür.
Tanzimat'ın Hedefleri ve Uygulamaları	- Tanzimat'ın hedeflerinin gerçekleştirilememesine rağmen Osmanlı toplumunda önemli değişimler meydana gelmiştir. - Mustafa Reşit Paşa'nın İngiltere'deki görevi sırasında bu sürece dair yapmış olabileceği açıklamalar, Tanzimat'ın amaçlarını, gerçekleşen değişimleri ve yaşanan zorlukları daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir.

Tablo 3.13 (devam). Tanzimat reformlarının Osmanlı-Türk toplumuna etkisi

Konu	Açıklama
En Kötü Hastalığın Kronikleşmesi	“II. Mahmut Döneminde İngiltere’ye yollanan Reşit Paşanın Mısır Valisi Mehmet Aliye karşı Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü desteklemesini sağlama amacıyla İngiltere Dış işleri Bakanı Lord Palmerston’a 12 Ağustos 1839da vermiş olduğu Fransızca muhtırada, ülkesinde düşündüğü reformla ilgili bilgi verirken hükümdarın mutlak gücünü “tyrannie” (zulüm) olarak nitelemesi ve “système immuablement établi” olarak üç kelimeyle ifade ettiği değiştirilemez bir sistemden bahsetmesi (Berkes, 2004, s. 213) ülkenin kurucu unsuru olan Tanzimat Hareketlerinin Osmanlı-Türk Toplumsal Yapısı Üzerindeki Etkileri Anadolu’daki Müslüman halkın endişelerinin pek de yersiz olmadığına işaret etmektedir. Reşat Paşanın hükümdarın mutlak gücünü zulüm olarak görmesi ve hükümdarın memleket işlerine müdahalesini ortadan kaldıracak bir rejimden yana olmasının ötesinde bunu Batılı sömürgeci güçlere şirin görünme çabası, belki de bir taahhüt gibi bildirmesi veya bu fikrini hükümdar otoritesi altındaki mevcut görevi dâhilindeyken yabancı bir devlete sunması toplumsal düzlemde Tanzimat yanlılarına ve Tanzimatın ruhuna yönelik eleştirilerin hedef aldığı noktalardan birini anlatmaktadır (Sarp, 2013).” Bu hastalık, I. Dünya Savaşında Almanya, Kurtuluş Savaşında mandacılık yanlılarında da devam edecek, Atatürk’ün Tam Bağımsız Onurlu bir devlet bırakmasına rağmen günümüze kadar ama açık ama kapalı olarak devam edecektir.

3.1.9.7 Sultan Abdülaziz Dönemi Reformları

Sultan Abdülmecit yerine Sultan Abdülaziz 25 Haziran 1861’de Osmanlı tahtına çıktı. Osmanlı’nın 32. padişahı olan Abdülaziz, tahta çıktığında Tanzimat’ın getirdiği Batılı yaşam tarzına karşı çıktı. Bu tavır, gelenekçi kesimlerin umutlarını artırdı. Halk da padişahın değişimini olumlu karşıladı.

Abdülaziz, yönetime geçince halkın yaşamını iyileştirmeyi, masrafları azaltmayı ve ordu ile donanmaya yatırım yapmayı vaat eden bir kararname çıkardı. Sarayda gereksiz çalışanları azaltarak tasarruf yaptı. Değerli eşyaların sarayda kullanılmasını yasakladı ve sarayın hazinesinden devlet hazinesine gelir aktaracağını söyledi. Ayrıca siyasi suçlulardan genel af ilan etti ve rüşvet alanlara ağır cezalar verdi. Önceki padişahlar gibi harem dairesi kurmayacağını ve kendi döneminin parlak geçeceğini söyledi.

Ama Osmanlı hem iç hem de dış sorunlarla karşı karşıyaydı. Mali durum kötüydü ve Avrupa devletlerinin etkisiyle Hristiyanların hak talepleri artıyordu. Bu durum Karabağ, Sırbistan, Bosna, Hersek ve Suriye gibi yerlerde isyanlara neden oldu. Ordunun isyanları bastırması zor oldu ve büyük bir devletle savaşacak gücü yoktu. Ordunun güçlendirilmesi gerekiyordu.

1863 yılında yapılan bir toplantıda, Müslüman olmayanlardan da asker alınması ve Müslüman olup asker vermeyen bölgelerden asker çağırılması

konusuldu. Ancak bu plan hayata geçirilemedi çünkü Hristiyanlar askerlik yapmak istemiyordu ve mezhep farklılıkları ile ortak bir vatan bilincinin olmaması nedeniyle birlik sağlanamıyordu.

Sultan Abdülaziz döneminde Osmanlı ordusunun yeniden düzenlenmesine yönelik çalışmalar iki döneme ayrılabilir. İlk dönemde yeni kıyafetler kabul edildi, tophane ve askeri okulların reformuna başlandı ve modern silahlar alındı. Ayrıca ordu için yeni bir Hassa alayı kuruldu. Ancak Sultan Abdülaziz'in ordunun modernleştirilmesi konusundaki çabaları, mali sıkıntılar ve bazı subaylar arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle tam olarak sonuç vermedi.

İkinci dönemde ise Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın liderliğinde ciddi reformlar yapıldı. Yeni bir ordu teşkilatı benimsendi ve askeri okullarda eğitim yöntemleri Prusya ordusundan esinlenerek yeniden düzenlendi. Yabancı uzmanlar da yardım aldı ve manevralar düzenlendi. Tersaneler ıslah edildi ve gemilere zırh eklemeye karar verildi. Subay ihtiyacını karşılamak için alaylı subaylar yetiştirildi. Ancak maddi sıkıntılar ve bilgili, deneyimli komutanların eksikliği, hedeflere tam anlamıyla ulaşamamasına neden oldu.

Sonuç olarak, Sultan Abdülaziz döneminde Osmanlı ordusunda önemli reformlar yapıldı, ancak maddi sıkıntılar ve içsel zorluklar bu reformların tam anlamıyla başarılı olmasını engelledi.

3.1.9.8 II. Abdülhamit Dönemi Islahatları

Sultan II. Abdülhamit, 33 yıl boyunca Osmanlı tahtında kaldı ve bu dönem, imparatorluğun son zamanlarında önemli iç siyasi değişikliklerin yaşandığı bir süreçti. İlk anayasanın çıkarılması, Meclis-i Mebusan'ın kurulması, Meşrutiyet'in ilanı, Yeni Osmanlılar hareketi ve artan milliyetçilik akımları bu dönemin başlıca olaylarıydı. İstanbul'da yeni gazeteler çıkmaya başladı, edebiyat ve tiyatro gelişti ve Osmanlı'da daha önce görülmemiş bir muhalefet ortaya çıktı. II. Abdülhamit, "Kızıl Sultan" olarak anıldı ve yönetimi "İstibdat Dönemi" diye adlandırıldı. Askeri reformlar ise genellikle iç ve dış siyasi gelişmelerle bağlantılı olduğu için siyasi olaylara özellikle dikkat etmek gerekir.

Padişahların karakterleri ve yetiştirme tarzları da askeri reformların şekillenmesinde önemli rol oynadı. Bu yüzden II. Abdülhamit dönemindeki askeri değişiklikleri incelerken, siyasi gelişmelerin yanı sıra padişahın kişiliği ve eğitimi de dikkate alındı.

Dönemin tüm siyasi olaylarının arkasında “Genç Osmanlılar” bulunuyordu. Sultan Abdülaziz’in tahttan indirilmesi sürecinde, dönemin önemli ismi Mithat Paşa, tahta geçecek II. Abdülhamit ile meşrutiyet ilan edeceği sözünü almıştı.

31 Aralık 1876’da tahta çıkan II. Abdülhamit hemen işe koyuldu. Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa istifa edince, Mithat Paşa göreve getirildi. Bu karar zorunluluktan alınmıştı çünkü Mithat Paşa’nın devlet krizlerini çözeceğine inanılıyordu. Mithat Paşa’nın sadrazamlığı dönemin iç ve dış politikalarında olumlu bir hava yarattı. Uluslararası alanda da saygı gördü; Alman Prensi Bismarck gibi kişiler onu önemli bir devlet adamı olarak tanıdı.

Mithat Paşa, devlet yönetimini tek bir kişinin kararına bırakmak yerine meşrutiyet yönetimini savundu. Bu amaçla Kanun-i Esasi adlı Osmanlı’nın ilk anayasasını hazırlayan kurulu yönetti. Bu anayasa, Osmanlı’ya parlamento sistemini getiren önemli bir yenilikti.

Ancak II. Abdülhamit, Mithat Paşa’yı sevmeyi ve ona güvenmiyordu. Bu yüzden 5 Şubat 1877’de Mithat Paşa’yı görevden aldı ve sürgüne gönderdi. Mithat Paşa daha sonra Sultan Abdülaziz’in ölümüyle ilgili suçlamalarla yargılandı ve öldürüldü.

II. Abdülhamit, padişah olmadan önce Avrupa’daki gelişmeleri yakından takip etti. İngiltere’nin Osmanlı elçisi Sir Henry Elliot ile bağlantı kurdu ve İngiliz hükûmetine Osmanlı hakkında bilgi verdi. Bu ilişkiler onun siyasi anlayışını ve uluslararası alandaki rolünü gösterir.

Askeri reformlara baktığımızda, Osmanlı ordusunun güçsüz ve modernizasyona ihtiyacı olduğu açıktı. Fakat II. Abdülhamit askeri reformlarda isteksiz davrandı. Özellikle donanmayı güçlendirmek için sipariş edilen gemiler Haliç’te tutuldu ve donanma etkisiz hale geldi.

Ekonomik sorunlar ordunun durumunu kötü etkiledi. Askerlerin maaşları düzensizdi, temel ihtiyaçlar dış ülkelerden alınmak zorundaydı ve askerlerin kullandığı malzemeler yetersizdi.

Abdülhamit, askeri uzmanlardan yardım almak istedi ama bu ilişkiler gizli kaldı ve askeri komplolar tehdidi altındaydı. Bu yüzden ordu içinde güvensizlik arttı. Subaylar birbirlerini tanımıyordu ve “Alaylı” ile “mektepli” diye bilinen çatışmalar yaşandı.

Sonuç olarak, II. Abdülhamit dönemindeki askeri reformlar siyasi durumlar yüzünden yetersiz kaldı. Bu dönem, Osmanlı'nın sonunu hızlandıran pek çok sorunu barındırıyordu.

3.1.9.9 Kaehler Heyeti ve Çalışmaları

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı ordusunun ne kadar zor durumda olduğunu gösterdi. Bu yüzden ülkeyi yeni Rus saldırılarına karşı koruyabilmek için orduyu güçlendirmek gerekiyordu. Sultan II. Abdülhamit, bunun için II. Mahmut zamanında olduğu gibi Prusya'dan askeri bir ekip istemeye karar verdi. Çünkü Osmanlı ordusunda zaten Prusya sistemi bazı yerlerde uygulanıyordu. Ayrıca Osmanlı ordusunda daha önce görev yapmış bazı Prusyalı subaylar da vardı. Örneğin, 1835-1839 yıllarında Osmanlı'da görev yapan Yüzbaşı Moltke, sonra Alman Genelkurmay Başkanı olmuştu.

Ancak Osmanlı ile Almanlar arasındaki askeri iş birliği, Başbakan Bismarck'ın dış politika değişikliği nedeniyle bir süre durdu. Bismarck başta Doğu sorunlarına pek önem vermiyordu ama zamanla fikrini değiştirdi. Artık Doğu sorunlarına müdahale etmeye hazırdı. Bismarck'ın amacı, güçlü bir Türkiye'yi Ruslara karşı kullanmak ve Alman silah sanayisinin ticaretini artırmaktı (Wallach, 1985, s. 24).

1880 Mayıs ayında Sultan II. Abdülhamit Almanya'dan askeri bir ekip istedi. Bismarck da bu konuyu müttefiki Avusturya'ya sordu. Avusturya askerleri, Almanların Osmanlı ordusunu eğitmesine karşı olmadıklarını, çünkü bu yardımın Osmanlı ordusunu çok güçlendirmeyeceğini söylediler. Bunun üzerine Bismarck, Berlin'deki Osmanlı büyükelçisine Osmanlı'nın isteğinin hemen karşılanacağını ve en iyi uzmanların gönderileceğini bildirdi (Ortaylı, 2008, s. 107).

1880 Mayısında Almanya'dan istenen askeri heyetin neden cevabı iki yıl sonra verildiği önemli bir konu. O zamanlar Osmanlı'ya karşı "Doğu Sorunu" adıyla yeni planlar yapılmaktaydı. İngiltere, Alman askerlerinin Osmanlı'ya gitmesine karşı çıktı ve bunu Almanya'ya bildirdi. Ayrıca Yunanistan da Almanya'dan kendi ordusunu modernize etmek için Alman subaylar istedi. Bismarck ise, bu askeri heyetin Türkleri cesaretlendirmek için olmadığını, çünkü yıllardır bazı Alman subaylarının Osmanlı'da çalıştığını, gidecek heyetin Alman ordusuyla ilgisi olmadığını söyledi. Fakat gerçek farklıydı; Bismarck ve Genelkurmay Başkanı Moltke, bu subayların Almanya'nın çıkarları için

çalışmasını istiyorlardı. Bu yüzden Bismarck, Osmanlı'ya vereceği cevabı biraz geciktirdi (Wallach, 1985, s. 27).

Alman Hükümeti, Osmanlı'nın isteğine olumlu yanıt verdi ama istenen her şeyi tam olarak karşılamadı. Çünkü Osmanlı, 19 Ocak 1882'de İstanbul'daki Alman elçisine verdiği listede, daha önce istediği bir kurmay, bir piyade ve bir süvari subayının yanında, askeri yargı ve disiplin için iki subay, Alman jandarma sistemini kuracak üç subay ve askeri okul müdürüne danışmanlık yapacak bir subay daha istemişti. Ancak Almanlar diğer subayları şimdilik kabul etmeyip, sadece dört subayın gönderilmesine karar verdi. Bu subaylar, Almanya'dan aldıkları maaşı üç ay boyunca almaya devam edecek ve bu süre zarfında izinli sayılacaklardı. Üç ay sonra ise Osmanlı hizmetine girip girmeyeceklerine karar vermeleri gerekiyordu. Eğer kabul ederlerse, üç yıl sonra tekrar Alman ordusuna dönme hakları olacaktı (Wallach, 1985, s. 30).

Albay Kaehler, 1882 yılında İstanbul'a geldi. O zamana kadar 6 Numaralı Silezya 2. Hassa Alayı'nın komutanıydı. Daha sonra tümgeneralliğe yükseldi ve padişahın yaveri ile askeri heyetin başkanı olarak danışmanlık yaptı. Kaehler, Alman ordusunun önemli subaylarından biriydi. 1872-1876 yılları arasında Alman Genelkurmayında Harp Tarihi bölümünde çalıştı ve aynı zamanda Harp Akademisi'nde Harp Tarihi dersleri verdi. İstanbul'da yaklaşık üç yıl görev yaptıktan sonra 1885 yılında öldü (Wallach, 1985, s. 32).

Yüzbaşı Kamphövener, 1882-1890 yılları arasında İstanbul'da bulunan Kamphövener, piyade subayı olarak heyete katıldı. Osmanlı ordusunda tümgeneralliğe kadar yükseldi ve Türk topçuları genel müfettişi olarak görev yaptı.

Süvari Yüzbaşı Von Hobe, 1882-1896 yılları arasında Türkiye'de görev yapan Von Hobe, süvari ve istihkam birliklerinde yer aldı. Son olarak Onuncu İstihkam Tugayı'nın komutanı oldu.

Topçu Yüzbaşı Ristow, 1882-1890 yılları arasında Türkiye'de kalan Ristow, korgeneralliğe yükseldi ve Türk topçu kuvvetlerinin genel komutanlığını üstlendi (Wallach, 1985, s. 32).

Dört subaydan oluşan Alman askeri heyeti, 29 Nisan 1882'de İstanbul'a yola çıktı. Ancak göreve başlamaları uzun sürdü. Önce padişahın kendilerini kabul etmesini beklediler. Nihayet 1 Haziran'da padişah tarafından kabul edilen heyet, ardından Harbiye Nezaretine sunulmayı bekledi. Kaehler, eşine yazdığı mektupta,

heyetin Harbiye Nezaretinde göreve başlama tarihinin 21 Haziran olduğunu belirtti (Wallach, 1985, s. 33).

Padişahın cömert karşılamasıyla Alman subayları hızla terfi etti. Albay Kaehler, yıllık 30.000 Frank maaşla tuğgeneralliğe yükseltilirken, diğer üç subay da yıllık 23.000 Frank maaşla albaylığa terfi etti. Bu durum üzerine Alman İmparatoru Kaehler’i Alman ordusunda tümgeneralliğe yükseltti. Böylece von Kaehler Paşa olarak Osmanlı ordusuna katıldı. Üç yıl sonra, 1885’te vefat ettiğinde Osmanlı müşiri (mareşal) unvanını taşıyordu.

Bu subaylar Osmanlı ordusunu hiç benimsemediler ve Türk milletini tembel ve barbar olarak gördüler. Ordunun modernleşmesi ve danışmanlık alanlarında başarılı olamadılar. **Alman subaylarının tek önemli başarısı, Osmanlı’nın Alman silah fabrikalarından daha çok sipariş vermesini sağlamaktı** (Ortaylı, 2008, s. 108).

Şimdi Von Kaehler’in Osmanlı hakkında yazdığı mektuplardan bazısına bakalım: Ekim 1882’de seraskerle görüşmesinden sonra Kaehler, “Eğer bu insanlar söylediklerinin yarısı kadar çalışsaydı, çok şey yapılmış olurdu” diye yazdı (Wallach, 1985, s. 35).

Kasım 1882’nin başında yazdığı bir mektupta, “Evet, harika bir ülke, ama Türkler olmasaydı” ifadesini kullandı. Aynı ayın sonunda başka bir mektupta ise “İyi Türklerde bile her şey sadece dışarıdakileri taklit etmekten ibaret, içten değişim yok. Bu yüzden modern kıyafetler giyseler bile eski barbar alışkanlıkları devam ediyor” dedi (Wallach, 1985, s. 36).

Kaehler ve arkadaşları, Osmanlı ordusunu detaylıca incelediler ve reorganizasyon, seferberlik ve eğitim gibi konuları içeren yaklaşık 400 sayfalık bir rapor hazırladılar. Raporda ordunun eksiklikleri ve bunları gidermek için yapılması gerekenler ayrıntılı şekilde anlatıldı. Plana göre ordu, on iki kolordu ve altı süvari tümeninden oluşacaktı. Redif tümenleri, nizamiye ve seferberlikte öncelikli olarak silah altına alınacaktı; tıpkı eski Prusya ordusunda olduğu gibi. Ayrıca subayların eğitimlerinin yetersiz olduğu, astsubaylardan subaylığa yükselmenin sorunlu olduğu, astsubayların genel ve askeri eğitimlerinin eksik olduğu ve askeri okullardan mezun subayların pratik eğitimlerinin yetersiz olduğu belirtildi. Kaehler, astsubaylıktan subaylığa geçişin kaldırılmasını ve askeri okullarda bilimsel ve pratik eğitimin dengeli verilmesini önerdi (Wallach, 1985, s. 39).

Kaehler'in raporu, Sultan II. Abdülhamit tarafından incelenmek üzere bir komisyonda değerlendirildi. Komisyonun başkanı Mareşal Gazi Muhtar Paşa, üyeler arasında Serasker Osman Paşa ve eski Harbiye Nazırları da vardı. Kaehler, komisyonun bir kısmını “sadece tütün ve kahve içip uyuklayan rütbeliler” olarak nitelendirdi (Wallach, 1985, s. 40).

Komisyon, Kaehler'in önerilerini genel olarak kabul etti. Sultan II. Abdülhamit, komisyonun çalışmalarını yakından takip etti. Ancak öneriler uygulamaya geçirilmedi. Kaehler padişahla görüştü, ancak beklediği sonucu alamadı. Padişah, Türk subayları Almanya'ya eğitim için göndermeyi düşündüğünü Kaehler'e söyledi. Kaehler, gönderilecek subayların seçimi ve görevlendirilmesiyle ilgili düzenlemeleri yaptı. Böylece bir grup genç subay Berlin'e gönderildi ve bu uygulama uzun yıllar sürdü (Wallach, 1985, s. 48-49).

Alman ordusuna eğitim için subay gönderme fikri, Osmanlı ordusunu modernleştirmek için iyi bir fırsattı. Ancak subayların seçiminde sorunlar yaşandı ve gönderilenlere daha çok Alman ordusunun ihtişamı gösterildi. Sultan II. Abdülhamit, gönderilen subaylara güvenmiyor ve onları eleştiriyordu. Yine de dışa karşı dostluk göstergesi olarak bu uygulama devam etti. Bu subaylar Osmanlı ordusunda Almancı akımın öncülerinden oldular. Aralarında Ali Nizami Paşa, Edirne müdafii Şükrü Paşa ve Enver Paşa gibi önemli isimler yer aldı (Ortaylı, 2008, s. 118-119).

Kaehler döneminde Türk ordusunda gerçekleşen olaylar ve alınan kararlar oldukça çeşitliydi ve Türk ordusunun modernizasyonu için önemli bir dönemdi. Dönemin ana hatları:

1. **Alman Askeri Yardımı ve Reform Çabaları:** II. Abdülhamit döneminde Türkiye'nin askeri gücünü artırmak amacıyla Almanya'ya yaklaşma politikası izlendi. Almanya'dan askeri yardım ve danışmanlık alınarak Türk ordusunun modernize edilmesi hedeflendi. Bu kapsamda Alman subayları Türkiye'ye gönderildi ve Türk subayları Almanya'ya eğitime gönderildi.
2. **Alman Subaylarının Görevlendirilmesi:** Alman subayları, Türk ordusunun yeniden yapılanması ve modernizasyonu için çeşitli görevlerde bulundular. Ancak, bu süreçte Osmanlı bürokrasisi ve yerel direniş gibi engellerle karşılaştılar.
3. **Deniz Kuvvetleri Danışmanlığı ve Donanma Reformları:** Türkiye, donanmasını güçlendirmek için Almanya'dan deniz danışmanları talep etti. Ancak, donanma reformları konusunda yeterli ilerleme sağlanamadı ve Alman subayların Türk deniz kuvvetlerindeki etkisi sınırlı kaldı.
4. **Türk Subaylarının Almanya'ya Gönderilmesi:** Türk subayları, Almanya'da eğitim görmek üzere gönderildi. Bu, Türk ordusunun modern savaş teknikleri ve stratejileri konusunda eğitilmesini amaçlıyordu.
5. **Alman Reformcularının Türkiye'de Kalışı:** Alman subaylarının Türkiye'de kalışı, bazı zorluklarla ve hayal kırıklıklarıyla dolu bir süreçti. Maddi sorunlar, politik engeller ve Osmanlı bürokrasisinin direnci gibi faktörler, reform çabalarını engelledi ve Alman subayların Türkiye'deki etkisi sınırlı kaldı.

Kaehler dönemi Türk ordusunun modernizasyonu için önemli adımların atıldığı ancak birçok zorlukla karşılaşılan bir dönem olarak öne çıkıyor. Almanya'nın askeri yardımı ve reform çabaları, Türk ordusunun modern savaş tekniklerine uyum sağlamasına ve güçlenmesine katkıda bulundu, ancak bu süreçteki başarılar sınırlı kaldı ve reformların tam olarak gerçekleştirilmesi engellendi.

Kaehler Paşa, 3 Kasım 1885 tarihinde İstanbul'daki Alman Hastanesi'nde hayatını kaybetti, bu sebeple İstanbul'daki Alman heyetinin başkanlığı boş kaldı bir süre. Ancak, Sırp-Bulgar savaşı sona erdikten sonra 11 Ağustos 1886 tarihinde Tümgeneral Von der Goltz özel bir yazı ile bu göreve atandı. 1883 yılında Osmanlı Ordusu'na katılan Goltz, önce Askeri Okullar Müfettişi olarak görevlendirildi. 1886 yılında tümgeneral rütbesine terfi etti ve Genelkurmay İkinci Başkanlığı görevini üstlendi (Wallach, 1985).

Alman ordusunda pek sevilmeyen Von der Goltz, oldukça yetenekli bir subaydı. İstanbul'da bulunduğu süre boyunca Osmanlı Devleti'nin özgün dinamiklerini kavradı. Goltz, Kaehler, Kamphövener ve Ristow'un önerilerinin Almanya'daki durumun bir kopyası olduğunu düşünüyordu ve Türkiye'nin koşullarına uygun olmadığını savunuyordu. Goltz'un asıl amacı, Almanya'nın ulusal çıkarlarını korumaktı (Wallach, 1985, s. 46).

Almanya Başbakanı Bismarck ile Von der Goltz, Osmanlı Devleti'nin geleceği hakkında Türkiye'nin sınırlarını küçültüp, Anadolu'da güçlenmesini sağlamayı planlamışlardı. Çünkü Türk ordusunun asıl gücü Anadolu bölgesinden geliyordu. Osmanlı İmparatorluğu, içinde farklı halkların yaşadığı ve ortak bir bağın zayıf olduğu yapay bir devlettir. Avrupa'daki topraklarını kaybetmiş olsalar da aslında buralara tam anlamıyla hâkim değillerdi. Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarını bırakması onlar için avantajlıydı çünkü sınırların küçülmesi, ülkenin savunmasını kolaylaştırıyor ve dış ilişkilerde ittifak yapmayı zorlaştırıyordu.

Bismarck ve Von der Goltz, Osmanlı topraklarının Avrupa'daki emperyal güçler arasındaki çekişmeye alet olmadan bölünmesini engellemeyi amaçlamışlardı. Ayrıca Almanya'nın gelişmiş silahları ve askeri teknikleri, Osmanlı için en uygun çözüm olarak görülüyordu. Fakat Sultan II. Abdülhamit, ordusuna güvenmiyordu ve bu yüzden reformların ilerlemesini engelleyen şüpheler taşıyordu. II. Abdülhamit askeri değişiklikleri gizlice takip ediyor, ancak ordusuna karşı temkinli davranıyordu.

Alman Subayı Von der Goltz, Osmanlı hizmetine girdiği ilk günden itibaren padişahın tutumundan şikâyet ediyordu. Osmanlı Ordusu'nun Almanya'nın

desteğiyle aktif bir ordu haline gelmesi gerektiğini savunuyor, ancak padişahın engelleri nedeniyle başarısız olduğunu düşünüyordu. Padişahın kendi ordusunu düşman gibi görmesi, reformların uygulanmasını zorlaştırıyordu (Berkes, 2004, s. 346).

Von der Goltz, 1883 yılında Osmanlı Ordusu'nda görev almaya başladığında ordu oldukça kötü durumdaydı. Piyade ve topçu birlikleri uzun zamandır atış talimi yapmamıştı. Askerlerin eğitimi eksikti ve orduda yeterli beceriye sahip olmayan generaller söz sahibiydi. Orduyu iyi donanımlı ve disiplinli bir hale getirmek gerekiyordu. Von der Goltz, Osmanlı Ordusu'nu yeniden düzenlemekle görevlendirildi, fakat bu işi yapmak kolay olmayacaktı.

Von der Goltz'un Osmanlı Ordusu'nu yeniden yapılandırma planı, dört temel unsura dayanıyordu:

- **Eğitim ve disiplin:** Von der Goltz, Osmanlı askerlerinin düzenli atış yapmalarını ve düşmanla temasa geçmelerini teşvik etti. Ayrıca, askerlerin disiplinli bir şekilde hareket etmelerini sağladı.
- **Modern silahlar ve teçhizat:** Osmanlı Ordusu, Almanya'dan modern silahlar ve teçhizat satın aldı. Bu, Osmanlı askerlerinin daha iyi donanmış ve etkili bir şekilde savaşmalarını sağladı.
- **Askeri doktrin ve taktikler:** Von der Goltz, Osmanlı askerlerine modern askeri doktrin ve taktikleri öğretti. Bu, Osmanlı Ordusu'nun daha iyi bir şekilde koordine olmasını ve düşmanla daha iyi başa çıkmasını sağladı.
- **Yönetim ve organizasyon:** Osmanlı Ordusu'nun yönetim yapısını ve organizasyonunu iyileştirdi. Bu, askeri operasyonların daha iyi planlanmasına ve yürütülmesine yardımcı oldu.

Von der Goltz'un reformları sayesinde Osmanlı Ordusu, daha etkili bir güç haline geldi ve 1897 yılında Yunanistan ile yapılan savaşta başarılı oldu. Ancak, bu reformlar yeterince köklü değildi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü durduramadı.

Sonuç olarak, Von der Goltz'un Osmanlı Ordusu'na yaptığı katkılar, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında askeri alanda yaşanan bazı iyileşmelere işaret etmektedir. Ancak, bu reformlar İmparatorluğun çöküşünü engellemeye yetmedi ve I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne tanıklık etti.

İstanbul'da bulunan Alman Büyükelçisi Radolin, General Von der Goltz'un Türkiye'de kalmasının Alman etkisi ve silah satışı açısından kritik bir öneme sahip olduğunu düşünüyordu. Radolin şunları ifade etti: **"General Von der Goltz'un burada kalması, Türk ordusu üzerindeki etkimiz ve silah ihracatımızın sürdürülmesi bakımından, bugüne kadar olduğu gibi, paha biçilmez bir kazanç olacaktır"** (Wallach, 1985).

Von der Goltz Paşa, Haziran 1883 ile 1 Kasım 1895 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nde görev yaptı. Türkiye'de geçirdiği 12 yıl boyunca, Osmanlı subayları arasında Almanya'ya karşı büyük bir hayranlık oluşmasını sağladı ve aynı zamanda Alman silah şirketlerinin Türkiye temsilcisi gibi çalıştı. Alman diplomatlar ve Von der Goltz, Türk ordusuna silah satışı için siyasi ve askeri ortamı hazırlarken, sermaye grupları özellikle Deutsche Bank da kredi desteği verdi. 1 Kasım 1895'te İstanbul'dan ayrılarak Berlin'e dönen Von der Goltz'a Türkiye'deki hizmetleri için aylık 3616 kuruş emekli maaşı verildi. II. Meşrutiyet'ten kısa bir süre önce Türkiye'ye tekrar döndü ve 1905 yılında İmparator II. Wilhelm'in önerisiyle başlayan Türk-Alman İttifakı görüşmelerine liderlik etti. Ayrıca padişahın yaveri olarak görev aldı ve 7 Mart 1914'te altın harp imtiyaz madalyası ile ödüllendirildi. I. Dünya Savaşı başladığında üçüncü kez Türkiye'ye geldi ve 17 Nisan 1915'te Türk ordusunun komutanı oldu. 14 Ekim 1915'te Irak ve Musul'daki askerlerden oluşan 6. Ordu'nun komutanlığına atandı. Fakat bu görevdeyken, 19 Nisan 1916'da Bağdat'ta hayatını kaybetti.

Von der Goltz Paşa, zeki ve çalışkan bir Alman subayıydı, aynı zamanda istihbarat konusunda da uzmandı. Reformcu grubun içinde, Osmanlı ordusunu en iyi bilen ve Osmanlı komutanlarını etkileyebilen tek kişi olarak görülüyordu. Avusturya askeri ataşesi Von Gieslingen'in dediği gibi, "Alman heyeti içinde Türkiye'yi ve Türkleri en iyi anlayan o'ydu." Bu yüzden Von der Goltz, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra bir efsane haline geldi, özellikle Almanya'nın Osmanlı politikalarındaki etkisini artırmak için çok uğraştığı dönemde.

Ancak, Von der Goltz Türk dostu olarak bilinse de aslında öncelikle bir Alman subayıydı ve davranışları buna göreydi. Almanya ve ordusuna tam bağlıydı. Türk dostluğu ise, Osmanlı ordusundan elde ettiği hem maddi hem de manevi yararlarla, ayrıca Almanya ile Osmanlı ordusunu yakınlaştırmak için önemliydi. Osmanlı ordusu hakkında Alman yetkililere düzenli bilgi vermekten çekinmedi. 1895'te Türkiye'den ayrıldıktan sonra, Almanya bu bilgi boşluğunu askeri

ataşelerle doldurmaya çalıştı. 1898'de ise reformcu subay sayısını artırarak bu çalışmalarını sürdürdü.

Von der Goltz Paşa, Osmanlı için Almanya'nın Balkan politikasına uygun şekilde Türk savunmasını kurmaya çalıştı. Balkanlar'daki savunmanın, Avusturya-Macaristan'a değil, diğer Balkan ülkelerine karşı yapılması gerektiğini savundu. Ayrıca Sultan II. Abdülhamit'i Almanya'nın yanında tutmak istedi. Fakat padişahın reformlara karşı şüpheci olması ve ordudaki muhalefet bu işleri zorlaştırdı. Padişahın kararsız tutumu yüzünden reformlar tam yapılmadı ve sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması engellenemedi.

Von der Goltz dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri reformları ve Alman etkisi açısından oldukça önemlidir. Bu dönemde yaşananlar ve sonuçları şu ana hatlarda özetlenebilir:

1. **Von der Goltz'un Atanması:** Alman subay von der Goltz, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri reformları için Genelkurmay Başkanı olarak atanmıştır. Ancak tam yetki verilmemiş ve sadece başkanın yetkili temsilcisi olarak atanmıştır.
2. **Reform Çabaları:** Von der Goltz'un görevi, seferberlik, birliklerin toplanması, harekât planları, harita çıkarma ve genç kurmay subayların eğitimi gibi konuları içermiştir. Ancak, Padişah'ın kısıtlamaları nedeniyle reformlar gerçekleştirmekte zorluklar yaşanmıştır.
3. **İç Hizmet Sorunları ve Reformlar:** Von der Goltz, askeri okullardaki eksiklikleri fark etmiş ve ders programlarını değiştirmiş, beslenme ve sağlık gibi iç hizmet sorunlarıyla ilgilenmiş, askeri okullarda dayak cezasını kaldırmıştır.
4. **Maaş ve Ayrıcalıklar:** Alman subayların maaş talepleri ve ayrıcalıkları tartışmalara neden olmuş, Türk subayları arasında huzursuzluk yaratmıştır. Padişah, mali taleplerin bir kısmını kabul etmiş, ancak diğerlerini reddetmiştir.
5. **Goltz'un Ayrılması ve Sonrası:** Von der Goltz, Türkiye'deki koşulların zorluğu ve reform çabalarının sınırlılığı nedeniyle ayrılmıştır. Ancak, reform çabaları devam etmiş, ancak genel olarak istenilen sonuçlar elde edilememiştir.
6. **Alman Büyükelçiliği ve Askeri Heyet Arasındaki Gerilim:** Alman subaylarının Türk hizmet rütbesine göre sınıflandırılması ve ayrıcalıklar konusunda Alman Büyükelçiliği ile Askeri Heyet arasında gerilim yaşanmıştır. Bu, kişisel çıkarlar ve politik etkilerin çakışmasıyla sık sık ortaya çıkmıştır.

Von der Goltz dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri yapısının ve dönemin uluslararası ilişkilerinin anlaşılması açısından önemlidir. Alman Askeri Heyeti'nin Türk Ordusu üzerindeki etkisi, dönemin politik ve askeri dinamiklerini derinden etkilemiştir.

3.1.9.10 Hamidiye Alayları ve Kuruluş Sebepleri

Sultan II. Abdülhamit döneminde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri, Doğu'daki göçebe aşiretlerin savunmada kullanılmasının zor olduğu bir gerçektir. Aşiretlerin yerleşik olmamaları ve düzenli bir askerlik hizmetine sahip olmamaları, bu konuda sorunlar yaratıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun erken yıllarından itibaren, Doğu Anadolu'daki göçebe aşiretler, memleket savunmasında verimli bir şekilde kullanılamıyordu. Bu aşiretlerin yerleşik olmayışı, askerlik hizmetini düzenlemeyi zorlaştırıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan bu yana,

Doğu Anadolu'daki göçebe aşiretler, memleket savunmasında yeterince kullanılamamıştır. Bu aşiretlerin daimi yerleşim yerleri olmadığı için askerlik hizmetleri düzenli bir şekilde yapılamamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yıllarından itibaren, Doğu Anadolu'daki göçebe aşiretler, memleket savunmasında yeterince kullanılamamıştır. Aşiretlerin sürekli olarak yer değiştirmesi, askerlik hizmetinin düzenlenmesini zorlaştırmıştır. II. Abdülhamit döneminde, Doğu Anadolu'daki Ermenilerin bağımsızlık çabaları, özellikle Rusya ve Fransa'nın maddi ve siyasi desteğiyle Osmanlı Devleti için büyük bir tehdit oluşturdu. Bölgedeki Ermeni gençler, Erivan'a gidip askerlik ve gerilla eğitimi aldıktan sonra, terör eylemleri ve Müslümanlara saldırılar yapmaya başladılar. Ermeni Hınçak ve Taşnak örgütleri düzenli bir orduya dönüşünce, Sultan II. Abdülhamit bölgedeki güvenliği sağlamak ve Rusların ilerlemesini durdurmak için aşiretlerden silahlı birlikler kurmaya karar verdi. Bu karar, Müşir Mehmet Zeki Paşa'nın Doğubeyazıt ve Iğdır'a yaptığı geziden sonra hazırladığı rapora dayanmış olabilir.

Hamidiye Süvari Alayları, 20 Ekim 1890 tarihinde İbrahim ve Kerim Paşalar'ın liderliğinde kurulmaya başladı. Bu birlikler, Doğu Anadolu'da güvenliği sağlamak ve olası bir Rus işgaline karşı yerel direnişi güçlendirmek için oluşturuldu. Alaylar, aşiretlerin nüfuslarına göre organize edildi ve her aşiretten bir ya da iki alay kuruldu. Her alayın en az 192 askeri vardı.

Ayrıca küçük aşiretlerin alay kurması ve eğitim alması yasaklanmış, sadece savaş durumunda bir araya gelmelerine izin verilmişti. Hamidiye Süvari Alayları, üç yaş grubuna ayrılmıştı: Efradı İptidai (başlangıç), Efradı Nizamiye (ilk askerlik devresi) ve Redif Efradı (ikinci askerlik devresi). Alaylar, bölgenin güvenliğini sağlama görevini üstlenmiş ve her asker, aşiretinin geleneklerine uygun tek tip elbise giymek zorundaydı. Hamidiye Alayları'nın kuruluşu, Doğu Anadolu'nun iki farklı bölgesinde gerçekleştirildi: birinci bölge Erzurum-Van arası iken ikinci bölge Mardin-Urfa hattının kuzey kısmındaydı. Mevcut Hamidiye Süvari Alayları, 1908'de İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesiyle Hafif Süvari Alayları adı altında yeniden yapılandırıldı. Ancak Hamidiye Alayları, düzenli bir askeri disiplini sağlayamadı ve zaman zaman başıbozukluklar yaşandı. Bu durum, bölge halkının şikayetlerine rağmen çözülmedi ve II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesine kadar devam etti. Hamidiye Alayları'nın, isyanlara katılmayan aşiretlerin subay ve paşalarına emekli maaşı bağlandı ve bu maaşlar 1950'lere kadar ödendi.

Cumhuriyet döneminde, Hamidiye Alayları'nın izleri silindi ve Hafif Süvari Alayları Dokuzuncu Kolordu'ya bağlandı.

Hamidiye Alayları, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde hem askeri hem de toplumsal yapıyı derinden etkileyen bir kurum olarak dikkat çekmektedir. Bu alayların örgütlenmesi, özellikle Doğu Anadolu'daki aşiret yapılarının güçlenmesine yol açmıştır. Aşiretlerin silahlı güç olarak organize edilmesi, aşiret liderlerinin ve mensuplarının siyasi ve sosyal açıdan daha etkili bir konuma yükselmelerini sağlamıştır. Bu durum, geleneksel toplumsal yapının güç dengelerini değiştirmiştir.

Alaylara katılım, aşiret mensuplarına toplumsal statü açısından yeni imkanlar sunmuştur. Katılan bireyler, sosyal konumlarında yükselme fırsatı elde etmiş; bu süreç, aşiret içindeki toplumsal hareketliliği artırmış ve statü değişimlerine zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla Hamidiye Alayları, bireysel ve kolektif kimliklerin yeniden şekillenmesinde önemli bir araç işlevi görmüştür.

Alayların örgütlenme biçimi, farklı aşiretlerden bireylerin bir araya gelmesini sağlamış ve bu durum kültürel etkileşimi artırmıştır. Ortak bir askeri kimlik inşa edilmesi, aşiret kimliğinin yanı sıra yeni bir aidiyet biçimi oluşturmuş, bireylerin hem aşiret hem de askerî bir kimliğe sahip olmalarına imkan tanımıştır. Bu bağlamda Hamidiye Alayları, sadece askeri bir kurum olarak değil, aynı zamanda kimliklerin yeniden şekillendiği bir sosyal alan olarak da işlev görmüştür.

Bunun yanı sıra, askeri disiplin ve hiyerarşik düzenin aşiret mensupları tarafından benimsenmesi, toplumsal denetim mekanizmasının güçlenmesine katkı sağlamıştır. Askeri kuralların içselleştirilmesi, bireylerin toplumsal normlara daha sıkı bir şekilde uyum göstermelerine yol açmış olabilir.

Hamidiye Alayları ayrıca bölgesel güç dengelerini de etkilemiştir. Osmanlı İmparatorluğu, bu alaylar aracılığıyla Doğu Anadolu'daki etkinliğini artırmayı hedeflemiş; güvenlik ve istikrarı sağlama amacı doğrultusunda bölgesel siyasi ve sosyal dinamikler üzerinde önemli değişimlere neden olmuştur.

Son olarak, savaş sonrasında farklı aşiret mensuplarının birlikte yaşamaya devam etmeleri, toplumsal entegrasyonu güçlendirmiştir. Alaylarda kazanılan ortak deneyim, farklı aşiretler arasında daha sıkı bir dayanışmanın ortaya çıkmasına ve birlikte yaşama kültürünün gelişmesine katkıda bulunmuştur. Böylece Hamidiye Alayları, Osmanlı toplumunda sadece askeri değil, sosyolojik bir dönüşümün de önemli aktörlerinden biri olmuştur.

Hamidiye Alaylarının Bölgedeki Etnik ve Toplumsal Dinamiklerle Olan Etkileri

Günümüzde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan terörizm ve bölücülük faaliyetlerinin temel nedenleri eski dönemlerde yaşanan birçok tarihsel ve sosyopolitik faktöre dayanmaktadır. Bu faktörlerden birisi de Hamidiye Alaylarının bölgedeki etnik ve toplumsal dinamiklerle olan etkileridir:

1. Aşiret yapısının güçlenmesi ve baskıcı yapılar: Hamidiye Alayları, bölgedeki aşiretler arasındaki güç dengesini değiştirmiş ve bazı aşiret liderlerine daha fazla siyasi ve sosyal güç vermiştir. Bu durum ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi toplumunun üzerindeki baskı ve kontrol organları kurmak, diğer aşiretleri cebren sindirmek ve baskıcı altyapıların oluşmasına neden olmuştur.

2. Kürt milliyetçiliği ve ayrılıkçılığının kökenleri: Hamidiye Alayları, Kürt milliyetçiliğinin oluşumu için önemlidir. İmparatorluğun Asimilasyon politikalarına karşın, Kürt Aşiretleri milliyetçilik fikriyle harekete geçmiş ve baskı altındaki Kürtler milliyetçilik faaliyetlerine başlatmıştır.

3. Aşiretlerin toplum üzerindeki baskıcı yapıları ve terör faaliyetleri: Hamidiye Alayları'nın toplumu baskı altında tutan bu yapıları, bazı terör örgütlerine ve terör faaliyetlerine zemin hazırladığı değerlendirilebilir. Özellikle PKK, bölgedeki aşiret yapılarını hedef veya destekleyici olarak kullanmıştır.

4. Dış güçlerin etnik yapıyı istismarı: Bölgedeki etnik yapı ve toplumsal yapılar, dış güçlerin istismar alanı olmuştur. Diğer bir deyişle, Hamidiye Alayları döneminde olduğu gibi, dışarıdan kendi çıkarları doğrultusunda, "devlete düşman olan" gruplara destek veren güçler, bölgesel istikrarı zedelemektedir.

Sosyal Bütünleşme ve Çatışma Çözümü: Hamidiye alayları farklı aşiretler arasındaki sosyal entegrasyonu teşvik etmiştir. Günümüzde sosyal entegrasyon ve çatışma çözümü çabaları bölgede barış için hayati öneme sahiptir. Ancak bu süreçlerin başarılı olabilmesi için etnik ve kültürel farklılıkların tanınması ve adaletin sağlanması gerekiyor. Birlikte ele alındığında Hamidiye alaylarının tarihsel etkisi, Güneydoğu Anadolu'daki sosyo-politik ve etnik dinamikleri anlamak için önemli bir bağlam sağlar. Bölgedeki terör ve çatışmaların temel nedenlerinin çeşitliliği göz önüne alındığında, doğaldır ki bu sorunlara çok boyutlu bir yaklaşım gerekmektedir.

3.1.9.11 19'uncu Yüzyılın Başındaki Yenilik Hareketlerinin İncelenmesi

18'inci yüzyılın başlarında Batı tarzı yenilik ve düşünceler yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu yenileşme çabaları zaman zaman duraksasa da, özellikle tutucu ve eski düzeni savunan kesimlerin karşı çıkmasına rağmen devam etti. Osmanlı toplumundaki geleneksel yapı, bu değişimlere direnç gösterdiği için, Yeniçerilerden din alimlerine, devlet yöneticilerinden halkın geniş kesimlerine kadar birçok kişi yeniliklere karşı çıktı. Ancak Batı ordularının güçlü hale gelmesi ve Osmanlı'nın yaşadığı yenilgiler, askeri alandaki yeniliklerin zorunlu olduğunu ortaya koydu. Bu yüzden modernleşme öncelikle ordu ve silah teknolojisi üzerinde yoğunlaştı. Fakat 19'uncu yüzyıla gelindiğinde, sadece askeri alandaki gelişmelerin yetmeyeceği, devletin tüm kurumlarında yenilik yapılması gerektiği anlaşılmıştı.

II. Mahmut döneminde, Avrupa ülkeleri Osmanlı'ya karşı sert bir tutum takınmıştı. Osmanlı, Avrupa'nın uygarlık anlayışını kabul etmediği ve Avrupa hukukuna uymadığı gerekçesiyle eleştiriliyordu. Ayrıca Osmanlı'daki bazı isyanlar

Avrupa tarafından desteklendi. Osmanlı ordusu bu isyanları bastırmakta zorlanırken, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın modern ordusu Yunan isyanını bastırdı. Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa döneminde kurulan Sekban-ı Cedit adlı yeni ordu birimi, önceki Nizam-ı Cedit gibi, yenilikçi ancak kısa ömürlü oldu. Yeniçeriler bu harekete karşı çıktı, isyan çıkardı ve sadrazam öldürüldü. Böylece ilk modernleşme denemesi tutmadı.

Ama II. Mahmut, yenilik için gerekli bilgi ve kararlılığa sahipti. Bu kez daha dikkatli davrandı. Yeni ordunun kurulması öncesinde önemli devlet adamları ve Yeniçeri ağası ile toplantılar yaptı, onların onayını aldı. Ayrıca ulemanın desteğini de sağlayarak, yeni ordunun Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki askeri düzeni yeniden kurmayı amaçladığını açıkladı. Yeni askerlerin sadece Müslüman subaylar tarafından eğitileceğini belirtti. Bu sayede Yeniçerilerin ve ulemanın desteğiyle çıkabilecek isyanların önü kesildi.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sadece askeri değil, aynı zamanda Osmanlı toplumunda yeniliklerin önündeki en büyük engelin kaldırılması anlamına geliyordu. Bu dönemde Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu, Hassa birlikleri ve askeri meclis kuruldu. Harp Okulu ve Tıbbiye de açılarak eğitim alanında önemli gelişmeler yaşandı. II. Mahmut, Osmanlı'yı Batı'ya daha çok yaklaştırdı ve bu dönem Osmanlı modernleşmesi için dönüm noktası oldu.

Tanzimat dönemi ise Osmanlı kültüründe köklü değişimlere yol açtı. Edebiyat, düşünce ve yazı dili Batı'ya yöneldi. Arap ve Fars etkisi azaldı. Çeviriler yapıldı, gazeteler çıktı, tiyatro gelişti. Önceki batılılaşma hareketlerinde Avrupalı uzmanlar etkiliydi, Tanzimat'ta ise Batı dilini bilen Türkler bu işi üstlendi. Ancak Tanzimat öncesinde batılılaşma daha çok Osmanlı'nın kendi çabasıyla olurken, Tanzimat döneminde Avrupa devletleri doğrudan müdahale edip plan ve programlar sundu.

Avrupa devletleri Tanzimat hareketlerini yönlendirdi. Osmanlı'yı kendi çıkarları doğrultusunda kontrol etmeye çalıştılar. Böylece Osmanlı, 19. yüzyılda yarı sömürge durumuna düştü. İthal edilen malların artması devlet maliyesini zayıflattı. Bu yüzden 1855'te dış borç alındı ve 1881'de Düyun-u Umumiye kuruldu.

Tanzimat Fermanı askerlikte önemli değişiklikler getirdi. Askerlik artık vatandaşlık görevi sayıldı, süre ve kura sistemi düzenlendi. Piyade, Süvari ve İstihkam birlikleri Fransız usulüne, topçular ise Prusya yöntemine göre eğitildi.

Ailelerin vereceği asker sayısı nüfus oranına göre belirlendi. Ancak uygulamada eşitlik sağlanamadı, gayrimüslimler askerlikten muaf tutuldu.

Tanzimat'la birlikte Avrupa devletleri Osmanlı iç siyasetinde ve bürokrasisinde daha etkili oldu. Yabancıların yüksek görevlerde yer almasıyla padişahı devirmek veya desteklemek mümkün hale geldi. Bu süreçte gayrimüslimlerin ekonomik ve siyasi gücü arttı.

1854'te Osmanlı İngiltere ve Fransa ile Kırım Savaşı'na katıldı ve savaştan galip çıktı. Paris Antlaşması ile Osmanlı toprakları Avrupa devletlerinin korumasına girdi. Bunun karşılığında gayrimüslim haklarını iyileştirmek için Islahat Fermanı yayınlandı. Ancak bu dönem Osmanlı iç işlerinde Avrupa devletlerinin etkisinin arttığı bir süreç oldu.

19'uncu yüzyılın başlarında Osmanlı ordusundaki askeri yenilikler Almanya etkisiyle gerçekleşti. Alman subaylar orduda önemli görevler üstlendi, silah ve topçu teknolojisi geliştirildi. Alman etkisi orduda belirgin hale geldi.

II. Abdülhamit dönemi Osmanlı'da önemli değişikliklere sahne oldu. Kanun-i Esasi adı verilen ilk anayasa ilan edildi, parlamenter sistem kuruldu. Ancak Abdülhamit'in sıkı ve baskıcı yönetimi "İstibdat Dönemi" olarak anıldı. Ordudaki yenilikler büyük oranda Alman silah teknolojisinin kullanılmasıyla sağlandı. II. Abdülhamit Almanya ile yakın ilişkiler kurdu; 1896'da ekonomik işbirliği anlaşması imzalandı, Alman şirketlerine demiryolu yapım hakları verildi. Bu tercih kısmen İngiltere ve Fransa'nın sömürgeler kurmasına karşı Osmanlı'nın emperyal rekabette hayatta kalma stratejisiydi.

Ancak II. Abdülhamit'in ordu içindeki muhalif subaylara ve komplo endişelerine duyduğu güvensizlik, ordunun tam olarak modernleşmesini engelledi. En yeni silahlar alınmasına rağmen eğitim ve tatbikatlara izin vermedi, donanmayı Haliç'te tuttu, cephaneleri depolarda sakladı. Alman subayların Osmanlı ordusundaki etkisi ve çoğunun II. Abdülhamit karşıtı olması ise ilginç bir durumdu. Padişah, polis önlemleriyle muhalefeti engelleyebileceğini düşünerek yanlış yaptı. Mümtaz Turhan, Abdülhamit'in yeniliklere karşı ne tamamen düşman ne de tam destekçi olduğunu, yaptığı reformların zorunluluktan kaynaklandığını belirtir.

19'uncu yüzyılda Osmanlı'da büyük değişimler yaşandı. Geleneksel devlet yapısından modern devlet yapısına geçiş sancılıydı. Avrupa etkisi her alanda hissedildi. Yenilik talepleri sadece padişah ve bazı yöneticilerden değil, düşünürlerden de gelmeye başladı. Harbiye ve Tıbbiyeli gençlerin Avrupa'ya

gönderilmesi, batılı kurumların Osmanlı'da kurulması modernleşmeyi hızlandırdı. Fransız kültürü etkisini sürdürürken, devlet yönetimi ve ordu Almanya'dan daha fazla etkilendi.

18'inci ve 19'uncu yüzyıllarda Osmanlı toplumu, yapılan reformlardan oldukça etkilenmiş ve farklı tepkiler vermiştir. Bu dönemin reformları, Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel yapısını sarsmış ve toplumsal değişimlere neden olmuştur. İşte bu dönemdeki reformlara toplumun verdiği tepkiler:

- **Batı etkisi ve hayranlık:** Lale Devri dönemiyle birlikte Batı uygarlığının etkisi Osmanlı toplumunda görülmeye başlamıştır. Fransız mimarisi, kıyafetleri ve yaşam tarzı, özellikle saray çevrelerinde benimsenmiştir. Sarayda düzenlenen lale eğlenceleri ve Batı tarzı sohbetler, Batı'ya duyulan hayranlığın bir göstergesiydi.

- **Toplumsal sınıflar arasında farklı tepkiler:** Reformlar özellikle saray ve üst sınıflar arasında daha olumlu karşılanmıştır. Sarayda Batı etkisi altında yeni yaşam tarzları benimsenirken, kahvehanelerde devlet meseleleri tartışılmaya başlanmıştır. Ancak aynı dönemde geleneksel yaşam biçimine bağlı olan bazı kesimler, değişikliklere karşı direnç göstermiştir.

- **Askeri modernizasyon:** Osmanlı toplumu, ordu modernizasyonuna da şahit olmuştur. Batılı askeri teknoloji ve eğitim metotlarına olan ilgi, ordu içinde de yansımıştır. Yeniçeriler gibi geleneksel askeri sınıfların direnişi reformların ilerlemesini engellemiştir.

- **Tanzimat dönemi ve toplumsal değişimler:** Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte Osmanlı toplumunda önemli değişimlere yol açılmıştır. Ferman, eşitlik ve adalet ilkelerini vurgulamıştır. Farklı milletlerden olan herkesin kanun önünde eşit olduğunu belirtmesi, etnik ve dini çeşitliliği göz önünde bulunduran bir yönetim anlayışının benimsendiğini göstermiştir.

- **Yerel direnişler:** Reformlar, özellikle yerel bürokrasi ve bazı yerel topluluklar arasında isteksizlik ve direnişle karşılanmıştır. Yerel yönetimler, reformları uygulamak konusunda isteksizlik göstermiş ve bu nedenle reformların etkisi bazı bölgelerde sınırlı kalmıştır.

- **Dil ve eğitim:** Tanzimat döneminde eğitim reformları da hayata geçirilmiştir. Bu reformlarla birlikte modern eğitim kurumları kurulmuş ve eğitim

dili değiştirilmiştir. Osmanlı toplumu, bu değişikliklere uyum sağlama sürecinde farklı tepkiler vermiştir.

- **Üst sınıfların tepkileri:** Osmanlı toplumunun üst sınıfları, 18'inci ve 19'uncu yüzyıl reformlarına genellikle direnç gösterdi. Bu sınıf, geleneksel yapıyı koruma eğilimindeydi ve reformların statülerine ve ayrıcalıklarına zarar vereceğinden endişeliydi. Özellikle yeniçeriler gibi askeri sınıflar, reformlara karşı direniş gösterdiler çünkü reformlar onların eski güç ve ayrıcalıklarını tehdit ediyordu. Bu direnişler zaman zaman isyanlarla sonuçlandı.

- **Halkın tepkileri:** Osmanlı halkının tepkileri daha karmaşıktı. Bazı bölgelerde, özellikle büyük şehirlerde, halk reformları destekledi. Reformlar adaletin sağlanması ve eşitlik ilkesini vurguladığı için halk arasında olumlu bir yankı buldu. Ancak kırsal bölgelerde, reformların etkisi daha sınırlıydı ve halkın yaşamı pek değişmedi. Ayrıca bazı köylüler, yeni toplum vergilerine ve askere alınma zorunluluğuna karşı tepkiliydi.

- **Azınlıkların tepkileri:** Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan azınlık gruplar, reformlara genellikle olumlu tepkiler verdi. Tanzimat Fermanı ile eşitlik ve adalet ilan edildiğinde, gayrimüslim topluluklar daha fazla hak ve özgürlük talep etmeye başladılar. Bu dönemde azınlık gruplar, ekonomik ve toplumsal alandaki bazı ayrıcalıkları elde ettiler.

- **Ordu ve bürokrasinin rolü:** Osmanlı reformlarına etki eden önemli bir faktör, ordu ve bürokrasinin reformları desteklemesi ve yönlendirmesiydi. Osmanlı İmparatorluğu'nda görev alan yabancı subaylar ve uzmanlar, modernleşme çabalarını hızlandırdılar. Askeri reformlar, orduyu modernleştirerek Osmanlı İmparatorluğu'na askerî açıdan rekabetçi bir konum kazandırdı.

Sonuç olarak, **Osmanlı İmparatorluğu, 18 ve 19'uncu yüzyıllarda Avrupa'da yaşanan büyük değişimler ve yenilikler karşısında geleneksel yapısını korumakta direnç gösterdi.** Bu dönemde yapılan reformlar, toplumun farklı kesimlerinde farklı tepkilere yol açtı ve Osmanlı toplumunu derinden etkiledi. **Üst sınıfların direnişi, halkın destekleyici veya kararsız tavrı, azınlıkların hak talepleri ve ordu-bürokrasi iş birliği, Osmanlı toplumunun bu dönemdeki karmaşık dinamiklerini oluşturdu.** Batı etkisi, özellikle üst sınıflar arasında olumlu karşılanırken, yerel direnişler ve geleneksel yaşam biçimine bağlı olan kesimlerde direnç görülmüştür. Tanzimat Fermanı gibi belgeler, Osmanlı

toplumunun dönemindeki toplumsal ve siyasi değişikliklere verdiği tepkileri yansıtmaktadır. Reformlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü engelleyemedi, ancak modernleşme çabalarının bir parçası olarak önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Bu süreç, günümüz Türkiye'sinin siyasi ve sosyal yapısının da temelini atmıştır.

Tanzimat'ın **mimarları için demokrasi gibi idealler ön planda değildi, çünkü bu ideallerin sistemin sonunu getireceğini düşündükleri için reddetmişlerdir.** Ancak, Ferman'ın getirdiği birey hakları, eşitlik, vatandaşlık, hukuka dayalı yönetim gibi kavramlar, devlet seçkinlerinin istese de istemese de Osmanlı toplumunda otoritenin devletten topluma kaymasının yolunu açmıştır. Bu, gelecekteki siyasi modernleşme adımları için temel oluşturmuştur.

Meclis-i Ali-yi Tanzimat, reformların tartışıldığı bir meclis olarak kurulmuş ve 1845'te vilayetlerden temsilcilerin katılımıyla parlamento benzeri bir kuruma dönüşmüştür. 1877'de toplanan Osmanlı Meclis-i Mebusan, imparatorluğun dört bir yanından seçilen mebuslarla Osmanlılık üst kimliğinin bir bütünleşme tezini somut bir şekilde ifade etmiştir. Bu adımlar, anayasal monarşinin ilk adımları ve parlamentarizm yönünde önemli adımlardır.

Tanzimat'ın Osman-Türk toplumuna katkılarından bir diğeri **"laik eğitim"**dir. Batı tarzında pek çok okul açılarak bürokratik kurumların ihtiyacını karşılamak ve reformcu kadrolar yetiştirmek amaçlanmıştır. Ayrıca, devlet gazetelerin çıkarılmasına öncülük ederek kamuoyunu bilgilendirmiş ve bağımsız gazetelerin eklenmesiyle sınırlı ancak etkili bir kamuoyu oluşmasına katkı sağlamıştır. Posta sistemi, telgraf ve demiryollarının devreye sokulması, devletin toplumla iletişimini güçlendirmiş ve ticari faaliyetleri kolaylaştırmıştır.

Ancak, Tanzimat reformları, Osmanlı modernleşmesinde temel bir dönüşüm programı başlatmaktan uzak kalmıştır. **Toplunun alt yapısında, egemen üretim biçiminde ve düşünce kalıplarında köklü bir değişikliği başlatma kapasitesinden yoksun kalmıştır. Modernleşme çabaları, sınırlı bir etki ile üst yapıda kalmış ve geleneksel Osmanlı toplumuna yönelik yüzeysel bir cilalama işlevi görmüştür.** Merkeziyetçi bir modernleşme modeli benimseyen Tanzimat reformları, modernleşmenin içsel ve toplumsal bir süreç olarak yerleşmesine öncülük edecek burjuva benzeri bir sivil aktörün bulunmaması ve reformcuların patrimoniyal geleneğin etkisi altında olmaları nedeniyle kısıtlı bir etki yaratmıştır.

Osmanlı modernleşmesinin dikkate değer bir özelliği, Batı ile olan çatışma ve etkileşimdir. Batı modernleşmesinin önde gelen unsuru olan **burjuvazi**, Osmanlı modernleşme sürecinde benzer bir rol oynamamıştır. Bunun yerine, **modernleşme çabaları genellikle şehirli, başkentte yaşayan ve ekonomik faaliyetlerle doğrudan bağlantısı olmayan politize olmuş aydınlar tarafından yönetilmiştir**. Bu durum, ekonomik konuların modernleşme gündemlerinde yeterince vurgulanmamasına ve birikim, yatırım ve büyüme gibi ekonomik meselelerde gerçek bir dönüşümün gerçekleşmemesine yol açmıştır.

Osmanlı modernleşme sürecinde, Batı'nın siyasi, ekonomik ve kültürel etkisinin artmasıyla birlikte, imparatorluk içinde çeşitli çatışma ve zorluklar ortaya çıkmıştır. Batı'nın teknolojik ve endüstriyel gelişmeleri, Osmanlı toplumunu ve ekonomisini derinden etkilemiştir. Ancak, bu dönüşüm sürecinde, **Osmanlı toplumunun farklı kesimleri arasında bir uyumsuzluk ve çatışma yaşanmıştır**. Özellikle, Osmanlı modernleşme sürecinde ekonomik konuların yeterince ele alınmaması ve burjuvazinin etkisinin sınırlı kalması önemli bir zorluk olmuştur. Batı'daki gibi bir burjuvazi sınıfının oluşmaması, ekonomik yapıda köklü bir dönüşümün gerçekleşmesini engellemiştir. Bunun yerine, modernleşme çabaları genellikle politik ve kültürel değişimlere odaklanmıştır.

Osmanlı modernleşme sürecinde, modernleşme çabalarını yönlendiren şehirli entelektüellerden oluşan aydınlar, Batı'daki siyasi ve kültürel gelişmeleri takip etmiş ve Osmanlı toplumunu modernleştirmek için çaba göstermişlerdir. Ancak, ekonomik reformlar konusunda yeterince adım atılmamış ve büyük bir ekonomik dönüşüm gerçekleşmemiştir.

Osmanlı modernleşme sürecinde ekonomik konuların yeterince ele alınmaması ve burjuvazinin etkisinin sınırlı kalması, modernleşme çabalarının tam anlamıyla başarılı olmasını engellemiştir. Bu durum, Osmanlı modernleşmesinin öne çıkan bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır ve imparatorluğun sonraki dönemlerindeki gelişmeleri etkilemiştir.

Osmanlı reformcularının, Batı'nın gücünü anlama konusundaki eksikliği, modernleşme projesini merkeziyetçi bir yaklaşımla sınırlı tutmuştur. Bu proje, Batı teknolojisi ve üst yapı kurumlarını alarak devlet aygıtını yenileştirmeye odaklanmış, ancak üretim biçiminde temel bir değişim olmadan yüzeysel bir modernlik atmosferi yaratmıştır. Bu durum, sadece dış görünüşte

değişikliklere neden olmuş ve Osmanlı'nın içsel yapılarında köklü bir dönüşüm sağlamamıştır.

Özellikle üst sınıf ve azınlıklar aracılığıyla hızla değişen tüketim alışkanlıkları, Osmanlı'nın ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Bu durum, işsizlik, gelir kayıpları ve borçlanma sorunlarına yol açarak toplumda ekonomik sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Osmanlı toplumu içindeki çeşitli kesimler, modern imajların gerçek bir modernlikle bağlantısının sorunlu olduğunu fark etmiş ve modernleşme projelerine eleştiriler getirmiştir.

Osmanlı toplumu, modern ve geleneksel kurumların bir arada var olduğu karma bir görünüm sergilemiştir. Merkeziyetçi modernleşme modeli, bürokratik bir yapıyı ortaya çıkararak ekonomik kaynakların büyümesini engellemiş ve bürokrasinin yükünü artırmıştır. Bu durum, Osmanlı'nın modernleşme çabalarının toplumda gerçek bir sosyal dönüşüm sağlamaktan uzak olduğunu göstermektedir.

Yeni Osmanlılar, Tanzimat düzenlemelerini eleştirerek, İslami dünya görüşüne ve özgün özelliklere dayanmayan, sadece Batı'nın taklit edilmesini içeren bir tutarsızlık olarak değerlendirmişlerdir. Namık Kemal'e göre, modernleşmek için taklit gerekmez, çünkü Batı'da bulunan hukuki ve toplumsal normlar İslam'da zaten mevcuttur. Ona göre, mesele, bu normatif yapının zaman içinde uzaklaşmasından kaynaklanmaktadır, bu nedenle yapılması gereken Batı'ya hayranlık duymak değil, köklere geri dönmektir (Şan & Koçkaya, 2018).

Yeni Osmanlılar, Tanzimat'ın beklenen yasalar yönetimi yerine bir bürokratik elit yönetimi getirdiğini düşünüyorlardı. Onlar için modernleşme daha çok teknolojik ve siyasi boyutlardaydı. Namık Kemal'in savunduğu "sentezci model", Yeni Osmanlıların hâkim görüşünü yansıtırken, Şinasi ise uygarlığın tek ve bölünmez bir bütün olduğunu savunarak farklı bir perspektif ortaya koymaktaydı.

Şinasi, Namık Kemal ve Tevfik Fikret'in eserleri, 19'uncu yüzyılda Türkiye'deki toplumsal sorunları ve Batı medeniyetinin kabulünü yansıtmaktadır. Onların edebi metinleri, Türkiye'nin modernleşme ve Avrupalılaşma çabalarının bir parçası olan Tanzimat ve Servet-i Fünun dönemlerinin getirdiği toplumsal değişimlerden etkilenmiştir. Özellikle Şinasi'nin Batı uygarlığına ilişkin kaygıları eserlerine yansımış, Namık Kemal Batı tarzı hukuk devletinin kurulmasına odaklanmış, Tevfik Fikret ise yeni düzenin ve özgürlüğün korunmasıyla ilgilenmiştir.

Bu yazarların yazılarında medeniyet, hak, hukuk, adalet ve anayasa gibi kavramlar ele alınmış ve bu temel toplumsal fikirlere dayanan edebiyat için yeni bir sayfa açılmıştır. Yeni bir dünya düzeni arzusu ile içinde yaşadıkları somut gerçeklik arasındaki çatışma, kişiliklerini ve edebi eserlerini büyük ölçüde etkiledi. Nihayetinde bu yazarların eserleri, bu dönüştürücü dönemde Türkiye'nin entelektüel ve edebi manzarasının şekillenmesinde etkili olmuştur.

Tablo 3.16. Dönüştürücü dönemde türkiye'nin entelektüel ve edebi manzarası

Görüş	Namık Kemal	Şinasi
Model	Sentezci	Birleşik Uygarlık Anlayışı
Modernleşmeyi Tanım	Batı ve Osmanlı kültürünün sentezlenmesi	Batı'dan doğrudan alınan değerleri benimseme
Öncelikli Alanlar	Politik ve Teknolojik	Dil, Edebiyat ve Kültürel

Yeni Osmanlılar, Jön Türk hareketi ve İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi hareketlerin devamı olarak ortaya çıktı. Bu süreçte Şinasi'nin temsil ettiği radikal modernleşme modeli, Osmanlı aydınları arasında daha fazla taraftar buldu. Batı ile artan temaslar ve modern okulların açılması, Osmanlı aydınlarının dünya meselelerine bakışını İslam'ın ahlaki değerlerinden çok, Avrupa'nın Aydınlanma ilkelerine odaklanan bir kuşak olarak değiştirdi.

Bu dönemde Batı'ya giden kuşaklar, Batı uygarlığını daha yakından tanıma fırsatı buldular. Bu temas, Jön Türk kadroları arasında zamanla Batılılaşma yanlısı bir eğilimin etkinlik kazanmasına yol açtı. Jön Türk düşüncesi içindeki bu dönüşümde, pozitivism ve materyalizmin önemli bir rol oynadığı açıktır. Bu akımlar, modern okullarda yetişen yeni nesli "ütopik" bir çerçeveye sokarak toplumu değiştirmenin mümkün olduğunu savundu.

Kriz dönemlerinde insanlar iki farklı tutum benimseyebilir. Bir grup gerileyip geçmişe sarılırken, diğer grup mevcut krizi anlamak ve daha iyi bir gelecek tasavvur etmek için geçmiş eleştirel bir şekilde değerlendirebilir. Bu bireyler geçmişe ilişkin analizlerine dayanarak bir toplumsal paradigma geliştirmeye çalışırlar. Ancak analizlerinin başarılı olabilmesi için ilerlemeyi destekleyen güçler tarafından benimsenmesi ve savunulması gerekir. İşte bu noktada entelektüeller, sosyal analiz ile sosyal gruplar ve düşünce ile eylem arasında köprü kurarak çok önemli bir rol oynamaktadır. **Tarih boyunca krizler, toplumsal ilişkilere ve ekonomik temellere göre farklı biçimler almıştır, ancak**

bireyler için yarattığı duygusal tepkiler genellikle aynıdır: korku, umutsuzluk ve geleceğe güvensizlik (Timur, 1986).

Regresyon durumları, kriz dönemlerinin insanlar üzerinde otomatik olarak dayattığı tek bir tutum değildir. Azınlıkta olsa, bazı insanlar bu durumlarda tam tersi bir tutum takınabilirler. Bu kişiler, mevcut sıkıntıları geçmişin gerçekçi bir değerlendirmesi içinde açıklamak isterler ve bu bağlamda geçmişi eleştireci bir şekilde değerlendirirler. Geçmişin analizine dayalı olarak güncel krizi anlamaya çalışırlar ve geleceğe yönelirler. Bu davranış biçimi, toplumsal bir paradigmanın varlığını kabul eder ve insanlar bu paradigmayı geliştirmek için düşünceleri ve eylemleriyle mücadele ederler. Başarılı olabilmeleri için analizlerinin doğru olması yetmez, aynı zamanda bu analizin ilerlemeyi teşvik eden güçler tarafından benimsenmesi ve savunulması gerekir. Bu, tüm tarihsel deneyimlerin gösterdiği gibi otomatik bir şekilde gerçekleşmez. **Aydınlar burada devreye girer.**

Tablo 3.17. Modernleşme ile ilgili problemler

Problem Alanı	Açıklama
Kültürel ve Sosyal Değişim	Modernleşme süreci, toplumda kültürel ve sosyal değişim yaratmış, ancak bu değişim bazı kesimlerde direnç ve eleştiriyle karşılanmıştır.
Kimlik Bunalımı ve Model Değişimi	Modern Türkiye, kimlik bunalımı yaşamıştır. Model değişimi, zihinsel karmaşa yaratmış ve toplumun kendi kimliğini bulma sürecini zorlaştırmıştır.
Bölünmüş Toplum Yapısı	Batılılaşma, toplumda bölünmüş bir yapı oluşturmuş, farklı kesimler arasında anlayış farklılıkları ve çatışmaları ortaya çıkarmıştır.
Laik Tabanın Oluşumu	Laik bir tabanın oluşumu, ülkede geleneksel değerlere karşı bir ayrışmayı beraberinde getirmiştir. Laik kesim daha çok sanayi, ticaret, bürokrasi, siyaset gibi alanlarda yer almıştır.
Ekonomik Düzenin Değişimi	Modernleşme, yerli üretim düzenini ortadan kaldırmış ve Türkiye'yi uluslararası bağlantılara daha fazla bağımlı hale getirmiştir.
Devletçilik ve Ekonomik Eşitsizlik	Devletçilik politikası, ekonomide bürokratları güçlendirmiş ve ekonomik eşitsizliklere yol açmıştır. Devlet zenginleri sınıfının siyaset üzerinde etkisi artmıştır.
Merkeziyetçi Yönetim ve Kontrol	Merkeziyetçi yönetim, ülkede devlet dışı bir alan bırakmamış, sosyal güçlerin gelişimini engellemiştir. Kontrolün sıkı olması, siyasi çalkantılara zemin hazırlamıştır.

Tablo 3.18 (devam). Modernleşme ile ilgili problemler

Problem Alanı	Açıklama
Askerileşme ve Müdahaleler	Askerileşme eğilimleri, sivil yönetim içinde artış göstermiş ve askeri müdahalelere yol açmıştır. Bu durum, ülkede siyasi istikrarsızlığa neden olmuştur.
Yerli Üretim Kaybı ve Dışa Bağımlılık	Modernleşme, yerli üretim düzenini zayıflatmış ve Türkiye'yi çokuluslu firmaların ucuz işgücü, enerji ve hammadde kaynağı olarak kullanmasına neden olmuştur.
Militarizm ve Sosyal Gelişme	Sosyal gelişme, ekonomik gelişmeyi geçince militarizm eğilimleri artmış, ordu sürekli müdahalelere meyilli hale gelmiştir. Bu da sivil yönetimde askerileşme olgusunu artırmıştır.
Değişim Sürecindeki Belirsizlikler	Son on yıllarda başlayan değişim süreci, belirsizliklere neden olmuş ve Türkiye'nin geleceğine dair çeşitli soruları gündeme getirmiştir.

Tablo 3.19. Osmanlı modernleşme sürecinin farklı yönleri ve toplumsal etkileşimleri

Modernleşme Süreci ve Toplumsal Etkileşim	Açıklama
Askeri Gerileme ve Reformlar	Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri karşısındaki askeri zayıflığı, yöneticileri askeri reformlara yönlendirdi. Ancak, reformlara tepki toplumun farklı kesimleri arasında farklılık gösterdi. Üst sınıflar genellikle reformlara karşı direnç gösterirken, saray ve üst sınıfların bir kısmı modernleşmeye daha olumlu yaklaştı.
Toplumun Farklı Kesimlerinin Tepkileri	Üst sınıfların çoğu geleneksel yapının korunmasını istedi, ancak bir kısmı modernleşmeyi destekledi. Alt kesimler ise reformlara daha olumlu yaklaştı, özellikle adalet ve eşitlik vurgusu altında. Kırsal kesimde, reformlar sınırlı etkiliydi ve bazı köylüler tepkiliydi. Azınlık gruplar genellikle modernleşme çabalarını destekledi ve bazı ayrıcalıklar elde etti.
Ordu ve Bürokrasinin Rolü	Ordu ve bürokrasinin modernleşme sürecindeki rolü önemliydi. Yeni askeri teknoloji ve eğitim metotlarının benimsenmesi, geleneksel askeri sınıfların direnişine rağmen ilerlemeyi sağladı. II. Mahmut gibi liderler, eski yapıları kaldırarak yeni ordular kurdu ve modern eğitim sistemleri oluşturdu.
Reformların Etkisi ve Sınırları	Tanzimat dönemi ve sonrasındaki reformlar Osmanlı toplumunda önemli değişimlere yol açtı. Ancak, reformların sınırlı etkisi ve geleneksel yapının korunması, gerçek bir sosyal dönüşüm sağlamaktan uzak olduğunu gösterdi.

3.1.10 20'nci Yüzyıl Islahatları

19'uncu yüzyılın sonları, Batı dünyasında olağanüstü bir döneme işaret eder. Bu dönemde ekonomik, teknolojik ve bilimsel ilerlemeler, kültürel ve

entelektüel alanlarda büyük bir hareketlenmeye yol açtı. Batı medeniyeti, endüstriyel gücünü kullanarak denizleri aşarak kara sınırlarını zorlayarak dünyanın geri kalanını etkisi altına almaya başladı. Bu güçlü medeniyetin etkisi Balkanlar'dan Yemen'e kadar Osmanlı topraklarına kadar uzanıyordu (Berkes, 2004, s. 389).

Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nda durum farklıydı. Bu dönemde çağdaşlaşma ve ilerleme yerine, din-devlet otoritesine dayalı bir diktatörlük rejimi hakimdi. II. Abdülhamit yönetimi altında, bu rejim sıkı bir şekilde denetim altında tutuluyordu. Ancak, bu otoriter rejime karşı ilk muhalefetler, özellikle genç nesil arasında siyasi alanda başladı.

- Hem sivil hem de askeri okullarda Tanzimat döneminden çok daha fazla genç yetişiyordu. Bu genç neslin çabaları, politik düşünce alanında yaşanan karışıklıkların derinliğini ve din-devlet rejiminin olumsuz etkilerini ortaya koyuyordu. Bu dönemde, II. Abdülhamit yönetimine karşı üç ana siyasi hareket gelişti.

- Yüksek eğitim kurumlarında (özellikle Tıp ve Harp okullarında) gençler arasında gizli cemiyetler kuruldu. Bu cemiyetler, değişim isteyen gençlerin bir araya gelip fikir alışverişinde bulunduğu yerlerdi.

- Ordu dışındaki kişileri de içeren gizli komiteler oluştu. Bu komiteler, hükümetin istihbarat ve gözetim örgütlerinin faaliyetlerine karşı koymayı amaçlıyordu.

- Paris, Cenevre, Kahire gibi merkezlerde toplanan aydın gruplar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki değişim taleplerini tartışıyordu. Bu grupların genel adı “Jön Türk” akımı olarak anıldı.

Jön Türkler, Fransızca “Jeune Turc” teriminden türetilmişlerdir ve gençlik hareketi olarak Avrupa'da algılanmışlardır. Ancak, bu terimin gerçek anlamını bilmeyenler, farklı grupları tek bir kategori altında toplamış ve görüş ayrılıklarını göz ardı etmişlerdir. Jön Türk hareketinin temel özellikleri arasında devrimcilik, milliyetçilik ve liberalizm bulunmaktadır. Bu hareket, Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğini şekillendiren önemli bir dönüm noktası olmuştur. Genç subayların Makedonya'da görevlendirilmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında önemli bir dönüm noktasıydı. Bu bölgedeki çetelerle mücadele etmek için gönderilen subaylar, ideolojik çeşitlilik ve gerilla savaşıyla başa çıkmak zorunda kaldılar. Bu

süreçte, **Jön Türklerin fikirleri ve örgütlenmeleri, subaylar arasında yayılmaya başladı.**

1908 Devrimi, Osmanlı İmparatorluğu'nda Padişah II. Abdülhamid yönetiminin sona ermesi ve Meşrutiyet'in yeniden ilanı talebiyle gerçekleşen bir devrimdi. Bu dönemde siyasal partilerin ortaya çıkması ve Türk ulusunun toplumsal bilinçlenme süreci de önemli gelişmeler arasındaydı. Genç subaylar, geleneksel otoritelerle bağlarını koparıp halka yönelmeleriyle dikkat çekti. Bu değişim, daha sonra Mustafa Kemal'in liderliğindeki radikal dönüşümlere zemin hazırladı.

3.1.10.1 20'nci Yüzyıl Başında Ordu

Osmanlı Devleti, Kara Ordusu'nu yenilemeye karar verdi çünkü İkinci Meşrutiyet döneminde Rusya ve İngiltere'nin toprak paylaşma planları rahatsızlık yaratıyordu. Balkan Savaşı, Osmanlı'yı zor durumda bıraktı ve bu yüzden ordu ile donanmanın güçlendirilmesi gerekiyordu. Devlet, dış politika konusunda yeni yollar aramaya başladı. Büyük bir savaşın yaklaştığı işaretleri artınca, Fransa, İngiltere, Rusya ve Balkan ülkeleriyle anlaşma yapmaya çalıştı ama başarılı olamadı. Bu durum, Osmanlı'nın tarafsız kalmasının zor olacağını düşündürerek **Almanya ile yakınlaşmasına yol açtı.** O dönemin Sadrazamı Mahmut Şevket Paşa, donanmanın yenilenmesi için İngiltere'den yardım isterken, kara ordusunun modernizasyonu için de Almanya'dan uzmanlar çağıracağını söyledi. Böylece donanmanın yenilenmesi İngiltere'ye, uçak ve yol yapımı işleri Fransa'ya, kara ordusunun geliştirilmesi ise Almanya'ya verildi.

Bu süreç, özellikle Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı dönemi, ordunun modernleşme çabalarının hız kazandığı, ancak aynı zamanda çeşitli toplumsal ve siyasal krizlerle karşılaşıldığı bir dönem olmuştur.

3.1.10.2 Balkan Savaşları ve Ordu Reformlarının Gerekliliği

1912-1913 yıllarında gerçekleşen Balkan Savaşları, Osmanlı ordusunun modernizasyon ihtiyacını acı bir şekilde ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti, bu savaşlarda büyük toprak kayıplarına uğramış ve bu durum yalnızca askeri başarısızlık olarak değil, aynı zamanda ordunun yönetsel, lojistik ve teknolojik eksikliklerinin bir sonucu olarak değerlendirilmiştir. Balkan Savaşları sırasında ordu içinde yaşanan disiplinsizlik, yanlış stratejik kararlar ve askeri yeteneklerin

yetersizliği, modernleşme için kapsamlı reformların gerekliliğini gözler önüne sermiştir.

Bu dönemde, orduyu modernleştirmek için çeşitli girişimlerde bulunulmuş ve özellikle Almanya'dan askeri uzmanlar davet edilmiştir. 1913 yılında oluşturulan "Liman von Sanders Heyeti", Osmanlı ordusunun eğitim ve organizasyonunu geliştirmeyi amaçlamıştır. Ancak bu tür reform girişimleri, sadece askeri değil, aynı zamanda siyasal sonuçlar da doğurmuş; Osmanlı toplumunda Batı ile iş birliği ve modernleşme tartışmalarını tetiklemiştir.

3.1.10.3 I. Dünya Savaşı: Ordu ve Toplumun Sınava

I. Dünya Savaşı, Türk ordusu için hem modernleşme çabalarının sınıandığı hem de toplumla olan bağlarının yeniden şekillendiği bir dönemdir. Savaşın hemen öncesinde Osmanlı Devleti'nin Almanya ile ittifak yapması, ordu reformlarının Alman subaylarının yönetiminde devam etmesine yol açmıştır. Alman askeri danışmanları, Osmanlı ordusunun lojistik ve taktik kapasitelerini artırmaya çalışmış, ancak bu süreçte kültürel ve organizasyonel çatışmalar yaşanmıştır.

Çanakkale Savaşları gibi zaferler, ordunun ve halkın moralini yükseltmiş ve toplumun orduya olan güvenini pekiştirmiştir. Ancak Kafkasya, Ortadoğu ve Filistin cephelerindeki yenilgiler hem ordunun modernleşme çabalarını hem de halkın fedakârlıklarını ciddi bir şekilde sınamıştır. Savaş boyunca, ordu toplumdan sürekli insan gücü, malzeme ve maddi destek talep etmiş; bu da toplumsal dinamiklerde derin etkiler bırakmıştır.

Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı dönemlerinde Türk ordusu, yalnızca bir askeri yapı olarak değil, aynı zamanda Osmanlı toplumunun modernleşme ve ulus inşası projelerinde bir aktör olarak görölmüştür. Özellikle Jön Türkler hareketiyle ilişkilendirilen genç subaylar, hem siyasi reformların hem de toplumsal dönüşümün taşıyıcıları olmuştur. 1908 Devrimi ve sonrasında ordu, yalnızca padişahlığa karşı değil, aynı zamanda toplumun modernleşme taleplerinin bir aracı olarak da konumlanmıştır.

Ancak savaş dönemi boyunca, ordu ile toplum arasındaki ilişki zaman zaman gerilimli hale gelmiştir. Özellikle uzun süren savaşlar nedeniyle yaşanan ekonomik sıkıntılar ve insan kayıpları, toplumda orduya yönelik eleştirilerin artmasına neden olmuştur. Buna rağmen, Atatürk gibi liderlerin savaş sırasında

sergilediği başarılar, ordunun toplum nezdindeki itibarını korumuş ve ulusal kimliğin inşasında önemli bir rol oynamıştır.

Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı, Türk ordusunun modernleşme sürecinde kritik bir döneme işaret etmektedir. Bu süreçte ordu, sadece askeri reformlarla değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümle de iç içe geçmiş bir yapı olarak hareket etmiştir. Savaşın getirdiği zorluklar, ordunun modernleşme çabalarını hızlandırmış, ancak bu süreçte ordunun toplumla olan etkileşimi hem dayanışma hem de gerilimlerle şekillenmiştir.

Bu tarihsel bağlam, Türk ordusunun sadece geçmişte değil, bugünün Türkiye'sinde de toplumla olan etkileşiminin sosyolojik analizini gerektiren bir konu olduğunu göstermektedir. **Balkanlar ve I. Dünya Savaşı dönemi, ordu-toplum ilişkilerini anlamak için önemli bir referans noktasıdır.**

Askeri Yardım İlişkilerinin Analizi

Alman askeri yardımı, Türkiye üzerinde önemli etkiler bırakmış, ancak bu yardımların sömürgeci politikalarla karıştırılmaması gerekir. Destek veren ve alan ülkeler arasındaki ilişkiler genellikle karşılıklı anlaşmalarla düzenlenir. Destek alan ülke bağımsız bir statüye sahip olsa da, bu ilişkiler politik ve ekonomik bağlarla şekillenir. Destek alan ülke, destek verenin politik hedeflerine uyum sağlamak zorunda kalabilir.

Türk Ordusunda Alman Reformcuların Rolü

Türk Ordusu, 1909'dan itibaren Alman subayların katkılarıyla modernizasyon sürecine girmiştir. 1910 yılı sonunda Berlin'deki Türk Büyükelçiliği, Alman öğretmenlerin Türk ordusundaki sayısının artırılmasını talep etmiş, bu çerçevede Binbaşı Otto von Lossow'un hizmete katılımı gündeme gelmiştir. 1911 yılında Lossow'un göreve başlaması kararlaştırılmış ve bu süreç, İstanbul'daki Alman askeri ataşesi von Strempel'in aktif desteğiyle yürütülmüştür. Von Strempel, Harp Okulu'na yabancı öğretmen atanmasının önemine dikkat çekmiş ve Alman subaylarının eğitim sürecindeki etkilerini vurgulamıştır.

Alman Silah ve Ekipman Desteği

- *Alman Silahlarının Tedariki: Osmanlı ordusunun donanım eksikliğini gidermek için Almanya'dan silah ve mühimmat tedarik edildi. Alman silah üreticileri, özellikle ağır topçu ve piyade tüfekleri gibi modern ekipmanların Osmanlı'ya satışında etkin oldu. Bu durum, Osmanlı ordusunun teknik altyapısının güçlenmesine katkıda bulundu.*
- *Uçak ve Deniz Kuvvetleri: Osmanlı Devleti, Almanya'dan savaş uçakları ve deniz kuvvetleri ekipmanları temin etti. Bu süreçte Alman subaylarının eğitim desteğiyle Osmanlı hava kuvvetleri de kurulmaya başlandı.*

2. Balkan Savaşı ve Alman Subaylarının Katılımı

Alman subaylarının Balkan Savaşı'na aktif katılımı tartışma konusu olmuştur. Önceki deneyimlerde (örneğin Moltke'nin Kürt isyanlarına ve Mısır seferlerine katılımı) uluslararası sorunlar yaşanmasa da, 1912-1913 dönemindeki hassas siyasi atmosfer, bu konuda daha dikkatli bir yaklaşımı zorunlu kılmıştır. Moltke, genç Alman subaylarının cephede görev alma isteklerini reddederek, Alman subaylarının yalnızca eğitim ve danışmanlık rolü üstlenmesi gerektiğini savunmuştur.

3. Alman Subayların Karşılaştığı Zorluklar

Alman reformcuların Türk Ordusu'ndaki etkinliği, yerel politika ve kültürel farklılıklar nedeniyle sınırlı kalmıştır. Örneğin, Lossow ve Endres gibi subayların deneyimleri, Türk Ordusu'nda yabancı subaylara karşı bir güvensizlik olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, Türklerin, Alman subaylarını yalnızca danışman olarak görmeyi tercih etmeleri, bu subayların daha aktif roller üstlenmesini engellemiştir.

4. Türk Ordusunun Yenilgi Nedenleri

Balkan Savaşı sırasında Türk Ordusu'nun yenilgisi, Alman reformcuların başarısızlığından ziyade lojistik yetersizlikler ve organizasyon eksikliğiyle ilişkilendirilmiştir. İstanbul'daki Alman temsilcisi von Mutius, bu durumun Almanların çabalarını gölgelediğini rapor etmiştir. Mareşal von der Goltz ise yenilginin temel nedenlerini Osmanlı yönetim sistemindeki zayıflıklarda aramıştır.

5. Silah Politikası ve Almanya ile İşbirliği

Türk Ordusu'nun yeniden yapılandırılması sürecinde Almanya'dan silah alımı ve askeri danışmanlık önemli bir rol oynamıştır. Alman subaylarının bu süreçteki etkisi, Almanya'nın askeri prestijini koruma çabasıyla da ilişkilendirilmiştir. Özellikle "Liman von Sanders Heyeti" ile bu iş birliği daha da kurumsallaşmıştır.

Alman reformcular, Türk Ordusu'nun modernizasyonunda önemli roller üstlenmiş, ancak bu süreçte siyasi ve kültürel engellerle karşılaşmışlardır. Alman ve Türk taraflarının farklı öncelikleri, reformların tam anlamıyla başarıya ulaşmasını engellemiş olsa da, bu deneyim, Alman-Türk askeri iş birliğinin tarihsel bir örneği olarak değerlendirilmelidir.

Balkan Savaşları ve Sonrası Osmanlı Ordusunun İşbirliği

Balkan Savaşları sırasında Osmanlı ordusunun yaşadığı yenilgiler, modernizasyon çabalarını hızlandırdı. Alman subaylarının yönetimindeki reformlar, hem lojistik hem de savaş tekniklerinde yenilikler getirmeyi hedefledi. Örneğin, Numune Alayları ve Harp Akademisi'nin modernizasyonu gibi girişimler bu dönemde gündeme geldi.

- **Liman von Sanders Krizi:** 1913 yılında Alman General Liman von Sanders'in İstanbul'daki 1. Ordu Komutanlığına atanması, Rusya başta olmak üzere büyük devletler arasında diplomatik bir krize yol açtı. Sanders, Osmanlı ordusundaki Alman etkisini artıran reformlar yapmaya çalıştı. Ancak bu süreç, Osmanlı subayları ile Alman subayları arasında zaman zaman gerilimlere neden oldu.

Türk Ordusunun Modernleşmesinde Alman Etkisi: Sosyolojik Bir Değerlendirme

Türk Ordusu'nun modernleşme sürecinde Alman subaylarının ve askeri danışmanların etkisi, yalnızca askeri boyutuyla değil, sosyolojik sonuçlarıyla da derinlemesine incelenmesi gereken bir konu olarak öne çıkmaktadır. Bu sürecin Türk ordusu ve Türk toplumuna etkileri, aşağıdaki başlıklar altında ele alınabilir:

1. Askeri Eğitim ve Profesyonelleşme

Alman subaylarının eğitimdeki rolü, Türk ordusunun profesyonelleşme sürecine önemli katkılarda bulunmuştur.

- **Eğitim Metodolojisi:** Alman subayları, katı disiplin, teknik bilgi ve stratejik düşünceye dayalı bir eğitim anlayışı getirmiştir. Bu durum, Türk subaylarının bireysel ve kolektif askeri kapasitesini artırmıştır. Ancak bu yaklaşım, aynı zamanda Osmanlı askerî bürokrasisinde bir "Alman etkisi" algısı yaratmıştır.
- **Subay Profili:** Alman eğitim sisteminin getirdiği modern subay profili, Osmanlı subaylarının mesleklerine daha teknik ve rasyonel bir bakış açısıyla yaklaşmalarını sağlamış, bu da Osmanlı ordusunda sınıfsal ve kültürel bir değişim yaratmıştır.

2. Disiplin Kültürü ve Sosyal Yansıması

Alman subaylarının Türk ordusuna kazandırdığı disiplin anlayışı, toplumda modern devletin temel yapı taşlarından biri olan otoriteye saygı ve düzen anlayışını güçlendirmiştir.

- **Ordunun Modernleşmesi:** Disiplin ve hiyerarşi odaklı reformlar, ordunun modernleşmesini hızlandırırken, toplumsal hayatta da askerî düzenin bir model olarak algılanmasına neden olmuştur.
- **Sivil-Asker İlişkileri:** Alman etkisiyle modernize edilen ordu, sivil-asker ilişkilerinde belirgin bir dönüşüm yaratmış, ordunun toplum üzerindeki etkisini artırmıştır. Bu, özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi asker kökenli siyasi grupların yükselişiyle net bir şekilde gözlenmiştir.

3. Yabancı Uzmanlara Karşı Tutum ve Milliyetçilik

Alman subaylarının Türk ordusundaki varlığı, Türk toplumunda yabancı uzmanlara yönelik çelişkili bir yaklaşımı tetiklemiştir.

- **Güvensizlik ve Direniş:** Alman subaylarına karşı duyulan güvensizlik, hem orduda hem de halk arasında "yabancı müdahalesi" algısını güçlendirmiştir. Bu durum, milliyetçi hareketlerin, özellikle de Türkçü ideolojinin güç kazanmasına zemin hazırlamıştır.
- **Milli Egemenlik Anlayışı:** Alman reformculara yönelik eleştiriler, Türk ordusunun ve devletinin bağımsız karar alma kapasitesini vurgulayan bir milli egemenlik anlayışının doğmasına katkı sağlamıştır.

4. Teknolojik ve Endüstriyel Etki

Almanların teknik uzmanlığı ve modernizasyon çabaları, yalnızca askeri alanla sınırlı kalmamış, endüstriyel altyapının gelişimine de katkıda bulunmuştur.

- **Silah ve Teçhizat Alımları:** Alman teknolojisinin Türk ordusuna entegre edilmesi, yerel üretim kapasitesine olan ilgiyi artırmış ve modernleşme hamlelerini tetiklemiştir. Bu süreç, uzun vadede, Türk sanayisinin ve lojistik sistemlerinin gelişimine katkıda bulunmuştur.

5. Alman Reformlarının Sosyolojik Çıkmazları

Alman subaylarının Türk ordusundaki reform çabaları, zaman zaman toplumsal dirençle karşılaşmıştır.

- **Kültürel Uyumsuzluk:** Alman subaylarının getirdiği katı disiplini ve farklı kültürel yaklaşımları, Türk askerleri ve subayları arasında çatışmalara neden olmuştur. Bu durum, reformların etkinliğini sınırlamış ve askerî modernizasyonun yavaşlamasına yol açmıştır.
- **Yerli ve Milli Yaklaşım Arayışı:** Alman reformcuların Türk ordusundaki üstün konumu, yerli subayların ve yöneticilerin, daha bağımsız ve "millî" bir modernleşme modeli arayışına yönelmesine neden olmuştur.

Sonuç

Alman reformcuların Türk ordusundaki etkisi, askeri modernizasyonun yanı sıra, Türk toplumunun sosyolojik yapısında da önemli izler bırakmıştır. Alman etkisi, Türk ordusunda disiplin, teknik bilgi ve stratejik düşüncenin gelişimini hızlandırırken; milliyetçilik, yabancı müdahalesine karşı tepki ve sivil-asker ilişkileri gibi alanlarda toplumsal dinamikleri derinden etkilemiştir.

Bu deneyim, modernleşmenin yalnızca teknik ve askeri bir süreç olmadığını, aynı zamanda kültürel ve sosyolojik etkilerle şekillendiğini göstermektedir. Alman reformlarının başarısı, bu etkilerin ne kadar uyumlu bir şekilde yönetildiğine bağlıdır.

Türk Ordusunun Askeri Yardım ve Modernizasyon Deneyimlerine Sosyolojik Bir Bakış

Türk ordusu, Soğuk Savaş sonrası dönemde birçok ülkeye askeri yardım ve modernizasyon desteği sağlamış, bu süreçte hem tarihsel hem de sosyolojik açıdan dikkate değer bir rol üstlenmiştir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya'da tarihsel, kültürel ve coğrafi bağlarını yeniden canlandırmaya çalışmış ve bu ülkelerin ordularını modernize ederek siyasi ve sosyal ilişkilerini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Ancak bu girişimlerde geçmiş deneyimlerin sosyolojik bir perspektifle değerlendirilmediği ve bu nedenle ilişkilerin uzun vadeli etkilerinin yeterince öngörülemediği dikkat çekmektedir.

Askeri yardımlar, sadece stratejik bir iş birliği olmaktan öte, sosyolojik açıdan destek veren ve destek alan ülkeler arasında güç, kültür ve bağımlılık ilişkilerini yeniden şekillendiren bir süreçtir. Destek veren ülke, teknolojik ve askeri bilgiyle donanmış bir otorite olarak kendini konumlandırırken, destek alan ülke, genellikle bu bilgi ve teknolojiye erişim sağlamak adına belirli siyasi ve ekonomik bağımlılıkları kabul etmek zorunda kalabilir. Bu durum, Weber'in otorite kavramı üzerinden değerlendirildiğinde, askeri yardım ilişkilerinin rasyonel-yasal bir otoriteyi temsil ettiği, ancak aynı zamanda bir tür hegemonyanın inşa edildiği bir süreç olarak görülebilir.

Tarihsel açıdan, Osmanlı döneminde Almanya'dan alınan askeri yardım ve eğitimler, bu tür ilişkilerin bir örneğidir. Bu yardım, Osmanlı ordusunun modernizasyonuna katkı sağlamış ancak aynı zamanda Almanya'nın Osmanlı üzerindeki siyasi nüfuzunu artırmıştır. Günümüzde de benzer ilişkiler, modernizasyon çabalarının yalnızca teknik bir süreç olmadığını, aynı zamanda ideolojik, kültürel ve politik bir dönüşüm içerdiğini göstermektedir. Bu bağlamda askeri yardımlar, sadece iki ülke arasındaki güç dinamiklerini değil, aynı zamanda toplumların modernleşme süreçlerini ve kolektif kimliklerini de etkileyebilir.

Sosyolojik olarak, askeri yardımların destek alan ülkelerde ulusal kimlik üzerindeki etkileri de dikkatle ele alınmalıdır. Destek veren ülkenin kültürü ve değerleri, genellikle askeri eğitim, teknoloji transferi ve organizasyonel yapı aracılığıyla destek alan ülkenin toplumsal yapısına nüfuz eder. Bu durum, Gramsci'nin hegemonya teorisi bağlamında değerlendirildiğinde, destek veren ülkenin kendi kültürel ve ideolojik normlarını, destek alan ülkeye dayatma kapasitesine işaret eder. Bu da bazen kimlik krizlerine ve yerel toplumda yabancılaşmaya yol açabilir.

Sonuç olarak, Türk ordusunun geçmiş deneyimlerinden yola çıkarak, askeri yardım süreçlerinin sadece teknik veya stratejik değil, aynı zamanda sosyolojik bir süreç olduğu kabul edilmelidir. Bu süreçte, kültürel hassasiyetlerin ve güç dengelerinin gözetilmesi, ilişkilerin sürdürülebilirliği açısından hayati önem taşır. Böyle bir yaklaşım, hem destek veren hem de destek alan tarafların bağımsızlıklarını ve kimliklerini koruyarak iş birliğini daha dengeli ve uzun vadeli hale getirebilir.

3.1.10.4 Deniz Kuvvetlerinin Modernizasyonu

Dünyadaki gelişmeleri takip eden Sultan Abdülaziz, Osmanlı İmparatorluğu'nun deniz gücünün güçlü olması gerektiğini düşündüğü için ordusunu ve donanmasını yenilemiştir. Tophane Fabrikaları ve İstanbul Tersanesi, Avrupa'daki benzer tesisler gibi modern hale getirilmiştir. İstanbul'daki fabrikalarda en yeni teknolojiler kullanılarak tüfekler ve toplar üretilmiş, tersanede de yeni gemiler inşa edilmiştir. Abdülaziz'in yönetiminin sonlarına doğru Osmanlı Donanması, 30 zırhlı ve 74 ahşap gemi olmak üzere toplam 104 gemiyle, İngiliz Donanması'ndan sonra Fransa ile birlikte dünyanın en büyük ikinci deniz kuvveti olmuştur.

II. Meşrutiyet döneminde, Abdülaziz döneminde oluşturulan güçlü Osmanlı Donanması, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde etkin bir rol oynamamış ve yenilgiyi önleyememiştir. Bu nedenle, II. Abdülhamit döneminde, donanma Haliç ve Nara'da terkedilmiştir. Bu dönemde, Osmanlı Donanması'nın eksikliği gemi veya personel değil, **bilgi ve deneyimdir**. II. Meşrutiyet'in ilanıyla, donanmanın durumu daha da kötüleşmiş, gemiler savaşa hazır değilken, personel deneyimsizdi. Osmanlı Hükümeti, toprak kayıplarını önlemek ve donanmayı güçlendirmek için 18 milyon liralık bir donanma programı hazırlamıştır. Ancak bu programı finanse etmek için yeterli paraya sahip değildi. Osmanlı Hükümeti, toprak kayıplarını durdurmak ve donanmayı güçlendirmek için bir program hazırladı, ancak paraya ihtiyaç vardı. Alman Askeri Ataşesi'nin önerisi üzerine Donanma Cemiyeti kuruldu ve halkın desteğiyle büyük bir fon oluşturuldu. Bu sayede Osmanlı Donanması güçlendirilmeye başlandı.

Donanma Cemiyeti'nin çalışmalarıyla Osmanlı kamuoyunda büyük destek gördü ve hızla yayıldı. Paralar toplandı ve gemiler satın alındı. Böylece Osmanlı Donanması, Yunanistan'ın Averof zırhlısına karşılık üç yeni zırhlı gemiye sahip oldu.

Donanma Cemiyeti: Osmanlı'nın Sosyal ve Askeri Dönüşümünde Bir Aracı

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, uluslararası arenada yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler, imparatorluğun savunma kapasitesi üzerinde derin etkiler bırakmıştı. Bu dönemde ortaya çıkan Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti, Osmanlı Donanması'nın güçlendirilmesi amacıyla toplumun geniş kesimlerini bir araya getiren önemli bir oluşumdur. Ancak sadece bir askeri teşebbüs olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve sosyolojik bir fenomen olarak da dikkate alınması gerekmektedir.

Donanma Cemiyeti'nin kökenleri, Osmanlı Donanması'nın geri kalmışlığı ve bu durumun ulusal güvenlik açısından oluşturduğu endişelerle yakından ilişkilidir. Özellikle I. Dünya Savaşı'nın yaklaşmasıyla birlikte, Yunanistan'ın kendi donanmasını güçlendirmesi ve bölgedeki deniz egemenliğini artırması, Osmanlı halkında büyük bir kaygıya sebep olmuştu. Bu endişeler, Donanma Cemiyeti'nin doğuşunda önemli bir rol oynamıştı.

İstanbul merkezli olarak kurulan cemiyet, kısa sürede Anadolu ve yurtdışında da etkinlik göstermeye başladı. Özellikle öğrenciler, tüccarlar, esnaflar ve askerler arasında geniş bir ilgiyle karşılanması, cemiyetin toplum içindeki etkisinin ne kadar derin olduğunu göstermektedir. Halkın cemiyeti benimsemesi, sadece askeri bir teşkilat olarak değil, aynı zamanda bir milletin savunma ve onurunu temsil eden bir sembol olarak algılanmasından kaynaklanıyordu.

Cemiyetin halk nezdinde bu denli benimsenmesi, dönemin siyasi otoritesi olan Sultan Reşat'ın da dikkatini çekti. Padişahın cemiyete verdiği destek ve maddi katkılar, cemiyetin toplum içindeki etkinliğini daha da artırdı. Özellikle "Donanma İlane Madalyası" gibi sembolik ödüllerin verilmesi, toplumun cemiyete olan bağlılığını güçlendirdi ve cemiyetin prestijini artırdı.

Cemiyetin faaliyetleri sadece askeri alanda değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel etkinliklerle de dikkat çekiyordu. Sinema etkinlikleri düzenlemesi ve Donanma Mecmuası'nın yayımlanması, cemiyetin toplumun farklı kesimlerine hitap etme ve destek bulma çabasının bir göstergesiydi.

Ancak cemiyetin kapanışı, Osmanlı'nın çalkantılı dönemlerinde yaşanan siyasi ve askeri değişimlerin bir yansıması olarak da okunabilir. Bahriye Nezareti'ne katılması ve daha sonra kapatılması, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki çalkantılı atmosferin bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak, Donanma Cemiyeti'nin ortaya çıkışı ve faaliyetleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaşanan sosyal, siyasi ve askeri dönüşümün önemli bir parçasıdır. Toplumun geniş kesimlerini bir araya getiren ve milli savunma bilincini güçlendiren cemiyet, aynı zamanda Osmanlı'nın son dönemlerindeki siyasi ve askeri zorluklarla baş etme çabasının bir yansıması olarak da okunabilir.

Ancak, gemilerin alımı ve teslimi süreci uzun sürdü ve bazı teknik sorunlar yaşandı. Bu süreçte halk büyük bir heyecan içindeydi ve gemilerin hızla yurda gelmesini bekliyordu. Gemilerin borçları ödenmeye ve İngiltere'ye teslim edilmeye hazırlandı. İngiliz Vickers Şirketi'nden Reşadiye adında bir zırhlı savaş gemisi siparişi verilmiş, ancak inşaatı Balkan Savaşları sebebiyle durdurulmuştur. Daha sonra İngiltere'den Fatih Sultan Mehmet ve Sultan Osman adında iki zırhlı daha sipariş edilmiştir. Ancak bu gemiler de tamamlanamamıştır. Ayrıca Brezilya tarafından sipariş edilen ancak alınmayan Rio De Janerio gemisi, Osmanlı Devleti tarafından satın alınmış ve adı Sultan Osman olarak değiştirilmiştir. Savaş gemileri, savaşın başlamasından kısa bir süre sonra İngilizler tarafından alıkonulmuş ve Osmanlı hükümeti bu durumu diplomatik olarak protesto etmiştir. Ancak İngilizler, gemilerin İngiliz hükümeti tarafından satın alınabileceğini belirtmiştir. Gemilerin personeli, İngilizler tarafından gemilerden çıkarılmış ve gemiler İngiliz

Donanması'nda hizmete girmiştir. Bu süreç Osmanlı kamuoyunda büyük üzüntü yaratmış ve gemilerin iadesi için yapılan talepler sonuçsuz kalmıştır.

*Osmanlı İmparatorluğu'nun denizcilik tarihi, zaferler ve yenilgilerle dolu bir geçmişe sahiptir. Güçlü bir donanma inşa etme çabaları, zaman zaman dış güçlerin müdahalesiyle sekteye uğramıştır. Özellikle **İnebahtı**, **Çeşme**, **Navarin** ve **Sinop'ta** yaşanan felaketler, Osmanlı donanmasının ağır darbeler almasına neden olmuştur. Bu olaylar, Osmanlı Devleti'nin deniz gücünün kırılmasını ve dönem karşılaştığı zorlukları gözler önüne sermektedir.*

Sultan Abdülaziz döneminde, Osmanlı donanması önemli bir modernizasyon sürecinden geçmiş, Avrupa'daki gelişmeler doğrultusunda yeniden yapılandırılmıştır. Tophane Fabrikaları ve İstanbul Tersanesi'nin modernizasyonu, yeni teknolojilere sahip silahların ve gemilerin üretimini mümkün kılmıştır. Bu dönemde, Osmanlı donanması dünya çapında bir güç haline gelmiş, ancak II. Meşrutiyet döneminde yaşanan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda bu gücünü tam anlamıyla kullanamamıştır.

Görünen gerekçe Osmanlı donanması ne zaman dünya çapında güçlense Haçlı donanmaları tarafından yok edilmiştir. (Navarin, Çeşme) Günümüzde de bölgesel bir güç haline gelince Deniz kuvvetleri Ergenekon ve Balyoz Kumpasları ile yok edilmek istenmiştir.

21'inci yüzyılın başlarında, Ergenekon ve Balyoz gibi kumpas davaları ile Türk Deniz Kuvvetleri'nin iç yapısına yönelik iddia edilen kumpaslar, donanmanın gücünü ve moralini olumsuz etkilemiştir. Bu süreçler, Türkiye'nin askeri ve siyasi tarihinde derin izler bırakmış, birçok askeri personelin haksız yere suçlanmasına ve yargılanmasına yol açmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun denizcilik tarihindeki bu dönüm noktaları, bugün bile Türk Deniz Kuvvetleri'nin önemini ve bölgesel güç olarak karşılaştığı zorlukları anlamamızda kilit rol oynamaktadır. Tarih boyunca yaşanan bu olaylar, güçlü bir donanmanın sadece gemi ve personel ile değil, aynı zamanda bilgi, deneyim ve ulusal birlik ile mümkün olabileceğini göstermektedir.

3.1.10.5 Hava Gücünün Modernizasyonu

Osmanlı İmparatorluğu, 20'nci yüzyılın başlarında havacılık alanındaki gelişmeleri yakından takip ederek, askeri havacılığın temellerini atmıştır. 1909 yılında İstanbul semalarında uçak gösterileri düzenlenmiş ve bu, Osmanlı yönetiminin dikkatini çekmiştir. 1911 yılında Yüzbaşı Fesa Bey ve Teğmen Yusuf Kenan Bey, pilotluk eğitimi almak üzere Fransa'ya gönderilmiş ve böylece Osmanlı'nın ilk pilotları olmuşlardır (Beyoğlu, 1999; Karadoğan, 2018).

1912 yılında, Yeşilköy'de (Ayastefanos) bir hava okulu kurulmuş ve Fransa'dan satın alınan ilk uçaklar İstanbul'a getirilmiştir. Bu dönemde, Osmanlı askeri havacılığı henüz emekleme aşamasında olup, Trablusgarp Savaşı (1911-1912) sırasında uçakların cepheye ulaştırılmasında ciddi zorluklar yaşanmıştır. İtalyanlar, 4 balon ve 28 uçak kullanarak Osmanlı kuvvetlerine karşı hava üstünlüğü sağlamışlardır (Karadoğan, 2018).

Balkan Savaşları (1912-1913) sırasında, Osmanlı hava gücü deneyimsizlik, personel ve envanter eksikliği gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Ancak bu süreçte edinilen tecrübeler, gelecekteki havacılık çalışmalarına ışık tutmuştur. Birinci

Dünya Savaşı'nın başlarında, Osmanlı'nın sadece 8 operasyonel uçağı bulunmaktaydı ve bunlardan yalnızca 6'sı çalışır durumdaydı.

I. Dünya Savaşı sırasında, Osmanlı havacılığı sınırlı sayıda uçak ve az sayıda eğitilmiş pilot, gözlemci ve teknisyenle savaşa katılmıştır. Savaşın başında Osmanlı askeri havacılığının envanterinde 2'si onarımda olmak üzere, farklı tiplerde 6 kara uçağı ve 3 deniz uçağı bulunuyordu.

Almanların desteğiyle bu sayı 100'e ulaşmıştır. Savaş boyunca, Osmanlı havacılığı yaklaşık 450-500 uçak temin etmiş ve pilot sayısını 100'e çıkarmıştır.

Osmanlı hava kuvvetleri, Çanakkale'den Filistin'e, Galiçya'dan Yemen'e, Hicaz'dan Kafkas cephesine kadar geniş bir alanda faaliyet göstermiştir. Her cephede, dörder uçaklık 17 Tayyare Bölüğü, 3 Deniz Tayyare Bölüğü ve 3 Balon Bölüğü ile görev yapmıştır. Hava harekâtı sırasında, düşman hareketlerini izlemek ve muhtemel saldırıları önceden tespit etmek amacıyla keşif ve gözetleme faaliyetleri yürütülmüştür. Özellikle Çanakkale Savaşı'nda, düşmanın hareketleri ve niyetleri hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir.

Savaş süresince, Osmanlı havacılığı ciddi lojistik sorunlarla karşılaşmıştır. Yakıt ve yedek parça temininde yaşanan sıkıntılar nedeniyle, İstanbul'da depolanan malzemelerin cephelere ulaştırılması 3-4 ayı bulmuştur. Demiryolu olmayan bölgelerde, ikmal at arabaları, develer, yük kamyonları ve öküz arabalarıyla sağlanmıştır. Malzeme eksikliği nedeniyle, lastik bulunamadığında tahta tekerleklerle uçuş yapılmak zorunda kalınmıştır.

Osmanlı havacıları, bomba eksikliği durumlarında yaratıcı çözümler geliştirmiştir. Peksimet taşımak için kullanılan ahşap kutulara 100-150 adet çivi doldurularak uçakların yanına bağlanmış ve düşman üzerine uçarken bu çiviler serbest bırakılmıştır. Ayrıca, silahsız keşif uçakları kendi imkânlarıyla silahlandırılmıştır.

1915 yılında, Alman pilot ve mühendislerin desteğiyle Osmanlı havacılık yapısında büyük bir dönüşüm başlamıştır. Almanya'dan gelen Oberleutnant Erich Serno, Osmanlı hava kuvvetlerini organize etme görevini üstlenmiştir. 1915'in sonunda 7 hava birliği (tayyare bölüğü) kurulmuş ve Osmanlı pilotlarının sayısı artmaya başlamıştır. 1916'ya gelindiğinde, Osmanlı hava gücü önemli bir genişleme kaydederek 90 uçak ve 81 pilot/rasit ile güçlendirilmiştir. Kullanılan uçaklar arasında Albatross B.I, C.I, C.III; Rumpler B.I; LVG B.I; Fokker E.I, E.III ve Gotha LD.2 gibi modeller bulunmaktadır (Erickson, 2001, s. 227-230).

1917'de Osmanlı hava gücü daha da büyüyerek 12 operasyonel hava filosuna ulaşmıştır. Alman Fliegerabteilung 300 (FA 300) hava birliği oluşturulmuş ve bu birlik 12 pilot ve 6 rasit ile Orta Doğu'da aktif hale getirilmiştir. Ancak, Osmanlı hava gücünün organizasyon yapısındaki karmaşa, etkinliği azaltan önemli bir sorun olarak devam etmiştir (Erickson, 2001, s. 229). Osmanlı Genelkurmayı, 1916'nın sonunda havacılık yönetimini yeniden yapılandırarak 13. Şube'yi (Umuru Havaiye) hava operasyonlarından sorumlu hale getirmiştir.

Savaşın sonunda, Osmanlı hava gücü ciddi kayıplar vermiştir. Alman pilot ve teknisyenlerin ülkelerine dönmesiyle, elde sadece az sayıda pilot ve hasarlı uçak kalmıştır. Özellikle Irak ve Filistin cephelerindeki kayıplar nedeniyle, çok az sayıda hava unsuru Anadolu'ya geçebilmiştir. Savaş süresince, Osmanlı havacılığı ciddi lojistik sorunlarla karşılaşmıştır. Yakıt ve yedek parça temininde yaşanan sıkıntılar nedeniyle, İstanbul'da depolanan malzemelerin cephelere ulaştırılması 3-4 ayı bulmuştur. Demiryolu olmayan bölgelerde, ikmal at arabaları, develer, yük kamyonları ve öküz arabalarıyla sağlanmıştır. Malzeme eksikliği nedeniyle, lastik bulunamadığında tahta tekerleklerle uçuş yapılmak zorunda kalınmıştır.

Osmanlı havacıları, bomba eksikliği durumlarında yaratıcı çözümler geliştirmiştir. Peksimet taşımak için kullanılan ahşap kutulara 100-150 adet çivi doldurularak uçakların yanına bağlanmış ve düşman üzerine uçarken bu çiviler serbest bırakılmıştır. Ayrıca, silahsız keşif uçakları kendi imkânlarıyla silahlandırılmıştır. Almanların, Osmanlı ordusunu sevk ve idare etmelerine rağmen, Türkiye'den ayrılırken kendi uçaklarını imha etmeleri dikkat çekicidir.

Sonuç olarak, Osmanlı havacılığı I. Dünya Savaşı boyunca kısıtlı imkânlarla önemli görevler üstlenmiş, ancak savaşın sonunda ciddi kayıplar vererek etkisini yitirmiştir.

1918 yılına kadar Osmanlı ordusu, Almanya'dan toplam 296 uçak tedarik etmiştir. Ancak, uçakların çoğu teknolojik olarak çağın gerisindeydi ve Alman pilotlar tarafından kullanılmaktan kaçınılıyordu. Osmanlı hava kuvvetlerinin komuta yapısındaki sorunlar ve teknik yetersizlikler, hava operasyonlarının etkinliğini azaltan unsurlar olmuştur. 1918 yazında, özellikle Filistin cephesinde İngiliz hava kuvvetleri, Osmanlı birliklerine ağır kayıplar verdirmiş ve hava keşif kapasitesinin kaybedilmesi, Osmanlı ordusunun savaş alanındaki durumu anlamasını zorlaştırmıştır.

Savaşın sonunda Osmanlı hava gücü 200'e yakın uçağa sahipti, ancak bunların çoğu kullanılamaz durumdaydı. Osmanlı pilotları savaş boyunca birçok düşman uçağını düşürse de, Osmanlı havacılığında tanınan bir "as pilot" çıkmamıştır. Bu süreç, ilerleyen yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nin hava kuvvetlerini modernize etme çabalarına ilham kaynağı olmuş ve 1925'te Türk Hava Kuvvetleri'nin temelleri atılmıştır.

Osmanlı-Türk Modernleşmesi ve Havacılığın Sosyolojik Etkileri

Osmanlı Devleti, 19'uncu yüzyılın sonlarında ve 20'nci yüzyılın başlarında, Avrupa'daki teknolojik gelişmelere ayak uydurma çabası içinde çeşitli modernleşme hamleleri gerçekleştirmiştir. Bu süreçte, askeri alandaki reformlar önemli bir yer tutmuş ve Osmanlı ordusu, dönemin savaş teknolojilerine uyum sağlamaya çalışmıştır. Havacılık, bu bağlamda modernleşme sürecinin kritik bir unsuru haline gelmiş, ancak altyapı eksikliği ve dışa bağımlılık nedeniyle sürdürülebilir bir gelişim gösterememiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte havacılık, yalnızca askeri bir gereklilik olarak değil, aynı zamanda toplumsal modernleşmenin bir aracı olarak ele alınmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün "İstikbal göklerde" sözü, havacılığın ulusal kalkınma stratejisindeki önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, havacılığın Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte toplumsal modernleşmeye olan katkıları çok boyutlu bir perspektifle ele alınmalıdır.

Osmanlı Devleti'nde Havacılığın Modernleşme Sürecindeki Rolü

Osmanlı Devleti, 20'nci yüzyılın başlarında Avrupa'da hızla gelişen havacılık teknolojisini yakından takip etmiş ve bu alana yatırım yapmaya başlamıştır. 1911 yılında kurulan Osmanlı Hava Kuvvetleri, bu bağlamda Osmanlı'nın askeri modernleşme çabalarının önemli bir ayağını oluşturmuştur.

Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti, havacılığı savaş stratejilerinde aktif bir unsur olarak kullanmaya çalışmış ancak yetersiz sanayi altyapısı ve teknik bilgi eksikliği nedeniyle büyük çaplı bir başarı elde edememiştir. Osmanlı'nın havacılık alanındaki çalışmaları, genellikle dışa bağımlı bir yapı içinde gelişmiş ve yabancı uzmanların desteği ile yürütülmüştür.

Bu dönemde havacılığın toplumsal etkileri sınırlı olsa da, Osmanlı ordusunun modernleşmesi açısından önemli bir dönüşüm yaşanmıştır. Havacılığın kullanılması, savaş teknolojisinin değiştiğini göstermiş ve geleneksel ordu anlayışının dönüşümünü hızlandırmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde Havacılığın Modernleşme Sürecindeki Rolü

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte havacılık, modernleşme sürecinin önemli bir unsuru olarak görülmüştür. Bu süreçte devletin havacılığa verdiği önem birkaç başlık altında ele alınabilir:

1. Askeri Prestij ve Modern Ordu Algısı

Cumhuriyet döneminde havacılık, TSK'nın modernleşmesi için kritik bir alan olarak değerlendirilmiştir. Havacılığın gelişimi, ordunun yalnızca kara ve deniz unsurlarına bağlı kalmadan çağın gerekliliklerine uyum sağlamasına olanak tanımıştır.

2. Milliyetçilik ve Bağımsızlık Algısı

Türkiye'de havacılık sektörü, ulusal bağımsızlığın bir sembolü olarak görülmüş ve bu alanda yerli üretim yapılması hedeflenmiştir. 1925 yılında kurulan Türk Tayyare Cemiyeti (daha sonra Türk Hava Kurumu), halktan toplanan bağışlarla uçak üretimini desteklemiş ve toplumun bu sürece doğrudan katılımını sağlamıştır.

3. Halkın Teknoloji ile Tanışması ve Modernleşme

Havacılık, toplumun teknolojiyle tanışmasını hızlandıran bir unsur olmuştur. 1930'lu yıllarda düzenlenen hava gösterileri ve Türk Hava Kurumu'nun sivil havacılığı yaygınlaştırma çabaları, halkın modern teknolojiye ilgisini artırmış ve bilim ile sanayiye yönelik farkındalığını geliştirmiştir.

4. Kadınların ve Gençlerin Havacılığa Dahil Edilmesi

Cumhuriyet döneminde kadınların havacılık sektörüne katılması, toplumsal cinsiyet rollerinin değişmesine katkı sağlamıştır. Türkiye'nin ve dünyanın ilk kadın savaş pilotlarından biri olan Sabiha Gökçen, bu dönemde yetiştirilmiş ve kadınların modernleşme sürecindeki yerini

güçlendirmiştir. Havacılık, kadınların geleneksel rollerinden sıyrılarak meslek edinmelerine olanak sağlamış ve toplumsal dönüşümün bir aracı haline gelmiştir.

5. Ulusal Kimlik ve Gurur

Türk pilotlarının yetiştirilmesi ve yerli uçak üretimi girişimleri, ulusal kimliğin inşasında önemli bir rol oynamıştır. Özellikle yurtdışında gerçekleştirilen gösteri uçuşları ve Türk pilotlarının başarıları, Türkiye'nin uluslararası alanda prestij kazanmasına katkıda bulunmuştur.

Sonuç

Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan süreçte havacılık, yalnızca askeri bir gereklilik olarak değil, aynı zamanda toplumsal modernleşmenin bir aracı olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin havacılığı benimsemesi, askeri modernleşmenin bir parçası olurken, Türkiye Cumhuriyeti'nde havacılık, halkın teknolojiyle bütünleşmesini sağlayan bir unsur haline gelmiştir.

*Türkiye'nin havacılık sanayisinin gelişimi, ekonomik bağımsızlık hedefleriyle doğrudan bağlantılı olmuş ve ulusal kimliğin inşasında kritik bir rol oynamıştır. Günümüzde Türkiye'nin havacılık ve savunma sanayisinde geldiği nokta, Osmanlı'dan devralınan bu modernleşme sürecinin bir devamı olarak değerlendirilebilir. **Havacılık, teknolojik ilerlemenin yanı sıra toplumsal dönüşümün de itici gücü olmuş, halkın modernleşme sürecine entegre edilmesini sağlamıştır.***

3.1.11 Kurtuluş Savaşı Boyunca Toplumsal Yapı, Millî Mücadeleye

Katılım ve Ordunun Sosyolojik Yapısı

Kurtuluş Savaşı (1919–1922), Türkiye tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Bu savaş, yalnızca askeri bir direniş değil, aynı zamanda toplumun farklı kesimlerini bir araya getiren ve ortak bir ulusal kimlik oluşturan toplumsal bir dönüşüm sürecidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı, işgaller ve iç karışıklıklar, Türk halkını zor bir döneme sokmuştu. Ancak, zorlu koşullar içinde toplumun farklı sınıfları arasındaki dayanışma, Kurtuluş Savaşı'nın başarısını mümkün kılan temel unsurlardan biri olmuştur. **Kurtuluş Savaşı, Osmanlı'nın yüzyıllardır süregelen feodal, dini ve çok uluslu yapısının yerini modern, laik ve ulus-devlet anlayışına bırakmasının zeminini hazırlamış, askeri zaferin ötesinde, Türkiye'nin toplumsal yapısını yeniden inşa eden bir başlangıç olmuştur.**

Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde yürütülen mücadele, toplumun farklı katmanlarını (köylüler, işçiler, kadınlar, aydınlar ve askerler) bir araya getirerek yeni bir ulusal kimlik inşasına zemin hazırlarken, milliyetçi aydın kadro, eşraf sınıfı ve köylüler arasındaki sınıfsal iş birliği, savaşın hem askeri hem de ideolojik boyutunu şekillendirmiştir. Ordu ile millet arasındaki bağ, sadece cephe hattında değil, aynı zamanda toplumun ortak bir gelecek hayali etrafında birleşmesini sağlayan bir ruh oluşturmıştır (Şamsutdinov, 1999, s. 17).

3.1.11.1 TBMM'nin Yapısı ve Temsil Adaleti

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Kurtuluş Savaşı'nın sınıfsal yapısını doğrudan yansıtan bir yapıdaydı. Türkiye Büyük Millet Meclisi bütün halk kesimlerini temsil eden bir meclisti. Meclise katılan üyelerin %34,2'si sivil bürokratlardan, %24'ü serbest meslek sahiplerinden, %13,2'si askerlerden, %12,7'si yerel yöneticilerden, %8,6'sı din âlimlerinden, %4'ü doktor ve eczacılardan, %1,2'si aşiret reislerinden ve %1'i teknik elemanlardan oluşuyordu. Aynı zamanda genç bir meclistir. Kurtuluş Savaşı'nda başarıyı getiren en önemli faktörlerden biri, toplumun farklı sınıflarının ortak bir amaç etrafında birleşmesidir. Bu sınıfsal yapı üç ana gruptan oluşuyordu: milliyetçi aydın kadro, eşraf sınıfı ve köylüler (Topses, 2009, s. 11). Bu dağılım, Kurtuluş Savaşı'nda liderlik rolünü milliyetçi aydın kadro ve eşraf sınıfının üstlendiğini göstermektedir. Köylüler, savaşın asıl gücünü oluşturmalarına rağmen siyasi temsilde zayıf kalmıştır.

3.1.11.2 Sınıfsal Yapı ve Toplumsal İttifaklar

3.1.11.2.1 Milliyetçi Aydın Kadro

Milliyetçi aydın kadro, Kurtuluş Savaşı'nın stratejik ve ideolojik liderliğini üstlenen grup olarak ön plana çıkıyordu. Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları, Osmanlı'nın son döneminde Batı tipi eğitim almış, modernleşme ideallerini benimsemiş asker ve bürokratlardan oluşuyordu. Tanzimat döneminde açılan Batı tipi okullarda yetişen bu kadro, modern yönetim ve askeri strateji konusunda bilgi sahibiydi (Keyder, 2014, s. 68).

Aydınlar ve Subaylar:

Kurtuluş Savaşı'nda subaylar ve aydınlar, mücadelede liderlik rolü üstlenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı ordusundan gelen subaylar, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde halkla doğrudan temas kurarak milli mücadeleyi örgütlemiştir. Aydınlar ise savaşın ideolojik temelini atmış, bağımsızlık ve anti-emperyalizm fikrini yaygınlaştırmıştır. Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararlar, bu aydın kadroların ideolojik rehberliğinin bir sonucudur. Kurtuluş Savaşı'nda ordu ile millet arasındaki bağ, sosyolojik açıdan bir dayanışma ve ortak kader bilinci yaratmıştır. Bu ilişkiyi güçlendiren temel unsurlar arasında "Misak-ı Milli" (Milli Yemin) kavramı ön plandadır. Mustafa Kemal'in liderliğinde ortaya konulan Misak-ı Milli, halkın ortak bir ulusal kimlik

etrafında birleşmesini sağlamıştır. Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde alınan kararlar, ordu ile millet arasındaki bağın ideolojik temelini oluşturmuştur.

Savaş sırasında köylüler, eşraf ve milliyetçi aydın kadro arasındaki iş birliği, Türkiye'nin sosyal yapısındaki dayanışmayı güçlendirmiştir. Halkın orduya güveni ve cephe gerisindeki destek, Kurtuluş Savaşı'nın askeri başarısını doğrudan etkilemiştir. Ordu ile halkın bütünleşmesi, Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasında belirleyici bir faktör olmuştur. Asker, Kurtuluş Savaşı'nın örgütlenmesinde ve yönetilmesinde öncü bir rol oynamıştır. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde subaylar, halk ile doğrudan temas kurarak mücadeleyi organize etmiş ve halkın moralini yüksek tutmayı başarmışlardır.

Milliyetçi aydın kadro, Kurtuluş Savaşı'nın askeri yönetimini üstlenirken, aynı zamanda siyasi ve ideolojik bir liderlik de sağlıyordu. Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde alınan kararlar, milliyetçi aydın kadronun halkın desteğini nasıl kazandığını göstermektedir. Misak-ı Milli ilkesi, bu dönemde halkın ortak bir hedef etrafında birleşmesini sağlamıştır (Şamsutdinov, 1999, s. 17).

3.1.11.2.2 Eşraf Sınıfı

Eşraf sınıfı, savaşın ekonomik ve lojistik altyapısının sağlanmasında önemli rol oynamıştır. Toprak ağaları, aşiret reisleri ve büyük çiftçilerden oluşan bu sınıf, cephe gerisinde askerlerin beslenmesi, kıyafet ve silah gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasında kritik bir destek sağlamıştır. TBMM'nin ilk döneminde eşraf sınıfının temsil oranının %13,29 olması, bu sınıfın Kurtuluş Savaşı'nın sosyal ve ekonomik yapısındaki etkisini göstermektedir (Topses, 2009, s. 14).

Eşraf sınıfının desteği olmadan savaşın sürdürülebilirliği mümkün olmazdı. Toprağa dayalı üretim sistemine sahip olan bu sınıf, savaş sırasında ekonomik gücünü seferber ederek orduyu desteklemiştir.

3.1.11.2.3 Köylüler

Kurtuluş Savaşı'nın asıl savaş gücünü ise köylüler oluşturuyordu. Askere alınan dört milyondan fazla insanın yaklaşık %90'ının köylü olduğu belirtilmektedir (Şamsutdinov, 1999, s. 17). Köylülerin cephedeki fedakârlıkları, savaşın askeri başarısında belirleyici olmuştur.

Köylüler yalnızca savaş gücü sağlamakla kalmamış, aynı zamanda cephe gerisinde tarımsal üretimi sürdürerek ordunun temel ihtiyaçlarını karşılamıştır.

Köylü sınıfının kitlesel katılımı, halkın savaş sürecinde ordu ile bütünleşmesini sağlamıştır.

3.1.11.2.4 İşçi Sınıfı

Osmanlı'da işçi sınıfı zayıf ve örgütsüz olmasına rağmen Kurtuluş Savaşı sürecinde önemli bir destek sağlamıştır. Demiryolu işçileri ve fabrika çalışanları, lojistik destek sağlayarak cephe gerisinde aktif rol oynamıştır. İşçilerin desteği, savaşın ekonomik altyapısına katkıda bulunmuştur.

3.1.11.2.5 Kadınlar

Kurtuluş Savaşı'nda kadınlar cephe gerisinde ve cephede önemli roller üstlenmiştir. Hemşirelik, mühimmat ve lojistik destek gibi görevlerin yanı sıra, kadınlar propaganda faaliyetlerinde de yer almıştır. Halide Edib Adivar gibi isimler, mitingler düzenleyerek halkın moralini yükseltmiş ve kadınların milli mücadelede aktif rol oynamasını sağlamıştır.

3.1.11.3 Kurtuluş Savaşı'nın Sosyolojik Yapısı

3.1.11.3.1 Askeri ve Sivil Güçlerin Birleşmesi: Kuvayı Milliye ve Düzenli Ordu

Millî Mücadele'nin ilk aşamasında **Kuvayı Milliye** hareketi, işgalci güçlere karşı gerilla savaşı yürütmüştür. Bu hareketin temelinde köylüler, yerel liderler ve eski askerler bulunmaktaydı. Ancak Kuvayı Milliye'nin düzensiz yapısı ve merkezi komuta eksikliği, uzun vadeli bir mücadele için yetersiz kalmıştır.

1920'den itibaren Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde, Kuvayı Milliye güçleri düzenli orduya dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm hem askeri disiplini hem de halkın milli mücadeleye olan bağlılığını artırmıştır. Özellikle **Sakarya Savaşı** ve **Büyük Taarruz**, düzenli ordu ve halkın ortak mücadelesinin sonucunda kazanılmıştır.

3.1.11.3.2 İdeolojik Temeller: Milliyetçilik ve Anti-Emperyalizm

Kurtuluş Savaşı'nın milliyetçilik anlayışı, savunmacı bir karakter taşımıştır. Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp gibi fikir insanlarının savunduğu bu anlayış, Batı emperyalizmine karşı ulusal bir direnişin ideolojik zeminini hazırlamıştır. Türk milliyetçiliği, saldırgan veya yayılmacı değil, bağımsızlığı korumaya yönelik

savunmacı bir çizgide şekillenmiştir. Bu anlayış, halkın direnişe katılımını kolaylaştırmış ve geniş bir toplumsal destek sağlamıştır.

Kurtuluş Savaşı'nın ideolojik temelini **milliyetçilik** ve **anti-emperyalizm** oluşturmuştur. Osmanlı'nın çöküşü sırasında ortaya çıkan Batı karşıtlığı, milli mücadeleye güçlü bir meşruiyet kazandırmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde yürütülen propaganda faaliyetlerinde, bağımsızlık vurgusu ön planda tutulmuştur.

Bu dönemde Mustafa Kemal'in Nutuk'ta belirttiği gibi, milli mücadelenin hedefi "bağımsız bir Türk devleti kurmak" olmuştur. Bu ideoloji, halkın direniş bilincini pekiştirmiştir. Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararlar, halkın bağımsızlık iradesinin açık bir göstergesidir.

3.1.11.3.3 Toplumsal Bilincin Gelişmesi ve Ulus Kimliğinin Oluşumu

Kurtuluş Savaşı, Osmanlı'nın "ümme" anlayışına dayalı çok uluslu ve dini kimliğinin yerine, "ulus" temelli bir kimlik anlayışının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Osmanlı yönetiminde, tebaa (kul) anlayışı hâkimken, Kurtuluş Savaşı sırasında halk, "**vatandaş**" bilincine geçiş yapmıştır. Bu bilinç değişimi, Cumhuriyet'in kurulmasında temel rol oynamıştır.

Kurtuluş Savaşı öncesinde Osmanlı halkı, din ve ümme kimliği ile tanımlanıyordu. Ancak Kurtuluş Savaşı sürecinde bu anlayış yerini "Türklük" temelinde şekillenen bir ulus bilincine bırakmıştır. Mustafa Kemal'in Nutuk'ta belirttiği gibi, "Halkın kendi kaderini tayin etme hakkı" düşüncesi, ulusal bir kimlik yaratmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde gelişen milli mücadele hareketi, halk arasında milliyetçi duyguların güçlenmesine yol açmıştır. "Egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir" anlayışı, Osmanlı'nın merkezîyetçi ve padişaha dayalı yönetim anlayışını sona erdirmiştir.

İşgal güçlerine karşı verilen mücadele, halkın bağımsızlık ve özgürlük bilincini pekiştirmiştir. 1921 Anayasası'nda "Egemenlik milletindir" vurgusu, bu bağımsızlık bilincinin kurumsal hale getirilmesinin göstergesidir.

3.1.11.3.4 Feodal Yapının Çözülmesi ve Tarımda Dönüşüm

Osmanlı İmparatorluğu'nda egemen olan feodal yapı, Kurtuluş Savaşı'nın ardından çözülmeye başlamıştır.

Osmanlı döneminde geniş topraklara sahip olan ağalar ve beyler, köylüler üzerinde baskıcı bir ekonomik ve sosyal yapı kurmuşlardı. Kurtuluş Savaşı sırasında köylülerin doğrudan mücadeleye katılması, bu feodal yapının zayıflamasına neden olmuştur. Savaş sırasında köylüler, sadece askeri destek sağlamakla kalmamış, aynı zamanda tarım ürünlerini cepheye taşımış ve lojistik destek sağlamıştır.

Savaş sonrası, köylülerin büyük toprak sahiplerine karşı mücadelesi sonucunda tarımda dönüşüm yaşanmıştır. 1920'lerden itibaren küçük çiftçilerin güçlenmesi ve tarımda devlet desteklerinin artması, feodal yapının çözülmesinde etkili olmuştur.

Osmanlı döneminde köylülerin en büyük yüklerinden biri olan aşar vergisi (üründen %10 oranında alınan vergi), Kurtuluş Savaşı'nın ardından kaldırılmıştır. Bu değişim, köylülerin ekonomik gücünün artmasına ve tarımsal üretimin artmasına katkı sağlamıştır.

3.1.11.3.5 Kadınların Toplumsal Hayata Katılımı

Kurtuluş Savaşı sırasında kadınlar gerek cephede gerekse cephe gerisinde önemli roller üstlenmiştir.

Kadınlar, cephe gerisinde mühimmat taşımaktan, cephede yaralı bakımı yapmaya kadar geniş bir alanda görev almıştır. Halime Çavuş ve Tayyar Rahmiye gibi isimler, doğrudan çatışmalara katılmıştır.

Kadınlar, mitingler düzenleyerek halkı direnişe çağırmış, propaganda faaliyetlerinde bulunmuş ve moral desteği sağlamıştır. Örneğin, Halide Edib Adivar'ın İstanbul mitinglerindeki etkisi, kadınların toplumsal bilincinin yükselmesine katkı sağlamıştır.

Kurtuluş Savaşı'nda kadınların oynadığı rol, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra kadınlara verilen siyasi ve sosyal hakların temelini oluşturmuştur. 1930'da kadınlara belediye seçimlerinde, 1934'te ise genel seçimlerde oy hakkı verilmesi, bu sürecin sonucudur.

3.1.11.3.6 Sınıfsal Yapıda Dönüşüm ve İşçi Sınıfının Ortaya Çıkışı

Osmanlı döneminde zayıf olan işçi sınıfı, Kurtuluş Savaşı'nın ardından ortaya çıkan ekonomik ve sosyal dönüşümlerle güçlenmiştir.

Savaş sırasında sanayi kuruluşlarının büyük kısmı yabancı sermayenin elinde bulunuyordu. Kurtuluş Savaşı'nın ardından devlet eliyle başlatılan sanayileşme süreci, işçi sınıfının gelişmesini sağlamıştır.

1920'lerde işçilerin örgütlenmesi hız kazanmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın ardından kurulan fabrikalarda çalışan işçiler, sendikalaşmaya başlamış ve işçi hakları için mücadele etmiştir.

3.1.11.3.7 Askeri Yapının Yeniden Yapılanması ve Toplumla İlişkisi

Kurtuluş Savaşı sırasında düzenli ordunun kurulması ve subayların halkla iç içe olması, askeri yapının modernleşmesini sağlamıştır.

Subaylar, savaş sırasında sadece askeri liderlik yapmamış, aynı zamanda halkı örgütlemiş ve moral sağlamıştır.

Kurtuluş Savaşı sürecinde halkın orduya olan güveni artmış, bu güven Cumhuriyet'in ilk yıllarında siyasi ve toplumsal istikrarın temelini oluşturmuştur.

3.1.11.3.8 Laikleşme ve Dini Yapının Dönüşümü

Kurtuluş Savaşı'nın ardından hilafetin kaldırılması ve dini kurumların devlet yönetiminden ayrılması, toplumsal yapıdaki laikleşme sürecinin temelini oluşturmuştur.

1924'te hilafetin kaldırılması, dinin siyasal etkisini zayıflatmış, laiklik esasına dayalı bir devlet düzeninin temelleri atılmıştır.

1926'da yürürlüğe giren Medeni Kanun ile birlikte laikleşme süreci hızlanmış ve toplumda dini kurallar yerine modern hukuk kuralları uygulanmaya başlanmıştır.

3.1.12 Kurtuluş Savaşı'nın Sosyolojisi ve Ordu-Toplum Etkileşiminin Kuramsal Açıdan Değerlendirilmesi

Kurtuluş Savaşı (1919–1922), Türkiye tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olarak yalnızca askeri bir mücadele değil, aynı zamanda derin bir toplumsal dönüşüm sürecini de içermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü, işgaller ve iç karışıklıklar Türk halkını zor bir döneme sokmuş, ancak bu zorlu koşullar içinde toplumun farklı sınıfları arasındaki dayanışma ve iş birliği, Kurtuluş Savaşı'nın başarısını mümkün kılan temel unsurlardan biri olmuştur. Bu süreç, toplumsal yapı, sınıfsal dinamikler, siyasi aktörler ve ordu-halk ilişkisi bağlamında

ele alındığında; modernleşme, milliyetçilik ve sosyal bütünleşme gibi temel sosyolojik kuramlarla ilişkilendirilebilecek unsurlar barındırmaktadır.

Bu çalışmada Kurtuluş Savaşı'nın sosyolojisi, **Emile Durkheim**, **Max Weber**, **Karl Marx** ve **Antonio Gramsci** gibi klasik sosyologların kuramları çerçevesinde ele alınacak; ayrıca **Charles Tilly**, **Sidney Tarrow**, **Benedict Anderson**, **Robert Putnam**, **Pierre Bourdieu** ve **Michel Foucault** gibi modern sosyologların güncel kuramsal çerçeveleri üzerinden analiz edilecektir. Bu bağlamda Kurtuluş Savaşı'nda toplumun mobilizasyonu, ordu-toplum etkileşimi, sınıfsal dinamikler ve ideolojik hegemonya gibi temel başlıklar üzerinde durulacaktır.

3.1.12.1 Toplumun Mobilizasyonu ve Sosyal Dayanışma

Kurtuluş Savaşı'nda toplumun seferber olması ve işgal kuvvetlerine karşı kitlesel direnişin örgütlenmesi, **Emile Durkheim**'in işlevselci kuramı ve kolektif bilinç anlayışı ile açıklanabilir. Durkheim'a göre, kriz dönemlerinde toplumlarda kolektif bilinç güçlenir ve bireyler ortak bir amaç doğrultusunda birleşir. Kurtuluş Savaşı'nda halk, işgal tehdidine karşı kolektif bir refleks göstermiş, işgale karşı silahlı direniş ve örgütlenme sürecine girmiştir.

İşgallere karşı ilk tepki, halkın kendi içinden çıkan **Kuvayı Milliye** hareketleri olmuştur. Özellikle Batı Anadolu'da işgale karşı köylüler ve yerel halk, kendi güvenliğini sağlamak amacıyla örgütlenmiş ve gerilla tarzı mücadele yürütmüştür. **A. M. Şamsutdinov**'un *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi* (Şamsutdinov, 1999) adlı eserinde belirtildiği gibi, Kuvayı Milliye hareketleri halkın tabandan gelen örgütlenmesiyle oluşmuş ve bağımsızlık mücadelesine önemli katkı sağlamıştır.

Durkheim'in "organik dayanışma" kavramına göre, modern toplumlarda farklı sınıflar ve gruplar birbirleriyle dayanışma içinde hareket ederek sosyal düzeni sağlar. Kurtuluş Savaşı'nda da köylüler, esnaflar, aydınlar ve askerler ortak bir amaç doğrultusunda birleşmiş; bu süreçte ordu ve halk arasındaki iş birliği güçlenmiştir.

Durkheim'in kolektif bilinç kuramı, Kurtuluş Savaşı'nda gelişen milliyetçilik ve ulusal kimlik duygusuyla doğrudan ilişkilidir. "Misak-ı Milli" etrafında birleşen halk, ortak bir kimlik geliştirerek kolektif bir bilinç

oluşturmuştur. İşgal tehdidi, Türklük kimliğinin güçlenmesine ve halkın bağımsızlık ideolojisi etrafında birleşmesine yol açmıştır.

3.1.12.2 Ordu-Toplum Etkileşimi ve Meşruiyet İlişkisi

Max Weber'e göre siyasi otorite üç temel dayanağa sahiptir:

- Geleneksel otorite
- Karizmatik otorite
- Yasal-rasyonel otorite

Mustafa Kemal Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'ndaki liderliği, Weber'in karizmatik otorite kavramıyla açıklanabilir. Atatürk, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde halkın güvenini kazanarak bağımsızlık mücadelesine liderlik etmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) açılması, Weber'in yasal-rasyonel otorite modeline uygundur. TBMM, Kurtuluş Savaşı'nın siyasi meşruiyet temelini oluşturmuş, halkın doğrudan temsil edilmesini sağlamıştır.

Halkın Kuvayı Milliye hareketlerine katılması ve orduya destek vermesi, ordu ile toplum arasındaki sınırların geçici olarak ortadan kalkmasına neden olmuştur.

3.1.12.3 Sınıfsal Dinamikler ve Sosyal Çatışma

Karl Marx'a göre tarih, sınıflar arasındaki mücadeleler tarafından şekillenir. Kurtuluş Savaşı'nda köylüler ve işçiler, bağımsızlık mücadelesinde önemli bir rol oynamış; buna karşılık büyük toprak sahipleri ve geleneksel elitler başlangıçta bağımsızlık mücadelesine mesafeli kalmıştır.

Köylülerin orduya katılımı, büyük toprak sahiplerine ve feodal düzene karşı bir meydan okuma olarak ortaya çıkmıştır.

Yoksul köylüler ve işçiler, askeri mücadelede kritik bir rol oynamış, halk desteğinin artması ise geleneksel elitleri harekete geçirmiştir.

3.1.12.4 Ordu ve Toplumun İdeolojik Birliği

Antonio Gramsci'nin hegemonya kuramına göre, Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal'in liderliğinde oluşturulan "Bağımsızlık için mücadele" söylemi, halkı ve orduyu ideolojik olarak bütünleştirmiştir.

Tablo 3.20. Kurtuluş Savaşı'nın Farklı Sosyolojik Kuramlarla Açıklanması

Teorisyen	Kavram	Açıklama
Emile Durkheim	Kolektif Bilinç	Toplum, kriz dönemlerinde ortak amaç doğrultusunda birleşir.
	Organik Dayanışma	Farklı sosyal gruplar, ortak bir hedef için iş birliği yapar.
	Milliyetçilik ve Ortak Kimlik	İşgal tehdidi, ulusal kimliğin güçlenmesine ve kolektif bilinç oluşumuna yol açar.
Max Weber	Karizmatik Otorite	Mustafa Kemal'in liderliği halkı birleştiren karizmatik bir otorite sağlar.
	Yasal-Rasyonel Otorite	TBMM'nin açılması, yasal-rasyonel otorite temelini oluşturur.
	Halkın Askeri Katılımı	Kuvayı Milliye hareketine halkın katılımı, ordu-toplum etkileşimini güçlendirir.
Karl Marx	Sınıfsal Çatışma	Köylüler ve işçiler bağımsızlık mücadelesinde kritik rol oynar.
	Toprak Sahipleri ve Köylüler	Köylülerin orduya katılımı, toprak sahiplerine karşı bir meydan okuma yaratır.
Antonio Gramsci	Hegemonya	Bağımsızlık mücadelesi ideolojisi, halkı ve orduyu birleştirir.

3.1.12.4.1 Modern Sosyal Hareketler ve Kimlik Siyaseti

Kurtuluş Savaşı'nda halkın kitlesel olarak seferber olması, işgale karşı direnç göstermesi ve bağımsızlık için birleşmesi, modern sosyolojik kuramlar çerçevesinde incelendiğinde **kolektif hareketler**, **kimlik siyaseti**, **sosyal sermaye** ve **iktidar ilişkileri** gibi temel kavramlar üzerinden açıklanabilir. Kurtuluş Savaşı, yalnızca askeri bir mücadele değil, aynı zamanda toplumun kimlik, dayanışma ve direniş pratikleri üzerinden kendini yeniden inşa ettiği bir süreçtir. Bu bağlamda modern sosyologlar olan **Charles Tilly**, **Sidney Tarrow**, **Benedict Anderson**, **Robert Putnam**, **Pierre Bourdieu** ve **Michel Foucault**'nun yaklaşımları, Kurtuluş Savaşı'ndaki toplumsal dinamiklerin anlaşılmasına ışık tutmaktadır.

➤ **Charles Tilly ve Sidney Tarrow: Kolektif hareketler ve direniş pratikleri**

Charles Tilly ve **Sidney Tarrow**, toplumsal hareketlerin ortaya çıkışını ve işleyişini açıklamak için geliştirdikleri **kolektif hareketler kuramı** ile Kurtuluş Savaşı'ndaki halk direnişini anlamada önemli bir çerçeve sunmaktadır (Tilly & Tarrow, 2007). Tilly ve Tarrow'a göre, kolektif hareketlerin ortaya çıkması için üç temel unsur gereklidir:

- **Siyasi fırsat yapıları:** Kurtuluş Savaşı sürecinde Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve işgal güçlerinin saldırıları, siyasi otoritede boşluk yaratmış ve halkın direnişi için bir fırsat sunmuştur.
- **Mobilizasyon yapıları:** Kuvayı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, halkın direnişini örgütleyen temel yapılar olarak mobilizasyonu kolaylaştırmıştır.
- **Çerçeveleme süreçleri:** İşgale karşı bağımsızlık mücadelesi, halkın zihninde “milli kimlik” ve “vatan savunması” çerçevesinde anlamlandırılmıştır.

Tilly ve Tarrow'a göre halkın bağımsızlık mücadelesine katılımı, sadece askeri bir zorunluluk değil, aynı zamanda kimlik ve toplumsal aidiyetle ilişkilidir (2007). Kurtuluş Savaşı'ndaki direniş, halkın işgale karşı bir bütün olarak mobilize olması ve ortak bir siyasi hedef etrafında birleşmesiyle şekillenmiştir. Kuvayı Milliye'nin ortaya çıkışı ve halkın askeri mücadeleye doğrudan katkısı, Tilly ve Tarrow'un kolektif hareketler teorisinin bir örneğidir.

➤ **Benedict Anderson: "Hayali Cemaatler ve Ulusal Kimlik Oluşumu"**

Benedict Anderson, ulusal kimlik oluşumunu açıklarken geliştirdiği "**hayali cemaatler**" kavramı (2006), Kurtuluş Savaşı sürecindeki toplumsal bütünleşme ve kimlik oluşumunu anlamada kritik bir yere sahiptir. Anderson'a göre, ulus kavramı modern bir inşa sürecidir ve bireyler arasındaki ortaklık algısı, gerçek fiziksel bağlardan çok, hayali bir topluluk fikrine dayanır.

Kurtuluş Savaşı'nda halkın işgale karşı birleşmesi ve "milli mücadele" etrafında kenetlenmesi, Anderson'un hayali cemaatler kuramıyla doğrudan ilişkilidir:

- **Dil ve kültür birliği:** İşgale karşı mücadelede Türkçe'nin ve milli değerlerin öne çıkarılması, ortak bir kimlik yaratılmasına katkı sağlamıştır.
- **Ortak düşman algısı:** İşgal güçlerine karşı duyulan öfke, halkın kendini "Türk milleti" kimliği etrafında tanımlamasını güçlendirmiştir.
- **Bağımsızlık ideolojisi:** Mustafa Kemal'in liderliğinde, halkın bağımsızlık fikri etrafında mobilize edilmesi, Anderson'un ulusal kimlik oluşum sürecine dair vurguladığı ideolojik çerçeveye uyumludur.

Kurtuluş Savaşı, Osmanlı kimliğinden modern Türk kimliğine geçişin de başlangıcı olmuş; halk, kendini "Türk milleti" olarak tanımlayarak ulus-devletin temellerini atmıştır. Anderson'un "hayali cemaatler" kuramı, Kurtuluş Savaşı sürecinde kimlik siyasetinin nasıl yapılandığını açıklamaktadır.

➤ **Robert Putnam: “Sosyal Sermaye ve Toplumsal Güven”**

Robert Putnam, toplumsal güven ve dayanışmanın temelinde **sosyal sermaye** kavramının yer aldığını ileri sürer. Sosyal sermaye, bireyler arasındaki güven, iş birliği ve ağların gücüne dayalıdır(Putnam, 1993). Kurtuluş Savaşı'nda toplumun iş birliği yapması ve kolektif mücadele vermesi, Putnam'ın sosyal sermaye kuramına uygun bir örnek teşkil eder:

- **Kuvayı Milliye hareketleri** Yerel halkın örgütlenmesi, köy ve kasaba düzeyinde güven ilişkileri ve dayanışma ağlarının oluşmasına dayalıdır.
- **Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri** Halkın ortak savunma amacı etrafında birleşmesi, sosyal sermayenin yükselmesini sağlamıştır.
- **Ordu-halk ilişkisi** Halkın orduya verdiği destek, askeri mücadelede moral üstünlüğü sağlamış ve toplumda güven duygusunu pekiştirmiştir.

Putnam'a göre, toplumsal güvenin yüksek olduğu toplumlarda kolektif hareketler daha başarılı olur. Kurtuluş Savaşı sürecinde halkın askeri ve siyasi yapılarla kurduğu güven ilişkisi, bağımsızlık mücadelesinin başarısında kritik bir rol oynamıştır.

➤ **Pierre Bourdieu: “Sosyal Sermaye ve Dayanışma İlişkileri”**

Pierre Bourdieu, sosyal sermayeyi bireyler ve gruplar arasındaki güven, **karşılıklı** yardımlaşma ve dayanışma ağları üzerinden açıklar. Kurtuluş Savaşı'nda halkın dayanışma içinde olması, Bourdieu'nun sosyal sermaye yaklaşımı ile örtüşür:

- **Kuvayı Milliye içindeki hiyerarşik yapı** Sosyal ilişkiler ve güven bağları üzerinden organize olmuştur.
- **İşgale karşı köylü-asker dayanışması** Farklı sınıfların ortak amaç etrafında birleşmesi, sosyal sermayenin etkin kullanımını göstermektedir.
- **Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve TBMM arasındaki ilişki** Halkın temsil edilmesi, güven bağlarını güçlendirmiştir.

Bourdieu'ya göre, Kurtuluş Savaşı'nda halkın ordu ile kurduğu güven ilişkisi, sosyal sermayenin inşasında belirleyici olmuştur.

➤ **Michel Foucault: “İktidar İlişkileri ve Direniş Pratikleri”**

Michel Foucault, iktidar ilişkilerini ve direniş pratiklerini analiz ederken, bireylerin iktidara karşı geliştirdikleri stratejilere dikkat çeker (Foucault, 1980). Kurtuluş Savaşı'nda halkın işgale karşı geliştirdiği direnç, Foucault'nun iktidar ve direniş ilişkileri teorisi ile açıklanabilir:

- **İşgale karşı yerel direniş hareketleri** Halkın iktidara karşı direnç göstermesi, mikro düzeyde direniş pratiklerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.
- **Bağımsızlık söylemi**, iktidarın dayattığı işgal düzenine karşı, ulusal bağımsızlık söylemi alternatif bir iktidar biçimi oluşturmuştur.
- **Halkın örgütlenmesi**, direnişin organize edilmesi, iktidarın yeniden yapılandırılmasını sağlamıştır.

Foucault'nun direniş pratikleri kuramı, Kurtuluş Savaşı'ndaki halk-ordu iş birliğinin anlamını çözümlenmekte önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Tablo 3.21. Kurtuluş Savaşı'nın Charles Tilly, Sidney Tarrow, Benedict Anderson, Robert Putnam, Pierre Bourdieu ve Michel Foucault gibi sosyologların teorileri üzerinden açıklanması

Teorisyen	Kavram	Açıklama
Charles Tilly & Sidney Tarrow	Kolektif Hareketler	Halkın bağımsızlık mücadelesine katılımı, siyasi fırsatlar, mobilizasyon yapıları ve çerçeveleme süreçleri ile açıklanır.
	Siyasi Fırsat Yapıları	Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve işgal güçlerinin saldırıları, halkın direnişi için fırsat yaratmıştır.
	Mobilizasyon Yapıları	Kuvayı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, halkın direnişini örgütlemiştir.
	Çerçeveleme Süreçleri	İşgale karşı bağımsızlık mücadelesi, milli kimlik ve vatan savunması çerçevesinde anlamlandırılmıştır.
Benedict Anderson	Hayali Cemaatler	Halkın işgale karşı birleşmesi ve “Türk milleti” kimliği etrafında kenetlenmesi hayali cemaat kavramıyla açıklanır.
	Dil ve Kültür Birliği	Türkçe'nin ve milli değerlerin öne çıkarılması, ortak kimlik yaratılmasına katkı sağlamıştır.
	Ortak Düşman Algısı	İşgal güçlerine karşı duyulan öfke, ulusal kimliğin pekişmesine yol açmıştır.
	Bağımsızlık İdeolojisi	Mustafa Kemal'in liderliğinde halkın bağımsızlık fikri etrafında mobilize edilmesi.

Tablo 3.18 (devam). Kurtuluş Savaşı'nın Charles Tilly, Sidney Tarrow, Benedict Anderson, Robert Putnam, Pierre Bourdieu ve Michel Foucault gibi sosyologların teorileri üzerinden açıklanması

Teorisyen	Kavram	Açıklama
Robert Putnam	Sosyal Sermaye	Toplumun iş birliği yapması ve kolektif mücadele vermesi, sosyal sermaye teorisi ile açıklanır.
	Kuvayı Milliye Hareketleri	Yerel halkın örgütlenmesi, köy ve kasaba düzeyinde güven ilişkilerinin oluşmasıyla sağlanmıştır.
	Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri	Halkın ortak savunma amacı etrafında birleşmesi, sosyal sermayeyi güçlendirmiştir.
	Ordu-Halk İlişkisi	Halkın orduya verdiği destek, askeri mücadelede moral üstünlüğü sağlamıştır.
Pierre Bourdieu	Sosyal Sermaye ve Dayanışma	Halkın örgütlenmesi ve dayanışma içinde hareket etmesi, sosyal sermayenin inşasında kritik bir rol oynamıştır.
	Hiyerarşik Yapı	Kuvayı Milliye içindeki örgütlenme, güven ve karşılıklı yardımlaşma ile oluşmuştur.
	Köylü-Asker Dayanışması	Köylüler ve askerler arasındaki dayanışma, farklı sınıfların ortak amaç etrafında birleşmesini sağlamıştır.
	Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve TBMM	Halkın temsil edilmesi, güven bağlarını ve dayanışmayı güçlendirmiştir.
Michel Foucault	İktidar İlişkileri ve Direniş Pratikleri	Halkın işgale karşı direnişi, mikro düzeyde iktidar ve karşı-iktidar ilişkileriyle açıklanır.
	Yerel Direniş Hareketleri	Halkın işgal güçlerine karşı organize direnişi, alternatif bir iktidar biçimi yaratmıştır.
	Bağımsızlık Söylemi	Ulusal bağımsızlık söylemi, iktidarın yeniden yapılandırılmasını sağlamıştır.
	Halkın Örgütlenmesi	Direnişin organize edilmesi, halkın iktidara karşı alternatif stratejiler geliştirmesini sağlamıştır.

3.1.12.4.2 Bölüm Sonucu

Kurtuluş Savaşı, sosyolojik açıdan toplumun mobilizasyonu, sınıfsal çatışmalar, ordu-toplum ilişkisi ve ideolojik hegemonya gibi dinamiklerle açıklanabilir. Bu süreçte halk ve ordu arasındaki bütünleşme, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecini doğrudan etkilemiş ve modernleşme sürecini hızlandırmıştır.

3.1.13 Mustafa Kemal Atatürk: Türkiye'nin Modernleşmesinde Vizyoner Bir Lider

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'nin modernleşmesinde ve Cumhuriyet'in kurulmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Sosyolojiye olan yoğun ilgisi, askeri liderliği ve ülkenin modernleşmesindeki başarısı bu dönüşüm sürecinde öne çıkmaktadır. Atatürk'ün sosyolojiye olan ilgisi yalnızca kişisel öğrenme serüvenini şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda Türkiye'de hayata geçirdiği sosyal, siyasi ve eğitim reformları üzerinde de derin bir etki bırakmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olarak, toplumun siyasi ve sosyal hürriyetine olan inancını vurgulamıştır. Ona göre, bu hürriyetler ancak toplumun özgün niteliğini açıklayabilen bir toplumbilimi ile gerçekleştirilebilirdi. Atatürk, Manastır Askeri Lise yıllarından itibaren sosyolojiye büyük önem vermiş ve toplumbilime olan ilgisini sürekli olarak sürdürmüştür (Güvenç, 2005).

Atatürk'ün sosyolojiye olan ilgisi sadece kendi öğrenme süreciyle sınırlı kalmamıştır. 1930 yılında Cumhurbaşkanlığı döneminde "Vatandaş İçin Medeni Bilgiler" kitabını yayınlamıştır. Bu kitapta, toplumun sosyal yapısı, vatandaşlık bilgisi ve medeni değerler hakkında önemli bilgiler sunulmuştur (Atatürk, 1930).

Ayrıca, Atatürk'ün 1931-32 yıllarında kurduğu Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti gibi kurumlar, sosyolojinin Türkiye'deki kurumsallaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu kurumlar, Türk toplumunun geçmişini ve dili üzerine araştırmalar yapmayı amaçlamış ve sosyoloji disiplininin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Atatürk'ün Nazi Almanyası'ndan kaçan bilim insanlarını Türk yüksek öğrenim kurumlarında istihdam etmesi, sosyoloji ve diğer sosyal bilimlerin gelişimine olanak sağlamıştır (Güvenç, 2005).

Mustafa Kemal Atatürk için Jean-Jacques Rousseau'nun önemi büyüktür. Rousseau, Cenevre doğumlu bir Fransız filozof, yazar ve siyaset felsefecisidir. Fransız Devrimi sırasında önemli bir düşünür olan Rousseau, birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkilere dikkat çekmiştir. Ona göre devlet, eşitlik, özgürlük ve adalet prensipleriyle haklılığını kazanabilir. Rousseau, halkın egemenliğinin her türlü yönetimin üstünde olduğunu ve yönetimin halkın ortak isteğine dayanması gerektiğini savunmuştur. Mustafa Kemal, Rousseau'nun "Toplum Sözleşmesi" adlı eserini ayrıntılı olarak incelemiş ve yeni kurulacak cumhuriyetin temel fikirlerinin

Rousseau'nun düşünceleri doğrultusunda şekillenmesinin en doğru yol olduğunu belirtmiştir (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006).

Mustafa Kemal'in Rousseau'yu inceleme yöntemi ve okuma tarzı da dikkate değerdir. Araştırmacı Borak'a göre, Mustafa Kemal kitap okurken daima kırmızı ve mavi renkli kalemle işaretlemeler yapar, önemli gördüğü yerleri çizer ve kurşun kalemle kitabın kenarına notlar alır. Okuduğu eserleri eleştirel bir şekilde analiz ederek çevresindekilerle tartışır (1992). Anıtkabir'deki Atatürk'ün özel kütüphanesinde bulunan Fransızca baskı "İçtimai Mukavele" kitabında, Atatürk'ün kendi yazdığı el yazısı notlar bulunmaktadır.

Rousseau, uygarlık ve aydınlanmanın insanın doğal yapısını olumsuz etkilediğini savunan bir romantik düşünür olarak tanınır. Ona göre, bilim ve sanatın gelişimi toplumun ahlakını zayıflatmakta, insanların doğal merhamet duygularını köreltip onları kısıtlamaktadır (Akan, 2016). Rousseau, demokrasi fikrine temkinli yaklaşmış; devletin varlığını bireylerin refahı ve mutluluğunun önünde tutmuştur. Halkın genel irade doğrultusunda yönetilmesi için zorlayıcı güç ve yaptırımların meşru olduğunu savunmuş, bu yüzden Jakobenizmi desteklemiş ve eleştirilere maruz kalmıştır (Akan, 2016).

Ancak Mustafa Kemal, belirtilen konularda Rousseau'yu tam olarak kabul etmemiştir. Sanata ve sanatçıya büyük önem veren Mustafa Kemal, "Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir" veciziyle sanata olan değeri vurgulamış ve demokrasiyi taviz verilemez bir yönetim şekli olarak görmüştür, "Hakimiyet, bila kayd-ü şart milletindir" demiştir (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006).

Emile Durkheim (1858-1917), Fransız bir düşünür ve sosyologdur. Modern sosyal bilimlerin öncülerinden biri olarak kabul edilir ve Sosyoloji alanında ikinci kurucu sayılır (Hesapçıoğlu, 2010). Durkheim'ın çalışmaları, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında yaşayan Türk aydınları ile Mustafa Kemal Atatürk üzerinde etkili olmuştur (Şenalp, 1981). Mustafa Kemal, özellikle Durkheim'ın eserlerine büyük ilgi göstermiş ve gerekli gördüğü eserleri tercüme ettirmiştir. Araştırmalar, Atatürk'ün 1932, 1935 ve 1937 yıllarında İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nden aldırıldığı kitapları bizzat incelediğini ortaya koymaktadır. Bu kitaplar arasında Durkheim'ın eserlerinin önemli bir yer tuttuğu belirtilmektedir (Şenalp, 1981).

Mustafa Kemal'in üzerinde işaretlemeler yaptığı ve özel olarak incelediği Durkheim eserleri arasında şunlar bulunmaktadır (Şenalp, 1981):

- Durkheim, E. (1923). *Din Hayatının İptidai Şekilleri*. 2 cilt. Çeviren: Hüseyin Cahit (Yalçın). İstanbul: Tanin Matbaası.
- Durkheim, E. (1925). *Les 'formes elementaire de la vie religieuse, le systeme totemique en Australie*. 2. ed. Paris: Felix Alcan.
- Durkheim, E. (1922). *De la division du travail social*. 4. ed. Paris: Felix Alcan.
- Durkheim, E. (1915). *L'Allemagne au-dessus de tout la mentalite allemande et la guerre*. Paris: Armand Colin.
- Durkheim, E. (1897). *Le suicide, etude de sociologie*. Paris: Felix Alcan.
- Durkheim, E. (1925). *L'éducation morale*. Paris: Felix Alcan.
- Durkheim, E. (1901). *Travaux de l'Année Sociologique*.
- *L'Education morale dans l'universite*. (1901). (Enseignement secondaire). Conference et discussions. Paris: Felix Alcan.

Bazı araştırmacılar, Durkheim'in fikirlerinin Mustafa Kemal üzerinde güçlü etkiler bıraktığını ve onun siyasi kararlarını önemli ölçüde etkilediğini savunmaktadır. Örneğin Spencer, Mustafa Kemal'in toplum odaklı düşüncelerinin, millet kavramının ötesinde İslam'ın metafizik ümmet anlayışını, kolektif temsiliyeti ve sosyal gerçeklikleri (social facts) Durkheim'in sosyolojisi sayesinde şekillendiğini öne sürmektedir (Spencer, 1958).

Ulubey ayrıca, Durkheim'in eğitimle ilgili fikirlerinin Cumhuriyet Türkiye'sine önemli katkılar sunduğunu ifade etmiştir. 26 Aralık 1923 tarihinde yayımlanan tamimin, cumhuriyetin ilanından hemen sonra gönderilen ve eğitimin belli prensipler doğrultusunda yürütülmesini amaçlayan bir belge olduğunu belirtmiştir. Bu tamimde, bir milletin eğitiminin, varlığını sürdürebilmesi için gerekli şartları yenileyen araçlar olarak tanımlandığı vurgulanmıştır. Böylece, Cumhuriyet dönemindeki eğitim anlayışında Durkheim'in görüşlerinin etkisinin büyük olduğu ifade edilmiştir (Ulubey, 2008).

Ziya Gökalp (1875-1924), Türk edebiyatçı, şair ve siyasetçi olarak bilinir. Hem Mustafa Kemal Atatürk üzerinde kişisel bir etkisi olmuş hem de Türk Bağımsızlık Hareketi ile Devrimlerinin felsefi ve düşünsel temelini oluşturmasında önemli bir rol oynamıştır. 1895 yılında İstanbul'a gittiğinde Jön Türklerden

etkilenerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılan Gökalp, Mustafa Kemal ile ilk kez bu cemiyetin Selanik'te düzenlenen Genel Kongresi'nde tanışmıştır. Yazar Oğuz Atay'ın hatıralarına göre, Mustafa Kemal ile Ziya Gökalp arasında başlangıçta bazı görüş ayrılıkları olmuş ve birbirlerine hemen yakınlaşmamışlardır. Atay, Mustafa Kemal'in gerçekçi ve Turancılığa kaçmayan tutumu ile Gökalp'in daha idealist ve hayalci düşünceleri arasındaki farkı vurgulamıştır. Ancak sonrasında Atay, Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği devrimin, en ileri görüşlü Türkçülerin bile tahmin edemeyeceği bir dönüşüm olduğunu söyleyerek, Gökalp'in Mustafa Kemal'e büyük bir hayranlık beslediğini belirtmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, Mustafa Kemal siyasi devrimlerin sosyolojik altyapısını oluşturmak için Ziya Gökalp'ten büyük ölçüde faydalanmıştır. Gökalp, 1914 yılında Fransa'da Emile Durkheim'ın kurumsal çalışmalarından etkilenerek İstanbul Üniversitesi'nde Sosyoloji Bölümü'nü açmış ve Türk Sosyolojisi'nin akademik olarak gelişmesine katkı sağlamıştır. Mustafa Kemal, daha sonra Gökalp'i Ankara'ya çağırarak, ona Diyarbakır milletvekili olma teklifinde bulunmuş ve Çankaya Köşkü'nde görüşerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin partiye dönüşmesi ile siyasi ve sosyal reformlara dair önerilerde bulunmasını istemiştir. Gökalp'in çalışmaları, 11 Eylül 1923'te kurulan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın temel ilkelerini içeren Dokuz Umde'nin hazırlanmasına ve siyasi partilerin özelliklerinin tanımlanmasına odaklanmıştır. Ziya Gökalp, 26 Ekim 1924'te İstanbul Fransız Hastanesi'nde vefat ettikten sonra, Mustafa Kemal onun önemini, "Babam Ali Rıza Efendi bedenimden, Namık Kemal hislerimden, Ziya Gökalp ise fikirlerimden sorumludur" sözleriyle dile getirmiştir (Topal, 2020). 1930 yılında yayınlanan "Vatandaş İçin Medeni Bilgiler" kitabı, Mustafa Kemal Atatürk tarafından yazılmış ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojik amaçlarına uygun bir şekilde tasarlanmıştır. Kitap, millet kavramından başlayarak devlet, cumhuriyet, adalet, yasa, ahlak, ceza gibi hukuki ve sosyolojik konuları ayrıntılı bir şekilde işlemektedir. Amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ortaya çıkan kimlik bunalımını ve belirsizlik duygusunu gidermek, vatandaşlık bilincini oluşturmak ve pekiştirmektir. Kitap, "Yurt Bilgisi" dersi için hazırlanmış olup, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 07.09.1931 tarihinde 2197 numaralı emirle iki cilt halinde yayınlanmıştır. Ayrıca Atatürk, 18.09.1931 tarihli resmi yazısında İsmet İnönü'ye kitabın düzeltmelerinin

tamamlandığını ve basıma hazır olduğunu bildirmiştir (Atatürk Ansiklopedisi, 2023). Kitap, devlet yapısından meclis faaliyetine, ekonomiden aile yaşantısına kadar geniş bir konu yelpazesine sahiptir. Birinci cilt, milletin nasıl tanımlandığından başlayarak devletin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, hükûmetin, özel idarelerin, belediyelerin nasıl oluşturulduğu ve işlediği gibi konuları kapsamaktadır. İkinci cilt ise şirketler, bankalar, eski kapitülasyonlar, siyasi partiler ve aile konularını içermekte olup Recep Peker tarafından kaleme alınmıştır (Atatürk Ansiklopedisi, 2023). Atatürk, kitabın okullarda ders müfredatına dahil edilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Kitabın yurt bilgisi dersi için faydalı olduğunu belirtmiş ve iki cildin belirli sınıflarda okutulması önerisinde bulunmuştur. Kitapların yazım sürecinde ve sonrasında bizzat ilgilendiğini söyleyen Atatürk, yazımlarının amaçlarını destekleyecek kaliteli ve değerli olduğunu özellikle ifade etmiştir (Atatürk Ansiklopedisi, 2023). Kitapların, mezun olmuş öğrencilerin de programa eklenerek okutulmasını faydalı bulduğunu ve vatandaşlara okutulması için alınacak her türlü tedbirin önemli olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir (Çelik, 2008).

"Vatandaş İçin Medeni Bilgiler" kitabı, Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojik hedefleriyle uyumlu bir şekilde tasarlanmıştır. Kitap, Türk vatandaşının günlük yaşam pratiklerini ve sosyal davranışlarını şekillendirmeyi amaçlayan belirli amaçlar ve ilkeler etrafında bir vatandaşlık anlayışını teşvik etmektedir. Türkçe dilinin önemine vurgu yaparak, toplumun kolektif bilinç altında birleşmesi hedeflenmektedir. Kitap aynı zamanda ahlaki bir rehber niteliği taşımakta olup Türklerin şanlı geçmişi temasıyla okuyuculara özgüven aşılamayı amaçlamaktadır (Çelik, 2008).

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin temeli, 1912 yılında Askeri Tıbbiye öğrencilerinin öncülüğünde kurulan Türk Ocakları'na dayanmaktadır. Bu oluşum, Türklerin bilim, siyaset ve ekonomi alanlarında gelişmesini desteklemeyi hedeflemiştir. Türk Ocakları'nın VI. Kurultayı'nın son oturumunda, Prof. Maksudi (Arsal), Dr. Reşit Galip ve Afet İnan tarafından bir öneri sunulmuş ve bu öneri doğrultusunda Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasına karar verilmiştir. Cemiyet, 12 Nisan 1931 tarihinde resmi olarak faaliyete başlamıştır (İnan, 1957).

Mustafa Kemal Atatürk, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasında önemli bir öncü olmuştur. Tarih, sosyoloji ve antropolojiye olan ilgisi, cemiyetin oluşturulmasında etkili olmuştur. Atatürk, Afet İnan'ın bir coğrafya kitabında Türklerin haksızca sarı ırka dahil edildiğini ve barbar bir millet olarak gösterildiğini

fark etmiştir. Bu durumu İnan'a iletmış ve Türklerin medeniyet tarihini bilimsel yöntemlerle incelemek için bağımsız bir cemiyetin kurulmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Atatürk'ün bu yönlendirmesi sayesinde cemiyetin faaliyetleri artmış, Türk tarihinin dünya tarihindeki gerçek yeri ve medeniyetteki rolü araştırılmaya başlanmıştır (İnan, 2009).

Atatürk, Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun çalışmalarına hayatının son dönemine kadar büyük ilgi göstermiştir. Birçok toplantıya katılmış, kurumun çalışma planını şekillendirmiş ve vizyonunu desteklemiştir. Ayrıca Türk Dil Araştırma Kurumu'nun kurulmasında da aktif rol oynamıştır. Bu kurum, dilin tarihini ve kökenini araştırmış, Arapça ve Farsça kökenli kelimeleri Türkçeden çıkarmaya ve dili sadeleştirmeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Dil sosyolojisi alanında da katkılar sağlayan Mustafa Kemal, Türkçenin gelişimi için öncülük etmiş, Türkçe kelimeleri tercih etmiş ve bazı terimleri bizzat kendisi yaratmıştır. Aynı zamanda Güneş Dil Teorisi doğrultusunda Türk kimliğini yeniden tanımlama çabalarında bulunmuş ve Türkçenin kökeni ile tarihi üzerine yürütülen çalışmalara liderlik etmiştir (Kalelioğlu, 2020).

Türk Tarihi Araştırma Kurumu ve Türk Dil Araştırma Kurumu, milli kimliğin pekiştirilmesini, genç kuşakların tarihsel kökenlerini öğrenmelerini teşvik etmeyi ve sosyo-linguistik araştırmalara meraklı Türk aydınlarını desteklemeyi hedefleyen ortak bir ideolojik proje olarak değerlendirilebilir. Bu kurumlar, aynı zamanda Türkiye'de tarih konusunda önemli çalışma ve araştırmaların yapılmasına imkân sağlamış ve ilmi tarih yazıcılığının gelişmesine katkıda bulunmuşlardır (Oral & Aktın, 2010).

Nazilerin Almanya'da iktidarı ele geçirmeleri ve Nasyonal Sosyalizm'in yayılması, Alman bilim dünyasını olumsuz etkiledi ve Yahudi asıllı pek çok akademisyenin ülkeyi terk etmesine yol açtı (Namal, 2011). Bu durum, Amerika ve İngiltere gibi ülkeler için Nazi zulmünden kaçan bilim insanlarına kucak açma fırsatı yarattı. Bu ülkeler, Nazi rejiminden kurtulan akademisyenleri kendi üniversitelerinde görevlendirmek için bir rekabet içine girdiler. Özellikle Amerika, Alman bilim insanlarının katkılarını değerlendirerek, Alman eğitim ve felsefe geleneğini kendi akademik disiplinlerine entegre etti (Medwar & Pyke, 2000). Türkiye Cumhuriyeti de bu entelektüel kaynağı değerlendirmek istedi. 1923'te kurulan devlet, yükseköğretim sistemini modernleştirmek için çeşitli eğitim reformları yaptı. Darülfünun'un yetersiz kaldığı görülünce, İsviçre'den davet edilen

Prof. Dr. Albert Malche'nin hazırladığı rapor doğrultusunda İstanbul Üniversitesi'ni kurdu (Atatürk Ansiklopedisi, 2023).

Bu reform çerçevesinde, 6 Ekim 1933 tarihinde Prof. Dr. Philipp Schwartz, Prof. Malche ve Dr. Reşit Galip'in Ankara'da hükümet temsilcileriyle gerçekleştirdikleri görüşmelerin ardından, Alman bilim insanlarının Türkiye'ye gelmesini sağlayan bir anlaşma yapılmıştır (Atatürk Ansiklopedisi, 2023). İstanbul Üniversitesi başta olmak üzere İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi ve daha sonra kurulan Ankara Üniversitesi'nde görev yapan Alman bilim insanları, çeşitli alanlarda uzmanlaşmıştır. Bunlar arasında özellikle sosyolog Prof. Dr. Gerhard Kessler ve sosyolog-ekonomist Prof. Dr. Alexander Rustow öne çıkar. Kessler, Prusya doğumlu sosyal politika uzmanı olup, Hitler rejimini sert şekilde eleştirdiği için 1933'te Türkiye'ye gelmiştir. Bu iki bilim insanı, Türk akademisinin Alman bilim anlayışı, yöntemleri ve teknikleriyle tanışmasında önemli bir rol oynamıştır (Atatürk Ansiklopedisi, 2023). Bu bilim insanları Türkiye'ye davet edilerek, sonraki nesil bilim insanlarının yetiştirilmesine önemli katkılar sağlamış ve sosyoloji alanında yeni yöntemler getirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, bu sosyologların çalışmalarını yakından incelemiş ve fikirlerini paylaşmıştır; bu da onun sosyolojiye olan ilgisini göstermektedir. Ayrıca Atatürk'ün sosyolojiyle ilgili bir kitap yazması ve bu alandaki kurumların kurulmasına destek vermesi, onun sosyolojiyle aktif bir bağlantısı olduğunu ortaya koyar. Tevhidi Tedrisat Kanunu (3 Mart 1924), Maarif Teşkilatı Kanunu (2 Mart 1926), Latin Harflerinin Kabulü (1 Kasım 1928), Millet Mekteplerinin Açılması (1 Ocak 1929), Halkevlerinin Kurulması (1932) ve Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılması (1936) gibi birçok reform da dolaylı olarak sosyolojiyle ilişkilidir ve Türkiye'de sosyoloji disiplininin yerleşmesinde etkili olmuştur (Atatürk Ansiklopedisi, 2023).

Özetle, Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve lideri olmanın ötesinde, toplumu akılcı ve mantıklı bir bakış açısıyla değerlendiren, eleştirel düşünen ve sosyal olayları araştıran bir sosyolog kimliği de taşımaktadır. (Namal, 2011). Afet İnan, Atatürk'ü “toplumsal adalete tutkuyla bağlı ve uygulamalı sosyolojinin öncüsü” olarak tanımlamıştır. Ayrıca Arslan, Atatürk'ün sosyolog ve toplum tasarımcısı kimliğiyle değerlendirilebileceğini ifade etmiştir (Namal, 2011). Tezcan da Atatürk'ün sosyolojik anlamda kuramsal bilgiye sınırlı olsa da sahip olduğunu ve uygulamalı sosyoloji açısından modern bir sosyolog olarak nitelendirilebileceğini ifade etmiştir (Tezcan, 2023).

Yayınlanma: 20 Temmuz 2022

Yazarlar- Uğur DüNDAR

Zor zamanların pusulası: Türk Mucizesi!..

Çankaya'daki bağ evinin penceresine bir kuş kondu. Bir karış boyunda, kahverengi gövdesinin altı siyah bir kuş. Beni gördü, tam havalanırken öttü. Ötüşünü uzattığı tiz bir sesi vardı. Bozkırları seven bağırtılan kuşuydu bu. Baktım durdum kuşun ardından. Sonra oturdum, İsmet Paşa'ya mektup yazdım.

★★★

“Sevgili Paşam!..

Cumhuriyet'in ilk Başbakanı olarak seni düşünüyorum.

Dur; hiç itiraz etme! Niye seni seçtiğimi şimdi anlayacaksın.

Bizi yine büyük bir savaş bekliyor.

Durumumuzun bir bölümünü Cephe Komutanı ve Lozan Başı Delegatesi olarak elbette biliyorsun.

Büyük devletlerin bu sefil duruma bakarak, kısa zamanda pes edeceğimizi sandıklarını, Lozan dönüşü sen bize anlattın.

Ben sana şimdi bildiğinden daha da acıklı olan genel durumu özetleyeceğim.

★★★

Bize; geri, borçlu ve hastalıklı bir vatan miras kaldı.

Yoksul bir köylü devletiyiz.

Dört mevsim kullanılabilir karayollarımız yok denecek kadar az. 4.000 kilometre kadar demiryolu var. Bir metresi bile bizim değil! Üstelik yetersiz. Ülkenin kuzeyini güneyine, batısını doğusuna bağlamamız, vatanın bütünlüğünü sağlamamız şart.

Denizciliğimiz acınacak durumda.

★★★

Köylümüzü topraklandırmalı, ihtiyacı olana bir çift öküz ile bir saban vererek çiftçi yapmalıyız.

Doğudaki aşiret, bey, ağa, şeyh düzeni Cumhuriyet ile de, insanlıkla da bağdaşmaz.

Bu durumu düzeltmeli, halkı kurtarmalıyız. Her yerde tefeciler halkı eziyor.

Güya tarım ülkesiyiz ama ekmeklik unumuzun çoğunu dışarıdan getiriyoruz.

Sığır vebası hayvancılığımızı öldürüyor.

★★★

Doktor sayımız 337, sağlık memuru 434, ebe sayısı 136...

Pek az şehirde eczane var. Salgın hastalıklar insanlarımızı kırıyor.

3 milyon insanımız trahomlu.

Sıtma, tifüs, verem, frengi, tifo salgın halinde.

Bit ciddi sorun.

Nüfusumuzun yarısı hasta. Bebek ölüm oranı yüzde 60'ı geçiyor. Nüfusun yüzde 80'i kırsal bölgede yaşıyor. Bunun önemli bölümü göçebe.

Telefon, motor, makine yok.

Sanayi ürünlerini dışarıdan alıyoruz. Kiremiti bile ithal ediyoruz.

Elektrik yalnız İstanbul ve İzmir'in bazı semtlerinde var.

★★★

Düşmanın yaktığı köy sayısı 830. Yanan bina sayısı 114.408. Ülkeyi neredeyse yeniden kurmamız gerekiyor.

Yunanistan'dan gelen göçmen sayısı 400 bini geçecek.

İktisadi hayatımız da eğitim durumumuz da içler acısı. İktisatçımız çok az.

★★★

Zorunlu okuma yaşındaki çocukların ancak dörtte birini okutabiliyoruz. Halkın eğitim sorunu hiç çözülmemiş.

Oysa Cumhuriyet'in insan malzemesini hazırlamalı, namus cephesini güçlendirmeliyiz.

Kültür eserleri kaçırılmış, kaçırılmaya devam ediliyor. Raporlarda daha ayrıntılı, daha acı bilgiler var.

Bunları Bakanlara ve parti yönetim kuruluna da ver. Genel durumu tam bilsinler.

Bütçemiz, gelirimiz yetersiz. İktisadi çıkmazdan kurtulmak için geliştirdiğim bir düşüncem var. Bu düşüncemi günü gelince konuşuruz.

Hedefimiz milli iktisat. Bağımsızlığın sürekli olması için iktisadi bağımsızlık temel ilkimiz olmalı.

Osmanlı bu gerçeği geç fark etti. Fark ettiği zaman çok geç kalmıştı.

Cumhuriyete uygun bir anayasaya gerek var. Bu zor durumdan nasıl çıkılabileceğini gösteren ne bir örnek var önümüzde ne de bir deney.

★★★

*Ama yılmamak, ucuz ve geçici çarelerle yetinmemek, halkı kurtarmak için sorunları çözmek, kalkınmak, ilerlemek, milli egemenliğe dayalı uygar ve özgür bir toplum oluşturmak, yüzyılımızın düzeyine yetişmek, kısacası **çağdaşlaşmak** ve bu büyük ideali tam olarak başarmak zorundayız.*

Bu ana kadar bu ideali koruyarak geldik. Bundan sonra daha hızlı yürümek zorundayız.

Bunun için gerekli yöntemi, yolu birlikte arayıp bulacağız.

Yoksul ve esir ülkelere örnek olacağız.

Kaderin bizim kuşağımıza yüklediği kutsal bir görev bu.

Bu büyük görevin ağırlığını ve onurunu seninle paylaşmak istedim.

Allah yardımcımız olsun!..30 Ekim 1923

Gazi Mustafa Kemal

Atatürk'ün sosyolojiye olan ilgisi yalnızca kişisel gelişimini etkilemekle kalmamış, aynı zamanda Türkiye'de öncülük ettiği sosyal, siyasi ve eğitim reformlarını da derinden etkilemiştir. Bu reformlar Türkiye'nin modernleşmesinde ve küresel sahnede daha güçlü bir konuma yükselmesinde önemli bir rol oynamıştır. Atatürk'ün sosyolojiye olan bağlılığı, ülkenin geleceğini şekillendirmede belirleyici bir faktör olmuş ve onun liderliğindeki Türkiye'yi modern dünyanın ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir.

Atatürk'ün sosyolojiyi liderlik ve reformla harmanlayan çok boyutlu yaklaşımı, Türkiye'nin ilerleme ve kalkınma yolundaki yörüngesine ilham vermeye ve rehberlik etmeye devam etmektedir. **Vizyoner bir lider olarak bıraktığı miras, daha parlak bir yarının şekillendirilmesinde bilgi ve yeniliği benimsemenin önemini vurgulayarak gelecek nesiller için bir yol gösterici olmaya devam etmektedir.**

3.1.13.1 İlkelerin Sosyolojik Değerlendirmesi

Cumhuriyetçilik ilkesini sosyolojik açıdan değerlendirmek, aslında Türkiye'nin toplumsal ve siyasi yapısını çözmek için oldukça önemli. Cumhuriyetçilik, Atatürk'ün reformlarından biri ve Türkiye'nin modernleşme sürecinde büyük bir rol oynamıştır. Bu ilkenin toplumsal boyutunu anlamak için, **Cumhuriyetin toplumumuz üzerindeki etkilerini ve toplumsal değişimin rolünü incelemek gerekiyor.**

Atatürk'ün Cumhuriyetçilik ilkesini benimserken üzerinde durduğu noktalar, toplumun sosyal dinamikleri üzerinde derin bir etkiye sahip. Cumhuriyet sadece bir devlet şekli değil, aynı zamanda toplumun **değerlerini, normlarını ve kurumlarını** da belirliyor. Atatürk'ün ifadesiyle, Cumhuriyet **ahlaki faziletlerin** yönetimidir. Bu ifade, Cumhuriyetin sadece siyasi bir yapı değil, aynı zamanda **toplumsal bir yapı** olduğunu gösteriyor. Cumhuriyet, toplumun dürüstlük, adalet, özgürlük gibi temel değerlerine dayalı bir yönetim şeklidir ve bu değerleri teşvik eder.

Cumhuriyet aynı zamanda **toplumsal değişimin** bir aracıdır. Atatürk'ün vurguladığı gibi, Türk milletinin doğasına en uygun yönetim biçimi Cumhuriyet yönetimidir. Bu ifade, Cumhuriyetin Türkiye'nin sosyo-kültürel yapısını değiştirmeyi amaçladığını gösterir. Cumhuriyet, çağdaşlık, eşitlik ve adalet gibi kavramları öne çıkararak, toplumun geleneksel yapıları ile modern değerler arasında bir denge sağlar.

Ayrıca, Cumhuriyetçilik ilkesi, **toplumun katılımcı bir yapıya sahip olmasını** teşvik eder. Atatürk'ün vurguladığı gibi, egemenlik kesinlikle milletindir ve Cumhuriyet, demokrasi ile özdeşleştirilir. Bu durum, toplumun siyasi süreçlere katılımını artırır ve demokratik değerlerin yerleşmesine yardımcı olur. Cumhuriyet, toplumun aktif bir şekilde yönetim sürecine katılmasını teşvik eder ve bu da toplumun demokratik bir yapıya doğru evrilmesine yardımcı olur.

Cumhuriyetçilik ilkesi, Türkiye'nin toplumsal yapısını anlamak için önemli bir çerçeve sunar. Cumhuriyet sadece bir devlet şekli değil, aynı zamanda toplumun değerlerini ve kurumlarını da belirliyor. Atatürk'ün vurguladığı gibi, Cumhuriyet ahlaki faziletlerin yönetimidir ve toplumsal değişimin bir aracıdır. Ayrıca, Cumhuriyetçilik ilkesi, toplumun katılımcı bir yapıya sahip olmasını teşvik eder ve demokratik değerlerin yerleşmesine yardımcı olur. Bu nedenle, Cumhuriyetçilik ilkesi, Türkiye'nin modernleşme sürecinde önemli bir rol oynamış ve toplumun sosyal yapısını derinden etkilemiştir.

Tablo 3.22. Cumhuriyetçilik ilkesinin Türkiye'nin toplumsal yapısına olan sosyolojik katkıları

Sosyolojik Katkılar	Açıklama
Toplumsal Değerlerin Belirlenmesi	Cumhuriyetçilik ilkesi, toplumun temel değerlerini belirlemekte önemli bir rol oynamıştır. Laiklik, eşitlik, özgürlük gibi kavramlar Cumhuriyet'in temel değerleri arasında yer almaktadır. Bu değerler, toplumun sosyal yapısını belirlemede ve bireylerin davranışlarını şekillendirmede etkili olmuştur.
Kurumların Oluşturulması ve Güçlendirilmesi	Cumhuriyet, Türkiye'de modern kurumların oluşturulmasını ve güçlendirilmesini teşvik etmiştir. Eğitim, sağlık, adalet gibi alanlarda kurulan kurumlar, toplumun refahını artırmaya yönelik önemli adımları içermektedir. Bu kurumlar, toplumun sosyal yapısını düzenlemekte ve yaşam standartlarını yükseltmekte etkili olmuştur.
Katılımcı Toplum Yapısının Teşviki	Cumhuriyetçilik ilkesi, toplumun katılımcı bir yapıya sahip olmasını teşvik etmiştir. Vatandaşların siyasi, sosyal ve ekonomik süreçlere katılması ve etkilemesi, demokratik bir toplumun oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu da toplumun daha adil, dengeli ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasını desteklemiştir.
Toplumsal Değişimin Aracı Olarak Cumhuriyet	Cumhuriyet, toplumsal değişimin ve dönüşümün bir aracı olarak önemli bir rol oynamıştır. Atatürk'ün vurguladığı gibi, Cumhuriyet ahlaki faziletlerin yönetimidir ve toplumsal değişimin bir aracıdır. Bu nedenle, Cumhuriyetçilik ilkesi, toplumun gelişimini ve ilerlemesini desteklemekte ve toplumsal dönüşüm sürecinde rehberlik etmektedir.

Milliyetçilik ilkesini sosyolojik açıdan değerlendirdiğimizde, özellikle Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı üzerinden bir perspektif sunulabilir. Atatürk'ün milliyetçilik yaklaşımı, bir toplumun birlik ve beraberliğini, bağımsızlık ve özgürlüğünü, ortak kültürel ve tarihsel değerleri paylaşan bir toplumun oluşturduğu bütünlüğü vurgular. Bu bağlamda, milliyetçilik sosyal bir olgu olarak toplumun bir araya gelme ve ortak bir kimlik oluşturma sürecini ifade eder.

Atatürk'ün milliyetçilik anlayışında öne çıkan temel unsurlardan biri, milli birlik ve beraberliğin önemi ve gerekliliğidir. Ona göre, bir milletin güçlü olabilmesi, içinde yaşayan bireylerin ortak değerlere sahip çıkması ve birlik içinde hareket etmesine bağlıdır. Bu da sosyal düzenin korunması, istikrarın sağlanması ve toplumsal refahın artırılması için önemlidir. Milli birlik ve beraberlik, toplumun ortak bir hedef etrafında kenetlenmesini ve bu hedefe ulaşmak için birlikte çalışmasını sağlar.

Atatürk'ün milliyetçilik anlayışında dikkate değer bir diğer unsur, milli kimliğin korunması ve geliştirilmesidir. Ona göre, bir milletin kendi öz kimliğine sahip çıkması, kendi kültürel değerlerini yaşatması ve gelecek nesillere aktarması önemlidir. Bu da milli kültürün ve milli kimliğin korunması için çaba harcanmasını

gerektirir. Bu çerçevede, milli eğitim politikaları, kültürel etkinlikler ve benzeri faaliyetler, milli kimliğin güçlenmesine ve toplumsal bağların kuvvetlenmesine katkı sağlar.

Atatürk'ün milliyetçilik anlayışında vurgulanan bir diğer nokta da, milli egemenliğin önemi ve değeridir. Ona göre, bir milletin kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olması, iç ve dış müdahalelere karşı direnç göstermesi için gereklidir. Bu da demokratik yönetim biçimlerinin benimsenmesi, halkın katılımının sağlanması ve adaletin tesis edilmesi ile mümkün olabilir. Milli egemenlik, toplumun yönetim sürecine aktif olarak katılmasını ve karar alma süreçlerine etkin bir şekilde dahil olmasını sağlar.

Sonuç olarak, Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı, toplumsal birliğin, milli kimliğin ve milli egemenliğin önemini vurgulayan bir perspektife sahiptir. Bu anlayış, toplumun ortak değerler etrafında bir araya gelmesini ve ortak bir gelecek vizyonu doğrultusunda hareket etmesini sağlayarak, toplumsal uyumun ve refahın artırılmasına katkı sağlar.

Tabloda, milliyetçilik ilkesinin sosyolojik boyutunu açıklayarak toplumun bir araya gelme, kimlik oluşturma ve refahını artırma süreçlerine nasıl katkı sağladığını özetler.

Tablo 3.23. Milliyetçilik ilkesinin türkiye'nin toplumsal yapısına olan sosyolojik katkıları

<i>Sosyolojik Katkılar</i>	<i>Açıklama</i>
<i>Toplumsal Birlik</i>	<i>Milliyetçilik, bir toplumun ortak değerler etrafında bir araya gelmesini ve birlik içinde hareket etmesini sağlar.</i>
<i>Milli Kimliğin Korunması ve Geliştirilmesi</i>	<i>Milliyetçilik, bir milletin kendi öz kimliğine sahip çıkması ve kültürel değerlerini yaşatması için çaba harcanmasını teşvik eder.</i>
<i>Milli Egemenliğin Değeri</i>	<i>Milliyetçilik, bir milletin kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olması ve demokratik yönetim biçimlerinin benimsenmesini teşvik eder.</i>
<i>Toplumsal Uyum ve Refah</i>	<i>Milliyetçilik, toplumun ortak bir gelecek vizyonu doğrultusunda hareket etmesini sağlayarak, toplumsal uyumun ve refahın artmasına katkı sağlar.</i>

Halkçılık ilkesini sosyolojik açıdan değerlendirmek, hem Atatürk'ün bu ilkeyi nasıl formüle ettiğini hem de toplumsal yapı ve dinamiklerin nasıl etkilendiğini anlamak için derinlemesine bir bakış gerektirir. Atatürk'ün Halkçılık ilkesi, Türkiye'nin modernleşme sürecinde önemli bir rol oynamış ve toplumun

dönüşümünde belirleyici bir faktör olmuştur. Bu ilke, toplumsal eşitlik, adalet ve demokrasi gibi temel değerlere dayanmaktadır.

Atatürk'ün Halkçılık ilkesi, toplumu oluşturan bireylerin haklarına ve çıkarlarına odaklanır. Bu ilke, toplumun her kesimini kucaklayarak, hiyerarşik sınıflandırmalara ve ayrıcalıklara karşı çıkar. Bu bağlamda, halkın kendi kaderini belirleme hakkı vurgulanır ve toplumsal yapıda herkesin eşit fırsatlara sahip olması teşvik edilir. Atatürk, bu ilkenin gerçekleşmesi için toplumun eğitim düzeyini yükseltmeyi ve sosyal adaleti sağlamayı amaçlamıştır.

Sosyolojik olarak, Halkçılık ilkesi, toplumsal dönüşümü ve modernleşmeyi destekler. Toplumun her kesimini içine alan bir yaklaşım benimsendiğinde, sosyal uyum ve dayanışma artar. Bu da toplumsal çatışmaların azalmasına ve toplumun daha istikrarlı hale gelmesine katkı sağlar. Ancak, bu süreçte toplumdaki değişimlerin yönetilmesi ve herkesin ihtiyaçlarına uygun politikaların oluşturulması önemlidir. Bu noktada, devletin toplumsal refahı sağlamak için aktif bir rol üstlenmesi gerekmektedir.

Halkçılık ilkesi aynı zamanda demokratik bir yönetim anlayışını da beraberinde getirir. Atatürk'ün ifadesinde olduğu gibi, hükümetin doğrudan halka ait olması ve halkın katılımının sağlanması önemlidir. Bu da demokratik süreçlerin güçlendirilmesini ve toplumsal katılımın artmasını sağlar. Ancak, bu demokratik süreçlerin sadece formel olarak değil, aynı zamanda içeriksel olarak da güçlendirilmesi gereklidir. Yani, sadece seçimlerle değil, aynı zamanda halkın karar alma süreçlerine aktif olarak katılmasını sağlayacak mekanizmaların oluşturulması önemlidir.

Sonuç olarak, Halkçılık ilkesi, toplumun bütününe kucaklayan bir sosyolojik yaklaşımı temsil eder. Bu ilke, toplumsal adalet, eşitlik ve demokrasi gibi temel değerleri ön plana çıkarır ve toplumun refahını artırmayı amaçlar. Ancak, bu ilkenin gerçekleşmesi için hem devletin hem de toplumun çeşitli düzeylerinde çaba sarf edilmesi gerekmektedir.

Bu tablo, Halkçılık ilkesinin sosyolojik açıdan topluma sağladığı faydaları özetler. Bu ilke, toplumsal adalet, eşitlik ve demokrasi gibi temel değerleri vurgulayarak toplumun refahını artırmayı amaçlar.

Tablo 3.24. Halkçılık ilkesinin türkiye'nin toplumsal yapısına olan sosyolojik katkıları

<i>Sosyolojik Katkılar</i>	<i>Açıklama</i>
Toplumsal Eşitlik ve Adalet	<i>Halkçılık ilkesi, toplumsal eşitlik ve adaleti vurgular. Herkesin haklarına saygı duyulması ve eşit fırsatlara sahip olması teşvik edilir.</i>
Toplumsal Dönüşüm ve Modernleşme	<i>Halkçılık ilkesi, toplumun dönüşümünü ve modernleşme sürecini destekler. Her kesimi kucaklayan bir yaklaşım, sosyal uyumu artırır.</i>
Toplumsal Dayanışma ve Uyum	<i>Halkçılık ilkesi, toplumsal dayanışmayı ve uyumu güçlendirir. Herkesin çıkarlarının korunması ve toplumsal refahın artırılması hedeflenir.</i>
Demokratik Yönetim	<i>Halkçılık ilkesi, demokratik bir yönetim anlayışını teşvik eder. Hükümetin halka ait olması ve katılımın sağlanması önemsenir.</i>
Toplumsal Refahın Artırılması	<i>Halkçılık ilkesi, toplumsal refahın artırılmasını hedefler. Eşitlik, adalet ve demokrasi gibi değerlerin ön plana çıkması toplumun refahını artırır.</i>

Devletçilik ilkesi, Atatürk tarafından Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınması için belirli bir yöntem olarak öne sürülmüştür. Bu ilke, devletin ekonomik alanlarda belirli rol ve sorumluluklar üstlenmesini öngörürken, aynı zamanda ferdi çalışma ve girişimleri de esas alır.

Atatürk'ün devletçilik ilkesine verdiği önem, ülkenin içinde bulunduğu durumun ve ihtiyaçlarının bir sonucudur. Türkiye'nin savaş sonrası ekonomik sıkıntılarla boğuştuğu bir dönemde, Atatürk devletin ekonomik alanda aktif bir rol üstlenmesini savunmuştur. Ona göre, ulusal kurtuluş sadece siyasi ve askeri zaferlerle değil, aynı zamanda ekonomik başarılarla da taçlandırılmalıdır.

Atatürk'ün devletçilik ilkesini açıklarken vurguladığı noktalardan biri, devletin ekonomik faaliyetlerde doğrudan müdahalesinin, toplumun genel çıkarlarına hizmet edeceğidir. Ancak, bu müdahalenin sosyalist bir düzene veya tamamen devlet kontrolüne dayalı bir sisteme işaret etmediğini belirtmek önemlidir. Atatürk, ferdi teşebbüslerin ve faaliyetlerin korunması gerektiğini ve devletin bu faaliyetlere müdahale etmeden önce toplumun ihtiyaçlarını göz önünde bulundurması gerektiğini vurgulamıştır.

Devletçilik ilkesinin sosyal adaletle uyumlu olması da önemlidir. Atatürk, millî servetin daha adil bir şekilde dağıtılmasını ve emek sarf edenlerin daha yüksek refah düzeyine ulaşmasını savunmuştur. Bu, toplumun daha dengeli ve adil bir yapıya kavuşmasını hedefler.

Ancak, Atatürk'ün devletçilik ilkesi tam anlamıyla bir sosyalist veya tamamen devletçi sistem değildir. Onun önerdiği model, Türkiye'nin ihtiyaçlarına

ve koşullarına uygun olarak şekillenmiş karma bir ekonomik sistemdir. Devletçilik, özel girişimlerle birlikte devletin ekonomik hayata müdahalesini içerir ve bu müdahale toplumun genel çıkarlarını gözetir.

Sonuç olarak, Atatürk'ün devletçilik ilkesi Türkiye'nin gerçeklerine dayanır ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun bir ekonomik politika olarak kabul edilir. Bu ilke, ferdî girişimleri korurken, devletin toplumun genel çıkarlarını gözeterek ekonomik alanda belirli bir rol üstlenmesini savunur. Bu da sosyal adaletin sağlanması ve ülkenin kalkınması için önemli bir adımdır.

Tablo 3.25. Devletçilik ilkesinin Türkiye'nin toplumsal yapısına olan sosyolojik katkıları

<i>Sosyolojik Katkılar</i>	<i>Açıklama</i>
Toplumsal Refahın Artırılması	<i>Devletçilik ilkesi, devletin ekonomik faaliyetlere müdahalesiyle toplumsal refahın artırılmasını hedefler. Bu, milli servetin adil bir şekilde dağıtılmasını ve emek sarf edenlerin refah düzeyinin yükseltilmesini amaçlar. Bu da toplumsal adaletin sağlanması ve toplumun genel refahının artırılması anlamına gelir.</i>
Sosyal Adaletin Sağlanması	<i>Devletçilik ilkesi, ekonomik müdahalelerin sosyal adaleti sağlamak amacıyla yapılmasını öngörür. Bu, gelir dağılımındaki adaletsizlikleri gidermek, fırsat eşitliğini artırmak ve toplumsal hizmetlerin yaygınlaştırılmasını sağlamak için devletin rol almasını gerektirir.</i>
Toplumsal Dengenin Korunması	<i>Devletçilik, özel sektörün yanı sıra devletin de ekonomik faaliyetlere katılmasını öngörür. Bu, toplumsal dengenin korunmasına ve aşırı gelir ve fırsat eşitsizliklerinin önlenmesine yardımcı olabilir. Devletin müdahalesi, toplumun farklı kesimlerinin ihtiyaçlarını dengeleyebilir ve toplumun genel refahını artırabilir.</i>
Ulusal Ekonomik Bağımsızlığın Güçlendirilmesi	<i>Devletçilik ilkesi, ulusal ekonomik bağımsızlığın güçlendirilmesine katkıda bulunur. Devletin ekonomik alanlarda aktif bir rol oynaması, ulusal kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını sağlar ve dışa bağımlılığı azaltır. Bu da ülkenin ekonomik gücünü artırarak ulusal bağımsızlığı korur.</i>
Toplumun Genel Çıkarlarının Gözetilmesi	<i>Devletçilik ilkesi, devletin ekonomik faaliyetlere müdahalesinin toplumun genel çıkarlarını gözetmesini amaçlar. Bu, ekonomik kararların sadece kâr amacıyla değil, toplumun ihtiyaçları ve refahı temel alınarak alınmasını sağlar. Bu da toplumun genel refahının artırılması ve sosyal huzurun sağlanması için önemlidir.</i>

Laiklik, toplumun ve devletin işleyişi açısından önemli bir kavramdır ve sosyolojik açıdan incelendiğinde çeşitli boyutlarıyla ele alınabilir. Özellikle Atatürk'ün Türkiye'de uygulamaya koyduğu laiklik ilkesi, toplumsal dönüşümün önemli bir parçası olarak değerlendirilir.

Laiklik, bir toplumda dinin devlet işlerine karışmamasını ve devletin din üzerinde tarafsız olmasını ifade eder. Bu, sosyal yapının temel taşlarından biridir çünkü din, toplumun değerleri, normları ve sosyal ilişkileri üzerinde derin bir etkiye

sahiptir. Ancak laiklik ilkesi, dinin bireysel yaşamla sınırlı kalmasını ve devletin herkesin inanç ve ibadet özgürlüğünü garanti altına almasını amaçlar.

Sosyolojik olarak, laiklik ilkesinin toplumda çeşitli etkileri vardır. **İlk olarak, laiklik toplumda din özgürlüğünü** sağlar. Herkesin kendi inançlarına saygı duyulması ve bu inançları özgürce yaşaması, toplumun çeşitliliğini ve hoşgörüsünü artırır. Bu da toplumsal barışın ve uyumun temelini oluşturur.

İkincisi, laiklik toplumsal değişimi ve ilerlemeyi destekler. Dinin devlet işlerine karışmaması, bilimsel ve rasyonel düşüncenin önünü açar. Bu da eğitim, bilim ve teknoloji gibi alanlarda ilerlemeyi teşvik eder. Atatürk'ün laiklik ilkesiyle birlikte yaptığı reformlar, Türkiye'nin modernleşmesine ve batılılaşmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

Üçüncüsü, laiklik toplumda dini ayrımcılığı engeller. Devletin din üzerinde tarafsız olması, farklı dinlere mensup bireylerin eşit haklara sahip olmasını sağlar. Bu da toplumsal adaletin ve eşitliğin sağlanmasına katkıda bulunur.

Ancak, laiklik ilkesinin uygulanması bazı zorluklarla da karşılaşabilir. Özellikle, toplumda derin dini inançların olduğu durumlarda laiklikle din arasında denge kurmak zor olabilir. Ayrıca, bazı kesimler laikliği din karşıtı bir tutum olarak algılayabilir ve bu da toplumsal gerilimlere neden olabilir.

Sonuç olarak, laiklik ilkesi sosyolojik açıdan toplumsal barış, ilerleme ve adalet açısından önemlidir. Ancak uygulanması, toplumun özelliklerine ve ihtiyaçlarına göre dikkatlice ele alınmalıdır. Din özgürlüğünün ve devletin tarafsızlığının sağlanması, sağlıklı bir toplumsal yapı için önemli bir adımdır.

Tablo 3.26. Laiklik ilkesinin Türkiye'nin toplumsal yapısına olan sosyolojik katkıları

<i>Sosyolojik Katkılar</i>	<i>Açıklama</i>
Din Özgürlüğü	<i>Herkesin kendi inancına saygı duyulması ve özgürce yaşaması, toplumda çeşitliliği ve hoşgörüü artırır. Bu da toplumsal barış ve uyumun temelini oluşturur.</i>
Toplumsal Değişim ve İlerleme	<i>Dinin devlet işlerine karışmaması, bilimsel ve rasyonel düşüncenin önünü açar. Bu da eğitim, bilim ve teknoloji gibi alanlarda ilerlemeyi teşvik eder. Modernleşme ve batılılaşma sürecini hızlandırır.</i>
Dini Ayrımcılığı Engelleme	<i>Devletin din üzerinde tarafsız olması, farklı dinlere mensup bireylerin eşit haklara sahip olmasını sağlar. Bu da toplumsal adalet ve eşitlik açısından önemlidir.</i>
Toplumsal Uyum ve Barış	<i>Laiklik ilkesi, farklı inanç ve kültürlerle sahip bireyler arasında hoşgörü ve anlayışın gelişmesine katkıda bulunur. Bu da toplumsal uyumu ve barışı sağlar.</i>

Tablo 3.23 (devam). Laiklik ilkesinin Türkiye'nin toplumsal yapısına olan sosyolojik katkıları

<i>Sosyolojik Katkıları</i>	<i>Açıklama</i>
Din ve Devlet Ayrımı	<i>Dinin devlet işlerine karışmaması, toplumda dini ve dünyevi işlerin ayrılmasını sağlar. Bu da devletin daha etkin ve tarafsız bir şekilde yönetilmesini sağlar.</i>
Toplumsal Çeşitlilik ve Zenginlik	<i>Din özgürlüğü ve hoşgörü, toplumda farklı dinlerin ve kültürlerin bir arada yaşamasını teşvik eder. Bu da toplumsal çeşitliliği ve zenginliği artırır.</i>
Eğitim ve Bilimde İlerleme	<i>Dinin devlet işlerinden ayrılması, bilimsel ve rasyonel düşüncenin gelişimine olanak tanır. Bu da eğitim ve bilim alanlarında ilerlemeyi teşvik eder ve toplumun genel refahını artırır.</i>
Toplumsal Adalet ve Eşitlik	<i>Devletin din üzerinde tarafsız olması, farklı dini inançlara sahip bireyler arasında eşit haklar ve fırsatlar sağlar. Bu da toplumsal adaletin ve eşitliğin sağlanmasına katkıda bulunur.</i>
Demokratik Değerlerin Güçlenmesi	<i>Laiklik ilkesi, demokratik değerleri destekler ve bireylerin özgürlüklerini korur. Din özgürlüğü ve devletin tarafsızlığı, demokratik bir toplumun temel taşlarından biridir ve demokrasinin güçlenmesini sağlar.</i>
Toplumsal Denge ve Denetleme	<i>Dinin devlet işlerinden ayrılması, toplumda dini otoritenin devlet üzerindeki etkisini sınırlar ve denge sağlar. Bu da demokratik bir denetim mekanizmasının oluşmasına katkıda bulunur ve devletin gücünü dengelemeye yardımcı olur.</i>

İnkılâpçılık, Türk toplumunun modernleşme ve ilerleme yolunda attığı önemli adımlardan biridir. Bu ilke, Atatürk'ün önderliğinde Türkiye'nin çağdaş bir toplum olma hedefine yönelik yapılan mücadelede temel bir taşıyıcı güç olmuştur. Sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde, İnkılâpçılık ilkesi, toplumsal değişim ve dönüşüm sürecindeki dinamikleri ve etkileşimleri ele almamızı sağlar.

İnkılâpçılığın sosyolojik boyutu, toplumun tarihî, kültürel ve sosyo-ekonomik bağlamı içinde incelenmelidir. Atatürk'ün ifadesinde belirtildiği gibi, bu ilke, mevcut müesseseleri zorla değiştirme ve Türk toplumunu çağdaş medeni değerlere uygun bir şekilde ilerletme amacını taşır. Türk toplumunun geri bırakılmışlığını ortadan kaldırarak, çağdaş dünyaya entegrasyonunu sağlayacak yapısal değişiklikleri içerir.

İnkılâpçılık, yalnızca siyasi bir devrim olmanın ötesinde, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda da köklü bir değişimi ifade eder. Bu süreçte toplumun tüm kesimleri etkilenir ve yeni şartlara uyum sağlamak zorunda kalır. İnkılâpların başarısı, toplumun bu değişikliklere ne kadar hızlı ve etkin bir şekilde adapte olabildiğiyle doğrudan bağlantılıdır.

İnkılâpçılık ilkesi, toplumsal yapıda radikal değişiklikler yapmayı gerektirse de bunun toplumun değerlerine ve kültürel dokusuna saygılı bir şekilde yapılması

önemlidir. Bu nedenle, İnkılâpçılık ilkesi, toplumun mevcut değerlerini korurken, onları çağdaş bir perspektifle yeniden yorumlama ve şekillendirme çabası olarak da görülmelidir.

İnkılâpçılığın sosyolojik önemi, toplumun dönüşüm sürecindeki dinamiklerini anlamamıza yardımcı olur. Bu ilke, toplumun gelişimi için gerekli olan değişimleri teşvik ederken, aynı zamanda toplumsal bütünlüğü ve istikrarı da sağlamaya çalışır. Ancak bu süreçte, toplumun farklı kesimlerinin ihtiyaçları ve endişeleri göz önünde bulundurulmalı ve katılımcılık esasıyla hareket edilmelidir.

Tablo 3.27. İnkılâpçılık ilkesinin Türkiye'nin toplumsal yapısına olan sosyolojik katkıları

<i>Sosyolojik Katkılar</i>	<i>Açıklama</i>
<i>Toplumsal Değişim ve Dönüşüm</i>	<i>İnkılâpçılık, toplumun tarihî, kültürel ve sosyo-ekonomik bağlamı içinde incelenerek, dönüşüm sürecini teşvik eder.</i>
<i>Çağdaşlaşma ve Entegrasyon</i>	<i>Türk toplumunu çağdaş medeni değerlere uygun bir şekilde ilerletme amacıyla yapılan yapısal değişiklikleri içerir.</i>
<i>Toplumsal, Ekonomik ve Kültürel Dönüşüm</i>	<i>İnkılâpçılık, sadece siyasal değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve kültürel bir dönüşümü ifade eder.</i>
<i>Toplumsal Uyum ve Adaptasyon</i>	<i>İnkılâpların başarısı, toplumun hızlı ve etkili bir şekilde değişime uyum sağlamasıyla yakından ilişkilidir.</i>
<i>Değerlerin Yeniden Yorumlanması</i>	<i>Toplumun mevcut değerlerini korurken, çağdaş bir perspektifle yeniden yorumlama ve şekillendirme çabası olarak görülür.</i>
<i>Dinamiklerin Anlaşılması</i>	<i>İnkılâpçılık ilkesi, toplumun gelişimi için gerekli olan değişimleri teşvik ederken, toplumsal dinamikleri anlamamıza yardımcı olur.</i>
<i>Katılımcılık ve İstişare</i>	<i>Toplumun farklı kesimlerinin ihtiyaçları ve endişeleri göz önünde bulundurularak katılımcılık esasıyla hareket edilir.</i>

3.1.13.2 Atatürk İlkelerinin Türk Ordusunun Modernleşmesine Sosyolojik Etkisi

Cumhuriyetçilik, halkın kendi kaderini belirleme hakkına dayanan bir yönetim biçimidir. TSK, kendisini Cumhuriyet'in temel dayanaklarından biri olarak görmüş ve bu anlayışla hareket etmiştir. Atatürk'ün reformlarıyla birlikte “milletin ordusu” kavramı benimsenmiş, tüm askerî personel, halkın egemenliği esasına göre eğitilmiştir. Her askerî birlik, sadece savunma görevi üstlenmekle kalmamış; aynı zamanda cumhuriyetçi, ahlaklı, eğitilmiş ve çalışkan yurttaşlar yetiştirmeyi amaçlayan birer okul gibi çalışmıştır. Anayasal düzeyde de TSK'ya düşen temel görev, Türkiye Cumhuriyeti'nin birliğini ve hukuk devleti niteliğini korumaktır. Bu durum, ordunun devletin yerine geçmesi anlamına gelmemekte,

aksine kurumları koruma ve kollama yükümlülüğü getirmektedir. Cumhuriyetçilik, askerlerin halktan kopuk değil, halkın içinden yetişen bireyler olarak görülmesini sağlamış; ordunun yapısı da vatandaş odaklı ve hukuka bağlı bir çerçevede şekillenmiştir.

Milliyetçilik ilkesi, TSK'nın "ulusal ordu" karakterini güçlendirmiştir. Cumhuriyetle birlikte “Türk kimliği”, toplumsal bütünlüğün temel taşı olarak benimsenmiş, orduya da bu kimliği pekiştirme görevi verilmiştir. Her bölgeden gelen gençler, birlik içinde dayanışmayı, ortak geçmişi ve Türk milliyetçiliğini deneyimlemişlerdir. Komutanlar, vatan savunmasını sadece askeri bir görev değil, milletin ortak sorumluluğu olarak aktarmıştır. Millî Mücadele'nin zor koşullarından beslenen bu anlayış, orduya hem kurucu hem de dönüştürücü bir rol kazandırmıştır. Üniformalar, davranış biçimleri ve eğitimler bu millî duruşun birer yansıması olmuştur. Türkiye'nin NATO'ya katılmasıyla birlikte TSK, Batılı askeri değerleri benimseyerek bu milliyetçilik anlayışını küresel normlarla da bütünleştirmiştir. Böylece milliyetçilik hem içte birlik hem de dışta saygınlık kazandıran bir temel oluşturmuştur.

Halkçılık, TSK'nın toplumla kurduğu yakın ve eşitlikçi ilişkiyi tanımlar. Askerlik, Türkiye'de yalnızca bir görev değil, aynı zamanda toplumsal bir eşitleyici olarak da görülür. Herkesin rütbe, gelir veya sosyal sınıf farkı gözetilmeksizin aynı ortamda yaşadığı, birlikte eğitildiği bu kurum, halkçılığın en canlı örneklerinden biridir. Atatürk'ün “Bu ocakta vatandaşlar eşitliği öğrenirler” (ATASE, 2013, s. 112) sözü, bu anlayışı en net biçimde özetler. Orduda ayrıcalıklara yer verilmemesi, Osmanlı'dan miras kalan sınıfsal farkların da silinmesine katkı sağlamıştır. Sonuç olarak TSK, her kesimden yurttaşın kendini ait hissedebildiği, halkın güvenini kazanmış bir kurum haline gelmiştir. Toplumda en çok güvenilen kurumlar arasında sayılması da bu halkçı duruşun sonucudur.

Devletçilik ilkesi, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında devletin öncü rolünü vurgular. Bu yaklaşım, savunma sanayine de doğrudan yansımıştır. Atatürk döneminde yapılan yatırımlarla savunma altyapısı güçlendirilmiş, birçok fabrika devlet eliyle kurulmuştur. Özellikle 1950'ye kadar askeri mühimmat üretimi devlet kurumları eliyle yürütülmüş, sonrasında bu kurumlar Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) çatısı altında toplanmıştır. Bu politika, dışa bağımlılığı azaltmayı ve yerli üretimi artırmayı hedeflemiştir. Devletçilik sayesinde Türk ordusu, modern

teknolojiye ulaşmada kamu yatırımlarından destek alarak altyapısını daha da sağlamlaştırılmıştır.

Laiklik ilkesi, ordunun dinî etkilerden uzak, tarafsız ve rasyonel bir yapıya sahip olmasını sağlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında bu yönde önemli adımlar atılmış; askerî eğitim seküler temellere oturtulmuş, dinsel semboller ve ritüeller ordu bünyesinden uzaklaştırılmıştır. Örneğin, 1925 tarihli Şapka Kanunu ile birlikte birliklerde modern başlıklar kullanılmış, geleneksel-dini simgeler yerini çağdaş üniforma anlayışına bırakmıştır. Bugün de Genelkurmay düzeyinde yapılan açıklamalarda TSK'nın laiklik ilkesine bağlılığı sıklıkla vurgulanmakta, bu da laikliğin ordu kültürünün ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir. TSK'nın laiklik anlayışı yalnızca kurumsal değil, aynı zamanda toplumu da etkileyen bir kültürel duruşa dönüşmüştür. Laiklik sayesinde ordu, farklı inançlardan gelen yurttaşları tek bir milli kimlikte buluşturma potansiyeline sahip olmuştur.

İnkılapçılık ilkesi, yeniliğe açıklığı ve ilerlemeyi temel alır. Bu doğrultuda TSK, modernleşme süreçlerinde daima öncü olmuştur. Atatürk döneminde ordunun çağın gereklerine uygun olarak hızla yenilendiği, Batı'daki askeri yapılar örnek alınarak reformlar yapıldığı görülmektedir. Batı değerlerinin Türkiye'ye giriş kapısı çoğu zaman ordu olmuştur. Ordunun telgraftan radyoya, tüfekten tanka geçiş süreçlerinde her zaman teknolojik dönüşümlere açık olması, bu inkılapçı ruhun göstergesidir. Günümüzde de mesleki eğitim yapılarının gelişmesi, uluslararası görevlerde aktif rol alınması, ordunun bu sürekli yenilenme anlayışını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu sayede TSK, yalnızca teknik değil, aynı zamanda zihinsel olarak da çağdaş değerlerle uyumlu bir yapı kazanmıştır.

Atatürk'ün altı ilkesi, TSK'nın hem teknik hem de toplumsal düzlemde dönüşümüne yön vermiştir. Cumhuriyetçilik ve Milliyetçilik, orduyu halkla bütünleştiren bir ulus-devlet projesi haline getirirken; Halkçılık, toplumun her kesiminden bireylerin bu yapıya eşit şekilde katılımını mümkün kılmıştır. Devletçilik ilkesi, savunma sanayiine yapılan yatırımlarla ordunun dışa bağımlılığını azaltmış; Laiklik, farklı inançlara sahip yurttaşlar arasında ortak bir milli kimlik yaratılmasını sağlamıştır. İnkılapçılık ise orduyu sürekli olarak çağın gereklerine göre yenileyen ve topluma öncülük eden bir kurum haline getirmiştir. Bu bütünsel çerçevede TSK, yalnızca bir güvenlik kurumu değil, aynı zamanda Türk modernleşmesinin temel taşı ve toplumsal meşruiyetin önemli bir aktörü olmuştur.

3.1.14 Cumhuriyet Döneminde Yaşanan Kırılma Noktaları

3.1.14.1 Kore Savaşı'nın Türk Siyasetine, Türk Ordusuna ve Türk Toplumuna Etkileri

Kore Savaşı 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore'nin 38. paraleli geçerek Güney Kore'ye saldırmasıyla başladı. Bu olay, Soğuk Savaş döneminin ilk büyük sıcak çatışması olarak kabul edilir. Birleşmiş Milletler Güney Kore'ye yardım kararı alırken, Türkiye BM çağrısına yanıt veren ilk ülkelerden biri oldu (Kore Savaşı, 2025). . Bu karar dönemin Demokrat Parti (DP) hükümeti tarafından alınmış olup, NATO üyeliği ve ABD ile yakınlaşma hedeflerini yansıtmaktaydı.

Türkiye, 1950–1953 yılları arasında bir tugay sevk ederek Kore'de 14.936 askerini görevlendirdi. Savaş sonrasında 1960'a kadar her yıl bir tugay daha gönderilerek toplamda yedi tugay Kore'ye gitti. Böylece savaş süresince ve sonrasında Kore'de 50.000'den fazla Türk askeri görev yapmış oldu (Akiner, t.y.).

Kore Savaşı, Türkiye Cumhuriyeti açısından yalnızca bir askeri müdahale olmayıp, ülkenin siyasal yapısını, ordu-siyaset ilişkilerini ve toplumsal dinamiklerini derinden etkileyen bir dönemeçtir. Türkiye'nin NATO'ya üyeliği süreci, ABD'nin ülke üzerindeki etkisinin artması ve iç siyasetteki denge değişimleri bu çatışmanın doğrudan veya dolaylı sonuçları arasında sayılmaktadır (Akiner, t.y.). Bu bölümde, Kore Savaşı'nın Türk siyasal sistemi, ordusu ve toplumsal yapısı üzerindeki yansımaları ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

3.1.14.2 Kore Savaşı'nın Türk Siyasetine Etkileri

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, Sovyetler Birliği'nden gelen tehditlere karşı güvenlik arayışındaydı. Bu dönemde Kore Savaşı'na asker göndermek, Türkiye'nin Batı Bloğu ile entegrasyon stratejisinin bir parçası oldu. Gönderilen birlikler, Türkiye'nin 1952'de NATO'ya kabul edilmesine katkı sağladı (Lippe, 2000). Bu girişim yalnızca dış politika tercihi olmanın ötesinde, Türkiye'de Batı yanlısı bir yönelimin kalıcılaşmasına zemin hazırladı. Böylece Türkiye, Soğuk Savaş boyunca kaderini büyük ölçüde ABD ile birlikte şekillendirmiştir.

Kore Savaşı'na asker gönderme kararı, Türkiye tarihinde ilk kez yürütmenin TBMM onayı olmadan aldığı bir askeri müdahale oldu (Kore Savaşı, 2025). Bu durum yürütmenin yasama üzerindeki etkisinin artmasına ve anayasal teamüllerin zayıflamasına yol açtı. Böylece yürütme, askeri karar alma yetkilerini genişleterek

hukukî bir emsal oluşturdu. İlerleyen yıllarda bu uygulama anayasal düzenin kırılğanlaşmasına ve yürütmenin keyfî kararlar alma eğilimine ortam hazırladı. Dolayısıyla Kore Savaşı, Türkiye’de parlamenter dengeyi aşındıran bir dönüm noktasıdır.

Kore Savaşı sonrası dönemde Demokrat Parti hükümeti, “komünizmle mücadele” söylemini kullanarak muhalif hareketleri bastırdı; basın özgürlüğü ve muhalefet hakları ciddi şekilde kısıtlandı. Savaş karşıtları ise “vatan haini” veya “komünist” olarak damgalanarak Türkiye’de demokratik kültürün gelişimi olumsuz etkilendi (Duman, 2019). Bu süreç, ülkede ideolojik kutuplaşmanın ilk ciddi örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Özellikle “milli güvenlik” kavramı, demokratik hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasını meşrulaştırmak amacıyla kullanılmaya başlandı.

3.1.14.2.1 Kore Savaşı’nın Türk Ordusuna Etkileri

1923–1950 döneminde TSK modernleşmenin öncüsü olarak görülüyor ve aktif siyasetten uzak tutuluyordu. Bu durum anayasa ve yasalarla güvence altına alınmıştı. Ordu eğitim programları Atatürkçü ilkelerle şekillendirilmiş, TSK halktan ayrı tutulmuş ve ideolojik olarak “devletin sahibi” konumuna yerleştirilmişti.

Kore Cephesi’nde ABD birlikleriyle birlikte savaşan Türk askerleri, modern harp teknikleri, Amerikan silah sistemleri ve lojistik yöntemleri ile tanıştı. Bu deneyimler ordunun profesyonelleşmesini hızlandırdı; özellikle eğitim ve donanım alanlarında önemli dönüşümlere yol açtı. Savaş sonrası dönemde genç subaylar ordunun teknik donanımı ve operasyonel kabiliyetlerinin artmasına yönelik adımlar attı; NATO standartlarına uyum için ABD’den silah, eğitim ve lojistik desteği talep ettiler. Böylece TSK modern bir yapıya kavuşurken, ordunun Soğuk Savaş dönemindeki rolü güçlendi. Öte yandan artan ABD bağımlılığına yönelik eleştiriler de gündeme gelmiştir.

Amerikan askerleriyle yakın temas, özellikle genç subaylar arasında Batılı yaşam tarzı ve düşünce biçimleri konusunda yeni bir bilinç oluşturdu. Türk subay ve erler yalnızca teknik bilgi değil, kültürel bir etkileşim de yaşadı. ABD askeri disiplini ve teknolojik üstünlüğü Türk subaylarda hem hayranlık hem de bağımsızlık kaybı endişesi yarattı (Atasoy, 2019). Bu ikilem, ordunun Batı ile ilişkilerinde stratejik bir denge arayışına yol açtı.

Bu etkileşim sonucunda genç subaylar ülkedeki siyasi yozlaşmayı daha net görmeye başladı ve değişim talep etti. İlerleyen yıllarda bu değişim, ordu içindeki “müdahaleci” zihniyetin güçlenmesine ve genç subayların toplumsal reform ile siyasete müdahale fikrine daha olumlu yaklaşmasına zemin hazırladı.

Müttefikler: Soğuk Çelik ve Ağır Ekmek (TIME, 1951)

TIME — 5 Şubat 1951

Geçtiğimiz hafta, müttefiklerin ilerleyişinin sağ kanadında Kore’deki Türk tugayı, basık burunlu bir tepeden açılan Komünist ateşiyle karşılaştı. Büyük paltoları ve gür bıyıklarıyla başka bir çağın savaşçılarına benzeyen Türkler, standart çözümlerini uyguladılar — süngü taktılar ve hücum geçtiler. Çinliler kaçtı.

Bir Türk eri küçümseyerek şöyle dedi:

“Süngülerimizi tekrar kınına koymak zorunda kaldık. Bu çok sinir bozucuydu.”

Türkler, ardından Kızillara (Çinlilere) nişancılık konusunda bir ders verdiler. Bir albay şöyle dedi:

“Onlar (Çinliler) bizim askerlerimizden birine isabet ettirdiklerinde, hep kol ya da bacağı vuruyorlardı. Ama Türkler Çinlileri vurduğunda — çat, tam gözlerinden.”

Bu övünç, alından vurulmuş onlarca Çinliyi bulan bir ABD binbaşısı tarafından da doğrulandı.

Türklerin Kore’deki başarısının bir parçası, cesur müttefikleri için buğday ve pirinç unuyla ve zeytinyağı kullanarak onlara uygun ağır ekmek yapmayı öğrenen Amerikan fırıncılarına ait olabilir. Kore’yi ziyaret eden bir Amerikan albayı, geçtiğimiz hafta Washington’a dönerken Türklerin bir ABD ikmal deposuna gönderdiği klasik mesajın metnini de getirdi:

“Düşman saldırdı, biz saldırdık. Bize daha fazla ekmek gönderin.”

İstanbul’da basın, büyük Atatürk’ün manevi kızı ve Türk Hava Kuvvetleri’nin düzenli pilotlarından 36 yaşındaki Binbaşı Sabiha Gökçen’in Kore’de savaşmak için gönüllü olduğunu ve yakında yola çıkacağını gururla duyurdu. Gökçen, 1935 yılında Kürt isyancılara karşı da uçmuştu.

(Tezin yazarı tarafından çevrilmiştir.)

Kore Savaşı’nda kazanılan deneyimler, orduda bir “müdahale kültürü”nün oluşmasına katkı sağladı. Genç subaylar, ülkenin kötü yönetildiği algısıyla siyasete müdahale etme hakkını kendilerinde gördü; bu durum 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin gerçekleşmesine zemin hazırladı. Sonuç olarak bu bakış açısı, ordunun siyasal sistemin koruyucusu olarak konumlanmasına yol açtı.

Kore Savaşı ve sonrasında sağlanan ABD yardımları, Türk toplumunda Amerikan kültürüne ve yaşam tarzına karşı bir hayranlık uyandırdı. Ancak Kore’ye gönderilen askerlerin ABD ordusu içindeki ayrımcılık ve diğer olumsuz deneyimlerle karşılaşması, toplumda Batı’ya yönelik hem hayranlık hem de eleştirel bir mesafe oluşmasına yol açtı.

Özellikle yoksul ailelerin çocuklarının cepheye gönderilirken elit kesimin savaşın uzağında kalması “vatanseverliğin sınıfsal boyutu” tartışmasını gündeme getirdi. Asker aileleri savaş sırasında hem gurur hem de kaygı yaşadı; cephedeki kayıplar ise toplumsal hafızada derin izler bıraktı. Bu süreç, ilerleyen yıllarda

toplumda hem Batılılaşma arzularını hem de anti-emperyalist eğilimleri aynı anda güçlendiren çelişkili bir toplumsal ruh hâli yarattı.

ABD yardımları sayesinde Türkiye’de kısa vadede ekonomik bir canlanma gözlemlendi; altyapı yatırımları hızlandı ve yaşam standartlarında geçici bir iyileşme sağlandı. Ancak uzun vadede dış borçlanma arttı ve ekonomik bağımlılık güçlendi, bu da ülkenin ekonomik kırılganlığını derinleştirdi. Bu süreç, ekonomik kalkınmayı destekler görünse de bir yandan bağımlılık ilişkilerini artırarak ekonomik bağımsızlık ideallerinden uzaklaşmaya yol açtı.

Kore Savaşı sırasında ve sonrasında anti-komünist propaganda amacıyla dine dayalı söylemler artarak kullanılmaya başlandı. Bu eğilim, dini kimliği siyaset sahnesinde daha görünür kıldı ve laiklik ilkesi üzerindeki tartışmaları yeniden gündeme getirdi. Dolayısıyla Kore Savaşı, Türkiye’de siyaset ile din arasındaki sınırların yeniden çizilmesine yol açtı ve sonraki yıllarda din temelli siyasi hareketlerin güçlenmesine zemin hazırladı.

Kore Savaşı, Türkiye’de yalnızca kısa vadeli bir askeri müdahale olmayıp, uzun vadeli siyasi, toplumsal ve kurumsal dönüşümlerin başlangıcını teşkil etmiştir. Savaş sonrasında Türkiye’nin Batı ile entegrasyon süreci hızlanmış, ordu modernizasyon kazanmış ve genç subayların siyasîleşmesi ordunun siyaset içindeki etkin rolünü pekiştirmiştir. Bu gelişmeler 27 Mayıs 1960 darbesiyle ordunun “vesayetçi” rolünün kurumsallaşmasına yol açmış; ordunun siyasi etkisi kurumsal bir biçim kazanmıştır. Aynı dönemde milliyetçi söylemlerle bastırılan muhalefet, 1960’lı yılların ortalarından itibaren sol hareketlerin yükselişine zemin hazırlamıştır.

Kore Savaşı ayrıca Türkiye’nin dış politika yönelimini de belirlemiş; Amerikan yardımları ve ittifak ilişkileri ülkenin Soğuk Savaş stratejisini şekillendirmiştir. Toplum açısından ise Amerikan kültürüne yönelik hayranlık ile anti-emperyalist tepkiler, ekonomik kalkınma ile bağımlılık arasındaki çelişkiler ve dinin siyasallaşması gibi dinamikler, **sonraki yıllardaki siyasi ve toplumsal gerilimlerin temelini oluşturmuştur**. Nitekim Kore Savaşı, Türkiye’nin Soğuk Savaş dönemindeki kimliğini hem iç hem dış politikada belirleyen kritik bir kırılma noktası olmuş; **ordunun siyasallaşması ve toplumsal travmalar** 1960–1980 arasındaki çalkantılı dönemde doğrudan etkili olmuştur.

3.1.15 Ordudaki Yapısal Değişikliklerin Toplumsal ve Bilimsel Etkileri

Ordunun yapısal değişiklikleri, sadece askeri güçlerin organizasyonunu etkilemekle kalmaz, aynı zamanda toplumdaki sosyolojik ve bilimsel dinamiklere de derin etkiler bırakabilir. Bu değişiklikler, politik, ekonomik ve kültürel açılardan geniş kapsamlı sonuçlara yol açabilir.

Ordudaki yapısal değişiklikler, askeri inovasyonları tetikleyebilir. Örneğin, ordunun birimleri arasındaki iletişim ve koordinasyonu artırmak amacıyla yapılan yapısal değişiklikler, iletişim teknolojilerindeki ilerlemelere yol açabilir. Bu durum, toplumda iletişim teknolojilerine dayalı bir dönüşümü tetikleyebilir ve bilimsel araştırmalara yönelik yeni teknolojik gelişmelere ivme kazandırabilir.

Ordudaki yapısal değişiklikler, farklı sosyal grupların askeri birimlerde daha fazla temsil edilmesine yol açabilir. Örneğin, kadınların daha fazla oranda askeri hizmete katılması, cinsiyet rolleri ve algıları üzerinde derin etkilere sahip olabilir. Bu durum, toplumda cinsiyet eşitliği konusundaki tartışmaları ve bilimsel araştırmaları etkileyebilir.

Ordudaki yapısal değişiklikler, ekonomik dönüşümü ve teknoloji transferini teşvik edebilir. Örneğin, ordunun yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik geçişi, sürdürülebilirlik üzerine odaklanan bilimsel araştırmaları teşvik edebilir ve toplumsal olarak çevreci politikaların benimsenmesine katkıda bulunabilir.

Ordudaki yapısal değişiklikler, eğitim sistemine ve bilgi yayılımına olan etkileriyle önemlidir. Örneğin, ordunun eğitim programlarındaki değişiklikler, teknik becerilerin ve uzmanlığın sivil topluma aktarılmasını teşvik edebilir. Bu durum, toplumdaki bilimsel ve teknik bilgi birikimini artırabilir ve ekonomik kalkınmayı destekleyebilir.

Ordudaki yapısal değişiklikler, savunma politikalarını ve uluslararası ilişkileri de etkiler. Örneğin, bir ülkenin ordusunun yapısal değişiklikleri, bölgesel güç dengelerini ve uluslararası güvenlik dinamiklerini etkileyebilir. Bu durum, uluslararası ilişkilerdeki bilimsel araştırmaları ve stratejik analizleri yönlendirebilir.

3.1.15.1.1 Ordudaki Eğitim ve Öğretimdeki Değişikliklerin Toplumsal ve Bilimsel Etkileri

Ordudaki eğitim ve öğretimde yapılan değişiklikler, sadece askeri personelin yeteneklerini ve performansını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda toplumdaki sosyolojik ve bilimsel dinamiklere de derin etkiler bırakabilir.

Ordudaki eğitim ve öğretimdeki değişiklikler, toplumun askerlik algısını ve askerlik hizmetine olan bakış açısını etkileyebilir. Örneğin, daha kapsayıcı bir eğitim programı veya daha adil bir seçim süreci, toplumun ordunun misyonunu ve değerlerini daha olumlu bir şekilde algılamasını sağlayabilir. Bu durum, askerlik hizmetine olan katılımı artırabilir ve toplumda askerlikle ilgili pozitif bir atmosfer oluşturabilir.

Ordudaki eğitim ve öğretimdeki değişiklikler, liderlik ve takım çalışması kültürünü topluma yayabilir. Askeri eğitim programları, liderlik becerilerini geliştirmeye odaklanabilir ve takım çalışması için uygun ortamlar sağlayabilir. Bu durum, toplumda liderlik ve takım çalışması becerilerinin önemini vurgulayabilir ve iş hayatında veya sivil toplumda daha etkili liderlerin yetişmesine katkıda bulunabilir.

Ordudaki eğitim ve öğretimdeki değişiklikler, teknolojik ilerlemeyi teşvik edebilir ve yenilikçi çözümlerin sivil alana yayılmasını sağlayabilir. Askeri eğitimde kullanılan simülasyonlar, sanal gerçeklik veya yapay zekâ destekli araçlar, sivil sektörde eğitim teknolojilerinin gelişmesine öncülük edebilir. Bu durum, bilimsel ve teknolojik ilerlemeyi hızlandırabilir ve toplumda teknolojiye dayalı yenilikleri teşvik edebilir.

Ordudaki eğitim ve öğretimdeki değişiklikler, çeşitliliği ve kapsayıcılığı topluma yansıtabilir. Daha adil ve eşitlikçi bir eğitim sistemi, toplumda çeşitliliğin ve farklılıkların değerini vurgulayabilir. Bu durum, toplumun daha kapsayıcı ve hoşgörülü olmasına katkıda bulunabilir ve farklı bakış açılarının daha fazla dikkate alınmasını teşvik edebilir.

Ordudaki eğitim ve öğretimdeki değişiklikler, savunma ve güvenlik politikalarını etkileyebilir. Daha yetkin ve etkin bir askeri personel, ülkenin savunma kapasitesini artırabilir ve ulusal güvenliği güçlendirebilir. Bu durum, toplumda güvenlik politikalarına olan güveni artırabilir ve ülkenin iç ve dış tehditlere karşı daha hazırlıklı olmasını sağlayabilir.

Sonuç olarak, ordudaki eğitim ve öğretimde yapılan değişiklikler sadece askeri alanda değil, aynı zamanda toplumdaki sosyolojik ve bilimsel dinamikleri de etkiler. Bu etkiler, askerlik algısı, liderlik kültürü, teknolojik ilerleme, çeşitlilik ve güvenlik politikaları gibi geniş bir yelpazede ortaya çıkabilir. Bu nedenle, ordudaki eğitim ve öğretimdeki değişikliklerin toplumsal ve bilimsel boyutlarına dikkatlice bakılmalı ve analiz edilmelidir.

3.1.15.1.2 Türk Savunma Sanayiindeki Gözlemlenen Gelişmeler

Türk Savunma Sanayiindeki gözlemlenen gelişmeler Türkiye'nin savunma stratejilerinde ve toplumsal yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu gelişmelerin etkilerini daha detaylı bir şekilde ele almak gerekirse:

Türk Ordusu, son yıllarda yerli savunma projeleri ve milli gemi programları aracılığıyla modernizasyon sürecini önemli ölçüde ilerletmiştir. ASELSAN, ROKETSAN ve HAVELSAN gibi şirketlerin geliştirdiği projeler, ordunun ihtiyaç duyduğu teknolojik donanımların yerli imkanlarla karşılanmasını sağlamıştır. Bu projeler arasında milli radar sistemleri, elektronik harp ekipmanları ve komuta kontrol sistemleri yer almaktadır. Benzer şekilde, MİLGEM projesi gibi yerli gemi inşa programları, Türk Deniz Kuvvetleri'nin operasyonel kabiliyetlerini artırmış ve denizdeki varlığını güçlendirmiştir.

Savunma sanayiinin toplumsal algısı da bu süreçten etkilenmiştir. Yerli ve milli savunma projelerinin başarısı, toplumda savunma sanayiine karşı olumlu bir algı oluşturmuş ve genç nesillerin bu alanda kariyer yapmayı hedeflemesine ilham vermiştir. Ayrıca yerli savunma sanayi şirketlerinin uluslararası iş birlikleri, teknoloji transferi ve ortak üretim anlaşmaları, Türkiye'nin teknolojik bağımsızlığını güçlendirmiştir.

Türk savunma sanayii, ekonomik açıdan da çok boyutlu etkiler yaratmaktadır. Öncelikle, sektördeki gelişmeler doğrudan ve dolaylı olarak istihdamın artmasına katkı sağlamaktadır; savunma sanayiindeki firmaların artan ihtiyaçları mühendislikten üretim alanına kadar geniş bir iş gücü talebi yaratmakta ve özellikle yüksek teknoloji gerektiren alanlarda nitelikli iş gücünün artmasına yol açmaktadır (Mahmut, 2023). Ayrıca, savunma sanayiindeki ilerlemeler yerli üretim kapasitesinin artmasını ve dışa bağımlılığın azalmasını sağlamış, ürün ihracatı yoluyla döviz girdisini artırarak ekonomiye katkıda bulunmuştur (Mahmut, 2023).

Savunma sanayine yapılan yatırımlar aynı zamanda araştırma-geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerini teşvik etmiş ve teknolojik gelişmeyi hızlandırmıştır; bu durum Türkiye'nin uluslararası alandaki teknolojik rekabet gücünü artırmıştır (Mahmut, 2023). Ek olarak, savunma sanayiinin büyümesi, yan sanayilerin gelişimini destekleyerek ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkıda bulunmuştur (Yılmaztürk, 2023). Makroekonomik göstergeler açısından, savunma sanayiinin sanayileşme ve ekonomi üzerindeki etkileri, ödemeler dengesi, dış borç, istihdam,

enflasyon ve kaynak dağılımı gibi alanlarda önemli sonuçlar doğurmakta ve Türkiye'nin makroekonomik istikrarına katkı sağlamaktadır (Kar & Çetenak, t.y.).

Buna ek olarak, savunma sanayiindeki gelişmeler yerli tedarik zincirini güçlendirmiş ve yan sanayinin büyümesine katkıda bulunmuştur; bu durum, birçok küçük ve orta ölçekli işletmenin gelişmesini ve yeni istihdam alanları yaratılmasını mümkün kılmıştır. Savunma sanayiinin gelişimi, ayrıca Türkiye'nin stratejik bağımsızlığını ve ulusal güvenliğini güçlendirmiş ve ülkenin uluslararası alandaki konumunu ve itibarını olumlu yönde etkilemiştir. Bu ekonomik, stratejik ve teknolojik etkiler, savunma sanayiinin Türkiye'nin gelecekteki ekonomik ve teknolojik gelişiminde oynayacağı kritik rolü göstermektedir.

Eğitim alanında da önemli adımlar atılmıştır. Üniversiteler ve teknik enstitüler, savunma teknolojileri alanında uzmanlaşmış mühendis ve teknisyenler yetiştirmek amacıyla özel programlar ve bölümler açmıştır. Bu programlar, öğrencilere savunma sanayiinde kariyer fırsatları sunmakta ve sektörün kalifiye insan gücü ihtiyacını karşılamaktadır.

Sonuç olarak, Türk savunma sanayiindeki son 25 yılda gerçekleşen gelişmeler, yalnızca askeri alanla sınırlı kalmayıp, ekonomik, toplumsal ve eğitimsel boyutlarda da Türkiye'nin dönüşümüne önemli katkılar sağlamıştır. Bu gelişmelerin önümüzdeki yıllarda da devam etmesi ve Türkiye'nin savunma sanayiinde daha ileri bir seviyeye ulaşması beklenmektedir.

Bir Örnek:

Piyade Tüfeğindeki Değişikliğin Sonuçları

Ana muharebe silahı olan piyade tüfeğindeki değişiklikler, ordunun genel yapısı ve savaş stratejileri üzerinde derin etkiler bırakır. İşte bu değişikliklerin olası sonuçları:

1. Askeri Etkinlik ve Güvenlik

Yeni bir piyade tüfeği, askerlerin sahada daha etkili olmalarını sağlar. Daha yüksek ateş gücü, daha uzun menzil veya daha doğru nişan alma gibi özellikler, operasyonlardaki başarı oranını artırır. Bu durum, düşmanla karşılaşılan durumlarda askerlerin hayatta kalma şansını artırır ve askeri etkinliği güçlendirir.

2. Askeri Taktiklerin Değişimi

Yeni bir piyade tüfeği, askeri taktiklerde değişikliklere neden olur. Örneğin, daha uzun menzilli bir tüfek, daha uzak mesafeden hedeflere ateş etme yeteneği sağlar ve bu da farklı taktiklerin benimsenmesini gerektirir. Bunun sonucunda, eğitim ve doktrinlerde güncellemeler yapılır.

3. Askeri Eğitim ve Uyum

Yeni bir piyade tüfeği, askerlerin eğitimine ve uyum sürecine etki eder. Farklı bir tüfeğin kullanımı, askerlerin yeni beceriler öğrenmesini ve bu becerileri sahada etkili bir şekilde kullanmalarını gerektirir. Bu da askeri eğitim programlarında ve saha tatbikatlarında değişikliklere yol açar.

4. Tedarik Zinciri ve Lojistik

Yeni bir piyade tüfeği, ordunun tedarik zinciri ve lojistik süreçlerini de etkiler. Farklı bir tüfeğin kullanımı, yeni parçaların ve mühimmatın tedarik edilmesini gerektirir. Bu da lojistik planlama ve kaynak yönetimi açısından önemli değişikliklere neden olur.

5. Teknolojik İlerleme ve Ar-Ge Yatırımları

Yeni bir piyade tüfeği, askeri teknolojiye yapılan Ar-Ge yatırımlarını teşvik eder. Daha gelişmiş bir tüfek, askeri endüstride yeni teknolojik gelişmelerin ve yeniliklerin ortaya çıkmasına katkıda bulunur. Bu da savunma sanayii ve bilimsel araştırmalara yapılan yatırımları artırır.

Bu noktalardan da görülebileceği gibi, piyade tüfeğindeki yapısal bir değişiklik ordunun genel etkinliği, taktikleri, eğitimi, lojistiği ve teknolojik gelişimi üzerinde önemli etkilere sahiptir. Bu değişiklikler, askeri gücün yanı sıra toplumsal, ekonomik ve bilimsel açılardan da geniş kapsamlı sonuçlara yol açar.

3.1.15.1.3 Türk Savunma Sanayiindeki Ar-Ge Çalışmaları

Türk Savunma Sanayiindeki Ar-Ge çalışmaları, teknolojik yeniliklerin ve yerli üretimin ön plana çıkmasını sağlayan çeşitli projeleri kapsamaktadır. Bu çalışmaların bazıları şunlardır:

- **Milli muharip uçak (MMU) projesi:** Türkiye'nin kendi savaş uçağını geliştirmeyi hedefleyen bu proje, havacılık teknolojisinde büyük bir atılımı temsil etmektedir. MMU, gelişmiş aviyonik sistemler ve radar karıştırma yetenekleri ile donatılacak.
- **İnsansız hava araçları (İHA):** Bayraktar TB2 ve ANKA gibi İHA'lar, Türk Savunma Sanayiinin en başarılı Ar-Ge projeleri arasında yer alıyor. Bu İHA'lar, gözetleme ve istihbarat toplama kapasiteleriyle dikkat çekiyor.
- **HİSAR hava savunma sistemleri:** HİSAR-A ve HİSAR-O gibi yerli hava savunma sistemleri, Türkiye'nin hava savunma kabiliyetlerini artırmak için geliştirilmiştir. Bu sistemler, düşman hedeflerini etkisiz hale getirebilecek füzelerle donatılmıştır.
- **ALTAY ana muharebe tankı:** Türkiye'nin ilk yerli ana muharebe tankı olan ALTAY, modern savaş alanlarının gereksinimlerine uygun olarak tasarlanmıştır. ALTAY, yüksek hareket kabiliyeti ve güçlü zırh koruması ile öne çıkıyor.
- **Denizaltı geliştirme projeleri:** Yeni nesil denizaltılar, Türk Deniz Kuvvetlerinin su altı savaş kabiliyetlerini güçlendirmek üzere tasarlanmaktadır. Bu projeler, gelişmiş silah sistemleri ve sessiz hareket yetenekleri içermektedir.

Türk Savunma Sanayii'nin ARGE çalışmalarının sosyolojik etkileri, toplumun farklı kesimlerine ve sosyal yapıya derinlemesine etki eden bir dizi faktörü içermektedir. Bu etkileri şu şekilde sıralayabiliriz:

- **Toplumsal bilinç ve milli kimlik:** Savunma sanayiindeki ARGE çalışmaları, toplumda teknolojik gelişmelere karşı bir bilinç oluşturmuş ve milli kimlik duygusunu pekiştirmiştir. Yerli ve milli projelerin başarısı, vatandaşlarda ülkenin yeteneklerine olan inancı artırmıştır (Öztürk, 2022).
- **Eğitim ve kariyer yönelimleri:** ARGE çalışmalarının başarısı, genç nesiller arasında mühendislik ve bilim alanlarına olan ilgiyi artırmıştır. Bu durum, özellikle STEM (bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik) eğitimi alanında öğrencilerin kariyer tercihlerini etkilemiştir (Öztürk, 2022).
- **Sosyal ve ekonomik mobilité:** Savunma sanayiindeki ARGE faaliyetleri, nitelikli iş gücüne olan talebi artırarak, bireylerin sosyal ve ekonomik mobilitésine katkıda bulunmuştur. Bu durum, toplumda orta sınıfın büyümesine ve genel refah seviyesinin yükselmesine yardımcı olmuştur (Öztürk, 2022).
- **Kadınların iş gücüne katılımı:** Savunma sanayiindeki ARGE çalışmaları, kadınların teknoloji ve mühendislik gibi alanlarda daha fazla temsil edilmesine ve iş gücüne katılımının artmasına zemin hazırlamıştır (Öztürk, 2022).
- **Uluslararası imaj ve prestij:** Türkiye'nin savunma sanayiindeki ARGE başarıları, uluslararası arenada ülkenin imajını ve prestijini artırmıştır. Bu durum, Türk toplumunun uluslararası ilişkilerdeki algısını ve kendine olan güvenini güçlendirmiştir (Öztürk, 2022).
- **Yerel sanayi ve işletmelerin gelişimi:** ARGE çalışmaları, yerel sanayi ve işletmeler için yeni iş fırsatları yaratmış ve bu sayede küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişimine katkı sağlamıştır. Bu durum, toplumun ekonomik yapısını çeşitlendirerek, bölgesel kalkınmayı desteklemiştir (Öztürk, 2022).

Bu sosyolojik etkiler, Türk Savunma Sanayii'nin ARGE çalışmalarının sadece teknolojik ve ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel boyutlarda da önemli değişimlere yol açtığını göstermektedir. ARGE faaliyetleri, Türkiye'nin sosyal yapısını ve toplumun geleceğini şekillendiren kritik bir rol oynamaktadır.

Bu Ar-Ge çalışmaları, Türkiye'nin savunma sanayiindeki bağımsızlığını ve teknolojik yeteneklerini artırmakta, aynı zamanda uluslararası pazarda rekabet edebilirliğini güçlendirmektedir. Türk Savunma Sanayiinin Ar-Ge faaliyetleri, ülkenin savunma stratejilerini şekillendiren ve sürekli gelişen bir alandır. Bu çalışmalar, gelecekte de Türkiye'nin savunma teknolojilerinde öncü bir rol oynamasını sağlayacak potansiyele sahiptir.

Tablo 3.28. Cumhuriyet döneminde Türk Kara Kuvvetleri'nin modernleşme aşamaları

Dönem	Modernleşme Alanı	Gelişmeler ve Açıklamalar
1923–1938	Kurumsal Yapı & Eğitim Reformları	Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Osmanlı'dan devralınan ordu, laik ve ulusal temellere dayalı olarak yeniden yapılandırıldı. Atatürk'ün öncülüğünde askeri eğitim kurumları, Harp Akademileri ve Kara Harp Okulu modernleştirildi. Subay eğitimi çağdaş bilim ve teknik esaslara göre düzenlendi. Askerî disiplin ve kurumsal gelenekler yeniden tanımlandı.
	Teçhizat & Sanayileşme Hamleleri	1920'lerin sonundan itibaren Türkiye, dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla askeri sanayiye yönelik yerli üretim planları geliştirdi. Kayseri Uçak Fabrikası ve Kırıkkale Silah Fabrikası gibi tesisler kuruldu. Kara kuvvetlerinin silah ve mühimmat altyapısı modernize edilmeye başlandı.
1939–1945	II. Dünya Savaşı Dönemi ve Tarafsızlık	Türkiye savaşa doğrudan katılmamasına rağmen Kara Kuvvetlerini güçlendirmek amacıyla sınırlı seferberlik uygulamış, sınır birliklerini artırmış ve yedek subay sistemini devreye almıştır. Savaşın yıkıcılığı göz önüne alınarak askeri tedbirler artırılmış ve ordu, olası bir savaşa hazır olacak şekilde yapılandırılmıştır.
1946–1952	ABD Yardımları & Eğitimde Batılılaşma	II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş dönemine girilirken, Truman Doktrini ve Marshall Planı kapsamında ABD'nin sağladığı askeri yardımlarla Kara Kuvvetleri ciddi bir modernizasyon geçirdi. Subay eğitimleri, muharebe doktrinleri ve birlik yapıları Amerikan sistemi temelinde yeniden düzenlendi. NATO'ya hazırlık süreci bu dönemde başladı.
1952–1960	NATO'ya Giriş ve Stratejik Uyum	Türkiye 1952'de NATO'ya üye olarak Batı savunma sistemine entegre oldu. Kara Kuvvetleri; teşkilatlanma, harekât planlaması ve askeri eğitim açısından NATO standartlarına uyum sağladı. Lojistik sistem, haberleşme altyapısı, zırhlı birlik organizasyonları yeniden yapılandırıldı. Kara Kuvvetleri Komutanlığı NATO hiyerarşisinde etkin rol üstlendi.
	İhtisaslaşma ve Tümen-Tugay Yapılanması	Yeni dönemde tümen-tugay sistemine geçilerek birlikler ihtisaslaştırıldı. Tank, topçu, muhabere, piyade ve istihkam sınıfları gelişti. Harekât kabiliyeti artırıldı. Kara Harp Okulu mezunlarının ihtisas eğitimleri daha ileri düzeyde planlandı.

Dönem	Modernleşme Alanı	Gelişmeler ve Açıklamalar
1960–1980	İç Güvenlik, Kıbrıs ve Soğuk Savaş Etkisi	1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ile Kara Kuvvetleri ilk kez büyük ölçekli bir amfibi harekâta katıldı. Operasyon; hava indirme, denizden çıkarma ve zırhlı birliklerin eşgüdümünü içeriyordu. Aynı zamanda bu dönemde iç güvenlik görevleri ön plana çıktı. Askerin siyaset üzerindeki etkisi artarken, ordu içinde profesyonellik ve harekât tecrübesi gelişti.
1980–2000	PKK Terörüne Karşı Askeri Yeniden Yapılanma	Güneydoğu’da yükselen terör tehdidine karşı Kara Kuvvetleri özel eğitimli komando ve jandarma birlikleri oluşturdu. Dağlık araziye uygun taktikler geliştirildi. Helikopter destekli harekâtlar, sınır ötesi operasyonlar yapıldı. Bu süreçte istihbarat, psikolojik harekât ve sınır güvenliği alanlarında teknolojik ve doktrinel yeniliklere gidildi.
2000–2016	Yerli Savunma Sanayii ile Entegre Modernizasyon	ASELSAN, ROKETSAN, MKEK gibi yerli kuruluşlarla Kara Kuvvetleri’nin ihtiyaç duyduğu telsiz, dürbün, termal kameralar, zırhlı araçlar ve roket sistemleri üretilmeye başlandı. NATO içinde kendi tasarımı ekipman kullanan sayılı ordulardan biri haline geldi. Kara birliklerinin dijitalleşme süreci hız kazandı.
2016–Günümüz	Yapısal Reform, Profesyonelleşme ve Yeni Savaş Doktrinleri	15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası Kara Kuvvetleri köklü bir yeniden yapılanmaya gitti. Kuvvet komutanlıkları, doğrudan Milli Savunma Bakanlığı’na bağlandı. Askeri okullar kapatılarak Milli Savunma Üniversitesi kuruldu. Zorunlu askerlik sınırlanırken profesyonel ordu anlayışı genişledi. Hibrit savaş, İHA/SİHA, siber savunma ve ağ merkezli harp doktrinleri ön plana çıktı. Kara Kuvvetleri modern tehditlere karşı yüksek teknolojiyle donatılmış bir yapıya kavuştu.

Güncel Bir Örnek:

İHA Üretimi ve Toplumsal Modernleşme: Sosyolojik Bir Yaklaşım

Türkiye’nin savunma sanayisinde insansız hava araçları (İHA) üretimi, dünya çapında dikkat çeken bir gelişme oldu. Bu ilerlemeler, sadece askeri alanda değil, toplumsal yapının modernleşmesinde de belirgin etkiler yaratmaktadır.

1. Askeri Teknolojinin Modernizasyonu ve Ulusal Güvenlik

Türkiye’de geliştirilen İHA’lar, askeri teknolojide dışa bağımlılığı azaltmış ve yerli savunma sanayisinin güçlenmesine olanak tanımıştır. Bu gelişmeler, ülkenin ulusal güvenlik stratejilerinde önemli bir rol oynuyor ve bölgesel güvenlik dinamiklerini yeniden şekillendiriyor. Askeri modernizasyon sadece güvenliği artırmakla kalmıyor, aynı zamanda ülkenin uluslararası alandaki konumunu da güçlendiriyor. İHA’lar, Türkiye’nin savunma kapasitesini artırarak daha bağımsız ve etkili bir dış politika izleme imkânı sunuyor.

2. Teknolojik İlerlemenin Toplumsal Algısı

Teknolojik ilerlemeler, toplumların modernleşme süreçlerinde kritik öneme sahiptir. Türkiye’de üretilen İHA’lar, teknolojiye olan ilgiyi artırdı ve genç nesillerin bilim ve mühendislik alanlarına yönelmesine katkıda bulundu. Mühendislik ve teknoloji fakültelerinde okuyan öğrenciler için yerli savunma teknolojilerinin geliştirilmesi hem motivasyon kaynağı oldu hem de kariyer hedeflerini şekillendirdi. Bu durum, toplum genelinde bilim ve teknolojiye olan ilgiyi artırarak inovasyon kültürünü teşvik ediyor.

3. Ekonomik ve Endüstriyel Kalkınma

İHA projeleri, sadece askeri alanda değil, ekonomik ve endüstriyel alanda da önemli etkiler yarattı. Savunma sanayisine yapılan yatırımlar, yerli üretim kapasitesini artırdı, yan sanayi ve tedarik zincirlerinin gelişmesine katkıda bulundu. Bu durum, ekonomik kalkınmayı destekleyerek istihdam yarattı ve sanayi bölgelerinin canlanmasını sağladı. Ekonomik kalkınma, toplumsal refahı artırıyor ve modern yaşam standartlarının yaygınlaşmasına olanak tanıyor.

4. Üniversitelerin Rolü ve Eğitim Programlarında Değişim

İHA'ların gelişimi, üniversitelerin de bu sürece aktif katılımını gerektirdi. Üniversiteler, savunma teknolojileri alanında yapılan Ar-Ge çalışmalarında önemli bir rol oynuyor. İHA teknolojisi gibi ileri teknolojilere yönelik eğitim programları geliştirildi ve mühendislik, bilgisayar bilimi, yapay zekâ ve havacılık gibi alanlarda müfredatlar güncellendi. Ayrıca, savunma sanayiinde ihtiyaç duyulan yeni yeteneklere sahip personel yetiştirmek için özel programlar ve sertifikasyon kursları düzenleniyor.

5. Yeni Uzmanlık Alanlarının Oluşumu

İHA teknolojilerinin gelişimi, yeni uzmanlık alanlarının ortaya çıkmasını sağladı. Veri analitiği, yapay zekâ, siber güvenlik, otonom sistemler ve havacılık mühendisliği gibi alanlarda uzmanlaşma ihtiyacı arttı. Bu durum, üniversitelerin ilgili bölümlerinde yeni lisans ve lisansüstü programların açılmasını teşvik etti ve bu alanlarda uzmanlaşmış akademisyenlerin yetişmesine olanak tanıdı.

6. Askeri Eğitimde ve Konseptlerinde Değişiklikler

Yeni teknolojilerin askeri eğitime entegrasyonu, eğitim programlarında köklü değişiklikler yapılmasını gerektirdi. İHA'ların etkin kullanımı için askerlerin yeni yetkinlikler kazanması, teknolojik sistemleri etkin bir şekilde kullanabilmesi ve modern muharebe taktiklerine uyum sağlayabilmesi gerekiyor. Bu bağlamda, askeri akademilerde ve eğitim merkezlerinde İHA operasyonlarına yönelik özel eğitim programları geliştirildi, simülasyon ve pratik uygulamalarla desteklendi.

7. Doktrin ve Taktiklerde Değişiklikler

İHA'ların kullanımı, ordunun muharebe doktrin ve taktiklerinde de önemli değişikliklere yol açtı. İHA'lar, keşif ve gözetleme operasyonlarından, hedef tespit ve imha görevlerine kadar geniş bir yelpazede kullanılıyor. Bu durum, geleneksel muharebe taktiklerinde yenilikler yapılmasını ve İHA'ların etkin bir şekilde entegre edilmesini gerektirdi. Ordunun operasyonel öğretileri, İHA'ların sağladığı esneklik ve yeteneklerle yeniden şekillendirildi.

8. Sosyal Yapıda Değişim ve Modernleşme

Ordunun modernleşmesi, toplumsal yapıda da belirgin değişikliklere yol açtı. Askeri alanda sağlanan teknolojik üstünlük, toplumda bir gurur kaynağı olmuş, milli birlik ve beraberlik duygusunu pekiştirdi. Ayrıca, askeri modernleşme, disiplin, organizasyon ve stratejik düşünme gibi kavramların toplumun farklı kesimlerinde benimsenmesine yardımcı oldu. Bu durum, toplumsal modernleşme sürecine katkıda bulunarak, daha örgütlü ve stratejik düşünebilen bireylerin yetişmesine olanak tanıdı.

9. Kültürel ve Sosyolojik Etkiler

İHA'ların geliştirilmesi ve kullanımı, kültürel anlamda da önemli değişimlere yol açtı. Yerli ve milli teknolojilerin geliştirilmesi, kültürel bir yenilenme ve özgüven kaynağı oldu. Bu süreç, Türkiye'nin kültürel ve sosyolojik yapısında yenilikçi düşüncelerin ve modern değerlerin yaygınlaşmasına katkı sağladı. Aynı zamanda, genç nesiller arasında teknolojiye olan ilginin artması, yeni nesil mühendislerin ve bilim insanlarının yetişmesine zemin hazırladı.

Sonuç

Türkiye'de geliştirilen insansız hava araçları, sadece askeri alanda değil, toplumsal yapıda da önemli etkiler yaratmıştır. **Ordunun modernleşmesi, toplumun modernleşmesine katkıda bulunarak, teknolojiye olan ilgiyi artırmış, ekonomik kalkınmayı desteklemiş ve sosyal yapıda önemli değişikliklere yol açmıştır.** Bu süreçte, üniversiteler ve eğitim kurumları da kritik bir rol oynamış, eğitim programlarında yapılan değişikliklerle yeni yeteneklerin yetişmesine olanak sağlamıştır. Yeni uzmanlık alanlarının ortaya çıkması, askeri eğitimde ve muharebe konseptlerinde yapılan yenilikler, ordunun ve toplumun modernleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur. İHA'lar, Türkiye'nin toplumsal modernleşme sürecinde kritik bir rol oynamaktadır.

Her bir başlık altında askeri modernleşmenin sosyolojik etkilerini açıklayabiliriz:

Sosyolojik Etki Alanı	Açıklama
Ulusal Güvenlik ve Bağımsızlık	İHA'ların üretimi, askeri teknolojide dışa bağımlılığı azaltarak ulusal güvenliği güçlendirir. Bu durum, toplumda milli gururun artmasına ve uluslararası alanda daha etkili bir konuma gelmeye katkıda bulunur.
Teknolojiye Olan İlgi ve Gençlerin Yönelimi	İHA teknolojisi, gençlerin bilim ve mühendislik alanlarına olan ilgisini artırır. Üniversitelerdeki eğitim programları ve kariyer hedefleri, yerli savunma teknolojilerinin geliştirilmesine odaklanır.

Ekonomik Kalkınma ve İstihdam	İHA projeleri, savunma sanayisine yapılan yatırımlarla ekonomik kalkınmayı destekler. Yerli üretim kapasitesinin artması, istihdamı ve sanayi bölgelerinin canlanmasını sağlar.
Üniversitelerin Rolü ve Eğitim Programları	Üniversiteler, savunma teknolojileri alanında Ar-Ge çalışmalarına katılarak yeni yeteneklerin yetişmesine destek olur. Eğitim programları, İHA teknolojisi gibi alanlara odaklanarak güncellenir.
Yeni Uzmanlık Alanlarının Oluşumu	İHA teknolojisinin gelişimi, yeni uzmanlık alanlarının ortaya çıkmasına yol açar. Veri analitiği, yapay zekâ ve siber güvenlik gibi alanlarda uzmanlaşma ihtiyacı artar.
Askeri Eğitim ve Doktrinlerde Değişim	İHA'ların kullanımı, askeri eğitim programlarında ve doktrinlerinde değişikliklere neden olur. Askerler, İHA teknolojilerini etkin bir şekilde kullanabilmek için özel eğitim alır.
Toplumsal Yapıda Değişim ve Modernleşme	Askeri modernleşme, toplumda teknolojiye olan ilginin artmasına ve milli gururun pekişmesine yol açar. Ayrıca, disiplin ve stratejik düşünme gibi kavramlar toplumun farklı kesimlerinde benimsenir.
Kültürel ve Sosyolojik Etkiler	İHA'ların geliştirilmesi, kültürel bir yenilenme ve özgüven kaynağı olur. Bu süreç, Türkiye'nin kültürel ve sosyolojik yapısında modern değerlerin yayılmasına katkı sağlar.

Bu tablo, İHA teknolojisinin askeri modernleşme üzerindeki sosyolojik etkilerini açıklayarak, Türkiye'nin savunma sanayisi alanında yaşadığı dönüşümü özetler.

Askeri Modernleşmenin Sosyolojik Etkileri

Sosyolojik Etki	Açıklama
Ulusal Güvenlik Stratejilerinde Değişim	İHA'lar, ulusal güvenlik stratejilerinde dışa bağımlılığı azaltarak yerli savunma sanayisinin güçlenmesine katkıda bulunur. Askeri modernizasyon, ülkenin uluslararası konumunu güçlendirir.
Teknolojiye Olan İlginin Artması	İHA'lar, teknolojiye olan ilgiyi artırarak genç nesillerin bilim ve mühendislik alanlarına yönelmesini teşvik eder.
Ekonomik ve Endüstriyel Gelişim	İHA projeleri, ekonomik kalkınmayı destekleyerek istihdam yaratır ve sanayi bölgelerinin canlanmasını sağlar.
Üniversitelerin Rolündeki Değişim	Üniversiteler, savunma teknolojileri alanında Ar-Ge çalışmalarına öncülük eder ve eğitim programlarını günceller.
Yeni Uzmanlık Alanlarının Oluşumu	İHA teknolojileri, yeni uzmanlık alanlarının ortaya çıkmasını sağlar ve ilgili eğitim programlarının açılmasını teşvik eder.
Askeri Eğitimde ve Konseptlerde Değişiklikler	İHA'ların kullanımı, askeri eğitim programlarında ve muharebe doktrinlerinde yenilikler gerektirir.
Sosyal Yapıda Değişim ve Modernleşme	Askeri modernleşme, toplumda teknolojiye olan güveni artırarak örgütlü ve stratejik düşünebilen bireylerin yetişmesini sağlar.
Kültürel ve Sosyolojik Etkiler	İHA'ların geliştirilmesi, kültürel ve sosyolojik yapıda yenilikçi düşüncelerin yayılmasına ve modern değerlerin benimsenmesine katkı sağlar.

Bu tablo, askeri modernleşmenin sosyolojik boyutlarını ve toplum üzerindeki çeşitli etkilerini özetlemektedir. Her bir etkinin, toplumun modernleşme sürecine nasıl katkı sağladığı ve toplumun değişen dinamiklerini nasıl etkilediği açıklanmıştır.

Türk Toplumunun Orduya Olan İlgisi ve Toplumsal Bağlantılar: Teknofest ve Ordu İlişkisi

Türk toplumu, orduya olan ilgisini her zaman büyük bir heyecanla gösterir. Bu ilgiyi yalnızca askeri gücün bir göstergesi olarak görmek yanlış olur; ordu, aynı zamanda toplumsal kimliği pekiştiren ve ulusal birliği sağlayan önemli bir kurumsal yapıdır. Toplumun orduya olan ilgisi, Teknofest gibi etkinliklerle birleştiğinde, Türk halkının köklü bir tarihsel ve kültürel bağlamda şekillenen değerleriyle doğrudan ilişkilidir.

1. Milli Kimlik ve Ulusal Gurur: Ordu ve Teknoloji

Türk toplumu, milliyetçilik ve ulusal birlik gibi duyguları güçlü bir şekilde taşır. Ordu, tarihsel olarak sadece savunma gücü değil, aynı zamanda ulusal birliğin ve bağımsızlığın sembolüdür. Türk ordusunun Cumhuriyet'in kuruluşunda ve özellikle Kurtuluş Savaşı'nda oynadığı merkezi rol, toplumsal belleğe derinlemesine kazınmış ve ordunun halk nezdindeki saygınlığını artırmıştır. Ordu, halkın gözünde yalnızca askeri bir güç değil, aynı zamanda milli bağımsızlık ve egemenliğin savunucusudur.

Teknofest gibi etkinlikler de bu ulusal kimlik hissini pekiştirir. Türkiye'nin savunma sanayiindeki bağımsızlık ve kendi teknolojisini üretme çabaları, ulusal kimliğin güçlenmesine yardımcı olur. Türk mühendislerinin, özellikle gençlerin bu etkinliklerdeki başarıları, milli bir aidiyet hissini pekiştirir ve bu nedenle toplumun ilgisi artar. Bu bağlamda, ordunun teknolojik gelişimine katkı sağlayan projelere duyulan ilgi, ulusal kimliğin bir parçası olarak değerlendirilebilir.

2. Güvenlik ve İktidar İlişkisi: Ordu ve Toplumsal İstikrar

Türk toplumu için ordu, yalnızca bir savunma gücü değil, aynı zamanda toplumsal düzenin sağlanması ve istikrar anlamına gelir. Ordu, Türkiye'nin tarihsel olarak karşılaştığı pek çok iç ve dış tehdit karşısında önemli bir toplumsal ve siyasi güç merkezi olarak yer almıştır. Bu nedenle, orduyla ilişkilendirilen her gelişme, toplumun güvenlik ve geleceği için kritik bir öneme sahiptir. Ordu, Türk toplumu tarafından güvenliği temin eden ve toplumsal istikrarı sağlayan en güçlü kurum olarak kabul edilir.

Bu anlayış, Teknofest gibi etkinliklerde de kendini gösterir. Teknolojik gelişmeler, özellikle savunma teknolojileri alanında, topluma güvenlik alanında daha bağımsız bir ülke olma vaadi sunar. Türk mühendislerinin, gençlerin bu tür etkinliklerdeki başarıları, toplumsal olarak bir güvenlik ve istikrar hissi yaratır. Bu bağlamda, orduya olan ilgi, güvenlik ve toplumsal istikrarın sağlanmasında orduya duyulan güvenle şekillenir.

3. Toplumda Teknolojiye Yönelik Artan İlgi ve Modernleşme

Son yıllarda, Türk toplumunda teknolojik gelişmelere olan ilgi artmıştır. Bu artış, Teknofest gibi etkinliklerde daha da somutlaşır. Yüksek teknoloji ve yenilikçilik konusundaki başarılar, bireylerin geleceğe dair umutlarını besler. Teknofest, Türkiye'nin teknolojik alanda gelişen bir ülke olma çabalarını simgeler. Toplumun bu etkinliklere olan ilgisi, girişimcilik, yaratıcı düşünme ve bilimsel üretim gibi toplumsal değerlere olan eğilimi de gösterir.

Bu süreç, ordu ve teknoloji arasındaki güçlü bağlantıyı da gösterir. Ordu, tarihsel olarak bir güç ve prestij simgesi olarak görülürken, teknoloji ve bilimin gelişmesi de modernleşmenin bir yansımasıdır. Teknofest gibi etkinlikler, Türk toplumunun modernleşme sürecinin bir parçası olarak görülür. Gençler ve çocuklar, bu etkinlikleri teknoloji üretimine katılmak ve bu üretimin bir parçası olmak için fırsat olarak görürler. Bu bağlamda, orduya duyulan ilgi ve teknolojik başarılar, toplumun modernleşme sürecine katkı sağlamaktadır.

4. Toplumsal Dayanışma ve Kimlik İnşası

Teknofest etkinlikleri, toplumun farklı kesimlerinden insanları bir araya getiren, toplumsal bir katılım ve dayanışma ortamı yaratır. Bu, bireylerin yalnızca kendi yerel düzeylerinde değil, ulusal bir düzeyde ortak bir hedef etrafında birleşmesini sağlar. Toplumda, özellikle milliyetçi ve toplumsal değerler üzerinden şekillenen bir aidiyet yaratır.

Bireylerin, orduya duyduğu saygı ve katıldıkları etkinliklerde toplumsal kabul görme arzusu, kimlik inşası sürecinin önemli bir parçasıdır. Orduya olan saygı, kişinin toplumsal kabulünü artırır ve toplum içinde prestij sağlar. Bu da bireysel kimlik ve toplumsal kimlik açısından büyük bir anlam taşır. Ordu, aynı zamanda toplumu bir arada tutan bir bağ olarak görülür; bu bağ, hem savaş zamanlarında hem de barış dönemlerinde toplumsal bir güvence sağlar.

5. Sosyal Normlar ve Orduya Olan Saygı

Türk ordusuna duyulan ilgi, sadece askeri güçle sınırlı kalmaz; aynı zamanda toplumsal normlar ve değerler ile de şekillenir. Sosyolojik açıdan, ordu, devletin yalnızca savunma gücü değil, aynı zamanda toplumun kültürel ve sosyal yapısının denetleyeni olarak görülmüştür. Toplumda orduya duyulan ilgi, toplumsal değerlerin sürdürülebilirliğini sağlayan bir güçtür.

Hegemonik güç anlayışıyla da ilişkilendirilen bu durum, orduya duyulan ilgiyi pekiştirir. Ordu, toplumsal normlar üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir ve bu etki, ulusal güvenlik ve devletin egemenliği gibi temalar etrafında şekillenir.

Sonuç

Türk toplumunun orduya olan ilgisi, sadece askeri bir kurum olarak değil, aynı zamanda toplumsal kimlik, ulusal gurur, güvenlik, istikrar ve modernleşme süreçlerinin ayrılmaz bir parçası olarak anlaşılmalıdır. Teknofest gibi etkinlikler de, orduyla ilişkilendirilen teknolojik başarılar ve güvenlik anlayışını pekiştirir. Bu etkinlikler, Türk toplumunun modernleşme sürecine katkı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda orduya duyulan saygı ve ilgiyi artırarak, toplumsal dayanışma ve kimlik inşası süreçlerini pekiştirir. Ordu, toplumsal değerlerin sürdürülebilirliğini sağlayan, güvenliği temin eden ve ulusal birliği simgeleyen bir kurum olarak Türk toplumunun önemli bir parçası olmaya devam etmektedir.

Bu konuyu en iyi açıklayabilecek sosyolojik kuramlar arasında Émile Durkheim'in toplumsal bütünleşme ve normlar üzerine kuramı, Max Weber'in toplumsal eylem ve meşruiyet anlayışı, ve Antonio Gramsci'nin hegemonya kavramı öne çıkmaktadır.

1. Émile Durkheim ve Toplumsal Bütünleşme

Durkheim, toplumun bireyleri bir arada tutan kolektif bilinç ve toplumsal normların gücünü vurgulamıştır. Türk toplumunun orduya olan ilgisi ve bu ilginin toplumsal kimlik ve ulusal gurur ile ilişkilendirilmesi, Durkheim'in toplumsal bütünleşme kavramı ile uyumludur. Ordu, toplumu birleştiren ve ortak bir kimlik oluşturan önemli bir sembol olarak işlev görmektedir. Özellikle, Teknofest gibi etkinliklerin toplumsal dayanışma ve katılım sağlaması, toplumun ortak değerler etrafında bütünleşmesiyle ilişkilendirilebilir. Orduya duyulan ilgi, toplumsal normların ve değerlerin bir yansıması olarak ortaya çıkar ve bu da Durkheim'in normlar ve toplumsal düzen teorisine paraleldir.

2. Max Weber ve Meşruiyet

Weber, toplumsal eylemin anlamını ve bireylerin eylemlerini yönlendiren meşruiyet kaynaklarını analiz etmiştir. Türk toplumunun orduya duyduğu ilgi, orduyu sadece bir savunma gücü olarak değil, aynı zamanda meşru bir otorite olarak kabul etmesiyle de ilişkilidir. Ordu, toplumda yüksek bir meşruiyete sahiptir, çünkü tarihsel olarak toplumun birliğini ve bağımsızlığını koruyan, toplum düzenini sağlayan bir kurum olarak algılanmaktadır. Orduyu toplumsal düzeyde güçlü ve saygın kılan bu meşruiyet, Teknofest gibi etkinliklerle de pekiştirilmektedir. Teknolojik başarılar ve güvenlik anlayışı, orduyu daha da meşru kılarak toplumsal yapının pekişmesine katkıda bulunur.

3. Antonio Gramsci ve Hegemonya

Gramsci'nin hegemonya kavramı, bir grup veya sınıfın, ideolojik ve kültürel alanlarda egemenlik kurarak toplumu şekillendirmesiyle ilgilidir. Türk ordusuna duyulan ilgi, hegemonik bir güç anlayışına dayanır; ordu, sadece askeri değil, aynı zamanda ideolojik ve kültürel anlamda toplum üzerinde güçlü bir etkidir. Ordu, toplumun değerlerini, normlarını ve kimliğini belirleyen, toplumsal yapıyı denetleyen bir güç olarak kabul edilir. Teknofest gibi etkinliklerde orduya duyulan ilgi ve bu etkinliklerin ordunun teknolojik başarılarına odaklanması, toplumsal hegemonya çerçevesinde orduya olan saygıyı artırır ve bu hegemonik güç daha geniş toplumsal katmanlarda pekiştirilir.

3.1.16 Kıbrıs Barış Harekatı'nın Savunma Sanayii ve Toplumsal Etkileri

3.1.16.1 Tarihsel Arka Plan: Kıbrıs Meselesinin Dönüşümü

Kıbrıs sorunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1571'de adayı fethetmesiyle başlamış, 1878'de İngiltere'ye devri ve 1914'teki ilhakla devam etmiştir. 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, kısa sürede Rum ve Türk halkları arasında etnik gerilimlere sahne olmuş; özellikle EOKA'nın Türklere yönelik saldırıları, Kıbrıs Türk toplumunu kuşatılmış bölgelerde yaşamaya zorlamıştır (Kıbrıs

harekâtı, 2025). Bu kuşatma, Kıbrıslı Türklerin kolektif hafızasında kalıcı bir travma bırakmış ve kimlik oluşumlarını derinden etkilemiştir (Volkan, 2008).

15 Temmuz 1974'te Yunanistan'daki askeri cunta tarafından desteklenen darbe ile Cumhurbaşkanı Makarios'un devrilmesi, Türkiye'ye uluslararası garantörlük hakkını kullanma gerekçesi sağlamış ve Kıbrıs Barış Harekâtı bu bağlamda gerçekleştirilmiştir. Türkiye, bu müdahaleyle Kıbrıslı Türklerin güvenliğini sağlama ve adadaki Türk varlığını koruma amacını ön plana çıkarmıştır.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, Türkiye'nin dışa bağımlılığını ve askeri kabiliyetlerindeki boşlukları somut biçimde ortaya koymuş; bu deneyim, savunma sanayisinin millileştirilmesi yönünde önemli değişimlere zemin hazırlamıştır. Harekât sırasında ortaya çıkan telsiz haberleşme, mühimmat, zırhlı araç ve hava desteği gibi eksiklikler, Türkiye'nin güvenlik stratejisinde radikal dönüşümleri zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda, Barış Harekâtı sonrasında savunma şirketlerinin kurulması, TSK'nın teknik ve organizasyonel modernizasyonu ile kamuoyunda “yerli üretim” vurgusunun güçlenmesi gibi gelişmeler yaşanmıştır. Bu bölümde, Kıbrıs Barış Harekâtı tecrübesinin toplumsal yansımaları ve savunma sanayiine katkıları ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

3.1.16.2 Ordu-Halk Etkileşimi ve Toplumsal Yansımalar

Kıbrıs Barış Harekâtı, Türk toplumunda ordunun meşruiyetinin ve halk desteğinin zirveye ulaştığı bir dönem olmuştur. Harekâta katılan gazilerin tanıklıkları, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yalnızca savaşan bir güç değil, aynı zamanda “ulusal bilinç” ve “vatan sevgisi” gibi duyguların taşıyıcısı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum hem Türkiye'de hem de Kıbrıs'ta ordu-halk ilişkisini güçlendirmiştir.

Bu süreçte ordu-halk etkileşiminin temel bileşenleri şu şekilde özetlenebilir:

- **Milli birlik ve dayanışma:** Türkiye genelinde harekâta verilen geniş destek, milli birlik duygusunu pekiştirmiştir.
- **Psikolojik ve manevi unsurlar:** Ordu mensupları savaşı “vatan savunması” olarak yorumlamış, bu algı da moral ve motivasyonu artırmıştır.
- **Toplumsal hafızada kodlanma:** Harekât, Türkiye'de “haklı müdahale” söylemiyle toplumsal hafızaya kazınmıştır ve asker-sivil ilişkilerinde orduyu meşru kılan bir temel oluşturmuştur.

3.1.16.2.1 Teorik Çerçeve: Üç Sosyolojik Yaklaşımla Kıbrıs Barış Harekâtı

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın etkilerini anlamlandırmada yapısal fonksiyonalizm, çatışma teorisi ve sembolik etkileşimcilik gibi üç temel sosyolojik kuram açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

- **Yapısal fonksiyonalizm**

Parsons'un (1951) toplumun işlevsel bütünlüğünü vurgulayan yaklaşımına göre, ordu gibi kurumlar toplumsal düzenin korunmasına hizmet eder. Harekât, Türkiye'de kolektif kimliğin ve ulusal bütünleşmenin pekişmesini sağlamış; toplumun çeşitli kesimleri ortak bir tehdit algısında birleşmiştir. Durkheim'ın (1893) mekanik dayanışma kavramı da bu durumu açıklamada işlevseldir: Ortak değer ve semboller etrafında oluşan dayanışma, ordunun toplumsal merkezdeki yerini güçlendirmiştir.

- **Çatışma teorisi**

Karl Marx ve C. Wright Mills'in görüşlerine dayanan bu perspektif, Kıbrıs Barış Harekâtı'nı güç ve çıkar çatışmaları bağlamında ele alır. Harekât, yalnızca Türkiye'nin Kıbrıslı Türkleri koruma girişimi değil, aynı zamanda Doğu Akdeniz'deki jeopolitik rekabette bir güç gösterisidir. Uluslararası düzeyde egemenlik mücadelesi, sınıfsal ve ulusal çıkarların çakıştığı bir zemin oluşturmuştur. Bu bağlamda, Türkiye'nin askeri müdahalesi aynı zamanda bir bölgesel hegemonya arayışının parçası olarak değerlendirilebilir.

- **Sembolik etkileşimcilik**

George Herbert Mead'in geliştirdiği sembolik etkileşimcilik yaklaşımı, bireylerin ve grupların kimliklerini karşılıklı etkileşimle nasıl inşa ettiklerini analiz eder. Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası Kıbrıslı Türkler arasında kimlik parçalanmaları ve farklı aidiyet formlarının ortaya çıkması, bu yaklaşım çerçevesinde anlam kazanır. Vamık Volkan'ın psikanalitik çözümlemeleri, kimlik oluşumunda tarihsel travmaların etkisini vurgularken, bireylerin sembollere –örneğin Türk bayrağı, askerî varlık, AB pasaportu– yükledikleri anlamların kimlik inşasını nasıl şekillendirdiğini gösterir (Volkan, 2008, s. 155).

Kıbrıs Barış Harekâtı, Türkiye'nin askeri tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olmasının yanı sıra, sosyolojik açıdan da ordu-halk ilişkileri, kolektif

kimlik, ulusal birlik ve uluslararası güç dengeleri bağlamında çok katmanlı sonuçlar doğurmuştur. Yapısal fonksiyonalizm harekâtın toplumsal bütünleşme etkisini; çatışma teorisi, güç ilişkileri ve egemenlik mücadelelerini; sembolik etkileşimcilik ise kimlik ve anlam dünyasındaki değişimleri açıklamada etkili olmaktadır.

Bu bağlamda Kıbrıs Barış Harekâtı, sadece bir askeri müdahale olarak değil, Türk toplumunun ve Kıbrıs Türklerinin tarihsel travmalar, kimlik mücadeleleri ve kolektif bilinç süreçleriyle iç içe geçmiş bir sosyolojik olgu olarak ele alınmalıdır.

3.1.16.3 Harekât Sırasında Askeri ve Lojistik Eksiklikler

1974 Harekâtı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin daha önce tecrübe etmediği şekilde harp ortamına çıkması anlamına geliyordu. Bu süreçte görülen başlıca eksiklikler şunlardır (Kıbrıs harekâtı, 2025) :

- **Haberleşme ve koordinasyon eksikliği:** Telsiz ve radyo altyapısı yetersiz kalmış, kara birlikleriyle hava desteği arasındaki iletişim sık sık aksaklık yaşamıştır. Bu durumun en somut örneği, haberleşme sorunları nedeniyle ortaya çıkan Kocatepe muhribinin Türk uçaklarınca batırılmasıdır (Kıbrıs Harekâtı, 2025). Savaş alanında dost-düşman ayırımında yaşanan koordinasyon problemleri, 54 askerimizin hayatını kaybetmesine yol açmıştır.

- **Teknik Arızalar ve hatalı atışlar:** İrtibat problemlerinin yanı sıra, silah sistemlerindeki teknik arızalar önemli kayıplara sebep olmuştur. Örneğin, iletişim hatası sonucu yaşanan “dost ateş” kazaları, dost unsurların vurulmasına neden olmuştur (Şahin, 2020). Bu tür aksaklıklar, Türk ordusunun söz konusu platformları güvenli ve etkin şekilde kullanamadığını göstermiştir.

- **Mühimmat ve yedek parça sıkıntısı:** Arızalanan araç ve silahlar için yeterli yedek parça stokunun bulunmaması, harekâtın lojistik yükünü artırmıştır. Kocatepe olayı sonrası, Türkiye acil bakım ve yedek parça ihtiyaçlarını karşılamak üzere Libya'dan yardım istemek zorunda kalmıştır (Kıbrıs Harekâtı, 2025). Bu durum, Türkiye'nin kritik donanımlarını sürdürmede dış kaynaklara olan bağımlılığını açıkça ortaya koymuştur.

- **Zırhlı araç ve hava desteği yetersizliği:** Ordu envanterindeki tank ve personel taşıyıcı araçlar eski model ve sınırlı kapasiteliydi. Örneğin, 1974'te kullanılan zırhlı personel taşıyıcıların birçoğu dönemin eskimiş araçlarıydı (Kıbrıs Harekâtı, 2025). Benzer şekilde, hava kuvvetleri sınırlı sayıda jet ve helikopterle çıkartmaya destek verebilmiş; ihtiyaca cevap veren hava üsleri ve AWACS benzeri

radar sisteme henüz sahip olunmaması, hava desteğinin etkinliğini kısıtlamıştır. Ayrıca Türkiye'nin yeterli amfibi çıkarma gemisine sahip olmaması dolayısıyla, Mersin'den çıkarma birimleri lojistik açıdan zor koşullarda yönlendirilmiştir. Bu çok yönlü eksiklikler, harekâtın ilk günlerinde planlama ve icra açısından ciddi zorluklar yaratmıştır.

3.1.16.3.1 Dışa Bağımlılık ve Ambargo Dönemi

Barış Harekâtı'nda ortaya çıkan ihtiyaç fazlalığı, Türkiye'nin yabancı menşeli sistemlere olan bağımlılığını görünür kılmıştır. Harekâtı takip eden aylarda, özellikle ABD tarafından uygulanan silah ambargosu bu durumu dramatikleştirmiştir. Şubat 1975'te ABD Kongresi'nin aldığı kararla Türkiye'ye yönelik silah ambargosu koyulmuş, bu karar Türkiye'nin geleneksel tedarik kaynaklarının ne denli tehlikeli bir şekilde sınırlı olduğunu göstermiştir (Kıbrıs Harekâtı, 2025). Ambargo Türkiye'nin bağımsız bir güvenlik politikası uygulayabilmesi için yerli ve milli bir savunma sanayisi geliştirmek gerektiğini ortaya koymuştur. Bu ambargo dönemi, Türkiye'nin askeri tedarikini dışa bağımlılıktan uzaklaştırmayı stratejik bir öncelik olarak benimsemesine yol açmıştır.

3.1.16.3.2 Savunma Sanayi Şirketlerinin Kuruluşu ve Katkıları

Harekât sonrasındaki bu bilinç değişimi ile birlikte ülkemizde savunma sanayisini yerelleştirecek adımlar atılmıştır. Yurtdışı ambargolarının ardından, TSK'nın ihtiyaçlarını karşılayacak kritik kurumlar kurulmuştur. 1973'te TUSAŞ (Türk Uçak Sanayii A.Ş.) faaliyete geçmiş, bunu takiben 14 Kasım 1975'te ASELSAN, 1982'de HAVELSAN ve 14 Haziran 1988'de ROKETSAN kurulmuştur (Şahin, 2020). Bu kurumların kuruluşuyla, radyo elektronik sistemlerinden askerî haberleşmeye (ASELSAN), komuta kontrol ve simülasyon yazılımlarına (HAVELSAN), roket ve füze teknolojilerine (ROKETSAN) yönelik yatırımlar artmıştır. Örneğin ASELSAN, ilk yıllarında telsiz ve radar sistemleri geliştirerek harekâtındaki telsiz eksikliğini yerli imkanlarla gidermiştir. Roketsan ise uzun menzilli mühimmat geliştirme projeleriyle sınır ötesi harekât kapasitelerini artırmıştır. Bu savunma sanayi şirketlerinin faaliyetleri, TSK'ya yeni teknolojilerin ve modern silah sistemlerinin sunulmasını ve savunma sanayi ile ordunun birlikte

Çalışma imkanlarını sağlamış; Türkiye'nin dışa bağımlılığını azaltmaya doğrudan katkıda bulunmuştur.

3.1.16.3.3 TSK'nın Organizasyonel ve Teknik Modernizasyonu

1974'te edinilen deneyimler, sadece savunma sanayiinde değil Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kendi iç yapısında da dönüşümleri tetiklemiştir. 1985 yılında çıkarılan 3238 sayılı Kanun ile Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (SAGEB) kurulmuş; 1989'da Savunma Sanayii Müsteşarlığı, günümüzde ise Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı adını alacak şekilde örgütlenmiştir (şahin, 2020). Bu mevzuatla TSK ihtiyaç duyduğu her türlü silah, araç ve gerecin mümkün olduğu ölçüde yurtiçinde yerli ve milli olarak üretilmesi ilke olarak benimsenmiştir. Böylece modernizasyon projeleri, yerli tasarım ve teknolojik işbirlikleriyle yrtlmeye başlanmıştır. Hava Kuvvetleri'ne geliştirilmiş elektronik harp teçhizatları, Kara Kuvvetleri'ne atış kontrol radarları ve tank modernizasyon kitleri, Deniz Kuvvetleri'ne yerli seyir füzeleri gibi projeler bu dönemde başlatılmıştır. 1980'lerin başında savunma politikaları, TSK'nın ihtiyaçlarının yurt içi imknların azami şekilde kullanılarak karşılanması ve modernizasyonunun sağlanmasını öncelikli hedef olarak belirlemiştir. Sonuçta, kurum yapısı güçlendirilirken, TSK'nın stratejik planlama ve lojistik altyapısı da dış baskılardan bağımsız şekilde yeniden kurgulanmıştır.

3.1.16.3.4 Kamuoyu ve Siyasal Etkiler

Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası dönemde toplumda ve siyasette “yerli savunma” bilinci belirgin biçimde güçlenmiştir. Halk, savunma sanayine destek amacıyla bağış kampanyalarına aktif katılmış; Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıfları (günümüzde TSKGV) bu dönemde halkın bağışlarıyla kurulmuştur (şahin, 2020). Bu vakıflar, TSK'nın ihtiyaç duyduğu teçhizat alımlarında ek kaynak sağlamada önemli rol oynamıştır. **Tüm bu gelişmeler, kamuoyunun ulusal güvenliğe ilişkin duyarlılığını artırmış; savunma sanayiine yatırım yapılması “ekonomik büyüme” ve “refah artışı” gibi kavramlarla i içe anılır hale gelmiştir.**

Bölüm Sonucu ve Değerlendirme

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında karşılaşılan askeri ve lojistik yetersizlikler, Türkiye'nin ulusal savunma kapasitesini kendi imkânlarıyla

geliştirmesi gerektiğini açık biçimde ortaya koymuştur. Bu önemli deneyim, ASELSAN, HAVELSAN ve ROKETSAN gibi hayati savunma sanayii kuruluşlarının kurulmasını hızlandırmış; Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yapısal ve teknolojik olarak yenilenmesinin önünü açmıştır. Aynı zamanda, kamuoyunda yerli savunma sanayiine yönelik farkındalığın artmasına ve bu alanda toplumsal bir bilinç oluşmasına katkı sağlamıştır. Barış Harekatı'ndan çıkarılan dersler sayesinde Türkiye, bugün dışa bağımlılığı azalmış, teknoloji üreten ve stratejik otonomisini güçlendiren bir savunma ekosistemine ulaşmıştır. Bu dönüşüm, Türkiye'nin çağdaş askerî ve jeopolitik vizyonunun temel taşlarından biri haline gelirken, “yerli ve milli savunma” ilkesi de bu tarihsel sürecin kalıcı ve yön belirleyici mirası olarak öne çıkmaktadır.

Milli Savunma Sanayiinin Bir Ulus-İnşa Aracı Olarak Rolü: Weber, Durkheim ve Anderson Perspektifinden Bir Değerlendirme

Giriş

Modern devletin şekillenişinde ordu ve onunla iç içe geçmiş savunma sanayii, yalnızca güvenliğe yönelik bir yapı değil, aynı zamanda ulusal kimliğin inşasında etkili olan merkezi bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda savunma sanayiinin ulus-devletlerin sembolik, ahlaki ve bürokratik yapılanmalarındaki rolü hem tarihsel hem de sosyolojik bağlamda çok katmanlı biçimde değerlendirilebilir. Bu bölümde, savunma sanayiinin bir ulus-inşa aygıtına dönüşüm süreci; Max Weber'in rasyonel bürokrasi anlayışı, Emile Durkheim'in ahlaki bütünleşme kuramı ve Benedict Anderson'ın “hayali cemaatler” yaklaşımı çerçevesinde ele alınacaktır. Ayrıca, Pierre Bourdieu'nün sosyal alan teorisi ve Samuel P. Huntington'un sivil-asker ilişkilerine dair klasik modeli ile değerlendirme genişletilecektir.

1. Weber: Rasyonel-Bürokratik Devletin Taşıyıcısı Olarak Savunma Sanayii

Weber'e göre modern devlet, meşru fiziksel şiddet tekeliyle birlikte, rasyonel bir bürokrasi üzerine kurulur. Bu rasyonellik, teknik uzmanlık, görev hiyerarşisi ve dosyaya dayalı yönetimle karakterize edilir. Savunma sanayii, bu bürokratik rasyonelliğin somutlaştığı alanlardan biridir. Teknolojik gelişmelerin orduya entegrasyonu, yalnızca savaş yeteneğini artırmakla kalmaz, aynı zamanda bürokratik yapının daha verimli işlemesini sağlar. Bu süreç, askeri teknolojilerin gelişimini yöneten kamu ve özel sektör arasındaki ilişkilerde de açıkça görülmektedir. Weber'in rasyonel-legal otorite tipi, savunma sanayiinin teknik uzmanlaşma yoluyla devlet otoritesinin meşrulaştırılmasında nasıl işlevsel hale geldiğini göstermektedir (Weber, 2000, s. 145-158).

2. Durkheim: Ahlaki Bütünleşmenin Aracı Olarak Milli Savunma

Durkheim'a göre toplumun devamlılığı, bireylerin ortak değer ve normlar etrafında birleşmesini sağlayan ahlaki düzen ile mümkündür. Savunma sanayii ve ordu, bu ahlaki düzenin aktarımında simgesel bir rol üstlenir. Özellikle ortak tehditlere karşı geliştirilen teknolojik çözümler ve askeri başarılar; toplumsal dayanışma duygusunu güçlendirir. Durkheim'in mekanik ve organik dayanışma ayrımında, modern savunma sanayiinin uzmanlaşmış yapısı organik dayanışmaya örnek teşkil ederken; simgesel değerleri (bayrak, askeri törenler, yerli silah sistemlerinin adları gibi) ise mekanik dayanışma kalıntılarını taşır (Durkheim 1992, s. 65-72). Böylece savunma sanayii, ahlaki bütünleşmeyi sağlayan çift yönlü bir sembolizm sunar.

3. Anderson: Hayali Cemaatlerin İnşasında Simgesel Güç Olarak Askeri Başarılar

Benedict Anderson'ın 'hayali cemaatler' kavramı, ulusların tarihsel olarak inşa edilen; ancak üyelerinin birbirini hiç tanımadığı halde bir topluluğun parçası gibi hissettiği yapılara işaret eder (Anderson, 2006, s. 52-67). Bu tahayyülün inşasında ortak tarih, dil ve semboller kadar askeri başarılar ve savunma teknolojileri de rol oynar. Özellikle ulusal basında yerli İHA'ların, füzelerin ve radar sistemlerinin başarıları etrafında oluşturulan anlatılar, vatandaşların ortak bir aidiyet duygusu geliştirmesine katkı sağlar. Bu anlamda savunma sanayii, hayali cemaatin duygusal ve simgesel harcını sağlayan bir aygıt dönüşür.

4. Bourdieu: Savunma Sanayiinin Yeni Bir Sosyal Alana Dönüşmesi

Pierre Bourdieu'nün sosyal alan ve sermaye kuramı çerçevesinde, savunma sanayiinin Türkiye'de giderek daha özerk ve etkili bir sektöre dönüşmesi açıklanabilir. Bourdieu'ya göre her sosyal alan, kendine özgü kuralları ve sermaye türlerini üretir (Bourdieu, 1995). Savunma sanayii de teknik sermaye (know-how, mühendislik bilgisi, teknoloji) ile birlikte sembolik sermaye (itibar, ulusal gurur, devlet desteği) üretme kapasitesiyle öne çıkar. Bu alan, devletin doğrudan desteklediği, üniversiteler ve özel sektörle iş birliği içinde sermaye dönüşümlerinin yaşandığı karmaşık bir yapı kazanmıştır. ASELSAN, TUSAŞ, ROKETSAN gibi kurumların yükselişi ve medyada temsil edilme biçimleri, bu alanın sadece bir üretim sektörü değil aynı zamanda bir prestij sahası haline geldiğini göstermektedir.

5. Huntington: Sivil-Asker İlişkilerinde Stratejik Kırılmalar

Samuel P. Huntington'un klasik çalışması, demokratik rejimlerde sivil-asker ilişkilerinin sağlıklı şekilde yürütülmesi için askeri kurumların profesyonel bir özerklik içinde faaliyet göstermesi gerektiğini vurgular. Huntington'a göre askerî profesyonellik, sivil otoriteye bağlılıkla çelişmeden kendi uzmanlık alanında karar alma yetkinliğiyle gelişir (Huntington, 2007). Türkiye'de bu modelin örneğine, Kıbrıs Barış Harekâtı sürecinde tanık olunmuştur. TSK, siyasi otoritenin yönlendirmesiyle ama kendi kurumsal birikimiyle harekâtı planlamış ve icra etmiştir. Bu süreç, askeri müdahalenin ya da darbenin dışında, profesyonel kapasitenin millî güvenlik üretiminde belirleyici olduğu bir döneme işaret eder.

Sonuç

Weber'in bürokrasi kuramı, Durkheim'in ahlaki bütünleşme anlayışı ve Anderson'ın hayali cemaatler kavramsallaştırması, savunma sanayiinin sadece teknik ya da askeri bir alan olmadığını; aynı zamanda modern ulus-devletin inşa sürecinde temel bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Türkiye özelinde savunma teknolojilerine yönelik artan kamu ilgisi ve bu teknolojilerin millî kimlik söylemiyle ilişkilendirilmesi, söz konusu üç kuramsal çerçevenin nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir.

4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

4.1 Modernleşmeye Bakış Açıları ve Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme

Bu bölümde Türk Ordusu ile Türk Toplumı arasındaki ilişkiler, Halil İncılık, Niyazi Berkes, Bernard Lewis, Stanford ve Ezel Kural Shaw, Erik Jan Zürcher, Feroz Ahmad, Şerif Mardin, Yücel Karadağ, Osman Tiftikçi ve Suat Parlar, A. Faruk Yanardağ ve Serdar Şen'in Osmanlı ve Türk modernleşmesine ait görüşleri üzerinden karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda bölüm değerlendirmesinde, tez kapsamında yapılan mülakatlar önemli bir yer tutmaktadır.

4.1.1 Halil İncılık'ın Modernleşmeye Bakışı

Osmanlı modernleşmesini uzun vadeli bir dönüşüm süreci olarak değerlendirir ve bu sürecin kökenlerini Osmanlı'nın klasik dönemine kadar götürür. Ona göre, Osmanlı modernleşmesi Batı'nın zorlamasıyla değil, Osmanlı'nın kendi devlet yapısını güçlendirme ve merkezileştirme çabalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İncılık, Osmanlı'nın modernleşme sürecini, merkeziyetçi bir imparatorluk yapısının yeniden yapılanması olarak ele alır ve özellikle Tanzimat reformlarının, Osmanlı'nın idari, hukuki ve ekonomik sistemlerini Avrupa standartlarına yaklaştırma çabası olduğunu belirtir. Ancak, bu reformların çoğunlukla üst kademe yöneticiler tarafından yürütüldüğünü ve toplumsal tabana yeterince yayılmadığını vurgular. Ayrıca, Osmanlı modernleşmesini Batı karşısında gerilemeye bir tepki olarak görse de, bunu emperyalist bir dayatma olarak değerlendirmez.

4.1.1.1 Ordu ile İlgili Düşünceleri

Halil İncılık'a göre, Osmanlı modernleşmesi, askeri, ekonomik ve idari reformlarla birlikte devletin sürekliliğini sağlama amacına hizmet etmiştir. Bu yönüyle İncılık'ın görüşleri, Osmanlı'nın iç dinamiklerini ve reform sürecindeki özgün unsurlarını vurgulaması bakımından İlber Ortaylı ile benzerlik gösterirken, modernleşmenin toplumsal dönüşüm yaratmadığına dair eleştirileriyle de Niyazi Berkes'ten ayrılmaktadır.

Halil İncılık, Osmanlı modernleşmesinde askerin etkisini merkezi bir unsur olarak ele alır ve askeri reformları modernleşme sürecinin çekirdeği olarak değerlendirir. Ona göre, Osmanlı Devleti'nin modernleşme süreci, Batı Avrupa'nın

askeri üstünlüğünün fark edilmesiyle başlamış ve özellikle III. Selim döneminden itibaren sistemli bir askeri reform hareketi olarak gelişmiştir. Osmanlı yöneticileri, Avrupa'daki askeri teşkilatlanmayı ve teknolojik ilerlemeleri yakından takip etmiş ve modern ordu kurma çabaları devletin idari ve hukuki dönüşümüyle paralel bir şekilde ilerlemiştir.

İnalcık, ordu modernleşmesini devletin bekası açısından zorunlu bir dönüşüm olarak görür. Ona göre, Osmanlı Devleti, askeri alanda geri kalmışlığını gidermeye yönelik reformları yalnızca savaş yeteneğini artırmak için değil, aynı zamanda merkezi otoriteyi güçlendirmek amacıyla da benimsemiştir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması (Vaka-i Hayriye), modern ordunun kurulması yolunda en önemli adımlardan biri olmuş ve bu dönüşüm, sivil bürokrasinin modernleşmesiyle birlikte yürütülmüştür.

İnalcık'a göre, askeri reformlar yalnızca Osmanlı Devleti'nin askeri gücünü artırmakla kalmamış, toplumun genel yapısını da dönüştürmüştür. Askeri eğitim kurumları aracılığıyla Batılı bilimler ve teknolojiler Osmanlı toplumuna girmiş, modern askeri okullarda yetişen subaylar, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde reform hareketlerinin öncüsü olmuştur. Bu nedenle, Osmanlı'da modernleşme süreci yukarıdan aşağıya dayatılan bir dönüşüm olmuş ve asker-sivil bürokrasi bu sürecin taşıyıcısı konumuna gelmiştir.

4.1.2 Niyazi Berkes'in Modernleşmeye Bakışı

“Türkiye’de Çağdaşlaşma” (Berkes, 2004) kitabında Osmanlı-Türk modernleşmesini bir zorunluluklar silsilesi içinde değerlendirir. Ona göre Osmanlı'nın modernleşme çabaları, 18'nci yüzyıldan itibaren din ve devlet işlerinin ayrışması, ulus-devlete geçiş ve laikleşme süreçleri çerçevesinde şekillenmiştir. Berkes'e göre modernleşme, Osmanlı'nın içsel dinamiklerinden çok, Batı'nın etkisi ve Osmanlı'nın geri kalmışlık hissiyatı ile hızlanan bir süreçtir. Osmanlı'nın Batılılaşma girişimlerini tarihsel ve sosyolojik bir perspektiften ele alır ve Cumhuriyet'in bir zorunluluk sonucu ortaya çıktığını savunur. Ona göre, Osmanlı'da geleneksel kurumların dönüşümü kaçınılmazdı ve bu dönüşüm, Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde radikal reformlar ile tamamlandı.

4.1.2.1 Ordu ile İlgili Düşünceleri

Niyazi Berkes, Osmanlı ve Türk modernleşmesi bağlamında ordunun rolünü özellikle sekülerleşme, devlet inşası ve toplumsal dönüşüm açısından ele alır. Ona göre, Osmanlı modernleşmesi büyük ölçüde ordu merkezli bir süreç olarak başlamış, ancak zamanla toplumsal ve kültürel dönüşümleri de içerecek şekilde genişlemiştir.

Berkes'e göre, Osmanlı'da modernleşme çabalarının ilk adımları askeri reformlarla atılmıştır. III. Selim ve II. Mahmud'un askeri reformları, Batı tipi bir ordu kurma çabasının ötesinde, Osmanlı'daki merkezîyetçiliğin güçlendirilmesi ve sekülerleşmenin başlaması anlamına gelmiştir. Berkes, ordunun geleneksel Osmanlı yapısından koparılmasını, yeni bir bürokratik elitin oluşturulmasının ilk adımı olarak değerlendirir. Özellikle Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve modern bir ordu kurulması, geleneksel ulema sınıfının ve dini otoritenin gücünü zayıflatmış, yerine daha rasyonel, Batılı kurumları esas alan bir devlet modeli getirmeye çalışmıştır.

Cumhuriyet döneminde ise, Berkes'e göre ordu sadece bir güvenlik kurumu değil, aynı zamanda bir ideolojik aygıt haline gelmiştir. Osmanlı'da başlayan askeri reformlar, Cumhuriyet ile birlikte sivil hayatı da dönüştüren bir sürece evrilmiştir. Askeri okullar, yalnızca savaş eğitimi veren kurumlar olmaktan çıkıp, yeni rejimin ideolojisini şekillendiren merkezler haline gelmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında subay kadroları, laik ve modernleşmeci ideolojiyi benimseyen bireyler olarak yetiştirilmiş, bu da toplumda Kemalist reformların benimsenmesini kolaylaştırmıştır.

Berkes, ordunun toplumsal dönüşümde oynadığı rolü teknolojik ve eğitimsel modernleşme bağlamında da ele alır. Ona göre, Osmanlı'dan itibaren ordu, köylü gençleri sadece savaş teknikleri konusunda değil, okuma-yazma, aritmetik ve modern tarım teknikleri gibi alanlarda da eğitmiştir. Böylece zorunlu askerlik, bireyleri yalnızca askeri disiplin altına sokmakla kalmamış, aynı zamanda onları kapitalist üretim sürecine dahil edebilecek nitelikte bireyler haline getirmiştir.

Sonuç olarak, Niyazi Berkes'e göre ordu, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan modernleşme sürecinin en kritik unsurlarından biri olmuştur. Osmanlı'da geleneksel düzenin kırılması ve merkezîyetçi devlet yapısının güçlendirilmesi, Cumhuriyet'te ise sekülerleşme ve yeni bir ulus-devlet inşası ordunun modernleşme

sürecindeki belirleyici rolünü ortaya koymuştur. Ancak bu süreç, halktan kopuk, yukarıdan aşağıya bir modernleşme hareketi olarak gerçekleşmiş, bu da ordunun toplumsal ve siyasi alandaki etkisini sürekli kılmıştır.

4.1.3 Bernard Lewis'in Modernleşmeye Bakışı

“Modern Türkiye'nin Doğuşu” (Lewis, 1993) kitabında Osmanlı'nın Batı karşısında gerilemesini geleneksel yapılarıyla açıklar. Ona göre, Osmanlı modernleşme çabaları sınırlı kalmış ve devlet bir orta çağ yapılanmasını sürdürmüştür. Osmanlı ordusunun dönüşümünü ve Batı ile kurduğu askeri ve kültürel temasları vurgulayan Lewis, modernleşme sürecini Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan bir süreklilik içinde değerlendirir. Türk modernleşmesini, Osmanlı mirasının dönüşerek devam ettiği bir süreç olarak ele alan Lewis, Batı etkisinin kaçınılmaz olduğunu ancak bunun Osmanlı toplumundaki iç dinamiklerle birleşerek şekillendiğini savunur.

4.1.3.1 Ordu ile İlgili Düşünceleri

Bernard Lewis, Osmanlı ve Türk modernleşmesi bağlamında ordunun modernleşmeye olan etkisini, Batı etkisi ve devletin merkezîyetçi yapısındaki dönüşüm çerçevesinde ele alır. Ona göre, Osmanlı'da modernleşme süreci büyük ölçüde askeri reformlarla başlamış, ancak bu süreç yalnızca askeri yapıyı değiştirmekle kalmayıp devletin siyasal ve idari yapısını da dönüştürmüştür.

Lewis'e göre, II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırması (1826), Osmanlı'da modernleşme sürecinin en kritik dönüm noktalarından biri olmuştur. Yeniçeriler yalnızca bir askeri teşkilat değil, aynı zamanda Osmanlı toplumunda geleneksel düzenin savunucularıydı. Bu nedenle Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, sadece bir askeri reform değil, aynı zamanda merkezi otoritenin güçlenmesi ve modern bir devlet yapısına geçişin ilk adımı olarak değerlendirilmelidir.

Osmanlı'da modernleşmenin, Batı karşısında rekabet gücünü artırmak için yapılan zorunlu bir reform süreci olduğunu vurgulayan Lewis, ordunun modernleştirilmesiyle birlikte devletin sivil ve bürokratik yapısında da köklü değişimlerin yaşandığını ifade eder. Ona göre, 19'uncu yüzyılda Osmanlı reformcuları, Batılı modelleri benimseyerek orduyu modernleştirmek istemiş ve bu süreç, siyasal, sosyal ve ekonomik yapıyı da kaçınılmaz olarak dönüştürmüştür.

İttihat ve Terakki döneminde ordu, yalnızca bir askeri güç olarak değil, aynı zamanda siyasetin ve toplumsal dönüşümün en önemli aracı haline gelmiştir. Lewis'e göre, Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında, modernleşme sürecinin en güçlü taşıyıcısı ordu olmuştur. Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte ordu, yalnızca Türkiye'nin savunma gücü değil, aynı zamanda laiklik ve modernleşmenin garantörü haline gelmiştir.

Sonuç olarak, Bernard Lewis'e göre ordu, Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesinin itici gücüdür. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından itibaren başlayan bu süreç, ordunun Batılı modelleri benimsemesiyle devletin yapısında büyük bir dönüşüme yol açmıştır. Cumhuriyet döneminde ise ordu, modernleşmenin ve sekülerleşmenin koruyucusu haline gelerek siyaset ve devlet yönetimi üzerinde önemli bir rol oynamaya devam etmiştir.

4.1.4 Erik Jan Zürcher'in Modernleşmeye Bakışı

“Modernleşen Türkiye'nin Tarihi” adlı eserinde (Zürcher, 2000), Osmanlı modernleşmesini Batı'nın etkisi ve Osmanlı Devleti'nin bu etkiye verdiği tepkiler çerçevesinde ele alır. Ona göre, 19'uncu yüzyılda Osmanlı modernleşmesi, Avrupa'nın siyasi, ekonomik ve ideolojik baskılarının bir sonucu olarak gelişmiştir. Osmanlı, Avrupa'nın kapitalist dünya sistemiyle bütünleşirken, aynı zamanda siyasi ve kültürel anlamda da Batı etkisine maruz kalmıştır. Modernleşme sürecini yalnızca askeri reformlarla sınırlı görmeyen Zürcher, bu sürecin aynı zamanda Osmanlı merkezi yönetiminin güçlendirilmesi ve milliyetçilik, liberalizm ve laiklik gibi Batılı ideolojilerin Osmanlı toplumunda etkili olmasıyla birlikte ilerlediğini savunur. Osmanlı Devleti, Zürcher'e göre, modernleşme çabaları sırasında hem reformist hem de muhafazakâr kesimlerin etkisi altında kalmıştır. Tanzimat sürecini, devletin merkezileşme çabalarının bir yansıması olarak değerlendirirken, aynı zamanda bu reformların toplumsal yapı içerisinde ciddi değişimler yaratmadığını ve büyük ölçüde üst kademe yöneticilerin kontrolünde kaldığını vurgular. Ona göre, Osmanlı'da modernleşme süreci, devletin çöküşünü önleme çabalarının bir parçası olarak gelişmiş ve 20'nci yüzyılda Türk ulus-devletinin doğuşuyla sonuçlanmıştır.

4.1.4.1 Ordu ile İlgili Düşünceleri

Erik Jan Zürcher, eserinde modernleşmenin **askerin etkisini** detaylı bir şekilde ele alır (2000). Ona göre, Osmanlı modernleşmesi büyük ölçüde ordu aracılığıyla gerçekleşmiştir. Ordu, 19'uncu yüzyıl boyunca hem reformların öncüsü olmuş hem de bu reformlardan doğrudan etkilenmiştir. Zürcher, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni, Osmanlı modernleşme sürecinde kilit aktörler olarak değerlendirir.

Jön Türk hareketinin modernleşmeye yönelik motivasyonu, güçlü ve merkezi bir devlet yaratma arzusu ile bağlantılıdır. Bu nedenle, askeri modernleşme sadece teknik bir süreç değil, aynı zamanda siyasal ve ideolojik bir dönüşümün de parçasıdır. 1908 Meşrutiyet Devrimi'nin temelinde, modern eğitim almış asker ve bürokratların etkili olduğu görülür. Bu süreçte ordu, devletin yeniden yapılandırılmasında başat bir rol üstlenmiş ve milliyetçi modernleşme projelerinin uygulanmasında merkezi bir aktör olmuştur.

Zürcher ayrıca, Cumhuriyet döneminde de ordunun modernleşme sürecinin temel taşı olmaya devam ettiğini vurgular. 1923 sonrası Kemalist reformlar, askeri elitlerin desteğiyle gerçekleşmiş ve ordu, devletin ideolojik dönüşümünü destekleyen bir yapı haline gelmiştir. Özellikle eğitim alanında yürütülen reformlarla, ordunun sadece teknik bir güç değil, aynı zamanda modernleşmenin taşıyıcısı olduğu bir düzen kurulmuştur. Bu çerçevede, Zürcher, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde ordunun belirleyici bir dönüşüm aracı olarak işlev gördüğünü ortaya koyar

4.1.5 Stanford ve Ezel Kural Shaw'ın Modernleşmeye Bakışı

“History of the Ottoman Empire and Modern Turkey” (Shaw & Shaw, 1977) adlı eserlerinde Osmanlı modernleşmesini daha geniş bir tarihsel çerçevede değerlendirir. Reformların sadece askeri değil, idari ve mali dönüşümleri de kapsadığını savunurlar. Onlara göre modernleşme süreci, Osmanlı'nın iç dinamikleri kadar dış baskıların da etkisiyle ilerlemiştir.

4.1.5.1 Ordu ile İlgili Düşünceleri

Shaw'ların çalışmaları ise modernleşmenin yalnızca askeri reformlarla sınırlı olmadığını, idari ve mali yapıyı da dönüştüren daha geniş bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. İmparatorluğu'nun reform süreçleri ve modernleşme çabaları

üzerinden ele alır. Onlara göre, Osmanlı Devleti, özellikle 19'uncu yüzyılın başlarından itibaren askeri yeniliklere odaklanarak modernleşmeye çalışmıştır. Sultan II. Mahmut döneminde gerçekleştirilen reformlar, yeni bir ordu kurma sürecini içermiş, Mansure Ordusu bu bağlamda modern askeri yapılanmaya yönelik önemli bir adım olmuştur.

Shaw'lar, Osmanlı askeri modernleşmesinin temel itici gücünü Avrupa devletleriyle olan askeri rekabete ve Osmanlı'nın zayıflayan askeri gücüne bağlar. Özellikle 19'uncu yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı ordusu Batı Avrupa ülkelerinden teknik destek alarak modernleşmeye çalışmış, Prusyalı ve Fransız askeri danışmanlar Osmanlı ordusunun eğitim ve organizasyonuna katkıda bulunmuştur.

Genel olarak Shaw'lar, Osmanlı'nın modernleşme sürecinin temel taşı olarak askeri reformları görse de, bu reformların uzun vadede imparatorluğun bütüncül bir modernleşme sürecine dönüşemediğini vurgular. Özellikle Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde ordunun siyasal hayatta belirleyici bir rol oynamaya başlaması, modernleşmenin sadece teknik değil, aynı zamanda siyasi ve ideolojik bir dönüşüm anlamına geldiğini ortaya koyar

4.1.6 İlber Ortaylı'nın Modernleşmeye Bakışı

“İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı” (Ortaylı, 2008) adlı eserinde Osmanlı modernleşmesini Tanzimat'la sınırlı bir süreç olarak görmez; aksine, modernleşme çabalarının çok daha önce başladığını savunur. Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile siyasi, ekonomik ve kültürel etkileşimi nedeniyle modernleşme sürecinin dış baskılarla şekillendiği düşüncesine karşı çıkar. Ona göre Osmanlı modernleşmesi, Avrupa'nın zorlamaları sonucu değil, Osmanlı yöneticilerinin kendi sistemlerini dönüştürme iradesiyle ortaya çıkmıştır. Osmanlı ordusunun reformlarını, imparatorluğun genel modernleşme sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirir. Reformların sadece askeri alanda kalmadığını, devletin merkezîyetçi yapısının güçlenmesi ve bürokratik düzenin yeniden yapılandırılmasıyla birlikte ilerlediğini vurgular. Bu süreçte Osmanlı yönetici sınıfının, Avrupa'nın kurumlarını model alarak idari, hukuki ve eğitim alanlarında da kapsamlı değişiklikler yaptığını dikkat çeker. Tanzimat reformlarının Osmanlı toplumunun tüm katmanlarını etkilediğini, ancak özellikle elitler arasında daha hızlı benimsendiğini savunur.

Ortaylı, Osmanlı modernleşmesinin iç dinamiklerden doğduğunu ve Batı ile etkileşimin bir zorunluluk olduğunu vurgularken, modernleşmenin otokratik bir süreç olarak ilerlediğini belirtir. Ona göre Osmanlı modernleşmesi, merkeziyetçi reformlar ve bürokratik dönüşümle şekillenen bir süreçtir ve bu yönüyle diğer İslam toplumlarından ayrılır. Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabalarının, siyasal bağımsızlığını koruyarak gerçekleştiğini ve Batı'nın doğrudan vesayeti altına girmeden dönüşüm sürecine girdiğini ifade eder.

4.1.6.1 Ordu ile İlgili Düşünceleri

Askeri modernleşmeye yönelik olarak Ortaylı, Osmanlı Devleti'nin Batı dünyasına ilk olarak askeri reformlar aracılığıyla yaklaştığını vurgular. Askeri reformların yalnızca orduda kalmadığını, mühendislik, matematik, tıp gibi alanlarda da değişimi zorunlu hale getirdiğini belirtir. Askeri reformların bir sonucu olarak, modern mali sistemler, teknik eğitim ve hukuki düzenlemeler de Osmanlı bürokrasisinin dönüşümüne katkıda bulunmuştur.

Osmanlı ordusunun modernleşmesi sürecinde askeri ve sivil bürokrasinin ayrışması önemli bir gelişmedir. 18'inci yüzyıl itibarıyla kalemiye sınıfından gelen yöneticiler, yönetimde daha etkin hale gelmiş, Tanzimat reformlarıyla birlikte askeri ve mülki idareler birbirinden ayrılmıştır. Ancak Ortaylı, askeri ve sivil bürokrasinin eğitim sistemleri ve kültürel çevre açısından tamamen kopuk olmadığını da vurgular.

Genel olarak Ortaylı'nın yaklaşımı, Osmanlı modernleşmesini zorunlu fakat yetersiz bir dönüşüm olarak ele alır. Tanzimat sürecinin, Osmanlı'yı tam anlamıyla bir dönüşüme uğratmadığını, bu nedenle Cumhuriyet'in modernleşme sürecini daha radikal bir şekilde ilerlettiğini ifade eder.

4.1.7 Feroz Ahmad'ın Modernleşmeye Bakışı

“Modern Türkiye'nin Oluşumu” (Ahmad, 1994) adlı eserinde Türk modernleşmesini tarihsel süreklilik içinde değerlendirerek, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin temel dinamiklerini analiz eder. Ona göre modernleşme süreci, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'nın askeri ve ekonomik gücü karşısında zayıflamasıyla başlamış ve bu durum, özellikle 19'uncu yüzyıldan itibaren reformlarla kendini göstermiştir. Ancak bu reformlar, yalnızca teknik yeniliklerden

ibaret kalmamış, aynı zamanda devletin toplumsal ve siyasal yapısında dönüşüme yol açmıştır.

Ahmad, Osmanlı modernleşmesinde ordunun merkezi bir rol oynadığını vurgular. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve modern ordunun kurulması, Osmanlı'nın geleneksel yapısından koparak Batılı yönetim ve askeri sistemleri benimsemesinde belirleyici olmuştur. Özellikle 19'uncu yüzyılda Osmanlı reformlarının, Batı karşısında hayatta kalma mücadelesi olarak şekillendiğini ve askeri modernleşmenin bu sürecin temel taşı olduğunu belirtir. Ancak, bu reformlar devletin içinde yeni bir elit tabaka yaratmış, Jön Türkler ve daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi gruplar, modernleşme sürecini ideolojik ve siyasi bir projeye dönüştürmüştür.

Cumhuriyet döneminde modernleşme süreci daha radikal bir dönüşüm geçirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde gerçekleştirilen reformlar, yalnızca askeri ve idari alanda değil, toplumun tüm yapısında köklü değişikliklere yol açmıştır. Ahmad, modern Türkiye'nin inşasında ordunun yalnızca bir güvenlik kurumu olarak değil, aynı zamanda bir toplumsal mühendislik aracı olarak işlev gördüğünü savunur. Ordunun laiklik, ulusal kimlik ve merkeziyetçilik gibi temel unsurları destekleyerek modernleşmenin taşıyıcısı olduğu vurgulanır. Ancak, bu süreçte modernleşme yukarıdan aşağıya dayatılan bir dönüşüm olarak şekillenmiş, halkın geniş kesimleri sürece ancak dolaylı olarak dahil olabilmıştır.

Ahmad, Türk modernleşmesini Batı etkisi, Osmanlı mirası ve iç dinamikler arasındaki gerilimler çerçevesinde ele alır. Ona göre, Türkiye'nin modernleşme süreci ne tamamen Batı'nın dayatmasıdır ne de salt içsel bir evrimdir. Aksine, Osmanlı bürokrasisi ve askeri elitleri tarafından yönlendirilen ve Batı ile etkileşim içinde şekillenen bir süreçtir. Türkiye, Batı sistemine entegre olma çabasını 20'nci yüzyılda da sürdürmüş, özellikle NATO üyeliği ve ekonomik liberalleşme politikalarıyla bu süreci pekiştirmiştir. Ancak, askeri müdahalelerin siyasal sistemde belirleyici olmaya devam etmesi, modernleşmenin kırılganlıklarını ve sürekliliğini aynı anda gösteren önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1.7.1 Ordu ile İlgili Düşünceleri

Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu adlı eserinde Osmanlı ve Türk modernleşmesi sürecinde ordunun rolüne büyük önem verir. Ona göre, Osmanlı

modernleşmesi büyük ölçüde askeri reformlar üzerinden şekillenmiş ve ordunun siyasetteki rolü, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte belirleyici olmuştur.

Ahmad, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19'uncu yüzyıl reformlarının öncelikle orduyu modernleştirmeye yönelik olduğunu vurgular. Reformcu sultanların modernleşme çabaları, Batı etkisindeki askeri reformlarla başlamış, zamanla devletin diğer kurumlarını da dönüştürmeyi hedeflemiştir. Ancak, bu süreçte Yeniçeri Ocağı gibi geleneksel askeri yapıların reformlara direnmesi, ordunun modernleşmesini geciktirmiştir. 19'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren, modern askeri okulların kurulması ve Batılı tarzda eğitim alan subayların artışıyla birlikte, Osmanlı ordusu hem teknik hem de ideolojik olarak dönüşmeye başlamıştır.

Ahmad'a göre, Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde ordu yalnızca askeri bir güç değil, aynı zamanda siyasi bir aktör olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yükselişi ve 1908 Jön Türk Devrimi, modern eğitim almış subayların siyasi dönüşümdeki etkisini ortaya koymuştur. Bu süreçte ordu, yalnızca devleti koruyan bir güç değil, aynı zamanda toplumu şekillendiren bir kurum haline gelmiştir. Özellikle Enver Paşa ve Mustafa Kemal Atatürk gibi isimlerin askeri kökenleri, modernleşme sürecinin ordunun içinden gelen reformcu kadrolarla şekillendiğini gösterir.

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte, ordu yalnızca savaş kazanan bir güç olarak değil, aynı zamanda yeni rejimin temel taşı olarak da konumlanmıştır. Ahmad, 1923 sonrasında ordunun siyasetten uzaklaştırılmaya çalışıldığını ancak yine de devlet içindeki etkisini sürdürdüğünü belirtir. 1960 darbesi ve sonrasındaki askeri müdahaleler, ordunun modernleşme sürecindeki sürekli etkisini ve siyasetle iç içe geçmiş konumunu yansıtır. Bu çerçevede Ahmad, Türkiye'de askerin rolünü tarihsel bir süreklilik içinde ele alarak, modernleşme sürecinin askeri elitler tarafından yönlendirildiğini ve devletin merkezinde yer aldığını ileri sürer.

4.1.8 Şerif Mardin'in Modernleşmeye Bakışı

Mardin “Türk Modernleşmesi” adlı eserinde modernleşme sürecini hem tarihsel hem de sosyolojik bir çerçevede ele alır (1991). Ona göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme süreci, Batı ile kurulan askeri ve ekonomik ilişkilerle başlamış, ancak zamanla sadece teknik yeniliklerden ibaret olmayan daha geniş bir dönüşüm sürecine evrilmiştir. Mardin, Türk modernleşmesini yalnızca

siyasal ve ekonomik reformlarla değil, aynı zamanda toplumsal yapıdaki değişimlerle birlikte değerlendiren bir yaklaşım sunar.

Mardin'e göre Osmanlı modernleşmesi, Batı karşısındaki gerilemenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İlk etapta modernleşme süreci, askeri ve idari reformlarla sınırlı kalmış, ancak zamanla bürokrasi, hukuk, eğitim ve toplumsal normlar gibi alanlara yayılmıştır. Özellikle Tanzimat reformları, Osmanlı elitleri tarafından modern bir devlet kurma çabası olarak görülmüş, ancak halkın geniş kesimleri bu sürece aktif olarak dahil edilememiştir. Mardin, modernleşme sürecinde bürokratların ve aydınların rolüne özel bir vurgu yapar ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte bu elit kesimin belirleyici bir aktör olduğunu savunur.

Şerif Mardin, Türk modernleşmesini anlamak için Batıcılık, modernleşme ve toplumsal dönüşüm arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Ona göre, Batılılaşma Osmanlı'da yalnızca teknik ve idari bir dönüşüm süreci olmamış, aynı zamanda geleneksel toplum yapısının değişimine yol açan bir ideolojik hareket haline gelmiştir. Ancak bu süreç, halkın geniş kesimlerinden tepki görmüş ve modernleşme sürecinin Osmanlı'da sürekli bir "etki-tepki" mekanizması içerisinde ilerlediğini göstermiştir. Bu nedenle, modernleşme sadece yukarıdan aşağıya dayatılan reformlarla değil, toplumsal yapı içindeki direnç ve uyum süreçleriyle birlikte ele alınmalıdır.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, Mardin modernleşmenin daha radikal bir boyut kazandığını belirtir. Kemalist reformlar, Osmanlı'nın önceki modernleşme çabalarından farklı olarak, toplumu kökten dönüştürmeyi amaçlamış ve laikleşme, ulus inşası ve merkezîyetçilik gibi unsurları ön plana çıkarmıştır. Ancak Mardin'e göre, bu modernleşme projesi de halkın geniş kesimlerinden tam anlamıyla destek görmemiş, geleneksel yapılarla çatışmaya devam etmiştir.

Genel olarak, Şerif Mardin modernleşmeyi yalnızca ekonomik ve siyasal reformlar çerçevesinde değil, toplumsal değişim, kültürel dönüşüm ve ideolojik mücadeleler bağlamında da ele alan bir yaklaşım sunar. Ona göre, Türk modernleşmesi yukarıdan aşağıya dayatılan bir süreç olmakla birlikte, toplumun geleneksel unsurlarının direnciyle şekillenmiş ve devlet-toplum ilişkilerinde önemli bir gerilim alanı yaratmıştır. Mardin'in bu analizleri, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte modernleşmenin süreklilik ve kopuş unsurlarını bir arada ele alarak, sürecin çok katmanlı doğasını vurgular.

4.1.8.1 Ordu ile İlgili Düşünceleri

Şerif Mardin, Türk Modernleşmesi adlı eserinde Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi modernleşme süreçlerinde **ordunun** rolüne özel bir vurgu yapar (1991). Ona göre, Osmanlı'daki modernleşme girişimleri, başlangıçta askeri reformlar etrafında şekillenmiş, ancak zamanla devletin bütün kurumsal yapısını etkileyen daha geniş kapsamlı bir dönüşüm sürecine evrilmiştir. Osmanlı bürokratları ve askeri elitler, Batı karşısındaki gerilemeyi durdurmak amacıyla reformları başlatmış, ancak bu süreç zamanla devlet-toplum ilişkilerinde köklü değişimlere yol açmıştır.

Mardin, Osmanlı ordusunun modernleşme sürecinde yalnızca bir askeri güç olarak değil, aynı zamanda toplumsal değişimin taşıyıcısı olarak da işlev gördüğünü belirtir. III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde gerçekleştirilen askeri reformlar, Osmanlı toplumunu Batılı standartlara uygun bir yapıya dönüştürme çabalarının ilk adımları olarak değerlendirilir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve modern bir ordunun kurulması, merkezi otoritenin güçlendirilmesine yönelik önemli bir hamledir. Ancak, bu reformların sadece ordu ile sınırlı kalmadığını, bürokraside ve eğitim sisteminde de köklü dönüşümler başlattığını ifade eder.

Jön Türkler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin askeri modernleşme ile olan ilişkisi, Mardin'in analizinde önemli bir yer tutar. Ona göre, bu gruplar modernleşmeyi yalnızca teknik bir reform süreci olarak görmemiş, aynı zamanda ideolojik bir dönüşüm projesi olarak ele almıştır. Ordunun siyasete müdahalesi, yalnızca askeri bir zorunluluk değil, aynı zamanda Osmanlı'nın çöküş döneminde merkeziyetçi bir devlet yapısını yeniden inşa etme girişimi olarak değerlendirilmelidir. 1908 Devrimi ve ardından gelen süreçte, modern eğitim almış askerler ve bürokratlar, Osmanlı'nın geleceğini belirleyen en önemli aktörler haline gelmiştir.

Cumhuriyet döneminde ise, Mardin ordunun modernleşme sürecindeki rolünün daha da güçlendiğini savunur. Atatürk'ün liderliğinde gerçekleştirilen reformların büyük ölçüde askeri kadrolar tarafından desteklenmesi, ordunun sadece bir güvenlik gücü olmanın ötesinde toplumsal mühendislik işlevi üstlenmesine neden olmuştur. Ordu, laikleşme, ulusal kimlik inşası ve merkeziyetçi yönetim anlayışının en güçlü savunucularından biri olarak konumlanmış ve eğitim sisteminden toplumsal değerlere kadar birçok alanda belirleyici bir rol oynamıştır.

Genel olarak, Şerif Mardin'in modernleşme analizinde ordu, yalnızca devletin bir bileşeni değil, aynı zamanda modernleşmenin yönlendiricisi olarak ele alınır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte, ordunun siyasal ve toplumsal yapıyı şekillendiren en önemli güçlerden biri olduğu vurgulanır. Ancak Mardin, bu sürecin aynı zamanda toplumun geniş kesimleriyle çatışmaya yol açtığını ve modernleşmenin yukarıdan aşağıya dayatılan bir dönüşüm süreci olarak halkın tepkisini çektiğini de belirtir. Bu bağlamda, Osmanlı ve Türk modernleşmesini anlamak için askeri yapıyı sadece teknik ve stratejik bir unsur olarak değil, siyasal, kültürel ve ideolojik bir dönüşüm aracı olarak da değerlendirmek gerektiğini ifade eder.

4.1.9 Yücel Karadağ'ın Modernleşmeye Bakışı

“Osmanlı Ordusunda Modernizasyon ve Demodernizasyon 1826-1918”

(Karadağ, 2016) kitabında Osmanlı modernleşmesini özellikle **askeri reformlar** üzerinden değerlendirir. Batı karşısındaki gerilemenin, askeri ve ekonomik yapının dönüşümleriyle ilişkili olduğunu ve ordu reformlarının Batı'daki gelişmeleri takip etme çabası olduğunu vurgular. Ancak, iç dinamiklerin bu süreci kesintiye uğrattığını ve bir "**demodernizasyon**" süreci yaşandığını ifade eder. Osmanlı'nın yenilgilerini, geniş insan ve doğal kaynaklara sahip devletler (Rusya gibi) karşı zorlanmasına bağlar.

Yücel Karadağ, süreci askeri reformlar ve rasyonelleşme temelinde inceler.

4.1.10 Osman Tiftikçi'in Modernleşmeye Bakışı

“Osmanlı'dan Günümüze Ordunun Evrimi” (Tiftikçi, 2012) kitabında

modernleşmeyi **sınıfsal mücadele ve emperyalizm** çerçevesinde ele alır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde ordunun modernleşmesini, **feodal yapıdan kapitalist düzene geçiş** olarak görür. İttihat ve Terakki'nin ordu reformlarını ulus-devlet inşasının temel unsuru olarak değerlendirir ve Osmanlı ordusunun, ulusal kurtuluş hareketlerine karşı tutumunu kritik eder.

Osman Tiftikçi, modernleşmeyi sınıfsal mücadele ve emperyalizm bağlamında değerlendirir.

4.1.11 Suat Parlar'ın Modernleşmeye Bakışı

“Askeri Modernleşme Yoluyla Bayraksız İstila” (Parlar, 2007) kitabında

Osmanlı reformlarının **dış baskılarla şekillendiğini** ve Batı'nın Osmanlı

üzerindeki emperyalist müdahalesinin bir sonucu olduğunu savunur. Modernleşme çabalarının büyük ölçüde **askeri reformlarla sınırlı kaldığını**, toplumun geniş kesimlerine yayılmadığını ve halktan gelen dirençle karşılaştığını belirtir.

Suat Parlar, Batı'nın emperyalist baskısına odaklanarak modernleşmenin dışsal bir süreç olduğunu savunur.

4.1.12 A. Faruk Yanardağ'ın Modernleşmeye Bakışı

“Türkiye’yi Düşünmek” (Yanardağ, 1991) *kitabında*, Osmanlı ve Türk modernleşmesi ele alınırken, **modernleşmenin yukarıdan aşağıya dayatılan bir süreç** olduğu ve halkın geniş kesimlerinin bu sürece dahil edilemediği vurgular. Türkiye’de modernleşmenin **batı toplumlarındaki gibi iç dinamiklerden doğmadığı**, aksine **yönetici elitlerin ideolojik tercihi** olduğu belirtir. Bu kitap, **Tiftikçi ve Parlar’ın görüşlerine daha yakın bir çizgi** izler; zira modernleşmenin geniş halk kitlelerinden kopuk, üst kademe elitler tarafından yönetildiğini savunur.

A. Faruk Yanardağ, modernleşmenin elitlerin bir tercihi olduğunu ve halkın geniş kesimlerinin sürece dahil edilemediğini vurgular.

4.1.13 Serdar Şen’in Modernleşmeye Bakışı

“Silahlı Kuvvetler ve Modernizm” (Şen, 2010) kitabında Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde ordunun **merkezi bir modernleşme aracı** olduğu belirtilir. Osmanlı modernleşme sürecinin, ordunun **Batılı teknolojiyi ve eğitimi benimsemesiyle hızlandığı**, ancak bunun aynı zamanda **kapitalist üretim sürecine insan yetiştirmeyi de amaçladığı** ifade edilir. Bu görüş, **Karadağ’ın askeri modernleşme sürecine yaptığı vurguyla örtüşmektedir**, ancak ordunun sadece bir askeri reform aracı olmanın ötesinde **toplumsal dönüşümde de rol oynadığı** ileri sürülmektedir.

Serdar Şen, ordunun modernleşmeyi ve kapitalist üretime entegrasyonu sağladığını ancak bunun otoriter bir yapı içinde gerçekleştiğini belirtir.

Tablo 4.1. Batı etkisi ve toplumsal dönüşüm üzerine görüşlerin karşılaştırılması

Yazar	Modernleşmeye Bakışı	Osmanlı Ordu Reformları	Batı Etkisi	Toplumsal Değişim
Niyazi Berkes	Modernleşmeyi sekülerleşme ve toplumsal dönüşüm süreci olarak ele alır.	Ordu reformları, devletin laikleşme ve merkezîyetçi dönüşüm sürecinin bir parçasıdır.	Batı etkisi teknik ve askeri reformlarla sınırlı değildir, Osmanlı modernleşmesini derinlemesine etkilemiştir.	Modernleşme, laikleşme süreciyle birlikte ele alınmalı ve toplumun genel dönüşümüne bağlanmalıdır.
Halil İnalcık	Osmanlı modernleşmesini devletin merkezîyetçiliği güçlendirme çabası olarak görür.	Ordu ve bürokraside reformlar Osmanlı'nın iç dinamikleriyle şekillenmiştir.	Batı etkisini bir faktör olarak kabul eder, ancak Osmanlı iç dinamiklerini ön plana çıkarır.	Modernleşme, Osmanlı devletinin klasik yapısının evrim geçirmesiyle ilişkilidir.
Bernard Lewis	Osmanlı'nın orta çağ yapısını koruduğunu öne sürer.	Osmanlı ordusunun Batı ile temaslarını vurgular.	Batı ile askeri ve kültürel temasları değerlendirir.	Modernleşmeyi bir süreklilik içinde değerlendirir.
Erik Jan Zürcher	Osmanlı modernleşmesini Batı etkisi ve devletin buna verdiği tepki çerçevesinde değerlendirir.	Modernleşme süreci askeri reformlarla sınırlı kalmamış, yönetim ve eğitim alanlarını da kapsamıştır.	Osmanlı'nın Avrupa kapitalist sistemine entegrasyonu modernleşme sürecini şekillendirmiştir.	Modernleşme devlet merkezli bir süreçtir, halkın katılımı sınırlıdır.
Shaw'lar	Osmanlı modernleşmesini çok boyutlu bir süreç olarak ele alır.	Askeri reformlar kadar idari ve mali dönüşümler de önemlidir.	Hem iç dinamikler hem dış baskılar belirleyicidir.	Modernleşmenin sadece askeri reformlarla sınırlı olmadığını savunur.
İlber Ortaylı	Osmanlı modernleşmesi dış baskılarla değil, Osmanlı yönetici sınıfının iç iradesiyle şekillenmiştir.	Ordu reformları, devletin merkezîyetçi dönüşüm sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır.	Batı etkisi kaçınılmazdır, ancak Osmanlı bu süreci bağımsız siyaset üretmek için yönetmiştir.	Modernleşme otokratik bir süreçtir ve devlet eliyle yürütülmüştür.
Şerif Mardin	Modernleşmeyi yalnızca siyasal ve ekonomik dönüşüm değil, toplumsal ve kültürel değişim olarak değerlendirir.	Ordu, modernleşmenin en önemli taşıyıcılarından biridir ve devlet-toplum ilişkilerini yeniden şekillendirmiştir.	Batı etkisi askeri reformlarla sınırlı kalmamış, toplumsal yapıyı da dönüştürmüştür.	Modernleşme yukarıdan aşağıya dayatılmış, halkın geniş kesimleriyle çatışmalar yaşanmıştır.

Tablo 4.1 (devam). Batı etkisi ve toplumsal dönüşüm üzerine görüşlerin karşılaştırılması

Yazar	Modernleşmeye Bakışı	Osmanlı Ordu Reformları	Batı Etkisi	Toplumsal Değişim
Yücel Karadağ	Askeri reformlar ve rasyonelleşme temelinde inceler.	Modernleşme ve demodernizasyon iç içedir, Batı'yı örnek alma çabası vardır.	Batı modeli takip edilmiştir, ancak iç dirençler nedeniyle tam uygulanamamıştır.	Ordu modernleşmesiyle sınırlı bir dönüşüm yaşanmıştır.
Osman Tiftikçi	Sınıfsal mücadeleler ve emperyalizm çerçevesinde değerlendirir.	Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde ordu, burjuvazi ile bağlantılıdır.	Batı etkisini emperyalist müdahale olarak görür.	Ordunun modernleşmesi ulusal kurtuluş ve sınıfsal dönüşümle ilişkilidir.
Suat Parlar	Batı'nın zorlamasıyla gerçekleşen bir süreç olarak görür.	Reformlar, halktan ve geleneksel güçlerden gelen direnişle karşılaşmıştır.	Batı'nın Osmanlı üzerindeki siyasi ve ekonomik baskıları belirleyicidir.	Modernleşme halkın geniş kesimlerine ulaşamamıştır.
A. Faruk Yanardağ	Modernleşmenin dayatmacı bir süreç olduğunu savunur.	Yönetici elitlerin yönlendirdiği bir süreçtir.	Batı modernleşmesi ile benzer süreçler yaşanmamıştır.	Modernleşme halktan kopuk bir süreçtir.
Serdar Şen	Orduyu modernleşmenin temel unsuru olarak ele alır.	Ordu modernleşme aracı olarak kullanılmıştır.	Batı teknolojisi ve eğitimi orduyu dönüştürmüştür.	Ordu, kapitalist üretim sürecine insan yetiştiren bir kurum olmuştur.
Feroz Ahmad	Modernleşmeyi asker merkezli bir dönüşüm süreci olarak ele alır.	Ordu, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte en büyük siyasi aktörlerden biri olmuştur.	Batı etkisi askeri reformlarla sınırlı kalmamış, devletin yeniden yapılanmasına yol açmıştır.	Ordu, modernleşmenin ana taşıyıcısı olarak toplumu yönlendirmiştir.

4.1.14 Bölüm Değerlendirmesi ve Sonuç

Osmanlı ve Türk modernleşmesini ele alan Halil İnalcık, Niyazi Berkes, Bernard Lewis, Stanford ve Ezel Kural Shaw, Erik Jan Zürcher, Feroz Ahmad, Şerif Mardin, Yücel Karadağ, Osman Tiftikçi, Suat Parlar, A. Faruk Yanardağ ve Serdar Şen gibi isimlerin görüşleri farklı perspektiflerden şekillenmiş olsa da hepsinin ortaklaştığı bazı temel noktalar bulunmaktadır.

4.1.14.1 Modernleşmenin Kaçınılmaz Bir Süreç Olduğu

Tüm bu düşünürler, Osmanlı'nın modernleşme çabalarının **kaçınılmaz bir süreç** olduğu konusunda birleşmektedir. Osmanlı Devleti'nin, özellikle 18 ve

19'uncu yüzyıllarda Batı karşısında askeri, ekonomik ve teknolojik olarak gerilemesi, reform ihtiyacını doğurmuştur. Bu nedenle modernleşme, Osmanlı'nın **devletin bekasını sağlama ve Batı ile rekabet edebilme** çabası olarak görülmüştür.

- **Halil İnalcık ve Bernard Lewis**, modernleşmeyi Osmanlı'nın varlığını sürdürme çabası olarak ele alırken,
- **Niyazi Berkes ve Feroz Ahmad**, süreci devletin yeniden inşası bağlamında değerlendirir.
- **Osman Tiftikçi ve Suat Parlar** ise bu süreci, **kapitalist sisteme entegrasyon ve emperyalizmin zorlaması** olarak yorumlar.

4.1.14.2 Modernleşmenin Askeri Reformlarla Başladığı

Tüm yazarlar, Osmanlı modernleşme sürecinin **öncelikle askeri reformlarla başladığı** konusunda hemfikirdir. **III. Selim'in Nizam-ı Cedid hareketi, II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırması, Tanzimat reformları ve Meşrutiyet hareketleri**, modernleşmenin ilk aşamaları olarak değerlendirilir.

- **Erik Jan Zürcher, Yücel Karadağ ve Stanford-Ezel Kural Shaw**, Osmanlı modernleşmesinin ordunun dönüşümüyle başladığını, ancak zamanla devletin diğer kurumlarına yayıldığını savunur.
- **Şerif Mardin ve Niyazi Berkes**, ordunun sadece teknik bir modernleşme aracı değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümün taşıyıcısı olduğunu belirtir.
- **Suat Parlar ve Osman Tiftikçi**, bu sürecin halktan kopuk ve elitlerin yönlendirdiği bir dönüşüm olduğunu vurgular.

4.1.14.3 Modernleşmenin Devlet Merkezli ve Yukarıdan Aşağıya Doğru Gerçekleştiği

Osmanlı ve Türk modernleşmesi üzerine çalışan tüm yazarlar, modernleşmenin **bürokratik elitler tarafından başlatıldığını ve halkın geniş kesimlerine doğrudan nüfuz edemediğini** kabul eder. Osmanlı reformlarının çoğu **devlet eliyle ve yukarıdan aşağıya dayatılan bir süreç** olarak gerçekleşmiştir.

- **Niyazi Berkes, Şerif Mardin ve Feroz Ahmad**, modernleşmenin halktan kopuk ilerlediğini ve **elitler tarafından şekillendirildiğini** ifade eder.
- **Halil İncik ve Bernard Lewis**, reformların merkezi otoriteyi güçlendirme çabasıyla yürütüldüğünü vurgular.
- **Osman Tiftikçi ve Suat Parlar**, modernleşmeyi bir **kapitalist dönüşüm aracı** olarak değerlendirerek, halkın sürece dahil edilmemesinin bilinçli bir tercih olduğunu öne sürer.

4.1.14.4 Ordunun Modernleşme Sürecindeki Belirleyici Rolü

Tüm yazarlar, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemindeki modernleşme sürecinde **ordunun en önemli aktörlerden biri olduğunu** kabul etmektedir. Ordunun reformlarla dönüştürülmesi, modernleşmenin itici gücü olmuş, ancak aynı zamanda siyasi ve toplumsal değişimlerin de önünü açmıştır.

- **Erik Jan Zürcher, Halil İncik ve Bernard Lewis**, Osmanlı ordusunun modernleşme sürecini **devletin güçlenmesiyle** doğrudan ilişkilendirir.
- **Niyazi Berkes ve Feroz Ahmad**, modernleşme sürecinde ordunun sadece askeri değil, **ideolojik ve toplumsal bir dönüşüm aracı** olarak da kullanıldığını savunur.
- **Şerif Mardin**, ordunun modernleşmesini **Osmanlı toplumunun geleneksel yapısını değiştiren bir faktör** olarak değerlendirirken,
- **Osman Tiftikçi ve Suat Parlar**, ordunun modernleşmesini bir **sınıfsal dönüşüm ve emperyalizme hizmet eden bir süreç** olarak görür.

4.1.14.5 Modernleşmenin Sürekli Bir Dirençle Karşılaştığı

Tüm yazarlar, Osmanlı modernleşmesinin **toplum içinde çeşitli dirençlerle karşılaştığını** kabul etmektedir.

- **Halil İncik ve Bernard Lewis**, reformların en büyük direncinin **geleneksel bürokrasi ve dini otoriteler** olduğunu belirtir.
- **Şerif Mardin**, modernleşmenin halkın geniş kesimlerinden yeterince destek görmediğini ve elit-halk çatışmasının Osmanlı'dan Cumhuriyet'e süregelen bir olgu olduğunu savunur.

- **Osman Tiftikçi ve Suat Parlar**, modernleşme sürecinin halktan kopuk bir proje olarak dayatıldığını ve **emperyalist müdahalelerle birleştiğini** öne sürer.

4.1.14.6 Cumhuriyet Dönemiyle Birlikte Modernleşmenin Radikalleştiği

Yazarların çoğu, Osmanlı'daki modernleşme sürecinin **Cumhuriyet döneminde daha köklü ve radikal dönüşümlere yol açtığını** kabul etmektedir.

- **Feroz Ahmad ve Erik Jan Zürcher**, Cumhuriyet dönemi reformlarının ordunun denetiminde gerçekleştirildiğini ve Kemalist devrimlerin modernleşmenin nihai aşaması olduğunu ifade eder.
- **Niyazi Berkes**, Cumhuriyet'i Osmanlı modernleşmesinin doğal bir devamı olarak görürken, **Halil İnalcık ve Bernard Lewis**, yeni rejimin Osmanlı mirasını kısmen devam ettirdiğini, ancak radikal kopuşlar da yaşandığını vurgular.
- **Osman Tiftikçi ve Suat Parlar**, Cumhuriyet'in modernleşme sürecinin halktan kopuk bir süreç olarak sürdüğünü ve **sınıfsal dönüşüm ile emperyalist sistemin etkisi altında gerçekleştiğini** belirtir.

4.1.14.7 Ortak Noktalar Yönüyle Sonuçlar

Bu tarihçilerin ve sosyal bilimcilerin modernleşme sürecine bakış açılarındaki farklılıklar olsa da **ortak oldukları konular şunlardır:**

- **Osmanlı'nın modernleşme sürecinin kaçınılmaz olduğu** ve Batı karşısında rekabet edebilmek için reformlar yapmak zorunda kaldığı,
- **Modernleşmenin askeri reformlarla başladığı** ve ordu modernizasyonunun sürecin itici gücü olduğu,
- **Modernleşmenin devlet-merkezli ve yukarıdan aşağıya dayatılan bir süreç olduğu,**
- **Ordunun modernleşme sürecindeki belirleyici rolü,**
- **Modernleşmenin çeşitli toplumsal dirençlerle karşılaştığı,**
- **Cumhuriyet döneminde modernleşmenin radikalleştiği ve köklü reformlarla sürdürüldüğü.**

Bu karşılaştırmalar, Osmanlı ve Türk modernleşmesini analiz ederken hangi faktörlerin öne çıkarılacağına dair farklı bakış açılarını ortaya koyuyor. Kullanılan

perspektife bağılı olarak, modernleşme süreci ya askeri reformların bir sonucu ya sınıfsal mücadelelerin ve emperyalizmin etkisi altında gelişen bir süreç, ya da Batı tarafından dayatılan bir model olarak ele alınabilir. Bizce tamamı göz önünde bulundurularak bir analiz yapılması en doğru sonucu verecektir. Her ne kadar yazarlar modernleşmenin **nedenleri, etkileri ve sonuçları** konusunda farklı görüşlere sahip olsalar da **ordunun modernleşmedeki merkezi rolü ve modernleşme sürecinin devlet merkezli olduğu** noktasında büyük ölçüde hemfikirdirler.

Türkiye'deki politik kutuplaşmanın temel nedenlerini ve çözüm önerilerini ayrıntılandırırken çeşitli kaynaklara dayandırılmış ayrıntılı açıklamalar aşağıda sunulmuştur:

1. Tarihsel Miras ve İdeolojik Çatışmalar

McCoy ve Somer (Mccoy & Somer, 2019) tarafından ele alınan politik kutuplaşma literatürü, tarihsel bölünmelerin toplumdaki kutuplaşmayı nasıl beslediğini vurgular. Bu literatüre göre, Türkiye gibi tarihsel arka planda ideolojik farklılıkların yoğun olduğu toplumlarda, laiklik-dindarlık gibi meseleler üzerinden meydana gelen ayrışmalar, toplumsal dokuyu şekillendirir ve mevcut siyasi gerilimlerin kökenini oluşturur (Politik kutuplaşma).

García-Guadilla ve Mallen, politik kimliklerin sosyo-kültürel miras üzerinden şekillendiğini ve "biz" ve "onlar" ayrımını pekiştiren tarihsel olayların, toplum içindeki farklı grupların çatışmalarını artırarak politik kutuplaşmayı güçlendirdiğini belirtmektedir (Guadilla & Mallen, 2019).

2. Popülist Politik Liderlerin Rolü

Politik aktörlerin popülist söylemleri, özellikle toplumdaki var olan sosyo-politik bölünmeleri daha da keskinleştirir. McCoy ve Rahman'ın (McCoy & Rahman, 2016) vurguladığı gibi, popülist liderler mevcut sosyal ve politik gerilimleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak toplumu kutuplar etrafında hizalamaya teşvik ederler. Türkiye'de bu dinamik, siyasi rekabetin sertleşmesine ve halk arasındaki sosyal mesafenin artmasına neden olur.

Ayrıca, McCoy ve Somer (Mccoy & Somer, 2019) popülizm ve anti-popülizm arasındaki gerilimi, kutuplaşmanın temel belirleyicilerinden biri olarak ele alır. Bu bağlamda, popülist liderlerin ötekileştirici söylemler kullanarak kendi destekçilerini güçlü bir grup kimliği etrafında toplamaları, kutuplaşmayı tetikler ve kalıcı hale getirir (Politik kutuplaşma).

3. Kültürel ve Sosyal Çeşitlilik

Kinder ve Kam bir toplumun kültürel ve sosyal çeşitliliğinin politik kutuplaşmayı nasıl derinleştirdiğini incelemişlerdir (Ertugay, 2022). Türkiye'nin kültürel ve etnik çeşitliliği, siyasi tercihlerin farklı gruplar arasında dağılmasına neden olarak kutuplaşmayı artırır. Kültürel farklılıklar, toplumun ideolojik kamplar arasında bölünmesine katkıda bulunur ve bu bölünme politik düzeyde de kendini gösterir..

Ayrıca, Baldassari ve Bearman (Ertugay, 2022), bu sosyo-politik yapıların ideolojik mesafeyi keskinleştiren ve gruplar arasındaki farklılıkları basitleştiren birer etken olduğunu belirtmişlerdir. Bu, özellikle kültürel ve sosyal çeşitlilikle belirgin hale gelen politik kutuplaşmanın yoğunlaşmasına neden olur.

4. Ekonomik Faktörler

Dixit ve Weibull (Ertugay, 2022), gelir eşitsizliği ve ekonomik belirsizlik gibi ekonomik sorunların, kutuplaşma sürecine nasıl etki ettiğini incelemişlerdir. Ekonomik krizler, toplumda huzursuzluk yaratarak, belirli grupların politik olarak radikalleşmesine yol açabilir. Türkiye'deki ekonomik dalgalanmalar, kutuplaşmanın ekonomik kökenli nedenleri arasında yer almakta ve bireylerin siyasi kutuplar etrafında toplanmasını teşvik etmektedir (Politik kutuplaşma).

5. Medyanın Etkisi

Medyanın kutuplaşma üzerindeki rolü hakkında, Levendusky ve Malhotra (Ertugay, 2022) medya kanallarının çeşitliliği ile insanların kendi görüşlerine uygun haberleri seçme eğilimi arasında bir ilişki olduğuna dikkat çekmektedir. Türkiye'de medya organlarının siyasi kutuplara göre pozisyon alması, kutuplaşmayı daha belirgin hale getirir ve toplumun ayrışmasına yol açar.

McCoy, medyanın politik kutuplaşmayı pekiştirmekteki rolünü, sosyal kimliklerin medya üzerinden nasıl inşa edildiğini açıklayarak değerlendirmiştir (Ertugay, 2022). Bu araştırmaya göre medya, belirli kesimlerin siyasi tercihlerini güçlendirirken farklı görüşlere yönelik hoşgörüsüzlüğü de artırabilir.

6. Eğitim Sisteminin Rolü

Eğitim sisteminin ideolojik temeller üzerine kurulması, genç nesiller arasında kutuplaşmanın kalıcı hale gelmesine neden olabilir. Rogowski ve Sutherland (Ertugay, 2022), ideolojik farklılıkların duygusal kutuplaşmayı daha da pekiştirdiğini öne sürmüştür. Türkiye’de eğitim sisteminin, gençlerin farklı dünya görüşleriyle karşılaşmalarını sınırlandırması, ilerleyen dönemlerde kutuplaşmayı sürdürebilecek bir ortam yaratmaktadır.

Çözüm Yolları ve Ordu Üzerindeki Yansımalar

Siyasetçilerin Görevleri: Politika yapıcılar, ordunun siyasetin dışında kalmasını sağlamak için kurumsal bağımsızlığı desteklemelidir. Druckman de benzer bir değerlendirmede bulunarak siyasi kurumların bağımsız kalmasının toplumdaki güven ilişkilerini güçlendirdiğini vurgulamıştır (Ertugay, 2022). Bu bağımsızlık, orduya olan güvenin toplumun farklı kesimlerinde de güçlenmesine katkıda bulunur (Politik kutuplaşma).

Ordunun Görevleri: Ordu, görev ve yetkilerini anayasal sınırlar içinde sürdürerek tarafsızlık ilkesine bağlı kalmalıdır. McCoy çalışmasında, ordunun tarafsızlığını korumasının, toplumun orduya olan güvenini pekiştiren önemli bir etken olduğunu belirtmiştir. Ordunun politikaya karışmaması, uzun vadede tarafsız ve profesyonel bir kurum olarak algılanmasını sağlar (Ertugay, 2022).

Toplumsal Görevleri: Toplum, orduyu ortak bir değer olarak benimseyip, onu politik tartışmaların dışında tutma bilincine erişmelidir. Bu durum, toplumda ordunun tüm kesimlerin güvenini kazanması için önemlidir. Toplumsal grup aidiyetlerinin güçlenmesinin ordunun halk gözündeki konumunu zayıflatmamak adına önemli olduğunu belirtmek gerekir.

Türkiye’de güvenlik güçlerinin davranışlarının toplumsal ve kurumsal dinamikleri anlamak için üç önemli olay üzerinden sosyolojik bir analiz:

Türkiye’de ordu, modernleşme sürecinin temel aktörlerinden biri olmuştur. Özellikle Atatürk döneminde ordu, laiklik ve modernleşme ilkelerinin savunucusu olarak konumlanmıştır. Bu bağlamda, ordu mensuplarının Atatürk’ün fotoğrafını taşımaması, modernleşme sürecinde geleneksel ve dini değerler ile modern laik değerler arasındaki çatışmayı yansıtır. Aynı şekilde, jandarma subaylarının bir kadının elini sıkılamamasının da benzer bir gerilimden kaynaklandığı anlaşılmaktadır (Cumhuriyet, 2024). Burada da modern, medeniyetçi bir tavır yerine geleneksel/dini bir refleksin öne çıktığı görülmektedir.

Ordu ve güvenlik güçlerinin siyasallaşması, profesyonel ve tarafsız hizmet anlayışını zedeler. Bu, sadece kurum içindeki hiyerarşiyi değil, aynı zamanda toplumun kurumlara duyduğu güveni de etkiler. Polislerin el öpmesi (KısaDalga, 2024) ya da subayların kadınların elini sıkılamaması, bir yandan hiyerarşik bir yapının geleneksel algılarla nasıl harmanlandığını gösterirken, diğer yandan bu tür davranışların toplumsal düzeydeki yankılarını da gözler önüne serer. Özellikle modern bir devletin temel ilkelerinden olan eşitlik, tarafsızlık ve profesyonellik gibi değerlerin zedelenmesi, kurumların toplumsal güvenilirliğini sorgulatır.

Jandarma subaylarının kadınlarla el sıkıkmaktan kaçınması, toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki gerilimleri ortaya koyar. Üstelik bu davranış birlikte mesai yaptıkları kadın silah arkadaşları ile nasıl bir kurumsal ilişki yürüttüklerini/yürüteceklerini de sorgulatır. Türkiye’de ordu ve diğer güvenlik güçleri, erkek egemen yapılar olarak bilinir ve bu tür davranışlar, cinsiyetçi normların hala güçlü olduğunu gösterir. Kadınların kamusal alanda yer alışı, bu tür direnişlerle karşılaştığında, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından bu durum geriye bir adımdır.

Subayların Atatürk’ün fotoğrafını takmaması (Sözcü, 2024 Mart 25) veya jandarmaların el sıkılamaması gibi olaylar, kurumsal disiplinin ideolojik ve dini bağlılıklarla nasıl çatıştığını gösterir. Bu tür olaylar, kurum içindeki ideolojik kutuplaşmanın açıkça yansımaları, topluma işa edilmesi (belki de bilinçli olarak) ve tüm bunlar da disiplin anlayışının yerini devlete ve millete ait olmayan ideolojik bağlılıklara bıraktığı algısı yaratır.

Toplumsal Güven ve Devlet Kurumlarına Bakış:

Bu tür olaylar, halkın devlet kurumlarına olan güvenini zedeler. Özellikle ordu ve polis gibi güvenlik güçlerinin tarafsızlık ve profesyonellikten sapması, toplumda derin bir kutuplaşma yaratır. Bu da uzun vadede toplumsal uyum ve barış için tehdit oluşturur. Tarihimiz bunun acı örneklerini vermektedir.

Ordu ve polis içinde ideolojik ve dini etkilerin artması, kurumların laiklik ve tarafsızlık ilkelerinden sapmasına yol açar. Bu durum, toplumun geniş kesimlerinde derin kaygılara bu kaygılar da kamuoyunda ordunun ve diğer güvenlik güçlerinin itibarını olumsuz etkiler.

Güvenlik birimlerinin tarafsızlık, disiplin ve profesyonellik ilkelerinden sapması, gelecekte ciddi güvenlik sorunlarıyla mücadele ederken bir dizi önemli sorunla karşılaşmalarına neden olabilir.

Bu tür sapmaların yaratabileceği başlıca sorunlar da şunlardır:

İç Uyum ve Disiplin Sorunları:

Güvenlik birimlerinde ideolojik veya dini bağlılıkların ön plana çıkması, **iç uyumun zayıflamasına** yol açabilir. Farklı görüşlere sahip personel arasında çatışmalar artabilir ve bu da birimlerin etkinliğini düşürebilir. Özellikle operasyonel durumlarda, birimler arasındaki uyumsuzluk güvenlik zaafiyetlerine yol açabilir.

Disiplin, güvenlik birimlerinin en kritik unsurlarından biridir. İdeolojik veya kişisel görüşler disiplinin önüne geçtiğinde, **emir-komuta zinciri zedelenir**. Bu, kriz anlarında hızlı ve etkili müdahalelerin önündeki en büyük engellerden biri olabilir.

Halkla İlişkiler ve Toplumsal Güven

Güvenlik birimlerinin tarafsızlığını yitirmesi, halkın bu birimlere olan güvenini sarsar. Toplumda güvenlik güçlerine karşı güvensizlik oluşursa, halk desteği zayıflar ve güvenlik güçlerinin iş birliği yapması gereken durumlarda zorluklar yaşanır.

Güvenlik birimlerinin belirli bir ideolojiyi veya dini görüşü benimsemesi, toplumda derinlemesine kutuplaşmayı körükleyebilir. Bu durum, toplumsal huzursuzlukları ve çatışmaları artırabilir; güvenlik birimlerini ise bu tür çatışmaları bastırma veya yönetme görevlerinde tarafsızlıklarını yitirmiş bir duruma sokabilir.

Operasyonel Etkinlik ve Yeterlilik

Güvenlik birimleri içinde ideolojik ya da dini ayrışmalar, operasyonel etkinliklerini zayıflatır. Farklı görüşler arasındaki anlaşmazlıklar, operasyonların planlanması ve yürütülmesinde ciddi aksamalara yol açar. Bu da özellikle terörizm veya sınır güvenliği gibi kritik alanlarda başarısızlıklara yol açar.

Birimlerde adalet ve tarafsızlığın zayıflaması, personelin moral ve motivasyonunu olumsuz etkiler. Personel, adil muamele görmediğini düşünürse, bu durum iş verimliliğini düşürür ve güvenlik risklerini artırır.

İç ve Dış Tehditlere Karşı Hassasiyet

Güvenlik birimleri içindeki ideolojik bölünmeler, iç tehditlere karşı mücadelede zaafiyetlere yol açabilir. Örneğin, FETÖ gibi dini veya ideolojik grupların güvenlik birimlerine sızması, 15 Temmuz darbe girişiminde olduğu gibi, devletin güvenliğine yönelik ciddi tehditler yaratabilir.

Birimlerin iç uyumunun bozulması, dış tehditlere karşı zaafiyet yaratır. Özellikle sınır güvenliği ve terörizm gibi alanlarda, operasyonların etkinliği zayıflar. Bu da ulusal güvenliği riske atar.

Uluslararası İtibar ve İş birliği Sorunları

Güvenlik birimlerinin tarafsızlığını yitirmesi, uluslararası alanda Türkiye'nin itibarını zedeler. Diğer ülkelerle iş birliği yapmak zorlaşabilir ve Türkiye'nin uluslararası güvenlik operasyonlarına katılımı konusunda güvenilirliği sorgulanır.

Uluslararası güvenlik birimleriyle iş birliği yapılması gereken durumlarda, Türkiye'nin güvenlik birimlerinin iç sorunları, bu iş birliğini zorlaştırır. Bu da uluslararası operasyonlar ve ortak güvenlik projelerinde zaafiyetlere yol açar.

Diyeceğimiz odur ki, Türkiye'de ordu ve güvenlik güçleri, tarih boyunca toplumsal düzenin ve devletin temel direkleri olarak görülmüştür. Ancak son yıllarda yaşanan olaylar, bu kurumların tarafsızlık, disiplin ve profesyonellik ilkelerinden sapma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Sosyolojik açıdan bu tür sapmalar, toplumsal güvenin erozyonuna, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik tehditlere ve ideolojik kutuplaşmanın derinleşmesine yol açar. Bu durum, Türkiye'nin demokratik yapısının ve toplumsal bütünlüğünün korunması açısından ciddi riskler taşımaktadır.

Güvenlik birimlerinin ideolojik veya dini etkiler altında kalması, iç uyum sorunlarına, toplumsal güven kaybına ve operasyonel zaafiyetlere yol açar. Bu tür bir sapma, aynı zamanda uluslararası iş birliği zorluklarını artırarak, Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehlikeye atar. Gelecekteki güvenlik tehditlerine etkin bir şekilde karşı koyabilmek için, bu birimlerin tarafsızlık, disiplin ve profesyonellik ilkelerine sıkı sıkıya bağlı kalması gerekmektedir. En büyük endişemiz insicamı bozulmuş bir ordunun, düşmanın ülkesine vereceği zarardan daha büyük zarardır. Koskoca Balkan Toprağı elimizden böyle kayıp girmiştir.

4.1.15 Mülakat Çalışmaları

4.1.15.1 Mülakat Çalışması Katılımcı 1

• Türk Modernleşmesi ve Türk Ordusunun Modernleşmeye Etkisi ve Toplumla Etkileşimi

Soru 1. Türkiye'nin modernleşme sürecinde ordunun rolü hakkında genel bir değerlendirme yapabilir misiniz? Hangi faktörler ordunun modernleşme sürecindeki etkisini şekillendirdi?

Osmanlı'da askeri okulların ve özellikle de Tıbbiye ve Harbiye'nin açılması ile birlikte subaylar batı tarzında eğitim almaya başladılar ve mektepli subaylar Osmanlı'nın geri kalmışlığının sebeplerini daha iyi anladılar. Sürekli toprak kaybeden imparatorluğu koruyabilmek ve Batı ile rekabet edebilir duruma getirebilmek için her alanda reformlar yapılması gerektiğine inanıyorlardı. Mevcut monarşik sistemde padişahların bu reformları gerçekleştiremeyeceklerini düşünerek ve deneyimleyerek devletin yönetiminde söz sahibi olmaya çalıştılar. Osmanlı'nın son döneminde birçok subay çeşitli siyasi ve sosyal hareketler içerisinde yer aldı. Bunlardan en etkili olanı İttihat ve Terakki idi. İttihat ve Terakki iktidarı ile subaylar ve ordu devlet yönetimine hâkim oldu. Ancak Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşını kaybetmesi ile Osmanlı toprakları işgal edildi ve İttihat ve Terakki de dağıldı.

Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde yürütülen Kurtuluş Savaşının kazanılması ile Türkiye Cumhuriyeti kuruldu ve subaylar, dolayısı ile de ordu, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminden itibaren devletin ve milletin modernleşme sürecinde oldukça etkili bir rol üstlendi.

Türk Ordusunun Türkiye'nin gelişim sürecindeki etkisi siyaset, bürokrasi, sanayi ve teknoloji ile toplumsal gelişim alanlarında olmuştur.

Her ne kadar Atatürk döneminde Ordu'nun siyasetin dışında kalması temel bir ilke olarak benimsenmiş ise de Ordu, çok partili sisteme geçişten itibaren dış politikanın şekillendirilmesi ve laiklik ilkesinin korunması konusunda siyasete etki etmiştir. Ordunun özellikle iç siyasete dahli Türk siyasetinin ve Türk demokrasisinin gelişimine çoğunlukla olumsuz etki etmiş ve halk nazarında Ordu'nun itibarını zedelemiştir.

Diğer yandan emekli subayların kamu ve özel sektörde istihdam edilmesi ulaştırma, havacılık, tıp, eğitim, sanayi alanlarında ve devlet bürokrasisindeki gelişime değerli katkılar sağlamıştır.

Ayrıca Türk Ordusu uzun süreli yükümlü askerlik sisteminin uygulandığı dönemlerde askerlik görevini yapan vatan evlatlarına kazandırılan vatan ve millet bilinci, çeşitli kişisel ve mesleki yetenekler ve disiplin anlayışı ile toplumsal gelişime çok önemli katkılar sağlamıştır.

Türk Ordusu, Atatürk döneminde ve daha sonra ise Kıbrıs Barış Harekatinin ardından harp silah araçlarının üretilmesine yönelik geliştirdiği projelerle savunma ve havacılık sektörünün ve ulusal teknolojik gelişimin de öncüsü olmuştur.

15 Temmuz FETÖ Darbe girişimi sonrasında TSK'nın yeniden yapılandırılması ile ordunun etkisi teknolojik gelişime odaklı bir yapıya ve anlayışa evrilmiştir.

Soru 2. Osmanlı döneminde ve sonrasında Türk ordusunun modernizasyon çabaları nelerdir? Bu çabaların toplum üzerindeki etkilerini nasıl değerlendirirsiniz?

Osmanlı Ordusu 15'inci yüzyıl ile 17'nci yüzyıl arasında Avrupa'nın ve hatta dünyanın en ileri askeri yeteneklerine sahip gücü idi. Ancak Avrupa'da yaşanan gelişmelerin (reform ve rönesans, ulus devletlerin doğuşu, sanayi devrimi vb.) dışında kalınması sonucu Osmanlı İmparatorluğu ve dolayısı ile de Osmanlı Ordusu üstünlüğünü kaybetmeye başladı. 17 ve 18'nci Yüzyıllardaki çeşitli reform girişimleri münferit çabalar olarak kaldı ve sistemin bütününe yönelik bir gelişme sağlanamadığından, Osmanlı Ordusu Avrupa Ordularının gerisine düşmeye başladı. 18 ve 19'uncu yüzyıllarda kaybedilen savaşların etkisi ile çeşitli reform ve modernizasyon girişimleri başlatılsa da bu çabalar Avrupa ordularının taklit edilmeye çalışılmasından ve ihtiyaç duyulan bazı silah ve teçhizatın satın alınmasından pek öteye gidemedi. Bu dönemdeki en etkili reformlar askeri okulların açılması, Yeniçeri Ocağının kapatılması, Ordu Komutanlıklarının kurulması, yükümlü askerlik sisteminin uygulamaya konulması ve Donanmada buharlı gemiler kullanılmaya başlanması oldu. Osmanlı Ordusu dönüşümünü tamamlayamadan bir Öncü Dünya Savaşı olarak da tabir edilen Kırım Harbi'ne girdi. Osmanlı Ordusu 1853-1856 yılları arasında Ruslara karşı, İngiliz ve Fransızlarla müttefik olarak savaştı.

Kırım Savaşında Osmanlı Ordusu her ne kadar yeni silahlar ve askeri taktiklerle tanışmış olsa da savaş sonrasında yapısal anlamda kapsamlı bir askeri reform ve teknolojik dönüşüm sağlayamamış, birkaç baruthane ve silah onarım atölyesi dışında endüstriyel üretim kapasitesi olmadığı için ihtiyaç duyduğu harp silah araçlarını satın almaya devam etmiştir. Bu durum 1. Dünya Savaşına kadar pek değişmemiştir. Savaş öncesinde Osmanlı Ordusu bazı tabancaların ve Almanların desteği ile Mavzer piyade tüfeğinin üretimini yapabirmiştir. Ancak sanayi devriminin ürünü olan askeri araçların, uçakların, buharlı gemilerin, makineli tüfeklerin ve yeni nesil topların üretimini gerçekleştirememiştir.

Avrupa’da ulus devlete geçiş ve ateşli silahların yaygınlaşması sonucu artan yüksek zayıatlar nedeniyle yükümlü askerlik sistemi uygulanmaya başlanmış ve orduların askeri mevcutları artmıştır. Osmanlı Ordusunun da Kırım Savaşı öncesinde personel mevcutları 480.000 olmuştur. Ancak toprak kayıpları sonucu göçler ve çok sayıda vatan evlatlarının çeşitli cephelerde şehit olması halkta Osmanlı Devleti ve Ordusuna karşı güvensizlik yaratmıştır. Ayrıca gayrimüslimlerin nakdi bedel ödeyerek askerlikten muaf olmaları da hoşnutsuzluklara neden olmuştur.

Osmanlı Ordusu 1’inci Dünya Savaşı öncesinde askeri yeteneklerini artırmaya çalışmışsa da üretim yapamadığından ve mali yetersizlikler nedeniyle de yeterli miktarda silah satın alamadığı için 2’nci Nesil Savaş dönemine uygun makineleşmiş ve ateş gücü artırılmış bir orduya dönüşememiştir.

Atatürk’ün önderliğinde Kurtuluş Savaşının kazanılması sonrasında halk yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ne ve Ordusuna büyük bir güven duymuştur. Bu dönemde subaylar ve emekli subaylar eğitimde, sanayide ve bürokraside ve özel teşebbüs girişimleri ile ülkenin gelişiminde öncü roller üslenmişlerdir.

Harp sanatının ustası bir komutan olan Atatürk, Türk Ordusunun güçlenmesi, aynı zamanda ülkenin sanayileşmesine katkıda bulunması ve yabancı ülkelere olan bağımlılığın azaltılması için çeşitli askeri malzemelerin ve harp silah araçlarının üretilmesi direktiflerini vermiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan başlayarak İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar olan dönemde silah bakım ve onarım atölyelerinin Ankara civarında teşkilatlanması ve MKE’nin ön adımları olan Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğünün kurulması, piyade ve topçu mühimmatının üretimi, Kırıkkale’de Piyade Tüfeği üretimi, gaz maskesi üretimi, Gölcük’te yeni bir tersane kurulması ve Taşkızak tersanesinin yeniden faaliyete geçirilmesi, küçük

tipte ve yardımcı sınıf gemiler inşa edilmesi, Kayseri’de uçak fabrikası kurulması ve bu fabrikada 112 adet uçak üretimi, Etimesgut’ta Uçak Fabrikası kurulması ve 200’e yakın çeşitli tiplerde uçak üretilmesi, özel teşebbüs tarafından tabanca, havan ve hatta uçak üretilmesi gerçekleştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşına yaklaşılan dönemden itibaren tanklar, denizaltı dahil çeşitli gemiler ve uçaklar satın alınarak Türk Ordusunun dönüştürülmesine ve güçlendirilmesine çalışılmıştır. Ancak tüm bu çabalara rağmen teknolojik anlamda Avrupa Orduları ile aradaki yüzyılların açığını kapatmak mümkün olamamış ve Türk Ordusu henüz büyük mesafelere karadan, denizden veya havadan kuvvet kaydırabilecek ve düşman derinliklerinde manevralar icra edebilecek makineleşmiş bir askeri kuvvet yapısına dönüşmemiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan yeni dünya düzeni gelişmeleri çerçevesinde ve Sovyetler Birliği tehditleri dolayısı ile Türkiye 1952 yılında NATO’ya girmiş ve Amerika tarafından hibe edilen ve ayrıca satın alınan kara araçları, zırhlı araçlar, tanklar, gemiler, helikopterler ve uçaklarla dönemin askeri konseptlerine ve müşterek harekât icra edebilme yeteneklerine ulaşmıştır. Ancak bu dönemde Cumhuriyet Döneminin yerli üretim düşüncesi terkedilmiş ve Türk Savunma Sanayinin gelişimi büyük bir darbe almıştır. Diğer yandan ABD’den alınan ürünler 1980’lerden itibaren demode olmaya başlamış ve çeşitli modernizasyon süreçleri ile geliştirilmeye çalışılmıştır.

Bilindiği üzere 1974 Kıbrıs Barış Harekâtının ardından ABD tarafından uygulanan ambargo sonrasında Türkiye milli savunma sanayinin geliştirilmesine ve dışa bağımlılığın ortadan kaldırılmasına karar vermiştir. 1973’te kurulan TUSAŞ’a ilave olarak ASELSAN (1975), İŞBİR (1977) ASPİLSAN (1981), HAVELSAN (1982), ROKETSAN (1988) gibi vakıf şirketleri ve sonradan birçok özel şirket kurulmuştur. PKK Terörü ile mücadele, 1991 Körfez Savaşı, Balkanlar’daki Çatışmalar, 2003 ABD’nin Irak’ı işgali, 2011 Suriye’deki iç savaş, Türkiye’nin NATO Harekatlarına aktif katılımları, devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı gibi çeşitli gelişmelerin yarattığı riskler ve tehditler, bu süreçlerde sürekli olarak Türkiye’ye uygulanan örtülü ambargolar ile teknolojiadaki hızlı değişimler ve kısıtlı bütçe olanakları TSK’nın ihtiyacı olan harp silah araçlarının yerli üretimle sağlanmasını ve dışa bağımlılığın ortadan kaldırılmasını zorunlu kılmıştır. Bu gelişmeler sonucunda Türk Savunma Sanayi büyük ilerlemeler kaydetmiş, özgün tasarımlarla ileri teknoloji ürünler ve özellikle de insansız sistemler geliştirme

imkanına kavuşmuştur. Geline aşamada TSK'nın ihtiyaçlarının %80'den fazlası yerli ve milli üretimle sağlanmaktadır ve Türkiye dünyanın en büyük 11. savunma ürünleri ihracatçısı konumuna yükselmiştir.

Yerli savunma sanayinin gelişimine paralel olarak TSK mekanik bir kuvvet yapısından ağ uygun dijital bir kuvvet yapısına dönüşümü büyük ölçüde gerçekleştirmiştir ve en önemlisi bu dönüşümü sürekli hale getirecek bir sisteme sahip olmuştur.

TSK ve dolayısı ile de Türk Savunma Sanayi Türkiye'nin teknolojik gelişimine, istihdam yaratılmasına, yetenekli Türk gençlerinin iş sahibi olmalarına ve hayallerini gerçekleştirmelerine, Türk girişimcilerin Türkiye ve dünyada önemli başarılarla imza atmasına, Türkiye'nin caydırıcılığının ve itibarının yükseltilmesine çok önemli katkılar sağlamıştır.

Soru 3. Türk ordusunun eğitim ve teknoloji transferi açısından modernleşme sürecinde oynadığı rol nedir? Bu süreçte hangi stratejiler izlendi?

Bilindiği üzere doğal olarak askeri ihtiyaçlar ve ordular dünyadaki teknolojik gelişmelerin ana tetikleyicilerindendir. Yukarıda 2. Soruya cevaben ayrıntılı şekilde açıklandığı üzere TSK ve dolayısı ile de Türk Savunma Sanayi Türkiye'deki teknolojik ilerlemenin ana tetikleyici unsurlarından birisi olmuştur. Örneğin askeri kara araçları üretimi Türkiye'deki otomotiv sektörünün, milli askeri gemilerin üretimi sivil denizciliğın, uçak üretimi sivil havacılığın gelişimine ve elektronik ve yazılım üretimleri tüm alanlardaki dijital gelişime önemli katkılar sağlamıştır. Çünkü savunma sanayi AR-GE ve teknolojiyi içselleştirme kültürü yaratmakta, teknolojik bilgi alt yapısının (know how) ve üretim eko-sisteminin oluşumuna katkı sunmaktadır. Sivil alana teknoloji transferinde dört yaklaşım değer katmıştır. Birincisi savunma projelerinde sivil kurum ve kuruluşlarla (Üniversiteler, TÜBİTAK, Sanayi Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı vb. diğer) iş birliği yapılması, ikincisi TEKNOKENTLER kurulması, üçüncüsü mühendislerin sektörler arasındaki transferleri ve dördüncüsü savunma alanındaki özel sektör firmalarının bir kısmının aynı zamanda sivil üretim de yapıyor olmalarıdır.

TSK; Türk eğitim sisteminin gelişimine Cumhuriyetin ilk yıllarında öğretmen olarak görevlendirilen subayların verdiği okul eğitimleriyle, daha sonra ise çok sayıda Türk gencine askerlik hizmetleri esnasında verilen eğitimlerle, kazandırılan yeteneklerle ve disiplin anlayışı ile, öğretmen yetersizliği olan

bölgelerdeki okullara asker öğretmen görevlendirmeleri ile ve yakın zamana kadar liselerde okutulan Askerlik ve Milli Güvenlik (sonraki adı) dersleri ile katkı sağlamıştır. Diğer yandan özellikle 1990'lardan itibaren görevleri esnasında akademik çalışmalar yapmış birçok subay emekli olduktan sonra çeşitli üniversitelerde öğretim üyesi olarak çalışmaya başlamış, akademik bilgilerinin yanında subaylık görevleri esnasında kazanmış oldukları liderlik, uluslararası görevler vb. deneyimleriyle Türk eğitim sistemine katkı vermektedirler.

Bir dönem üyelerinin çoğunluğu TSK personeli olan Milli Güvenlik Kurulu, ulusal güvenliğin unsuru olarak gördüğü eğitim alanında özellikle laik eğitim sisteminin korunması konusunda çeşitli yönlendirici girişimlerde bulunmuş, ancak günümüzde Milli Güvenlik Kurulunun yapısal ve işlevsel değişimi ile ordunun Türk Eğitim sistemi üzerinde yönlendirici veya tavsiye niteliğinde bir etkisi kalmamıştır.

Soru 4. Türk savunma sanayinin gelişimi ve ordunun modernleşme sürecindeki katkıları hakkında düşünceleriniz nelerdir? Savunma sanayinin toplumsal ve ekonomik etkileri konusunda ne söyleyebilirsiniz?

Türk savunma sanayinin gelişim süreci daha önce ayrıntılı şekilde açıklanmıştı.

Savunma Sanayinin toplumsal etkileri siyasi, ekonomik, sosyal ve teknolojik etkiler olarak ele alınabilir. Siyasi açıdan bakıldığında, savunma sanayinin gelişimi mevcut iktidar partisinin halk tarafından tercih edilmesinde ve seçimleri kazanmasında önemli bir etken olmuştur. Ekonomik olarak bakıldığında; savunma sanayi 15 Milyar Dolar büyüklüğünde bir üretim kapasitesine ulaşmıştır. Bunun 9 Milyar Doları yurt içine satışlardan oluşmaktadır ve söz konusu miktarın ülke içerisinde kalmasına olanak sağlanmıştır. Ayrıca 6 Milyar Dolardan fazla ihracat ile de Türk ekonomisine önemli bir değer katılmaktadır. Diğer yandan yaklaşık 120.000 kişi savunma sanayi sektöründe istihdam edilmektedir. Alınan yeni siparişlerle savunma sanayinin büyümeye devam etmesi beklenmektedir. Özellikle Türkiye'nin sahip olduğu geniş tarihi ve kültürel ilişkileri, dünya genelinde Batı ülkelerine duyulan siyasi güvensizlikler, Türk savunma ürünlerinin kalitesinin yükselmesi ve fiyat avantajı gibi etkilerle savunma sanayi ihracat değerinin yükselmeye devam edeceği tahmin edilmektedir. Sosyal etkilerine baktığımızda; gelişen savunma sanayi başta mühendisler olmak üzere Türk gençleri için önemli bir kariyer alanı olmuştur. Ülkede yaşanan çeşitli olumsuzluklara

rağmen savunma sanayi başarıları vatandaşlarımızın ülkemize olan aidiyet duygularını olumlu yönde etkilemekte, TSK'nın savunma sanayi ürünlerimizi kullanarak başarılı askeri hareketler icra etmesi özellikle 15 Temmuz FETÖ Darbe girişimi sonrasında itibarı sarsılan TSK'ne duyulan güveni yükseltici bir etki yaratmaktadır. Savunma sanayinin teknolojik katkıları 3. Soruya cevaben açıklanmıştır.

Soru 5. Türkiye'nin modernleşme sürecinde ordunun siyasi ve sosyal istikrar üzerindeki etkileri nedir? Ordunun toplumla ilişkisi nasıl şekillenmiştir?

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrolarının başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere subaylar olması nedeniyle Türk Ordusunun devlet ve halk üzerindeki etkisi daima yüksek olmuştur. Türkiye'nin modernleşme sürecinde ordunun siyasi ve sosyal istikrar üzerindeki etkileri ve toplumla ilişkileri üç dönemde ele alınabilir. Birincisi Cumhuriyet'in kuruluşundan 1960 askeri darbesine kadar olan dönem, ikincisi 1960 askeri darbesinden Ak Parti iktidarına kalan olan süre, üçüncüsü ise Ak Parti iktidarı dönemidir.

Birinci dönemde ordu Türkiye'nin modernleşmesinin öncüsü, devletin ve milletin koruyucusu ve kollayıcısı olarak kabul görmüş, ancak Demokrat Parti iktidarı döneminde özellikle laiklik konusundaki tutumu ve siyaset üzerindeki etkisi nedeniyle ordu sorgulanmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler üzerine Ordu tarafından 1960 askeri darbesi ile Demokrat Parti iktidarına son verilmiş, yeni bir anayasa yapılmış ve ordunun etkisi devam ettirilmiştir. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı Türk Ordusuna duyulan güveni zirveye taşımıştır. 1970'lerin sonlarında başlayan yaygın siyasi kutuplaşma ve şiddet olayları sonrasında gerçekleştirilen 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile şiddet olayları bastırılmış, halk tarafından 12 Eylül askeri darbesine büyük çoğunlukla destek verilmiş, ancak ilerleyen yıllarda iç ve dış siyasi gelişmelerin etkisiyle 12 Eylül 1980 askeri darbesine tepkiler oluşmaya başlamış ve çeşitli çevrelerce 12 Eylül Askeri Darbesi Türkiye'nin önemli meselelerinin temel nedeni olarak gösterilmiştir. 1990'lı yıllarda Türkiye ve TSK çok yoğun bir gündemle karşı karşıya kalmıştır. PKK Terörü ile mücadele, Körfez Savaşı, Balkanlardaki ve Kafkaslardaki çatışmalar, ekonomik krizler ve çeşitli iç siyasi sorunlar bu döneme damgasını vuran önemli gelişmelerdir. Bu dönemde TSK'nın laiklik konusundaki hassasiyetlerini MGK üzerinden ve sahadaki bazı eylemlerle tepkisel şekilde gündeme taşınması 28 Şubat 1997 post-modern darbesi olarak

anılmış ve Refah Partisinin iktidardan düşürülmesine neden olmuştur. TSK'nın MGK üzerinden siyasete müdahalesi, laiklik ilkesinin korunması konusundaki şekilci uygulamaları ve halkla olan iletişim sorunları nedeniyle, halkın önemli bir kesimi nezdinde Ordunun itibarı zedelenmiştir. Ak Parti iktidarının ilk yıllarında Ordu ve Ak Parti arasında laiklik konusunda fikir ayrılıkları devam etmiştir. Bu dönemde FETÖ tarafından (o dönemde iktidar tarafından dini bir cemaat olarak görülen yapılanma) Ordu ele geçirilmeye çalışılmış, sahte iddia ve belgelerle kumpas davalar açılarak çok sayıda general/amiral ve üst subay tasfiye edilmiş, örgüt mensuplarının önü açılmış, iktidarın bu yapının illegal bir yapı olduğunu ilan etmesi ve örgütü etkisizleştirmeye çalışması üzerine FETÖ 15 Temmuz 2016'da ordu içerisindeki mensupları ile askeri darbe girişiminde bulunmuş, darbe girişimi halkın, Atatürkçü subayların ve siyasetçilerin direnişi ile bastırılmıştır. Darbe girişimi ordu mensuplarınca bastırılmış olmasına rağmen, böyle bir yapının ordunun içine darbeye kalkışacak derecede sızmış olması halkın orduya duyulan güvenini sarsmıştır. Bu kalkışma sonrasında yapılan yeni düzenlemelerle TSK'nın konumu ve yetkileri sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte yapılan düzenlemeler konusunda aşırıya gidildiği, bazı düzenlemelerin ordunun etkinliğini düşürdüğü ve diğer yandan özellikle personel yönetim süreçlerindeki düzenlemeler nedeniyle ordunun iktidar yanlısı bir siyasi niteliğe dönüştüğü yönünde yaygın eleştiriler yapılmaktadır.

Sonuç olarak çok partili siyaset sistemine geçiş döneminden itibaren Türkiye'de sivil-asker ilişkileri konusunda sağlıklı bir denge oluşturulamamıştır. Askeri darbeler ile ordu siyaset üzerinde olması gerekenden daha yüksek bir etkiye sahip olmuş, bugün gelinen aşamada ise kurulan yeni denge ordunun siyasi bir niteliğe dönüşme riski yaratır hale gelmiştir.

Soru 6. Türk ordusunun kurumsal yapısındaki değişimler ve bu değişimlerin modern Türkiye Cumhuriyeti'ne etkileri hakkında düşünceleriniz nelerdir?

Türk Ordusunun kurumsal yapısındaki en kapsamlı değişimler 15 Temmuz FETÖ Darbe Girişimi sonrasında yapılan düzenlemelerle oluşmuştur. Bu düzenlemelerden en önemli olanları ve kamuoyunda en çok tartışılanları TSK'nın Millî Savunma Bakanlığına bağlanması, bu kapsamda Kuvvet Komutanlıklarının da Genelkurmay Başkanlığından ayrılarak doğrudan Millî Savunma Bakanlığına bağlanması, askeri okulların Milli Savunma Üniversitesi bünyesinde toplanması,

askeri sağlık sisteminin ve askeri yargı sisteminin lağıv edilmesi ile personel temin, atama ve terfi sũreçleri ile ilgili olanlardır.

TSK'nın Millî Savunma Bakanlığına bağlanması demokrasinin bir gereği olarak siyasetin askeri gũcũ yœnetme ve denetleme gœrevini etkili Őekilde yapabilmesi ačíısından doğru ve yerinde bir karardır. Ancak Kuvvet Komutanlıklarının Genelkurmay BaŐkanlıđından ayrılarak doğrudan Millî Savunma Bakanlığına bağlanması bazı mahzurları vardır. TSK'da daimî Mũşterek Kuvvet Komutanlıkları yapısı yoktur ve harekata katılacak Kara, Hava ve Deniz birlikleri Millî Savunma Bakanlığı bağlısı Kuvvet Komutanlıklarınca Genelkurmay BaŐkanlıđına tahsis edilmektedir. Bu durum Genelkurmay BaŐkanlıđını koordinatœr bir yapıya dœnũştũrmũştũr ve kendi ũst Makamına bağlı olan Kuvvetleri askeri hareketin gerektirdiği ataklık ve esneklikte kullanma serbestliğini ve riskli durumlarda œnemli kararlar alabilme inisiyatifini sınırlandırmaktadır. Bu durum aynı zamanda Stratejik hareketin planlanması ve icrasında ve cephedeki mũşterek operatif hareketin operatif komutanlık tarafından sevk ve idaresinde Genelkurmay BaŐkanlıđını Milli Savunma Bakanlığının ve Kuvvet Komutanlıklarının baskısına ačí bırakmaktadır. Diđer œnemli bir konu ise gũnũmũzdeki temel yaklaŐım olan Çok Boyutlu SavaŐ AnlayıŐına gœre sahip olunan yeteneklerin en ũst dũzeyde sinerji yaratacak Őekilde merkezi bir planlama ve merkezi olarak sevk-idaresini gerektirmesidir. Dolayısı ile Genelkurmay BaŐkanlıđından ayrılmıŐ olan Kuvvet Komutanlıklarının ve sahip oldukları yeteneklerin barıŐ dœneminden itibaren entegrasyonunda ve mũştereklik kũltũrũ oluŐmasında yetersizlikler oluŐabilmektedir. Askeri Okulların Milli Savunma Őniversitesine bağlanması çeŐitli avantaj ve dezavantajları vardır. Tũm eğitim kurumlarının tek bir çatı altında toplanması standartlaŐmayı sağlamaktadır. Ancak œzellikle Harp Okullarının sevk ve idaresinde Kuvvet Komutanlıklarının etki ve yetkisinin ortadan kaldırılması ile Kuvvet Komutanlığı kũltũrũnũn subay ve astsubay adaylarına aktarılmasında eksiklikler olduğu eleŐtirileri yapılmaktadır. Askeri sağlık sisteminin lağıv edilmesi ve bu ihtiyaçı sivil hekimlerce ve hastanelerce karŐılanması muharebe sahasında ve geri bœlgedeki teŐhis, tahliye ve tedavide œnemli zafiyetlere yol ačímaktadır. Askeri yargı sisteminin lağıv edilmesi de TSK ičíerisinde disiplinin tesisinde zafiyet yaratan bir diğer husus olarak kamuoyunda eleŐtirilmektedir. Personel temin, atama ve terfiler konularında kamuoyunda çok œnemli eleŐtiriler vardır. Őzellikle bazı TSK mensuplarının

tarikat/cemaat ve siyaset ilişkilerinin TSK'nın emir-komuta yapısını ve disiplini tehlikeye attığı ileri sürülmektedir.

TSK'nın kurumsal yapısındaki değişimlerin modern Türkiye Cumhuriyeti'ne etkileri sivil asker ilişkileri bağlamında ele alınmalıdır. Yakın tarihimizde TSK'nın hükümet politikaları üzerinde yüksek bir etkisi ve hatta zorlayıcı bir etkisi olmuştur. Bu durum doğal olarak anti-demokratik bir uygulamadır. Yeni kurumsal düzenlemeler ile bu durum ortadan kalkmıştır, ancak bu kez oluşturulan siyasi kontrolün seviyesi TSK'nın siyasallaşmasına yol açabilecek riskler taşır hale gelmiştir. Dolayısı ile sivil asker ilişkilerinin tesis edilmesinde TSK'nın siyasallaşmasını önleyici ve askeri etkinliğini azaltmayacak bir denge sağlanmalıdır.

TSK tarihsel olarak modern Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişimine birçok alanda önemli katkılar sağlamış ve sağlamaya devam etmektedir. Günümüzde TSK milli güvenlik ve savunma politikalarının oluşturulmasında sahip olduğu birikim ve deneyimle başta MGK olmak üzere ilgili kurullarda katkı sağlamaktadır. Ayrıca askeri projeler ile dolaylı olarak ülkedeki teknolojik, ekonomik ve sosyolojik gelişime önemli katkılar sağlamaktadır. TSK'nın siyasetin tamamen dışında kalması ve siyasallaşmaması, TSK'nın etkinliği ve ülkenin geleceği açısından son derece elzemdir. Siyasi alandaki yetersizliklere yönelik eleştiri ve tepki sorumluluğu muhalefet partilerinin, sivil toplum kuruluşlarının, medyanın ve bizzat halkın kendisindir.

Soru 7. Ordunun toplumla olan ilişkisinde medyanın rolü nedir? Medyanın ordunun görünürlüğü ve toplumla iletişimi üzerindeki etkilerini nasıl değerlendirirsiniz?

Medya her kurumun toplumla ilişkisinde son derece önemli bir role ve konuma sahiptir. Türk toplumu ve dolayısı ile de Türk medyası her zaman TSK'ya ilgi duymuş, uzun yıllar boyunca TSK hakkında daima olumlu bir yaklaşım sergilemiş, TSK ile karşılıklı iletişim içerisinde programlar yapmış ve eleştirel yayınlardan kaçınmıştır. Türk Medyasının orduya ilgisi, birincisi Ordunun yetenekleri ve hareketleri kapsamında, ikincisi de sivil-asker ilişkileri kapsamında olmuştur.

1990'lı yıllarda bazı marjinal yayın organlarınca TSK'ya eleştiriler getirilmeye başlanmıştır. 2000'lerden sonra ise FETÖ Medyası başta olmak üzere

Orduya iftiralar atılmaya başlanmış ve bu akıma ana akım medya mensuplarının bir kısmı da dahil olmuştur.

Mevcut durumda TSK'nın askeri yeteneklerine ve hareketlarına yönelik haberler ve programlar ağırlıklıdır. Zaman zaman meydana gelen çeşitli hadiseler nedeniyle sivil-asker ilişkilerini kapsayan programlar da yapılmaktadır. TSK da basın açıklamaları ve bilgilendirmeleri ile halkın doğru bilgilendirilmesi konusunda bir sisteme sahiptir ve bu sistemi işletmektedir. Çoğunlukla Türk medyası da objektif haberler yapmaya, gerektiğinde yapıcı eleştiriler getirmeye, ancak TSK'ya zarar vermemeye özen göstermektedir. Diğer yandan sosyal medyada yer alan asılsız yazılar, saptırılmış görüntüler ve dayanaksız yorumlar yanlış algılar yaratılmasına neden olabilmektedir.

Soru 8. Türk ordusunun modernleşme sürecinde karşılaştığı zorluklar ve bu zorlukların nasıl aşıldığına dair örnekler verebilir misiniz?

Türk ordusu modernleşme sürecinde çok çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Bu zorluklar;

- Uzun yıllar ABD'ye ve NATO'ya olan aşırı bağımlılık
- Gelecek öngörüsü yetersizlikleri
- Finansal kaynak yetersizlikleri
- Kültürel direnç olarak, olarak dört ana başlıkta ele alınabilir.

a. Yunanistan ve Kıbrıs meselelerini hariç tutarsak, TSK soğuk savaş dönemi boyunca ABD ve NATO'nun askeri strateji, konsept ve doktrinleri dışında milli bir askeri strateji, konsept ve doktrin geliştirme çabasına girmemiştir. Askeri sistemleri ABD veya NATO'dan kopyalanan sistemler ve kullandığı harp silah araçları da ABD harp silah araçları olmuştur. Strateji, konsept ve doktrinlerini, sistemlerini ve harp silah araçlarını ABD ve NATO ülkeleri ile aynı hızda yenileyememiş ve maalesef geriden takip eder duruma düşmüştür. ABD ve NATO'ya aşırı bağımlılık TSK'yı tembelliğe itmiş, modernleşme ve millileşme çabalarını olumsuz etkilemiştir. Soğuk Savaş sonrasında değişen güvenlik ortamının yarattığı riskler, tehditler ve fırsatlarla TSK strateji, konsept ve doktrinlerinde ve artan bir şekilde de harp silah araçları üretiminde millileşme çabalarına girmeye başlamıştır. Kıbrıs Barış Harekâtı, Terörle Mücadele Harekâtı, Türkiye'ye karşı uygulanan açık ve örtülü ambargolar ve değişen güvenlik ortamı modernleşme ve millileşme çabalarını tetikleyen önemli kilometre taşlarıdır. Türk

Savunma Sanayinin gelişmesi ile TSK harp silah araçlarını önemli ölçüde modernize etmiş ve dijital dönüşümü sağlayabilmiştir. Ancak milli askeri strateji, konsept ve doktrinler geliştirme konusunda henüz yeterli bir ilerleme sağlayamamıştır.

b. Türkiye ve TSK'nın gelecek öngörülerinde yetersizlikler olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye Sovyetler Birliğinin dağılacağını öngörememiş ve dolayısı ile bu büyük değişim sonrasında meydana gelen bölgesel krizler ve çatışmalara hazırlıksız yakalanmıştır. Bu kapsamda bölgesel krizlere müdahale edebilecek kuvvet ve düşünce yapısına sahip olamamıştır. İlerleyen yıllarda ise Terörle Mücadele ve NATO Harekatlarına odaklı bir anlayışla hareket etmiş, uluslararası güvenlik ortamının evrildiğini ve yeniden devletlerarası bölgesel savaşlar ve hatta dünya savaşı olasılığının bir ihtimal haline geldiğini geç fark etmiş, bu nedenle TSK'nın ihtiyaç duyduğu önemli konvansiyonel yeteneklerin milli imkânlarla geliştirilmesinde gecikmeler yaşanmıştır. Örneğin Milli Hava Savunma Sistemleri, Milli Muharip Uçaklar, Milli Tank gibi. Diğer yandan günümüzde geleceğe dönük teknoloji odaklı öngörülerin savunma sanayi ve akademik çevrelerce yaygınlaşarak yapılmaya başlanması önemli bir gelişmedir. Teknoloji odaklı bu gelişmeler TSK'nın modernizasyonunu çok yönlü ve çok taraflı girdilerle harekete geçirilebilir hale getirmiştir. Özellikle savunma sanayindeki sürekli gelişim, AR-GE çalışmaları, geleceğin teknolojilerine yönelim ve ülkemizde oluşan bilgi alt yapısı (know-how) TSK'nın dönüşümünü sürekli kılma konusunda umut vadedicidir.

c. Finansal kaynak yetersizlikleri TSK'nın modernizasyon projelerinin gecikmesindeki önemli etkenlerden birisidir. Türkiye jeo-politik nedenlerle daima büyük, modern ve etkili bir askeri güce sahip olmak zorundadır. Ancak TSK'nın bütçesi Türkiye'nin ekonomik yetersizliklerinin de sonucu olarak yıllar boyunca hep yetersiz kalmıştır. TSK'nın yıllık 1980'lerdeki ortalama bütçesi 4 Milyar Dolar, 1990'larda 8 Milyar Dolar, 2000- 2010 arasında 10 Milyar Dolar, 2010-2020 arasında 15 Milyar Dolar civarındadır. 2024 yılında ise 22 Milyar Dolara yükselmiştir. Ancak artışlara rağmen yetersizdir. Örneğin, Türkiye'den daha az personel mevcutlarına ve silah sistemlerine sahip olan İngiltere'nin savunma bütçesi 2024 yılında 82 Milyar Dolar, Fransa'nın 65 Milyar Dolar ve Almanya'nın 97 Milyar Dolardır. TSK ihtiyaçlarının sürekli artan şekilde milli savunma sanayinden karşılanması her ne kadar maliyetleri düşürse de TSK'nın sürekli

modernizasyonu için yıllık savunma bütçesinin dikkate değer oranlarda artırılmasına ihtiyaç vardır. Genel bir yaklaşım olarak askeri kuvvetlerin sürekli modernize olabilmesi için sahip olduğu bütçenin en az %25'inin yeni sistemlere ayrılması gerekmektedir. TSK bu oranı yakalamıştır, ancak yıllar boyunca ihmal edilmiş ihtiyaçlar nedeniyle TSK'nın aradaki açığı kapatması için bütçenin %25'lik kısmının yeni projelere tahsis oranı yetersizdir. Örneğin yeni nesil muharip uçaklar, tanklar, roketler vb. birçok yetenekler için ilave kaynaklara ihtiyaç duyulacaktır.

d. Kültürel direnç: Soğuk Savaş döneminin alışkanlıkları ile TSK'nın kuvvet yapısı, konsept ve doktrinler ile teknolojik yenileşme anlamında eski nesil komutanlarda değişime karşı dikkate değer bir direnç oluşmuş, bu direnç TSK'nın dijital dönüşümünü geciktirmiştir.

Soru 9. Ordunun modernleşme sürecinde toplumdan aldığı destek ve bu desteğin ordunun operasyonel etkinliği üzerindeki etkileri hakkında görüşleriniz nelerdir?

Türk halkı TSK'nın modernleşme ve harekât etkinliğinin yükseltilmesi çabalarına geçmişte ve günümüzde maddi ve manevi olarak büyük destekler sağlamıştır. 1909 yılında halktan ve sivil kurumlardan maddi yardım toplayarak Osmanlı Donanmasının gelişimini amaçlayan Donanma Cemiyeti, 1965 yılında çıkarma gemilerinin yapımına yönelik kurulan Türk Donanma Cemiyeti, 1970 yılında kurulan Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, 1974 yılında kurulan Türk Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı ve son olarak 1987 yılında tüm vakıfları tek bir çatı altında toplayan TSK'yı Güçlendirme Vakfı ve bu vakıflara yapılan bağışlar, çeşitli dönemlerde yapılan kampanyalara sağlanan bağış destekleri halkın maddi ve manevi yardımlarına en güzel örneklerdir.

Dünyanın herhangi bir yerinde kimle konuşsanız, Türk Ordusuna değinilmeden geçilen bir sohbet olmaz. Türk Ordusu, Türkiye'nin dünya markasıdır. Türk milleti daima ordusunun güçlü olmasını bekler ve ordusunun güçlü ile gurur duyar. Ordusunun güçlü olması için maddi ve manevi olarak her türlü desteği sağlamaktan çekinmez.

Soru 10. Türk ordusunun modernleşme sürecindeki başarı öykülerini ve bu başarıların Türkiye'nin genel kalkınma sürecine katkılarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar olan dönemi ele alacak olursak, Türk Ordusu'nun modernleşmesinde önemli başarı öyküleri vardır.

Bunlardan birincisi, Atatürk döneminde açılan Kayseri Uçak Fabrikası ve bu fabrikanın ürettiği 112 adet uçaktır. İkinci Dünya Savaşı döneminde alınan diğer uçaklarla birlikte Türkiye yaklaşık 500 uçağa sahip güçlü bir Hava gücü yaratmış ve o tarihten itibaren Türk Hava Kuvvetleri dünyada etkili Hava Kuvvetlerinden olmaya devam etmiştir.

İkinci önemli başarı 1930'lardan başlayarak özellikle de 1960'lardan sonra Türk Kara Kuvvetlerinin zırhlı ve mekanize kuvvetlerden oluşan yüksek manevra yeteneğine sahip güçlü bir kuvvet haline gelebilmiş olmasıdır. Ayrıca Komando Tugaylarının kurulması da yadsınamaz bir başarıdır. Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri ile 1974 yılında icra edilen Kıbrıs Barış Harekâtı TSK'nın o dönemin koşullarında dünyada az sayıda ülkenin icra edebileceği bir harekât yeteneğine ulaşmış olmasının bir göstergesidir.

Üçüncü önemli başarı F-16 Uçaklarının Türkiye'de üretilmesi ve ardından Türk Hava Kuvvetlerinin dünyada ABD'den sonra en çok F-16'ya sahip bir kuvvet haline gelmesidir.

Dördüncü önemli başarı Terörle Mücadele Harekâtı ile başlayan süreçte gece görüş sistemlerinin, elektronik haberleşme sistemlerinin ve bilgisayarlı atış kontrol sistemlerinin tüm platformlarda kullanılması ile Türk Kara Kuvvetlerinin dolayısı ile TSK'nın dijital bir kuvvete dönüşebilmesidir.

Beşinci önemli başarı Deniz Kuvvetlerimizin özellikle Milli Gemi projesi kapsamında üretilen modern gemilerle ve artan deniz platformu sayısı ile dünyanın önde gelen donanmalarından birisi haline gelmesidir.

Altıncı önemli başarı Kara Kuvvetleri Havacılığının gelişmesi ve yerli helikopter üretimleri ile Türk Kara Havacılığının dünyanın en güçlü Kara Havacılık Kuvvetlerinden birisi olmasıdır.

Yedinci önemli başarı Türkiye'de üretilen çok çeşitli zırhlı araçlarla Kara Kuvvetlerinin yüksek bir mobiliteye ve esnekliğe kavuşmuş olmasıdır. 1990'lar dahil eski yıllarda kara araçları Türk Kara Kuvvetlerinin en önemli sorunlarının başında gelmekte idi. Bugün Türk Kara Kuvvetleri binlerce ve çok farklı yeteneklere sahip zırhlı araçlara sahip bir kuvvete dönüşmüştür.

Sekizinci önemli başarı insansız sistemlerin Türkiye'de üretilmesi ve TSK tarafından etkili şekilde kullanılmasıdır. TSK insansız hava, deniz ve kara sistemlerini bütünleşik bir kuvvet yapısı içerisinde ve gerektiğinde otonom yeteneklerle kullanabilecek bir kapasiteye ve yeteneğe sahip olmaktadır. Dolayısı

ile oluşan teknik ve bilgi altyapısı ile kazanılan deneyim TSK'nın geleceğin savaşlarında dũnyanın önde gelen ordularından birisi olmasına imkân sağlayacaktır.

Devam eden balistik füzeler, hava ve füze savunma sistemleri, 5. nesil muharip uçak, tank ve uydu üretimleri tamamlandığında ve bu sistemler milli olarak sürekli yenilenebilir hale geldiğinde TSK dũnyanın en güçlü ilk beş ordusundan birisi haline gelebilecektir.

Özelikle son yıllarda artan bir ivmeyle Türk Savunma Sanayinin gelişmesi, Türkiye'nin kalkınmasına da önemli katkılar sağlamaktadır. Daha önceki sorulara cevaben açıklandığı üzere bu gelişim Türkiye'nin teknoloji kullanımının, yüksek teknoloji ürünler tasarımı ve üretiminin, AR-GE çalışmalarının, girişimciliğin, uluslararası ticaretin, eğitimli ve rekabetçi insan gücünün, otomotiv, sivil denizcilik ve havacılık, ulaşım, elektronik ve yazılım sektörlerinin gelişimine çok önemli katkılar sağlamaktadır.

- **Katılımcı 1 ile yapılan mülakatın analizi**

- **Katılımcı Profilleri ve Temsil Gücü**

Mülakat yapılan kişi (1), yüksek rütbeli emekli bir asker ve aynı zamanda bürokratik kademelerde de görev yapmış deneyimli bir isimdir. Hem askerî hiyerarşi içinde uzun yıllar görev yapmış olması, hem de kamu yönetimi tecrübesi, onu Türk modernleşmesinin askerî ve idari boyutlarına dair yetkin bir gözlemci haline getiriyor. Temsil gücü oldukça yüksek; çünkü hem sahadaki uygulamaları hem de kurumsal dönüşümleri gözlemlemiş.

- **Türk Ordusunun modernleşme sürecindeki tarihsel rolü**

Katılımcı, Türk ordusunun modernleşme sürecinde hem taşıyıcı hem de yönlendirici bir rol üstlendiğini vurguluyor. Özellikle Tanzimat'tan itibaren başlayan süreçte ordu sadece bir savaş aygıtı değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümün ana aktörlerinden biri olarak sunuluyor. Atatürk dönemi bu modernleşmenin en sembolik ve etkili safhası olarak öne çıkarılıyor.

- **Ordu ve toplum arasındaki etkileşim biçimleri**

Katılımcı 1'e göre ordu, halk tarafından güven duyulan bir kurum olagelmiş ve bu durum toplumun modernleşme eğilimlerini şekillendirme noktasında orduya geniş bir hareket alanı sağlamış. Ancak bu etkileşimin tek yönlü olmadığı, zaman zaman toplumun da orduya normatif baskılar uyguladığına dikkat çekiyor.

➤ **Modernleşme algısı: askerî perspektiften yorumlar**

Modernleşme, katılımcı açısından “çağdaşlaşma”, “teknolojik ilerleme” ve “kurumsal rasyonalite” ile eşanlamlı. Katılımcı, Batı tipi bir modernleşmenin Türkiye için de uygun olduğuna inanmakta. Bu yaklaşımda pozitivist ve seküler değerlerin ön planda olduğu görülüyor. Askerî disiplinin de modernleşmenin vazgeçilmez bir parçası olduğu ifade ediliyor.

➤ **Siyasal ve bürokrasideki dönüşümlerde ordunun yeri**

Katılımcı, 1960 sonrası dönemlerde ordunun siyasi düzene çeşitli biçimlerde müdahil olduğunu kabul ediyor. Ancak bu müdahalelerin temel amacının “cumhuriyetin temel değerlerini korumak” olduğunu savunuyor. Bürokrasiye asker kökenli kadroların katılması, yönetim kültüründe militarist bir etki yaratmış.

➤ **Savunma sanayi ve teknolojik gelişmelerin modernleşmeye katkısı**

Savunma sanayi, katılımcıya göre Türkiye'nin dışa bağımlılığını azaltan ve kendi kendine yeterliliği artıran stratejik bir alan. Katılımcı, ASELSAN, HAVELSAN gibi kurumların önemine vurgu yaparken, teknolojik gelişmelerin sadece askerî değil, toplumsal modernleşmeye de katkı sağladığını belirtiyor.

➤ **Ortak temalar ve görüşlerde öne çıkan eğilimler**

- Modernleşme = Batılılaşma olarak algılanıyor.
- Ordu, modernleşmenin taşıyıcısı.
- Laiklik ve cumhuriyet değerleri, korunması gereken temel normlar.
- Askerî disiplin, toplum için model teşkil etmeli.

➤ **Karşıt görüşler ve tartışmalı noktalar**

Mülakatta karşıt görüşlere çok fazla yer verilmemiş olsa da ordunun siyasete müdahalesinin meşruiyeti konusu dolaylı olarak tartışmalı bir alan olarak görünüyor. Ayrıca, modernleşmenin yalnızca Batı merkezli değerlere endekslenmesinin evrenselliği sorgulanabilir.

➤ **Modernleşmenin sosyolojik boyutu: değerler, normlar ve kurumlar**

Modernleşme sürecinde askerin, toplumsal değer sistemini şekillendirme gücü öne çıkıyor. Özellikle laiklik, disiplin, vatanseverlik gibi değerlerin ordu aracılığıyla kurumsallaştığı ifade ediliyor. Bu yönüyle ordu, yalnızca fiziksel değil, normatif bir dönüşüm aracı olarak konumlanıyor.

➤ Araştırmanın sınırlılıkları ve gelecek çalışmalara yönelik öneriler

Bu mülakat tek bir kişiyle yapılmış olduğundan, genelleme yapmak için yeterli değildir. Gelecekte farklı rütbe ve pozisyonlardan katılımcılarla yapılacak mülakatlarla daha kapsayıcı sonuçlara ulaşılabilir. Ayrıca, kadın subayların ve sivil uzmanların perspektiflerinin de eklenmesi modernleşme algısının çeşitliliğini yansıtacaktır.

• Değerlendirme

Bu mülakat, Türk ordusunun modernleşme sürecindeki yerini, deneyimli bir tanığın gözünden yansıtan değerli bir sözlü tarih örneğidir. Katılımcının hem askerî hem bürokratik deneyimi, onun gözlemlerini oldukça zengin ve çok katmanlı kılmaktadır. Mülakatta modernleşme süreci pozitivist, disiplinli ve Batı odaklı bir çerçevede yorumlanmakta; ordu ise bu sürecin motor gücü olarak tanımlanmaktadır. Toplumla olan etkileşim, karşılıklı bir yönlendirme ilişkisi olarak betimlenmiş; bu da orduyu yalnızca yukarıdan aşağıya bir güç olarak değil, toplumsal talepleri de dikkate alan bir kurum olarak yansıtmaktadır.

Ancak mülakatın sınırlılığı, çoğulcu görüş eksikliğinde yatmaktadır. Sivil toplumun ya da farklı ideolojik bakış açılarının bu sürece dair yorumlarıyla karşılaştırmalı bir analiz yapılamamıştır. Bu yönüyle, gelecek çalışmaların daha dengeli bir temsil gücüyle tasarlanması, araştırma sonuçlarının genellenebilirliğini ve analitik gücünü artıracaktır.

4.1.15.2 Mülakat Çalışması Katılımcı 2

• Türk Modernleşmesi ve Türk Ordusunun Modernleşmeye Etkisi ve Toplumla Etkileşimi

Soru 1. Türkiye'nin modernleşme sürecinde ordunun rolü hakkında genel bir değerlendirme yapabilir misiniz? Hangi faktörler ordunun modernleşme sürecindeki etkisini şekillendirdi?

Tarih boyunca ordu Türkler için her zaman önemli bir kurum olmuştur. Ülke savunmasında önemli bir yeri olan ordunun toplumsal yapı içinde modernleşmede de çok etkili olmuştur. Türkiye'nin modernleşme sürecini toplumsal ve siyasi modernleşme şeklinde ele alabiliriz ve bu modernleşme sürecini başlatanların orduya ait kişiler olduğu söylesek çok da yanlış olmaz. Siyasi modernleşme için seçme ve seçilme hakkının kadın ve erkek fark etmeksizin herkese verilmesi ve

çoklu parti sistemine geçilmesi ordunun modernleşme sürecinde oynadığı rollerden biri olduğunu düşünüyorum. Toplumsal modernleşmenin en önemli ayağı olan eğitim sisteminde Latin alfabesine geçilmesinde ve sonraki süreçlerde ordunun etkisi olduğunu düşünmekteyim. Osmanlı'nın son dönemlerinde modernleşme kıpırtıları başlasa da özellikle Atatürk Devrimleri modernleşmenin miladı olmuştur diyebilirim. Türk ordusunun kendi topraklarında verdiği bağımsızlık mücadelesi ordunun modernleşme sürecini hızlandırmıştır. Bununla birlikte teknolojiye yaşanan gelişmeler ve dünyada yaşanan değişimler de ordunun bu sürecini etkilemiştir.

(Ordu, ülke savunmasında olduğu kadar, Türk Milletinin modern çağı yakalama noktasında hareket merkezi olarak temel öznesi ve öncü kuvveti olmuştur. Eğitim, teknolojik donanım, kurumsal yapı ve işleyiş biçimiyle, gelişmiş Avrupa ordularına benzer bir yapı oluşturma arayışları, Türk modernleşmesi şeklinde kendini göstermiştir. Ordu ya da askeri kurumlar Türk toplumunda batıdaki fikirlerin yayılmasında en önemli kurumlardan birisidir. Bu nedenle de Osmanlının son dönemlerinde başlayan modernleşme çabalarının ilk olarak ordudan başlamıştır. Biliyoruz ki Osmanlı'da askeri alanda yapılan yenilikler batıdaki gelişmeleri takip etmek ve uygulamak içindi.)

Soru 2. Osmanlı döneminde ve sonrasında Türk ordusunun modernizasyon çabaları nelerdir? Bu çabaların toplum üzerindeki etkilerini nasıl değerlendirirsiniz

Bildiğim kadarı ile Osmanlı döneminde Yeniçeri Ocaklarının kaldırılması ile orduda modernleşmeye gidilmeye çalışılmıştı. Sonra alınan eğitimi ve teçhizatı Batı tarzına uygun olan Nizamı Cedit ordusu kurulmuştu. Yine bu kapsamda kara ve deniz mühendis okulları açıldı. Batıdan alanında uzmanlar getirtilerek ve aynı zamanda eğitim almaları için yurt dışına öğrenci gönderilerek askeri eğitim alanında yeni düzenlemeler yapıldı. Türk ordusu teknolojik gelişmeleri takip ederek bu gelişmeler doğrultusunda kendi güncellemektedir. Ayrıca Balkan Savaşlarında yaşanan yenilgilerden sonra siyasetin ordudan bağlantısının kesilmeye çalışılması da Türk ordusunun modernleşme çabalarındandır. (Osmanlı döneminde düzeni modern sayabilecek ordu, Orhan Gazi zamanında kurulmuştur. III. Selim tarafından “ Nizam-i Cedid “ Ordusunun kuruluşu modernleşme adımı olarak kabul edilir. II. Mahmut döneminde tarihte “ Vaka-i Hayriye “ olarak bilinen ve akabinde “ Asakir-i Mansure-i Muhammediye “ adlı ordu kuruluşu süreci takip etmiştir. Harp

okulu ve tıbbiyenin açılışı da bu dönem içindedir. 1770 -1876 yılları arasında kalan dönem ‘‘ Islahat ‘‘ olarak adlandırılan Osmanlı modernleşmesi olarak tarihte yerini almıştır. Osmanlı sonrası Türk askerinin düzenli orduya geçişi 8 Kasım 1920 ‘de yapılan T.B.M.M toplantısıyla hayata geçirilmiştir. Kazanılan zaferlerin ardından temeli kültür olup modern özgür ve bağımsız Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluşu olmuştur.)

Askeri alanda yapılan yenilikler sadece orduda kalmamıştır zincirleme bir şekilde eğitim, yönetim, sağlık ve ulaşım gibi birçok alanda da yeniliği getirmiştir. Örneğin II. Mahmut döneminde gerçekleştirilen asker reformları öncekilere oranla daha sistematik olmuştur ve toplum her alanında kendini göstermiştir. Bilimin yayılmasında etkili olmuştur. İlköğretim zorunlu olması sonucunda okuma yazma yaygınlaşmıştır. Yine bu noktada ordunun modernleşme hamleleri ile toplumda ulusal kimlik olgusu oluşmuştur.

Soru 3. Türk ordusunun eğitim ve teknoloji transferi açısından modernleşme sürecinde oynadığı rol nedir? Bu süreçte hangi stratejiler izlendi?

Türk ordusu, yenileşme süresinin ardından eğitim ve teknoloji transferi noktasında koşulların elverdiği ölçüde hep arayış içerisinde olmuştur. Eğitimde Osmanlı – Fransız iş birliği I. Dünya savaşında son bulacaktır. NATO üyeliği sonrası, eğitim ve teknoloji transferi bu konsept dahilinde var olmuştur.

Stratejinin temeli, ülke güvenliğinin sağlanmasıdır.

a) Türk Ordusunun ihtiyaçların karşılanması için yüksek teknolojiye dayalı yönetim tesislerinin kurulması.

b) Milli Savunma sanayisinin teşvik ve desteklenmesi.

Soru 4. Türk savunma sanayinin gelişimi ve ordunun modernleşme sürecindeki katkıları hakkında düşünceleriniz nelerdir? Savunma sanayisinin toplumsal ve ekonomik etkileri konusunda ne söyleyebilirsiniz?

Cumhuriyet dönemi savunma sanayisinin öncüleri Nuri Demirağ, Vecihi Hürkuş; kurum olarak M.K.E.K ve T.H.K olsa gerek Atatürk’ün ölümü ve II. Dünya savaşı sonrası savaş sanayimiz duraklama dönemine girmişti. NATO üyeliği (1952) savunma sanayimiz öznesi olmuştur.

“KIBRIS” yüzünden A.B.D ve batı olan gerilimler, bizi ulusal ölçekte geri ve milli savunma politikasına yöneltti, TSKGV – TUSAŞ – ASELSAN – ROKETSAN ve HAVELSAN gibi şirketler kuruldu. İHA SİHA, ATAK

Helikopteri, KIZIL ELMA (insansız hava uçağı), savaş uçağı KAAN, ALTAY tankı vs. savunma sanayindeki birimlerin üretimi güncel gelişmeler olarak dirilmektir.

Savunma sanayisinin toplumsal ve ekonomik yansıması; güçlü ordu – güçlü devlet anlayışı içerisinde milletimizin ülkesine aidiyet bağı ile bağılı kalmasına ve de kıvanç duymasına vesile olmuştur. Ayrıca, yurt dışına bağımlı olmaktan kurtulur. İktisaden güçlü ülke konumuna gelişimizin önü açılır.

(Türk sanayi savunmasında yaşanan gelişmeler ülkenin ekonomik kalkınmasına yarar sağladığını düşünüyorum. Ülkede yaşayan insanların kendilerini güvende hissetmesini ve insanların sosyal yaşamda huzurlu olmasını sağlar. Güçlü bir savunma sanayisine sahip olan ülkelerin dünya sahnesinde önemli bir aktör olarak yer aldıkları söylenebilir. Savunma sanayisinde günün gerisinde kalınması ülkenin dışardan bu savunma silahlarını temin etmesine neden olur bu durum hem dışa bağımlılığa neden olur hem de ülke ekonomisine büyük yük getirir. Sonuç olarak ülkenin dışa bağımlılığının artmasına neden olur.)

Soru 5. Türkiye'nin modernleşme sürecinde ordunun siyasi ve sosyal istikrar üzerindeki etkileri nedir? Ordunun toplumla ilişkisi nasıl şekillenmiştir?

Türk ordusu toplumun en önemli kurumlarından biridir. Türk toplumunun modernleşmesinde merkezi kurum niteliğindedir. Osmanlının son dönemlerinde başlayan modernleşme akımı cumhuriyete miras olarak kalmıştır. Atatürk döneminde, devrimlerle başlayan süreçte modernleşme hareketleri ivme kazanmıştır. Türkiye'nin modernleşmesi, ordunun içinden çıkan elit subay kadrosu sayesinde olmuştur. Geçmişten gelen birikimlerle, çağdaş değerlerin genç subaylar ve öğrenciler arasında kabulü modern Türkiye Cumhuriyet'inin kurulması ve yaşatılmasına ön ayak olmuşlardır.

1924 Anayasa sonrası siyasal ve sosyal istikrarın bozulması sonucu 1960, 1971, 1980 ve 1987 müdahaleleri devreye konmuştur. Türk Ordusu kimi zaman eleştirilse de günümüzde halen en güvenilir kurum olma özelliğini taşımaktadır.

Soru 6. Türk ordusunun kurumsal yapısındaki değişimler ve bu değişimlerin modern Türkiye Cumhuriyeti'ne etkileri hakkında düşünceleriniz nelerdir?

Türk Ordusu, dikey hiyerarşik komuta yapısı, disipline dayanan askerlik anlayışı ordu- millet kavramı içinde taşıdığı kültürel değerler, Türk milletinin

özüdür. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası, Kara, Deniz, Hava kuvvetleri komutanlıkları ile Genel Kurmay Başkanlığı Millî Savunma Bakanlığı'na bağlandı. Jandarma Genel Komutanlığı İç İşleri Bakanlığı'na bağlandı. Subay ve tüm personel atamaları askeri okullardaki eğitim faaliyetleri, harp sanayi işlemleri Millî Savunma Bakanlığına bağlandı. Yüksek Askeri Şura yapısında değişiklikler oldu. Kara, Deniz ve Harp okulları yeni kurulan Milli Savunma Üniversitesine bağlandı. Yapılan bu değişimlerin cumhuriyetin temel niteliklerine olumlu yönde katkı sağlayacağı düşüncesindeyim.

Türk ordusunun kurumsal alandaki yaptığı en önemli değişimlerden birinin kadınların askere alınması ve ordu hiyerarşisinde yükselebilesidir. Bu cinsiyet eşitliğini bir üst noktaya taşıyarak modern Türkiye Cumhuriyeti'nin zihinde başlayan toplumsal dönüşümün vücut bulmuş bir örneğidir. Böylece kadınlar kamusal alanda daha fazla görünür olmaya başladı.

Soru 7. Ordunun toplumla olan ilişkisinde medyanın rolü nedir? Medyanın ordunun görünürlüğü ve toplumla iletişimi üzerindeki etkilerini nasıl değerlendirirsiniz?

Bilindiği gibi medya toplumların yönlendirilmesinde çok etkili bir araç olmuştur ki hele günümüzde sosyal medya da buna eklenince medyanın gücü daha da artmıştır. Bu açıdan bakıldığında, ordu ile toplum arasındaki iletişimin sağlanmasında, medyaya önemli görevler düşmektedir, Yazılı medyanın az takip edildiği bizim gibi toplumlarda görsel medya öne çıkmaktadır. Gerek yazılı gerek görsel medyanın konuşması ve topluma aktaracağı bilgiler, olumlu ya da olumsuz sonuçlarıyla karşılık bulacaktır. Teknolojik gelişmelerin hızla gelişme gösterdiği çağımızda asker-medya ilişkilerini düzenleyerek yeni formüllere ihtiyaç vardır. Ordunun sevgi ve saygınlığının korunmasına da objektif gazeteciliğin payı büyüktür şüphesiz.

Soru 8. Türk ordusunun modernleşme sürecinde karşılaştığı zorluklar ve bu zorlukların nasıl aşıldığına dair örnekler verebilir misiniz?

Osmanlı Devleti ile başlayıp (3. Selim dönemi) devletin modernleşme süreci belirli bir düzeye ulaştıktan sonra, halkın modernleşme hamlelerine hız verilmiştir. Bu girişimler karşısında, Kürt isyanları modernizme karşı en etkili unsurlar haline gelmişlerdir. Cumhuriyet kadroları İngiliz destekli bu isyanlara geçit vermemişlerdir. Nasturi isyanı (1924), Şeyh Sait İsyanı (1925), Ağrı İsyanları (1926-1930) vs. isyanlar, cumhuriyet kuvvetlerince ve de halkın verdiği destekler

sayesinde bastırılmışlardır. Atatürk' ün çalışma arkadaşlarından kimileri, (Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Rafet Bele vs.) yeni devlet oluşumu üzerinde itirazlarını dile getirdiler. Sorun cumhuriyetin ilanı ile aşıldı.

Soru 9. Ordunun modernleşme sürecinde toplumdan aldığı destek ve bu desteğin ordunun operasyonel etkinliği üzerindeki etkileri hakkında görüşleriniz nelerdir?

Geleneksel olarak Türk ordusu, askerlik dışında birçok görevler üstlenmiş, sosyal ve politik araçlarla ülkenin kalkınması noktasında önemli adımlar atmıştır. En büyük desteği, şüphesiz halktan almıştır. Siyasi rolleri şiddetli çatışmalara meydan vermeden yerine getirmişlerdir. Demokrasi yanlısı baskı gruplarıyla sorunların çözüme çareler aranmıştır. İş dünyası, medya, sendikalar, üniversiteler, meslek kuruluşları sorunları aşmada ortak payda olmuşlardır.

Soru 10. Türk ordusunun modernleşme sürecindeki başarı öykülerini ve bu başarıların Türkiye'nin genel kalkınma sürecine katkılarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Kurtuluş Savaşı ve cumhuriyetin kuruluşu Türk ordusunun modernleşme sürecindeki ilk adımlarıdır. Cumhuriyet devrimleriyle birlikte bir aydınlanma çağıdır. Tevhid-i tedrisat kanunu (3 Mart 1924) laikliğin anayasaya girişi (1937) modernleşmenin en önemli adımlarıdır. Hukuk alanındaki düzenlemeler, 1961 Anayasası ile yürürlüğe konan Anayasa yargısı modernleşmenin başarı öykülerinden sayılmalıdır.

İlki birinci beş yıllık (1963-1967) olan kalkınma planları devreye sokularak ülkenin iktisaden kalkınma hedefleri büyütülmüştür. Zihinsel dönüşüm, akıl-bilim, teknoloji ve modernleşmenin yolunu açmıştır. Buna rağmen, gelinen seviye, gelişmekte ülkeler düzeyindeyiz.

(Ülkemizin düşman işgalinden kurtulup tam bağımsız olmasını sağlayan güç olan Türk ordusunun modernleşme sürecindeki en büyük başarısı olduğunu yeniden vurgulamak isterim. Bu sayede küllerinden yeniden doğan bir ülke olduk. Cumhuriyetin kurucu kadrosunun asker kökenli olduklarını düşünürsek Türk ordusunun modernleşme sürecindeki başarılarından diğeri Cumhuriyet ilan etmek olmuştur. Ardından din ve devlet işlerinin ayrıldığı laiklik ilkesi anayasaya dâhil edilmiştir. Yapılan anayasa ile kişi hak ve özgürlükleri koruma altına alınmış insanlar kul olma rolünden vatandaş olma rolüne terfi etmiştir. Hukuki alanda, eğitim ve kültürel alanda yapılan yenilikler ordunun başarı öykülerindendir.)

• Katılımcı 2 ile yapılan mülakatın analizi

➤ Katılımcı profilleri ve temsil gücü

Katılımcı 2, orta yaş grubuna mensup, doktora derecesine sahip bir sosyologdur ve halen öğretmen olarak görev yapmaktadır. Akademik formasyonu, Türk toplumu ve kurumlarının yapısına dair derinlemesine analiz yapabilme kapasitesine işaret etmektedir. Türk modernleşmesini sosyolojik perspektiften değerlendirme yetkinliğine sahip olması, görüşlerini bu araştırma için değerli kılmaktadır. Ancak sivil bir perspektifi temsil ettiği için doğrudan askerî pratikten gelen katılımcıların görüşleriyle tamamlanması gerekir.

➤ Türk Ordusunun modernleşme sürecindeki tarihsel rolü

Katılımcı 2, Türk ordusunu, Osmanlı'dan günümüze kadar süren modernleşme çabalarının merkezinde konumlandırmaktadır. Ona göre ordu, özellikle Cumhuriyet'in ilk döneminde hem modernleşmenin taşıyıcısı hem de yönlendiricisi olmuştur. Ordunun laikleşme, eğitim ve kurumsallaşma süreçlerine yaptığı katkılar vurgulanmakta; Batı'ya dönük reformlarda öncü rol üstlendiği belirtilmektedir.

➤ Ordu ve toplum arasındaki etkileşim biçimleri

Katılımcı 2, toplumun orduya duyduğu güvenin tarihsel olarak yüksek olduğunu, bu güvenin ordunun modernleşme süreçlerine liderlik etmesini kolaylaştırdığını ifade etmektedir. Ancak 2000'li yıllardan itibaren bu güvenin görece olarak azaldığını ve ordunun toplum üzerindeki hegemonik etkisinin kırıldığını belirtmektedir. Bu durumun demokratikleşme ile bağlantılı olduğunu düşünmektedir.

➤ Modernleşme algısı: askerî perspektiften yorumlar

Katılımcı 2'ye göre ordu tarafından temsil edilen modernleşme, çoğu zaman Batılılaşma ve rasyonalite ile eş anlamlı hale gelmiştir. Ancak bu yaklaşım, toplumun tüm kesimleriyle uyum içinde ilerlememiştir. Özellikle kırsal ve muhafazakâr kesimler modernleşmeyi dışlayıcı bir üst-elit projesi olarak algılamıştır.

➤ Siyasal ve bürokrasideki dönüşümlerde ordunun yeri

Katılımcı 2, geçmişte ordunun bürokrasi ve siyasette çok güçlü bir aktör olduğunu, ancak günümüzde bu etkinin sınırlı hale geldiğini belirtmektedir. Özellikle 2010 sonrası süreçte, sivil-asker ilişkilerinin yeniden tanımlandığını,

askerî vesayetin azaldığını vurgulamaktadır. Bu dönüşümün demokratikleşme açısından önemli olduğunu savunmaktadır.

➤ **Savunma sanayi ve teknolojik gelişmelerin modernleşmeye katkısı**

Bu başlığa dair doğrudan bir yorum yapmamakla birlikte, Meltem modernleşmenin yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal dönüşüm olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla savunma sanayiindeki gelişmelerin modernleşmeye katkısı olduğunu kabul etmekle birlikte, bunun yeterli olmadığını da ima etmektedir.

➤ **Ortak temalar ve görüşlerde öne çıkan eğilimler**

Katılımcı 2'nin görüşleri, ordunun tarihsel olarak modernleşmenin öncüsü olduğu, ancak bu rolün zamanla değiştiği yönünde genel eğilimlerle uyumludur. Ayrıca, modernleşmenin her zaman toplumun tüm kesimleriyle uyum içinde işlemediği yönündeki yorumları da diğer bazı katılımcılarla ortak temalar oluşturabilir.

➤ **Karşıt görüşler ve tartışmalı noktalar**

Katılımcı 2, ordunun geçmişteki merkezi rolünü eleştirel bir gözle değerlendirirken, bu durumu olumlayan ya da hâlen sürdürülmesi gerektiğini düşünen katılımcılarla farklı düşünmektedir. Özellikle askerî vesayet kavramına yaklaşımı, geleneksel güvenlikçi perspektifle çelişebilir.

➤ **Modernleşmenin sosyolojik boyutu: değerler, normlar ve kurumlar**

Katılımcı 2 en güçlü olduğu alan burasıdır. O, modernleşmenin yalnızca kurumsal reformlarla değil, toplumsal değerler, normlar ve kültürel dönüşümle ilgili olduğunu savunmaktadır. Ordunun laiklik, kadın hakları ve eğitime dair müdahalelerinin toplumsal dönüşüme etkileri üzerine özgün değerlendirmeler sunmaktadır.

➤ **Araştırmanın sınırlılıkları ve gelecek çalışmalara yönelik öneriler**

Katılımcı 2'nin görüşleri sosyolojik derinlik taşımakla birlikte, askerî pratikten yoksundur. Bu nedenle, bu görüşlerin ordu içinden gelen deneyimlerle tamamlanması önerilir. Ayrıca, farklı sosyo-ekonomik arka plana

sahip sivillerin modernleşme algılarının da çalışmaya eklenmesi gelecekteki araştırmalar için değerli olacaktır.

• Değerlendirme

Katılımcı 2 ile yapılan bu mülakat, Türk modernleşmesini anlamak açısından önemli bir sosyolojik çerçeve sunmaktadır. Katılımcının akademik formasyonu, onun görüşlerini yalnızca gözleme değil, kavramsal analizlere dayandırmasını sağlamıştır. Özellikle ordunun modernleşme sürecindeki tarihsel liderliğine dair sunduğu yorumlar, bu sürecin hem dönüştürücü hem de dışlayıcı yönlerine dikkat çekmektedir.

Toplum-ordu etkileşimi, sivil-asker ilişkilerinin zaman içindeki evrimi ve modernleşmenin çok boyutlu doğası mülakatın ana eksenlerini oluşturmaktadır. Meltem'in görüşleri, modernleşmenin yalnızca teknik değil, aynı zamanda kültürel ve ideolojik bir süreç olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte, bu değerlendirmeler askerî yapının içinden değil, dışından yapıldığı için farklı pratik bilgilerden yoksun kalmaktadır. Bu durum, çalışmanın bütünselliğini zayıflatmasa da sınırlılıklardan biri olarak kabul edilebilir.

Sonuç olarak Katılımcı 2'nin değerlendirmeleri, Türk modernleşmesine dair önemli ipuçları sunmakta, ancak bu görüşlerin farklı toplumsal ve kurumsal perspektiflerle birleştirilmesi gerekmektedir. Gelecekteki çalışmalarda hem sivil hem asker kökenli katılımcılarla yürütülen çok yönlü analizler, modernleşme sürecini daha dengeli ve kapsayıcı bir şekilde anlamamıza yardımcı olacaktır.

4.1.15.3 Mülakat Çalışması Katılımcı 3

• Türk Modernleşmesi ve Türk Ordusunun Modernleşmeye Etkisi ve Toplumla Etkileşimi

Soru 1. Türkiye'nin modernleşme sürecinde ordunun rolünü nasıl değerlendiriyorsunuz? Ordunun bu süreçteki etkisini hangi faktörler sınırlandırmış ya da artırmıştır?

Nesiller ve asırlar boyunca, Türk kökenine mensup toplum, ordu ile iç içe yaşamış ve ordu-millet kimliğini gittikleri her coğrafyada etnik ve kültürel bir gerçeklik olarak taşımışlardır. Bu gerçeklik çerçevesinde, modernleşen Türk toplumlarında ordunun dahil olmadığı bir etki düşünülemez. En güncel devletleşme örneğimiz; Mustafa Kemal Atatürk'ün öncelik ettiği modern Türkiye vizyonu ve dönüşümünde de ordu son derece özgün ve önder bir rol üstlenmiştir. Osmanlı

İmparatorluğu yozlaşmış ve geri kalmış ideolojiler ile yavaşlamaya girdiği vakitte, yeni fikir arayışları başladı. Bunların bazıları pan-islamist veya pan-türkist ideolojiler oldu. Bunlar gibi yüzlerce fikir ve ideoloji adeta fanlarını buldu ve bazı etkilere, değişimlere ve gelişimlere kapı araladı. Bu ve bu tarz fikirlerin ocağa düştüğü yer askeri liseler oldu. Askeri eğitim kurumu öğretmenleri, Osmanlı sürecinde yazılmamış tarihin derinliklerini keşfetti ve güncel durum ile harmanlamaya gayret gösterdi. 1900'lerin başında başlayan bu ideolojik kurtuluş mücadelesinin ilk emsalleri ve öğrencileri aslında günümüz Türkiye devletinin ve Türk Ordusu'nun kurucuları oldu. Bunların içinde Mustafa Kemal Atatürk, Fevzi Çakmak, Enver Paşa, Süleyman Askeri Bey, İsmet İnönü ve sayısız onlarca ideoloji lideri vardır. Modernleşmenin ışığını, kurtuluşun çaresi olarak nitelendiren ve bu bayrağı en ön saflarda taşıyan bu kişilerin ortak özellikleri şüphesiz ki asker olmalarıydı. Çocuk yaştan itibaren, Batı'yı tanımalarını, Doğu'yu esas almalarını, sayısız filozofu, savaş uzmanını, sosyoloğu ve fikir işçilerini okutan bir eğitim sistemine sahiptiler. Belki halkın %1'lik kesimiydiler, ama dışarıyı görebilen, okuyabilen tek kesim onlar oldular. Bu sebepten ötürü gemiyi nereye doğru götürmek istediklerinin bilincini ve pusulasını yanlarından ayırmadılar.

Osmanlı'nın son dönemleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde Ordu; vaziyeti idrak edebilen ve aksiyon almak için çaba sarf edebilecek tek kutuptu. Bu sadece kitaplar ve ders içerikleri olmadı. Dünya savaşının yaklaştığı her dakikada, bu isimler hali hazırda Alman, Fransız, İtalyan, İngiliz ve Amerikalı subaylar ile çeşitli ticaretleri, tatbikatları, danışmanlıkları ve modernizasyon projelerini birlikte yaşıyorlardı. Gerçekleri ve modernliği içinde gördükleri bir sisteme sahiptiler. Tüm bu yetişme atmosferi, birikim ve tecrübe; onları modernize arayışına daha da motive etti. Çünkü onlar modernliği çıkış olarak nitelendirdiler.

Niyet vardı, niyete paralel imkân ve strateji de gerekliydi. Yeni yönetim biçimi; Cumhuriyet'i kuran ve halkı ikna eden kesim yine askeri temelli yönetim kadrosu olan ekipti. Niyeti gerçekleştirecek imkânı bulabilecek ve stratejiyi geliştirecek ekip oldu. Yani işin özünde; modernliği esas alan ve halk refahını artırmayı hedefleyen ekip; bu rüzgarla yönetimin kurucuları oldu ve modernleşme davalarını sürdürdüler.

Cumhuriyet'in bu mantalitesi ve felsefesi nesiller boyunca devam ettirildi. Bu ekip tarafından kurulan ve kendilerini aydınlığa adanmış askeri kanat; "elitizm" ideolojisinin halk içerisindeki bayrak tutucusu oldular. Halk içindeki algının inşası

nesiller aldı ama hala günümüzde; subayların giyimi, kültürü, çok-disiplinli yetkinlikleri ve hatta daha da halk ağzıyla; saç kesimleri, yemek yemeleri, ayakkabı boyamaları gibi birçok sosyolojik imge yaratıldı. Subaylar edindikleri profesyonel eğitim ile dışarıya açık oldular ve dışarıda gördükleri refah faktörlerini ülkelerine getirmeye ant içtiler denilebilir.

Bu gelişim süreci tesadüfî olmadı, her daim askeri mantalitede sistem esastır. Bu durum da sisteme adandı. Dünya'nın dört bir yanındaki askeri ataşelik misyonları, yurt dışı tatbikat ve eğitimlerine verilen önem ve benzeri birçok etkileşim temelli sorumluluklar ile askerler Batı'yı tanıdı, Doğu'yu keşfetti. Ardından modern olarak algılanabilecek uygulamaları önce orduya getirdiler. Türk milletlerindeki ordu-millet yakınlığı ve kimliği; ordudaki uygulamaların halka yansımada büyük bir faktör oldu.

Tüm sebepler irdelendiği vakit; nesillerdir birbirinden uzak olmayan/olamayan ordu ve halk var ve ordu modernliğin lokal kaynağı olarak kimlik kazanmaktadır. Ordu bu misyonu her daim yürütmeye çalışsa da vakit vakit halktaki itibarı sorgulanmış ve ideolojik kutuplaşmalara alet olmuştur. Ardından takip eden darbeler vs. ordu ve halk bağıını uzaklaştırmış ve ordunun modernleşme faktörünü sınırlandırmıştır.

Soru 2. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet dönemine kadar Türk ordusunun modernizasyon çabalarının toplum üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri nelerdir? Bu çabalar toplumun hangi kesimlerinde nasıl bir yankı bulmuştur?

Modernleşme ve sömürgeye alet olma farkını iyi nitelendirmek gerekir. Japonya İmparatorluğunda Meiji hanedanlığı talebiyle Samuray'ların ortadan kaldırılması ve Amerikan sisteminde bir orduya dönülmesi kimisine göre modernleşme kimisine göre ise sömürgecinin yeni bir versiyonudur. Bu kararı ve ayrımı cevaplamak zordur. Lakin nihai etkileri incelendiği vakit; günün sonunda ordunun kimliğini değerlendirmek rasyonel bir yaklaşım yoludur. Japonya emsali Osmanlı ve sonrasındaki askerlik-modernleşme bağıını anlamak için kıymetli bir benzerlik sağlar. Çünkü Japonya'da Samuray'lar aslen halktır, kaynağı halktan gelir. Aynı Türk sosyolojisindeki ordu-millet algısı gibi. Japonya'daki dönüşüm sonrası ordu kimliğini kaybetmeye başlar. Modernleşme projesi; siyasilere ticari

rant çıkarlarına bürünür ve ne İmparatorluğa koşulsuz bağlı bir ordu olur ne de modernlik halka etkili bir şekilde indirilir.

Osmanlı dönemi geniş bir tarih aralığıdır. Momentum, ideolojiler ve idea'lar sürekli değişim göstermiştir. Bu yüzden tek genel geçer cevaplar sağlıklı ve tutarlı olmayacaktır. Lakin; pozitif ve negatif argümanların sebep-sonuçları analiz edilerek bir genellemeye başlanabilir. Özellikle Tanzimat dönemi ile Osmanlı bazı değişiklikler yapma hevesine ve zorunluluğuna girmiştir. Ülke içerisine uluslararası ticaret ile penetre etmiş ve daha sonrasında halkı sosyolojik olarak etki altına alan yabancı etkisi vardır. Bu akımın günümüzde dahi konuşulmaya devam eden sembolleri (örneğin; Masonlar ve Leventanlar) kalıcı imgeler olmuştur. Yabancı medyalar, finans kuruluşları, siyasi kontrol mekanizmaları ve hatta yabancı askerlerin konuşlandığı karakollar bile mevcuttur. Halk yabancıyı yani Batı'yı görmüştür. Yabancıların bu oranda penetrasyonu; ordunun kabulüyle gerçekleşmiştir çünkü ordu yine Osmanlı sonunda olduğu gibi çıkış yolu aramakta ve cevabı Batı'da ummaktaydı. Batı'lı askeri uzmanlardan alınan eğitimler, danışmanlıklar ve bu aktivitelerin güttüğü ticari/siyasi amaçlar ile artan savunma sanayi ithalatları askerimizi Batılı yapma yörüngesinde götürmekteydi. Yeniçeri'nin üniforması değişmiş hatta ocakları dahi kapatılmıştı. Değişim her alanda esastır. Ama kontrolsüz değişim kimlik kaybına vesile olur. Osmanlı dönemindeki bu modernize arayışları hala tartışma konusudur. Ne kadar kimlik kaybına vesile olduğu her açıdan değerlendirilebilir. Lakin askerin ilk hedefinin halkı/hanedanlığı korumak olduğu yapıdan uzaklaştığı kesindir. Yani binadan tuğlalar eksilmektedir.

Burayı biraz açıkla mısınız?

Örnek vereyim;

Osmanlı modernleşmesinin ilk adımları genellikle askeri alanda görülür. Özellikle III. Selim'in başlattığı Nizam-ı Cedit hareketi ve II. Mahmut dönemindeki Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması (Vaka-i Hayriye) bu dönüşümün önemli örneklerindendir.

Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması: Yeniçeri Ocağı, sadece bir askeri güç değil, aynı zamanda Osmanlı'nın geleneksel sosyal düzeninin bir parçasıydı. Ancak bu yapı, modern savaş tekniklerine ayak uyduramadığı ve zamanla bozulduğu gerekçesiyle kaldırıldı. Yeniçerilerin yerine kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye, Batı tarzı bir orduydü. Bu durum, halk arasında "devletin

geleneksel yapısından uzaklaştığı" düşüncesini doğurdu ve toplumsal huzursuzluklara yol açtı. Yeniçeriler, halkın arasında dini ve manevi bir güç olarak kabul görürken, yeni kurulan modern ordu bu bağı kaybetti.

Osmanlı eğitim sisteminde geleneksel olarak medreseler önemli bir yer tutuyordu. Ancak modernleşme sürecinde medreselerin yanı sıra Batı tarzı eğitim veren Mekteb-i Harbiye (Harp Okulu), Mekteb-i Tıbbiye (Tıp Okulu) ve Mekteb-i Mülkiye (Siyasal Bilgiler Okulu) gibi kurumlar açıldı.

Bu yeni okullar, Batı'nın bilimsel ve teknik anlayışını Osmanlı'ya taşıma amacı taşıyordu. Ancak bu durum, medrese eğitiminin otoritesini zayıflattı. Batılı tarzda eğitim alan bürokratlar ve askerler, geleneksel medrese mezunlarıyla çatışmaya başladı. Bu, toplumda bir kimlik karmaşası yaratarak "Baticılar" ve "gelenekçiler" arasında bir ayrışmaya sebep oldu.

Osmanlı padişahları, geleneksel olarak hem dini hem de dünyevi otoriteyi temsil eden bir figürdü. Ancak modernleşme sürecinde bu algı da değişime uğradı:

Tanzimat Fermanı (1839) ve Islahat Fermanı (1856) gibi reformlarla, halkın önceden tamamen padişaha bağlı olduğu mutlakiyet rejimi zayıfladı ve daha Batılı tarzda bir hukuk düzeni getirildi. Bu fermanlar, padişahın otoritesini azaltırken, Batı hukukuna dayalı bir yapı oluşturmaya çalıştı. Bu durum, halk arasında "Osmanlı kimliğinin Batılılaşma adına zayıfladığı" şeklinde algılandı.

II. Mahmut döneminde başlayan kılık kıyafet reformları, devlet memurlarına Batı tarzı kıyafetler ve fes gibi yeni unsurların zorunlu hale getirilmesini içeriyordu. Geleneksel sarık ve kaftanın yerini Batılı kıyafetler alınca, bu durum halk arasında "Osmanlı kimliğinin yozlaştırıldığı" şeklinde yorumlandı. Memurların Batı tarzı giyinmesi, halk ile devlet arasında bir yabancılaşma hissi doğurdu.

Yani, "binadan tuğlalar eksiliyor" yavaş yavaş eksilmiştir. Geleneksel Osmanlı yapısı, askeri, hukuki, sosyal ve ekonomik alanlarda yapılan reformlarla köklü bir değişime uğradı. Ancak bu değişimler, halkın gözünde Osmanlı kimliğini oluşturan unsurların aşındığı ve devletin giderek Batılı bir forma evrildiği algısını doğurdu. Sonuçta modernleşme, bir yandan Osmanlı'yı ayakta tutmaya çalışırken, diğer yandan onun geleneksel temel taşlarını zayıflatmış oldu.

Bu süreç günümüzde bile, modernleşmenin Osmanlı kimliğine zarar verip vermediği veya onun çöküşünü hızlandırıp hızlandırmadığı açısından tartışılmaya devam etmektedir.

Osmanlı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ordu merkezindeki modernleşme çabalarında büyük bir fark görülebilir. Türkiye Cumhuriyeti'nde "koşulsuz egemenlik ve bağımsızlık" temeli varken; Osmanlı'da "kurtuluş için her yol mubahtır" algısının daha da yaygın olduğu söylenebilir. Bu yüzden Osmanlı'daki kontrolsüz modernleşme kimlik kaybının sorgulanmasına vesile olmuştur. Osmanlı Ordusu kendini halktan üstün görmeye başlamış, "Türk" kimliklerini dahi inkâr etmiş, sadece ve sadece İslam aidiyetine bağlanmıştır. Kendini modern gören ordu; çeşitli darbe ve isyan politikaları yüzünden siyaset ve halk ile arasını açmıştır. Bu uzaklaşma; uç beyliklerde Osmanlı'nın merkezi himayesinin sorgulanmasına ve sonrasında da tarih kitaplarında da görülebileceği üzere kopuşlara/ayrılımlara sebep olmuştur. Siyaset tarafından ordu kutbu kontrol altında tutulması gereken bir faktör olmuştur. Ordu tarafında ise tam tersi. Neticede kutuplaşma yaşanmıştır ve bunun en çok kaybedeni halk olmuştur. Bu kutuplaşma nihayetinde halkı da etkisine alarak; aydınlar, kentli elitler ve muhafazakâr, kırsal popülasyonlar olarak bölünmeyi tetiklemiştir. Daha da aşırıya gidilerek, ordunun modernleşme altında siyasete müdahale etmesi, demokratikleşme süreçlerini yavaşlatmış ve toplumda sivil yönetim üzerindeki askeri baskıyı artırmıştır.

Soru 3. Eğitim ve teknoloji transferi açısından ordunun modernleşme sürecine katkılarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu katkıların daha etkin veya verimsiz olduğu dönemler ya da uygulamalar var mıydı?

Daha ilkokuldayken tarih derslerinde Atatürk bölümünde bir vakayı hepimiz bilir, hatırlarız. Atatürk'ün annesi ile babası arasında yaşanan tartışma bu sorunun cevabı niteliğindedir; evlatları Mustafa'nın mahalle mektebinde dini/klasik bir eğitim alması mı yoksa daha modern ve Batılı tarzda bir eğitim kurumu olan Şemsi Efendi Mektebi'ne mi gitmesi tartışmasıdır. İlkokuldan itibaren eğitim kutuplaşmış ve farklılaşmıştır. Bu düşünce sitilinin askeri eğitim kurumlarına girmemesi imkansızdır. Modernleşme ordudan başlamıştır. Türk tarihinde de hep bu böyledir. Türkler özünde tüccar veya zanaatkar dominant bir toplum değildir, ordu merkezli bir toplumdur. Askeri kurumların benimsedikleri Batılı uygulamalar; esasen ticari sebeplere dayanır. Bu sistemler günümüzde dahi devam eder. Silahı satabilmek için silahı kullanmayı öğretmek gerekir. Onun için de hedef pazara öğretmen göndermek gibi bir durumdur. Yabancı askerlerin yeni teknoloji kabul kılabilmek için eğitimini vermesi; bunun daha sonra derinlik kazanarak tüm doktrine uygulamaları adına sistemi değiştirmeleri vakasıdır bu yaklaşım.

Yenilikler her zaman kötü değildir. Eğitim sisteminde bu niyet altında bir değişim başlamış olabilir lakin bu etki vesilesiyle tarihin en parlak subayları çıkmıştır. Sorgulamayı öğrendikleri bir eğitim sistemi; Dünya'daki tek tarihin kendileri olmadığını gören bir bakış açısı; gerçeği, doğruyu ve günceli aramalarına vesile olan bir motivasyon... Bu eğitim sisteminin eklentileri; nihayetinde halka yansımıştır. Ordunun bu öğrenimleri halka difüzyon yoluyla yayılmaya devam etmiştir. Halkın eriştiği okullar, eğitim kurumları, teknolojilerde vakitle gözden geçirilmiş ve yenilenmiştir.

Ordu her zaman yeniliği halktan hızlı görmüştür. Bunu daha önceden uygulamıştır. Devamında halkı kendine yakınlaştırmak için çabalar sarf etmiştir. Halk-ordu bağları güçlü ve sağlıklı ise bu daha hızlı gerçekleşmiş, zayıf ise bu yavaşlamış ve belki hiç gerçekleşmemiştir. Darbeler, siyasi baskılar ve ideolojik bölünmeler halk-ordu bağında yavaşlamalara sebep olmuştur. Sosyolojik refah her ne kadar bu faktöre kaldıraç gibi görünse de tutarsızlıkları mevcuttur. Örneğin savaş dönemlerinin halktaki refahı düşürdüğü kesindir. Lakin savaş dönemlerinde halk-ordu bağı daha sıkı olduğundan ötürü difüzyon daha hızlı gerçekleşmektedir. Bu dönem savaş dönemlerindeki sanat eserlerinin artışı gibi ters bir korelasyondur. Modernleşme halk ile ordu arasındaki yakınlık ile daha hızlı yayılır.

Soru 4. Türk savunma sanayinin gelişimi ve ordunun bu sürece katkıları hakkında görüşleriniz nelerdir? Bu gelişim sürecinin toplumsal ve ekonomik etkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Savunma sanayi ilginç bir ekonomik katalizördür. Bu durum asırlardır teoremler haricinde tutulduğundan ötürü net ve tutarlı bir şekilde incelenememiştir ama günümüz ekonomisi bunu ortaya koymaktadır. Ekonomik durumun yeni çağı olan Sanayi Devrimi'nde başarılı olan ülkelerin hepsi savunma sanayi temelli ekonomik atılımlar yaptıkları için başarılı olmuşlardır. İngiltere'de buharlı motorlar ilk askeri gemilerde kullanıldı, sömürgelerden gelen çelik ve demirler gemilerin daha güçlü olması için hedeflendi. İlkel borsa sistemi dahi uluslararası suları kontrol altında tutmak ve coğrafi keşifleri hızlandırmak için ortaya konuldu. Savaş dönemlerindeki savunma bütçelerindeki artış savaş sonrası verimli kapital olarak nitelendirildi ve halkın refahını savaş öncesi oranlardan daha da çok artırdı. Sanayileşen ülkelerin belirli fazları vardır. İlk günden itibaren ortalama üstü katma değerli ürün veya hizmet yaratmaları beklenmez ve bu imkansızdır da. Hali hazırda tükettikleri teknolojiyi önce tekrar edip maliyet merkezini ve ürün kontrolünü ülke

içerisinde tutmayı hedeflerler. Daha sonrasında ürünü geliştirirler ve yeni ürün yapma fazına geçerler. Savunma sanayi için de aynı akış geçerlidir. Bu yüzden askeri olarak sanayileşmeye yeni başlayan ülkeler genelde mühimmat üretimi ile başlarlar. Kompleks değildir, tekrar edilebilir ve kendileri için hayati önem arz eder. Bu akışın konu ile ilgili bağlantısı esastır. Savunma sanayi; evrimi itibariyle maliyeti düşürme, ürün kontrolünü elde etme ve hayati vasıfların öz-yetkinlik ile üretilebilirliğinden emin olma süreciyle başlar. Daha sonra yeni teknolojiler geliştirilmeye başlanır.

Ek olarak; savunma sanayi yapısı ve verimliliği itibariyle ülke içerisindeki diğer üretim kaynaklarını etkili kullanmak zorundadır. Yani tedarik zincirinin ülke içinde olmasına vesile olur. Bu sebepler ile; savunma sanayi tek başına bir faktör değil; ülkenin devamlılığını ve ülke içi üretimin gelişmesini sağlayacak bir temel yapıdır. Günümüzde dahi en son teknoloji sistemler savunma sanayi firmaları tarafından geliştirilmiş ve ticarileştirilmiştir. O yüzden savunma sanayi orduya dahili ve harici olarak halkı modernleştiren, etkileyen ve ilerleten kritik bir unsurdur.

Soru 5. Türkiye'nin modernleşme sürecinde ordunun siyasi ve sosyal istikrar üzerindeki olumlu veya olumsuz etkileri neler olmuştur? Ordunun toplumla ilişkisini hangi unsurlar etkilemiştir?

Türkiye'nin modernleşme sürecinde ordunun siyasi ve sosyal istikrar üzerindeki etkileri hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde ordu, modernleşmenin ve devletin dönüşümünün temel taşıyıcısı olarak önemli roller üstlenmiştir. Ancak bu rol, zaman zaman siyasi ve toplumsal istikrar üzerinde karmaşık etkiler yaratmıştır.

Olumlu etkiler arasında, ordunun merkezi otoriteyi güçlendirmesi ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünü sağlaması yer alır. Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında, laiklik ve ulus-devlet ilkelerine dayalı reformların uygulanmasında ordu aktif bir destekçi olmuş ve toplumsal modernleşmeye öncülük etmiştir. Eğitim, sağlık ve altyapı gibi alanlarda ordu mensuplarının toplumla kurduğu etkileşim, modernleşme çabalarının kırsal alanlara kadar yayılmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca, ordunun güçlü ve kurumsal yapısı, dış tehditlere karşı caydırıcı bir unsur olmuş ve ulusal güvenliği desteklemiştir.

Ancak ordunun siyasi hayatta oynadığı aktif rol, demokratikleşme süreçlerini olumsuz etkilemiştir. 20'nci yüzyılda gerçekleşen askeri müdahaleler

(1960, 1971, 1980 ve 1997 müdahaleleri), siyasi istikrarı koruma iddiasıyla yapılmış olsa da uzun vadede toplumsal kutuplaşmayı artırmış ve sivil yönetim üzerindeki askeri vesayeti güçlendirmiştir. Bu müdahaleler, halkın orduya olan güvenini zaman zaman zedelemiş ve ordunun modernleşme adına toplum üzerindeki etkisinin sorgulanmasına yol açmıştır.

Ordunun toplumla ilişkisini etkileyen unsurlar arasında, eğitim düzeyi, bölgesel farklılıklar, toplumsal sınıflar ve ordu içindeki ideolojik yaklaşımlar öne çıkar. Kentsel ve eğitilmiş kesimler, orduyu modernleşme ve güvenliğin garantörü olarak görme eğilimindeyken, kırsal ve muhafazakâr kesimlerde ordu, zaman zaman laiklik vurgusu nedeniyle bir tehdit olarak algılanmıştır. Ayrıca, küreselleşme ve demokratikleşme süreçleri, ordunun toplumdaki rolünü sınırlamış ve daha profesyonel bir askeri yapının benimsenmesine zemin hazırlamıştır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin modernleşme sürecinde ordu, siyasi ve sosyal istikrar üzerinde karmaşık bir etki yaratmıştır. Ordu, modernleşmenin taşıyıcısı olarak olumlu katkılar sağlarken, siyasete müdahaleleri ve toplumsal kutuplaşmaya neden olan uygulamalarıyla zaman zaman olumsuz sonuçlar da doğurmuştur. Bu süreçte, toplumun farklı kesimlerinin orduyla kurduğu ilişki, tarihsel ve sosyokültürel faktörlerden etkilenmiştir.

Soru 6. Ordunun kurumsal yapısında yaşanan değişimlerin modern Türkiye üzerindeki etkileri hakkında düşünceleriniz nelerdir? Bu değişimlerin toplumun orduya olan bakış açısında bir farklılık yarattığını düşünüyor musunuz?

Soru 7. Medyanın ordunun toplumla olan ilişkisindeki rolünü nasıl değerlendirirsiniz? Medyanın ordunun görünürlüğü ve toplumsal algılar üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkileri neler olmuştur?

Soru 8. Ordunun modernleşme sürecinde karşılaştığı yapısal veya toplumsal zorluklar nelerdi ve bu zorlukların üstesinden nasıl gelindi? Başarılı veya yetersiz sonuçlanan örnekler paylaşabilir misiniz?

Ordunun modernleşme sürecinde karşılaştığı yapısal ve toplumsal zorluklar, çeşitli tarihsel ve sosyopolitik boyutlara sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ordunun modernizasyonunu engelleyen en büyük sorunlardan biri, eğitim ve teknolojik yetersizlikti. Subayların modern savaş teknikleri konusunda eksik bilgiye sahip olması ve teknolojik altyapının zayıflığı, orduyu Batılı rakiplerine kıyasla geride bırakıyordu. Bu zorluk, II. Mahmut döneminde askeri

okulların açılması ve Cumhuriyet döneminde bu okulların modernize edilmesiyle büyük ölçüde aşılmıştır. Ayrıca, yurt dışına gönderilen subaylar sayesinde ordu, teknik bilgi ve modern savaş stratejileri açısından kendini geliştirmiştir. Ancak bu gelişmeler, finansal kaynak yetersizliği nedeniyle sınırlı kalmış, özellikle Osmanlı döneminde modernizasyon girişimleri sürekli olarak mali sorunlarla sekteye uğramıştır. Cumhuriyet döneminde savunma sanayii yatırımlarıyla bu durum giderilmeye çalışılmış ve özellikle Kıbrıs Harekâtı sonrası savunma sanayiinde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

Ordunun siyasete müdahalesi ise modernleşme sürecindeki en tartışmalı konulardan biri olmuştur. Özellikle 20'nci yüzyılda gerçekleşen askeri darbeler, kısa vadede siyasi istikrar sağlama iddiası taşısa da uzun vadede demokratikleşme süreçlerini zedelemiş ve toplumsal kutuplaşmayı artırmıştır. 1960 ve 1980 darbeleri bunun en somut örnekleri arasında yer almaktadır. Aynı zamanda, ordunun laiklik vurgusu toplumun muhafazakâr kesimlerinde bir tehdit olarak algılanmış, bu da kırsal kesimde orduya karşı mesafeli bir yaklaşım yaratmıştır. Buna karşılık ordu, kırsal bölgelerde sağlık ve eğitim hizmetlerine destek vererek toplumla arasındaki mesafeyi kapatmaya çalışmıştır. Ancak bu çabalar, laiklik ve muhafazakârlık arasındaki gerilimleri tam anlamıyla çözememiştir.

Uluslararası düzeyde ise Türkiye'nin NATO üyeliği, ordunun Batı standartlarına uyum sağlamasını gerektirmiştir. Bu süreç, orduyu modernize etmekle birlikte zaman zaman ulusal stratejilerle çelişmiştir. Buna rağmen, Türkiye, NATO'ya entegrasyon sürecini başarıyla yürütürken yerel savunma sanayi projeleriyle bağımsızlığını artırmayı da başarmıştır. Sonuç olarak, modernleşme sürecinde ordu hem başarılı hem de yetersiz sonuçlarla karşılaşmıştır. Kurtuluş Savaşı, modern eğitilmiş subayların ve halkın desteğiyle kazanılmış, bu süreç modernizasyonun başarısını göstermiştir. Ancak askeri darbeler, demokrasiyi zedeleyerek modernleşme sürecinin olumsuz yanlarını da gözler önüne sermiştir. Ordunun karşılaştığı bu zorluklar, geniş kapsamlı reformlarla büyük ölçüde aşılmış olsa da toplumsal ve tarihsel izler bırakmıştır.

Soru 9. Ordunun modernleşme sürecinde toplumdan aldığı destek hangi açılardan etkili olmuştur? Bu desteğin ordunun etkinliğine ve toplumla ilişkisinin niteliğine katkı sağladığını düşünüyor musunuz?

Soru 10. Türk ordusunun modernleşme sürecinde başarılı kabul edilen ve geniş yankı bulan girişimleri nelerdir? Bu girişimlerin Türkiye'nin genel

kalkınmasına etkisi konusunda olumlu veya olumsuz değerlendirmeleriniz nelerdir?

Türk ordusunun modernleşme sürecinde başarılı kabul edilen girişimler, Türkiye'nin genel kalkınmasına hem olumlu hem de olumsuz etkiler yapmıştır. Osmanlı döneminde Tanzimat reformlarıyla başlayan modernleşme çabaları, orduyu disiplin, eğitim ve organizasyon açısından Batılı standartlara yaklaştırmış, aynı zamanda devletin diğer kurumlarına örnek oluşturmuştur. Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde yapılan reformlarla ordu, milli savunma anlayışına dayalı olarak yeniden yapılandırılmış, laiklik ve ulusal egemenlik ilkeleri doğrultusunda önemli bir modernleşme adımı atılmıştır. Savunma sanayiinin geliştirilmesi, ASELSAN ve TUSAŞ gibi kuruluşların hayata geçirilmesiyle ordu, Türkiye'nin sanayileşme çabalarına katkıda bulunmuş, bu da ekonomik ve teknolojik kalkınmayı hızlandırmıştır. Ayrıca, Harp okulları modern eğitim anlayışını destekleyerek, orduyu sadece askeri bir güç değil, aynı zamanda toplumda modernleşmeyi taşıyan bir yapı haline getirmiştir.

Ancak bu süreç bazı olumsuz etkiler de yaratmıştır. Modernleşme için yapılan harcamalar, ekonomik dengeleri zorlamış ve sivil kalkınma projelerine ayrılan kaynakları sınırlamıştır. Laiklik ve Batılılaşma çabaları, muhafazakâr kesimler tarafından tepkiyle karşılanmış ve toplumsal kutuplaşmaya yol açmıştır. Özellikle Cumhuriyet döneminde ordunun modernleşme adına siyasete müdahaleleri, demokratikleşme süreçlerini sekteye uğratmış ve sivil-asker ilişkilerinde gerilim yaratmıştır. Ordunun güçlü kurumsal yapısı, zaman zaman sivil alanı gölgede bırakarak toplumsal modernleşmenin sivil öncülerle gelişmesini engellemiştir. Buna rağmen, Türk ordusunun modernleşme girişimleri, Türkiye'nin kalkınmasında kritik bir rol oynamış, teknolojik ve kurumsal yapıda önemli ilerlemeler sağlamıştır.

• Katılımcı 3 ile yapılan mülakatın analizi

➤ Katılımcı profilleri ve temsil gücü

Katılımcı 3, uluslararası ilişkiler alanında lisans eğitimi aldıktan sonra Harvard Üniversitesi'nde yüksek lisans yapmaktadır. Aynı zamanda savunma sanayinde çalışan bir profesyonel olarak, teknik bilgi ve entelektüel birikimi yüksek, askerî yapıya hayranlık duyan, disiplinli ve modernleşme kavramına idealist bir yaklaşım sunan bir profildir. Sahip olduğu bu çift yönlü deneyim (akademi ve sektör) sayesinde hem teorik hem de pratik düzeyde analiz yapma

kapasitesine sahiptir. Bu da onu Türk modernleşmesinin askerî boyutunu anlamada temsil gücü yüksek bir katılımcı kılmaktadır.

➤ **Türk Ordusunun modernleşme sürecindeki tarihsel rolü**

Katılımcı 3, Türk ordusunun modernleşme tarihinde kurucu bir aktör olarak yer aldığını ifade etmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren hem bürokratik hem de sosyal reformlara öncülük eden bir yapı olarak değerlendirdiği orduyu, modernleşmenin taşıyıcısı ve garantörü olarak görmektedir. Bu görüş, askerî reformların sadece teknik değil, toplumsal dönüşümün de bir parçası olduğu tezini desteklemektedir.

➤ **Ordu ve toplum arasındaki etkileşim biçimleri**

Katılımcı 3'e göre toplumda orduya dair genel algı olumlu yöndedir ve bu kurumun hem güven veren hem de yön gösteren bir pozisyonu vardır. Ordu, halk nezdinde bir düzen ve disiplin sembolü olarak algılanmakta, bu nedenle toplumun orduyla kurduğu ilişki duygusal ve kültürel katmanlar içermektedir. 3, özellikle milliyetçi ve muhafazakâr değerlerin ordu aracılığıyla yeniden üretildiğini belirtmektedir.

➤ **Modernleşme algısı: askerî perspektiften yorumlar**

Modernleşme, Katılımcı 3 açısından sadece teknolojik bir ilerleme değil, aynı zamanda zihinsel ve kurumsal dönüşüm anlamı taşımaktadır. Bu çerçevede askerî disiplinin ve kurumsallığın modernleşmenin özünü oluşturduğunu savunmaktadır. Ona göre, ordu hem değer üretme hem de bu değerleri topluma aktarma açısından merkezi bir roledir.

➤ **Siyasal ve bürokrasideki dönüşümlerde ordunun yeri**

Katılımcı 3, geçmişte ordunun siyaset üzerindeki etkisini "denge unsuru" olarak değerlendirse de günümüzde bu etkinin azalmasını demokratikleşmenin bir sonucu olarak olumlu görmektedir. Ancak ordunun tamamen siyasetten dışlanmasını da stratejik bir hata olarak değerlendirmekte; güvenlik ve dış politika alanlarında etkinliğinin korunması gerektiğini vurgulamaktadır.

➤ **Savunma sanayi ve teknolojik gelişmelerin modernleşmeye katkısı**

Savunma sanayisinde çalışan bir profesyonel olarak Katılımcı 3, teknolojik gelişmelerin sadece askeri kapasiteyi değil, aynı zamanda ulusal gururu ve bağımsızlığı da güçlendirdiğini savunmaktadır. Ona göre savunma sanayi, yerli

üretim kapasitesini artırarak hem ekonomik hem de stratejik bir modernleşme aracıdır. Bu yönüyle ordu, teknoloji transferinin lokomotifi konumundadır.

➤ **Ortak temalar ve görüşlerde öne çıkan eğilimler**

Katılımcı 3'ün görüşleri, ordunun modernleşme sürecindeki merkezi rolünü vurgulayan bir eğilimi temsil etmektedir. Disiplin, kurumsallık, liyakat ve stratejik düşünce gibi kavramlar ön plana çıkmakta; modernleşme yalnızca Batılılaşma olarak değil, milli bir proje olarak da tanımlanmaktadır. Ayrıca teknoloji ve savunma sanayisi vurgusu, çağdaş modernleşme söyleminin bir yansımasıdır.

➤ **Karşıt görüşler ve tartışmalı noktalar**

Katılımcı 3'ün orduya olan yüksek düzeydeki hayranlığı, bazı çevrelerce eleştirilebilecek bir idealizasyon olarak değerlendirilebilir. Özellikle ordu-siyaset ilişkisine dair görüşleri, sivil-asker dengesi açısından farklı bakış açılarının doğmasına neden olabilir. Ayrıca modernleşmeyi hâlâ ordu merkezli görmek, toplumsal aktörlerin rolünü ihmal etme riski taşır.

➤ **Modernleşmenin sosyolojik boyutu: değerler, normlar ve kurumlar**

Katılımcı 3, modernleşmenin sadece teknik bir değişim değil, aynı zamanda değerler sisteminde dönüşüm anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Bu kapsamda ordu, modern yaşam biçimlerinin ve değerlerin taşıyıcısı olarak konumlandırılmaktadır. Özellikle eğitilmiş subay kadrosunun elit birer rol modeli olarak topluma örnek teşkil ettiği belirtilmiştir.

➤ **Araştırmanın sınırlılıkları ve gelecek çalışmalara yönelik öneriler**

Katılımcı 3 örneği, temsil gücü yüksek olmakla birlikte tekil bir bireyin görüşlerini yansıttığı için genelleme yapılması sınırlıdır. Daha geniş katılımcı havuzuyla yapılacak nitel araştırmalar, özellikle farklı sosyo-politik eğilimlerden bireylerle yapılacak karşılaştırmalı mülakatlar, daha dengeli sonuçlar verebilir. Ayrıca kadın katılımcıların orduya ve modernleşmeye bakışı da ihmal edilmemelidir.

• **Genel Değerlendirme**

Katılımcı 3 ile yapılan mülakat, Türk modernleşmesinin askerî boyutuna dair derinlemesine bir içgörü sunmaktadır. Katılımcının hem akademik hem sektörel donanımı, görüşlerinin değerli ve temsil gücü yüksek olmasını sağlamaktadır. Modernleşmenin sadece Batılılaşma değil, aynı zamanda ulusal

güçlenme olarak görülmesi dikkat çekici bir temadır. Ancak görüşlerin yüksek düzeyde idealleştirilmiş olması, eleştirel mesafeyi zayıflatır. Gelecek araştırmalarda bu tip profillerle karşıt görüşleri barındıran bireylerin dengeli dağılımı, analizlerin derinliğini artıracaktır.

4.1.15.4 Mülakat Çalışması Katılımcı 4

Soru 1. Türkiye'nin modernleşme sürecinde ordunun rolü hakkında genel bir değerlendirme yapabilir misiniz? Hangi faktörler ordunun modernleşme sürecindeki etkisini şekillendirdi?

Modernleşme, bu topraklarda milletin ayakta kalabilmesi için bir zorunluluktur. Ve bu milletin tarihinde modernleşmeyi ilk anlayan, uygulayan ve taşıyan kurum ordudur. Neden? Çünkü ordunun karakteri disiplindir, ileriye görmektir, harekettir. Türk ordusu, sadece sınır bekçisi değildir; milletin ruhunu, geleceğini koruyan bir omurgadır. Bizler cephede sadece düşmanla savaşmadık; cehaletle, gerilikle, ihanetle de savaştık. Bu mücadele, askeri okul sıralarında başlar, halkın gönlüne uzanır. O yüzden ordu, modern Türkiye'nin gerçek kurucusudur.

Soru 2. Osmanlı döneminde ve sonrasında Türk ordusunun modernizasyon çabaları nelerdir? Bu çabaların toplum üzerindeki etkilerini nasıl değerlendirirsiniz?

Osmanlı'nın son döneminde, devletin ayakta kalması için orduyu modernleştirmek şarttı. Nizam-ı Cedit, Asakir-i Mansure, Harp Okulları gibi adımlar atıldı ama çoğu yarım kaldı. Gerçek dönüşüm Cumhuriyet'le başladı. Bizim neslimiz, bu köklü değişimlerin devamıdır. TSK içinde görev yaptığım yıllarda, halkla iç içe olduk. Komando Tugayı'ndan Piyade Okulu'na kadar her görev yerinde gördüm ki, halk askerine güveniyor. Bu güven, bizim uyguladığımız yöntemlerin, kararlılığın ve dürüstlüğün sonucudur. Ordu ne kadar güçlü, disiplinli ve milletle aynı yolda ise; toplum da o kadar güçlü ve kararlı olur.

Soru 3. Türk ordusunun eğitim ve teknoloji transferi açısından modernleşme sürecinde oynadığı rol nedir? Bu süreçte hangi stratejiler izlendi?

Bizim için en önemli unsur insan kaynağıdır. Disiplinli, bilgili, sorgulayan, korkusuz subaylar yetiştirmek temel stratejidir. Askeri okuldan itibaren verilen eğitim, sadece taktiksel değil, zihinseldir. NATO sistemine geçişle birlikte

teknolojik donanım artmış olsa da ben kendi dönemimde asıl farkı insanın yarattığını gördüm. İnsanı yetiştirmeden makineyi kullanamazsınız. Eğitimli subay, askere ve halka ilham olur. Bu bakımdan teknoloji kadar eğitim de stratejinin merkezindedir.

Soru 4. Türk savunma sanayinin gelişimi ve ordunun modernleşme sürecindeki katkıları hakkında düşünceleriniz nelerdir? Savunma sanayiinin toplumsal ve ekonomik etkileri konusunda ne söyleyebilirsiniz?

Kendi tüfeğini, kendi tankını, kendi uçağını yapmayan bir milletin bağımsızlığından söz edilemez. 1990'larda bu konuda eksiklerimiz vardı ama 2000'li yıllardan sonra savunma sanayiinde kıpırdanma başladı. Bu alan, sadece askeri değil; mühendislikten lojistiğe, üniversiteden sanayiye kadar geniş bir etki alanı yaratır. Ekonomik olarak katma değeri yüksektir, toplumsal olarak da özgüveni besler. Savunma sanayi bir milletin şah damarıdır.

Soru 5. Türkiye'nin modernleşme sürecinde ordunun siyasi ve sosyal istikrar üzerindeki etkileri nedir? Ordunun toplumla ilişkisi nasıl şekillenmiştir?

Ordu, bu ülkenin sigortasıdır. Elbette zaman zaman bu görev yanlış anlaşılmış, siyasete fazlaca karışılmış olabilir. Ancak asıl görev halkın yanında durmak, devletin bekasını sağlamaktır. Toplum, orduyu her zaman güven kapısı olarak görmüştür. Ne zaman felaket olsa millet kime bakar? Asker. Bu ilişki tek taraflı değildir; asker de milleti hep gözünün önünde tutar. Bu bağ, doğru yönetildiğinde en büyük güçtür.

Soru 6. Türk ordusunun kurumsal yapısındaki değişimler ve bu değişimlerin modern Türkiye Cumhuriyeti'ne etkileri hakkında düşünceleriniz nelerdir?

Ordunun yapısını, görevini, yetkisini anlamadan yapılan değişiklikler, uzun vadede felaket getirir. Komuta birliği bozulursa, ordu refleksini yitirir. 15 Temmuz sonrası yapılan bazı değişiklikler niyet olarak anlaşılır; ama uygulamada denge gözetilmemiştir. TSK'nın bağımsız karar alma yetisi törpülenirse, bu sadece askeri değil, milli güvenlik açısından da ciddi zaaf yaratır. Siyasallaşan bir ordu olmaz, ama etkisizleştirilen bir ordu da savunamaz.

Soru 7. Ordunun toplumla olan ilişkisinde medyanın rolü nedir? Medyanın ordunun görünürlüğü ve toplumla iletişimi üzerindeki etkilerini nasıl değerlendirirsiniz?

Gerçek medya, kamuoyunu bilgilendirir; yalanla, çarpıtmayla karartmaz. Ancak gördük ki bazı medya organları orduyu hedef aldı, iftira attı. Toplumı kandırdılar. 1990'larda ve 2000'lerin başında da bu tür örnekleri yaşadık. Medya, orduyla halk arasındaki köprü olmalıdır. Doğru anlatım, objektif yayıncılık ordunun itibarını korur. Aksi halde hem ordu yıpranır hem milletin zihni bulandırılır.

Soru 8. Türk ordusunun modernleşme sürecinde karşılaştığı zorluklar ve bu zorlukların nasıl aşıldığına dair örnekler verebilir misiniz?

Zorluk mu? Terörle mücadele eden bir ordunun yaşadığı zorlukları ancak dağda, karakolda, çatışmada bulunmuş biri anlayabilir. Biz 90'larda bu mücadeleyi Hakkâri'de verdik. Barzani arandı, bizim harekâtımız ifşa edildi ama biz izinsiz gittik, işi bitirdik. Bürokratik hantallık, siyasi çekinceler, hatta ihanet bile önümüzde durdu. Ama biz inandık, planladık, yürüdük. En büyük çözüm, sahadaki komutana güvenmektir. O komutan da yüreğiyle, bilgisiyle görevinin başındaysa çözüm kendiliğinden gelir.

Soru 9. Ordunun modernleşme sürecinde toplumdan aldığı destek ve bu desteğin ordunun operasyonel etkinliği üzerindeki etkileri hakkında görüşleriniz nelerdir?

Birlikte savaştığın halk senin arkadaysa, o zaman dağ taş sana yol olur. Hakkâri'de halkla kurduğumuz ilişki sayesinde teröre karşı mücadelede başarı sağladık. Operasyonun başarısı sadece teknikle değil, halkın desteğiyle de gelir. Halktan kopuk bir ordu savaştırmaz, halkın desteğini alan ordu ise durdurulamaz. Bu destek; güvenle, dürüstlikle, adaletle kazanılır. Biz bunu sahada gördük.

Soru 10. Türk ordusunun modernleşme sürecindeki başarı öykülerini ve bu başarıların Türkiye'nin genel kalkınma sürecine katkılarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Kurtuluş Savaşı, Kıbrıs Harekâtı ve 90'lı yıllarda PKK'ya karşı yürütülen etkili operasyonlar; hepsi birer başarı öyküsüdür. Bu başarıların arkasında stratejik akıl, sahadaki cesaret ve halk desteği vardır. Askerî başarı, sadece güvenlik değil; aynı zamanda ekonomik ve sosyal kalkınmanın da önünü açar. Huzur olmadan kalkınma olmaz. Ordu, bu huzurun teminatıdır. Gelecek bu gerçek üzerine kurulmalıdır.

• Katılımcı 4 ile yapılan mülakatın analizi

➤ Katılımcı profilleri ve temsil gücü

Katılımcı 4, TSK'da 43 yıl görev yapmış, sahada aktif olarak terörle mücadele yürütmüş ve daha sonra siyasete atılıp parti kurmuş emekli bir komutandır. Bu profil, orduyu hem bir "saha aktörü" olarak hem de toplumsal-siyasal bir kurum olarak deneyimlemiş nadir bireylerden biridir. Modernleşme, disiplin ve halkla temas gibi konularda uygulamaya dayalı görüşleri, onu temsili yüksek bir çalışma örneği haline getirmektedir.

➤ Türk Ordusunun modernleşme sürecindeki tarihsel rolü

Katılımcı 4'e göre Türk ordusu, modernleşmenin başlıca yürütücüsü ve koruyucusudur. Cumhuriyetin kurucu ruhunun orduya işlendiği, modernleşmenin zihinsel ve toplumsal boyutunun ilk kez subay kadroları aracılığıyla halkla buluştuğu belirtilmektedir. Ordunun modernleşme sürecindeki bu tarihsel konumu, sadece bir askeri kurum değil; aynı zamanda sivil toplumun kurucusu gibi görülmektedir.

➤ Ordu ve toplum arasındaki etkileşim biçimleri

Ordu, halk gözünde bir güven kapısıdır. Halk desteği olmadan hiçbir operasyonun başarıya ulaşamayacağı vurgulanmıştır. Bu bağ karşılıklıdır: halk orduya güvenir, ordu da halkın desteğine yaslanarak sahada etkili olur. Bu özellikle Hakkâri görevinde yaşanmış somut deneyimlerle açıklanmakta, asker-sivil ilişkisi soyut değil, pratiğe dayalı bir zemine oturtulmaktadır.

➤ Modernleşme algısı: askerî perspektiften yorumlar

Modernleşme, teknoloji kadar insanı yetiştirmekle ilgilidir. Subay eğitimi, zihinsel ve ahlaki bir disiplin kazandırma aracı olarak tanımlanır. Ordu, sadece bir teknoloji kullanan değil, aynı zamanda değer üreten bir kurumdur. Bu nedenle modernleşme süreci içinde "insan kaynağının niteliği" esas alınmalıdır görüşü savunulmaktadır.

➤ Siyasal ve bürokrasideki dönüşümlerde ordunun yeri

Ordu, sıkça siyaset dışı kalmalı mı kalmamalı mı tartışmasına konu olurken, katılımcı bu soruyu "denge" perspektifiyle yanıtlamaktadır. 15 Temmuz sonrasında yapılan yapısal değişikliklerin niyet olarak anlaşılabilir olduğu, ancak uygulamada dengeyi bozduğu vurgulanmıştır. Ordu siyasallaşmamalı, ama işlevsizleştirilmemelidir.

➤ **Savunma sanayi ve teknolojik gelişmelerin modernleşmeye katkısı**

Milli savunma sanayi, katılımcının gözünde bir bağımsızlık meselesidir. 1990'larda eksik olan bu alan, 2000'ler sonrasında toparlanma yaşamıştır. Savunma sanayi sadece askeri güç değil, aynı zamanda ekonomik kalkınma, ulusal gurur ve teknoloji aktarımının merkezi olarak sunulmaktadır.

➤ **Ortak Temalar ve Görüşlerde Öne Çıkan Eğilimler**

Katılımcının tüm görüşlerinde disiplin, halkla bağ, millilik, öz yeterlilik ve sahadaki kararlılık öne çıkmaktadır. Ordu, idealleştirilmiş bir yapı olarak sunulsa da bu idealizasyon, sadece kuramsal değil, yaşanmış operasyonel deneyimlerle desteklenmektedir. Bu da anlatıya ikna edici bir derinlik kazandırmaktadır.

➤ **Karşıt görüşler ve tartışmalı noktalar**

Orduya yönelik yüksek düzeyde hayranlık, sivil aktörlerin modernleşme sürecindeki rolünü gölgeleyebilir. Medya eleştirisi ve sivil-asker dengesi konuları, daha çoğu bir "ordu lehine yorum" ekseninde ele alınmış; bu da eleştirel mesafenin zaman zaman kaybolmasına yol açmaktadır.

➤ **Modernleşmenin sosyolojik boyutu: değerler, normlar ve kurumlar**

Modernleşme yalnızca teknolojik bir süreç değil; aynı zamanda bir değer aktarımı sürecidir. Ordu, burada modern değerlerin -disiplin, liyakat, özveri-taşıyıcısıdır. Subaylar sadece asker değil; halk için birer "model insan" olarak görülmekte ve bu rol model kimliği, modernleşme sürecinin en etkili toplumsal aracı haline gelmektedir.

➤ **Araştırmanın sınırlılıkları ve gelecek çalışmalara yönelik öneriler**

Bu profil, saha deneyimi nedeniyle oldukça özgün ve temsili yüksek bir görü örneğidir. Ancak bu örnek, modernleşmeyi ordu merkezli yorumlayan bir perspektifi temsil etmektedir. Farklı toplumsal kesimlerden (kadınlar, sivil aydınlar, medya çalışanları vb.) bireylerle yapılacak karşılaştırmalı görüşmeler, bu ordu merkezli yaklaşımın dışına çıkılarak daha kapsamlı bir analiz zemini sunabilir.

• **Genel Değerlendirme**

Bu görüş, modernleşme sürecine dair asker merkezli, yaşanmışa dayalı ve eylem odaklı bir anlatı sunmaktadır. Modernleşme sadece kurumsal değişim değil;

aynı zamanda karakter, liderlik ve halkla bütünleşme meselesi olarak tanımlanmakta ve ordu bu sürecin temel aktörü olarak konumlandırılmaktadır. Özellikle sahanın içinden gelen deneyim anlatısı, bu görüşleri teorik olmaktan çıkararak ikna edici kılmaktadır.

4.1.15.5 Mülakat Çalışması Katılımcı 5

Soru 1. Türkiye'nin modernleşme sürecinde ordunun rolü hakkında genel bir değerlendirme yapabilir misiniz? Hangi faktörler ordunun modernleşme sürecindeki etkisini şekillendirdi?

Ordunun rolü sadece güvenlik değil, aynı zamanda zihinsel dönüşümün lokomotifidir. Kuleli'den itibaren askerî eğitim bize hem disiplini hem de vatanseverliği aşıladı. Modernleşme bizim için sadece teknoloji değil, düşünce sistematığıyla ilgiliydi. Terörle mücadele, NATO görevleri, BM operasyonları gibi sahalarda sadece taktik değil; ahlaki ve kültürel mücadele de verdik. Ordunun bu dönüştürücü rolü, zaman içinde değişen tehditler, ittifaklar, teknolojik gelişmeler ve en önemlisi halkla olan bağ sayesinde şekillendi.

Soru 2. Osmanlı döneminde ve sonrasında Türk ordusunun modernizasyon çabaları nelerdir? Bu çabaların toplum üzerindeki etkilerini nasıl değerlendirirsiniz?

Osmanlı'dan bugüne modernleşme hep ordudan başlamıştır. Kendi kariyerimde, 90'ların başında hâlâ Reo kamyonları, ABD tipi jeepler, ithal telsizler kullanıyorduk. O yıllarda sınırlı olan yerli üretim, Tuzla cipleri gibi örneklerle anılıyordu. Ama bu dönüşüm toplumun da özgüvenini etkiledi. Çünkü halk şunu gördü: “Asker değişirse, ülke de değişir.” Özellikle 2000 sonrası bu değişimi hem içeride hem dışarıda görev yapan biri olarak çok net gözlemledim. Bu dönüşüm, halkın orduya olan saygısını daha da pekiştirdi.

Soru 3. Türk ordusunun eğitim ve teknoloji transferi açısından modernleşme sürecinde oynadığı rol nedir? Bu süreçte hangi stratejiler izlendi?

Eğitim her şeydir. 25 yıl boyunca özel kuvvetlerde eğitmenlik yaptım. Eğittiğimiz birliklerin başarısı sadece silah değil, zihniyetten geliyordu. Teknolojinin transferinde ise önce kullanıcı olarak başladık, sonra geliştirici ve nihayetinde talepkâr aktöre dönüştük. İlk başta yabancı silahlarla savaştık. Bugün ise hangi dürbün, hangi optik, hangi kamera olmalı diye karar veren kadrolar bizden

çıkıyor. Bu bir zihniyet değişimidir. Teknoloji, eğitimle birleşince ordu da doğal olarak çağ atlıyor.

Soru 4. Türk savunma sanayinin gelişimi ve ordunun modernleşme sürecindeki katkıları hakkında düşünceleriniz nelerdir? Savunma sanayinin toplumsal ve ekonomik etkileri konusunda ne söyleyebilirsiniz?

Savunma sanayi, bağımsızlığın altyapısıdır. ASELSAN, ROKETSAN, HAVELSAN gibi yapıları yıllar içinde sahada kullandığımız ürünlerle tanıdık. Ama FOTONİKS, 3E, Nurol Teknoloji gibi özel firmalarla birlikte “biz de yapabiliriz” duygusu oluştu. Bugün o firmalardan birinde çalışıyor olmak, geçmişte taşınan tüfeğin yerli olarak üretilmesiyle duygusal bir bağ kurmamı sağlıyor. Savunma sanayi, sadece orduyu değil; yerli mühendisliği, ekonomiyi ve toplumsal özgüveni de büyüttü.

Soru 5. Türkiye'nin modernleşme sürecinde ordunun siyasi ve sosyal istikrar üzerindeki etkileri nedir? Ordunun toplumla ilişkisi nasıl şekillenmiştir?

Ordu, istikrarın sigortasıdır. Ama bu sigorta yanlış kullanıldığında zarar da verebilir. Biz sahada hep halkla yan yanaydık. Siyasi gündem değil, arazideki gerçek tehdit önemliydi bizim için. Halkla ilişki doğal olarak şekillendi: köy korucularıyla, muhtarlarla, çocuklarla... Siyaset gelip geçicidir ama ordu, kalıcı güven hissidir. Bu nedenle ordu, siyasete yön vermez; devlete sadakatle hizmet eder.

Soru 6. Türk ordusunun kurumsal yapısındaki değişimler ve bu değişimlerin modern Türkiye Cumhuriyeti'ne etkileri hakkında düşünceleriniz nelerdir?

1990'lardan bu yana birçok yapısal değişikliğe tanıklık ettim. 15 Temmuz sonrası yaşanan travma, kurumsal yapılanmayı ciddi anlamda etkiledi. Bazı düzenlemeler doğru olsa da, uygulamada komuta yapısının zayıfladığı dönemler oldu. Komutanın inisiyatif alamadığı yerde sahadaki asker yalnız kalır. Ordu reforme edilirken sahadaki gerçeklik göz ardı edilmemeli. Bürokrasi değil, işlev odaklı bir yapı esas olmalı.

Soru 7. Ordunun toplumla olan ilişkisinde medyanın rolü nedir? Medyanın ordunun görünürlüğü ve toplumla iletişimi üzerindeki etkilerini nasıl değerlendirirsiniz?

Medya, askeri sadece “darbe” veya “savaş” çerçevesinde gördüğünde yanlış bir imaj oluşuyor. Oysa biz sahada halkla ekmek paylaştık, çocuklara mont dağıttık, şehit verdiğimizde halkla birlikte ağladık. Medya bu yönleri göstermek zorunda. Aksi hâlde orduyu “gizli bir yapı” gibi sunmak hem toplumsal hafızayı hem genç kuşağın algısını bozar. Medya, eğer adil olursa, orduyla halk arasındaki bağı güçlendirir.

Soru 8. Türk ordusunun modernleşme sürecinde karşılaştığı zorluklar ve bu zorlukların nasıl aşıldığına dair örnekler verebilir misiniz?

En büyük zorluk; eski teçhizatla yeni tehditlere karşı savaşmaktı. Reo kamyonlarla dağa çıkıyorduk. Telsizler bozuluyordu, gece görüş yoktu. Ama yılmadık. Kararlılık, yaratıcılık ve ekip ruhuyla başardık. 90’larda teknoloji eksikti, ama cesaret fazlaydı. 2000’lerle birlikte teçhizat gelişti, etkimiz katlandı. Zorluklar ancak sahadaki kararlılıkla ve kurumların dayanışmasıyla aşılabılır.

Soru 9. Ordunun modernleşme sürecinde toplumdan aldığı destek ve bu desteğin ordunun operasyonel etkinliği üzerindeki etkileri hakkında görüşleriniz nelerdir?

Halkın desteği olmadan hiçbir operasyon kalıcı başarı getirmez. Hakkâri, Şemdinli, Yüksekova’da bunu birebir yaşadım. Korucu sistemiyle birlikte yürüdük, halkın güvenini kazandık. Onlar bizi sırtladı, biz onları koruduk. Bu karşılıklı güven, sadece operasyonun değil, modernleşmenin de temel taşıdır. Çünkü halk desteği olmayan bir teknoloji, sadece metaldir.

Soru 10. Türk ordusunun modernleşme sürecindeki başarı öykülerini ve bu başarıların Türkiye'nin genel kalkınma sürecine katkılarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Modernleşmenin adı sadece SİHA değil; aynı zamanda o SİHA’yı sahada doğru yerde kullanabilen subaylardır. Başarı öykümüz, dağda yapılan operasyonda, NATO’da alınan takdirde, BM’de barışı tesis etmekte yazılıdır. Bu başarılar sadece askerî değil; uluslararası prestiji, sanayi gelişimini ve iç güveni de beraberinde getirmiştir. Kısacası modern ordu, sadece savaş kazandırmaz; milletin geleceğine yön çizer.

• Katılımcı 5 ile yapılan mülakatın analizi

➤ Katılımcı profili ve temsil gücü

Bu anlatı, askeri okulda başlayan ve sahada geçen uzun yılların birikimini yansıtan bir katılımcıya ait olup hem **operasyonel düzeyde** hem de **stratejik gözlem düzeyinde** deneyim barındırmaktadır. Katılımcı 5, modernleşmeyi "yaşamış" ve bu süreci doğrudan gözlemlemiş biridir. Sadece askeri değil, **toplumla, teknolojiyle ve siyasetle kesişen bir askerî geçmiş** sunmaktadır. Bu da onu hem yüksek temsiliyete sahip hem de alandaki dönüşüm süreçlerini anlamak açısından **merkezi bir aktör** hâline getirir.

➤ Türk Ordusunun modernleşme sürecindeki tarihsel rolü

Katılımcı 5'e göre modernleşme sürecinin ilk ve en güçlü taşıyıcısı ordudur. Askerî eğitimin sadece savaşmak değil, **düşünsel dönüşüm yaratmak** olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle Kuleli gibi kurumlar, disiplini ve zihniyet dönüşümünü taşıyan yapılar olarak anılır. Ordu, burada yalnızca bir güvenlik aygıtı değil, **toplumsal modernliğin altyapısını kuran bir okul** olarak tanımlanmaktadır.

➤ Ordu ve toplum arasındaki etkileşim biçimleri

Katılımcı 5, halkla ilişkinin sadece "propaganda" düzeyinde değil, doğrudan yaşanmışlıklara dayandığını vurgular. Hakkâri, Şemdinli gibi bölgelerde halkın desteğiyle yürütülen operasyonlar ve **korucu sistemi** içindeki deneyimler, ordu-toplum ilişkisinin karşılıklı güven üzerine inşa edildiğini gösterir. Bu bağın sadece sembolik değil, **operasyonel başarıyı doğrudan etkileyen** bir unsur olduğu savunulmaktadır.

➤ Modernleşme algısı: askerî perspektiften yorumlar

Modernleşme, teknik bir ilerlemeden öte **zihinsel ve kurumsal bir dönüşüm** olarak sunuluyor. Özellikle "eğitim her şeydir" vurgusu ile bireyin dönüşümüne yapılan atıf, askeri modernleşmenin öznesinin teknoloji değil, **insan kaynağı** olduğunu ifade eder. Subay profili, bir tür "ideolojik taşıyıcı" olarak sunulur; bu da klasik modernleşme teorilerindeki "aydın subay" imgesine güçlü bir göndermedir.

➤ Siyasal ve bürokrasideki dönüşümlerde ordunun yeri

Katılımcı 5, orduyu siyasetten uzak ama işlevsel bir aktör olarak tanımlar. 15 Temmuz sonrası yapılan yapısal reformlar üzerine yapılan yorumlar dikkat çekicidir: niyetin doğru ama uygulamanın **komuta yapısında zaaf oluşturduğu**

belirtilmektedir. Bu yaklaşım, ne tam bir “askeri vesayet” savunusudur ne de mutlak sivilleşme talebidir; daha çok **işlevsellik ve denge vurgusu** ön plandadır.

➤ **Savunma sanayi ve teknolojik gelişmelerin modernleşmeye katkısı**

Savunma sanayi, anlatının merkezinde bir **bağımsızlık ve özgüven** simgesi olarak yer alır. ASELSAN, ROKETSAN gibi kurumların yanı sıra FOTONİKS gibi özel sektör örneklerinin de anılması, bu gelişimin sadece kamu yatırımı değil; **toplumun kolektif üretim iradesi** ile şekillendiğini göstermektedir. Savunma sanayi hem ekonomik hem duygusal bir kalkınma projesi olarak sunulmaktadır.

➤ **Ortak temalar ve görüşlerde öne çıkan eğilimler**

Disiplin, halkla bağ, eğitim, milli duruş, sahaya dayalı gerçekçilik ve insan unsuru, anlatının temel yapı taşlarıdır. Tüm anlatı boyunca **duygusal bir bağlılık ile kurumsal rasyonalite** arasında güçlü bir denge kurulmuştur. Bu da söylemin hem sahici hem ikna edici olmasını sağlamaktadır. Özellikle “modernleşme sadece SİHA değil, onu kullanan insandır” vurgusu bu yaklaşımın somut ifadesidir.

➤ **Karşıt görüşler ve tartışmalı noktalar**

Katılımcının anlatısı, yüksek düzeyde **orduya aidiyet ve hayranlık içermektedir**. Bu durum, anlatıyı yer yer idealize etse de anlatının sahaya dayalı olması bu idealizasyonu dengelemiştir. Ancak, sivil toplum, muhalefet veya akademi gibi **modernleşmenin diğer aktörleri** bu söylemde çok az yer bulabilmektedir. Medyaya dair eleştiriler ise daha çok **güvenlik odaklı bir temkinlilik** üzerinden kurulmuştur ve ifade özgürlüğü/demokratik çoğulculuk eksenleri dışarıda bırakılmıştır.

➤ **Modernleşmenin sosyolojik boyutu: değerler, normlar ve kurumlar**

Modernleşme; burada teknoloji kadar **değer üretimi** anlamına gelmektedir. Subaylar sadece asker değil; aynı zamanda **ahlaki ve kültürel rol modellerdir**. Bu model insan tipi; özverili, halkla iç içe, milli kalkınmaya inanmış ve liderlik kabiliyeti yüksek bireyler olarak tanımlanmaktadır. Bu söylem, klasik Weberyen ya da Durkheimci kurum teorileriyle de örtüşebilecek nitelikte bir normatif yapı çizer.

➤ Araştırmanın sınırlılıkları ve gelecek çalışmalara yönelik öneriler

Bu görüşme, asker merkezli, deneyim temelli ve güçlü bir **operasyonel hafıza** sunar. Ancak modernleşmenin çok aktörlü yapısı göz önüne alındığında, sivil aktörlerin (kadınlar, akademisyenler, medya, gençler, azınlık gruplar vs.) perspektifleriyle zenginleştirilmiş **karşılaştırmalı saha araştırmaları** yapılması gereklidir. Özellikle "modernleşmenin bedelini kim ödedi?" gibi soruların da bu tür çalışmalara dahil edilmesi, sürecin daha **kapsamlı ve eleştirel** incelenmesini sağlayacaktır.

Genel Değerlendirme

Bu anlatı, Türk ordusunun modernleşmedeki rolünü hem içeriden hem de dışarıdan deneyimlemiş, **saha tecrübesiyle şekillenmiş güçlü bir vaka örneğidir**. Modernleşme, burada sadece teknolojik değil; aynı zamanda bir değer, zihniyet ve halkla temas süreci olarak kavramsallaştırılmaktadır. Anlatım dili doğal, samimi ve sahici bir "yaşam anlatısı" niteliği taşır. Her ne kadar kurumsal eleştiriler sınırlı olsa da bu anlatının içerdiği pratik bilgiler hem sosyolojik çözümlemeler hem de askeri tarih yazımı açısından oldukça kıymetlidir.

4.1.15.6 Mülakat Çalışması Katılımcı 6

Soru 1. Türkiye'nin modernleşme sürecinde ordunun rolü hakkında genel bir değerlendirme yapabilir misiniz?

Türkiye'nin modernleşme süreci hem tarihsel hem de yapısal olarak askerî gelenekle iç içe gelişmiştir. Cumhuriyetin kuruluş sürecinde, modernleşmeyi gerçekleştiren kadroların büyük çoğunluğunun asker kökenli olması, bu ilişkinin temelini oluşturur. Özellikle Atatürk ve silah arkadaşları, Batı'daki çağdaşlaşmayı bir model olarak benimsemiş; sadece siyasi değil, toplumsal modernleşmenin de önünü açmışlardır. Ordu, laiklikten kadın haklarına, eğitimden kamu yönetimine kadar birçok alanda öncü bir kurum olmuştur. Bu etkiyi belirleyen başlıca faktörler; ordunun eğitimli kadroları, halk nezdindeki itibarı ve merkezi otoriteyle olan yakın ilişkileridir.

Soru 2. Osmanlı döneminde ve sonrasında Türk ordusunun modernizasyon çabaları nelerdir? Bu çabaların toplum üzerindeki etkilerini nasıl değerlendirirsiniz?

Osmanlı'da III. Selim'in *Nizam-ı Cedid* hareketiyle başlayan ve II. Mahmut'un *Vaka-i Hayriye* ile devam ettirdiği reformlar, askeri modernleşmenin temelini oluşturmuştur. Cumhuriyet döneminde ise bu süreç kurumsallaştırılmış; Harp Akademileri, Millî Savunma Bakanlığı yapısı ve NATO üyeliğiyle birlikte modern doktrinlerin kabulü sağlanmıştır. Toplum üzerindeki etkisi çift yönlü olmuştur: bir yandan ilerlemeyi ve çağdaşlaşmayı temsil etmiş, diğer yandan özellikle darbe süreçlerinde sivil toplumla arasında gerilimler oluşmuştur.

Soru 3. Türk ordusunun eğitim ve teknoloji transferi açısından modernleşme sürecinde oynadığı rol nedir?

Türk ordusu, özellikle 1950'lerden sonra eğitim ve teknoloji transferinde Batı ile entegre olma sürecine girmiştir. 1952'de NATO'ya katılmamızla birlikte subaylarımız yabancı ülkelerde eğitim almaya başlamış, Batı'daki stratejik doktrinler Türkiye'de uygulanmaya başlanmıştır. Aynı şekilde, askeri okullarda bilimsel eğitimin artırılması, Türkiye'de modern üniversite sisteminin oluşmasına ilham vermiştir. Bu sürecin temel stratejileri arasında dış kaynaklı eğitim anlaşmaları, savunma sanayi iş birlikleri ve yurt dışına öğrenci gönderme politikaları yer almıştır.

Soru 4. Türk savunma sanayisinin gelişimi ve ordunun bu sürece katkıları hakkında düşünceleriniz nelerdir?

Benim bizzat görev aldığım dönemde, Kıbrıs Harekâtı sonrası yaşanan ambargo tecrübesiyle Türkiye savunma sanayinde kendi ayakları üzerinde durma ihtiyacını derinden hissetti. Bu dönemde kurulan ASELSAN, TUSAŞ ve ROKETSAN gibi yapılar, sadece ordu için değil, yerli mühendislik kapasitesi için de bir sıçrama tahtası oldu. Ekonomik etkileri, doğrudan ve dolaylı olarak yüzlerce alt sektörün gelişimini teşvik etti. Toplumsal düzeyde ise, “milli savunma bilinci”nin halk arasında yaygınlaşmasına katkı sundu.

Soru 5. Türkiye'nin modernleşme sürecinde ordunun siyasi ve sosyal istikrar üzerindeki etkileri nedir?

Ordu, Türkiye'de sosyal ve siyasal istikrarın taşıyıcı kolonlarından biri olmuştur. Ancak bu rol zaman zaman anayasal sınırların ötesine geçerek demokrasiyi sekteye uğratan müdahalelere de yol açmıştır. 1960, 1971, 1980 ve

1997 müdahaleleri, kısa vadeli düzen sağlayıcı sonuçlar üretmiş olsa da uzun vadede sivil toplumla ordu arasında mesafe oluşmasına sebep olmuştur. Özellikle 1980 sonrası dönemde, orduyla toplum arasında “mesafeli saygı” olarak tanımlanabilecek bir ilişki gelişmiştir.

Soru 6. Türk ordusunun kurumsal yapısındaki değişimler ve bu değişimlerin Türkiye’ye etkileri hakkında düşünceleriniz nelerdir?

Cumhuriyet’in ilk yıllarında ordunun sivil yönetim üzerindeki ağırlığı yüksekti. Ancak 2000’li yıllarla birlikte sivilleşme süreci hız kazanmış; 2010 sonrası anayasa değişiklikleriyle Yüksek Askerî Şûra’nın yapısı, askeri yargı ve bütçe denetimi gibi alanlarda köklü reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu değişimler, Türkiye’nin AB ile olan demokratikleşme uyumu açısından olumlu bir gelişme olmuştur. Ancak askerî uzmanlık ve kurumsal hafızanın zayıflatılmaması gerektiğini de vurgulamak gerekir.

Soru 7. Ordunun toplumla olan ilişkisinde medyanın rolü nedir?

Benim görev yaptığım yıllarda medya büyük ölçüde yazılı ve görsel basın üzerinden etkiliydi. Ordu, basınla ilişkilerini genellikle kontrollü bir şekilde yürütürdü. Özellikle darbe dönemlerinde ordu, medyayı hem araç hem de hedef olarak görmüştür. Günümüzde ise sosyal medya aracılığıyla orduya dair algı çok daha hızlı şekillenmekte, bu da ordunun halkla ilişkiler stratejisini yeniden tanımlamasını zorunlu kılmaktadır. Şeffaflık ve kurumsal iletişim becerisi, modern ordunun medya karşısındaki temel becerisi olmalıdır.

Soru 8. Türk ordusunun modernleşme sürecinde karşılaştığı zorluklar ve bu zorlukların nasıl aşıldığına dair örnekler verir misiniz?

Osmanlı döneminde Yeniçeri direnci, Cumhuriyet döneminde ise ideolojik bölünmeler ve dışa bağımlılık, modernleşme sürecini engelleyen başlıca zorluklardı. Ancak her dönemde ordunun reformist kadroları bu engelleri aşacak iradeyi göstermiştir. Kıbrıs Harekâtı sonrası yaşanan ambargo, Türkiye için büyük bir krizdi ama aynı zamanda kendi savunma kapasitesini oluşturma konusunda bir fırsata dönüştü. Bu tarz krizlerin ardından kurulan yerli sanayi yapıları, modernleşmenin lokomotifi olmuştur.

Soru 9. Ordunun modernleşme sürecinde toplumdan aldığı destek, etkinliği nasıl etkiledi?

Ordu, tarihsel olarak Türk toplumunda en güvenilir kurumlardan biri olmuştur. Bu güven hem moral motivasyonu artırmış hem de askeri reformların

daha kolay benimsenmesini sağlamıştır. Özellikle Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde ordunun halkla olan iç içeliği, eğitimin yaygınlaştırılması ve altyapı hizmetleriyle perçinlenmiştir. Ancak bu desteğin sürdürülmesi, topluma karşı şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkeleriyle mümkündür.

Soru 10. Türk ordusunun modernleşme sürecindeki başarı öykülerini ve bu başarıların Türkiye'nin kalkınma sürecine katkılarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Modernleşmenin en büyük başarı hikâyesi, hiç şüphesiz ki **Kurtuluş Savaşı** ve ardından kurulan Cumhuriyet'tir. Bunun ardından gelen süreçte, **eğitilmiş subayların katkısıyla oluşturulan modern kamu bürokrasisi**, sadece orduya değil, devlete nitelik kazandırmıştır. Harp okulları ve mühendislik eğitimi, Türkiye'nin sanayi hamleleri açısından temel altyapıyı sağlamıştır. ASELSAN, TUSAŞ ve TÜBİTAK gibi yapılar, savunmadan sivil teknoloji geçişinde önemli rol oynamıştır. Ancak bu kazanımların kalıcı olması, sadece askerî değil, sivil alanlarda da kurumsal kapasite geliştirmeyi gerektirir.

• **Katılımcı 6 ile yapılan mülakatın analizi**

➤ **Katılımcı profilleri ve temsil gücü**

Katılımcı 6, bürokratik kariyeri olan ve devletin savunma ve idari yapısında etkin görevlerde bulunmuş deneyimli bir kamu yöneticisidir. Dolayısıyla görüşleri, karar verici düzeydeki gözlemlere ve uygulamalara dayanmaktadır. Bu pozisyon, Türk ordusunun modernleşme sürecine dair hem kurumsal hem ideolojik hem de sosyopolitik perspektif sunabilme imkânı sağlamaktadır. Yüksek temsil gücüne sahiptir.

➤ **Türk Ordusunun modernleşme sürecindeki tarihsel rolü**

Katılımcı, modernleşme sürecinin temel aktörlerinden biri olarak orduyu tanımlar. Atatürk ve arkadaşlarının asker kökenli olması, Batı'ya açık eğitimler ve kurumsal refleksler, modernleşmenin hem taşıyıcı hem de yönlendirici gücü olarak orduyu öne çıkarır. Askerî liselerde filizlenen fikir hareketleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu iradesinin de temelini oluşturmuştur.

➤ **Ordu ve toplum arasındaki etkileşim biçimleri**

Ordu ve halk arasındaki ilişkinin tarihsel olarak iç içe geçtiği, ordu-millet kavramının Anadolu kültüründe çok güçlü bir şekilde yer ettiği belirtilmektedir. Katılımcıya göre, subay figürü toplumda bir disiplin ve güven simgesi hâline

gelmiştir. Ancak darbeler ve siyasete müdahaleler, bu yakınlığı zaman zaman zedelemiş ve orduya dair algılarda kırılmalara neden olmuştur.

➤ **Modernleşme algısı: askerî perspektiften yorumlar**

Modernleşme, katılımcı tarafından teknolojik yenilik, eğitimde reform, disiplin ve ulusal egemenlik ilkeleriyle tanımlanmaktadır. Ancak Osmanlı dönemindeki “kontROLSÜZ modernleşme” çabalarının kimlik aşınmasına neden olduğu da vurgulanmaktadır. Cumhuriyet ile birlikte ise daha planlı ve milli temelli bir modernleşme vizyonunun hayata geçirildiği ifade edilmektedir

➤ **Siyasal ve bürokrasideki dönüşümlerde ordunun yeri**

Ordu hem Osmanlı’da hem de Cumhuriyet’te zaman zaman yönetici elitlerin doğrudan temsil edildiği bir yapı olmuştur. 2000’li yıllardan sonra ise sivil yönetimin güçlenmesiyle birlikte, ordu kamusal alanda daha profesyonelleşmiş bir yapıya dönüşmüştür. Ancak katılımcı, askeri uzmanlık ve kurumsal hafızanın zayıflatılmaması gerektiğini özellikle vurgular.

➤ **Savunma sanayi ve teknolojik gelişmelerin modernleşmeye katkısı**

Savunma sanayinin hem ekonomik hem de teknolojik anlamda lokomotif bir sektör olduğu vurgulanmakta; ASELSAN, TUSAŞ, ROKETSAN gibi kurumların gelişimi örnek gösterilmektedir. Katılımcıya göre bu gelişim, sadece askeri değil, genel sanayi kapasitesine de pozitif yansımıştır. Ayrıca bu sektör, yurt içi üretim kapasitesini genişletmiş, dışa bağımlılığı azaltmıştır.

➤ **Ortak temalar ve görüşlerde öne çıkan eğilimler**

- Ordu modernleşmenin kurucu gücüdür.
- Modernleşme, sadece teknik değil, toplumsal bir dönüşüm olarak da ele alınmalıdır.
- Cumhuriyet sonrası modernleşme daha planlıdır.
- Savunma sanayi, ülke ekonomisinin ve güvenliğinin temel taşıdır.

➤ **Karşıt görüşler ve tartışmalı noktalar**

Katılımcı, Osmanlı dönemindeki modernleşme çabalarının yer yer kimlik kaybı yarattığını ifade ederek, Batıcılık ile yerel değerlerin çatışmasının altını çizer. Bu, bazı görüşlerle çelişebilir; zira başka katılımcılar bu dönemi ilerililik olarak değerlendirebilir. Ayrıca ordunun siyasete müdahalesi konusunda eleştirel ancak rasyonel bir bakış açısı sunulmaktadır.

➤ **Modernleşmenin sosyolojik boyutu: değerler, normlar ve kurumlar**

Modernleşmenin yalnızca teknolojik ya da kurumsal bir değişim değil, aynı zamanda sosyolojik bir kırılma yarattığı özellikle vurgulanır. Eğitimde ikili yapı (medrese vs. mektep), kıyafet reformları, Batılı tarzın topluma entegrasyonu gibi konular, değer sistemleri üzerinde doğrudan etki yaratmıştır. Bu, toplumda geleneksel-modern ayrışmasını derinleştirmiştir.

➤ **Araştırmanın sınırlılıkları ve gelecek çalışmalara yönelik öneriler**

Katılımcı 6'nın yüksek bürokratik temsil gücüne rağmen, görüşler esasen “kurum içi” bir bakış açısı taşımaktadır. Modernleşmenin alt sınıflar, etnik gruplar, kadınlar veya farklı bölgesel topluluklar üzerindeki etkileri daha fazla incelenmelidir. Ayrıca, benzer düzeyde başka bürokrat ve sivil uzmanlarla karşılaştırmalı çalışmalar yapılması önerilir.

• **Değerlendirme**

Bürokrat perspektifinden yapılan bu mülakat, Türk ordusunun modernleşme sürecindeki hem tarihsel hem de yapısal rolünü çok yönlü biçimde yansıtmaktadır. Katılımcının kurumsal deneyimi, analizlere teknik derinlik ve tarihsel tutarlılık kazandırmakla birlikte; söylemin büyük ölçüde bir devlet aklı yaklaşımı taşıdığı görülmektedir.

Mülakatta öne çıkan temel sav, modernleşmenin Türkiye'de ordu eliyle başlatıldığı ve sürdürüldüğüdür. Askeri okulların yalnızca subay değil, fikir önderleri de yetiştirdiği ve bu kadroların Cumhuriyet devrimlerini gerçekleştirdiği vurgulanmaktadır. Katılımcı, Osmanlı'daki “kontROLSÜZ modernleşme” ve kimlik çözümlerine karşılık, Cumhuriyet dönemini daha sistematik ve halkı kapsayıcı bir süreç olarak tanımlar.

Ordunun toplumsal etkileşimde sembolik rolü güçlü şekilde ele alınırken, darbeler ve siyasal müdahaleler bu etkiyi zayıflatan gelişmeler olarak değerlendirilmiştir. Savunma sanayinin gelişimi, ekonomik bağımsızlık ve teknolojik ilerleme açısından stratejik bir atılım olarak ele alınmış; bu sektörün yalnızca orduyu değil, sanayi yapısını da dönüştürdüğü ifade edilmiştir.

Sonuç olarak, bu görüşler tarihsel sürekliliğe dayalı, rasyonel bir bürokratik anlatı sunmaktadır. Ancak toplumsal çeşitlilik göz önünde bulundurulduğunda, farklı sınıfsal ve kültürel perspektiflerin de bu analizlere entegre edilmesi

gereklidir. Gelecekteki araştırmalarda daha fazla sivil sesin ve alt düzey deneyimlerin dahil edilmesi, modernleşmenin çok boyutlu doğasını daha net anlamamıza katkı sağlayacaktır.

4.1.15.7 Mülakat Çalışması Katılımcı 7

Sorulara geçmeden önce Katılımcı 7 modernleşme ile ilgili görüşlerini aşağıdaki şekilde dile getirmiştir:

Modernleşme dediğimiz mesele öyle sadece teknolojik bir gelişme değil. Bu iş, topyekûn bir dönüşüm meselesi. Ekonomi, siyaset, kültür... Hepsi birlikte değişiyor. Ben askerlik hayatım boyunca bunun çeşitli örneklerini bizzat sahada gördüm. Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana, ordu bu dönüşümün hem öncüsü hem taşıyıcısı olmuştur.

Batı'da başlayan bu modernleşme hareketi, zamanla tüm dünyaya yayıldı. Elbette bizdeki modernleşme, Batı'daki gibi kendi doğal mecrasında gelişmedi. Bizde biraz yukarıdan aşağıya, devlet eliyle yürütüldü. Bu kötü bir şey mi? Değil. Çünkü o dönem toplumun yapısı öyleydi, halkın eğitimi, imkânı, vizyonu sınırlıydı. Devlet müdahale etmeseydi, bugün hâlâ köyde gaz lambasıyla oturuyor olurduk.

Ama şunu da görmek lazım: Bu dışarıdan alınan modeller her zaman bizim toplumsal dokumuza uymadı. Kimi zaman toplumun değerleriyle çelişti, kimi zaman bu hızlı değişim halkı geride bıraktı. Mesela laiklik meselesi... Bu, Cumhuriyet'in temel direklerinden biridir. Ama topluma anlatılmadan uygulandığında, tepki de çekmiştir.

Sosyolojik olarak bakarsanız bu süreci dört ana başlıkta ele alırlar: siyasal, kültürel, ekonomik ve toplumsal modernleşme. Siyasal modernleşme partilerle, seçimle ilgilidir; kültürel olan değerlerle, kimlikle; ekonomik olan üretim, teknoloji, sanayiyle; toplumsal olan da eğitim, şehirleşme, geleneksel otoritenin zayıflamasıyla ilgili. Bunların hepsi Türkiye'de bir şekilde yaşandı ama tam anlamıyla sindirildi mi, bu hâlâ tartışılır.

Bana sorarsanız, bizim gibi ülkelerde modernleşme Batı'ya benzemeye çalışmak şeklinde yürütüldü. Yani yerli bir modernlik anlayışı geliştiremedik. Devlet 'modernleşin' dedi, ordu uyguladı, ama halk çoğu zaman anlamadan, benimsemeden bu değişimin içinde sürüklendi. Bu da bazı kopuşlara neden oldu.

Yine de bütün bunlara rağmen Türkiye, bölgede en istikrarlı dönüşümü gerçekleştiren ülkelerden biri olmuştur. Özellikle askerî okullarda verilen eğitim,

sadece teknik değil, aynı zamanda çağdaş bir zihniyet kazandırma açısından önemliydi. Ben hâlâ inanırım ki ordu, bu ülkenin en güçlü modernleşme aracıdır

Değişim bir ihtiyaçtan ortaya çıkar. Toplumların rutin düzeni değiştirmesi, yenilikler katması da insanın doğasında yer alan değişim ihtiyacı ile oluşur. Aydınlanma çağında yaşanan özgürlükçü yaklaşım insanları ve toplumları, daha özgür davranmaya, kendi haklarını aramaya, yönetime katılmaya ve sosyal bir refah ortamı oluşturmaya sevk etmiştir. Takip eden sömürgeleştirme ve sanayi devrimi ile oluşan bilimsel, askeri, ekonomik, sosyal ve kültürel zenginlik, Batı medeniyetini çekim merkezi yapmış ve doğal olarak toplumların (temelinde insanların) bu zenginlik seviyesine ulaşmak istemesiyle (temelinde güdüsüyle) yenilenme, ilerleme, gelişim ve değişim süreçlerini yaşamasını ortaya çıkarmıştır.

Yukarıda ifade ettiğim gibi modernleşmenin temelinde değişim ve ilerleme olduğu görülebilir. Bu kapsamda modernleşmeyi, medeniyetlerin ve özellikle de Batı medeniyetinin, “doğal olarak kendi çıkarlarını gözeterek” rutin düzeni iyileştirmek, değiştirmek ve geliştirmek üzere yapmış oldukları yenilikleri, benimsemek, takip etmek ve toplum rutin hayatına kazandırmak için yapılan çabaların tümü olarak tanımlayabiliriz.

Irksal, dinsel, ekonomik ve diğer sosyal ilişkiler sebebiyle Batı ülkeleri arasında başlayan ve daha sonra bu ülkeler ile ittifak veya itilaf içinde olan tüm ülkeleri içine çekmeye başlayan bu yenilenme arayışı (çabaları) günümüzde, kapitalist ekonomi, artan iletişim ve gelişimle birlikte belli bir doyuma ulaşmış, küresel bir yapıya bürünmüştür. Bu yönüyle modernleşme küresel düzene ayak uydurma şekline dönüşmüştür.

Modernleşmenin merkezi; Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundaki sosyal sınıfların, çiftçi ve zanaatkar kesim, zengin kesim, devlet bürokrasini işleten zümre ve bu kesimle ilişkili ordu şeklinde düşünebiliriz. Bu kapsamda modernleşme batı ile daha fazla ilişki içerisinde olan bürokrat ve zengin kesim merkezinde oluşmuştur.

Modernleşmeden elde edilen fayda,

Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde toplumsal hayatı direkt etkileyen sağlık, eğitim, ulaşım, ticaret ve medeni kanun gibi hususlarda batı ülkelerinin ulaştığı refah seviyesinin sürekli kıyaslanması, toplumun Cumhuriyetin ilanı ile birlikte modernleşme için gösterdiği olumlu bakışı ortaya çıkarmıştır. Diğer

bir bakış açısı olarak, toplumun geri kalmış hayat şartlarına yönelik verdiği tepkiyi ortaya koymuştur.

Daha önce demiryolu ve denizyollarını işletemeyen Türk toplumu için basit ulaşımın sağlanması bile problem sahası olabiliyorken, toplumun temel ihtiyaçlarına yönelik başlatılan iyileştirmeler toplum refahı açısından oldukça olumlu bir tepki oluşturmuş ve modernleşmenin hayat şartlarını kolaylaştıracak ve bireylerin özgürlüklerini artıracak bir yapıya ulaşmasını sağlamıştır. Bu manada daha özgür hareket edebilen ve daha milli bir ortamda girişimci ve değişimci bakış açısının ortaya çıkması sağlanmıştır.

Modernleşmenin maliyeti,

İmparatorluğun son yıllarında yaşanan harp ortamı ve Kurtuluş mücadelesi Türk toplumu üzerinde oldukça ağır bir yük oluşturmuştur. Dünya Savaşı öncesinde 60 milyonluk Osmanlı altın lirası mevcut olduğu ve bunun 25 milyonluk kısmının elde kaldığı, gerisinin de kaybedilen topraklarda terk edildiğinin tahmin edildiği TBMM kayıtlarında yer almaktadır.

Kapitülasyonlar gibi ülkeyi ekonomik ve hukuksal olarak frenleyen sistemlerin ortadan kalması maliyetin azalması açısından etkili olmuştur diyebiliriz.

Bununla birlikte başlangıçta toplumsal olarak imece usulü ile başlayan gelişim ve değişim, toplumu ve kurumları etkilemiştir. Yeni bir Cumhuriyetin verdiği disiplinle sonuç odaklı bir modernleşme süreci başlamış, öncelikli konulara kaynak aktarımı yapılmış bu da maliyetin yayılmasına katkı sağlamıştır.

Modernleşmeye olan reaksiyon,

Türk toplumunun ileri gelenleri ve modernleşmeyi savunan kesiminin en büyük motivasyonunun, İmparatorluğun son döneminde yaşanmış olan kayıplara, toplum sistemindeki geri kalmışlığa ve yönetim zafiyetine tanıklık edilmesinden kaynaklı tepki olduğu düşünülebilir.

Bununla beraber kırsal toplumun geleneksel yaşam tarzı ve altyapısal eksiklikler, modernleşmenin büyük şehirlerde ve batı ile etkileşimi olan kesimlerde yaygınlaşmasını ortaya çıkarmıştır.

Soru 1. Türkiye'nin modernleşme sürecinde ordunun rolünü nasıl değerlendiriyorsunuz? Ordunun bu süreçteki etkisini hangi faktörler sınırlanmış ya da artırmıştır?

Türkiye'nin kuruluşu TBMM'nin teşkilinden sonra bağımsızlığı elde edecek düzenli ordu ile gerçekleşir. Düzenli ordunun kurulması, ülke genelinde

düşman işgaline veya çıkar amaçlı kurulan çete hareketlerinin disiplin altına alınmasını, hukuk düzeni içerisinde teşkil edilmesini sağlamış ve feodal bakış açısından demokratik devlet yapısına geçişin temellerini oluşturmuştur.

Bu haliyle TBMM ile birlikte başlatılan çalışmalar milletin içinden yükselmiştir. Düzenli ordu, Türkiye'deki modernleşmenin ilk örneklerinden birisini oluşturmuştur.

Ülkenin kurtuluşu sonrasında nizamın ve hukuk düzeninin sağlanması açısından, güç unsuru olarak ordu, yeni Cumhuriyet düzeninin tesis edilmesi modernleşme çalışmalarının bekçisi olmuştur.

(“Türk milleti ordusunu çok sever, onu kendi idealinin muhafızı olarak görür”

“Bütün tarih bize gösteriyor ki, milletler, yüksek hedeflerine erişmek istediği zaman, bu coşkuları karşısında üniformalı çocuklarını bulmuşlardır. Tarihin bu genelliği içinde yüksek bir ayrılık bizim tarihimizde, Türk tarihinde görülür. Bilirsiniz ki Türk milleti, ne zaman yükselmek için adım atmak istemişse, bu adımların önünde daima baş olarak, daima yüksek millî ülküyü gerçekleştiren hareketlerin önderi olarak, kendi kahraman çocuklarından kurulu ordusunu görmüştür. Bunun içindir ki Türk milleti, tehlikelere karşı elinde kılıç yürümeye hazır bulunan kahraman çocuklarına derin güven beslemiştir ve bu güveni daima besleyecektir. Bundan sonra da, Türk milletinin yüce idealinin gerçekleşmesi için kahraman asker evlâtları hep önde gidecektir.”

“Yürümekte olduğumuz yenilik, gelişme ve uygarlık yolunda sizlerden oluşan bir Türk ordusuna dayandıkça, kesinlikle başarılı olacağımıza imanım tamdır. Şimdiye kadar olduğu gibi, birbirimize dayanarak ve hep beraber milletin iradesine dayanarak yürümekte devam edeceğiz. Milletimizin yol almak zorunda olduğu aşamalar büyüktür; erişilmesi zorunlu olan hedefler çoktur. Kesinlikle bu aşamalar geçilecek, en ışıklı hedeflere varılacaktır. Onun için birbirimize vereceğimiz işaret: İleri! İleri! Daima ileridir!” Metin konuşmacı tarafından yazılı olarak verilmiştir.)

Ulu Önder Atatürk'ün yukarıda belirtilen sözleri Türkiye'nin modernleşmesi, gelişmesi ve ilerlemesi kısaca Türk milletinin yüce idealinin gerçekleşmesi sürecinde “Türk Askeri” her zaman ön planda yer almıştır.

Modernleşme 19'uncu yüzyılın başından itibaren Türk milleti için bir ihtiyaç olarak doğmuş, Fransız ihtilali sonrası oluşan özgürlükçü anlayış ve

sonrasında bilim, teknoloji, sanayi, askeri, ekonomi, sanat ve kültür alanında batı uygarlığının elde ettiği yetenekler çok uluslu Osmanlı İmparatorluğunun sürdürülebilirliği açısından, takip edilmesi ve ulaşılması gereken zaruri hedefler haline gelmiştir. Bu süreçte yaşanan mücadeleler ve savaşlardan dolayı doğal olarak en kritik yenilenme ve gelişme ihtiyacı Ordunun modernleşmesi olarak ortaya çıkmıştır.

Bununla birlikte modernleşmenin yerleşmesi ve bu konuda devrimsel bir yaklaşımın oluşması, yönetim egemenliğinin millete verildiği Türkiye Cumhuriyetinin doğuşu ile başlamıştır.

Ordu bu süreçte modernleşme uygulamalarını bizzat uygulayarak kimi zaman lider konumunda olmuş, bünyesinde yetiştirdiği vatan evlatları ile bu kültürün toplum içerisinde yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Bu süreçte Ordunun en önemli vazifesi, Ulu Önderin ortaya koyduğu yenilik, gelişme ve uygarlık yolunu yönetecek yönetim düzeninin muhafazası ve korunması olmuştur.

Eğitimin modernleşmenin yaygınlaşması ve anlaşılması için en kritik vasıtalarından olduğu düşünüldüğünde, Osmanlı döneminde merkezi olamayan eğitimin, Cumhuriyet dönemi ile merkezileştirilmesi sonrasında açılan eğitim kurumları ile yaygınlaştırılması, ülkemizin modernleşmesinde ivme kazandırıcı bir unsur oluşturmuştur. Diğer taraftan zorunlu askerlik hizmeti nedeniyle, ülkenin her köşesinden Orduda geçirilen süre benzer bir eğitim imkanı tesis etmiştir. Bu yönüyle bakıldığında, Ordunun hem kendi modernleşmesi hem de modernleşen topluma sağladığı eğitim ve kapı aralayan destek, modernleşmenin geniş alanlara yayılmasına katkı sağlamıştır.

Soru 2. Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet dönemine kadar Türk ordusunun modernizasyon çabalarının toplum üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri nelerdir? Bu çabalar toplumun hangi kesimlerinde nasıl bir yankı bulmuştur?

Osmanlı İmparatorluğunda modernleşme çalışmaları 19’uncu yüzyılın son dönemlerinde başlamış, Almanya’dan Genelkurmay ve Kara Orduları, Fransızlardan Jandarma Unsurları ve İngilizlerden Bahriye unsurları için destek alınmıştır.

Başlangıçta ideal bir fikir olarak düşünülmesine rağmen, yabancı ıslahat gruplarının Ordu içerisindeki faaliyetleri, milliyetçi çevreler tarafından olumsuz tepki ile karşılanmıştır.

Bununla birlikte, sağlana mali, araç, silah ve teçhizat desteği ordunun modernleşmesinden ziyade idamesine katkı sağlayacak seviyede katkı sağlamıştır. Alman birliklerince harp bölgelerinde silah, teçhizat, uçak, araç ve deniz vasıtası desteği alınmış olmasına karşın yeterli düzeyde destek alındığı tartışılır. Ayrıca özellikle modernizasyon kapsamında tedarik edilen top, silahın alman menşeli olması, diğer ülkelerden alınması veya hibe edilmesi teklif edilen mühimmatın çap ve kalibre gibi nedenlerle tedarik edilememesine sebebiyet vermiştir.

Soru 3. Eğitim ve teknoloji transferi açısından ordunun modernleşme sürecine katkılarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu katkıların daha etkin veya verimsiz olduğu dönemler ya da uygulamalar var mıydı?

Geçmişte teknolojik gelişmeler ve inovasyon öncelikle askeri gücü artırmak için kullanılmaktaydı. Bunlara en önemli örneği internet olarak verilebilir. ABD tarafından askeri unsurların haberleşmesi amacıyla tesis edilen geniş alan ağı dünyanın dijital ve bilişim atmosferini oluşturmuştur.

Diğer taraftan Türkiye'nin bir kısım kritik teknolojilerde son dönemde başlatmış olduğu savunma sanayii yatırımları, Ordumuzun ve Güvenlik Kuvvetlerimizin modernleşme sürecinde eğitim ve teknoloji transferinin katkılarını artırmıştır. Bu konuda kritik husus yerli ve milli teknolojiyi geliştirmek, sürekli öğrenen ve inovasyon odaklı bakış açısı oluşturulması temel vizyonu oluşturmuştur.

Savunma Sanayii Başkanlığının ortaya koyduğu, ülkemizin savunma ihtiyaçlarını, teknolojik üstünlüğe ulaşmış ve küresel rekabet yeteneğine sahip bir savunma sanayii ile karşılama politikası ilgili devlet ve eğitim kurumlarından, küçük, orta ve büyük şirketlerin de yer aldığı ekosistemi küresel bir marka ve değer yaratma yolunda yönlendirmektedir.

Ülkemizin son 30 yılında gelişen bu süreçte, TSK'nın terörle mücadele ve hudut ötesi operasyonlarda önemli seviyede bir tecrübe oluşturması, diğer ülkelerde ve NATO ile işbirliğini artırması, çoklu faaliyetlerde aktif olarak yer alması, özellikle lider personelin yetiştiği ortamda farkındalığının artması, hareket konseptlerinin ve ordumuzun modernizasyon ihtiyaçlarının akılcı, etkili ve caydırıcı yönde ortaya konulmasını sağlamış, SSB, üniversite ve firmalarımızın

oluşturduğu takım çalışması ile ileri teknolojilere ve yerli çalışmalara yönelik inisiyatifler artırılmıştır.

Bugün savunma sanayii ihtiyaçları, üniversite ve hatta lise seviyelerinde konu olarak düşünülmekte, araştırmalar yapılmakta, dünyadaki tüm teknolojiler araştırılmaktadır.

Bu kapsamda havacılık, elektro-optik, komuta kontrol, haberleşme, silah, taktik araç, koruyucu teçhizat, mühimmat vb. konularda önemli oranda teknolojik gelişim sağlanmıştır.

Kaçan fırsatlar da yok değildir. Örneğin 5G teknolojisinin gerçekleşmesinde yer alan kutupsal kodlama hususu 15 yıl önce Türk bir akademisyen tarafından çıkarılmış, Çin firmasının yatırımları ile gelişmiştir. Bununla birlikte ileri teknolojilerin kullanılması ve değerlendirilmesi hususunda tüm paydaşlarda farkındalık, kendine güven ve motivasyonun artmakta olduğunu söyleyebiliriz.

Soru 4. Türk savunma sanayinin gelişimi ve ordunun bu sürece katkıları hakkında görüşleriniz nelerdir? Bu gelişim sürecinin toplumsal ve ekonomik etkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Türk savunma sanayii, ülkemizin bölgesel ve küresel güç vizyonunun temel dayanakları arasında yer almaktadır. Bu vizyonun gerçekleşmesinde güçlü bir ordu ve bu orduyu destekleyecek milli, yerli, sürdürülebilir, yaratıcı ve rekabetçi bir savunma sanayinin inşa edilmesi elzemdir.

Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde, deniz kuvvetlerini İngiltere, kara kuvvetlerini Almanya ve jandarma birliklerini Fransa sistem ve teknolojisi ile Ülkemiz kurulduğunda teknolojik açıdan yetersizlikler, Türkiye'nin katıldığı ittifaklar ve dış destek ile sağlanmaya çalışılmıştır.

NATO'ya giriş ile birlikte, ABD'nin sağladığı yardımlar, birliklerin teşkilat, teçhizat ve konsept açısından yeniden modernize edilmesi çalışmaları başlatılmıştır. ABD ve Avrupa standartlarına uygun sistem tedarikleri, personelin eğitilmesi, ortak faaliyetler, modernizasyonun ve karşılıklı etkileşimin yönünü bu tarafa çevirmiştir. Bu dönemin toplumsal, siyasal ve ekonomik etkilerini değerlendirmek için zamanın ruhunu hissetmek gerekmektedir. Bu yıllarda ülke, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Mücadelesine şahit olmuş Doğu Bloğunun oluşturduğu tehdit belirginleşmiş, ekonomik olarak gelişmiş bir modernizasyon yapabilmek güçleşmiştir.

Kıbrıs'ta icra edilen hareket sonrası Batı ülkelerinin yaklaşımı ve yapılan ambargolar, NATO'da müttefik dahi olursa milli olarak tesis edilmeyen sistemlerin netice vermeyeceğini ortaya koymuştur.

Türk savunma sanayiinin gelişimi için 1980 sonrası yapılan kurumsal karar ve girişimlere bakmak gerekir. Bu dönemde 1985 yılında kurulan Savunma Sanayii Başkanlığı, Savunma Sanayii Destekleme Fonu, Savunma Sanayii İcra Komitesi mekanizmasının kurulması Ordunun modernleşmesi için yapılmış en doğru adımlardır.

Ordunun son otuz yıldaki operasyon tecrübesi, personelin eğitiminin, tecrübesi ve farkındalığının artması, NATO ve uluslararası alanda gerçekleştirilen iş birliği faaliyetleri, modernizasyonun doğru yönlendirilmesi için en önemli bilgi birikimi ve başlangıç noktasını oluşturmuştur. Geçmiş yıllardaki Foreign Military Sales (FMS) benzeri yabancı mekanizmalara bağlılığın verdiği atalet, 1990'lı yıllarda başlayan hareket ortamında yetişmiş personelin lider konumlara gelmesi ile dağılmış, yerli ve milli sistemlerden başlayarak spesifik proje örnekleri kullanılarak asker, tedarik birimi, üniversite veya firma döngüsü çalıştırılmaya başlanmıştır.

Günümüzde ordumuz modernizasyonu için geliştirilen sistemler, binlerce iş imkânı sağlamış, belirgin bir savunma sanayii sektörü oluşturmuş, ileri teknoloji ve kritik teknolojilerde uzmanlaşma imkanları sağlamıştır. Sistemlerin ihracatının 7 milyar ABD Dolarını aştığı günümüzde ülkemize ve topluma sağladığı ekonomik yararın yanı sıra, kendine yeter ve gerektiğinde dış ülkeleri destekleyebilen savunma sanayiine sahip olmamız ülkemizin yer aldığı coğrafyada gücünü artırmış, politikamızı pozitif ve ülke yararına olacak şekilde etkilemiş, ülke savunmasına ilişkin kritik bir husus olan caydırıcılığımızı üst seviyeye ulaştırmıştır.

Ordumuz modernizasyonunda ve ülkemiz ihracatında aktif yer alan savunma sanayii ekosisteminde bugün 4000 binden fazla etkin firma, 9000 binden fazla ürün çeşidi ve 100 binden fazla çalışan yer almaktadır.

Güçlü bir savunma sanayiine sahip olmak toplumumuzda; yaşantımız için güven, gelecek için ümit, ekonomi için kaynak, eğitim için amaç, gençler için yol, muhasım düşünceler içinde olanlar için ise "hail" etkilerini oluşturmaktadır.

Soru 5. Türkiye'nin modernleşme sürecinde ordunun siyasi ve sosyal istikrar üzerindeki olumlu veya olumsuz etkileri neler olmuştur? Ordunun toplumla ilişkisini hangi unsurlar etkilemiştir?

Daha önce bu konuya değinmiştim.

Soru 6. Ordunun kurumsal yapısında yaşanan değişimlerin modern Türkiye üzerindeki etkileri hakkında düşünceleriniz nelerdir? Bu değişimlerin toplumun orduya olan bakış açısında bir farklılık yarattığını düşünüyor musunuz?

Dönemsel olarak değişebilir, bu konuda güvenilir kurum anketleri fikir olarak değerlendirilebilir.

Soru 7. Medyanın ordunun toplumla olan ilişkisindeki rolünü nasıl değerlendirirsiniz? Medyanın ordunun görünürlüğü ve toplumsal algılar üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkileri neler olmuştur?

Dönemsel olarak değişmektedir.

Soru 8. Ordunun modernleşme sürecinde karşılaştığı yapısal veya toplumsal zorluklar nelerdi ve bu zorlukların üstesinden nasıl gelindi? Başarılı veya yetersiz sonuçlanan örnekler paylaşabilir misiniz?

Ordunun geçmişte modernleşme sürecindeki yaşadığı zorluklar, tedarik mekanizmasında uzmanlaşma eksikliği, yerli savunma sanayiinin yetersizliği ve kaynak sıkıntıları söylenebilir.

Savunma Sanayii Başkanlığı, Savunma Sanayii Destekleme Fonu ve Savunma Sanayii İcra Komitesi mekanizmaları bu zorlukların üstesinden gelinmesinde en kritik aşamaları oluşturdu.

Yerli savunma sanayii için yapılan insan, eğitim, kaynak yatırımları ve gelişim için uygulanan pozitif politik bakış açısı toplumda karşılık bulmuş, güçlü orduya sahip olmanın önemli görüldüğü toplumumuzun genelinde kabul görmüştür.

Bu konuda güvenilir kurum anketleri fikir olarak değerlendirilebilir.

Soru 9. Ordunun modernleşme sürecinde toplumdan aldığı destek hangi açılardan etkili olmuştur? Bu desteğin ordunun etkinliğine ve toplumla ilişkisinin niteliğine katkı sağladığını düşünüyor musunuz?

Toplumumuz için güçlü orduya sahip olmak en üst seviyede kabul görmüş bir amaçtır. Her aile kendisini ordunun bir neferi gibi görür, Türk milleti ordu milletir.

Ordunun modernleşmesi için sağlanan kaynak toplumda olumsuzluk olarak değerlendirilmez. Aksine güvenliğine katkı sağladığını hisseder. Zaferlere ulaşmak üzere kayıp vermeyi göze alabilir. Vatan Sağ Olsun tabiri insanımızın ağızından doğal bir tepki olarak çıkar.

Diğer taraftan 40 yıldır terörle mücadele eden ordumuzun güçlü olması, modernleşmesi devlet mekanizması ile birlikte toplumun kendi ihtiyacı olarak telakki edilir. Ordunun modernleşmesi için proje geliştiren ve karar alan makamlar, bu husustaki çalışmaları genel olarak milli bir ödev olarak görürler.

Son yıllarda yerli olarak yapılan girişim ve üretimlerin aldığı pozitif sonuçlar, toplumun ilgi, destek ve güvenini önemli ölçüde artırmıştır.

Soru 10. Türk ordusunun modernleşme sürecinde başarılı kabul edilen ve geniş yankı bulan girişimleri nelerdir? Bu girişimlerin Türkiye'nin genel kalkınmasına etkisi konusunda olumlu veya olumsuz değerlendirmeleriniz nelerdir?

Türk Ordusunun modernleşme sürecinde en önemli ve geniş yankı bulan girişimleri yerli savunma sanayii sistemlerini kullanarak icra etmiş olduğu harekatlarda almış olduğu sonuçlardır.

Yerli kara, hava ve deniz araçlarımız, oyun değiştiren insansız sistemlerimiz, yerli silah ve sistemlerimizin Ordumuzun modernleşmesinde başat rol oynaması ve sağladığı etkiler en önemli başarıdır.

Bu sayede oluşan savunma sanayii ekosistemi, sağladığı ekonomik, teknolojik, politik ve insan gücü ile ülkemizin kalınmasında en önemli katma değerlerden birisini oluşturmaktadır.

• **Katılımcı 7 ile Yapılan Mülakatın Analizi**

➤ **Katılımcı profilleri ve temsil gücü**

Katılımcı 7, Türk Silahlı Kuvvetleri'nde 28 yıl görev yapmış, takım, bölük ve tabur komutanlıklarının yanı sıra karargâh ve askerî okullarda da önemli görevler üstlenmiştir. Özellikle birliklerin modernizasyonu sürecinde harekât ihtiyaçlarının belirlenmesi, NATO karargâhlarındaki görevleri ve savunma sistemlerinin tedarik süreçlerindeki aktif katkısı, onu modernleşme pratiklerini uygulama düzeyinde deneyimlemiş bir uzman haline getirmiştir. Bu profil, askeri modernleşmenin teknik, operasyonel ve kurumsal boyutlarını temsil etmesi açısından çalışmaya yüksek düzeyde temsil gücü katmaktadır.

➤ **Türk Ordusunun modernleşme sürecindeki tarihsel rolü**

Katılımcı 7'ye göre Türk ordusu, Türkiye'nin modernleşme sürecinde hem öncü hem de taşıyıcı bir kurumdur. Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte düzenli ordunun oluşturulması, sadece askeri bir gereklilik değil; aynı zamanda hukuk

düzeninin tesisi ve feodal yapılardan ulus-devlet yapısına geçişin taşıyıcısı olarak görülmektedir. Bu tarihsel konum, orduyu modern Türkiye'nin kurucu sütunlarından biri haline getirmektedir.

➤ **Ordu ve Toplum arasındaki etkileşim biçimleri**

Katılımcı 7, Türk toplumunun orduyla kurduğu ilişkiyi “ordu-millet” anlayışı üzerinden tanımlamaktadır. Toplumda orduya duyulan güvenin çok yüksek olduğu, her ailenin kendisini ordunun bir ferdi gibi gördüğü ve bu nedenle orduya aktarılan kaynakların meşru ve gerekli görüldüğü belirtilmiştir. Modernleşme sürecinde halkın orduya verdiği destek, yalnızca maddi değil, duygusal ve ideolojik düzeyde de güçlüdür.

➤ **Modernleşme algısı: askerî perspektiften yorumlar**

Modernleşme, Katılımcı 7'ye göre yalnızca teknolojik değil; aynı zamanda toplumsal değerlerin dönüşümünü içeren bir süreçtir. Eğitim, özgürlük, girişimcilik gibi kavramlarla birlikte düşünüldüğünde modernleşme, sadece araçsal değil, zihinsel ve kültürel bir inşa olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda askerî okulların ve zorunlu askerliğin modern değerlerin yaygınlaştırılmasındaki rolü ön plana çıkarılmaktadır.

➤ **Siyasal ve bürokrasideki dönüşümlerde ordunun yeri**

Katılımcı 7, ordunun modernleşme sürecinde siyasal sistemin koruyucusu olduğunu, ancak bunun siyasal müdahale anlamına gelmemesi gerektiğini vurgular. Kurumsal sorumluluk çerçevesinde hareket eden bir ordu modelini savunur. Özellikle Atatürk'ün orduya biçtiği “uygarlık yolunun taşıyıcısı” rolüne atıf yaparak, siyasi istikrar ve toplumsal güvenliğin ordu eliyle korunmasının önemine dikkat çeker.

➤ **Savunma sanayi ve teknolojik gelişmelerin modernleşmeye katkısı**

Katılımcı 7, savunma sanayiinin gelişimini ordunun modernleşmesi açısından temel unsur olarak görmektedir. 1980 sonrası kurumsal adımların (SSB, fonlar, komiteler) yerli ve milli savunma sistemlerinin geliştirilmesine olanak tanıdığı, NATO sistemlerinin dışına çıkılarak bağımsız hareket alanı yaratıldığı belirtilmiştir. Savunma sanayi ekosisteminin oluşması hem teknolojik ilerleme hem de ekonomik kalkınma açısından olumlu değerlendirilmiştir.

➤ Ortak temalar ve görüşlerde öne çıkan eğilimler

Katılımcı 7'nin görüşlerinde disiplin, millilik, öz yeterlilik, teknolojiye hâkimiyet, eğitim ve halk desteği temaları öne çıkmaktadır. Özellikle savunma sanayiindeki yerli üretim kapasitesinin artırılması, kurumsal sorumluluk bilinciyle yürütülen modernizasyon çalışmaları ve eğitimin zihniyet dönüşümündeki rolü sıkça vurgulanmaktadır. Bu temalar, anlatıya tutarlılık ve bütünlük kazandırmaktadır.

➤ Karşıt görüşler ve tartışmalı noktalar

Katılımcı 7'nin anlatısı genel olarak olumlayıcı bir perspektife sahip olmakla birlikte, geçmişteki eksiklikler (örneğin, yabancı tedarike bağımlılık, yerli teknoloji geliştirme gecikmeleri) açık bir biçimde dile getirilmiştir. Bununla birlikte medyanın ya da sivil toplumun rolü konusunda daha az veri sunulması, sivil perspektifin sınırlı ele alındığını göstermektedir. Bu durum eleştirel mesafenin yer yer daralmasına neden olabilmektedir.

➤ Modernleşmenin sosyolojik boyutu: değerler, normlar ve kurumlar

Katılımcıya göre modernleşme, sosyal yapıdaki değerler sisteminin dönüşümüdür. Askerî disiplin, liyakat, özveri gibi değerler, ordu eliyle topluma aktarılmıştır. Subay eğitimi yalnızca teknik değil, ahlaki ve zihinsel bir dönüşüm süreci olarak ele alınmakta, bu sayede toplumun daha girişimci, özgüvenli ve katılımcı bireylerden oluşması hedeflenmektedir. Zorunlu askerlik bu süreci yaygınlaştıran bir sosyal mekanizma olarak sunulmaktadır.

➤ Araştırmanın sınırlılıkları ve gelecek çalışmalara yönelik öneriler

Katılımcı 7'nin görüşleri, teknik bilgiye dayalı, kurumsal derinliği yüksek ve uygulama tecrübesiyle desteklenen güçlü bir perspektif sunmaktadır. Ancak sivil toplum, kadınlar, medya, gençler gibi farklı sosyal aktörlerin ordunun modernleşme sürecine dair algıları ya da katkıları sınırlı biçimde ele alınmıştır. Gelecek çalışmalarda, bu tür karşılaştırmalı görüşmelerle ordu merkezli modernleşme anlatısının toplumsal yankısı daha kapsamlı biçimde analiz edilebilir.

• Genel Değerlendirme

Katılımcı 7 ile yapılan mülakat, teknik derinliği yüksek, kurumsal tecrübeye dayalı ve uygulama odaklı bir modernleşme anlatısı sunmaktadır. Anlatı, askerî modernleşmeyi yalnızca araçsal değil, aynı zamanda sosyo-kültürel bir dönüşüm

süreci olarak konumlandırmakta; eğitim, değer aktarımı, halkla bütünleşme ve teknolojik yeterlilik gibi unsurları iç içe geçirmiş bir çerçeve önermektedir. Bu yönüyle çalışmaya bütüncül bir perspektif katmaktadır.

Araştırma Bulguları Özet

Ana Temalar ve Alt Temalar

1. Tarihsel Rol

- *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş*
- *Tanzimat ve Islahat reformları*
- *Atatürk dönemi modernleşme hamleleri*

2. Sivil-Asker İlişkileri

- *Askeri darbeler ve müdahaleler*
- *MGK ve siyasi etki*
- *Demokratikleşme süreci*

3. Savunma Sanayi ve Teknoloji

- *ASELSAN, TUSAŞ, ROKETSAN, HAVELSAN*
- *Yerli ve milli üretim*
- *Teknoloji transferi ve AR-GE*

4. Eğitim ve Toplumsal Katkı

- *Askeri okullar ve sivil eğitim katkısı*
- *Disiplin anlayışı*
- *Toplumsal değerler ve kültürel aktarım*

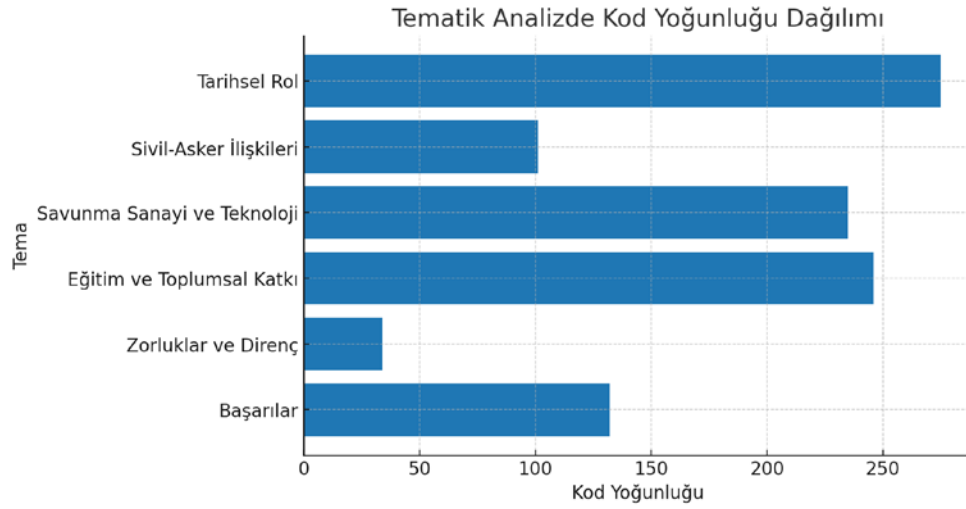
5. Zorluklar ve Direnç

- *Bütçe yetersizlikleri*
- *NATO ve dışa bağımlılık*
- *Kültürel direnç ve eski alışkanlıklar*

6. Başarılar

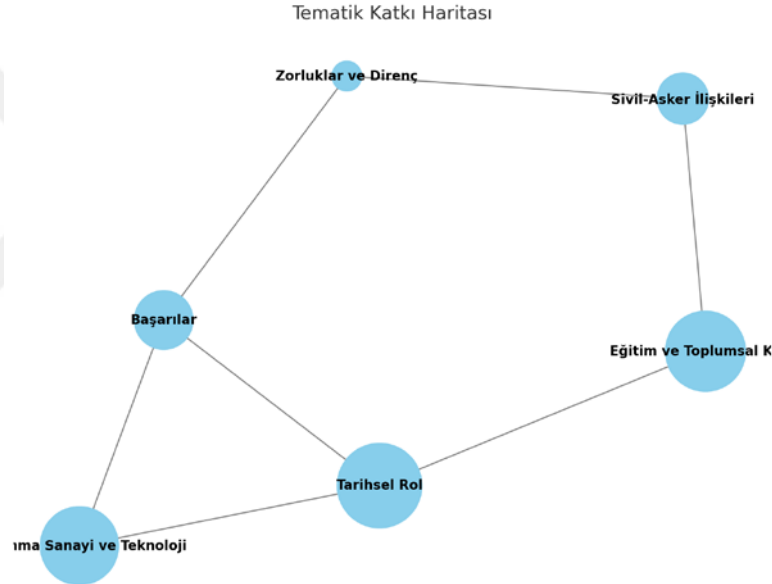
- *Kıbrıs Barış Harekâtı*
- *İnsansız hava araçları*
- *Milli gemi ve tank projeleri*

Kod Yoğunluğu Dağılım Tablosu	Tema	Kod Yoğunluğu
Tarihsel Rol		275
Sivil-Asker İlişkileri		101
Savunma Sanayi ve Teknoloji		235
Eğitim ve Toplumsal Katkı		246
Zorluklar ve Direnç		34
Başarılar		132

Tematik Katkı Haritası:

Bu görselde düğümlerin büyüklüğü, temanın kod yoğunluğunu temsil ediyor; çizgiler ise temalar arası içerik ilişkilerini gösteriyor.

Çalışmada kod yoğunluğunu belirlerken öncelikle mülakat metinlerini dikkatlice okunarak tekrar eden ve araştırma amacına uygun ana temaları belirlenmiştir. Bu temalar şunlardır;

Tarihsel Rol

- **Sivil-Asker İlişkileri**
- **Savunma Sanayi ve Teknoloji**
- **Eğitim ve Toplumsal Katkı**
- **Zorluklar ve Direnç**
- **Başarılar**

Her tema için, içerikte o temayı temsil eden anahtar kelimeler listesini oluşturulmuştur. Örneğin, Tarihsel Rol teması için “Osmanlı”, “Cumhuriyet”, “Atatürk”, “Tanzimat”, “modernleşme süreci” gibi ifadeleri; Savunma Sanayi ve Teknoloji teması için “ASELSAN”, “TUSAŞ”, “ROKETSAN”, “HAVELSAN”, “savunma sanayi”, “teknoloji” gibi kavramları kullanılmıştır.

Ardından, belirlenen bu anahtar kelimelerin mülakat metinlerinde geçme sayıları taranmıştır. Her temanın kod yoğunluğunu, o temaya ait anahtar kelimelerin toplam tekrar sayısı olarak hesaplanmıştır. Böylece, örneğin **Tarihsel Rol** temasındaki tüm kelimeler metinlerde toplam 275 kez geçtiyse, bu tema için kod yoğunluğu 275 olarak belirlenmiştir.

Elde edilen kod yoğunluğu değerleri hem tablo olarak hem de görselleştirilerek sunulmuştur. Kod Yoğunluğu Dağılım Grafiği, temalar arasındaki frekans farklarını açıkça ortaya koyarken, Tematik Katkı Haritası bu temalar arasındaki ilişkileri ve her birinin çalışmaya katkı düzeyini görsel olarak ifade etmektedir.

Genel Değerlendirme

Bu çalışma, Türk ordusunun modernleşme sürecindeki rolünü hem tarihsel hem toplumsal hem de teknolojik boyutlarıyla ortaya koymaktadır. Kod yoğunluğu analizinde en baskın temalar "Tarihsel Rol", "Eğitim ve Toplumsal Katkı" ile "Savunma Sanayi ve Teknoloji" olmuştur. Bu durum, ordunun yalnızca askeri bir kurum değil, aynı zamanda ulusal modernleşmenin başat aktörü olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır.

Tarihsel süreçte Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan modernleşme çabaları, ordunun kurumsal kültürü ve disiplin anlayışı ile birleşerek toplumsal dönüşümü desteklemiştir. Savunma sanayindeki ilerlemeler, yalnızca askeri kapasiteyi değil, ekonomik ve teknolojik kalkınmayı da hızlandırmıştır. Eğitim alanındaki katkılar ise, modernleşmenin tabana yayılmasına olanak tanımıştır.

Buna karşın "Zorluklar ve Direnç" temasının düşük yoğunlukta kalması, katılımcıların daha çok başarı ve olumlu katkılara odaklandığını göstermektedir. Bu durum, çalışmanın eleştirel bakış açısını genişletecek daha farklı aktör ve perspektiflere ihtiyaç olduğunu da düşündürmektedir.

Sonuç olarak, ordu modernleşme sürecinin hem tetikleyicisi hem de taşıyıcısı olmuş, ancak değişen siyasi dengeler ve küresel gelişmeler karşısında bu rolü farklı dönemlerde yeniden tanımlamak zorunda kalmıştır.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye'nin modernleşme yolculuğu, sadece bir dönüşüm hikâyesi değil; aynı zamanda kurumların, ideolojilerin ve toplumun birlikte şekillendiği karmaşık bir süreçtir. Bu serüvenin en karakteristik ve belirleyici aktörlerinden biri ise hiç kuşkusuz TSK'dır. Bu araştırma, farklı sosyo-kültürel geçmişlerden gelen katılımcıların deneyimlerine, düşünsel miraslarına ve gözlemlerine dayanarak, ordunun Türkiye'deki modernleşme sürecindeki rolünü hem tarihsel hem de toplumsal boyutlarıyla bütüncül bir şekilde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

5.1 Tarihsel Süreçte Ordunun Modernleşmedeki Kurucu Rolü

Araştırmaya katılan tüm bireyler, ordunun Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte taşıyıcı bir kolon işlevi gördüğü konusunda ortak bir anlayışa sahiptir. Özellikle 18'inci yüzyıldan itibaren başlayan askeri reformlar – Nizam-ı Cedid gibi girişimler ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması – sadece teknik bir yeniden yapılanma değil, aynı zamanda ideolojik bir yön değişimini temsil etmektedir. Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte bu dönüşüm çok daha kurumsal bir hal almış ve Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde, ordu sadece yeni devletin güvenlik gücü değil, aynı zamanda ideolojik bir temel taşı olarak konumlanmıştır.

5.2 Toplum ile Ordu Arasındaki Dinamik ve Dönüşen İlişki

Mülakat verileri, halk ile ordu arasında hem tarihsel bir güven ilişkisi hem de zaman zaman gerilimli bir etkileşim olduğunu göstermektedir. Özellikle bazı sembolik pratiklerde – örneğin kadın subayların görünürlüğü, resmî törenlerdeki davranış kalıpları gibi – geleneksel normların modern değerlerle çeliştiği durumlar ortaya çıkmaktadır. Bu da toplumun ordudan beklentilerinin zamanla değiştiğini ve ordunun toplumsal algısının sosyolojik olarak sürekli yeniden inşa edildiğini ortaya koymaktadır.

5.3 Ordu: Bir Sosyal Mühendislik Kurumu mu?

Araştırmada öne çıkan bir diğer önemli tema, ordunun yalnızca güvenliğini sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda bir tür “sosyal mühendislik” işlevi üstlenmesidir. Eğitim politikaları, laiklik ilkesi, kadınların kamusal alandaki yeri gibi birçok modernleşme başlığında ordu öncü rol üstlenmiştir. Ancak bu yukarıdan

aşağıya dayatılan reformlar zamanla eleştiri konusu olmuş, özellikle halkın geniş kesimlerinin bu süreçten dışlandığı yönünde kaygılar dile getirilmiştir.

5.4 Savunma Sanayii: Teknoloji ve Ekonomiyle Gelen Güç

Emekli asker ve bürokratların vurguladığı bir diğer önemli alan ise Türkiye'nin savunma sanayisindeki dönüşümüdür. ASELSAN, ROKETSAN ve TUSAŞ gibi kurumlar aracılığıyla gerçekleşen teknolojik gelişmeler, sadece askeri kapasiteyi değil, aynı zamanda ekonomik bağımsızlığı ve milli gururu da pekiştirmiştir. Savunma sanayisindeki bu ilerleme, toplumda “güçlü devlet-güçlü ordu” algısının daha da kökleşmesine neden olmaktadır.

5.5 Siyasetle İlişkiler: Müdahale ve Mesafe Arasında

Ordunun siyasete müdahil olduğu dönemler (1960, 1971, 1980, 1997) katılımcılar tarafından kısa vadeli çözümler sağlasa da uzun vadede demokrasiyi zedeleyen girişimler olarak değerlendirilmektedir. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren ivme kazanan sivilleşme süreci, ordu-siyaset ilişkisinin yeniden tanımlandığı bir dönemi işaret etmektedir. Bu değişim, kurumun kendi içindeki dönüşümünü de zorunlu kılmaktadır.

5.6 Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Kurum Kültürü

Kadınların TSK içinde görünür hale gelmesi, katılımcılar tarafından modernleşmenin somut bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Ancak bazı uygulamalarda hâlâ geleneksel cinsiyet rolleriyle uyumlu davranış kalıplarının sürdüğü görülmektedir. Bu durum, modernleşmenin kurumsal yapıya girmesine rağmen toplumsal normlarla olan mücadele sürecinin devam ettiğini göstermektedir.

5.7 Ortak Noktalar ve Tartışmalı Başlıklar

Araştırmada hemen her katılımcının üzerinde uzlaştığı en önemli konu, ordunun Türkiye'nin modernleşme sürecinde başat bir aktör olduğu yönündedir. Ancak tartışmalı alanlar da dikkat çekicidir:

- Ordu-siyaset ilişkisi: Müdahale mi, denge mi?
- Modernleşmenin toplumsal tabana yayılma kapasitesi
- Kurum içindeki ideolojik yönelimler ve kutuplaşmalar

Bu başlıklar, modernleşme sürecinin sadece kurumlar değil, aynı zamanda değerler ve kimlikler arası bir mücadele olduğunu göstermektedir.

5.8 Kurumsal ve Sosyolojik Riskler: Geleceğe Dair Kaygılar

Katılımcıların bazıları, ordunun profesyonellikten sapmasının ve ideolojik gerilimlerin artmasının, kurumsal işleyişi ve halk nezdindeki güveni zedeleyebileceği uyarısında bulunmuştur. Bu tür kırılganlıklar, dış tehditlere karşı zayıf düşme riskini beraberinde getirebilir. Dolayısıyla, kurumsal tarafsızlık ve liyakat ilkesinin korunması gelecekteki güvenlik ve toplumsal barış açısından hayati önem taşımaktadır.

5.9 Araştırmanın Sınırlılıkları ve Geliştirme Önerileri

Araştırmanın en belirgin sınırlılığı, katılımcı çeşitliliğinin sınırlı olmasıdır. Görüşmelerin çoğu benzer sosyo-politik çevrelerden gelmiş bireylerle yapılmış, bu da farklı bakış açılarının kapsam dışı kalmasına neden olmuştur. Gelecek araştırmalarda, daha geniş bir demografik ve ideolojik yelpazeden katılımcılarla çalışılması, modernleşme olgusunun çok boyutluluğunu daha iyi ortaya koyacaktır.

Sonuç olarak;

Bu tez çalışması, TSK'nın Türkiye'nin modernleşme serüveni içindeki rolünü yalnızca askeri değil, aynı zamanda toplumsal, ideolojik ve kurumsal katmanlarıyla analiz etmiştir. Modernleşme burada sadece bir devlet politikası değil, aynı zamanda toplumun her katmanını etkileyen çok boyutlu bir mücadele alanı olarak ele alınmıştır. Ordu, bu süreçte hem modernleşmenin taşıyıcısı hem de zaman zaman bu sürecin karmaşıklığı içinde eleştiriye açık bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Gelecekte yapılacak daha kapsayıcı çalışmalar, bu tür analizlerin derinliğini ve toplumsal faydasını artıracaktır.

Saha çalışmalarıyla desteklenen bölümde ise ordu-toplum ilişkisine dair güncel algılar ve dönüşen değer sistemleri sosyolojik analizlere tabi tutulmuş, özellikle askeri liderlik, örgütsel davranış, disiplin, askerlik algısı gibi sosyal psikolojik faktörlerin önemi vurgulanmıştır. Ordu ve toplum arasındaki etkileşimin birbirini şekillendiren ve hatta birbirini biçimlendiren sonuçları olması nedeniyle, etkileşim ifadesinin “kültürleştirme” üzerinden değerlendirilmesi de mümkündür. İlişkinin bu yönü yeni araştırmalara konu edilebilecektir.

Tezin bilimsel katkısı, bu ilişkileri yargılayıcı bir perspektiften değil; anlamaya, açıklamaya ve çözümlemeye dönük bir bilimsel duruşla ele almasıdır. Ayrıca, Türk ordusunun demokratikleşme sürecinde nasıl bir rol oynayabileceği sorusu, yalnızca tarihsel verilerle değil, sosyolojik kavramlar üzerinden de tartışılmıştır.

Bu çalışma, mevcut literatürdeki boşlukları doldururken, aynı zamanda yeni tartışmaların önünü açabilecek bir temel sunmaktadır. Sosyoloji bilimi açısından, hem metodolojik hem de kuramsal derinliğe sahip bu tez; askerî konuların yalnızca güvenlik eksenli değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı biçimlendiren aktörler olarak ele alınması gerektiğini güçlü biçimde ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

- Abrams, P. (1980). History, sociology, historical sociology. *Past & Present*, (87), 3-16. <http://www.jstor.org/stable/650561>
- Adak, N. (2018). Sosyoloji ve sosyal problemler. N. Adak (Ed.). *Sosyal problemler sosyolojisi* (s. 15-33) içinde. Siyasal Kitabevi.
- Agamben, G. (2017). *Çıplaklıklar*. Alef Yayınevi.
- Ahmad, F. (1994). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. Sarmal Yayınevi.
- Ak, M. (2009). *Siyavuş Paşa, Kanijeli*. TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/siyavus-pasa-kanijeli> adresinden 2 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Akan, Y. (2016). *Fransız ihtilali ve Türk modernleşmesi*. İletişim Yayınları.
- Akdağ, M. (1945). Timar rejiminin bozuluşu. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 3(4), 419-431.
- Akiner, A. A. (t. y.). *The Impact of the Korean War on Turkey* [Undergraduate Honors Thesis]. Rutgers History Department and Livingston Honors Program.
- Aksan, V. H. (2013). Ottoman Wars, 1700–1870 an empire besieged. *Choice Reviews Online*, 45(08), 45-4553 <https://doi.org/10.5860/choice.45-4553>
- Albakır, Z. T. (2023). Niyazi Berkes ve çağdaşlaşma. P. D. Güngör (Ed.). *Bir sosyolog bir kavram ve din - 1* (s. 111-122) içinde. Oku Okut Yayınları. <https://doi.org/10.55709/okuokutpress.44>
- Ancient Society.(2025). *Wikipedia* içinde. https://en.wikipedia.org/wiki/Ancient_Society?utm adresinden 3 Ocak 2023 tarihinde alınmıştır.
- Anderson, B. (2006). *Hayali cemaatler: milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*. Metis Yayınları.
- Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman (F. Giese, Ed.). (1992). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Arı, Y. (2021). Toplumsal değişim ve din. *Asya Studies*, 5(16), 131-142. <https://doi.org/10.31455/asya.958362>
- Aron, R. (2010). *Sosyolojik düşüncenin evreleri*. (8 Baskı). (K. Alemdar, Çev.). Kırmızı Yayınları.
- Arslan, A. (2004). Türk iktidar seçkinleri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, (3), 1-14.
- Arslantürk, M. Z. (2001). *Sosyoloji (Kavramlar, kurumlar, süreçler, teoriler)*. Kaknüs Yayınları.
- Asım, S., & Kara, B. (2023). Ziya Gökalp ve Türkçülük. P. D. Güngör (Ed.), *Bir sosyolog bir kavram ve din - 1* içinde (ss. 51–70). Oku Okut Yayınları. <https://doi.org/10.55709/okuokutpress.44>
- ATASE. (2013). *Atatürk'ün sözlerinde asker ve askerlik mesleği*. Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları.
- Atasoy, T. (2019). Türk askeri yönetimindeki kırılmalarda ve dönüşümlerde yabancı etkisi: Osmanlı'dan 2000'lere. *Memleket Siyaset Yönetim (MSY)*, 14(32), 103-146.
- Atatürk Ansiklopedisi. (2023, Eylül 28). 1933 Üniversite reformu. *Atatürk Ansiklopedisi*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/1933-universite-reformu/> adresinden 23 Eylül 2024 tarihinde alınmıştır.

- Atatürk Araştırma Merkezi. (2006). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Atatürk, M. K. (1930). *Vatandaş için medeni bilgiler*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bağirov, Ş. (2017). Elit kavramı ve oluşum mekanizmaları. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(5), 73-80.
- Bauman, Z. (1997). *Modernite ve Holocaust*. (S. Sertabiboğlu, Çev.). Sarmal Yayınevi.
- Bauman, Z. (2012). *Akışkan modernite: yaşamın ve siyasetin yeni biçimleri*. (M. Küçük, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Berkes, N. (2004). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beydilli, K. (2007). *Nizam-ı Cedid*. TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nizam-i-cedid> adresinden 17 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Beydilli, K. (2020). *Mühendishane-i Berri-i Hümayun*. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhendishane-i-berri-i-humayun> adresinden 23 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- Beydilli, K. ve Şahin, İ. (2001). *Mahmud Raif Efendi ve Nizam-ı Cedid'e dair eseri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Beyoğlu, S. (1999). Osmanlı havacılığı ve ilk havacılık teşkilatı. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 1(1), 139-150.
- Black, J. (2009). *Savaş ve dünya*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Borak, N. (1992). *Mustafa Kemal Atatürk'ün kitapları*. Türk Tarih Kurumu.
- Bourdieu, P. (1995). *Pratik nedenler*. (H. Tufan, Çev.). Kesit Yayıncılık.
- Busbecq, O. G. (2011). *Türk mektupları Kanuni döneminde Avrupalı bir elçinin gözlemleri (1555-1560)*. (D. Türkömer, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Caforio, G. (2017). *Askeri sosyoloji*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Clausewitz, C. V. (2003). *Savaş üzerine*. (Ş. Yalçın, Çev.). Eriş Yayınları.
- Coşgun, M. (2010, Haziran). *II. Mahmut döneminde ulemanın modernlik anlayışı* [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Sakarya Üniversitesi.
- Cumhuriyet. (2024, Ağustos 26). *Alper Taş: Jandarma subayları belediye başkanının eşinin elini sıkmadı*. Cumhuriyet. <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/alper-tas-jandarma-subaylari-belediyeye-baskaninin-esinin-elini-sikmadi-2241634> adresinden 29 Ağustos 2024 tarihinde alınmıştır.
- Cultural Lag. (2024). *Wikipedia içinde*. https://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_lag adresinden 22 Kasım 2024 tarihinde alınmıştır.
- Çayır, T. (2019). *Tarihsel sosyoloji perspektifinden Şerif Mardin* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Çebi, M. S. (2012). Yeniliklerin yayılmasında sosyal taklidin ve kanaat önderlerinin işlevsel önemi: Gabriel Tarde'in sosyal taklit teorisi açısından bir inceleme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Bahar*, 34(1), 1-18.
- Çelebi, N. (2002). Dün-bugün ilişkisi üzerine bir deneme. R. Yelken (Ed.). *Tarih sosyolojisi* (s. 52-55) içinde. Vadi Yayınları.
- Çelik, Z. (2008). *Cumhuriyet Türkiye'sinde çocuk ve kitap*. Kitap Yayınevi.

- Dahrendorf, R. (1959). *Class and class conflict in industrial society*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Dalkıran, K. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde askeri akademik eğitim*. (Tez No. 263737) [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Tez No. 263737]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Davis, K. (1963). The theory of change and response in modern demographic and social systems. *Population Studies. Population Index*, 29(4), 345-366. <https://doi.org/10.2307/2732014>
- De Tott, B. (t.y.). *Hâtıralar, Türkler ve Tatarlara dair*. Tercüman 1001 Temel.
- Delanty , G., & F. Isin, E. (2003). Introduction: reorienting historical sociology. G. D. Isin (Ed.). *Handbook of historical sociology* (s. 1-8) içinde. SAGE Publications.
- Demir, Ö. (1995). Joseph A. Schumpeter: hayatı, eserleri ve katkıları. *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 50(1-2).
- Demir, Ş. (2008). Türk siyasal elitlerin sosyal profillerinin incelenmesi (1950 1960). *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 03(05), 105-122. <https://doi.org/10.19129/SBAD.120>
- Demir, Ş., Sesli, M., ve Yılmaz, V. (2008). Türk modernleşmesi: Eleştirel bir bakış. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 77-90.
- DİA. (2002). Koca Sekbanbaşı Risâlesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/koca-sekbanbasi-risalesi?utm_source=adresinden 1 Ağustos 2024 tarihinde alınmıştır.
- Duman, D. (2019). Kore Savaşı ve Türkiye'de savaş karşıtı bir örgütlenme: Türk barışseverler cemiyeti. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIX(39), 665-692.
- Durkheim, E. (1910). *Allemagne au-dessus de tout "la mentalité Allemande et la guerre"*. Librairie Armand Colin.
- Durkheim, E. (1986). *Meslek ahlakı*. (M. Karasan, Çev.). Milli Eğitim Basımevi.
- Durkheim, E. (1992). *Toplumsal işbölümü*. (Ö. Ozankaya, Çev.) İstanbul: Cem Yayınları.
- Durkheim, E. (2002). *L'État*. Université du Québec à Chicoutimi. http://classiques.uqac.ca/classiques/Durkheim_emile/textes_3/textes_3_6/l_Etat.html# adresinden 23 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır
- Durkheim, E. (2004). *Sosyolojik yöntemin kuralları*. (V. Atayman, Ed., ve C. Saraçoğlu, Çev.). Bordo Siyah Klasik Yayınlar.
- Durkheim, E. (2013). *Sosyolojik metodun kuralları*. (M. Özdemir, Çev.). İletişim Yayınları.
- Dreyfus affair. (2023). *Wikipedia içinde*. https://en.wikipedia.org/wiki/Dreyfus_affair adresinden 16 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.
- Ekinci, S. (2020). *Hunlar*. Türk Tarihim Türk Tarihi Araştırmaları. <https://www.turktarihim.com/hunlar.html> adresinden 4 Kasım 2024 tarihinde alınmıştır
- Elias, N. (2004). *Uygarlık süreci* (3 B.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Elias, N. (2016). *Sosyoloji nedir?* Olvido Kitap.
- Elias, Norbert (t.y.) - Sociopedia. <https://sociopedia.co/author/elias-norbert> adresinden 23 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.
- Erickson, E. J. (2001). *Ordered to die*. Greenwood Press.

- Ertugay, F. (2022, Haziran). Türkiye’de politik kutuplaşmanın tarihsel kökenleri/kolektif hafıza. *Amme İdaresi Dergisi*, 55(2), 27-62.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin doğuşu*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2002). *Toplumu savunmak gerekir*. YPK.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977* (C. Gordon, Ed.). Pantheon Books.
- Giddens, A. (1994). *Moderliğin sonuçları*. (1. Basım). (E. Kuşdil, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (1998). *The third way: the renewal of social democracy*. Polity Press.
- Giddens, A. (1999). *Toplunun kuruluşu*. (H. Özel, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Giddens, A. (2001). *Sosyoloji*. Phoenix Yayınevi.
- Giddens, A. (2008a). *Siyaset, sosyoloji ve toplumsal teori*. (3. Basım). (T. Birkan, Çev.). Meti Yayınları.
- Giddens, A. (2008b). *Ulus devlet ve şiddet* (2. Basım). (C. Atay, Çev.). Kalkedon Yayınları.
- Goffman, E. (1961). *Asylums Essays On the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Anchor Books.
- Golovin, N. A. (2019). Max Weber and The Great War: personal opinions and essays as historical sociology. *Russian Sociological Review*, 18(2), 138-145. <http://doi.org/10.17323/1728-192x-2019-2-138-145>
- Göle, N. (1997). *Batı dışı modernlik*. İletişim Yayınları.
- Guadilla, M. P. G., & Mallen, A. (2019). Polarization, participatory democracy, and democratic erosion in venezuela’s twenty-first century socialism. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 68 1(1), 62-77. <https://doi.org/10.1177/0002716218817733>
- Günay, Ü. (2000). *Din sosyolojisi*. İnsan Yayınları.
- Güngör, Ö. (2023). Erol Güngör, Ne nefret ne hayranlık milli kültürle değişim. *Bir sosyolog bir kavram ve din - 1* (s. 13-32) içinde. Oku Okut Yayınları. <http://doi.org/10.55709/okuokutpress.44>
- Güngör, E. (1992). *Kültür değişmesi ve milliyetçilik*. Ötüken Neşriyat.
- Güvenç, S. (2005). *Türkiye’de sosyoloji ve sosyologlar*. İletişim Yayınları.
- Haldun, İ. (2011). *Mukaddime*. (Z. Danışman, Çev.). Dergah Yayınları.
- Halperin, S. (2016). Historical sociology from. P. B. Xavier Guillaume (Ed.). *Routledge Handbook of International Political Sociology* (s. 26-35) içinde. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315446486.ch3>
- Hesapçıoğlu, M. (2010). *Mustafa Kemal’in fikir dünyası ve Atatürkçülük*. İletişim Yayınları.
- Hochschild, A. R. (1983). *The managed heart: commercialization of human feeling*. University of California Press.
- Hochschild, A. R. (2012). *The second shift: Working parents and the revolution at home*. Penguin Books.
- İnalcık, H. (2009). *Devlet-i ‘Aliyye*. (Cilt 1). Türkiye İş Bankası.

- İnan, A. (1957). *Atatürk ve milli kültür*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (2009). *Mustafa Kemal ve Türk tarih tezi*. Timaş Yayınları.
- Jankowski, B. (2001). Émile Durkheim aux marges de l'institution militaire. *Les champs de mars*, 10, 31-50. <https://doi.org/10.3917/lcdm1.010.0031>
- Janowitz, M. (1964). *The professional soldier: a social and political portrait*. New York: New York Free Press.
- Jensen, C. (2006). Politics of nature: how to bring the sciences into democracy. *Human Studies*, 29, s. 107–122. <http://doi.org/10.1007/s10746-005-9016-z>
- Horner, J. M. J. (1997). Thorstein Veblen and Henry George on war, conflict, and the military: an institutionalist connection. *Journal of Economic Issues*, 31(2), 633-639. <https://www.jstor.org/stable/4227216>
- Kahraman, Ş. (2005). Nizâm-ı Cedid düşüncesinde batılılaşma ve İslami modernleşme. *Divân İlmi Araştırmalar*, 19, 117-150.
- Kaiser, C. (2023). The wounded world review: brilliant biography of WEB Du Bois at war. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/books/2023/may/06/the-wounded-world-book-review-biography-web-du-bois-war> adresinden 16 Ekim 2024 tarihinde alınmıştır
- Kalelioğlu, U. B. (2020). Mustafa Kemal Atatürk'ün sosyoloji'ye ilgisi ve sosyoloji'nin kurumsallaşmasına yönelik girişimleri. *Social Sciences Research Journal*, 9(3), 141-151.
- Kar, M., ve Özgür Çetenak, Ö. (t.y.). Türk havacılık ve savunma sektörünün dönüşümü ve ekonomik etkileri, (s. 583-609. <http://doi.org/10.53478/TUBA.978-625-8352-16-0.ch27>
- Karadaş, Y. (2016). *Osmanlı ordusunda modernizasyon ve demodernizasyon 1826-1918*. Doğu Kitabevi.
- Karadoğan, U. C. (2018). Birinci Dünya Savaşı ve milli mücadele döneminde Türk deniz havacılığı faaliyetleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 34(2), 127-180.
- Karakaşlı, K. (2016). Dadyan okulunun tarihe tanık binası oldu bittiye kurban edilmemeli. *Agos*. <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/15722/dadyan-okulunun-tarihe-tanik-binası-oldu-bittiye-kurban-edilmemeli?utm> adresinden 3 Ekim 2024 tarihinde alınmıştır.
- Karakaya, M. F. (2018) Bütünleşmiş kültürün toplumsal dinamikleri: Sorokin'in uygarlık(lar) okuması. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 377-402. <https://doi.org/10.26650/SJ.2018.38.2.0031>
- Karakoyun, Y. (2005). *Türkiye'de elit değişimi ve toplumsal yapıya etkileri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Tez No. 190513]. YÖK Ulusal Tez Merkezi
- Karta, N. (2014). Sultan III. Selim döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik durumu ve alınan tedbirler. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 21-50.
- Kaya, İ. (2023). Ahmed Cevdet Paşa ve tarih anlayışı. E. Güngör (Ed.). *Bir Sosyolog Bir Kavram Ve Din - 1* (s. 33-49) içinde. Oku Okut Yayınları. <https://doi.org/10.55709/okuokutpress.44>
- Keleş, E. ve Erdinç, Ö. (2021). Sultan II. Mahmud'un orduda yaptığı reformlara Menteşe sancağının katkısı (1826-1839). *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 50, 171-206.
- Kıbrıs harekâtı. (2025). *Vikipedi içinde*. https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1br%C4%B1s_Harek%C3%A2t%C4%B1#:~:text=Harek%C3%A2t%C4%B1n%20ikinci%20g%C3%B Cn%C3%BC%20Rumlar%2C%20havadan,58 adresinden 24 Mayıs 2025 tarihinde alınmıştır.

- Kilcullen, D. (2009). *The accidental guerrilla: fighting small wars in the midst of a big one*. Oxford University Press.
- King, A. (2006). The word of command communication and cohesion in the military. *Armed Forces & Society*, 32(4), 493-512. <http://online.sagepub.com> adresinden 6 Mayıs 2023 tarihinde alındı
- Kışlalı, A. T. (1987). *Siyaset bilimi*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Kıvrıkoğlu, H. (1998). Türk Ordusu, Atatürk ve Cumhuriyet. *ERDEM*, 11(31), 155-170.
- Knox, M., ve Murray, W. (2013). *Askerî devrimlerin dinamikleri savaşın değişen yüzü, 1300-2050*. (E. S. Türközü, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Koçu, R. E. (1964). *Yeniçeriler*. Koçu Yayınları.
- Koçu, R. E. (1973). Dadyan, Dadyan Ailesi. *İstanbul Ansiklopedisi*. <https://istanbulansiklopedisi.org/handle/rek/12218> adresinden 8 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır
- Kongar, E. (1971). Toplumsal değişme. *Amme İdaresi Dergisi*, 4(1), 63-90.
- Kore Savaşı. (2025). *Wikipedia içinde*. https://tr.wikipedia.org/wiki/Kore_Sava%C5%9F%C4%B1 adresinden 16 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- Kurt, H., ve Eyicil, A. (2022, Eylül 5). II. Mahmut dönemi ıslahatları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 556-568.
- LaPIERE, R. T. (1954). *A theory of social control*. McGraw-Hill Book Company, Inc.
- Lewin, K. (1947). Frontiers in group dynamics: II. channels of group life; social planning and action research. *Human Relations*, 1(2), 143-153. <https://doi.org/10.1177/001872674700100201> (Original work published 1947)
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Lippe, J. M. (2000, January). Forgotten brigade of the forgotten war: Turkey's participation in the Korean war. *Middle Eastern Studies*, 36(1), 92-102.
- Luhmann, N. (1995). *Social systems*. Stanford University Press.
- Luhmann, N. (2006). System as difference. *Organization*, 13(1), 37-57.
doi:10.1177/1350508406059638
- Maalouf, A. (2009). *Çivisi çıkmış dünya: Uygarlıklarımız tükendiğinde*. (O. Türkay, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Mahmut, K. (2023). Türk savunma sanayisindeki gelişmelerin ekonomiye etkileri (2000-2023). *Sakarya İktisat Dergisi*, 12(1), 15-41.
- Mahoney, J. (2000, Aug). *Path dependence in historical sociology*. *Theory and society*, 29(4), 507-548.
- Mann, M. (2012). *İktidarın tarihi: Sınıflar ve ulus devletlerin yükselişi, 1760- 1914* (Cilt II. Cilt). (Ali R. Güngen, G. Şaş, E. D. Ela ve H. A. Sözen, Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Mann, M. (2017). *İktidarın tarihi: Küresel imparatorluklar ve devrim 1890-194*. (Ö. B. Ali Rıza Güngen, Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Manuel, F. E. (1956). *The new world of Henri Saint-Simon*. Harvard University Press.
- Marx, K. (1986). *Kapital*. (A. Bilgi, Çev.). Sol Yayınları.

- McCoy, J., & Rahman, T. (2016). Polarized Democracies In Comparative Perspective: Toward A Conceptual Framework. *Conference: International Political Science Association, July, Poland*
- Mccoy, J., & Somer, M. (2019). Toward a theory of pernicious polarization and how it harms democracies: Comparative evidence and possible remedies. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 681, 234-271. <http://doi.org/10.1177/0002716218818782>
- Medwar, J., & Pyke, D. (2000). *Hitler's Gift: The true story of the scientists expelled by the Nazi regime*. Arcade Publishing.
- Mengi, M. (1984). Garîb-Nâme'de Alplik geleneğiyle ilgili bilgiler. *Belleten*, 48(191-192), 481-496. <http://doi.org/10.37879/belleten.1984.481>
- Merton, R. K. (1938, October). Social structure and anomie. *American Sociological Review*, 3(5), 672-682. <http://www.jstor.org/stable/2084686> adresinden alındı
- Merton, R. K. (1948). The self-fulfilling prophecy. *JSTOR*, 8(2), 193-120. <https://doi.org/10.2307/4609267>
- Merton, R. K. (1968). *Social theory and social structure*. The Free Press.
- Meşeli, M. K. (2023). Michael Mann'ın iktidar ve devlet teorisinin genel analizi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Miewald, R. D. (1970.). Weberian bureaucracy and the military model. *Public Administration Review*, 30(2), 129-133. <http://www.jstor.org/stable/973227>
- Mills, W. (1974). *İktidar seçkinleri*. (Ü. Oskay, Çev.). Bilgi Yayınevi.
- Moltke, H. V. (1969). *Moltke'nin Türkiye mektupları*. (H. Örs, Çev.). Yükselen Matbaası.
- Moreno, J. (1953). *Who shall survive? Foundations of sociometry, group psychotherapy and sociodrama*. Beacon House.
- Mosca, G. (1939). *The ruling class*. (H. D. Kahn, Çev.). McGraw-Hill Book Company.
- Müjdeci, S. (2023). Amiran Kurtkan Bilgiseven ve sosyal/toplumsal değişme. E. Güngör (Ed.). *Bir Sosyolog Bir Kavram ve Din - 1* (s. 189-204) içinde. Oku Okut Yayınları. doi.org/10.55709/okuokutpress.44
- Namal, S. (2011). *Modern Türkiye'de sosyolojik düşünce*. Beta Yayınları.
- National Association for the Advancement of Colored People. (t.y.). *NAACP History: founding and early years*. NAACP. <https://naacp.org/find-resources/history-explained> adresinden 2 Ekim 2023 tarihinde alınmıştır.
- Otopoietik sosyal sistemler teorisi. (2025). *Wikipedi içinde*. https://tr.wikipedia.org/wiki/Otopoietik_sosyal_sistemler_teorisi adresinden 5 Mayıs 2025 tarihinde alınmıştır.
- Önal, A. (2013). Yenilmez Türk (1566-1593). D. A. Önal, P. M. Öz, D. U. Demir, ve P. E. Afyoncu (Ed.). *Osmanlı Tarihi (1566-1789)* (s. 2-27) içinde. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2838.
- Öner, Y. (2018). *İu. Selim döneminde eski (kadim) – yeni (cedid) çatışması ve Nizam-ı Cedid programına yansımaları* (Tez No. 505358). [Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Oral, M., ve Aktın, E. (2010). *Türk tarihi tetkik cemiyeti*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2008). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. Timaş Yayınları.

- Özcan, A. (2007a). Pasarofça antlaşması. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/pasarofca-antlasmasi> adresinden 3 Mart 2024 tarihinde alınmıştır.
- Özcan, A. (2007b). *Pencik*. TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/pencik> adresinden 14 Mart 2024 tarihinde alınmıştır.
- Özcan, M. B. (2023). Nilüfer Göle ve batı-dışı modernlik. E. Güngör (Ed.). *Bir Sosyolog Bir Kavram Ve Din - 1* (s. 311-322) içinde. Oku Okut Yayınları. <https://doi.org/10.55709/okuokutpress.44>
- Özdemir, M. (2023). Şerif Mardin’de ideoloji kavramının sosyolojik izdüşümü. E. Güngör (Ed.). *Bir Sosyolog Bir Kavram Ve Din - 1* (s. 205-218) içinde. Oku Okut Yayınları. <https://doi.org/10.55709/okuokutpress.44>
- Özmen, A. F. (2021). Claude-Henri De Saint-Simon, Saint-Simonizm ve toplumsal değişim: askeri toplumdan sanayi toplumuna geçiş. *Akademik Hassasiyetler*, 8(15), 43-65.
- Öztürk, H. T. (2022). Türk savunma sanayisinde Ar-Ge ve yenilik sistemleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 20(01), 129-137.
- Parker, G. (1996). *The military revolution: military innovation and the rise of the west, 1500–1800* (2. basım). Cambridge: Cambridge University Press.
- Parker, G. (2014). *Cambridge savaş tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Parlar, S. (2007). *Askeri modernleşme yoluyla bayraksız istila*. (1. Basım). Bağdat Yayınları.
- Paşa, A. C. (2011). *Osmanlı imparatorluğu tarihi-1*. İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Paul, M. C. (2004). The military revolution in Russia 1550-1682. *The Journal of Military*, 68(1), 9-45 <https://doi.org/10.1353/jmh.2003.0401>
- Peyre, H. M. (2023, Aralık 10). Fame and the effect of the Dreyfus affair. *Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Emile-Durkheim/Fame-and-the-effect-of-the-Dreyfus-affair> 3 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.
- Paolo Giovio.(2025). *Wikipedia içinde*. https://en.wikipedia.org/wiki/Paolo_Giovio adresinden 19 Mayıs 2025 tarihinde alınmıştır.
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton University Press.
- Raimondo Montecuccoli. (2024, Aralık 18). *Vikipedi içinde*. https://tr.wikipedia.org/wiki/Raimondo_Montecuccoli adresinden 1 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.
- Riesman, D., Glazer, N., & Denney, R. (1960). *The lonely crowd: a study of the changing American character*. Yale University Press.
- Ritzer, G. (2013). *Klasik sosyoloji kuramları*. (H. Hülür, Çev.). De Ki.
- Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları ve klasik kökleri* (I. E. Howison, Çev.). De Ki Basım Yayım Ltd. Şti.
- Sarp, Ç. (2013). Tanzimat hareketlerinin Osmanlı-Türk toplumsal yapısı üzerindeki etkileri. *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-I* (s. 205-219) içinde. Star Ajans.
- Savaş, G. (2023, Haziran). Osmanlı Devleti’nde askerî eğitim alanındaki gelişmeler (19. Yüzyıl). *Harp Tarihi Dergisi*, (7), 99-140.
- Schumpeter, J. (2003). *Capitalism, socialism and democracy*. Taylor & Francis e-Library.

- Schumpeter, J. A. (1919). The Sociology of Imperialism. *The Quarterly Journal of Economics*, 33(4), 436-446.
- Schwartz, T., & Marsh, R. (1999). The American soldier studies of WW II: A 50 the anniversary commemorative. *Journal of Political & Military Sociology*, 27(1), 21-37. <http://www.jstor.org/stable/45294151>
- Scott, J. (2000). *Social Network Analysis: A Handbook*. Sage.
- Shanks, J. F. (2021). 'The prison of the body': school uniforms between discipline and governmentality. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 44(1), 16-29. <https://doi.org/10.1080/01596306.2021.1931813>
- Shaw, S. J., & Shaw, E. K. (1977). *History of the Ottoman empire and modern Turkey*. Cambridge University Press.
- Shields, P. M. (2003). *The bureaucracy in military sociology*. https://www.academia.edu/1189386/The_Bureaucracy_in_Military_Sociology adresinden 8 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.
- Simmel, G. (1914). *Deutschlands Innere Wandlung*. Soziologisches Institut der Universität Zürich. https://www.socio.ch/sim/krieg/krieg_deu.htm adresinden 17 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.
- Simmel, G. (2006). *Modern kültürde çatışma*. (4. Baskı). (T. Bora, U. Özmakas, N. Kalaycı ve E. Gen, Çev.). İletişim Yayınları.
- Simmel, G. (2008). *Bireysellik ve kültür*. (T. Birkan, Çev.). Metis Kitap.
- Simmel, G. (2016). *Gizliliğin ve gizli toplumların sosyolojisi*. Pinhan Yayıncılık.
- Soeters, J. (2018a). *Sociology and military studies classical and current foundations*. Routledge Taylor & Francis Group.
- Soeters, J. (2018b). Emile Durkheim: the military group, culture and its consequences. J. Soeters, *Sociology and military studies classical and current foundations* (s. 22-36) içinde. Routledge.
- Söğütü, İ. (2008). Osmanlı'dan Cumhuriyete Türkiye'de modernleşme: kırılmalar ve süreklilikler. *Muhafazakar Düşünce*, (18), 33-54.
- Spencer, R. (1958). Culture process and intellectual current: Durkheim and Atatürk. <https://doi.org/10.1525/aa.1958.60.4.02a00030>
- Stouffer, S., Suchman, E., Devinney, L., Star, S., & Williams, R. (1949). *The American soldier: Adjustment during army life (Vol I)*. Princeton University Press.
- Swedberg, R. (1991). *Joseph A. Schumpeter: his life and work*. Polity Press.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi*. (2. Baskı). (O. Akınay, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Sztompka, P. (2007). Robert Merton. J. Scott (Ed.). *Fifty key sociologists: The contemporary theorists* (s. 169-174) içinde. Routledge.
- Şahin, A. (2020, Temmuz 20). Kıbrıs Barış Harekatı ve Türk Savunma Sanayisinin Şahlanışı. *SavunmasanayiST*. <https://www.savunmasanayist.com/kibris-baris-harekatı-ve-türk-savunma-sanayisinin-sahlanışı/#:~:text=K%C4%B1br%C4%B1s%20Bar%C4%B1%C5%9F%20Harekat%C4%B1%20esnas%C4%B1nda%20ya%C5%9Fan%C4%B1lan,%C5%9Firketlerinin%20temelinin%20at%C4%B1lmas%C4%B1na%20vesile%20> adresinden 25 Mayıs 2025 tarihinde alınmıştır.

- Şamsutdinov, A. M. (1999). *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*. (A. Behramoğlu, Çev.) Epsilon.
- Şan, M. K. ve Koçkaya, A. (2018). Namık Kemal düşüncesinde ilerleme ve gelenek. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Cultural Studies)*, 4(8), 1-15. <http://doi.org/10.25306/skad.457431>
- Şen, S. (2010). *Silahlı Kuvvetler ve Modernizm* (3. Baskı). Su Yayınevi.
- Şenalp, L. (1981). Mustafa Kemal Atatürk'ün kitaplığından seçmeler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 23(1-2), 1-32.
- Şimşek, A. R. (2006). Osmanlı Ordusunda 18. ve 19. Yüzyıllarda Yapılan Islahat Çalışmaları ve Bu Çalışmalarda Yabancı Uzmanların Rolü [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi
- Mardin, Ş. (1991). *Türk modernleşmesi: Makaleler 4* (1. baskı). İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1997). *İdeoloji* (4. baskı). İletişim Yayınları.
- T. Editors Encyclopaedia. (2023, November 9). *Dreyfus affair*. A. Augustyn (Ed.). Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/event/Dreyfus-affair> adresinden 3 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.
- Talcott Parsons (2025). *Wikipedia içinde*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Talcott_Parsons&oldid=1291954683 adresinden 12 Haziran 2025 tarihinde alınmıştır.
- Tarde, G. (1903). *The laws of imitation*. (E. C. Parsons, Çev.). Henry Holt and Company.
- Tarde, G. D. (1899). *Social laws: an outline of sociology*. The MacMillan Company.
- Tarde, G. D. (2013). *Monadoloji ve sosyoloji*. (Ö. Doğan, Çev.). Minör Yayınları.
- Tarrow, S., & Tilly, C. (2007). *Contentious politics*. Paradigm Publishers.
- Tasheva, M. (t.y.). *The cyclical theory of Nikolay Danilevsky*. Academia. https://www.academia.edu/128142549/THE_CYCLICAL_THEORY_OF_NIKOLAY_DANILEVSKY adresinden 19 Mayıs 2025 tarihinde alınmıştır.
- Tezcan, M. (2023). Eğitim ve bilim. *Eğitim ve Bilim Dergisi (TED)*.
- Tiftikçi, O. (2012). *Osmanlı'dan günümüze ordunun evrimi*. (3. Basım). Ceylan Yayıncılık.
- TIME. (1951). *The allies: Cold steel & heavy bread*. Time. https://time.com/archive/6825140/the-allies-cold-steel-heavy-bread/?utm_source=chatgpt.com adresinden 21 Ocak 2025 tarihinde alınmıştır.
- Timur, T. (1986). *Osmanlı kimliği*. Hil Yayın.
- Tocqueville, A. D. (2002). *Democracy in America*. The University of Chicago Press.
- Toqueville, A. D. (2013). *Democracy in America* (Vol 2). (H. Reeve, Çev.). The Project Gutenberg EBook.
- Toews, D. (2003). The new Tarde: sociology after the end of the social. theory. *Culture & Society*, 20(5), 81-98.
- Toynbee, A. (1978). *Tarih bilinci*. İstanbul: Bateş Yayınları.
- Toynbee, A. J. (2011). *Uygarlık yargılanıyor*. İstanbul: Örgün Yayınevi.

- Topal, N. (2020, 28 Ekim). Atatürk'ün fikir babası: Ziya Gökalp. *Aydınlık*.
- Topses, M. D. (2009). *Kurtuluş savaşı sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.
- Sözcü. (2024 Mart 2025). TSK'dan Atatürkçü temizliği mi? İhracı istenen teğmenler akıllara o olayı getirdi. <https://www.sozcu.com.tr/tsk-dan-ataturkcu-temizligi-mi-ihraci-istenen-tegmenler-akillara-o-olayi-getirdi-p105092> adresinden 25 Mart 2025 tarihinde alınmıştır.
- TSK Tarihi. (1995). *Osmanlı imparatorluğu kara kuvvetlerinin idarî faaliyetleri ve lojistik (1299-1913)*. Genelkurmay Basım Evi.
- Tzu, S. (2021). *Savaş Sanatı*. (E. Kurtuldu, Çev.). Can Sanat Yayınları.
- Uğurlu, Y. (2023). II. Viyana kuşatması sonrası buhran yıllarında Anadolu'daki eşkıyalık hareketleri (1683-1699). *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 55-77. <https://doi.org/10.29029/busbed.1295090>
- Ulubey, A. (2008). Atatürk'ün eğitim anlayışında Durkheim etkisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 41(4), 1-22.
- Uluçakar, M., ve Çağlar, A. (2016). Turkish professional military education and civilian control. *Bilgi* 79, 173-198.
- Ustaoglu, Z., ve Yılmaz, H. (2022, Bahar). Nizâm-ı Cedîd'in taşrada uygulanması: Saruhan sancağına dair bulgular. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 35, 35-65.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı devleti teşkilatından kapıkulu kapıkulu ocakları*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Üstündağ, G. M. (2023, Haziran 31). Siyasal elitler (seçkinler) ve elit siyasi kültürü: kavramsal bir analiz. *Academic Social Resources Journal*, 8(51), 3072-3079. [doi:http://dx.doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.70983](http://dx.doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.70983)
- Veblen, T. (2005). *Aylak sınıfın teorisi*. Babit Yayınları.
- Volkan, V. D. (2008). *Kıbrıs: savaş ve uyum çatışan iki etnik grubun psikanalitik tarihi*. (B. Kılınçer, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Volney, C. D. (1788). *Considerations sur la guerre actuelle des Turcs*. A Londres.
- Wallace, R., & Wolf, A. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları*. (M. R. Elburuz, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Wallach, J. L. (1985). *Bir askeri yardımın anatomisi Türkiye'de Prusya-Alman askeri heyetleri 1835-1919*. (F. Çeliker, Çev.). Gnkur. Basımevi.
- Wallerstein, I. (2004). *Modern dünya sistemi, kapitalist tarım ve 16. yüzyıl'da Avrupa dünya ekonomisinin kökenleri* (2. Baskı). (L. Boyacı, Çev.). Bakış Yayınları.
- Weber, M. (1946). *From Max Weber: Essays in sociology*. (H. H. Mills, Çev.). Oxford University Press.
- Weber, M. (2000). *Ekonomi ve toplum*. (G. Sezer, Çev.) İstanbul: Hil Yayın.
- Williams, C. (2018). World War I in the historical imagination of W. E. B. Du Bois. *Modern American History*. <https://doi.org/10.1017/mah.2017.20>
- Wolpin, M. D. (1978). Marx and radical militarism in the developing nations. *Armed Forces & Society*, 4(2), 245-264.
- Yanardağ, A. F. (1991). *Türkiye'yi düşünmek*. Yaşayan Kasetler Kitaplar.

- Yeni, H. (2017). Osmanlı Rumelisi'nde Yörük teşkilatı, kökeni ve nitelikleri. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi(OTAM)*, 42, 187-250.
- Yeniçağ. (2012). Soros: En İyi İhrac Malınız, Askeriniz! *Yeniçağ*. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/soros-en-iyi-ihrac-maliniz-askeriniz-64870h.htm> adresinden 17 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.
- Yıldırım, R. N. (2006). *II. Mahmut dönemi ıslahat hareketleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Yıldırım, S., ve Dumanlı, Ç. (2020). XIX. asırda Osmanlı Devleti'nde istihdâm edilen Avusturya-Macaristan ve Prusya-Alman kökenli askerî heyetler ve hekimler. *Amme İdaresi Dergisi*, 53(3), 27-54.
- Yılmaz, N. (2023). *Mübeccel Belik Kıray ve tampon kuram*. E. Güngör (Ed.). Bir Sosyolog Bir Kavram Ve Din - 1 (s. 165-176) içinde. Oku Okut Yayınları. <https://doi.org/10.55709/okuokutpress.44>
- Yılmaz, S. (2019). *Türkiye'de toplumsal ve dinî değişimin izleri: AK parti iktidarında nereden nereye*. Grafiker Yayınları.
- Yılmaz, S. (2024). Sultan'ın mutlakiyeti ve müttefikleri, Nizam-ıCedid dönemi üzerine bir inceleme. *Mavi Atlas*, 12(2), 330-347.
- Yılmaztürk, A. (2023). Türkiye'de savunma sanayi sektörü ve ekonomi üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi. *Enderun*, 7(2), 139-165. <https://doi.org/10.59274/enderun.1345835>
- Zollschan, G. K., & Hirsch, W. (1964). *Social change*. New York: Houghton Mifflin Company.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi* (7. baskı). İletişim Yayınları.